МИНИСТЕРСТВО НА ВОЙНАТА
ЩАБЪ НА АРМИЯТА — ВОЕННО-ИСТОРИЧЕСКА КОМИСИЯ

ВОЙНАТА

МЕЖДУ

БЪЛГАРИЯ И ТУРЦИЯ

1912—1913 ГОД.

ТОМЪ IV

СРАЖЕНИЕТО ПРИ ЧАТАЛДЖА

(Съ 5 картографически приложения).

СОФИЯ
ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА
1932

Съдържание.

Стр.

Картографически приложения. IX

Приети съкращения. XI

Глава I. — Планове за операциитѣ следъ решителното сражение при Люле Бургасъ — Бунаръ Хисаръ. 1

Положението на двѣтѣ страни на 30-и октомврий. — Положението на турцитѣ. — Положението на българитѣ. 1

Планътъ на турцитѣ. — Решението на турцитѣ да отстѫпятъ къмъ Чаталджа. 3

Планътъ на българитѣ. 6

Глава II. — Отстѫплението на турцитѣ и почивката на българскитѣ I и III армии (картограф. приложение № 1). 9

Отстѫплението на турцитѣ задъ р. Еркене. — Разпореждания отъ Турското главно командуване. — Разпорежданията на командуващия I източна армия. — Отстѫплението на корпуситѣ отъ I източна армия. — Разпореждания на командуващия II източна армия. — Отстѫплението на корпуситѣ отъ II източна армия. 9

Почивката на българскитѣ I и III армии. — Разпорежданията на Главното командуване. — Почивката на III армия. — Почивката на I армия. 22

Положението на 23-и октомврий вечерьта. — Положението на българитѣ. — Положението на турцитѣ. 29

Отстѫплението на турцитѣ отъ Еркене къмъ Чаталджанската укрепена позиция. — Разпореждания за отстѫплението. — Отстѫплението на I източна армия. — Отстѫплението на II източна армия. 30

Усилване българскитѣ I и III армии. — Разпорежданията на Главното командуване. — Походътъ на 9-а Плѣвенска дивизия. — Походътъ на Хасковския отрядъ. 36

3359—1931

Глава III. — Маршъ-маневърътъ на българскитѣ I и III армии къмъ Чаталджанската укрепена позиция (картограф. приложение № 1). 43

Походътъ на 24-и октомврий. — Разпорежданията на Главното командуване. — Походътъ на I армия на 24-и октомврий. — Походътъ на III армия на 24-и октомврий. — Положението на дветѣ страни на 24-и октомврий вечерьта. 43

Походътъ на 25-и октомврий. — Разпорежданията на Българското главно командуване. — Походътъ на I армия на 25-и октомврий. — Походътъ на III армия на 25-и октомврий. — Положението на дветѣ страни на 25-и октомврий вечерьта. 67

Походътъ на 26-и октомврий. — Разпорежданията на Главното командуване.— Походътъ на I армия на 26-и октомврий. — Походътъ на III армия на 26-и октомврий — Положението на дветѣ страни на 26-и октомврий вечерьта. 86

Почивката на 27-и октомврий. — Разпорежданията на Главното командуване. — Почивката въ III армия. — Почивката на I армия. — Положението на дветѣ страни на 27-и октомврий вечерьта. 102

Походътъ на 28-и октомврий. — Разпорежданията на Българското главно мандуване. — Походътъ на I армия на 28-и октомврий. — Походътъ на III армия на 28-и октомврий. — Положението на дветѣ страни на 28-и октомврий вечерьта. 107

Походътъ на 29-и октомврий. — Разпорежданията на Главното командуване. — Походътъ на III армия на 29-и октомврий. — Походътъ на I армия на 29-и октомврий. — Положението на дветѣ страни на 29-и октомврий вечерьта. 123

Глава IV. — Заемане изходно положение отъ българскитѣ армии предъ Чаталджанската укрепена позиция на 30-и и 31-и октомврий. 143

Разпорежданията на Главното командуване. 143

Заемане изходна позиция отъ I армия. — Разпорежданията на командуващия I армия. Разузнаване отъ 10-и коненъ полкъ. — Заемане изходна позиция отъ 1-а Софийска дивизия. — Заемане изходна позиция отъ 6-а Бдинска дивизия. — Съсрѣдоточението на 10-а сборна дивизия. 145

Заемане изходна позиция отъ III армия. — Разпореждане на командуващия армията. — Заемане позиция отъ Страничното прикритие. — Заемане изходна позиция отъ 3-а Балканска дивизия. — Заемане изходна позиция отъ 4-а Преславска дивизия. — Съсрѣдоточението на 5-а Дунавска дивизия. — Съсрѣдоточението на 9-а Плѣвенска дивизия. 150

Походътъ на Хасковския отрядъ и бойоветѣ при Родосто и Ерегли. 160

Положението на двете страни на 30-и октомврий вечерьта. 163

Организиране българитѣ на изходната позиция. — Разпорежданията на Главното командуване. — Разпорежданията на командуващия Съединенитѣ армии. — Дейность въ III армия. — Дейность въ I армия. 165

Глава V. — **Чаталджанската укрепена позиция** (картографически приложения №№ 2 и 3). 171

Укрепяване и въоржжение на позицията. — Значение на позицията. — Укрепяване преди войната. — Укрепяване презъ войната. — Въоржжение на позицията. 171

Войски за отбраната. — Преустройство на източнитѣ турски армии. — Численость на Чаталджанската армия. — Духътъ на турската армия въ началото на ноември. 174

Планъ за отбрана на укрепената позиция. — Сведения за българитѣ. — Планътъ за отбраната. — Разпореждания за отбраната. 180

Глава VI. — **Подготвяне атаката на укрепената позиция.** 193

Планъ на атаката. 193

Подготвяне атаката въ Съединенитѣ армии на 1-и ноември. — III армия. — I армия. 203

Продължение подготовката на 2-и ноември. — Разпорежданията на командуващия Съединенитѣ армии. — III армия. — I армия. 210

Продължение подготовката на 3-и ноември. — III армия. — I армия. 219

Глава VII. — **Атаката на 4-и ноември** (картограф. приложение № 2). 223

Решението да се почне атаката. — Положението на двете страни преди атаката. — Сведенията на Българското главно командуване за турцитѣ. — Директивата за атаката. 223

Разпорежданията на командуващия Съединенитѣ армии. 230

Атаката на I армия на 4-и ноември. — Разпорежданията на командуващия армията. — Походътъ на Конната дивизия. — Боятъ на 1-а Софийска дивизия. — Боятъ на 6-а Бдинска дивизия. — Дейность на Армейското командуване. 232

Атаката на III армия на 4-и ноември. — Боятъ на 9-а Плѣвенска дивизия. — Боятъ на 3-а Балканска дивизия. — Боятъ на Северното странично прикритие. — Дейность въ 5-а Дунавска дивизия. 264

Дейность на командуващия Съединенитѣ армии. 318

Дейность на Главното командуване. 324

Дейность на Турското командуване. — Дейность на командира на турския III корпусъ. — Дейность на Щаба на Чаталджанската армия. 324

Глава VIII. — Продължение атаката на 5-и ноември (картограф. приложение № 3). 329

Разпорежданията на двете страни за 5-и ноември. — Разпорежданията на Турското главно командуване. — Разпорежданията на Българското главно командуване. 329

Бойоветѣ на частитѣ отъ III армия на 5-и ноември. — Боятъ на Северното странично прикритие. — Боятъ на 3-а Балканска дивизия. — Дейность на Турското главно командуване и на командира на I сборенъ корпусъ. — Дейность на дивизионнитѣ командувания на 3-а Балканска и 5-а Дунавска дивизии. — Причинитѣ за неуспѣха на 3-а Балканска дивизия. — Боятъ на 9-а Плѣвенска дивизия. 332

Бойоветѣ на частитѣ отъ I армия на 5-и ноември. — Разпорежданията на командуващия армията. — Боятъ на 6-а Бдинска дивизия. — Боятъ на 1-а Софийска дивизия. — Дейность на Южното странично прикритие. — Маневренитѣ войски на I армия. — Дейность на командуващия I армия. . 399

Дейность на Българското главно командуване. 421

Положението въ Цариградъ презъ време на Чаталджанското сражение. . . 429

Глава IX. — Бойни действия до примирието. 431

Разположението на българитѣ следъ оттеглянето. — Разположението на III армия. — Разположението на I армия. 431

6-и ноември. — Дейность на българското командуване. — Дейность на турското командуване. — Турското настжпление противъ Северното странично прикритие. — Действията около Езетинъ. — Други схватки. 434

7-и ноември. — Дейность на българското командуване. — Дейность на турското командуване. — Турското настжпление противъ Северното странично прикритие. 453

8-и ноември. — Дейность на българското командуване. — Дейность на турското командуване. — Нощното нападение при Езетинъ. — Дейность срещу Южното странично прикритие. 453

9-и ноември. — Дейность на българското командуване. — Второто нощно нападение на фланга на 1./6. бригада. 463

Дейность отъ 10-и ноември до сключването на примирието. 471

Действията въ Черно море (картограф. приложение № 4). — Отбраната на българскитѣ брѣгове. — Преминаването на Българския черноморски флотъ къмъ активни действия. — Действията на Дунавската часть отъ Българския флотъ. 472

Глава X. — **Примирието.** 487

Постжпки за примирие. 487

Преговоритѣ за примирие. 501

Опредѣляне неутрална зона. 510

Глава XI. — **Свръзкитѣ презъ време на сражението при Чаталджа.** 513

Свръзкитѣ въ I армия. 513

Свръзкитѣ въ III армия. 519

Глава XII. — **Устройството на тила и снабдяването презъ време на маршъ-маневъра и сражението при Чаталджа** (картограф. приложение № 5). 527

Етапни пжтища. 527

Интендантско снабдяване. — Дейность на Главното тилово управление. — Снабдяването на I армия. — Снабдяването на III армия. 531

Снабдяване съ бойни припаси. — Снабдяването на дивизиитѣ отъ I армия. — Изстреляни патрони и снаряди отъ частитѣ на I армия. —Снабдяването на III армия. — Изстреляни патрони и снаряди отъ частитѣ на III армия. — Дейность на 1-а армейска подвижна артилерийска работилница. 548

Инженерно снабдяване. — Снабдяването въ I армия. — Снабдяването въ III армия. 570

Санитарна служба. — Холерната епидемия въ I армия. — Холерната епидемия въ III армия. — Санитарната служба въ дивизиитѣ отъ I армия. — Санитарната служба въ дивизиитѣ отъ III армия. 574

Приложения. 595

Приложение № 1. — Численъ съставъ на I и III армии на 3-и ноември 1912 год. и числото на заболѣлитѣ и умрѣлитѣ отъ болестьта „холера“ до сжщата дата, включително. 596

Приложение № 2. — Сведение за загубитѣ, понесени отъ частитѣ на I и III армии при атаката на Чаталджанската укрепена позиция на 4-и и 5-и ноември 1912 година. 610

Приложение № 3. — Сведение за числото на заболѣлитѣ и умрѣлитѣ отъ болестьта „холера“ чинове отъ I и III армии и Конната дивизия отъ 4-и до 20-и ноември 1912 год. 614

Книгописъ. 627

Указатели. 629

Лични имена. 620

Мѣстни имена. 643

Части и учреждения. — Българи. — Сърби. — Гърци. — Черногорци. — Турци. — Разни. 678

Печатни грѣшки. 703

и умрѣлитѣ отъ
дивизия отъ 4-и
. 614
. 627
. 629
. 620
. 643
Черногорци. —
. 678
. 703

Картографически приложения*)**).

№ 1. — Отстѫплението на турцитѣ и маршъ-маневърътъ на българитѣ къмъ Чаталджанската укрепена позиция.

№ 2. — Атаката на Чаталджанската укрепена позиция на 4-и ноември 1912 год.

№ 3. — Атаката на Чаталджанската укрепена позиция на 5-и ноември 1912 год.

№ 4. — Атаката на турския крейсеръ (кръстосвачъ) „Хамидие“ отъ българскитѣ торпедоносци на 8-и ноември 1912 год.

№ 5. — Тиларътъ на I и III армии въ сражението при Чаталджа.

Схеми въ текста.

стр.

Боятъ при гр. Чорлу на 25-и октомврий 1912 год. 17

Нощнитѣ нападения при Езетинъ срещу 1./6. бригада на 8-и срещу 9-и и на 9-и срещу 10-и ноември 1912 год. 460

Демаркационната линия споредъ протокола за примирието отъ 20-и ноември 1912 год. 510/511

*) Събрани въ отдѣленъ свитъкъ; печатани въ Географския институтъ при Министерството на войната.

**) За ориентиране читателътъ може да се ползува отъ картограф. приложения: къмъ томъ II — №№ 1, 2 и 5; къмъ томъ III — № 3; и къмъ томъ V — №№ 4 и 23.

Приети съкращения.

Въ текста*).

В. И. К.	Военно-историческа комисия.
Картограф. приложение	Картокрафическо приложение.
Прилож.	Приложение.
Т. I, стр. 137	Томъ I, стр. 137.
В. И. А.; VI. 64. а; стр. 316	Военно-исторически архивъ; VI шкафъ, 64-а папка, връзка „а"; страница 316-а.
В.	Върхъ.
К.	Кота — висота, на която е означена височината.
Р.	Рѣка.
Гр.	Градъ.
С.	Село.
Чифл.	Чифликъ.
Овч.	Мандра.
Ур.	Урочище.
Разв.	Развалини **)
Ж.-п. ст.	Желѣзно-пжтна станция.
Т.-п. ст.	Телеграфо-пощенска станция.
Км. (клм.)	Километри.
М.	Метри.
7·5 с./м. (см.)	7·5 сантиметровъ.

Въ текста и въ картографическитѣ приложения.

3./5. бригада	3-а бригада отъ 5-а Дунавска дивизия.
1./3. бригада	1-а бригада отъ 3-а Балканска дивизия.
4./5. дружина	4-а дружина отъ 5-и Дунавски полкъ.
1./44. дружина	1-а дружина отъ 44-и полкъ.
16./2. рота	16-а рота отъ 2-и Искърски полкъ.

*) Всички дати сж по старъ стилъ.

**) Въ нѣкои документи селата сж обозначени като развалини. Това е споредъ триверстовата карта (1 : 126,000), защото въ Руско-Турската война презъ 1877-1878 год. действително сж били такива. Въ азбучния указатель, въ картографическитѣ приложения и въ текста не сж показани като развалини, тъи като въ войната презъ 1912-1913 г. бѣха въ цвѣтущо състояние.

2./48. рота	2-и рота отъ 48-и полкъ.
1./10. гранична рота	1-а рота отъ 10-а гранична дружина.
3./34. опълченска рота, I призивъ	3-а рота отъ 34-а опълченска дружина, I призивъ.
6./5. полска болница	6-а полска болница отъ 5-а Дунавска Дивизия.
1./4. полуподвижна болница	1-а полуподвижна болница отъ 4-а Преславска дивизия.
1./1. с. с. артилер. отдѣление	1-о отдѣление отъ 1-и с. с. артилер. полкъ.
2./5. не с. с. артилер. отдѣление	2-о отдѣление отъ 5-и не с. с. артил. полкъ.
4./1. не с. с. план. артилер. отдѣление . .	4-о не с. с. отдѣление отъ 1-и планински артилерийски полкъ.
5./2. с. с. батарея	5-а батарея отъ 2-и с. с. артилер. полкъ.
1./1. не с. с. батарея	1-а батарея отъ 1-и не с. с. артил. полкъ.
2./10. ескадронъ	2-и ескадронъ отъ 10-и коненъ полкъ.
3./20. таборъ	3-и таборъ отъ 20-и низамски полкъ.
Пр. пл.	Преди пладне.
Сл. пл.	Следъ пладне.
Ч.	Часъ.
М.	Минути.

ГЛАВА I.

Планове за операциитѣ слѣдъ рѣшителното сражение при Люле Бургасъ—Бунаръ Хисаръ.

Положението на двѣтѣ страни на 20-и октомврий.

Положението на турцитѣ. На 20-и октомврий вечерьта, когато турскиятъ главнокомандуващъ, Назимъ паша, даде директиви за отстѫпление задъ р. Еркене и оттамъ на Чаталджа, положението на турскитѣ войски на Тракийския операционенъ театъръ бѣше следното:

II източна армия:

III корпусъ: страничното прикритие и дивизията на Джемалъ бей, разбити отъ 1./3. бригада бѣгаха въ най-голѣмо безредие къмъ Сарай, кѫдето стигнаха презъ нощьта; дивизиитѣ на Фуадъ Зия и Хасанъ Изетъ, като не получиха заповѣдьта за отстѫпление задъ Еркене, спрѣха се да нощуватъ около Базарликьой, кѫдето при отстѫплението ги бѣ заварила нощьта; командирътъ на корпуса, заедно съ щаба си, бѣ увлѣченъ отъ бѣгащата дивизия на Джемалъ бей въ Сарай, кѫдето нощува.

XVII корпусъ, отстѫпвайки, се събираше въ Азбуа.

3-а дивизия, придадена временно къмъ II източна армия, отстѫпи въ Мюселимъ.

Леката конна бригада, която охраняваше лѣвия флангъ на армията и поддържаше връзка съ I източна армия, нощува при I корпусъ, въ Синанлия.

Командуващиятъ армията се бѣ оттеглилъ, съ щаба си, въ Виза, обаче не посмѣ да остане тамъ всрѣдъ деморализираната тълпа отъ войници, та къмъ 6 ч. сл. пл. замина за Сарай, кѫдето стигна посрѣдъ нощь.

I източна армия:

Корпуситѣ бѣха започнали отстжплението на 18-и, и на 20-и щабоветѣ, съ остатки отъ частитѣ, се бѣха спрѣли и се устройваха задъ Беаскьой дере:

II корпусъ — въ Ювалия;

I корпусъ — въ Синанлия;

IV корпусъ — въ Гечерлеръ;

Отрядътъ на Васифъ бей — въ Хаджиларъ;

Конната дивизия — въ чифл. Окласъ;

Щабътъ на армията — въ Чорлу;

Щабътъ на действуващата армия — въ Черкескьой.

Положението на българитѣ. Съгласно полученитѣ директиви отъ 17-и и 18-и октомврий, българитѣ се спрѣха на завладѣната позиция Бунаръ Хисаръ—Люле Бургасъ, за да се приведатъ въ редъ армиитѣ, да се приготвятъ за следващитѣ операции и да дочакатъ изпратенитѣ подкрепления; на 20-и октомврий вечерьта тѣ бѣха разположени така:

III армия:

10-а гранична дружина — на крайния лѣвъ флангъ, въ Урумъ Бейли;

5-а дивизия: 1-а и 2-а бригади — при Бунаръ Хисаръ, на западния брѣгъ, 3-а бригада — на източния брѣгъ на Соуджакъ дере;

1./3. бригада бѣше на източния брѣгъ на Соуджакъ дере, предъ 5-а дивизия, отъ дветѣ страни на шосето;

4-а дивизия: 1-а бригада — въ Калайджикьой, 2-а бригада — въ Чонгора, 3-а бригада — въ Карагачъ;

6-а дивизия — на позиция северно отъ Сатжкьой;

3-а дивизия: 1-а бригада, както се каза, бѣше предъ 5-а дивизия; 2-а бригада бѣ пристигнала въ Лозенградъ, а 3-а бригада бѣ при Одринъ;

Щабътъ на армията — въ Люле Бургасъ.

I армия:

1-а дивизия: 2-а бригада — на позиция южно отъ Сатжъ-ьой, 1-а бригада — още по-наюгъ, до Бедеркю;

10-а дивизия: 1-а бригада — на бивакъ два клм. югоизточно отъ Люле Бургасъ, 2-а бригада — на квартири въ Люле Бургасъ;

Конната дивизия: 4-и коненъ полкъ — въ чифл. Сармасаклж, останалитѣ части отъ дивизията и 10-и коненъ полкъ — въ чифлицитѣ Мухтаръ и Щеренбергъ, южно отъ ж.-п. ст. Люле Бургасъ;

Щабътъ на армията — въ Люле Бургасъ.

Щабътъ на действуващата армия — въ Казълъ Агачъ.

Планътъ на турцитѣ.

Решението на турцитѣ да отстжпятъ къмъ Чаталджа.

Отстжплението на турцитѣ отъ линията Бунаръ Хисаръ—Люле Бургасъ се извърши безъ планъ, на два етапа, изключително подъ натиска на събитията.

Турскиятъ главнокомандуващъ, Назимъ паша, на 20-и октомврий предъ пладне, като се убеди, че очакваното поражение на българския лѣвъ флангъ отъ II източна армия нѣма да се осжществи, и че има опасность да бжде обходенъ лѣвиятъ флангъ на турската армия и дветѣ източни армии да бждатъ отхвърлени на северъ, къмъ Странджа, даде директива армиитѣ да отстжпятъ задъ горното течение на Еркене, на линията Сарай—Кара Сенитъ.

По-нататъшното отстжпление имаше тежки последици — въ ржцетѣ на българитѣ оставаха: плодородната Тракия, западнитѣ брѣгове на Мраморно море и долното течение на Марица; турцитѣ губѣха всѣка връзка съ Одринъ и съ Западния театъръ, а българитѣ добиваха възможность да обединятъ прѣко по сухо двата театри и да заплашатъ Дарданелитѣ. Поради това у Турското главно командуване е имало колебание дали да останатъ армиитѣ на линията на Еркене или да отстжпятъ по-нататъкъ. На тая мисъль ни навеждатъ дветѣ директиви — втората и третата, издадени сжщия день — 20-и октомврий — сл. пладне. Първата директива бѣ издадена, следъ като Главното командуване

се убеди, че I източна армия е съвсемъ разнебитена, а II — катастрофално разбита. Споредъ тая директива, армиитѣ, ако не бѫдатъ преследвани, следъ еднодневна почивка на линията на Еркене, да продължатъ отстѫплението за Чаталджанската укрепена линия. Съ директивата и приложената къмъ нея инструкция се организираше и самото отстѫпление. Навѣрно поради това, че българитѣ не преследваха и че отъ настойчивитѣ постѫпки на Турското правителство предъ великитѣ сили за прекратяване войната се очакваха положителни резултати, още сѫщия день Турското главно командуване започна да мисли, че ще е по-добре армиитѣ да се задържатъ на линията задъ р. Еркене. Плодъ на това колебание бѣ третата директива, издадена сѫщия день, като допълнение на втората. Въ нея, покрай реда, по който армиитѣ ще напуснатъ линията при Еркене, е казано I и II източни армии да донесатъ, че корпуситѣ имъ сѫ завършили съсрѣдоточението на споменатата линия, и да продължатъ движението си назадъ само следъ като получатъ за това заповѣдь отъ Главната квартира. Обаче тая директива не можа да се изпълни: армиитѣ бѣха така разстроени и изплашени, че не можаха да се задържатъ на линията задъ Еркене и продължиха отстѫплението. Поради това Главното командуване направи опитъ да задържи армиитѣ на линията Странджа—Черкескьой—Чорлу. Това се заключава отъ една заповѣдь на командуващия I източна армия до командира на IV корпусъ, въ която се съобщава, че войната политически е свършена, и че при това положение, за да се добиятъ известни добри резултати, необходимо е армията да се задържи, и гр. Чорлу да остане въ турски рѫце. Турското командуване е смѣтало да се остави колкото е възможно по-малко земя въ рѫцетѣ на противника при примирието, въ сключването на което то е било съвсемъ сигурно.

Турското командуване можеше да организира нова съпротива западно отъ Чаталджанската укрепена позиция, на една отъ следнитѣ линии: 1) задъ р. Еркене; 2) задъ р. Чорлу и 3) край Анастасиевата стена, на линията Караджакьой—Синекли—Силиврия. Тѣ бѣха удобни за отбрана, и на известно разстояние задъ тѣхъ минаваше желѣзниятъ пѫть отъ Цариградъ. За отбраната имъ бѣ достатъчна 120,000 свежа и способна да маневрира армия. Но за армия паднала духомъ и загубила по-голѣмата часть отъ артилерията си, каквато бѣше турската, тѣзи отбранителни линии имаха следнитѣ неудобства: а) тѣ бѣха по-неудобни за отбрана отъ Чаталджанската линия; б) дължината на тѣзи

линии бѣше твърде голѣма за намалѣлитѣ турски източни армии; в) мѣстността на фланговетѣ, кѫдето има мѣста удобни за десантъ, и отдето турскитѣ армии можеха да очакватъ засилване и снабдяване, бѣ удобна за маневриране за българитѣ; г) тѣ бѣха близо до бойното поле Бунаръ Хисаръ—Люле Бургасъ, а на турскитѣ армии трѣбваше много време, за да се преустроятъ.

Турцитѣ не се решиха да заематъ една отъ по-преднитѣ линии, само за да избѣгнатъ преждевременната среща съ българитѣ и да спечелятъ време за преустройване разбититѣ си армии. Българитѣ спомогнаха твърде много на турцитѣ да налучкатъ правия пѫть: тѣ не използуваха поражението на турцитѣ при Бунаръ Хисаръ—Люле Бургасъ, за да турятъ край на войната; тѣ не се опитаха да прикриятъ намѣрението си, чрезъ преговори да подхранятъ у турцитѣ надеждата за туряне край на войната, да ги задържатъ западно отъ Чаталджа и, като охладятъ ревностьта имъ за организиране отбраната, да ги нападнатъ, преди да сѫ получили голѣми подкрепления и преди да сѫ се устроили. Като отказаха даже да влѣзатъ въ преговори съ турцитѣ, българитѣ имъ дадоха да разбератъ, че за тѣхъ нѣма другъ изходъ, освенъ ново сражение, следъ изгубването на което следва позорно капитулиране. Поради това турцитѣ пренебрегнаха всички други отбранителни линии и насочиха войскитѣ си къмъ Чаталджанската укрепена линия, която бѣ най-удобна за отбрана.

Въпрѣки това решение, Турското главно командуване се съмняваше дали ще успѣе да отбие българитѣ и на Чаталджанската укрепена линия. На 25-и октомврий то запита телеграфически корпуснитѣ командири да донесатъ, като им тъ предвидъ духа, състава и въоръжението на корпуситѣ, ще може ли да се продължи войната и да се окаже решителна съпротива на Чаталджанската отбранителна линия, която не е укрепена както трѣбва. Отговоритъ на командиритѣ на I и на IV корпуси, които взеха решение заедно, бѣше отрицателенъ. Вѣроятно такива сѫ били отговоритѣ и на другитѣ корпусни командири, защото на 26-и октомврий главнокомандуващиятъ, Назимъ паша, донесе въ Министерския съветъ, че съ тая войска не може да се воюва, и съветва да се сключи примирие на всѣка цена.

На 28-и октомврий бѣ извиканъ въ Министерския съветъ командуващиятъ II източна армия, Махмудъ Мухтаръ паша, който бѣше въ отпускъ въ Цариградъ, да даде мнението си по сѫщия

въпросъ. Той докладва, че българитѣ не ще могатъ да атакуватъ веднага, че турцитѣ ще успѣятъ да се устроятъ, и че, ако българитѣ атакуватъ прибързано, победата ще бѫде на турска страна. Този докладъ бѣ одобренъ отъ Министерския съветъ.

Следъ 28-и октомврий Високата порта, убедена въ неуспѣха на посрѣдничеството на великитѣ сили, поиска примирие и миръ направо отъ България. На 29-и октомврий турскиятъ главнокомандуващъ чрезъ парламентьоръ иска примирие отъ българския главнокомандуващъ. Сѫщия день великиятъ везиръ, ползувайки се отъ своитѣ лични връзки съ българския царь, телеграфически моли последния да се тури край на войната. Но тъй като и тѣзи постѫпки бѣха оставени безъ отговоръ, за турцитѣ не оставаше другъ изходъ, освенъ отчаяна съпротива на Чаталджа.

Планътъ на българитѣ.

Следъ като Българското правителство отхвърли посрѣдничеството на нѣкои отъ великитѣ сили и молбата на Високата порта за примирие, Главното командуване трѣбваше да вземе решение за по-нататъшнитѣ операции. То не е предполагало да се водятъ такива въ тѣсния Цариградски полуостровъ, и затова въ мирно време се изучаваха само близкитѣ до границата райони, а за по-отдалечения районъ, къмъ Цариградъ, нѣмаше почти никакви сведения. При решението да се продължава войната, Българското правителство поставяше като цель на армията да окупира временно столицата на Турция, което ще даде най-сигурна гаранция за сключване благоприятенъ за България миръ.

На 21-и октомврий командуващиятъ съединенитѣ армии, генералъ Димитриевъ, съобщи на началника на Щаба на действуващата армия, че въ сражението при Люле Бургасъ—Бунаръ Хисаръ турцитѣ сѫ имали 70—80,000 души, т. е. тритѣ корпуса на I инспекционна область, ненапълно мобилизирани, и три-четири редифски дивизии, че 30—40,000 души отъ тѣзи войски сѫ на линията Виза—Азбуа—Муселимъ, а останалитѣ 40—50,000 сѫ разпръснати отъ Муселимъ, презъ Софуларъ и Мисини, до ж.-п. ст. Муратли.

При тази обстановка Главнокомандуващиятъ, Н. В. ЦАРЬТЪ, и генералъ Димитриевъ предложиха да се използува победата при Бунаръ Хисаръ—Люле Бургасъ, като се настѫпи веднага по следитѣ на разбитата турска армия. Но генералъ Фичевъ сполучи да наложи своето становище — да се устроятъ частитѣ,

да се организира тѣхниятъ тилъ и следъ това да се започне новата операция.

На 22-и октомврий генералъ Фичевъ заповѣда на командуващия I армия да изпрати конни части къмъ Енилеръ, Мисини и Чифликкьой, за да разузнаятъ докжде се простира турскиятъ левъ флангъ, като събранитѣ сведения се представятъ на 23-и окт. най-късно до 12 ч. по пладне. Но презъ този день, докато 1-а бригада разузнаваше въ заповѣданата посока, генералъ Димитриевъ съобщи, че турцитѣ сж въ пълно отстжпление къмъ линията Чорлу—Сарай, като по-голѣмата имъ часть се насочва къмъ Чорлу.

Въ сжщото време отъ странство се получиха сведения, че турцитѣ се оттеглятъ къмъ Чаталджанската укрепена позиция, но Щабътъ на действуващата армия остана подъ впечатленията отъ донесенията на командуващитѣ I и III армии, че отстжпващитѣ турски армии ще се спратъ за нова съпротива на линията Сарай—Чорлу.

На 24-и октомврий Българското главно командуване взе решение да се започне настжпление къмъ линията Сарай—Чорлу, кждето предполагаше, че се е спрѣла турската армия. Споредъ директивата № 10, „цельта на движението на дветѣ армии е да търсятъ противника и да го атакуватъ, кждето го намѣрятъ. Командуващиятъ III армия да има предвидъ, че на него се възлага задачата съ войскитѣ отъ втора линия да произведе проривъ въ неприятелския центъръ, като се старае да го отхвърли къмъ Странджа“.

Както се каза, турцитѣ бѣха решили да не се съпротивяватъ въ пространството предъ укрепената позиция Чаталджа, и българскитѣ I и III армии минаха презъ линията Сарай—Чорлу, безъ да настигнатъ турцитѣ.

Едвамъ на 26-и октомврий Българското главно командуване се убеди, че турцитѣ се оттеглятъ задъ Чаталджанската укрепена позиция. Но и следъ това то не състави единъ планъ за атаката на тази позиция, споредъ който да приближи дветѣ армии къмъ нея. Въ директивитѣ за това приближаване отъ 28-и и отъ 29-и октомврий се указваха само районитѣ за движение на армиитѣ и линиитѣ, които да достигнатъ, безъ да имъ се съобщава цельта на движението.

ГЛАВА II.

Отстжплението на турцитѣ и почивката на българскитѣ I и III армии.

(Картограф. приложение № 1).

Отстжплението на турцитѣ задъ р. Еркене.

Разпореждания отъ Турското главно командуване.

На 20-и октомврий въ Турската главна квартира, въ Черкескьой, се получи донесение отъ командуващия I източна армия, че IV корпусъ се е оттеглилъ задъ Татарлийската рѣка, че районътъ Пашакьой — чифл. Вели Меше е откритъ, че Чорлу не може вече да бжде снабдителенъ центъръ, че цѣлата армия била гладна и че добитъкътъ е отпадналъ. Отъ друга страна, помощникътъ на началника на Щаба на действующата армия, Пертефъ паша, бѣше дошелъ при командуващия I източна армия и бѣ узналъ за отстжплението и състоянието на тази армия.

Сжщия день пр. пл. главнокомандуващиятъ, Назимъ паша, издаде следната директива за 21-и октомврий:

„1) Командуващиятъ I източна армия донася, че противникътъ е стигналъ между Чорлу и Каристранъ и че превозвалъ войскитѣ си по линията Лозенградъ—Баба Ески—Сеидлеръ за станцията Алаплие, съ цель да откжсне нашата армия отъ линията на отстжплението ѝ и да я отхвърли къмъ Странджа планина.

2) За да не бжде откжсната армията отъ линията на отстжплението ѝ и отхвърлена право къмъ северъ, I и II източни армии веднага да тръгнатъ къмъ линията задъ р. Еркене, съ цель да заематъ височинитѣ между селата Сарай и Кара Сенитъ.

3) II източна армия, която се намира около Виза и Бунаръ Хисаръ, да почне движението първа, а I източна армия да се старае да задържи позицията си, докато опашката на колоната отъ II източна армия мине задъ Татарлийското дере. Особено трѣбва да се засили лѣвиятъ флангъ на армията, за да не се даде възможность на противника да направи

обходъ. Конната дивизия да се държи предъ лѣвия флангъ и, ако стане нужда, да се жертвува, за да осигури отстѫплението на армията.

4) При заемане позиция задъ Еркене, пѫтьтъ Кара Мехмедъ — чифл. Вели Меше да служи за граница между двѣ армии, като самиятъ пѫть остане въ участъка отъ позицията на I източна армия.

5) I източна армия ще охранява станция Чорлу. За да не се даде възможность на противника да използува желѣзо-пѫтната линия, всички мостове отъ станцията къмъ противника да се развалятъ, а всичкиятъ подвиженъ материалъ веднага да се препрати назадъ.

6) Всички табори, които се разтоварватъ при Мидия, да се присъединяватъ къмъ II източна армия, като се изпращатъ направо за Виза."

Командуващитѣ двѣтѣ източни армии получиха навреме тази директива и направиха съответни разпореждания до своитѣ части. Но следъ пладне на ж.-п. ст. Черкескьой пристигнаха маса бѣгълци отъ I, II и III корпуси, които се биéха, за да се качатъ по-скоро на влаковетѣ. Вѣроятно подъ впечатлението отъ донесението на командуващия I източна армия за опасността къмъ лѣвия флангъ, Назимъ паша следъ пладне издаде нова директива, съ която уреждаше отстѫплението на двѣтѣ армии къмъ Чаталджа:

„1) Следъ като армията се оттегли на линията задъ Еркене, ако не бѫде преследвана отъ противника, следъ еднодневна почивка, да продължи отстѫпателния си маршъ, за да заеме Чаталджанската отбранителна линия.

2) I източна армия ще отстѫпи въ зоната между Мраморно море и желѣзо-пѫтната линия (линията остава вънъ отъ зоната на отстѫплението), като корпуситѣ се движатъ по следнитѣ пѫтища:

а) IV корпусъ — по шосето Чорлу—Сейменъ—Силиврия;

б) I корпусъ — презъ Еседча (Сѣча?)—Чанта—Сюргюнкьой (Сирдюкьой)—чифл. Кладина—Бююкъ Чекмедже;

в) II корпусъ ще следва пѫтя: Юсускьой—Армаши—Бююкъ Калъчли—чифл. Кара Синанъ—Чаталджа—Маарли.

3) Корпуситѣ, следъ като минатъ задъ р. Еркене, да нощуватъ: първия день — на линията Сейменъ—Черкескьой, втория день — Синекли—Боснакьой и третия день — Кабачкьой—Епиватосъ. Всѣки корпусъ ще нощува въ зоната северно отъ пѫтя, по който се движи.

4) Корпуситѣ презъ време отстѫпателния си маршъ ще получаватъ храна отъ следнитѣ пунктове:

първия день: I и IV корпуси и Конната дивизия — отъ Чорлу, II корпусъ — отъ Черкескьой;

втория день: II корпусъ и Конната дивизия — отъ Синекли, I и IV корпуси — отъ Силиврия;

третия день: Конната дивизия — отъ Кабачкьой, II корпусъ — отъ Чаталджа, I и IV корпуси — отъ Епиватосъ;

четвъртия день: II корпусъ и Конната дивизия — отъ Хадемкьой, а IV корпуси отъ Спарто.

5) Охраната и прикриването на марша се възлага на Конната дивизия. Разездитѣ ѝ да се намиратъ въ постоянно съприкосновение съ противника, и всѣка вечерь да се даватъ сведения въ Главната квартира. Презъ първия день на марша дивизията ще действува предъ корпуса, а презъ следващитѣ дни ще се движи задъ II корпусъ. Ако стане нужда, единъ день по-рано къмъ Конната дивизия ще се придадатъ намиращитѣ се въ Чорлу 6-и стрелковъ полкъ и картечната рота.

6) Всѣка вечерь корпуситѣ да донасятъ въ Щаба на армията за местонахождението си.

7) Главната квартира на 23-и ще се намира въ Хадемкьой."

Директивата бѣ придружена отъ следната „Инструкция за зонитѣ":

„1) I и II източни армии въ зонитѣ, опредѣлени въ заповѣдьта, още отсега да разпоредятъ за изследване пѫтищата, по които ще се движатъ корпуситѣ. Ако не могатъ да се довършатъ нуждитѣ поправки по тѣзи пѫтища отъ изпратенитѣ предварително пионерни части, да се поправятъ отъ войници, снабдени съ инженеренъ инструментъ.

При всѣки корпусъ да има водачъ, който да познава добре пѫтищата.

2) Взети сѫ мѣрки бързо да се превози отъ Цариградъ и да се складира: хлѣбъ, сухаръ и ечемикъ на Черкескьой, Синекли, Кабачкьой, Хадемкьой и Силиврия. Грижата за това се възложи на Главното интендантство. Отъ складоветѣ по желѣзо-пѫтната линия ще се ползуватъ дветѣ армии. Корпуситѣ съ разполагаемитѣ превозни срѣдства, както и съ тия, които ще се набавятъ, да превозватъ за частитѣ си храни отъ горнитѣ пунктове.

3) Независимо отъ това, за прехрана на войницитѣ си корпуситѣ да използуватъ и всичкия добитъкъ и храни, които биха могли да реквизиратъ въ зоната на движението, а особено стадата, които се намиратъ наоколо. За тая цель корпуситѣ да дадатъ въ помощь на интендантствата по нѣколко души енергични и вещи офицери отъ войницата, или нѣколко пехотни отдѣления, които още сега да се изпратятъ на разни пунктове по посоката на движението, за да реквизиратъ храни.

4) Корпуситѣ, които се движатъ около желѣзо-пѫтната линия, да вематъ предварително мѣрки за разваляне мостоветѣ по нея и да се пренесе всичкиятъ подвиженъ материалъ веднага следъ отминаването на последната войскова часть.

5) Всички лишни храни и добитъкъ веднага да се превозятъ съ влаковетѣ, а тѣзи, които не ще могатъ да се превозятъ, да се унищожаватъ и изгарятъ, за да не попаднатъ въ ржцетѣ на противника.

6) Отстѫплението да стане въ пъленъ редъ. Всички началствуващи лица да бѫдатъ по своитѣ мѣста въ частитѣ си и да поддържатъ реда и дисциплината въ тѣхъ."

Въ сѫщото време до Щаба на Флота бѣ изпратено съобщение, че I и II източни армии ще отстѫпятъ на Чаталджа; понеже българитѣ могатъ да настѫпятъ между Чорлу и Мраморно море, за да заплашатъ лѣвия флангъ, особено следъ като минатъ Силиврия, кѫдето могатъ да се движатъ ноще край брѣга, Флотътъ да се яви предъ Силиврия и Ерекли, за да съдействува на отстѫплението, като наблюдава брѣга и държи връзка съ лѣвия флангъ.

Следъ това бѣ издадена допълнителна директива:

„1) Съгласно предишната директива, следъ като армията се оттегли на Еркене, ще продължи марша си, за да заеме Чаталджанската линия;

2) армията не трѣбва да се оттегля по-назадъ, преди да се е съсрѣдоточила на линията при Еркене — I и II източни армии трѣбва да донесатъ, че корпуситѣ имъ сѫ свършили съсрѣдоточението на казаната линия, и ще продължатъ марша си назадъ, само следъ като получатъ заповѣдь за това отъ Главната квартира;

3) когато стане нужда армията да се оттегли и отъ линията на Еркене, I източна армия ще се движи въ зоната между желѣзо-пѫтната линия и Мраморно море, като линията остане вънъ отъ зоната на движението, II източна армия — между линията и Черно море, като желѣзо-пѫтната линия остава въ зоната на движението ѝ;

4) движението на дветѣ армии, следъ напущане линията при Еркене, ще стане въ следния редъ:

I източна армия: първия день — до линията Черкескьой—Силиврия,
втория день — до линията Кабачкьой—Силиврия,
третия день — до линията Хадемкьой (включително) — Бююкъ Чекмедже;

II източна армия: първия день — до линията Странджа—Черкескьой (включително),
втория день — до линията Каракьой[1])—Кабачкьой,
третия день — до линията Деркосъ—Хадемкьой (изключително);

5) корпуситѣ да държатъ постоянна връзка помежду си, безъ да оставатъ назадъ единъ отъ другъ; тѣ улесняватъ движението, като си помагатъ единъ на другъ;

6) Султанскиятъ флотъ ще пристигне предъ Силиврия и Ерекли, за да улесни движението край морето, и, ако стане нужда, ще охранява отстѫплението."

[1]) Навѣрно Караджакьой.

Разпореждания на командуващия I източна армия

Командуващиятъ I източна армия, въ Чорлу, получи директивата за отстъплението задъ Еркене на 20-и октомврий пр. пл. и заповѣда:

„1) Отъ настъплението на противника въ района между Чорлу и Бунаръ Хисаръ и отъ превозването войски по желѣзо-пътната линия Бунаръ Хисаръ—БабаЕски—Сеидлеръ се вижда, че той възнамѣрява да обходи армията отъ линията на отстъплението ѝ и да я отхвърли на северъ, къмъ Странджа-планина;

2) за да не бъде армията откъсната отъ линията на нейното отстъпление и отхвърлена на северъ, Главната квартира заповѣда да отстъпи право задъ р. Еркене, където да заеме отбранителна позиция; I източна армия ще заеме линията Сарай—Кара Мехмедъ;

3) II източна армия, при Виза и Бунаръ Хисаръ, ще почне движението по-рано; I източна армия ще се старае да се държи на позицията си, докато опашката на колоната на II източна армия мине задъ Татарлийското дере;

4) II корпусъ да мине презъ Ювалия—Карлъкьой—Узунъ Хаджи и да заеме позиция четири клм. по пътя Кара Мехмедъ—Вели Меше, като самиятъ пътъ влѣзе въ участъка на позицията.

Следъ като опашката на колоната на II корпусъ мине Ювалия, I корпусъ ще потегли, презъ Синанлия и Кара Мехмедъ, и ще заеме позиция, както е означено на крокито, влѣво отъ лѣвия флангъ на II корпусъ, по линията източно и южно отъ чифл. Окласъ;

IV корпусъ да тръгне отъ Гечерлеръ, презъ чифл. Овламъ Бей, и дойде въ Чорлу, където, както е обозначено на крокито, да заеме позиция отъ дветѣ страни на града;

Самостоятелната конна дивизия да прикрива и охранява движението на армията въ северната часть на р. Еркене, срещу пътя за Каристранъ, като се жертвува цѣла за изпълнение тази си задача, ако стане нужда.

Отрядътъ, назначенъ да защищава Чорлу, да се присъедини къмъ IV корпусъ.

Всѣка батарея да се придружава отъ по единъ таборъ пехота който да помага за изкарване орждията.“

Когато се изпращаше тая заповѣдь до корпуситѣ, командуващиятъ армията получи донесение отъ командира на II корпусъ за неуспѣха на XVII корпусъ на 19-и вечерьта и отъ началника на конната дивизия за оттегляне дивизията му. Той смѣтна, че положението при Чорлу е застрашено, и затова изпрати следното донесение:

„Понеже не се знае какъ ще се развие днесъ боятъ, който се предполага да даде IV корпусъ, нуждно е да се обмисли въпросътъ да се държи ли Чорлу или да се напусне. За сега при Чорлу има

петь табори. Конетѣ на една отъ батареитѣ не пристигнаха, и тя ще бѫде пленена, щомъ се напусне града. Отбраната на Чорлу съ разполагаемитѣ тукъ сили е невъзможна. Не се съмнявамъ, че пристигането на единъ малъкъ неприятелски отрядъ ще всѣе ужасъ у находящитѣ се тукъ обози и пръснатитѣ въ безредие войници, както и въ отстѫпващитѣ части, и ще има печални последствия. Ето защо необходимо е Главната квартира да вземе едно решение по въпроса.

Тъй като днесъ отъ Чорлу ще се изпращатъ назадъ много запаси, желѣзо-пѫтната линия трѣбва да бѫде постоянно свободна за движение."

Въ отговоръ на това питане, отъ Главната квартира се заповѣда находящитѣ се въ Чорлу оръжие, снаряжение и транспорти да се изпратятъ за Чаталджа по желѣзницата и по шосето Чорлу—Силиврия.

Като получи директивата за отстѫпление на Чаталджа, макаръ да бѣ увѣренъ, че тя е съобщена на корпуситѣ, командуващиятъ армията имъ я предаде пакъ на 21-и октомврий. Получи я само I корпусъ, а другитѣ корпуси получиха преписъ отъ нея.

Кога е получена въ Щаба на I източна армия последната директива, съ която се заповѣдва армиитѣ да чакатъ заповѣдь за отстѫпление отъ Еркене на Чаталджа, нѣма сведения.

Следъ като се увѣри отъ изпратени при корпуситѣ офицери за връзка, че корпуситѣ отстѫпватъ, безъ да бѫдатъ обезпокоявани отъ противника, командуващиятъ армията замина, съ щаба си, за Хадемкьой, кѫдето стигна на 23-и октомврий. Тукъ Щабътъ на I източна армия бѣ разформиранъ, и командуващиятъ армията, Абдуллахъ паша, подаде оставка. Назимъ паша настоя да остане на поста си, но, поради възникналитѣ недоразумения още отначало на мобилизацията, за да не става причина да се всѣва повече смущение въ командуването, той отказа на предложението и напусна армията. За неговъ замѣстникъ временно бѣ назначенъ командиръть на IV корпусъ, Ахмедъ Абукъ паша.

Отстѫпление на корпуситѣ отъ I източна армия. Частитѣ отъ I източна армия на 21-и октомврий очакваха да получатъ заповѣдь за по-нататъшнитѣ действия и, като не получиха такава, останаха презъ цѣлия день на мѣстата си.

Отъ бѣгащи войници и офицери, изгубили своитѣ части, както и отъ Леката конна бригада, която пристигна въ Синанлия, командиръть на I корпусъ узна, че и II армия отстѫпва. Вечерьта

той получи едновременно и дветѣ заповѣди за отстѫпление (къмъ Еркене и къмъ Чаталджа) и въ 8 ч. сл. пл. заповѣда:

„Утре, 8 ч. пр. пл., корпусътъ да тръгне по пѫтя Узунъ Хаджи—Кара Мехмедъ и да се съсрѣдоточи три километра североизточно отъ чифл. Окласъ. Затова 2-а низамска дивизия утре, 7 ч. пр. пл., да мине презъ изхода на с. Синанлия; дивизията Ушакъ да тръгне въ 7 ч. 50 м. пр. пл.; 1-а сборна дивизия — въ 8 ч. 30 м. пр. пл.; артилерийскиятъ паркъ — въ 6 ч. пр. пл.; продоволственията транспортъ да потегли по-рано и да стигне при мандрата североизточно отъ чифл. Окласъ."

На 22-и октомврий II корпусъ, за да се изравни съ I корпусъ, тръгна отъ с. Ювалия въ 6 ч. пр. пл. по пѫтя Карлѫкьой—Чорлу, за да заеме височинитѣ южно отъ чифл. Вели Мешe.

Дивизиитѣ отъ I корпусъ сѫщо така тръгнаха въ опредѣленитѣ посоки. Ариергардъ остана отрядътъ, който още миналия день бѣше формиранъ, за да се изпрати на помощь на II корпусъ.

Командирътъ на I корпусъ не позволи да се палятъ хранитѣ и селата, и складоветѣ въ Синанлия и въ другитѣ села останаха непокѫтнати. При тръгването той изпрати до Щаба на I източна армия следното донесение:

„1) Отъ разузнаването на Леката конна бригада, въ Синанлия, се вижда, че вчера вечерьта слаби неприятелски части сѫ се окопавали западно отъ Соуджакското дере, задъ линията Чувенли—Ахмедъ Бей.

2) Заповѣдьта по армията отъ 20-и октомврий за отстѫпление задъ р. Еркене се получи на 21-и, 7 ч. сл. пл., и преписъ отъ нея се изпрати на II и IV корпуси, тъй като се разбра, че кàзанитѣ корпуси не сѫ получили такива.

3) Съгласно сѫщата заповѣдь, днесъ, 22-и октомврий, 7 ч. пр. пл., корпусътъ, въ съставъ около 5,000 души — всичко останало отъ 1-а сборна и 2-а низамска дивизии и редифската дивизия Ушакъ, потегли отъ Синанлия, презъ единствения мостъ при Узунъ Хаджи, до мандрата петь клм. североизточно отъ чифл. Окласъ, кѫдето и ще нощува. Щабътъ на корпуса ще бѫде въ самата мандра.

4) Поради слабия съставъ на корпуса, дългата позиция, липсата на технически срѣдства за съобщение и шансовъ инструментъ, времето за укрепяване позицията не е достатъчно, и, следователно, отбраната тукъ е невъзможна. Трѣбва да се има предвидъ, че, споредъ днешния си съставъ, единъ нашъ корпусъ представя отъ себе си една съ малъкъ съставъ българска бригада, а армията ни е колкото една съ непълненъ съставъ българска дивизия. Съобразно това трѣбва да се опредѣлятъ участъцитѣ на корпуситѣ за отбрана.

5) Отъ сведението, получено днесъ отъ II корпусъ, на който ще се раздаде хлѣбъ на моста при Узунъ Хаджи, се вижда, че той брои 7400 души.

6) Моля, разпоредете да се повърне при корпуса ми 3-а дивизия, която бѣше временно придадена къмъ II корпусъ, при Карагачъ."

Въ с. Узунъ Хаджи Щабътъ на I корпусъ срещна Щаба и частитѣ на II корпусъ. Тоя корпусъ употрѣбяваше всички усилия да въдвори редъ и дисциплина и се стараеше да събере всички войници, които бѣха напуснали частитѣ си и се движеха на своя глава.

Следъ като Транспортътъ на I корпусъ раздаде хлѣбъ на II корпусъ, двата корпуса продължиха пѫтя си и вечерьта стигнаха обектитѣ си. Щабътъ на I корпусъ нощува въ Юлафли, откѫдето изпрати въ Щаба на I източна армия следното донесение:

„1) Днесъ ще почнемъ укрепяването на позицията северно и южно отъ чифл. Окласъ.

2) Тъй като всички редифски и часть отъ низамскитѣ войници нѣматъ шансовъ инструментъ, моля да се изпрати такъвъ отъ Черкескьой на кота 170, източно отъ чифл. Окласъ.

3) Духа доста силенъ вѣтъръ; времето е влажно, а редифитѣ нѣматъ платнища — едни отъ тѣхъ сѫ изгубени, а други оставени на противника; такива нѣматъ и часть отъ низамскитѣ войници. Моля, разпоредете да се изпрати на сѫщото мѣсто 4000 носими палатки или съответни количества возими такива, иначе рискуваме да изгубимъ всички редифи презъ нощьта.

4) Моля, сѫщо разпоредете да се изпрати и нуждното количество артилерийски и пехотни бойни припаси, а така сѫщо и сухаръ.

5) Отъ направения вчера огледъ на позицията, опредѣлена по картата, се вижда, че сѫ останали нѣкои незаети пространства между корпуситѣ. За да не се отрази това вредно върху отбраната, необходимо е Щабътъ на армията да обиколи позицията и да направи нуждната корекция на самото мѣсто.“

Отъ IV корпусъ въ Гечелеръ още на 20-и октомврий привечерь бѣ изпратена на подчинената му временно Конна дивизия заповѣдь на следния день да настѫпи къмъ Пашакьой—Ахцакю, да разузнае къмъ Татарлѫ, Ахмедъ Бей и Евреинъ Секисъ и да прогони отъ Каристранъ слабитѣ неприятелски сили. На 21-и Щабътъ на корпуса и пехотнитѣ дивизии останаха на мѣстата си, събираха пръснатитѣ войници и устройваха частитѣ. Нѣкои отъ таборитѣ на Васифъ бей бѣха изпратени въ дивизиитѣ си. Други, на които дивизиитѣ не се знаеха накѫде сѫ, а така сѫщо и табори и войници, пристигнали отъ дивизиитѣ Чанакъ Кале, Кониа и др., се разпредѣлиха между 12-а дивизия и дивизията Измидъ. 2./12. артилерийско отдѣление, отъ дивизията Чанакъ Кале, бѣ придадено къмъ 12-а дивизия. Презъ деня лѣкаритѣ установиха, че въ корпуса се е появила холера.

По-голѣмата часть отъ войницитѣ — цѣли табори — просто избѣгаха къмъ Чорлу, кѫдето се отдадоха на грабежъ и всѣха паника у населението. Успоредно съ събирането на частитѣ правѣха се разпореждания за настѫпление, съ цель да се попрѣчи на българитѣ да прехвърлятъ войски на северъ, противъ II източна армия, за разбиването на която още нищо не се знаеше въ IV корпусъ, но всичката тая деятелность бѣ само книжна, безъ никакви практически резултати. Корпусътъ замръкна тамъ, кѫдето осъмна. Само Конната дивизия изпрати разузнавателни части и се подаде съ ядрото си нѣколко километра на западъ отъ чифл. Овламъ Бей.

На 21-и октомврий вечерьта донесоха преписъ отъ заповѣдьта по армията за оттегляне задъ Еркене и оттамъ — на Чаталджа и упѫтването къмъ нея. Командирътъ на корпуса веднага отдаде заповѣдь, съ която предупреждаваше, че корпусътъ ще отстѫпи, и заповѣда дивизията Измидъ съ отрядъ отъ три прѣсни табора и една батарея да брани преминаването на Еркене по моста на шосето Каристранъ—Чорлу, а 12-а дивизия съ четири прѣсни табора и две батареи да брани преминаването на Еркене по моста при чифл. Окласъ. Двата отряда, подъ обща команда на Васифъ бей, ще останатъ на кàзанитѣ позиции, докато опашката на корпуса мине Еркене, следъ което ще отстѫпятъ и тѣ къмъ Чорлу.

Тъй като р. Еркене бѣше придошла, и не можеше да се мине въ бродъ, командирътъ на корпуса разпореди да се построи мостъ при Кара Мехмедъ, обаче бѣ предупреденъ, че презъ това мѣсто ще мине I корпусъ. Той разпореди: 12-а дивизия да тръгне въ 6 ч. пр. пл. по пѫтя Гечерлеръ—чифл. Овламъ Бей (Османлѫ), да мине р. Еркене по моста на шосето и да заеме позиция между шосето и пѫтя чифл. Окласъ—Чорлу; дивизията Измидъ да тръгне по пѫтя Гечерлеръ—чифл. Овламъ Бей, да мине р. Еркене по моста при чифл. Окласъ и да се разположи въ чифлика; Конната дивизия да продължи разузнаването, и, ако не получи друга заповѣдь, да се оттегли въ Кара Сенитъ.

На 22-и началникътъ на Конната дивизия продължи разузнаването на западъ и стигна съ главнитѣ си сили Енилеръ, а съ авангарда — Ахцакю. Още сутриньта рано той изпрати донесение до командира на IV корпусъ, че силни неприятелски части се намиратъ по височинитѣ северно и южно отъ Бедеркю, което се заключава отъ множеството палатки и огньове; около стан-

цията Сеидлеръ, освенъ единъ прогоненъ коненъ взводъ, другъ неприятель нѣма; малки неприятелски пехотни части и единъ—два ескадрона има въ Евреинъ Секисъ и въ Ахмедъ Бей; единъ коненъ полкъ настъпва отъ Бедеркю по шосето Каристранъ—Чорлу, а задъ него, отъ Люле Бургасъ, — една неприятелска силна колона. Командирътъ на IV корпусъ получи донесението въ 10 ч. 35 м. пр. пл. и го изпрати въ Щаба на I източна армия.

Между това, дивизиитѣ отъ корпуса бѣха тръгнали още презъ нощьта, преди времето опредѣлено въ заповѣдьта, и, понеже мостътъ при Окласъ бѣ разваленъ, цѣлиятъ корпусъ мина р. Еркене по моста на шосето за Чорлу. Когато се получи казаното донесение, дивизиитѣ не само бѣха минали Еркене, но безъ да се спиратъ задъ Еркене на мѣстата, посочени въ заповѣдьта, бѣха продължили пѫтя за Чорлу, и поради това командирътъ на корпуса се принуди да заповѣда дивизията Измидъ да пренощува източно, а 12-а дивизия — западно отъ Чорлу, и донесе за това въ Щаба на I източна армия.

По пѫтя корпусътъ прибираше разхвърленото оръжие и снаряжение и погребваше умрѣлитѣ, които се търкаляха изъ кальта и представяха печална гледка.

Привечерь корпусътъ стигна въ Чорлу, необезпокояванъ, и, намѣсто загубената почивка при Еркене, остана тукъ да почива на 23-и октомврий.

Конната дивизия, следъ като пренощува въ Енилеръ и Ахцакю, оттегли се въ Кара Сенитъ, като остави разузнавателни ескадрони въ Енилеръ и въ Бююкъ Каристранъ и поддръжка на тѣхъ — единъ полкъ — въ Вакъвкьой [1]).

Разпореждания на командуващия II източна армия.

На 20-и октомврий вечерьта командуващиятъ II източна армия, Махмудъ Мухтаръ паша, отиде отъ Топчикьой въ Виза, но не посмѣ да остане тамъ всрѣдъ деморализиранитѣ тълпи отъ войници и, увлѣченъ отъ потока на бѣгълцитѣ, посрѣдъ нощь стигна въ Сарай. Тукъ той узна отъ командира на III корпусъ полученитѣ директиви за отстъпление, и че той е разпоредилъ корпусътъ да отстъпи въ Сарай, подъ прикритието на два табора, две батареи, Леката конна бригада и 2-и и 8-и конни полкове,

[1]) Върху картата селото не е означено; намира се четири клм. западно отъ шосейния мостъ на р. Еркене.

които да заематъ позиция два клм. западно отъ Виза. Самъ Махмудъ Мухтаръ паша бѣ видѣлъ, че тоя ариергардъ бѣ избѣгалъ съ дивизията на Джемалъ, затова на 21-и той изпрати въ Виза отрядъ, съставенъ отъ два табора, една картечна рота и една батарея, съ товаренъ и впрегатенъ добитъкъ да измъкне затъналитѣ орждия и да вземе колкото може отъ оставенитѣ материали. Онова, което не може да вземе, да изгори.

На 21-и Махмудъ Мухтаръ паша получи донесение отъ единъ разездъ, че въ чифл. Думанза, югоизточно отъ Сарай, нѣма противникъ, че въ Синанлия сж. Щабътъ на I корпусъ и Леката конна бригада. Другъ разездъ донесе, че около Ювалия нѣма противникъ. Той заповѣда частитѣ отъ армията на 23-и да отстъпятъ: III корпусъ — отъ Сарай за Странджа; XVII корпусъ — отъ Азбуа за Йеникьой и 3-а дивизия — за Черкескьой. За да се избѣгне безредието, той запрети нощнитѣ походи.

Докато, отъ една страна, се полагаха всички усилия да се събератъ хората и да се устроятъ частитѣ, отъ друга, редифитѣ безспирно бѣгаха. Споредъ едно донесение, отъ дивизията Ангора били останали само четири табора, съ съвсемъ малъкъ съставъ, а всичко останало избѣгало. Състоянието на конницата не бѣ по-добро. Споредъ едно донесение отъ командира на 8-и коненъ полкъ, конетѣ на 1-и ескадронъ измрѣли почти всички. Въ останалитѣ ескадрони имало коне, които можели да носятъ службата само още нѣколко дни.

Прехраната на армията така сжщо бѣ разстроена. Интендантскитѣ чиновници отъ III корпусъ бѣха избѣгали отъ Виза. Административнитѣ чиновници въ Сарай бѣха затворили фурнитѣ и зарѣзали прехраната. Противъ тѣхъ командуващиятъ армията заповѣда да се учреди сждъ, който да издаде веднага присжди.

Въ това време бѣха стоварени въ Мидия пренесенитѣ по море четири табори отъ дивизията Трапезундъ. Махмудъ Мухтаръ паша ги причисли къмъ XVII корпусъ и ги насочи къмъ Сарай.

На 23-и октомврий, въ Сарай, командуващиятъ II източна армия получи отъ командира на Леката конна бригада следното донесение:

„1) Неприятелтъ укрепява по гребенитѣ североизточно отъ Чонгора една позиция въ южна посока, която се простира около два клм. На тая линия се виждатъ около две роти пехота. Въ с. Ахмедъ Бей и въ безименния чифликъ на северъ отъ това село има по една рота

„1) Въ 10 ч. пр. пл. неприятелтъ зае Топчикьой и Чувенли. Единъ взводъ пехота, дванадесеть конника и трима комити сѫ влѣзли въ Азбуа.

2) Съгласно дадената заповѣдь, бригадата се отдръпна отъ Синанлия къмъ Карабцехъ и Сарай, като при отстѫплението си изгори съвършено селата Карабцехъ и Ювалия. Следъ като прикри презъ нощьта на 21-и октомврий отстѫплението на I, II и IV корпуси задъ р. Еркене, бригадата разруши на 23-и Синанлия и унищожи хранителнитѣ припаси, които още бѣха останали въ това село.

3) Въ изпълнение Вашата заповѣдь и за осигуряване продоволствието, бригадата се премѣсти съ ядрото си въ Карлѫкьой, кѫдето сега се намира Щабътъ ѝ. Разузнаването продължава непрекѫснато; съприкосновението съ противника се поддържа.“

Отстѫплението на корпуситѣ отъ II източна армия.

Отъ III корпусъ, дивизията на Джемалъ бей, както и оставениятъ при Виза ариергардъ на 21-и октомврий продължаваха да се събиратъ въ Сарай. Дивизиитѣ Фуадъ Зия и Хасанъ Изетъ, като не получиха заповѣдьта по корпуса, пренощуваха около Базарликьой. На 21-и октом. сут. риньта, когато видѣха, че на шосето предъ дѣсния имъ флангъ, намѣсто дивизията Джемалъ, сѫ се загнѣздили българи, веднага отстѫпиха за Виза. Като се научиха, че корпусътъ отстѫпилъ за Сарай, и тѣ се упѫтиха за тоя градъ, обаче, съ тръгването отъ Виза безредието обвзе и тия дивизии; мнозина взеха пѫтя направо за Черкескьой, а ядрата на дивизиитѣ стигнаха въ Сарай.

Сѫщия день изпратениятъ отъ Сарай отрядъ, подъ началството на Шукри бей, бѣше стигналъ въ Виза, и оттамъ съгледа, че откъмъ Сергинъ настѫпва нѣкаква часть. Това бѣше таборътъ, който по-рано самиятъ Шукри бѣше изпратилъ отъ Виза въ казаното село, обаче сега той го взе за неприятель и се оттегли въ Едрикьой.

За отстѫплението на XVII корпусъ и на 3-а дивизия нѣма сведения. Вѣроятно тѣ сѫ се оттеглили задъ Еркене презъ нощьта срещу 24-и октомврий.

Леката конна бригада на 20-и октомврий се оттегли въ Синанлия, кѫдето бѣше и I корпусъ. Оттукъ бригадата разузнаваше. Презъ нощьта срещу 22-и тя прикрива отстѫплението на I източна армия задъ р. Еркене. На 23-и унищожи оставенитѣ храни въ Синанлия и се оттегли въ Карлѫкьой, кѫдето остана и на 24-и.

Почивката на българскитѣ I и III армии.

Разпорежданията на Главното командуване.

На 20-и октомврий сл. пл. Щабътъ на действуващата армия (Оперативниятъ отдѣлъ) пѫтува по желѣзницата до Ямболъ, а оттамъ — съ автомобили до Казълъ Агачъ, кѫдето пристигна на 21-и сутриньта. Въ 7 ч. 10 м. пр. пл. командуващиятъ III армия, въ Люле Бургасъ, подаде следната телеграма:

„За сега боятъ се прекрати по цѣлата линия. Заминавамъ, съ щаба си, за Йено. Моля, 3-а Балканска дивизия да остане окончателно въ състава на III армия, като за това 6-а Бдинска дивизия и Кавалерийската дивизия влѣзатъ въ състава на I армия. Дъждътъ престана, но почвата се е обърнала на блато, почти непроходимо за артилерията."

Следъ това той тръгна, съ Щаба на III армия, отъ Люле Бургасъ за Йено. Въ Колиби той се спрѣ и по телефона влѣзе въ разговоръ съ началника на 6-а Бдинска дивизия. Последниятъ докладва, че предъ дивизията всичко е тихо, и че досегътъ съ противника е изгубенъ. Командуващиятъ армията заповѣда, както нему, така и на началника на 4-а Преславска дивизия да побързатъ да попълнятъ запаситѣ си и изобщо да се приготвятъ за действие.

Отъ разпитването на офицеритѣ, които срѣщаше по пѫтя, отъ показанията на дезертьоритѣ и на мѣстнитѣ жители той се убеди, че турцитѣ отстѫпватъ въ паническо бѣгство, и надеждата да получи разрешение за преследване отново възкръсна у него. Когато пристигна въ Йено, въ 3 ч. 30 м. сл. пл., той подаде до началника на Щаба на действуващата армия следната телеграма:

„Днесъ по пладне пристигнахъ въ Йено. Отъ събранитѣ сведения се констатира следното:

Тукъ, на нашия лѣвъ флангъ, турцитѣ сѫ имали съсрѣдоточено едно значително ядро, не по-малко отъ 30—40,000 души. Тѣ сѫ напрегали неимовѣрни сили, за да отрѣжатъ нашия лѣвъ флангъ, съ цель, види се, да биятъ нашитѣ съобщения.

Въ петдневнитѣ бойове около тоя пунктъ Дунавската дивизия е изгубила убити и ранени около 5—6,000 души. Ротитѣ на 1-а и 2-а бригади сѫ останали съ по 50 реда. Пристигането на бригадата отъ 3-а дивизия е дало единъ обратъ на боя, и противникътъ снощи е напусналъ силния гребенъ между Соуджакъ дере и Анадъръ дере, като е

отстѫпилъ къмъ Виза. Отстѫплението е носѣло характеръ на бѣгство, защото имаме взети, досега известно, 1,300 пленника, петь офицери и една с. с. батарея. При туй положение на работитѣ, колкото 5-а дивизия и да е изморена, колкото загубитѣ и да сѫ голѣми, при всичкитѣ трудности, които представя мѣстността за движение подиръ изобилно навалѣлитѣ дъждове, все пакъ е необходимо едно незабавно преминаване въ настѫпление, за да не дадемъ възможность на противника пакъ да почине и да се устрои. За тая цель азъ предполагамъ утре да настѫпя съ лѣвия флангъ на III армия до линията Виза—Азбуа, като изпратя една колона, отъ единъ полкъ пехота съ планинска артилерия, по пѫтя Евренджикъ—Аяна—Пинеки, съ цель да се заслоня откъмъ Мидия. Необходимо е и поддържането отъ I армия, затова, моля, да ѝ се даде директива въ този смисълъ. Ако не получа нощесъ отмѣнение на този мой проектъ, азъ ще считамъ, че той се одобрява, и ще пристѫпя къмъ реализирането му още утре, като предупредя за това и командуващия I армия. Кавалерийската дивизия азъ временно предадохъ на I армия, тъй като на фронта и фланга на III армия нѣма поле за действие за нея."

Генералъ Фичевъ веднага повика генералъ Димитриевъ на телеграфния апаратъ, и между тѣхъ се поведе следниятъ телеграфически разговоръ:

Генералъ Фичевъ: Какво е точно положението на III армия въ настоящата минута?

Генералъ Димитриевъ: 5-а дивизия съ една бригада отъ Балканската дивизия заема гребена по дѣсния брѣгъ на р. Акъ дере, при което три отъ бригадитѣ сѫ въ дивизионенъ резервъ и само две — въ бойната линия. На крайния лѣвъ флангъ, около Сергинъ, е разположена опълченската дружина. 4-а Преславска дивизия се е укрепила на гребена между Соуджакъ дере и Карагачъ дере, като е извадила авангарди до с. Чонгора. 6-а дивизия е разположена на гребена между 4-а дивизия и Блазаръ дере. И двете последни дивизии иматъ по една бригада дивизионенъ резервъ. 2-а бригада отъ 3-а Балканска дивизия току-що пристигна въ Иено, кѫдето и се разполага на квартира. Подиръ навалѣлия дъждъ почвата се е страшно разкиснала, и движенията сѫ страшно трудни, но не и невъзможни. Кавалерийската дивизия азъ оставихъ временно въ разпореждането на генералъ Кутинчевъ, защото нейното поприще за действие е на дѣсния ни флангъ. Съ хлѣба и бойнитѣ припаси сме добре. Събираме, каквото можемъ на мѣстото, и живѣемъ удовлетворително. Трѣбватъ по-скоро царвули и шинели и то въ голѣмо количество, защото войницитѣ оставатъ боси и лошо облѣчени, а по Странджа навалѣ снѣгъ.

— Въ кое направление най-силно наблягаха турцитѣ при атаката си противъ 5-а дивизия?

— Фронтално, по двете страни на шосето Бунаръ Хисаръ—Виза.

— Откѫде атакува бригадата отъ 3-а Балканска дивизия?

— Тя бѣше долу, на шосето, а горе, въ планината, докѫде Евренджикъ, действуваха частитѣ отъ 5-а дивизия.

— Моето мнение е, както съобщихъ въ записката, да не се предприема нищо, докато пристигнатъ подкрепленията — около 16 дружини, които сѫ насочени къмъ I и III армии. Подъ Одринъ сѫ вече пристигнали три полка отъ сръбската Тимошка дивизия. Следъ нѣколко дни ще пристигне сръбската Дунавска дивизия и една конна бригада. По този начинъ по-голѣмата часть отъ нашитѣ войски ще бѫдатъ насочени къмъ I и III армии, следъ което ще предприемемъ едно по-активно действие противъ турцитѣ. Засега не се увличайте и не ангажирайте частитѣ поотдѣлно, за да не губимъ напраздно хора. Решителната акция ще предприемемъ, щомъ се събератъ значителни сили. Необходимо е да се държи контактъ съ противника чрезъ рекогносцировачни отряди. Употрѣбете всички усилия да се проникне къмъ Мидия съ малки партии, за да се узнае какво става тамъ. Споредъ сведения отъ чуждестранни източници, турцитѣ ужъ били стоварили тамъ много войски. По сведение отъ чуждитѣ вестници, турцитѣ стоварили войски въ Родосто. Нѣмате ли сведения откъмъ тази посока? За царвули и облѣкло още сега ще телеграфирамъ. Какъ сте свързани съ генералъ Кутинчевъ, и може ли чрезъ Васъ да предамъ заповѣдь до него?

— Ще Ви отговоря последователно на нѣколкото въпроси:

Чакането и бавенето ни, за да получимъ подкрепление, опасявамъ се, да не бѫде въ наша вреда, защото и противникътъ получава такива пропорционално, несъмнено, въ по-голѣми размѣри. Отъ друга страна, нашитѣ малки наскоци и продължителни спирания, страхъ ме е, ще го ободрятъ, ще му дадатъ време да се организира и преустрои и да ни окаже отпосле много по-голѣма съпротива. Вие сте при източника на всички сведения за противника и трѣбва да знаете нѣщата по-добре; но ние тукъ инстинктивно чувствуваме, че трѣбва да се върви напредъ. Въ Мидия, по нашитѣ сведения, досега сѫ се спрѣли три парахода войници пехотинци. Сега почнали да приспособяватъ пристанището за стоварване артилерия. Откъмъ Родосто нѣма сведения, които да потвърждаватъ стоварването войски тамъ. Съ генералъ Кутинчевъ сме свързани съ военен телеграфъ, съ междинна станция с. Колиби. Можемъ да му предадемъ Вашата заповѣдь, ако, разбира се, телеграфътъ не е скѫсанъ, както това, за жалость, става съ нашитѣ военни телеграфи по нѣколко пѫти на день, при всичко, че сме имъ дали всички срѣдства за пазене линиитѣ.

— Какви турски сили предполагате, че действуватъ срещу Васъ?

— Въ тридневнитѣ бойове на линията Бунаръ Хисаръ—Люле Бургасъ ние имахме, вѣроятно, срещу себе си 70—80 хиляди души, т. е. тритѣ корпуса отъ I инспекционна область, ненапълно още мобилизирани, и три — четири редифски дивизии.

— Въ настоящия моментъ какъ се рисува групировката на турскитѣ сили?

— Азъ мисля, че тѣ държатъ 30—40,000 души на линията Виза—Азбуа—Муселимъ и останалитѣ 40—50,000 души сѫ разтегнати отъ Муселимъ, презъ Софуларъ и Мисини, до станцията Муратли. Разбира се, това се нуждае отъ сериозна провѣрка, което може да стане само съ бой.

— Въ случай на настжпление какъ мислите да парализирате опасността откъмъ Мидия?

— Както докладвахъ и днесъ, азъ мисля да изпратя въ това направление единъ пехотенъ полкъ съ две планински батареи.

— Имате ли да ми кажете нѣщо друго.

— Нищо. Сбогомъ!

Началникътъ на Щаба на действуващата армия се отнасяше съ недовѣрие къмъ донесенията на генералъ Димитриевъ, особено следъ донесението му на 18-и октомврий, че победата е пълна и решителна, когато на 19-и и на 20-и турцитѣ атакуваха 5-а Дунавска дивизия. Генералъ Фичевъ реши да спре движението на армиитѣ, да имъ даде възможность да се усилятъ съ нови подкрепления и да се организира разузнавателна служба, да се събератъ по-точни сведения за неприятеля и да се избѣгне една нова изненада.

Затова до командуващия III армия бѣ изпратена следната директива:

„Утре (22-и октомврий) нѣма да предприемате никакво настжпление срещу неприятеля, докато не получите подкрепленията, които сж насочени къмъ повѣрената Ви армия. Окопайте се силно на заетата позиция и употрѣбете всички мѣрки да гарантирате лѣвия си флангъ. Необходимо е да се изпрати единъ малъкъ отрядъ въ Сергинъ, който да наблюдава за крайния Ви лѣвъ флангъ. Отъ Малко Търново сж изпратени две опълченски дружини къмъ Мидия, а отъ Лозенградъ— една опълченска дружина за сжщия пунктъ. Влѣзте въ връзка съ тѣхъ.

Третата бригада отъ 3-а Балканска дивизия ще пристигне въ Лозенградъ утре, 22-и октомврий. Тамъ сж насочени две бригади отъ 9-а Плѣвенска дивизия. Ще Ви се изпратятъ още допълняващи дружини за усилване. Придаването на Кавалерийската дивизия къмъ I армия се одобрява.

Щабътъ на армията не счита за възможно да се предприеме сега едно настжпателно действие, преди да се усилятъ войскитѣ на III и на I армии и поради лошото състояние на пжтищата.“

А преди това на командуващия I армия бѣ изпратена следната директива:

„Засега никакви действия да не се предприематъ срещу противника, освенъ като се изпратятъ рекогносцировачни отряди напредъ, за да се поддържа непосрѣдственото съприкосновение съ него; частитѣ да се окопаватъ на заетитѣ мѣста. Подкрепления сж насочени откъмъ Одринъ: за III армия — 3-а Балканска дивизия и две бригади отъ

9-а Плѣвенска дивизия, а за I армия — Хасковскиятъ отрядъ, въ съставъ шесть дружини и три с. с. батареи, на които последнитѣ части да пристигнатъ къмъ 23-и октомврий при Люле Бургасъ и Бунаръ Хисаръ. Къмъ I армия временно се придава Конната дивизия, сведенията отъ която ежедневно да се съобщаватъ въ Щаба на действуващата армия. Обърнете особено внимание на посоката къмъ Родосто, като изпратите силни конни партии, които да Ви освѣтятъ въ това направление; вземете мѣрки за обезпечаването тила на I армия откъмъ БабаЕски и Мандра. За охрана на станциитѣ БабаЕски и Мандра днесъ се изпрати отъ Лозенградъ една опълченска дружина, която влиза въ Ваше подчинение. Вземете всички мѣрки, за да се осигури право телеграфно съобщение между Люле Бургасъ—Лозенградъ и Казълъ Агачъ, кѫдето засега се намира Общата главна квартира."

Следъ това, за да осигури лѣвия флангъ на армията и предстоещата настѫпателна акция, началникътъ на Щаба на действуващата армия телеграфира на командуващия III армия да наблюдава сериозно Самоковъ и на изтокъ до морето, като заеме Сергинъ съ надеждень отрядъ, който да простре влиянието си къмъ Ятрусъ и Мидия; за тая цель да привлѣче дветѣ опълченски дружини, които сѫ насочени отъ Малко Търново за Мидия. Телеграмата завършваше: „Споредъ донесенията на нашия воененъ аташе въ Берлинъ, фонъ деръ Голцъ казалъ, че сѫдбата на войната ще се реши въ трижгълника Виза—Мидия—Странджа. По всичко може да се предполага, че турцитѣ искатъ да компрометиратъ нашия лѣвъ флангъ, затова бѫдете готови за подобна евентуалность . . .".

Телеграфира му така сѫщо да провѣри съ рекогносцировачни отряди, които да не се ангажиратъ въ сериозенъ бой, дали турцитѣ продължаватъ да заематъ линията Виза—Азбуа—Софуларъ, и сведенията да представи до пладне сѫщия день.

Почивката на III армия.

Следъ като се убеди, че всѣка вѣроятность да му се позволи да преследва е изключена, командуващиятъ III армия разпореди да се подтегнатъ обозитѣ, да се използуватъ по-рационално мѣстнитѣ срѣдства и да се устроятъ нови разходни складове.

На 21-и октомврий пристигна въ Йено Щабътъ на 3-а Балканска дивизия. Отъ доклада на началника на дивизията командуващиятъ армията узна, че редоветѣ на частитѣ сѫ пълни, но отъ продължителнитѣ походи войницитѣ сѫ изморени и се нуждаятъ отъ два-три дни почивка; обозитѣ имъ сѫ останали

назадъ, и хранитѣ сж на привършване. Началникътъ на дивизията изтъкна високия духъ на дивизията, който впрочемъ се прояви въ действията на 1-а бригада.

Командуващиятъ армията заповѣда, дивизията да се разположи на квартири въ Йено и въ околнитѣ села и да се даде почивка на войницитѣ и на конетѣ. Направи така сжщо разпореждания до интендантствата на III армия и на 5-а дивизия да ѝ дадатъ най-широко съдействие.

Командиръть на 2./3. бригада бѣше разпоредилъ бригадата, заедно съ предаденитѣ ѝ едно не с. с. и едно с. с. артилер. отдѣления, да тръгне отъ Лозенградъ за Йено въ 5 ч. пр. пладне. Но тъй като полковетѣ бѣха разквартировани и събирането имъ бѣ много трудно, бригадата, предшествувана отъ една дружина авангардъ, тръгна едва въ 8 ч. пр. пладне. Пжтьтъ бѣше каленъ, и колоната се разтегна твърде много. При все това главата на колоната стигна въ Йено къмъ 3 ч. сл. пл., и до вечерьта цѣлата колона се прибра въ селото и се разположи на квартири, охранявана отъ две застави — източно и западно отъ селото. Бригадата остана тамъ да почива до общото настжпление на I и III армии.

Началникътъ на 9-а Плѣвенска дивизия смѣни съ части отъ своята дивизия 3./3. бригада отъ позицията, която заемаше срещу Одринъ, при Ортакчи, и предписа на последната да се отправи за Лозенградъ.

По разпореждане отъ командира на бригадата, походътъ се извърши така: на 21-и въ 8 ч. пр. пл. бригадата, заедно съ придаденитѣ три батареи, тръгна въ една колона по пжтя Ортакчи — Еджалия — Селиолу — Гердели. Колоната се охраняваше отъ авангардъ една дружина, ариергардъ една рота и флангардъ една дружина. Последниятъ вървѣше по пжтя Соуджакъ—Гечкенли— Кюкилеръ. Едва колоната се бѣше отдалечила три клм. отъ с. Ортакчи, тя получи отъ началника на 9-а дивизия заповѣдь да спре, защото турцитѣ настжпвали къмъ Кайпа. Бригадата спрѣ и едва въ 12 ч. и 30 м. сл. пл. получи заповѣдь и продължи пжтя си; по тая причина едвамъ къмъ 7 ч. вечерьта бригадата стигна опредѣленитѣ мѣста: флангардътъ, останалитѣ дружини отъ 42-и полкъ и 9-а батарея—Гердели, 41-и полкъ и 7-а и 8-а батареи—Селиолу.

На 22-и октомврий командиръть на бригадата разпореди частитѣ да тръгнатъ въ три ешелона: пръвъ ешелонъ—42-и полкъ,

съ 9-а батарея — да тръгне отъ Гердели; вторъ ешелонъ—41-и полкъ, съ 7-а и 8-а батареи, — отъ Селиолу; парковитѣ взводове съ лазарета образуваха третия ешелонъ. Обаче 42-и полкъ закъснѣ, и 41-и полкъ го настигна още преди да тръгне отъ Гердели, така че бригадата пѫтува въ единъ ешелонъ и стигна въ Лозенградъ едва къмъ 7 ч. сл. пладне.

Назначенитѣ квартириери излѣзоха напредъ, и командантътъ на града опредѣли квартири въ турскитѣ казарми. Но, поради късното пристигане, малкото квартириери, недостатъчнитѣ помѣщения и липса на освѣтление, нѣкои отъ частитѣ се разположиха въ частни кѫщи.

Тукъ бригадата получи заповѣдь да продължи пѫтя за Йено.

На 23-и октомврий командиръ̀тъ на бригадата разпореди частитѣ да тръгнатъ въ 6 ч. пр. пладне, но полковетѣ бѣха стигнали късно, частитѣ, разположени по частни квартири, се събраха бавно, и храната сутриньта не можа да се даде навреме, затова главата на колоната тръгна едва въ 11 ч. пр. пладне. Въ Йено бригадниятъ командиръ получи заповѣдь да продължи пѫтя за Инжекларъ. Поради безредното тръгване и голѣмата каль бригадата се разтегна много, и, макаръ че главата на колоната стигна въ казаното село навреме, опашката ѝ пристигна едва въ 10 ч. 30 м. вечерьта.

И тъй, цѣлата 3-а Балканска дивизия се съсрѣдоточи на българския лѣвъ флангъ: 3-а бригада — въ Инжекларъ, 2-а — въ Йено, а 1-а — при Соуджакъ. Отъ последната бригада бѣше изпратена една дружина отъ 11-и Сливенски полкъ, като разузнавателенъ отрядъ, въ Виза. На 23-и, по заповѣдь на командуващия III армия, началникътъ на дивизията изпрати въ Виза и останалитѣ три дружини отъ 11-и полкъ съ едно с. с. артилер. отдѣление. Къмъ 3-а дивизия се придаде и 4-о не с. с. планин. артилер. отдѣление отъ 4-а дивизия.

Почивката на I армия. Директивата, която началникътъ на Щаба на действуващата армия изпрати на 21-и октомврий, се получи въ Щаба на I армия къмъ пладне, и тъй като бѣше късно, командуващиятъ I армия разпореди да се изпратятъ рекогносцировачни отряди на следния день, а частитѣ да останатъ на почивка. Голѣма часть отъ вой-

ницитѣ, особено отъ 10-а дивизия, нѣмаха платнища, а валѣше дъждъ, и почвата бѣше мокра; въ квартирния районъ нѣмаше дърва за горене и слама за постелка; на много войници се бѣха скжсали царвулитѣ, и нѣмаше запасъ да се подмѣнятъ. При тѣзи условия, може да се каже, че войницитѣ не почиваха, а се измжчваха отъ несгодитѣ на времето.

На 21-и октомврий, както се каза, командуващиятъ III армия придаде Конната дивизия въ разпореждане на командуващия I армия, и отъ Щаба на действуващата армия се одобри това. Командуващиятъ I армия веднага прати заповѣдь на началника на дивизията да изпрати самостоятелни разезди въ посокитѣ: Софуларъ, Муратли, Родосто, Чорлу и Айроболъ, а дивизията да остане на почивка при ж.-п. ст. Люле Бургасъ. Сжщия день началникътъ на Щаба на Конната дивизия дойде и докладва за състоянието на дивизията и помоли да се продължи почивката.

Положението на 23-и октомврий вечерьта.

Положението на българитѣ.

На 23-и, когато бѣ издадена директивата за настжплението отъ линията Бунаръ Хисаръ—Люле Бургасъ, положението на българитѣ бѣше сжщото, каквото бѣ на 20-и октомврий вечерьта, съ следнитѣ промѣни:

I армия: 1-а конна бригада разузнаваше предъ армията, и се бѣ спрѣла съ ядрото си въ Евреинъ Секисъ. Това разузнаване се описва по-долу.

III армия: 2-а и 3-а бригади отъ 3-а дивизия бѣха стигнали въ Йено и Инжекларъ и Щабътъ на армията бѣ въ Йено.

Положението на турцитѣ.

Турцитѣ бѣха успѣли да се отдалечатъ на 50 и повече клм. отъ бойното разположение на българитѣ. Ядрата на корпуситѣ бѣха разположени:

I източна армия: Конната дивизия — въ Кара Сенитъ, I и IV корпуси — въ Чорлу, II корпусъ — съ главнитѣ си сили около чифл. Али Бей, 3-а дивизия — въ Черкескьой, Щабътъ на армията — въ Чорлу.

II източна армия: XVII корпусъ — около Карлъкьой, III и XVIII корпуси — въ Сарай, Щабътъ на армията — въ Черкескьой.

Щабътъ на действуващата армия — въ Хадемкьой.

Дивизиитѣ Фетихъ и Селимие укрепяваха Чаталджанската позиция.

Отстъплението на турцитѣ отъ Еркене къмъ Чаталджанската укрепена позиция.

Разпореждания за отстъплението.

Сведенията, събрани отъ I и II източни армии за българитѣ на 23-и октомврий, бѣха успокоителни. Околийскиятъ началникъ отъ Кешанъ телеграфира, че въ околностьта нѣма неприятелски части и войски. Димотика и Софлу били нападнати и заети отъ чети. Населението отъ Узунъ Кюпрю избѣгало въ Кешанъ. Офицерски разездъ донесе, че западно отъ Сарларъ съртъ и южно отъ р. Еркене нѣма противникъ. Конната дивизия донесе, че отрядъ отъ тритѣ рода войски къмъ пладне настъпилъ отъ ж.-п. ст. Люле Бургасъ за ж.-п. ст. Сеидлеръ; че единъ коненъ полкъ настъпва отъ Бедеркю за Бююкъ Каристранъ, но вечерьта не е стигналъ въ последното село; че неприятелскитѣ предни постове сж разположени по височинитѣ западно отъ Евреинъ Секисъ, по продължение на р. Кавакъ дере, като дѣсниятъ имъ флангъ опира на р. Еркене; че е забелязано движение на нѣкои български разузнавателни роти. Леката конна бригада донесе, че българитѣ укрепяватъ гребенитѣ североизточно отъ Чонгора и че сж северозападно отъ линията Виза—Чонгора—Татарлж.

Следователно, по-раншнитѣ донесения за българско настъпление се опровергаха, и у турцитѣ се яви мисъльта да се задържатъ задъ Еркене, за да се запази едно по-добро положение при сключване предполагаемото примирие.

Турското главно командуване бѣ разпоредило армиитѣ да починатъ единъ день на линията на Еркене и следъ това да отстъпятъ на Чаталджа, а по-после — да чакатъ заповѣдь за отстъпление отъ Еркене.

Но командуващиятъ II източна армия разпореди още на 21-й октомврий армията да отстъпи чакъ на линията Странджа—Чер-

...еской, а командуващиятъ I източна армия смѣтна излишно да прави разпореждания и по втората директива, и поради това цѣлѣ армии продължиха отстѫплението къмъ Чаталджа.

Едва презъ нощьта срещу 25-и, когато и цѣлѣ източни армии бѣха напуснали линията на Еркене, Турското главно командуване телеграфира следната директива:

„Тъй като, споредъ полученитѣ отъ Самостоятелната конна дивизия сведения, неприятелски части откъмъ Люле Бургасъ се насочватъ право къмъ Еркене и Виза, препоръчва се часъ по-скоро да се изпълни заповѣдьта относно оттеглянето на Чаталджанската линия."

Отстѫплението на I източна армия. IV корпусъ, както се каза, не се спрѣ задъ р. Еркене, а се оттегли въ Чорлу, кѫдето почива на 23-и октомврий. I корпусъ започна да укрепява позиция при чифл. Окласъ. Изпратенитѣ разезди отъ корпуса донесоха, че противникътъ е стигналъ до Каристранъ; една колона минала Мисини къмъ каменния мостъ, а конницата му се движела по долината на Еркене. Съ бинокълъ отъ позицията на корпуса ясно се виждали нѣколко „неприятелски колони[1])".

Бѣше мръкнало, когато случайно се узна, че II корпусъ, който трѣбваше да престои тоя день северно отъ I корпусъ, е продължилъ отстѫплението. Това известие разтревожи корпусното командуване, и командирътъ на корпуса разпореди частитѣ да отстѫпятъ още сѫщата нощь.

Частитѣ отъ корпуса и всичката артилерия съ помощьта на пехотата на 24-и сутриньта стигнаха въ Чорлу.

Докато I корпусъ пристигаше въ Чорлу, IV корпусъ почваше отстѫплението. Къмъ този корпусъ се бѣше присъединило и ядрото на дивизията Чанакъ Кале. Още предния день командирътъ на корпуса бѣ отдалъ заповѣдь за отстѫплението на дивизиитѣ до линията Сирдюкьой—Епиватосъ. Съгласно тая заповѣдь, корпусътъ отстѫпи въ две колони: лѣва—12-а дивизия и задъ нея, дивизията Чанакъ Кале—по шосето Чорлу—Сейменъ и дѣсна—дивизията Измидъ—по пѫтя Чорлу—Яопли.

Задъ лѣвата колона на IV корпусъ продължи отстѫплението и I корпусъ, защото опредѣленията му пѫть бѣше много каленъ, и защото движението отъ Чорлу се почна още въ тъмно, и пѫтьтъ не можа да се намѣри.

[1]) Всички тия видѣни настѫпващи „колони" бѣха само разузнавателни части.

Въ Чорлу имаше складове съ храни, орѫжие, бойни припаси и пр. Тъй като никой не се съгласяваше да се изгорятъ тия складове, взе се каквото можеше, а другото остана. Командирътъ на IV корпусъ разпореди всѣки войникъ и офицеръ, включително и генералщабнитѣ, да вематъ по една маузерова пушка. При все това пакъ останаха много пушки.

Градътъ бѣше препълненъ съ тълпи. Никой не слушаше никого, и всѣки вършеше това, което му скимне. Най-много всѣваха страхъ и нарушаваха реда войницитѣ, които бѣха изгубили частитѣ си. Никой не бѣше въ състояние да се разправи съ тѣхъ. Опитваха се да ги сведатъ въ единици, подъ командата на офицери, но, щомъ направѣха десетина крачки, разпръсваха се. Поставяха ги въ нѣкоя часть, но тѣ я напускаха, тръгваха на своя глава, оставаха назадъ, грабѣха, пръскаха се по лозята.

I и IV корпуси отстѫпваха ту успоредно, ту единъ задъ другъ. По пѫтя около Сейменъ имаше счупени коли, между които и понтонитѣ на IV корпусъ, и много трупове на войници, издавени въ време наводнението при бѣгството по-преднитѣ дни. Лутаха се изъ калта и нѣколко току-що пристигнали редифски табори.

IV корпусъ спрѣ за нощуване: 12-а дивизия и дивизията Чанакъ Кале—при чифл. Балабанли, дивизията Измидъ и Щабътъ на корпуса—въ чифл. Папазли. Въ сѫщитѣ чифлици се разположи и I корпусъ.

На 25-и октомврий корпуситѣ продължиха отстѫплението въ сѫщия редъ. Около Силиврия войницитѣ се пръснаха по лозята, и, въпрѣки всички усилия, не можа да се въдвори редъ, и мнозина се разболѣха отъ преяждане грозде.

Въ Силиврия частитѣ се снабдяваха съ хлѣбъ и други припаси, докарани съ параходъ отъ Цариградъ.

Командирътъ на IV корпусъ, въ качеството си замѣстникъ на командуващия армията, издаде следната заповѣдь:

„1) До съсрѣдоточението на Източната армия на Чаталджанската линия за неинъ началникъ оставамъ азъ.

2) За съгласуване движението на корпуситѣ, II корпусъ да се събере при Фенеръ, I—при Яладжа и IV—при Силиврия.

3) Конната дивизия да прикрива отстѫплението въ зоната между желѣзно-пѫтната линия и морския брѣгъ, като бѫде въ постояненъ

контактъ съ противника, и да съобразява действията си съ отдѣлението, оставено въ Чорлу. Дивизията може да се оттегли задъ II корпусъ, когато намѣри за удобно.

Щабътъ на армията и на 25-и вечерьта ще нощува въ Силиврия."

Заповѣдьта бѣ придружена отъ следното упѫтване:

„1) Противникътъ е доста далечъ отъ насъ и не може вече да преследва армията съ голѣми сили, така щото корпуситѣ могатъ спокойно и безъ страхъ да се отдадатъ на почивка и да се приведатъ въ редъ.

2) Поради това, че нѣкои наши разезди сѫ напуснали мѣстата си, малки неприятелски отдѣления и особено конни части, около единъ—два ескадрона, успѣватъ свободно да се промъкнатъ и да бѫдатъ въ постояненъ контактъ съ насъ, а това отъ день на день безпокоеше частитѣ ни. Трѣбва да се тури вече край на този страхъ.

3) За париране действията на противника всѣки корпусъ да формира по две команди отъ по сто души храбри и решителни войници, които да се изпратятъ въ разни посоки предъ фронта и даже въ тила на противника. Командитѣ да се снабдятъ съ коне отъ обоза и съ храна по за четири дни и да се движатъ най-малко два прехода задъ последната часть на колоната.

4) Корпуситѣ да изпратятъ командитѣ въ следнитѣ посоки:

II корпусъ – къмъ Черкескьой—Узунъ Хаджи и чифл. Вели Меше—Кара Мехмедъ; I корпусъ — къмъ Чорлу — чифл. Окласъ и Чорлу — Муратли; IV корпусъ—къмъ Чорлу—Мюселимъ и Чорлу—Гюндюзли; 12-а дивизия—къмъ Чорлу—чифл. Арапчанъ и Чорлу—Родосто.

Редифската дивизия Чанакъ Кале да даде 50 здрави коне на дивизията Измидъ и 50—на 12-а дивизия.

5) Горнитѣ команди да прибератъ всички изостанали войници и военни предмети въ тила на движението, като ги препращатъ въ тѣхнитѣ части; да пазятъ редъ и дисциплина въ пунктоветѣ, кѫдето има войскови части; да унищожаватъ всички складове съ храни и бойни припаси, които не могатъ да се вематъ."

Отъ друга заповѣдь, издадена сѫщия день, се вижда какъ е отстѫпвала армията.

„Вчера забелязахъ, че главитѣ на колонитѣ стигнаха на пунктоветѣ, опредѣлени за нощуване, когато опашкитѣ не бѣха напуснали мѣстото на тръгването. Много коли сѫ натоварени съ лекъ багажъ и войници сѫ качени по тѣхъ, когато корпуситѣ се оплакватъ, че нѣматъ превозни срѣдства. При домакинскитѣ обози сѫ назначени твърде много войници, взети отъ строя, а раненитѣ се носятъ отъ по четири—петь души. Много жители отъ градоветѣ и селата се оплакватъ, че войницитѣ вършели грабежи. Корпуситѣ да формиратъ команди за пазене реда въ населенитѣ мѣста. Абсалютно се забранява изпращане военнослужащи въ Цариградъ. Да не се горятъ телеграфнитѣ стълбове и колитѣ; да се прибератъ всички изоставени коли и орждия."

Щабътъ на I източна армия и щабоветѣ на I и IV корпуси бѣха събрани въ Околийското управление въ Силиврия, кѫдето получиха следната шифрована телеграма отъ главнокомандуващия до корпуснитѣ командири:

„Като имате предвидъ състоянието на духа, състава и въоръжението на командувания отъ Васъ корпусъ, донесете, ще можемъ ли да продължаваме войната и да окажемъ решителна съпротива на неприятеля, ако се заеме Чаталджанската отбранителна линия, която не е така здраво укрепена, или не. Въ единия и въ другия случай изложете мнението си по въпроса телеграфически, за да се донесе въ Министерския съветъ."

При разискванията едни отъ началницитѣ поддържаха, че войната трѣбва да се прекрати, а други—че може още да се продължи.

Командиръть на I корпусъ изпрати следния отговоръ:

„Като имамъ предвидъ, че духътъ въ корпуса е отпадналъ и че Чаталджанската отбранителна линия е слабо укрепена, намирамъ продължаването на военнитѣ действия невъзможни. Ако, обаче, частитѣ се преустроятъ, като се попълнятъ съ низамски войски отъ друго мѣсто, и ако се попълнятъ хранителнитѣ и бойни припаси, духътъ на I корпусъ, който не счита себе си досега победенъ, ще се повдигне, и корпусътъ ще изпълни войнишкия си дългъ, кѫдето и да било. Колкото за победата, остава на Божието провидение."

Следъ като изпрати тая телеграма, Щабътъ на I корпусъ, замина за Епиватосъ, кѫдето стигна още сѫщата вечерь, а на следния день, 26-и октомврий, корпусътъ, както и Щабътъ му, стигнаха Бююкъ Чекмедже. Сѫщия день пристигна въ Бююкъ Чекмедже и IV корпусъ, съ Щаба си.

II корпусъ още на 23-и, както се каза, напусна позицията на Еркене и отстѫпи. На 24-и той бѣ въ Армаши, на 26-и — въ Чаталджа, а на 27-и октомврий — въ Мухакьой, мѣстото на съсрѣдоточението му задъ позицията.

Отстѫплението на II източна армия. На 24-и октомврий корпуситѣ отъ II източна армия бѣха стигнали: III корпусъ — въ Странджа, XVII корпусъ — въ Йеникьой, 3-а дивизия — въ Черкескьой. Нѣкои отъ обозитѣ продължиха отстѫплението си къмъ Чаталджа и презъ нощьта.

Командуващиятъ армията получи отъ 8-и коненъ полкъ следното донесение:

„Неприятелтъ настъпва отъ Виза къмъ Сарай въ три колони, всѣка една по 500—600 м. дълга. Предната му часть е седемь клм. отъ Виза. На лѣвия флангъ се движи пехота, въ срѣдата — конница, пресмѣтана около полкъ, следъ нея — артилерията; на дѣсния флангъ се движатъ обозитѣ."

На 25-и обозитѣ и артилерията на III корпусъ бѣха насочени презъ Синекли за Чаталджа, а пехотнитѣ части — по пътя Странджа—Бѣлградъ; 3-а дивизия тръгна къмъ пладне за Бююкъ Ханъ, като прикриваше отстъплението си съ ариергардъ; XVII корпусъ тръгна отъ Йеникьой за Синекли.

Командуващиятъ армията бѣ разпоредилъ при тръгването да се раздаде на войницитѣ отъ 3-а дивизия и отъ XVII корпусъ въ Черкескьой хлѣбъ за два деня. За тѣхъ бѣше приготвена еднодневна дажба въ Синекли и двудневна — въ Чаталджа. За обозитѣ и за артилерията на III корпусъ така сжщо бѣ приготвена храна за два дни въ Синекли и въ Чаталджа, а за пехотата отъ сжщия корпусъ — въ Бѣлградъ за два дни, въ Кестенликъ — за единъ день и въ Тая Кадънъ — за два дни. За табора, който се движеше съ Конната бригада, бѣше приготвена храна въ Бююкъ Ханъ и въ Чаталджа.

Командуващиятъ армията получи отъ 8-и коненъ полкъ следното донесение:

„Неприятелскитѣ сили, за които донесохъ вчера, тръгнаха нощесъ, 4 ч. 15 м., отъ Едрикьой. Главата на колоната се движи къмъ Сарай. Следъ половинъ часъ отъ началото на пътя отъ Едрикьой за Сарай се появи и ядрото ѝ.

Забелязва се още около една неприятелска дружина, настъпваща отъ Ювалия за Сарай..."

Щабътъ на II източна армия потегли съ влакъ отъ Черкескьой въ 3 ч. сл. пл. и слѣзе въ Чаталджа.

Въ това време Лекатa конна бригада бѣше между Черкескьой и Голѣма Манука, Конната дивизия — при Армаши, а II източна армия се бѣше вече оттеглила задъ линията Черкескьой—Сейменъ.

Презъ този день къмъ пладне авангардътъ на 4-а Преславска дивизия се бѣше приближилъ на три — четири километра отъ Черкескьой и се сблъска съ ариергарда на 3-а дивизия — единъ таборъ.

На 26-и октомврий армията необезпокоявана продължи оттеглянето си и на 27-и започна да се преустройва задъ Чаталджанската позиция: III корпусъ — около Буянлѫ, XVII корпусъ — около Ясойренъ, 3-а дивизия — въ Каракашкьой, кѫдето влѣзе въ състава на своя I корпусъ.

Самостоятелната конна дивизия, прикривайки отстѫплението на I източна армия, следъ като разруши шосейния мостъ на Еркене, на 24-и се оттегли въ Чорлу, на 25-и — въ Армаши, а на 28-и пристигна на опредѣления й пунктъ — Авренъ. Въ сѫщия пунктъ и сѫщия день пристигна, прикривайки отстѫплението на II източна армия, и Лекатa конна бригада.

И тъй, I и II източни армии на 27-и октомврий успѣха да се оттеглятъ на Чаталджанската укрепена линия, необезпокоявани отъ българитѣ.

Усилване българскитѣ I и III армии.

Разпорежданията на Главното командуване.

Презъ време сражението на линията Бунаръ Хисаръ — Люле Бургасъ, Българското главно командуване изтегли отъ II армия, при Одринъ, 3-а дивизия и я насочи къмъ III армия. Независимо отъ това, генералъ Фичевъ на 18-и октомврий разпореди до командуващия II армия:

„1) Частитѣ отъ 3-а дивизия да се насочатъ на 20-и октомврий по пѫтя Хавса—БабаЕски—Люле Бургасъ и да влѣзатъ въ състава на I армия*).

2) Да насочи на 21-и октомврий 2./9. бригада, съ едно с. с. артилерийско отдѣление и съответнитѣ административни служби, по пѫтя Хавса — БабаЕски—Люле Бургасъ, като влѣзе въ състава на 1-а дивизия.

3) Хасковскиятъ отрядъ на 22-и октомврий да се насочи по пѫтя Лозенградъ—Бунаръ Хисаръ и да влѣзе въ състава на 6-а дивизия.“

На 20-и октомврий, 4 ч. 30 м. сл. пл., генералъ Фичевъ предаде на командуващия II армия по телеграфа най-категорична

*) Гл. томъ V, стр. 298.

заповѣдь, да не предприема противъ Одринъ никакви сериозни акции, а всички свободни войски да изпрати къмъ I и III армии. При това той измѣни разпредѣлението на подкрепленията между армиитѣ, като заповѣда 2./9. бригада да се насочи къмъ Лозенградъ*).

Между това, изпращането на частитѣ отъ II армия къмъ линията Бунаръ Хисаръ—Люле Бургасъ бѣ поставено въ зависимость отъ смѣняването имъ съ пристигащитѣ сръбски части и съ други части отъ II армия.

На 20-и октомврий, 9 ч. 45 м. сл. пл., командуващиятъ II армия заповѣда:

„1) 2./9. бригада, следъ като бѫде смѣнена съ частитѣ отъ Тимошката дивизия, да се събере при Ахъркьой и да бѫде готова да се отправи за лѣвия брѣгъ на р. Тунджа. Тя ще тръгне, когато пристигне и другиятъ полкъ отъ Тимошката дивизия.

2) 1./9. бригада, следъ като бѫде смѣнена съ частитѣ отъ 8-а дивизия, да се отправи, заедно съ Щаба на дивизията, за Лозенградъ.

3) Хасковскиятъ отрядъ, безъ едно с. с. артилерийско отдѣление, да се приготви да мине на лѣвия брѣгъ на Тунджа, щомъ последва нова заповѣдь. Заминаването на този отрядъ се поставяше въ зависимость отъ пристигането на третия полкъ отъ Тимошката дивизия, а едното му артилерийско отдѣление се задържаше, защото тази дивизия нѣмала още никакъ артилерия.“

Походътъ на 9-а Плѣвенска дивизия. Началникътъ на 9-а дивизия, като получи горната заповѣдь, предупреди своитѣ 1-а и 2-а бригади за предстоещия походъ, като препоржча на командиритѣ на бригадитѣ да снабдятъ частитѣ съ хлѣбъ за повече дни.

2./9. бригада очакваше да бѫде смѣнена отъ 2./8. бригада, обаче последната на 21-и октомврий стигна едвамъ до Хаджиькьой, поради което 2./9. бригада остана на позицията си на Северозападния секторъ и презъ деня на 22-и октомврий. Сѫщия день 9 ч. сл. пл. началникътъ на дивизията заповѣда:

„а) 3-а бригада, съ две гаубични батареи и половинъ ескадронъ, да остане на мѣстото си на блокадната линия, като се подчинява направо на командуващия II армия;

*) Гл. томъ V, стр. 299.

б) 1-а бригада, следъ като бѫде смѣнена отъ 2./8. бригада, да тръгне: Щабътъ на бригадата и 4-и полкъ отъ Демиръ Ханлѫ, презъ Кюкилеръ, за Гердели; нощуване въ последното село; 17-и полкъ — по пѫтя Габилеръ—Мусучъ—чифл. Акаръ Дере; нощуване въ последното село;

в) 2-а бригада да тръгне по пѫтя Хатипкьой—Чомлекъ Акъ Бунаръ—Провадия—Ортакчи—Сомурджалия—Гечкенли—Кюкилеръ;

г) командиритѣ на бригадитѣ да организиратъ марша и да взематъ мѣрки за охрана, като изпратятъ слаби пехотни авангарди и флангарди, както при движението, тъй и за презъ нощьта;

д) домакинскитѣ обози да се изпратятъ прѣдъ частитѣ."

Между това, на 21-и октомврий 33-и полкъ бѣ смѣненъ отъ сърбитѣ; той нощува въ Кемалъ. На 22-и бѣ смѣненъ и 34-и полкъ, и къмъ 9 ч. сл. пл. тръгна за Возгачъ, кѫдето презъ нощьта се събра цѣлата бригада, и къмъ нея се присъедини 1-о гаубично с. с. отдѣление. Съ авангардъ (две дружини отъ 33-и полкъ) бригадата продължи движението си презъ цѣлата нощь и на разсъмване стигна съ авангарда си Челмекьой, а съ главнитѣ сили—Хатипкьой. Бригадата почива до 8 ч. 30 м. пр. пл., когато се получи заповѣдьта отъ началника на дивизията да се продължи движението къмъ Кюкилеръ. Поради разкаляния пѫть и поради умората на войницитѣ отъ нощния походъ, движението бѣше бавно и изнурително. Къмъ 10 ч. сл. пл. тя стигна въ Гечкенли и се спрѣ за нощуване. Гаубичното отдѣление остана да нощува въ Ортакчи, съ една дружина прикритие. Войницитѣ ядоха суха храна, защото кухнитѣ бѣха изпратени напредъ, въ Кюкилеръ.

1-а бригада бѣ смѣнена отъ позицията едвамъ на 23-и октомврий въ 2 ч. сл. пладне. Полковетѣ, съ по едно артилерийско отдѣление, тръгнаха веднага следъ това по пѫтищата, указани въ заповѣдьта по дивизията, и на мръкване 4-и полкъ стигна въ Гердели, а 17-и — въ чифл. Акаръ Дере.

Щабътъ на дивизията нощува въ Гердели.

На 24-и бригадитѣ продължиха движението си за Лозенградъ.

2-а бригада тръгна въ 7 ч. пр. пладне. Когато стигна въ Кюкилеръ, кѫдето чакаха кухнитѣ съ готова храна, полковетѣ се спрѣха да се нахранятъ, а следъ това продължиха движението си. Къмъ 4 ч. сл. пл. бригадата стигна въ Ениджи. Началникътъ на дивизията, предвидъ дългия преходъ и голѣмата умора, заповѣда бригадата да пренощува тамъ, като се разположи на квартири.

На 25-и началникътъ на дивизията получи заповѣдь отъ Главната квартира да продължи движението, за да влѣзе въ състава на III армия.

По негово разпореждане, походътъ се извърши по следния начинъ: 1-а бригада трѣбваше да се движи въ два ешелона — пръвъ да тръгне, въ 9 ч. пр. пл., 4-и полкъ, като изпрати слаби охранителни части напредъ и встрани, а следъ единъ часъ — и 17-и полкъ. Товарнитѣ кухни на двата полка да тръгнатъ веднага следъ утринната закуска, като имъ се даде една полурота за прикритие.

Частитѣ загубиха време, докато получатъ храна. Въ 9 ч. 30 м. тръгна по-напредъ 17-и полкъ. Валѣше дъждъ, и пжтьтъ бѣ разкалянъ. Въ 4 ч. сл. пл. той стигна въ Йено и, по заповѣдь отъ началника на дивизията, продължи движението къмъ Бунаръ Хисаръ. На три клм. до града той настигна артилерийското отдѣление, което бѣше тръгнало предъ пехотата, надмина го и се спрѣ за нощуване въ града. 4-и полкъ тръгна веднага следъ 17-и и привечерь стигна въ Йено, кждето се разположи на квартири.

Командиръть на 2-а бригада, съгласно разпорежданията на началника на дивизията, поведе бригадата отъ Ениджи въ една колона въ 7 ч. пр. пл., като изпрати авангардъ една дружина. Въ Лозенградъ пристигна къмъ 11 ч. пр. пл. и, за да получи хлѣбъ, остана на почивка до 2 ч. 30 м., когато тръгна отново. Вечерьта стигна въ Ускюпъ Дере, дето се разположи на бивакъ.

И така, 9-а дивизия настигна III армия и влѣзе въ състава ѝ.

Походътъ на Хасковския отрядъ. На 22-и октом. командуващиятъ II армия телеграфира до началника на Хасковския отрядъ незабавно да се отправи съ усиленъ маршъ за Люле Бургасъ, кждето да влѣзе въ състава на I армия; да пжтува по маршутъ: 22-и—Хатипкьой, 23-и—Хаскьой, 24-и—БабаЕски и 25-и—Люле Бургасъ; заповѣда му така сжщо да влѣзе въ връзка съ командуващия I армия. Отрядътъ състоеше отъ 28-и Стремски полкъ, 1-а и 2-а дружини отъ 40-и полкъ и 1-о и 2-о отдѣления отъ 3-и с. с. артилерийски полкъ.

Началникътъ на Хасковския отрядъ получи заповѣдьта сжщия день въ 4 ч. сл. пл. и веднага прати заповѣдь за тръгване, като организира движението така: авангардъ — една дружина;

главни сили—дружина, две батареи, дружина, батарея, останалитѣ дружини. Една дружина остана въ Сарай Акъ Бунаръ да чака 1-о с. с. артилер. отдѣление, което не бѣше пристигнало. Колоната тръгна въ 5 ч. 30 м. по пѫтя Возгачъ—Бююкъ Смаилча—Хатипкьой. Бѣше се стъмнило, и тъмнината прѣчеше на движението, толкова повече, че пѫтьтъ бѣше труденъ, особено за артилерията, която разкѫсваше колоната и предизвикваше дълги почивки. При р. Тунджа началникътъ на мостоветѣ, построени отъ пионеритѣ, доложи, че полето южно отъ Хатипкьой се освѣтява отъ турски прожектори, и било забранено да се минава; това така сѫщо предизвика задръжка, докато се вземе решение. Едва на 23-и октомврий къмъ 2 ч. 30 м. пр. пл. авангардътъ и челната дружина отъ главнитѣ сили и батареята следъ нея стигнаха въ Хатипкьой, батареята, обаче, погрѣшно взе пѫтя за Челмекьой и отведе тамъ останалата часть отъ колоната.

На 23-и въ 6 ч. пр. пл. колоната продължи въ сѫщия редъ по пѫтя Хатипкьой—Чомлекъ Акъ Бунаръ—Ортакчи—Демиръ Ханлѫ—Гебилеръ—Хаскьой. Тъй като войницитѣ не бѣха си отспали, и пѫтьтъ бѣше лошъ, походътъ бѣше много уморителенъ; конетѣ на артилерията се измориха много, и това забави движението. Къмъ 3 ч. 30 м. сл. пл. отрядътъ трѣбваше да премине пространството южно отъ Ортакчи, което се обстрелваше отъ крепостьта. Челната дружина премина разчленена по взводно, на 50—100 крачки интервалъ. Докато премина челната дружина, мръкна се, и останалитѣ части минаха въ походенъ редъ. Пехотата и часть отъ артилерията стигнаха късно вечерьта въ Хаскьой. Останалата часть отъ артилерията стигна едва следната сутринь.

1./40. дружина, която бѣ останала въ с. Чомлекъ Акъ Бунаръ да дочака 1-о с. с. артилер. отдѣление, нощува тамъ, защото отдѣлението дойде едвамъ въ 7 ч. 30 м. сл. пладне.

На 24-и октомврий походътъ продължи по пѫтя Хаскьой—Хавса — Кулели — БабаЕски. Една дружина бѣше назначена авангардъ; следъ него се движеше останалата пехота, която тръгна въ 10 ч. пр. пладне. Артилерията, понеже имаше нужда отъ почивка, тръгна въ отдѣленъ ешелонъ въ 12 ч. по пладне. Къмъ Хавса артилерията настигна пехотата и се размѣсти между нея. Въ 5 ч. 30 м. сл. пл. колоната стигна въ Кулели, и тамъ се даде 40 минути почивка. Пехотата продължи пѫтя и къмъ срѣднощь стигна въ БабаЕски; а артилерията, съ 2-а дружина отъ 40-и полкъ, остана въ Кулели.

1./40. дружина и 1-о с. с. артилер. отдѣление тръгнаха отъ Чомлекъ Акъ Бунаръ по пѫтя на бригадата. Когато стигнаха въ Хаскьой, получиха заповѣдь да продължатъ пѫтя за Хавса. Въ 8 ч. 30 м. сл. пл. дружината и отдѣлението, следъ като направиха 40 клм. пѫть, стигнаха и останаха да нощуватъ въ това село.

На 25-и отрядътъ продължи пѫтя. 28-и полкъ тръгна отъ БабаЕски за Люле Бургасъ въ 12 ч. по пладне. Движението се затрудни отъ дъжда, който завалѣ, когато колоната бѣше на срѣдата на прехода. При все това полкътъ вечерьта стигна въ последния градъ.

2./40. дружина и 2-о с. с. артилер. отдѣление тръгнаха отъ Кулели въ 6 ч. 30 м. пр. пл. и въ 11 ч. пр. пл. стигнаха въ БабаЕски. Следъ като почиваха до 1 ч. 10 м. сл. пл. и следъ уморителенъ походъ въ голѣма каль, стигнаха въ 11 сл. пл. въ Люле Бургасъ.

1./40. дружина съ 1-о с. с. артилер. отдѣление тръгнаха сутриньта отъ Хавса. Пѫтьтъ поради дъждоветѣ се бѣше разкалялъ, и орѫдията трѣбваше да се извличатъ на рѫце. Къмъ 1 ч. 30 м. сл. пл. стигнаха въ БабаЕски, кѫдето почиваха до 4 часа. Следъ това подъ проливенъ дъждъ продължиха пѫтя, цѣла нощь се бориха съ калья и на 26-и октомврий сутриньта стигнаха въ Люле Бургасъ.

ГЛАВА III.

Маршъ-маневърътъ на българскитѣ I и III армии къмъ Чаталджанската укрепена позиция.

(Картограф. приложение № 1).

Походътъ на 24-и октомврий.

Разпорежданията на Главното командуване.

И тъй, следъ завършване решителното сражение на линията Бунаръ Хисаръ—Люле Бургасъ, Българското главно командуване взе решение да спре I и III армии на достигнатата линия на полесражението, да дочака насоченитѣ къмъ тѣхъ подкрепления, следъ което да предприеме по-нататъшнитѣ операции.

На 22-и октомврий въ Щаба на действуващата армия се получи съобщение отъ министра на финанситѣ, че се очаквало великитѣ сили по молба отъ Турция да интервенират за прекратяване военнитѣ действия, затова да се изработятъ военнитѣ условия за примирието.

Между това, и дветѣ български армии бѣха загубили всѣкакъвъ досѣгъ съ отстжпващитѣ турски армии и дори не знаеха за тѣхното отстжпление нищо. На 22-и октомврий генералъ Фичевъ запита телеграфически командуващия I армия: 1) какви сведения има за неприятеля, 2) каква е неприятелската позиция предъ фронта и усилена ли е въ фортификационно отношение, 3) какви сведения има за стоварване войски въ Родосто. Генералъ Кутинчевъ отговори, че, освенъ сведенията, получени отъ офицера за свръзка съ III армия, Щабътъ на армията не знае нищо повече за турцитѣ, и че очаква да получи донесения отъ конницата и отъ рекогносцировачнитѣ отряди на 1-а дивизия. Той не знаелъ кжде турцитѣ заематъ позиция,

защото на 21-и, „поради непроходимостьта на пѫтищата, всѣко движение било преустановено, а Конната дивизия, поради крайната умора на конетѣ, имала почивка".

Генералъ Фичевъ получи този отговоръ въ 11 ч. 20 м. пр. пл. и веднага заповѣда по телефона генералу Кутинчеву:

„Насочете кавалерийски части къмъ с. с. Енилеръ, Мисини и Чифликкьой, съ цель да разузнаятъ кѫде е лѣвиятъ флангъ на неприятелската позиция. Събранитѣ сведения донесете утре най-късно до 12 ч. пр. пладне."

Командуващиятъ I армия веднага изпрати следнитѣ заповѣди:
1) до началника на Конната дивизия:

„Изпратете конни части къмъ с. с. Енилеръ, Мисини и Чифликкьой, съ цель да узнаятъ кѫде е лѣвиятъ флангъ на неприятелската позиция."

2) до началника на 1-а дивизия:

„Изпратете рекогносцировачни отряди къмъ с. с. Енилеръ, Каристранъ, за да се узнае кѫде е лѣвиятъ флангъ на неприятелското разположение. Въ сѫщата посока сѫ изпратени днесъ и разезди отъ Конната дивизия."

Началникътъ на Конната дивизия бѣше получилъ по-рано заповѣдь отъ командуващия армията за разузнаване, и въ 1 ч. 30 м. сл. пл. заповѣда на командира на 1-а конна бригада на 23-и октомврий да предприеме далечно разузнаване по посокитѣ Айроболъ, Родосто и Чорлу, като му препорѫча да изпрати въ казанитѣ посоки разузнавателни ескадрони, а ядрото на бригадата да заеме централно положение въ Чингерли, обаче въ 2 ч. 15 м. сл. пл. той получи втората заповѣдь, отмѣни първата своя заповѣдь и заповѣда на командира на 1-а конна бригада:

„Повѣрената Ви бригада утре да предприеме разузнаване къмъ Чифликкьой, Мисини, Енилеръ, съ цель да опредѣли кѫде се намира лѣвиятъ флангъ на неприятелската позиция. За тая цель да се изпратятъ още днесъ самостоятелни разезди въ казанитѣ три посоки, а главнитѣ сили на бригадата да тръгнатъ утре, 7 ч. пр. пл., къмъ Люле Бургасъ—Ахцакю—Енилеръ. Сведението за лѣвия флангъ на неприятеля трѣбва да бѫде представено въ Щаба на I армия най-късно утре (23-и октомврий) до 11 ч. пр. пладне."

Още сѫщия день бѣха изпратени силни разезди къмъ посокитѣ указани въ първата заповѣдь, т. е. Софуларъ, Чорлу, Родосто

Айроболъ, а, следъ това къмъ Чифликкьой, Севендикли, Мисини, Овламъ Бей, Енилеръ, Гечерлеръ бѣха изпратени самостоятелни разезди. На 23-и бригадата тръгна въ опредѣлената посока, предшествувана отъ три разузнавателни ескадрони, които се движеха по пѫтя на самостоятелнитѣ разезди, къмъ Чифликкьой, Мисини и Енилеръ.

Въпрѣки изричната заповѣдь—събранитѣ сведения да се изпратятъ направо въ Щаба на I армия най-късно до 12 ч. пр. пл., и макаръ че турцитѣ бѣха отстѫпили и бригадата бѣше почивала три дни, командирътъ на бригадата поведе разузнаването бавно и едва въ 2 ч. 30 м. сл. пл. изпрати до Щаба на I армия донесение, че, освенъ единъ ескадронъ, който отстѫпилъ отъ Мисини, противникъ никѫде нѣма.

Отъ изпратенитѣ отъ 1-а дивизия рекогносцировачни отряди до вечерьта пристигнаха сигурни сведения, че въ посокитѣ, накѫдето началникътъ на Щаба на армията търси лѣвия флангъ на турската позиция, а именно къмъ Енилеръ, Мисини и Чифликкьой, нѣма противникъ, защото е отстѫпилъ къмъ Чорлу. Пристигна сѫщо донесение, че въ Родосто нѣмало, нито пристигали отъ Азия турски войски; въ пристанището имало осемь малки търговски параходи и единъ турски броненосецъ; но, по сведения отъ мѣстни жители, войски се стоваряли въ пристанището Ерегли.

Но всички тия ценни сведения не послужиха за нищо, защото бѣха получени въ Щаба на I армия късно, и командуващиятъ армията ги изпрати въ Щаба на действуващата армия едва въ 9 ч. сл. пл., когато началникътъ на Щаба на действуващата армия вече бѣше издалъ директивата за следния день.

Между това, докато I и III армии се устройваха и почиваха на завладѣната позиция, въ Щаба на действуващата армия се получиха следнитѣ сведения за турцитѣ:

1) На 22-и октомврий отъ офицера за връзка при Щаба на III армия:

По сведения отъ конницата, на 20-и и на 21-и въ станция Муратли, по шосето за Муратли и по пѫтищата за Айроболъ и за Родосто нѣмало турски войски. Въ последния градъ имало около 200 души башибозукъ. По шосето за Чорлу и по височинитѣ северно отъ Кара Сенитъ сѫ забелязали на 21-и въ 10 ч. пр. пл. колони отъ три—четири табори съ артилерия и единъ ескадронъ. Колона отъ 15 ескадрона на 22-и отстѫпвала по шосето за Чорлу и се отбила къмъ Мисини. Отъ турски

войници сѫщиятъ узналъ, че въ Боли Ходжа имало два пехотни полка, а въ Виза — 50 орѫдия. По сведения отъ рекогносцировачния отрядъ отъ 6-а дивизия, по дѣсния брѣгъ на Соуджакъ дере на петь километра нѣма противникъ. По всичко изглеждало, че противникътъ е морално отпадналъ и спешно отстѫпва къмъ Чорлу.

2) На 23-и сутриньта отъ сѫщия офицеръ:

По сведения, добити на 22-и отъ III армия, пехотни части се намирали само около Виза. На височината Гьозъ тепе имало единъ таборъ, една батарея и полуескадронъ. Около Виза има гѫста стражева верига, а по линията Азбуа—Софуларъ—само разезди, които се движели на югъ. По сведения, които подлежатъ на провѣрка, около Софуларъ значителни пехотни части се движели на югъ. По всичко изглеждало, че Турската източна армия отстѫпва къмъ Чорлу, кѫдето смѣта да даде отпоръ. Корпуситѣ отстѫпили: II—къмъ Люле Бургасъ — Чорлу, I—къмъ Тюркъ Бей—Чонгора, III—къмъ Сарай.

3) На 23-и вечерьта отъ сѫщия офицеръ:

Турскиятъ таборъ при Гьозъ тепе отстѫпилъ бързо; Виза е заетъ отъ 5-а Дунавска дивизия; предъ разузнавателнитѣ органи на III армия не се забелязва противникъ.

4) На 23-и отъ командуващия III армия:

По сведения, добити отъ рекогносцировачни отряди, противникътъ е въ пълно отстѫпление къмъ Чорлу—Сарай, при което по-голѣмата часть, повидимому, отива къмъ Чорлу; на линията Виза—Татарлѫ—Софуларъ стоятъ слаби прикриващи части; при отстѫплението турцитѣ запалватъ турскитѣ и български села, съ видимото намѣрение да ни лишатъ отъ срѣдства за сѫществуване и отъ подслонъ.

Откъмъ Мидия нѣма никакви известия за противника, макаръ че дружината отъ Сергинъ е изпратила напредъ пехотни разузнавателни части.

5) Отъ Военния аташе въ Берлинъ:

Лице, което има връзки съ Германското министерство на външнитѣ работи, съобщило, като положително, че Германия дала на Австрия инструкция. При съвещанието на великитѣ сили за разрешение Балканския въпросъ Австрия отначало може да има голѣми претенции, но ромънското искане ще бѫде поддържано; германскиятъ императоръ билъ въ възторгъ отъ българскитѣ действия и при всѣки случай хвалилъ българската армия; германската преса единодушно пишела, че владичеството на турцитѣ отива къмъ края; Министерството на външнитѣ работи имало сведения, че въ укрепленията на Чаталджа нѣмало други орѫдия, и, въобще, тѣхното въоръжение било много слабо. Германцитѣ вѣрвали, че турската армия можела да окаже тамъ сериозна съпротива.

6) Отъ Военния аташе въ Букурещъ:

Военнитѣ кржгове смѣтали за неудобство на сегашната ромънска граница въ Добруджа двата входящи български жгли Силистра, Добричъ и Балчикъ, като важни пжтни вжзли, каквито Ромъния нѣма. Едно усилване на граничнитѣ ромънски войски може да ни постави предъ свършенъ фактъ. Статията на в. „Журналъ де деба“ отъ 13-и октомврий за компенсации на Ромъния отъ надъ Силистра до на северъ отъ Варна била инспирирана отъ Букурещъ. В. „Адеверулъ“ вѣрвалъ, че Ромънското правителство ще чака приятелското предложение на България по тоя въпросъ, за да нѣма посрѣдъ и сѣнка отъ насилие. Изявленията на Сазонова ги окуражавали много.

На 23-и октомврий въ 12 ч. 20 м. сл. пл. отъ Щаба на действуващата армия бѣ изпратено до армиитѣ следното резюме отъ всички сведения, получени отъ разни източници:

„1) Споредъ сведенията отъ Балканската агенция, европейски ескадри се направляватъ къмъ Цариградъ, за да запазятъ живота на своитѣ сънародници, предвидъ турски изстжпления въ Цариградъ.

2) Агенцията Райтеръ съобщава, че Портата иска намѣсата на силитѣ за прекратяване военнитѣ действия.

3) Отъ Цариградъ се съобщава, че въ бойоветѣ около Люле Бургасъ турцитѣ сж изгубили ранени и убити 40,000 души при ефективъ отъ 90,000 души.

4) Отъ Лондонъ Райтеръ съобщава, че турскитѣ войски въ бойоветѣ при Бунаръ Хисаръ сж показали голѣмо упорство, но сж били принудени да отстжпятъ, и, поради ужасния ефектъ на българската артилерия, тѣ сж изгубили около 20,000 души убити. Турцитѣ правятъ всички усилия да достигнатъ Чаталджа, за да спасятъ столицата.

5) Споредъ положителни сведения, нѣкоя отъ европейскитѣ сили е направила официална постжпка за интервенция и за прекратяване военнитѣ действия.“

Подъ влиянието на тия известия началникътъ на Щаба на действуващата армия не дочака закъснѣлитѣ донесения на 1-а конна бригада и съ едно смжтно предположение, че турцитѣ заематъ позиция нѣкжде източно отъ р. Беаскьой дере, въ 2 ч. 40 м. сл. пл. издаде следнага директива за настжпление на I и III армии:

„Споредъ сведенията, добити отъ I и III армии, неприятелската армия отстжпва къмъ Сарай—Чорлу.

Нашитѣ войски сж разположени както следва:

III армия — на линията Евренджикъ—Чонгора—Имранлж, а I армия —на линията Сатжкьой—ж.-п. ст. Люле Бургасъ.

За утрешно число — 24-и октомврий — НЕГОВО ВЕЛИЧЕСТВО ГЛАВНОКОМАНДУВАЩИЯТЪ заповѣдва:

1) III армия: а) да настѫпи въ района Евренджикъ—Аяна—Айоркьой—Чаклѫ—Каваджикъ и Ахмедъ Бей—Бунаръ Башъ—Ахъркьой (включително), като достигне линията Каваджикъ—Едрикьой—Ювалия—Синанлия—Ахъркьой; б) задъ дѣсния си флангъ, въ втора линия, да държи въ отстѫпъ 3-а Балканска дивизия (две бригади) и 9-а Плѣвенска дивизия; в) при движението напредъ да се вематъ мѣрки за обезпечаване лѣвия флангъ откъмъ Евренджикъ, Аяна, Пинеки, като се освѣтли по най-надеженъ начинъ посоката къмъ Мидия; г) опълченскитѣ дружини и отрядътъ на Герджикова да се отправятъ за гр. Мидия и да го заематъ.

2) I армия да настѫпи въ района Сатжкьой—Ахмедъ Бей—Ахъркьой (изключително) и Люле Бургасъ—Каристранъ (включително), като достигне линията Мисини—Каристранъ.

3) Конната дивизия, която се придава къмъ I армия, да заеме ж.-п. ст. Муратли и да наблюдава посокитѣ къмъ Родосто и Чорлу.

4) Цельта на движението на дветѣ армии е да търсятъ противника и да го атакуватъ, кѫдето го намѣрятъ. Командуващиятъ III армия да има предвидъ, че на него се възлага задачата съ войскитѣ отъ втората линия да произведе проривъ на неприятелския центъръ, като се старае да го отхвърли къмъ Странджа.

5) Заповѣдва се категорично да се вематъ всички мѣрки, щото въ време на операциитѣ да се държи постоянна връзка съ Щаба на действуващата армия."

Въ 10 ч. вечерьта между началника на Щаба на действуващата армия и командуващия III армия се започна следниятъ телеграфенъ разговоръ, който се отнасяше до разпорежданията за предстоящото настѫпление:

Генералъ Фичевъ. Добъръ вечерь. Какви сведения има при Васъ?

Генералъ Димитриевъ. Противникътъ при Гьозъ тепе отстѫпи; сѫщо и предъ другитѣ дивизии нѣма противникъ.

Генералъ Фичевъ. Получихте ли директивата?

Генералъ Димитриевъ. Получихъ и направихъ разпорежданията си.

Генералъ Фичевъ. Предаде ли се тя на I армия?

Генералъ Димитриевъ. И по конници и по апарата.

Генералъ Фичевъ. Какво стана съ турския десантъ въ Мидия?

Генералъ Димитриевъ. Нищо не се чува. Имахме сведения само, че дошелъ въ Инидиа—Мидия параходъ съ храни, но следъ това се изгубилъ, безъ да стовари нѣщо. Имамъ да направя тази просба: при

даване директиви, моля, недейте ни стѣснява свободата на действия, съ обозначаване коя дивизия кѫде да отиде, защото често дивизиитѣ и тѣхнитѣ подкрепления не сѫ тамъ, кѫдето сѫ били преди известно време. Давайте ни само общата цель, а азъ ще направя всичко възможно и ще подбера всички срѣдства за нейното достигане.

Генералъ Фичевъ. — Това се прави не съ цель да се стѣсни Вашата свобода на действие, а да се съгласуватъ действията на дветѣ армии, командуването на които не е обединено постоянно. Организацията на марша се базира на положението, което дадохме днесъ. Ако нѣщо не съответствува на обстановката въ момента, когато правите разпорежданията, или въ течението на операцията, вие може да направите тѣзи промѣни, които считате за целесъобразни. При всичко че турцитѣ разгласяваха, че отстѫпватъ на Чаталджанската позиция, Вие при настѫпването бѫдете предпазливи. Обърнете особено внимание на лѣвия си флангъ, кѫдето въ миналитѣ бойове турцитѣ сѫ насочвали главнитѣ си удари; не се увличайте много напредъ, докато не провѣрите положението на противника и съзрѣе у Васъ идеята за маневъра. При движението напредъ вземайте въ съображение и службата въ тила, за да не се постави армията въ затруднително положение. По отношение подвоза на храни и бойни припаси, по известни вамъ причини, дръжте непремѣнно ѭка връзка съ генералъ Кутинчевъ, и взаимно си подпомагайте. По сведения отъ кавалерийски офицеръ, дъното на рѣката Еркене било блатливо, а сама рѣката — проходима само на нѣколко мѣста; върху това обстоятелство привлѣчете вниманието. Споредъ сведения отъ сѫщия офицеръ, неприятелски части днесъ били забелязани по лѣвия брѣгъ на р. Еркене. Къмъ Лозенградъ сѫ насочени още две бригади отъ 9-а дивизия, които сѫ дадени въ Ваше разпореждане. Затова съобщете на команданта въ Лезенградъ по кои пѫтища и кѫде да се насочатъ. Споредъ сведения отъ София, Турското правителство се е обърнало къмъ европейскитѣ сили за интервенция, за да спратъ балканскитѣ държави. Австро-Унгария е предложила на Турското правителство да направи официална постѫпка. Въ Цариградъ имало голѣмо вълнение, и се боѭтъ отъ революция. Министърътъ Сазоновъ е направилъ официално предложение на великитѣ сили за намѣсата имъ. Отъ Берлинъ имаме сериозна подкрепа, и официалнитѣ германски кржгове сѫ заявили, че сѫ съ победителитѣ. Македония е почти цѣлата въ ржцетѣ на съюзнитѣ армии; нашитѣ отряди напредватъ къмъ Демиръ Хисаръ—Сѣресъ, сърбитѣ—къмъ Битоля, а гърцитѣ сѫ достигнали Караферия и се движатъ за Солунъ. Две наши дружини достигнаха Букъ, и водятъ борба за моста. Царвули сѫ пратени 49,000 чифта съ обозитѣ; направихъ всички усилия за снабдяване съ облѣкло; има порѫчани много шинели и обувки, но кога ще стигнатъ — ето капиталниятъ въпросъ. Азъ не давамъ мѭра нито една минута на Министерството на войната, но постоянно ми се отговаря, че всичко е порѫчано. Какво стана съ турската артилерия и военнитѣ припаси, които се отнеха отъ неприятеля? Прибрани ли сѫ мъртвитѣ. Сърбитѣ практикуватъ кремация съ газь. По сведения отъ тила, тамъ не е всичко благополучно съ обозитѣ; не могатъ ли да се вематъ мѣрки?

Генералъ Димитриевъ. — Ще Ви отговоря последователно: най-напредъ благодаря за новинитѣ. Интервенцията си е интервенция, но намъ трѣбва още една решителна победа тукъ, именно на главния театъръ, за да направимъ турцитѣ окончателно сговорчиви. Мъртвитѣ отъ полесражението се почти прибраха, раненитѣ се евакуираха къмъ Лозенградъ и по-нататъкъ, макаръ и не въ такова удовлетворително състояние, въ каквото е желателно. Устройството на тиловата служба е моятъ сѫщински кошмаръ, азъ губя за нея $^3/_4$ отъ енергията, и едвамъ-едвамъ сѫществуваме удовлетворително. Какво ще правимъ при една комуникационна линия отъ 200 километра, безъ пѫтища, при туй есенно дъждовно време, безъ организиранъ обозъ, безъ организирана етапна служба, безъ подготвенъ персоналъ; ние живѣемъ по едно чудо. Помогнаха ни много мѣстнитѣ срѣдства, но и тѣ сѫ напривършване. Сега трѣбва подвозъ и подвозъ. Азъ бѣхъ молилъ да възложите на Главното тилово управление да ми скѫси комуникационната линия, като изнесе междиннитѣ си магазини на линията Умуръ Факѫ, Казѫ Клисе, а собствено комуникационната линия на III армия да почва отъ нашата граница. Тогава съ 4—5000 коли, които ще циркулиратъ отъ границата навѫтре, ние ще можемъ да си обезпечимъ подвоза до Чаталджа. Това е належащо необходимо. Инакъ хлѣбътъ и фуражътъ ще ни спратъ.

Ето утре, ако мина линията Виза, ще пренеса вече разходнитѣ магазини къмъ тоя пунктъ, а отъ Виза до нашата граница сѫ само четири прехода, и за подвозъ на всичко туй разстояние ще ми трѣбватъ 5000 коли, които да сѫ въ постоянна циркулация. Въобще, трѣбватъ коли и коли. Моля по-скоро царвули, защото останахме боси. Турскитѣ орѫдия все още не можемъ да ги приберемъ по нѣмане превозни срѣдства, при все това лека—полека се събиратъ. За муницията, която е разхвърлена по пѫтищата, сѫщо трѣбватъ стотина коли, ако не хиляда. Колитѣ ни трѣбватъ за по-важни цели: за превозване хлѣбъ, брашно, фуражъ, дърва за хлѣбопечението и пр. Складоветѣ съ обуща, облѣкло и снаряжения въ Лозенградъ азъ разрешихъ да се използуватъ отъ войскитѣ, и тѣ сѫ почти празни. Ще моля най-настоятелно Вашето съдействие по устройване тиловата служба, защото съ отдалечаването ни напредъ азъ нѣмамъ възможность да се занимавамъ съ нея тъй широко, както досега, още повече, че съ идването на Балканската и Плѣвенската дивизии и оперативната работа ще се удвои. Другъ единъ важенъ въпросъ: нашитѣ военни телеграфи сѫ по-долу отъ всѣкаква критика — не се минава день, а понѣкога и по два-три пѫти презъ деня, да не Ви сюрпризиратъ съ стереотипното известие, че телеграфътъ не работилъ. По всичко изглежда, че тѣзи хора не сѫ се готвили за война. Ето, напримѣръ, утре трѣбва да се удължи линията отъ Йено до Виза, а тѣ ни заявяватъ, че нѣмали материали. Направете, за Бога, каквото може, за да имъ се дадатъ още материали и да се изпратятъ деятелни чиновници отъ Дирекцията на пощитѣ и телеграфитѣ, които да поематъ това дѣло въ рѫцетѣ си.

Походътъ на I армия на 24-и октомврий. Горната директива бѣ приета на телеграфната станция въ Колиби на 23-и октомврий 6 ч. 55 м. сл. пл., а въ Щаба на I армия, въ Люле Бургасъ, се получи чрезъ коненъ ординарецъ едва въ 12 ч. 35 м. презъ нощьта*). Директивата бѣше придружена съ добавка: „Хасковскиятъ отрядъ, отъ шесть дружини и три батареи, е насоченъ за Люле Бургасъ, кѫдето ще пристигне на 25-и того и кѫдето ще остане въ разпореждане на командуващия I армия".

Въ 3 ч. 20 м. пр. пл. командуващиятъ I армия издаде оперативна заповѣдь, въ която къмъ сведението, че противникътъ отстѫпва за Чорлу, добави, че и въ Родосто нѣма противникъ, и съ която организира движението по следния начинъ:

„а) Конната дивизия да разузнава по посокитѣ: чифл. Вели Мече, Чорлу, Кѣркъ Кепекли и ж.-п. ст. Муратли, като заеме тая станция. Началникътъ на дивизията да изпрати една часть по свое усмотрение да заеме Родосто. Въ поддържка на Конната дивизия се назначава една дружина и една с. с. батарея отъ 1-а Софийска дивизия, при с. Кара Мусулъ. Мѣсто за нощуване по усмотрение на началника на дивизията.

б) 10-и коненъ полкъ да тръгне въ 8 ч. пр. пл. и да разузнава предъ фронта на армията. Нощуване задъ 10-а сборна дивизия.

в) 1-а Софийска дивизия да тръгне въ 9 ч. 30 м. пр. пл., да настѫпи въ две колони, по бригадно, въ зоната Сатѫкьой — Ахъркьой, изключително, и Евреинъ Секисъ—кота 61·9, включително, като достигне съ авангардитѣ си височинитѣ на лѣвия брѣгъ на р. Беаскьой дере, въ участъка кота 61·9 и височината южно отъ Ахъркьой, включително. Дивизията да установи тѣсна връзка съ дѣснофланговата дивизия отъ III армия, къмъ Ахъркьой. Щабътъ на дивизията — въ Енилеръ.

г) 10-а сборна дивизия да настѫпи въ две колони, по бригадно, въ зоната Люле Бургасъ—Каристрáнъ, включително, и пѫтя Люле Бургасъ—Бедеркю—Чифликкьой, като достигне съ авангардитѣ си височитѣ по лѣвия брѣгъ на р. Беаскьой дере, на участъка шосето и кръстопѫтя южно отъ кота 52·5. Дивизията да урегулира марша си така, щото въ 9 ч. 30 м. пр. пл. авангардитѣ ѝ да бѫдатъ на линията р. Кавакъ дере. Да вземе мѣрки за охранение дѣсния флангъ на армията. Щабътъ на дивизията — въ Каристранъ.

д) Щабътъ на армията да стигне въ чифлика на югъ отъ Евреинъ Секисъ."

Разузнаването отъ Конната дивизия. — Началникътъ на Конната дивизия презъ нощьта срещу 24-и октомврий получи

*) Отъ гореприведения разговоръ по телеграфа се вижда, че тя е била предадена и по телеграфа отъ Колиби въ Люле Бургасъ.

отъ командуващия I армия извлѣчение отъ заповѣдьта на онова, което се отнася до него, съ добавка, че ще заеме ж.-п. ст. Муратли, ако въ Боли Ходжа, въ Кючукъ Севендикли и въ околностьта на станцията нѣма значителни неприятелски сили.

Щомъ получи извлѣчението отъ заповѣдьта, началникътъ на дивизията разпореди до командира на 2-а бригада полковетѣ отъ бригадата му да тръгнатъ съ такава смѣтка, щото на 24-и въ 9 ч. пр. пл. да бѫдатъ въ Мюселимъ, а обозитѣ на бригадата, заедно съ обозитѣ на 1-а бригада, да бѫдатъ по пладне при могилата кота 50·6, на изтокъ отъ Бедеркю.

На 24-и рано сутриньта началникътъ на Конната дивизия получи заповѣдьта по армията за този день и възъ основа на нея отдаде заповѣдь, въ която даде накратко сведения за противника и за своитѣ войски, цитира възложената задача на дивизията и организира разузнаването така:

1) 1-а конна бригада, която е нощувала въ разв. Ахцакю, да разузнава по фронта чифл Вели Меше—Чорлу—Къркъ Кепекли, включително, като се движи съ главнитѣ си сили къмъ Кючукъ Севендикли. За разузнаването да изпрати два разузнавателни ескадрона и необходимото число самостоятелни разезди.

2) 2-а конна бригада, като събере частитѣ си къмъ 9 ч. пр. пл. въ с. Мюселимъ, да разузнава къмъ Къркъ Кепекли, изключително, — ж.-п. ст. Муратли, като изпрати единъ разузнавателенъ ескадронъ и необходимото число разузнавателни разезди, а съ главнитѣ сили да следва по пѫтя Мюселимъ—Кумсаръ—Кайбели—Чифликкьой—Севендикли. Ако не се срещнатъ значителни неприятелски сили, разузнавателнитѣ ескадрони ще нощуватъ на желѣзно-пѫтната линия, която съединява фронта на разузнаването, а главнитѣ сили на дветѣ бригади— въ Кючукъ Севевдикли.

3) Отъ 7-и коненъ полкъ да се изпрати единъ ескадронъ да заеме гр. Родосто.

4) Дружината и батареята да следватъ съ главнитѣ сили на 2-а конна бригада.

1-а конна бригада бѣше нощувала въ Евреинъ Секисъ, а сутриньта тръгна за Ахцакю, кѫдето пристигна въ 8 ч. 20 м. пр. пладне. Тукъ въ 11 ч. пр. пл. командиратъ на бригадата получи заповѣдьта по дивизията и разпореди устно: 1./2. ескадронъ, който бѣше нощувалъ въ Ахъркьой, да разузнава сектора Ахъркьой—чифл. Вели Меше и Ахъркьой—Чорлу. 2./2. ескадронъ, който бѣше нощувалъ въ Мисини, да разузнава зоната Мисини—

Чорлу, включително, и Мисини—Къркъ Кепекли, включително. Разузнавателнитѣ ескадрони да изпратятъ потрѣбното число разузнавателни разезди.

Главнитѣ сили на бригадата, подъ прикритието на авангарда —единъ ескадронъ, тръгнаха въ 12 ч. 15 м. сл. пл. и стигнаха къмъ 3 ч. 40 м. сл. пл. въ Кючукъ Севендикли. За охрана бѣха поставени стражеви застави.

Командирътъ на 2-а конна бригада, който бѣше при Щаба на дивизията, въ чифл. Щеренбергъ, получи заповѣдьта въ 6 ч. 40 м. пр. пладне. Съ заповѣдь той организира разузнаването така: единъ ескадронъ назначи въ предна разузнавателна часть, която трѣбваше да тръгне отъ с. Мюселимъ въ 9 ч. пр. пл. и да разузнава къмъ ж.-п. ст. Муратли и къмъ с. Каревли, като изпрати разезди; два ескадрона назначи авангардъ, който трѣбваше да тръгне отъ Мюселимъ въ 9 ч. 30 м. пр. пл. по пжтя, опредѣленъ за бригадата; останалитѣ части отъ бригадата, безъ 3./7. ескадронъ, който получи задача да заеме Родосто, да тръгнатъ отъ Мюселимъ въ 9 ч. 40 м. пр. пладне.

Въ 8 ч. 50 м. пр. пл. бригадата бѣше събрана въ Мюселимъ, и движението въ казания редъ се започна въ опредѣленото време. По пладне бригадата стигна въ Чифликкьой, кждето къмъ нея се присъединиха придаденитѣ къмъ Конната дивизия 4./37. дружина и 3./4. с. с. батарея.

Въ 2 ч. 35 м. сл. пл. бригадата мина Еркене въ бродъ и стигна въ Севендикли. За дружината бѣ построено мостче за пешеходци, а батареята, като не може да мине Беаскьой дере, подъ прикритието на единъ ескадронъ отиде по шосето въ Кючукъ Севендикли, при 1-а бригада.

За охрана на 2-а конна бригада една рота постави стражеви постове.

За резултата отъ разузнаването презъ деня началникътъ на дивизията въ 8 ч. 15 м. сл. пл. изпрати въ Щаба на I армия следното донесение:

„Началникътъ на самостоятелния разездъ донася днесъ, въ 1 ч. сл. пл., че забелязалъ на гребена на изтокъ отъ Узунъ Хаджи и Кара Мехмедъ наблюдателни конни неприятелски застави. По пжтя Сарай—Карлжкьой—Чорлу се движели група неприятелски пехотинци. Въ селото Узунъ Хаджи не се забелязва никакво движение. На връщане срещналъ пехотинци на групи, които отивали отъ Синанлия къмъ Узунъ Хаджи и къмъ Гечерлеръ.

Командирътъ на разузнавателния ескадронъ, ротмистъръ Пеневъ, донася днесъ, въ 4 ч. 55 м. сл. пл., че на височинитѣ по лѣвия брѣгъ на р. Чорлу три клм. югоизточно отъ чифл. Боятлж забелязалъ две маси неприятелска пехота.

Командирътъ на разузнавателния ескадронъ, ротмистъръ Христовъ, донася, че заелъ ж.-п. ст. Муратли, безъ да срещне неприятель. На станцията имало оставени около 15 понтона и единъ складъ отъ разни нѣща, безъ да опредѣля количеството и вида на предметитѣ.

Поручикъ Томовъ, началникъ на самостоятелния разездъ къмъ Муратли—Родосто, донесе, че въ тази посока не срещналъ никакъвъ противникъ.

За утре мисля да продължавамъ разузнаването по фронта между посокитѣ: Муратли—Кѫркъ Кепекли—Балабанлж—Селвили—Умурджа—Силиврия и чифл. Вели Меше—Юсускьой—Куртулмушъ—Чанта—Каливри—Яладжа—Силиврия, ако, разбира се, не се получи друга заповѣдь.

Считамъ за нуждно да донеса, че движението върви бавно, понеже артилерията не е въ състояние да минава бродоветѣ, и утре ще трѣбва да бѫде прекарана чакъ презъ шосето, по което ще се движатъ и главнитѣ сили, и кѫдето, моля, да ми се изпрати заповѣдьта."

Разузнаването на 10-и коненъ полкъ. — Командирътъ на 10-и коненъ полкъ, въ чифлика при ж.-п. ст. Люле Бургасъ, получи на 24-и октомврий рано сутриньта заповѣдьта по I армия, споредъ която той трѣбваше да разузнава предъ фронта на армията. Полкътъ — два ескадрона, подъ прикритието на полуескадронъ челенъ отрядъ, тръгна въ 8 ч. пр. пл. по шосето за Чорлу и въ 1 ч. сл. пл. стигне на кръстопѫтя пѫтя Мисини — Кючукъ Севендикли и шосето. Тамъ се срещна съ 2./2. ескадронъ, и понеже се забелязваха малки турски конни части да се движатъ край Еркене, командирътъ на полка усили разузнаването, като изпрати нови разезди. Въ 6 ч. сл. пл. полкътъ се върна да пренощува въ Каристранъ. За резултата отъ разузнаването той изпрати две донесения:

1) Въ 2 ч. 30 м. сл. пладне:

„Южно отъ моста на р. Еркене се забелязва една застава отъ два взвода спешени. Въ чифл. Овламъ Бей има около 20—30 останали пехотинци, които сѫ барикадирали селото. Мостоветѣ на р. Еркене въ участъка чифл. Окласъ — с. Кара Сенитъ сѫ заети отъ застави, които обстрелватъ настѫпващитѣ части. Пѫтьтъ отъ Каристранъ за Чорлу на протежение четири—петь клм. е каленъ и мѫчнопроходимъ за артилерия."

2) Отъ Каристранъ, въ 6 ч. сл. пладне:

„Малкитѣ неприятелски части, които заемаха мостоветѣ на р. Еркене, отстѫпиха въ безредие къмъ Чорлу. Мостътъ на шосето надъ р. Еркене е повреденъ, но съ малка поправка ще може да мине по него артилерия. Бродъ има за тритѣ рода войски западно на сто крачки отъ сѫщия мостъ. Мостътъ при Кара Сенитъ е разваленъ отдавна и е проходимъ само за пехота и конница. По сведения отъ бѣгълци, днесъ, къмъ 2 ч. сл. пл., сѫ забелязани около 300 конника къмъ желѣзно-пѫтната станция Чорлу. На сѫщата гара днесъ сѫ пренасяни съ желѣзница ранени и болни неприятелски войници. Единъ самостоятеленъ разездъ е стигналъ височината южно отъ р. Мармандживъ и донася, че никакъвъ противникъ не е забелязанъ. По сведения отъ бѣгълци, неприятелскитѣ войски се оттеглили на лѣвия брѣгъ на р. Чорлу.“

Походътъ на 1-а Софийска дивизия. — Началникътъ на 1-а дивизия получи заповѣдьта къмъ 4 ч. пр. пл. и издаде оперативна заповѣдь, съ която организира настѫплението на дивизията така:

Лѣва колона—2-а бригада, две с. с. и три не с. с. батареи и полурота пионери—да тръгне въ 9 ч. 30 м. пр. пл. отъ позицията и да следва по колоненъ пѫть презъ Евреинъ Секисъ—Ахцакю—южно отъ Енилеръ и да се насочи къмъ височината южно отъ Ахъркьой, която да заеме съ авангарда си. Колоната да държи връзка съ 6-а Бдинска дивизия и да разузнава до чифл. Окласъ.

Дѣсна колона — 1-а бригада, три с. с. и три не с. с. батареи и полурота пионери—да тръгне въ 9 ч. и 30 м. пр. пл. отъ позицията по пѫтя отъ чифлика южно отъ Евреинъ Секисъ за Мисини, което да заеме съ авангарда си. Да разузнава къмъ Кара Сенитъ и шосето за Чорлу.

Началницитѣ на колонитѣ да водятъ последнитѣ по възможность на една височина и да държатъ връзка помежду имъ.

Домакинскитѣ обози да се движатъ по разпореждане на началницитѣ на колонитѣ, а дивизионниятъ лазаретъ и дивизионниятъ огнестреленъ паркъ да стигнатъ въ Енилеръ. Очередниятъ продоволственъ транспортъ да стигне Кавакъ дере, по пѫтя за Евреинъ Секисъ. Инженерниятъ паркъ и мостовиятъ взводъ да стигнатъ въ Евреинъ Секисъ.

Командиръ̀тъ на 2-а бригада въ 10 ч. пр. пл. поведе лѣвата колона отъ позицията между Юрукъ дере и Кавакъ дере, като изпрати две дружини, една картечна рота и взводъ пионери авангардъ.

Безъ пѫть, намѣста презъ орани ниви, походътъ бѣше доста труденъ. Пехотата мина рѣка Татарлѫ въ бродъ, но артилерията подъ прикритието на една дружина се отби на северъ и мина

рѣката при една воденица. Беаскьой дере бѣше непроходима въ бродъ, и авангардътъ я мина по моста при Ахъркьой.

Едва въ 6 ч. 30 м. сл. пл. бригадата пристигна на опредѣленитѣ мѣста: авангардътъ — на височината югоизточно, а главнитѣ сили — югозападно отъ Ахъркьой. Само нескорострелното отдѣление съ дружината, която го прикриваше, бѣха спрѣли да нощуватъ въ Енилеръ. Авангардътъ постави предни постове дветѣ дружини.

Командирътъ на 1-а бригада поведе дѣсната колона отъ бивака при височината 50·6 въ 9 ч. 30 м. пр. пл., като изпрати авангардъ две дружини, една картечна рота и полурота пионери. Движението се извърши спокойно, безъ особени трудности. Само блатистото дъно на долината на рѣка Татарлж забави донѣкждe движението. Авангардътъ мина рѣката по нарочно приготвенъ отъ пионеритѣ пжть за пехотата, а главнитѣ сили я минаха по каменнитѣ мостове югозападно отъ Енилеръ. Къмъ 6 ч. 30 м. сл. пл. бригадата стигна и се разположи на квартири въ Мисини. Авангардътъ разположи една дружина предни постове отъ рекичката южно отъ кота 61·9 до пжтя за Овламъ Бей; другитѣ части се разположиха на бивакъ задъ нея.

Походътъ на 10-а сборна дивизия. — Началникътъ на 10-а дивизия, въ Люле Бургасъ, получи веднага заповѣдьта по армията и въ 5 ч. пр. пл. съ оперативна заповѣдь организира движението така:

1) Дивизията да тръгне въ 6 ч. 30 м. пр. пл. и да стигне височината на югоизтокъ отъ Каристранъ.

2) 1-а бригада, съ 1-о не с. с. и 3-о с. с. артилер. отдѣления, полувзводъ конница и полурота пионери, да настжпи по шосето Люле Бургасъ—Каристранъ и съ авангарда си да заеме височината източно отъ това село, като влѣзе въ връзка съ частитѣ отъ 1-а дивизия.

3) 2-а бригада, безъ една дружина, съ 2-о не с. с. артил. отдѣление, полувзводъ конница и полурота пионери, да настжпи по междуселския пжть Люле Бургасъ—Чифликьой, вдѣсно отъ шосето, и съ авангарда си да стигне височината кота 52·5. Бригадата да изпрати силно дѣсно странично прикритие.

4) Бригадитѣ да се укрепятъ на линията на авангарда.

5) Дивизионниятъ лазаретъ, огнестрелниятъ паркъ и мостовиятъ взводъ да тръгнатъ въ 10 ч. пр. пл. и да стигнатъ Каристранъ. Предниятъ ешелонъ отъ продоволствения транспортъ да тръгне въ 11 ч. пр. пл. и да се спре при кота 50·6.

Командирътъ на 1-а бригада получи заповѣдьта по дивизията въ 6 ч. пр. пл. и въ 7 ч. поведе бригадата така: авангардъ — две дружини отъ 16-и полкъ и една с. с. батарея, главни сили — останалитѣ части. Авангардътъ тръгна отъ бивака два и половина клм. източно отъ Люле Бургасъ въ 7 ч., а главнитѣ сили — къмъ 8 ч. пр. пладне. Тъй като батареитѣ бѣха изпратили конетѣ на водопой чакъ на р. Еркене, артилерията отъ главнитѣ сили и отъ авангарда тръгна въ 8 ч. 30 м. пр. пладне.

Първата половина отъ пжтя бѣше много лоша — обикновенъ селски пжть, твърде много разкалянъ.

Привечерь бригадата стигна Каристранъ и се разположи на бивакъ край селото. Щабътъ на дивизията се разположи въ Каристранъ.

Дветѣ дружини отъ авангарда поставиха предни постове на височината 61·9. Батареята се разположи на позиция задъ самото охранение.

Командирътъ на 2-а бригада получи заповѣдь въ 5 ч. 30 м. пр. пл. и въ 7 ч. поведе бригадата отъ Люле Бургасъ по указания пжть, като изпрати отъ 48-и полкъ две дружина и една картечна рота авангардъ и една дружина странично прикритие. Походътъ се извърши безъ особени спънки, и въ 5 ч. сл. пл. авангардътъ зае височината 52·5 югоизточно отъ Чифликкьой и постави охранение, а страничното прикритие зае височината южно отъ ж.-п. ст. Сеидлеръ.

Главнитѣ сили се разположиха на бивакъ при Чифликкьой.

Походътъ на III армия на 24-и октомврий.

Разпорежданията на командуващия армията. — Командуващиятъ III армия, въ Йено, получи директивата на 23-и къмъ 6 ч. сл. пладне. За да благодари на чиноветѣ отъ армията и да ги насърдчи, той издаде следната заповѣдь по армията:

„Славни г. г. офицери, войници отъ III армия!

Вие оправдахте съ досегашнитѣ си действия напълно надеждитѣ на любимия ни АВГУСТЕЙШИ ВОЖДЪ и моята несъкрушима вѣра въ Васъ. Като буенъ планински потокъ се устремихте вие по склоноветѣ на Странджа, и нищо не бѣше въ състояние да спре вашия поривъ. Нито непрестаннитѣ дъждове, нито непроходимокалнитѣ пжтища, нито неизбѣжнитѣ лишения отъ облѣкло и обувки, храна и

покривъ — нищо не ви попрѣчи, за да вървите напредъ и напредъ. Като орли следъ това се нахвърлихте вие върху вѣковния врагъ, и него не можа да спаси нищо. Грозната Лозенградска крепость, опората на Турция, и Югоизточна тракия паднаха предъ васъ като библейския Иерихонъ. Многочисленитѣ защитници на тази твърдиня потърсиха спасение въ позорното бѣгство, като оставиха въ наши ржце 50 топове и несмѣтно количество бойни и други припаси. Вие видѣхте, че всички пжтища бѣха затрупани отъ ваши трофеи. Нека това ви бжде най-добрата награда за всички трудове, лишения и жертви, които дадохте.

Юнаци!

За васъ нѣмаше умора. При пръвъ знакъ вие пакъ се устремихте напредъ и се нахвърлихте върху врага съ още по-голѣма ярость и самоотвержение. Въ класическитѣ отсега петдневни бойове при Бунаръ Хисаръ, Карагачъ и Люле Бургасъ вие покрихте съ неуведаема слава българското оржжие и възкресихте славнитѣ времена на Крума, Асена и Самуила. Нито недостжпната неприятелска позиция, нито неговитѣ отъ нѣколко линии укрепления, нито адскиятъ артилерийски и пехотенъ огънь, нито яростнитѣ контъратаки на дивия азиатецъ — нищо не ви спрѣ — вие вървѣхте напредъ, забихте вашия ножъ въ сърдцето на живата сила на Турция. Врагътъ биде сломенъ, и ще помни той този ударъ, който му разстрои всички сили. По събранитѣ сведения, вие сте извадили отъ строя около 30,000 турци и сте имъ взели други 41 скорострелни орждия.

Храбри юнаци!

Мнозина отъ вашитѣ другари паднаха отъ славна геройска смърть въ тѣзи бойове, още по-много напуснаха редоветѣ като ранени, но това сж неизбѣжни жертви на славното дѣло, за което ни е пратило Отечеството. Нека ние, здравитѣ, се приготвимъ въ следващитѣ бойове да отмжстимъ жестоко за загиналитѣ наши славни другари; нека тѣхнитѣ славни гробове тукъ, по пжтя за Цариградъ, свидетелствуватъ вѣчно за геройскитѣ подвизи на нашата армия, нека пролѣтата отъ тѣхъ кръвь циментира обединеното Отечество.

Господа офицери и войници отъ III армия!

Приемете отъ името на службата моята войнишка благодарность за вашитѣ нечувани подвизи, и нека Всевишниятъ Ви поживи за още нови такива. Нека тѣзи, които останатъ живи следъ войната, да се гордѣятъ справедливо съ името българи.

Да живѣе България, да живѣе НЕГОВО ВЕЛИЧЕСТВО, нашиятъ славенъ вече ГЛАВНОКОМАНДУВАЩЪ!“

Следъ това той предупреди дивизиитѣ за предстоящото движение, а въ 11 ч. 20 м. сл. пл. отдаде следната заповѣдь за настжпление:

„Карта триверстова.

По събранитѣ сведения, противникътъ се намира въ отстжпление отъ Виза къмъ Сарай.

Нашата армия има заповѣдь да настжпи съ цель да атакува противника, кждето го намѣри, да пробие центъра на неговото разположение и да го отхвърли къмъ с. Странджа.

Вдѣсно отъ насъ ще действува I армия.

Заповѣдвамъ:

1) Полкътъ отъ 3-а пех. Балканска дивизия, който заема днесъ Виза, се подчинява на началника на 5-а дивизия. Ще остане въ Виза до пристигането на авангарда на лѣвата колона на 5-а дивизия, следъ което, като присъедини къмъ себе си две с. с. планински батареи, ще се насочи по пжтя Аяна—Пинеки и ще стигне височинитѣ, които се намиратъ четири клм. югоизточно отъ тоя последенъ пунктъ, като образува странично прикритие на цѣлата армия. Тази колона да влѣзе въ тѣсна връзка съ опълченскитѣ и доброволчески дружини, които утре настжпватъ отъ Ятрусъ и Ургасъ къмъ Мидия.

2) Другиятъ полкъ отъ 1-а бригада на 3-а Балканска дивизия, заедно съ 3-а бригада отъ 5-а Дунавска дивизия, съставятъ лѣвата колона на 5-а дивизия и следватъ по пжтя Соуджакъ—Виза—Чаклж. Авангардътъ на тази колона достига Чаклж, а главнитѣ сили — четири клм. по-назадъ.

Другитѣ две бригади отъ 5-а Дунавска дивизия следватъ по пжтя Бунаръ Хисаръ - Базарликьой—Менгеретъ—чифл. Кицикьой. Въ последния пунктъ достига авангардътъ на тази колона, а главнитѣ сили — въ Менгеретъ. Щабътъ на дивизията — въ Татарлж.

Разузнаване на тази дивизия по пжтя Менгеретъ—Сарай и ур. Кайнарджикъ—Мидия.

3) 4-а Преславска дивизия ще използува пжтищата южно отъ ония на 5-а дивизия до пжтя Татарлж—Синанлия, включително, и ще стигне съ авангардитѣ си до линията на селата Ювалия—Синанлия, а съ главнитѣ си сили — до линията Муселимъ—Демерлеръ. Разузнаване южно отъ пжтя Менгеретъ—Сарай до пжтя Синанлия—Узунъ Хаджи, пресичането на този пжть съ шосето Сарай—Чорлу.

4) 6-а Бдинска дивизия да следва южно отъ зоната на 4-а дивизия до пжтя Ахмедъ Бей—Бунаръ Башъ—Гечерлеръ, включително. Достига съ авангарда си височината по дѣсния брѣгъ на р. Беаскьой дере три клм. отъ Гечерлеръ, а съ главнитѣ си сили — чифл. Османлж; държи връзка съ I армия. Едната бригада отъ тази дивизия, съ едно с. с. арт. отдѣление, да се съсрѣдоточи въ Софуларъ, и ще остане въ мое разпореждане. Щабътъ на дивизията — въ Софуларъ. Разузнаване между пжтищата Синанлия—Узунъ Хаджи и Гечерлеръ—Кара Мехмедъ—чифл. Вели Мече до шосето Сарай—Чорлу.

5) Дветѣ бригади отъ 3-а Балканска дивизия, подъ началството на началника на тая дивизия, да тръгнатъ съ смѣтка, щото утре вечерь, къмъ 4 ч. сл. пл., да достигнатъ на линията Виза—Чарибашкьой, кждето оставатъ въ мое разпореждане.

6) Опълченскитѣ и доброволческитѣ дружини, които действуватъ на северъ отъ линията Евренджикъ—Пинеки, усилени съ една с. с. планинска батарея, да настѫпятъ, по разпореждането на началника на 5-а дивизия, утре къмъ Мидия и да се постараятъ да заематъ тоя пунктъ, като препятствуватъ на противника да произвежда тамъ десантъ.

7) Авангардитѣ на колонитѣ на 6-а, 4-а и на лѣвата и на дѣсната колони на 5-а дивизия да минатъ линията Виза—Чувенли—Пашакьой, въ 10 ч. 30 м. пр. пладне.

8) Административнитѣ обози на 5-а Дунавска дивизия да следватъ задъ главнитѣ сили на 3-а дивизия.

9) Азъ до 11 ч. пр. пл. ще бѫда въ Йено, следъ което ще мина въ Виза, по шосето за тоя градъ."

Походътъ на 5-а Дунавска дивизия. — Началникътъ на 5-а дивизия, въ Бунаръ Хисаръ, получи заповѣдьта по армията на 23-и октомврий въ 11 ч. 25 м. сл. пладне.

Какви разпореждания е направилъ за организиране похода, нѣма сведения. На получената телеграфически заповѣдь е сложилъ следната резолюция: „Предадена на бригадитѣ, като на 3-а бригада е предадено да разпореди веднага: опълченската дружина съ планинската батарея, взводъ конница и дветѣ чети да тръгнатъ утре рано за гр. Мидия, съ задача да препятствуватъ на възможни десанти".

Нѣма съмнение, че, заедно съ предаване заповѣдьта по армията, началникътъ на дивизията е назначилъ за началници на колонитѣ командиритѣ на 1-а и 3-а бригади, които организираха движението на частитѣ, влизащи въ колонитѣ имъ.

Съ заповѣдь по армията 1./3. бригада се придаваше къмъ 5-а дивизия; 11-и Сливенски полкъ трѣбваше да чака да пристигне въ Виза авангардътъ на 5-а дивизия и тогава да замине по опредѣления му пѫть. Въ авангарда на тази колона бѣ назначенъ 24-и полкъ отъ сѫщата бригада.

Командиръ̀тъ на 3./5. бригада уреди настѫплението така: авангардътъ — 24-и полкъ съ едно с. с. артилер. отдѣление и една пионерна рота — да тръгне въ 8 ч. 15 м. пр. пл. по пѫтя Виза—Чаклѫ, като изпрати една дружина преденъ отрядъ.

Слабитѣ турски части, които се намираха западно отъ Виза, отстѫпиха къмъ Сарай.

Привечерь авангардътъ стигна Чаклѫ и постави охранение на опредѣлената линия.

Къмъ 1 ч. сл. пл., когато авангардътъ бѣше стигналъ вече при Виза, 11-и Сливенски полкъ съ две планински батареи тръгна отъ тоя градъ по пѫтя Виза—Гьозъ тепе — южно отъ Яяна за Пинеки. Отрядътъ образуваше странично прикритие на цѣлата армия. Колоната се охраняваше отъ една дружина авангардъ. Пѫтьтъ бѣше планинска пѫтека съ голѣми спускове и подеми и намѣста почти непроходима за товарнитѣ коне. Колоната се разтегна много и едва къмъ 7 ч. сл. пл. стигна Пинеки, кѫдето се разположи на бивакъ източно отъ селото. Авангардътъ продължи движението и постави охранение на височината югоизточно отъ селото, но той не можа да влѣзе въ връзка съ охранението на 24-и полкъ, вдѣсно.

Задъ авангарда — 24-и полкъ — се движеха главнитѣ сили на лѣвата колона — 3./5. бригада — въ следния редъ: две дружини едно артилер. отдѣление, другитѣ две дружини отъ 45-и полкъ, другото артилер. отдѣление и 46-и полкъ. Тъй като по пѫтя се движеха много войски съ артилерия и обози, движението ставаше бавно. Бригадата стигна въ Виза едва въ 5 ч. сл. пл. и, следъ като бѣ поздравена отъ командуващия III армия, продължи пѫтя за Айоркьой, кѫдето стигна къмъ 8 ч. сл. пл. и се разположи на квартиробиваци.

Дѣсната колона настѫпи, като имаше авангардъ: 5-и Дунавски полкъ, едно с. с. артилер. отдѣление, пионерна рота и взводъ конница, а останалитѣ части отъ 1-а и 2-а бригади съ придадената имъ артилерия и пр. образуваха главнитѣ сили.

Авангардътъ тръгна отъ Бунаръ Хисаръ въ 8 ч. пр. пл., като изпрати преденъ отрядъ една дружина и пионерната рота и, презъ Базарликьой и Менгеретъ, стигна Кицикьой (Кючуккьой) въ 8 ч. сл. пл., кѫдето спрѣ да нощува, като изпрати една дружина да постави охранение, предъ което имаше противникъ въ неизвестенъ съставъ.

Главнитѣ сили тръгнаха отъ Бунаръ Хисаръ въ 10 ч. пр. пл. и, докато вървѣха по шосето, бѣха задържани отъ движението на войскитѣ отъ лѣвата колона, а следъ като се отбиха за Базарликьой, пѫтьтъ бѣше каленъ и труднопроходимъ за артилерията и обозитѣ. Главата на колоната стигна въ Менгеретъ въ 6 ч., опашката — къмъ 11 ч. сл. пл., скорострелната артилерия едва се изтегли, а нескорострелнитѣ батареи и гаубичното отдѣление къмъ срѣднощь спрѣха съвсемъ и, подъ при-

критието на една дружина, нощуваха на пѫтя и пристигнаха въ Менгеретъ едвамъ къмъ 10 ч. пр. пл. следния день. Обозитѣ на 2-и полкъ го настигнаха следъ два дни.

Изобщо, походътъ на дивизията излѣзе много труденъ и продължителенъ. Авангардитѣ на дветѣ колони трѣбваше да минатъ линията Виза—Чувенли въ 10 ч. пр. пл., но това бѣше невъзможно за дѣсната колона, защото трѣбваше да тръгне въ 4 ч. пр. пл., когато заповѣдьта ѝ се връчи едва въ 5 ч., а авангардътъ тръгна чакъ въ 8 ч. пр. пладне.

Щабътъ на дивизията пристигна въ с. Татарлѫ. Оттамъ изпрати въ Щаба на III армия две донесения, споредъ които по посокитѣ Виза—Пинеки и Виза—Айоркьой противникъ нѣма; при Чаклѫ има оставени турски орѫдия и много колѝ съ бойни припаси; единъ разездъ при Едрикьой билъ спрѣнъ отъ 20—30 конници; отъ жители узналъ, че въ Сарай имало много турски войски.

Походътъ на 3-а Балканска дивизия. — Началникътъ на 3-а дивизия, бидейки при Щаба на III армия, въ Йено, получи заповѣдьта за настѫплението на 23-и октомврий въ 11 ч. 30 м. сл. пладне. 1-а бригада се придаваше къмъ 5-а дивизия, затова той отдаде оперативна заповѣдь за похода на останалитѣ две бригади:

„2-а бригада, съ едно с. с. и едно не с. с. полски, едно с. с. планинско, едно не с. с. гаубично артилер. отдѣления и рота пионери, да тръгне въ 10 ч. пр. пл. по пѫтя Йено—Бунаръ Хисаръ—Виза, кѫдето да нощува;

3-а бригада, съ едно с. с. полско артилер. отдѣление, да тръгне отъ Инжекларъ въ 11 ч. 30 м. пр. пл. по пѫтя за Бунаръ Хисаръ и да следва задъ 2-а бригада. Отъ мѣстото, кѫдето Беаскьой дере пресича пѫтя Бунаръ Хисаръ — Виза, бригадата да свърне по пѫтя Базарликьой—Чарибашкьой, кѫдето да нощува.

Щабътъ на дивизията ще бѫде въ гр. Виза."

Командиръ̀тъ на 2-а бригада получи заповѣдьта на 24-и въ 12 ч. 15 м. пр. пл. и уреди настѫплението така:

Авангардъ—две дружини, една с. с. полска и една не с. с. планинска батарея и една пионерна рота; лѣво странично прикритие—една рота; ариергардъ—една рота; главни сили—останалитѣ части. Бойнитѣ обози следваха главнитѣ сили, а кухнитѣ—непосрѣдствено задъ тѣхъ.

Авангардътъ трѣбваше да тръгне въ 9 ч., а главнитѣ сили въ 10 ч. пр. пладне, обаче началникътъ на дивизията запита по телефона въ Бунаръ Хисаръ, кога ще тръгнатъ частитѣ отъ 5-а дивизия, и понеже му отговориха, че ще тръгнатъ въ 7 ч. 30 м., той разпореди бригадата да тръгне единъ часъ по-рано. Затова, когато бригадата стигна въ Бунаръ Хисаръ, трѣбваше да спре и да чака да се изтеглятъ частитѣ отъ 5-а дивизия, които закъснѣха съ тръгването. Щомъ се отвори пѫть, бригадата тръгна по шосето до с. Пуралия, кѫдето трѣбваше да чака повторно, докато обозитѣ на 5-а дивизия минатъ р. Пуралия по единствения мостъ на тая рѣка.

Тия задържания, отъ една страна, и голѣмата кал, отъ друга, направиха похода извънредно продължителенъ и мѫченъ. Главата на колоната стигна въ Виза късно презъ нощьта, а опашката—едва на следния день къмъ 10 ч. пр. пладне.

Командирътъ на 3-а бригада получи заповѣдьта навреме и въ 7 ч. пр. пл. издаде заповѣдь за настѫплението, споредъ която бригадата, предшествувана отъ авангардъ—две дружини и батарея, трѣбваше да тръгне отъ Инжекларъ въ 11 ч. 30 м. пр. пладне, обаче началникътъ на дивизията ускори тръгването съ единъ часъ по сѫщитѣ причини, по които го ускори и за 2-а бригада.

Бригадата трѣбваше да върви по шосето, задъ 2-а бригада, но, когато стигна Бунаръ Хисаръ, 2-а бригада още чакаше тамъ. Тогава бригадниятъ командиръ получи заповѣдь да тръгне по нѣкой страниченъ пѫть, ако намѣри такъвъ. Отъ жителитѣ той узна, че може да се стигне въ Чарибашкьой по пѫтя Гузакли—Чонгора, и поведе бригадата по него. На мръкване бригадата стигна Чонгора. По-нататъкъ тя пѫтува въ тъмно. По пѫтя командиръть на бригадата узна отъ проводницитѣ, че Чарибашкьой е съвсемъ малко и че два клм. южно отъ него има ново и голѣмо село Диволия, непоказано въ картата, и насочи колоната къмъ него. Калта, тъмнината и локвитѣ, които принуждаваха колоната да се изтегля по единъ, направиха движението твърде бавно—едва единъ клм. въ часъ. Главата на колоната стигна въ Диволия въ 2 ч. 30 м., а опашката—къмъ 6 ч. пр. пл. на 25-и октомврий. Бригадниятъ командиръ донесе, че, следъ четиридневни непрекѫснати походи, хората и конетѣ сѫ твърде много уморени.

Походътъ на 4-а Преславска дивизия. — На 23-и октомврий вечерьта началникътъ на 4-а дивизия получи отъ рекогносциро-вачнитѣ отряди донесение, че петь клм. предъ фронта на охранението противникъ не се забелязва. Презъ нощьта той получи заповѣдьта по армията за настжпление и въ 5 ч. пр. пл. издаде заповѣдь, съ която организира настжплението по следния начинъ:

„Дѣсна колона — 2-а бригада, 43-и полкъ, 5-и не с. с. артилер. полкъ и полуескадронъ конница — да тръгне въ 6 ч. пр. пл. по пжтя Калайджикьой—Татарлж—Синанлия. Авангардътъ въ 10 ч. 30 м. пр. пл. да мине презъ Татарлж и да нощува въ Синанлия, а главнитѣ сили да нощуватъ при пресѣчението на пжтя Татарлж—Синанлия съ р. Демерлеръ дере.

Срѣдна колона — 44-и полкъ — да тръгне въ 8 ч. 30 м. пр. пл. по пжтя Чонгора—Топчикьой—Чувенли—чифл. Палехора—Демерлеръ, кждето да нощува.

Лѣва колона — 1-а бригада, 5-и с. с. артилер. полкъ, 4-а пионерна дружина и полуескадронъ — да тръгне въ 7 ч. 30 м. пр. пл. по пжтя Чонгора—Топчикьой—Чувенли — чифл. Палехора—Муселимъ—Ювалия. Авангардътъ въ 10 ч. 30 м. да мине презъ Чувенли и да нощува въ Ювалия, а главнитѣ сили да нощуватъ въ Муселимъ.

Началникътъ на лѣвата колона да изпрати рекогносцированъ отрядъ въ посока Сарай—Татаркьой, а началникътъ на дѣсната колона — въ посока Татарлж и пжтя Узунъ Хаджи—Черкескьой.

Домакинскитѣ обози да следватъ задъ колонитѣ; административнитѣ да стигнатъ въ Топчикьой."

Командиръть на 1-а бригада получи още въ 3 ч. пр. пл. предупреждение, че бригадата ще настжпи въ 7 ч. пр. пладне. Той събра частитѣ отъ бригадата, които бѣха разположени около Дуванджа и Чонгора, въ последното село. Заповѣдьта получи едва въ 9 ч. 25 м. пр. пл. и съ заповѣдь, издадена въ 10 ч. 20 м. пр. пл., организира похода на колоната по следния начинъ:

Рекогносцированъ отрядъ — една рота съ двама конника — по пжтя Чонгора — Топчикьой — Ювалия — Татаркьой; рекогносцированъ отрядъ — една рота съ двама конника — по пжтя Чонгора—Топчикьой—Сарай; авангардъ — две дружини, три с. с. батареи и полуескадронъ. Освенъ поради голѣмото закъснение въ предаване заповѣдитѣ, и по други неизвестни причини бригадата закъснѣ още повече. Авангардътъ тръгна едва въ 12 ч. по пладне, а главнитѣ сили — веднага следъ него. 3-о с. с. артилер. отдѣление, поради късно получаване заповѣдьта, остана при 2-а бригада. Пжтьтъ бѣше каленъ, междуселски, и къмъ 7 ч. сл. пл. главнитѣ сили на бригадата стигнаха въ Мусе-

лимъ, а авангардътъ — въ Ювалия и постави охранение на височината югоизточно отъ селото.

Командирътъ на 2-а бригада организира похода така: два рекогносцировачни отряда отъ по една рота и три конника — къмъ Татаркьой*) и къмъ пѫтя Узунъ Хаджи—Черкескьой; авангардъ — 31-и полкъ, едно с. с. артилерийско отдѣление и полуескадронътъ — да тръгне въ 6 ч. пр. пл., а главнитѣ сили да пѫтуватъ въ два ешелона. Авангардътъ трѣбваше да мине презъ Татарлѫ въ 10 ч. 30 м. пр. пладне. Тъй като той сбърка пѫтя и мина презъ Ахмедъ Бей, презъ Татарлѫ мина едва въ 12 ч. по пладне. Къмъ 5 ч. сл. пл. той стигна въ Синанлия и постави охранение югоизточно отъ него, като откри връзка съ 1-а бригада, влѣво, и съ 6-а дивизия, вдѣсно.

Първиятъ ешелонъ отъ главнитѣ сили — 8-и полкъ и 5-и не с. с. артилер. полкъ — тръгна въ 7 ч. пр. пл. и къмъ 5 ч. сл. пл. стигна въ Каджкьой.

Вториятъ ешелонъ — 43-и полкъ — тръгна отъ Карагачъ следъ първия ешелонъ и къмъ 7 ч. вечерьта стигна въ Демерлеръ и се разположи на квартиробивакъ, като постави една рота въ близко външно охранение.

Командирътъ на 44-и полкъ въ 11 ч. пр. пл. поведе полка си, който съставяше срѣдната колона, и презъ Топчикьой стигна така сѫщо въ Демерлеръ, кѫдето се разположи на квартиробивакъ.

Походътъ на 6-а Бдинска дивизия. — Началникътъ на 6-а дивизия, въ Сатѫкьой, получи заповѣдьта по армията на 23-и октомврий вечерьта и на 24-и сутриньта издаде заповѣдь, съ която уреди движението по следния начинъ:

Далечно охранение въ зоната на дивизията изпрати ескадрона; авангардъ — две дружини, една батарея и една пионерна рота отъ 2-а бригада — трѣбваше да тръгне въ 8 ч. пр. пл. по пѫтя Татарлѫ—Османлѫ—Гечерлеръ; главни сили — останалитѣ части отъ 2-а бригада, съ придаденитѣ ѝ части, — трѣбваше да тръгнатъ по сѫщия пѫть въ 8 ч. 30 м. пр. пл.; 1-а бригада, съ придаденото ѝ с. с. артилер. отдѣление, да тръгне въ 9 ч. 30 м. пр. пл. отъ Имранлѫ и презъ Ахмедъ Бей да следва 2-а бригада, като достигне Софуларъ, кѫдето остава въ разпореждане на командуващия армията.

*) Въ картата 1:126.000 е с. Г. Манука.

По недоразумение, авангардътъ тръгна едва въ 8 ч. 45 м. пр. пл. по единъ пѫть, който вървѣше северно отъ дадения. Поради това командирътъ на 2-а бригада изпрати другъ авангардъ отъ една дружина, която се прибра едва следъ като първиятъ авангардъ зае мѣстото си при Османлѫ. Въ 6 ч. 30 м. сл. пл. 2-а бригада стигна въ Османлѫ и се разположи на бивакъ единъ и половина клм. югоизточно отъ него. Две дружини поставиха охранение по западния брѣгъ на Беаскьой дере.

1-а бригада тръгна навреме и въ 11 ч. пр. пл. стигна обекта си — Софуларъ.

Положението на двете страни на 24-и октомврий вечерьта.

И тъй, на 24-и октомврий отстѫпващитѣ турски армии бѣха на линията чифл. Папазли—Странджа:

I източна армия: Конната дивизия — въ Чорлу; IV корпусъ — въ чифл. Папазли; I корпусъ — въ чифл. Балабанли; II корпусъ, ядрото, — въ Армаши; 3-а дивизия — въ Черкескьой; Щабътъ на армията — въ Папазли.

II източна армия: Лекатa конна бригада — въ Карлѫкьой; XVII корпусъ — въ Йеникьой; III и XVIII корпуси — въ Странджа; Щабътъ на армията — въ Черкескьой;

Щабътъ на действуващата армия — Хадемкьой.

Дивизиитѣ Фетихъ и Селимие укрепяваха Чаталджанската позиция.

Българскитѣ I и III армии извършиха движението си напредъ почти точно споредъ директивата отъ Главното командуване, безъ да срещнатъ съпротива отъ турска страна, и вечерьта бѣха разположени по следния начинъ:

I армия: Конната дивизия — 1-а бригада — въ Кючукъ Севендикли, 2-а бригада — въ Севендикли; 10-и коненъ полкъ — въ Каристранъ; 1-а дивизия: 1-а бригада — южно отъ Мисини, 2-а бригада — югоизточно отъ Ахъркьой; 10-а дивизия: 1-а бригада — въ Каристранъ, 2-а бригада — въ Чифликкьой; Щабътъ на армията — въ Евреинъ Секисъ.

III армия: 6-а дивизия: 1-а бригада — въ Софуларъ; 2-а — въ Османлѫ; 4-а дивизия: 1-а бригада — въ Муселимъ; 2-а — въ Кадѫкьой, 3-а — въ Демерлеръ; 5-а дивизия:

1-а и 2-а бригади — въ Менгеретъ, 3-а — въ Айоркьой; 3-а дивизия: отъ 1-а бригада, 11-и полкъ — въ Пинеки, 24-и полкъ — въ Чаклѫ, 2-а бригада — въ Виза, 3-а — въ Диволия; Щабътъ на армията — въ Виза.

Щабътъ на действуващата армия — въ Казълъ Агачъ.

Походътъ на 25-и октомврий.

Разпорежданията на Българското главно командуване.

На 24-и октомврий въ Щаба на Българското главно командуване се получиха слѣднитѣ сведения:

1) Отъ Военния аташе въ Берлинъ: споредъ германцитѣ, въоръжението на Чаталджа било много слабо; турцитѣ не ще могатъ да окажатъ сериозна съпротива;

2) Отъ Военния аташе въ Петроградъ: бившъ руски воененъ аташе въ Цариградъ му казалъ, че Чаталджанската позиция не е силна, понеже всичкото внимание турцитѣ обръщали на Одринъ и на Лозенградъ и тѣ никога не допущали, че българската армия може да се яви предъ стенитѣ на Цариградъ; че много орѫдия отъ голѣмъ калибъръ отъ позицията били пренесени въ Одринъ и въ Лозенградъ; че англійскиятъ воененъ аташе му казалъ, че не допуща, ако българитѣ влѣзатъ въ Цариградъ, да се намѣрятъ англичани моряци-артилеристи, които би вдигнали ржце противъ победоносната българска армия. Сѫщиятъ не допущалъ усложнения отъ европейскитѣ сили, поради неготовността на Германия и страхътъ на Англия, както предъ Агадирския инцидентъ;

3) Отъ I армия се получиха сведенията, изпратени на 23-и октомврий; за 24-и командуващиятъ армията донесе, че сведенията оставатъ сѫщитѣ;

4) Командуващиятъ III армия донесе, че частитѣ отъ армията достигнали назначенитѣ имъ мѣста, безъ да срещнатъ противникъ, и че на следния день армията ще продължи настѫплението, „за да търси противника, като се старае да достигне линията Кара тепе (к. 226·9) — ур. Босомаци — Казакъ Дюлю — чифл. Вели Меше".

Като имаше предвидъ тѣзи сведения, началникътъ на Щаба на действуващата армия реши да се продължи настѫплението на следния день и на 25-и въ 9 ч. пр. пл. издаде следната директива*):

„Възъ основа директивата № 10 за днешно число, 25-и октомврий, армиитѣ да продължаватъ настѫплението и да достигнатъ:

*) Не е известно по какви причини директивата е издадена тъй късно.

1) I армия — лѣвия брѣгъ на р. Чорлу отъ чифл. Боятлѫ до ж.-п. ст. Чорлу—Юлафли—чифл. Вели Мече, изключително.

2) Конната дивизия да продължава разузнаването въ района Родосто—Ерегли—Шахпасъ.

3) III армия да достигне линията Кара тепе (кота 226·9)—ур. Босомаци—Казакъ Дюлю—чифл. Вели Мече, включително.

4) За по-нататъшно движение ще се чака директива."

Походътъ на I армия на 25-и октомврий. Командуващиятъ I армия, като не получи директива до 4 ч. пр. пл. на 25-и, реши да настѫпи по собственъ починъ и затова въ 4 ч. 45 м. пр. пл. отдаде следната заповѣдь:

„1) Противникътъ вчера е билъ забелязанъ да заема съ конни застави мостоветѣ на р. Еркене въ участъка чифл. Окласъ—Кара Сенитъ; следъ пладне тѣзи части сѫ отстѫпили на лѣвия брѣгъ на р. Чорлу.

2) Нашата III армия е достигнала линията Гечерлеръ—Ювалия—Каваджикъ.

3) Повѣрената ми армия днесъ, въ 7 ч. пр. пл., да настѫпи къмъ Чорлу, да търси противника и да го атакува, кѫдето го срещне.

Заповѣдвамъ:

а) Конната дивизия да разузнава въ посокитѣ Юсускьой, Чорлу, Ерегли, Каливри, Родосто;

б) 10-и коненъ полкъ да разузнава предъ фронта на армията, въ зоната Ахъркьой—Силиврия—Чифликкьой—ж.-п. ст. Муратли—Каливри;

в) 1-а Софийска дивизия да настѫпи въ две колони, по бригадно, по пѫтищата: Мисини—шосето за Чорлу и Ахъркьой—чифл. Овламъ Бей—Чорлу.

Дивизията да достигне съ авангардитѣ си линията: Чорлу—чифл. Хаджи Сереметъ, въ участъка между височинитѣ югозападно отъ Чорлу, включително, и висотитѣ югозападно отъ чифл. Хаджи Сереметъ. Дивизията да установи тѣсна връзка съ съседната дивизия отъ III армия.

Щабътъ на дивизията — въ Чорлу.

г) 10-а сборна дивизия да настѫпи въ две колони по пѫтя Каристранъ—Кара Сенитъ—чифл. Боятлѫ и да достигне съ авангарда си височината 104, югоизточно отъ Боятлѫ. За охранение дѣсния флангъ на армията началникътъ на дивизията да изпрати едно странично прикритие не по-малко отъ една дружина.

Щабътъ на дивизията — въ Боятлѫ.

4) Авангардитѣ на дивизиитѣ да минатъ р. Еркене въ 9 ч. 30 м. пр. пладне. Да се вематъ мѣрки за поправяне мостоветѣ на Еркене.

5) Щабътъ на армията ще следва отъ 9 ч. пр. пл. за чифл. Овламъ Бей, кѫдето ще се установи."

Щабътъ на армията въ 9 ч. пр. пл. тръгна отъ Евреинъ Секисъ по шосето за чифл. Овламъ Бей. По пѫтя, въ 12 ч. 30 м. сл. пл., пристигна директивата за този день. Понеже тя съвпадаше съ отдадената заповѣдь, командуващиятъ армията не направи промѣни въ заповѣдьта си. Когато се почна боятъ при Чорлу, Щабътъ на армията мина р. Еркене и отиде на височината 80·8, югоизточно отъ чифл. Окласъ, откѫдето наблюдаваше действията на частитѣ.

Боятъ при Чорлу. — На 23-и октомврий вечерьта началникътъ на Конната дивизия реши на следния день да продължи разузнаването, за което разпореди:

„1) Ескадронътъ отъ ж.-п. станция Муратли да разузнава по посоката Кѫркъ Кепекли—Балабанли—Селвели—Умурджа—Силиврия и да изпрати самостоятеленъ разездъ къмъ Ерегли; ескадронътъ отъ Чорлу да разузнава посоката Чорлу—Кинекли—Силиврия и да изпрати самостоятеленъ разездъ въ сѫщата посока; ескадронътъ отъ Вели Меше да разузнава посоката Юсуськьой—Куртулмушъ—Чанта—Каливри—Яладжа—Силиврия и да изпрати самостоятеленъ разездъ, презъ Черкескьой, по-нататъкъ — по желѣзния пѫть за Цариградъ.

2) Авангардъ — 2-а бригада (4-и коненъ полкъ, два ескадрона отъ 9-и коненъ полкъ, единъ ескадронъ отъ 7-и коненъ полкъ) — да тръгне въ 8 ч. пр. пл. за Чорлу и оттамъ — по шосето за Цариградъ.

3) Главни сили — 1-а бригада (шесть ескадрона, дружината и батареята) — да тръгнатъ въ 8 ч. пр. пладне. Понеже батареята не може да мине рѣката при Кючукъ Севендикли, 1-а бригада да тръгне заедно съ нея и да мине рѣката, ако е възможно около Кара Сенитъ или въ противенъ случай по-горе, и да следва по шосето за Чорлу.

4) Бойнитѣ обози да следватъ съ дружината, която да имъ даде единъ взводъ прикритие. Домакинскитѣ обози да излѣзатъ на шосето и да се спратъ при Каристранъ, като изкаратъ предния ешелонъ до линията Кара Сенитъ. Административниятъ обозъ да изнесе първия ешелонъ до Каристранъ.

5) Разузнавателнитѣ ескадрони да нощуватъ приблизително на линията Селвели—Юсуськьой, авангардътъ — на източния край на Чорлу, главнитѣ сили — въ Чорлу.“

Между това, на 23-и октомврий командирътъ на IV корпусъ бѣ заповѣдалъ на оставения въ Чорлу отрядъ (майоръ Селяхеддинъ):

„Съгласно заповѣдьта по армията, крайно необходимо е задържането Чорлу въ наши рѫце. На отряда ви отъ четири табора, една полска батарея и една картечна рота се възлага задача да защищава храбро Чорлу, даже и срещу значителни сили....“

Тая заповѣдь, обаче, бѣ отдадена при предположението, че българскитѣ главни сили не настѫпватъ, и че военнитѣ действия ще се прекратятъ. Когато на 24-и се получиха донесения за настѫплението на българскитѣ главни сили, командирътъ на корпуса заповѣда на отряда да задържи противника, докато пехотата му се развърне въ боенъ редъ, следъ което отрядътъ да отстѫпи по пѫтя на корпуса. На Конната дивизия бѣ заповѣдано да съдействува на отряда.

На 25-и октомврий Българската конна дивизия тръгна съ авангарда си отъ Севендикли, а главнитѣ сили — отъ Кючукъ Севендикли. Когато авангардътъ, предшествуванъ отъ преденъ отрядъ — два ескадрона, стигна южно отъ Кючукъ Севендикли, показа се и 1-а бригада, която бѣ намѣрила бродъ за батареята и бѣ минала р. Еркене при това село.

Къмъ 11 ч. пр. пл., когато авангардътъ стигна около четири клм. отъ Чорлу, предниятъ отрядъ и разездитѣ бѣха срещнати съ пехотенъ огънь отъ западния край на града. Началникътъ на самостоятелния разездъ, поручикъ Чилевъ, зае ж.-п. ст. Чорлу. Въ това време отъ казармитѣ на Чорлу почнаха да излизатъ тълпи турски войници, водещи товарни коне, и турска пехота зае позиция югозападно и северозападно отъ града. Турската батарея отъ височината северно отъ Чорлу откри огънь по станцията и по предния отрядъ.

Командирътъ на 10-и коненъ полкъ, като получи заповѣдьта по I армия за 25-и, изпрати самостоятелни разезди въ посокитѣ Каристранъ—Боятлѫ—к. 104, Мисини—Овламъ Бей—Чорлу и Каристранъ—Чорлу. Ядрото на полка (два ескадрона), предшествувано отъ единъ взводъ челенъ отрядъ, тръгна по шосето Каристранъ—Чорлу. Къмъ 10 ч. пр. пл. полкътъ стигна на височината 80·8 и спешенъ откри огънь по турцитѣ на западния край на града.

Докато ставаше това, разезди бѣха донесли за противника, и на основание тѣхнитѣ сведения началникътъ на Конната дивизия въ 11 ч. 30 м. пр. пл. изпрати на комадуващия I армия следното донесение:

„Авангардътъ на дивизията бѣше спрѣнъ предъ Чорлу отъ артилерийски изстрели. Самостоятелниятъ разездъ донася, че градътъ е заетъ съ войски отъ тритѣ рода оржжие. Вѣроятно е, обаче, това да е единъ малъкъ ариергардъ, защото на височинитѣ западно отъ Чорлу нѣма неприятелски войски. Продължавамъ разузнаването.“

Боятъ при гр. Чорлу.

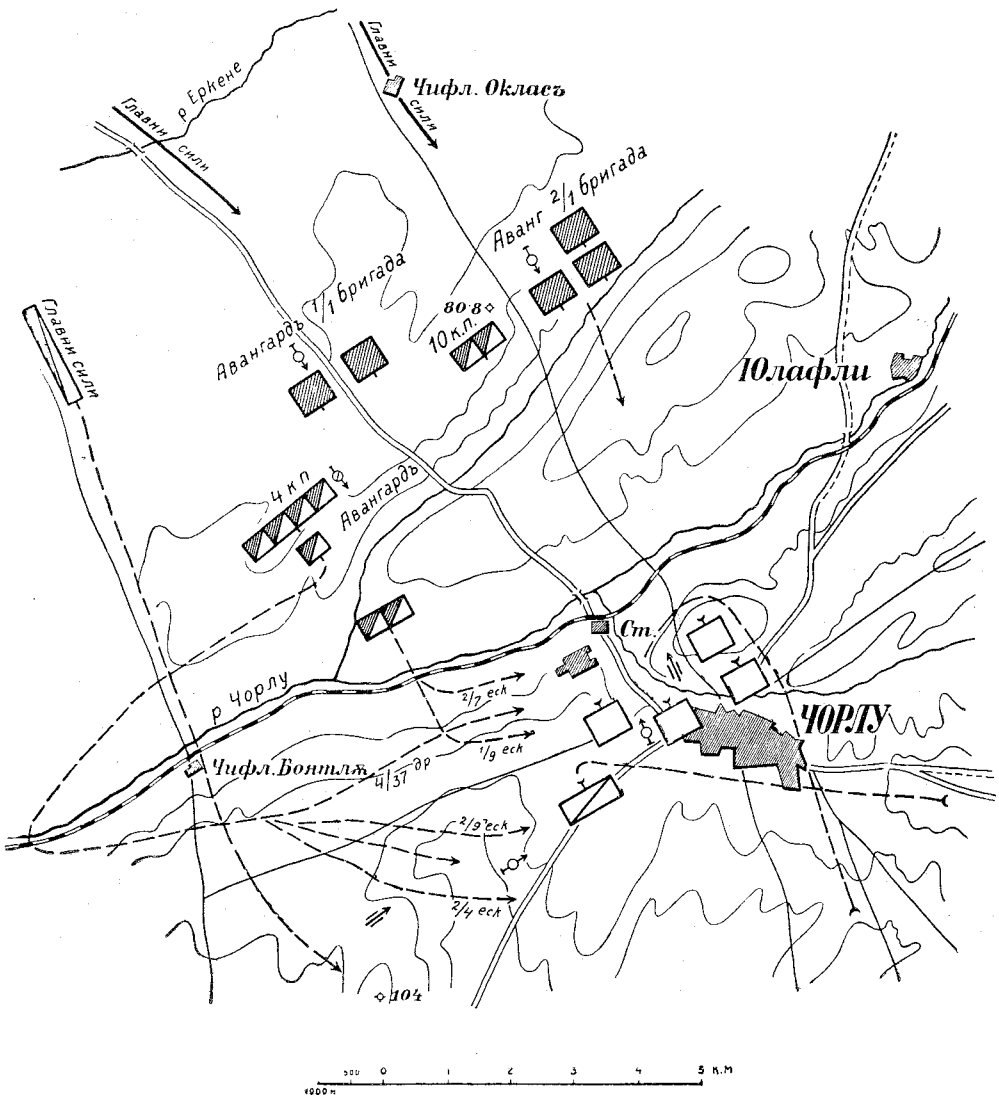

Между това, началникътъ на предния отрядъ, полковникъ Николовъ, настжпи, премина рѣката Чорлу, изкачи се на гребена и на около 1000 крачки спеши ескадронитѣ и откри огънь срещу турцитѣ, които заемаха окопитѣ край града и нѣкои здания. Но турцитѣ съ огъня си спрѣха по-нататъшното му настжпление. Въ сжщото време началникътъ на дивизията заповѣда на главнитѣ сили на авангарда да минатъ р. Чорлу по-назападъ, при чифлика Боятлж, да се изкачатъ по гребена и по него да настжпятъ срещу фланга на турцитѣ. Главнитѣ сили на авангарда извършиха това движение много бавно, защото се боеха да не попаднатъ подъ огъня на турската артилерия. Началникътъ на дивизията предполагаше, че бавното действие произлиза отъ впечатлението, останало отъ случката на 18-и октомврий при Кайбели, но въ сжщность то се дължеше на това, че началникътъ на авангарда, когато стигналъ 1000 крачки северозападно отъ кота 104, видѣлъ на югозападния и на западния край на града десеть турски ескадрони.

Главнитѣ сили на Българската конна дивизия се движеха право къмъ града. Къмъ 2 ч. 30 м. тѣ преминаха р. Чорлу и се построиха въ резервенъ редъ три и половина километра отъ града.

Къмъ 3 ч. сл. пл. пристигна батареята и зае позиция три клм. западно отъ града. Турската батарея откри огънь по нея. Снарядитѣ ѝ не достигаха, но и снарядитѣ на българската батарея така сжщо не достигаха турскитѣ части, които отстжпваха източно отъ Чорлу, защото разстоянието бѣше голѣмо. Пристигна и пехотната дружина и се развърна въ боенъ редъ срещу северозападната часть на града.

Когато получи донесение отъ ескадрона, изпратенъ въ Родосто, и по-точни сведения за противника въ Чорлу, началникътъ на Конната дивизия въ 3 ч. 10 м. сл. пл. изпрати до командуващия I армия следното донесение:

„Вчера за заемане гр. Родосто бѣше изпратенъ единъ ескадронъ. Днесъ командиртъ на ескадрона донася, че въ града имало около 500 души въоржжени обозни войници, които товарѣли разни припаси на параходитѣ. Предъ града имало поставени пехотни застави; изъ лозята имало пръснати войници, които стреляли по разездитѣ. Въ пристанището имало единъ военененъ параходъ. Поради това ескадронътъ не можалъ да влѣзе въ града, а се спрѣлъ на височината северно отъ града. Въ града иамло много бѣжанци турци. Отъ горното се вижда,

че единъ ескадронъ не е въ състояние да заеме и удържи града, и че за това е нуженъ отрядъ отъ пехота и артилерия. Моля разпореждане.

Въ допълнение донесението № 124, излѣзе, че гр. Чорлу е билъ заетъ отъ единъ ариергардъ отъ три табора, една батарея и три—четири ескадрона. Отъ тѣхъ единъ таборъ заема окрайнината на града, на която се е окопалъ, а другитѣ два и батареята сж разположени на изтокъ отъ града и не се виждатъ. Изкарахъ батареята на позиция и развърнахъ дружината. Въ този моментъ влизатъ въ действие и частитѣ отъ 1-а дивизия."

Въ това време, наистина, се показаха преднитѣ части отъ 1-а Софийска дивизия.

Веригата на придадената къмъ Конната дивизия дружина се приближи на 600 крачки до турцитѣ, които заемаха окопи, една тухларница и едно здание въ западната часть на града. Двата ескадрона отъ 9-и коненъ полкъ се бѣха спешили вдѣсно отъ дружината, и настжпиха. 1./1. бригада настжпи така сжщо къмъ града край шосето. Турскиятъ артилерийски огънь престана, а пехотниятъ — чувствително рѣдѣеше. Ясно бѣше, че турцитѣ, които бранѣха града (Конната дивизия, три табора и една батарея), отстжпватъ, докато, най-после, се оттеглиха бърже и ония тѣхни части, които заемаха западния край на града. Конната дивизия отстжпи къмъ Армаши, а другитѣ части — къмъ Силиврия.

Следъ свършване боя, Българската конна дивизия се разположи: 1-и, 2-и и 4-и полкове, заедно съ батареята, — въ казармата; дружината — въ едно недоизкарано здание, 7-и и 9-и конни полкове — въ града.

Лѣвиятъ — 3./1. — разузнавателенъ ескадронъ бѣ спрѣнъ при Вели Меше отъ три турски ескадрона, навѣрно отъ Леката конна бригада, и привечерь, следъ пристигането на авангарда на 6-а дивизия, се оттегли въ Кара Мехмедъ, кждето нощува.

Дѣсниятъ — 1./7. — разузнавателенъ ескадронъ продължи настжплението и, следъ малка престрелка съ отстжпващи турски групи, въ 6 ч. сл. пл. влѣзе въ Кьопрюджа, кждето нощува.

Срѣдниятъ — 1./1. — разузнавателенъ ескадронъ се спрѣ предъ Чорлу и се присъедини къмъ дивизията.

Къмъ 5 ч. 45 м. сл. пл. началникътъ на Конната дивизия получи отъ командуващия I армия заповѣдь дивизията за нощу-

ване да се прибере въ Кючукъ Севендикли, но тъй като отъ 3 ч. сл. пл. завалѣ дъждъ, и войницитѣ и часть отъ конетѣ бѣха се вече подслонили, началникътъ на дивизията реши да остане въ Чорлу и въ 6 ч. и 10 м. изпрати до командуващия I армия следното донесение:

„Въ допълнение донесението № 125, въ сблъскването за заемането на гр. Чорлу взеха участие и частитѣ отъ 1-а Софийска дивизия. Боятъ трая до мръкване, когато прибрахъ дивизията за нощуване въ казармитѣ при Чорлу. Въ 5 ч. 45 м. сл. пл. получихъ Вашата заповѣдь, чрезъ единъ конникъ отъ 10-и конен полкъ, щото дивизията да нощува въ Кючукъ Севендикли, което лежи най-малко 15 клм. по-назадъ. При тѣзи условия решихъ да остана въ казармата, кждето чакамъ по-нататъшнитѣ Ви заповѣди. Считамъ за нуждно да донеса, че при сегашнитѣ условия, когато нашитѣ авангарди се намиратъ въ постояненъ контактъ съ неприятелския ариергардъ, дивизията не намира вече поле за далечно разузнаване.

Отъ ескадрона, изпратенъ по посока Муратли—Еregли, нѣма донесение. Ескадронътъ, изпратенъ къмъ чифл. Вели Меше, донася, че на лѣвия брѣгъ на р. Чорлу срещналъ единъ пехотенъ взводъ на позиция, а, освенъ това, имало групи, които се движели отъ Черкескьой къмъ Вели Меше."

Казармитѣ, въ които се спрѣ да нощува Конната дивизия, бѣха извънредно мръсни — трупове отъ умрѣли коне се търкаляха навсѣкжде, а по стаитѣ имаше и трупове на умрѣли турци, отъ които войницитѣ отъ дивизията се заразиха съ холера.

Храна за конетѣ не се намѣри достатъчно, а на войницитѣ не се даде топла храна, защото обозитѣ не бѣха още пристигнали.

Походътъ на 1-а Софийска дивизия. — Началникътъ на 1-а дивизия, въ с. Енилеръ, получи заповѣдьта по армията въ 5 ч. пр. пладне. Той организира похода по следния начинъ:

а) 1-а бригада, съ придаденитѣ ѝ части, да настжпи въ 7 ч. 30 м. пр. пл. отъ височината 61·9 по шосето за Чорлу. Авангардътъ да заеме височината югозападно отъ Чорлу;

б) 2-а бригада, съ придаденитѣ ѝ части, да тръгне въ 7 ч. пр. пл. по пжтя Ахъркьой—чифл. Окласъ—гр. Чорлу; авангардътъ да заеме височинитѣ североизточно отъ Чорлу;

в) авангардитѣ на дветѣ колони да минатъ р. Еркене въ 9 ч. 30 м. пр. пладне.

Командирътъ на 1-а бригада получи заповѣдьта навреме и поведе бригадата, съ две дружини и една картечна рота авангардъ, който тръгна въ 7 ч. 15 м. пр. пладне. На единъ и половина клм. предъ челния му отрядъ вървѣха една рота пехота и пионеренъ взводъ, за да поправятъ пжтя Каменниятъ мостъ на р. Еркене бѣше слабо повреденъ отъ турцитѣ, и колоната се забави единъ и половина часа, докато го поправятъ. Въпрѣки това закъснение, колоната, следъ като мина моста, бѣ спрѣна, защото колонитѣ влѣво и вдѣсно бѣха останали назадъ. Въ 2 ч. сл. пл., когато съседнитѣ колони излѣзоха на една линия съ нея, тя тръгна отново.

На шесть — седемь километра отъ Чорлу въ авангарда се чу артилерийска и пушечна стрелба. На петь клм. отъ града предниятъ отрядъ, а следъ него и авангардътъ минаха въ боенъ редъ, и командирътъ на бригадата заповѣда да настжпятъ къмъ северозападния край на града. Авангардътъ, обаче, временно прекрати настжплението, защото зоната, въ която трѣбваше да настжпи, се поражаваше отъ огъня на батареята и дружината, придадени къмъ Конната дивизия. Това даде възможность на турцитѣ да отстжпятъ безнаказано.

Авангардътъ се разположи на бивакъ между града и ж.-п. станция, като постави охранение на височината югозападно отъ града и влѣзе въ връзка съ съседнитѣ части вдѣсно и влѣво. Главнитѣ сили на бригадата се разположиха единъ километъръ северно отъ станцията.

Командирътъ на 2-а бригада получи заповѣдьта по дивизията въ Ахъркьой въ 6 ч. 45 м. пр. пл. и поведе бригадата съ авангардъ тритѣ дружини отъ 38-и полкъ.

Движението на бригадата се забави още при Ахъркьой, защото трѣбваше да се строи мостъ на рѣката при това село, за което се изгубиха два часа. Бригадата мина рѣката Еркене въ бродъ, но тъй като войницитѣ трѣбваше да се събуватъ и обуватъ, и тукъ се изгуби доста време.

Къмъ 3 ч. сл. пл. авангардътъ стигна височината 80·8, отъждето се виждаше артилерийската и пушечната стрелба при Чорлу. Командирътъ на бригадата заповѣда авангардътъ да мине въ боенъ редъ, а на артилерийското отдѣление — да излѣзе при авангарда. Последниятъ настжпи, но турцитѣ бѣха отстжпили,

и една дружина зае височината северно отъ Чорлу, а две дружини — височината западно отъ града. Главнитѣ сили на бригадата нощуваха на източния брѣгъ на Марманджикъ дере.

Походътъ на 10-а сборна дивизия. — Началникътъ на 10-а дивизия получи заповѣдьта по армията въ 5 ч. пр. пладне. Съ оперативна заповѣдь той организира похода така:

1-а бригада, съ придаденитѣ ѝ части, да тръгне въ 6 ч. 30 м. пр. пл. отъ Каристранъ по шосето до пресичането съ пѫтя Мисини — Кючукъ Севендикли, откѫдето презъ Кара Сенитъ да следва за Боятлѫ; бригадата да изпрати авангардъ, който да стигне кота 104, югозападно отъ Чорлу, и странично прикритие една дружина, което да се отдѣли при Кара Сенитъ, да следва за Сарларъ и да заеме височината на югъ отъ това село; 2-а бригада, съ придаденитѣ ѝ части, да премине моста при Каристранъ въ 8 ч. 30 м. пр. пл. и да пѫтува задъ 1-а бригада.

Частитѣ тръгнаха почти навреме, но голѣмата дълбочина на колоната и липсата на мостове презъ рѣкитѣ Еркене и Чорлу забавиха движението. Мостовиятъ взводъ бѣше останалъ много назадъ отъ мѣстото, което му бѣ опредѣлено за нощуване предния день, поради което не можа да излѣзе напредъ и да построи мостове. Той получи заповѣдь да построи мостоветѣ, следъ като мине дивизията.

При Кара Сенитъ пионеритѣ построиха надъ рѣка Еркене мостче за пешеходци, по което трѣбваше да се точи дивизията по единъ. По-после командиръ̀тъ на 6./10. батарея заповѣда на своитѣ войници да направятъ още едно мостче, но пакъ движението се забави около два часа. Артилерията мина рѣката по бродъ.

При Боятлѫ на рѣката Чорлу така сѫщо нѣмаше мостъ; пионеритѣ построиха и тукъ мостче, и частитѣ почнаха да минаватъ по единъ. Успѣ да мине само 1-а бригада, която къмъ 5 ч. 30 м. зае съ авангарда си височината 104, съ страничното прикритие — височината южно отъ Сарларъ, а главнитѣ си сили разположи на квартиробивакъ въ чифл. Боятлѫ. 2-а бригада стигна къмъ 10 ч. сл. пл. на дѣсния брѣгъ на р. Чорлу, откѫдето се разположи на бивакъ.

Щабътъ на дивизията се спрѣ въ чифлика.

Походътъ на III армия на 25-и октомврий. Командуващиятъ III армия, въ гр. Виза, като не получи директивата за 25-и октомврий, на 24-и въ 9 ч. сл. пл. издаде следната оперативна заповѣдь:

„Сведенията за противника оставатъ сѫщитѣ.

I армия ще продължи настѫплението си южно отъ ввѣрената ми армия, въ обща посока къмъ Чорлу.

Ввѣрената ми армия утре да продължи настѫплението си, съ цель да застигне, атакува и разбие противника, за което

1) 5-а пех. Дунавска дивизия, съ 1-а пех. бригада отъ 3-а пех. Балканска дивизия, да продължи настѫплението си въ зоната, ограничена, на северъ, отъ пѫтя Чаклѫ—Каваджикъ—Сарай—ур. Босомаци и, отъ югъ, — чифл. Кицикьой—Едрикьой—Сарай (южниятъ пѫть) — ур. Казакъ Дюлю (включително), като съ авангардитѣ си достигне линията ур. Босомаци—ур. Казакъ Дюлю. Щабътъ на дивизията — въ Сарай. Лѣвото странично прикритие да достигне височината Кара тепе (кота 226·9).

2) 4-а пех. Преславска дивизия да настѫпи въ зоната, граничеща, на северъ, съ южния пѫть на 5-а дивизия (изключително) и, на югъ, съ пѫтя Синанлия—Узунъ Хаджи—станция Черкескьой (включително), като съ авангардитѣ си достигне линията ур. Казакъ Дюлю — височината южно отъ пѫтя Узунъ Хаджи—Черкескьой, отстоеща петь клм. северозападно отъ Черкескьой. Щабътъ на дивизията — въ разв. Думанза.

3) 6-а пех. Бдинска дивизия съ едната си бригада да настѫпи въ зоната южно отъ тая на 4-а дивизия до пѫтя Гечерлеръ—Кара Мехмедъ—чифл. Вели Меше (включително), като съ авангарда си достигне чифл. Вели Меше, а другата си бригада, която остава въ мое разпореждане, да съсрѣдоточи въ разв. Кара Мехмедъ. Да поддържа връзка съ I армия. Щабътъ на дивизията — въ Кара Мехмедъ.

4) 3-а пех. Балканска дивизия, съ дветѣ си бригади и нескорострелното гаубично отдѣление (две батареи), да се съсрѣдоточи въ Сарай; тя остава въ мое разпореждане.

5) Линията на охранението за презъ нощьта — на 3—4 клм. предъ линията на авангардитѣ и страничното прикритие; пунктове за свръзка между охранението на дивизиитѣ — по продължение на границитѣ между зонитѣ имъ.

6) Начало на тръгването за 4-а, 5-а и 6-а дивизии въ 7 ч. пр. пл., а за 3-а Балканска дивизия въ 9 ч. пр. пладне.

7) Свръзката между щабоветѣ на дивизиитѣ и Щаба на армията да се уреди чрезъ телеграфъ утре не по-късно отъ 5 ч. сл. пл., както следва: 3-а дивизия да продължи линията отъ разв. Татарлѫ до Сарай; 4-а дивизия да построи линията отъ Сарай до Думанза; 6-а дивизия — отъ Думанза до разв. Кара Мехмедъ.

8) Азъ до 12 ч. по пладне ще бѫда въ Виза, следъ което ще мина въ Сарай, по шосето за този пунктъ.“

Директивата за 25-и се получи въ Щаба на армията едва въ 10 ч. 20 м. пр. пл., и, понеже разпорежданията ѝ съвпадаха съ заповѣдьта по армията, не се направиха никакви измѣнения въ последната.

Походътъ на 5-а Дунавска дивизия. — Началникътъ на 5-а дивизия, въ Татарлѫ, получи заповѣдьта по армията къмъ 10 ч. сл. пл. и въ 11 ч. 30 м. отдаде заповѣдь, съ която уреди похода по следния начинъ:

„а) Дѣсна колона[1]) — по пѫтя Менгеретъ—чифл. Кицикьой—Едрикьой—Сарай, като достигне съ авангарда си ур. Казакъ Дюлю, а съ главнитѣ сили — р. Паламутъ дере.

б) Лѣва колона — по пѫтя Айоркьой (Евренли)—Чаклѫ—Каваджикъ—северния край на Сарай—ур. Босомаци, като използува за главнитѣ сили и обозитѣ участъка на шосето между Чаклѫ и Сарай. Достига съ авангарда си ур. Босомаци, а съ главнитѣ сили — р. Дерменъ дере.

в) Лѣво странично прикритие — 11-и полкъ — да достигне височината Кара тепе (кота 226·9), като се движи между пѫтя на лѣвата колона и р. Лала дере по горски пѫтеки. Ако за обоза нѣма удобенъ пѫть, да се присъедини къмъ обоза на лѣвата колона, презъ Татарлѫ, за да се притегли после къмъ полка по пѫтя Сарай—кота 226·9.

г) Дѣсната колона да изпрати свързоченъ отрядъ отъ една дружина по пѫтя, който се отдѣля два клм. югоизточно отъ Сарай и води за ур. Сафала; отрядътъ да нощува на кръстопѫтя при Дерменъ дере.

д) Линия на охранението презъ нощьта: отъ височината петь клм. северозападно отъ Черкескьой, кѫдето охранението се свързва съ това на 4-а дивизия, презъ овчарната югоизточно отъ Казакъ Дюлю и презъ всички овчарни северно отъ Йеникьой, ур. Сафала, в. Ючъ Бунаръ до в. Ширимеръ. Пунктове за свръзка между дѣсната и лѣвата колони третата овчарна северно отъ Йеникьой и между лѣвото странично прикритие и лѣвата колона разклонението на пѫтя югоизточно отъ кота 226·9.

Тръгване 7 ч. пр. пладне.

Административнитѣ обози да следватъ задъ главнитѣ сили на 3-а Балканска дивизия и нощуватъ въ Сарай.

Щабътъ на дивизията да се премѣсти въ Сарай."

Началникътъ на страничното прикритие получи заповѣдьта при Пинеки въ 4 ч. пр. пл. и организира движението така: авангардъ — една дружина и една картечна рота; главни сили — две дружини, две планински батареи, една дружина.

[1]) Не е казано, кои части влизатъ въ колонитѣ. Нѣма съмнение, че тѣ сѫ сѫщитѣ, както предния день.

Мѣстностьта е планинска съ дълбоки долове и стръмни урви и бѣ покрита съ храсти, по-високи отъ човѣшки ръстъ. За проводникъ служеше стариятъ комита дѣдо Димо Димоолу отъ Линеки. Пѫтьтъ бѣше пѫтека, презъ която пехотинцитѣ се промъкваха, но товарнитѣ коне закачаха товаритѣ, и трѣбваше често да се изсичатъ храститѣ. Намѣста пѫтеката съвсемъ се губѣше, и трѣбваше да се правятъ просѣки. Походътъ бѣше много труденъ и бавенъ; колоната се разтегна твърде много. Завалѣ дъждъ, и пѫтьтъ стана каленъ и хлъзгавъ. Колоната пѫтува до 10 ч. 30 м. сл. пл., но вече настана такава тъмнина, че и опитниятъ водачъ не знаеше кѫде се намира, поради това отрядътъ спрѣ да пренощува край пѫтя, безъ да е стигналъ обекта си и безъ да знае кѫде се намира.

Авангардътъ постави охранение.

Командирътъ на 1./3. бригада, който пое началството надъ лѣвата колона отъ 5-а дивизия, получи заповѣдьта въ Айоркьой въ 3 ч. пр. пл. и организира похода така:

а) Авангардъ — 46-и полкъ, едно отдѣление отъ 1-и с. с. артилер. полкъ, полурота пионери и взводъ конница — да тръгне отъ Айоркьой въ 6 ч. 30 м. пр. пл. по пѫтя, указанъ въ заповѣдьта по дивизията.

б) Главнитѣ сили да тръгнатъ отъ Айоркьой въ 7 ч. 30 м. пр. пл. въ следния редъ: взводъ пионери, една дружина отъ 45-и полкъ, отдѣление отъ 6-и не с. с. артилер. полкъ, три дружини отъ 45-и полкъ, една дружина отъ 24-и полкъ, отдѣление отъ 6-и с. с. артилер. полкъ и три дружини отъ 24-и полкъ. 24-иятъ полкъ, съ с. с. артилер. отдѣление, да се присъедини къмъ опашката на колоната, когато последната стигне въ Чаклѫ.

Въ 7 ч. авангардътъ тръгна, предшествуванъ отъ преденъ и челенъ отряди и единъ разездъ. Въ 1 ч. 20 м. сл. пл. колоната премина Сарай и въ 2 ч. 15 м. изпрати по пѫтя за ур. Ортакьой една рота за свръзка съ страничното прикритие.

Въ 5 ч. 30 м. сл. пл. главнитѣ сили стигнаха Дерменъ дере и се разположиха на бивакъ. Авангардътъ трѣбваше да се спре при ур. Босомаци, но тъй като мѣстностьта е низка и обрасла съ храсталаци, началникътъ на колоната го спрѣ предъ самитѣ главни сили, кѫдето постави охранение. Връзка съ дѣсната колона се постигна, но лѣвото странично прикритие не се намѣри.

Изпратенитѣ разезди напредъ донесоха, че сѫ забелязали два—три пехотни взвода да отстѫпватъ отъ Сафала и около 20 конници петь клм. западно отъ гр. Странджа.

Началникътъ на дѣсната колона, като получи заповѣдьта, организира похода по сѫщия начинъ, както и миналия день: авангардътъ — въ сѫщия съставъ, безъ пионерната рота, която остана въ Виза да прави полски фурни, — тръгна отъ Кицикьой въ 7 ч. 45 м. пр. пл., като изпрати преденъ отрядъ една дружина и взводъ конница. Останалитѣ три дружини отъ 5-и полкъ и едно с. с. артилер. отдѣление образуваха главнитѣ сили на авангарда.

Начело на главнитѣ сили на колоната вървѣше 2-и полкъ, въ срѣдата на който се движеше другото артилерийско отдѣление, придадено къмъ 1./5. бригада, следъ това — 2./5. бригада съ придаденитѣ ѝ части.

Привечерь, когато авангардътъ стигна Паламудъ дере, чуха се топовни изстрели, а така сѫщо стрелба отъ картечници по авангарда на 4-а дивизия, поради това командиръть на 1-а бригада заповѣда авангардътъ да спре при Паламудъ дере и да заеме позиция предъ него, а предниятъ отрядъ, който бѣше излѣзълъ напредъ, да заеме позиция при Казакъ Дюлю. Дружинитѣ заеха позиция на казанитѣ мѣста; само 2-а дружина остана въ обща поддръжка, при Паламудъ дере; батареитѣ заеха позиция задъ бойния редъ.

Челото на главнитѣ сили пристигна при Паламудъ дере къмъ 5 ч., а опашката — къмъ 11 ч. сл. пл., и се разположиха на бивакъ.

Гаубичното отдѣление, което съ една дружина пренощува на пѫтя южно отъ Виза, стигна на 25-и въ 10 ч. пр. пл. въ Менгеретъ, а въ 12 ч. продължи по пѫтя на колоната. Привечерь, обаче, отдѣлението се натъкна предъ Сарай на колона отъ 3-а Балканска дивизия, и трѣбваше да чака. Стъмни се, завалѣ дъждъ, 1-а батарея продължи пѫтя и стигна въ Татаркьой, кѫдето пренощува. Другитѣ две батареи се откѫснаха и, като не знаеха пѫтя, останаха да пренощуватъ въ Сарай.

Изобщо, колонитѣ на дивизията се приближиха до поставенитѣ обекти и се спрѣха малко по-назадъ. Къмъ пладне се получи заповѣдь отъ командуващия III армия: ако Сарай е заетъ, да се атакува предпазливо. Но Сарай не бѣше заетъ.

Щабътъ на дивизията нощува въ Сарай, откѫдето началникътъ на дивизията въ 8 ч. 25 м. вечерьта изпрати въ Щаба на III армия следното донесение:

„Колонитѣ стигнаха своитѣ обекти днесъ къмъ 7 ч. сл. пладне. По слухове, противникъ въ значителни сили имало само въ гр. Странджа. Изпратиха се рекогносцировачни партии отъ конници и пехотинци къмъ Странджа, но още нѣмамъ донесение. Днесъ следъ пладне до мръкнало се чуваше вдѣсно далечна и близка канонада, но кѫде именно е била, не ми е известно.“

Походътъ на 3-а Балканска дивизия. — Началникътъ на 3-а дивизия, въ гр. Виза, получи заповѣдьта по армията на 24-и въ 9 ч. сл. пл. и въ сѫщото време съ оперативна заповѣдь уреди движението по следния начинъ:

а) Лѣва колона — 2-а бригада, планинското не с. с. артилер. отдѣление, гаубичното не с. с. отдѣление, едно с. с. и едно не с. с. полски артилер. отдѣления — да тръгне отъ Виза въ 9 ч. пр. пр. по пѫтя Виза—Чаклѫ—Сарай, кѫдето да нощува[1]).

б) Дѣсна колона — 3-а бригада, една пионерна рота, едно с. с. и едно не с. с. планински артилер. отдѣления — да тръгне отъ Чарибашкьой въ 9 ч. пр. пл. по пѫтя Менгеретъ—Едрикьой—Сарай, кѫдето да нощува.

Командирътъ на пионерната дружина да продължи телеграфа отъ Татарлѫ до Сарай.

Съ отдѣлна наредба началникътъ на дивизията уреди движението на тиловитѣ служби.

Командирътъ на 2-а бригада, въ Виза, получи навреме заповѣдьта и, макаръ бригадата да бѣ стигнала късно и не бѣ отпочинала достатъчно, той я поведе въ 9 ч. пр. пл., като изпрати авангардъ една дружина, една батарея и една пионерна рота. Главнитѣ сили настѫпиха, като следъ всѣка дружина следваха една или две батареи. Късното тръгване и лошиятъ пѫть забавиха бригадата; главата на колоната стигна едва въ 10 ч. сл. пл. въ Сарай, кѫдето бригадата се разположи на квартиро-бивакъ. 1./6. не с. с. артилер. отдѣление пренощува на пѫтя и настигна бригадата едва на следния день.

Командирътъ на 3-а бригада, както се каза, бѣше завелъ бригадата си не въ Чарибашкьой, а въ Диволия. Той получи

[1]) Пионерната рота, по заповѣдь отъ Щаба на дивизията, остана въ Виза да гради полски фурни

навреме заповѣдьта по дивизията, но опашката на бригадата бѣше стигнала едва въ 6 ч. пр. пл. на 25-и октомврий. За да се нахранятъ войницитѣ преди тръгването, намѣсто въ 9 ч. пр. пл., колоната тръгна въ 11 ч. пр. пладне.

Къмъ 8 ч. сл. пл. главата на колоната стигна предъ Сарай, обаче при входа въ селото имаше дълбока каль и голѣма навалица отъ обози, които минаваха по двата моста на една рѣкичка. Единиятъ отъ мостоветѣ се повреди и забави твърде много и безъ това разтеглилата се бригада, така че опашката на колоната пристигна едва въ 4 ч. пр. пл. на следния день.

Двѣтѣ бригади се разположиха на квартири, разпредѣлени отъ изпратенитѣ по-рано квартириери. Последнитѣ бѣха наклали и огньове, но пакъ тъмнината бѣ голѣма, и заемането на квартиритѣ стана нередовно.

Щабътъ на дивизията пренощува въ Сарай.

Походътъ на 4-а Преславска дивизия. — На 25-и октомврий къмъ 3 ч. пр. пл. началникътъ на 4-а дивизия, въ Демерлеръ, получи заповѣдьта по армията и въ 4 ч. 30 м. пр. пл. съ оперативна заповѣдь уреди движението така:

1-а бригада, съ придаденитѣ ѝ части — две с. с. артилер. отдѣления, една пионерна рота и полуескадронъ; да тръгне въ 7 ч. пр. пл. по пѫтя Ювалия—Думанза—Татаркьой[1]). Главнитѣ сили да нощуватъ въ последното село, а авангардътъ — при пресѣчението на пѫтя Татаркьой—Черкескьой съ рѣкичката шесть клм. югоизточно отъ Татаркьой и да охранява отъ кръстопѫтя ур. Сафала—Черкескьой и ур. Казакъ Дюлю—Еникьой до пресѣчението на пѫтя Казакъ Дюлю—Демиръ Ханъ съ рѣкичката.

2-а бригада, съ придаденитѣ ѝ части — едно с. с. и едно не с. с. артилер. отдѣления, една пионерна рота и полуескадронъ, да тръгне въ 7 ч. пр. пл. по пѫтя Синанлия—Узунъ Хаджи—ж.-п. ст. Черкескьой. Главнитѣ сили да нощуватъ седемь клм. на изтокъ отъ с. Узунъ Хаджи, а авангардътъ — при височината южно отъ пѫтя Узунъ Хаджи—Черкескьой и да охранява вдѣсно отъ 1-а бригада, до пѫтя Узунъ Хаджи—Черкескьой, включително.

3-а бригада, съ едно не с. с. артилер. отдѣление, да тръгне въ 8 ч. пр. пл. по пѫтя Демерлеръ—Синанлия—Карлѫкьой и да нощува въ последното село и въ Думанза.

Командиръ̀тъ на 1-а бригада получи заповѣдьта въ 5 ч. пр. пл. и поведе бригадата въ следния редъ:

[1]) Татаркьой е въ картата 1:210,000, по която навѣрно е отдадена заповѣдьта; въ картата 1:126,000 това село носи название Г. Манука.

Въ 6 ч. 45 м. пр. пл. тръгна една рота съ двама конника, като рекогносцированъ отрядъ, по пжтя, опредѣленъ за бригадата; въ 7 ч. 15 м. пр. пл. тръгна авангардътъ — две дружини, три батареи, една пионерна рота и полуескадронъ; главнитѣ сили тръгнаха отъ Муселимъ въ 8 ч. пр. пл.; домакинскиятъ обозъ следваше два клм. задъ колоната, а следъ него — административниятъ обозъ, който трѣбваше да стигне въ Демерлеръ.

Въ 10 ч. пр. пл. полуескадронътъ, който предшествуваше колоната, се натъкна на Турската лека конна бригада, която, съ батареята си и съ единъ таборъ, отстжпваше по пжтя Сарай — Татаркьой. Югоизточно отъ Татаркьой рѣдка турска пехотна верига се опита да задържи колоната, но рекогносцировачниятъ отрядъ откри огънь и я накара да отстжпи.

Следъ това Турската конна бригада зае гребена северозападно отъ Черкескьой, и батареята откри огънь по преднитѣ части на българската колона. Когато авангардътъ на последната зае гребена срещу заетата отъ турцитѣ позиция, мръкна, и авангардътъ остави една дружина на позиция на гребена два и половина километра югоизточно отъ Татаркьой, а другата дружина съ батареята — на по-задния хребетъ[1]). Отблъсването на турцитѣ се отложи за следния день. Отъ рекогносцировачната рота имаше двама убити.

Въ 7 ч. сл. пл. пристигна главата на главнитѣ сили, а въ 8 ч. — опашката. Частитѣ се разположиха на квартиробивакъ въ Татаркьой.

Командиръ̀тъ на 3-а бригада получи навреме заповѣдьта и поведе бригадата въ следния редъ: авангардъ — две дружини — тръгна отъ Демерлеръ въ 8 ч. пр. пл., презъ Синанлия, за Карлжкьой; главни сили — две дружини отъ 43-и полкъ, не с. с. отдѣление и 44-и полкъ. Рѣката Беаскьой се рекогносцира, намѣриха се бродове за всѣка дружина, и по тѣхъ бригадата мина рѣката безъ задръжка. Рѣка Еркене при Карлжкьой забави движението. Тя бѣше дълбока и при това отъ дъждоветѣ се бѣше разлѣла и не можеше да се мине въ бродъ. Цѣлата бригада я мина по единствения мостъ при Карлжкьой. 43-и полкъ стигна, заедно съ артилерията си, въ Карлжкьой въ 5 ч. сл. пл., а 44-и полкъ стигна въ Бахча Аланъ (източно отъ Карлжкьой) въ 6 ч. 30 м. сл. пладне.

[1]) Другитѣ две батареи отъ авангарда, по разпореждане на бригадния командиръ, останаха при главнитѣ сили.

Командирътъ на 2-а бригада получи заповѣдьта за настѫпление навреме. Той заповѣда частитѣ на колоната да настѫпятъ въ 7 ч. пр. въ сѫщия редъ, въ който пѫтуваха миналия день. Къмъ авангарда — 31-и полкъ, едно с. с. артилер. отдѣление и полуескадронъ — се прибави и една пионерна рота. Съ готова разчленена колона, походътъ щѣше да се извърши твърде бързо, но водачътъ, намѣсто въ Узунъ Хаджи, заведе авангарда въ Кара Мехмедъ. Авангардътъ трѣбваше да се връща, закъснѣ и замъркна около петь клм. източно отъ Узунъ Хаджи.

Поради настѫпващата тъмна нощь и разкалянитѣ пѫтища, по-нататъшното движение бѣ невъзможно — походната колона се разкѫса, затова движението се прекрати.

Авангардътъ се спрѣ четири—петь клм. източно отъ Узунъ Хаджи и постави охранение, а главнитѣ сили — на бивакъ, задъ него.

Командирътъ на полуескадрона донесе, че две—три турски роти съ единъ—два ескадрона прикривали отстѫплението на бѣгащитѣ турци, и че при Чорлу е била Българската конна дивизия. Единиятъ рекогносцированъ отрядъ заелъ височината западно отъ Черкескьой.

Началникътъ на дивизията одобри това оставане на бригадата при Узунъ Хаджи и заповѣда на разсъмване тя да стигне мѣстата, означени въ заповѣдьта по дивизията.

Походътъ на 6-а Единска дивизия. — Вѣроятно заповѣдьта по армията се е получила късно, защото началникътъ на 6-а дивизия издаде заповѣдь за настѫпление едва въ 7 ч. пр. пл., когато дивизията трѣбваше да тръгне. Съ тази заповѣдь той организира похода така:

Ескадронътъ въ далечно охранение да разузнава зоната на дивизията и да открие връзка съ I армия.

2-а бригада, съ мостовата полурота, да тръгне въ 7 ч. пр. пл. по пѫтя — Гечерлеръ—Кара Мехмедъ — чифл. Вели Меше, като съ авангарда си достигне чифл. Вели Меше. Щабътъ на бригадата — около кота 88. Да изпрати две роти дѣсно странично прикритие, което да върви безъ пѫть на височина на главнитѣ сили.

1-а бригада да тръгне въ 7 ч. пр. пл. по пѫтя — Софуларъ—Османлѫ—Гечерлеръ—Кара Мехмедъ, кѫдето да се съсрѣдоточи.

Командиръть на 2-а бригада поведе бригадата по кàзания пѫть, като изпрати напредъ авангардъ отъ две дружини, две батареи и пионерна полурота. Авангардътъ тръгна въ 8 ч. 30 м. пр. пладне. Следъ като мина Кара Мехмедъ, предниятъ отрядъ се натъкна на дѣсната колона отъ 4-а дивизия, която погрѣшно вървѣше по тоя пѫть. Вѣроятно поради това, предниятъ отрядъ, намѣсто къмъ Вели Меше, взе пѫтя за Чорлу, и чакъ къмъ 4 ч. сл. пл., когато главнитѣ сили стигнаха на височината северозападно отъ Юлафли, грѣшката бѣше забелязана, и авангардътъ обърна, безъ пѫть, право налѣво, къмъ височината 88. Завалѣ дъждъ, почвата се разкаля, и конетѣ едва изтеглиха орѫдията. Въ 5 ч. 30 м. сл. пл. авангардътъ се събра на височината 88, но, поради тъмнината, линията на охранението не можа да се заеме. Взеха се само мѣрки за близко охранение. Главнитѣ сили продължиха движението, за да настигнатъ авангарда. Понеже артилерията трѣбваше да се прекара безъ пѫть, по дълбокъ долъ, и конетѣ отказаха да теглятъ, цѣлиятъ 36-и полкъ бѣ употрѣбенъ да изкачи орѫдията на височината, и бригадата се събра едва къмъ полунощь.

Командиръть на 1-а бригада, въ Софуларъ, получи заповѣдьта къмъ 7 ч. 30 м. пр. пл. и поведе бригадата по указания пѫть. Бригадата тръгна въ 7 ч. 50 м. пр. пл.; къмъ 10 ч. тя се натъкна на 2-а бригада, която още не се бѣше изтеглила отъ Османлѫ. Движението се спрѣ и се поднови едва въ 11 ч. 45 м. Къмъ 6—7 ч. сл. пл. бригадата се събра въ Кара Мехмедъ, дѫдето се спрѣ и Щабътъ на дивизията.

Положението на двѣтѣ страни на 25-и октомврий вечерьта.

И тъй, на 25-и октомврий отстѫпващитѣ турски армии бѣха достигнали линията Силиврия—Бѣлградъ:

I източна армия: Конната дивизия — въ Армаши; IV корпусъ — въ Силиврия; I корпусъ — въ Епиватосъ; II корпусъ ядрото — въ Фенеръ, 3-а дивизия — въ Синекли; Щабътъ на армията — въ Силиврия.

II източна армия: Леката конна бригада — въ Черкескьой; XVII корпусъ — въ Синекли; III и XVIII корпуси — въ Бѣлградъ; Щабътъ на армията — въ Черкескьой.

Щабътъ на действуващата армия — въ Хадемкьой.

Дивизиитѣ Фетихъ и Селимие укрепяваха Чаталджанската позиция.

Българскитѣ I и III армии, които настигнаха и отблъснаха слабитѣ турски ариергарди при Чорлу и при Черкескьой, вечерьта бѣха разположени по следния начинъ:

I армия: Конната дивизия и 10-и коненъ полкъ — въ Чорлу; 1-а дивизия — северозападно отъ Чорлу; 10-а дивизия — при чифл. Боятлж; Щабътъ на армията — въ чифл. Овламъ Бей.

III армия: 6-а дивизия: 1-а бригада — въ Кара Мехмедъ, 2-а — западно отъ Вели Меше; 4-а дивизия: 1-а бригада — въ Голѣма Манука (Татаркьой), 2-а — четири клм. източно отъ Узунъ Хаджи, 3-а — въ Бахча Аланъ; 5-а дивизия: 1-а и 2-а бригади — северозападно отъ Казакъ Дюлю, 3-а — западно отъ урочище Босомаци; 3-а дивизия: отъ 1-а бригада, 11-и полкъ (странично прикритие) — въ Странджа-планина, около Лала дере, 24-и полкъ — западно отъ уроч. Босомаци, 2-а и 3-а бригади — въ Сарай; Щабътъ на армията — въ Сарай.

Щабътъ на действуващата армия — въ Казълъ Агачъ.

Походътъ на 26-и октомврий.

Разпорежданията на Главното командуване.

Донесенията отъ военнитѣ аташета въ европейскитѣ столици, получени въ Щаба на действуващата армия на 25-и октомврий, бѣха твърде насърдчителни. Всички рисуваха положението на турската армия като отчаяно. Отъ Виена, отъ Берлинъ и отъ Букурещъ съобщаваха, че въ Турската главна квартира били застреляни 57 избѣгали офицери и много войници. Освенъ това, военниятъ аташе въ Виена донасяше, че пресата не допуща сериозна отбрана на Чаталджа, защото войската била деморализирана и гладна, че телеграфнитѣ съобщения съ Одринъ, следъ нѣколкодневно прекжсване, били възстановени наново, и че цариградскиятъ печатъ канилъ населението да формира национална гвардия.

Военниятъ аташе въ Букурещъ донесе, че пристигнали три дивизии отъ Смирна и отъ Ерзинджанъ, че пристигнали маса бѣжанци въ Кюстенджа, че ромънската преса не вѣрва турцитѣ

да се задържатъ на Чаталджа и че Турското правителство поржало голѣмо число вагони на азиатския брѣгъ за евентуално евакуиране войската и правителството.

Военниятъ аташе въ Берлинъ донесе, че, споредъ пресата, нѣколко голѣми параходи съ войски отплавали отъ Трапезундъ и отъ Самсунъ за Санъ-Стефано и за Бююкъ Чекмедже; че 20,000 анадолци били пренесени по желѣзницата за Чаталджа; отъ Смирна били пренесени единъ пехотенъ полкъ и четири батареи; Турската главна квартира била пренесена въ Хадемкьой; Турскиятъ флотъ щѣлъ да действува на фланговетѣ.

Отъ офицера за свръзка въ Главната квартира на съюзната сръбска армия се получи донесение, споредъ което на Македонския театъръ турцитѣ отстжпили къмъ Битоля. Сръбската I армия заела линия южно отъ Прилепъ; дефилето Демиръ капия—Удово било заето съ единъ полкъ пехота; тамъ турци нѣмало; Дяково, Прибой и Призренъ били заети; турцитѣ отстжпили въ Дебърско. Офицерътъ предполага, че турцитѣ се съсрѣдоточили при Битоля за последенъ отпоръ: по сведения отъ конницата, въ Струмица, Дойранъ и Гевгели имало по два табора.

Отъ I и III армии оставаха сведенията, добити на 24-и, т. е. въ Чорлу имало само три табора, една батарея и конница и че турската армия отстжпва въ безредие къмъ Чаталджа.

Като оставаше на първото си решение — да се атакува турската армия, кждето се намѣри, Българското главно командуване издаде на 25-и, 6 ч. сл. пл., следната директива № 12:

„Карта 1:126,000.

Въ изпълнение директивитѣ №№ 10 и 11, за утрешно число, 26-и октомврий, армиитѣ да настжпятъ, както следва:

1) I армия — въ района Юлафли—Юсускьой—Армаши—Куртулмушъ и чифл. Боятлж—Чорлу—Кинекли, като достигне линията Кинекли—Куртулмушъ.

2) III армия — въ района Юлафли—Юсускьой—Армаши—Куртулмушъ, изключително, и Кара тепе (кота 226·9) — Странджа, като достигне линията Бейджилеръ—Странджа.

3) Конната дивизия да наблюдава посокитѣ: чифл. Папазли—Ерегли и Родосто, като заеме последнитѣ два пункта.“

Тъй като въ околностьта на Айроболъ и Родосто не минаха български войски, а турскитѣ власти бѣха напуснали областьта, бѣха се образували башибозукски шайки, които всѣваха страхъ

у току-що установенитѣ командантства по желѣзно-пѫтнитѣ станции. Началникътъ на Щаба на действуващата армия, за да осигури фланга на армията отъ тия безпокойства, телеграфира на командувашия I армия да изпрати въ Айроболъ командира на 1-а конна бригада, полковникъ Саллабашевъ, съ два триескадронни полка отъ Конната дивизия, да усмири и унищожи башибозуцитѣ. За сѫщата цель полковнику Салабашеву се подчиняваха гарнизонитѣ въ БабаЕски, въ Мандра и въ Люле Бургасъ, а така сѫщо македоно-одринското опълчение, което щѣше да пристигне на 27-и въ БабаЕски. Освенъ това, даваше му се право да състави военно-полеви сѫдъ, за да сѫди ония, които окажатъ съпротива и враждебность.

Все съ сѫщата цель — да осигури дѣсния флангъ на I армия откъмъ Мраморно море — началникътъ на Щаба на действуващата армия заповѣда на началника на Хасковския отрядъ да изпрати: три и половина дружини и две батареи въ Родосто, две дружини и една батарея въ Ерегли и две роти и една картечница да усилятъ 1-а конна бригада, въ Айроболъ.

Походътъ на I армия на 26-и октомврий. Командуващиятъ I армия на 25-и, 9 ч. 45 м. сл. пл., преди да получи директивата, отдаде заповѣдь за настѫпление на армията на 26-и, споредъ която: 1-а дивизия да заеме съ авангардитѣ си линията Чукуръ Ченгелъ—Еникьой, 10-а дивизия — линията Пашалѫ Ханъ—Хаджи Муратли. Конната дивизия и 10-и коненъ полкъ да се разположатъ на почивка въ гр. Чорлу и да разузнаватъ зоната Черкескьой—Синекли—Ерегли—Родосто. Директивата за 26-и се получии на 26-и въ 1 ч. 30 м. пр. пл., но, по единъ пропускъ въ канцеларския редъ, тя не се докладва навреме, и командуващиятъ армията едва въ 7 ч. 30 м. пр. пл. можа, възъ основа на нея, да отдаде следната заповѣдь, която отмѣняваше първата:

„§ 1. Противникътъ — около три табора, съ една батарея и единъ—два ескадрона, — следъ една слаба престрелка на западния край на гр. Чорлу, е отстѫпилъ въ източна посока. Въ Родосто е имало само около 500 невъоръжени обозни човѣка.

§ 2. Влѣво отъ насъ настѫпва 6-а дивизия, отъ III армия.

§ 3. Повѣрената ми армия днесъ да настѫпи, за да достигне височинитѣ по дѣсния брѣгъ на р. Аканъ дере. Заповѣдвамъ:

а) Конната дивизия да разузнава въ зоната Черкескьой—ж.-п. ст. Синекли—Ерегли и Чорлу—Родосто.

б) 10-и коненъ полкъ да разузнава непосрѣдствено предъ фронта на армията. Нощуване задъ 10-а дивизия.

в) 1-а Софийска дивизия да настжпи въ две колони, по бригадно, въ зоната пжтя Чорлу — Юсускьой — Армаши и пжтя Чорлу — Чукуръ Ченгелъ—Арапли, включително, и да достигне съ авангардитѣ си линията на р. Аканъ дере, въ участъка Армаши—Арапли. Щабътъ на дивизията — въ Юсускьой.

г) 10-а сборна дивизия да настжпи въ две колони, по бригадно, по пжтя Чорлу—Дерменкьой и по шосето Чорлу—Силиврия. Авангардитѣ на дивизията да достигнатъ линията на р. Аканъ дере, въ участъка кота 69·1 — Сѣче. Щабътъ на дивизията — въ Сѣче.

д) Авангардитѣ на дивизиитѣ да се окопаятъ силно на опредѣленитѣ имъ линии."

Разузнаването на Конната дивизия. — Началникътъ на Конната дивизия получи по телеграфа въ Чорлу първата заповѣдь на командуващия I армия сутриньта и въ 8 ч. 30 м. пр. пл. изпрати до командиритѣ на бригадитѣ следното разпореждане:

„Съгласно § 3 буква „в" отъ заповѣдьта по армията № 31, на повѣрената ми дивизия е заповѣдано да се разположи на почивка въ гр. Чорлу, въ казармитѣ и околностьта, като продължава да разузнава въ зоната Черкескьой — ж.-п. ст. Синекли—Еregли и Чорлу—Родосто.

За тая цель заповѣдвамъ:

1) 1-а бригада и 4-и коненъ полкъ да останатъ въ казармитѣ, а 7-и и 9-и конни полкове да се разположатъ въ града.

2) Ескадронътъ, разузнавателна часть отъ 7-и коненъ полкъ, който е нощувалъ снощи въ Кьопрюджа, да се спре въ това село, откждето да продължава разузнаването къмъ Родосто, като влѣзе въ свръзка съ ескадрона на майоръ Гешевъ, разположенъ въ този градъ, и къмъ Ерегли.

3) 1-и ескадронъ отъ 1-и коненъ полкъ ще продължава разузнаването къмъ Силиврия, като разузнава въ зоната Сейменъ — Ерегли и Сейменъ—Чанта, кждето да влѣзе въ свръзка съ 3-и ескадронъ отъ сжщия полкъ.

4) 3-и ескадронъ отъ 1-и коненъ отъ Вели Мече да продължава резузнаването по посокитѣ: Вели Мече—Черкескьой—ж.-п. ст. Синекли и Вели Мече—Мюселимъ—Армаши - Чанта, кждето да влѣзе въ свръзка съ 1-и ескадронъ отъ сжщия полкъ.

5) Нашитѣ пехотни части ще се спратъ на линията Каджкьой—Еникьой—Чукуръ Ченгелъ. На изтокъ отъ тази линия действува III армия.

6) Домакинскитѣ обози да се събератъ при Чорлу, а продоволственията транспортъ да пристигне въ Каристранъ."

По-късно се получи втората заповѣдь на командуващия армията, съгласно която дивизията трѣбваше да разузнава въ сѫщата зона. Разпорежданията не бѣха противни на новата заповѣдь, поради което началникътъ на дивизията не направи никаква промѣна. Ядрото на дивизията остана въ казармата въ Чорлу на почивка. Понеже обозитѣ не бѣха пристигнали, за храна се използува всичко онова, което се намѣри въ казармата.

Презъ деня началникътъ на дивизията получи заповѣдьта да изпрати за Айроболъ полковникъ Саллабашевъ съ два полка. Той даде на последния преписъ отъ телеграмата и заповѣда на 7-и и 9-и конни полкове, въ двуескадроненъ съставъ, да заминатъ веднага съ полковникъ Саллабашевъ, а ескадронитѣ, които бѣха въ разузнаване, да бѫдатъ смѣнени и да настигнатъ полковетѣ си. Отъ останалитѣ части на дивизията (1-и, 2-и и 4-и конни полкове) той формира една бригада, която подчини на полковникъ Данаиловъ.

Резултатитѣ отъ разузнаването презъ деня сѫ изложени отъ началника на дивизията въ донесението му, изпратено до командуващия I армия на 27-и, 8 ч. 45 м. пр. пладне[1]):

„Разузнавателниятъ ескадронъ, изпратенъ къмъ Умурджа, донася отъ 26. X., 7 ч. 20 м. сл. пл., че не срещналъ никакъвъ неприятель, освенъ отстѫпващи групи и башибозукъ. Самостоятелниятъ разездъ, изпратенъ отъ сѫщия ескадронъ къмъ Ерегли, следъ като се завърналъ, донесълъ устно, че и тамъ нѣмало никакъвъ противникъ. По сведения отъ мѣстнитѣ жители, последниятъ таборъ отъ Ерегли отстѫпилъ на 26-и въ 7 ч. пр. пл., презъ чифл. Султанъ, за Силиврия. По сѫщитѣ сведения, единъ часъ по-късно по сѫщия пѫть се оттеглили три табора и двадесетъ и четири орѫдия, които въ безредие отстѫпили отъ Чорлу и загубили пѫтя. Командиръть на сѫщия ескадронъ донася, че на 26. X., 7 ч. 15 м. сл. пл., се чули откъмъ морето шесть топовни гърмежи, безъ да е можалъ да опредѣли, откѫде идатъ тѣзи гърмежи.

Донесението за движение на пехотни части въ безредие къмъ Силиврия се потвърдява и отъ командира на разузнавателния ескадронъ, изпратенъ къмъ Синекли, и отъ самостоятелния разездъ, изпратенъ отъ сѫщия ескадронъ къмъ Силиврия.

Донесение отъ разузнавателния ескадронъ, изпратенъ къмъ Синекли, не е получено.“

Разузнаването на 10-и коненъ полкъ. — Командиръть на 10-и коненъ полкъ получи късно заповѣдьта по армията да раз-

[1]) Командуващиятъ I армия на 26-и октомврий къмъ пладне пристигна въ Чорлу и се срещна съ началника на Конната дивизия. Последниятъ го държеше въ течение на разузнаването. На 27-и само бѣше оформено онова, което е докладвано устно.

узнава непосрѣдствено предъ фронта на армията и, въ изпълнението ѝ, изпрати самостоятелни разезди къмъ посокитѣ: 1) Чорлу—Юсускьой—Армаши—Куртулмушъ, 2) Чорлу—Чукуръ Ченгелъ—Армаши, 3) Чорлу—Дерменкьой—Чанта, 4) Чорлу—Кинекли—Балабанли. Самъ, съ ядрото на полка, тръгна въ 1 ч. сл. пл. по пѫтя Чорлу—Сѣче.

Вечерьта полкътъ се прибра да нощува задъ 10-а дивизия, въ Сѣче. Сведенията, добити отъ разузнаването, не дадоха нѣщо повече отъ ония на Конната дивизия.

Походътъ на 1-а Софийска дивизия. — Началникътъ на 1-а дивизия, въ Чорлу, получи първата заповѣдь по армията въ 11 ч. сл. пл. на 25-и и направи разпореждане — 1-а бригада да продължи настѫплението и да стигне съ авангарда си Еникьой, а 2-а бригада — Чукуръ Ченгелъ. Когато бригадитѣ бѣха вече тръгнали, началникътъ на дивизията получи отъ Щаба на I армия телеграфически втората заповѣдь и измѣни обектитѣ имъ: 1-а бригада да настѫпи по пѫтя презъ Чукуръ Ченгелъ и да достигне съ авангарда си височината северно отъ Арапли, а 2-а бригада — по пѫтя презъ Юсускьой и да достигне съ авангарда си Армаши.

Командиръть на 1-а бригада получи първитѣ разпореждания и назначи авангардъ две дружини и една картечна рота. Въ 7 ч. 30 м. колоната тръгна за Еникьой. Когато авангардътъ и часть отъ главнитѣ сили се бѣха изтеглили вече югоизточно отъ Чорлу, получи се втората заповѣдь — бригадата да върви за Арапли. Тогава въ сѫщия редъ бригадата възви дѣсното рамо, и се насочи къмъ Чукуръ Ченгелъ—Сѣче. Главнитѣ сили стигнаха единъ клм. източно отъ селото и тамъ се разположиха на бивакъ, а авангардътъ зае гребена западно отъ Аканъ дере. И така, бригадата не можа да стигне обекта си.

Командиръть на 2-а бригада получи първитѣ разпореждания навреме и сутриньта поведе бригадата въ реда отъ миналия день за Чукуръ Ченгелъ. Когато главнитѣ сили стигнаха източния изходъ на града, получи се заповѣдьта да води бригадата презъ Юсускьой за Армаши. Той веднага изпрати по новия пѫть новъ авангардъ две дружини, а на стария авангардъ заповѣда да се върне и да влѣзе въ състава на главнитѣ сили, които сѫщо така тръгнаха по новия пѫть. Движението се извърши безъ особено затруднение. Въ 4 ч. 30 м. сл. пл. авангардътъ постави охра-

нение по височината източно отъ Армаши, а главнитѣ сили се разположиха единъ и половина клм. западно отъ селото.

Походътъ на 10-а сборна дивизия. — Началникътъ на 10-а дивизия получи презъ нощьта първата заповѣдь на командуващия I армия и издаде заповѣдь, съ която организира настжплението. На 26-и въ 7 ч. 45 м. пр. пл. той получи втората заповѣдь, отмѣни първата и разпореди устно: 1-а бригада съ придаденитѣ ѝ части да настжпи по пжтя Боятлж — южния край на Чорлу и по шосето за Кинекли; съ авангарда си да заеме височината 69·1. 2-а бригада съ придаденитѣ ѝ части да настжпи по пжтя Боятлж (край желѣзно-пжтната линия) — Чорлу — Сѣче; авангардътъ ѝ да заеме височината източно отъ последното село. Начало на движението 8 ч. 30 м. пр. пладне.

Командиръ̀тъ на 1-а бригада поведе бригадата по казания пжть, като изпрати две дружини авангардъ. Бригадата срещна затруднение изъ улицитѣ на Чорлу, които бѣха задръстени отъ обозитѣ на 1-а дивизия. Селото Сейменъ бѣше заето отъ турски мародери и изостанали войници, които се съпротивяваха, и стана нужда да се разгъне челниятъ отрядъ и да изгони турцитѣ, отъ които уби и плени двадесетина души. Авангардътъ зае височината 69·1 и постави охранение, а главнитѣ сили се разположиха въ Сейменъ.

Командирътъ на 2-а бригада поведе бригадата въ 9 ч. пр. пл., като изпрати авангардъ две дружини и една батарея. Пжтьтъ бѣше пѣсъчливъ и сухъ, и бригадата въ 5 ч. 30 м. сл. пл. стигна при Сѣче, но се оказа, че опредѣленото ѝ мѣсто е заето отъ 1./1. бригада. Това предизвика известно закъснение, но най-после бригадата се разположи на бивакъ западно отъ селото, а авангардътъ ѝ постави охранение на гребена източно отъ селото.

Щабътъ на дивизията нощува въ Сѣче.

Походътъ на III армия на 26-и октомврий. Командуващиятъ III армия получи директивата № 12 въ Виза къмъ 6 ч. 30 м. сл. пл. и издаде следната оперативна заповѣдь:

„Противникътъ предъ фронта на нашата армия е отстжпилъ на югоизтокъ.

Южно отъ армията ще настжпи I армия, като лѣвата ѝ колона се движи по пжтя Юлафли—Юсуськьой—Армаши, до Куртулмушъ.

Ввѣрената ми армия да настѫпи утре съ цель да застигне противника и да го разбие, за което:

1) 3-а Балканска дивизия (съ тритѣ си бригади и придаденитѣ къмъ дивизията гаубично и планинско не с. с. артилер. отдѣления) да настѫпи въ зоната между пѫтищата Сарай—ур. Босомаци—Странджа и пѫтя Сарай—ур. Казакъ Дюлю — по височинитѣ на лѣвия брѣгъ на р. Манука дереси—Монастирци, включително. Съ авангардитѣ си да стигне до линията края на надписа „Соукъ Бунаръ“—Домусъ Дамлари.

Страничното прикритие отъ сѫщата дивизия, което минава въ подчинение на своя началникъ на дивизия, да продължи пѫтя си до лесъ Соукъ Бунаръ. Щабътъ на дивизията — въ Странджа, тамъ — и главнитѣ сили.

2) 4-а Преславска дивизия да продължи настѫплението си въ зоната южно отъ зоната на 3-а Балканска дивизия до пѫтя Узунъ Хаджи—Черкескьой—ж.-п. спирка Бююкъ Ханъ, включително.

Съ авангардитѣ си да достигне линията Домусъ Дамларли — височината два клм. източно отъ Бююкъ Ханъ. Щабътъ на дивизията — въ Йеникьой.

3) 6-а Бдинска дивизия да продължи настѫплението си въ зоната южно отъ зоната на 4-а дивизия по пѫтя чифл. Вели Меше—северно отъ Мюселимъ—Кючукъ Чаушли—Бейджилеръ, включително. Авангардътъ на дивизията — въ Бейджилеръ. Да влѣзе въ връзка съ частитѣ на I армия около Куртулмушъ. Щабътъ на дивизията — въ Бююкъ Чаушли.

4) Линия на охранението за презъ нощьта три—четири клм. предъ линията на авангардитѣ. Пунктове за свръзка между охранението на дивизиитѣ — границитѣ на маршовитѣ имъ зони.

5) 5-а Дунавска дивизия да изпрати въ 7 ч. пр. пл. 5-и Дунавски полкъ заедно съ две не с. с. батареи по най-добрия пѫть за Мидия, кѫдето да остане като гарнизонъ на тоя градъ. Въ подчинение на полка да влѣзатъ находящитѣ се тамъ доброволчески отряди на поручикъ Аянова и на Герджикова.

Всички останали части на дивизията да се съсрѣдоточатъ въ овчарнитѣ по долината на р. Странджа дере, четири—петь клм. западно отъ гр. Странджа. Тамъ — и Щабътъ на дивизията.

6) Начало на движението за 3-а, 4-а и 6-а дивизии — 7 ч. пр. пл., за 5-а дивизия — 11 ч. пр. пладне.

7) 9-а Плѣвенска дивизия да се съсрѣдоточи въ района Виза—Базарликьой.

8) Опълченската дружина отъ 18-о полково военно окрѫжие (на майоръ Близнаковъ) отъ Мидия да изпрати две роти и една с. с. планинска батарея въ Сарай и две роти въ Виза. Ротитѣ да влѣзатъ въ разпореждането на началника на Тиловото управление.

9) Утре до 9 ч. пр. пл. азъ ще бѫда въ Виза, следъ което ще мина въ Сарай.“

Походътъ на 3-а Балканска дивизия. — Началникътъ на 3-а дивизия, въ Сарай, получи заповѣдьта по армията въ 3 ч. 30 м. пр. пл. и въ 5 ч. 45 м. пр. пл. уреди движението така:

а) Лѣва колона — 24-и полкъ, две дружини отъ 41-и полкъ, едно с. с. полско и едно не с. с. планинско артилер. отдѣления и една пионерна рота — да тръгне въ 7 ч. пр. по пжтя Сарай—ур. Босомаци — Странджа и да стигне до надписа „Странджа".

б) Срѣдна колона — 3-а бригада, безъ две дружини, едно с. с. артилер. отдѣление, две гаубични батареи — да тръгне въ 8 ч. пр. пл. по пжтя Сарай—Казакъ Дюлю и, като мине два клм. по тоя пжть, да свърне по пжтя, който отива въ източна посока по дѣсния брѣгъ на р. Манука и продължава за гр. Странджа, кждето остава въ разпореждане на началника на дивизията.

в) Дѣсна колона — 2-а бригада, едно с. с. и едно не с. с. артилер. отдѣления — да тръгне въ 7 ч. пр. пл. по пжтя Сарай — Казакъ Дюлю — по височитѣ на лѣвия брѣгъ на р. Манука дере—Монастирци. Авангардътъ да се спре на височината източно отъ Домусъ Дамлари и да открие връзка съ лѣвата колона.

г) Лѣво странично прикритие — 11-и Сливенски полкъ и две с. с. батареи — да тръгне въ 7 ч. пр. пл. по пжтя Кара тепе за Соукъ Бунаръ, откждето да влѣзе въ връзка съ авангарда на лѣвата колона.

Съ отдѣлна наредба бѣше уредено движението на обозитѣ и дейността на службата въ тила на дивизията.

На 26-и началникътъ на страничното прикритие продължи пжтя къмъ Кара тепе — обектъ, който трѣбваше да стигне миналия день. Къмъ 9 ч. пр. пл., когато стигаше казания върхъ, получи заповѣдьта по дивизията. Тъй като датата на заповѣдьта бѣше 26-и, 4 ч. 35 м. пр. пл., а пъкъ въ нея бѣше казано: „дивизията ще настжпи утре", той смѣтна, че тя се отнася за 27-и, и че, следователно, на 26-и частитѣ ще почиватъ. Но, като видѣ съ бинокълъ движението на други колони, той даде заповѣдь за настжпление. Колоната тръгна, като имаше авангардъ една дружина и картечната рота, а главни сили — три дружини и две планински батареи. Пжтьтъ често се губѣше отъ водачитѣ, които бѣха отъ далечни мѣста (мѣстнитѣ жители бѣха избѣгали). Колоната замръкна по пжтя и продължи движението до 10 ч. 30 м. сл. пл., но, въпрѣки това, не можа да стигне обекта си и се спрѣ да нощува на бивакъ северно отъ Странджа. Тамъ авангардътъ постави охранение.

Командирътъ на 1-а бригада получи заповѣдьта въ 8 ч. 30 м. пр. пл. и поведе колоната така: авангардъ — две дружини и

пионерната рота — тръгна по указания пѫть въ 9 ч. 30 м. пр. пл., главнитѣ сили тръгнаха едва въ 2 ч. сл. пл., защото придадените две дружини отъ 41-и полкъ и планинскитѣ батареи закъснѣха. Пѫтьтъ бѣше планински и каленъ. Авангардътъ въ 6 ч. 30 м. сл. пл. стигна въ Странджа, посрещнатъ отъ народа съ биене камбанитѣ и тържествени възклицания. Въ 9 ч. сл. пл. авангардътъ зае мѣстото си, а главнитѣ сили стигнаха Странджа въ 10 ч. 45 м. сл. пладне. Планинското отдѣление, съ една дружина, не можа да стигне Странджа и остана да нощува до рѣкичката западно отъ града. Опредѣленото мѣсто — три клм. югоизточно отъ Странджа — бригадата зае едва на следния день.

Кога е получилъ заповѣдьта командирътъ на 2-а бригада, не е известно, обаче той, следъ като усили авангарда съ две дружини и една с. с. батарея или всичко три дружини и три с. с. батареи, заповѣда му да тръгне въ 11 ч. пр. пладне. Въ сѫщото време настѫпиха и главнитѣ сили. Пѫтьтъ бѣше каленъ, и движението — трудно. При това стана пресичане съ 1./5. бригада, което забави движението. Авангардътъ стигна въ Домусъ Дамлари въ 8 ч. сл. пл. и постави охранение; главнитѣ сили стигнаха въ Брендюлъ къшла въ 10 ч. сл. пл., кѫдето пренощуваха и на следния день стигнаха опредѣленото имъ мѣсто — с. Сая (югозападно отъ Домусъ Дамлари).

Командирътъ на 3-а бригада, макаръ че бѣше въ Сарай, поради лошитѣ връзки получи късно заповѣдьта по дивизията. Докато се измъкне бригадата изъ задръстенитѣ улици на Сарай, докато намѣрятъ водачи, стана 10 ч. пр. пладне. Бригадата тръгна, като имаше авангардъ две дружини и една с. с. батарея. Отначало пѫтьтъ бѣше добъръ, но къмъ края на прехода той стана труденъ, и намѣста, за да мине артилерията, трѣбваше да се правятъ голѣми поправки. Следъ като се стъмни, пѫтьтъ често се губѣше, и стана непроходимъ. На петь—шесть километра отъ Странджа колоната се спрѣ и пренощува въ походенъ редъ. На следния день къмъ 10—11 ч. пл. пл. бригадата стигна въ Странджа и се разположи на квартири.

Походътъ на 5-а Дунавска дивизия. — Началникътъ на 5-а дивизия, въ Сарай, като получи заповѣдьта, направи потрѣбнитѣ разпореждания по нея. Въ изпълнение на тия разпореждания, 5-и Дунавски полкъ тръгна отъ позицията при Паламудъ дере за Мидия, кѫдето се назначаваше гарнизонъ. Полкътъ се

спрѣ въ Сарай, докато пристигнатъ дветѣ батареи, които се придаваха къмъ него. Командуващиятъ армията, обаче, заповѣда полкътъ да отиде само съ една батарея, и той тръгна въ 2 ч. сл. пл. по пѫтя презъ Акъ Сиджимъ и вечерьта къмъ 10 ч. спрѣ да нощува всрѣдъ гората на Странджа, около 6 клм. отъ с. Акъ Сиджимъ. Обозътъ и батареята стигнаха въ 1 ч. 30 м. презъ нощьта.

На следния день — 27-и октомврий — полкътъ продължи пѫтя и въ 2 ч. 30 м. сл. пл. стигна въ Мидия, кѫдето завари една планинска батарея, 18-а опълченска дружина, 10-а гранична дружина и доброволческитѣ чети на Герджиковъ и на Аяновъ.

Началникътъ на дивизията разпореди другитѣ части да се събератъ при овчарнитѣ петь клм. югозападно отъ гр. Странджа.

Дѣсната колона — 1-а и 2-а бригади, безъ 5-и полкъ, — настѫпи отъ бивака при Паламудъ дере по пѫтя за гр. Странджа. Авангардътъ — 18-и полкъ съ едно с. с. артилер. отдѣление и взводъ конница — тръгна въ 11 ч. пр. пл., като имаше една дружина преденъ отрядъ. Въ 4 ч. 30 м. сл. пл. предниятъ отрядъ стигна два клм. югозападно отъ Странджа и тамъ постави охрана; авангардътъ спрѣ при овчарнитѣ.

Главнитѣ сили на колоната тръгнаха въ 12 часа. Начело вървѣше 20-и полкъ съ останалитѣ придадени къмъ 2-а бригада части, а следъ него — 2-и полкъ съ придаденитѣ къмъ 1-а бригада части. Къмъ 5 ч. 30 м. сл. пл. главата на колоната пристигна при овчарнитѣ. Гаубичното отдѣление стигна въ Казакъ Дюлю. Отъ заловени въ Странджа пленници се узна, че около десеть табора, съ осемь картечници и полкъ конница, отстѫпили часть — къмъ ж.-п. ст. Синекли, часть — презъ Бѣлградъ за Чаталджа.

Лѣвата колона — 3-а бригада — трѣбваше да тръгне по пѫтя презъ ур. Босомаци за овчарнитѣ четири—петь клм. отъ Странджа въ следния редъ: 46-и полкъ, 1-о с. с. артилер. отдѣление и 45-и полкъ; домакинскиятъ обозъ — задъ опашката на колоната. Обаче, по сѫщия пѫть вървѣха и предшествуваха бригадата: 24-и, 41-и и 42-и полкове съ обозитѣ си и съ придадената къмъ 1./3. и 3./3. бригади артилерия. Пѫтьтъ бѣше задръстенъ, и полкътъ можа̀ да тръгне едва къмъ 3 ч. 30 м. сл. пл. и пѫтува съ голѣми задръжки. Стъмни се, и трудностьта се удвои. Назначи се особенъ челенъ отрядъ да оглежда и да търси пѫтя.

Предъ ур. Софала пѫтьтъ бѣше съвсемъ лошъ — вдълбанъ, съ трапища и локви. Едва къмъ 10 ч. сл. пл. главата на колоната стигна при първата овчарна, кѫдето къмъ срѣднощь се събра и разположи на бивакъ цѣлиятъ полкъ. Тамъ пристигна и артилерията.

Главата на 45-и полкъ стигна къмъ 10 ч. сл. пл. въ ур. Софала, кѫдето едва следъ полунощь се събра и разположи на бивакъ цѣлиятъ полкъ.

Щабътъ на дивизията се заблуди въ тъмнината и, намѣсто при дѣсната колона, пренощува при лѣвата.

Изобщо, преходътъ бѣше много труденъ не само поради лошитѣ и кални пѫтища, но и поради голѣмото натрупване на войски.

Походътъ на 4-а Преславска дивизия. — Началникътъ на 4-а дивизия, въ Карлѫкьой, получи заповѣдьта по армията доста късно и отдаде заповѣдь за движението на дивизията едва въ 9 ч. пр. пладне:

1) 1-а брагада съ придаденитѣ ѝ части — две с. с. артилерийски отдѣления, една пионерна рота и полуескадронъ — да тръгне въ 10 ч. пр. пл. по пѫтя Татаркьой—Казакъ Дюлю—Йеникьой—желѣзно-пѫтната будка на югоизтокъ отъ Йеникьой—Рамаданъ кашла. Авангардътъ да нощува при Рамаданъ кашла и да охранява отъ Домусъ Дамлари, изключително, до кръстопѫтя три километра на западъ отъ Тюркмалѫ Йолу; да се свърже влѣво съ охранението на 3-а дивизия, при Домусъ Дамлари. Главнитѣ сили да нощуватъ при будката югоизточно отъ Йеникьой.

2) 2-а бригада съ придаденитѣ ѝ части — едно с. с. и едно не с. с. артилер. отдѣления, една пионерна рота и полуескадронъ — да тръгне въ 10 ч. пр. пл. по пѫтя Узунъ Хаджи—Черкескьой—южно отъ желѣзния пѫть—буд. Бююкъ Ханъ. Авангардътъ да нощува на височината два клм. източно отъ буд. Бююкъ Ханъ и да охранява вдѣсно отъ 1-а бригада до желѣзно-пѫтната линия, кѫдето да влѣзе въ свръзка съ охранението на 6-а дивизия. Главнитѣ сили да нощуватъ четири клм. западно отъ авангарда, по две страни на пѫтя.

3) 3-а бригада съ придаденото ѝ не с. с. артилер. отдѣление да тръгне въ 10 ч. пр. пл. по пѫтя Татаркьой—Черкескьой. Нощуване при дветѣ будки южно отъ Йеникьой.

4) Домакинскиятъ обозъ да следва колонитѣ; дивизиониятъ лазаретъ да се премѣсти въ Черкескьой; огнестрелниятъ паркъ — въ Йеникьой; ешелонътъ отъ продоволствения транспортъ и мостовата полурота — въ Татаркьой.

Между това, командирътъ на 1-а бригада още въ 3 ч. пр. пл. бѣше разпоредилъ две батареи, подъ прикритието на две роти, да излѣзатъ напредъ и, преди да съмне, да заематъ позиция при авангардната батарея, и бѣше съобщилъ на началника на авангарда, че е разпоредено 2-а бригада на разсъмване да бжде готова да действува срещу фланга на турцитѣ. Въ сжщото време началникътъ на авангарда бѣше завелъ авангардната батарея на позиция при дружината отъ предната линия, кждето пристигнаха и споменатитѣ две батареи, а другата дружина отъ авангарда застана задъ дѣсния флангъ, като полкова поддръжка. Така разгънатъ и готовъ, авангардътъ чакаше заповѣдь за настжпление.

Въ 8 ч. 35 м. пр. пл. началникътъ на авангарда донесе, че по югоизточния склонъ на рѣкичката шесть клм. отъ Татаркьой се забелязватъ малки пехотни части и картечница; отъ друга страна, артилерията откри огънь по турски вериги, които отстжпваха.

Турцитѣ бѣха отстжпили, когато въ 9 ч. 30 м. пр. пл. се получи заповѣдьта по дивизията за настжпление.

Командирътъ на бригадата запази сжщото разчленение на частитѣ, като въ авангарда остави само една батарея. Пжть за движение опредѣли отъ позицията на авангарда по колоненъ пжть до пжтя Казакъ Дюлю—Йеникьой и по-нататъкъ — по пжтя до Рамаданъ кашла. На главнитѣ сили заповѣда да тръгнатъ въ 10 ч. 30 м., а на авангарда — въ 11 ч. 45 м. пр. пладне.

Бригадата тръгна въ означенитѣ часове; движението се забави твърде много отъ това, че четири километра отъ Казакъ Дюлю колоната се срещна съ дѣснофланговата колона на 3-а дивизия, и до Йеникьой дветѣ колони вървѣха наедно, а по-нататъкъ отъ това село пжтьтъ бѣше много лошъ, особено за артилерията. Авангардътъ стигна при Рамаданъ кашла въ 9 ч. сл. пл., разположи се на бивакъ южно отъ мандритѣ и постави охранение на линията, опредѣлена въ заповѣдьта по дивизията.

Челната часть на главнитѣ сили стигна при будката югоизточно отъ Йеникьой въ 7 ч., а опашката — въ 10 ч. сл. пладне; обозитѣ пристигнаха на следния день сутриньта.

Презъ тоя день войницитѣ не ядоха топла храна, а по четвърть хлѣбъ получиха само пехотнитѣ части.

Командиръ̀тъ на 3-а бригада, въ Карлѫкьой, получи заповѣдьта навреме и поведе бригадата по указания пѫть, като имаше една дружина авангардъ. Колоната, следъ като отмина Татаркьой, се натъкна на 1-а бригада, която още не бѣше се прехвърлила на назначения ѝ пѫть, и се забави доста. Колоната мина Черкескьой, което бѣше запалено отъ турцитѣ. Горѣше и ж.-п. станция. Къмъ 7 ч. бригадата стигна означенитѣ ѝ обекти и се разположи: 44-и полкъ при дветѣ будки южно отъ Йеникьой, а останалитѣ части — въ Черкескьой.

Командиръ̀тъ на 2-а бригада, като не бѣше получилъ друга заповѣдь, продължи движението, за да достигне обектитѣ, опредѣлени за миналия день. Той назначи авангардъ 8-и полкъ и скорострелното артилер. отдѣление. Авангардътъ тръгна отъ бивака на главнитѣ сили въ 6 ч. пр. пладне. Когато той стигна кръстопѫтя Сарай — Чорлу и Узунъ Хаджи—Черкескьой, забеляза се движение по хребета южно отъ желѣзния пѫть. Отрядътъ се спрѣ, докато изпратениятъ рекогносцированъ отрядъ разузнае, какво има на хребета. Тукъ къмъ 12 ч. по пладне командиръ̀тъ на бригадата получи заповѣдьта по дивизията и продължи движението по указания въ нея пѫть. Селото Черкескьой, както и станцията бѣха заети отъ около една рота турци, които се съпротивяваха отчаяно и задържа̀ха бригадата около два часа. Най-после, следъ като бѣха избити и пленени 50—60 души, бригадата къмъ 5 ч. сл. пл. мина Черкескьой.

Когато се стъмни, авангардътъ бѣше стигналъ височината южно отъ Йеникьой и отъ желѣзния пѫть, а главнитѣ сили нощуваха на бивакъ четири клм. източно отъ Черкескьой, подъ прикритието на охранение, поставено отъ авангарда. Бригадата не можа да стигне обектитѣ си.

Походътъ на 6-а Бдинска дивизия. — Началникътъ на 6-а дивизия, въ Кара Мехмедъ, и тоя пѫть получи заповѣдьта по армията много късно. Едва въ 9 ч. 45 м. пр. пл. той изпрати предупреждение до бригадитѣ да се готвятъ за походъ, а въ 10 ч. 30 м. издаде заповѣдь по дивизията, съ която уреди настѫплението така:

Ескадронътъ — далечно охранение.

Авангардъ — 36-и Козлудуйски полкъ, едно с. с. артилер. отдѣление, една пионерна и мостовата полурота — да настѫпи

по пѫтя Вели Меше — северно отъ Мюселимъ—Кючукъ Чаушли и да достигне Бейджилеръ.

Главни сили: първи ешелонъ — 35-и Вратчански полкъ и едно с. с. артилер. отдѣление — да настѫпи по сѫщия пѫть и да стигне пункта източно отъ Кючукъ Чаушли на р. Еладжи дере; втори ешалонъ — 1-а бригада, едно с. с. артилер. отдѣление и една пионерна рота — да настѫпи отъ Кара Мехмедъ по сѫщия пѫть и да стигне въ Кючукъ Чаушли.

Командиръ̀тъ на 2-а бригада, която бѣше на височината 88, западно отъ Вели Меше, още въ 7 ч. 30 м. пр. пл. на 26-и бѣше изпратилъ два рекогносцировачни отряди отъ по една рота, съ заповѣдь да настѫпятъ бързо предъ фронта на бригадата, да минатъ р. Чорлу и да заематъ височинитѣ по лѣвия брѣгъ на рѣката. Щомъ рекогносцировачнитѣ отряди минаха рѣката и се покатериха по височината, и пехотата отъ главнитѣ сили на авангарда настѫпи бърже. Тъй като долината бѣше дълбока и спускането на орѫдията — рисковано, заповѣда се на дветѣ авангардни батареи да чакатъ, докато се осигурятъ височинитѣ по лѣвия брѣгъ на р. Чорлу. Въ 10 ч. 45 м. пр. пл. авангардътъ зае казанитѣ височини и започна да се окопава. Тогава настѫпиха и дветѣ батареи.

Въ 11 ч. пр. пл. се получи заповѣдьта по дивизията за настѫпление. Тогава командиръ̀тъ на назначения авангардъ — 35-и полкъ — изпрати една дружина и пионерната полурота преденъ отрядъ и поведе полка съ дветѣ батареи по указания пѫть. Въ 4 ч. 30 м. сл. пл., когато авангардътъ бѣше стигналъ на височината северозападно отъ Кючукъ Чаушли, командиръ̀тъ на бригадата му заповѣда да се спре за нощуване и да постави охранение.

Ешелонитѣ отъ главнитѣ сили се забавиха при преминаване презъ рѣката Чорлу, което ставаше за пехотата по мостчета за пешеходци, направени отъ пионеритѣ, а за артилерията — въ бродъ. Вториятъ ешелонъ настигна първия, и трѣбваше да го чака. 2-а бригада се събра на мръкване и се разположи задъ мандрата единъ и половина клм. северозападно отъ Кючукъ Чаушли, а 1-а бригада — около два клм. по-назадъ.

Поставенитѣ обекти, обаче, дивизията зае едва на следния день.

Почивката на 9-а Плѣвенска дивизия. — Началникътъ на 9-а дивизия получи заповѣдьта по III армия, съ която му се заповѣдваше да се съсрѣдоточи въ района Виза—Базарликьой, но, като имаше предвидъ, че обозитѣ бѣха останали назадъ, а безъ тѣхъ дивизията не бѣше годна за бой, той реши да събере дивизията въ Бунаръ Хисаръ и въ Йено и тамъ да я остави да почине.

4-и полкъ и Щабътъ на бригадата се премѣстиха при 17-и полкъ, въ Бунаръ Хисаръ, кждето стигнаха въ 10 ч. пр. пладне. 2-а бригада се премѣсти въ Йено, кждето стигна въ 11 ч. 30 м. пр. пладне.

Положението на двѣтѣ страни на 26-и октомврий вечерьта.

Положението на турцитѣ на 26-и октомврий вечерьта бѣ следното:

I източна армия: Конната дивизия — въ Гуджукъ Сейменъ; I и IV корпуси — въ Бююкъ Чекмедже; II корпусъ — въ гр. Чаталджа; Щабътъ на армията — въ Бююкъ Чекмедже.

II източна армия: Лекатa конна бригада — при станция Бююкъ Ханъ; XVII корпусъ — въ Кабачкьой; III и XVIII корпуси — въ Кестенликъ; Щабътъ на армията — въ гр. Чаталджа.

Щабътъ на действуващата армия — въ Хадемкьой.

Дивизиитѣ Фетихъ и Селимие укрепяваха Чаталджанската позиция.

Положението на българитѣ:

I армия: Конната дивизия: 1-а бригада излѣзе отъ армията и на пжть за Айроболъ стигна въ Кючукъ Севендикли; 2-а бригада — въ Чорлу; 10-и коненъ полкъ — въ Сѣче; 1-а дивизия: 1-а бригада — въ Сѣче, 2-а — въ Армаши; 10-а дивизия: 1-а бригада — въ Сейменъ, 2-а — въ Сѣче; Щабътъ на армията — въ Чорлу.

III армия: 6-а дивизия — северозападно отъ Кючукъ Чаушли; 4-а дивизия: 1-а бригада — до желѣзния пжть югоизточно отъ Йеникьой, 2-а — четири клм. източно отъ Черкескьой, 3-а — при желѣзния пжть, южно отъ Йеникьой; 3-а дивизия: отъ 1-а бригада, 11-и полкъ — въ планината северно

отъ гр. Странджа, 24-и полкъ — въ гр. Странджа; 2-а бригада — въ Брендюлъ, 3-а — петь клм. западно отъ Странджа; 5-а дивизия: 5-и полкъ — на пѫть за Мидия, петь клм. южно отъ Акъ Сиджимъ, всички останали части — петь—шесть клм. западно отъ гр. Странджа, около Сефалж и ур. Сафала; 9-а дивизия: 1-а бригада — въ Бунаръ Хисаръ, 2-а бригада — въ Йено; Щабътъ на армията — въ Сарай.

Щабътъ на действуващата армия — въ Казълъ Агачъ.

Почивката на 27-и октомврий.

Разпорежданията на Главното командуване.

На 26-и октомврий Щабътъ на действуващата армия тръгна на коне отъ Казълъ Агачъ за Лозенградъ и вечерьта се спрѣ да нощува въ Татарларъ. Въ сѫщото време ГЛАВНОКОМАНДУВАЩИЯТЪ — ЦАРЬТЪ — бѣ пристигналъ въ Ямболъ. Понеже отъ Казълъ Агачъ нататъкъ не можеше да се движи автомобилъ, той реши да дочака Главната квартира да стигне на следния день въ Лозенградъ, откѫдето началникътъ на Щаба на действуващата армия да му докладва подробни сведения за операциитѣ и за пѫтуването. По негова заповѣдь, предадено бѣ на генералъ Фичевъ по телеграфа, че Турското правителство отблъсва идеята за примирие, и ще воюва докрай, за което е съобщило на посланицитѣ си; че, по сведения отъ административнитѣ власти, предадени чрезъ министъра на войната, по долината на р. Арда се движела къмъ Мустафа Паша значителна неприятелска колона. Огъ Щаба на действуващата армия отговориха, че е разпоредено да замине за Кърджали една македоно-одринска бригада, която ще настѫпи за Гюмюрджина — Деде Агачъ.

НЕГОВО ВЕЛИЧЕСТВО съобщи, че желае да използува деня 27-и октомврий, за да посети бойнитѣ полета на II армия. Той заповѣда да му се изпратятъ телеграфически сведения за I и III армии, щомъ такива се получатъ въ Щаба на действуващата армия.

Тъй като Щабътъ на действуващата армия пѫтуваше отъ Казълъ Агачъ за Татарларъ, затова тамъ не се получиха никакви сведения нито отъ фронта, нито отъ странство.

Следъ тридневнитѣ походи налагаше се да се даде почивка на войскитѣ и да се вематъ мѣрки за уреждане снабдяването

на частитѣ съ хранителни и бойни запаси. Затова на 26-и въ 10 ч. 10 м. сл. пл. въ Татарларъ бѣ издадена следната директива:

„Утре, 27-и, частитѣ ще останатъ на заетитѣ мѣста, като си притеглятъ обозитѣ и се устроятъ. Началницитѣ на артилериитѣ да донесатъ най-късно до 4 ч. сл. пл. за състоянието на бойнитѣ припаси въ частитѣ, като имъ се внуши, че тази заповѣдь се вече потретва, и, ако замълчатъ, утре ще бѫдатъ отстранени телеграфически отъ длъжность. Да се донесе за пристигането на 9-а Плѣвенска дивизия. На Хасковския отрядъ е дадено назначение да охранява тила на армиитѣ откъмъ Мраморно море, като се оставятъ: две роти и две картечници въ Айроболъ, три и половина дружини съ две батареи въ Родосто, две дружини и една батарея въ Ерегли, а останалитѣ три с. с. батареи да се присъединятъ къмъ I армия.

Щабътъ на действуващата армия утре, 27-и, въ 4 ч. сл. пл. при стига въ Лозенградъ."

Началникътъ на Щаба на действуващата армия на 27-и октомврий вечерьта отъ Лозенградъ по телеграфа зададе на командуващия III армия нѣколко въпроси по състоянието на частитѣ, на които той пакъ по телеграфа отговори:

„1) По колко пушки има въ рота? — Срѣдно по 200 пушки.

2) По колко офицери има въ рота? — По единъ—два, включително и новопроизведенитѣ.

3) По колко патрони на пушка има у войницитѣ и въ бойния обозъ? — Носимитѣ и въ бойния обозъ сѫ попълнени по 200 патрони на пушка; сѫщо сѫ попълнени и въ парковитѣ роти по 100; всичко 300 на пушка при дивизия.

4) По колко снаряда на скорострелно орѫдие има въ зарядницитѣ ракли и въ бойния обозъ? — Въ скорострелнитѣ полкове и въ парковетѣ на 4-а, 5-а и 6-а дивизии има по 350, а въ 3-а и 9-а — по 400 на орѫдие. Следъ три дни и първитѣ ще бѫдатъ съ 400 снаряда. Не скорострелнитѣ иматъ бойния си комплектъ пълненъ — по 205 снаряда.

5) На какво разстояние сѫ артилерийскитѣ паркове и по колко снаряда има въ тѣхъ на орѫдие? — На половинъ и на единъ преходъ задъ частитѣ.

6) Заложени ли сѫ междиннитѣ и разходнитѣ артилерийски складове за бойни припаси и кѫде сѫ тѣ? — Разходниятъ складъ е въ Сарай, междинниятъ — въ Лозенградъ. Патрони за пушкитѣ и въ двата има; артилерията си подвозва отъ базиснитѣ складове Стралджа и Ямболъ.

7) Осигуренъ ли е неприкосновениятъ запасъ отъ храна на частитѣ? — Осигуренъ е.

8) Осигуренъ ли е предвиденията запасъ отъ храна на дивизионнитѣ продоволствени транспорти? — Осигуренъ е, но при условие,

че подвозътъ ще става отъ Лозенградъ по желѣзно-пжтната линия до Черкескьой, за която цель, моля, часъ по-скоро да се уреди движението по тази линия.

9) Какъвъ е духътъ въ частитѣ? — По-добъръ не може да се желае."

Като допълнение на тия сведения, командуващиятъ III армия донесе съ отдѣлна телеграма следното:

„По наведенитѣ по-точни справки, продоволствието недостатъчно осигурено, тъй като носимиятъ и возимиятъ запасъ е зачекнатъ, и сега съ трудъ се получава дневната дажба чрезъ дивизионния транспортъ."

По сжщия въпросъ той се оплака шифровано отъ Главното тилово управление, че не се притича на помощь и че армията рискува да гладува.

Най-после, командуващиятъ III армия донесе телеграфически, че конскиятъ съставъ на армията, особено въ артилерийскитѣ части, поради дългитѣ и изнурителни походи, загуби въ бойоветѣ и нередовното хранене е значително намаленъ и за попълването му сж потрѣбни 1000 коне, иначе ще бжде принуденъ да демобилизира нѣкои батареи, както е направено вече съ едни.

Почивката въ III армия. Още на 26-и октомврий вечерьта командуващиятъ III армия издаде заповѣдь № 31 за настжпление на 27-и. Обаче, следъ като получи директивата за тоя день, той изпрати до дивизиитѣ следната телеграма:

„Изпълнението на заповѣдьта за марша на днешно число се отлага. Днесъ, 27-и того, частитѣ да останатъ на мѣстата си, като подтегнатъ обозитѣ си и попълнятъ запаситѣ."

Частитѣ, отъ които едни се готвѣха да тръгнатъ, а други бѣха тръгнали, останаха на почивка. Впрочемъ, много отъ тѣхъ не бѣха стигнали вчерашнитѣ си обекти и продължиха движението си. Щабътъ на 4-а дивизия се премѣсти въ Черкескьой и започна да привежда въ редъ оставенитѣ отъ турцитѣ храни и материали. Освенъ това, разпореди да се построятъ 16 полски фурни. Презъ тоя день въ 2./3. бригада произлѣзе случка, която може да се смѣта и като признакъ на умора отъ войната. На мръкване въ бивака на главнитѣ сили, кждето бѣха разположени 32-и полкъ, една дружина отъ 29-и полкъ, едно не с. с.

артилерийско отдѣление и една с. с. батарея, се чу необикновенъ шумъ и викъ „ура“, които траяха около половинъ часъ. Тъй като имаше заповѣдь да се пази тишина, началницитѣ бѣха изненадани отъ тая недисциплинарна постжпка на войницитѣ. Шумътъ се дължеше на избликъ отъ радость по поводъ лъжливъ слухъ, че военнитѣ действия били прекратени; викайки „ура“, войницитѣ вдигаха на ржце офицеритѣ, които не бѣха въ състояние да спратъ възклицанията на войницитѣ. Шумътъ утихна отъ само себе си.

9-а Плѣвенска дивизия имаше заповѣдь да се съсрѣдоточи на 26-и въ района Виза—Базарликьой, но, както се каза, презъ този день дивизията остана да почива въ района Бунаръ Хисаръ—Йено. На 27-и, когато другитѣ дивизии почиваха, на нея предстоеше да се придвижи въ казания районъ. За тая цель още на 26-и вечерьта началникътъ на дивизията, отъ Бунаръ Хисаръ, издаде оперативна заповѣдь, съ която уреди движението за 27-и по следния начинъ:

„Повѣрената ми дивизия да настжпи по пжтя Бунаръ Хисаръ—Виза—Чаклж—Сарай, съ цель да се доближи въ най-скоро време до другитѣ дивизии отъ армията.

1-а бригада съ придаденитѣ ѝ части да тръгне въ 6 ч. пр. пл. отъ Бунаръ Хисаръ и да достигне съ единия полкъ Чаклж, а съ другия — Айоркьой. Щабътъ на бригадата — въ Чаклж.

2-а бригада съ придаденитѣ ѝ части да тръгне въ 6 ч. 30 м. пр. пл. отъ Йено и презъ Бунаръ Хисаръ да достигне съ единия отъ полковетѣ си Татарлж, а съ другия — Виза. Щабътъ на бригадата — въ Татарлж.“

Препоржчваше се артилерията да следва по батарейно между дружинитѣ. Кухнитѣ да се изпратятъ напредъ, а бойниятъ обозъ да следва задъ полковетѣ.

Командирътъ на 1-а бригада разпореди въ 6 ч. да тръгне 17-и полкъ, а въ 7 ч. — 4-и полкъ. Вечерьта, безъ особени спънки, полковетѣ стигнаха въ Чаклж и Айоркьой.

Командирътъ на 2-а бригада поведе бригадата, като имаше една дружина и пионерната рота авангардъ. Вечерьта частитѣ стигнаха опредѣленитѣ имъ мѣста и се разположиха на квартиробиваци: 33-и полкъ — въ Татарлж, а другитѣ части — въ Виза. Щабътъ на дивизията нощува въ Чаклж.

Почивката на I армия. Командуващиятъ I армия, въ Чорлу, получи директивата за 27-и октомврий въ 12 ч. 30 м. пр. пл. и къмъ 2 ч. пр. пл. издаде следната заповѣдь:

„§ 1. По донесения отъ конницата, противникътъ е отстжпилъ на малки групи и въ безпоредъкъ къмъ Силиврия и по-нататъкъ къмъ Чаталджа.

§ 2. Влѣво отъ насъ, въ Бейджилеръ, се намира авангардътъ на 6-а дивизия, отъ III армия.

§ 3. Повѣрената ми армия днесъ ще остане на заетитѣ мѣста.

Заповѣдвамъ: а) за разузнаване Конната дивизия да изпрати разузнавателни части въ зоната Чорлу—Курфали—Силиврия—Еregли—Родосто. Главнитѣ сили на дивизията да останатъ на почивка въ казармитѣ на гр. Чорлу.

б) Авангардитѣ на дивизиитѣ да продължаватъ да се окопаватъ на заетитѣ линии.

в) 10-и коненъ полкъ да остане на почивка задъ 10-а сборна дивизия.

г) Дивизиитѣ да разпоредятъ за притегляне обозитѣ си и за устройството на тиловитѣ си служби.

§ 4. Комуникационнитѣ линии оставатъ сжщитѣ, опредѣлени въ заповѣдитѣ по армията № № 27 и 34, като се продължаватъ; а) за 1-а пех. Софийска дивизия — Люле Бургасъ—разв. Евреинъ Секисъ—Мисини—разв. Овламъ Бей—будката източно отъ ж.-п. ст. Чорлу—гр. Чорлу; б) за 10-а пех. сборна дивизия — Люле Бургасъ—шосето за гр. Чорлу.

§ 5. Щабътъ на армията — въ гр. Чорлу.“

По-късно той изпрати телеграфически заповѣдь до пехотнитѣ дивизии да поставятъ преднитѣ постове на линията Умурджа—Кинекли—Куртулмушъ и овчарната южно отъ Бейджилеръ. Сектори за охранение на 10-а дивизия — отъ Умурджа до Дерменкьой, включително, а за 1-а дивизия — отъ Дерменкьой, изключително, до овчарната южно отъ Бейджилеръ. При нападение противникътъ да се срещне на линията Кинекли—Куртулмушъ.

На началника на Конната дивизия заповѣда да изпрати още два ескадрона въ Родосто, докато стигне тамъ Хасковскиятъ отрядъ.

Началницитѣ на 1-а и на 10-а дивизии направиха потрѣбното по изпълнение заповѣдитѣ на командуващия армията и привлѣкоха обозитѣ.

Началникътъ на Конната дивизия изпрати три разузнавателни ескадрони: единиятъ въ зоната Кьопрюджа—Еregли, Кьо-

рюджа—Родосто, вторият — Кинекли—Ерегли и Кинекли—Яладжа и третият по фронта Яладжа—Курфали.

10-и коненъ полкъ изпрати единъ самостоятеленъ разездъ къмъ Фенеръ и другъ — къмъ Синекли.

Презъ тоя день въ Конната дивизия бѣше констатиранъ единъ случай отъ холера, поради това отъ Щаба на действуващата армия бѣ разпоредено дивизията да се изолира въ района Сюлейманли, Каджкьой, Хаджи Муратли, Дере Гюндюзли, Масатлж.

Положението на двете страни на 27-и октомврий вечерьта.

На 27-и октомврий турскитѣ войски стигнаха Чаталджанската укрепена линия, и положението имъ бѣ следното:

I източна армия: Конната дивизия — въ Авренъ; IV корпусъ — източно отъ Бююкъ Чекмедже; I корпусъ — въ Ташалъкъ; II корпусъ — ядрото въ Мухакьой, 3-а дивизия — въ Карачъ; Щабътъ на армията — въ Бююкъ Чекмедже.

II източна армия: Леката конна бригада — въ Авренъ; XVII корпусъ — въ Ясойренъ; III и XVIII корпуси — въ Буянлж; Щабътъ на армията — въ Буянлж.

Дивизиитѣ Фетихъ и Селимие укрепяваха Чаталджанската позиция.

Въ армиитѣ се констатира болестьта холера.

На 27-и *българскитѣ I и III армии* почиваха, но нѣкои отъ колонитѣ, които не бѣха изпълнили маршрутитѣ си, опредѣлени за миналия день, достигнаха обектитѣ си.

Щабътъ на действуващата армия, на пжть за Лозенградъ, нощува въ Татарларъ.

Походътъ на 28-и октомврий.

Разпорежданията на Българското главно командуване.

На 27-и октомврий въ Щаба на действуваща армия се получиха следнитѣ сведения за неприятеля:

1) Отъ Военния аташе въ Петроградъ: турската армия е деморализирана; Чаталджанската позиция обновяватъ; крепостната артилерия вематъ откждето попадне, вѣроятно и отъ Флота, но успѣхътъ на отбраната ще зависи доколко дискредитираното началство

ще бѫде въ състояние да вземе войскитѣ въ рѫцетѣ си; Флотътъ билъ получилъ заповѣдь да поддържа фланговетѣ на тая позиция; въ Цариградъ пристигнали дивизиитѣ Самсунъ, Трапезундъ и Алепъ.

2) Отъ Военния аташе въ Виена: споредъ Таймсъ, Турскиятъ флотъ билъ готовъ да замине за Мраморно море, за да подкрепи отбраната на Чаталджа.

3) Отъ Пълномощния министъръ въ Цетина: превземането на Шкодра е съвсемъ проблематично; черногорскитѣ войски стоятъ на десеть километра отъ града; атаката съ открита сила е невъзможна; мислятъ да предприематъ бомбардировка; действията противъ турскитѣ позиции Тарабошъ, както и бомбардирането имъ останали безъ резултатъ.

4) Отъ Офицера за свръзка въ Сръбската главна квартира: положението не е промѣнено; турцитѣ, около дивизия, се укрепяватъ около Битоля; сърбитѣ се групиратъ при Прилепъ; една дивизия настѫпва отъ Кичево за Битоля; по сведения въ Сръбската главна квартира, гърцитѣ иматъ една дивизия въ Леринъ, а съ шесть дивизии настѫпватъ за Солунъ.

5) Отъ щабоветѣ на I и III армии: само сведения за турцитѣ около Чорлу.

Тия сведения не налагаха да се измѣни решението на Главното командуване, и на 27-и вечерьта началникътъ на Щаба на действуващата армия издаде следната директива:

„За утрешно число, 28-и октомврий, армиитѣ да настѫпятъ както следва:

1) I армия, къмъ която се придава и 6-а Бдинска дивизия, — въ зоната Кинекли—Боснакьой—Яладжа и Кючюкъ Чаушли—Бейджилеръ—Синекли, включително, като стигне линията Яладжа—Синекли.

2) Конната дивизия да задържи Родосто и Ерегли до пристигането на частитѣ отъ Хасковския отрядъ, като наблюдава за Яладжа и Силиврия и изпрати самостоятелни разезди къмъ Чаталджа и Арнауткьой.

3) III армия — въ района Бейджилеръ—Синекли, изключително, и Странджа—овчарната на североизтокъ отъ Стена, като достигне линията Синекли—Куршумъ Дерменъ—овчарната североизточно отъ Стена."

На 28-и въ 5 ч. сл. пл. помощникътъ на главнокомандуващия отъ Лозенградъ телеграфира на ГЛАВНОКОМАНДУВАЩИЯ — ЦАРЯ — въ Ямболъ:

„Утре армията ще достигне линията: Инджекьой—Албасанъ—Инджесъ—Акъ Аланъ—Калфакьой—Тарфа, 15 клм. срѣдно отъ Чаталджанската позиция. За Македонската армия сведенията известни. За Родопския отрядъ още нѣма получени сведения, сѫщо и отъ Одринската армия. Въ Силиврия има холера. Заповѣдано е на командуващия

I армия да изолира тоя центъръ. Министъръ Гешовъ говори съ началника на Щаба на действ. армия за една възможна интервенция отъ страна на великитѣ сили предъ Българското правителство днесъ или утре. По тоя случай е поискалъ проектъ за военнитѣ условия. Генералъ Фичевъ му е отговорилъ, че тоя проектъ е представенъ на усмотрението на НЕГОВО ВЕЛИЧЕСТВО, по който въпросъ и Правителството да се обърне къмъ ГЛАВНОКОМАНДУВАЩИЯ."

Въ 8 ч. вечерьта, когато тая телеграма е била въ ржцетѣ на ЦАРЯ, отъ Двореца телеграфираха въ Щаба на действуващата армия:

„НЕГОВО ВЕЛИЧЕСТВО чака новини отъ генералъ Саввова, за да вземе решение за утре. Ако можете, моля, още сега да ги дадете."

За какво се отнася това решение на ЦАРЯ се вижда отъ телеграфическия отговоръ на генералъ Саввова:

„По днешното положение доложихъ на ВАШЕ ВЕЛИЧЕСТВО съ телеграма отъ 5 ч. сл. пладне. Докато отрядитѣ, изпратени да разчистятъ тила на армията и Одринъ отъ неприятелски башибозукски банди и докато не се въведе редъ въ Кърккклисе, не считамъ за удобно пжтуването на ГОСПОДАРЯ*)."

Походътъ на I армия на 28-и октомврий.

Командуващиятъ I армия, въ Чорлу, получи директивата за 28-и въ 4 ч. пр. пл. сжщия день, а въ 6 ч. пр. пл. издаде следната заповѣдь:

„§ 1. Неприятелскитѣ части, които заемаха гр. Чорлу, се оттеглиха къмъ Чаталджа.

§ 2. Влѣво отъ насъ настжпва III армия.

§ 3. Повѣрената ми армия, къмъ която се придава и 6-а дивизия, ще настжпи днесъ въ източна посока, за да достигне линията Яладжа—Синекли.

Заповѣдвамъ:

а) Конната дивизия да задържи Родосто и Ерегли до пристигането на частитѣ отъ Хасковския отрядъ, които ще заематъ тия пунктове, като наблюдава Яладжа—Силиврия и разузнава въ посокитѣ Чаталджа и Арнауткьой. Нощуване въ гр. Чорлу.

б) 10-и коненъ полкъ да разузнава предъ фронта на армията. Нощуване задъ дѣсния флангъ на 10-а сборна дивизия.

в) 1-а Софийска дивизия ще настжпи въ две колони, по бригадно, въ зоната Арапли—Дерменкьой—Чанта—Боснакьой—Яладжа и Арма-

*) Както се каза, при превземането на Лозенградъ нито единъ турчинъ не остана въ околностьта на тоя градъ, а пъкъ за турски башибозуци нѣмаше ни поменъ.

ши—Кущемиръ—Бююкъ Калъчли—Фенеръ и да стигне съ авангардитѣ си линията Яладжа—чифл. Саркьой, изключително. Щабътъ на дивизията — въ Гуджукъ Сейменъ. Дивизията да изпрати едно странично прикритие, не по-малко отъ дружина и картечници, които да заематъ Силиврия.

г) 6-а Бдинска дивизия да настжпи въ две колони, по бригадно, северно отъ зоната на 1-а Софийска дивизия до пжтя Бююкъ Чаушли—Бейджилеръ, будката на западъ отъ Синекли и ж.-п. ст. Синекли, включително, и да достигне съ авангардитѣ си линията чифл. Саркьой (включително)—Синекли. Щабътъ на дивизията — при първата овчарна на изтокъ отъ Кущемиръ.

д) 10-а сборна дивизия да се съсрѣдоточи между Бююкъ Чалтъкъ и Каливри, включително, като се ползува отъ пжтя Бююкъ Чалтъкъ—Кинекли—шосето Чорлу. Щабътъ на дивизията — въ Чанта.

§ 4. Линия на преднитѣ постове за 1-а дивизия — отъ морето по Тузла дере до изворитѣ му, включително. За 6-а дивизия — отъ изворитѣ на р. Тузла дере, западно отъ Курфали, до будката източно отъ Синекли.

§ 5. Тръгване за 1-а и 6-а дивизии 10 ч. пр. пл., а за 10-а дивизия — 12 ч. по пладне.

§ 6. Щабътъ на армията — въ Дерменкьой."

Поради констатиранъ холеренъ случай въ 4-и коненъ полкъ къмъ пладне командуващиятъ I армия заповѣда на началника на Конната дивизия да разположи полковетѣ на почивка на квартири подъ карантина въ района Сюлейманли, Каджкьой, Хаджи Муратли, Дере Гюндюзли, Масатлж, а 4-и коненъ полкъ да се държи съвсемъ изолиранъ; да се вематъ най-строги мѣрки и всичко да се пази въ тайна.

Следъ това Щабътъ на армията замина отъ Чорлу за Дерменкьой.

Разузнаването на Конната дивизия и на 10-и коненъ полкъ. — Началникътъ на Конната дивизия, който бѣ при Щаба на I армия, въ Чорлу, на 28-и къмъ 2 ч. пр. пл. получи отъ заповѣдьта по армията извлѣчение въ следната форма:

„Днесъ Конната дивизия да продължава да разузнава въ опредѣлената ѝ вчера зона. Въ Родосто да се изпратятъ, до пристигането на Хасковския отрядъ, още два ескадрона."

Въ 7 ч. 30 м. пр. пл. началникътъ на дивизията разпореди:

Командиръ̀тъ на 2-и коненъ полкъ да замине веднага съ два ескадрона за Родосто; 4./1. ескадронъ да се усили съ още

единъ ескадронъ отъ сжщия полкъ и да заеме Ерегли; 1./1. ескадронъ, който е въ Силиврия, да продължава да разузнава въ зоната Силиврия — Яладжа, като изпраща разезди къмъ Наталджа и Арнауткьой; 3./1. ескадронъ да се върне въ Чорлу.

По пладне, като получи заповѣдьта за изолирането на дивизията, началникътъ на дивизията веднага разпореди: 1-и коненъ полкъ да се събере въ Сюлейманли, 2-и — въ Хаджи Муратли, 4-и—въ Масатлж и въ Дере Гюндюзли, а придаденитѣ къмъ дивизията дружини и батареи да се присъединятъ къмъ частитѣ си.

Частитѣ, които бѣха въ Чорлу, веднага заминаха за опредѣленитѣ имъ мѣста, а другитѣ продължаваха да изпълняватъ възложенитѣ имъ задачи.

Ескадронътъ, който разузнаваше зоната Яладжа—Силиврия, донесе, че къмъ Чанта, Боснакьой, Яладжа нѣма противникъ; турски разезди били забелязани къмъ Фенеръ. Миналата вечерь единъ таборъ напусналъ града Силиврия и заминалъ къмъ Наталджа; въ пристанището имало два бронирани крейсера, два миноносци и една канонерка, които прѣчели на влизането въ града.

Командирътъ на дивизиона, изпратенъ съ два ескадрона къмъ Ерегли, донесе, че заелъ Ени чифликъ*), и на следното утро ще влѣзе въ Ерегли.

Отъ изпратения къмъ Родосто командиръ на 2-и коненъ полкъ се получи донесение, че градътъ билъ заетъ отъ три табора пехота, а въ залива се намирали нѣколко парахода, между които и крейсерътъ „Мехсудие“, и че къмъ 1 ч. сл. пл. пристигналъ Хасковскиятъ отрядъ и започналъ бой.

Отъ началника на Хасковския отрядъ се получи донесение, че съ бой стигналъ шесть клм. отъ Родосто, кждето останалъ да нощува; часть отъ неприятелската пехота се натоварила на параходъ. Това донесение, като погрѣшно изпратено въ Конната дивизия, бѣ предадено въ Щаба на I армия.

Неизвестно по какви причини 10-и коненъ полкъ тръгна да разузнава едва въ 12 ч. 30 м. сл. пладне. Полкътъ настжпи по пжтя Сѣче—Дерменкьой—Чанта, като изпрати самостоятелни разведзи въ посокитѣ: 1) Сѣче—Арапли—Кущемиръ—чифл. Сар-

*) Вѣроятно с. Еникьой, северозападно отъ гр. Ерегли.

кьой; 2) Сѣче—Дерменкьой—Чанта—Фенеръ и 3) Сѣче—Кинекли—чифл. Балабанли—Яладжа.

Събранитѣ сведения не се различаватъ отъ ония на Конната дивизия. Вечерьта полкътъ се оттегли за нощуване въ Чанта.

Походътъ на 1-а Софийска дивизия. — Началникътъ на 1-а дивизия, въ Юсускьой, получи заповѣдьта по армията въ 8 ч. 10 м. пр. пл. и въ 9 ч. 30 м. пр. пл. съ оперативна заповѣдь уреди движението така:

1-а бригада съ придаденитѣ ѝ части да настжпи въ 10 ч. пр. пл. отъ Сѣче по пжтя Дерменкьой—Чанта—Яладжа, като изпрати една дружина съ картечна рота странично прикритие, което да заеме Силиврия. Съ авангарда си да заеме Яладжа.

2-а бригада съ придаденитѣ ѝ части да тръгне отъ с. Арапли по пжтя Куртулмушъ—Кущемиръ—Фенеръ. Съ авангарда си да заеме височинитѣ около Фенеръ;

Линията на охранението, дадена въ заповѣдьта по армията, се раздѣляше между дветѣ бригади.

Командиръть на 1-а бригада поведе бригадата въ 10 ч. пр. пладне, като изпрати две дружини и картечната рота отъ 6-и полкъ авангардъ; главнитѣ сили пжтуваха въ следния редъ: дружина отъ 6-и полкъ, с. с. артилер. отдѣление, друга дружина отъ 6-и полкъ, не с. с. артилер. отдѣление, 1-и полкъ. Отъ Дерменкьой той изпрати една дружина съ картечната рота отъ 1-и полкъ да заеме Силиврия. Поради късното тръгване и лошия пжть, особено за артилерията, бригадата закъснѣ и не можа да стигне обекта си. Авангардътъ постави охранение на линията Боснакьой — Мал. Калъчликьой и пренощува задъ тая линия, а главнитѣ сили се разположиха на бивакъ източно отъ Бююкъ Чалтъкъ, въ долината на р. Каливри. Страничното прикритие, което трѣбваше да заеме Силиврия, нощува южно отъ Боснакьой.

Командиръть на 2-а бригада поведе бригадата въ 10 ч. пр. пл., като изпрати две дружини и взводъ пионери авангардъ. Поради късното тръгване и лошия пжть авангардътъ достигна на тъмно обекта си и постави охранение. Главнитѣ сили закъснѣха още повече, защото артилерията се забави много, когато минаваше дола източно отъ Гуджукъ Сейменъ.

Походътъ на 6-а Бдинска дивизия. — Началникътъ на 6-а дивизия получи заповѣдьта по III армия сутриньта, отъ която

зна, че дивизията минава въ състава на I армия. Но заповѣдь отъ I армия още нѣмаше, и той въ 8 ч. 15 м. пр. пл. издаде оперативна заповѣдь за уреждане похода, като имаше предвидъ даннитѣ отъ получената заповѣдь по III армия:

„а) Ескадронътъ — далечно охранение въ зоната на движението на дивизията;

б) дѣсна колона — 2-а бригада съ придаденитѣ ѝ части — да настѫпи по пѫтя Кючукъ Чаушли—Бейджилеръ—Синекли—Курфали—Авренъ; авангардътъ да стигне последното село, а главнитѣ сили — пункта североизточно отъ Кара Къзлѫ;

в) лѣва колона — 1-а бригада съ придаденитѣ ѝ части — да настѫпи по пѫтя Бейджилеръ—ж.-п. ст. Синекли—Кабачкьой; авангардътъ да стигне последното село, а главнитѣ сили — южно отъ р. Кара су;

г) предвидъ пресѣчената мѣстность и близостьта на противника началницитѣ на частитѣ да вематъ мѣрки за най-внимателно охранение, а при среща съ противника да се захваща методиченъ разузнавателенъ бой.“

Тази заповѣдь бѣше изпратена въ бригадитѣ и се приведаше въ изпълнение, когато въ 10 ч. пр. пл. пристигна и заповѣдьта по I армия, споредъ която дивизията трѣбваше да стигне линията чифл. Саркьой—Синекли. Началникътъ на дивизията веднага разпореди да се скѫсятъ преходитѣ до линията, означена въ тая заповѣдь.

Командирътъ на 1-а бригада получи първата заповѣдь на бивака при Бейджилеръ въ 9 ч. 45 м. пр. пладне. Той поведе бригадата едва въ 10 ч. 30 м. пр. пл. по указания пѫть, като изпрати авангардъ две дружини съ картечната рота отъ 3-и полкъ и една батарея; главнитѣ сили се движеха въ следния редъ: две дружини отъ 3-и полкъ и между тѣхъ една батарея, една дружина отъ 15-и полкъ, картечната рота, друга батарея, останалитѣ дружини отъ 15-и полкъ. Пѫтьтъ бѣше лошъ, и движението трудно, при това, когато главнитѣ сили стигнаха кръстопѫтя североизточно отъ Бейджилеръ и северно отъ желѣзния пѫть, тѣ се натъкнаха на дѣсната колона отъ 4-а дивизия и чакаха отъ 1 ч. 30 м. до 3 ч. 30 м. сл. пл., докато се изтегли тази колона. Бригадата стигна обекта си; авангардътъ спрѣ и постави охранение източно отъ Синекли, а главнитѣ сили се разположиха северно отъ сѫщото село.

Командирътъ на 2-а бригада поведе бригадата по указания пѫть. Две дружини и картечната рота съ две с. с. батареи и

пионерната полурота образуваха авангарда и тръгнаха въ 9 ч. пр. пладне. Главнитѣ сили тръгнаха въ 10 ч. пр. пл. въ следния редъ: две дружини отъ 36-и полкъ, четиритѣ батареи и 35-и полкъ. Една рота бѣше изпратена дѣсно странично прикритие, за свръзка съ 1-а дивизия. Поради късното тръгване и лошия пѫть и, главно поради това, че бригадата трѣбваше да следва като вторъ ешелонъ, задъ 1-а бригада, тя закъснѣ. Въ 9 ч. сл. пл. авангардътъ бѣше стигналъ едва два километра до будката западно отъ ж.-п. ст. Синекли. Командирътъ на бригадата заповѣда да се спре и да постави бойно охранение. Главнитѣ сили на бригадата спрѣха и пренощуваха, разположени въ каре, задъ авангарда.

Щабътъ на дивизията нощува на полето северно отъ Гуджукъ Сейменъ.

Походътъ на 10-а сборна дивизия. — Началникътъ на 10-а дивизия получи заповѣдьта по армията въ Сѣче, въ 7 ч. 30 м. пр. пл., и уреди движението така:

1-а бригада съ придаденитѣ ѝ части да настѫпи по пѫтя Сейменъ—Кинекли—Бююкъ Чалтъкъ и да се съсрѣдоточи при последното село;

2-а бригада съ придаденитѣ ѝ части да настѫпи по пѫтя Сѣче — край лозята южно отъ Дерменкьой—Чанта—Каливри, кѫдето да се съсрѣдоточи;

начало на движението — 12 ч. по пладне.

Въ опредѣления часъ бригадитѣ тръгнаха по указанитѣ пѫтища, като имаха по една дружина авангардъ. Когато челниятъ отрядъ на 1-а бригада стигна гребена югозападно отъ Чанта, откѫдето пѫтьтъ е изложенъ на стрелба откъмъ морето, началникътъ му донесе, че е забелязалъ параходъ близо до брѣга. За да не бѫде изложена на поражение, началникътъ на дивизията заповѣда бригадата да се насочи по пѫтя на 2-а бригада —Дерменкьой—Чанта—Бююкъ Чалтъкъ. Бригадата се насочи къмъ Дерменкьой, но при това село се кръстоса съ 2-а бригада. Последната се спрѣ, за да стори пѫть на 1-а бригада, която продължи движението. При Чанта колоната настигна обоза на 1-а дивизия. Бѣше късно, та командирътъ на бригадата поиска разрешение да пренощува въ Чанта, но, като не получи разрешение, продължи пѫтя, и въ 10 ч. сл. пл. главата на колоната стигна Каливри, кѫдето бригадата спрѣ да нощува на бивакъ; опашката, въ която бѣше и артилерията, стигна едва къмъ

3 ч. пр. пл. на 29-и октомврий. Мѣстностьта около селото бѣше пресѣчена съ трапове и ями, затова избирането бивакъ бѣше трудно, толкова повече, че паленето фенери бѣ забранено. Авангардната дружина постави охранение по склона източно отъ Каливри.

2-а бригада настигна обоза на 1-а дивизия въ лозята южно отъ Дерменкьой, Малко следъ това, както се каза, стана кръстосването съ 1-а бригада отъ 10-а дивизия, която се отби по нейния пѫть. По заповѣдь на началника на дивизията, бригадата чака отъ 2 ч. до 4 ч. 30 м., докато се изтегли 1-а бригада, а следъ това тръгна задъ нея. Поради всичко това бригадата се спрѣ въ Чанта. Предниятъ — 48-и — полкъ стигна посрѣдъ нощь, артилерийскиятъ полкъ — къмъ 1 ч. пр. пл., а 47-и полкъ — въ 4 ч. пр. пл. на 29-и октомврий. Частитѣ се разположиха на бивакъ. Щабътъ на дивизията нощува въ Чанта.

Походътъ на III армия на 28-и октомврий.

Командуващиятъ III армия, въ Сарай, получи навреме директивата за настѫплението на 28-и октомврий. Той още на 26-и вечерьта бѣ отдалъ заповѣдь за настѫпление на 27-и, но, поради почивката презъ тоя день, изпълнението ѝ бѣ отложено. Сега той съ нова заповѣдь, издадена въ 2 ч. пр. пл. на 28-и, само корегира и допълни заповѣдьта отъ 26-и. Споредъ тия две заповѣди, настѫплението се организира така:

„1) Отъ 3-а Балканска дивизия страничното прикритие да настѫпи отъ лесъ Соукъ Бунаръ по северния пѫть за Караджакьой.

Другитѣ части на дивизията да настѫпятъ въ зоната южно отъ горния пѫть до линията Монастирци — пресѣчението на Анастасиевата стена съ пѫтя, който минава петь клм. югозападно отъ в. Кушъ Кая тепе.

2) 4-а Преславска дивизия да настѫпи въ зоната южно отъ тая на 3-а Балканска дивизия и желѣзно-пѫтната линия отъ будка Бююкъ ханъ до допирането ѝ до развалинитѣ на Анастасиевата стена.

3) Авангардитѣ на страничното прикритие и на 3-а и на 4-а дивизии да стигнатъ развалинитѣ на Анастасиевата стена.

Линията на охранението два—три километра предъ авангардитѣ.

4) Отъ 5-а Дунавска дивизия, 2-и Искърски полкъ да следва по пѫтя задъ страничното прикритие. Другитѣ части отъ дивизията да се съсрѣдоточатъ въ района между надписа на р. Цанаръ Бунаръ и Домусъ Дамлари. Щабътъ на дивизията — въ Домусъ Дамлари.

5) Тръгване за 3-а и за 4-а дивизии 6 ч., а за 5-а — 8 ч. пр. пладне.

6) 9-а Плѣвенска дивизия да достигне района Виза — Чаклж. Щабътъ на дивизията — въ Виза.

7) 6-а дивизия минава въ състава на I армия.

8) Щабоветѣ на дивизиитѣ да се свържатъ съ Щаба на армията, въ Странджа, до 5 ч. сл. пладне."

Командуващиятъ III армия препоржча, предвидъ приближаването до противника, да се вематъ мѣрки за най-внимателно охранение. При среща съ противника да се захваща методиченъ разузнавателенъ бой съ авангардитѣ, като не се въвеждатъ въ бойната линия голѣми сили изведнъжъ. Главнитѣ сили на 3-а и на 4-а дивизии да се окопаятъ на линията, която имъ е опредѣлена да стигнатъ.

Походътъ на 4-а Преславска дивизия. — Възъ основа дветѣ заповѣди по III армия, началникътъ на 4-а дивизия въ 7 ч. 30 м. пр. пл. издаде заповѣдь, съ която уреди настжплението така:

„1-а бригада съ придаденитѣ ѝ две с. с. артилер. отдѣления и полуескадронъ да тръгне въ 7 ч. пр. пл. по пжтя Рамаданъ Къшла—овчарнитѣ на северъ отъ това село — по долината на рѣкитѣ Рамаданъ дере и Сая Дицитъ — южно отъ надписа „Ламдока Бурулу" — южно отъ надписа „р. Караманъ дере" — северно отъ надписа „Куру дере" — пресѣчението на развалинитѣ на Анастасиевата стена съ пжтя за Ерменикьой; нощуване: авангардътъ — при Анастасиевата стена, кждето да се окопае, като охранява отъ кръстопжтя северно отъ Ерменикьой до Ерменикьой, включително; главнитѣ сили — при пресѣчението на пжтя на настжплението съ рѣка Куру дере.

2-а бригада съ придаденитѣ ѝ едно с. с. и едно не с. с. артилер. отдѣления и полуескадронъ да тръгне въ 7 ч. пр. пл. по пжтя будка Бююкъ Ханъ — ж.-п. ст. Синекли—Анастасиевата стена, при р. Кара су, всичкото време северно отъ желѣзния пжть; нощуване: авангардътъ — при Анастасиевата стена, до р. Кара су, кждето да се окопае, като охранява отъ Ерменикьой до думата „дере" отъ надписа „Деледже дере", при желѣзния пжть; главнитѣ сили — между ж.-п. ст. Синекли и първата будка на изтокъ отъ тази станция.

3-а бригада да тръгне въ 7 ч. 30 м. пр. пл. по пжтя на 2-а бригада; нощуване въ Тюркмалж Йолу.

Командиритѣ на 1-а и на 2-а бригади да вематъ мѣрки за пощателното разузнаване напредъ съ помощьта на рекогносцировачни отряди и за поддържане тѣсна връзка съ съседнитѣ колони.

Домакинскитѣ обози да следватъ задъ колонитѣ, като 2-а бригада вземе само кухнитѣ, бойния обозъ и лекия офицерски обозъ, а останалиятъ обозъ да върви задъ 3-а бригада."

Командиръ̀тъ на 2-а бригада, на бивака при будката западно отъ Бююкъ Ханъ, получи заповѣдьта едва къмъ 9 ч. пр. пл. Той поведе бригадата съ авангардъ 31-и полкъ и едно не с. с. артилер. отдѣление и полуескадронъ. Полуескадронътъ бѣ изпратенъ да поддържа връзка съ съседнитѣ колони. Въ 9 ч. 30 м. тръгна отъ авангарда рекогносцировачниятъ отрядъ, въ 10 ч. тръгнаха преднитѣ части на авангарда, а въ 11 ч. 15 м. — главнитѣ сили на бригадата. Пѫтьтъ бѣше твърде разнебитенъ и минаваше презъ тинести долове, които прѣчеха на движението. Спана и кръстосване съ лѣвата колона на 6-а дивизия, което сѫщо така причини малка задръжка, но, въпрѣки това, къмъ 3 ч. сл. пл. бригадата стигна опредѣленитѣ мѣста: авангардътъ — при Анастасиевата стена, до р. Кара су, кѫдето постави охранение, а главнитѣ сили — до будката източно отъ Синекли.

Командиръ̀тъ на 1-а бригада, на бивака при будката югоизточно отъ Еникьой, получи заповѣдьта къмъ 8 ч. пр. пл. и поведе бригадата, като изпрати авангардъ две дружини, една батарея и полуескадронъ. Авангардътъ, предшествуванъ отъ рекогносцироначенъ отрядъ, тръгне въ 8 ч. 30 м., а главнитѣ сили — въ 8 ч. 45 м. пр. пладне. Пѫтьтъ бѣше лошъ и причини голѣми спънки. Единъ пехотенъ взводъ бѣ изпратенъ напредъ, съ задача да поправи пѫтя, но тъй като нѣмаше голѣмъ окопенъ инструментъ, ползата отъ това бѣ малка. Главата на колоната въ 6 ч., а опашката въ 9 ч. сл. пл. стигнаха и се разположиха на бивакъ въ гората до р. Куру дере. Авангардътъ постави охранение.

Бидейки при Щаба на дивизията, въ Черкескьой, командиръ̀тъ на 3-а бригада получи навреме заповѣдьта и въ 7 ч. 30 м. пр. пл. поведе бригадата по пѫтя на 2-а бригада за с. Туркмалж Йолу въ една колона, като имаше 44-и полкъ начело на колоната. Въ движението си бригадата се натъкна на обози отъ 6-а дивизия и се кръстоса съ часть отъ тая дивизия, и, вследствие това, замръкна на хребета източно отъ р. Денгилъ дере. Тамъ бригадата спрѣ и пренощува, безъ да може да открие връзка съ Щаба на дивизията, защото на мѣстността не се зназа населенъ пунктъ Тюркмалж Йолу, и Щабътъ бѣ отишелъ да нощува въ с. Кара Мандра, което село на картата не е означено.

Походътъ на 3-а Балканска дивизия. — Началникътъ на 3-а дивизия, въ гр. Странджа, следъ като получи заповѣдитѣ по I армия, въ 4 ч. 30 м. пр. пл. съ оперативна заповѣдь уреди движението на дивизията така:

а) Лѣва колона — 24-и Черноморски полкъ, едно с. с. и едно не с. с. артилер. отдѣления и една пионерна рота — да тръгне отъ бивака си по пжтя Странджа—Караджакьой, като при завоя до овчарната, отстоеща около единъ и половина клм. въ североизточна посока отъ последната буква на надписа „р. Цанаръ Бунаръ", завие по пжтя, който отива непосрѣдствено и успоредно съ пжтя Странджа—Бѣлградъ; авангардътъ на колоната да се спре при развалинитѣ на Анастасиевата стена.

б) Срѣдна колона — 3-а бригада, едно с. с. артилер. отдѣление и две не с. с. гаубични батареи — да тръгне въ 10 ч. пр. пл. отъ Странджа по пжтя Странджа—Бѣлградъ, като стигне около кръстопжтя на пжтищата Странджа—Караджакьой и височината 177·6*) — лесъ Соукъ Бунаръ, кждето да остане въ разпореждане на началника на дивизията.

в) Дѣсна колона — 2-а бригада, едно с. с., едно не с. с. полско и едно не с. с. планинско артилер. отдѣления — да тръгне отъ бивака си въ 6 ч. пр. пл. по пжтя, изученъ отъ бригадата по указание отъ Щаба на дивизията; авангардътъ да стигне Анастасиевата стена; да изпрати странично прикритие по пжтя Домусъ Дамлари — пресѣчението на пжтя петь клм. югозападно отъ Кушъ Кая тепе.

г) Лѣво странично прикритие — 11-и Сливенски полкъ и две с. с. планински батареи — да настжпи въ 6 ч. пр. пл. отъ лесъ Соукъ Бунаръ по северния пжть за Караджакьой, като стигне съ авангарда си Анастасиевата стена.

д) Домакинскитѣ обози да тръгнатъ по разпореждане на бригаднитѣ командири, като обозътъ на 1-а бригада тръгне следъ изтеглянето на 3-а бригада, а обозитѣ на останалитѣ бригади следватъ по реда на нумерата.

е) Авангардитѣ да се окопаятъ на Анастасиевата стена и да поставятъ охранение два—три километра напредъ, а главнитѣ сили сжщо да се окопаятъ и свържатъ съ телеграфъ съ Щаба на дивизията.

И тукъ, както въ другитѣ дивизии, предвидъ пресѣчената мѣстность и близостьта на противника бѣ препоржчано внимателно охранение.

Вижда се, че командирътъ на 2-а бригада, въ Сая, не е получилъ навреме заповѣдьта, защото не можа да поведе бригадата въ указаното време. Авангардътъ — три дружини отъ 32-и полкъ, една с. с. полска и две планински с. с. батареи — тръгна едва въ 8 ч., а главнитѣ сили — въ 9 ч. пр. пладне. Една дружина бѣ изпратена странично прикритие по указания

*) Върхъ Кушъ Кая тепе.

въ заповѣдьта по дивизията пѫть*). Пѫтьтъ за движение на бригадата бѣше лошъ — прекосяваше много рѣки, презъ които нѣмаше мостове; всичко това забави движението, и бригадата стигна късно вечерьта и се спрѣ да нощува въ с. Караманъ Дере. Авангардътъ стигна четири клм. източно отъ това село, въ долината на р. Странджа, и постави охранение. Частитѣ отъ бригадата не бѣха получили хлѣбъ, и се хранѣха съ кукурузъ и брашно, които войницитѣ намираха сами.

Командиръть на 3-а бригада, въ Странджа, като получи заповѣдьта, поведе бригадата въ две колони. 42-и полкъ съ товарния си обозъ — по пѫтеката изъ долината на р. Странджа, а 41-и полкъ съ с. с. артилер. отдѣление — по пѫтя южно отъ тая пѫтека. Задъ опашката на последната колона вървѣха домакинскитѣ обози, а следъ тѣхъ—гаубичното отдѣление. Бригадата тръгна отъ Странджа въ 11 ч. пр. пладне. Дѣсната колона при Алатонъ се натъкна на 2-а бригада и чака единъ часъ, докато се изтегли 29-и полкъ съ обозитѣ си. И по-нататъшното движение на колоната ставаше съ чести спирания, причинени отъ частитѣ, които предшествуваха. Стъмни се; движението все така бавно продължаваше. Намѣста пѫтьтъ бѣше много стръменъ, и спускането на артилерията ставаше трудно. Колоната се разтегна толкова много, че заповѣдитѣ, които се предаваха гласно отъ главата на колоната, не можеха да отидатъ по-далечъ отъ челната дружина Само две роти отъ 41-и полкъ стигнаха въ 2 ч. 30 м. пр. пл. на 29-и октомврий въ с. Караманъ Дере, а останалата часть отъ полка пренощува на пѫтя въ походенъ редъ заедно съ артилерията, отъ която само часть можа да се спусне въ долината на р. Странджа. Едва на следния день частитѣ се прибраха въ селото. Колоната пѫтува 24 часа, като измина всичко 14 километра. Целиятъ 42-и полкъ, необремененъ отъ артилерия, стигна въ казаното село много по-рано.

Командиръть на 1-а бригада, въ Странджа, получи заповѣдьта въ 3 ч. 40 м. пр. пладне. Той я изпрати съ офицеръ на началника на страничното прикритие и съ конникъ — на командира на 24-и полкъ. Последниятъ поведе полка въ 7 ч 30 м. пр. пл., като изпрати една дружина авангардъ. Авангардътъ и две дружини отъ главнитѣ сили се насочиха по прѣкъ пѫть, а

*) Този пѫть е коларски, неотбелязанъ върху картата; той води презъ Домусъ Дамлари—Кюрдкьой къмъ долината на р. Странджа, отбива се отъ тая посока къмъ с. Караманъ Дере и после — по долината на р. Караманъ дере, презъ Стена, до в. 177·6 (Кушъ чая тепе).

една дружина и скорострелното отдѣление взеха по-южния пѫть и се присъединиха къмъ колоната при преминаването на лѣвия брѣгъ на р. Странджа. Рѣката бѣ доста дълбока, и се премина по мостъ отъ клоне, направенъ отъ авангарда. Пионеритѣ бѣха останали назадъ, за да правятъ пѫть за артилерията. Къмъ 3 ч. сл. пл. колоната стигна Анастасиевата стена и се разположи на бивакъ до нея, северозападно отъ Караджакьой.

Началникътъ на страничното прикритие, на бивака при лесъ Соукъ Бунаръ, получи заповѣдьта по дивизията въ 7 ч. пр. пладне. Въ 7 ч. 30 м. пр. пл той поведе колоната — 11-и Сливенски полкъ и две планински батареи, като изпрати авангардъ една дружина и картечната рота. Къмъ 3 ч. сл. пл. авангардътъ стигна въ Караджакьой, кѫдето бѣ посрещнатъ тържествено отъ населението, съ духовенството начело. Главнитѣ сили стигнаха Анастасиевата стена и се разположиха на бивакъ. Авангардитѣ на 11-и и 24-и полкове поставиха охранение предъ Караджакьой. Тъй като бригадата не бѣше получила хлѣбъ, нито имаше надежда да получи, командиръть на бригадата изпрати офицеръ съ команда да реквизира брашно и да пече хлѣбъ въ селскитѣ пещи. Макаръ брашното да не бѣше въ изобилие, все пакъ се приготви доста хлѣбъ.

Щабътъ на дивизията, който пѫтуваше следъ 42-и полкъ, стигна въ 10 ч. вечерьта въ с. Караманъ Дере.

Походътъ на 5-а Дунавска дивизия. — Началникътъ на 5-а Дунавска дивизия, на бивака петь километра западно отъ гр. Странджа, като получи първата и втората заповѣди по III армия, въ 4 ч. 30 м. пр. пл. съ оперативна заповѣдь организира настѫплението така:

а) 2-и Искърски полкъ да тръгне отъ бивака си въ 6 ч. пр. пл. по пѫтя Странджа — лесъ Соукъ Бунаръ и по-нататъкъ — задъ страничното прикритие на Балканската дивизия;

б) другитѣ части отъ дивизията съ Щаба на 1-а бригада да се съсрѣдоточатъ въ района между надписа „р. Цанаръ Бунаръ“ и Домусъ Дамлари, като тръгнатъ отъ бивацитѣ въ 8 ч. пр. пл. и следватъ по пѫтя презъ Странджа за Домусъ Дамлари; въ главата на колоната да се движи 2-а бригада съ придаденитѣ ѝ части;

в) домакинскитѣ обози да следватъ следъ опашката на общата колона;

г) Телеграфната полурота да свърже съ телеграфъ и телефонъ най-късно до 5 ч. сл. пл. Щаба на дивизията съ Щаба на армията въ гр. Странджа.

Съ отдѣлно предписание придаденитѣ къмъ 1-а бригада артилерийски и други части се придаваха къмъ 2-а бригада.

Командирътъ на 2-и Искърски полкъ, на бивака северозападно отъ гр. Странджа, получи навреме заповѣдьта по дивизията и въ 7 ч. пр. пл. поведе полка презъ Странджа планина — лесъ Соукъ Бунаръ за Караджакьой, като изпрати авангардъ една дружина. Отъ Странджа обозътъ на полка се отдѣли по шосето за Караджакьой. Облекченъ отъ обоза, къмъ 5 ч. 30 м. сл. пл. полкътъ настигна 11-и Сливенски полкъ западно отъ Анастасиевата стена и се разположи на бивакъ задъ него, отъ дветѣ страни на пжтя. Войницитѣ не получиха хлѣбъ; кухнитѣ, както и останалитѣ обози, не пристигнаха, поради голѣмата навалица по пжтя.

Командирътъ на 2-а бригада, на бивака при овчарнитѣ западно отъ гр. Странджа, получи навреме заповѣдьта и въ 8 ч. пр. пл. поведе бригадата отъ овчарнитѣ по пжтя, който отъ Сарай върви на истокъ и кръстосва шосето Странджа—Синекли. Безъ особени спънки, въ 4 ч. 30 м. сл. пл. бригадата стигна кръстопжтя единъ клм. източно отъ Кюрдкьой и се разположи на бивакъ по двата брѣга на р. Цанаръ Бунаръ. Гаубичното отдѣление съ една дружина пристигна съ единъ часъ по-късно. 20-и полкъ постави охранение.

Командирътъ на 3-а бригада, на бивака при овчарнитѣ четири клм. западно отъ Странджа, получи заповѣдьта по дивизията навреме и въ 10 ч. пр. пл. поведе бригадата по пжтя за Странджа и оттамъ — по шосето за Домусъ Дамлари въ следния редъ: една рота авангардъ, 45-и полкъ, артилерийското отдѣление и 46-и полкъ; домакинскиятъ обозъ следваше на единъ километъръ. Движението по пжтя, особено презъ гр. Странджа и презъ моста на едноименната рѣка, се затрудни много отъ закъснѣлитѣ части на 3-а Балканска дивизия и маса обози и артилерия на разни дивизии. Въ 6 ч. 30 м. сл. пл. бригадата стигна Домусъ Дамлари и се разположи на бивакъ, като постави охранение.

Щабътъ на дивизията пренощува въ Домусъ Дамлари.

Походътъ на 9-а Плѣвенска дивизия. — Тъй като 9-а дивизия бѣ изпълнила още на 27-и маршрута, опредѣленъ въ заповѣдьта по армията, тя продължи движението по устната

заповѣдь на командуващия армията и стигна съ 1-а бригада — въ Сарай, а съ 2-а бригада — въ Едрикьой и въ Каваджикъ. Поради многото обози на дивизиитѣ отъ предната линия, движението бѣ трудно, обозитѣ изостанаха съвсемъ назадъ, продоволственията транспортъ не можа да пристигне, и дивизията получи хлѣбъ отъ Интендантството на 5-а дивизия.

Положението на двѣтѣ страни на 28-и октомврий вечерьта.

И тъй, на 28-и вечерьта турскитѣ I и II източни армии се проустройваха въ една Чаталджанска армия, частитѣ на която се съсрѣдоточаваха по следния начинъ:

Въ първа линия:

I низамски корпусъ — между Мраморно море и линията Мухакьой—Бахчеишкьой, изключително;

II низамски корпусъ — на северъ отъ I корпусъ, до линията Ясойренъ—Уржуню, изключително;

III низамски корпусъ — на северъ отъ II корпусъ, до Черно море.

Въ втора линия:

I сборенъ редифски корпусъ — около Турсункьой и Чилингиръ;

II сборенъ редифски корпусъ — около Хадемкьой.

Леката конна бригада — при Хадемкьой.

Дивизиитѣ Чанакъ Кале и Афионъ Кара Хисаръ и полкътъ Айвали — около Спарто куле;

Щабътъ на армията — въ Хадемкьой;

Дивизиитѣ Фетихъ и Селимие укрепяваха Чаталджанската позиция.

Сѫщия день българскитѣ I и III армии стигнаха до Анастасиевата стена и се разположиха по следния начинъ:

I армия:

Конната дивизия — наблюдаваше брѣга на Мраморно море и пазеше карантина около Хаджи Муратли (югозападно отъ Чорлу);

10-и коненъ полкъ — въ Чанта;

10-а дивизия: 1-а бригада — въ Каливри, 2-а — въ Чанта;

1-а дивизия: 1-а бригада — въ Бююкъ Чалтъкъ, 2-а — въ Фенеръ;

6-а дивизия: 1-а бригада — въ Синекли, 2-а — западно отъ Синекли.

Щабътъ на армията — въ Дерменкьой.

Въ армията е констатирана епидемия холера.

III армия:

4-а дивизия: 1-а бригада — югозапано отъ Чакълджикъ, с. Куру дере, 2-а — източно отъ Синекли, 3-а — при Тюркджиж Йолу.

3-а дивизия: 1-а бригада — западно отъ Караджакьой, 2-а и 3-а бригади — при с. Караманъ Дере.

5-а дивизия: отъ 1-а бригада, 5-и полкъ — въ Мидия, 2-и полкъ — югозападно отъ Караджакьой, 2-а бригада — при Кюрдкьой, 3-а бригада — при Домусъ Дамлари.

9-а дивизия: 1-а бригада — въ Сарай, 2-а бригада — въ Ерикьой и въ Каваджикъ.

Щабътъ на армията — въ Странджа.

Щабътъ на действуващата армия — въ Лозенградъ.

Походътъ на 29-и октомврий.

Разпорежданията на Главното командуване.

Щабътъ на действуващата армия на 28-и октомврий получи следнитѣ сведения:

1) Отъ Военния аташе въ Петроградъ: за смѣната на Абдуллахъ и други паши и че Назимъ паша се старае да възобнови укрепленията на Чаталджа, за да спечели време до подхода на подкрепленията отъ Ерзерумъ и кюрдска конница; всички военни кореспонденти, върнали се отъ театъра на войната, потвърдяватъ пълната дезорганизация и пълна липса на припаси, снаряди, санитарна служба. Тежкоранени се изоставятъ. Заповѣдано е на жителитѣ на Санъ-Стефано и Макрикьой да се изселятъ. Шейхъ-юль-Ислямътъ обявилъ свещена война.

2) Отъ Военния аташе въ Букурещъ: по сведения отъ Цариградъ, влаковетѣ пренасятъ само артилерия за Чаталджа. Решено

е отбрана до крайность; пресата и ходжитѣ работятъ въ тая посока; масата дезертира отъ Чаталджа; въ Цариградъ имало 40 хиляди ранени, гладни и въ мизерия; въ Кюстенджа имало слухъ за кланета въ Цариградъ; ромънскиятъ воененъ параходъ „Елизабета“ заминалъ за Цариградъ.

3) Отъ I и III армии се получиха донесения, които потвърдяваха сведенията, че турцитѣ отвсѣкждe се оттеглятъ къмъ Чаталджа, и че турски военни кораби стоятъ на котва при Родосто и при Ерегли. Въ Чорлу Щабътъ на I армия залови между оставенитѣ отъ турцитѣ книжа и телеграфическото разпореждане на Абдуллахъ паша на 13-и до командиритѣ на корпуситѣ относно мѣстонахождението на частитѣ, за да могатъ да се събератъ пръснатитѣ имъ войници и да се насочатъ подкрепленията, които идатъ отъ Азия. Отъ тая телеграма ставаше ясно, че Турската източна армия, следъ пристигането на всички подкрепления отъ Азия, трѣбваше да състои отъ 8 корпуса или 12 низамски и 21 редифски дивизии.

На 28-и вечерьта началникътъ на Щаба на действуващата армия отдаде следната директива за настжплението на 29-и:

„Карта 1:126,000.

За утрешно число, 29-и октомврий, армиитѣ ще продължаватъ настжплението, както следва:

1) I армия — въ района Синекли—Авренъ—Инджесъ, включително и Яладжа—Сирдюкьой—Инджекьой, като достигне линията Инджесъ—Албасанъ—Инджекьой.

2) Конната дивизия да остане въ Яладжа до ново разпореждане.

3) III армия — въ района Синекли—Авренъ—Инджесъ, изключително, и овчарната на североизтокъ отъ Стена—Бѣлградъ—Чифликьой—Тарфа, като достигне линията Тарфа—Калфакьой—Акъ Аланъ—Инджесъ, изключително.“

Освенъ това, началникътъ на Щаба заповѣда на командуващия II армия да изпрати отрядъ, който да заеме Чорлу и отъ 1-и ноемврий да се открие комуникационна линия на югъ отъ Одринъ по желѣзния пжть Люле Бургасъ—Чорлу. Заповѣда се на генералъ Геневъ, съ Кърджалиския отрядъ и една бригада отъ Македоно-одринското опълчение, да настжпи презъ Местанли—Гюмюрджина за Деде Агачъ, за да пръсне башибозуцитѣ и завладѣе последния градъ.

Походътъ на III армия на 29-и октомврий. На 28-и вечерьта старшиятъ лѣкарь въ III армия съ голѣмо вълнение доложи на командуващия армията, че по нѣкои признаци е явно, че въ армията се е появила азиатска холера. Въ 3-а Балканска дивизия сж констатирани около 60 заболявания

съ симптоми отъ тая болесть. Командуващиятъ III армия не искаше да вѣрва, и заповѣда да се направятъ най-внимателни изследвания и да му се докладва. На 29-и сутриньта числото на болнитѣ достигна до 400, при това симптомитѣ не оставиха никакво съмнение, че сѫ холерни. Въ сѫщото време се получи сведение, че холерата се е появила, и се развива въ твърде широки размѣри въ 2./4. бригада, която бѣ минала презъ ж.-п ст. Черкескьой. Едва тогава медицинскиятъ персоналъ си обясни защо пѫтьтъ Виза—Сарай бѣше осѣянъ съ турски трупове, безъ да е имало сражение по тия мѣста.

При това положение командуващиятъ III армия на 28-и въ 3 ч. сл. пл. получи директивата отъ Главната квартира и въ 11 ч. 59 м. сл. пл. издаде следната заповѣдь:

„Сведенията за противника сѫ сѫщитѣ, както и въ заповѣдьта № 31.

Нашата I армия настѫпва въ зоната между ж.-п. линия за Цариградъ и Мраморно море. Ще достигне утре линията Инджесъ—Албасанъ—Инджекьой.

Повѣрената ми армия да настѫпи утре въ зоната северно отъ ж.-п. линия за Цариградъ до Черно море, за което:

1) Странично прикритие (2-и Искърски полкъ, съ една полска не с. с. батарея отъ 5-а Дунавска дивизия и двадесеть конника отъ ескадрона на Щаба на армията) да настѫпи презъ селото Караджакьой къмъ Ормалъ—Сербели. Да охранява лѣвия флангъ на армията. Да изпрати две роти съ шесть конника въ Подима. Свръзка съ Щаба на армията чрезъ 3-а Балканска дивизия.

2) 3-а Балканска дивизия (съ 11-и Сливенски полкъ и безъ не с. с. гаубично отдѣление) да продължи настѫплението си въ зоната, ограничена на югъ отъ пѫтя, който пресича развалинитѣ на Анастасиевата стена петь клм. отъ Кушъ Кая тепе (177·6), до с. Калфакьой. Съ авангардитѣ си да достигне линията Тарфа—Калфакьой. Да влѣзе въ връзка съ 2-и Искърски полкъ. Щабътъ на дивизията — въ Софасъ.

3) 4-а Преславска дивизия да продължи настѫплението си въ зоната южно отъ тая на 3-а Балканска дивизия до ж.-п. линия, включително. Съ авангардитѣ си да достигне линията Калфакьой, изключително,—Акъ Аланъ до височинитѣ три километра отъ Кабачкьой, включително. Свръзка съ I армия — при с. Инджесъ. Щабътъ на дивизията — въ Ерменикьой.

4) Линията на охранението за презъ нощьта на два—три клм. предъ линията на авангардитѣ. Авангардитѣ да се укрепятъ добре на достигнатитѣ отъ тѣхъ мѣста, безъ да влизатъ въ сериозенъ бой. Въ време на движението охранението да се допълни съ гѫсти рекогносцировачни отряди.

5) Дветѣ скорострелни батареи отъ 1-и планински артилерийски полкъ, придадени досега къмъ 5-а Дунавска дивизия, да заминатъ за Ерменикьой, кѫдето да влѣзатъ въ разпореждането на началника на 4-а Преславска дивизия.

6) 5-а Дунавска дивизия да съсрѣдоточи вънъ отъ пѫтя всичката си артилерия (заедно съ не с. с. гаубично отдѣление, състоещо досега въ състава на 3-а дивизия) по пѫтя Странджа—Бѣлградъ, въ участъка между вливането на р. Цанаръ Бунаръ въ р. Странджа и развалинитѣ на Анастасиевата стена. Прикритие на артилерията да назначи единъ пехотенъ полкъ. Съ другитѣ пехотни части отъ дивизията да укрепи гребена около развалинитѣ на Анастасиевата стена въ участъка отъ р. Странджа на югъ, въ зоната на 3-а Балканска дивизия. Щабътъ на дивизията — при артилерията.

7) 9-а Плѣвенска дивизия да се съсрѣдоточи въ района между Йеникьой и р. Рамаданъ дере, северно отъ ж.-п. линия. Щабътъ на дивизията — въ будката на ж.-п. линия.

8) Тръгване за всички въ 7 ч. пр. пладне.

9) Началницитѣ на дивизиитѣ да вематъ всички мѣрки щото утре, не по-късно отъ 5 ч. сл. пл., да свържатъ съ телеграфъ щабоветѣ на дивизиитѣ съ Ерменикьой, безъ да се нарушава сегашната връзка на щабоветѣ на дивизиитѣ съ гр. Странджа.

10) Азъ утре ще остана въ гр. Странджа, а на 30-и того сутриньта ще премина въ Ерменикьой."

Походътъ на 4-а Преславска дивизия. — Началникътъ на 4-а дивизия, въ Мандра, получи заповѣдьта по III армия на 29-и въ 8 ч. пр. пл. и веднага съ оперативна заповѣдь уреди движението по следния начинъ:

1-а бригада съ придаденитѣ ѝ части да тръгне въ 9 ч. пр. пл. по пѫтя бивака—Ерменикьой—Акъ Аланъ; авангардътъ да нощува въ Акъ Аланъ и да охранява отъ Калфакьой, изключително, до началото на надписа „р. Аркъ"; главнитѣ сили да нощуватъ три клм. задъ авангарда.

2-а бригада съ придаденитѣ ѝ части да тръгне въ 9 ч. пр. пл. по пѫтя, който минава край желѣзно-пѫтната линия за Кабачкьой; авангардътъ да нощува на височината три клм. източно отъ Кабачкьой и да охранява вдѣсно отъ 1-а бригада до желѣзния пѫть при Инджесъ кѫдето да влѣзе въ връзка съ охранението на I армия.

3-а бригада съ придаденитѣ ѝ части да тръгне въ 9 ч. пр. пл. по пѫтя Тюркмалѫ Йолу—Ерменикьой, кѫдето да нощува.

Авангардитѣ да се укрепятъ добре на достигнатитѣ отъ тѣхъ мѣста, безъ да влизатъ въ сериозенъ бой.

Въ време на движението охранението да се допълни съ рекогносцировачни отряди.

Домакинскитѣ обози да вървятъ задъ колонитѣ, а административнитѣ — да достигнатъ ж.-п. ст. Синекли.

Командирътъ на 1-а бригада, на бивака до р. Куру дере, получи заповѣдьта по дивизията въ 8 ч. 50 м. пр. пл. и разпореди:

Въ 9 ч. 45 м. пр. пл. една рота съ двама конника, като рекогносцированъ отрядъ, да тръгне по пѫтя, опредѣленъ за бригадата.

Авангардътъ отъ предния день да тръгне въ 10 ч. 30 м. пр. пл., а главнитѣ сили, които бѣха пренощували доста далеко отъ авангарда, да тръгнатъ въ 9 ч. 30 м. пр. пладне.

Тъкмо когато главнитѣ сили бѣха готови да тръгнатъ, пристигна хлѣбъ, и, докато се раздаде, изгуби се около единъ часъ, и следъ това колоната тръгна въ сѫщия редъ, както миналия день, т. е. батареитѣ между дружинитѣ. Пѫтьтъ минаваше презъ силно пресѣчена и гориста мѣстность, съ стръмни спускове и възкачи, и намѣста бѣше кàленъ. При това той бѣ по-тѣсенъ отъ орѫдейнитѣ коли, и ситѣ закачаха храститѣ. Изпратена напредъ команда отъ пионери поправяше пѫтя, но тя не можеше да успѣе навсѣкѫде.

Поради тия трудности главата на колоната къмъ 12 ч. 30 м. сл. пл. наближи единъ километъръ до авангарда, който още не бѣше тръгналъ, защото войницитѣ бѣха гладни, и се чакаше да пристигне хлѣбъ и да се раздаде топлата храна, която се готвѣше.

Къмъ 1 ч. сл. пл. авангардътъ бѣше готовъ и тръгна. Тръгнаха и главнитѣ сили следъ него. Пѫтьтъ бѣ все тъй лошъ. Колелата се измѫкваха почти на рѫце. Но трудноститѣ станаха непреодолими, когато се стъмни и завалѣ дъждъ. Изнуренитѣ коне отказваха да теглятъ и падаха отъ умора. Една ракла падна въ една урва и се повреди. Авангардната батарея замръкна въ Ерменикьой и нощува безъ прикритие, разтегната два километра следъ това село и Акъ Аланъ. Батареитѣ отъ главнитѣ сили пристигнаха късно презъ нощьта и се спрѣха на бивакъ източно отъ Ерменикьой. Тамъ нощува и пехотата; последната дружина пристигна едва на 30-и сутриньта. Часть отъ пехотата на авангарда пристигна въ Акъ Аланъ на 30-и къмъ 4 ч. пр. пл., а останалата часть, заедно съ батареята, — въ 9 ч. 30 м. пр. пладне.

Командирътъ на 2-а бригада, на бивака източно отъ будата при Синекли, получи заповѣдьта по дивизията въ 8 ч. 30 м. пр. пл. и въ 9 ч. 30 м. той поведе главнитѣ сили на бригадата.

Къмъ 11 ч. пр. пл. колоната се приближи до мѣсторазположението на авангарда, три километра южно отъ Курткьой. Последниятъ не бѣше тръгналъ, защото чакаше да получи хлѣбъ.

Оттукъ командирътъ на бригадата изпрати рекогносцировачни отряди отъ по една рота и три конника край желѣзния пѫть и направо къмъ Кабачкьой, а полуескадрона изпрати къмъ Инджесъ, за да държи връзка съ 6-а дивизия.

Настѫпи и авангардътъ — 31-и полкъ и едно с. с. артилер. отдѣление — по пѫтя край желѣзния пѫть.

Къмъ 12 ч. по пладне командирътъ на полуескадрона донесе, че къмъ Инджесъ имало една турска конна бригада съ шесть орѫдия, и че въ дола при това село имало и турска пехота. Въ 12 ч. 40 м. сл. пл., когато преднитѣ части на авангарда се спускаха къмъ ж.-п. ст. Кабачка, бѣха обстреляни съ артилерийски огънь. Колоната спрѣ, защото мѣстностьта бѣ открита и се поражаваше отъ инджесскитѣ височини.

Командирътъ на бригадата изпрати къмъ Авренъ една рота да разузнае откѫде стреля турската артилерия. За да предизвика турската артилерия, та да може да се опредѣли количеството ѝ той заповѣда, и авангардътъ настѫпи въ боенъ редъ. Въ сѫщото време заповѣда на командира на скорострелното отдѣление да заеме позиция задъ височинитѣ западно отъ ж.-п. ст. Кабачка. Докато ставаше това, къмъ 4 ч. сл. пл. лѣвата колона на 6-а дивизия наближи с. Авренъ, което се оказа незаето.

Главнитѣ сили се събраха три клм. югозападно отъ ж.-п. ст. Кабачка, а авангардътъ излѣзе около три клм. предъ станцията и постави охранение.

Батареитѣ отъ авангарда нощуваха на позиция западно отъ станцията подъ прикритието на една рота, и бѣха готови да откриятъ огънь.

Турската лека конна бригада, която бѣ спрѣла 2-а бригада, бѣше прекратила огъня и бѣ отстѫпила. Но командирътъ на българската бригада не бѣ сигуренъ въ това.

Още предния день бѣха умрѣли трима войници съ холерни признаци, тоя день умрѣха още двама, а заболѣха отъ холера много.

Командирътъ на 3-а бригада, на бивака при Тюркмалж Йолу, получи навреме заповѣдьта по дивизията и поведе бригадата по указания пѫть. Начело вървѣше 43-и полкъ, а следъ неговата челна дружина вървѣше не с. с. артилер. отдѣление.

Когато къмъ с. Бекерли започна артилерийската стрелба между турцитѣ и 2-а бригада, той насочи 3-а бригада полунадѣсно, въ долината на р. Кара Су, която тече южно отъ Ерменикьой. Но въ тая посока при навлизането въ гората западно отъ Ерменикьой се кръстоса съ 1-а бригада, която, както се каза, бѣше закъснѣла. 3-а бригада се спрѣ и даде пжть на 1-а. Стъмни се къмъ 8 ч. завалѣ дъждъ; пжтьтъ се разкаля; артилерията на 1-а бригада затъваше и мжчно се движеше. 43-и полкъ продължи движението встрани отъ пжтя, и часть отъ него на 30-и октомврий къмъ 3 ч. пр. пл. стигна Ерменикьой. Останалата часть отъ пехотата и артилерията остана на пжтя и прекара на бивакъ подъ проливенъ дъждъ, безъ палатки.

Щабътъ на дивизията стигна въ Ерменикьой.

Походътъ на 3-а Балканска дивизия. — Началникътъ на 3-а дивизия, въ Караманъ Дере, получи заповѣдьта по III армия въ 4 ч. 20 м. пр. пл. и въ 5 ч. 20 м. съ заповѣдь по дивизията преди настжплението така:

а) Лѣва колона — 1-а бригада, едно с. с. полско, едно не с. с. полско артилер. отдѣления, две с. с. планински батареи и една пионерна рота — да тръгне отъ бивака въ 7 ч. пр. пл. по пжтя Бѣлградъ—Тарфа, като се охранява съ странично прикритие, изпратено презъ Ормалж и Сербели; авангардътъ да се спре около Тарфа.

б) Срѣдна колона — 3-а бригада и едно с. с. артилер. отдѣление — да тръгне въ 9 ч. пр. пл. отъ бивака по пжтя Бѣлградъ—Чифликкьой—Софасъ, кждето да се спре въ разпореждане на началника на дивизията.

в) Дѣсна колона — 2-а бригада, едно с. с. полско, едно не с. с. полско артилер. отдѣления и едно не с. с. планинско артилер. отдѣление — да тръгне отъ бивака въ 7 ч. пр. пл. по пжтя Чифликкьой—Калфакьой. Авангардътъ да се спре около Калфакьой.

г) При движението охранението да се допълни съ рекогносцировачни отряди, а при нощуването охранението да се постави два—три клм. предъ линията на авангардитѣ.

д) Командирътъ на Пионерната дружина, безъ да нарушава сжществуващата телеграфна връзка съ Щаба на армията въ Странджа, да устрои друга въ Ерменикьой.

Командирътъ на 1-а бригада, на бивака източно отъ Караманъ Дере, получи заповѣдьта по дивизията за предстоещия походъ въ 8 ч. 05 м. пр. пл. и веднага отдаде заповѣдь, съ която организира движението на колоната: 2-а и 4-а дружини отъ 24-и полкъ и 1-а с. с. батарея — авангардъ. Отъ 11-и полкъ се

назначи една дружина странично прикритие по пѫтя, указанъ
въ заповѣдьта по дивизията.

Бригадата не можа да тръгне въ 7 ч. пр. пл., защото нѣ
маше хлѣбъ, и не бѣше получаванъ вече 1—2 деня. Едва въ
10 ч. 30 м. пр. пл., следъ като се приготвиха въ селото 2000 хлѣбо
и се раздадоха съразмѣрно на частитѣ, авангардътъ тръгна
Главнитѣ сили тръгнаха въ 11 ч. 15 м. Въ 3 ч. 15 м. сл. пл
на завоя северозападно отъ Сербели командиръть на бригадата
срещна единъ разездъ отъ страничното прикритие — 2-и Ис
кърски полкъ. Началникътъ на разезда доложи, че срещналъ
турски разездъ отъ 20 конника; имало и спешени турци, кои
му убили единъ конь. Когато колоната отмина Сербели, зава
силенъ дъждъ; пѫтищата, които и безъ това бѣха кални, стана
почти непроходими; артилерията затъна и не можеше да мръдне
При все това въ 6 ч. 30 м. сл. пл. авангардътъ стигна Тарф
и постави охранение на височината единъ и половина кл
югоизточно отъ селото, а главнитѣ сили останаха да нощуват
при батареитѣ въ гората северозападно отъ Тарфа. 1./24. дружи
бѣше изпратена да усили авангарда, като пренощува зад
самото село.

Презъ тоя день имаше нѣколко смъртни случаи отъ холер
Отъ 11-и полкъ заболѣха около 100 войника и останаха н
лѣчение въ Караджакьой.

Командиръть на 3-а бригада получи заповѣдьта по дивизият
навреме и поведе бригадата по указания пѫть, като изпрат
две дружини отъ 42-и полкъ и една с. с. батарея авангард

Авангардътъ тръгна въ 9 ч. пр. пл., обаче между него
главнитѣ сили се вмъкнаха две дружини и една батарея от
2-а бригада, и това забави движението съ около единъ час
Бригадата мина на нѣколко мѣста р. Странджа въ колона
единъ по мостчета, направени набързо; това забави още пове
движението. Когато колоната стигна Бѣлградъ, мръкна, бѣ
валѣло дъждъ, и пѫтьтъ, който минаваше презъ височина
която трѣбваше да се премине, бѣше много каленъ. Изнурени
коне на артилерията не можаха да я изтеглятъ, поради кое
авангардътъ спрѣ да нощува на единъ километъръ оттатъ
Бѣлградъ, кѫдето постави охранение, а главнитѣ сили — в
селото. Походътъ бѣше извънредно труденъ, особено за артил
рията, която не можеше да се движи безъ помощьта на пехота
Бригадата измина 10 километра за 12 часа.

Командирътъ на 2-а бригада, въ с. Караманъ Дере, получи навреме заповѣдьта по дивизията и поведе бригадата въ сѫщия редъ, въ който пѫтуваше миналия день. Тъй като по сѫщия пѫть тръгнаха части отъ други бригади, макаръ авангардътъ да тръгна въ 8 ч. пр. пл., нѣкои части отъ главнитѣ сили тръгнаха едва къмъ 11 ч. пр. пладне. Къмъ пладне авангардътъ стигна Бѣлградъ, но, поради голѣмата умора, вследствие голѣмата стръмнина и дълбока каль, изъ която авангардната батарея едва се движеше, колоната спрѣ и почива въ казаното село до 3 ч. 30 м. сл. пладне. Следъ това, въпрѣки всички усилия и препрегане съ биволи, артилерията не можа да върви по указания пѫть и се принуди да тръгне по пѫтя, който заобикаля височината югоизточно отъ Бѣлградъ. И тукъ движението бѣше твърде затруднено. Съ голѣмъ трудъ къмъ 10 ч. сл. пл. колоната стигна предъ Калфакьой, кѫдето се спрѣ да нощува на бивакъ. Авангардътъ се разположи за нощуване единъ километъръ източно отъ селото, кѫдето постави охранение. Войницитѣ не бѣха получили хлѣбъ; нѣкои вече два—три дни се хранѣха съ варено жито, царевица и пр. Сутриньта, при тръгване, нѣкои части раздадоха по нѣколко кочани царевица на войникъ. При пристигането въ Калфакьой, командирътъ на 29-и полкъ събра съ голѣмъ трудъ и срещу заплащане 800 хлѣба и ги раздаде на частитѣ.

Тъй като при движението по долината къмъ с. Караманъ Дере, вследствие навалицата, лошитѣ пѫтища и голѣмата каль, обозитѣ се откѫснаха отъ частитѣ, и последнитѣ не можеха да получаватъ редовно хлѣбъ, началникътъ на дивизията изпрати следното донесение:

„Съ постоянното движение на дивизията, безъ своевременно устройство на междинитѣ магазини, и по причина движението на 9-а пех. Плѣвенска дивизия по пѫтя, по който се движатъ административнитѣ обози, ешелонитѣ отъ продоволствения транспортъ се откѫснаха отъ частитѣ на дивизията, и попълването хлѣба и другитѣ продукти стана почти невъзможно.

И досега нашиятъ продоволственъ транспортъ ходи да получава хлѣбъ въ Лозенградъ, а ние сме отдалечени вече отъ него на петь прехода. При това положение ешелонитѣ правятъ непоносими усилия, добитъкътъ изнемощява и умира, и при все това войницитѣ не могатъ да получаватъ хлѣба си отъ два—три дни. Трети день вече частитѣ ядатъ булгуръ, варенъ кукурузъ и жито. Вънъ отъ това, и полковитѣ обози се разстроиха, много коне умрѣха и се набиха.

Да се използуватъ мѣстнитѣ срѣдства не може, понеже всичко е опустошено въ този край. Трудноститѣ се увеличаватъ и отъ обстоятел-

ството, че движението на обозитѣ не може да стане освенъ по единъ пѫть, по който ежедневно се пресичатъ съ обози отъ други дивизии. За да могатъ частитѣ да получаватъ навреме хранителнитѣ си припаси, моля, часъ по-скоро да се устроятъ междиннитѣ магазини и да ни снабдятъ съ соль, понеже се привършва."

За да избѣгне насядането, началникътъ на дивизията писа въ Щаба на 5-а дивизия, че пѫтьтъ Странджа—Бѣлградъ, поради трудностьта на пѫтищата, по които пѫтуватъ бригадитѣ, е задръстенъ отъ обози.

Щабътъ на дивизията въ 9 ч. 30 м. вечерьта стигна въ Софасъ.

Походътъ на 5-а Дунавска дивизия. — Командирътъ на 2-и Искърски полкъ, при Анастасиевата стена, западно отъ Караджакьой, получи навреме заповѣдьта по III армия, съ която се назначава странично прикритие на армията. Той изпрати 6-а и 7-а роти въ Подима и поведе полка въ 8 ч. 30 м. пр. пл. по пѫтя Караджакьой—Ормалъ—Сербели, като изпрати авангардъ 3-а дружина. Въ 2 ч. 30 м. полкътъ пристигна въ Сербели, при което село разездътъ, изпратенъ отъ придаденитѣ къмъ полка конници, бѣше ималъ слаба престрелка съ турски конници. Полкътъ се разположи на квартири въ селото, а авангардътъ постави охранение предъ селото. Обозътъ не пристигна, и войницитѣ ядоха царевица, взета отъ селото[1]).

Началникътъ на 5-а дивизия така сѫщо получи навреме предупреждение и самата заповѣдь по III армия за настѫпването и отдаде навреме заповѣдь за онова, което трѣбва да вършатъ останалитѣ части отъ дивизията. Споредъ тая заповѣдь, даденията участъкъ за укрепяване отъ дивизията се раздѣля така: на 2-а бригада — отъ р. Странджа по гребена на Анастасиевата стена до единъ километъръ отъ Кушъ Кая тепе, а на 3-а бригада — отъ последната точка до кръстопѫтя петь километра южно отъ Кушъ Кая тепе. Всичката артилерия, заедно съ не с. с. гаубично отдѣление, придадена къмъ 3-а дивизия, подъ прикритието на 46-и полкъ и подъ началството на командира на 1-а бригада, да се съсрѣдоточи вдлъжъ пѫтя, вънъ отъ него, въ участъка отъ устието на р. Цанаръ Бунаръ до Анастасиевата стена.

Командирътъ на 2-а бригада получи навреме заповѣдьта и, като остави артилерията, направи разпореждане за тръгване, но

[1]) Нищо не се споменава за батареята, която се придава къмъ полка; тя навѣрно не бѣше пристигнала

поради голѣмото натрупване войски, особено обозитѣ на 3-а дивизия, настжплението почна едва къмъ 11 ч. 30 м. пр. пладне. По сжщата причина движението бѣше извънредно бавно, и бригадата въ 6 ч. сл. пл. едва стигна единъ километъръ западно отъ височината 177·6 и се разположи на бивакъ. Обозитѣ не можаха да стигнатъ. Укрепяване на позицията не можа да се започне.

Командирътъ на 3-а бригада получи така сжщо навреме заповѣдьта и, като остави артилерията и 46-и полкъ въ Домусъ Дамлари, поведе въ 7 ч. пр. пл. 45-и полкъ къмъ участъка, който му бѣ опредѣленъ за укрепяване. Полкътъ пжтува презъ труднопроходими планински пжтеки и къмъ 4 ч. стигна позицията си и се разположи на бивакъ задъ Анастасиевата стена, близо до Кушъ Кая тепе. До вечерьта само се изучава участъкътъ, безъ да се започне укрепяването.

Артилерията, подъ прикритието на 46-и полкъ, се изтегли къмъ указания пжть, но, поради голѣмата навалица, нощува по пжтя, размѣсена съ многочисленитѣ обози и безъ да стигне Анастасиевата стена.

Ни една часть отъ 5-а дивизия нѣмаше при себе си обозитѣ. Щабътъ на дивизията нощува въ с. Караманъ Дере.

Въ 6 ч. 30 м. сл. пл. началникътъ на дивизията донесе телеграфически на командуващия III армия:

„Единственият пжть, по който се движатъ и дветѣ дивизии, е толкова гжсто задръстенъ, че даже Щабътъ на дивизията едва можа да си пробие пжть и да стигне на мѣстото си въ 5 ч. сл. пладне. Пехотнитѣ полкове, назначени за укрепяване позицията, къмъ 5 ч. сл. пл. едва минаха пункта на сливането на рѣкитѣ Цанаръ Бунаръ и Странджа, и ще стигнатъ позицията не по-рано отъ 10 ч. сл. пл.; артилерийската маса съ пехотния полкъ, който я придружава, не ще може да заеме мѣстото си по-рано отъ срѣднощь[1]).

Утре работата по укрепяването ще се почне, защото дивизионният инженеръ заедно съ бригаднитѣ и полковитѣ командири и началника на артилерията изучаваха днесъ позицията и опредѣлиха кжде какви фортификационни постройки ще се направятъ. Ще попрѣчи на успѣха на работата липсата на шансовъ инструментъ, защото Армейскиятъ инженеренъ паркъ, даденъ въ мое разпореждане, не ще може да достигне по-напредъ отъ пункта на сливането на рѣкитѣ. Порядъкътъ напредъ не е пъленъ, защото главнитѣ сили на 3-а дивизия

[1]) Донесението на началника на дивизията е съ преувеличения — както се каза, пехотнитѣ полкове стигнаха много по-рано.

бѣха настигнати и даже надминати отъ нашата 2-а бригада, която отива на лѣвия участъкъ на позицията. Щабътъ нощува въ Караманъ Дере."

Походътъ на 9-а Плѣвенска дивизия. — Началникътъ на 9-а дивизия получи заповѣдьта по армията презъ нощьта срещу 29-и и съ заповѣдь по дивизията организира и извърши похода по следния начинъ:

1-а бригада, съ мостовата полурота, безъ 3-о с. с. артилер. отдѣление, което се придаде къмъ 2-а бригада, тръгна, следъ като закъснѣ два часа, за да получи хлѣбъ, въ 9 ч. пр. пл. по пжтя Йеникьой, за да достигне линията на р. Рамаданъ дере. Авангардъ бѣха назначени две дружини и една с. с. батарея. Движението не срещна особено затруднение, и къмъ 5 ч. сл. пл. бригадата стигна Халачли и се разположи на квартиробиваци.

Отъ 2-а бригада, 34-и Троянски полкъ тръгна въ 7 ч. пр. пл. отъ Едрикьой за Йеникьой. На минаване презъ Сарай, къмъ него се присъедини и 3-о с. с. артилер. отдѣление, което тръгна между 3-а и 4-а дружини, а 1-а и 2-а дружини вървѣха отъ дветѣ му страни. 33-и полкъ въ 8 ч. пр. пл. тръгна отъ Кавадджикъ презъ ур. Казакъ Дюлю за Йеникьой. На минаване презъ Сарай, къмъ полка се присъедини гаубичното отдѣление. На шесть километра отъ последното село той излѣзе на пжтя задъ 33-и полкъ. Вечерьта бригадата стигна Йеникьой и се разположи на бивакъ.

Щабътъ на дивизията нощува при будката югоизточно отъ Йеникьой.

Походътъ на I армия на 29-и октомврий. Командуващиятъ I армия, въ Дерменкьой получи директивата въ 3 ч. 20 м. пр. пл. и въ 4 ч. издаде следната заповѣдь по армията

„§ 1. Противникътъ предъ фронта на армията е отстжпилъ на укрепената си позиция, наречена Чаталджанска.

§ 2. Влѣво отъ насъ действува III армия, която снощи е била съ авангардитѣ си на линията разв. на Анастасиевата стена.

§ 3. Повѣрената ми армия днесъ, 8 ч. пр. пл., да настжпи въ източна посока, за да оттѣсни противника къмъ фортовата линия и да достигне линията Инджекьой—Инджесъ.

Заповѣдвамъ:

а) 10-и коненъ полкъ да разузнава предъ фронта на армията и къмъ морето между Силиврия и Бююкъ Чекмедже.

б) Конната дивизия да се съсрѣдоточи въ района Сюлейманли—Каджкьой—Хаджи Муратли—Масатлѫк—Дере Гюндюзли, откѫдето да праща разезди за наблюдение морския брѣгъ Родосто—Еregли и Еregли—Силиврия.

в) 1-а Софийска дивизия да настѫпи въ две колони въ зоната между пѫтищата Аладжа—Сирдюкьой—Инджекьой и включително пѫтя Фенеръ—Каджкьой—Албасанъ. Дивизията да достигне съ авангарда си линията Кшастеро—Инджекьой—Албасанъ, изключително. Преднитѣ постове — на линията Чакилъ—Ялосъ. Щабътъ на дивизията — въ Сирдюкьой.

г) 6-а Бдинска дивизия да настѫпи въ две колони северно отъ зоната на 1-а Софийска дивизия, включително пѫтя Синекли—Кара Къзлѫк—Авренъ. Дивизията да достигне съ авангардитѣ си линията Албасанъ—Инджесъ. Преднитѣ постове — на линията Чакилъ и единъ клм. източно отъ Инджесъ. Щабътъ на дивизията — въ Каджкьой.

д) 10-а сборна дивизия да настѫпи въ две колони и да се съсрѣдоточи въ района между с. Яладжа, р. Тузла дере, северната чешма, Мал. Калъчликьой. Село Фенеръ да не се заема отъ никоя часть. Дивизията да тръгне въ 11 ч. пр. пладне. Щабътъ на дивизията — въ Мал. Калъчликьой.

§ 4. За охранение на дѣсния флангъ на армията да се изпрати отъ 1-а Софийска дивизия странично прикритие, въ съставъ две дружини и една батарея.

§ 5. Щабътъ на армията да се премѣсти въ Фенеръ."

Разузнаването на Конната дивизия. — Въ изпълнение заповѣдьта по армията, началникътъ на Конната дивизия направи разпореждания дивизията да се разположи: 1./1. ескадронъ — въ Умурджа, съ задача да наблюдава морския брѣгъ отъ Еregли до Силиврия; 1./2. ескадронъ — въ Кьопрюджа, съ задача да наблюдава морския брѣгъ отъ Еregли до Родосто; два ескадрона отъ 2-и коненъ полкъ — въ с. Газиолу; всички останали части да се съсрѣдоточатъ въ района Сюлейманли, Каджкьой, Хаджи Муратли, Масатлѫк, Дере Гюндюзли.

Щабътъ на 2-а бригада бѣ въ Хаджи Муратли, а Щабътъ на дивизията — въ Чорлу. До вечерьта всички части заеха мѣстата си.

Презъ деня началникътъ на дивизията получи следнитѣ сведения:

1) Че дивизионътъ, изпратенъ да заеме Еregли, влѣзълъ въ града въ 8 ч. пр. пл. заедно съ части отъ Хасковския отрядъ. Единъ неприятелски торпильоръ кръстосвалъ около пристанището.

2) Отъ командира на 2-и коненъ полкъ, че противникътъ, натрупанъ въ маса на пристанището Родосто, се товари, и че 28-и полкъ, отъ Хасковския отрядъ, заелъ безъ бой северния край на града.

3) Отъ командира на 1./1. ескадронъ, че всички кораби напуснали пристанището Силиврия, оттеглили се въ морето и почнали да обстрелватъ 1./1. бригада, която въ това време настжпвала.

4) Отъ началника на Хасковския отрядъ, че противникътъ съвършено очистилъ Родосто; две неприятелски роти отстжпили къмъ Ябашликьой, а другитѣ му части се натоварили на военни параходи; преднитѣ части на отряда заели града, кждето нощували; главнитѣ сили сж на позиция северно отъ града; два неприятелски крейсера останали въ пристанището и обстрелвали позицията, а артилерията на отряда е безсилна противъ тѣхъ; по-голѣмата часть отъ турското население останало въ града.

Всички тия сведения бѣха изпратени въ Щаба на армията.

Разузнаването на 10-и коненъ полкъ. — Командирътъ на 10-и коненъ полкъ настжпи съ полка по пжтя Чанта—Фенеръ—чифл. Кара Синанъ—Каджкьой—Албасанъ, като изпрати самостоятелни разезди: по пжтя на полка, въ посока Чанта—Авренъ—Инджесъ и къмъ Яладжа—Епиватосъ—Кшастеро.

Разездитѣ тръгнаха въ 8 ч. пр. пладне.

Лѣвиятъ разездъ донесе, че единъ турски ескадронъ отстжпва отъ Авренъ за Инджесъ, а другъ — за Чаталджа. Дѣсниятъ разездъ донесе, че въ Силиврия слѣзли отъ турски параходъ 50 моряци и заели позиция на кале́то, а северозападно отъ Епиватосъ се спешилъ коненъ взводъ и спрѣлъ съ огънь разезда.

Срѣдниятъ разездъ донесе, че по пжтя на настжплението на полка отстжпватъ къмъ Елбасанъ три турски ескадрона. Полкътъ ускори настжплението си, стигна въ Каджкьой, кждето пленi Хамилтонъ, английски кореспондентъ при турската армия. Източно отъ Каджкьой, обаче, полкътъ бѣ спрѣнъ отъ турски ескадронъ, който бѣ спешилъ на височината между Каджкьой и Албасанъ. Полкътъ — два ескадрона — спеши източно отъ Каджкьой и следъ единъ часъ престрелка принуди турския ескадронъ да отстжпи. Полкътъ го преследва до височините източно отъ Албасанъ, кждето се спрѣ, дочака пехотата и се върна да нощува въ Каджкьой.

Походътъ на 1-а Софийска дивизия. — Началникътъ на 1-а дивизия, въ Кущемиръ, получи заповѣдьта по армията въ 5 ч. 10 м. пр пл., и навѣрно затова, че на бригадитѣ предстоеше пѫтя, за да стигнатъ обектитѣ си, поставени имъ за миналия день, не се бързаше съ разпорежданията за 29-и октомврий. Тия разпореждания състоеха въ това, че бригаднитѣ колони трѣбваше да продължатъ движението: 1-а бригада — по колонния пѫть Яладжа—Сирдюкьой—Инджекьой, като съ авангарда си заеме височинитѣ южно отъ с. Инджекьой и като изпрати две дружини и една батарея да заематъ височината три километра югозападно отъ Инджекьой; 2-а бригада по пѫтя Фенеръ—Казакьой, като съ авангарда си заеме рида между селата Албатанъ и Инджекьой.

1-а бригада бѣше пренощувала съ авангарда си на хребета между Боснакьой и Малко Калъчликьой, а съ главнитѣ си сили — източно отъ Бююкъ Чалтъкъ. Командиръ̀тъ на бригадата още въ 4 ч. сутриньта разпореди частитѣ да настѫпятъ въ 6 ч. 30 м. въ реда, въ който бѣха пѫтували миналия день, и да достигнатъ вчерашния си обектъ — с. Яладжа. Къмъ 6 ч. 30 м. — 7 ч. бригадата тръгна; пѫтьтъ бѣше сухъ, и къмъ 9 ч. пр. пл. авангардътъ зае Яладжа, а колоната на главнитѣ сили се спрѣ на пѫтя, очаквайки заповѣдьта за тоя день. Въ 10 ч. 30 м. пристигна заповѣдьта, и командиръ̀тъ на бригадата поведе колоната въ сѫщия редъ, безъ пѫть, отъ Яладжа за Сирдюкьой—Инджекьой, като изпрати една дружина и една батарея на височината югозападно отъ Яладжа, за да прикрива колоната откъмъ морето. Въ пристанището Силиврия имаше турски военни параходи, които можеха да поражаватъ долината на р. Тузла дере, която трѣбваше да се мине отъ колоната. Освенъ това, авангардътъ донесе, че казаната долина е непроходима за артилерия, затова командиръ̀тъ на бригадата, съ разрешение отъ началника на дивизията, насочи главнитѣ сили презъ Фенеръ. Въ сѫщото време изпрати заповѣдь на авангарда да свърне на северъ и да стигне северно отъ чифл. Харачи, на пѫтя Кара Синанъ—Сирдюкьой. Когато главнитѣ сили се изтеглиха къмъ Фенеръ, турскитѣ военни параходи откриха съвсемъ неточенъ огънь по авангарда. Послѣдниятъ продължи движението по гребена източно отъ Тузла дере и се спрѣ да нощува три клм. източно отъ чифл. Кара Синанъ, безъ да постави охранение, защото предъ него бѣше 2. б. бригада. Пѫтьтъ между Фенеръ и Кара Синанъ бѣше твърде прашъ и каленъ, поради което главнитѣ сили закъснѣха; по-

голѣмата часть се събра и нощува при чифл. Кара Синанъ, а нескорострелното отдѣление и една дружина нощуваха на пѫтя.

Командирътъ на 2-а бригада въ 6 ч. 30 м. пр. пл. поведе главнитѣ сили отъ бивака при Гуджукъ Сейменъ къмъ разположението на авангарда, съ цель да смѣни последния и да достигне поставения за вчерашния день обектъ. Въ време на движението получи заповѣдьта да продължи настѫплението къмъ Албасанъ, поради което колоната продължи движението презъ Фенеръ за последното село. Въ 5 ч. сл. пл. авангардътъ стигна два километра източно отъ Каджкьой и тамъ съ тритѣ си дружини зае позиция, на която се окопа и постави охранение.

Главнитѣ сили така сѫщо безъ особено затруднение стигнаха Каджкьой и пренощуваха на бивакъ западно и до самото село.

Щабътъ на дивизията нощува въ чифл. Кара Синанъ.

Походътъ на 6-а Единска дивизия. — Като получи заповѣдьта по армията, началникътъ на 6-а дивизия, въ Бююкъ Калъчли, отдаде заповѣдь, съ която уреди настѫплението така:

„1-а бригада съ придаденитѣ ѝ части да настѫпи веднага по пѫтя Синекли — Курфалж — Авренъ — Инджесъ, като стигне съ авангарда си последното село.

2-а бригада да настѫпи веднага по пѫтя Саркьой—Кара Синанъ—Каджкьой—височината между Инджесъ и Албасанъ, по дѣсния брѣгъ на рѣката, която извира на изтокъ отъ Каджкьой. За да нѣма кръстосване съ лѣвата колона на 1-а дивизия, бригадата да следва по пѫтищата северно отъ пѫтя Фенеръ—чифл. Кара Синанъ—Албасанъ авангардътъ да заеме височината северно отъ Албасанъ, а главнитѣ сили — тамъ, кѫдето долината на рѣката пресича пѫтя Инджесъ—Сирдюкьой.“

Командирътъ на 2-а бригада съ придаденитѣ ѝ части, на бивака при будката югозападно отъ ж.-п. ст. Синекли, получи навреме заповѣдьта по дивизията и въ 6 ч. пр. пл. поведе бригадата по указания пѫть, като изпрати авангардъ две дружини две с. с. батареи и пионерна полурота. Начело на главнитѣ сили вървѣха две дружини, следъ тѣхъ — четири батареи и най-после — 36-и полкъ. Бригадата настѫпваше безъ особени трудности до 11 ч. 45 м. пр. пл., когато се натъкна на 1-а дивизия. Движението се затрудни. Въ 5 ч. 20 м. сл. пл. бригадата спре да нощува два клм. северозападно отъ Каджкьой; предъ нея бѣ 2./1. бригада.

Командирътъ на 1-а бригада въ 8 ч. пр. пл. поведе бригадата отъ бивака северно отъ Синекли къмъ Авренъ — обектъ, опредѣленъ въ първата заповѣдь за миналия день. Той изпрати авангардъ две дружини и една батарея, а следъ него тръгнаха главнитѣ сили въ реда, въ който пѫтуваха миналия день. При движението край желѣзния пѫть бригадата се кръстоса съ 2./4. бригада. Западно отъ с. Кара Къзлѫ въ 12 ч. 30 м. сл. пл., когато бригадата спрѣ да се подтегне, командирътъ на бригадата получи заповѣдьта по дивизията, споредъ която бригадата трѣбваше да настѫпи по пѫтя Синекли—Курфалѫ—Кара Къзлѫ—Авренъ—Инджесъ, като стигне съ авангарда въ последното село. Тукъ недосъбрана, бригадата продължи движението. Въ 3 ч. сл. пл. предниятъ отрядъ достигна Авренъ. Тъй като преднитѣ части на 4-а дивизия се разгънаха въ боенъ редъ срещу турцитѣ, които бѣха открили артилерийски огънь откъмъ Инджесъ, по заповѣдь на командира на бригадата, предната дружина отъ авангарда настѫпи въ боенъ редъ къмъ височината южно отъ Авренъ. Следъ единъ часъ турцитѣ отстѫпиха, и въ 4 ч. сл. пл. бригадата продължи движението си. Въ 6 ч. сл. пл. главнитѣ сили стигнаха западно отъ Инджесъ и се разположиха на бивакъ, като изработиха нѣколко окопи. Авангардътъ едва къмъ срѣдощь стигна и постави охранение източно отъ Инджесъ, отъ с. Кара су до р. Шайтанъ дере.

Щабътъ на дивизията нощува въ Каджкьой.

Походътъ на 10-а сборна дивизия. — Началникътъ на 10-а дивизия, въ Чанта, получи заповѣдьта по армията въ 6 ч. пр. пл. и веднага изпрати писмено предупреждение, че дивизията тръгва въ 11 ч. пр. пл., а въ 9 ч. 30 м. изпрати заповѣдь, съ която уреждаше похода така:

1-а бригада съ едно с. с. и едно не с. с. артилер. отдѣления, полурота пионери и полувзводъ конница да настѫпи въ 11 ч. пр. пл. по пѫтя Каливри—Яладжа и да се съсрѣдоточи северно отъ последното село;

2-а бригада съ придаденитѣ ѝ едно не с. с. артилер. отдѣление, полурота пионери и полувзводъ конница да настѫпи въ 11 ч. пр. пл. по пѫтя Чанта—Каливри—Малко Калъчликьой и да се съсрѣдоточи на изтокъ отъ последното село.

Командирътъ на 1-а бригада получи навреме заповѣдьта, но поведе бригадата едва въ 12 ч., и тъй като отпредъ бѣше

1-а дивизия, той изпрати само една дружина авангардъ. Бригадата не срещна особена прѣчка и въ 5 ч. сл. пл. стигна опредѣленото ѝ мѣсто. За охрана откъмъ морето командиръть на бригадата постави две застави отъ по две роти и две орждия.

Командиръть на 2-а бригада сжщо получи заповѣдьта навреме, но и той поведе бригадата въ 12 часа по пладне и, въпрѣки това, при с. Каливри бригадата настигна 1-а бригада и я чака около единъ часъ, докато се изтегли. Въ 7 ч. сл. пл. бригадата стигна въ Малко Калъчликьой и се разположи на квартиро-биваци.

Щабътъ на дивизията се разположи въ Малко Калъчликьой.

Положението на дветѣ страни на 29-и вечерьта.

На 29-и октомврий *Турската чаталджанска армия* се устройваше, а *редифскитѣ дивизии Фетихъ и Селимие* продължаваха да укрепяватъ позицията. 87-и полкъ, отъ 29-а дивизия, пристигна при Турсункьой и влѣзе въ състава на I сборенъ редифски корпусъ. Останалитѣ части отъ 29-а дивизия се стоваряха въ Санъ-Стефано.

Холерата вземаше все по-голѣми размѣри.

На 29-и вечерьта положението на българитѣ бѣ следното:

I армия:

Конната дивизия — около Хаджи Муратли — пазѣше карантина и наблюдаваше морския брѣгъ;

10-и коненъ полкъ — въ Каджкьой;

10-а дивизия: 1-а бригада — около Яладжа, 2-а — въ Малко Калъчликьой;

1-а дивизия: 1-а бригада — въ Кара Синанъ, 2-а — въ Каджкьой;

6-а дивизия: 1-а бригада — западно отъ Инджесъ, 2-а — северозападно отъ Каджкьой.

Щабътъ на армията — въ Фенеръ.

III армия:

4-а дивизия: 1-а бригада — три клм. западно отъ Акъ Ханъ, 2-а — югозападно отъ Кабачкьой, 3-а — въ Ерменикьой.

3-а дивизия: 1-а бригада — северозападно отъ Тарфа, 2-а — въ Калфакьой, 3-а — въ Софасъ.

5-а дивизия: отъ 1-а бригада, 5-и полкъ — въ Мидия, 6-и полкъ — въ Сербели; 2-а бригада — при Анастасиевата стена, северно отъ Кушъ Кая тепе, 3-а бригада — южно отъ него.

9-а дивизия: 1-а бригада — въ Халачли, 2-а бригада — въ Иеникьой.

Щабътъ на армията — въ Ерменикьой.

Щабътъ на действуващата армия — въ Лозенградъ.

ГЛАВА IV.

Заемане изходно положение отъ българскитѣ армии предъ Чаталджанската укрепена позиция на 30-и и 31-и октомврий.

Разпорежданията на Главното командуване.

На 29-и октомврий въ Щаба на действуващата армия се получиха следнитѣ сведения:

1) Отъ Военния аташе въ Букурещъ: Ромънското правителство почва съ пионерни войници постройката на желѣзенъ пѫть Меджидие—Кобадинъ; споредъ пресата, България усилила границата Силистра—Добруджа съ два пехотни полка; Министерскиятъ съветъ, като разисква върху това, заключилъ, че нѣма защо да се безпокоятъ; кредитътъ на Министерството на войната възлиза на 70 милиона. Министърътъ на войната държалъ речь въ Крайова, че страната преживѣва тежки времена; могатъ да настанатъ минути страната да поиска помощь отъ синоветѣ си да я извадятъ съ честь отъ сегашното положение и да впишатъ нови славни страници въ историята ѝ. Министерството на вѫтрешнитѣ работи запретило да влизатъ въ страната дезертьори отъ воюващитѣ страни. Правителственіятъ в. „Епоха“ съобщава, че България затворила тритѣ пропускателни поста въ Добруджа и Силистра[1]). Единъ пехотенъ полкъ пристигналъ въ Добричъ. „Епоха“ съобщава отъ Цариградъ, че Чаталджа е усилена съ нови окопи и телени мрежи. Редифътъ не ще бѫде употрѣбенъ въ първа линия. Апелътъ за свещена война е оттегленъ. Пренасятъ се орѫдия и по море. Офицери и войници бѣгатъ и се криятъ въ Стамбулъ. Отъ Германия сѫ изпратени презъ Ромъния за Турция: шесть аероплана съ седемь германски офицери, храни, дрехи, пушки, муниции, експлозиви и пр.

2) Отъ Военния аташе въ Парижъ: на Чаталджа били изпратени улеми, за да повдигатъ фанатизма на турцитѣ; имало холерни

[1]) Известията на ромънската преса, че българитѣ вематъ мѣрки противъ Ромъния въ Добруджа, сѫ съвсемъ невѣрни и, навѣрно, сѫ пуснати умишлено отъ ромънскитѣ власти.

случаи; часть отъ разбититѣ турски войски се организирали предъ Чаталджа и часть — предъ Цариградъ; на Чаталджа имало три прѣсни азиатски дивизии. Въ Австрия повикали тайно два набора за флота и събирали морски транспортни материали; предполагало се десантъ на албанския брѣгъ.

3) Отъ Офицера за свръзка при Сръбската главна квартира: Солунъ е заетъ отъ гърцитѣ и въ него е влѣзълъ и гръцкиятъ краль.

4) Отъ Офицера за свръзка при III армия: По сведения отъ мѣстнитѣ жители: а) източно отъ Чанакча, на височината, имало старо срутено укрепление — Меше табия; виждало се отдалече; отъ осемь дни насамъ го поправятъ съ голѣмъ зоръ. Ровътъ е широкъ 3, а дълбокъ 2—2·5 метра. Орждия нѣма; щѣли да докаратъ отъ Цариградъ голѣмъ калибъръ. Задъ укреплението имало казарма. б) Северно отъ селото Уржуню имало укрепление. Тамъ преди 8 дни дошли 10—11 хиляди души да правятъ укрепления. То има сжщитѣ размѣри, както горното. в) Недъ табия, източно отъ Лазаркьой, отворено откъмъ горжата, размѣри сжщи. г) Източно отъ Еникьой е Куртъ Капанъ табия, направено отъ чимове съ траверси, слабо. Задъ укрепленията има добро шосе. Чувало се, че щѣли да докаратъ отъ Цариградъ голѣми орждия. Рѣката предъ укрепленията малка, на мѣста блатиста, проходима за отдѣлни хора въ всѣко време. Мостове има при Лазаркьой, Еникьой и Чанакча, но слаби; нуждаятъ се отъ поправка. Около укрепленията има храсталакъ, високъ 1·20—1·50 м. Земята лесно се копае.

5) Отъ сжщия офицеръ: По сведения на патрулъ, изпратенъ отъ генералъ Сарафовъ, се узнава, че преди четири дни единъ товаренъ военненъ параходъ е миналъ отъ Кара Бурну покрай брѣга за Мидия и следъ единъ часъ се върналъ. Гемиджии видѣли турски военни параходи да снематъ орждия при Кара Бурну на брѣга. Колко орждия не могли да кажатъ. Жителитѣ отъ Караджакьой казватъ, че около 3—4 хиляди турска войска отстжпила отъ това село къмъ изтокъ. Пленници-бѣгълци казватъ, че около Хадемкьой имало нѣколко пехотни полка.

Отъ тия сведения и отъ действията до 29-и октомврий Българското главно командуване виждаше, че турцитѣ сж успѣли да се оттеглятъ задъ своята позиция при Чаталджа, и че предстоятъ действия предъ тази укрепена позиция, която Турското командуване е решило да отбранява. Предвидъ това то изпрати до командуващитѣ I и III армии следната директива:

„1) Частитѣ на армиитѣ да останатъ на мѣстата си, за да се устроятъ и да подтегнатъ обозитѣ си.

2) Да се изпратятъ напредъ силни рекогносцировачни отряди, които да влѣзатъ въ непосрѣдствено съприкосновение съ неприятеля и да разузнаятъ за Чаталджанската позиция, безъ да се ангажиратъ въ сериозенъ бой.

3) Началницитѣ на частитѣ да произведатъ рекогносцировка на предлежещата мѣстность и да избератъ мѣста за позиция на пехотата и на артилерията.

4) При опредѣляне крайнитѣ точки на позицията да се има предвидъ вѣроятнитѣ действия на Турския флотъ откъмъ фланговетѣ."

Заемане изходна позиция отъ I армия.

Разпорежданията на **командуващия I армия.**

Командуващиятъ I армия, като получи горната директива на 29-и въ 11 ч. 50 м. сл. пл., отдаде следната заповѣдь:

„§ 1. Неприятелски конни и пехотни части сж се оттеглили днесъ задъ Чаталджанската укрепена линия, която се продължава до линията Бююкъ Чекмедже — Бахчеишкьой — Накашкьой — Ясойренъ — Дели Юнусъ — Деркосъ.

§ 2. Влѣво отъ I армия, въ зоната Кабачкьой—Тарфа, действува нашата III армия.

§ 3. Утре, 30-и того, 6 ч. пр. пл., повѣрената ми армия да се подаде напредъ, за да заеме съ авангардитѣ си позиция на линията Арнауткьой—Чакилъ—Гьокчелийско село.

Заповѣдвамъ:

а) 10-и коненъ полкъ да разузнава на дѣсния флангъ на армията, по морския брѣгъ Силиврия—Бююкъ Чекмедже.

б) Конната дивизия да остане въ района Сюлейманли—Хаджи Муратли и да разузнава по морския брѣгъ Силиврия—Ерегли—Родосто.

в) 1-а Софийска дивизия да достигне и да заеме линията отъ Фанасакрисъ до Инджекьойската рѣка. Около Арнауткьой дивизията да постави на позиция две дружини съ една с. с. батарея и една картечна рота за охранение дѣсния флангъ на армията и за действие противъ моста при Бююкъ Чекмедже. Щабътъ на дивизията — въ Сирдюкьой.

г) 6-а Бдинска дивизия да достигне и да заеме линията Инджекьойската рѣка до Гьокчелийско село, изключително. Щабътъ на дивизията — въ Каджкьой.

д) 10-а сборна дивизия да настжпи напредъ и да се съсрѣдоточи по бригадно, въ една линия, въ района овчарна—Сирдюкьой—Деленесъ—Чифликъ и кръстопжтя западно отъ Сирдюкьой. Дивизията да назначи две роти за заемане гр. Силиврия. Щабътъ на дивизията — въ Сирдюкьой.

§ 4. Авангардитѣ на дивизиитѣ отъ първата линия да се укрепятъ солидно на заетитѣ позиции, като заематъ по-широкъ фронтъ. Укрепяването на позициитѣ да стане по указанията на дивизионнитѣ инженери. Да се поправятъ добре съобщенията и пжтищата за позициитѣ.

§ 5. Разузнаването да се произвежда съ значителни рекогносцировачни отряди и съ офицерски патрули предъ фронта на дивизията.

§ 6. Преднитѣ постове да се поставятъ на линията Куюкъ дере—Чаталджа и р. Кара су отъ 1-а и 6-а дивизии, всѣка въ своя участъкъ.

§ 7. Комуникационни линии на дивизиитѣ се назначаватъ: за 1-а Софийска дивизия — Сирдюкьой—овчарната—Яладжа, южно отъ Чанта—Кинекли—Чорлу; за 10-а сборна дивизия — Харачи—Фенеръ—Малко Калъчликьой—Каливри—Чанта—Дерменкьой—Сѣче—кота 109·4—Чорлу; за 6-а Бдинска дивизия — Каджкьой—чифл. Кара Синанъ—северно отъ Фенеръ—Гуджукъ Сейменъ—Кущемиръ—Картулмушъ—Армаши—Чукуръ Ченгелъ—северната окрайнина на Чорлу. Отъ Чорлу къмъ тила остава сѫщата линия, опредѣлена и отъ Щаба на III армия.

§ 8. Началницитѣ на дивизиитѣ да вематъ мѣрки за подобрение пѫтищата по комуникационнитѣ линии за гр. Чорлу, като за целъта пратятъ пионери, които съ реквизиранъ трудъ на мѣстното население да извършатъ тази работа. Особено внимание да се обърне за поправка пѫтищата по стръмнитѣ мѣста и изъ рѣчнитѣ долини.

§ 9. Да се приложатъ всички срѣдства за свръзка между частите и разнитѣ щабове: телефони, хелиографи, сигнализации и пр.

§ 10. Преднитѣ ешелони отъ дивизиитѣ и продоволственитѣ транспорти да не се допущатъ по-близо отъ 10 клм. задъ дивизиите. Излишнитѣ административни обози да се държатъ назадъ, на установенитѣ дистанции. Огнестрелнитѣ паркове да се придвижатъ задъ дивизиитѣ си.

§ 11. Щабътъ на армията ще остане въ Фенеръ."

Освенъ това, началникътъ на Щаба на действ. армия разпореди чрезъ коменданта на гр. БабаЕски 28-а допълняваща дружина да изпрати две роти за гарнизонъ въ Люле Бургасъ, а другите две роти — за гарнизонъ въ Чорлу. Командиръ̀тъ на дружината да остане за комендантъ на Люле Бургасъ. 2./48. дружина да се смѣни отъ дружинитѣ на Македоно-одринското опълчение, следъ което да замине за дивизията си, въ Сирдюкьой.

Разузнаване отъ 10-и коненъ полкъ.

Командиръ̀тъ на 10-и коненъ полкъ остана съ полка си въ Каджкьой, а за разузнаване морския брѣгъ изпрати 7 самостоятелни разезди отъ по десеть конника, между които раздѣли брѣга отъ Силиврия до Бююкъ Чекмедже.

Разездитѣ донесоха, че около полкъ конница и пехотни чети заематъ височинитѣ при Бююкъ Чекмедже.

Заемане изходна позиция отъ 1-а Софийска дивизия.

Началникътъ на 1-а дивизия получи на 30-и сутриньта заповѣдьта по армията и възъ основа на нея издаде друга, споредъ която: 1-а бригада трѣбваше да настжпи и съ авангарда си да заеме и да укрепи позиция отъ височината два клм. западно отъ Фанасакрисъ до надписа „Чифл. Лахонатий", включително, и да назначи едно странично прикритие отъ две дружини и една с. с. батарея, което да заеме позиция при Арнауткьой, за да охранява фланга на армията и да действува противъ неприятеля, който би настжпилъ презъ моста при Бююкъ Чекмедже; 2-а бригада да настжпи и съ авангарда си да заеме и да укрепи позиция отъ Каджкьойската рѣкичка до чифл. Лахонатий.

Командиръть на 1-а бригада, на бивака при Кара Синанъ, получи заповѣдьта по дивизията и въ 7 ч. пр. пл., като изпрати авангардъ две дружини и картечната рота отъ 6-и полкъ, поведе бригадата по пжтя презъ Сирдюкьой—Инджекьой и къмъ 6 ч. сл. пл. се разположи на бивакъ единъ клм. източно отъ Развалини. Авангардътъ зае и започна да укрепява опредѣлената позиция. Страничното прикритие продължи пжтя си и нощува при гората северозападно отъ чифл. Чешликьой, като постави охранение отъ върха западно отъ Фанасакрисъ до върха западно отъ Чифликъ. Поради слабостьта на конетѣ, нескорострелното артилер. отдѣление бѣше останало назадъ, и подъ прикритието на една дружина пристигна едва на следния день.

Командиръть на 2-а бригада, на бивака западно отъ Каджкьой, получи заповѣдьта по дивизията въ 8 ч. 30 м. пр. пл., и следъ като дочака да се изравни и 1-а бригада, поведе бригадата къмъ указаната позиция, като изпрати три дружини авангардъ. Пжтьтъ бѣше много добъръ. Въ 4 ч. 30 м. сл. пл. авангардътъ зае скрито опредѣлената позиция, като използува всички подстжпи, постави охранение и започна да я укрепява. Главнитѣ сили се разположиха на бивакъ западно отъ Развалини.

Щабътъ на дивизията нощува въ Сирдюкьой. Дивизията не срещна противникъ.

Заемане изходна позиция отъ 6-а Бдинска дивизия.

Като получи заповѣдьта по I армия, началникътъ на 6-а дивизия уреди настжплението на дивизията по следния начинъ:

1-а бригада съ придаденитѣ ѝ части да настжпи и съ авангарда да заеме позиция отъ Гьокчелийско село, изключително, до южния

притокъ на Кара су, северно отъ Чаталджа, а съ главнитѣ сили — на единъ и половина клм. югоизточно отъ Инджесъ.

2-а бригада съ придаденитѣ ѝ части веднага да настѫпи и съ авангарда си да заеме позиция на югъ по дѣсния брѣгъ на Кара су, а съ главнитѣ сили — източно отъ Елбасанъ. Авангардитѣ да се укрепятъ солидно на заетитѣ позиции.

Командиръ̀тъ на 2-а бригада въ 8 ч. пр. пл. поведе бригадата по пѫтя Елбасанъ—Чаталджа, като изпрати напредъ два рекогносцировачни отряди отъ по една рота и авангардъ две дружини, картечна рота и две батареи, на който заповѣда да заеме позиция вдѣсно отъ Инджекьойската рѣкичка до участъка на 1-а бригада, при притока на Кара су, северно отъ Чаталджа. Главнитѣ сили следваха въ сѫщия редъ, както и миналия день. Оказа се, че пѫтьтъ е заетъ още отъ 2./1. бригада. Тъй като това забави движението, по решението на двамата бригадни командири, по пѫтя се изтегли само артилерията, а пехотата вървѣше вдѣсно и влѣво. Въ 3 ч. сл. пл. авангардътъ стигна хребета западно отъ Чаталджа, откѫдето се виждаше турската позиция. Предъ позицията разузнаваха два турски конни полка. Командиръ̀тъ на бригадата донесе за това. Къмъ 5 ч. сл. пл. авангардътъ зае позиция по Чаталджанскитѣ височини, въ указания участъкъ.

Командиръ̀тъ на 1-а бригада предупреди частитѣ да охраняватъ по-внимателно, защото противникътъ е близо, и въ 9 ч. 20 м. пр. пл. поведе главнитѣ сили на бригадата по пѫтя Инджесъ—Езетинъ, а на авангарда изпрати заповѣдь да заеме и да започне да укрепява указаната позиция.

Къмъ 12 ч. 30 м. сл. пл. тръгна една дружина отъ авангарда да заеме позицията, но бѣ обстреляна съ 5—6 изстрела отъ турската артилерия на изтокъ отъ Сазлѫ дере. Дружината залегна, и турцитѣ прекратиха огъня. Въ 1 ч. 30 м. се изпратиха две роти да заематъ височината на северъ отъ Гьокчелийското село. Височината се оказа заета отъ две турски роти, които откриха огънь, а задъ височината се виждаше турски ескадронъ. Българскитѣ роти се оттеглиха. Авангардътъ излѣзе напредъ, зае опредѣлената му позиция и започна да се укрепява. Въ 4 ч. 30 м. главнитѣ сили стигнаха опредѣленото имъ мѣсто — югоизточно отъ Инджесъ. Авангардътъ постави охранение.

Щабътъ на дивизията остана въ Каджкьой.

Съсрѣдоточението на 10-а сборна дивизия.

Началникътъ на 10-а дивизия, въ Малко Калъчликьой, получи заповѣдьта по армията на 30-и въ 1 ч. 30 м. пр. пл. и веднага разпореди:

1-а бригада съ придаденитѣ ѝ части да настѫпи за чифл. Харачи и Сирдюкьой и да се съсрѣдоточи между тѣхъ. Ако отъ Яладжа за Харачи нѣма пѫть, артилерията и обозътъ да се насочатъ презъ Фенеръ. Две роти отъ бригадата да се изпратятъ да заематъ Силиврия.

2-а бригада съ придаденитѣ ѝ части безъ полурота пионери да настѫпи по пѫтя Малко Калъчликьой—Фенеръ—Сирдюкьой и да се съсрѣдоточи на северъ отъ последното село.

Начало на движението 8 ч. пр. пладне.

На дивизионния инженеръ се дадоха пионерната рота и мостовиятъ взводъ и му се заповѣда да поправи комуникационния пѫть и да направи мостове на рѣкичкитѣ.

Командиратъ на 1-а бригада получи тази заповѣдь въ 5 ч. пр. пладне. Тъй като нѣмаше пѫть отъ Яладжа за Деленесъ, той заповѣда на командира на артилерията да води полка по пѫтя презъ Фенеръ и Харачи, по който пѫть да изпрати веднага разузнавачи; по сѫщия пѫть заповѣда да върви и обозътъ. Въ 8 ч. пр. пл. частитѣ отъ бригадата тръгнаха. Самъ командиратъ на бригадата поведе пехотата отъ Яладжа за Деленесъ направо презъ ливадитѣ. Последнитѣ бѣха мочурливи и затрудняваха движението. Изпратенитѣ офицери да избератъ бивакъ между Харачи и Деленесъ намѣриха, че почвата между споменатитѣ мѣста е орани ниви, превърнати въ дълбока каль, затова бригадата привечерь стигна и се разположи източно отъ Деленесъ и закрито откъмъ морето. Голѣмата каль, дълбокиятъ долъ предъ с. Деленесъ и обозитѣ на 1-а дивизия забавиха движението на артилерията и на обозитѣ, така че посрѣдъ нощь часть отъ тѣхъ още не бѣше стигнала на бивака. Бригадата постави една дружина охранение откъмъ морето.

Въ Силиврия бѣха изпратени по една рота отъ 16-и и отъ 25-и полкове. Ротитѣ, охранявани отъ патрули, тръгнаха отъ Яладжа за Силиврия. Тъй като въ пристанището имаше турски военен параходъ, българскитѣ роти, като наближиха града, преминаха въ боенъ редъ за движение подъ артилерийски огънь. Когато стигнаха единъ клм. отъ града, параходътъ откри артилерийски огънь. Обаче, два взвода настѫпиха бърже, заеха

брѣга източно отъ Силиврия, откриха огънь и принудиха парахода, който бѣше на 500 м., да се оттегли два клм., откждето откри силенъ огънь по града. Ротитѣ заеха града и се окопаха край брѣга.

Командиръ̀тъ на 2-а бригада въ 8 ч. пр. пл., подъ прикритието на единъ малъкъ челенъ отрядъ, поведе бригадата отъ Малко Калъчликьой презъ Фенеръ. Пжтьтъ минаваше по пѣсъчлива почва и бѣ удобенъ за движение на всички родове войски. Въ 5 ч. сл. пл. бригадата стига въ Сирдюкьой и се разположи на бивакъ североизточно отъ селото.

Заемане изходна позиция отъ III армия.

Разпореждане на командуващия армията.

Командуващиятъ III армия получи директивата въ 7 ч. 45 м. сл. пл. и въ 9 ч. 30 м. отдаде следната заповѣдь:

„Противникътъ заема Чаталджанската укрепена позиция.

Нашата I армия действува въ зоната между ж.-п. линия и Мраморно море.

Повѣрената ми армия утре, 30-и того, да се укрепи на линията, опредѣлена въ заповѣдьта по армията № 33, за което:

1) Страничното прикритие да се укрепи по височинитѣ при Сербели и Джелебкьой, като остави една рота къмъ Ормалж за наблюдаване морския брѣгъ.

2) 3-а Балканска дивизия да се укрепи по линията Тарфа — височинитѣ източно отъ Калфакьой, включително. Щабътъ на дивизията остава въ Софасъ.

3) 4-а Преславска дивизия да се укрепи въ участъка отъ височинитѣ източно отъ Калфакьой, изключително, до височината, която се намира два клм. югозападно отъ Субатчую, включително. Да се свърже вдѣсно съ I армия. Щабътъ на дивизията остава въ Ерменикьой.

4) 3-а и 4-а дивизии да изпратятъ напредъ силни рекогносцировачни отряди, които да влѣзатъ въ непосрѣдствено съприкосновение съ противника и да разузнаятъ за Чаталджанската позиция, безъ да се ангажиратъ съ сериозенъ бой. Началницитѣ на дивизиитѣ съ своитѣ органи да произведатъ рекогносцировка на предлежещата имъ мѣстность и да избератъ мѣста за позиция на пехотата и на артилерията.

5) 5-а Дунавска дивизия съ едната си бригада и всичката си артилерия да се съсрѣдоточи въ района Чифликкьой—Софасъ и да служи за непосрѣдствена поддръжка на 3-а дивизия. Другата бригада, безъ

артилерията, — въ Караджакьой—Бѣлградъ, кждето остава въ мое разпореждане. Щабътъ на дивизията — въ Чифликкьой.

6) 9-а Плѣвенска дивизия да премине въ района Мертекли кѣшла — ж.-п. ст. Синекли—Курткьой, като по възможность се разположи по квартири. Всичката ѝ артилерия, подъ прикритието на две дружини, да се съсрѣдоточи въ Ерменикьой. Щабътъ на дивизията — въ Курткьой.

7) Началницитѣ на дивизиитѣ да разпоредятъ да се свържатъ съ телеграфъ щабоветѣ имъ съ Щаба на армията, въ Ерменикьой; 5-а дивизия — чрезъ Щаба на 3-а дивизия.

8) Азъ до 7 ч. пр. пладне ще бжда въ Странджа, следъ което ще премина въ Ерменикьой, по пжтя по долината на р. Странджа до с. Караманъ дере и после презъ Кушъ Кая тепе."

Заемане позиция отъ страничното прикритие.

Началникътъ на страничното прикритие изпрати 3-а дружина въ Джелебкьой да отбранява позицията при това село и да наблюдава брѣга на езерото Деркосъ отъ чифл. Курткьой до р. Странджа. 1-а и 4-а дружини съ картечната рота остави да укрепяватъ позиция при това село. Изпрати 5-а и 8-а роти въ Ормалж за охрана фланга откъмъ морето и ивицата между езерото и морето. Останалитѣ — 6-а и 7-а — роти бѣха въ Подима за охрана тила на фланга откъмъ морето.

Къмъ полка бѣха придадени по единъ коненъ взводъ отъ 8-и и 9-и конни полкове, отъ които се изпратиха разезди по морския брѣгъ и къмъ ивицата между езерото и морето.

Сутриньта пристигна и назначената нескорострелна батарея, която зае позиция източно отъ Сербели.

Обозитѣ се прибраха въ Сербели.

Заемане изходна позиция отъ 3-а Балканска дивизия.

Началникътъ на 3-а Балканска дивизия, въ с. Софасъ, получи заповѣдьта по армията въ 4 ч. 20 м. пр. пл. и разпореди:

а) 1-а бригада съ придаденитѣ ѝ части да достигне опредѣленото ѝ въ заповѣдьта за миналия день мѣсто, следъ което да почне да се укрепява въ участъка отъ съединението на пжтищата Сербели —Тарфа и Джелебкьой—Тарфа до височината единъ и половина клм. южно отъ Тарфа, включително.

б) 2-а бригада съ придаденитѣ ѝ части да достигне съ авангарда си височитѣ източно отъ Калфакьой и да почне да укрепява участъка отъ височината единъ и половина клм. южно отъ Тарфа, изключително, до Калфакьой, включително.

в) 3-а бригада съ придаденитѣ ѝ части да се установи съ единия си полкъ около Софасъ, а съ другия — два и половина клм. южно отъ Софасъ, на пѫтя Софасъ — Калфакьой, въ разпореждане на началника на дивизията.

г) Укрепяването на участъцитѣ да стане по указанията на дивизионния инженеръ и личнитѣ упѫтвания на началника на дивизията, дадени на самата позиция.

д) Следъ като се почне укрепяването на участъцитѣ, да се изпратятъ напредъ силни рекогносцировачни отряди, които да влѣзатъ въ непосрѣдствено съприкосновение съ противника и да разузнаватъ за Чаталджанската позиция, безъ да се ангажиратъ въ сериозенъ бой.

е) Командирътъ на 3-а пионерна дружина да разпореди да се свърже съ телеграфъ Щабътъ на дивизията съ Щаба на армията, въ Ерменикьой. Щабоветѣ на бригадитѣ да се свържатъ съ телефонъ съ Щаба на дивизията, въ с. Софасъ.

Къмъ 7 ч. и 05 м. пр. пл. началникътъ на дивизията изпрати съобщения до началницитѣ на 4-а и на 5-а дивизии за участъцитѣ, които 1-а и 2-а бригади укрепяватъ, и за разположението на 3-а бригада.

За да се действува съ успѣхъ предъ укрепената позиция, съобщи се на командиритѣ на бригадитѣ, че ще се организира една добре укрепена линия предъ Чаталджанската, на която частитѣ да се опратъ въ случай на нужда. Предполагаше се обаче, отъ тая позиция да се ползуватъ дотолкова, доколкото нѣма да се наруши маневрената способность на дивизията, и затова се предписа на бригаднитѣ командири да направятъ следното:

1) Да се проучатъ добре пѫтищата, които водятъ отъ участъцитѣ на бригадитѣ предъ фронта и по-добритѣ постѫпки къмъ неприятелската позиция.

2) Да се проучатъ по-добре опорнитѣ пунктове, заети отъ противника, и тия, които биха могли да се заематъ срещу него.

3) Да се проучатъ пѫтищата, които съединяватъ отбранителната линия съ тила на дивизията и особено до стоещитѣ отзадъ части, за да се привличатъ последнитѣ съ по-голѣма готовность.

4) Да се проучатъ пѫтищата, които свързватъ бригадитѣ помежду имъ и съ съседнитѣ на фланговетѣ имъ части отъ другитѣ дивизии.

5) Командирътъ на 3-а бригада да проучи пѫтищата, които отъ Софасъ водятъ къмъ разположението на 1-а и на 2-а бригади.

6) Съ състоянието на пѫтищата и съ тѣхнитѣ посоки да се запознаятъ всички офицери, които нуждата ще предизвика да се ползуватъ отъ тѣхъ, и ония офицери и долни чинове, които ще бѫдатъ изпра-

щани да носятъ заповѣди или днесения, като напр. адютантитѣ и ординарцитѣ.

7) Изучаването пѫтищата и мѣстностьта трѣбва да става и за нощно използуване, затова да се обръща внимание и на ориентировачнитѣ предмети.

8) Изучаването на позициитѣ и на пѫтищата да става скрито отъ противника.

9) Връзката между участъцитѣ да се поддържа винаги, за да се осигури взаимната поддръжка между батареитѣ и на двата участъка и своевременно използуване поддръжкитѣ.

10) Да се предпочита на първо време да се държатъ повече войски въ рѫцетѣ на началницитѣ, докато се уясни обстановката, затова се препоръчва развръщането повече въ дълбочина.

11) Да нѣма увличане на пехотата предъ укрепената позиция на противника, безъ да е осигурила поддръжката на нашата артилерия.

12) Рекогносцировачнитѣ отряди да избѣгватъ да водятъ самостоятелни бойове и съ своитѣ действия да се стараятъ само да откриватъ силитѣ и разположението на противника.

Разпореди се домакинскитѣ обози на 1-а и на 3-а бригади да се разположатъ около Бѣлградъ, тия на 2-а бригада — около Чифликъ и вънъ отъ пѫтищата.

Командиръть на 1-а бригада, на бивака при Тарфа, получи заповѣдьта по дивизията и веднага пристѫпи къмъ изпълнението ѝ.

Отъ главнитѣ сили на колоната излѣзоха и другитѣ две дружини отъ 24-и полкъ и се присъединиха къмъ авангарда, който зае позиция североизточно отъ Тарфа, като имаше въ първа линия 1-а и 2-а дружини. Между тѣхъ заеха позиция авангардната с. с. полска и две с. с. планински батареи. 3-а и 4-а дружина застанаха въ втора линия, задъ лѣвия флангъ. Дружинитѣ започнаха да се окопаватъ. Къмъ 1 ч. 15 м. сл. пл. турската артилерия, като забеляза това, откри огънь; отговори ѝ полската батарея, която вече бѣше на позиция, но стрелбата скоро се прекрати. Въ 2 ч. и 30 м. 11-и полкъ тръгна така сѫщо къмъ позицията. Въ това време падна наблизо единъ 21 см. снарядъ, изстрелянъ отъ турски крейсеръ, плаващъ къмъ Кара Бурунъ. 11-и полкъ излѣзе южно отъ 24-и полкъ и югоизточно отъ Тарфа: 14-а и 15-а роти бѣха изпратени за прикритие на артилерията; 1-а и 2-а — въ предни постове, а 3-а — резервъ на тѣхъ. 2-а и 3-а с. с. полски батареи така сѫщо излѣзоха на

позиция при 1-а батарея. Бригадата започна усилено да укрепява позицията.

Командирътъ на 2-а бригада, на бивака при Калфакьой, на 30-и въ 6 ч. пр. пл. донесе на началника на дивизията за закъснението на бригадата и добави: „Движението напредъ съ царвули, гладни и изнемощѣли хора и несъсрѣдоточени е положително невъзможно за днесъ и за утре. Ако продължава дъждовното време, поради глинестата почва движението на войницитѣ безъ котки на царвулитѣ ще бѫде толкова затруднително, че ще се отрази на успѣха ни. . . Шести день ние хлѣбъ не получаваме; нѣмаме и соль. . . Много се боя отъ нѣкоя епидемия, защото има вече стомашни заболявания и диария". Освенъ това, той донесе, че единъ разездъ е билъ плененъ отъ турцитѣ.

Въ 12 ч. 30 м. сл. пл. той получи заповѣдьта по дивизията и започна разузнаването на позицията, а въ 5 ч. сл. пл. издаде заповѣдь тя да се заеме по следния начинъ:

„а) Дѣсенъ участъкъ — полковникъ Балевски — отъ 32-и полкъ три дружини, две с. с. и една не с. с. полски батареи — утре, 8 ч. пр. пл., да заеме, да укрепи и да отбранява участъка отъ сливането на пѫтищата, изходящи отъ Тарфа и Софасъ, северно отъ буквата „И" на Калфакьой и презъ буквата „О" на сѫщото село до единъ и половина километра, включително.

б) Лѣвъ участъкъ — полковникъ Златаревъ — три дружини отъ 29-и полкъ, една с. с., една не с. с. полски и една не с. с. планинска батареи — утре, 8 ч. пр. пл., да заеме, да укрепи и да отбранява участъкъ влѣво отъ полковникъ Балевски до височината находяща се южно единъ клм. отъ пункта, кѫдето става сливането на двата селски пѫтища, изходящи отъ Тарфа.

в) Войски за маневриране — подполковникъ Димовъ — по една дружини на 29-и и 32-и полкове, една не с. с. полска и една не с. с. планинска батареи — утре, 8 ч. пр. пл., да се съсрѣдоточи по пѫтя Софасъ — Субатчую, около буквата „Л" отъ думата Калфакьой.

г) Следъ като се привърши укрепяването, участъковитѣ началници да изпратятъ напредъ рекогносцировачни части за разузнаване неприятелското разположение, да произведатъ рекогносцировки съвмѣстно съ артилерийски разузнавачи на предлежещата мѣстность и да си избератъ мѣста за позиции на пехотата и на артилерията, както и на пѫтищата, които водятъ до добри опорни пунктове къмъ противника, така сѫщо и пѫтищата, които водятъ отъ отбранителната линия къмъ противника и въ тила на позицията.

д) Участъковитѣ началници да открияатъ телефонно съобщение отъ мѣстонахождението си съ Щаба на бригадата, а бригадниятъ адютантъ — отъ Щаба на бригадата до Щаба на дивизията, въ Софасъ; бата-

рейитѣ на двата участъка — съ началника на артилерията въ лѣвия участъкъ.

е) Участъковитѣ началници най-обстойно да запознаятъ всичкитѣ си офицери съ състоянието на пѫтищата и тѣхнитѣ посоки, които при нужда биха били използувани. Особено внимание да обърнатъ на запазването на ориентировачнитѣ пунктове за нощни действия, което изучаване да вършатъ скрито отъ противника.

ж) Домакинскиятъ обозъ да се съсрѣдоточи около Чифликькьой.

з) Щабътъ на бригадата да се разположи около маневриращитѣ войски, а въ случай на бой — при артилерията въ лѣвия участъкъ."

Макаръ че споредъ заповѣдьта позицията трѣбва да се заеме на 31-и, частитѣ отъ лѣвия участъкъ заеха мѣстата си на 30-и, а частитѣ отъ дѣсния участъкъ се разположиха задъ опредѣленитѣ имъ позиции, като охраняваха последнитѣ съ по една рота отъ всѣка дружина.

Командиръ̀тъ на 3-а бригада, въ Бѣлградъ, на 30-и поведе бригадата съ придаденитѣ ѝ части за Софасъ, село, което трѣбваше да стигне още миналия день. Но тъй като се разузна, че поради голѣмата каль движението по пѫтя е невъзможно, прокара се успоредно на него презъ гористия хълмъ новъ пѫть до Чифликъ. По тоя пѫть въ реда, въ който настѫпваше миналия день, колоната стигна последното село, кѫдето останаха на квартири 41-и полкъ и артилерията, а 42-и полкъ отиде безъ особено затруднение въ Софасъ.

Изобщо, бригадитѣ тоя день едва успѣха да заематъ мѣстата си, особено 2-а бригада, която едва измъкна артилерията си. Изучаването цѣлата укрепена линия не можа да стане презъ тоя день, и укрепяването ѝ едва започна.

Къмъ 1 ч. сл. пл. единъ турски ескадронъ, поддържанъ отъ една рота, се появи предъ фронта на 1-а бригада, но отстѫпи, щомъ се показа последната.

Щабътъ на дивизията се разположи въ Софасъ.

Заемане изходна позиция отъ 4-а Преславска дивизия.

Кога началникъ̀тъ на 4-а дивизия е получилъ заповѣдьта по III армия и какви разпореждания е направилъ, нѣма сведения. Частитѣ отъ дивизията продължиха движението, за да достигнатъ обектитѣ си за миналия день. Пѫтьтъ, макаръ и кѫсъ, бѣше труденъ, както поради голѣмата каль, така и поради голѣмата умора и лошото хранене. Войницитѣ не бѣха получили отъ два дни хлѣбъ. Пѫтьтъ бѣше

особено лошъ между Ерменикьой и Акъ Аланъ. Командирътъ на 1-а бригада взе мѣрки за поправката му, но тѣ бѣха недостатъчни, та стана нужда началникътъ на дивизията да изпрати 4-а пионерна дружина да го поправи, за да може артилерията да мине по него.

На 30-и октомврий въ 9 ч. пр. пл. авангардътъ на 1-а бригада се събра въ Акъ Аланъ, и 4-а дружина постави охранение на опредѣлената линия. Въ 3 ч. сл. пл. пристигнаха въ Акъ Аланъ и останалитѣ две дружини отъ 7-и полкъ и се разположиха на квартиробивакъ. Останалитѣ части отъ бригадата тръгнаха отъ Ерменикьой и се разположиха на бивакъ между това село и Акъ Аланъ.

2-а бригада, поради заболяване войницитѣ отъ холера, остана на бивакъ югозападно отъ Кабачкьой, като имаше авангарда си — 8-и полкъ — на височинитѣ източно отъ това село. На следния день авангардътъ бѣ смѣненъ отъ 44-и полкъ, и бригадата, изолирана поради холерата, се събра цѣла на бивака югозападно отъ Кабачкьой, кѫдето остана за нѣколко дни, като си построи землянки.

3-а бригада бѣше нощувала на пѫтя, който по долината на Кара су води за Ерменикьой, сутриньта продължи движението и се събра въ споменатото село.

Презъ тоя день дивизията не можа да направи нищо по укрепяването на позицията, опредѣлена съ заповѣдьта по армията. Едва въ 9 ч. сл. пл. началникътъ на дивизията отдаде заповѣдь, съ която урежда заемането и укрепяването на позицията, както следва:

1) 1-а бригада съ придаденитѣ ѝ части да се премѣсти въ Акъ Аланъ. Авангардътъ на бригадата да заеме и усили позицията източно отъ Акъ Аланъ, като се свърже влѣво съ 3-а дивизия, и вдѣсно — съ 44-и полкъ.

2) 44-и полкъ съ две батареи, отъ придаденитѣ такива на 2-а бригада, да тръгне въ 7 ч. пр. пл. отъ Ерменикьой и да достигне висотата югозападно отъ Субатчую, кѫдето да смѣни 8-и полкъ и да продължи укрепяването на позицията.

3) 2-а бригада да остане отзадъ, въ поддръжка на 44-и полкъ.

4) 4-а пионерна дружина въ 7 ч. пр. пл. да започне поправката на пѫтя Ерменикьой — Акъ Аланъ — позицията на авангарда на 1-а бригада. Следъ завършването тази работа, една рота да остане при 1-а бригада, за да помага въ усилването на позицията. Другата рота да отиде при 44-и полкъ, кѫдето да помогне за укрепяването на позицията.

5) Командирътъ на 3-а бригада да назначи комендантъ въ Ерменикьой и да вземе всички мѣрки за чистотата и вѫтрешния редъ въ селото.

6) Да се има предвидъ, че Кабачкьой е заразено отъ епидемическа болесть. Никой да не се пуща въ него, преди да бѫде почистено.

7) 1-а и 2-а бригади да се свържатъ съ телефонъ съ Щаба на дивизията.

Съсрѣдоточението на 5-а Дунавска дивизия.

Началникътъ на 5-а дивизия получи заповѣдьта по III армия още на 29-и вечерьта. Тъй като съ тая заповѣдь се отмѣняваше разпореждането дивизията да укрепи позицията при Анастасиевата стена, началникътъ на дивизията сѫщата вечерь — 29-и — въ 11 ч. отдаде заповѣдь, съ която уреждаше съсрѣдоточението на бригадитѣ:

1) 2-а бригада да дочака въ мѣстото на нощуването си артилерията и своитѣ домакински обози, следъ което да настѫпи по пѫтя Бѣлградъ — Чифликкьой — Софасъ и да се разположи въ селата Чифликкьой, Софасъ и въ околностьта имъ, кѫдето ще служи за непосрѣдствена поддръжка на 3-а Балканска дивизия.

2) 3-а бригада, безъ артилерията, да се съсрѣдоточи утре въ селата Караджакьой и Бѣлградъ, кѫдето остава въ разпореждане на командуващия III армия.

3) Щабътъ на дивизията, заедно съ 2-а бригада, ще се премѣсти въ Чифликкьой.

4) Командирътъ на Телеграфната полурота да свърже Щаба на дивизията съ Щаба на армията, въ Ерменикьой.

5) Дивизионниятъ инженеренъ паркъ и Мостовата полурота да достигнатъ с. Караманъ Дере.

6) Командирътъ на 1-а бригада, следъ като предадѐ артилерията на командира на 3-а бригада, да отиде въ Сербели и тамъ да се намира до събирането на бригадата му.

Командирътъ на 1-а бригада командуваше всичката дивизионна артилерия, която подъ прикритието на 46-и полкъ трѣбваше да се разположи между Караманъ Дере и Анастасиевата стена, и, както се каза, бѣше нощувала на пѫтя западно отъ Караманъ Дере. Като получи заповѣдьта по дивизията, той продължи движението на артилерийската колона. Тъй като пѫтьтъ бѣше каленъ и разваленъ и затрудняваше движението, изпрати ка се артилерийски команди да го поправятъ. Освенъ това, прѣчека на движението и многото обози на 3-а и на 5-а дивизии. Въ

9 ч. и 30 м. пр. пл. началникътъ на Щаба на III армия заповѣда устно колоната да спре движението си и да пропусне идещитѣ задъ колоната домакински обози на 3-а дивизия.

Едва къмъ 11 ч. пр. пл. колоната тръгна отново; тогава началникътъ на дивизията разпореди предаването на артилерията да стане на мѣстото, кѫдето пѫтьтъ се раздѣля за Бѣлградъ и за Караджакьой, и колоната продължи движението си за това мѣсто.

Между това, по разпореждане на командира на 2-а бригада, 18-и полкъ бѣше тръгналъ отъ Кушъ Кая тепе въ 9 ч. 15 м. пр. пл. и въ 4 ч. сл. пл. стигна и се разположи между Чифликкьой и Софасъ, по дѣсния брѣгъ на р. Чифликкьой. На 20-и полкъ командиръть на бригадата заповѣда да чака и да приеме артилерията отъ 46-и полкъ. 20-и полкъ чака на бивака до 12 ч., когато почна да пристига артилерията. 20-и полкъ приемаше артилерията по отдѣления и я повеждаше по пѫтя за Софасъ, а освободенитѣ части отъ 46-и полкъ се упѫтваха къмъ Караджакьой. Поради трудностьта на движението това ставаше извънредно бавно. Челната часть отъ артилерията и отъ 20-и полкъ пристигнаха въ Чифликкьой едва въ 11 ч. сл. пл., а последнитѣ — едва на следния день сутриньта. Челнитѣ части отъ 46-и полкъ стигнаха въ Караджакьой въ 6 ч. 30 м. сл. пл., а по-заднитѣ — едва следъ полунощь.

45-и полкъ, който бѣ пренощувалъ на бивакъ западно отъ Анастасиевата стена, на Кушъ Кая тепе, получи заповѣдьта и тръгна въ 1 ч. сл. пл. направо за Бѣлградъ. Пѫтьтъ бѣше планинска пѫтека, по която полкътъ се разтегна твърде много. Челната часть стигна въ Бѣлградъ въ 6 ч., а опашката — къмъ 9 ч. сл. пладне.

Домакинскитѣ обози не можаха да стигнатъ при частитѣ си. Щабътъ на дивизията нощува въ Чифликкьой.

Съсрѣдоточението на 9-а Плѣвенска дивизия.

На 30-и октомврий началникътъ на 9-а дивизия, за да заеме указания му районъ, издаде следната заповѣдь:

„Днесъ повѣрената ми дивизия ще се доближи къмъ Анастасиевата стена въ три ешелона:

Първи ешелонъ—1-о и 3-о с. с. полски и гаубичното артилер. отдѣление (две батареи) — да тръгне въ 8 ч. пр. пл. отъ началния пунктъ — бу-

ката при желѣзно-пжтния мостъ на Рамаданъ дере — и да следва пжтя край желѣзно-пжтната линия презъ Бююкъ Ханъ — ж.-п. ст. Синекли — Анастасиевата стена — Курткьой за Ерменикьой, кждето ще нощува. Остава въ разпореждане на командуващия армията, Щабътъ на който е въ сжщото село.

Втори ешелонъ — 1-а бригада — да следва на половинъ клм. задъ ешелона и се спре да нощува въ Курткьой.

Трети ешелонъ — 2-а бригада — да следва на единъ клм. задъ 1-а бригада до ж.-п. ст. Синекли, после — по шосето за Странджа до 4—5 клм. и после да се отбие къмъ изтокъ и да нощува въ Мандра.

Първиятъ ешелонъ се събра на изходния пунктъ въ опредѣленото време и подъ прикритието на една дружина тръгна за Ерменикьой. Две роти вървѣха предъ ешелона и две — задъ него. Пжтьтъ — обикновенъ селски — намѣста бѣше изкопанъ и затрудняваше много движението, поради това колоната се разтегна твърде много и закъснѣ. Къмъ 8 ч. сл. пл., когато колоната бѣше още въ леса, 7—8 километра отъ Ерменикьой, началникътъ на ешелона, убеденъ, че е невъзможно да се продължи пжтя, спрѣ ешелона и го разположи да нощува на бивакъ.

Вториятъ ешелонъ тръгна въ 7 ч. пр. пл. въ една колона задъ първия. Тъй като артилерията и обозитѣ пжтуваха бавно, по заповѣдь на началника на дивизията, пехотата отъ втория и отъ третия ешелони тръгна по желѣзно-пжтното платно. Въпрѣки това, поради трудния пжть и тоя ешелонъ не можа да достигне опредѣления му обектъ. Въ 7 ч. 30 м. сл. пл., когато главата на ешелона бѣше стигнала на раздвояването на пжтя къмъ Ерменикьой и къмъ Курткьой, получи се заповѣдь отъ началника на дивизията частитѣ да се спратъ и да нощуватъ на пжтя.

Третиятъ ешелонъ тръгна въ опредѣленото време задъ втория ешелонъ. За да ускори движението, командирътъ на бригадата остави 34-и полкъ да върви по платното на желѣзницата, а 33-и полкъ изпрати по селския пжть южно отъ желѣзния пжть право за Бююкъ Ханъ. По-нататъкъ, до ж.-п. ст. Синекли, цѣлиятъ ешелонъ се движи по желѣзния пжть. Отъ ж.-п. ст. Синекли предниятъ — 33-и — полкъ се отби по шосето за Мандра, кждето стигна въ 9 ч. следъ пладне и се спрѣ да пренощува. 34-и полкъ, заблуденъ отъ многото изостанали войници отъ втория ешелонъ, не забеляза отбиването на 33-и полкъ и, намѣсто къмъ северъ, продължи пжтя къмъ изтокъ. Въ 11 ч. сл. пл. той стигна въ с. Бекерли, кждето се спрѣ да нощува.

Походътъ на Хасковския отрядъ и бойоветѣ при Родосто и Ерегли.

Както се каза, на 26-и октомврий сутриньта Хасковскиятъ отрядъ пристигна въ Люле Бургасъ. Началникътъ на отряда даде почивка, но сѫщия день той получи заповѣдьта отъ началника на Щаба на действуващата армия: да изпрати три и половина дружини и две батареи въ Родосто, две дружини и една батарея — въ Ерегли, две роти съ една картечница — въ Айроболъ, за да се присъединятъ къмъ 1-а конна бригада. За останалото скорострелно артилерийско отдѣление се получи заповѣдь отъ командуващия I армия да се изпрати въ 10-а дивизия.

Началникътъ на отряда разпореди веднага по изпълнението на тия заповѣди: едно с. с. отдѣление замина за 10-а дивизия презъ Чорлу. За Айроболъ заминаха въ 11 ч. пр. пл. сѫщия день 13./28. и 16./28. роти и взводъ картечници и въ три преходи, съ нощуване въ чифл. Дованджи Болу*) и Дуанджали, стигнаха въ казания градъ и влѣзоха въ подчинение полковнику Саллабашеву.

Сѫщия день — 26-и — 1 ч. 30 м. сл. пл. останалитѣ части отъ 28-и полкъ съ две батареи, подъ началството на началника на отряда, се отправиха за Родосто и вечерьта пренощуваха въ Каристранъ. На 27-и, съ авангардъ една дружина, отрядътъ стигна и пренощува на квартири въ ж.-п. ст. Муратли. Квартиритѣ се охраняваха отъ една рота наблюдателни застави по пѫтищата, които водятъ на югъ. Въ казармата въ Муратли и въ вещевия складъ се намѣриха ботуши, шинели, панталони, долни дрехи, чорапи, пояси, паласки и др. Недостигътъ отъ тия вещи въ отряда се попълни.

На 27-и вечерьта началникътъ на отряда отдаде заповѣдь за настѫпление къмъ Родосто: авангардътъ — една дружина — да следва шосето Муратли — Родосто; странично прикритие — една рота — да следва успоредния на шосето пѫть, който минава презъ Серкю; главни сили — останалитѣ части отъ отряда — да се движатъ по пѫтя на авангарда. Домакинскиятъ обозъ, подъ прикритието на два взвода, да следва два километра задъ колоната.

На 28-и октомврий отрядътъ тръгна въ казания редъ. Авангардътъ и страничното прикритие, съставени отъ 1-а дружина, тръгнаха въ 7 ч. пр. пл., а главнитѣ сили — въ 7 ч. 45 м. пр. пладне

*) Чифликътъ не е означенъ върху картата 1:126,000; намира се североизточно отъ с. Оклали.

Когато авангардътъ стигна между Арапчанъ и Кайкю, чу се пре-стрелка между разездитѣ отъ ескадронитѣ, изпратени отъ Конната дивизия, и башибозукъ. Авангардътъ спрѣ на превала — височината 120·81, и началникътъ му заедно съ началника на отряда, който въ това време пристигна тамъ, излѣзоха на гребена да огледатъ мѣстностьта къмъ Родосто. По гребена северно отъ лозята и по височината източно отъ шосето и североизточно отъ Родосто забелязаха рѣдка верига и групи отъ хора. Авангардътъ се раз-вѣрна отъ дветѣ страни на шосето и настжпи. Въ 12 ч. 20 м. сл. пл. командирътъ на 28-и полкъ заповѣда на главнитѣ сили да преминатъ въ сборенъ редъ въ падината северно отъ Кайкю и да изпратятъ две роти задъ лѣвия флангъ на авангарда. Една отъ батареитѣ бѣ заела позиция непосрѣдствено задъ авангарда, на гребена северно отъ Родосто, и къмъ 1 ч. даде нѣколко изстрела. Това предизвика стрелба отъ турския крейсеръ, който бѣ пустналъ котва въ пристанището.

Къмъ това време началникътъ на отряда отдаде заповѣдь за бой, по която командирътъ на 28-и полкъ съ две дружини и една батарея се назначаваше въ бойна часть, а останалитѣ една и половина дружини и една батарея — въ маневрени войски. Въ сжщность бойната часть състоеше отъ петь роти и една бата-рея, а маневренитѣ войски — отъ две дружини и една батарея. Ротата странично прикритие не се виждаше.

Крейсеръть продължаваше стрелбата, и тъй като на мръкване прехвърли огъня задъ превала, 3-а дружина отъ маневре-нитѣ войски се прехвърли южно задъ гребена. Крейсеръть хвърли всичко 119 снаряди, безъ да причини загуби.

За усилване огъня началникътъ на бойната часть заповѣда на изпратенитѣ две роти да удължатъ бойната линия влѣво и да се насочатъ къмъ височината покрита съ лозя и лежеща североизточно отъ Родосто.

Понеже положението бѣше неуяснено и стрелбата отъ крей-сера отвреме-навреме ставаше по-интенсивна, къмъ 5 ч. сл. пл. настжплението бѣше спрѣно, и пушечната стрелба поутихна. Стрелбата отъ крейсера, обаче, продължи до късно.

Ротитѣ отъ бойната линия пренощуваха на около 300 крачки отъ северния край на града, а маневренитѣ войски — на превала.

Презъ тоя день отрядътъ загуби единъ убитъ и десеть ранени.

На 29-и сутриньта мъгла покриваше бойното поле. Тукъ-тамъ се чуваха изстрели по бойната линия, а турскиятъ крей-

серъ обстрелваше цѣлото бойно поле, безъ да нанася вреда. Къмъ 9 ч. бойната часть се опита да настжпи и да заеме града, обаче въ това време мъглата се вдигна, и крейсерътъ насочи огъня си изключително по ротитѣ отъ бойната часть. Поради това началникътъ на бойната часть спрѣ настжплението, като изпрати 40 доброволци, подъ командата на подпоручикъ Скоклевъ Матей, да влѣзатъ въ града и да разузнаятъ за положението. Подпоручикътъ навлѣзе и узна, че турската войска бѣше напуснала презъ нощьта града и се оттеглила на крейсера. Привечерь влѣзоха въ града и ротитѣ отъ 1-а и 4-а дружини, взеха мѣрки за запазване реда, спрѣха излизането отъ града и нощуваха въ него. Другитѣ части нощуваха на превала.

На 30-и началникътъ на отряда влѣзе въ града и по депутация отъ мѣстни жители изпрати писмо до командира на турския крейсеръ да се оттегли[1]). Въ 3 ч. сл. пл. крейсерътъ, наистина, замина къмъ Цариградъ.

На 31-и октомврий началникътъ на отряда отдаде заповѣдь за всѣкидневна охрана на брѣга. Споредъ нея, охраната се възлагаше на 1-а дружина, отъ която една рота охраняваше на изтокъ, а другата — на западъ отъ скелето на пристанището, една рота поставяше постове при разнитѣ складове и пращаше патрули изъ града, и една рота бѣ въ поддръжка, въ северния край на града. Другитѣ части се окопаха и се настаниха въ землянки на превала при Кайкю.

1./40. и 2./40. дружини и 5-а с. с. батарея, които бѣха назначени да заематъ Ерегли, почиваха на 26-и въ Люле Бургасъ. На 27-и, 4 ч. пр. пл., отрядътъ тръгна отъ Люле Бургасъ и вечерьта стигна въ Чорлу. На 28-и началникътъ на отряда получи заповѣдь отъ командуващия I армия, да завладѣе гр. Ерегли и следъ това да охранява морския брѣгъ на изтокъ и на западъ отъ града. Въ 9 ч. 30 м. пр. пл. отрядътъ настжпи за Ерегли, като изпрати авангардъ две роти. Въ 3 ч. 30 м. сл. пл. авангардътъ донесе, че въ пристанището Ерегли има турски параходи. Тогава, по заповѣдь на началника на отряда, авангардътъ се приближи и зае височината Бехче тепе. Оказа се, че въ града имало турски войници, които презъ деня събирали храни, добитъкъ и оржжие и ги товарѣли на шлепове, а презъ нощьта се оттегляли на параходитѣ. Но тъй като въ пристанището имаше два турски торпилъори, които биха обстрелвали отлично откри-

[1]) Писмото не се намѣри, но навѣрно предлага да се отегли крейсерътъ и да не се бомбардира града, който не е укрепенъ.

тата мѣстность, началникътъ на отряда реши да завладѣе града, следъ като се стъмни. Въ сѫщото време той изпрати доброволци — офицери и войници — да разузнаятъ има ли въ града турски войски, и, ако нѣма, да угасятъ фара на морския брѣгъ. Тогава, по заповѣдь на началника на отряда, 2-а и 7-а роти настѫпиха къмъ града, предшествувани отъ гѫста патрулна верига; останалитѣ части, безъ батареята, която подъ прикритие на една рота остана на позиция на Метерисъ тепе, тръгнаха задъ дветѣ роти. Въ 11 ч. 30 м. сл. пл. отрядътъ мина презъ града. Три роти заеха платото южно отъ града. Две роти заеха западния край на града, за да бранятъ морския брѣгъ отъ тая страна. 5-а рота остана въ центъра на града. 3-а рота премина презъ срѣдата на града, и като забеляза, че на пристанището турци товарятъ на шлепове добитъкъ и храни, отдѣли команда отъ 25 души и ги изпрати подъ командата на подпоручикъ Сотировъ да попрѣчатъ на товаренето. Когато командата откри огънь по шлеповетѣ, и турскитѣ торпильори отговориха съ огънь. Пристигнаха още единъ торпильоръ и два крейсера и засилиха огъня, но отъ 5-а рота изпратиха единъ взводъ, който съ залповъ огънь ги прогони на 8—10 километра. До сутриньта единъ крейсеръ и единъ торпильоръ се приближиха още веднъжъ и откриха огънь, който продължи до 6 ч. пр. пл., следъ което всички параходи отплаваха къмъ Цариградъ.

Началникътъ на отряда, следъ като взе всички мѣрки за запазване вѫтрешния редъ, разположи отряда по квартири. Батареята, подъ прикритието на една рота, остана на позиция вънъ отъ града. Всѣки день една рота се назначаваше за пазене реда въ града, а две роти се назначаваха външно охранение, като въ сѫщото време укрепяваха позиция.

И така, презъ време сражението при Чаталджа, Хасковскиятъ отрядъ охраняваше тила на I армия откъмъ Мраморно море и усили сѫщата армия съ едно скорострелно артилерийско отдѣление.

Положението на дветѣ страни на 30-и октомврий вечерьта

И тъй, на 30-и октомврий вечерьта българитѣ заеха при Чаталджа позиция, на която можеха да посрещнатъ турската армия, ако тя би се решила да мине въ настѫпление.

I армия заемаше отъ Мраморно море до Гьокчелийско село.

За охрана дѣсния флангъ откъмъ морето и моста при Бююкъ Чекмедже и за наблюдение езерото бѣ заета позиция

по височинитѣ при Арнауткьой отъ странично прикритие. По-насеверъ, отъ Фанасакрисъ до завоя на р. Куюкъ дере, по височинитѣ на дѣсния брѣгъ на тая рѣка, зае позиция 1-а дивизия. Още по-насеверъ, до завоя на р. Кара су при Гьокчелийско село, зае позиция 6-а дивизия. Въ втора линия, задъ 1-а и 6-а дивизии, източно отъ селата Деленесъ и Сирдюкьой, бѣ разположена 10-а дивизия.

Хасковскиятъ отрядъ, който заемаше Родосто и Ерегли, и *Конната дивизия,* която пазѣше карантина въ района Сюлейманли, Каджкьой, Хаджи Муратли, Дере Гюндюзли, охраняваха тила на армията отъ десантъ по брѣга на Мраморно море.

На северъ отъ I армия, до Черно море, заемаше позиция *III армия,* както следва: отъ височината два клм. югозападно отъ Субатчую до височинитѣ източно отъ Калфакьой — 4-а дивизия; по-насеверъ, до височинитѣ при Тарфа, — 3-а дивизия. Височинитѣ източно и до самото Джелебкьой и при Ормалж и Подима се заемаха отъ странично прикритие — 2-и полкъ, което охраняваше фланга откъмъ Черно море, откъмъ провлака между Деркосското езеро и морето и наблюдаваше езерото.

Въ втора линия, задъ лѣвия флангъ, бѣ 5-а дивизия (2-а и 3-а бригади), разположена около селата Караджакьой, Чифликкьой и Бѣлградъ, и 9-а дивизия — въ района Мертекли Къшла, ж.-п. ст. Синекли, Курткьой.

Отдѣленъ отрядъ отъ пехота — 5-и полкъ — и артилерия заемаше Мидия и охраняваше тила на армията отъ десантъ по брѣга на Черно море.

Тая позиция имаше сѫщитѣ предимства за отбрана, както и турската позиция насреща ѝ. Обаче, тя бѣ съвсемъ неудобна като изходна за атака, главно поради това, че е отдалечена отъ турската укрепена линия на разстояние по-голѣмо отъ артилерийски изстрелъ.

Въ сѫщото време турцитѣ продължаваха да устройватъ корпуситѣ на *Чаталджанската армия* задъ своята укрепена позиция. Отъ дивизиитѣ Фетихъ, Селимие и Афионъ Кара Хисаръ бѣ формиранъ новъ — III сборенъ — редифски корпусъ, който се съсрѣдоточаваше около Сазлж Босна.

Организиране българитѣ на изходната позиция.

Разпорежданията на Главното командуване.

На 30-и октомврий въ Щаба на действуващата армия се получиха следнитѣ сведения:

1) Отъ Военния аташе въ Виена: Въ Австро-Унгария били повикани тайно три набора запасни отъ крепостната артилерия; въ Санъ-Стефано стоварили 22,000 войници отъ Азия; очакватъ още 70,000.

2) Отъ Военния аташе въ Петроградъ: Австрия била решила, ако Сърбия напредва къмъ Адриатическо море, да направи десантъ на Албанския брѣгъ; Русия е решена да въздействува, затова подлежащитѣ на уволнение въ запаса войници сж задържани; всичко е готово за мобилизация; Черноморскиятъ флотъ е готовъ за тръгване; въ Босфора пристигнали: броненосецътъ „Ростиславъ“, крейсерътъ „Кагулъ“ и транспортниятъ параходъ „Саратовъ“; въ турската армия имало тифусъ, дезинтерия и холерни случаи; холерата, навѣрно, е донесена отъ сирийскитѣ войски.

3) Отъ Военния аташе въ Букурещъ: По донесение отъ Цариградъ, тамъ нѣмало интендантство; войницитѣ размѣняли пушкитѣ си за хлѣбъ. Чаталджа не щѣла да устои, липсвали офицери. Четиридесеть орждия пристигнали отъ Смирна, отъ тѣхъ четири — голѣмъ калибъръ; три парахода, 7000 тона, стоварили войски напълно екипирани, идещи отъ Черноморския източенъ брѣгъ. Споредъ в. „Епоха“, главнокомандуващиятъ, Назимъ паша, заявилъ, че турцитѣ не могатъ удържа Чаталджа, и че ще се използуватъ конфискуванитѣ сръбски орждия. Препирнитѣ, раздоритѣ и холерата се усилвали.

4) Отъ Офицера за свръзка при Сръбската главна квартира: Положението остава неизмѣнно; сръбската I армия се съсрѣдоточава северно отъ Битоля и навѣрно днесъ започва атаката. Единъ коненъ полкъ още на 23-и е заелъ Дойранъ. Единъ пехотенъ полкъ съ една планинска батарея настжпва на югъ отъ Гевгели. Единъ силенъ отрядъ отъ десеть дружини е изпратенъ отъ III армия отъ Прищина къмъ Санъ-Джовани-ди-Медуа; на 20-и се намиралъ около Бисакъ.

Отъ I и III армии не се получиха никакви сведения за противника.

Отъ тѣзи сведения Българското главно командуване схващаше, че предстои решително сражение за овладяване укрепената позиция при Чаталджа, отъ изхода на което зависѣше сключването на мира. Главното командуване трѣбваше да започне подготовката на това сражение, като предприеме ново групиране на силитѣ, споредъ плана, който би възприело, защото I и III армии до това време настжпваха при предположение, че ще настигнатъ или срещнатъ турската армия преди тя да достигне укрепената позиция.

Обаче, до 30-и октомврий такъвъ планъ не е билъ изработенъ. Главното командуване се задоволи само да предупреди дветѣ армии за предстоещата атака и да обедини командуването имъ по сжщия начинъ, както това направи презъ време сраженията на линията Люле Бургасъ—Бунаръ Хисаръ. Въ 7 ч. сл. пл. генералъ Фичевъ изпрати до командуващитѣ дветѣ армии следната деректива:

„За утрешно число, 31-и октомврий, НЕГОВО ВЕЛИЧЕСТВО ГЛАВНОКОМАНДУВАЩИЯТЪ заповѣда:

1) Армиитѣ да организиратъ позиция на заетитѣ отъ тѣхъ мѣста, която да послужи за база за преминаване въ атака на Чаталджанската позиция.

2) Временно командуването на дветѣ армии се възлага на командуващия III армия, генералъ-лейтенантъ Димитриевъ, който да влѣзе въ споразумение съ командуващия I армия относно привеждането въ изпълнение параграфъ 1-и отъ директивата.

3) Да се установи най-надеждна връзка съ Щаба на действуващата армия."

Разпорежданията на командуващия Съединенитѣ армии.

Генералъ Димитриевъ получи директивата въ 8 ч. 30 м. сл. пл. и веднага изпрати до командуващия I армия следната телеграма:

„Съгласно директивата на ГЛАВНОКОМАНДУВАЩИЯ № 16 отъ днешно число, командуването на I и III армии се обединява временно подъ мое началство. Частитѣ отъ I армия да останатъ на заетитѣ отъ тѣхъ мѣста, кждето да се укрепятъ. Да ми се представи сведение за разположението на частитѣ тая вечерь и за предполагаемитѣ имъ позиции. I армия да се свърже съ Ерменикьой чрезъ Черкескьой или чрезъ Синекли."

По III армия той не направи никакво разпореждане, защото дивизиитѣ едва на 30-и вечерьта заеха изходнитѣ си позиции предъ Чаталджа, а за 31-и трѣбваше да изучатъ и укрепятъ тия позиции и да привлѣкатъ обозитѣ си. Генералътъ, обаче бѣ заетъ твърде много съ прехраната, която функционираше съвсемъ нередовно. По тоя въпросъ той води дълга телеграфическа преписка, както съ Щаба на действуващата армия, така и съ Тиловото управление на III армия.

Дейность въ III армия.

На 31-и октомврий частитѣ на III армия работѣха, за да заематъ и укрепятъ своитѣ позиции.

Въ 4-а дивизия. — Главнитѣ сили на 1-а бригада стигнаха въ Акъ Аланъ. Авангардътъ зае позиция на гребе-

източно отъ Акъ Аланъ, окопа се и постави охранение на линията отъ Калфакьой, изключително, до надписа „р. Аркъ". Дезинтерията и холерата взеха голѣми размѣри, особено въ 7-и полкъ, въ който имаше 250 човѣка болни. 2-а бригада, поради холерната зараза, остана изолирана на бивака югозападно отъ Кабачкьой. 8-и полкъ, който бѣше авангардъ, бѣ смѣненъ отъ 44-и полкъ, и се прибра на бивака при бригадата. 44-и полкъ, като авангардъ на 2-а бригада, постави охранение на опредѣлената линия — по гребена Акъ Аланъ—Инджесъ. 43-и полкъ, Щабътъ на 3-а бригада и Щабътъ на дивизията останаха въ Ерменикьой.

Въ 3-а дивизия. — 1-а бригада остана на позицията източно отъ Тарфа. Въ 3 ч. 15 м. сл. пл., когато две дружини отъ 11-и полкъ излизаха на позицията по взводно въ редове, бѣха обстреляни съ шрапнеленъ огънь, отъ който паднаха единъ убитъ и тринадесеть ранени. Една скорострелна батарея отговори, и огъньтъ скоро се прекрати. При едно размѣстване на българскитѣ батареи, артилерийскиятъ огънь се поднови и трая до вечерьта. На мръкване огъньтъ се прекрати, и българитѣ започнаха енергично да укрепяватъ позицията. 2-а бригада укрепяваше своята позиция. Отъ нея се взеха и придадоха къмъ 3-а бригада: отъ дѣсния участъкъ — една планинска батарея, а отъ лѣвия участъкъ — нескорострелно отдѣление. Въ бригадата се констатира холерна зараза. 42-и полкъ остана на квартири въ Софасъ, а 41-и полкъ съ скорострелното отдѣление, следъ като се нахрани съ топла храна безъ хлѣбъ, тръгна отъ Чифликкьой, мина презъ Софасъ и се спрѣ на бивакъ два клм. южно отъ последното село. И въ тази бригада се появи холера.

Въ 5-а дивизия. — 18-и полкъ остана на почивка на бивака между Софасъ и Чифликкьой. 20-и полкъ съ артилерията, за да избѣгне холерната зараза, не се спрѣ на квартири въ Чифликкьой, кѫдето бѣ разположенъ заразениятъ 41-и полкъ, но отиде на бивакъ при 18-и полкъ. Обаче, тоя день се появи холера и въ 18-и полкъ. Полковетѣ отъ 3-а бригада останаха на мѣстата си.

Страничното прикритие — 2-и полкъ, отъ 1-а бригада, — продължи да укрепява позицията между Черно море и езерото Деркосъ и да произвежда учение. Къмъ 4 ч. сл. пл. отъ морето къмъ Сербели се дадоха нѣколко артилерийски изстрели. 5-и полкъ, въ Мидия, охраняваше съ една дружина откъмъ морето, а съ другитѣ — укрепяваше избраната позиция.

Въ 9-а дивизия. — Частитѣ, които не бѣха достигнали обектитѣ си тоя день, ги заеха: 1-а бригада се събра въ Тюркьой; Щабътъ на 2-а бригада и 33-и полкъ останаха въ Мандра; 34-и полкъ — въ Бекерли. 1-о, 3-о и гаубичното отдѣления съ по една дружина отъ 17-и и 34-и полкъ стигнаха въ Ерменикьой.

Дейность въ I армия.

Командуващиятъ I армия, въ Фенеръ, получи директивата за 31-и, както и телеграмата на командуващия Съединенитѣ армии, къмъ 10 ч. сл. пл. и веднага, въ допълнение на последната заповѣдь, телеграфира следнитѣ разпореждания:

„За утре, 31-и того, заповѣдьта по I армия № 47 остава въ сила съ следнитѣ допълнения:

1) Авангарднитѣ позиции на 1-а и на 6-а дивизии да се организиратъ и усилятъ дотолкова, щото да послужатъ за база на дивизиитѣ за преминаване въ атака срещу Чаталджанската позиция.

2) Паралелно съ укрепяването на позициитѣ, да се продължава непреривно разузнаването предъ фронта на всѣка дивизия съ рекогносцировачни отряди, офицерски патрули, съ цель да се изучи мѣстностьта и предъ неприятелската укрепена линия, както и препятствията и подстжпитѣ къмъ нея.

3) Укрепяването на позициитѣ и поправката на пжтищата да се свърши, по възможность, до утре вечерь. Позициитѣ да се заематъ на общо основание, като се оставятъ достатъчно войски за маневриране.

4) Началницитѣ на дивизиитѣ да донасятъ по-често резултата отъ рекогносцировката и, изобщо, сведения за противника.

5) Да се вематъ мѣрки за поддържането съобщенията на всичкитѣ щабове и части, както назадъ, така и встрани.“

1-а и 6-а дивизии останаха на мѣстата си, като укрепяваха позициитѣ си. Само страничното прикритие отъ 1-а дивизия излѣзе напредъ и зае височинитѣ южно отъ Арнауткьой. Тоя день пристигна Допълняващата дружина на 1-и полкъ — 580 души.

10-а дивизия поправяше пжтищата, когато къмъ 1 ч. сл. пл. два турски крейсера откриха огънь по охранението на дивизията откъмъ морето. Снарядитѣ започнаха да падатъ близо до бивака на 2-а бригада. Бригадата се премѣсти на северозапад отъ Инджекьой. Тъй като огъньтъ бѣ насоченъ и къмъ 1-а бригада, и тя бѣ премѣстена единъ и половина клм. северно отъ Сирдюкьой. Турската морска артилерия пренесе следъ това огъня по обозитѣ и продължи да стреля до 2 ч. 46 м. Резул-

татътъ отъ тая стрелба бѣше нищоженъ — само нѣколко коня бѣха ранени. Къмъ 4 ч. сл. пл. сѫщитѣ военни параходи хвърлиха 10—15 снаряди по окопитѣ на гарнизона въ Силиврия. 2—3 снаряда паднаха въ самия градъ, но не причиниха никакво поражение.

За да се държатъ далечъ отъ брѣга турскитѣ параходи, командуващиятъ I армия поиска отъ Щаба на действуващата армия и отъ командуващия Съединенитѣ армии нѣколко гаубични батареи. Такива батареи не бѣха дадени, защото гаубицитѣ бѣха оржжия най-непригодни за стрелба по параходи.

Конната дивизия остана на сѫщото мѣсто, като продължаваше да наблюдава и да разузнава морския брѣгъ Силиврия—Еregли—Родосто.

10-и коненъ полкъ бѣ разположенъ въ Каджькьой, откѫдето наблюдаваше и разузнаваше морския брѣгъ Силиврия—Бююкъ Чекмедже.

ГЛАВА V.

Чаталджанската укрепена позиция.

(Картограф. приложения №№ 2 и 3).

Укрепяване и въоръжение на позицията.

Значение на позицията. Въ сраженията на линиитѣ Лозенградъ — Одринъ и Люле Бургасъ — Бунаръ Хисаръ турската армия претърпѣ чувствителни загуби. Поради масовитѣ дезертирания, нейната численость намалѣ, въпрѣки получаванитѣ подкрепления отъ Азия. Но благоприятното положение на столицата Цариградъ — въ края на Цариградския полуостровъ — даваше възможность на Турското командуване да прегради пжтя на българската армия къмъ нея. Колкото се отива къмъ Цариградъ, полуостровътъ се стѣснява, и отбраната става възможна съ по-малко войски. Въ края на V в. византийскиятъ императоръ Анастасий прегради полуострова отъ Черно море до Мраморно съ дебела стена, за да спре нахлуването на българитѣ къмъ столицата.

За отбраната на Цариградъ турцитѣ бѣха укрепили позиция при Чаталджа на около 30 клм. отъ града. Разстоянието между двѣтѣ морета на това мѣсто е около 43 клм., но фронтътъ за укрепяване се намалява до 20 клм., защото на двата фланга сж Деркосското и Бююкчекмедженското езера.

Главната отбранителна линия бѣ построена на издигнатия гребенъ, който се спущаше полегато отъ ез. Деркосъ къмъ ез. Бююкъ Чекмедже. Мѣстностьта предъ позицията южно отъ Уржуню е открита долина, широка петь клм., съ полегати склонове и плоско дъно. Северно отъ Уржуню мѣстностьта е планинска, но предъ позицията бѣ открита за пехотенъ огънь Удобни подстжпи имаше само по седловината между Еникьой и Лазаркьой.

Предъпозицията текатъ рѣкитѣ Кара су, Сазлж дере (Катарджи су) и Лазаркьойска. Тѣ сж тѣсни, но дълбоки и труднопроходими въ бродъ и то само на опредѣлени мѣста.

Гребенитѣ западно отъ позицията сж по-високи отъ нея, и отъ тѣхъ добре се наблюдава въ цѣлата ѝ дълбочина, но тѣ сж по-далечъ отъ артилерийски изстрелъ, и българската артилерия не можеше да ги използува за артилерийски позиции при атаката.

Фланговетѣ на позицията се опиратъ на дветѣ морета, и бѣха осигурени отъ обходъ. Турскиятъ флотъ владѣеше моретата и можеше съ артилерийски огънь да съдействува на отбраната и да заплашва фланговетѣ на атакуващия.

Укрепяване преди войната.

Въ Руско-турската война, презъ 1877—1878 г. отбраната на полуострова бѣ повѣрена на Блумъ паша, който проектира 37 укрепления, но по нѣмане време бѣха построени само 21. Когато руситѣ стигнаха до укрепената позиция, турцитѣ разполагаха съ малко войски за отбраната ѝ, но скоро бѣ сключено примирието, и укрепленията бѣха оставени въ неутралната зона между дветѣ демаркационни линии.

Следъ Руско-турската война турцитѣ се заеха да доукрепятъ Чаталджанската позиция и продължаваха да издигатъ укрепления, числото на които достигна 29. Укрепленията имаха високъ профилъ — общъ недостатъкъ на укрепленията отъ оная епоха. Най-после, турцитѣ искаха да превърнатъ временнитѣ укрепления въ дълговременни. За тая цель бѣше повиканъ прочутиятъ белгийски воененъ инженеръ генералъ Бриалмонъ. Той съставилъ проектъ за укрепяването съ седемь дълговременни форта, отъ които бѣха построени само три.

Укрепленията, отъ една страна, се рушеха, отъ друга, се поправяха, усъвършенствуваха и строеха нови. Това трая до прѣврата презъ 1908 г., когато младотурцитѣ, обвзети отъ прекалена самоувѣреность, решиха да пренесатъ отбраната на Цариградъ отъ Чаталджанската позиция на линията Лозенградъ—Одринъ и разоржжиха и напуснаха Чаталджанската укрепена линия.

Разположението на фортоветѣ на Чаталджанската укрепена линия е отбелязано по картитѣ, но тѣхното вжтрешно устройство е било винаги запазено въ най-строга тайна.

Българскиятъ щабъ на армия въ мирно време бѣ съсрѣдоточилъ всичкото си внимание върху събиране сведения за Одринската крепость. Като се предполагало, че войната ще се свърши преди да се достигне Чаталджанската укрепена позиция, за последната не бѣха събрани почти никакви данни. Презъ 1906 г. единъ опитенъ офицеръ бѣ успѣлъ да обходи позицията и да достави ценни сведения за нанесенитѣ на картата 1:126,000 укрепления. Той съобщи разположението на тѣзи укрепления, профила имъ, обстрела имъ и предполагаемото артилерийско въоръжение (184 орждия), теленитѣ мрежи предъ нѣкои отъ укрепленията на северния край и предполагаемото канализиране на р. Кара су, за да се наводнява изкуствено нейната долина.

Укрепяване презъ войната. Следъ поражението при Лозенградъ, Турскиятъ главнокомандуващъ, Назимъ паша, назначи комисия отъ пионерни офицери, на която възложи постройката на временни укрепления върху пунктоветѣ, които подъ влиянието на техническитѣ усъвършенствувания бѣха добили тактическа важность. Като работници той употрѣби, освенъ дветѣ редифски дивизии Фетихъ и Селимие, и всички войници, които той смѣташе по-способни да работятъ съ лопатата, отколкото съ пушката.

Ржководството на работата, както се каза, бѣ повѣрено на артилерийския генералъ Риза паша. Той лично избра всичкитѣ артилерийски позиции, на които бидоха въздигнати батареи. Особено много бѣ направено въ северната половина на позицията, северно отъ Уржуню, кждето отбраната бѣ изнесена на шесть—седемь клм. напредъ отъ линията на фортоветѣ.

И въ южната половина на позицията бѣ построена нова линия отъ второстепенни укрепления, назначението на които бѣше да поражаватъ мъртвитѣ пространства предъ фортоветѣ. Тѣзи укрепления бѣха обикновени окопи или полуредути съ или безъ зидария.

Тъй като старитѣ укрепления личеха твърде много, артилерията се разположи вънъ отъ тѣхъ. Новитѣ батареи бѣха изкопани на самия гребенъ, около 2000 метра задъ пехотнитѣ позиции. Батареитѣ бѣха слабо маскирани, тъкмо колкото да могатъ да стрелятъ съ право мѣрене. Нѣкои отъ тѣхъ, обаче, се бѣха окопали на предния склонъ, и можеха да поддържатъ по-добре пехотата.

Въоръжение на позицията. Следъ Руско-турската война чаталджанскитѣ укрепления бѣха въоръжени съ 180 орѫдия, снети отъ крепоститѣ на четирижгълника въ Североизточна България. Презъ време на Хуриета, обаче, когато турцитѣ решиха да изнесатъ отбраната на Цариградъ на линията Одринъ — Лозенградъ, часть отъ орѫдията голѣмъ калибъръ сѫ били пренесени въ Одринъ, а полскитѣ орѫдия — употрѣбени другаде. Следъ поражението при Лозенградъ, заедно съ укрепяването на позицията се започна и въоръжението ѝ съ орѫдия отъ фортоветѣ на Босфора и Дарданелитѣ и отъ Азия. Тукъ бидоха употрѣбени заловенитѣ въ Солунъ петдесеть и две сръбски с. с. полски орѫдия и 12 см. гаубици. Докарани бѣха осемнадесеть 15 см. брѣгови орѫдия, но тѣ не бѣха употрѣбени, понеже нѣмаха платформи. И тъй, турцитѣ бѣха поставили на позицията не по-малко отъ седемдесеть и четири полски и планински, четири дълги 12 см. и шесть 12 см. гаубични батареи или около двеста деветдесеть и шесть полски и планински тринадесеть — седемнадесеть дълги 12 см. орѫдия, двадесеть и четири — тридесеть 12 см. полски гаубици.

Войски за отбраната.

Преустройство на източнитѣ турски армии. Огромнитѣ загуби на турцитѣ въ убити, ранени, умрѣли и заболѣли отъ холера, глада и други болести и многочисленитѣ дезертирания, въпрѣки постоянното приижданe на подкрепления, намалиха твърде много числения съставъ на турскитѣ I и II източни армии. Поради това наложи се преустройство на частитѣ.

На 25-и октомврий главнокомандуващиятъ, Назимъ паша въ Хадемкьой, отдаде следната заповѣдь:

„1) I и II източни армии съ пристигането си на Чаталджанската линия се разформиратъ, и на тѣхно мѣсто се формира нова — Чаталджанска — армия, въ съставъ три низамски и два редифски корпуса и една самостоятелна конна бригада.

2) За отбрана на Чаталджанската отбранителна линия низамскитѣ корпуси се назначаватъ въ първа линия, а редифскитѣ — въ втора като резервъ. Отдѣлно отъ споменатитѣ корпуси, дивизиитѣ Чанак-Кале и Афионъ Кара Хисаръ и полкътъ Айвалъкъ ще се съсрѣдоточатъ при Спарто куле.

3) Участъцитѣ на корпуситѣ сѫ следнитѣ:

III корпусъ заема дѣсния участъкъ — отъ Черно море до кота 260, северно отъ линията Ясойренъ—Уржуню.

II корпусъ — срѣдния участъкъ — отъ кота 260 до линията Мухакьой—Бахчеишкьой.

I корпусъ — лѣвия участъкъ — отъ линията Мухакьой—Бахчеишкьой (изключително) до брѣга на Мраморно море.

I сборенъ редифски корпусъ — въ околностьта на Турсункьой—Чилингиръ.

II сборенъ редифски корпусъ и Самостоятелната конна бригада — въ околностьта на Хадемкьой.

5) За да се доведе личниятъ съставъ въ малкитѣ войскови единици до военновремения споредъ бойното разписание № 1, да се вематъ войници и офицери отъ редифскитѣ табори, за да се формиратъ въ III и II корпуси по три низамски дивизии съ по 800 души войници въ таборъ и пълно число офицери, I корпусъ, въ съставъ две низамски дивизии, и въ всѣки сборенъ редифски корпусъ по три дивизии, съ табори съ пълно число офицери и войници. Останалитѣ свободни офицери и чиновници отъ щатнитѣ полкове и дивизии, ще се разпредѣлятъ по новитѣ полкове и дивизии споредъ нуждата.

6) Формирането на корпуситѣ по горния начинъ трѣбва да стане часъ по-скоро. Организирането на всѣки корпусъ става отъ щаба на корпуса.

Щабоветѣ на корпуситѣ сж означени въ таблица № 2.

7) Щабоветѣ на корпуситѣ формиратъ щабоветѣ на дивизиитѣ.

8) Разпредѣлението на батареитѣ въ полската артилерия по участъци и по пунктове на позицията става отъ началника на артилерията въ Чаталджанската армия.

9) Всички полкове отъ Леката конна бригада и отъ Самостоятелната конна дивизия, както и отъ придаденитѣ къмъ корпуситѣ конни части, формиратъ конни полкове отъ по четири ескадрона, отъ по около 100 конника въ ескадронъ и съ офицери по военновременъ съставъ. Така формиранитѣ полкове, два или три, се свеждатъ въ една самостоятелна конна бригада. Останалитѣ ескадрони да се разпредѣлятъ по корпуситѣ, съ огледъ, щото на низимскитѣ корпуси отъ първа линия да се падне най-малко по единъ ескадронъ.

10) Формирането да се извърши отъ Щаба на самостоятелната конна дивизия.

11) Конницитѣ-черкеси временно се присъединяватъ къмъ Самостоятелната конна бригада, а по-после ще се придадатъ къмъ корпуситѣ споредъ нуждата, кждето ще изпълняватъ разузнавателна служба.

12) Интендантската служба да се нареди споредъ приложенитѣ упжтвания № 3. Главното интендантство се грижи за прехраната на армията. Инструкции да се искатъ отъ Щаба на армията.

Бойно разписание № 1.

I низамски корпусъ (2-а и 3-а дивизии) се формира отъ 2-а, 3-а низамски дивизии, часть отъ 1-а низамска дивизия, редифската дивизия Ушакъ, редифския полкъ Измиръ, 1-и стрелковъ полкъ.

II низамски корпусъ (4-а, 5-а и 12-а дивизии) — отъ 4-а, 12-а низамски дивизии, части отъ 6-а дивизия, редифскитѣ дивизии Кастамуни, Бруса, Измидъ, Айдинъ.

III низамски корпусъ (7-а, 8-а и 9-а дивизии) — отъ 7-а, 8-а, 9-а низамски дивизии, редифскитѣ дивизии Кониа, Денизли, Ангора и 3-и инженеренъ паркъ.

I сборенъ редифски корпусъ (отъ три дивизии) — отъ 29-а низамска дивизия и редифскитѣ дивизии Трапезундъ, Ерегли, Кайсерия, Анталия.

II сборенъ редифски корпусъ (отъ три дивизии) — отъ 30-а низамска дивизия и редифскитѣ дивизии Амасия, Йозгадъ, Адана.

Редифскитѣ дивизии Чанакъ Кале и Афионъ Кара Хисаръ и редифскиятъ полкъ Айвали се събиратъ отдѣлно при Спарто куле.

Командуването на Чаталджанската армия поема самъ главнокомандуващиятъ, Назимъ паша, съ Щаба си, състоещъ отъ началникъ на Щаба — Хади паша, и негови помощници: генералитѣ Зия и Пертефъ.

Началникъ на Чаталджанската укрепена позиция и главенъ началникъ на артилерията — Али Риза паша и неговъ началникъ на Щаба — полковникъ Джеватъ.

III корпусъ — командиръ — Махмудъ Мухтаръ паша, началникъ на Щаба — полковникъ Кемалъ бей, началникъ на 7-а дивизия — полковникъ Хилми; на 8-а дивизия — полковникъ Фуадъ; на 9-а дивизия — полковникъ Фахри.

II корпусъ — командиръ — Хамди паша, началникъ на Щаба — подполковникъ Юсуфъ.

Началникъ на 4-а дивизия — полковникъ Джемалъ; на 5-а дивизия — полковникъ Риза, на 12-а дивизия — полковникъ Февзи.

I корпусъ — командиръ — Яверъ паша; началникъ на Щаба — полковникъ Етемъ; началникъ на 2-а дивизия — Шевки паша, на 3-а дивизия — Османъ паша.

I сборенъ корпусъ — командиръ — Абукъ Ахмедъ паша; началникъ на Щаба — полковникъ Махмудъ Белигъ.

II сборенъ корпусъ — командиръ — Изетъ Фуадъ паша; началникъ на Щаба — полковникъ Салихъ.

Самостоятелна конна бригада — полковникъ Ибрахимъ.

Упжтването по интендантската служба № 3 съдържаще следнитѣ по-важни въпроси:

1) Превозътъ да става главно по ж.-п. линия до Хадемкьой; въ случай на нужда може да се използуватъ и морскитѣ съобщения презъ Кючукъ Чекмедже.

2) За корпуситѣ отъ дѣсния флангъ, отъ центъра и за ония отъ резерва да се устроятъ въ Хадемкьой три корпусни магазини. За лѣвофланговия корпусъ — единъ продоволственъ магазинъ въ Спарта куле и Кючукъ Чекмедже, за дѣсния корпусъ — единъ магазинъ въ Ясойренъ.

3) Въ Хадемкьой да се устрои единъ разходенъ магазинъ съ бойни припаси, който да снабдява всички депа, които ще се устроятъ непосрѣдствено задъ корпуситѣ.

Назимъ паша заемаше длъжностьта помощникъ на главнокомандуващия, като въ сѫщность бѣ главнокомандуващъ и министъръ на войната. При тѣзи две длъжности въ такова критическо време, поемането и началството на Чаталджанската армия може да се оправдае само съ политически съображения. Покрай неотложнитѣ разпореждания за Чаталджанската армия, той трѣбваше да разрешава въпроси за Западната армия, обсадитѣ крепости въ Европейска Турция, войскитѣ на Дарданелитѣ и Флота. Като министъръ на войната, той трѣбваше да разпорежда по военно-административното управление на обширната империя, което въ това време на най-голѣми усилия бѣше трудно; трѣбваше да дава мнение по решенията, които Министерскиятъ съветъ подъ натиска на събитията бѣ принуденъ да вземa.

Нека добавимъ, че въ устройството на Висшото командуване имаше още една аномалия: покрай Назимъ паша, като общъ началникъ на войскитѣ при Чаталджа, имаше общъ началникъ на позицията — Али Риза паша, комуто бѣ даденъ Щабътъ на разформираната I източна армия. Обаче, тоя дефектъ въ Турското висшо командуване се корегира отъ холерата, отъ която Али Риза заболѣ и умрѣ. На негово мѣсто, съ заповѣдь отъ 3-и ноември, бѣ назначенъ Ибрахимъ паша, като длъжностьта началникъ на укрепената позиция се преименува „главенъ началникъ на артилерията при Главната квартира“.

Въ бойното разписание № 1 не се споменаватъ редифскитѣ дивизии Фетихъ и Селимие, които още съ изгубването Лозенградъ започнаха да укрепяватъ позицията. На 30-и октомврий отъ тѣзи две дивизии и отъ дивизията Афионъ Кара Хисаръ се формира III сборенъ корпусъ, който се съсрѣдоточи при Сазлж

Босна. За командиръ на тоя корпусъ бѣ назначенъ Изетъ Фуадъ паша съ началникъ на щаба подполковникъ Джелалединъ. На мѣстото на Изетъ Фуадъ паша за командиръ на II сборенъ корпусъ бѣ назначенъ Сюлейманъ паша.

Освенъ това, на 29-и октомврий полкътъ Трапезундъ и таборътъ Ризехъ отъ редифската дивизия Трапезундъ, която влизаше въ I сборенъ корпусъ, замениха за Булаиръ. На 30-и дивизията Чанакъ Кале бѣ изпратена да брани Дарданелитѣ.

Самото преустройство на армията се извършваше трудно частитѣ и войницитѣ отъ взводъ до корпусъ бѣха съвършено размѣсени и мжчно се намираха. Най-напредъ бѣха назначени сборни пунктове, отъ които пръснатитѣ войници се насочваха къмъ частитѣ, а на 31-и октомври, когато българитѣ пристигнаха предъ Чаталджа, заповѣда се изостаналитѣ войници да се приематъ въ частьта, въ която се явятъ.

При все това армията успѣ да се преустрои и въ окончателния си видъ се организира споредъ бойното разписание дадено на стр. 176.

Численость на Чаталджанската армия.

По известнитѣ досега сведения не може да се опредѣли точно числеността на турската армия: частитѣ пристигаха съвсемъ разстроени и не можеха да държатъ точна смѣтка за своитѣ войници, които постоянно се мѣстѣха отъ една часть въ друга. Независимо отъ това, холерата ежедневно намаляваше броя на войницитѣ, а по-малодушнитѣ използуваха общото разстройство за да се приструватъ на болни. Въ една заповѣдь отъ 3-и ноември се споменава, че отъ изпратенитѣ въ болницата 200 души отъ табора Каледжикъ само 10 души били намѣрени действително болни. Изглежда, че въ преустроената споредъ горната заповѣдь Чаталджанска армия всички части не сж имали състава споредъ щатоветѣ за военно време. Числеността на тази армия споредъ досегашнитѣ сведения, е показана въ следната таблица*)

*) Споредъ книгата на Германския генераленъ щабъ — „Балканската война 1912—1913; военнитѣ действия въ Тракия до Чаталджанското примирие. Преведе отъ нѣмски [язикъ] д-ръ Димитъръ Миховъ. София, 1914“ — турската армия броела къмъ 1-и ноември само 90,000 души, а къмъ 1-и декември сж били на храна 175,000 души. Съ семъ малко части сж пристигнали следъ 4-и ноември, пъкъ и голѣми попълвания сж станали. Очевидно е, че първата цифра е намалена.

Ч а с т и	табори	батареи	ескадрони	пушки	оржия	сабли
III низамски корпусъ заедно съ Деркоския отрядъ и съ придадената дивизия Кайсерие	36	22	4	21,000	85	600
I сборенъ корпусъ заедно съ дивизия Еregли и 29-а дивизия	20	6	1	12,000	24	100
II низамски корпусъ	35	20	3	20,500	79	300
II сборенъ корпусъ	37	—	—	21,500	—	—
I низамски корпусъ	30	18	1	18,000	64	100
III сборенъ корпусъ	24	—	1	14,400	—	100
				107,400	252	1200
Части, които не влизатъ въ корпуситѣ:						
а) позиционни батареи	—	14	—	—	56	—
б) Самостоятелната конна бригада . . .	—	—	9	—	—	1350
Всичко . . .	182	80	19	107,400	308	2550

Къмъ тѣзи сухопѫтни войски трѣбва да се прибави и Флотътъ съ своята артилерия.

Духътъ на турската армия въ началото на ноември.

Пренесена отъ войскитѣ, които идѣха отъ Азия, холерната епидемия въ турската армия взе голѣми размѣри следъ сраженията на линията Люле Бургасъ—Бунаръ Хисаръ, когато лошата прехрана, физическата и морална преумора подготвиха почва за бързото ѝ разпространение. Пѫтьтъ на отстѫплението бѣ усѣянъ съ трупове на умрѣли турски войници, но санитарната служба въ това време бѣ толкова разстроена, че дори не можа да констатира болестьта. Опустошенията въ турскитѣ редове отъ тази епидемия станаха очевидни, само когато цѣлата армия се струпа на тѣсното пространство между дветѣ морета. Чуждестраннитѣ кореспонденти описватъ съ ужасъ осѣянитѣ съ мъртавци пѫтища въ тила на позицията, претрупанитѣ съ болни болници, отъ които санитаритѣ не успѣвали да изнесатъ умрѣлитѣ, желѣзно-пѫтната станция Хадемкьой, на която чакали хиляди полуживи войници, за да бѫдатъ превозени къмъ Цариградъ. Не могатъ да се опредѣлятъ точно загубитѣ на турската армия отъ холерата, но тѣ не сѫ по-малко отъ 15—20 хиляди. Знае се, напримѣръ, че само въ

Инфекциозната болница въ Санъ-Стефано отъ 29-и октомврий до 12-и ноемврий сѫ постѫпили 15,000 болни, отъ които сѫ умрѣли 3200 души.

Отпадналитѣ духомъ поради пораженията и непрекѫснатото отстѫпление войници, следъ като се събраха задъ укрепената позиция, изпаднаха подъ ужаса на върлуващата епидемия, която имъ изглеждаше по-страшна отъ сраженията. Мнозина се преструваха на болни, за да бѫдатъ изпратени далечъ отъ заразенитѣ мѣста, и още повече затрудняваха санитарнитѣ власти. Други използуваха отслабналия надзоръ въ новоформиранитѣ части и бѣгаха къмъ Цариградъ, което накара Главното командуване да вземе специални мѣрки противъ дезертьорството.

Планъ за отбрана на укрепената позиция.

Сведения за българитѣ.

Въ сражението при Люле Бургасъ—Бунаръ Хисаръ, въ което българитѣ развиха всичкитѣ си сили въ Източна Тракия, турцитѣ имаха пълна възможность да оценятъ, както числената, така и моралната стойность на войскитѣ, които настѫпваха срещу Чаталджа. Вънъ отъ това, българитѣ при настѫплението бѣха поставени въ много по-неблагоприятни условия за разузнаване, отколкото турцитѣ. Още на 19-и октомврий Българската конна дивизия се оттегли на почивка на дѣсния флангъ на армията. Турската конна дивизия, предъ южния флангъ, и Леката конна бригада, предъ северния флангъ, останаха безъ съперникъ въ пространството между турската и българската армии и разузнаваха безъ никаква прѣчка.

При маршъ-маневъра до 26-и октомврий само една българска конна бригада предшествуваше армиитѣ. Следъ това, поради холерната зараза, бригадата бѣ изолирана, и турската конница отново остана безъ съперникъ при разузнаването. Тя следваше крачка по крачка българскитѣ колони, които не направиха нищо, за да скриятъ движението си. Но турскитѣ разузнавателни части не можаха да узнаятъ какво има задъ българскитѣ колони, които настѫпваха по всички пѫтища между Черно и Мраморно морета. Споредъ полученитѣ сведения, Турското главно командуване предполагаше, че отъ българскитѣ 54 полкове, въ Македония има 6, въ Кърджали — 4, около Одринъ — 8—10. Съ останалитѣ 34 полкове, събрани въ 6—7 дивизии, българитѣ можеха да се яватъ

при Чаталджа. Съюзницитѣ не можеха да подкрепятъ българитѣ въ Източна Тракия, но последнитѣ не бѣха принудени да пръснатъ силитѣ си, за да се пазятъ отъ десанти, защото морскитѣ брѣгове можеха да се наблюдаватъ отъ конницата и граничнитѣ войски. Тъй като Българскиятъ обсаденъ паркъ бѣ ангажиранъ при Одринъ, не се допущаше българскитѣ армии при Чаталджа да бждатъ усилени съ тежка артилерия.

И тъй, заключението на турцитѣ бѣ, че българитѣ ще се явятъ предъ Чаталджа съ 34 полка пехота или около 100,000 души съ 250 орждия.

Понеже пжтищата отъ срѣдната и южната часть на полуострова къмъ Цариградъ бѣха насочени на югоизтокъ, къмъ моста на Бююкъ Чекмедже, българитѣ се насочваха отначалото срещу южния и северния флангове на позицията, а срещу центъра нѣмаше колони, и турцитѣ предположиха, че центърътъ нѣма да бжде атакуванъ. Но когато българитѣ насочиха колони и къмъ срѣдата, Турското командуване схвана, че тѣ ще действуватъ по цѣлия фронтъ, както въ по-първитѣ сражения.

И така, турцитѣ макаръ и да подценяваха донѣкжде числената мощь на българскитѣ армии срещу Чаталджа, все пакъ не бѣха далечъ отъ действителнитѣ сили. Така сжщо тѣ вѣрно бѣха схванали начина на действието на българитѣ.

Планътъ за отбраната. Както отстжплението отъ линията Люле Бургасъ—Бунаръ Хисаръ, така и отбраната на укрепената позиция се извърши не по единъ предварително съставенъ и писмено изложенъ планъ. При все това, подъ натиска на събитията и въ зависимость отъ характера на противника и отъ свойствата на позицията, въ ума на турския главнокомандуващъ се бѣ сложилъ единъ планъ, който се прилагаше строго, и за който може да се сжди отъ разпорежданията по изпълнението му.

Чаталджанската позиция има всички предимства за една строго пасивна отбрана, но нито едно — за настжпателни действия, защото височинитѣ срещу нея представятъ така сжщо отлична позиция, а мѣстностьта предъ тѣхъ е труднопроходима. Българитѣ, като заематъ тѣзи височини съ достатъчно за отбраната имъ войски и държатъ затиснати турскитѣ войски тамъ, ще иматъ една голѣма часть отъ войскитѣ си свободни за дей-

ствие било противъ Одринъ и Западна Тракия, било противъ турски десанти по брѣговетѣ на Черно и на Мраморно морета.

Съ заемането Дарданелитѣ, турцитѣ затваряха морския пѫть на Гръцкия флотъ къмъ Цариградъ, а съ заемането Булаиръ, тѣ пресичаха всѣка възможность на българитѣ чрезъ завладяване Дарданелитѣ да отворятъ тоя пѫть.

И така, съ заемането Чаталджа, Дарданелитѣ и Булаиръ, турцитѣ, освенъ Цариградския и Галиполския полуострови, на дѣло оставиха на произвола на сѫдбата своитѣ европейска владения и лишаваха отъ всѣка подкрепа войскитѣ, разположени въ тѣхъ.

Следователно, турцитѣ въ стратегическо отношение се ограничиха въ строга пасивна отбрана на достѫпитѣ къмъ Цариградъ по сухо и по море.

Идеята за воденето отбраната и въ тактическо отношение твърде ясно се съглежда въ начина, по който сѫ разположени войскитѣ на Чаталджанската укрепена линия. Позицията бѣ разпредѣлена на участъци, границитѣ на които бѣха посочени отъ фронта къмъ тила, но не и предъ фронта. Следователно, не се предвиждаше настѫпление. Силитѣ на тритѣ низамски корпуси, поставени въ първа линия, бѣха разпредѣлени по разнитѣ части на позицията съразмѣрно съ достѫпностьта за атака на тѣзи части — лѣвиятъ флангъ по-слабо, а центърътъ и дѣсниятъ флангъ по-силно.

Тритѣ сборни редифски корпуси отъ втора линия, макаръ и въ разпореждане на командуващия Чаталджанската линия, не бѣха групирани като маневрени войски, съ цель при благоприятенъ случай да се предприеме съ тѣхъ пробивъ на българското разположение, или контъръ-настѫпление при една неуспѣшна българска атака, или контъръ-настѫпление въ една посока, когато българитѣ атакуватъ успѣшно въ друга посока. И тѣзи корпуси бѣха разпредѣлени сѫщо като онѣзи отъ първата линия — тѣ служеха изключително да усилватъ участъцитѣ отъ първата линия.

Доколко мисъльта да не се предприема никакво настѫпление било стратегически, било тактически е била заседнала у Турското главно командуване се вижда отъ следнитѣ факти:

На 26-и октомврий сутриньта командуващиятъ II източна армия, Махмудъ Мухтаръ паша, разузналъ позицията на западъ

отъ гр. Чаталджа, отъ двѣтѣ страни на Албасанъ, и дошелъ до убеждение, че тя представя извънредно благоприятна предна позиция отъ стратегическа гледна точка, и че, ако се използува, могатъ да се достигнатъ решителни резултати. Той докладвалъ лично на главнокомандуващия, че ще бѫде добре тая позиция да се заеме съ една дивизия, обаче Общата главна квартира мислѣше, че е извънредно трудно да се противостои на българитѣ, и че за това цѣлата армия трѣбва да се отдръпне задъ Чаталджанската укрепена линия.

На 31-и октомврий командирътъ на I сборенъ корпусъ, Ахмедъ Абукъ паша, изпрати въ Щаба на армията следното предложение:

„ . . . Намѣсто да се чака настѫплението и атаката на противника, мисля, че ще бѫде по-добре, ако, отбранявайки се силно при Уржуню, Накашкьой и Бахчеишкьой, съ достатъчно сили се предприеме едно бързо и силно нападение по фронта Лазаркьой — Еникьой (Дагенидже) по обща посока Акъ Аланъ или Бѣлградъ. Въ сѫщото време съ единъ отрядъ, формиранъ отъ пехотнитѣ и артилерийскитѣ части, които ще излѣзатъ на Силиврия, подкрепени съ огъня на параходитѣ, да се предприематъ действия право къмъ Каджкьой.“

Дали е имало отговоръ на това предложение, не се знае, обаче сѫщия день Махмудъ Мухтаръ паша донесе:

„Центърътъ и дѣсниятъ флангъ на повѣрения ми участъкъ сѫ по-удобни за атака, отколкото за отбрана. Батареитѣ, които началникътъ на артилерията тъкми да изкара на позиция тамъ, ще бѫдатъ изложени на силенъ огънь отъ неприятелската артилерия, концентрирана на командуващи позиции задъ единъ дълъгъ гребенъ. Нашитѣ пехотни части предъ батареитѣ ще бѫдатъ поставен сѫщо тъй въ много затруднено положение. Тия незгоди могатъ да се парализиратъ, ако се атакува неприятелтъ откъмъ нашия дѣсенъ флангъ. Ако това не стане, тукъ позицията ще трѣбва да се отдръпне назадъ. Колкото гѫсто и да бѫдатъ заети тия части на позицията, пакъ не могатъ да се отстранятъ незгодитѣ, които тѣ представятъ по отношение неприятелския артилерийски огънь. Полученитѣ досега сведения гласятъ, че противникътъ има срещу насъ до днесъ около една дивизия. Лѣвиятъ неприятелски флангъ се простира до чифлика на северъ отъ Лазаркьой. Между чифлика и Тарфа е забелязана една неприятелска батарея. По моето скромно мнение, ще бѫде добре да атакуваме веднага съ една дивизия неприятеля въ тия мѣста, като не му дадемъ време да укрепи позициитѣ си, да укрепимъ сами въ това време нашата позиция, да изкараме по-голѣмата часть отъ батареитѣ на III армейски корпусъ на позиция въ участъка между Лазаркьой и крайния дѣсенъ флангъ и така да улеснимъ атаката. Понеже неприятелската позиция

на изтокъ отъ Тарфа отстои отъ морския брѣгъ само на 12 клм., нашиятъ Флотъ ще може да я обстрелва. Затова ще трѣбва да се поставятъ на дѣсния ни флангъ шесть прожектора, които да служатъ за свръзка съ Флота."

На това донесение Назимъ паша отговори: „Да не се предприема засега настжпление, а да се дочака атаката на противника, който да се разбие и да се преследва".

Доколко Турското главно командуване е било далечъ отъ всѣко настжпление и контъръ-настжпление, се вижда отъ следната заповѣдь, издадена следъ успѣшния за турцитѣ бой на 4-и ноември вечерьта:

„Обстоятелството, че противникътъ нѣма успѣхъ въ днешния бой, може да наведе нѣкого на мисъльта да го контъратакува. Но трѣбва да се има предвидъ, че една преждевременна и частична атака, предприета, преди да бждатъ силно разрушени всички сили на противника, макаръ и да ни спечелва нѣкои временни успѣхи, може по-после да даде обратни за насъ резултати.

Докато не се получи заповѣдь за една атака съвмѣстно съ всички части и решена отъ Главната квартира, и то следъ като неприятельтъ се смаже по цѣлата отбранителна линия, забранява се преминаването въ контъратака. Всички да се съобразяватъ съ горното решение на Главната квартира."

Отъ всичко казано се вижда, че основната идея на турския планъ бѣ строго пасивна отбрана.

Отъ претърпѣнитѣ поражения турцитѣ се бѣха убедили, че съ разкжсването на предната линия паниката се предава назадъ. Затова на Чаталджа тѣ разположиха въ първата линия низамскитѣ корпуси и решиха на тая линия да се води опорната отбрана.

И тъй, Турското висшо командуване, като пожертвува европейскитѣ си владѣния и войскитѣ си въ тѣхъ, ограничи се въ строго пасивна отбрана.

Турското главно командуване предвиждаше въ случай на неуспѣхъ при Чаталджа да организира отбраната на Цариградъ на една отъ следнитѣ две линии:

1) Линията Кючукъ Чекмедже — Богаскьой — Акъ Бунаръ и

2) Линията Бакъркьой—Каваскьой—Али Бейкьой—Маслакъ.

Самъ Махмудъ Мухтаръ паша, като допущаше възможността да падне Чаталджа, препоржча на Главното командуване да

организира отбраната на първата отъ посоченитѣ линии, защото поради далекобойностьта на съвременното оржжие втората нѣма никаква стойность.

Разпореждания за отбраната. Първитѣ разпореждания за отбраната на Чаталджа сж изложени въ заповѣдьта за преустройството на армията отъ 25-и октомврий. Следъ това вниманието, както на Щаба на армията, така и на корпуситѣ и на дивизиитѣ бѣ погълнато съ преустройството на частитѣ, съ обучението и съ снабдяването имъ съ обози и снаряжение и въ борба съ холерата. Укрепяването продължаваше отъ дветѣ редифски дивизии Фетихъ и Селимие.

На 29-и, когато преднитѣ български части се показаха предъ Чаталджа и следъ два дни се очакваше бой, отново се подеха мѣркитѣ за отбрана и бѣ отдадена следната заповѣдь:

„1) Щабоветѣ на армията, корпуситѣ, дивизиитѣ и др. трѣбва да бждатъ въ постоянна връзка помежду си. За взаимно размѣняване сведенията по положението трѣбва да се прибѣгва къмъ всички срѣдства.

2) За да не се оставятъ да бждатъ поотдѣлно разбити корпуситѣ или дивизиитѣ, които водятъ бой самостоятелно, трѣбва сжщитѣ да се притичатъ на помощь единъ на другъ.

3) Тъй като противникътъ ще се старае съ всичката си артилерия да порази нашата пехота и, като пренесе огъня задъ бойната линия, да убие духа въ нея, и следъ това да настжпи пехотата му, трѣбва колкото се може да се обрьща по-голѣмо внимание на закрититѣ позиции и да се избѣгва всичко, което дава възможность на противника да разузнава за нашитѣ войски. Резервитѣ и поддръжкитѣ да избиратъ мѣста за себе си споредъ строя, който ще заематъ, които мѣста и да укрепятъ.

4) Тъй като има случаи, когато пехотата, находяща се предъ артилерията, се разпръсва и оставя последната да падне въ ржцетѣ на противника, трѣбва непрѣменно артилерията да се охранява, и артилериститѣ да вематъ мѣрки да не изгубятъ орждията си.

5) Снарядитѣ при стрелбата да се пестятъ и да се стреля за ефектъ. Да се приготвятъ лъжливи батареи за заблуждаване противника. Особено внимание да се обърне за направата на изкуствени препятствия. Отъ депото за бойни припаси да се вематъ по 200 снаряда, както това се спомена въ заповѣдьта по прехраната.

6) Понеже изгубването на спечеленитѣ отъ насъ победи досега се дължи на едно внезапно нощно нападение отъ страна на противника, трѣбва заетитѣ позиции да не се напущатъ по никой начинъ при нападение било нощно време, било сутринь рано, а да се оказва пълна съпротива.

7) Понеже твърде голѣма часть отъ войсковитѣ части се скитатъ отзадъ презъ време на боя, като изостанали, всички такива безъ работа веднага да се наказватъ, като тѣзи отъ тѣхъ, които съ негодуването си убиватъ духа на другитѣ войници, се разстрелватъ.

8) Нощно време да не се разрешава на войницитѣ да кладатъ огньове, за да не се дава съ това възможность на противника да узнае нашето разположение.

9) Въ обозитѣ и въ транспортитѣ да не се назначаватъ войници повече, отколкото това е нуждно, и управленията на нестроевитѣ служби трѣбва да бѫдатъ строго организирани. Всѣки, който, въпрѣки заповѣдьта на мѣстното управление, напусне мѣстото, опредѣлено по картата, и съ това всѣе безредие у войницитѣ и у обоза, ще бѫде осѫденъ на смъртъ.

10) Колитѣ и товарнитѣ коне на обоза и на транспорта, предназначенъ за превозване хранителни и бойни припаси, трѣбва да вървятъ едни задъ други, като държатъ дѣсната страна на пѫтя. За запазване добитъка да не се товарятъ колитѣ съ повече отъ 300 клгр., а товарниятъ добитъкъ — съ повече отъ 60 клг. Забранява се на коняритѣ да се качватъ върху конетѣ.

11) За възстановяване морала у войницитѣ, когато това е възможно, да се събиратъ на обща молитва, кѫдето имамитѣ да имъ четатъ молитви, а началницитѣ на частитѣ да държатъ предъ офицеритѣ и войницитѣ кратки беседи, като призоватъ помощьта на Аллаха.

12) Изгубилитѣ частитѣ си войници веднага да се присъединяватъ къмъ съседната часть и да почнатъ да действуватъ.

13) При каквито и да било условия, да се дава на частитѣ ежедневно единъ пѫть топла храна, като за това се назначи специално лице.

Напомняне: Всѣка войскова часть, която е изгубила носимитѣ си палатки, за набавяне такива да се обърне къмъ Интендантската инспекция, въ Хадемкьой.

Помощникъ на главнокомандуващия: НАЗИМЪ.

Най-после, за повдигане морала у войницитѣ съ проповѣди бѣ изпратена група отъ най-видни учени — богослови.

Понеже до вечерьта българитѣ заеха селата Тарфа, Софасъ и Акъ Аланъ, Назимъ паша предположи, че на 31-и октомврий българитѣ ще атакуватъ III и II корпуси, и заповѣда на I сборенъ корпусъ да се премѣсти веднага отъ Турсункоьй къмъ Куру Кавакъ табия и, ако III корпусъ бѫде атакуванъ съ превъзходящи сили, да го подкрепи съ 87-и полкъ и съ дивизията Ерегли. На следния день заповѣдьта бѣ изпълнена, само че, намѣсто 87-и полкъ, който бѣ заразенъ отъ холера и изолиранъ, изпратиха се дивизията Кайсерия.

Сѫщия день той заповѣда частитѣ отъ предната линия да бждатъ винаги нащрекъ и да заематъ позициитѣ си съ часть отъ войницитѣ; всѣки началникъ да разузнава мѣстностьта предъ участъка му, да ускори довършването на окопнитѣ работи, като не се ограничи само съ стрелкови окопи, но се устроятъ скрити пѫтища, мѣста за превързочни пунктове и за нуждници и се измѣрятъ разстоянията предъ позициитѣ. Взеха се мѣрки за прикриване разположението на частитѣ и се запрети да се кладатъ огньове. Най-после, предупредиха се корпуситѣ, че за запѫржане дезертьоритѣ по пѫтищата между Егопъ и Еди Кулерьой сѫ поставени постове съ натъкнати на пушкитѣ ножове.

На 30-и октомврий съ заповѣдь се направи малка поправка въ разпредѣлението на позицията, като участъкътъ на I корпусъ се разшири за смѣтка на II корпусъ до линията Ахмедъ Паша табия—Мухакьой, включително. Заедно съ това, на всѣки началникъ на участъкъ се възложи управлението и командуването на всичката артилерия въ участъка, а на началника на Чаталджанската укрепена линия, който бѣше и началникъ на всичката артилерия, се възложи управлението и обединението действията на артилерията отъ всичкитѣ участъци.

На вечерната провѣрка на 31-и октомврий предъ частитѣ се прочете следната заповѣдь по армията, която най-добре описува душевното състояние на турската армия:

„Чаталджанската линия, която днесъ армията държи, е последната надежда на държавата. Следъ отстѫплението ни подиръ бойоветѣ при Лозенградъ и при Люле Бургасъ, противникътъ настѫпи много свободно напредъ, и продължава да настѫпва.

Цариградъ се намира въ опасность. Ако не успѣемъ при отбраната и не смажемъ армията на врага, великиятъ Аллахъ да пази, ще изпуснемъ Цариградъ отъ ржцетѣ си; а изтървемъ ли Цариградъ, цѣлата останала часть отъ държавата се излага на опасность.

Ако не се спаси държавата, да пази великиятъ Аллахъ, нѣма вече въ Свѣта сила, която да запази Мюсюлманската ни вѣра.

Началници, офицери, подофицери, войници, другари, момчета, ако не пазите мѫжки вѣрата и отечеството, каква стойность ще имате тукъ, на Земята, и на оня свѣтъ? Утре съ какво лице ще се върнемъ по домоветѣ си, въ селата? Ако опропастимъ отечеството си, какъ ще избѣгнемъ яростьта и отмѫщението на народа? Какъ ще отговаряме предъ владѣтеля на Свѣта, ако не запазимъ мюсюлманската си вѣра?

Въпрѣки че въ бойоветѣ при Лозенградъ и при Люле Бургасъ излѣзнахме победители надъ противника, отстѫпихме, безъ да издържимъ до края, и заедно съ насъ хиляди наши едновѣрци бидоха принудени

да избѣгатъ и да се скитатъ немили-недраги, а неприятелтъ ограби кѫщитѣ имъ. Всички тѣзи наши едновѣрци отидоха въ Цариградъ да търсятъ спасение. Ако — да пази великиятъ Аллахъ — изпуснемъ Цариградъ, кѫде ще отиде този съ стотици хиляди, а може би и съ милиони ислямски народъ? Нима не мислите, че и нашитѣ семейства и деца ще се пръснатъ много повече, отколкото тѣзи нещастни бѣжанци?

Трѣбва ли Анадолътъ да се разори така, както се разори Тракия? Не мислите ли въ чии ржце ще паднатъ толкова джамии, училища и гробоветѣ на нашитѣ деди? Не се ли боите отъ гнѣва на Аллаха — източникътъ на славата? Отъ Пророка — да бѫде благословията на Аллаха надъ него — не се ли срамувате? Въ ржцетѣ на кого ще падне гробътъ, свещенитѣ джамии на пратеника на Аллаха въ Мека и Медина?

О! Седемстотингодишна армия! За да не ни постигнатъ всички тия нещастия и за да спасимъ вѣрата и отечеството, трѣбва днесъ, съ волята на великия Аллахъ, да се държимъ здраво въ боя и да разпръснемъ противника. Ако се държите храбро и мѫжки, противникътъ насреща ни много скоро ще бѫде разпръснатъ.

Коя отъ блѣскавитѣ победи, които съ радость четемъ въ ислямската и въ нашата история, не се дължи на упоритостьта и постоянството? Победата иде винаги отъ великия Аллахъ, обаче тази победа на Аллаха е въ зависимость и отъ постоянството и твърдостьта на армията.

Въ единъ великъ тропаръ е казано, че Всевишниятъ Аллахъ обича и ще дари победа на тѣзи, които като излѣта скала се държатъ здраво въ боя.

Сѫщо така въ Свещения Коранъ е писано, че даже и въ най-страшнитѣ бойове загубитѣ на войскова часть, която се държи здраво, сѫ малко, а загубитѣ на бѣгащи части сѫ много. Независимо отъ това, убититѣ отъ частьта, която се е държала здраво, стават мѫченици за вѣрата, като всички грѣхове имъ се прощаватъ и душитѣ имъ отиватъ въ Рая, кѫдето се удостояватъ съ милостьта на Аллаха. Тѣзи убити, обаче, които не сѫ издържали въ бойоветѣ, не само че не се считатъ за мѫченици, но биватъ проклети отъ Аллаха — източникътъ на славата, отъ всички велики пророци и отъ ангелитѣ и отиватъ въ Пъкъла, кѫдето изпитватъ страшни мѫки. На колко турски армии се е разнасяла славата по свѣта благодарение на тѣхната твърдость и постоянството въ бойоветѣ! Една отъ тѣхъ е и армията, която преди 35 години е показала своята храбрость и постоянство при Плѣвенъ, макаръ и да е била числено два пѫти по-малка отъ васъ. Почти безъ артилерия, тази армия денонощно е воювала цѣли петь месеци срещу противникъ три пѫти по-силенъ отъ нея.

Теглото ни днесъ се дължи изключително на нашето отстѫпление. Дивизиитѣ и таборитѣ ни се бѣха разпръснали. Защо тогава не помислихте, че теглото и на противника не е по-малко отъ нашето?

Отъ васъ не се иска нищо друго, освенъ да се държите здраво въ боя и да излѣзете или мѫченици за вѣрата, или победители отъ

него. Народътъ ни рони кървави сълзи, свещенитѣ джамии въ Мека и въ Медина и гробътъ на Пророка се раздрусватъ. Момчета! другари! нѣма ли въ сърдцата ви страхъ отъ Аллаха, срамъ отъ Пророка и религиозно чувство?

Народътъ и отечеството днесъ искатъ отъ васъ да издържите въ боя и съ волята на Аллаха да разбиете противника, като или останете тукъ шехити, или излѣзете отъ него победители.

Бащитѣ и майкитѣ сж ви родили именно за този день. Въ боя ще видите и менъ между васъ. Какво щастие ще бжде за менъ да бжда или шехитъ или гаази. Какво щастие ще бжде за всички ни, ако оправдаемъ хлѣба, който народътъ ни дава.

Войници! съ волята и помощьта на Аллаха — великиятъ владетель на Вселената, опирайки се на духовната помощь на Пророка — да бжде благоволението на Аллаха надъ него — и отъ уважение къмъ сълзитѣ на толкова бѣжанци, решихъ, щото съ цѣлата армия да се държа здраво на това мѣсто, и всички да паднемъ мжченици за вѣрата, следъ което да се явимъ предъ владетеля на Вселената съ окървавени ризи и невинни като малки деца; и отъ всички васъ очаквамъ сжщото решение.

Войници, за всички ни тукъ има смърть, но връщане назадъ нѣма!

Нека Великиятъ Аллахъ бди надъ всички ни.....!"

Съ друга заповѣдь се препоржчва отъ войницитѣ, които не сж обучавани никакъ, въ всѣки корпусъ да се формиратъ отдѣлни роти, на които да се възложи нестроева работа.

Тъй като се взеха строги мѣрки противъ дезертиранията въ тила и къмъ неприятеля, самонараняванията и преструването на болни зачестиха. Следъ като отъ рапортитѣ на лѣкаритѣ, отъ свидетелскитѣ показания и отъ личнитѣ си разследвания главнокомандуващиятъ се убеди, че въ боя и следъ него нѣкои войници се самонаранявали, той заповѣда такива войници следъ оздравяването имъ да се застрелватъ, а домашнитѣ имъ да се лишаватъ отъ пенсия.

Тъй като много отъ заболѣлитѣ войници се изпращаха на лѣчение въ Цариградъ, мнозина се преструваха на болни, за да бждатъ изпратени на лѣчение въ града. Поради това абсолютно се забрани изпращането болни другаде, освенъ въ полскитѣ и етапни болници, обаче, въпрѣки това, симулирането продължи въ грамадни размѣри. На 1-и ноември главнокомандуващиятъ заповѣда да се вематъ строги мѣрки противъ това зло, а на 3-и ноември наказа командира и лѣкаря на табора Каледжикъ за небрежность въ това отношение.

Понеже сѫществената часть отъ укрепителнитѣ работи се привърши, а, отъ друга страна, очакваната атака отъ българитѣ не последва, въ разпорежданията почна да се забелязва едно успокоение.

Вече на 2-и ноември Назимъ паша заповѣда времето, докато противникътъ предприеме атака, да се използува за обучение и възпитание на войницитѣ, особено съ обучение по стрелбата. Освенъ това, той препорѫча да се построятъ землянки, та економисанитѣ палатки да се употрѣбятъ за други цели. На 3-и ноември заповѣда да се построятъ резервни окопи, които да се използуватъ въ случаи на нужда отъ артилерията и отъ пехотата, да се устроятъ разни маскировки, закрития за поддръжкитѣ, пѫтища и пр.

Успоредно съ тѣзи разпореждания по отбраната, работѣше се най-енергично по организиране разнитѣ служби. И въ това отношение турцитѣ проявиха голѣми усилия. Прехраната се устрои така, че даже въ време на боя войницитѣ да получаватъ поне веднъжъ презъ деня топла храна. Артилерийското снабдяване се осигури. Санитарната служба така сѫщо се тури въ редъ, като се устроиха полски и етапни болници. За пръвъ пѫть въ турската армия се устрои полска поща, и войницитѣ добиха възможность да изпращатъ и да получаватъ писма. Тъй като всички безразборно се ползуваха отъ телеграфа и го претрупваха съ работа, запрети се на части по-малки отъ дивизия да се ползуватъ отъ него.

Най-после, взеха се мѣрки противъ злоупотрѣбата отъ страна на кореспондентитѣ, като се заповѣда да не се допуща въ операционната зона кореспондентъ непридруженъ отъ офицеръ.

Тъй като въ сраженията при Лозенградъ и при Люле Бургасъ нѣмаше единство въ действията на корпуситѣ, на връзкитѣ, както между корпуситѣ, така и между тѣхъ и Щаба на армията се обърна особено внимание. Въ низамскитѣ корпуси отъ първата линия бѣха изпратени за свръзка изпитани генералщабни офицери, на които, освенъ обикновената свързочна служба, се възложи и нѣщо като контролна служба. Споредъ дадената имъ инструкция, тѣ трѣбваше да донасятъ всѣки день най-късно до 6 ч. сл. пладне: 1) за резултата отъ разузнаването за противника; 2) за извършеното презъ деня отъ частитѣ на корпуса; 3) изпълнени ли сѫ заповѣдитѣ, дадени отъ Щаба на армията; 4) правилно ли функционира санитарната служба и службата по

прехраната и какви мѣрки сж взети за това и 5) какъвъ е духътъ, изобщо, у войницитѣ. За важни случаи да донасятъ екстрено. Офицеритѣ за свръзка не само трѣбва да бждатъ постоянно въ досѣгъ съ щаба на корпуса, но и да упражняватъ надзоръ върху частитѣ и за всичко забелязано да донасятъ. При това тѣ могатъ да даватъ и мнение върху мѣркитѣ, които се вематъ въ корпуса. Следъ почване боя тѣ донасятъ за важнитѣ промѣни въ обстановката и за влиянието, което боятъ е упражнилъ върху взетитѣ решения. Офицеритѣ за свръзка въ съседнитѣ корпуси трѣбва да сж въ връзка помежду си и да се уведомяватъ взаимно.

Вънъ отъ тая връзка, на корпуситѣ се заповѣда да поддържатъ постоянна връзка помежду си.

Изобщо, Турското командуване разви най-голѣма енергия и подъ надвисналата угроза използува твърде разумно времето, което българитѣ по разни причини му дадоха. Турцитѣ направиха всичко онова, което имъ идѣше отржки, за да спасятъ отечеството си отъ окончателна катастрофа.

ГЛАВА VI.

Подготвяне атаката на укрепената позиция.

Планъ на атаката.

Когато българскитѣ I и III армии достигнаха укрепената позиция при Чаталджа, Главното командуване започна да предполага, че, ако войната продължи още, вѣроятно е да се наложи атакуването на тази укрепена позиция. На 31-и октомврий вече не можеше да има съмнение, че войната ще продължи: НЕГОВО ВЕЛИЧЕСТВО ГЛАВНОКОМАНДУВАЩИЯТЪ отъ Ямболъ съобщи на своя помощникъ, генералъ Саввовъ, че великиятъ везиръ, Кямилъ паша, е молилъ за миръ, но НЕГОВО ВЕЛИЧЕСТВО отъ името на старшитѣ началници и тристахилядната победоносна армия запретилъ на Правителството да влиза въ каквито и да е преговори.

Генералъ Саввовъ изказа мнение, че не би трѣбвало да се свързватъ ржцетѣ на Правителството, и че не би трѣбвало да се влиза въ конфликтъ съ великитѣ сили. Решението на Главнокомандуващия не претърпѣ измѣнение, и войната продължаваше. Тогава на Щаба на действуващата армия предстоеше да вземе решение за начина на по-нататъшното воюване. Този Щабъ остана докрай вѣренъ на основната идея въ плана за войната — да се атакува и да се унищожи турската армия на пжтя за Цариградъ.

Понеже бѣ известно, че тази армия се е спрѣла съ намѣрение да окаже съпротива задъ укрепената позиция при Чаталджа, трѣбваше да се изработи планъ за атаката на тази позиция. Такъвъ планъ, обаче, не е билъ изработенъ. Дори не бѣха проучени и сведенията за тази позиция, съ които разполагаше

Щабътъ на действуващата армия отъ мирно време. Това се вижда отъ телеграмата, изпратена до командуващитѣ I и III армии, съ която имъ се съобщаваха сведенията, получени отъ Военния аташе въ Берлинъ, които той, вѣроятно, бѣ взелъ отъ стари руски източници:

„Чаталджанската позиция има 21 укрепления, свързани помежду си съ стрелкови окопи и които взаимно се поддържатъ. Най-важниятъ пунктъ е, кѫдето шосето пресича Чаталджанската позиция*). Тамъ има два реда силни укрепления. Поддържането на укрепленията е лошо. Устройството имъ не отговаря на съвременнитѣ трѣбвания; профили и блиндажи — слаби.

Изобщо, укрепленията били стари и много запуснати; постройкитѣ — незавършени, предназначени за 300 орѫдия 15 до 9 см., но едва 100 орѫдия отговарятъ на модернитѣ трѣбвания; предполага се, часть отъ орѫдията да сѫ употрѣбени за други цели. Между фортоветѣ има телеграфъ. Въпрѣки горнитѣ недостатъци, Чаталджа се явява сериозна отбранителна линия, която по-лесно може да са завладѣе съ нощна атака."

При такива сведения Българското главно командуване трѣбваше да решава какъ да се атакува Чаталджанската укрепена позиция. Идеята да се произведе пробивъ въ турския центъръ съ едно ядро, разположено въ втора линия, която бѣ вложена въ директивитѣ на Главната квартира при започване настѫплението отъ линията Люле Бургасъ—Бунаръ Хисаръ, бѣ изоставена, и I и III армии пристигнаха при Чаталджа равномѣрно разпредѣлени срещу цѣлия фронтъ на укрепената позиция. Независимо отъ това, командуващиятъ III армия бѣ поставилъ войскитѣ отъ втората линия задъ лѣвия флангъ, като еималъ предвидъ да нанесе решителенъ ударъ съ този флангъ.

Следъ като Щабътъ на действуващата армия остана въ Лозенградъ — твърде далечъ отъ войскитѣ, той се грижеше за подготовката на плана само теоритически, докато съвсемъ се отказа отъ тази належаща работа, като възложи ржководството на действията на генералъ Димитриевъ.

Въ Щаба на съединенитѣ I и III армии сѫщо не се работѣше по плана на атаката. На 29-и октомврий генералъ Димитриевъ изпрати въ Щаба на действуващата армия телеграма, въ която излагаше въ общи черти своитѣ предположения за предстоещитѣ действия: да устрои една яка опора задъ гърба си.

*) Въ телеграмата на Военния аташе е „кѫдето шосето пресича желѣзницата".

преди да пристжпи къмъ атака; като нѣма мѣсто за маневриране, възнамѣрява да извади цѣлата артилерия напредъ, да опаше съ тия 300—400 орждия неприятелската позиция отъ Тарфа до Уклали и, следъ като инсталира тая грандиозна батарея, да пристжпи къмъ решителни действия. При силната неприятелска позиция генералъ Димитриевъ основаваше цѣлия си успѣхъ върху превъзходството на своята артилерия.

Изглежда, че въ Щаба на действуващата армия е била усвоена тази идея на командуващия Съединенитѣ армии, защото директивата № 17а отъ 1-и ноември е съставена въ този духъ.

До 3-и ноември армиитѣ чрезъ рекогносцировки и разпитване пленени събраха сведения за чаталджанскитѣ укрепления и за турската армия, резюмирани въ Щаба на съединенитѣ армии по следния начинъ:

„1) Количество и нравствена стойность на турскитѣ войски отъ Чаталджанската позиция:

Всичко на Чаталджанската позиция има около 100,000 човѣка, разпредѣлени въ две групи:

а) Северна група — около 40—50,000 човѣка, отъ които 10—15,000 заематъ предна позиция предъ дѣсния флангъ — отъ Чанакча до Лазаркьой, а останалитѣ заематъ дѣсния флангъ отъ главната отбранителна линия. Щабътъ на групата — въ Куру Кавакъ табия.

б) Южна група — около 50—60,000 човѣка — заематъ позиция на главната отбранителна линия южно отъ Накашкьой до морето. Войскитѣ, участвували въ бойоветѣ при Бунаръ Хисаръ—Люле Бургасъ, сж оттеглени къмъ Цариградъ, а на Чаталджанската позиция сж притеглени редифски войски.

Моралната стойность на тия войски е съмнителна.

2) Укрепления на Чаталджанската позиция.

Предъ дѣсния флангъ на позицията, по височинитѣ отъ Чанакча до Лазаркьой. Тая позиция се състои отъ четири стари землени укрепления, приспособени за артилерия, и отъ редъ новопостроени окопи, които започватъ отъ носа, който е северно отъ Лазаркьой и продължава до Уржуню. 300—400 метра североизточно отъ Лазаркьой има построена полска батарея и въоржжена съ 5—6 орждия. Въ падината източно отъ Чанакча има окопана кинжална батарея, въоржжена съ шесть полски орждия; тя обстрелва зоната между Уклали и Уржуню. Всички стари укрепления отъ Чаталджанската позиция сж запуснати и сега не се подновяватъ, а отъ 8—10 дни се строятъ окопи съ обикновенъ полски профилъ 1 : 10—1 : 30, безъ блин-

дажи. Окопитѣ се строятъ предъ и между старитѣ укрепления — по склоноветѣ на гребенитѣ; намѣста тѣ сѫ въ два яруса и се забелязватъ още отдалечъ като бѣли, тънки ивици. Повечето отъ окопитѣ се съединяватъ помежду си и съ тила посрѣдствомъ леко блиндирани ходове за съобщения. Предъ окопитѣ нѣма ни вълчи ями, ни телени мрежи.

3) Въоръжение на крепостьта:

Общо количеството на орѫдията не надминава цифрата 100—120. Всички орѫдия сѫ полски скорострелни и нескорострелни. Орѫдия отъ голѣмъ калибъръ нѣма."

Следъ войната генералъ Димитриевъ изложи по-подробно своя планъ за атаката, основанъ на тѣзи сведения — да демонстрира съ по-голѣма часть отъ силитѣ на I армия отъ морето до Езетинъ; да поведе спомагателна атака съ 9-а дивизия, поддържана отъ частитѣ на 10-а и на 4-а дивизии въ участъка Езетинъ—Чанакча; въ случай на успѣхъ тая атака да се превърне въ главна, но нейната цель е да прикове турския центъръ на мѣстото му, следъ което главниятъ ударъ да се нанесе на участъка Чанакча—Лазаркьой. Ако последниятъ сполучи, да загъне лѣвото рамо напредъ и да се стреми да отхвърли противника къмъ Мраморно море.

При насочване войскитѣ, обаче, въ първа линия бѣха поставени 3-а, 9-а, 6-а и 1-а дивизии, като се атакуваше единъ фронтъ отъ 25 километра, на който войскитѣ бѣха равномѣрно разпредѣлени, безъ да се има предвидъ нанасяне решителенъ ударъ въ нѣкоя посока.

Не се съглежда идея за пробивъ и въ разпредѣлението на войскитѣ въ първа и втора линии. Въ първа линия, поне въ III армия, бѣха разположени прѣснитѣ 3-а и 9-а дивизии, а въ втора — 4-а и 5-а дивизии, които бѣха изгубили голѣма часть и то най-добрата отъ състава си. Следователно, предвиждало се е натискъ по цѣлия атакуванъ фронтъ, а не пробивъ съ части отъ втората линия, насочени въ една посока.

Главното командуване не бѣ опредѣлило дори времето, когато ще се почне атаката. На 1-и ноември се очакваше да пристигне Главнокомандуващиятъ въ Лозенградъ, за да се вземе решение за по-нататъшнитѣ действия. Генералъ Фичевъ смѣталъ да докладва, че трѣбва да не се бърза съ атаката, докато се подобри санитарното състояние на армията.

На 31-и октомврий се получиха следнитѣ сведения:

1) Отъ Военния аташе въ Парижъ: Назимъ паша, съ помощници Пертефъ паша и Али паша, командува армията. Чаталджа постоянно се въоржжава; презъ Черно море се носи тежка артилерия; войскитѣ нѣматъ офицери; отказватъ да се подчиняватъ и да вървятъ къмъ Чаталджа.

2) Отъ Военния аташе въ Виена: Юнкеритѣ отъ последнитѣ класове въ Австро-Унгария получили назначение като младши офицери въ случай на мобилизация; духоветѣ въ Австро-Унгария сж възбудени значително противъ Сърбия, но нѣма обществено единогласие; само военнитѣ и клерикалитѣ желаятъ войната; висшитѣ финансови кржгове, социалиститѣ, комуниститѣ, андрашиститѣ и славянитѣ открито говорятъ противъ войната; страхуватъ се, че Италия нѣма да поддържа въоржжено Австро-Унгария.

3) Отъ Военния аташе въ Букурещъ: Министърътъ на войната му съобщилъ, че цѣлиятъ наборъ отъ 1911 год. разпуска на 1-и ноември; обявява се приятель на България; честитилъ и казалъ, че Ромъния дала доказателства на приятелство къмъ България; дветѣ имали общъ интересъ да живѣятъ въ добри отношения; желателно било, предложението за ретификация на границата да дойде отъ България; споменалъ за неудобствата отъ входящитѣ жгли; Ромъния не търсила териториално увеличение; вѣрвалъ, че конфликтътъ между Сърбия и Австро-Унгария ще се изглади; Сърбия трѣбва да отстжпи. По съобщения отъ Цариградъ отъ 14-и и 15-и октомврий, пристигатъ денонощно по десеть влака резервисти въ Стамбулъ отъ Магнезия, Кониа, Айдинъ и Ангора; тѣ сж тълпи безъ кадри. Раздоръ между офицеритѣ за и противъ войната. Обща деморализация. Съобщено на началника на Флота, че днесъ или утре тръгва отъ Кюстенджа параходъ съ 80 орждия за Цариградъ, съ единъ куминъ, на кумина бѣла банда и съ турски флагъ.

4) Отъ командуващия I армия: Въ една отъ намѣренитѣ кореспонденции на кореспондента на в. „Ню-Йоркъ Американъ“ имало следниятъ пасажъ: „Турцитѣ предвиждатъ да дадатъ по-силна отбрана при Чаталджа, кждето смѣтатъ, че и Флотътъ ще помага откъмъ морето за запазване фланговетѣ. Идеята да се прави десантъ е съвършено изоставена, поради липса на срѣдства. Споменава се още, че турцитѣ никжде не развалятъ пжтищата и мостоветѣ и че били гладни и голи.

Отъ разпитване мѣстни жители, повечето чифликчии и овчари, се установява:

а) Отъ езерото Деркосъ по рида на изтокъ отъ Лазаркьой—Еникьой—Чанакча—Кестенликъ има нѣколко засипани укрепления, които не сж означени на триверстовата карта.

б) На линията ез. Деркосъ—Ясойренъ—Накашкьой—Хадемкьой—Бахчеишкьой—ез. Бююкъ Чекмедже има стари укрепления, както е означено въ триверстовата карта. Тия укрепления сж землени; у нѣкои амбразуритѣ и вжтрешнитѣ ровове сж обшити съ камъни. Външнитѣ

ровове сѫ дълбоки 1·60 м., широки 2—3·5 м. Тия укрепления следъ Руско-турската война сѫ съвсемъ запуснати. Следъ Хуриета нѣкои укрепления сѫ били заети и засипани отъ мухаджиритѣ.

в) Крепостната артилерия, която се е пазила въ нѣкои фортове следъ Хуриета, е била изнесена: часть — въ Одринъ, часть — въ Чанакъ Кале (Дарданелитѣ). Преди 15 дни въ укрепленията на Чаталджанската позиция не е имало никаква артилерия.

г) Турцитѣ извадили околното население (повечето християни) да поправя укрепленията. Въ околнитѣ на Чаталджа села се събиратъ лопати и кирки, които се намиратъ у населението, и се изпращатъ въ укрепленията.

По думитѣ на избѣгалъ гъркъ, около Цариградъ и въ него всичко е задръстено отъ бѣжанци; около Санъ-Стефано имало разположена войска, а въ залива — единъ крейсеръ и петь търговски параходи; въ залива Голѣмо (Бююкъ) Чекмедже имало единъ крейсеръ. Тълпа отъ кюрди е манифестирала и поискала разрѣшение да се разправи съ гяуритѣ. Отъ тѣхъ формирали команди и ги изпратили на бойното поле. Сѫщиятъ гъркъ съобщилъ, че на Босфора, предъ Долма Бахча, сѫ хвърлили котва около 15 европейски военни параходи, готови да защитятъ своитѣ поданици въ случай на безредици.

Въ 4 ч. сл. пл. генералъ Фичевъ изпрати до командуващия III армия директива № 17:

„За утрешно число, 1-и ноември, НЕГОВО ВЕЛИЧЕСТВО ГЛАВНОКОМАНДУВАЩИЯТЪ заповѣда: частитѣ отъ армиитѣ да се затвърдятъ на заетитѣ мѣста, като продължаватъ мѣркитѣ за подготвяне атаката на Чаталджанската позиция."

Но на 1-и ноември, 5 ч. пр. пл., по заповѣдь на НЕГОВО ВЕЛИЧЕСТВО ГЛАВНОКОМАНДУВАЩИЯ, той изпрати директива № 17[а], съ която нареждаше да се почне атаката:

„Направете разпореждане да се започне днесъ, 1-и ноември, борбата противъ Чаталджанската позиция, като се почне подготовката съ артилерийски огънь. Вземете мѣрки, щото, по възможность, цѣлата артилерия да вземе участие въ борбата."

Като получи първата директива № 17, командуващиятъ Съединенитѣ армии въ 10 ч. 30 м. сл. пл. отдаде следната заповѣдь:

„1) За утрешно число, 1-и ноември, частитѣ отъ армиитѣ да се затвърдятъ на заетитѣ позиции, като продължаватъ окопаването, за да си създадатъ солидна опора за предстоещата атака на Чаталджанската позиция. Вънъ отъ това, да се даде на войницитѣ и по-голѣма почивка.

2) Предната бригада отъ 9-а Плѣвенска дивизия да се премѣсти въ Акъ Аланъ, кждето да служи за опора на преднитѣ части отъ 4-а Преславска дивизия.

3) 2-а бригада отъ 4-а Преславска дивизия да остане при Кабачкьой, въ мое разпореждане, като на хората се даде, по възможность, пълна почивка.

4) Артилерията на 5-а Дунавска дивизия да тръгне утре рано и да се съсрѣдоточи между Софасъ и Чифликкьой, за да може да заеме позициитѣ си съгласно упжтванията на началника на 3-а Балканска дивизия, комуто за това дадохъ нужднигѣ заповѣди. За тая цель началникътъ на артилерията въ 5-а дивизия своевременно да се представи началнику 3-а Балканска дивизия.

5) Щабоветѣ на дивизиитѣ и на Съединената армия си оставатъ на сжщитѣ мѣста."

Втората директива № 17а командуващиятъ Съединенитѣ армии получи на 1-и ноември, въ 6 ч. 30 м. пр. пл., обаче армиитѣ не бѣха готови да я изпълнятъ, т. е. да почнатъ операциитѣ още сжщия день, затова той въ 8 ч. 30 м. пр. пл. изпрати въ Щаба на действуващата армия следното донесение:

„Рекогносцировачнитѣ действия у насъ се почнаха още вчера съ малки неприятелски партии. Сериозни действия, обаче, ние още не сме въ състояние да почнемъ днесъ, защото, поради извънредно лошитѣ пжтища, още и половината армия не е могла да заеме мѣстата си въ бойната линия. Това ще може да стане едва следъ 2—3 дни, тъй като намѣста става нужда да се прокарватъ наново пжтища. Освенъ това, 9-а Плѣвенска дивизия едва днесъ пристига въ Куртькьой и въ едно силно изтощено състояние. Сжщо страшно уморени сж и 3-а дивизия и 4-а дивизия, поради което началницитѣ на дивизиитѣ ходатайствуваха най-настоятелно да имъ дадемъ два деня почивка, и азъ имъ дадохъ, защото съ така уморени войници и коне тѣ се опасяваха да влѣзатъ въ сериозна борба. Необходимо е да се дочака и хлѣбътъ, за да се гарантираме съ яденето въ време на боя. Поради всички тия мотиви, азъ моля днесъ и утре да не завързваме сериозна борба, за да не изложимъ армията да бжде бита по части и да не компрометираме тѣсната връзка, която трѣбва да сжществува между артилерийския и пехотния бой. Въ тоя смисълъ съмъ разпоредилъ още снощи."

Когато тая телеграма се получи въ Главната квартира, въ Лозенградъ, тамъ току-що бѣ пристигналъ ГЛАВНОКОМАНДУВАЩИЯТЪ — ЦАРЬТЪ. Въ 12 часа той, въ присжтствието на началника на Тайния кабинетъ, Добровичъ, прие на докладъ помощника си, генералъ Саввовъ, и началника на Щаба. Последниятъ, макаръ и да бѣ изпълнилъ заповѣдьта му да се почне атаката и бѣ далъ директива № 17а, докладва, че турцитѣ заематъ Чаталджанската позиция съ 100,000 души и съ 150—200 орждия. Позицията по-рано е била усилена съ дълго-

временни крепостни постройки, но е била запусната и отъ 7—8 дни се укрепява и въоржжава съ полски и крепостни орждия. Позицията, поради топографическитѣ условия, е твърде силна и трудноатакуема, особено днесъ при действителностьта на пехотния и на артилерийски огънь. За успѣшната ѝ атака трѣбва да се водятъ операциитѣ систематично и да се въведе значително количество тежка артилерия, която да поддържа атаката на решителния пунктъ. Изобщо, атаката може да се предприеме следъ нѣколко дни, и то ако холерната епидемия се прекрати и се подобри здравното състояние на войскитѣ, на които моралътъ е значително отпадналъ.

Почти сжщото мнение изказалъ и помощникътъ на Главнокомандуващия, генералъ Саввовъ.

Следъ кратки разисквания, взе се решение: помощникътъ на Главнокомандуващия съ началника на Оперативното отдѣление и началника на артилерията да отидатъ при Чаталджа, да събератъ точни сведения, да вематъ мнението на старшитѣ началници и тогава да се вземе окончателно решение, кога да се започне атаката.

На командуващия Съединенитѣ армии бѣ телеграфирано, че на 2-и ноември помощникътъ на Главнокомандуващия ще пристигне въ Ерменикьой за огледъ на позициитѣ и прегледъ на частитѣ.

Между това, на 1-и ноември презъ деня въ Главната квартира се получиха следнитѣ сведения:

1) Отъ Военния аташе въ Парижъ: Споредъ пресата, Фуадъ паша два дни инспектиралъ Чаталджа и се върналъ на докладъ. Общото впечатление отъ цариградскитѣ депеши било, че положението е безнадеждно — Чаталджа, като слаба преграда, щѣла да падне скоро. Турцитѣ имали само 75,000 души. Очаквалъ се да пристигне отъ Йеменъ Изетъ паша, за да поеме командуването на армията. Младотурскитѣ водители били арестувани. Турцитѣ нѣмали повече отъ единъ милионъ лева.

2) Отъ Военния аташе въ Виена: Австро-унгарскитѣ желѣзници получили заповѣдь да държатъ готови вагони къмъ руската и сръбската граници.

3) Отъ Военния аташе въ Петроградъ: Споредъ съобщение отъ Цариградъ отъ 30-и, пристигнали низамски части съ артилерийски полкъ отъ III инспекция. Духътъ на войскитѣ билъ лошъ. Изпратени били 100 молли за фанатизиране. Укрепяването на Чаталджанската позиция вървѣло бавно. Приспособена била за отбрана и позицията Макрикьой—Маслакъ, но нѣма увѣреность да се удържатъ на нея. Носѣли се слухове, че турцитѣ имали намѣрение да искатъ миръ отъ съюзницитѣ до началото на Чаталджанското сражение.

4) Отъ командуващия I армия: На 1-и ноември се явилъ турски парламентьоръ, за да третира въпроса по сключването, ужъ, примирие, но командиръть на 2./6. бригада го върналъ, защото нѣмалъ инструкции да приеме парламентьори. Въ залива Бююкъ Чекмедже имало два крейсера и четири канонерки, които, щомъ се покажела нѣкоя по-голѣма група войници, веднага откривали огънь. По думитѣ на пѫтници, мѣстни жители, въ турскитѣ укрепления били докарани орѫдия, тѣлата на които били влѣчени отъ три чифта волове. Стоварено било и голѣмо количество бодливъ телъ. Селото Езетинъ, предъ фронта на 6-а дивизия, било изоставено тая сутринь отъ турцитѣ. Сведения за състава и за организацията на турската армия, споредъ пленения кореспондентъ на Лондонската телеграфна агенция Хамилтонъ. Сведенията бѣха доста близки до истината. Турската главна квартира, аташетата и кореспондентитѣ били временно въ Хадемкьой. Съставътъ на турската армия билъ голѣмъ по число — 150,000 души, но лошъ по качество — готовъ да се хвърли въ безумно бѣгство при първа несполука. Укрепленията били всички землени, стари и запуснати; сега ги подновявали. Предъ тѣхъ строели окопи.

5) Отъ Офицера за свръзка въ III армия: Турски крейсеръ стрелялъ на 30-и отъ Кара Бурунъ къмъ Сербели. Турцитѣ открили рѣдка артилерийска стрелба срещу 1./3. бригада. Турски пехотни части и разезди — около 230 човѣка — отъ ивицата между морето и езерото Деркосъ отстѫпили на Кара Бурунъ, кѫдето имало и казарми. Авангардътъ на 4-а дивизия билъ обстрелянъ. Къмъ Инджесъ била забелязана турска конна бригада съ осемь орѫдия, а югоизточно отъ сѫщото село била забелязана много турска пехота и артилерия. По сведения на българи, избѣгали отъ ангария, на Хадемкьой стоваряли дървенъ материалъ и телъ; укрепленията удълбявали, а предъ тѣхъ правѣли 2—3 реда окопи; складирали много храни въ Маарлѫ, а бойни припаси — въ укрепленията Санджакъ Тепе; при Махмудъ Паша табия забелязали голѣми биваци; предъ дѣсния флангъ на Чаталджанската позиция сѣчели гората и я горѣли; вчера билъ забелязанъ турски броненосецъ около Кара Бурунъ.

6) Отъ сѫщия резюме на сведенията, събрани отъ 4-а дивизия:

а) Хадемкьой е малка станция, презъ която сега снабдяватъ Чаталджанската позиция съ храни, бойни припаси и окопенъ инструментъ; Дневно пристигали отъ Цариградъ два—три влака съ по 10—12 вагона; повечето отъ материалитѣ отправяли на северъ отъ станцията; на 20-и октомврий стоварили конници 150 черкеси, които съ пѣсни заминали за Чаталджа. Въ Хадемкьой устройвали и болници.

б) Въ Маарлѫ се устройва голѣмъ складъ съ хранителни припаси и болници.

в) Саджакъ Тепе не било табия, а обширенъ барутенъ погребъ съ гръмотводъ и до половината пълненъ съ бойни припаси — патрони и гранати; попълването му продължавало. На 27-и пристигнали два вагона патрони и единъ — снаряди.

г) Нови табии се правятъ около Айвали (ново мухаджирско село), а надъ Чанакча се изсича гората.

д) Промеждутъцитѣ на табиитѣ се усилватъ съ прекжснати окопи.

е) Задъ хребета на табиитѣ, отъ ж.-п. ст. Хадемкьой до Черно море, има шосе, което минава на 200—300 крачки задъ Санджакъ Тепе, Куртъ Дере, Акъ Бунаръ, Ясойренъ.

ж) Вода за укрепленията вземали отъ разни гьолове и нарочно изровени ями при табиитѣ. Въ Деркосъ имало казарма за гарнизона, който пази водопроводитѣ за Цариградъ.

з) На позициитѣ прииждали нови войски, а влизалитѣ въ бой се оттегляли въ Цариградъ. Най-много войски имало около Ясойренъ, кждето палаткитѣ имъ били въ три групи по падинитѣ. Голѣма часть били безъ палатки, подъ открито небе. Имало много болни, особено въ Хадемкьой. Нѣмало надежда да се задържатъ на Чаталджанската позиция. Оплаквали се отъ липса на офицери и се опасявали откъмъ своя дѣсенъ флангъ. Преднитѣ имъ позиции били 4—5 клм. отъ българскитѣ.

и) Табията № 13 сега се нарича „Икинджи Таборъ табиясж"; задъ нея имало казарма.

Очаквайки резултатитѣ отъ изпратената къмъ Чаталджа делегация отъ Главната квартира и споредъ взетото решение, генералъ Фичевъ къмъ 5 ч. 40 м. сл. пл. изпрати до командуващия Съединенитѣ армии следната директива:

„За утрешно число, 2-и ноември, НЕГОВО ВЕЛИЧЕСТВО заповѣда:

1) На частитѣ да се даде исканата почивка.

2) I армия да се притегли по-насеверъ, дотолкова, щото да бжде въ състояние да подкрепи действията на III армия."

На 2-и ноември помощникътъ на Главнокомандуващия съ споменатитѣ лица отъ Главната квартира замина за Чаталджа. Въ 11 ч. пр. пладне Главнокомандуващиятъ повика генералъ Фичевъ, съ когото разговаря по предстоещата атака на укрепената позиция. Той поиска да чуе мнението му, дали трѣбва да се влѣзе въ Цариградъ, ако бжде пробита Чаталджанската позиция. Генералъ Фичевъ отговори, че по военни и политически съображения българскитѣ войски не трѣбва да влѣзатъ въ турската столица, за сждбата на която се интересуватъ най-силнитѣ държави — Англия и Русия.

Подготвяне атаката въ Съединенитѣ армии на 1-и ноември.

III армия. Както се каза по-горе, изпълнявайки директивата № 17, генералъ Димитриевъ бѣ заповѣдалъ частитѣ да се закрепятъ на заетитѣ си позиции, а артилерията на 5-а дивизия да излѣзе напредъ, въ участъка на 3-а дивизия. Независимо отъ това, той съобщи на началника на артилерията въ III армия, какъ предполага да употрѣби артилерията при атаката, и последниятъ издаде следната наредба по артилерията.

„Въ предстоещитѣ действия подъ Чаталджа артилерията да заеме позиции предварително добре рекогносцирани и на разстояния отъ неприятелската артилерия не по-голѣми отъ 4000 метра.

Всички позиции на тия разстояния трѣбва да бѫдатъ дефилирани.

Въ назначения день за началото на действията всичката артилерия трѣбва да открие рѣдъкъ огънь по неприятелската артилерия. Когато неприятелската артилерия открие огънь въ сектора, на който се попадне наше отдѣление, да се застави веднага да замълчи и после съ рѣдъкъ огънь да се държи въ респектъ, за да не обстрелва нашата пехота.

Огъньтъ на нашата артилерия трѣбва да бѫде съ строгъ разчетъ:

1) Понеже да се унищожи неприятелска батарея отъ голѣми разстояния е почти невъзможно, нашиятъ рѣдъкъ огънь трѣбва да заставя неприятелската артилерия да мълчи; обикновено нѣщо е у турцитѣ, щомъ се залови тѣхната батарея съ огънь, тѣ замълчаватъ и се укриватъ.

2) Всѣка турска батарея, която проявява животъ и стреля противъ нашата пехота, трѣбва да се засипва съ снаряди, когато пехотата ни настѫпва.

3) Когато нашата пехота влѣзе въ действителния неприятелски оръжеенъ огънь, тогава нашитѣ батареи трѣбва да стрелятъ противъ ложементитѣ и да разгонватъ защитницитѣ имъ — турската пехота не издържа нашия шрапнеленъ огънь.

4) Никога неприятелскитѣ батареи да се не оставятъ безъ наблюдение и съ рѣдъкъ огънь да се държатъ въ респектъ.

5) Когато нашата пехота атакува или заеме опразднената неприятелска позиция, нашата артилерия да не замълчава, а да стреля съ гранати по атакуемия пунктъ и съ шрапнели въ дълбочина на неприятелската позиция, макаръ съ рѣдъкъ огънь.

6) Бърза стрелба да се употрѣбява само по движещитѣ се батареи, по гѫсти колони, а въ всички други случаи да се употрѣбява рѣдъкъ огънь.

7) Гаубичнитѣ батареи да стрелятъ преимуществено по укрепления съ по-голѣмъ профилъ, за да унищожатъ защитницитѣ имъ, или — съ гранати, за да унищожаватъ закритията. Това не изключва случаитѣ, когато могатъ да стрелятъ и по обикновени цели по метода, предписанъ по-горе.

8) Въ всички случаи да се има предвидъ, че всѣки пуснатъ снарядъ отъ наше оржжие и гаубица да има право опредѣлено разрушаващо назначение.

9) Строга економия на снарядитѣ ни се налага, защото подиръ Чаталджа ние имаме Цариградъ."

Началникътъ на 3-а дивизия, като получи заповѣдьта по Съединенитѣ армии и наредбата по артилерията, разпореди: пехотнитѣ части да останатъ на мѣстата си и да укрепяватъ позициитѣ си; началникътъ на артилерията въ 5-а дивизия да групира артилерията между Софасъ и Чифликкьой, откждето, споредъ упжтванията, дадени на началника на артилерията въ 3-а дивизия, батареитѣ да заематъ мѣстата си по укрепената позиция; началникътъ на артилерията въ 3-а дивизия да уреди връзка между батареитѣ отъ участъцитѣ за пренасяне огъня на по-важнитѣ пунктове, заети отъ противника, които пунктове ще укаже на мѣстото самъ началникътъ на дивизията; домакинскитѣ обози да се групиратъ: на 1-а бригада — северно отъ Софасъ, на 2-а бригада — още по-северно, на 3-а бригада — северно отъ Калфакьой; Щабътъ на дивизията остава въ Софасъ.

Началникътъ на артилерията въ 3-а дивизия разпредѣли артилерията на сжщата дивизия така: Въ лѣвия участъкъ (1-а бригада)— 1./6. с. с. и 1./6. не с. с. артилер. отдѣления; въ дѣсния участъкъ (2-а бригада) — 2./6. и 3./6. с. с. артилер. отдѣления; при 3-а бригада — 2./6. не с. с. артилер. отдѣление. Той разпореди командиритѣ на отдѣленията да уредятъ връзка между батареитѣ си, а тѣ сами да се свържатъ съ началницитѣ на артилерията въ бойнитѣ участъци.

Зонитѣ за действия и наблюдаване съвпадатъ съ участъцитѣ на бригадитѣ; командиритѣ на отдѣленията да ги разпредѣлятъ по указанията на началницитѣ на артилерията въ участъцитѣ и съ смѣтка, щото да може огъньтъ да се съсрѣдоточава отъ една зона на отдѣление въ друга; артилерийското разузнаване да продължи отъ офицери, изпратени по възможность напредъ; да се наблюдава непрекжснато неприятелското разположение, за да се откриятъ неприятелскитѣ батареи и да се избѣгне стрелбата по фиктивни батареи.

Следъ това той разпредѣли и артилерията отъ 5-а дивизия, придадена къмъ 3-а дивизия, както следва: въ лѣвия участъкъ — скорострелното и нескорострелното гаубични отдѣления, които се разположиха на дѣсния флангъ на участъка; къмъ дѣсния участъкъ — две с. с. и едно не с. с. артилер. отдѣления, които се разположиха: едното с. с. между 2./6. и 3./6. с. с. артилер. отдѣления, а останалитѣ — влѣво отъ тѣхъ; къмъ 3-а бригада — едно с. с. артилер. отдѣление, което застана между Софасъ и Калфакьой.

Отдѣленията отъ 1-и планин. артилер. полкъ разпредѣли: къмъ лѣвия боенъ участъкъ — 1-о с. с. планин. артилер. отдѣление (две батареи), а къмъ дѣсния участъкъ — 4-о не с. с. планин. артилер. отдѣление (три батареи).

За началникъ на артилерията въ лѣвия участъкъ бѣ назначенъ командиръ̀тъ на 1-и с. с. артилер. полкъ, а на дѣсния участъкъ — командиръ̀тъ на 6-и не с. с. артилер. полкъ.

Частитѣ отъ дивизията се настаниха, укрепяваха своитѣ позиции и поправяха пѫтищата. Турцитѣ не проявиха никаква дейность; само турскиятъ крейсеръ, който бѣше на котва, хвърли нѣколко снаряда, които не причиниха загуби. Холерата взе голѣми размѣри, особено въ 29-и, 41-и и 42-и полкове.

На 31-и октомврий началникъ̀тъ на артилерията въ III армия отиде при 4-а дивизия и заедно съ всички артилерийски началници опредѣли позиция за артилерията на дивизията на височинитѣ три клм. източно отъ Акъ Аланъ и на югъ отъ Гьокчейско село[1]). Началникъ̀тъ на артилерията въ 4-а дивизия опредѣли мѣстата на артилерийскитѣ части по позицията, които на 1-и ноември ги заеха така:

5-и с. с. артилер. полкъ — височината два и половина клм. източно отъ Акъ Аланъ; отдѣленията бѣха наредени отъ северъ къмъ югъ по реда на нумерата. 5-и не с. с. артилер. полкъ зае позиция по-наюгъ, на височината южно отъ надписа „р. Аркъ“ [2]).

1-о и 2-о с. с. артилер. отдѣления приготвиха окопитѣ си и презъ нощьта заеха мѣстата си и бѣха готови за стрелба. 3-о

[1]) При разузнаването той нарече тази позиция „Първа блокадна артилерийска позиция за действие срещу Чаталджа“.

[2]) За 1-о с. с. гаубично отдѣление не е казано нищо. Отъ това отдѣление нѣма никакъвъ дневникъ за бойоветѣ при Чаталджа.

с. с. артилер. отдѣление тръгна отъ бивака на 2-а бригада, и две батареи стигнаха къмъ пладне въ Акъ Аланъ. 9-а батарея презъ Ерменикьой, поради лошия пѫть, стигна едва въ 7 ч. 30 м. сл. пладне. Батареитѣ не можаха да излѣзатъ на опредѣлената позиция, защото мѣстностьта бѣ обрасла съ храсталаци и трѣбваше да се довършатъ твърде много окопни работи. Въ помощь на отдѣлението бѣха дадени взводъ пехота и взводъ пионери.

2./5. не с. с. артилер. отдѣление, което бѣ придадено къмъ 3-а бригада, тръгна отъ Ерменикьой въ 8 ч. пр. пл. подъ прикритието на една рота и презъ Кабачкьой стигна при височинитѣ южно отъ надписа „р. Аркъ". Понеже височината, на която трѣбваше да се разположи на позиция, бѣше заета отъ слаби пехотни части, отдѣлението остана да нощува въ подножието. Поради холерата 1./5. не с. с. артилер. отдѣление остана изолирано на бивака при 2-а бригада.

Пехотнитѣ части отъ дивизията останаха на мѣстата си, като продължиха да усилватъ позициитѣ си и да усъвършенствуватъ съобщенията. Взеха се мѣрки противъ холерата. За повдигане духа на войницитѣ, началникътъ на дивизията заповѣда полковитѣ музики да свирятъ най-малко два пѫти на день, а войницитѣ да се събиратъ често и да пѣятъ весели пѣсни.

Началникътъ на 9-а Плѣвенска дивизия разпореди да се разузнаятъ пѫтищата, по които частитѣ щѣха да се движатъ на 1-и ноември. Следъ това той заповѣда:

а) 1-а бригада да тръгне въ 7 ч. 30 м. пр. пл. отъ Курткьой презъ Ерменикьой за Акъ Аланъ и въ споразумение съ началника на 4-а дивизия да смѣни една отъ бригадитѣ на тая дивизия.

б) Артилерията, която бѣше въ Ерменикьой, да тръгне следъ 1-а бригада, щомъ като последната мине Ерменикьой.

в) 2-а бригада да се съсрѣдоточи въ Курткьой и въ Бекерли.

Командирътъ на 1-а бригада насочи 4-и полкъ по лѣвия, а 17-и полкъ — по дѣсния пѫть отъ Курткьой за Ерменикьой и оттамъ — за Акъ Аланъ. Обозитѣ вървѣха следъ 17-и полкъ. Въ 12 ч. при Ерменикьой къмъ бригадата се присъединиха 3./17. дружина и 1-о с. с. артилер. отдѣление. Тукъ бригадата получи заповѣдь да смѣни заразената отъ холера 1./4. бригада на позицията източно отъ Акъ Аланъ. Понеже се стъмни, бригадата нощува задъ позицията, а смѣната бѣ отложена за 2-и

ноември. 3-о с. с. артилер. отдѣление подъ прикритието на 4./34. дружина тръгна въ 2 ч. сл. пл. отъ Ерменикьой по пжтя за чифл. Фортуна. Пжтьтъ бѣше добъръ, и къмъ 4 ч. сл. пл. отдѣлението стигна и зае опредѣлената позиция северозападно отъ Гьокчелийско село[1]).

34-и полкъ остана на бивака при Бекерли, а 33-и полкъ и щабътъ на бригадата тръгнаха отъ Мандра, стигнаха въ Куртькьой и нощуваха на бивакъ.

Щабътъ на дивизията нощува въ Акъ Аланъ.

Въ дивизията се появи предвестникътъ на холерата — разстройство на пищеварителнитѣ органи.

Пехотнитѣ части отъ 5-а дивизия останаха на сжщитѣ мѣста. Полковетѣ отъ 1-а бригада продължаваха да се окопаватъ, а другитѣ два полка почиваха, като взеха мѣрки противъ холерата, която се бѣ появила у тѣхъ.

I армия. Макаръ и да бѣше подчиненъ на командуващия Съединенитѣ армии, командуващиятъ I армия получи на 31-и, въ 3 ч. сл. пл., директивата № 17. Сжщата вечерь той получи и заповѣдьта по Съединенитѣ армии за 1-и ноември. Къмъ полунощь командуващиятъ I армия телеграфира, че остава въ сила заповѣдьта, издадена на 30-и октомврий, съ следнитѣ допълнения:

1-а дивизия да изнесе позициитѣ си напредъ, по височинитѣ на лѣвия брѣгъ на Куюкъ дере, за да застане на една линия съ 6-а дивизия, която е прострѣла позициитѣ си източно отъ Чаталджа, по дѣсния брѣгъ на Кара су.

10-а дивизия да се съсрѣдоточи между инджекьойскитѣ лозя и южно отъ пжтя Сирдюкьой—Албасанъ. Отъ тая дивизия да се изпратятъ две роти странично прикритие, което да заеме позиция северно отъ Епиватосъ, въ лозята.

Като резултатъ отъ разузнаването началницитѣ на 1-а и на 6-а дивизии да представятъ до вечерьта на 1-и ноември сведения: а) кои укрепления отъ отбранителната линия на противника сж обновени; б) кжде има новопостроени укрепления и кжде се строятъ нови такива; в) кжде се забелязватъ неприятелски биваци;

[1]) За 1-о гаубично отдѣление, което бѣше въ Ерменикьой, нищо не се споменава, вѣроятно и то е останало въ Акъ Аланъ.

г) до кѫде се простиратъ преднитѣ стрелкови окопи предъ фортовата линия; д) нѣкои сведения за р. Кара су (проходимость, дълбочина, широчина, мостове, разливания и др.).

1./6. бригада остана на мѣстото си, като продължи да се укрепява.

Командиръ̀тъ на 2./6. бригада заповѣда двата полка въ тридружиненъ съставъ да се спуснатъ отъ чаталджанскитѣ височини и да заематъ позиция на изтокъ отъ Чаталджа, по склоноветѣ на голѣмитѣ височини. Батареитѣ подъ прикритието на две дружини — по една отъ полкъ — да останатъ на позицията западно отъ Чаталджа и да я приготвятъ за по-солидна отбрана.

35-и полкъ съ три дружини зае позиция източно отъ Чаталджа, между шосето отъ тоя градъ за ж.-п. станция и пѫтя отъ сѫщия градъ за Ташалъкъ. 36-и полкъ зае позиция северно отъ шосето за ж.-п. станция до края на чаталджанскитѣ лозя. Една батарея зае позиция южно отъ шосето, задъ фланга на 35-и полкъ.

Командиръ̀тъ на бригадата изпрати по направление на фортоветѣ Хамидие и Ахмедъ Паша два рекогносцировачни отряди, които стигнаха до рѣката, която тече източно отъ Езетинъ. Турцитѣ не предприемаха нищо. Къмъ 3 ч. сл. пл. на охранителната линия при ж.-п. ст. Чаталджа се яви турски парламентьоръ — генералщабенъ капитанъ — отъ името на турския главнокомандуващъ. Той поиска да се назначи комисия, която да уреди въпроса за взаимнитѣ отношения презъ време на примирието. Парламентьоръ̀тъ бѣ върнатъ, защото не носѣше никакви документи.

Къмъ 4 ч. сл. пл. два турски аероплана летѣха надъ бойното поле.

Началникъ̀тъ на 1-а дивизия по телефона разпореди 2-а бригада да заеме гребена отъ височината два клм. югоизточно отъ Чаталджа до чифл. Мертеникъ, включително, 1-а бригада — южно отъ последния пунктъ.

Презъ деня командиритѣ на бригадитѣ, на полковетѣ и на дружинитѣ, отидоха напредъ, разузнаха и разпредѣлиха позицията. Въ 4 ч. сл. пл. 1-а и 2-а дружини отъ 38-и полкъ съ картечната рота и една батарея настѫпиха и заеха позицията

източно отъ Куюкъ дере. 3-а дружина отъ сѫщия полкъ зае главната позиция, а 4-а — остана за маневрени войски на бригадата.

Отъ 1-а бригада, когато мръкна, се изпрати само 4./6. дружина, която зае позиция източно отъ Куюкъ дере и се окопа; останалитѣ части отъ бригадитѣ продължиха да окопаватъ позицията западно отъ Куюкъ дере. Окопитѣ въ цѣлъ ръстъ бѣха свършени, и започнаха да правятъ блиндажи.

Турцитѣ дадоха нѣколко артилерийски изстрели отъ позицията, а сл. пл. обстрелваха дивизията отъ морето. Българитѣ, за да не предизвикватъ турцитѣ презъ деня, работѣха на закрититѣ мѣста, а презъ нощьта — на открититѣ.

Въ дивизията се констатираха нѣколко холерни случаи.

Началникътъ на 10-а дивизия премѣсти 1-а бригада отъ бивака въ дола между Каджкьой и Елбасанъ и я разположи на бивакъ единъ и половина клм. южно отъ Елбасанъ, на мѣсто закрито отъ морето.

Въ 25-и полкъ се появи холера, и затова дружината и батареята, които бригадата бѣше поставила за охрана откъмъ морето, по заповѣдь отъ началника на дивизията, бѣха смѣнени съ дружина и батарея отъ 2-а бригада.

Другитѣ части отъ 2-а бригада останаха на мѣстата си.

Конната дивизия и 10-и коненъ полкъ останаха на мѣстата си и продължиха да наблюдаватъ морския брѣгъ.

Щабътъ на I армия остана въ Фенеръ, обаче командуващиятъ I армия бѣ извиканъ отъ командуващия Съединенитѣ армии въ Ерменикьой, кѫдето се яви заедно съ началника на щаба си. Двамата генерали размѣниха мисли по предстоещата атака на укрепената позиция, и се взе решение, предвидъ усилването холерата въ частитѣ, особено въ III армия, да се атакува позицията на 4-и ноември: I армия да атакува линията Бююкъ Чекмедже—Накашкьой, а III армия — Накашкьой—езеро Деркосъ. И двете армии ще действуватъ решително срещу своитѣ обекти. I армия ще бѫде усилена отъ III армия съ две планински не с. с. и една планинска батарея.

И тъи, Българското главно командуване бѣ взело решение да се атакува турската укрепена позиция при Чаталджа. То не разработи единъ планъ за атаката, нито взе грижата да съсрѣ-

доточи необходимитѣ за атаката срѣдства. Оставайки въ Лозенградъ — на 120 клм. по въздушна линия отъ бойното поле, то се почувствува въ невъзможность да ржководи атаката и възложи общото командуване на I и на III армии върху командуващия III армия, генералъ Димитриевъ, но продължаваше да разпорежда до дветѣ армии.

Не познавайки общото положение, Главното командуване не предостави на генералъ Димитриевъ дори правото да опредѣли времето за започване атаката, а реши да изпрати при I и III армии делегация, която да изучи обстановката на самото мѣсто.

Продължение подготовката на 2-и ноември.

Разпорежданията на командуващия Съединенитѣ армии.

Командуващиятъ Съединенитѣ армии, въ Ерменикьой, получи директивата за 2-и ноември на 1-и вечерьта и въ 8 ч. 15 м. следъ пладне отдаде следната заповѣдь по Съединенитѣ армии:

„По събранитѣ сведения, които още се нуждаятъ отъ потвърждение, противникътъ разполага съ една импровизирана армия отъ 80—100 хиляди души съ 100—150 полски орждия, съ които и заема Чаталджанската укрепена позиция. Укрепленията на последната сж отъ чисто полски профилъ, отдавна запуснати и едва сега се поправятъ. Около укрепленията имало окопи въ 1—2 яруса, по подобие на онія, които видѣхме при Бунаръ Хисаръ и при Люле Бургасъ. Въ Черно и въ Мраморно море крейсеруватъ около нашитѣ флангове два крейсера съ цель демонстративна.

Нашитѣ две армии заематъ линията отъ Тарфа презъ Калфакьой —Уклали – Чаталджа до чифл. Мертеникъ. Фланговетѣ ни сж осигурени съ специално изпратени части въ Мидия, Подима, Ормалж и Сербели, отъ една страна, и Родосто, Ерегли, Силиврия и Арнауткьой, отъ друга.

Утре Съединената армия ще продължи работата по заемането и затвърдяването на нашитѣ изходни пунктове, за което:

1) III армия да заеме окончателно артилерийската си позиция отъ Тарфа по гребена право на югъ и на единъ — единъ и половина клм. западно отъ селета Еникьой, Чанакча, Кестенликъ, като си завърне дѣсния флангъ на височината единъ клм. северно отъ Езетинъ. Тази позиция ще се прикрие солидно отъ една пехотна прикриваща позиция, съгласно даденитѣ на началницитѣ на 5-а, 9-а и 4-а дивизии указания.

2) Предната бригада отъ 4-а дивизия утре преди разсъмване ще бѫде смѣнена отъ цѣлата 9-а дивизия. Събранитѣ части отъ 4-а дивизия, безъ артилерията, да се разположатъ въ втора линия, въ района на селата Калфакьой, Акъ Аланъ и Кабачкьой, като засега оставатъ въ мое разпореждане.

3) 5-а Дунавска дивизия, безъ 1-а бригада и съ две с. с. батареи, ще се разположи цѣла около селата Чифликкьой и Софасъ и сѫщо ще остане въ мое разпореждане. Началникътъ на дивизията, обаче, се задължава при поискване да даде поддръжка една отъ бригадитѣ си на началника на 3-а дивизия.

4) I армия да се постарае утре да излѣзе на линията Езетинъ — чифл. Мертеникъ, като си инсталира тукъ, по възможность, всичката артилерия. На тази армия се придаватъ две не с. с. гаубични батареи и една планинска не с. с. батарея.

5) Утре армиитѣ нѣма да се втегватъ въ решителни действия.

6) Азъ ще се намирамъ въ Ерменикьой."

Съ отдѣлна телеграма отъ Щаба на съединенитѣ армии за граница между 3-а и 9-а дивизии се опредѣли началото на долината на Еникьойската рѣка въ участъка, въ който има посока отъ западъ къмъ изтокъ.

III армия. Началникътъ на 3-а дивизия на 2-и ноември, въ 8 ч. 30 м. пр. пл., направи следнитѣ разпореждания:

1) Артилерията да заеме окончателно и да организира артилерийската позиция въ участъка до началото на Еникьойската рѣка, споредъ даденитѣ отъ началника на дивизията указания.

2) Артилерийската позиция, по разпореждане на бригаднитѣ командири, „да се прикрие силно отъ една пехотна прикриваща позиция", споредъ даденитѣ отъ началника на дивизията указания.

3) Дивизията да не се увлича въ сериозни действия.

Тия разпореждания бѣха изпълнени още предния день, само придадената отъ 5-а къмъ 3-а дивизия артилерия продължаваше да пристига, и, поради повредените пѫтища, съ голѣмъ трудъ успѣ да заеме опредѣленитѣ ѝ позиции, като започна веднага да се окопава.

Сутриньта 1./9. бригада смѣни 1./4. бригада, и последната се оттегли въ Акъ Аланъ.

Началникътъ на 9-а дивизия разпореди 2-а бригада да тръгне за Ерменикьой и оттамъ презъ Акъ Аланъ да стигне и да се разположи на бивакъ около два километра северозападно отъ Субатчую.

34-и полкъ тръгна отъ бивака си при Бекерли въ 6 ч. 30 м., а 33-и полкъ — отъ бивака си при Курткьой въ 7 ч. 30 м. пр. пладне. При Ерменикьой тѣ се събраха въ единъ пѫть и въ 2 ч. 15 м. сл. пл. стигнаха на опредѣленото мѣсто. Въпрѣки раното пристигане, 34-и полкъ до вечерьта не зае опредѣлената му позиция и не смѣни 44-и полкъ. Само 4./34. дружина, като прикритие на артилерията, бѣше пристигнала по-рано, и тя зае позицията. 44-и полкъ, който заемаше височината югозападно отъ Субатчую, напусна позицията, преди да бѫде смѣненъ, и се прибра въ Ерменикьой.

2./4. бригада остана на бивака при Бекерли, въ която холерата вземаше по-голѣми размѣри.

1 /9. с. с. артилер. отдѣление излѣзе на опредѣлената му позиция югоизточно отъ Акъ Аланъ.

Артилерията на 4-а дивизия остана на позицията въ подчинение на началника на 9-а дивизия. 3-о с. с. артилер. отдѣление, което бѣ пренощувало при Акъ Аланъ, излѣзе на опредѣлената му позиция, а 2-о не с. с. артилер. отдѣление остана, като изолирано, на бивака при Бекерли.

Тъй като позициитѣ, които българитѣ укрепяваха, трѣбваше да послужатъ като солидна опора при атаката, командиръть на 5-и с. с. артилер. полкъ на 2-и ноември сутриньта заповѣда на командиритѣ на отдѣленията да излѣзатъ напредъ, на гребенитѣ западно отъ селата Чанакча и Кестенликъ, и да разузнаятъ други позиции, които ще служатъ при настѫплението. Той посочи и района на всѣко отдѣление. Командиритѣ на отдѣленията излѣзоха напредъ, опредѣлиха позициитѣ и се заеха съ организирането и окопаването имъ. За тая цель въ тѣхно разпореждане се дадоха пионери, и, следъ усилена работа презъ деня и презъ цѣлата нощь по изсичане храсталацитѣ, поправяне пѫтищата и работене окопи, позициитѣ се приготвиха. Турцитѣ презъ цѣлата нощь отъ фортоветѣ и отъ морето освѣтяваха позициитѣ съ прожектори.

I армия. Командуващиятъ I армия, като имаше предвидъ заповѣдьта по Съединенитѣ армии и онова, което той и генералъ Димитриевъ уговориха на свиждането си въ Ерменикьой, въ 11 ч. 30 м. сл. пл. издаде следната заповѣдь:

„§ 1. Отъ имащитѣ сведения за противника става ясно, че той не е успѣлъ да приведе въ отбранително положение запуснатитѣ отъ него фортове, а сѫщо и да ги въоржжи съ далекобойна артилерия. Заемането на фортовата линия става набързо съ импровизирани части.

§ 2. Влѣво отъ насъ действува III армия, флангътъ на която (4-а Преславска дивизия) достига Гьокчелийско село.

§ 3. Утре повѣрената ми армия да продължава да подготвя позициитѣ, които ще ѝ служатъ за база на предстоещитѣ активни действия по атаката на Чаталджанската позиция.

Заповѣдвамъ:

а) Конната дивизия и 10-и коненъ полкъ оставатъ на сѫщитѣ мѣста и разузнаватъ по сѫщитѣ посоки, както е предадено въ заповѣдьта по армията № 47.

б) 1-а Софийска дивизия да продължава да се укрепява на височитѣ по лѣвия брѣгъ на р. Куюкъ дере въ участъка Папасъ Бургасъ и включително височата два клм. югоизточно отъ Чаталджа. Тукъ, въ този участъкъ, да се приготви и позиция за артилерията на дивизията. При усилването на позицията да се има предвидъ, че за 1-а дивизия се предполага да действува срещу участъка фортовеiтѣ Гяуръ Баири—Бахчеишъ табия, включително.

в) 6-а Бдинска дивизия да изнесе позициитѣ си напредъ, като се старае до утре вечерь да заеме линията по хребета между ж.-п. ст. Чаталджа и с. Езетинъ, включително. На тоя хребетъ да се подготви и позиция за артилерията, която да се постави на мѣстото си скрито вечерьта или презъ нощьта. Да се поставятъ или направятъ презъ нощьта поне два моста на р. Кара су, ако тя е непроходима въ участъка на дивизията. Предполага се дивизията да действува противъ фронта: фортове Ахмедъ Паша—Махмудие, включително.

г) Отъ 10-а сборна дивизия да се назначи единъ страниченъ отрядъ въ съставъ три дружини отъ 48-и полкъ съ една с. с. и една не с. с. батареи и една картечна рота за заемане позиция въ района при Арнауткьой, кѫдето да смѣни частитѣ отъ 1-а дивизия.

Този страниченъ отрядъ да се командува отъ командира на 2-а бригада, полковникъ Петровъ; той ще има задача да охранява дѣсния флангъ на армията и да съдействува на общата атака. Отрядътъ да се окопае солидно на позициитѣ си въ североизточна и южна посоки.

Останалитѣ части отъ 10-а дивизия — три пехотни полка съ петь с. с. и петь не с. с. батареи — да се съсрѣдоточатъ северно отъ Инджекьой, кѫдето бѣха и вчера.

д) За охранение тила на армията да се оставятъ две странични прикрития отъ по две роти отъ 10-а дивизия въ гр. Силиврия и въ с. Епиватосъ, които да се укрепятъ солидно на избранитѣ имъ позиции.

§ 4. Разузнаването за противника и за мѣстността да продължава съ рекогносцировачни отряди и съ офицерски патрули.

§ 5. Щабътъ на армията да се премѣсти до пладне въ Каджкьой.“

На 2-и ноември командуващият армията изпрати до началниците на дивизиите и следната инструкция:

„За предстоещите действия по атаката на противника необходимо е всичката артилерия на дивизията да се постави на позиция въ участъка на дивизията. Бойните пехотни части на дивизията трѣбва да застанатъ на позиция предъ артилерията на значително разстояние, за да я прикриватъ и да съставятъ, тъй да се каже, основни пунктове за по-нататъшните настжпателни действия по атаката на противника. Групировката на артилерията на позиция да се извърши, по възможность, скрито още тая вечерь или презъ нощьта. Ако условията и обстановката налагатъ, групировката на артилерията може да бжде и по бригадно, обаче позициите ѝ трѣбва да даватъ възможность за взаимно съдействие, а донѣкжде и за съсрѣдоточаване огъня противъ единия или другия флангъ отъ атакуващата линия.

Изборътъ на позициите за артилерия да се провѣри отъ началника на артилерията въ дивизията, който и да поеме управлението ѝ, понеже цѣла е поставена на позиция. Всички предни пунктове предъ позицията, сгодни за отбрана и за закриване пехотни и артилерийски части, даже до отдѣлни орждия, въ време на атака да се обрекогносцироватъ и да се привеждатъ въ отбранително положение нощно време следъ овладяването имъ. Изобщо, усилването на всѣка позиция трѣбва да се извършва, по възможность, по-солидно, като се тури въ дѣло и возимиятъ инструментъ. Особени грижи препоржчвамъ за направа на позиционни пжтища и за подобрение всички пжтища въ тила на позициите.

Да се предвиди запасна позиция за още едно артилерийско отдѣление, което, споредъ обстановката, ще може да бжде предадено отъ 10-а дивизия.

Пехотата въ трудната си задача за атака на противника на укрепената позиция трѣбва да бжде подпомогната въ най-голѣма степень отъ сполучливия артилерийски огънь, който трѣбва да омаломощи преимуществено неприятелската артилерия, а следъ него — и неговата пехота въ окопите и въ укрепленията.

Къмъ 6-а дивизия ще се придадатъ отъ III армия една не с. с. планинска батарея и две не с. с. гаубични батареи, отъ които планинската батарея ще пристигне тая вечерь въ Инджесъ, а гаубичните батареи — утре вечерь въ сжщото село. За пристигането на тѣзи три батареи да ми се донесе.

За получаване по-подробни инструкции за предстоещите действия да се яватъ тази вечерь къмъ 6—7 ч. сл. пл. началниците на 1-а, 6-а и 10-а дивизии въ Щаба на армията.“

Тъй като турските военни параходи отъ залива Бююкъ Чекмедже безпокоеха фланга, командуващият армията изпрати телеграфически заповѣдь до началника на 10-а дивизия да раз-

преди щото страничният отрядъ презъ нощьта да изкара две с. с. орждия на позиция, скрита и маскирана, отъ която рано сутриньта да обстреля съ гранати и шрапнели параходитѣ отъ залива, и, следъ като добиятъ добри резултати, да се оттеглятъ скрито, безъ да влизатъ въ състезание съ артилерията отъ крейсера.

Въ сжщата телеграма се заповѣдваше отъ страничния отрядъ да се устрои особено наблюдение съ рекогносцированъ отрядъ на моста на Бююкъ Чекмедже, като поставя понѣкога и нѣкоя засада срещу моста въ лозята.

Вечерьта отъ Щаба на армията изпратиха въ дивизиитѣ следнитѣ сведения за противника:

Началникътъ на 6-а дивизия донася, че въ 3 ч. сл. пл. два турски аероплана летѣли на 300 метра надъ позициитѣ.

Отъ дезертьори, които миналия день избѣгали отъ частитѣ си, се установява следното: участъкътъ Бююкъ Чекмедже—Бахчеишкьой се заема съ части отъ I корпусъ. Секторътъ отъ Бююкъ Чекмедже до чифл. Ескидже е слабо заетъ (приблизително съ два табора и една батарея). Службата по охранението се изпълнява слабо. Въ дивизиитѣ всѣки день умирали отъ дезинтерия и холера по 40 войника. Съставътъ на частитѣ е много намаленъ: ротитѣ — отъ 150—180, дружинитѣ — по 450—740 човѣка. Въ всѣка рота, освенъ командиръть ѝ, други офицери нѣма. Въ Хадемкьой преди седемь деня е билъ разтоваренъ три вагона телъ. Предъ окопитѣ засега нѣма телени мрежи.

Най-после, отъ Щаба на армията се изпратиха въ дивизиитѣ по една карта 1:126,000, въ която всички турски укрепления бѣха отбелязани съ цифри, и се заповѣда въ бждеще донесенията да се правятъ по нея.

Началникътъ на 6-а дивизия получи разпорежданията по армията и на 2-и, въ 6 ч. пр. пл., издаде следната заповѣдь, съ която, като приповтаряше сведенията за неприятеля и за своитѣ съседни войски, разпореди:

„Повѣрената ми дивизия ще изнесе позициитѣ си напредъ, като заеме тая вечерь линията по хребета между ж.-п. станция Чаталджа и с. Езетинъ, включително. Дивизията ще действува въ участъка между фортоветѣ Ахмедъ Паша и Махмудие, включително.

2-а бригада да изнесе позициитѣ си въ участъка ж.-п. ст. Чаталджа до пресичането на пжтя Езетинъ—Буква „Ж“ отъ надписа „гр. Чаталджа“ и притока на р. Кара су, южно отъ с. Езетинъ.

1-а бригада да изнесе позициитѣ си въ участъка на северъ отъ този на 2-а бригада до с. Езетинъ, включително.

3-о с. с. артилер. отдѣление отъ 2-и артилер. полкъ да остане въ разпореждане на началника на артилерията при дивизията.

Заетитѣ участъци да се укрепятъ; огледътъ на артилерийскитѣ позиции да се направи денемъ, да се подготви планъ за въздигане батарейни окопи за едно отдѣление на бригада, а да се заематъ презъ нощьта; презъ нощьта сѫщо да се построятъ мостове на р. Кара су и притоцитѣ ѝ, спускове и възходи за удобно движение на артилерията, да се поставятъ знакове за посокитѣ на движението, които да не се забелязватъ отъ неприятеля и да бѫдатъ видими за насъ презъ нощьта; разузнаването на мѣстността и за противника да продължава."

Освенъ тая заповѣдь, началникътъ на дивизията издаде отдѣлни упѫтвания за предстоещитѣ действия:

„Атаката трѣбва да бѫде предшествувана отъ най-акуратно разузнаване. Началникътъ всѣкога трѣбва да има опредѣленъ планъ за движението на частьта и сигурни ориентировачни предмети за презъ нощьта. Бойнитѣ части да бѫдатъ всѣкога по-силни отъ поддръжкитѣ, и частитѣ да не се вкарватъ въ бойната линия последователно. За избѣгване жертви, да се настѫпва ноще. Окопаването, приспособяването къмъ мѣстността и движението подъ артилерийски огънь да става въ тънки линии на голѣми разстояния, 300—500 крачки, а подъ действителенъ пѣхотенъ огънь — съ прибѣгване по групи и по единъ. За подготовка на атаката да се отдѣля повече време и да се употрѣби по-силенъ огънь. При стрелбата да се опредѣля разстоянието и да се внуши на войницитѣ да поставятъ мѣрникъ и, най-важно, да се мѣрятъ. Настѫплението да се води методично, макаръ и бавно. Да се строятъ дълбоки и тѣсни окопи безъ насипъ или съ насипъ отзадъ. Артилерията не трѣбва да мѣни често позициитѣ си, но и не трѣбва да остава много назадъ. Следъ като се реши да се атакува известенъ пунктъ, атаката да се води отъ всички сили най-енергично, най-настойчиво и докрай.

Когато се настѫпва противъ укрепена позиция, пехотата се доближава ноще до неприятелската позиция и до разсъмване се окопава; артилерията сѫщо заема заблаговременно разузнатитѣ си позиции презъ деня, часть отъ артилерията открива огънь съ разузнавателна цель и, само следъ като бѫдатъ събрани достатъчно данни и бѫде опредѣленъ пунктътъ на атаката, започва да обстрелва по възможность съ продоленъ или косъ съсрѣдоточенъ огънь неприятелскитѣ батареи и пехотни части. Въ това време пехотата продължава да разузнава мѣстността, прави частични придвигвания, безъ да се увлича въ силенъ огънь вънъ отъ действителнитѣ разстояния. При първа възможность, пехотата се приближава още повече къмъ позицията, окопава се, настѫпва, докато достигне изкуственитѣ препятствия, които разузнава и разрушава пакъ ноще."

Командирътъ на 1-а бригада получи заповѣдьта по дивизията въ 6 ч. пр. пладне. Той насочи бригадата така:

Рекогносцированъ отрядъ отъ една дружина настжпи и къмъ 4 ч. сл. пл. зае участъка на бригадата. Следъ него останалитѣ три дружини отъ 3-и Бдински полкъ настжпиха и последователно и скрито въ 5 ч. стигнаха на позицията. До 9 ч. сл. пл. и другитѣ части отъ бригадата излѣзоха на позицията. Пехотата мина р. Кара су по моста, построенъ отъ пионерната рота, а артилерията — въ бродъ. Командирътъ на бригадата събра офицеритѣ и ги упжти за предстоещата атака. Тъй като при мобилизацията не бѣха правени упражнения за атака на укрепление, той заповѣда въ всѣки полкъ да се построи малко укрепление съ голѣмъ профилъ и да се направятъ подобни упражнения. Заповѣда, най-после, всѣки войникъ да си приготви по една ржчна фашина. Приготвенитѣ фашини имаха 55 см. дължина и 20 см. диаметъръ.

Командирътъ на 2-а бригада получи заповѣдьта по дивизията и къмъ 10 ч. пр. пл. издаде заповѣдь, съ която насочи бригадата така:

36-и Козлудуйски полкъ настжпи, като имаше: 2-а и 4-а дружини — въ първа линия, 1-а — полкова поддръжка, а 3-а — войски за маневриране.

35-и Врачански полкъ започна да настжпва по дружинно, последователно по групи, но тъй като движението отиваше бавно, успоредно съ 1-а дружина настжпи и 4-а. Къмъ 5 ч. сл. пл., когато по-голѣмата часть отъ полка бѣше стигнала на позицията, турцитѣ дадоха нѣколко артилерийски изстрели, но не нанесоха загуби. Къмъ 7 ч. 30 м. сл. пл. цѣлиятъ полкъ безъ 2-а дружина, която остана маневрени войски, излѣзе на позицията.

Пехотата мина р. Кара су по десеть мостчета, направени отъ пионеритѣ. Къмъ 5 ч. 30 м., когато пионеритѣ успѣха да направятъ два моста за артилерията, командирътъ на бригадата заповѣда на командира на отдѣлението да изпрати две батареи на позиция източно отъ Кара су, въ долината и непосрѣдствено задъ лѣвия флангъ на 36-и полкъ. Къмъ 8 ч. сл. пл. дветѣ батареи заеха казаната позиция. Въ бригадата се появи холера.

Цѣлата 6-а дивизия съ пристигането си на новата позиция започна усилено да се окопава.

1-а дивизия се окопаваше на позициитѣ си. Къмъ 2 ч. сл. пл. се получи заповѣдьта по армията, съ която се искаше да се заеме позиция по лѣвия брѣгъ на Куюкъ дере. Началникътъ на дивизията разпореди да се изнесе пехотата напредъ, съ цель да се осигури положението на артилерията, като на новата позиция се изпратятъ още две батареи.

Командирътъ на 2-а бригада, следъ като мръкна, извади цѣлата бригада — шесть дружини — на казаната позиция, и започна да се укрепява. Двата полка имаха по две дружини въ първа линия и по една — полкова поддръжка, а останалитѣ две — маневрени войски на бригадата. Последнитѣ останаха на старитѣ си мѣста, на общия бивакъ на бригадата. Придадената къмъ бригадата артилерия презъ деня разузна позициитѣ си източно отъ Куюкъ дере, презъ нощьта построи окопи, и часть отъ батареитѣ се настаниха въ тѣхъ още презъ нощьта, часть остана да се настани следния день.

Командирътъ на 1-а бригада заповѣда на командира на 6-и полкъ да изпрати още една дружина източно отъ Куюкъ дере; така че 1-а и 4-а дружини и картечната рота отъ 6-и полкъ се укрепяваха източно отъ Куюкъ дере, отъ чифл. Мертеникъ до височината при Папасъ Бургасъ. Между тѣхъ, подъ прикритието на 2-а дружина, която застана въ полкова поддръжка, излѣзе на позиция нескорострелното отдѣление. Всички тия движения се изпълниха, следъ като мръкна. Скорострелното отдѣление, придадено къмъ тая бригада, се изпрати въ участъка на 2-а бригада. Вечерьта страничното прикритие при Арнауткьой бѣ смѣнено отъ 10-а дивизия. За да се избѣгне поражението откъмъ морето, смѣняването започна много късно и свърши едва къмъ 1 ч. сл. полунощь. Поради това смѣненитѣ части тръгнаха за участъка на бригадата едва на следната сутринь.

Останалитѣ части отъ бригадата останаха на западъ отъ Куюкъ дере, на общия бивакъ.

Началникътъ на 10-а дивизия получи заповѣдьта по армията къмъ пладне и веднага заповѣда на командира на 2-а бригада съ три дружини, една с. с. и една не с. с. батареи да отиде да смѣни страничното прикритие при Арнауткьой. Последниятъ взе две батареи и заедно съ 48-и полкъ — три дружини — тръгна за Арнауткьой. Къмъ 4 ч. сл. пл. той спрѣ отряда при чифл. Чешликьой. Следъ като разузна позицията, която заемаше страничното

прикритие отъ 1-а дивизия, той разпореди нескорострелната батарея съ една рота да заеме височината североизточно отъ Арнауткьой, две дружини и скорострелната батарея да заематъ височината източно и южно отъ Арнауткьой; останалитѣ роти да останатъ полкова поддръжка, въ долината. Както се каза, смѣната се извърши презъ нощьта.

Другитѣ части отъ дивизията останаха по мѣстата си, съсрѣдоточени северно отъ Инджекьой.

Турцитѣ проявиха слаба дейность предъ фронта на I армия. При настжплението на 6-а дивизия тѣ откриха рѣдъкъ огънь отъ фортоветѣ Хамидие и Ахмедъ Паша. Орждията имъ стреляха съ дименъ барутъ. Къмъ 8 ч. пр. пл. турски параходъ даде 3—4 изстрела по позицията на гарнизона въ Силиврия. Къмъ 2 ч. 30 м. сл. пл. крейсеръть Хамидие хвърли 20 снаряда по североизточния край на Родосто. Другъ крейсеръ отъ 12 до 5 ч. сл. пл. хвърли около 50 снаряда върху позицията на отряда въ Ерегли. Загуби нѣмаше.

Продължение подготовката на 3-и ноември.

III армия. Презъ този день частитѣ отъ III армия продължиха да организиратъ и укрепяватъ изходнитѣ си позиции.

Командирътъ на 5-и Дунавски полкъ, който съ полка си и съ две опълченски дружини, една не с. с. полска и една планинска батареи охраняваше брѣга отъ десантъ въ Мидия, като мѣрка противъ холерата, извади отряда на бивакъ и остави на квартири само 10-а гранична дружина, която нѣмаше палатки. Презъ деня получи заповѣдь отъ Щаба на III армия да изпрати две дружини съ планинската батарая въ Караджакьой и разпореди да заминатъ на 4-и въ 8 ч. пр. пладне.

2-и Искърски полкъ остана на позициитѣ си. Презъ тоя день той укрепи пѣсъчната неравна ивица между езерото Деркосъ и Черно море, три километра източно отъ Ормалж. На тая позиция се постави една рота. Освенъ това, постави се една батарея два и половина клм. северно отъ Сербели за обстрелване сжщата ивица.

Въ 3-а дивизия частитѣ останаха на мѣстата си и продължиха да се окопаватъ.

Началникътъ на 9-а дивизия въ 5 ч. пр. пл. отдаде заповѣдь, съ която уреди окончателно заемането на позицията:

1-а бригада да заеме участъка отъ дерето при Еникьой до пѫтя Уклали—Кестенликъ. Въ участъка ще действува цѣлиятъ 5-и с. с. артилер. полкъ и 1-о с. с. гаубично отдѣление, всички подъ началството на командира на 5-и с. с. артилер. полкъ.

2-а бригада да заеме участъка отъ пѫтя Уклали—Кестенликъ, изключително, до височината единъ клм. северно отъ Езетинъ. Въ участъка ще действуватъ 5-и не с. с. артилер. полкъ и 9-и не с. с. артилер. полкъ (две отдѣления), подъ началството на командира на последния.

Началницитѣ на артилерията въ участъцитѣ се подчиняватъ на командиритѣ на бригадитѣ.

1-а бригада отъ 4-а Преславска дивизия, която се дава въ разпореждане на началника на 9-а дивизия, да се съсрѣдоточи до 3 ч. сл. пл. западно и непосрѣдствено до с. Субатчую.

Да се изучатъ добре подстѫпитѣ къмъ укрепенитѣ пунктове III, VII, VIII и X, като всички началствуващи лица се запознаятъ съ характера на предлежещата мѣстность. Да се изпратятъ тази вечерь секрети и офицерски патрули къмъ горнитѣ укрепления.

Пехотнитѣ полкове бѣха вече по мѣстата си. Тъй като артилериститѣ бѣха работили окопи презъ цѣлата нощь, до пладне спаха, а следъ това продължиха да копаятъ; орѫдията бѣха останали назадъ. На мръкване батареитѣ заеха окопитѣ си, обаче посокитѣ за стрелба остана да се дадатъ на разсъмване.

2-а бригада тръгна отъ бивака си въ 7 ч. пр. пл. и въ 10 ч. пр. пл. зае указаната позиция, на която бѣше 4-а дружина отъ 34-и полкъ. 33-и полкъ — три дружини, 1./9. с. с. артилер. отдѣление, едно отдѣление отъ 5-и не с. с. артилер. полкъ — зае дѣсната половина отъ бригадния участъкъ, а 34-и полкъ, безъ една дружина, съ 3-о с. с. и едно не с. с. артилер. отдѣления отъ сѫщитѣ полкове, зае лѣвата половина. Една дружина отъ 34-и полкъ остана въ маневрени войски.

1-о с. с. артилер. отдѣление бѣше на позиция въ участъка на 1-а бригада. Въ 5 ч. сл. пл. то се премѣсти на новата позиция, на която се разположи едва въ 8 ч. сл. пл. и започна да се окопава. Батареитѣ бѣха готови за близка отбрана; за стрелба не бѣха готови.

3-о с. с. артилер. отдѣление, което бѣше на позиция североизточно отъ Инджесъ, се сне въ 4 ч. сл. пладне. Батареитѣ заеха позициитѣ си едва въ тъмно; приготвиха се за близка отбрана, безъ да сѫ готови за стрелба.

Командирътъ на 1./4. бригада, съгласно заповѣдьта на началника на 9-а дивизия, въ чието разпореждане влизаше, въ 11 ч.

пр. пл. поведе бригадата отъ бивака при Акъ Аланъ и я съсрѣдоточи единъ и половина клм. западно отъ Субатчую.

По заповѣдь на командуващия армията, две дружини отъ 19-и полкъ бѣха дадени на командира на 4. пионерна дружина да работятъ двата успоредни пжтя отъ Акъ Аланъ за Ерменикьой.

Часть отъ 1./5. не с. с. артилер. отдѣление успѣ да заеме позициитѣ си на 3-и рано сутриньта, другата часть остана скрита въ храститѣ и зае мѣстата си на мръкване.

2-о не с. с. артилер. отдѣление бѣше заело позицията си презъ нощьта срещу 3-и ноември.

I **армия.** Частитѣ отъ армията продължиха усилването на своитѣ позиции и борбата за ограничаване холерата.

Къмъ 1 ч. сл. пл. командуващиятъ армията заповѣда на началника на 10-а дивизия да изпрати 47-и полкъ — три дружини — съ едно с. с. и едно не с. с. артилер. отдѣления по пжтя Албасанъ—Инджесъ за Езетинъ, въ разпореждане на началника на 6-а дивизия.

Началникътъ на 10-а дивизия веднага направи нуждитѣ разпореждания по телефона, и полкътъ тръгна отъ бивака два клм. източно отъ Сирдюкьой, като остави три роти въ Епиватосъ за охрана на брѣга. Полкътъ бѣ предшествуванъ отъ една рота авангардъ. При Албасанъ задъ челната дружина влѣзе въ колоната едно не с. с. артилер. отдѣление. Въ 6 ч. и 30 м. сл. пл. полкътъ стигна и се разположи на указаното отъ началника на 6-а дивизия мѣсто: пехотата — три клм. западно отъ Езетинъ, на лѣвия брѣгъ на р. Кара су, артилерията — на дѣсния брѣгъ на сжщата рѣка.

ГЛАВА VII.

Атаката на 4-и ноември.

(Картографическо приложение № 2).

Решението да се почне атаката.

Положението на двете страни преди атаката.

На 3-и ноември вечерьта турцитѣ заемаха укрепената позиция по следния начинъ: участъкътъ отъ Мраморно море до линията Ахмедъ Паша табия—Мухакьой се заемаше отъ I низамски корпусъ; отъ този корпусъ единъ отрядъ отъ три табора и две батареи бранѣше моста при Бююкъ Чекмедже; останалата часть отъ корпуса бѣше разположена северно отъ езерото Бююкъ Чекмедже, като имаше 2-а дивизия на лѣвия, а 3-а — на дѣсния флангъ.

Срѣдата на позицията, отъ линията Ахмедъ Паша табия — Мухакьой до линията Ясойренъ—Уржуню, се заемаше отъ II низамски корпусъ; той имаше въ първа линия на лѣвия флангъ 5-а, на дѣсния — 4-а дивизия; задъ 5-а дивизия, въ поддръжка, бѣ 12-а дивизия.

Дѣсниятъ участъкъ, отъ линията Яйсоренъ—Уржуню до Черно море, се заемаше отъ III низамски корпусъ; той имаше на лѣвия флангъ 7-а, въ срѣдата 9-а, а на дѣсния флангъ, до ез. Деркосъ, 8-а дивизия; въ поддръжка корпусътъ имаше задъ дѣсния флангъ два ескадрона, а задъ срѣдата — 87-и полкъ, отъ I сборенъ редифски корпусъ.

Ивицата между ез. Деркосъ и Черно море бѣ заета отъ отдѣленъ отрядъ отъ три табора и два ескадрона отъ III низамски корпусъ.

Въ втора линия бѣха: I сборенъ редифски корпусъ — задъ дѣсния участъкъ, около укреплението Куру Кавакъ; II сборенъ редифски корпусъ — задъ срѣдата, около Турсункьой;

III сборенъ редифски корпусъ — задъ лѣвия участъкъ, около Сазлѫ Босна; между последнитѣ два редифски корпуса бѣ Конната бригада.

Флотътъ охраняваше двата фланга.

Въ сѫщото време българскитѣ армии се бѣха устроили на своитѣ изходни позиции и бѣха разположени по следния начинъ:

I армия — въ участъка отъ Мраморно море до линията Накашкьой—Гьокчелийско село:

Три дружини отъ 48-и полкъ и две батареи (странично прикритие) заемаха позиция при Арнауткьой, срещу моста при Бююкъ Чекмедже.

10-и коненъ полкъ наблюдаваше морския брѣгъ и служеше за свръзка между страничното прикритие и 1-а дивизия.

1-а дивизия заемаше участъка отъ Папасъ Бургасъ до шосето Чаталджа—Цариградъ; тя имаше на дѣсния си флангъ 6-и полкъ, на лѣвия — 2-а бригада и поддръжка — 1-и полкъ и по една дружина отъ останалитѣ полкове.

6-а дивизия заемаше участъка отъ шосето за Цариградъ до линията Накашкьой—Гьокчелийско село; тя имаше 2-а бригада на дѣсния, а 1-а — на лѣвия си флангъ. Поддръжка, задъ 1-а бригада, имаше три дружини отъ 47-и полкъ.

Въ втора линия бѣше 10-а дивизия (1-а бригада и една дружина отъ 47-и полкъ).

Флангътъ и тилътъ откъмъ Мраморно море се охраняваха отъ Хасковския отрядъ, който заемаше Родосто и Ерегли.

III армия — въ участъка отъ линията Гьокчелийско село—Накашкьой до Черно море:

9-а дивизия заемаше участъка отъ линията Гьокчелийско село—Накашкьой до линията Акъ Аланъ—Буянлѫ; тя имаше на дѣсния си флангъ 2-а, на лѣвия — 1-а бригада, а поддръжка — 1./4. бригада.

3-а дивизия заемаше участъка отъ линията Акъ Аланъ—Буянлѫ до Деркосското езеро; тя имаше на дѣсния си флангъ 2-а, на лѣвия — 1-а, а поддръжка, задъ срѣдата и задъ лѣвия флагъ, — 3-а бригада;

2-и полкъ, отъ 5-а дивизия, съ една батарея заемаше ивицата между Деркосското езеро и Черно море.

Въ втора линия, задъ армията, бѣха: задъ дѣсния флангъ — 2-а и 3-а бригади отъ 4-а дивизия, а задъ лѣвия — 2-а и 3-а бригади отъ 5-а дивизия.

Флангътъ и тилътъ откъмъ Черно море се охраняваха отъ две роти, въ Подима, и отъ 5-и полкъ съ една планинска батарея, въ Мидия.

Задъ двете армии, въ Авренъ, бѣ разположена Конната дивизия.

Сведенията на Българското главно командуване за турцитѣ.

Понеже на 1-и и на 2-и ноември предъ фронта на българскитѣ I и III армии нѣмаше никаква бойна дейность, и вниманието на армейскитѣ командири бѣ погълнато въ укрепяване изходната позиция, то презъ тѣзи дни не можаха да се добиятъ нови сведения, нито за укрепената позиция, нито за силитѣ, съ които турцитѣ я заематъ.

На 2-и ноември въ Щаба на действуващата армия, въ Лозенградъ, се получиха следнитѣ сведения:

1) Отъ Военния аташе въ Римъ: Споредъ телеграми отъ Парижъ, Лондонъ и Берлинъ, започнали се преговори за осемдневно примирие. Отъ Цариградъ телеграфиратъ на в. „Джорнале д'Италия", че Отоманското правителство било готово на всички отстжпки, само да спаси Цариградъ. Назимъ паша въ рапорта си казвалъ, че позицията на Чаталджа не може да спре българското настжпление освенъ за нѣколко дни. Българскиятъ царь билъ разположенъ да се влѣзе въ преговори, но военнитѣ му съветници настоявали да се отиде въ Цариградъ.

2) Отъ Военния аташе въ Парижъ: По сведения отъ пресата, въ Одринъ има само 30,000, повечето редифи. Въ Чаталджа нѣмало повече отъ 50,000; тамъ били редифскитѣ дивизии: Трапезундъ, Ерзерумъ и Ерзинджанъ. Ималъ сведение, че Франция прави приготовления за мобилизация такива, каквито правѣше при конфликта съ Германия за Мароко.

Директивата за атаката.

На 3-и ноември генералъ Фичевъ очакваше резултатитѣ отъ мисията на генералъ Саввовъ, изпратенъ отъ Главнокомандуващия при генералъ Димитриевъ, и затова отъ Щаба на действуващата армия не бѣха направени никакви разпореждания.

Генералъ Саввовъ, придруженъ отъ началника на Оперативното отдѣление, полковникъ Нерѣзовъ, и отъ помощника началника на артилерията, полковникъ Найденовъ, тръгна на 2-и сутриньта отъ Лозенградъ за бойното поле и вечерьта стигна въ Черкескьой, кждето остана да нощува.

Въ 7 ч. сл. пл. той повика на телеграфния апаратъ генералъ Димитриевъ и поиска да му се отговори веднага на следнитѣ въпроси: 1) Числото на болнитѣ въ частитѣ; 2) има ли много части заразени отъ холера; 3) изолирани ли сѫ тѣзи части; 4) на колко здрави батальони може да се разчита за предстоещитѣ сражения; 5) частитѣ почнаха ли окопаването; 6) артилерията и за дветѣ армии съсрѣдоточена ли е вече на избраната позиция; 7) кои части сѫ по пѫтя на движението отъ Черкескьой за Ерменикьой; 8) какъ е сега продоволствието, полученъ ли е първиятъ транспортъ хлѣбъ, чай, захарь и други припаси; 9) какъ е духътъ; 10) какви сведения има за противника; 11) има ли зараза въ I армия?

Генералъ Димитриевъ отговори: въ 4-а дивизия има болни отъ диария 3392, отъ холера 239, смъртни случаи 39; въ 9-а дивизия — болни 109, въ 3-а дивизия — както въ 4-а; въ 5-а дивизия — 30 болни. По-заразенитѣ полкове сѫ изолирани. Холерата въ I армия е въ по-малъкъ размѣръ. Болестьта, изобщо, не е въ такъвъ размѣръ, за да се смѣтатъ дружинитѣ негодни за предстоещото сражение. Само трѣбва да се даде единъ—два дни почивка, защото и всичката артилерия още не е заела своитѣ мѣста. Отъ изпратенитѣ храни още нищо не е получено. Духътъ е добъръ, но малко пониженъ, поради лишенията и холерата. Турцитѣ на изтокъ отъ линията Лазаркьой—Уржуню обстрелвали презъ деня преднитѣ части. Той лично билъ на височинитѣ източно отъ Акъ Аланъ и забелязалъ, че турцитѣ нѣматъ крепостна артилерия, и позицията имъ нѣма дълговременни укрепления. Тѣхнитѣ два—три крейсера въ Черно море и два — въ Мраморно стрелятъ безрезултатно.

Преди да прекрати телеграфическия разговоръ, генералъ Савовъ съобщи, че сѫ взети мѣрки за уреждане прехраната, че въ Черкескьой сѫ вече пристигнали два влака съ храни. Той препоржча за 3-и да се даде почивка на частитѣ. Затова, щомъ се свърши разговорътъ, генералъ Димитриевъ изпрати до командуващия I армия и до началницитѣ на дивизиитѣ отъ III армия следната телеграма:

„Утре, 3-и ноември, частитѣ отъ армията да продължаватъ да се укрепяватъ на указанитѣ мѣста.“

На 3-и ноември по пладне пристигна отъ Ерменикьой генералъ Савовъ съ полковницитѣ Найденовъ и Нерѣзовъ. До това време въ Щаба на Съединенитѣ армии бѣха събрани следнитѣ сведения за турцитѣ:

Въ залива Бююкъ Чекмедже има два крейсера и четири канонерки, които обстрелватъ всѣка показала се група войници. Селото Езетинъ било напуснато. Между укрепленията Ахмедъ Паша и Бахчеишъ и въ долината западно отъ укрепл. Томашъ се забелязватъ биваци по за два—три табора. На 1-и въ 1 ч. сл. пл. въ долината източно отъ Гяуръ Баири е забелязано движение на голѣми пехотни колони и артилерия къмъ Хадемкьой. Около това село била 1-а низамска дивизия. 13-и, 14-и и 15-и полкове, отъ 5-а дивизия, били три клм. западно отъ Мухакьой. Източно отъ тѣхъ имало още два полка. Срещу Чаталджа билъ 9-и артилер. полкъ. Въ 15 редута били забелязани едва 15 орждия. Хребетътъ източно отъ Езетинъ билъ заетъ отъ четири—петь роти въ добре маскирани окопи.

Презъ нощьта турски параходи освѣтявали съ прожектори мѣстностьта около Сербели и Джелебкьой. На 2-и ноември сутриньта били забелязани три парахода къмъ Кара Бурунъ. Въ последното село имало около 2000 души турска войска. Въ Деркосъ имало около 100 души и намѣста по 10—15 човѣка, всички били гладни и боси. На 2-и сутриньта отъ Кара Бурунъ на западъ летѣлъ аеропланъ. Сѫщата сутринь се забелязаха нови окопи единъ километъръ северно отъ Лазаркьой, а предъ редутъ № 1 се строели изкуствени препятствия. Сѫщия день следъ пладне два аероплана хвърчаха надъ 6-а дивизия. Участъкътъ отъ Бююкъ Чекмедже до Бахчеишкьой се заема отъ I корпусъ; участъкътъ отъ Бююкъ Чекмедже до чифл. Ескидже се заема слабо — два табора и една батарея. Стражевата служба слабо се изпълнява. Всѣки день въ болницитѣ имало по 30—40 умрѣли отъ дезинтерия и отъ холера.

Генералъ Саввовъ съобщи на генералъ Димитриевъ, че е изпратенъ отъ НЕГОВО ВЕЛИЧЕСТВО ЦАРЯ, за да узнае положението на самото мѣсто и да ускори действията, и пожела да му се докладва за обстановката.

Генералъ Димитриевъ докладва, че отъ 20-и октомврий турцитѣ сѫ успѣли да се оттеглятъ, а до 3-и ноември, вѣроятно, сѫ успѣли да привлѣкатъ значителни подкрепления, за да иматъ вече числено превъзходство. Тѣ може би сѫ по-слаби съ артилерия, но могатъ да събератъ отъ Цариградъ и отъ Дарданелитѣ доста леки брѣгови и флотски орждия. Понеже имаше слухове, че сѫ дошли на позицията лазове, можеше да се предполага, че сѫ привлѣчени IX и X корпуси.

Досегашнитѣ успѣхи се дължеха главно на устрема и нравственото превъзходство, но холерата се отрази върху духа; само въ III армия имаше около 7000 болни, а не се знаеше колко още сж заразени; смъртностьта достигаше по нѣколко десетки на день; запаситѣ отъ храни останаха малко, и частитѣ получаваха намалени дажби; недостигътъ отъ хлѣбъ бѣ запълненъ съ месо, но непривикналитѣ войници го ядѣха неохотно, отслабваха и ставаха по-възприемчиви за болестьта.

Бѣгълци отъ турската армия разправяли, че тя страдала отъ холерата въ по-голѣми размѣри; дезертьорството се увеличавало; отъ пораженията духътъ билъ падналъ; войницитѣ не желаели да се биятъ; враждата между офицеритѣ младотурци и старотурци се усилила; укрепленията били запуснати и срутени.

Стрелбата отъ Турския флотъ вече не произвеждала ефектъ, защото не причинявала загуби.

Генералъ Димитриевъ се надявалъ, преди всичко, на своитѣ 400 орждия, съ които можело да се парализира по-малочислената турска артилерия, а следъ това — на устрема на българския войникъ. Споредъ него, методичната постепенна атака била невъзможна, защото болестьта всѣки день намалявала числото на бойцитѣ. Дори ускорената атака била невъзможна по нѣмане обсадна артилерия, а полскитѣ гаубици били недостатъчни. Бавната атака била опасна и поради това, че всѣки изгубенъ день изчерпваше българскитѣ сили, а турцитѣ се усилваха съ подкрепления отъ Азия.

Въ заключение генералъ Димитриевъ изказа мнение, че сж възможни две решения: 1) да се спратъ действията съвсемъ и да се използува готовностьта на турцитѣ да влѣзатъ въ преговори за миръ; 2) да се атакува веднага, но съ неголѣми шансове за успѣхъ.

Генералъ Саввовъ изслуша доклада и се съгласи съ изложенитѣ доводи. Той съобщи, обаче, че за примирие не могло да става и дума. И той, и въ Главната квартира били увѣрени, че турцитѣ лансиратъ предложението за примирие, само за да спечелятъ време, и че Турция никога нѣма да отстжпи доброволно Тракия, Македония, Одринъ, Солунъ. Понеже безъ тѣзи отстжпки никой не може да сключи миръ, следъ една—две седмици безплодни преговори военнитѣ действия пакъ ще се възобновятъ, но вече съ много по-малки изгледи за успѣхъ.

Генералъ Димитриевъ призна, че тѣзи доводи сж основателни, но още веднъжъ привлѣче вниманието на помощника

на Главнокомандуващия, че е възможна и несполука. Генералъ Саввовъ взе решение — да се направи опитъ, като се започне атаката. Ако следъ това съпротивата е голѣма, и атаката се окаже не по силитѣ, да се почнатъ преговори за примирие.

Командуващиятъ Съединенитѣ армии така излага решението да се атакува Чаталджа[1]). Самъ генералъ Саввовъ, обаче, бѣ схваналъ своята задача да провѣри дали е възможна атаката и, ако е възможна, да заповѣда да се започне изпълнението на директивата № 17а отъ 1-и ноември. Отъ доклада на генералъ Димитриевъ той заключи, че е възможна и че не може да се отложи, и заповѣда да се атакува[2]). Понеже генералъ Димитриевъ поиска да му се даде писмено разпореждане, генералъ Саввовъ въ 5 ч. сл. пл. издаде следната директива № 128 по Съединенитѣ армии:

„Обща главна квартира, Лозенградъ. — 3-и ноември 1912 год., 5 ч. сл. пладне.

Карта триверстова.

За утрешно число, 4-и ноември, НЕГОВО ВЕЛИЧЕСТВО ГЛАВНОКОМАНДУВАЩИЯТЪ заповѣдва:

Съединенитѣ армии да минатъ въ настжпление и да атакуватъ противника на Чаталджанската позиция.

Помощникъ на Главнокомандуващия,
генералъ-лейтенантъ Саввовъ."

Копие отъ директивата, съ която генералъ Саввовъ заповѣда атаката на Чаталджа, бѣ изпратено на началника на Щаба на действуващата армия, въ Лозенградъ.

Въ сжщото време помощникътъ на Главнокомандуващия подаде до НЕГОВО ВЕЛИЧЕСТВО ГЛАВНОКОМАНДУВАЩИЯ, въ Лозенградъ, следната телеграма:

„Пристигнахме тукъ благополучно днесъ, 1 ч. сл. пладне. Споредъ разясненията на командуващия Съединенитѣ армии, се вижда, че за сега положението на частитѣ върви къмъ подобрение. Числото на

---

[1]) **Димитриев Радко,** генерал от пехотата. — „Трета армия в Балканската война 1912 година" София, 1922. Страници 316—319.
Военна библиотека, № 5.

[2]) **Докладъ.** — Докладъ на парламентарната изпитателна комисия, назначена съ рѣшението на XVII-то обикновено народно събрание въ I-та му извънредна сесия въ засѣданието отъ 10 май 1914 г. за анкетиране кабинетитѣ на Ив. Ев. Гешевъ и Д-ръ Ст. Даневъ по цѣлото имъ управление — включително подготовката и водене на войната. София, 1918. Страница 274.

всички болни отъ разни болести отъ цѣлата III армия възлиза на 10,000 души. При все това духътъ на полковетѣ е добъръ, макаръ и малко понизенъ отъ болеститѣ и лишенията. За сега и това ще отиде на подобрение, поради почивката и подобрение на продоволствието. Ржководещитѣ тукъ кржгове сж въодушевени да превзематъ Цариградъ.

Утре сражението (артилерийската стрелба) почва; ще останемъ утре тукъ, за да видимъ началото на боя. Други день тръгваме обратно за Лозенградъ. № 1277, 3-и ноември 1912 год., с. Ерменикьой."

Генералъ Фичевъ получи копието отъ директивата, и не можеше да опредѣли, дали генералъ Саввовъ е превишилъ властьта си, или Главнокомандуващиятъ го е натоварилъ да вземе решение, безъ да докладва въ Главната квартира. Той се опита чрезъ флигелъ-адютанта и маршала на Двореца да въздействува върху НЕГОВО ВЕЛИЧЕСТВО да отмѣни заповѣдьта и дори поиска ауденция отъ него, но такава не му бѣ дадена.

Разпорежданията на командуващия Съединенитѣ армии.

Щомъ получи директивата отъ помощника на главнокомандуващия, генералъ Димитриевъ изпрати до командуващия I армия и до началницитѣ на дивизиитѣ отъ III армия следната записка:

„Утре, на разсъмване, Съединенитѣ армии ще атакуватъ неприятелската позиция. Предупредете частитѣ да бждатъ готови за действие. Презъ нощьта артилерията ще трѣбва окончателно да заеме своитѣ мѣста. Заповѣдь ще последва."

Въ 7 ч. сл. пл. той издаде следната заповѣдь за атаката:

„Ерменикьой. 3-и ноември 1912 год.,
7 ч. сл. пладне.

Карта триверстова.

Сведенията за противника оставатъ предишнитѣ съ добавление, че съсрѣдоточената срещу насъ артилерия била твърде ограничено количество и отъ най-разнообразни калибри отъ стара и нова система.

Повѣрената ми армия да настжпи утре, за да атакува неприятелската Чаталджанска позиция, за което:

1) I армия да атакува на пространството между Бахчеишкьой и редута Санджакъ Тепе, включително, като се старае съ лѣвия си флангъ да разкжса неприятелския центъръ около Хадемкьой.

За постигане последната цель 10-а дивизия да се насочи и употрѣби задъ 6-а дивизия. Въ боя да вземе участие, по възможность, всичката артилерия на армията.

За обезпечение дѣсния флангъ откъмъ Бююкъ Чекмедже до Бахчеишкьой, а така сѫщо и откъмъ Мраморно море да се оставятъ само най-необходимитѣ сили.

Кавалерийската дивизия съ всичкитѣ си сили да се съсрѣдоточи около Авренъ.

2) III армия да атакува отъ укреплението Куртъ Дере, включително, до езерото Деркосъ, за което ще настѫпи тъй:

а) 9-а Плѣвенска дивизия съ придадената ѝ бригада отъ 4-а и съ артилерията на двѣтѣ дивизии да атакува отъ Куртъ Дере до линията укреплението VII—Ясойренъ, включително. За началникъ на това крило се назначава генералъ-майоръ Сираковъ.

б) 3-а Балканска дивизия съ придадената ѝ артилерия отъ 5-а Дунавска дивизия безъ една не с. с. планинска батарея, която остава въ Софасъ, да атакува участъка отъ гореспоменатия за 9-а дивизия до езерото Деркосъ, като се постарае да завладѣе планинския масивъ югоизточно отъ Лазаркьой. Следъ като се премѣсти тамъ артилерията, ще продължи настѫплението до линията Ясойренъ—укрепл. Дели Юнусъ. За началникъ на това крило се назначава генералъ-майоръ Сарафовъ.

в) 5-а Дунавска дивизия ще остави 2-и Искърски полкъ въ Джелебкьой—Ормалѫ за наблюдение и за охранение крайния лѣвъ флангъ. 2-а и 3-а бригади отъ тази дивизия съ една планинска не с. с. батарея да се съсрѣдоточатъ около Софасъ и да бѫдатъ готови да поддържатъ лѣвия флангъ на първата линия по мое разпореждане.

г) Останалитѣ две бригади отъ 4-а Преславска дивизия да се съсрѣдоточатъ на лѣвия брѣгъ на р. Аркъ, между Субатчую и Акъ Аланъ, съ цель да поддържатъ дѣсното крило на III армия по мое разпореждане.

3) Съ цель да се намалятъ загубитѣ отъ артилерийския огънь, настѫплението да се почне въ 5 ч. пр. пладне.

4) Азъ ще се намирамъ на височинитѣ три километра на изтокъ отъ Акъ Аланъ. Щабоветѣ на дивизиитѣ отъ III армия и Щабътъ на I армия да се свържатъ съ моя наблюдателенъ пунктъ посрѣдствомъ телеграфъ презъ Ерменикьой."

Проектътъ на тая заповѣдь бѣше прочетенъ на помощника на главнокомандуващия, който я „одобри напълно". При тоя случай, като виждаше неудобствата отъ едновременното командуване Съединенитѣ армии и III армия отъ едно и сѫщо лице, генералъ Димитриевъ помоли помощника на главнокомандуващия — генералъ Саввовъ — да поеме първата длъжность, а той — генералъ Димитриевъ — да ржководи операциитѣ само на III армия. Генералъ Саввовъ, обаче, отклони това подъ предлогъ, че недостатъчно познава мѣстностьта и че било необходимо още на следния день да замине за Лозенградъ[1]).

[1]) **Димитриев Радко,** генерал от пехотата. — Трета армия в Балканската война 1912. София, 1922. Страница 322.
„Военна библиотека", № 5.

Атаката на I армия на 4-и ноември.

Разпорежданията на командуващия армията.

На 3-и ноември, въ 6 ч. 20 м. сл. пл., командуващиятъ I армия, въ Каджкьой, получи отъ командуващия Съединенитѣ армии следното предупреждение:

„Съединенитѣ армии утре, преди разсъмване, ще атакуватъ неприятелската позиция. Въ намѣрение съмъ да употрѣбя 10-а дивизия задъ 6-а Бдинска дивизия откъмъ Езетинъ. Разпоредете артилерията да бѫде на мѣстото си, като привлѣчете 10-а дивизия къмъ Вашия лѣвъ флангъ. Помощникътъ на Главнокомандуващия, генералъ Саввовъ, е тукъ. Заповѣдь ще последва."

Отъ своя страна, той веднага предупреди дивизиитѣ съ следната телеграма:

„Утре, 5 ч. сутриньта, армията ще настѫпи. 1-а и 6-а дивизии да се приготвятъ за настѫпление, заповѣдь за което ще последва. 10-а дивизия да вземе това за сведение."

Отъ събранитѣ до 3-и ноември сведения Армейското командуване бѣ дошло до следното заключение за Чаталджанската укрепена позиция, изложено въ реляцията на армията: укрепленията, макаръ и непоправени окончателно, сѫ доста солидно направени, снабдени съ блиндажи, телени мрежи, скрити ходове, а нѣкои отъ тѣхъ сѫ даже дълговременни фортове, каквато е Бахчеишъ табия. Взаимната поддръжка на укрепленията съ артилерийски огънь е отлична. Атаката на позицията безъ достатъчно количество гаубична и лека обсадна артилерия би било доста трудно.

Отъ съвещанието съ генералъ Димитриевъ на 1-и ноември въ Ерменикьой генералъ Кутинчевъ бѣ останалъ съ впечатление, че атаката ще се извърши по следния начинъ: а) I армия ще атакува въ участъка отъ Езетинъ до залива Бююкъ Чекмедже, а III армия — отъ Езетинъ до Черно море; б) решителниятъ ударъ ще се нанесе съ лѣвия флангъ на I армия срещу центъра, въ посока форта Хамидие—Хадемкьой, и отъ III армия — срещу дѣсния флангъ, отъ Лазаркьой до Еникьой, и срещу неприятелския центъръ Накашкьой—Санджакъ Тепе.

Въ 8 ч. сл. пл. генералъ Кутинчевъ получи заповѣдьта отъ командуващия Съединенитѣ армии за атаката и въ 9 ч. 30 м. сл. пл. издаде следната заповѣдь:

„§ 1. Сведенията за противника оставатъ сѫщитѣ, изложени въ заповѣдь № 49, съ добавление, че импровизиранитѣ набързо сили на

противника сѫ отъ 80—100,000 души, и че артилерията, съсрѣдоточена срещу насъ, е въ твърде ограничено количество и се състои отъ най-разнообразни стари и нови системи.

§ 2. Влѣво отъ насъ действува III армия, която утре ще атакува противника на линията фортъ Куртъ Дере — ез. Деркосъ. На крайния дѣсенъ флангъ на III армия, на северъ отъ Езетинъ, настѫпва 9-а Плѣвенска дивизия.

§ 3. Утре, 5 ч. пр. пл., повѣрената ми армия ще атакува неприятеля на укрепената му позиция на линията Гяуръ Баири—Махмудие —Санджакъ Тепе, включително.

Заповѣдамъ:

а) Конната дивизия ще се съсрѣдоточи утре сл. пл. въ Авренъ.

б) 10-и коненъ полкъ да застане около чифл. Чешликьой за свръзка между страничния отрядъ при Арнауткьой и дѣсния флангъ на 1-а Софийска дивизия, като въ сѫщо време наблюдава по брѣга на морето отъ Бююкъ Чекмедже до Силиврия, включително.

в) 1-а Софийска дивизия да настѫпи и да атакува противника на линията Гяуръ Баири — Бахчеишъ табия, включително.

г) 6-а Бдинска дивизия съ предаденитѣ ѝ отъ 10-а сборна дивизия: 47-и полкъ (три дружини), едно с. с. и едно не с. с. артилер. отдѣления да настѫпи и да атакува противника на линията Ахмедъ Паша—Махмудие, включително, като по-после се разпростре до Санджакъ Тепе.

д) 48-и полкъ съ две батареи остава да действува при Арнауткьой, съ задача да охранява дѣсния флангъ на армията. При благоприятни условия той трѣбва да прояви активни действия къмъ Бююкъ Чекмедже.

е) 1-а бригада отъ 10-а сборна дивизия съ две с. с. и две не с. с. батареи да се съсрѣдоточи на единъ клм. източно отъ Албасанъ, като остава на мое разпореждане.

§ 4. Препоръчвамъ на началницитѣ на дивизиитѣ непремѣнно да запазятъ въ свое разпореждане известна часть войска за маневриране, още повече, че тѣмъ предстои да действуватъ само съ даденитѣ имъ вече сили.

§ 5. Да се установи тѣсна връзка между 1-и и 6-а дивизия.

§ 6. Въ време на боя азъ ще се намирамъ на височината единъ и половина клм. западно отъ Чаталджа, на вѫзела на пѫтищата."

Походътъ на Конната дивизия. Конната дивизия (1-и, 2-и и 4-и конни полкове) бѣ изолирана поради холерата въ района Сюлейманли, Каджкьой, Хаджи Муратли, Масатлѫ, Дере Гюндюзли. Отъ нея бѣха изпратени по единъ полуескадронъ въ 4-а Преславска и въ 9-а Плѣвенска дивизии и останаха всичко 11 ескадрони и 3 картечни ескадрони. Холерата бѣ почти ограничена, и на 2-и ноември имаше само 18 болни. Щабътъ на дивизията бѣше въ Чорлу. Дивизионното коман-

дуване смѣташе, че войната е привършена, и не очакваше да бѫде повикано да действува, но на 3-и ноември, въ 11 ч. 30 м. пр. пл., получи отъ командуващия I армия следната телеграма:

„Конната дивизия, следъ като остави въ Чорлу всички съмнителни и слаби, да тръгне днесъ съ такъвъ разчетъ, щото утре вечерьта да бѫде въ Авренъ."

Началникътъ на дивизията разпореди веднага до командира на 2-а бригада да снеме наблюдателнитѣ ескадрони и да тръгне още сѫщия день съ смѣтка, щото вечерьта да бѫде ве Сейменъ.

На 4-и ноември дивизията продължи движението и въ 2 ч. 20 м. сл. пл. стигна въ Авренъ.

Боятъ на 1-а Софийска дивизия. Началникътъ на 1-а дивизия, въ Инджекьой, получи още на 3-и, въ 9 ч. 40 м. сл. пл., телеграфическо предупреждение, че атаката на Чаталджанската укрепена позиция ще почне въ 5 ч. пр. пл. на следния день. Самата заповѣдь по армията за атаката се получи посрѣдъ нощь. Началникътъ на дивизията издаде въ 1 ч. пр. пл. следната заповѣдь:

„1) Споредъ полученитѣ сведения, противникътъ, който заема укрепената Чаталджанска позиция, разполага съ твърде ограничено количество артилерия, която се състои отъ разнообразни стари и нови системи.

2) Днесъ, 4-и ноември, въ 5 ч. пр. пл., I и III армии съвмѣстно ще атакуватъ противника на заетата му позиция. Влѣво отъ повѣрената ми дивизия 6-а Бдинска дивизия ще атакува участъка Ахмедъ Паша —Махмудие (включително), като по-после ще разпростре действието си по Санджакъ Тепе.

10-и Коненъ полкъ ще остане около чифл. Чешликьой за свръзка съ страничния отрядъ при Арнауткьой и дѣсния флангъ на повѣрената ми дивизия.

3) Повѣрената ми дивизия днесъ, 4-и ноември, въ 5 ч. пр. пл., да настѫпи и да атакува противника на линията Гяуръ Баири—Бахчеишъ табия.

Заповѣдвамъ:

а) 2-а бригада, безъ две дружини, да настѫпи днесъ, въ 5 ч. пр. пл., и да атакува противника на участъка отъ пѫтя Папасъ Бургасъ — чифл. Груша до Бахчеишъ табия (включ.), като поддържа тѣсна връзка съ действията на 6-а Бдинска дивизия.

б) 6-и Търновски полкъ (три дружини и една картечна рота) да настѫпи днесъ, 5 ч. пр. пл., южно отъ пѫтя Папасъ Бургасъ — чифл. Груша и да атакува противника, който заема укреплението Гяуръ Баири и да съобразява действията си съ 2-а бригада. Да остави известна часть

за прикритие на артилерията и за охранение дѣсния флангъ на дивизията.

в) Тритѣ артилерийски отдѣления, които се намиратъ на позицията въ участъка на 2-а бригада, подъ общото началство на командира на 4-и с. с. артилер. полкъ, полковникъ Вазовъ, да поддържатъ атаката на 2-а бригада. Нескорострелното артилер. отдѣление, което се намира на западъ отъ Папасъ Бургасъ, да поддържа атаката на Гяуръ Баири.

г) Въ мое лично разпореждане: 1-и Софийски полкъ, една дружина отъ 6-и Търновски полкъ и две дружини отъ 2-а бригада, подъ общото началство на командира на 1-а пех. бригада, полковникъ Желявски, които да се разположатъ два клм. северно ото Развалини.

4) Дивизионниятъ лазаретъ да се разположи западно отъ Чакилъ.

5) Дивизиониятъ огнестрелънъ паркъ и тиловитѣ учреждения да останатъ на мѣстата си, опредѣлени въ заповѣдь № 25.

6) Азъ ще се намирамъ първоначално на височината два и половина клм. южно отъ Чаталджа."

Въ това време частитѣ отъ дивизията бѣха разположени по следния начинъ: лѣвиятъ участъкъ на изходната позиция, отъ височината два клм. югоизточно отъ Чаталджа до чифл. Мертеникъ, се заемаше отъ 2-а бригада — шесть дружини, две с. с. и едно не с. с. артилер. отдѣление; дѣсниятъ участъкъ, отъ чифл. Мертеникъ до височината западно отъ Папасъ Бургасъ, се заемаше отъ две дружини отъ 6-и Търновски полкъ и 2./4. не с. с. артилер. отдѣление; останалитѣ осемь дружини, подъ общата команда на командира на 1-а бригада, образуваха маневрени войски на дивизията и бѣха разположени северно отъ Развалини.

Настъпването на 6-и Търновски полкъ. — Командиръ̀тъ на 6-и полкъ по телефона чрезъ бригадния командиръ получи заповѣдьта за атака въ 3 ч. пр. пладне. 1-а и 4-а дружина бѣха на позиция между чифл. Мертеникъ и височината западно отъ Папасъ Бургасъ. Всѣка дружина имаше по три роти въ бойна часть, а две роти образуваха полкова поддръжка, задъ лѣвия флангъ. Задъ дветѣ дружини бѣше разположено нескорострелното артилер. отдѣление. 2-а дружина и картечната рота, които, съгласно заповѣдьта по дивизията, се придаваха къмъ участъка, бѣха на общия бригаденъ бивакъ северно отъ Развалини.

Командиръ̀тъ на полка имаше сведения, че турцитѣ заематъ Гяуръ Баири табия, северния и северозападния гребенъ отъ Бахчеишкьой, кѫдето има нѣколко реда окопи, траншеи, люнети и редути, съединени съ скрити ходове, които взаимно се под-

държатъ съ кръстосанъ артилерийски и пехотенъ огънь. По разположенитѣ отзадъ биваци изглеждаше, тѣзи укрепления да сж заети отъ една бригада. Изпратенитѣ миналия день офицерски патрули разузнаха предлежещата мѣстность. Въ начало тя е съ лекъ наклонъ на истокъ, а после — съвсемъ равна дори до рѣката Кара су, задъ която почва постепенно да се повдига. Никжде нѣма никаква гънка; мѣстностьта около езерото е блатиста. Рѣката Кара су, която тече предъ турската позиция, е сериозно препятствие—широка е 3—4 метра, дълбока е 1·30—1·60 м., брѣговетѣ ѝ сж стръмни, а дъното — тинесто.

Щомъ получи заповѣдьта, командирътъ на 6-и полкъ заповѣда:

1-а дружина да настжпи северно отъ ез. Бююкъ Чекмедже, отъ Папазъ Бургасъ за Гяуръ Баири.

4-а дружина да настжпи въ лѣво отъ 1-а, съ сжщия обектъ.

Командирътъ на 1-а дружина да назначи една рота за прикритие на артилерията и на дѣсния флангъ.

Артилерийското отдѣление отъ позицията, която заема, да поддържа настжплението на полка.

Една рота отъ 4-а дружина, 2-а дружина и картечната рота да останатъ като маневрени войски на лѣвия флангъ, задъ 4-а дружина.

Поради това, че 2-а дружина и картечната рота закъснѣха, настжплението, намѣсто въ 5 ч., започна въ 5 ч. 35 минути.

Командирътъ на 1-а дружина получи заповѣдьта да настжпи въ 5 ч. пр. пладне. Обаче, въ 5 ч. получи заповѣдь да чака, и само следъ като пристигнаха закъснѣлитѣ части, получи заповѣдь да настжпи. Той остави 1-а рота на дѣсния флангъ на артилерийското отдѣление за прикриване последното и фланга. Следъ това поведе дружината напредъ, като имаше 2-а и 4-а роти бойна часть, а 3-а рота — поддръжка. Въ сутринната мрачина ротитѣ настжпиха смѣло и бързо около единъ и половина клм. и се спрѣха да чакатъ 4-а дружина, която бѣ малко закъснѣла.

„Нека си призная — пише командирътъ на последната — 4-а — дружина, че при получаването заповѣдьта за атаката изтръпнахъ, защото предъ менъ веднага се обрисува страшната картина — настжпление само съ две дружини отъ по три роти всѣка и то срещу една силно организирана позиция, заета отъ многочислена войска съ артилерия, картечници и пр. При това на половината разстояние непроходимо препятствие — р. Кара су". Командирътъ на дружината по телефона доложи на полковия коман-

ѣиръ „за несгодитѣ и страшнитѣ последици отъ подобно фатално настѫпление“, но получи отговоръ: „Заповѣдано е“. Ротнитѣ командири така сѫщо бѣха смутени, но дружинниятъ командиръ, отъ своя страна, имъ повтори отговора: „Заповѣдано е“.

Дружината настѫпи съ две роти въ първа линия и една — въ поддръжка.

Като се изравниха, дветѣ дружини продължиха настѫплението, и къмъ 6 ч. 30 м., когато вече се бѣше съмнало, ротитѣ отъ първа линия стигнаха р. Кара су. Въ това време частитѣ отъ турския I корпусъ, които бѣха разположени около Гяуръ Баири, се раздвижиха, заеха окопитѣ и откриха пушеченъ и картеченъ огънь. Българитѣ имъ отговориха. Къмъ 8 ч. пр. пл., когато мъглата се вдигна, артилерията и отъ дветѣ страни започна да стреля. Въ кѫсо време огъньтъ и отъ дветѣ страни взе най-голѣми размѣри. Тъй като артилериитѣ отстоеха на повече отъ петь километра, тѣ бѣха почти неуязвими една за друга и насочваха огъня си повече противъ пехотата. Добре окопаната турска пехота не понасяше особени загуби, но българскитѣ роти, лишени отъ прикритие, бѣха просто изложени на разстрелване. Скоро започна да стреля отъ югъ и морската артилерия. Даде се заповѣдь ротитѣ да се окопаятъ, но поради силния огънь и това бѣше невъзможно — който се повдигнѣше, биваше поразенъ, защото всѣка минута по всѣки взводъ отъ веригата и отъ поддръжкитѣ се хвърляха по две—три гранати и по единъ—два шрапнели. Командиритъ на 1-а дружина въ 8 ч. пр. пл. донесе, че дружината е изложена на кръстосанъ пехотенъ и артилерийски огънь, че загубитѣ сѫ голѣми, и че поради силния огънь ротитѣ не могатъ да се окопаятъ. Но получи отговоръ: веригитѣ да останатъ на мѣстата си и да се окопаятъ. Стана трудно и попълването съ патрони, защото движението по бойното поле бѣше крайно рисковано; по сѫщата причина и раненитѣ останаха неприбрани до вечерьта. Тъй като дѣснофланговата —2-а— рота бѣше изложена на силенъ пехотенъ и картеченъ огънь, и загубитѣ постоянно се увеличаваха, къмъ 12 ч. пр. пл. се принуди да прибѣгне до лѣвия брѣгъ на Кара су и тамъ, въ водата, прикрита задъ брѣга, остана презъ цѣлия день.

Отъ полковата поддръжка само 5-а и 6-а роти се спуснаха въ равнината и поради голѣмитѣ загуби се принудиха да се спратъ и да се окопаятъ; другитѣ роти останаха задъ гребена на билото източно отъ Куюкъ дере.

Командирътъ на 1-а дружина поиска отъ командира на полка съдействие на артилерията и усилване съ пехота, но получи отговоръ, че артилерията, поради отдалечението на позицията ѝ, не може да помогне, и че да се излагатъ на загуби и други роти е безцелно.

Така, търпѣйки голѣми загуби, дветѣ дружини прекараха до вечерьта. Къмъ 5 ч. огъньтъ поутихна, а къмъ 5 ч. 30 мин. престана съвсемъ.

По заповѣдь на дружинния командиръ, 2-а рота мина обратно рѣката, и дветѣ дружини се окопаха добре презъ нощьта.

Дружинитѣ изгубиха: убити 39, ранени 246; загубитѣ бѣха предимно отъ четиритѣ роти въ първата линия.

Още въ 7 ч. 30 м. пр. пл. началникътъ на дивизията назначи за началникъ на дѣсния участъкъ командира на 1-а бригада, като му даде и останалата дружина отъ 6-и полкъ. Последниятъ отиде на позицията, но при положението, което завари, не можа да предприеме нищо.

Настжплението на 2-а бригада. — Командирътъ на 2-а бригада получи предупреждението за настжпление въ 8 ч. сл. пл., когато бригадата бѣ разположена на изходната позиция по следния начинъ: въ бойна часть бѣ 37-и полкъ съ 1-а, 3-а и 4-а дружини въ първа линия и 2-а дружина — въ полкова поддръжка; 3./38. и 4./38. дружини, като маневрени войски на бригадата, бѣха задъ срѣдата на позицията; 1./38. и 2./38. дружини и картечната рота, като маневрени войски на дивизията, бѣха заедно съ 1-и полкъ, задъ високия гребенъ западно отъ чифл. Мертеникъ. Задъ дружинитѣ отъ първа линия бѣха на позиция дветѣ отдѣления отъ 4-и с. с. артилер. полкъ и 1./4. не с. с. артилерийско отдѣление.

Щомъ получи предупреждението, командирътъ на бригадата заповѣда дружинитѣ отъ бойната часть веднага да излѣзатъ колкото се може по-напредъ и да се окопаятъ. Лѣвофланговата дружина да гледа да излѣзе на една линия съ останалитѣ две или поне да достигне желѣзния пжть и да го приспособи за стрелба.

Командирътъ на полка предаде заповѣдьта, обаче 1-а дружина, която бѣ на дѣсния флангъ, вѣроятно не я е получила и остана на мѣстото си. 3-а дружина, която бѣше въ срѣдата, излѣзе напредъ и започна нови окопи. 4-а дружина сжщо така настжпи. Преминаването презъ рѣката Кара су забави твърде много

движението. Брѣговетѣ ѝ бѣха стръмни и високи два и половина метра надъ водата, а водата — широка два — три м. и дълбока повече отъ единъ метъръ. 14-а рота настжпи първа по взводно. Въ тъмнината войницитѣ се хлъзгаха по стръмния брѣгъ и, затруднявани отъ въоржжението и снаряжението, падаха въ водата и надаваха отчаянъ викъ за помощь, и другаритѣ имъ едва ги измъкваха на оттатъшния брѣгъ, нѣкои безъ шапка, други безъ ботуши и пр. . . .

Ротата започна преминаването къмъ 10 ч. 30 м. и го свърши едва къмъ 1 ч. 30 м. презъ нощьта. Всички войници бѣха мокри до коститѣ, всѣки бѣше загубилъ по нѣкоя вещь.

По сжщиятъ начинъ премина и половината отъ 15-а рота. Останалата часть отъ дружината мина рѣката по моста на пжтя, който води отъ Чаталджа за чифл. Сиртке. Едва къмъ 6 ч. пр. пл. дружината се събра задъ желѣзно-пжтния насипъ, около единъ километъръ югоизточно отъ ж.-п. станция Чаталджа.

Въ 2 ч. пр. пл. командиръ̀тъ на бригадата получи заповѣдьта по дивизията за атаката. Той веднага отдаде заповѣдь, съ която остави сжщото разпредѣление на бойния редъ; бойната часть да започне настжплението въ 5 ч. пр. пладне. Ординарецътъ, изпратенъ съ тази заповѣдь въ 3 ч. 25 м. пр. пл., се забърка въ тъмнината и не можа да намѣри командира на 37-и полкъ. Къмъ 5 ч. пр. пл. пристигна при него и командиръ̀тъ на бригадата и предаде лично заповѣдьта. Командиръ̀тъ на полка заповѣда:

4-а дружина да атакува Бахчеишъ табия.

3-а дружина — северния край на Бахчеишкьой и 500 кр. северно отъ селото.

1-а дружина — Бахчеишкьой и на югъ до пжтя Папасъ Бургасъ—чифл. Груши.

4-а дружина въ това време се движеше къмъ желѣзния пжть. Въ тъмнината тя се бѣ насочила неправилно, затова се измѣсти вдѣсно, задъ желѣзно-пжтния насипъ, и следъ това мина въ боенъ редъ съ две роти въ първа и две роти въ втора линия. Въ 6 ч. 45 м. пр. пл. турската артилерия откри силенъ огънь, и настжплението стана трудно. Преднитѣ роти продължиха настжплението, разчленени на малки групи, но, колкото напредваха, толкова огъньтъ по тѣхъ се усилваше. Най-после, дружината се озова подъ кръстосанъ артилерийски огънь отъ Бахчеишъ табия, отъ гребена и отъ двата форта северно отъ него. Турцитѣ стреляха и по малкитѣ групи, които се опитваха

да настжпятъ скрито въ малкитѣ гънки. Стрелбата имъ бѣше много точна, защото разстоянията бѣха измѣрени.

При все това дружината продължи настжплението и достигна притока на р. Кара су, около единъ километъръ източно отъ желѣзния пжть. Тукъ дружината спрѣ; точниятъ огънь на турскитѣ батареи не позволяваше да се настжпва даже и по единъ. Загубитѣ бѣха голѣми.

Въ 5 ч. 30 м. пр. пл. настжпиха 3-а и 1-а дружини. Настжплението на 3-а дружина въ началото бѣ успѣшно, но, като стигна ржкава на р. Кара су, докато се намѣрятъ бродоветѣ, докато се преодолѣятъ стръмнитѣ брѣгове и прегази дълбоката вода, се съмна, и турската артилерия откри силенъ огънь. Дружината, макаръ и бавно, продължи да настжпва въ малки групи. Къмъ 9 ч. пр. пл., обаче, поради силниятъ кръстосанъ огънь, това стана невъзможно, и ротитѣ спрѣха и започнаха да се окопаватъ.

1-а дружина тръгна съ бърза крачка съ три роти бойна часть и една — поддръжка. Командиръть на дружината искаше, докато е тъмно, да стигне желѣзно-пжтния насипъ, който отстоеше на единъ и половина клм., но тя бѣ задържана отъ ржкава на р. Кара су, и, докато го премине, съмна. 2-а и 4-а роти преминаха първи рѣката по групи отъ двама—трима. Турската артилерия не ги забеляза. 1-а рота настжпи въ колона по четири и предизвика турската артилерия. Нѣколко шрапнели се пръснаха сполучливо и причиниха чувствителни загуби. Ротата отъ дружинната поддръжка прибѣгна въ колона по единъ на 25—30 крачки разстояние и не претърпѣ загуби. Ротитѣ се спрѣха задъ желѣзно-пжтния насипъ, устроиха се и се разположиха срещу обекта си. Дружината потърси връзка встрани. Оказа се, че тя почти е изолирана, защото на югъ, до 6-и Търновски полкъ, има около единъ клм., а на северъ, до 3-а дружина, — 600—700 крачки. Щомъ ротитѣ излѣзоха отъ желѣзно-пжтния насипъ, попаднаха подъ силенъ артилерийски, пехотенъ и картеченъ огънь отъ фланговетѣ и отъ фронта. Настжпвайки въ малки групи, преднитѣ роти едва успѣха да напреднатъ на 600 крачки. Въ кратко време паднаха много убити и ранени. Убитъ бѣ командиръть на 1-а рота, подпоручикъ Досковъ, и тежко ранени — поручицитѣ Гължбаровъ и Таджеръ. Положението на дружината стана извънредно тежко. Близо около нея нѣмаше друга часть, която би ѝ помогнала съ огъня си или би отвлѣкла огъня на противника. Особено убийственъ

бѣше артилерийскиятъ огънь откъмъ Гяуръ Баири, който поражаваше ротитѣ надлъжъ. Като видѣха, че дружината спрѣ, окуражените турци изпратиха на югъ, край желѣзния пѫтъ, отдѣлни стрелци, които започнаха да поражаватъ странично и бойната часть и поддръжката. Срещу тѣхъ дружинниятъ командиръ изпрати отъ поддръжката единъ взводъ, който ги прогони. Къмъ 2 ч. сл. пл., като видѣ, че по-нататъкъ не може да се настѫпва, командирътъ на дружината донесе на полковия си командиръ.

Командирътъ на полка получи заповѣдь отъ командира на бригадата да се използува всѣко прекѫсване на артилерийския огънь за подновяване настѫплението. Като не можеше да си обясни причината за спиране напредването, той запита въ 12 ч. 50 м. сл. пл. дружиннитѣ командири, като сѫщевременно имъ препорѫча да се насочватъ строго срещу своитѣ обекти.

Командирътъ на 3-а дружина донесе, че има търсища, които нѣкои взводове още не сѫ успѣли да преминатъ, че атаката на силно укрепения фортъ съ срѣдствата на полка е невъзможна, и че при все това ще се помѫчи да напредне, като сѫщевременно се окопае. Командирътъ на 1-а дружина пъкъ донесе: „Макаръ и обстрелванъ съ убийственъ кръстосанъ огънь, въ изпълнение заповѣдьта Ви, заповѣдахъ незабавно енергично настѫпление".

Българската артилерия не можа да даде потрѣбната помощь на своята пехота. Разположена задъ гребена на пехотната изходна позиция, разстоянието до турскитѣ пехотни окопи не бѣ по-малко отъ 4500 метра, а до турскитѣ батареи — 5500 метра. Отъ това положение въ 7 ч. 05 м. пр. пл. тя откри огънь по турската артилерия. Турскитѣ батареи бѣха добре закрити и маскирани, и българитѣ ги забелязваха само по блѣсъцитѣ и по тѣхъ регулираха стрелбата си. Въ дневницитѣ българскитѣ артилеристи отбелязватъ, че турскитѣ батареи сѫ били принуждавани отъ българскитѣ да замлъкнатъ временно или презъ цѣлия день, но изглежда, че въ повечето случаи тия замлъквания сѫ били пренасяне огъня по българската пехота, или когато последната спираше напредването, турскитѣ батареи сѫ прекѫсвали огъня, за да не харчатъ снарядитѣ безполезно на такова голѣмо разстояние. Доколко е билъ недействителенъ огъньтъ по турскитѣ батареи, показва фактътъ, че отъ дванадесеттѣ батареи на 1-а дивизия имаше само единъ раненъ. Отъ друга страна, докато турската артилерия поражаваше съ

най-действителенъ огънь приближаващата се българска пехота, българската артилерия оставаше на разстояние повече отъ 4500 метра отъ окопаната турска пехота и не можеше да причини голѣми загуби и смущение въ последната. Началникътъ на артилерията следъ пладне изпрати офицеръ да разузнае друга позиция, отъ която би могълъ да помогне по-ефикасно на пехотата. Но батареитѣ не промѣниха позициитѣ си презъ този день.

Въ 1 ч. сл. пл. командирътъ на бригадата получи отъ началника на дивизията следната заповѣдь:

„Употрѣбете въ бойна часть бригаднитѣ поддръжки, като разположите и съ една дружина отъ маневренитѣ войски на дивизията. Атакувайте енергично и не обръщайте внимание на артилерийския огънь. Постарайте се поне да заемете хребета, кждето се намира Бахчеишкьой, да се окопаете и да не отстжпвате въ никакъвъ случай до самопожертвуване."

Командирътъ на бригадата заповѣда въ сжщия смисълъ на командира на 37-и полкъ. Както се каза, последниятъ бѣше разпоредилъ да се продължи настжплението, и заповѣда само на командира на 1-а дружина да вземе на всѣка цена хребета при Бахчеишкьой.

Заедно съ това, още въ 1 ч. сл. пл. командирътъ на бригадата съ цель да подтикне бойната часть напредъ изпрати едната, а малко следъ това — и другата дружина отъ 38-и полкъ, като имъ заповѣда да застанатъ на лѣвия флангъ на бойната часть, на 500—600 крачки източно отъ желѣзния пжть.

Въ 2 ч. сл. пл. командирътъ на бригадата изпрати заповѣдь:

„Предъ фронта на 6-а дивизия противникътъ отстжпва, енергично преследванъ отъ нашата артилерия. Настжпвайте енергично, безъ да гледате на каквито и да било загуби."

Командирътъ на 37-и полкъ, щомъ получи тая заповѣдь, направи потрѣбнитѣ разпореждания до дружинитѣ. Обаче, 4-а дружина, поради труднопроходимостьта на рѣката и блатата оттатъкъ нея, не можа да напредне. 3-а дружина се опита да настжпи съ малки групи, обаче, поради силния огънь, подаде се твърде малко напредъ.

Командирътъ на 1-а дружина, щомъ получи заповѣдьта да заеме хребета при Бахчеишкьой на всѣка цена, заповѣда на преднитѣ роти да настжпятъ. Ротитѣ напреднаха малко, но, поради силния кръстосанъ огънь, изтъкнатото напредъ и уединено положение на дружината, настжплението спрѣ. Командирътъ на бригадата въ 3 ч. сл. пл. я подкрепи съ 1./38. дружина.

Последната настжпи веднага и подъ огъня на турскитѣ батареи достигна ржкава на р. Кара су. Докато намѣрятъ бродъ, докато минатъ рѣката преднитѣ две роти, мръкна. Командирътъ на дружината, смѣтайки положението на 1./37. дружина изолирано, реши да спре настжплението, като остави последнитѣ две роти отсамъ рѣката, и заповѣда да се окопаятъ. Следъ това той лично докладва на бригадния командиръ за положението. Последниятъ му заповѣда да направи възможното, като обеща да му изпрати пионери съ ножици за рѣзане телъ и дъски за мостове.

Следъ това той се срещна съ командира на 1-а дружина отъ 37.и полкъ. Последниятъ го моли да разгъне дружината си вдѣсно, нарѣдъ съ него, и да атакуватъ заедно селото. Но командирътъ на дружината отъ 38-и полкъ, като старши, заповѣда да се окопае и да чака.

Командирътъ на 1/37. дружина оттегли ротитѣ си задъ желѣзния пжть.

Следъ като се стъмни, 3/37. дружина сжщо се оттегли задъ желѣзния пжть. 4-а дружина мина ржкава на р. Кара су, който тече къмъ чифл. Сирке, и застана южно отъ него, така сжщо задъ желѣзния пжть. Полковата поддръжка — 2-ра дружина, която бѣ стигнала жѣлѣзния пжть, бѣше задъ 3-а дружина. Нѣкжде задъ 3-а и 4-а дружини отъ 37-и полкъ нощуваха и 3-а и 3-а дружина отъ 38-и полкъ.

37-и полкъ изгуби: убити — 1 офицеръ и 38 подофицери и редници, ранени — 5 офицери и 190 подофицери и редници, безследно изчезнали — 40 войници. 38-и полкъ изгуби : убити — 8 редника, ранени — 1 офицеръ и 45 редници, безследно изчезнали — 11 редници.

Маневренитѣ войски на дивизията — 1-и Софийски полкъ — останаха на първоначалното си мѣсто — северно отъ Развалини.

* * *

Силитѣ на 1-а Софийска дивизия бѣха недостатъчни за атакувания отъ нея фронтъ. На тоя фронтъ бѣ разположенъ единъ низамски корпусъ. Тоя корпусъ, даже следъ като отдѣли часть за отбраната на Бююкчекмедженския мостъ срещу българското странично прикритие, пакъ силитѣ му, както въ табори, така и въ батареи, бѣха много по-голѣми отъ тия на 1-а дивизия. Дветѣ бригади на дивизията действуваха самостоятелно, безъ връзка помежди си и съ съсѣднитѣ части. И дветѣ бригади атакуваха съ слаби сили: 1-а — съ шесть роти, а 2-а — съ три дружини. Поради

лошитѣ условия — съвършено открита и мочурлива мѣстность, труднопроходимата рѣка Кара су, слабата подкрепа отъ артилерията, атаката нѣмаше изгледъ за успѣхъ въ очитѣ на атакуващитѣ. Поради това и бригаднитѣ поддръжки не бидоха въведени въ боя.

Началникътъ на дивизията нѣколко пѫти импулсира бригадитѣ било съ заповѣди, било като ги подкрепя. Но заповѣдитѣ му бѣха неизпълними, а изпратенитѣ подкрепления се спрѣха при бригаднитѣ поддръжки.

По тѣзи причини бойнитѣ части на бригадитѣ не можаха да минатъ рѣката Кара су.

Атаката на дивизията не предизвика у турцитѣ особени разпореждания. Въ резюмето, което Щабътъ на Турската чаталджанска армия дава за действията на 4-й ноемврий, за действията противъ I корпусъ е казано, че по фронта на тоя корпусъ българитѣ настѫпили само съ два пехотни полка и две батареи, но били спрѣни отъ турския артилерийски огънь: една часть при желѣзния пѫть, друга — при р. Кара су, а трета часть била принудена да отстѫпи къмъ Папасъ Бургасъ. Въ сѫщото резюме се казва, че турцитѣ изгубили 1 офицеръ и 10 войници убити и толкова ранени, а загубитѣ на българитѣ се оценяватъ на 200 души.

Дейность на южното странично прикритие и на 10-и коненъ полкъ. — Освенъ частитѣ, разположени около Бююкъ Чекмедже, турцитѣ бѣха възложили на военнитѣ параходи „Месудие“ и „Хайрединъ Барбароса“, придружени отъ нѣколко торпильори, да прикриватъ лѣвия флангъ на турската бойна линия и да обстрелватъ дѣсния флангъ на българитѣ. На 3-и ноемврий сутриньта началникътъ на българското странично прикритие при Арнауткьой заповѣда на скорострелната батарея да открие огънь по турскитѣ параходи, които бѣха влѣзли въ залива Бююкъ Чекмедже и оттамъ обстрелваха българската бойна линия. Батареята откри огънь и принуди турскитѣ крейсери да се оттеглятъ четири клм. навѫтре въ морето.

На 4-и ноемврий 1./48. дружина заемаше позиция югоизточно отъ Арнауткьой, като имаше три роти бойна часть и една — поддръжка; дѣсниятъ флангъ се охраняваше отъ взводъ, разположенъ недалече отъ брѣга, надъ овчарната. 4./48. дружина заемаше позиция източно и северно отъ сѫщото село: 15-а рота бѣ въ две застави срещу моста при Бююкъ Чекмедже; задъ нея две

роти бѣха на позиция северно отъ селото, а една — поддръжка, западно отъ него 1./3. с. с. и 6./10. не с. с. батареи заемаха позиция южно отъ Арнауткьой. 3./48. дружина, която на 3-и заемаше дѣсния участъкъ, вечерьта бѣ смѣнена отъ 1-а дружина. Началникътъ на отряда получи невѣрно донесение, че около дружина турци минали моста при Бююкъ Чекмедже и, допускайки, че турцитѣ ще предприематъ нощно нападение, заповѣда тази дружина да остане до самата позиция полкова поддръжка. Така отрядътъ осъмна въ пълна бойна готовность. Частитѣ се бѣха добре окопали на позициитѣ си.

Около 7 ч. 30 м. пр. пл. единъ турски крейсеръ и шесть торпилъори влѣзоха въ залива Бююкъ Чекмедже и откриха огънь по частитѣ отъ 1-а дивизия, настжпващи северно отъ езерото. Отъ дивизията съобщиха, че стрелбата отъ турския крейсеръ безпокои много частитѣ ѝ. Дветѣ батареи отъ прикритието откриха огъня и започнаха борба съ турскитѣ кораби и съ нѣколко сполучливи попадения ги принудиха да се оттеглятъ и да се пръснатъ.

Стрелбата на турската морска артилерия бѣше съвсемъ недействителна — отъ нея имаше само единъ войникъ убитъ.

Презъ нощьта бѣ изпратенъ съ полурота фелдфебелътъ на 9-а рота да прогони всички турски патрули и фуражировачни команди западно отъ моста при Бююкъ Чекмедже.

10-и коненъ полкъ застана въ Чешликьой за свръзка между страничното прикритие въ Арнауткьой и 1-а дивизия. За наблюдаване морския брѣгъ отъ Бююкъ Чекмедже до Силиврия командирътъ на полка изпрати три офицерски разезди.

Въ 9 ч. 20 м. пр. пл. той долучи донесение отъ разезда, изпратенъ къмъ Кумъ Бургасъ, че въ това село отъ турскитѣ параходи излѣзли съ петь лодки на брѣга войници. Тѣ били около 50 души и се насочили къмъ Ялосъ и Кшастеро. Населението отъ прибрѣжнитѣ села, обстрелвано отъ параходитѣ, започнало да бѣга. За отблъсване излѣзлитѣ на брѣга турци, командирътъ на полка изпрати единъ взводъ, който принуди турцитѣ да се върнатъ въ Кумъ Бургасъ.

Командирътъ на полка донесе за всичко това на командуващия I армия и на началника на страничното прикритие и самъ замина съ двата ескадрона, обаче турскиятъ крейсеръ откъмъ Кумъ Бургасъ и други параходи откъмъ Бююкъ Чекмедже откриха огънь по ескадронитѣ и ги принудиха да се криятъ по горичкитѣ и падинитѣ, докато се оттеглиха къмъ Развалини.

Тъй като турскиятъ крейсеръ биеше и тила на страничното прикритие при Арнауткьой, то началникътъ на последното обърна едно орѫдие къмъ него и го прогони. Навѣрно, тогава незабелязано сѫ се върнали на параходитѣ и слѣзлитѣ на брѣга турци, защото следъ това вече никѫде не сѫ забелязани. 10-и коненъ полкъ отиде да нощува въ Чакилъ.

Боятъ на 6-а Бдинска дивизия. Началникътъ на 6-а дивизия, въ Албасанъ, получи предупреждението за атаката и изпрати веднага до бригаднитѣ командири следната записка:

„За предстоещата атака на Чаталджанската позиция утре, 5 ч. сутриньта, I армия ще настѫпи. Пригответе се за настѫпление. Заповѣдь очаквайте отъ телеграфа въ Чаталджа, като изпратите особенъ коненъ ординарецъ. Гаубичната и планинска батареи, ако закъснѣятъ, да се не разчита на тѣхъ."

Въ това време дивизията бѣше разположена по следния начинъ: 2-а бригада съ шесть дружини заемаше позиция на хребета източно отъ ж.-п. ст. Чаталджа и отъ пѫтя Чаталджа—Ташлъкъ; две дружини бѣха бригадна поддръжка. 1-а бригада съ шесть дружини заемаше позиция по-насеверъ до единъ клм. северно отъ Езетинъ; две дружини бѣха бригадна поддръжка. 47-и полкъ (три дружини) бѣ маневрени войски на дивизията, до желѣзния пѫть западно отъ Езетинъ. 3./2. и 2./2. с. с. артилер. отдѣления бѣха придадени къмъ бригадитѣ и бѣха на позиции при желѣзния пѫть северно отъ Чаталджа и въ дола северозападно отъ Езетинъ; 1./2. с. с. артилер. отдѣление, макаръ да бѣше въ разпореждане на началника на дивизията, бѣ на позиция при 2./2. с. с. артилер. отдѣление.

На 3-и ноември командирътъ на 2-и с. с. артилер. полкъ заедно съ командиритѣ на отдѣленията, по заповѣдь отъ началника на дивизията, излѣзе напредъ и избра други позиции съ обекти на отдѣленията табиитѣ Махмудие и Хамидие №№ 1-о и 2-о и съ смѣтка на нея да се разположатъ, освенъ батареитѣ отъ 2-и с. с. артилер. полкъ, и едно с. с. полско, едно не с. с. полско, едно гаубично отдѣления и една планинска батарея, които се придаваха къмъ дивизията и се очакваха да дойдатъ: за 2./2. с. с. артилер. отдѣление — въ долината източно и непосрѣдствено отъ Езетинъ, за 1./2. с. с. артилер. отдѣление — южно отъ него, въ сѫщата долина, за планинската батарея — още по-южно, за с. с. и не с. с. отдѣления отъ 10-и артилер. полкъ — единъ клм. югозападно отъ Езетинъ, за гаубичното отдѣление — въ долината непо-

срѣдствено на западъ отъ сѫщото село. Докато мръкне, позициитѣ на батареитѣ отъ 1-о и 2-о отдѣления на 2-и с. с. артилер. полкъ и мѣстата на орѫдията имъ бѣха отбелязани, обаче батареитѣ останаха на старитѣ си мѣста, и не се пристѫпи къмъ укрепяване новитѣ позиции, защото не се знаеше още, че на следния день ще се атакува позицията и защото пехотата не бѣ осигурила още тѣзи мѣста.

Къмъ 7 ч. сл. пл., когато командирътъ на 2-и с. с. артилер. полкъ се върна отъ разузнаването, 10-и артилер. полкъ бѣ пристигналъ при маневренитѣ войски на дивизията. Той заповѣда командирътъ на полка и началницитѣ на отдѣленията да отидатъ сутриньта при него, за да имъ покаже избраната позиция. Гаубичното отдѣление и планинската батарея не бѣха пристигнали.

Като получи заповѣдьта по армията за атаката, началникътъ на дивизията издаде на 3-и въ 11 ч. 45 м. сл. пл. заповѣдь, въ която, като дава сведенията за неприятеля и за своитѣ войски така, както сѫ въ заповѣдьта по армията, организира настѫплението по следния начинъ:

„Повѣрената ми дивизия съ придаденитѣ и части — 47-и полкъ (три дружини), едно с. с. и едно не с. с. артилер. отдѣления — ще настѫпи и атакува противника на линията: Ахмедъ Паша—Махмудие, включително, като впоследствие ще се разпростре къмъ Санджакъ Тепе, за което заповѣдамъ:

А). 1-а бригада да настѫпи въ 5 ч. пр. пл. и да атакува фортоветѣ Махмудие и Махмудъ Паша, като се старае по-после да се разпространи къмъ Санджакъ Тепе.

Б). 2-а бригада да настѫпи въ 5 ч. пр. пл. и да атакува фортоветѣ Томашъ I и Ахмедъ Паша.

В). Войскитѣ въ мое разпореждане да останатъ на мѣстата, опредѣлени въ заповѣдьта ми № 47[1]), готови да настѫпятъ.

Г). Азъ съ Щаба на дивизията, ще се намирамъ на височината единъ клм. северозападно отъ гр. Чаталджа, по пѫтя Чаталджа — Инджесъ, кѫдето бригадитѣ да се свѫржатъ съ телефонъ: 1-а бригада чрезъ военно-телеграфната станция при керемидарницата до брода на р. Кара су, а 2-а бригада — чрезъ военно-телеграфната станция въ гр. Чаталджа."

Настѫплението на 2-а бригада. — Командирътъ на 2-а бригада, като получи въ 11 ч. 05 м. сл. пл. предупреждение за предстоещата атака, предупреди за това командиритѣ на частитѣ, като имъ заповѣда да бѫдатъ готови за настѫпление всѣка минута.

[1]) На лѣвия брѣгъ на Кара су, три клм. западно отъ Езетинъ.

Той получи заповѣдьта по дивизията въ 3 ч. 30 м. пр. пладне. Въ това време 35-и и 36-и полкове заемаха изходната позиция съ по две дружини въ първа линия и една — полкова поддръжка; по една дружина отъ полкъ бѣха бригадна поддръжка. Той заповѣда:

Командиръть на 36-и Козлодуйски полкъ да настжпи съ три дружини и да атакува форта Хамидие № 1, следъ което да разпростре настжплението си къмъ фортоветѣ Томашъ № 1 и 2.

Командиръть на 35-и полкъ да настжпи съ три дружини и да атакува форта Хамидие № 2, следъ което да разпростре настжплението си къмъ фортоветѣ Томашъ № 2 и Ахмедъ Паша.

Дветѣ дружини маневрени войски да се съсрѣдоточатъ южно отъ Езетинъ.

Артилерийското отдѣление отъ позицията, която заема, да поддържа атаката съ най-действителенъ огънь.

Заповѣдьта бѣ предадена въ пехотата навреме, но храната не бѣше готова, и командиръть на бригадата разреши на полковетѣ да настжпятъ, следъ като се нахранятъ войницитѣ. По тая причина настжплението почна къмъ 6 ч., а въ 35-и полкъ — въ 6 ч. 30 м., когато вече бѣше съмнало.

Командиръть на 35-и Врачански полкъ поведе полка така, както бѣше разгънатъ, като опредѣли обектъ за 3-а дружина дѣсната страна на укреплението Хамидие № 2, а на 4-а дружина — лѣвата му страна. 1-а дружина и картечната рота, които бѣха полкова поддръжка, да следватъ 3-а дружина.

И командиръть на 36-и полкъ поведе полка си така, както бѣше разгънатъ, т. е. 4-а и 2-а дружини бойна часть, а 1-а — полкова поддръжка.

Щомъ бойната часть на бригадата настжпи, турската артилерия отъ Хамидие № № 1 и 2 и отъ Караколъ Нокта откри силенъ и доста действителенъ огънь. Настжпващитѣ българи започнаха да търпятъ голѣми загуби, и настжплението имъ стана бавно, защото се принудиха да настжпватъ съ наскоци. Когато пъкъ бойната часть влѣзе въ обсега на действителния пехотенъ огънь на турцитѣ, които заемаха чифл. Ескидже, настжплението стана още по-бавно, толкова повече, че придаденото къмъ бригадата скорострелно артилер. отдѣление не стреляше.

Командиръть на това отдѣление на 4-и ноември не бѣше получилъ друга заповѣдь, освенъ да избере на единъ—два клм. напредъ друга позиция, на която да премѣсти батареитѣ на 4-и вечерьта. Заповѣдьта на бригадния командиръ за атаката не му

бѣше предадена, и началникътъ на артилерията не му съобщи нищо за предстоещитѣ действия. Той бѣше изненаданъ, когато сутриньта чу артилерийския и пехотенъ огънь. Батареитѣ дадоха двадесетина изстрела по една пехотна колона съ мѣрникъ 5500—5800 и по една батарея съ мѣрникъ 4800—5000, но, поради голѣмата далечина, огъньтъ бѣ прекратенъ. Той изпрати офицеръ да търси друга позиция и самъ излѣзе напредъ съ сѫщата цель. Въ това време получи и заповѣдь отъ бригадния командиръ. Следъ като намѣри позиция, той заповѣда на батареитѣ да настѫпятъ една следъ друга презъ 20 минути. Първа настѫпи 7-а батарея, обаче, когато тя се показа на предния гребенъ, войници отъ 1-о с. с. артилер. отдѣление, което бѣше напредъ и влѣво, като предположиха, че това е тѣхния резервъ, викаха: „Назадъ!“ „Назадъ!“. Командиръть на отдѣлението и батарейниятъ командиръ, предполагайки, че това е заповѣдь отъ началника на артилерията, повърнаха батареята, и настѫплението бѣ спрѣно. Следъ като се получиха още две заповѣди и се разбра грѣшката, отдѣлението настѫпи отново, и 7-а батарея подъ огъня на турската артилерия успѣ да заеме новата позиция.

Къмъ пладне, когато 8-а батарея бѣше закачила и тръгнала напредъ, получи се заповѣдь отъ бригадния командиръ отдѣлението да заеме друга посочена отъ него позиция. Командиръть на отдѣлението разпореди тритѣ батареи една следъ друга по орѫдейно или по взводно да излѣзатъ на указаната позиция.

Поради всички тия пропуски и недоразумения, и артилерията можа да поддържи пехотата едва следъ пладне. До това време бригадата настѫпваше подъ прикритието на своя пехотенъ огънь, който откри, когато стигна на 500 крачки отъ източния рѫкавъ на Кара су, и подъ прикритието на огъня на артилерията отъ 1-а бригада, която обстрелваше и форта Хамидие. Когато, обаче, и отдѣлението, придадено къмъ 2-а бригада, откри огънь, пехотата се окуражи, и настѫплението получи новъ импулсъ. Макаръ поединично и на малки групи, пехотата напредна и стигна Сазлѫ дере (Катарджи су), притокъ на Кара су, който протича предъ турската позиция. На дѣсния флангъ бѣше 3./35. дружина. Тъй като при настѫплението между нея и 1-а дивизия се бѣше образувало незаето пространство два — три клм., дружината се бѣше разгънала въ шахматенъ редъ въ отстѫпъ надѣсно. Предниятѣ две роти стигнаха Кара су, и даже фелдфебелътъ Юрданъ Тодоровъ съ предниятѣ два взвода отъ 10-а рота премина рѣката. Въ това положение бѣше дружината, когато настѫпи нощьта.

Дружиниятъ командиръ, като получи заповѣдь да се окопае, кждето е стигналъ, извика преминалитѣ рѣката взводове, събра дружината на западния брѣгъ на рѣката и заповѣда да се окопаятъ.

Въпрѣки убийствения артилерийски и силния пехотенъ и картеченъ огънь отъ чифл. Ескидже и отъ окопитѣ предъ Хамидие, 4./35. дружина успѣ да стигне притока на р. Кара су, и тритѣ роти отъ първата линия минаха рѣката. При това положение настжпи нощьта. Но мѣстностьта оттатъкъ ржкава на Кара су бѣ блатиста, и, като се изкопае само една лопата, трапчето се пълни съ вода. За да не нощуватъ съ препятствие задъ гърба си, командирътъ на дружината заповѣда на преднитѣ роти да отстжпятъ и да се окопаятъ на дѣсния брѣгъ на притока.

Между дветѣ дружини се окопа картечната рота.

1./35. дружина, която бѣше полкова поддръжка, презъ всичкото време се движи и остава задъ бойната часть подъ артилерийския огънь.

Северно отъ 35-и полкъ настжпваше 36-и полкъ. Поради това, че между дветѣ дружини отъ бойната часть още при минаването западния притокъ на Кара су се образува голѣма междина, командирътъ на полка заповѣда да се запълни съ преднитѣ две роти отъ полковата поддръжка. Следъ това, за да подтикне бойната часть напредъ, командирътъ на полка вкара въ бойната линия и останалитѣ две роти отъ полковата поддръжка и донесе на бригадния командиръ, че е останалъ безъ такава. Последниятъ къмъ 1 ч. сл. пл. му даде две роти отъ 3-а дружина, която бѣ въ маневрени войски на бригадата.

Между това, бойната часть стигна източния притокъ на р. Кара су, който бѣ дълбокъ до поясъ, и започна да го гази подъ артилерийския и пехотенъ огънь на турцитѣ. Българитѣ претърпѣха голѣми загуби главно отъ артилерията на Караколъ Нокта, която ги поражаваше флангово, толкова повече, че почвата отвждъ рѣката бѣше мочурлива, и окопаването бѣше невъзможно.

Дѣснофланговата — 4-а — дружина, следъ като мина рѣката и като се убеди, че не може да се окопае, подаде се около 200 крачки напредъ, въ буренака, и тамъ се прикри отъ погледитѣ на противника доста добре, защото цвѣтътъ му се сливаше съ кафявия цвѣтъ на раницитѣ. Обаче, димнитѣ патрони, каквито имаше между бездимнитѣ, издаваха разположението на дружината и привличаха огъня на турцитѣ. Тукъ падна раненъ отъ два куршума командирътъ на 14-а рота, капитанъ Вълковъ.

Поради това преднитѣ роти се подадоха още напредъ и въ подножието на турската позиция достигнаха единъ естественъ ровъ, дълбокъ и широкъ повече отъ два метра. Въ тоя трапъ се устроиха и залегнаха дветѣ роти. При тѣхъ дойдоха и останалитѣ две роти.

Въ сѫщото време северно отъ 4-а дружина премина рѣката 2-а дружина, която настѫпваше съ дѣсния си флангъ къмъ нифл. Ескидже. При настѫплението бѣше падналъ раненъ командиръ̀тъ на 5-а рота, подпоручикъ Поповъ, и бѣше го замѣстилъ старшиятъ подофицеръ Ив. Димитровъ, обаче и последниятъ бѣ раненъ. Тогава командуването пое командиръ̀тъ на 6-а рота, която, поради голѣмитѣ загуби въ по-раншнитѣ бойове и особено поради масовитѣ заболявания отъ холера, броеше всичко 38 войника. Дружината така сѫщо достигна ровa и се прикри въ него.

1-а дружина, която отъ полкова поддръжка попълни интервала между 4-а и 2-а дружини, така сѫщо премина източния притокъ на Кара су, но не достигна сухия ровъ. Само 3-а рота се бѣше окопала на 50—100 крачки отъ последния и бѣ открила връзка съ съседнитѣ дружини. Останалитѣ три роти така сѫщо бѣха си изкопали окопи на колѣне, доколкото позволяваше мочурливата мѣстность[1]).

Бригаднитѣ маневрени войски — 2./35. и 3./36. дружини — трѣбваше да се събератъ южно отъ Езетинъ. Обаче, когато 3./36. дружина стигна тамъ, тя не намѣри другата дружина и затова се подаде напредъ. Понеже турски батареи насочиха огъня си по дружината, и още първитѣ имъ попадения бѣха точни, дружинниятъ командиръ подаде преднитѣ роти още напредъ, въ долината на източниятъ притокъ на Кара су, където се прикриха въ високата трева. 11-а и 12-а роти се бѣха насочили задъ лѣвия флангъ на бригадата, и 12-а рота даже премина източния притокъ на Кара су и току-речи влѣзе въ първата линия на лѣвия флангъ. 11-а рота остана на западния брѣгъ на притока.

Когато командиръ̀тъ на бригадата остави тия роти въ разпореждане на командира на 36-и полкъ, последниятъ оттегли дветѣ роти задъ бойната часть. Това стана на мръкване.

---

[1]) Неясни сѫ действията на Картечната рота отъ 36-и полкъ презъ тоя день. Командиръ̀тъ на полка и дружиннитѣ командири не споменаватъ нищо за нея. Командиръ̀тъ на ротата пише, че ротата настѫпвала заедно съ преднитѣ дружини, обаче огънь не открывала, и загуби нѣма.

Останалитѣ две роти отъ дружината бѣха извикани при другата дружина отъ маневренитѣ войски, североизточно отъ ж.-п. ст. Чаталджа, и тамъ останаха, докато мръкна.

Артилерийското отдѣление, щомъ се стъмни, по указание на бригадния командиръ се премѣсти на трета позиция въ долината на западния притокъ на Кара су.

Вечерьта 2-а пионерна рота, която бѣ придадена по полуротно къмъ двата полка, построи шесть мостчета за пешеходци на източния притокъ на Кара су.

Настѫплението на 1-а бригада. — Въ 1 ч. 30 м. пр. пр. командиръть на 1-а бригада получи предупреждението за атаката и го предаде веднага по телефона до началницитѣ на частитѣ. Въ това време бригадата бѣше разположена така: 2./3. и 3./3. дружини заемаха позиция около 600 крачки източно, а другитѣ две — на сѫщото разстояние западно отъ Езетинъ. Северно отъ 3-и Бдински полкъ бѣха две дружини отъ 15-и Ломски полкъ, отъ които две роти бѣха източно, а другитѣ — западно отъ Езетинъ. Другитѣ две дружини отъ тоя полкъ бѣха бригадна поддръжка, въ втория долъ западно отъ Езетинъ. Артилерията бѣше въ дола северозападно отъ казаното село. Три взвода отъ пионерната рота бѣха при 3-и полкъ, а единъ — при моста на Кара су.

Въ 3 ч. 30 м. пр. пл. командиръть на бригадата, който бѣше при бригадната поддръжка, получи заповѣдьта за атаката.

Тъй като разпредѣлението на Чаталджанската позиция на зони за атака между I и III армия не бѣше направено съвсемъ точно, командиръть на бригадата се опасяваше, че укреплението югозападно отъ Караколъ Нокта табия (Черниятъ люнетъ съ високитѣ амбразури) или Безименното укрепление, както го наричаха на първо време, като ненанесено на картата, ще остане неатакувано[1]). За тая цель той запита командира на съседния 33-и полкъ, отъ III армия, и получи отговоръ, че споменатиятъ полкъ има задача да атакува редутитѣ Караколъ Нокта и Куртъ Дере.

Поради това и въ зависимость отъ характера на мѣстностьта, командиръть на бригадата отдаде заповѣдь, въ която, следъ като заема отъ заповѣдьта по дивизията сведенията за противника и за съседнитѣ части, организира атаката така:

[1]) Това укрепление се нарича Баглъкъ табия.

„§ 1. Повѣрената ми бригада съ придаденитѣ ѝ части да настжпи и да атакува фортоветѣ Махмудие и Махмудъ Паша, като по-после се разпространи къмъ Санджакъ Тепе, за което:

а) Полковникъ Теневъ — отъ 3-и Бдински полкъ четири дружини, отъ 6-а пионерна дружина една рота — да завладѣе последователно фортоветѣ Махмудие и Махмудъ Паша. Да настжпи въ 5 ч. пр. пл. въ посока Езетинъ—Махмудие—Махмудъ Паша; да държи връзка съ 2-а бригада, като последователно завладява и се затвърдява на мѣстнитѣ предмети къмъ обектитѣ си.

б) Полковникъ Храновъ — отъ 15-и Ломски полкъ две дружини — да съдействува на 3-и полкъ за овладяването фортоветѣ Махмудие и Махмудъ Паша; да охранява лѣвия флангъ и тила на 3-и полкъ, като държи тѣсна връзка съ него и съ 9-а дивизия. Да настжпи по посока Езетинъ—Махмудие—Махмудъ Паша и да действува по сжщия начинъ, както 3-и полкъ.

в) Майоръ Илиевъ — бригадна поддръжка — отъ 15-и Ломски полкъ две дружини — 1) да застане първоначално въ втория долъ на западъ отъ Езетинъ и 2) да следва задъ лѣвия флангъ на 3-и полкъ.

г) Майоръ Тодоровъ — отъ 2-и с. с. артилер. полкъ три батареи — да заеме закрита позиция на изтокъ отъ Езетинъ; да подпомага атаката на фортоветѣ Махмудие и Махмудъ Паша.

§ 2. Командирътъ на пионерната рота при настжпването на бригадата да поправя пжтищата и да прехвърля мостчета за преминаване рѣкитѣ; да унищожава препятствията и съ техническитѣ срѣдства да улеснява атаката.

§ 3. Домакинскитѣ обози да останатъ на дѣсния брѣгъ на р. Кара су, при тухларницата.

§ 4. Командиритѣ на полковетѣ и майоръ Илиевъ да се свържатъ съ менъ съ телефонъ.

§ 5. Мѣстата за полковитѣ превързочни пунктове да се опредѣлятъ отъ командиритѣ на полковетѣ и да се съобщатъ на командиритѣ на артилерийскитѣ отдѣления и на командира на пионерната рота.

§ 6. Дивизионниятъ лазаретъ е на пункта на пресичането на рѣката, която изтича отъ Каджькьой, съ пжтя Инджесъ.

Огнестрелния паркъ е при домакинскитѣ обози.

§ 7. Азъ ще бжда първоначално на пжтя единъ клм. северозападно отъ Езетинъ.“

Заповѣдьта се изпрати въ 5 ч. пр. пл., обаче отдѣлнитѣ задачи се предадоха по телефона преди това.

Понеже бригадата бѣ по-близо до противника, отколкото бѣха съседнитѣ части, командирътъ на 3-и полкъ реши да използува нощьта за престрояване въ боенъ редъ, следъ това да чака, докато съседнитѣ части стигнатъ на сжщата линия, и да настжпи заедно съ тѣхъ. До разсъмване 1-а и 4-а дружини настжпиха на изтокъ отъ Езетинъ и застанаха: 1-а дружина — въ първа линия, редомъ и вдѣсно отъ 2-а дружина, а 4-а — въ втора линия, редомъ и вдѣсно отъ 3-а дружина. Кар-

течната рота бѣше задъ 4-а дружина. Дружинитѣ се бѣха прикрили въ гънкитѣ на мѣстността, така че, когато съмна, турцитѣ не ги забелязаха и не ги обстрелваха.

Командиръ̀тъ на 15-и полкъ въ 5 ч. 20 м. пр. пл. заповѣда 3-а дружина, като бойна часть, да съдействува на атаката на лѣвия флангъ на 3-и полкъ, а 1-а дружина да остане полкова поддръжка, задъ лѣвия флангъ на бойното разположение. Тъй като командиръ̀тъ на полка бѣше при 1-а дружина, командиръ̀тъ на последната получи заповѣдьта веднага, но командиръ̀тъ на 3-а дружина, която бѣше единъ и половина клм. напредъ, не я получи навреме, макаръ да бѣше изпратена съ подофицери.

Началникъ̀тъ на артилерията въ дивизията получи заповѣдьта по дивизията въ 4 ч. пр. пладне. Той заповѣда веднага на командира на 1-о отдѣление да настѫпи и да заеме опредѣлената му позиция. Конетѣ на батареитѣ бѣха запрегнати. Отдѣлението веднага закачи и тръгна, но въ тъмнината изгуби пѫтя и едва на разсъмване стигна на позицията.

На командира на 2-о отдѣление заповѣда да изпълни заповѣдьта на командира на бригадата, като заеме позицията източно отъ Езетинъ. На командира на 10-и артилер. полкъ изпрати заповѣдь отдѣленията да вървятъ по пѫтя за Езетинъ, а той — командиръ̀тъ на 10-и артилер. полкъ — съ командиритѣ на отдѣленията и на батареитѣ да излѣзатъ напредъ, за да имъ укаже позициитѣ. Но, като видѣ, че последнитѣ не идатъ, защото ординарецътъ бѣше изгубилъ пѫтя, отиде при 10-и артилер. полкъ, събуди офицеритѣ и заповѣда да тръгнатъ. Благодарение на това, че и тукъ конетѣ бѣха запрегнати, следъ 15 минути отдѣленията тръгнаха. Въ 5 ч. 40 м. започна да се разсъмва. Началникъ̀тъ на артилерията поведе на търсъ, за да ги заведе по-скоро и да ги скрие въ долината, задъ позицията, малко преди откриването огъня отъ турската артилерия.

Следъ като отдѣленията заеха позиция, началникъ̀тъ на артилерията се установи на 150 крачки задъ и встрани отъ лѣвия флангъ на 10-и артилер. полкъ и се свърза съ телефонъ съ всички отдѣления въ дивизията, освенъ съ 3-ото, което бѣше придадено къмъ 2-а бригада. Батареитѣ бѣха готови да откриятъ огънь къмъ 7 ч. пр. пладне.

Въ това време 3-и Бдински полкъ бѣше настѫпилъ. Както се каза, полкъ̀тъ бѣше развърнатъ въ боенъ редъ източно отъ Езетинъ, предъ артилерията. Дветѣ дружини, които бѣха въ първа линия, имаха по три роти въ първа и по една — въ втора

линия. Къмъ 6 ч. 30 м. — 7 ч. пр. пл. настжплението на 2-а бригада, вдѣсно, и на 9-а дивизия, влѣво, се очерта добре. Когато назанитѣ части привлѣкоха вниманието на турцитѣ, и, макаръ да бѣха още далеко назадъ, командирътъ на полка, полковникъ Теневъ, заповѣда лично на дружиннитѣ командири да поведатъ дружинитѣ въ посока Езетинъ — укреплението Махмудие.

Полкътъ настжпи веднага съ голѣма стремителность. Ненадейното му появяване толкова наблизо до позициитѣ смути турцитѣ, които насочиха върху Бдинци артилерийския си огънь откъмъ Махмудие, Караколъ Нокта и Мектеби Харбие и пушечния и картеченъ огънь отъ окопитѣ югозападно отъ Накашкьой, около Балъкъ и Отлукъ табии. Но дружинитѣ, въпрѣки честитѣ и точни избухвания на турскитѣ бризантни гранати и пръскания на шрапнелитѣ имъ, продължиха да настжпватъ съ наскоци въ примѣренъ редъ.

Българската артилерия сжщо така откри огънь. 1./2. с. с. артилер. отдѣление откри огънь най-напредъ по турскитѣ пехотни окопи. Скоро, обаче, въ зоната, дадена на това отдѣление вдѣсно отъ Хамидие № 1, се откриха две батареи. По щастлива случайность тѣзи батареи бѣха точно въ посокитѣ на 1-о орждие отъ 3-а батарея и 4-о отъ 2-а батарея. Тѣ бѣха на разстояние 4100 и 3700 метра. Българскитѣ две батареи откриха огънь и, щомъ преминаха на поражение, принудиха турскитѣ две батареи временно да млъкнатъ. 1-а батарея въ това време обстрелваше окопитѣ при Хамидие № 2. Отдѣлението съ тая сполучлива стрелба помогна твърде много за настжплението на 2-а бригада. Батареитѣ отъ отдѣлението бѣха опредѣлили точно разстоянията до турскитѣ окопи и до батареитѣ, и, когато се показваха цели на тѣхъ, даваше се по единъ редъ отъ цѣлата батарея, а презъ останалото време се даваха единични рѣдки изстрели, за да се държатъ подъ огънь.

Тъй като батареитѣ и наблюдателнитѣ пунктове не бѣха окопани, въ честитѣ, макаръ и непродължителни затишия, батареитѣ строеха окопи.

Противъ сжщата зона — между Хамидие № 1 и № 2 — насочиха огъня си и дветѣ отдѣления отъ 10-и артилер. полкъ. По молбата на единъ дружиненъ командиръ отъ 2-а бригада, дветѣ отдѣления обстреляха чифл. Ескидже, прогониха отъ него турцитѣ и ги принудиха да се закриятъ въ близкитѣ окопи. И тѣзи отдѣления стреляха и се окопаваха.

2./2. с. с. артилер. отдѣление успѣ навреме да заеме позицията си източно отъ Езетинъ и северно отъ 1-о отдѣление. Тъй като то бѣ подчинено на командира на 1-а бригада, и зона за действие му бѣ опредѣлена зоната на тая бригада, т. е. отъ укреплението Хамидие № 1 до укреплението Махмудие. Отдѣлението откри огънь още въ 6 ч. 45 м.: съ една батарея — по две турски батареи при Хамидие № 1, а съ останалитѣ — по турска батарея при Махмудие.

Когато първитѣ батареи замлъкнаха, цѣлото отдѣление съсрѣдоточи огъня си противъ батареитѣ при Махмудие и, следъ продължителна стрелба, принуди и тѣхъ да млъкнатъ временно. Следъ това отдѣлението обстрелваше ту пехотнитѣ окопи, ту обадилитѣ се отново батареи. Обаче, най-голѣми загуби на настжпащата 1-а бригада нанасяше турската артилерия откъмъ Караколъ Нокта. Отъ нея бѣха ранени двама прислужника и два коня отъ зарядницитѣ ракли при Езетинъ. „Огъньтъ отъ батареитѣ — пише командирътъ на отдѣлението — не можеше да се насочи къмъ него, понеже тоя укрепенъ пунктъ стоеше по отношение на отдѣлението въ флангово положение, и, ако се повърнатъ батареитѣ, орждията и батареитѣ щѣха да дойдатъ едни задъ други“. По тая причина командирътъ на отдѣлението прати адютанта си влѣво, до съседнитѣ батареи, съ молба да обстрелятъ укрепения пунктъ Караколъ Нокта, който влизаше въ участъка имъ, и артилерията около тоя пунктъ, която така много пакостѣше на 1-а бригада. Батареитѣ наистина откриха огънь по Караколъ Нокта, обаче турскитѣ батареи отъ тоя пунктъ не млъкнаха.

Така, подъ прикритието на своята артилерия, настжпваше стремително 3-и полкъ. Скоро следъ тоя полкъ и влѣво отъ него настжпиха 3./15. и 1./15. дружини. 3-а дружина сутриньта не бѣ получила никаква заповѣдь, защото ординарецътъ, който я носѣше се бѣше изгубилъ. Тъй като дружината бѣ удължила фланга на 3-и полкъ, когато настжпи последниятъ, настжпи и тя, като имаше две роти въ първа линия, една — поддръжка и една — остана прикритие на артилерията. 1-а дружина вървѣше задъ 3-а, полкова поддръжка.

Тъй като вдѣсно отъ 3-и полкъ се бѣ образувало голѣмо незаето пространство, по заповѣдь на командира на полка, 15-а и 16-а роти излѣзоха въ първа линия и удължиха бойната часть вдѣсно. Като наближиха Сазлж дере (Катарджи су), тѣ се спрѣха да изследватъ проходимостьта ѝ. Но това трая твърде малко.

Командирътъ на 3-и полкъ заповѣда да вървятъ напредъ. Подъ силенъ артилерийски огънь отъ фронта и отъ лѣвия флангъ преднитѣ роти стигнаха рѣката, върху която турцитѣ съсрѣдоточиха огъня си. Командирътъ на пионерната рота, който съ ротата и съ мостовия взводъ бѣ при Езетинъ, не направи нищо, за да улесни минаването презъ рѣката. Самата рѣка има нѣкждe високи, нѣкждe низки брѣгове, широка е около четири метра, дълбока средно 0·80 м., течението ѝ е слабо, дъното — тинесто. Изобщо, тя се минаваше само тукъ—тамъ, а това подъ силния турски огънь наруши реда, защото войницитѣ се трупаха на проходимитѣ мѣста, и, докато преднитѣ роти преминатъ, заднитѣ ги настигнаха. По тоя начинъ стана размѣсване. Докато ставаше това, турската артилерия нанасяше такива загуби, че долината на тая рѣка справедливо се нарече отъ войницитѣ отъ бригадата „Долина на смъртьта“. При все това войницитѣ минаха рѣката съ мжжество и удивително хладнокръвие и, размѣсени, залегнаха на склона на хребета, който се спуща отъ Накашкьой къмъ Катарджи су. Току-речи по сжщия начинъ премина рѣката и се спрѣ въ подножието на сжщото възвишение и 2-а дружина. Отъ 5-а рота паднаха ранени ротниятъ командиръ, капитанъ Костовъ, подпоручикъ Каменовъ и още единъ офицеръ. Останали безъ началници, войницитѣ се бѣха пръснали по другитѣ роти. 6-а рота така сжщо изгуби и тримата офицери и единъ кандидатъ-офицеръ.

На дѣсния флангъ, докато 15-а и 16-а роти минаха рѣката, бѣха настигнати отъ 13-а и 14-а роти, които бѣха полкова поддръжка. Събрана и размѣсена така, 4-а дружина, водена отъ дружинния си командиръ, който се движеше заедно съ веригитѣ, продължи настжплението и се спрѣ задъ гребена, на който се бѣ спрѣла бойната часть. Тукъ падна раненъ командирътъ на дружината, подполковникъ Кюркчиевъ, пронизанъ съ два куршума, а така сжщо и командирътъ на 15-а рота, поручикъ Йончевъ.

Дружинитѣ, следъ като минаха рѣката, на малки групички се прецеждаха напредъ и се прикриваха до склона на турската позиция, въ политѣ на възвишението, което отъ Накашкьой се спуща къмъ Катарджи су. Дружиннитѣ поддръжки тукъ се слѣха съ веригитѣ. Тъй като бѣха закрити откъмъ фронта за артилерията, стреляща откъмъ Махмудие, последната пренесе огъня по полковата поддръжка—3-а дружина, която бѣше останала назадъ, и тъй като и турската артилерия отъ Караколъ Нокта пренесе огъня си по сжщата дружина, преминалитѣ рѣката и залегналитѣ

въ подножието на турската позиция роти си поотдъхнаха и по-строиха. Но затова ужасъ цареше въ полковата поддръжка. Турската артилерия бѣше съсрѣдоточила огъня на всичкитѣ си орждия въ ония мѣста, въ които дветѣ предни роти — 9-а и 11-а — минаваха рѣката. Числото на убититѣ и на раненитѣ оставени отъ преднитѣ дружини, сега порастна още повече. Трупове покриха водата и брѣговетѣ на рѣката. Опасностьта бѣ така голѣма, гледката бѣше така страшна, че 4-и взводъ отъ 11-а рота, въпрѣки заповѣдьта на ротния командиръ, отказа да се приближи. Сжщото направи и дружинниятъ командиръ съ останалитѣ две роти. На настоятелнитѣ заповѣди на командира на полка да върви напредъ, дружинниятъ командиръ отговори съ молба да остане на мѣстото, кждето е. Стана нужда да се намѣси бригадниятъ командиръ, за да тръгнатъ ротитѣ напредъ.

Докато ставаше това въ полковата поддръжка, въ бойната часть произлѣзе криза и безредие:

Следъ като преднитѣ роти отъ 3-а дружина минаха рѣката а заднитѣ не бѣха се вдигнали още, преминалитѣ рѣката български дружини отъ бойната частъ заеха гребена на първитѣ възвишения и откриха огънь съ мѣрникъ 800. Турцитѣ напуснаха преднитѣ окопи. Тогава турската артилерия отъ Карсколъ Нокта пренесе огъня по тѣзи български дружини. Въ това време командиритъ на 8-а рота привдигна часть отъ ротата си малко напредъ, за да може да обстреля две турски картечници, които нанасяха голѣми загуби. Това напредване, както и командитѣ за него, се взеха отъ ротитѣ вдѣсно като движение за ударъ съ ножъ. Чу се викъ: „Напредъ на ножъ!“, и ротитѣ, въодушевени, тръгнаха напредъ съ викъ „ура“. Турцитѣ насочиха артилерийски, пехотенъ и картеченъ огънъ отвсѣкждѣ противъ отиващитѣ на ударъ българи. Атакуващитѣ бѣха малко защото настжпваше само предната линия и то само ония, до които бѣше стигналъ викътъ „напредъ на ножъ“; липсваше тласъкъ отзадъ, защото не бѣ дадена заповѣдь за ударъ съ ножъ; най-после, голѣмото разстояние до противника и голѣмото влияние което оказаха загубитѣ отъ съсрѣдоточения и най-честъ турски огънь, компрометираха удара, Полето се покри съ убити и ранени. Върволицитѣ отъ ранени, които се връщаха, се взе за отстжпление. Къмъ тѣхъ се присъединиха и отдѣлни здрави войници, докато отстжплението на бойната часть стана общо. Окуражени, турцитѣ усилиха още повече огъня си. Тѣ се опитаха да настжпятъ, и даже заеха нѣкои отъ окопитѣ, които бѣха

напуснали. Обаче, благодарение на българската артилерия и на настжплението на полковитѣ поддръжки, това не имъ се удаде. Командиръть на полка и всички началници, презирайки смъртьта предъ дълга, употрѣбиха всички усилия, за да спратъ бѣгащитѣ. Но голѣма часть отъ офицеритѣ и подофицеритѣ бѣха ранени още при настжплението, и много паднаха въ това време. Отъ 39 офицери 17 излѣзоха отъ строя ранени. Капитанъ Тройчевъ, раненъ веднъжъ, остана въ строя и го напусна следъ като бѣ ударенъ втори пжть. Отъ 2896 подофицери и войници паднаха убити 44 и ранени 782.

Малка часть отъ бѣгащитѣ преминаха презъ дружинитѣ отъ полковата поддръжка, повлѣкоха отъ тѣхъ единични войници и малки групи, преминаха рѣката, и бѣха спрѣни въ подножието на височината западно отъ последната. Другата часть бѣше спрѣла три дружинитѣ отъ полковата поддръжка. Всички бѣха спрѣни, устроени и повърнати, и наедно съ настжпващата 3-а дружина заеха отново напуснатия гребенъ.

Влѣво отъ 3-и Бдински полкъ, както се каза, настжпваха 3-а и 1-а дружини отъ 15-и Ломски полкъ. 3-а дружина, която бѣше въ първа линия, като не бѣше получила заповѣдьта за настжпление, настжпи, следъ като видѣ, че 3-и полкъ отиде напредъ, и 1-а дружина, която бѣ полкова поддръжка, задъ нея, я настигна. Турската артилерия се бѣше пристреляла вече, когато дружината тръгна, затова още отъ самото начало тя търпѣше загуби. Тъй като най-вреденъ бѣше надлъжниятъ огънь, който идѣше отъ Караколъ Нокта, по-голѣмиятъ дѣлъ отъ бойната часть, а именно 12-а рота и часть отъ 9-а рота, а така сжщо и дружинната поддръжка — 10-а рота, несъзнателно приемаше вдѣсно, и, когато стигна р. Катарджи су, се размѣси съ 3-и полкъ, съ който сподѣли по-нататъшнитѣ обрати на боя, докато, по заповѣдь на командира на 3-и полкъ, застанаха като полкова поддръжка източно отъ рѣката. Останалата часть отъ 9-а рота не достигна рѣката и заедно съ дружинната подръжка — 11-а рота — се слѣ съ 1-а дружина, която настжпваше отзадъ.

Последната въ началото на настжплението бѣше на западъ отъ Езетинъ, около единъ и половина клм. задъ бойната часть на бригадата. Дружината настжпваше бърже и безспирно, безъ да обръща внимание на силния артилерийски огънь. Когато тя стигна на североизтокъ отъ Езетинъ, бойната часть на бригадата бѣше вече минала Катарджи су. Когато предната линия на 3-и полкъ отстжпи въ безредие, дружинниятъ командиръ ускори на-

стѫлението. Въ сѫщото време той изпрати подпоручикъ Живковъ съ два взвода отъ 4-а рота напредъ. Последниятъ стигна и премина рѣката, и по пѫтя си спираше отстѫпващитѣ, а нѣкои се връщаха обратно назадъ. По-нататъшното настѫпление бѣ невъзможно, безъ подготовка съ артилерийски и пехотенъ огънъ, и понеже имаше голѣмо разстояние до 9-а дивизия, командирътъ на дружината преустанови настѫплението на дружината по склона на дѣсния брѣгъ на рѣката и заповѣда да се окопае. Заедно съ 1-а дружина настѫпваше и картечната рота, безъ да открие огънь.

На мръкване командирътъ на 3-а Бдински полкъ извади цѣлия си полкъ съ картечната рота въ бойна часть, а 3-а дружина отъ 15-и полкъ остави въ полкова поддръжка.

Въ това положение замръкна бригадата.

Между това, командирътъ на бригадата, като видѣ, че командирътъ на 3-и полкъ е вкаралъ въ боя всичкитѣ си поддръжки, и че полкътъ му е претърпѣлъ голѣми загуби, реши да отдръпне полка въ втора линия, като го смѣни съ 15-и полкъ. За тая цель той още къмъ 3 ч. 45 м. сл. пл. предупреди командира на последния полкъ и му заповѣда да изучи подстѫпитѣ.

Командирътъ на 15-и полкъ, полковникъ Храновъ, на 5-и, въ 1 ч. 30 м. пр. пл., се яви лично при командира на бригадата и го моли да се заеме позиция на дѣсния брѣгъ на рѣката, защото позицията на 3-и полкъ била много издадена напредъ. Командирътъ на бригадата категорично заповѣда да се смѣни 3-и полкъ на позицията оттатъкъ рѣката, което се извърши въ 4 ч. пр. пладне. 3-и полкъ се отегли западно отъ рѣката.

Въ 8 ч. сл. пл. командирътъ на бригадата донесе на началника на дивизията:

„Бригадата ще нощува на завладѣнитѣ позиции. За да се облекчи положението на 3-и полкъ отъ фланговия огънь на турската артилерия откъмъ Караколъ Нокта, още днесъ молихъ началника на артилерията въ 9-а дивизия да обстрелва батареитѣ, които отъ Караколъ Нокта ни фланкиратъ, защото сѫ далечъ за нашата артилерия. Тази вечерь пакъ го молихъ за сѫщото, като му известихъ, откѫде ме фланкиратъ турскитѣ батареи. Ако и утре бѫда фланкиранъ отъ тая посока, загубитѣ ще бѫдатъ сѫщо тъй голѣми, както и днесъ, и напредването ми ще бѫде трудно, даже невъзможно.“

* * *

И тъй, дветѣ бригади отъ 6-а дивизия действуваха самостоятелно и разединени, както помежду си, така и по отношение съседитѣ си. Бригадитѣ успѣха да минатъ твърде мѫчнопре-

бродимата рѣка Кара су, а 1-а бригада, освенъ това, успѣ да отвърли турцитѣ отъ преднитѣ окопи въ укреплението Отлукъ табия. Изобщо, бригадитѣ наближиха укрепленията и заеха добро изходно положение за атака на самата укрепена позиция. Трѣбва да се има предвидъ, че тѣ още не бѣха развили всичкитѣ си сили; бригаднитѣ поддръжки още не бѣха употрѣбени.

Началникътъ на 6-а дивизия следъ почване боя не се намѣси въ действията на бригадитѣ (поне въ реляцията и дневника си не посочва нито едно свое разпореждане презъ деня). Дивизионниятъ резервъ — 47-полкъ — не бѣ употрѣбенъ; той само бѣ премѣстенъ два километра напредъ.

Сведенията отъ турска страна за действията на II низамски корпусъ противъ атакитѣ на 6-а Бдинска дивизия сж сжщо така оскждни.

Въ 7 ч. 40 м. пр. пл. офицерътъ, изпратенъ отъ I сборенъ корпусъ за връзка въ II низамски корпусъ, донася:

„Противникътъ се опита да настжпи срещу укреплението Хамидие; по-голѣмата часть отъ силитѣ му сж насочени срещу Накашкьой; артилерийската стрелба отъ дветѣ страни продължава; въпрѣки нашия ефикасенъ огънь, пехотата на противника употрѣбява всички усилия да напредва разединено. Отъ укрепленията Мектеби Харбие и Хамидие артилерийскиятъ огънь продължава. Нашата пехота стреля, залегнала предъ артилерията. Неприятелската артилерия насочи огъня си къмъ III корпусъ."

Въ 11 ч. 25 м. пр. пл. сжщиятъ донесе:

„Противникътъ влѣзе въ мъртвото пространство на Хамидие; около два полка се вмъкнаха въ укреплението Отлукъ. Противникътъ е силенъ срещу Мектеби Харбие, кждето на нѣкои мѣста е наближилъ до 700 метра. По височинитѣ срещу укреплението Мектеби Харбие, задъ Езетинъ, сж разположени осемь неприятелски батареи на позиция въ отстжпи. Единъ нашъ таборъ откъмъ Накашкьой зае укреплението Отлукъ. Неприятелски сили — около дружина — бѣха напреднали до пункта югозападно отъ сжщото укрепление, обаче, не можейки да противостоятъ на огъня на нашата артилерия, следъ десеть минути се оттеглиха. Неприятелски сили — около две дружини — минаха дерето предъ укреплението Хамидие, като иматъ задъ себе си други две дружини поддръжка. Нашитѣ параходи обстрелватъ височинитѣ, които противникътъ заема срещу укрепленията Ахмедъ Паша и Бахчеишъ."

Следъ пладне въ Щаба на I сборенъ корпусъ се получи следното съобщение за действията на II корпусъ:

„При все че сутриньта противникътъ срещу II корпусъ бѣ заелъ мѣстностьта около укреплението Отлукъ, по-късно биде изгоненъ отъ наша страна. Сжщо се прогони и пехотата на противника, която на-

стжпваше северно и южно отъ Уржуню, както и оная срещу укреплението Мектеби Харбие. Тоя корпусъ бѣ подкрепенъ отъ дивизията Самсунъ."

Въ резюмето, което Главната квартира съобщи на корпуситѣ за боя на 4-и ноември и което цели не толкова да осведоми, колкото да окуражи войскитѣ, за действията на II корпусъ е казано:

„Срѣденъ участъкъ — II корпусъ. — По фронта на тоя корпусъ днесъ боятъ почна въ 6 ч. 30 м. пр пладне. Силитѣ на противника се оцениватъ на една силна дивизия съ най-много деветь батареи. Тѣзи войски сж онѣзи, за които се донесе, че една бригада настжпва отъ Бекерли къмъ Инджесъ—Чаталджа, а другата часть отъ дивизията — отъ Кара Синанъ—Каджкьой, а може да се приеме да е само последната дивизия. Неприятелската пехота, която до пладне напредваше навсѣкжде, биде разпръсната. До 4 ч. сл. пл. огъньтъ бѣше слабъ. Следъ тоя часъ противникътъ усили артилерийския огънь и пусна пехотата напредъ. Най-силна бѣше атаката срещу групитѣ Мектеби Харбие и Баглъкъ. Разпръснатиятъ противникъ въ 4 ч. 30 м. сл. пл. получи подкрепление и наново премина въ атака, обаче, съ помощьта на Аллаха, биде отблъснатъ и на доста далечно разстояние преследванъ съ огънь.

Въ участъка на 5-а дивизия противникътъ не бѣ напредналъ. 4-а и 5-а дивизии, които бѣха въ бойната линия, бидоха подкрепени съ два—три табора отъ 12-а дивизия и съ една картечна рота. Петь отъ батареитѣ на корпуса не стана нужда да се употрѣбятъ. Противникътъ срещу тоя фронтъ бѣ изоставилъ една батарея. Раненитѣ въ корпуса сж твърде малко, а числото на убититѣ не се знае."

Отъ цитиранитѣ пасажи се вижда, че енергичнитѣ действия на 6-а Бдинска дивизия и донѣкжде на 9-а Плѣвенска дивизия сж принудили 4-а и 5-а дивизии, отъ II низамски корпусъ, да въведатъ въ боя всичкитѣ си поддръжки, та е станало нужда да се подкрепятъ отъ резерва на корпуса съ два—три табора отъ 12-а дивизия и една батарея. Положението се е смѣтнало сериозно, та корпусътъ е усиленъ съ дивизията Самсунъ, отъ II сборенъ корпусъ, който бѣ въ втора линия. Обаче, шесть табора и петь батареи отъ резерва на II низамски корпусъ, както и дивизията Самсунъ, не бѣха въведени въ боя. Останалитѣ три дивизии отъ II сборенъ корпусъ стоеха непокжтнати въ втора линия.

Дейность на армейското командуване.

Въ 9 ч. 30 м. пр. пл. командуващиятъ I армия, съ Щаба си, тръгна отъ Каджкьой за избрания наблюдателенъ пунктъ — височината единъ и половина клм. западно отъ гр. Чаталджа. Оттамъ той гледаше боя презъ цѣлия день. Като забеляза, че часть отъ артилерията на 6-а дивизия отстои твърде

далечъ отъ отбранителната линия на противника, и се научи, че тя стреляла съ мѣрникъ 56 до 58, най-напредъ чрезъ дивизионния инженеръ, а въ 11 ч. 10 м. пр. пл. и въ 12 ч. 10 м. сл. пл. съ писмени заповѣди подкани началника на дивизията да подаде артилерията си напредъ.

Въ 12 ч. 10 м. той донесе за положението, както въ Щаба на съединенитѣ армии, така и въ Щаба на действуващата армия.

Като получи донесение за демонстративния десантъ на турцитѣ при Кумъ Бургасъ, той въ 12 ч. 15 м. телеграфира на командира на 10-и коненъ полкъ да усили наблюдението въ участъка Епиватосъ—Силиврия и за видѣното да съобщава на пехотнитѣ части въ Арнауткьой и въ Силиврия, а до началника на страничния отрядъ, въ Арнауткьой, телеграфира:

„Ако противникътъ прави опитъ за десантъ, какъвто е билъ случаятъ съ четири—петь лодки при Кумъ Бургасъ, пратете една—две роти да го отблъснатъ."

Въ 2 ч. 05 м. сл. пл. той телеграфира на командуващия Съединенитѣ армии:

„Противникътъ въ района Махмудие—Махмудъ Паша—Томашъ—I и II—Хамидие—Ахмедъ Паша развива извънредно силенъ артилерийски огънь противъ 6-а дивизия. За да се даде превесъ на артилерийското състезание, необходимо е, или да ми се даде едно гаубично скорострелно отдѣление, или такова да се постави на крайния дѣсенъ флангъ на повѣрената Ви армия, северно отъ Езетинъ, за действие противъ Махмудие, Караколъ Нокта, Томашъ I и Хамидие. Моля отговоръ."

На тая телеграма командуващиятъ Съединенитѣ армии отговори въ 2 ч. 45 м. сл. пладне:

„Гаубично отдѣление не може да се даде въ ваше разпореждане, нито пъкъ е възможно да се насочи гаубиченъ огънь срещу указанитѣ отъ васъ редути. Ако не можете повече да настжпвате, окопайте се на мѣстото си и по-нататъкъ очаквайте въздействието на III армия.

Направете всичко възможно да съсрѣдоточите още единъ полкъ задъ 6-а дивизия, като предимно вземете войски отъ 1-а дивизия."

Въ 4 ч. сл. пл. той пакъ донесе за положението въ Щаба на действуващата армия и въ Щаба на съединенитѣ армии.

Следъ това той, възъ основа телеграмата на командуващия Съединенитѣ армии, цитирана по-горе, разпореди частитѣ да се окопаятъ на заетитѣ позиции.

Изобщо, командуващиятъ I армия, нито получи импулсъ за действие отгоре, нито самъ даде импулсъ на дивизиитѣ си било съ заповѣди, било съ вкарване въ действие армейския си резервъ, който презъ цѣлия день остана на мѣстото си.

Атаката на III армия на 4-и ноември.

Боятъ на 9-а Плѣвенска дивизия.

Още на 3-и ноември началникътъ на 9-а дивизия обходи позициитѣ на дивизията. Нѣкои батареи бѣха вече по мѣстата си, но други тепърва пристигаха. Пехотнитѣ части бѣха направили тукъ—таме малки окопи само за нѣколко роти. Преднитѣ постове бѣха западно отъ Кестенликъ—Чанакча, защото тѣзи села се заемаха отъ турцитѣ. Сведения за противника, за неговата позиция и за подстжпитѣ къмъ нея не бѣха събрани още. Бѣше разпоредено на 3-и вечерьта да се изпратятъ офицерски патрули, за да събератъ потрѣбнитѣ сведения.

Когато Щабътъ на дивизията се върна отъ обхода, получиха се отъ командуващия Съединенитѣ армии телеграфически разпореждания да се настани по-скоро артилерията. Пристигна отъ сжщия и едно шифровано запитване — дали се смѣта за възможно да се почнатъ военнитѣ действия, на което началникътъ на дивизията отговори въ 9 ч. 30 м. сл. пладне:

„По фронта на повѣрената ми дивизия има поставени до тая вечерь четири скорострелни, едно нескорострелно и едно гаубично отдѣления. Нощесъ ще бждатъ поставени на позицията едно скорострелно и едно нескорострелно отдѣления. На последното, обаче, не ще може напълно да се разчита, защото то се намира доста далечъ назадъ, и голѣмъ процентъ отъ личния му съставъ билъ боленъ отъ инфекциозния ентеритъ. Считамъ, че военнитѣ действия могатъ да се почнатъ."

Още преди да се приготви тоя отговоръ, получи се предупреждение, че на 4-и ноември Съединенитѣ армии ще атакуватъ Чаталджанската позиция. Началникътъ на дивизията предупреди по телефона бригаднитѣ командири.

Следъ това началникътъ на дивизията получи телеграма, която му посочваше обектитѣ за атаката, и въ 9 ч. 20 м. сл. той разпредѣли и съобщи на бригадитѣ обектитѣ, които трѣбва да атакуватъ.

Въ 10 ч. 30 м. сл. пл. ординарецъ донесе самата оперативна заповѣдь за атаката на Чаталджанската позиция. Въ 11 ч. сл. пладне началникътъ на дивизията отдаде следната заповѣдь:

„1) Сведенията за противника оставатъ сжщитѣ, както въ заповѣдь № 23, съ добавка, че артилерията, съсрѣдоточена срещу насъ, е въ твърде ограничено количество и се състои отъ най-разнообразни стара и нова системи.

2) Обединенитѣ I и III армии утре, 4-и ноември, ще настѫпятъ, съ цель да атакуватъ укрепената Чаталджанска позиция.

3) Повѣрената ми дивизия съ придаденитѣ къмъ нея 1-а бригада отъ 4-а Преславска дивизия, 5-и с. с. артилер. полкъ, 5-и не с. с. артилер. полкъ, гаубичното с. с. отдѣление на майоръ Каблешковъ, ще атакува фронта отъ линията Накашкьой—Куртъ Дере, включително, до линията укрепление № VII—с. Ясойренъ, включително. Вдѣсно отъ насъ атакува I армия на фронта Бахчеишкой и редута Санджакъ Тепе, а влѣво отъ насъ атакува 3-а Балканска дивизия на фронта укрепление № VII—с. Ясойренъ, изключително, до езерото Деркосъ.

4) 2-а бригада (полковникъ Поповъ) съ придадената ѝ артилерия ще атакува участъка, въ който сѫ разположени укрепленията: Караколъ Нокта (X), Гази Баири (IX), Акъ Бунаръ (XI) и Куртъ Дере.

5) 1-а бригада (полковникъ Евровъ) съ придадената ѝ артилерия ще атакува участъка на северъ отъ този на 2-а бригада, въ който сѫ разположени укрепленията: VIII, VII, 7 (Теирменъ Тепе) съ с. Ясойренъ, включително.

6) 1-а бригада отъ 4-а Преславска дивизия (полковникъ Тодоровъ) остава въ мое разпореждане, при Субатчую.

7) За намаление загубитѣ отъ артилерийския огънь настѫплението да се почне непремѣнно въ 5 ч. пр. пладне. При това препоржчвамъ поставенитѣ цели да се преследватъ съ твърдость и настойчивость при пълно съгласуване действията между пехотата и артилерията. Всѣко завладѣно парче земя да се укрепява и увѣнчава при първа възможность съ артилерия.

8) Домакинскитѣ обози на частитѣ, готови за движение, да останатъ на мѣстата си до второ разпореждане.

9) Въ време на боя първоначално азъ ще се намирамъ на височината северно отъ Субатчую, съ който пунктъ да се свържатъ всички бригади утре до 6 ч. пр. пл. най-късно.

Дивизията въ този моментъ заемаше фронта отъ височинитѣ южно отъ Еникьой до височината единъ клм. северно отъ Езетинъ: 2-а бригада съ две отдѣления отъ 9-и с. с. артилер. полкъ, две отдѣления отъ 5-и не с. с. артилер. полкъ и една пионерна рота заемаше участъка на югъ отъ пѫтя Уклали—Кестенликъ. 1-а бригада съ три отдѣления отъ 5-и с. с. артилер. полкъ и едно с. с. гаубично отдѣление — участъкъ северно отъ казания пѫть. 1-а бригада отъ 4-а Преславска дивизия (19-и и 31-и полкове — шесть дружини) бѣше на бивакъ единъ клм. северозападно отъ Субатчую. Щабътъ на дивизията бѣше на бивакъ половинъ клм. западно отъ сѫщото село.

Фронтоветѣ за атака бѣха голѣми, а силитѣ — малко, отбелязва началникътъ на дивизията въ реляцията. Всѣки чувствуваше пълната неизвестность, къмъ която се отива. Частитѣ не можаха да извършатъ предписанитѣ имъ рекогносцировки, поради

липса на време. Нѣкои отъ тѣхъ (1-а бригада) донесоха по телефона, че не знаели точно кои сж опредѣленитѣ имъ за атака обекти. Отъ Щаба на дивизията имъ се дадоха указания, доколкото това можеше да се направи по твърде непълната карта и доколкото се знаеше отъ личния огледъ, направенъ твърде набързо миналия день. Между това, частитѣ се готвѣха. Въ 5 ч. пр. пл. всички бѣха по мѣстата си, и настжплението почна по цѣлата линия. Щабътъ на дивизията тръгна за наблюдателния си пунктъ северно отъ Субатчую.

Настжплението на 2-а бригада. — Позицията на 2-а бригада бѣ раздѣлена на два участъка. Южниятъ се заемаше отъ 33-и Свищовски полкъ — три дружини — съ придадената артилерия. Северниятъ участъкъ се заемаше отъ 34-и полкъ — три дружини — съ придадената артилерия. 2./34. дружина образуваше бригадна поддръжка, задъ височината западно отъ позицията, а 2./33. дружина бѣ оставена за гарнизонъ въ Лозенградъ.

Къмъ полунощь командиръть на бригадата получи по телефона заповѣдь, въ която му се указваше участъка, който ще атакува, и че настжплението почва въ 5 ч. пр. пладне. Той повика пехотнитѣ и артилерийскитѣ полкови командири и направи устно следнитѣ разпореждания:

33-и полкъ — три дружини — да настжпи въ 5 ч. пр. пл. и да атакува противника въ укрепленията Караколъ Нокта и Куртъ Дере.

34-и полкъ — три дружини — да настжпи сжщо въ 5 ч. пр. пл. и да атакува противника въ укрепленията Гази Баири и Акъ Бунаръ.

Бригадната поддръжка въ 5 ч. пр. пл. да бжде на позицията на лѣвия флангъ на 33-и полкъ.

Артилерията до втора заповѣдь да остане на позицията си и да съдействува съ огъня си на атаката.

Войницитѣ до 5 ч. пр. пл. да бждатъ нахранени.

Началникътъ на артилерията въ участъка бѣше разузналъ мѣстностьта на 3-и и разпредѣли артилерията: въ дѣсния участъкъ — 1./5. не с. с. и 1./9. с. с. артилер. отдѣления, въ лѣвия участъкъ — 2./5. не с. с. и 3./9. с. с. артилер. отдѣления. Къмъ 2 ч. презъ нощьта отдѣленията бѣха по мѣстата си и, докато съмна, се окопаха. Тъй като позициитѣ се заеха на тъмно, даннитѣ за стрелбата можаха да се приготвятъ едва на разсъмване.

Като получи отъ бригадния командиръ заповѣдьта за атаката, началникътъ на артилерията разпредѣли зони за действие: на дѣсния участъкъ отъ височината северно отъ пжтя Накашкьой —Езетинъ до Караколъ Нокта и Куртъ Дере, включително, а за

лѣвия — отъ последната линия до Гази Баири — Акъ Бунаръ, включително.

Командирътъ на 33-и полкъ получи заповѣдьта за атаката въ 2 ч. 50 м. преди пладне. Турската позиция въ този участъкъ не бѣ разузната: редутътъ Караколъ Нокта и батареята до него бѣха известни въ полка, но „Черниятъ люнетъ съ високи амбразури[1])", който се намира на 1000 крачки югозападно отъ Караколъ Нокта, а така сѫщо окопитѣ около него не бѣха забелязани, защото отдалечъ се сливаха съ селото Накашкьой.

Въ 3 ч. 30 м. пр. пл. командирътъ на полка заповѣда устно дружинитѣ да се събератъ при дѣсния флангъ на бойната часть, откѫдето ще почнатъ настѫплението. Когато се събраха, той формира бойния редъ съ 3-а и 4-а дружини въ първа линия, а 1-а — задъ срѣдата. За направляваща назначи 3-а дружина.

Дружинитѣ, предшествувани отъ гѫсти патрули, настѫпиха въ строй по ротно, въ две линии, на близки разстояния.

Следъ като минаха предния долъ, дружинитѣ настѫпиха по платото, което се спущаше къмъ Сазлѫ дере (Катарджи су). Съмваше се и съразмѣрно съ съмването ротитѣ отъ бойната часть се разрѣдяваха влѣво и преминаваха въ боенъ редъ, а ротитѣ и дружинитѣ отъ втората и третата линии оставаха назадъ. Когато бойниятъ редъ стигна Катарджи су, преднитѣ роти бѣха се разгънали въ боенъ редъ, поддръжкитѣ бѣха на стотина крачки задъ тѣхъ, а картечната рота бѣ останала на позиция по-назадъ, на платото. Тогава се виждаше вече на 150—200 крачки.

Рѣката тукъ бѣ труднопроходима: тя бѣ широка 2·5—3 м. и намѣста бѣ дълбока до 1·50 м. Войницитѣ и офицеритѣ отъ 4-а дружина я прескачаха, но много отъ тѣхъ падаха въ водата и едва ги извличаха. На отвѫдния брѣгъ дружината се подреждаше. Когато патрулитѣ се изкачваха по височината до самата рѣка, турскитѣ постове, разположени на тая височина, откриха огънь. Ротитѣ, безъ да отговарятъ, се нахвърлиха съ викъ „ура" върху турскитѣ постове. Последнитѣ избѣгаха. Когато ротитѣ отъ бойната часть излѣзоха на казаната височина, тѣ бѣха срещнати съ силенъ пехотенъ и картеченъ огънь откъмъ Караколъ Нокта и отъ Баглъгъ табия (Черниятъ люнетъ). Ротитѣ понесоха голѣми загуби; излѣзе отъ строя раненъ и командирътъ на 13-а рота,

[1]) Баглъкъ табия.

поручикъ Маринополски. Поради това ротитѣ не можаха да напреднатъ повече. Направиха се опити да се тикне напредъ бойната часть: 16-а рота мина рѣката и удължи влѣво бойната часть на дружината, защото междината до 34-и полкъ бѣ голѣма. Мина и 15-а рота, за да подтикне бойната часть, но следъ едно привдигване на 20—30 крачки веригитѣ пакъ залегнаха. Съ сѫщата цель мина рѣката и 1-а дружина, но резултатътъ бѣше сѫщия. Особено опасенъ бѣ фланговиятъ огънь отъ Черния люнетъ. Двете дружини — 1-а и 4-а — останаха така, почти размѣсени, чакъ до вечерьта.

Предъ 3-а дружина рѣката се оказа по-дълбока отъ човѣшки ръстъ, затова всички се устремиха къмъ моста. Той бѣше съ нѣколко отвори, защото рѣката се раздѣля на нѣколко рѫкави, и бѣше разваленъ, а при това се обстрелваше. Нѣкои преплаваха рѣката, други я минаха съ други срѣдства, а нѣкои потънаха. При това ротитѣ се размѣсиха, и преминаването трая цѣлия день.

Картечната рота остана на позицията на платото западно отъ рѣката.

Командиръ̀тъ на 34-и полкъ получи заповѣдьта за атаката къмъ срѣднощь и веднага разпореди: къмъ 4 ч. пр. пл. войницитѣ да бѫдатъ нахранени и снабдени съ патрони. Въ 5 ч. полкътъ да настѫпи: 1-а и 4-а дружини въ бойна часть, а 3-а — въ поддръжка, задъ 4-а дружина, въ отстѫпъ влѣво. Къмъ 1-а дружина се придава и картечната рота.

Въ 5 ч. пр. пл. дружинитѣ бѣха събрани при първата линия и, предшествувани отъ гѫста патрулна верига и патрули за разузнаване мѣстностьта, настѫпиха въ строй по ротно, въ две линии, на близки интервали. На дѣсния флангъ на бойния редъ бѣше 1-а дружина съ две картечници[1]). Тя имаше първоначално две роти въ първа линия, но въ тъмнината, като търсѣше връзка съ 33-и полкъ, се отклони вдѣсно, поради което се образува незаето пространство. За неговото запълване се наложи да удължи бойната часть, като извади въ първа линия още една рота. Изглежда, че дружинниятъ командиръ не е знаелъ обекта на атаката, защото той и ротнитѣ командири сѫ отбелязали, че обектътъ имъ е билъ Караколъ Нокта, когато обектътъ имъ бѣше Гази Баири (Газилеръ). Дружината стигна р. Сазлѫ дере (Катарджи су), тамъ, кѫдето въ нея се влива Уржунюскиятъ притокъ, и я премина въ разгънатъ строй, безъ

[1]) Другитѣ две картечници не бѣха готови, и затова не тръгнаха.

натрупване и особена задръжка, макаръ че имаше дълбоки мѣста, въ които нѣкои потънаха. Започна да съмва. Ротитѣ взеха бойни разстояния. Въ това време турцитѣ откриха огънь, и ротитѣ пуснаха вериги. Картечната рота, която настжпваше съ дружината, зае позиция при устието на Уржунюския притокъ и тамъ остана до вечерьта.

4-а дружина имаше две роти въ първа и две роти въ втора линия, на близки разстояния. Дружината бѣ предшествувана отъ тжста патрулна верига и особени разузнавачи на мѣстността, и се движеше при най-голѣма тишина. Къмъ 6 ч. пр. пл. дружината стигна Катарджи су и я премина безъ особено затруднение, понеже тукъ тя бѣ дълбока 0·80 м. Къмъ 6 ч. 30 м. пр. пл. дружината стигна гребена на билото южно отъ Уржуню и се развърна въ боенъ редъ. Три роти излѣзоха въ бойна часть, а 13-а — остана въ поддръжка, въ отстжпъ задъ дѣсния флангъ. Въ 6 ч. 40 м. пр. пл., когато дружината се спускаше по източния склонъ южно отъ Уржуню, турцитѣ откриха силенъ пехотенъ и картеченъ огънь, обаче това не спрѣ ротитѣ — тѣ настжпиха по групи и единично и преминаха мочурливата долина на потока югоизточно отъ Уржуню. Въ 7 ч. 30 м. пр. пл. дружината стигна западния склонъ на възвишението, на който сж разположени укрепленията № VIII и Гази Баири (IX).

Току-речи веднага следъ откриването пехотенъ огънь, турцитѣ откриха и артилерийски огънь. Българската артилерия забеляза блѣсъцитѣ на турскитѣ батареи и откри огънь, а, следъ като взе видимо надмощие надъ тѣхъ, пренесе огъня по Караколъ Нокта, за да подготви атаката.

Между това, къмъ 7 ч. пр. пл., когато 1./33. дружина се слѣ съ 4-а дружина, безъ да успѣе да подтикне бойния редъ, командирътъ на 33-и полкъ донесе на бригадния командиръ, че, за да може полкътъ да продължи настжплението, трѣбва по-действителенъ артилерийски огънь по укреплението Караколъ Нокта и 3—4 роти, които да подтикнатъ веригата напредъ за преминаване въ атака. Въ сжщото донесение той съобщаваше, че 4-а дружина е на 300—400 крачки отъ окопитѣ на Караколъ Нокта. Последното не бѣше вѣрно; 4-а дружина бѣше около 1500 крачки отъ казанитѣ окопи. Обаче, командирътъ на бригадата, като взе това за вѣрно, прати заповѣдь на командира на 34-и полкъ да ускори настжплението на полка, който въ това време прехвърляше хребета южно отъ Уржуню, и заповѣда на началника на артилерията да назначи придружаващи батареи,

които да следватъ съ двата полка. Началникътъ на артилерията назначи 1./9. с. с. батарея за придружаваща 33-и полкъ. Командирътъ на тая батарея прати да иска указания, и, за да не се закъснѣе, началникътъ на артилерията заповѣда на командира на 3./9. с. с. отдѣление да изпрати друга батарея. Последниятъ изпрати 8 с. с. батарея.

Между това, командирътъ на 1-а батарея, щомъ получи заповѣдьта да настжпи, прекрати стрелбата, закачи и въ 7 ч. 53 м. поведе батареята въ колона по едно орждие, на разстояние 50 метра. Тъй като изпратениятъ още въ 5 ч. 30 м. пр. пл. разузнавачъ не се бѣше върналъ, батарейниятъ командиръ, капитанъ Винаровъ, излѣзе напредъ, на предлежещото възвишение, и разузна новата позиция, която отстоеше на 1000 м. отъ първата. Следъ това той спрѣ батареята въ долината задъ казаното възвишение, разгъна я и така, въ разгънатъ строй, изведе батареята на открита позиция и откри огънь по турскитѣ батареи вдѣсно отъ Караколъ Нокта. Оттамъ командирътъ на батареята съобщи на командира на 33-и полкъ за мѣстонахождението на батареята и за назначението ѝ.

Въ сжщото време тръгна напредъ и 8-а с. с. батарея. Обстреляна фронтално и флангово отъ турскитѣ батареи, но безъ загуби, тя излѣзе на 800 м. напредъ и зае открита позиция при пжтя Езетинъ—Кестенликъ. Мѣстностьта бѣ наклонена къмъ турската позиция. Батареята се виждаше като на длань, и престрелката по нея бѣ много удобна. При това батареята не можа да открие огънь скоро, защото трѣбваше да се подкопава много подъ лопатата. Батарейниятъ командиръ реши да заеме друга позиция задъ гребенчето оттатъкъ Катарджи су, но тъкмо предъ рѣката мѣстото бѣ така мочурливо, че орждията потъваха до главинитѣ, затова батареята зае позиция на 40—50 крачки западно отъ рѣката. Но и тукъ орждията затъваха и трѣбваше следъ всѣки четири—петь изстрели да се измѣстватъ.

Докато казанитѣ батареи излѣзоха на позиция, началникътъ на артилерията, като видѣ, че разстоянието на батареитѣ до Караколъ Нокта е твърде голѣмо — 4800—5000 метра, заповѣда на началницитѣ на участъцитѣ или групитѣ да изпратятъ още по една придружаваща батарея.

Началникътъ на дѣсния участъкъ заповѣда и на 2-а батарея да настжпи и да заеме позиция и да поддържа пехотната атака. Командирътъ на батареята, следъ като попълни бойнитѣ припаси, поведе батареята на силенъ търсъ и галопъ и подъ артиле-

рийския огънь на турцитѣ отпредъ и отстрани успѣ да изведе батареята и да я разположи на позиция въ падината северно отъ селото Езетинъ. Оттамъ веднага откри огънь съ право мѣрене по турската батарея при Баглъкъ табия и я принуди да млъкне. Следъ това батарейниятъ командиръ, поручикъ Василевъ, продължи стрелбата съ единъ взводъ, като оттегли другия на маскирана позиция. Подъ прикритието на огъня на последния взводъ той оттегли и първия. И като виждаше, че щитоветѣ на 1-а батарея, която бѣ влѣво и назадъ, блѣщятъ, той заповѣда да намажатъ щитоветѣ на неговата батарея съ каль. Благодарение на това, турцитѣ не можаха да открияТъ батареята. Батареята съ единия взводъ обстрелваше Черното укрепление, а съ другия държеше въ респектъ батареята до сѫщото укрепление.

7-а батарея получи заповѣдь да настѫпи, като батарея, придружаваща 34-и полкъ, да заеме позиция задъ хребетчето между дветѣ рѣки, и оттамъ да насочи огъня си по казаното укрепление. Батареята не можа да напредне повече отъ 800 метра, защото, отъ една страна, турцитѣ насочиха срещу нея силенъ огънь, а отъ друга, мѣстностьта бѣ мочурлива и рѣката — непроходима. Батареята, следъ като откачи, не можа да открие огънь по Гази Баири, защото четири турски батареи, скрити въ гънкитѣ отсамъ укреплението, откриха огънь по нея. Батареята поведе борба съ тѣхъ.

Най-после, по заповѣдь на началника на артилерията, настѫпи и 6-а не с. с. батарея и зае почти закрита позиция задъ 8-а батарея и съ мѣрникъ $22^1/_2$ откри силенъ огънь по Караколъ Нокта и по окопитѣ около него.

Докато батареитѣ настѫпваха, часть отъ турската артилерия бѣше парализирана отъ огъня на българската, часть — стреляше по настѫпващата българска пехота.

Между това, пехотнитѣ части не можаха да се възползуватъ отъ ожесточената борба, която поведоха излѣзлитѣ напредъ батареи. Наистина, бригадниятъ командиръ направи усилия въ това отношение. Още когато получи невѣрното донесение, че 33-и полкъ е на 300 крачки отъ Караколъ Нокта, той заповѣда на 2-а пионерна рота, която бѣ изпратена отъ Щаба на дивизията въ негово разпореждане, да построи мостове на Катарджи су. Следъ като батареитѣ излѣзоха напредъ, въ 9 ч. 15 м. пр. пл., по искането на командира на 33-и полкъ, той му изпрати две роти отъ бригадната поддръжка.

Следъ 20 минути получи по телефона съобщение отъ Щаба на дивизията, че му се изпращатъ 1./19. и 2./19. дружини и Мостовата полурота отъ 4-а дивизия на височината два и половина клм. югозападно отъ Уклали, и че при действителна нужда той може да се възползува отъ тѣхъ. Поради това той изпрати въ помощь на 33-и полкъ и останалитѣ две роти отъ бригадната поддръжка.

Къмъ 10 ч. пр. пл. турски батареи откъмъ село Кърджали откриха силенъ страниченъ огънь по пехотнитѣ части. Тъй като тѣзи батареи бѣха почти вънъ отъ обсега на българскитѣ батареи и се намираха въ участъка, атакуванъ отъ 1-а бригада, то командирътъ на 2-а бригада поиска отъ Щаба на дивизията казанитѣ турски батареи да се обстрелятъ отъ артилерията на 1-а бригада.

Въ 10 ч. 30 м. пр. пл. пристигнаха изпратенитѣ две дружини отъ 19-и полкъ. Командирътъ на бригадата веднага заповѣда едната отъ тѣхъ да усили 33-и полкъ.

Въ 11 ч. 15 м. пр. пл. бригадниятъ командиръ, като видѣ, че неговата артилерия взе надмощие надъ турската въ Караколъ Нокта и близкитѣ нему зони, и че бѣ достатъчно подготвила атаката, заповѣда на началника на артилерията да съсрѣдоточи още веднъжъ огъня на по възможность повече батареи върху Караколъ Нокта, а на командира на 33-и полкъ — да атакува това укрепление.

Артилерията, както се каза, бѣше раздѣлена на две части: петь не с. с. и две с. с. батареи бѣха останали на първата позиция, като „опорни батареи", а останалитѣ четири с. с. и една не с. с. бѣха излѣзли напредъ, за да поддържатъ по-добре пехотата.

Началникътъ на артилерията изпрати веднага заповѣдь до началницитѣ на участъцитѣ да съсрѣдоточатъ огъня си по укреплението Караколъ Нокта, понеже ще го атакува 33-и полкъ, който билъ на 300 крачки отъ него. Тѣ съсрѣдоточиха огъня, но дружинитѣ отъ 33-и полкъ продължаваха да се окопаватъ. Командирътъ на полка донесе, че настжплението е невъзможно, защото изпратенитѣ за усилване четири роти се насочили къмъ 34-и полкъ, че е нуждно да се построятъ мостове и че турскитѣ картечници много прѣчатъ.

Командирътъ на бригадата упжти подкреплението къмъ 33-и полкъ, заповѣда пакъ на артилерията да обстреля Караколъ Нокта и въ 12 ч. 46 м. сл пл. заповѣда на командира на 33-и полкъ:

„Артилерията обстрелва Караколъ Нокта. Следъ десеть минути ще се насочи огъня на всичката артилерия върху укрепленията. Пригответе се и щурмувайте. Придружаващитѣ батареи сѫ готови, и веднага ще излѣзатъ върху укреплението."

Началникътъ на артилерията заповѣда на началницитѣ на групитѣ да пренесатъ огъня по окопитѣ, „които сѫ влѣво отъ Караколъ Нокта", и да съдействуватъ на пехотата. Обаче, атака такъ не последва.

И наистина, отъ изпратенитѣ подкрепления при 33-и полкъ бѣха стигнали само дветѣ роти, другитѣ две тепърва идѣха, а тъкъ дружината отъ 19-и полкъ се прецеждаше по единъ — по двама, и нѣмаше изгледъ да стигне до вечерьта, и, най-важното, не можеше да се настѫпи срещу Караколъ Нокта, докато не се завладѣе укрепениятъ гребенъ западно отъ Накашкьой, защото отъ тоя гребенъ турцитѣ биеха флангово настѫпващитѣ къмъ Караколъ Нокта и причиняваха голѣми загуби особено съ картечницитѣ си[1]). Командирътъ на полка донесе, че при тия условия настѫплението е невъзможно. Въ отговоръ на това, командирътъ на бригадата му съобщи, че му е изпратена една дружина отъ 19-и полкъ, като го предупреди, че съ тая дружина се изчерпва бригадната поддръжка, и, щомъ тя стигне, той трѣбва да атакува укреплението.

Дружината, както се каза, се прецеждаше извънредно бавно, и до вечерьта едва две роти стигнаха бойната линия.

1./34. дружина, както се каза, се отклони надѣсно, до 33-и полкъ, и заедно съ последния зае възвишението на изтокъ отъ Катарджи су, възвишение, за което дружинниятъ командиръ пише, че било единственото мѣсто, кѫдето можеше да се намѣри опора и закритие за дружината. И така, намѣсто къмъ своя обектъ—Гази Баири, къмъ 10 ч. пр. пл. дружината се озова срещу Караколъ Нокта. Следъ това, обаче, дружината, поражавана отъ фронта — отъ Караколъ Нокта, отъ дѣсния флангъ — отъ Черното укрепление и съ артилерийски огънь отъ Пейкеръ Паша табия, не можа да напредне повече и замръкна на това мѣсто заедно съ дружинитѣ отъ 33-и полкъ.

Влѣво отъ 1-а дружина, на доста голѣмъ интервалъ, настѫпваше 4-а дружина. Дружината се бѣше спрѣла въ западнитѣ скли на Гази Баири, на около 1400 крачки отъ едно турско укрепление, и тъй като това укрепление бѣше предъ укрепле-

[1]) По необясними причини укреплението на гоя гребенъ, наречено Черния люнетъ, не бѣ взето въ внимание, нито отъ бригадния, нито отъ полковия командиръ, макаръ че за това бѣха предупредени отъ командира на 1./6. бригада.

нието Гази Баири, то дружината се насочи къмъ него. До това време дружината бѣ претърпѣла слаби загуби, но въ 7 ч. 35 м. турцитѣ отъ казаното укрепление и отъ окопитѣ предъ него откриха силенъ пушеченъ, картеченъ и орѫдеенъ огънь и започнаха да нанасятъ чувствителни загуби. За да усили огъня отъ бойната часть и за да подтикне веригитѣ напредъ, дружинниятъ командиръ удължи бойната линия влѣво съ дружинната поддръжка (13-а рота). Следъ това дружината настѫпи стремително, по единично и по групи. Къмъ 8 ч. пр. пл. отъ югоизтокъ върху дѣсния флангъ на дружината се изсипа силенъ орѫдеенъ, картеченъ и пушеченъ огънь. Тъй като дружината бѣше изпреварила другитѣ дружини, тя привлѣче огъня отвсѣкѫде, но всичко това като че ли даваше на дружината подтикъ да върви напредъ, и тя, въпрѣки голѣмитѣ загуби, настѫпваше съ мѫжество, достойно за удивление.

До 10 ч. 45 м. пр. пл., когато дружината стигна и залегна на 600 крачки отъ казаното укрепление, паднаха ранени почти всички началници въ дружината, а именно: командира на 14-а рота капитанъ Николовъ Сейко, на 15-та рота — поручикъ Михайловъ Георги, на 13-а рота — поручикъ Краевъ Гуканъ и на 16-а рота — подпоручикъ Джамбазовъ П. Отъ 16-а рота падна убитъ подпоручикъ Влаховъ, а ранени: поручикъ Денчевъ и офицерскиятъ кандидатъ Дрѣнски и фелдфебелътъ Станоевъ Илия, а така сѫщо и фелдфебелътъ на 14-а рота, Коновъ Христо. Паднаха и много войници, имената на които, за голѣма жалость, историята не може да отбележи въ тая книга.

Въ 16-а рота не остана нито единъ началникъ, и командуването ѝ пое ефрейторътъ Кирчевъ Георги Доневъ, който съ безстрашие и героизъмъ увличаше ротата напредъ.

Ротитѣ останаха почти безъ поддръжка, и дружинниятъ командиръ изпрати адютанта си, подпоручикъ Стойчевъ Киро, който на връщане бѣше раненъ, да доложи за това на командира на полка. Командиръть на полка изпрати 10-а рота, която настѫпи въ отстѫпъ на лѣвия флангъ и, въпрѣки силния огънь, къмъ 12 ч. 30 м. сл. пл. стигна на 400 крачки отъ бойната линия и оттамъ откри вихровъ огънь по противника. Това даде новъ тласъкъ на дружината, и тя къмъ 2 ч. сл. пл. направи още единъ наскокъ напредъ. 10-а рота така сѫщо излѣзе въ бойната линия, като я удължи влѣво. Но тъй като частитѣ влѣво и вдѣсно останаха назадъ, дружината не можеше да напредне повече, и се окопа предъ казаното укрепление.

3-а дружина отъ полка, като полкова поддръжка, стигна и се окопà 200 крачки южно отъ Уржуню. Отъ нея, както се каза, бѣ изпратена 10-а рота да подкрепи 4-а дружина. Картечната рота не взе участие въ боя. Тя изгуби връзката съ 4-а дружина и презъ цѣлия день остана задъ върбитѣ край Катарджи су.

До 1 ч. сл. пл. българскитѣ батареи имаха надмощие, но турцитѣ до това време успѣха да усилятъ артилерията си и да насочатъ огъня си по излѣзлитѣ напредъ български батареи. По блѣсъцитѣ българитѣ ясно различиха следнитѣ батареи: на бърдото южно отъ Кърджали*) — три батареи; предъ и влѣво отъ Гази Баири — две гаубични батареи; на склона северно отъ укреплението Хамидие — две батареи; при Караколъ Нокта — една батарея и при Черното укрепление, югозападно отъ Караколъ Нокта, — една батарея. Най-после, биеше въ флангъ и артилерията, разположена въ и около укреплението Поруклу табия, северно отъ Уржуню.

Между всички тия батареи, по-голѣмата часть отъ които бѣха вънъ отъ досе́га на опорнитѣ батареи, и между излѣзлитѣ напредъ петь български батареи се започна отчаяна борба. Двснофланговата — 2-а — с. с. батарея, благодарение на това, че бѣ добре маскирана задъ малкото гребенче, не можа да бѫде открита отъ турцитѣ, и продължаваше до вечерьта да обстрелва съ единъ взводъ турската батарея при Черния люнетъ, а съ другия — турскитѣ окопи при Караколъ Нокта.

1-а с. с. батарея, която бѣ на открита позиция въ една нива, бѣ изложена на голѣма опасность. Докато батареята обстрелваше съ мѣрникъ 34·5 турската батарея южно отъ Караколъ Нокта, обстреля я турска батарея откъмъ Гази Баири. Този огънь бѣше недействителенъ и не попрѣчи на батареята да открие огънь и да спре настѫплението на турски колони, които се спущаха по гребена къмъ Черното укрепление. Скоро следъ това батареята бѣ обстреляна съ шрапнелъ откъмъ Хамидие, но и тоя огънь бѣ недействителенъ. Батареята насочи огъня си пакъ по турска пехота, която се спущаше отъ Караколъ Нокта къмъ окопа предъ него. Въ това време, обаче, батареята вдѣсно отъ Караколъ Нокта и батареитѣ откъмъ Хамидие и Гази Баири се бѣха пристреляли и, поражавайки откритата батарея отъ фронта и отъ двата фланга съ бризантни гранати, нанесоха ѝ голѣми загуби. Въ половинъ часъ турцитѣ демонтираха две орждия и две ракли, убиха двама и раниха деветь прислужници. Батарейниятъ командиръ, капитанъ Винаровъ,

*) Къзълджали.

продължи борбата само съ две орѫдия. Къмъ 12 ч. 30 м. сл. пл. ранени отъ 33-и полкъ минаха край батареята и посочиха на батарейния командиръ мѣстото на една картечница, която бѣ нанесла голѣми загуби. Батареята я принуди да млъкне. Обаче, предвидъ непрестанната турска стрелба и трудноститѣ да се попълнятъ бойнитѣ припаси, командирътъ на батареята въ 1 ч. 30 м. сл. пл. заповѣда да отдръпнатъ останалитѣ две здрави орѫдия задъ близкия склонъ, и на прислугата заповѣда да се скрие. При изпълнението на тая заповѣдь още двама прислужници бѣха ранени. Въ 2 ч. сл. пл. батарейниятъ командиръ съ дветѣ здрави орѫдия зае позиция 300 метра задъ предишната и въ подножието на главната позиция. Оттукъ батареята можеше да обстрелва само Караколъ Нокта и окопитѣ предъ него. Обаче, поради това, че на три—четири метра отъ позицията минаваше пѫть, движението по който привлѣче вниманието на турцитѣ върху взвода, турцитѣ бързо се пристреляха, и една сполучливо паднала граната рани единъ прислужникъ и извади отъ строя два коня. Командирътъ на батареята видѣ, че и останалитѣ орѫдия ще бѫдатъ разрушени, а прислугата — избита, заповѣда да спуснатъ орѫдията въ една долчинка, а прислугата да се скрие. Въ това положение батареята замръкна.

Още по-голѣма съпротива прояви 8-а с. с. батарея. Тя бѣ обстреляна отъ фронта и съ фланговъ огънъ отъ батареитѣ северно отъ Хамидие. Къмъ 9 ч. пр. пл. батареята търпѣше вече загуби — контузенъ бѣ въ крака и самъ батарейниятъ командиръ, капитанъ Филиповъ, но остана въ строя. Въ 9 ч. 30 м. турцитѣ изкараха открито на гребена около единъ клм. югозападно отъ Караколъ Нокта две орѫдия и почнаха да демонтиратъ батареята. Батарейниятъ командиръ взе 1-о, а подпоручикъ Кочевъ 2-о орѫдие и започнаха да контърдемонтиратъ. Въ това време парче отъ снарядъ удари батарейния камандиръ въ главата и го уби. Като се научи за това командирътъ на полка, заповѣда на поручика отъ 7-а батарея Недевски да поеме 8-а батарея. Когато, обаче, последниятъ отиваше къмъ батареята, бѣше контузенъ, и батареята остана да се командува отъ подпоручикъ Кочевъ.

Следъ като падна убитъ командирътъ, прислугата се скри въ една падина, докато огъньтъ утихна. Когато дветѣ турски орѫдия се скриха, прислугата бѣ извикана при орѫдията. Но, щомъ почваше стрелбата, урагани отъ шрапнели, гранати и фугасни снаряди принуждаваха батареята да прекрати огъня, и прислугата да се скрие, поради което батареята, като оставимъ

настрана загубата на командира ѝ, не претърпѣ голѣми загуби: единъ войникъ и единъ конь убити и шесть — ранени и контузени, колелото на едно орждие подбито и една ракла пронизана отъ цѣлъ снарядъ. Батареята е изстреляла всичко 432 снаряда.

7-а с. с. батарея бѣ на позиция северозападно отъ 8-а батарея, недалечъ отъ западния брѣгъ на Катарджи су. Както се каза, тя имаше задача да бие Гази Баири, но още отъ самото начало поде борба съ четири турски батареи и се бори съ тѣхъ най-упорито до 3 ч. 45 м. сл. пл., като ги заставяше последователно, макаръ и временно, да замлъкватъ. Най-тежко бѣше положението къмъ 4 ч. сл. пл., когато по-голѣмата часть отъ турскитѣ батареи, въ това число и гаубичнитѣ, съсрѣдоточиха огъня си върху тая батарея. Турцитѣ изкараха на открито и една шест-орждейна батарея, но тя бѣ принудена да се оттегли, като остави дветѣ си орждия безъ прислуга. Въ тая неравна борба батареята понесе голѣми загуби: 2 убити, 15 ранени и 8 контузени, т. е. 25 души отъ 44 въ бойната часть. Командиръ̀тъ на батареята бѣ принуденъ да прекрати стрелбата по недостигъ на персоналъ и донесе за това. Командиръ̀тъ на полка изпрати 12 души отъ 9-а с. с. батарея, и батареята пакъ откри огънь.

Батареята изстреля почти цѣлия си боенъ комплектъ — 1214 шрапнели и 98 гранати. По нея сж хвърлени повече отъ 3000 снаряди[1]).

Задъ 8-а с. с. батарея, тамъ, кждето бѣ първата ѝ позиция, излѣзе на позиция и 6-а с. с. батарея; тя води борба главно противъ Караколъ Нокта.

Настжплението на 1-а бригада. — На 3-и ноември командиръ̀тъ на 1-а бригада обиколи позициитѣ, които заемаше бригадата, и въ 2 ч. 30 м. сл. пл. донесе, че пехотнитѣ полкове сж заели мѣстата си, но артилерията не е още. Всички батареи ще бждатъ по мѣстата си едва следната нощь.

Когато той получи предупреждението отъ дивизията и заповѣдьта за атака, бригадата бѣ разположена така: 17-и полкъ, 2./5. и 3./5. с. с. артилер. отдѣления — на височината западно отъ Кестенликъ; 4-и полкъ и 1./5. с. с. артилер. отдѣление — на височината северозападно отъ Чанакча; 1-о с. с. гаубично отдѣление — въ падината задъ срѣдата на 17-и полкъ.

[1]) Намѣрени и преброени попадания: 20 отъ крепостни орждия, 477 отъ 12 см. гаубици, 528 бризантни гранати и шрапнели на ударъ отъ полски 7·5 см. орждия и 348 шрапнелни чаши отъ сжщия типъ.

Въ 11 ч. 55 м. сл. пл. командирътъ на бригадата издаде заповѣдь, въ която, като заемаше отъ заповѣдьта по дивизията сведенията за противника и за съседнитѣ войски, организира атаката, както следва:

„Повѣрената ми бригада съ придаденитѣ ѝ 5-и с. с. артилер. полкъ, 1-о с. с. гаубично отдѣление ще атакува участъка на северъ отъ тоя на 2-а бригада, въ който сѫ разположени укрепленията: VIII, VII, VI, 7 (Теирменъ Тепе) и 8 (Тюджиръ Тепе) съ селото Ясойренъ, включително.

17-и Доростолски полкъ да атакува участъка на северъ отъ Уржуню, укреплението VIII (южно отъ Кърджали), укреплението 8 (Тюджиръ Тепе) и с. Ясойренъ, включително.

4-и Плѣвенски полкъ да атакува участъка отъ неприятелската позиция влѣво отъ 17-и полкъ — укрепленията VII и VI и Теирменъ Тепе (7), включително.

Артилерията, подъ ржководството на командира на 5-и с. с. артилер. полкъ, да съдействува на атаката на пехотнитѣ полкове."

Следъ това, като приповтаряше указанията, дадени въ точка 7-а отъ заповѣдьта по дивизията, той добави: „При това най-настоятелно препоржчвамъ на артилерийскитѣ началници зорко да следятъ действията на пехотнитѣ части, за да могатъ съ огъня си да даватъ най-мощно и своевременно съдействие на настѫпващата пехота".

Командирътъ на 5-и с. с. артилер. полкъ получи презъ нощьта заповѣдьта на бригадния командиръ. Още на 3-и той заедно съ началника на 9-а дивизия обиколи позицията и намѣри всички отдѣления настанени и готови за действие, началницитѣ се бѣха запознали съ предлежещата мѣстность и си бѣха приготвили потрѣбнитѣ перспективни скици съ опредѣлени разстояния и жгли на мѣстностьта до по-важнитѣ пунктове отъ турската позиция.

Позицията, която заемаха отдѣленията, имаше надвишаващо положение и добъръ далеченъ обстрелъ. Батареитѣ бѣха маскирани. Подвозътъ на снаряди ставаше скрито — храсталакътъ скриваше всѣко движение. Обаче, за близъкъ обстрелъ орждията трѣбваше да се извадятъ на гребена открито. Съобщенията съ тила бѣха трудни, а предъ фронта нѣмаше скрити подстѫпи и удобни пѫтища за настѫпление. Най-после, позицията бѣше пресѣчена напрѣки съ непроходимъ за артилерията долъ, и съобщението между 1-о артилер. отдѣление и останалитѣ можеше да става само по пѫтя, който обикаляше твърде много.

Разположението на батареитѣ даваше възможность да се обстрелватъ: укреплението на изтокъ отъ Кестенликъ и на северъ отъ Уржуню, укреплението на изтокъ отъ Чанакча и укреплението на изтокъ отъ Еникьой. Освенъ това, съ доста далеченъ огънь (петь клм.) можеха да се обстрелватъ укрепленията VII, VIII и окопитѣ около Уржуню.

На всѣко полско отдѣление бѣше назначенъ районъ за обстрелване, а гаубичното отдѣление бѣ оставено за действие по всичкитѣ райони. Взети бѣха мѣрки и за действие на нѣколко отдѣления по всѣки районъ.

Тъй като настжплението на пехотата почваше още отъ тъмно, предполагаше се, че, докато съмне, тя ще се приближи до укрепленията, които ще атакува, и артилерията ще насочи огъня си не противъ турската артилерия, а противъ защитницитѣ на казанитѣ укрепления.

17-и полкъ имаше 1-а дружина на височината югозападно отъ Чанакча, 2-а дружина съ картечната рота — на височината западно отъ Кестенликъ, 3-а дружина: три роти — на височината югозападно отъ сжщото село, а една рота — на височината североизточно отъ Уклали. 4-а дружина бѣше полкова поддръжка. Фронтътъ на полка бѣше около два и половина клм. Дружинитѣ се окопаваха, когато на 3-и ноември, къмъ 11 ч. 20 м. сл. пл., командиръть на полка получи предупреждение за атаката. Очаквайки заповѣдьта, той повика дружиннитѣ командири и старшия лѣкарь. Къмъ 1 ч. пр. пл. заповѣдьта пристигна. Тя предизвика голѣмо недоразумение: въ нея обектитѣ, които се даваха на полка, бѣха обозначени съ римски и арабски цифри а пъкъ скица съ подобно обозначение на турскитѣ укрепления не бѣ изпратена въ полка; единствената скица, съ която разполагаше бригадата, бѣ дадена на 4-и полкъ. Стана нужда да се прави справка въ Щаба на бригадата и да дойде офицеръ отъ Щаба на дивизията, за да може командиръть на полка да се ориентира.

Отъ това ориентиране и отъ разузнаването, което предния день бѣ направилъ заедно съ дружиннитѣ командири, командиръть на полка заключи твърде право, че първиятъ обектъ, който му предстои, е укреплението Пейкеръ Паша (Поруклу табия), разположено източно отъ Кестенликъ и неотбелязано върху картата, а следъ него — укреплението южно отъ Кърджали (Къзълджали) и Тюджиръ Тепе.

За тая цель той заповѣда полкътъ въ 4 ч. 30 м. да се събере на височината западно отъ Кестенликъ, а въ 5 ч. пр. пл. да настѫпи съ две дружини въ първа линия: 2-а дружина — край южния край на Кестенликъ и да атакува западния фасъ на укреплението; 3-а дружина — три роти — да настѫпи и да атакува съвмѣстно и вдѣсно отъ 2-а дружина; полковата поддръжка — 1-а и 4-а дружини — да следва задъ 2-а дружина; картечната рота да настѫпи и да заеме източния край на Кестенликъ; дветѣ роти, назначени за прикритие на артилерията, да останатъ на мѣстата си. За връзка влѣво, съ 4-и полкъ, да се назначи отъ 1-а дружина една рота, която да настѫпи северно и край селото, да поддържа казаната връзка и да атакува заедно съ 2-а дружина, а за връзка вдѣсно командирътъ на 3-а дружина да назначи усиленъ патрулъ.

Въ указаното време полкътъ се събра на височината западно отъ Кестенликъ и точно въ 5 ч. пр. пл. настѫпи. Всѣка дружина имаше две роти въ бойна часть и две — въ поддръжка, а ротитѣ бѣха въ линия отъ взводни колони, въ две линии. Всѣка рота се предшествуваше отъ близка и гѫста патрулна верига.

2-а дружина, която бѣше опредѣлена да държи посоката, тръгна къмъ южния край на Кестенликъ и оттамъ — къмъ укреплението Поруклу табия. Вдѣсно и успоредно съ нея настѫпи 3-а дружина. 4-а дружина настѫпи задъ 2-а, а 1-а — задъ 3-а дружина. Мѣстността бѣ покрита съ лозя, обградени съ трапища, насипи и плетове, долове и рѣкички. Валѣше дъждъ, бѣше тъмно, войницитѣ се спъваха, падаха и губѣха. 5-а рота, която държеше посоката и която се водѣше отъ българинъ отъ Кестенликъ, както и цѣлата 2-а дружина, запази посоката, но 3-а дружина се насочи, намѣсто къмъ укреплението Поруклу табия, къмъ укреплението Мешеликъ (Асимъ Паша), което бѣше обектъ на 4-и полкъ. Така че преднитѣ роти на тая дружина се озоваха влѣво, между преднитѣ роти на 2-а дружина.

Забави движението и рѣката Сазлѫ дере. Тя не бѣше много широка — намѣста по-пъргави войници я прескокнаха, обаче на много мѣста, поради дълбочината и недостѫпността на брѣговетѣ, бѣше непроходима. Това причини струпване, малко разбъркване и закъснение отъ 20—30 минути. Когато преднитѣ дружини минаха рѣката, вече съмваше. Дружинитѣ и ротитѣ преминаха отъ строй за нощни въ строй за дневни действия, т. е. пръснаха бойна верига и взеха голѣми разстояния. Турцитѣ

забелязаха настжплението на българитѣ и откриха по тѣхъ най-силенъ пехотенъ и картеченъ огънь. Въпрѣки това българитѣ се устроиха, подадоха се напредъ, 800 крачки отъ турцитѣ, и откриха огънь. Картечната рота отъ позицията югозападно отъ Честенликъ така сжщо откри огънь. Тъй като 3-а дружина, намѣсто на дѣсния флангъ, се озова на лѣвия, командирътъ на 2-а дружина извади въ първа линия на дѣсния флангъ и 7-а рота. Но това бѣ недостатъчно, защото турцитѣ имаха окопи за пехота и за картечници южно отъ Пейкеръ Паша (Поруклу) табия и оттамъ биеха странично българитѣ. За противодействие на това, командирътъ на полка заповѣда на 1-а дружина — три роти — да излѣзе въ първа линия срещу казанитѣ окопи, а на картечната рота — да се премѣсти на позиция въ източния край на селото и да открие огънь по казанитѣ окопи.

3-а дружина настжпи съ две роти въ първа линия и една — въ втора и откри огънь по казаната посока, а картечната рота се премѣсти на указаното мѣсто и така сжщо откри огънь.

При все това дружинитѣ се намѣриха въ твърде трудно положение — тѣ се обстрелваха кръстосано отъ югоизтокъ, отъ изтокъ (Пейкеръ Паша табия) и отъ североизтокъ (Мешеликъ табия) и не можеха повече да напреднатъ.

Между това, поради облачното и малко мъгливо време, артилерията и отъ дветѣ страни още не стреляше. Къмъ 7 ч. 45 м., по заповѣдь на началника на артилерията, откриха огънь по Мешеликъ табия 2./5. с. с. полско и гаубичното артилер. отдѣления. Групички турски войници напуснаха укрепленията и се оттеглиха въ по-заднитѣ окопи.

Българитѣ се окуражиха. Командирътъ на 17-и полкъ заповѣда да продължатъ настжплението. И наистина, бойната часть се подаде стотина крачки напредъ, обаче въ това време турската артилерия, въ отговоръ на българската, откри огънь по цѣлата линия. Особено много поражаваха настжпващата българска пехота нѣколко полски и тежки батареи, разположени източно отъ укреплението Асимъ Паша.

За да отвлѣче часть отъ огъня отъ настжпващитѣ дружини, командирътъ на полка разгъна 1-а дружина (три роти) въ отстжпъ на дѣсния флангъ. 2-а рота, която бѣ назначена да държи връзка съ 4-и полкъ, влѣво, на разсъмване забеляза и донесе на командира на 2-а дружина, че на разстояние два километра части отъ 4-и полкъ се спущатъ отъ гората северно отъ Чанакча. Дружинниятъ командиръ му заповѣда да не изпуща връзката и да

се насочи съ ротата си срещу югозападния фасъ на укреплението Мешеликъ (Асимъ Паша). Ротата подъ кръстосания огънь отъ това укрепление и отъ Пейкеръ Паша табия настжпи и стигна на около 700 крачки отъ Асимъ Паша, залегна и откри огънь по него.

Къмъ сжщото укрепление малко по-късно настжпваше и 4-и Плѣвенски полкъ.

Тоя полкъ вечерьта срещу 4-и бѣше разположенъ на позиция на височината северозападно отъ с. Чанакча. 1-а дружина бѣше предни постове, а останалитѣ дружини — на бивакъ задъ артилерийската позиция.

На 3-и, въ 11 ч. 30 м. сл. пл., командирътъ на полка, следъ като бѣше получилъ предупреждението за атаката, получи и заповѣдьта за нея. Той повика дружиннитѣ командири и, като имъ съобщи задачата на полка, направи следнитѣ разпореждания: тръгване на дружинитѣ отъ бивака въ 4 ч. пр. пл.; настжпление отъ линията на селата Чанакча—Еникьой въ 5 ч. пр. пладне. 3-а и 4-а дружини се назначаваха въ първа линия, а другитѣ — поддръжка; обектъ — укреплението № VII (Измидъ).

Въ 4 ч. пр. пл. дружинитѣ тръгнаха отъ бивака. Тъй като мѣстностьта бѣше обрасла съ храсталакъ, дружинитѣ се изтеглиха въ походенъ редъ по пжтя, който бѣ прокаранъ за артилерията. 4-а дружина бѣше начело, а задъ нея — 2-а и 3-а. Движението на дружината се задържа на повече отъ 20 минути отъ 14-а рота, оставена поддръжка на 4-а дружина, която, намѣсто да очисти пжтя и да даде възможность на дружината да премине, стоеше на него, а движението встрани бѣше невъзможно, и то въ това време, когато 4-а дружина бѣ вече излѣзла отъ храсталака. Това случайно задържане стана причина да не се използува напълно тъмнината.

И наистина, 4-а дружина бѣше излѣзла отъ храсталака, отби се къмъ Чанакча и се построи въ боенъ редъ къмъ укреплението Мешеликъ, като имаше 15-а и 16-а роти въ първа линия. 2-а дружина се разгъна вдѣсно отъ 4-а, като имаше 10-а и 11-а роти въ първа линия. Тя мина край и презъ Чанакча.

Въ това време — 6 ч. 30 м. пр. пл., когато бойната часть бѣше на линията на Чанакча, се бѣше съмнало, и турцитѣ откриха силенъ пехотенъ и картеченъ огънь отъ окопитѣ предъ и встрани на укреплението № VII. Българскитѣ роти отъ първата линия минаха въ боенъ редъ. Дружинитѣ продължиха настжплението, безъ да стрелятъ, и достигнаха р. Катарджи су (Сазлж дере). При това движение ротитѣ бѣха обстреляни отъ окопитѣ северозападно

отъ Мешеликъ табия, отвждъ притока на Катарджи су. Поради това 4-а дружина се насочи къмъ тия окопи, и между 3-а и 4-а дружина се образува доста голѣма незаета междина. 2-а дружина настжпи въ тая междина и излѣзе въ първа линия, като имаше 5-а и 7-а роти бойна часть.

Докато дружинитѣ минаваха р. Катарджи су и се устройваха, започна артилерийски огънь, както отъ българска, така и отъ турска страна. Въпрѣки това, дружинитѣ, следъ като се устроиха, продължиха настжплението, обаче най-голѣмата прѣчка бѣше фланговиятъ огънъ отъ окопитѣ северозападно отъ Мешеликъ (Асимъ Паша) табия, окопи, срещу които се насочи 4-а дружина.

Тая дружина мина сравнително леко рѣката, която на това мѣсто не представя сериозно препятствие. Обаче, тя бѣ обстреляна откъмъ лѣвия флангъ отъ споменатитѣ окопи, и 4-и взводъ отъ 15-а рота изгуби 10 души убити. Поради това 15-а рота, водена отъ капитанъ Букурещлиевъ, отъ настжпващата задъ нея 13-а рота, 3-и взводъ, командуванъ отъ портупей-юнкера Европейски, и 4-и взводъ, командуванъ отъ фелдфебела Карабашевъ, се насочиха къмъ тия окопи. 15-а рота успѣ да заеме двата окопа южно отъ гората, а взводоветѣ отъ 13-а рота заеха два реда окопи въ гората. Храститѣ предъ тия окопи бѣха оплетени съ бодливъ телъ.

Окуражени, двата взвода излѣзоха дори на гребена, обаче нѣкои батареи отъ 3-а дивизия, като взеха настжпващитѣ взводове за отстжпващи турци, откриха по тѣхъ силенъ шрапнеленъ огънъ и имъ нанесоха голѣми загуби. Паднаха ранени двамата взводни командири. За да се запазятъ отъ своята артилерия, нѣкои залегнаха съ гърбъ къмъ турцитѣ. Последнитѣ, окуражени, спрѣха остжплението си, откриха огънь и преминаха въ настжпление. Двата български взвода, поставени между два огъня, се принудиха да отстжпятъ задъ лѣвия флангъ на 15-а рота, кждето се устроиха и пакъ заеха окопитѣ.

Следъ изгонването на турцитѣ отъ тия окопи, българитѣ, които настжпваха противъ Мешеликъ, продължаваха настжплението си. Останалата часть отъ 4-а дружина мина дола и настжпи така сжщо къмъ Мешеликъ табия.

Както се каза, вдѣсно отъ 4-а дружина излѣзе въ бойната линия 2-а дружина. Тя така сжщо премина притока на Катарджи су и даже даде лѣвия си флангъ напредъ. Стрелбата на артилерията отъ 3-а дивизия попрѣчи за известно време и на

нея да напредва. Следъ като се предупредиха батареитѣ за грѣшката, дружината отново тръгна напредъ. Къмъ това време — 2 ч. сл. пл. — нѣколко сполучливи попадения на български снаряди въ окопитѣ предъ Мешеликъ табия направи огъня на турцитѣ да намалѣе. Дружината напредна още и къмъ 3 ч. 30 м. се доближи на 300 крачки отъ укреплението.

При настжплението на 3-а дружина, която бѣше на дѣсния флангъ на полка, турцитѣ откриха огънь по нея отъ храсталака южно отъ Мешеликъ (Асимъ Паша) табия. За да имъ противодействува, дружинниятъ командиръ извади въ първата линия на дѣсния флангъ и 9-а рота.

Следъ това дружината продължи настжплението си подъ силенъ пехотенъ, картеченъ и орждеенъ огънь. Нѣколко сполучливо паднали снаряди нанесоха голѣми загуби на дружинната поддръжка — 12-а рота. Когато турцитѣ напуснаха преднитѣ окопи, дружината се подаде още напредъ и стигна на около 300 крачки отъ укреплението.

Картечната рота вървѣше задъ 2-а дружина; при преминаването на рѣката тя понесе доста загуби. Тя се спрѣ задъ 2-а дружина и се окопа.

Българската артилерия най-напредъ откри огънь по турскитѣ окопи и укрепления. Обаче, турската артилерия отъ цѣлата линия насочи огъня си противъ българската пехота. Нейната позиция се простираше отъ Поруклу табия на северъ по гребена около два и половина клм. По оценката на началника на артилерията въ бригадния участъкъ, на тая позиция турцитѣ бѣха разположили 14—15 полски и 3—4 гаубични и крепостни батареи. Позицията на турскитѣ батареи имаше това предимство, че можеше да подкрепва своята пехота съ действителенъ огънь, безъ да бжде изложена на действително поражение отъ българската артилерия, защото отстоеше отъ последната на повече отъ 4500 метра.

Началникътъ на артилерията въ участъка, който заедно съ бригадния командиръ бѣше на наблюдателния пунктъ, при гаубичното отдѣление, като видѣ тоя силенъ артилерийски огънь, насоченъ противъ българската пехота, даде бързи заповѣди на отдѣленията да открияТъ огънь по турскитѣ батареи и да отвлѣкатъ по тоя начинъ огъня имъ отъ пехотата върху себе си. Нѣкои отъ батареитѣ бѣха вече направили това по своя инициатива. Следъ дадената заповѣдь, полскитѣ отдѣления насочиха огъня си по турскитѣ батареи, блѣсъцитѣ на които се виждаха

въ опредѣленитѣ имъ райони, а гаубичното отдѣление имъ помагаше. Турскитѣ батареи поне временно пренесоха огъня си по българската артилерия, само една—две батареи, разположени далечъ на североизтокъ, недосегаеми за артилерията на бригадата, продължаваха да поражаватъ българската пехота. Стрелбата на турскитѣ батареи противъ българскитѣ бѣше ураганна. Обстрелваха всѣкога площадь, и на най-вѣроятния мѣрникъ пущаха нѣколко реда. Обаче, шрапнелнитѣ пръскания бѣха повече високи, и ефектътъ имъ слабъ — поражаваха повече тила. Българитѣ съсрѣдоточаваха огъня си ту по едни, ту по други батареи и ги принуждаваха, макаръ временно, да замлъкнатъ.

Къмъ 12 ч. началникътъ на дивизията заповѣда чрезъ бригадния командиръ артилерията отъ участъка на 1-а бригада да помогне на 2-а бригада, като обстреля турскитѣ батареи къмъ Караколъ Нокта. Началникътъ на артилерията възложи тази задача на гаубичното отдѣление, обаче разстоянието и за него бѣше доста голѣмо.

Началникътъ на артилерията въ бригадния участъкъ, полковникъ Мановъ, смѣташе, че въ укрепленията Поруклу (Пейкеръ паша) и Мешеликъ (Асимъ Паша) има съвсемъ малко турски войници, защото при обстрелването имъ се виждаха само малки групички. Но, като видѣ, че пехотата не насѫпва, къмъ 3 ч. 30 м. сл. пл. заповѣда на командира на гаубичното отдѣление да обстреля още веднъжъ Мешелика. Нѣколко групи войници избѣгаха отъ преднитѣ въ заднитѣ окопи. Бригадата пакъ не настѫпи, а къмъ 4 ч. сл. пл. пехотниятъ и артилерийски огънь престана.

Командиръ̀тъ на 17-и полкъ, поради това, че между полка му и 4-и полкъ, влѣво, имало единъ и половина клм., а между сѫщия и 2-а бригада — два клм., намираше, че, ако той настѫпи, ще се изложи на гибеленъ кръстосанъ огънь. Полкътъ не можа да настѫпи, но остана да се държи на заетитѣ позиции съ упоритость, достойна за удивление, въ продължение на 12 часа, безъ ни най-малко да се поколебае.

Командиръ̀тъ на 3./4. дружина не атакува укреплението Асимъ Паша, защото 2-а дружина по причина силния огънь била останала назадъ, 4-а дружина бѣ отвлѣчена къмъ окопитѣ въ гората, а полковата поддръжка остана далечъ назадъ, въ Чанакча, и поради силния огънь не можа да излѣзе напредъ. Най-после, липсваха потрѣбнитѣ срѣдства: ржчни бомби, ножици за рѣзане телени мрежи, пионерни войници и пр., поради което командиръ̀тъ на 4-и полкъ отложи атаката за презъ нощьта.

Въ 6 ч. сл. пл. той изпрати ординарецъ да предаде на командиритѣ на 2-а и 3-а дружини да се споразумѣятъ, и той ще одобри тѣхното решение. Двамата дружинни командири се събраха и решиха да използуватъ отличния духъ на войницитѣ и да атакуватъ на разсъмване, ако бѫдатъ подкрепени съ по една дружина или само съ цѣлата 1-а дружина.

Вижда се, че на основание това решение командирътъ на полка заповѣда да се укрепятъ и да чакатъ подкрепления, които, споредъ увѣренията на бригадния командиръ, щѣли да пристигнатъ презъ нощьта.

Стрелбата на фронта на 17-и полкъ продължи и въ тъмно, до 8 ч. 30 м. сл. пладне. Следъ това командирътъ на полка, като събра дружиннитѣ командири и се увѣри, че, поради голѣмитѣ загуби въ началническия персоналъ и други причини, полкътъ не е въ състояние да настѫпи безъ подкрепа, отиде при бригадния командиръ да докладва лично, защото телефонна връзка нѣмаше.

Въ това време замѣстникътъ му остави една рота на позицията, а дружинитѣ оттегли, за да се изнесатъ раненитѣ, да се устроятъ и нахранятъ и после да заематъ позициитѣ си. Така и стана, но поради тъмнината 16-а рота се заблуди въ мъглата и се озова чакъ при Субатчую и едва на разсъмване успѣ да се върне на позицията.

* * *

Бригадитѣ се окопаха добре на позициитѣ си. Въ участъка на 2-а бригада 2-а с. с. батарея така сѫщо остана на позицията си, обаче 1-а, 7-а и 8-а с. с. батареи, поради това, че имаха голѣми загуби и че материалната имъ часть имаше голѣми повреди, началникътъ на артилерията, съ разрешение на бригадния командиръ, ги оттегли на старитѣ позиции. Оттегли се и 6-а не с. с. батарея, по заповѣдь на командира на отдѣлението. Освенъ това, началникътъ на артилерията отъ сѫщата бригада разпореди презъ нощьта една не с. с. батарея и взводъ отъ 7-а с. с. батарея да заематъ позиция северно и североизточно отъ лѣвия флангъ на артилерийската позиция, за да обстрелватъ нѣкои турски батареи. Пионерната рота и мостовата полурота построиха мостове.

Въ 8 ч. сл. пл. турски разузнавателенъ отрядъ — около две роти — настѫпи срещу дѣсния флангъ на 34-и полкъ, но бѣ отбитъ.

Командирътъ на 1-а бригада на мръкване поиска, и му се изпрати поддръжка една дружина отъ 7-и полкъ.

Тъй като прикритието, което имаше гаубичното отдѣление, бѣше изтеглено въ полка си, командирътъ на бригадата заповѣда на 1-а пионерна рота, която чакаше отъ сутриньта, да охранява казаното отдѣление.

Презъ нощьта турцитѣ често откриваха стрелба; българитѣ имъ отговаряха рѣдко.

Получи се донесение отъ командира на 2-а бригада, че частитѣ скоро ще атакуватъ Караколъ Нокта. За да не се намѣри въ критическо положение бригадата, началникътъ на дивизията, както се каза, я усили съ 1./19. и 2./19. дружини. И отъ 1-а бригада пристигна донесение, че къмъ пладне веригитѣ стигнали на 300 крачки отъ турското укрепление.

Между това, вижда се ясно, че пехотата, поради силния огънь, не можеше да напредва, и че артилерията на дивизията не можеше да надделѣе турската, било че последната бѣше по-многочислена, било че голѣма часть отъ нея бѣше вънъ отъ обсега на действителния артилерийски огънь.

Когато командирътъ на 2-а бригада помоли да се обстрелятъ турскитѣ батареи, които стрелятъ откъмъ Кърджали, началникътъ на дивизията писа на командира на 1-а бригада да разпореди да излѣзатъ напредъ батареи и да обстрелятъ казанитѣ турски батареи, а пехотата да настжпи енергично. Въ сжщото време изпрати и нему една дружина подкрепление.

„Къмъ 1 ч. сл. пл. — пише началникътъ на дивизията — стана явно, че при силния и действителенъ огънь на противника напредването на частитѣ ще бжде съпроводено съ грамадни жертви. Обстрелвани отвсѣкжде, и вериги, и поддръжки, бѣха станали като неподвижни.“

Въ това време се получи отъ командуващия III армия следната телеграма:

„Преднитѣ части на дивизията да се окопаятъ на заетитѣ мѣста, докато не се получи възможность пакъ да настжпятъ. На 3-а дивизия е заповѣдано да настжпи по-енергично.“

Тая заповѣдь бѣ предадена веднага по телефона въ бригадитѣ и оттамъ — въ полковетѣ. Пехотнитѣ части отъ дивизията се окопаха и повече не напреднаха, освенъ 4./34. дружина, до която заповѣдьта, или е стигнала късно, или никакъ не е стигнала. До вечерьта продължи само огневата борба, предимно артилерийска.

Къмъ 5 ч. сл. пл. се получи отъ командуващия III армия телеграфическа заповѣдь частитѣ да се утвърдятъ на заетитѣ мѣста, като се окопаятъ добре. И тая заповѣдь бѣ предадена веднага по телефона.

Дейность на Щаба на дивизията. — Началникътъ на 9-а дивизия, генералъ Сираковъ, съ Щаба си наблюдаваше боя отъ наблюдателния си пунктъ — височината северно отъ Субатчую. Димнитѣ патрони, съ които стреляше 2-а бригада, ясно очертаваха положението на бойната линия и бавното ѝ мѣстене напредъ. Той забеляза, че борбата се води на доста широкъ фронтъ, а пъкъ артилерийскиятъ огънь е разхвърленъ по цѣлия участъкъ.

Отъ Щаба се изпратиха офицери да се осведомятъ за положението. Къмъ 4 ч. сл. пл. офицерътъ, изпратенъ при 2-а бригада, се върна и донесе писмено, че положението на бригадата е отлично, артилерията действува прекрасно, пехотнитѣ части напредватъ бързо и стремително, и бригадниятъ командиръ смѣта, че Караколъ Нокта е въ български ржце.

Боятъ на 3-а Балканска дивизия.

Разпорежданията на командира на турския III корпусъ. — Командирътъ на III низамски корпусъ, Махмудъ Мухтаръ паша, бѣ въ отпускъ въ Цариградъ. Въ негово отсжтствие замѣстникътъ му преустрои корпуса и го разположи на позицията така, както се каза. На Махмудъ Мухтаръ паша, който се върна отъ отпускъ на 30-и октомврий, не оставаше нищо друго, освенъ да поправи и да допълни направеното отъ замѣстника му.

На 31-и октомврий командирътъ на 8-и коненъ полкъ му донесе, че българското население отъ Деркосъ и Тая Кадънъ на чети отъ по десетина—петнадесеть души, въоржжени съ брадви, се събира въ горитѣ около Тая Кадънъ и наблюдава брѣговетѣ на езерото. Като допусна, че българитѣ искатъ да образуватъ въоржжени чети, съ цель да разрушатъ водопровода, който снабдява Цариградъ, като черпи вода отъ ез. Деркосъ, той заповѣда на началника на Деркосския отрядъ да претърси цѣлата околность, за да попрѣчи да се образуватъ чети, и да вземе мѣрки за охраната на водопровода.

Сжщия день, като обиколи позицията, Махмудъ Мухтаръ паша намѣри, че при Еникьой тя е много издадена, и затова отдръпна пехотата и нѣкои батарей по-назадъ.

Той смѣташе, че позицията на корпуса на линията Лазаровой—Еникьой е много издадена, и посъветва началницитѣ на тия участъци въ случай на сериозна атака да се оттеглятъ на „главната линия“ — височинитѣ между укрепленията Ушакъ и пжтъ Капани. Освенъ това, той разпореди да се организира втора отбранителна позиция на линията на фортоветѣ Куру Кавакъ—Дели Юнусъ. Артилерията бѣ разхвърлена по цѣлата позиция и нѣкжде — изнесена много напредъ. Той я отдръпна задъ главния хребетъ, разположи я по-съсрѣдоточено и я раздѣли на два участъка: единиятъ — южно отъ мѣстото, кждето пжтьтъ Куру Кавакъ—Ушакъ табия се отдѣля отъ пжтя за Уржуню, а другиятъ — северно отъ сжщото мѣсто.

Заедно съ тѣзи мѣрки, съ тенденция за отдръпване отбраната назадъ, Махмудъ Мухтаръ паша вземаше мѣрки и за настжпление. На 1-и ноември той изпрати разездъ, подъ началството на доброволеца германския подпоручикъ графъ Райзингъ, да разузнае къмъ Джелебкьой и Тарфа. Разездътъ донесе, че тѣзи мѣста сж слабо заети отъ българитѣ.

Махмудъ Мухтаръ паша смѣташе, че е много важно да се заеме р. Сербели, и поиска отъ Щаба на армията Конната бригада, за да я насочи въ тази посока. До нейното пристигане, той изпрати една рота, трапезундскитѣ доброволци и нѣколко конни черкеси въ чифлика западно отъ ез. Деркосъ, съ заповѣдь да изпрати единъ взводъ напредъ, къмъ Джелебкьой и Тарфа. Това бѣ изпълнено на 3-и вечерьта.

На 3-и ноември следъ пладне за началникъ на Деркосския отрядъ бѣ назначенъ генералъ-майоръ фонъ Лосовъ. Когато той тръгваше да поеме командата на отряда, Махмудъ Мухтаръ паша му заповѣда да настжпва бавно, безъ да се ангажира сериозно, и да се помжчи да заеме гребенитѣ, които се намиратъ отъ дветѣ страни на Джелебкьой, на западъ отъ ез. Деркосъ. Въ сжщото време се даде заповѣдь на военнитѣ кораби, които охраняваха фланга откъмъ Черно море, да съдействуватъ на това настжпление.

Разпорежданията на началника на 3-а Балканска дивизия. — Началникътъ на 3-а дивизия, въ Софасъ, получи предупреждението за атаката на Чаталджа на 3-и въ 5 ч. 15 м. следъ пладне. Къмъ 8 ч. сжщата вечерь получи извлѣчение отъ заповѣдьта по Съединенитѣ армии, а половинъ часъ следъ това получи и самата заповѣдь.

Въ 9 ч. сл. пл. началникътъ на дивизията отдаде следната заповѣдь:

„Утре армията ще атакува противника.

На нашата дивизия е заповѣдано да атакува участъка северно отъ линията Кърджали*) — Ясойренъ до Деркосското езеро, като се постарае да завладѣе масива югоизточно отъ Лазаркьой и Кърджали, да устрои тамъ артилерията си и да продължи настжплението до линията Ясойренъ — укрепление Дели Юнусъ.

Вдѣсно отъ насъ ще атакува 9-а дивизия. За което:

1-а бригада да настжпи утре, 4-и того, въ 5 ч. пр. пл., и да атакува противника въ участъка отъ Ардичъ Тепе — кота 80·8 до Деркосското езеро.

2-а бригада да настжпи въ 5 ч. пр. пл. и да атакува противника на линията Кърджали—укреплението Ташларъ Баиръ (№5), включително.

3-а бригада да настжпи въ 5 ч. пр. пл., както следва: 1) 41-и полкъ съ не с. с. артилер. отдѣление да се установи на изтокъ отъ Калфакьой, на дѣсния брѣгъ на р. Софасъ, тамъ, кждето се пресича р. Софасъ съ пжтя Чифликкьой — Калфакьой; 2) 42-и полкъ да тръгне утре, въ 5 ч. пр. пл., отъ бивака си и да се установи на пжтя, който води отъ Еникьой по дѣсния брѣгъ на р. Софасъ, успоредно съ нея (между рѣкитѣ Софасъ и Сербели), и то на пункта два клм. югоизточно отъ Софасъ.

Командирътъ на 2-а бригада да разпореди да се изпрати още сега една с. с. планинска батарея въ Софасъ, която да остане въ разпореждане на началника на 5-а Дунавска дивизия.

За да се намалятъ загубитѣ отъ артилерийския огънь, настжплението непремѣнно да стане утре, 4-и того, 5 ч. пр. пладне.

Началницитѣ на участъцитѣ (командиритѣ на 1-а и на 2-а бригади) да поддържатъ връзка помежду си при настжплението и да си съдействуватъ за завладяването на масива Лазаркьой—Кърджали, следъ което, като устроятъ своитѣ участъци, да продължатъ настжплението си до линията Ясойренъ — укрепление Дели Юнусъ.

Домакинскитѣ обози да останатъ по мѣстата си.

Парковитѣ взводове да останатъ по мѣстата си, и съобразно съ хода на боя г. г. бригаднитѣ командири да ги приближаватъ.

Азъ ще се намирамъ въ началото на боя на височината, която лично посочихъ на г. г. бригаднитѣ командири и съ която щабоветѣ на бригадитѣ да се свържатъ съ телефонъ. По-после ще оставя на сжщия пунктъ офицеръ за свръзка.

Резюме отъ тая заповѣдь се даде по телефона на командиритѣ на бригадитѣ и на началника на 5-а дивизия още въ 8 ч. 45 м. сл. пладне."

На 4-и сутриньта началникътъ на дивизията отиде съ Щаба си на наблюдателния пунктъ при артилерийската позиция.

Настжплението на 2-а бригада. — 2-а бригада заемаше изходната позиция: 32-и полкъ — отъ кръстопжтя северозападно

*) Къзълджали.

отъ Еникьой по гребена единъ и половина клм. на югъ; единъ и половина клм. северно отъ него бѣше разположенъ 29-и полкъ; задъ гребена, въ една дълга непрекѫсната линия, заемаха позиция придаденитѣ къмъ бригадата 1./1. и 3./1. с. с., 3./2. и 2./6. с. с. артилер. отдѣления[1]); Гаубичното не с. с. отдѣление бѣше на бивакъ два клм. югоизточно отъ Калфакьой; по една дружина отъ всѣки полкъ, две планински батареи и 6./6. с. с. батарея, като маневрени войски на бригадата, бѣха разположени източно отъ Калфакьой, на пѫтя Софасъ — Субатчую.

Численията̀ съставъ на бригадата бѣше намаленъ, поради загубитѣ подъ Одринъ на 9-и и на 10-и октомврий и вследствие многото болни и съмнително болни отъ холера, които не можеха да взематъ участие въ боя; 29-и полкъ имаше 2150, а 32-и — 3196 души. Бойнитѣ припаси бѣха пълен̀ъ комплектъ. Неприкосновенъ запасъ храни въ раницитѣ, на конетѣ и въ колитѣ нѣмаше; поради заприщване пѫтищата, обозитѣ не можеха да подвозватъ хлѣбъ, и войницитѣ нѣколко дни не бѣха получавали такъвъ, а се хранѣха съ мѣстни срѣдства; вследствие на това тѣ бѣха много изтощени.

На 3-и, въ 9 ч. сл. пл., командирътъ на бригадата получи по телефона заповѣдьта по дивизията за атаката на Чаталджанската позиция. Той предупреди веднага началницитѣ на частитѣ и въ 10 ч. сл. пл. отдаде заповѣдь, съ която организира настѫплението така:

32-и Загорски полкъ — три дружини и картечната рота — да настѫпи въ 5 ч. пр. пл. и да атакува укреплението Къзълджали Тепе.

29-и Ямболски полкъ — три дружини и картечната рота — да атакува укреплението Ташларъ Баири.

Следъ като завладѣятъ масива югоизточно отъ Лазаркьой, полковетѣ да се затвърдятъ, като дадатъ възможность да се устрои тамъ артилерията, следъ което да продължатъ настѫплението до линията Ясойренъ — Ардичъ Тепе.

Артилерията отъ позицията, която заема, да поддържа настѫплението на бригадата, а следъ завладяването масива югоизточно отъ Лазаркьой, да заеме позиция на казания масивъ подъ прикритието на преднитѣ пехотни части. Движението на бойнитѣ части на полковетѣ да се придружава отъ по една планинска батарея.

Маневренитѣ войски да се съсрѣдоточатъ въ 6 ч. пр. пл. на шосето източно отъ Калфакьой.

---

[1]) Командиритѣ на артилерийскитѣ полкове и отдѣления не сѫ оставили реляции, и затова разположението на отдѣленията е възстановено по дневницитѣ на отдѣленията и реляциитѣ на нѣкои батареи.

32-и Загорски полкъ имаше въ първа линия: 1-а дружина, съ три роти въ първа линия и една — въ поддръжка; 4-а дружина, съ три роти въ първа и една — въ втора линия. Другитѣ две дружини бѣха полкова и бригадна поддръжки, задъ срѣдата. На 3-и ноември, къмъ 11 ч. сл. пл., командиръ̀тъ на полка получи заповѣдьта по бригадата, веднага повика дружиннитѣ командири и разпореди: войницитѣ до 5 ч. пр. пл. на следния день да бѫдатъ нахранени, а дружинитѣ — събрани и готови за тръгване. 1-а и 4-а дружини се назначаватъ бойна часть, а 3-а дружина и картечната рота — полкова поддръжка.

За пръвъ обектъ на настѫплението даде укреплението източно отъ Еникьой и окопитѣ около него, а после — Къзълджали Тепе.

На 4-и, въ 5 ч. пр. пл., дружинитѣ бѣха събрани и готови за тръгване. Нѣкои роти не бѣха успѣли да се нахранятъ, и тръгнаха гладни. При тръгването се раздаваха набързе ръчни бомби, съ начина на употрѣбата на които войницитѣ бѣха слабо запознати. Полкъ̀тъ настѫпи на югоизтокъ отъ Еникьой: 1-а, 4-а и 3-а дружини, картечната рота, 2./1. и 3./1. не с. с. планин. батареи, получили заповѣдь да придружаватъ 32-и полкъ. Когато главата на колоната стигна южния край на Еникьой, турскитѣ предни постове откриха огънь по българскитѣ патрули. Около 6 ч. пр. пл. полкъ̀тъ се разгъна въ боенъ редъ: 1-а дружина — южно отъ Еникьой, съ 1-а и 2-а роти въ първа линия; 4-а дружина — северно отъ селото, съ три роти въ първа линия.

Дружинитѣ настѫпиха енергично, и, щомъ веригитѣ имъ се показаха северно и южно отъ Еникьой, турцитѣ откриха силенъ пехотенъ огънь отъ редута и отъ окопитѣ предъ него.

Дружинитѣ продължиха настѫплението и принудиха преднитѣ турски части, разположени североизточно отъ Еникьой, да отстѫпятъ. Югоизточно отъ Еникьой, предъ 1-а дружина се изпрѣчи рѣката Сазлѫ дере (Катарджи си), която подъ силния огънь на неприятеля се оказа сериозно препятствие, което разстрои ротитѣ. Като премина рѣката, командиръ̀тъ на дружината удължи бойната линия вдѣсно съ 3-а рота. Източно отъ рѣката мѣстностьта е равна, и се обстрелваше добре отъ турцитѣ. Следъ това започва да се повдига, и бѣ обрасла съ гѫсти и бодливи шипки. Ротитѣ претърпѣха голѣми загуби. При все това 2-а рота се вдигна бърже напредъ и изгони турцитѣ, които заемаха първия гребенъ. Другитѣ роти съ прибѣгване настигнаха 2-а рота. Единъ дълбокъ долъ стана, обаче, причина да се откѫсне 3-а

рота съ часть отъ 1-а. Най-после, поради силния огънь, дружината бѣ принудена да залегне и да се окопае.

По сѫщия начинъ, макаръ и съ по-малки мѣстни препятствия, настѫпи 4-а дружина и се изравни съ предната.

При настѫплението ротитѣ се спираха и обстрелваха противника. При Еникьой картечната рота разтовари и настѫпи въ боенъ редъ, настигна 1-а дружина на 600 крачки източно отъ селото и оттамъ откри огънь по отстѫпващитѣ турци. Следъ това настѫпи по взводно и въ 9 ч. 30 м. пр. пл. стигна на бойната линия на 1-а дружина и оттамъ води огнева борба до вечерьта. Дветѣ планински батареи заеха позиция на гребена южно отъ Еникьой. Слабата мъгла, която дотогава прѣчеше на артилерийската стрелба, се разнесе, и тѣ въ 7 ч. 15 м. откриха огънь по укреплението източно отъ казанитѣ села и по окопитѣ предъ и вдѣсно отъ него. Скоро следъ това се обадиха и полскитѣ батареи, а така сѫщо — и турската артилерия.

Въ 7 ч. 50 м. пр. пл. командиръ̀тъ на полка донесе на бригадния командиръ:

„Противникътъ заема силно, даже твърде силно, съ голѣми части всички окопи и редути, които се виждатъ по хребета. Ямболци и 1-а бригада не се виждатъ. Полкътъ настѫпва, и се намира съ бойната си часть на по-малко отъ 500 метра отъ противника. Твърде слабо сме поддържани отъ артилерията. Ако не бѫдемъ силно поддържани, както отъ артилерията, така и отъ пехотата, успѣхътъ е съмнителенъ, понеже противникътъ силно защищава позициитѣ си.“

Въ отговоръ на това донесение въ 10 ч. пр. пл. се получи отъ Щаба на бригадата следната телефонограма:

„Бригадниятъ командиръ постоянно заповѣдва на артилерията. Влѣво отъ Васъ сѫ Ямболци. Спрете настѫплението докато артилерията не упражни своето влияние.“

И наистина, артилерията въ самото начало не можа да окаже сѫществена поддръжка на пехотата. Докато грамадната часть отъ турската артилерия бѣше разположена на закрити позиции срѣдно на 6000 метра, и поражаваше настѫпващитѣ българи, необезпокоявана отъ никого, огънътъ на българската артилерия въ началото не бѣ особено действителенъ, защото не бѣше се пристрелляла и не знаеше точно мѣстонахождението на турскитѣ окопи и батареи, а гаубицитѣ още не бѣха излѣзли на позиция.

Полковата поддръжка — 3-а дружина — настѫпваше задъ дѣсния флангъ, въ строй по ротно, въ две линии на близки разстояния. Когато бойната линия стигна на 700 крачки отъ тур-

ското укрепление, а 10-а и 11-а роти бѣха минали рѣката, командирътъ на полка заповѣда на 10-а рота да удължи бойния редъ вдѣсно, въ обхватъ на окопитѣ вдѣсно отъ укреплението. Къмъ 10 ч. той изпрати и 11-а рота. Въ полкова поддръжка останаха само 9-а рота, която бѣ при рѣката, и 12-а, която съ знамето бѣ при полковия командиръ, западно отъ Еникьой.

Между това, българската артилерия прояви своето действие. Засилена, бойната часть отново тръгна напредъ и принуди турцитѣ да се оттеглятъ отъ окопитѣ въ редута и въ люнета южно отъ него. Въ 2 ч. 30 м. сл. пл. 10-а и 11-а роти влѣзоха въ часть отъ турскитѣ окопи и даже наближиха самия редутъ. 1-а и 4-а дружини така сѫщо излѣзоха напредъ, и 13-а и 16-а роти наближиха редута.

Въ това време — 5 ч. 10 м. сл. пл. — командирътъ на полка по телефона донесе въ бригадата следното:

„Дѣсниятъ редутъ[1]) до селото Еникьой почти бѣ обкржженъ, особено вдѣсно на 150 крачки, обаче упоритостьта на противника досега още не може да се преодолѣе. Отъ полка остана само една рота въ мое разпореждане. Другитѣ роти, както и картечната, сѫ за непосрѣдствено водене боя. Ако не бѫда подкрепенъ най-малко съ дружина, рискуваме да изгубимъ постигнатитѣ досега резултати при доста скѫпи жертви, и утре наново съ двойни жертви ще трѣбва да постигнемъ сѫщитѣ резултати."

Следъ като получи това донесение, командирътъ на бригадата по телефона докладва на началника на дивизията за положението. Последниятъ заповѣда веднага една дружина отъ 41-и полкъ да усили 32-и полкъ. Бѣше се вече стъмнило. Къмъ 7 ч. сл. пл. отдѣлни смѣли войници влѣзоха въ редута, който бѣ напуснатъ отъ турцитѣ, обаче Махмудъ Мухтаръ паша, който следъ пладне отъ района на 8-а дивизия следѣше внимателно успѣха на българитѣ, бѣ поискалъ и получилъ подкрепление: 85-и и 86-и полкове. 85-и полкъ той насочи въ района на 8-а дивизия, а 86-и — въ района на 9-а дивизия. Дветѣ дивизии преминаха въ контъратака. 9-а дивизия обхвана укреплението и съ адски пушеченъ и картеченъ огънь принуди българитѣ да го напуснатъ и да се оттеглятъ на около 150 крачки въ горичката, откѫдето не позволиха на турцитѣ да напреднатъ повече.

Къмъ това време пристигна 4./41. дружина и застана задъ 4./32. дружина.

---

[1]) Тоя редутъ, за който се говори въ реляцитѣ на бригадата и на полка, е показанъ у турцитѣ като единъ голѣмъ пехотенъ окопъ.

Въ това положение дружинитѣ се окопаха.

Презъ нощьта четири пѫти турцитѣ усилваха огъня си до максимумъ и се опитваха да настѫпятъ, но не успѣха.

29-и Ямболски полкъ заемаше позиция северно отъ пресѣчението на пѫтищата източно отъ Калфакьой. 1-а и 2-а дружини бѣха въ първа линия, а между тѣхъ — картечната рота. 3-а дружина бѣше полкова поддръжка, задъ лѣвия участъкъ. 4-а дружина остана бригадна поддръжка. Полкътъ бѣше укрепилъ позицията си съ фронтъ къмъ Лазаркьой, и всички приготовления за настѫпване — като изучаване на пѫтищата, разчистването имъ и пр. — бѣха насочени все къмъ тая посока.

На 3-и, въ 10 ч. сл. пл., командирътъ на полка лично получи отъ бригадния командиръ заповѣдьта за атаката и указания по нея. При това командирътъ на полка взе думата и доложи на бригадния командиръ: „Повече отъ половината войници отъ състава на частитѣ сѫ болни отъ холера, останалитѣ не сѫ въ състояние да вършатъ велики дѣла, защото очакватъ всѣка минута да заболѣятъ. Доложете на началството за състоянието на частитѣ и помолете да се отложи за два—три дни, защото, по доклада на старшия лѣкарь, въ полка болестьта почнала да намалява и следъ два—три дни ще може да се повърнатъ въ строя около 500—600 души". Бригадниятъ командиръ, обаче, отговори, че по-горнитѣ началници знаятъ положението, защото всѣка вечерь имъ се представя сведение за здравното състояние на частитѣ, и, ако намираха възможно, тѣ биха отложили настѫплението.

Въ 11 ч. 30 м. сл. пл. командирътъ на полка съобщи сведенията за противника и за своитѣ войски на дружиннитѣ командири и заповѣда:

1-а дружина да атакува и да завладѣе укреплението, което се намира южно отъ Лазаркьой и отъ изворитѣ на рѣкичката, която протича на югъ отъ сѫщото село въ посока отъ югоизтокъ къмъ северозападъ. Тамъ, следъ като се приведе въ редъ, да се затвърди.

3-а дружина да атакува и да завладѣе окопитѣ влѣво отъ укреплението, което атакува 1-а дружина, и тамъ да се затвърди.

2-а дружина и картечната рота да вървятъ задъ 1-а дружина, като полкова поддръжка.

Бѣше тъмно, разпорежданията се даваха по картата. Обектътъ на полка — укреплението Ташларъ Баири — се намираше на разстояние десеть километра отъ мѣсторазположението на полка и

даже дене не се виждаше, защото го закриваха върховетѣ на масива между Кърджали и Лазаркьой — масивъ, който бѣ укрепенъ и съставяше предна позиция. Това обстоятелство щѣше да затрудни твърде много изпълнителитѣ при опредѣлянето посоката на движението на мѣстността сутриньта. Затова командирътъ на полка даде обекти първоначално на предната непріятелска позиция по укрепленията и предметитѣ, които горе-долу бѣха известни отъ разглежданията отъ миналитѣ дни, а следъ завладяването на последнитѣ щѣше да се търси на мѣстността и намѣри укреплението Ташларъ Баири и тогава да се насочи полкътъ къмъ него.

1-а дружина, за да даде възможность на една батарея да заеме позиция напредъ, бѣше излѣзла и се бѣше окопала на гребена предъ главната позиция, и затова тръгна въ 5 ч. 30 м. Дружината напусна направенитѣ презъ нощьта окопи въ боенъ редъ, като имаше 2-а и 4-а роти въ първа линия, излѣзе на височината, по която минава пѫтьтъ Калфакьой—Лазаркьой, право на северъ, и настѫпи по нея. Движението бѣше трудно, срѣщаха се дълбоки долове съ брѣгове стръмни и обрасли съ храсте, преплетени съ провлачени и бодливи шипки. Въ 6 ч. 30 м. пр. пл. турската артилерия откри огънь, и стреляше непрекѫснато, но не причиняваше загуби, защото снарядитѣ прехвърляха и шрапнелитѣ се пръскаха високо. Когато съмна добре, дружината стигна обсега на пушечния огънь, и турската пехота откри огънь.

3-а дружина се спусна отъ изходната позиция въ колона по единъ право въ долината на рѣката, която тече къмъ Лазаркьой, по предварително изучената пѫтека. Бѣха взети мѣрки за охранение. Гѫстиятъ храсталакъ, преплетенъ съ бодливи шипки, не позволяваше движение вънъ отъ пѫтеката. Необезпокоена, дружината стигна рѣката Черкесска, която тече западно отъ Лазаркьой, и се покатери по височината отвѫдъ рѣката. На тая височина бѣше стигнала вече 1-а дружина. Като наближи голия гребенъ, дружинниятъ командиръ подтегна дружината и построи боенъ редъ съ 10-а и 11-а роти въ първа линия. Щомъ преднитѣ роти излѣзоха отъ храсталака, и още не стигнали голия гребенъ на височината, дружината попадна подъ силенъ кръстосанъ огънь на турски батареи, разположени източно отъ Иллери табия, и претърпѣ голѣми загуби. Но, въпрѣки това, тя напредваше, докато зае гребена на височината. За загубитѣ на дружината може да се съди отъ това, че тукъ падна убитъ

командирътъ на 11-а рота, поручикъ Ивановъ, и бидоха ранени седемь младши офицери отъ осемтѣ, които се числѣха въ дружината.

2-а дружина съ картечната рота настжпи въ колона по единъ така сжщо по пжтеката край дѣсния брѣгъ на потока, който тече отъ западъ право къмъ Лазаркьой. Пжтеката, макаръ че бѣше изследвана по-рано, не бѣше разчистена по липса на време. Тя бѣ труднопроходима, поради бодливитѣ шипки, които дращѣха лицето и ржцетѣ на войницитѣ. Челото на дружината стигна окопитѣ, издигнати отъ 1-а дружина презъ нощьта, едва къмъ 7 ч. пр. пладне. Тукъ ротитѣ се събираха, устройваха и се спускаха въ предлежещата долина.

Когато тая дружина се бѣше изтеглила отъ главната позиция, при командира на полка, който тръгваше следъ нея, дойдоха двамата подофицери, изпратени преди нѣколко дни въ Щаба на дивизията да се научатъ да хвърлятъ бомби, съ цѣль да обучатъ въ тая работа избранитѣ отъ полка войници. Двамата подофицери докараха 75 бомби, а другитѣ, предназначени за полка, били закарани въ 32-и полкъ. На подофицеритѣ било разказано набърже какъ се хвърлятъ бомби; освенъ това, единиятъ отъ двамата бѣше боленъ.

Командирътъ на полка се спрѣ на височината северно отъ Еникьой. Тамъ телефонната команда се опита да открие станция за връзка съ бригадата, но, поради това, че най-добритѣ телефонисти бѣха заболѣли отъ холера, и че апаратитѣ бѣха повредени и изолировката на кабела бѣше протрита, та, щомъ се опрѣше жицата до влажната земя, токътъ се губѣше, и че жицата минаваше презъ артилерийската позиция и често се кжсаше, телефонна връзка съ бригадата не можа да се установи. Между това, въ отговоръ на едно запитване чрезъ ординарецъ командирътъ на полка въ 8 ч. 40 м. пр. пл. донесе:

„Бойната линия е спрѣна по причина закъсняването на 1-а бригада, която още не е взела участие въ боя съ пехотенъ огънь. Бойната линия се намира на около 600—700 крачки до противника — дѣли ни само една лъхчина. Огъньтъ на артилерията ни още не е направилъ нищо, за да ни помогне въ движението напредъ.“

На това донесение командирътъ на полка получи отъ началника на Щаба на бригадата следното съобщение:

„Бригадниятъ командиръ постоянно дава заповѣдь на артилерията да обстреля гребена, който е предъ Васъ. Настжпвайте медленно или никакъ въ зависимость отъ обстановката, докато 1-а бригада влѣзе въ боя или артилерията окаже своето влияние. По заповѣдь.“

По поводъ тая заповѣдь къмъ 10 ч. пр. пл. командирътъ на полка заповѣда на командира на лѣвофланговата 3-а дружина:

„Настжпвайте медленно и методично и се спирайте въ зазисимость отъ напредването на 1-а бригада. Предупредете войницитѣ да стрелятъ на по-близки разстояния и по-рѣдко — да не харчатъ напразно патронитѣ."

Около това време на платото северно отъ Лазаркьой се показаха части отъ 1-а бригада — 24-и полкъ, и командирътъ на полка получи отъ бригадния командиръ следната заповѣдь:

„Черноморци излѣзоха отъ Лазаркьой. Влѣзте въ връзка и продължавайте настжплението съвмѣстно съ 24-и полкъ."

Но Черноморци, обстреляни силно съ пехотенъ и артилерийски огънь, се измѣстиха влѣво, въ храсталака, кждето бѣха закрити за турския огънь. Съ това разстоянието между дветѣ бригади се увеличи, и за съвмѣстни действия не можеше да става дума.

Къмъ 11 ч. командирътъ на бригадата запита: „Защо бойната линия не настжпва?".

На това командирътъ на полка отговори:

„Настжпва медленно, методически споредъ Вашата заповѣдъ, която бѣше предадена на командира на 3-а дружина. Сега повторно му пращамъ заповѣдь да бърза. Има една батарея, която обстрелва веригата ни вдлъжъ отъ редута или седловината между двата редута и която твърде бърка на настжплението. Думата е за редута, който се намира на язика, що се спуска къмъ Лазаркьой отъ югъ."

Въ сжщото време той попита командира на 3-а дружина за причинитѣ на бавното му настжпление и отъ получения отговоръ донесе на бригадния командиръ:

„Командирътъ на 3-а дружина, майоръ Симеоновъ, донася, че предъ фронта на дружината му има голѣми оврази, които се обстрелватъ въ флангъ, и турски окопи непокжтнати. Дружината му имала голѣми загуби, особено 11-а рота съ ротния командиръ. Предвидъ на това, за да може да напредва, безъ да бжде обстрелвана твърде силно въ флангъ, необходимо е да се изгони неприятелтъ отъ предния редутъ, който е предъ фронта на 32-и полкъ."

Въ сжщото време командирътъ на полка чрезъ адютанта си прати заповѣдь на командира на 3-а дружина да не чака 1-а бригада, която се бѣше отдалечила три клм., а да настжпва. Прати заповѣдь и на 1-а дружина да настжпва възможно по-бързо, но при най-малки загуби.

За съдействие на бойната часть при настжплението, командирътъ на полка извади картечната рота при пжтя за Лазаркьой. Оттамъ последната откри огънь, но тъй като неприятелтъ бѣше скритъ въ окопитѣ, разстоянието бѣше голѣмо, и бѣ обсипана съ доста действителенъ шрапнеленъ огънь, помощьта ѝ не бѣ особено сжществена.

Следъ това, като узна, че батареята, която поражава 3-а дружина и прѣчи на нейното настжпление, е разположена между двата редута, въ храсталака, недалечъ отъ кржстопжтя южно отъ Лазаркьой, командирътъ на полка отиде при дветѣ батареи, които бѣха на позиция задъ височината северно отъ Еникьой и които не стреляха. Той ги принуди да открiятъ огънь по казаната турска батарея. Огъньтъ бѣше вялъ и недействителенъ, особено първитѣ снаряди. При все това той принесе известна полза, ако не съ поражението, то поне съ това, че привлѣче върху себе си огъня на неприятелскитѣ батареи.

Между това, 1-а дружина напредваше сравнително по-леко, защото се обстрелваше само съ пехотенъ и картеченъ огънь; поради голѣмия жгълъ на мѣстността, страничната турска батарея не можеше да я бие. 3-а дружина, напротивъ, напредваше много мжчно, защото се поражаваше отъ казаната батарея надлъжъ и отъ турскитѣ окопи — фронтално, така че спускането въ долината и преминаването ѝ бѣше извънредно рисковано.

Въ 1 ч. 20 м. сл. пл. командирътъ на полка получи отъ Щаба на бригадата следната записка:

„При все че сте се подавали медленно напредъ, бригадниятъ командиръ не забелязва подобно нѣщо, а особено на лѣвия флангъ, срещу редута № II. Дайте заповѣдь да настжпи лѣвиятъ Ви флангъ немедленно. Изпратена Ви е една дружина отъ 42-и полкъ на помощь. Насочете я къмъ редута № II.“

Въ отговоръ на тая записка, командирътъ на полка къмъ 2 ч. сл. пл. донесе, че е мжчно да се настжпва по фронта противъ неразстроенъ и окопанъ противникъ и при това обсипвани съ шрапнели, че нѣма закритие, и всѣка крачка е уязвима.

Къмъ това време полковата поддръжка — 2-а дружина — се събра задъ височината, която образува лѣвия брѣгъ на рѣката.

Въ 3 ч. 05 м. пристигна 1./42. дружина. Тогава, по заповѣдь на командира на полка, отъ полковата поддръжка бѣха изпра-

тени да усилятъ и да подтикнатъ бойната часть: 5-а рота — при 3-а дружина, а 7-а — при 1-а дружина. 5-а рота тръгна въ 3 ч. 30 м., а 7-а — въ 4 ч. 20 м. сл. пладне. Съ тѣхното пристигане, бойната часть бърже се вдигна напредъ. До мръкване и въ тъмнината 1-а дружина успѣ да се приближи на 300 крачки отъ турскитѣ окопи. 3-а дружина, следъ като очисти единъ преденъ турски окопъ, така сѫщо се приближи до турскитѣ окопи.

Щомъ мръкна, командирътъ на полка заповѣда на полковитѣ поддръжки да се приближатъ. Дветѣ роти отъ 2-а дружина застанаха задъ и близо до 1-а дружина; 1./42. дружина застана задъ 3-а дружина; картечната рота остана на последната си позиция.

Командирътъ на полка намѣри, че нощна атака е предприятие твърде рисковано, както поради голѣмата тъмнина, увеличена отъ мъглата, така и поради това, че отдалечението на 1-а бригада излагаше лѣвия флангъ на полка му. Затова той отложи атаката на форта за следния день рано сутриньта и въ 10 ч. сл. пл. изпрати на бригадния командиръ следното донесение:

„Намираме се на около 300 крачки предъ окопа, който лежи предъ първия редутъ, въ следния редъ: първа линия — 1-а дружина, ротитѣ на която сѫ останали въ твърде малъкъ съставъ; следъ нея — 2-а дружина съ три роти, като дружинна поддръжка; влѣво отъ нея — 3-а дружина съ петь роти и отзадъ — 1-а дружина отъ 42-и полкъ. Утре рано ще поведа атаката, както на окопа, така и на редута, който се намира задъ него. За успѣха е необходимо да се обстреля, както окопа, така и редута съ артилерийски снаряди и после да се поведе атаката. Турцитѣ още стоятъ въ окопа и въ редута. Вдѣсно отъ мене въ тѣсна свръзка по близость се намиратъ 15-а и 14-а роти отъ 32-и Загорски полкъ. Моля най-ефикасното съдействие на артилерията."

Поради голѣмото разстояние, подкрепата, която даде артилерията на пехотата, не бѣше особено действителна.

Часть отъ батареитѣ съсрѣдоточиха огъня си по Иллери табия, къмъ която идѣха турски части. Защитницитѣ на укреплението избѣгаха въ окопитѣ вдѣсно и влѣво.

Българскитѣ батареи съсрѣдоточиха огъня си по окопитѣ около люнета (Иллери табия), обаче, въпрѣки всичкитѣ усилия, не можаха да изтласкатъ оттамъ турската пехота, и боятъ около него се превърна въ огнева борба.

Тъй като целитѣ бѣха много, а поради голѣмитѣ разстояния до тѣхъ и огъньтъ бѣ не особено действителенъ, то още сутриньта на лѣвия флангъ на бригадата 8./1. с. с. батарея, която трѣбваше

да излѣзе още презъ нощьта напредъ, като придружаваща 29-и полкъ батарея, зае позиция на около единъ и половина клм. напредъ, но безъ да открие огънь. Къмъ 10 ч. излѣзе при нея и 9./1. батарея, и тогава, по настояване на командира на 29-и полкъ, и двѣтѣ откриха огънь по турската батарея между редута и люнета източно отъ Еникьой.

На дѣсния флангъ на бригадата къмъ 2 ч. сл. пл. за усилване огъня бѣ извикана напредъ 6./6. с. с. батарея. Тя зае позиция задъ предлежещия гребенъ, отстоещъ на 800 метра отъ позицията и на три клм. до редута и люнета източно отъ Еникьой, и откри огънь по окопитѣ и по укрепленията.

3-о не с. с. гаубично отдѣление по недоразумение взе участие въ боя едва сл. пладне. Въ 1 ч. презъ нощьта командирътъ на отдѣлението получи заповѣдь отъ началника на артилерията въ дивизията да избере позиция, и до сутриньта батареитѣ да се настанятъ на нея. Командирътъ на отдѣлението отиде съ батарейнитѣ командири да разузнае позицията, но тъй като въ голѣмата тъмнина не можеше да се опредѣли поне приблизително позицията, решиха да доведатъ батареитѣ при резерва на дѣснофланговата батарея отъ 6-и с. с. артилер. полкъ, и когато съмне, да опредѣлятъ позицията, и батареитѣ да излѣзатъ на нея. Но когато съмна, боятъ се започна, и пѫтьтъ къмъ позицията се обстрелваше. Командирътъ на отдѣлението и батарейнитѣ командири счетоха настѫплението невъзможно и останаха тамъ, кѫдето бѣха осъмнали.

Въ 12 ч. 30 м. сл. пл. началникътъ на артилерията заповѣда отдѣлението да излѣзе веднага на позиция. Едва тогава командирътъ на отдѣлението поведе батарейнитѣ командири да разузнаятъ позицията. Тѣ тръгнаха пеша, а това забави избирането на позицията. Следъ като се избра мѣсто за всѣка гаубица, доведоха батареитѣ на търсъ, а по склона, който се поражаваше, орѫдията изтеглиха на 50 метра разстояние едно отъ друго, което продължи до 2 ч. 30 м. сл. пладне.

Батареитѣ откриха огънь по редута източно отъ Еникьой. Стреляха на квадрантъ 18° 15′ и пъленъ зарядъ. 5-а гаубична батарея бѣ обстреляна отъ една турска батарея отъ разстояние петь клм., обаче, поради високитѣ пръскания на турскитѣ шрапнели, батереята има само единъ раненъ. Освенъ това, бѣха повредени бойнитѣ спирачи на три и равнѝцитѣ и витлата на мѣрницитѣ на две гаубици.

Въ 3 ч. 40 м. сл. пл. началникътъ на артилерията въ участъка заповѣда 4./6. и 5./6. с. с. батареи да излѣзатъ напредъ, на линията на 6-а батарея, но тѣ излѣзоха, следъ като мръкна.

Маневренитѣ войски — 4./29. и 2./32. дружини, съгласно заповѣдьта по бригадата, въ 6 ч. пр. пл. се съсрѣдоточиха на шосето, източно отъ Калфакьой, закрито въ падината. Тамъ назначениятъ общъ началникъ на маневренитѣ войски получи лично отъ командира на бригадата заповѣдь да следи за движението на преднитѣ части или по-точно на 32-и полкъ и да се движи задъ дѣсния му флангъ, така че, когато тѣ овладѣятъ височината на изтокъ отъ с. Еникьой, маневренитѣ войски да се премѣстятъ върху първия хребетъ — язикътъ югоизточно отъ Еникьой, съ цель да срещнатъ и париратъ всѣки опитъ на противника по долината на Чанакча. Въ 10 ч. пр. пл., когато 32-и полкъ зае преднитѣ окопи на турцитѣ, маневренитѣ войски се премѣстиха на брѣга на Катарджи су, при Еникьой, и тамъ замръкнаха.

Боятъ по фронта утихна окончателно следъ 8 ч. сл. пладне. Командиръть на бригадата, като видѣ, че даденитѣ обекти не сж достигнати, и като знаеше, че сжщото е и предъ фронта на 1-а бригада, реши да продължи настжплението на следния день.

Настжплението на 1-а бригада. — 1-а бригада заемаше изходната си позиция: 24-и полкъ съ две дружини въ бойна часть и две — полкова поддръжка — гребена югоизточно отъ с. Тарфа, отъ дветѣ висоти, които сж три клм. южно отъ селото, при пжтя Тарфа—Еникьой, до височината единъ и половина клм. югоизточно отъ сжщото село; 11-и полкъ съ две дружини — северно отъ него, на височинитѣ единъ клм. източно отъ Тарфа, а другитѣ две дружини отъ тоя полкъ бѣха бригадна поддръжка и бѣха разположени западно отъ сжщитѣ височини.

Въ срѣдата на бригадата бѣха заели позиция: 1./6. с. с., 1./6. не с. с. и 1./1. не с. с. артилер. отдѣления. Гаубичното отдѣление бѣ на позиция задъ дветѣ висоти на дѣсния флангъ, а 2./1. и 3./1. с. с. планински батареи бѣха въ очаквателно положение при бригадната поддръжка.

Освенъ това, въ бригадния участъкъ бѣ назначено и 2./1. с. с. артилер. отдѣление — 4-а и 5-а батареи, което бѣ на бивакъ при Чифликкьой, при 2./5. бригада; 6-а батарея отъ сжщото отдѣление бѣше при 41-и полкъ, южно отъ Софасъ.

Холерата въ бригадата продължаваше да върлува.

Командиръть на бригадата въ 11 ч. сл. пл., следъ като съобщи лично по телефона сведенията за противника и за своитѣ войски, направи следнитѣ разпореждания за предстоещата атака:

„24-и Черноморски полкъ ще има за краенъ обектъ срещу дѣсния си флангъ укреплението Ардичъ Тепе (при Буянлж), а за пръвъ обектъ — височинитѣ надъ Лазаркьой, като полкътъ настжпва единъ клм. южно и северно отъ Лазаркьой.

11-и Сливенски полкъ ще има за краенъ обектъ укреплението Дели Юнусъ. а за пръвъ обектъ — височинитѣ северно отъ тия, срещу които настжпва 24-и полкъ, до Деркосското езеро; полкътъ да отдѣли една рота странично прикритие по южния брѣгъ на Деркосското езеро.

Полковетѣ да оставятъ по една дружина бригадна поддръжка; всѣка отъ тѣхъ да следва задъ съответната полкова поддръжка и да не се слива съ последната.

Дветѣ планински батареи да следватъ съ дружината отъ 24-и полкъ, която е бригадна поддръжка.

1-а пионерна рота да следва по полуротно при полковетѣ.

За да се намалятъ загубитѣ отъ артилерийския огънь, полковетѣ да настжпятъ непремѣнно въ 5 ч. пр. пладне.

Когато полковетѣ достигнатъ окрайнината на гората, отсамъ долината, да се спратъ, за да възстановятъ реда и връзката, следъ което само да минатъ долината. При настжпването да се пази най-голѣма тишина. Полковетѣ да вематъ съ себе си най-малко по осемь водачи. Щомъ частитѣ достигнатъ неприятелската позиция, да издигнатъ и да махатъ бѣли флагове — сигналъ за нашата артилерия.“

Командиръть на 11-и Сливенски полкъ, като получи заповѣдьта по бригадата, повика дружиннитѣ командири и направи следнитѣ разпореждания:

Понеже имаше повече отъ 1100 болни отъ холера, тия отъ тѣхъ, които могатъ да вървятъ, да се върнатъ въ строя; въ първа линия ще настжпятъ 2-а и 4-а дружини, отъ които последната да бжде направляваща. 3-а дружина остави полкова, а 1-а — бригадна поддръжка. Настжплението да се почне въ 5 часа. Взводоветѣ да настжпятъ въ разгънатъ строй.

Частитѣ настжпиха единъ часъ по-късно отъ опредѣления часъ.

Командиръть на 4-а дружина поведе дружината си, като имаше първоначаленъ обектъ чифлика Кулкьой и височината западно отъ моста на р. Черкесска. Тритѣ роти въ първа линия бѣха насочени: 13-а — къмъ височината западно отъ моста, 15-а — южно на сжщата височина и чифлика и 14-а — северно отъ чифлика. 16-а рота остана поддръжка. Една полурота отъ 14-а

рота бѣше въ предни постове и закъснѣ при събирането. Затова къмъ тази рота бѣ придаденъ единъ взводъ отъ 16-а рота.

Вдѣсно и малко по-късно настжпи 2-а дружина. Командиръть и старшиятъ ротенъ командиръ на тая дружина бѣха болни отъ холера, но бидоха извикани да командуватъ частитѣ си. Къмъ опредѣленото време командиръть на дружината назначи въ първа линия 5-а, 6-а и 8-а роти и заповѣда при настжплението взводоветѣ да се водятъ въ разгънатъ строй. На възражението отъ ротнитѣ командири, че движението въ разгънатъ строй е невъзможно, той отговори, че е заповѣдано така.

Мѣстностьта бѣ покрита съ храсталакъ, високъ два—три метра, гжстъ, размѣсенъ съ търне, бодливи шипки и драки и почти непроходимъ. Войницитѣ трѣбваше съ ржце да си отварятъ пжть. Движението въ разгънатъ фронтъ бѣше невъзможно. Взводоветѣ едва се движеха по единъ. На всѣки 20—30 крачки трѣбваше да се спиратъ ротитѣ, и да се провѣрява да не би въ тъмнината да сж се изгубили нѣкои. Голѣма часть отъ войницитѣ, като болни и холерични, изостанаха изъ гжсталака. Не можеха да вървятъ и останаха по пжтя: командиръть на 2-а дружина и командиритѣ на 6-а и 7-а роти, защо отъ нѣколко дни бѣха болни отъ холера. Изпратенитѣ патрули до съседнитѣ части се изгубваха, и връзка съ последнитѣ се държеже доколкото бѣ възможно по шума.

Поради тъмнината и гжстака, нѣкои взводове сбъркаха посоката. Това стана причина да се размѣсятъ взводоветѣ и ротитѣ отъ 2-а и 4-а дружини.

Къмъ 7 ч. 30 м. преднитѣ взводове отъ 4-а дружина се натъкнаха на турскитѣ предни постове и засади отъ ония, които Махмудъ Мухтаръ паша бѣ изпратилъ въ чифлика. 14-а и 15-а роти отхвърлиха турцитѣ и ги преследваха, докато се оттеглиха въ чифлика.

Въ тая среща бѣ убитъ младшиятъ офицеръ на 14-а рота поручикъ Захариевъ. Между тия две роти и 13-а рота, която настжпваше вдѣсно, се образува голѣма междина, въ която командиръть на дружината изпрати 16-а рота.

Щомъ българитѣ излѣзоха отъ гжстака въ долината, турцитѣ отъ окопитѣ източно отъ рѣката и отъ езерото откриха по тѣхъ най-бързъ пехотенъ и артилерийски огънь. Стана още поголѣмо размѣсване на частитѣ. Преднитѣ роти пръснаха верига, но, поради езерото, упорството на турцитѣ въ чифлика и, найпосле, поради това, че рѣката съ изкуствено заприщване бѣше

направена непроходима, не можаха да напреднатъ. А заднитѣ взводове и роти, като чуха стрелбата, бързаха да излѣзатъ напредъ, за да помогнатъ на другаритѣ си.

Оказа се, че 2-а дружина върви задъ 4-а. 8-а рота бѣше задъ 16-а, а последната, като дружинна поддръжка, вървѣше задъ и между 13-а и 15-а роти, и се разгъна между тѣхъ. Но тя бѣ наседната отъ 8-а рота, която се разгъна и размѣси съ нея.

Пристигна и 5-а рота отъ полковата поддръжка и тя направи сжщото, 6-а и 7-а роти просто се пръснаха и разгубиха изъ гората и се събраха едва вечерьта.

15-а рота, преследвайки отстжпващитѣ турски предни постове къмъ чифлика, излѣзе отъ гората и пръсна верига изъ угаритѣ. Ротниятъ командиръ забеляза ескадронъ отстжпваща конница и откри огънь по него. Голѣма часть отъ ескадрона бѣ избита, а останалитѣ минаха презъ моста и въ плавъ презъ рѣката. Следъ това ротата се хвърли съ викъ „ура“ напредъ, къмъ чифлика, и зае дветѣ врати — източната и западната — и вратата на плѣвника, която бѣ на северната страна на чифлика. Отъ тая страна пристигна и 14-а рота.

Чифликътъ имаше шесть постройки, отъ които едната бѣше теке и се намираше вънъ отъ оградата. Оградата бѣше каменна и представяше добъръ преденъ опоренъ пунктъ предъ дѣсния флангъ на турската позиция.

Вжтре въ чифлика бѣха останали затворени около една рота пехота и полуескадронъ конница. Чифликътъ бѣ приведенъ въ отбранително положение, като вратитѣ и прозорцитѣ бѣха барикадирани, и навсѣкжде на каменнитѣ зидове бѣха приготвени бойници. Командиръть на 15-а рота заповѣда на пристигналата 2-а полурота отъ 14-а рота да заеме позиция предъ и северно отъ чифлика и да се окопае съ фронтъ къмъ гористата височина, която е източно отъ рѣката. Полуротата изпълни това и откри огънь. Следъ това командиръть на 15-а рота съ своята рота и останалата часть отъ 14-а рота обкржжи чифлика и направи два отвора на северната и единъ — на източната му стена, и оттамъ обстрелваше двора, по който вече бѣ невъзможно никакво движение. Но тъй като турцитѣ продължаваха не само да се съпротивяватъ, но и да обстрелватъ другитѣ настжпващи роти отъ 2-а и 4-а дружини, командиръть на 15-а рота се принуди да опожари чифлика, за да принуди турцитѣ да се предадатъ. Борбата бѣше ожесточена; стрелбата отъ дветѣ страни бѣше силна. Българитѣ бѣха обстрелвани, освенъ

отъ чифлика и отъ турскитѣ окопи отвждъ рѣката, но и отъ турската артилерия, когато чифликътъ по своето положение бѣше неуязвимъ за българската артилерия.

Българитѣ най-напредъ запалиха плѣвнята, а после — и другитѣ постройки, но турцитѣ отчаяно се съпротивяваха и не се предаваха. Като счете силитѣ си недостатъчни, командирътъ на 15-а рота изпрати донесения до дружинния, до полковия и до бригадния командири.

Командирътъ на полка за разрушение чифлика поиска отъ бригадния командиръ артилерия, а пъкъ отъ 2-и Искърски полкъ поиска помощь. Изпратена бѣ една рота, която командирътъ на полка пръсна изъ гжстака, съ заповѣдь да очисти последния отъ пръснатитѣ турски войници, които непрестанно стреляха. Ротата очисти гжстака западно отъ чифлика и си отиде. Така че на ротния командиръ помощь не се изпрати, а, намѣсто артилерия, едва къмъ 1 ч. сл. пл. пристигна единъ войникъ съ две ржчни бомби и съ заповѣдь да се атакува чифлика и да продължи настжплението. Обаче, на ротния командиръ, поради голѣмитѣ загуби, претърпѣни отъ ротата, това се видѣ невъзможно. Въ 3 ч. сл. пл. пристигна отъ 18-и полкъ съ десеть бомби единъ подофицеръ — бившъ възстаникъ, изкусенъ хвъргачъ на бомби, така сжщо носещъ заповѣдь да се атакува чифлика. Най-напредъ хвърлиха бомба въ високото здание въ стаитѣ на горния етажъ и принудиха турцитѣ да напуснатъ етажа. Това отслаби твърде много отбраната, защото отъ напуснатия етажъ се обстрелваха навесно мъртвитѣ пространства край каменнитѣ стени на чифлика. Къмъ 3 ч. 30 м. сл. пл. отъ пожара зданието се срути и затисна по-голѣмата часть отъ защитницитѣ, които бѣха въ долния етажъ и въ зимника, кждето бѣха направени бойници, и стреляха на северъ.

Едва когато се стъмни, ротниятъ командиръ реши съ ржчни бомби да щурмува източнитѣ врати, кждето отбраната бѣше доста отслабнала. Съ щурмуването тия врати, заеха и две стаи отъ източния жгълъ на каменното здание, като предварително хвърлиха нѣколко бомби и се унищожи противникътъ, който се бѣше загнѣздилъ на южнитѣ стени на чифлика, и оттамъ презъ прозорцитѣ и презъ направенитѣ бойници защитницитѣ продължаваха да поддържатъ най-силенъ огънь. Отъ тая — южната — стена защитницитѣ навѣрно сж кроили да си пробиятъ пжть и да избѣгатъ. Подобна дързость проявиха само трима турци; тѣ се спуснаха презъ прозорцитѣ, но бѣха прому-

щени съ ножове отъ българитѣ, които бѣха залегнали отъ тая страна. Следъ това бѣ щурмувана и западната врата, и веднага запалиха и постройката на югозападния жгълъ на чифлика.

Въпрѣки всичко това, турцитѣ продължаваха да се държатъ въ стаитѣ на недоизгорѣлитѣ здания. Стаитѣ бѣха щурмувани една по една съ ржчни бомби. Почти всички защитници на чифлика загинаха.

Докато се водѣше около чифлика тая борба, която стана причина да се задържатъ 14-а и 15-а роти, южно отъ чифлика 16-а и 13-а роти продължиха да настжпватъ и къмъ 9 ч. пр. пл. достигнаха височината южно отъ чифлика. Тукъ съ единъ куршумъ бѣше раненъ, а съ другъ — убитъ командирътъ на 16-а рота, капитанъ Вълковъ. По-нататъкъ не можаха да напреднатъ, не толкова отъ силния огънь на турцитѣ, колкото отъ непроходимостьта на рѣката. При опититѣ да напреднатъ паднаха ранени подпоручицитѣ Стилияновъ и Щърбановъ.

Къмъ тѣзи две роти се присъединиха и 8-а и 5-а роти, така че мѣстото на 2-а дружина, която трѣбваше да свърже 4-а дружина съ 24-и полкъ, остана незаето. Това се отрази твърде зле върху настжплението на 24-и полкъ, който бѣ излѣзълъ доста напредъ, безъ да бжде подкрепенъ отъ 11-и полкъ и безъ да има връзка съ последния.

Между това, полковата поддръжка — 3-а дружина — настжпваше задъ срѣдата на 4-а дружина. И тя замина пръснатитѣ роти отъ втора линия на 2-а дружина и стигна онова мѣсто, на което се бѣха събрали 5-а, 6-а, 13-а и 16-а роти. Командирътъ на дружината, разгнѣвенъ, загдето бойниятъ редъ не настжпва, излѣзе напредъ да види причината на това, но падна раненъ.

Картечната рота бѣ излѣзла на позиция югозападно отъ чифлика и оттамъ откри огънь по турскитѣ окопи източно отъ рѣката.

Къмъ 4 ч. сл. пл. пристигна изпратената отъ бригадния командиръ 1-а дружина, която бѣ бригадна поддръжка. Командирътъ на полка я насочи къмъ дѣсния флангъ, но, докато стигна тамъ, мръкна. Мѣстото на 1-а дружина, като бригадна поддръжка, зае току-що пристигналата 1./18. дружина; тя се движеше задъ полка.

Щомъ се стъмни, огъньтъ престана; само при чифлика огъньтъ и трѣсъкътъ на бомбитѣ продължава до 10 ч. сл. пл., докато очистиха всички сгради.

Командирътъ на 24-и полкъ, като получи заповѣдьта по бригадата, организира настжплението така:

Бойна часть — 2-а и 4-а дружини. 2-а дружина да настжпи въ 5 ч. пр. пл. по дола, който води южно отъ Лазаркьой, и да атакува участъка югоизточно отъ Лазаркьой, височината и второто укрепление; 4-а дружина да настжпи въ сжщото време по съседния долъ, който води северно отъ сжщото село, и да атакува преднитѣ окопи, стоещи на линията на Лазаркьой, и първото укрепление.

Полковата поддръжка — 3-а дружина и картечната рота — да следватъ по дола, задъ 2-а дружина. Картечната рота, щомъ излѣзе отъ гората, да заеме удобна позиция въ окрайнината ѝ и оттамъ да поддържа съ огънь атаката.

Отъ разузнаването, направено сжщата нощь, се знаеше, че до рѣката северозападно отъ Лазаркьой противникъ нѣма. И тъй като мѣстността бѣ прикрита съ труднопроходима гора, дружинитѣ настжпиха въ походенъ редъ въ колона по единъ. Къмъ 6 ч. 30 м. пр. пл. дружинитѣ стигнаха края на гората и минаха въ боенъ редъ: 2-а дружина съ 5-а и 6-а роти — въ първа линия, а 4-а дружина съ 13-а и 14-а роти. Турцитѣ, които заемаха окопитѣ западно отъ Лазаркьой и североизточно отъ него, откриха пехотенъ и картеченъ огънь. Когато се пръсна мъглата, и артилерията отъ дветѣ страни откри огънь, българитѣ започнаха да търпятъ загуби и, за да ги намалятъ, ускориха настжплението си.

Тъй като най-важниятъ турски окопъ въ участъка на бригадата се намираше западно отъ Лазаркьой, и бѣше обърнатъ въ югозападна посока, 2-а дружина, като излѣзе отъ гората, се насочи право на изтокъ, къмъ казания окопъ, отъ който я обстрелваха, прогони турцитѣ и, намѣсто да мине южно отъ Лазаркьой, мина презъ селото и северно отъ него. По тоя начинъ разстоянието между дветѣ бригади се увеличи, и връзка между бойнитѣ имъ части не можа да се установи. Вънъ отъ това, мѣстността южно отъ селото се поражаваше странично отъ съседнитѣ височини.

4-а дружина, като излѣзе отъ гората, така сжщо бѣше принудена да се отклони на северъ. Тя бѣ обстрелвана отъ голѣмия турски окопъ, който започваше на 600 крачки северно отъ Лазаркьой. Дружината настжпи право срещу тоя окопъ и сжщо прогони турцитѣ отъ него.

Картечната рота излѣзе въ края на гората, и оттамъ съдействуваше съ огънь на настжплението. Поради силния турски огънь, тя не можа да излѣзе по-напредъ.

Задъ 2-а дружина, още въ гората се разгъна въ строй по ротно 3-а дружина. Докато 2-а дружина премина рѣката, и се събираше при воденицата, дружинниятъ командиръ се опита да задържи дружината въ края на гората, обаче силниятъ пехотенъ и артилерийски огънь го принуди да продължи настжплението, докато ротитѣ минатъ рѣката. Оттатъкъ рѣката, обаче, 9-а и 10-а роти се увлѣкоха и влѣзоха въ бойната часть. Понеже бойната часть на 4-а дружина и на 10-а рота се бѣха спрѣли на 100—150 крачки отъ окопа, командирътъ на 3-а дружина даде повестка за атака, и ротитѣ настжпиха. Но турцитѣ се оттеглиха на 600 крачки въ окопитѣ предъ укреплението. Тука бѣ раненъ командирътъ на 13-а рота, капитанъ Гърдевъ. По тоя начинъ бойната линия се образува отъ 16-а, 13-а и 10-а роти, които заеха позиция на и около голѣмия турски окопъ северно отъ Лазаркьой, и 9-а, 6-а и 5-а роти, които заеха позиция въ горичката между казания окопъ и селото. Ротитѣ се бѣха размѣсили.

Между това, Махмудъ Мухтаръ паша, който бѣше при 8-а низамска дивизия и следѣше успѣха на българитѣ, както се каза, бѣ получилъ подкрепление 85-и и 86-и полкове. Съ 85-и полкъ той подкрепи 8-а дивизия, която премина въ контъратака, като обхвана лѣвия флангъ на българския 24-и полкъ. Бойната часть на тоя полкъ се обстрелваше, както отпредъ, така и странично съ пехотенъ огънь. Турцитѣ усилиха огъня си до крайность и причиниха на българитѣ тежки загуби. „Въ 15—20 минути — пише командирътъ на 3-а дружина — три четвърти отъ хората въ веригата лежеха на земята — убити или тежко ранени". Поради това въ 13-а рота се появи смущение, и войницитѣ почнаха да отстжпватъ, но ротниятъ командиръ, както и командиритѣ на 5-а и 6-а роти се спуснаха и съ револвери въ ржка, следъ като дадоха нѣколко изстрели въ въздуха, успѣха да върнатъ бѣгащитѣ. Българитѣ потърсиха спасение пакъ въ движението напредъ. Командирътъ на 3-а дружина, майоръ Ганчевъ, заповѣда на ротитѣ отъ бойната часть около него да настжпятъ, обаче веригитѣ бѣха обсипани съ такъвъ огънь, че, докато направиха бѣгомъ 70—100 крачки, изгубиха 50—60% отъ войницитѣ. Веригата залегна отново и започна да се окопава. Паднаха тежко ранени: командирътъ на 10-а рота, подпоручикъ Хубеновъ, и фелдфебелътъ на сжщата рота, Делигьоргиевъ.

По сжщитѣ причини, опитъ за движение напредъ направи и командирътъ на 5-а рота, капитанъ Миндовъ, но и тамъ турскиятъ огънь се оказа непреодолимъ.

Турскитѣ батареи откриваха огънь даже по единични лица, които настѫпваха.

Тъй като по-нататъшното настѫпление безъ артилерийско надмощие и подготовка бѣше невъзможно, командирътъ на 3-а дружина изпрати записка „до кой да е артилерийски началникъ, съ молба“ съ огънь по редутитѣ да подготви атаката. Записката бѣше придружена съ кроки. Обаче, къмъ 3 ч. 20 м. сл. пл. редникътъ, изпратенъ съ записката, се върна и доложи, че на 2—3 мѣста артилерийскитѣ началници отказали да приематъ записката. Намѣрилъ се единъ и приелъ записката, обаче, въпрѣки това артилерийски огънь по укрепленията не бѣ откритъ. Вследствие на това командиритѣ на дружинитѣ се убедиха въ невъзможностьта да се настѫпва и да се атакуватъ укрепленията презъ деня и заповѣдаха на частитѣ да се окопаятъ.

Като видѣ, че бойната часть не настѫпва повече, командиръ на полка, полковникъ Недѣлковъ, къмъ 3 ч. 30 м. сл. пл. излѣзе въ бойната линия, при 5-а рота. Понеже полковата поддръжка бѣше влѣзла въ бойната часть, и нѣмаше прѣсни части, съ които да подтикне бойния редъ напредъ, той прати да иска усилване отъ бригадната поддръжка, но тъй като 1-а дружина, която бѣше бригадна поддръжка, не идѣше, той въ 4 ч. 10 м. заповѣда на полка отново да настѫпи. И наистина, веригитѣ се вдигнаха напредъ, но турцитѣ откриха такъвъ силенъ огънь, че нѣкои взводове изгубиха веднага половина отъ състава си. Веригитѣ едва изминаха 50—70 крачки, и настѫплението спрѣ. Въ това положение останаха дружинитѣ до вечерьта и се окопаха.

Къмъ 4 ч. 30 м. сл. пл. пристигна 1-а дружина, съ съобщение отъ бригадния командиръ, че тя се дава въ разпореждане на командира на полка. Последниятъ разположи дружината задъ дѣсния флангъ, като полкова поддръжка.

Когато мръкна и огъньтъ престана, по заповѣдь на командира на полка, ротитѣ отъ 4-а дружина, които се бѣха спуснали въ дола предъ турскитѣ окопи, се дръпнаха на гребена, кѫдето се окопаха.

Вечерьта, къмъ 8 ч. 30 м., пристигна изпратена отъ бригадния командиръ една дружина отъ 18-и полкъ. Командирътъ на полка я остави задъ срѣдата на бойното разположение.

Следъ това командирътъ на полка се зае да поправи разположението на дружинитѣ съгласно заповѣдьта по бригадата. За тая цель той премѣсти 2-а дружина южно отъ селото, срещу

дадения й обектъ. Северно отъ селото, въ горичката, остана 3-а дружина, а още по-насевернъ, при турския окопъ, — 4-а дружина.

Намаленитѣ отъ холерата дружини, изгубиха почти половина отъ наличния си съставъ. Следъ боя 2-а дружина броеше всичко около 250 човѣка, 3-а дружина — 382, а загубитѣ на 4-а дружина бѣха: убити — 2 офицери и 85 войници, ранени — 2 офицери и 275 войници, изчезнали — 15 войници.

Артилерията не можа да окаже сѫществена помощь на пехотата. 2./1. с. с. артилер. отдѣление (4-а и 5-а батареи) въ 5 ч. 30 м. пр. пл. тръгна отъ бивака при Чифликкьой презъ Софасъ и стигна въ Тарфа. Тамъ батареитѣ останаха въ очаквателно положение, а командирътъ на отдѣлението и батарейнитѣ командири излѣзоха напредъ да разузнаятъ опредѣлената имъ позиция. Тъй като пѫтьтъ, който водѣше къмъ позицията, се обстрелваше, излизането на батареитѣ се отложи за презъ нощьта. По този начинъ отдѣлението не взе участие въ боя.

3-о с. с. гаубично отдѣление бѣше на позиция въ дола задъ дветѣ висоти два и половина клм. южно отъ Тарфа. Командирътъ на отдѣлението заповѣдь за атака не получи, нито пъкъ указания за целитѣ. Батарейнитѣ командири, по указание на командира на отдѣлението, бѣха приготвили даннитѣ за стрелбата още на 3-и ноември. Отдѣлението можа да открие огънь едва когато се вдигна мъглата. Най-напредъ насочи огъня си по една батарея югоизточно отъ Лазаркьой. После обстреля дветѣ укрепления източно и североизточно отъ Лазаркьой и други батареи. Тъй като командирътъ на 1-а батарея бѣше заболѣлъ отъ холера, а пъкъ замѣстникътъ му — кандидатъ-офицеръ — не знаеше да стреля, батареята бѣше оставена въ наблюдателно положение. Къмъ 4 ч. сл. пл. началникътъ на артилерията въ участъка заповѣда отдѣлението да настѫпи и да заеме позиция задъ върха, който е на 6—700 метра напредъ. Позицията бѣше разузната, и презъ нощьта отдѣлението се премѣсти на казаната позиция. Отдѣлението нѣмаше загуби.

1./6. с. с. артилер. отдѣление бѣше на позиция югоизточно отъ Тарфа, задъ гребена, по който върви пѫтьтъ Сербели—Еникьой. Командирътъ на отдѣлението се научилъ за атаката на Чаталджанската позиция на 3-и, въ 7 ч. 30 м. сл. пл., отъ командира на 24-и полкъ. Последниятъ му съобщилъ, че на следния день рано сутриньта бригадата ще атакува укрепленията южно

и югоизточно отъ Лазаркьой[1]). Въ 8 ч. пр. пл. командиръ̀тъ на отдѣлението откри огънь по една турска батарея, която се издаваше съ блѣсъцитѣ си югоизточно отъ Лазаркьой. Следъ това и тритѣ батареи стреляха по други батареи[2]). 3-а батарея обстреля окопитѣ при Лазаркьой и помогна на пехотата да изгони турцитѣ отъ тѣхъ. Следъ това батареитѣ продължиха да стрелятъ по разнитѣ цели, които имъ се представяха, но изобщо стрелбата имъ не бѣше действителна. Тъй като разстоянията до целитѣ бѣха голѣми — 5—6 клм., командиръ̀тъ на отдѣлението въ 1 ч. сл. пл. заповѣда на 1-а батарея да излѣзе напредъ, на самия гребенъ, на открита позиция. Обаче, батареята, „бидейки силно обстреляна", по заповѣдь на командира на отдѣлението се върна въ окопитѣ си. Отдѣлението имаше само единъ раненъ, и той бѣ разузнавачъ, изпратенъ напредъ[3]).

Турската артилерия, съ малки изключения, бѣше разположена на линията на фортоветѣ, петъ и половина — шесть клм. отъ артилерийската позиция на българитѣ. Затова тя поражаваше изключително българската пехота и не ѝ позволяваше да заеме лазаркьойскитѣ висоти. Само отъ време-навреме тя обстрелваше нѣкоя българска батарея.

Българската артилерия, като виждаше, че пехотата се поражава отъ турската артилерия, насочваше огъня си противъ последната, но, поради голѣмото разстояние, нѣмаше почти никакъвъ ефектъ.

Началникъ̀тъ на артилерията въ бригадата, като виждаше това, заповѣда въ 8 ч. 30 м. пр. пл. на началника на скорострелното планинско артилер. отдѣление да излѣзе напредъ и да открие огънь по турската артилерия. Отдѣлението зае позиция два клм. северозападно отъ Лазаркьой и къмъ 1 ч. сл. пл. откри огънь по нѣкои турски батареи и турски окопи.

Началникъ̀тъ на артилерията получи отъ командира на 1./24. дружина съобщение, че не може да се спусне въ Лазаркьойската

---

[1]) За началникъ на артилерията въ бригадния участъкъ бѣше назначенъ командиръ̀тъ на 1-и артилер. полкъ, който въ реляцията си пише само, че билъ назначенъ за такъвъ, а за дейността си нищо не казва. Изглежда, че и нищо не е работилъ, защото двамата командири на отдѣления, които иматъ дневници за действията на 4-и ноември, а именно командиритѣ на 1-о отдѣление отъ 6-и с. с. артилерийски полкъ и на 3-о с. с. гаубично отдѣление пишатъ, че не сж получили заповѣдьта за атаката.

[2]) Любопитно е това, че докато артилерийскитѣ началници пишатъ, че сж принуждавали всѣка турска батарея да млъкне, пехотнитѣ, напротивъ, пишатъ, че турската артилерия, необезпокоявана, не преставала да стреля. Голѣмитѣ загуби показватъ, че последното е вѣрно.

[3]) За дейността на 1-о отдѣление отъ 6-и не с. с. артилер. полкъ, което бѣ разположено северно отъ 1-о с. с. артилер. отдѣление, нѣма сведения.

долина, защото при всѣко мръдване дружината се обстрелва съ артилерийски огънь отъ фронта и отъ фланга; той насочи огъня на планинското артилер. отдѣление противъ въпроснитѣ турски батареи, и дружината можа да напредне и да се приближи до предднитѣ дружини. Като заемаше флангово положение по отношение укрепленията югоизточно отъ Лазаркьой, отдѣлението съ огъня на една батарея по окопитѣ предъ укреплението помогна за напредването на пехотата въ тая посока.

Другитѣ отдѣления останаха на позициитѣ си; скорострелнитѣ — обстрелваха предимно турскитѣ батареи, а нескорострелнитѣ — поражаваха турскитѣ окопи.

Стрелбата по турскитѣ окопи бѣше успѣшна, но, когато българската пехота се приближи до турската, артилериститѣ, поради далечината, не можеха да различатъ своитѣ отъ неприятеля и пренасяха огъня назадъ.

Другъ опитъ за изваждане батареи напредъ началникътъ на артилерията не направи, понеже имало само единъ пѫть, който водѣше отъ позицията на 1./6. не с. с. артилер. отдѣление чрезъ долината на Лазаркьойската рѣка, и той се обстрелваше по цѣлата му дължина.

Друга причина, задето артилерията не можа да окаже ефикасна поддръжка на пехотата, бѣше липсата на връзка между пехотнитѣ и артелерийскитѣ началници. Вънъ отъ това, че тая връзка не бѣ организирана, но и мѣстностьта прѣчеше, защото пѫтищата бѣха малко, нови не бѣха прокарани, а пъкъ движението вънъ отъ пѫтищата бѣше невъзможно. Ординарцитѣ трудно намираха батареитѣ, защото гористата мѣстность ги скриваше.

Дейность на 3-а бригада. — 3-а бригада бѣше разположена: 41-и полкъ — въ Чифликкьой, а 42-и — въ Софасъ. При 41-и полкъ бѣше 6./1. с. с. батарея.

Командиръ̀тъ на бригадата на 3-и вечерьта получи заповѣдьта по дивизията за атаката на Чаталджанската укреп. позиция и презъ нощьта разпореди полковетѣ да настѫпятъ на 4-и въ 5 ч. пр. пл., за пунктоветѣ, означени въ заповѣдьта.

Полковетѣ тръгнаха въ опредѣленото време. 41-и полкъ стигна въ 8 ч. пр. пл. въ падината източно отъ Калфакьой, а 42-и полкъ — въ 9 ч. 30 м. североизточно отъ сѫщото село. Въ 10 ч. 30 м. пр. пл. 41-и полкъ се премѣсти до кръстопѫтя югоизточно отъ Калфакьой. Въ 11 ч. пр. пл. командиръ̀тъ на

полка получи заповѣдь да настжпи, съ цель да бжде въ близко съприкосновение съ поддръжкитѣ на 32-и полкъ. Полкътъ настжпи и спрѣ въ долината югозападно отъ Еникьой. Въ 2 ч. сл. пл. командиръть на полка получи заповѣдь, ако командиръть на 2-а бригада поиска, да му даде една дружина. Двадесеть минути следъ това командиръть на 2-а бригада поиска една дружина, и командиръть на полка изпрати 4-а дружина. Въ 4 ч. 15 м. сл. пл. дружината стигна при бригадния командиръ, на височината северозападно отъ Еникьой. Последниятъ я изпрати да заеме хребета предъ укреплението североизточно отъ Еникьой. Дружинниятъ командиръ поведе дружината, обаче, като забеляза, че въпросниятъ хребетъ е заетъ отъ 3-а и 4-а дружини на 32-и полкъ, спрѣ дружината източно отъ Еникьой. Другитѣ три дружини нощуваха югазападно отъ Еникьой.

Командиръть на 42-и полкъ, по заповѣдь, която получи въ 11 ч. и 30 м. пр. пл., премѣсти полка до кръстопжтя източно отъ Калфакьой. Тукъ получи заповѣдь да изпрати една дружина поддръжка на 29-и полкъ. Той изпрати 1-а дружина, която къмъ 2 ч. сл. пл. стигна около единъ клм. североизточно отъ Еникьой, влѣзе въ връзка съ 29-и полкъ и пренощува тамъ. Останалитѣ три дружини отъ полка преминаха дола на Лазаркьойската рѣка при изворитѣ и пренощуваха на дѣсния ѝ брѣгъ.

Боятъ на северното странично прикритие.

На крайния лѣвъ флангъ, край морето, бѣше разположенъ 2-и Искърски полкъ съ 5./1. с. с. батарея. Щабътъ на полка, две дружини и батареята бѣха разположени по квартири въ Сербели, 3-а дружина — въ Джелебкьой, две роти отъ 2-а дружина — въ Ормалж, а другитѣ две — въ Подима. До деня на атаката дружинитѣ укрепяваха позициитѣ си предъ квартирнитѣ пунктове. Ротитѣ въ Ормалж укрепяваха позиция три клм. източно отъ селото, между р. Странджа и морето.

Полкътъ бѣ подчиненъ направо на командуващия III армия и, съгласно заповѣдьта за атаката, нему бѣ възложена задачата да наблюдава и да охранява фланга на армията.

На 4-и ноември, къмъ 7 ч. пр. пл., започна да се чува пехотна и артилерийска стрелба, и частитѣ отъ полка заеха позициитѣ си. Въ 10 ч. пр. пл. командиръть на 11-и полкъ, който действуваше вдѣсно, поиска подкрепление. Даде му се една рота отъ дружината въ Джелебкьой.

Турцитѣ заемаха провлака между морето и езерото съ четири табора: една рота заемаше Имрихоръ табия, разположена въ срѣдата на провлака; единъ взводъ бѣше на брѣга на най-тѣсната часть между езерото и морето; три роти охраняваха водопровода при Деркосъ; единъ таборъ бѣ на позиция при н. Калъчъ бурну, а останалитѣ два табора бѣха поддръжка, при н. Кълъчъ бурну. Тъй като Махмудъ Мухтаръ паша бѣ решилъ да изнесе дѣсния си флангъ западно отъ Деркосското езеро, то още на 3-и вечерьта бѣ заповѣдалъ на началника на отряда — германецътъ фонъ Лосовъ бей — да настжпи бавно на 4-и ноември.

Фонъ Лосовъ, преди да настжпи, поиска да му се изпрати една батарея. Намѣсто батарея, следъ пладне му бѣ изпратенъ единъ военен параходъ.

Къмъ 3 ч. сл. пл. параходътъ започна да обстрелва позициитѣ предъ Ормалж и Сербели. Следъ това две турски роти настжпиха отъ Кара Бурну по пѣсъчната ивица между езерото и морето срещу позицията, която бѣше заета отъ 5-а и 8-а роти. Командирътъ на полка въ подкрепление на тия роти изпрати 2-а рота, която удължи фланга къмъ морето. Турцитѣ стигнаха на 1500 крачки и, посрещнати съ силенъ пехотенъ огънь, спрѣха. Следъ това тѣ бѣха подкрепени съ още две роти, и продължиха настжплението.

Настжплението на турцитѣ и особено стрелбата отъ парахода отначало направиха силно впечатление. Командуващиятъ III армия получи редъ оплаквания за тежкото положение на отряда. Но батареята при Сербели откри огънь въ флангъ на турцитѣ и спрѣ настжплението имъ. Къмъ 5 ч. 30 м. сл. пл. разезди донесоха на командира на полка, че турцитѣ правятъ десантъ къмъ Даръ буазъ — три — четири клм. североизточно отъ Ормалж, и че единъ турски параходъ е заминалъ за Мидия. Командирътъ на 3-а дружина донесе, че една лодка свалила 15—20 човѣка на брѣга на езерото Деркосъ, югоизточно отъ Джелебкой. Командирътъ на полка донесе за всичко това на началника на 5-а дивизия и въ сжщото време усили войскитѣ на пѣсъчната ивица съ още две роти.

Възъ основа донесението на командира на 2-и полкъ, началникътъ на 5-а дивизия изпрати до командуващия III армия донесения, въ които особено подчертаваше и настояваше, че непріятельтъ непремѣнно ще произведе сериозенъ десантъ на фланга, щомъ българитѣ се ангажиратъ добре въ Чаталджанския бой. Това принуди командуващия армията да държи 3./5. бригада при

Софасъ, та при случай на нужда да може да се изпрати къмъ Джелебкьой и Ормалж.

Когато видѣха, колко е недействителна стрелбата отъ парахода, началницитѣ и войницитѣ се успокоиха, и донесенията изгубиха своя песимистиченъ характеръ. Вечерьта положението на фланга се считаше доста сигурно.

5-и полкъ съ една планинска батарея бѣше разположенъ въ Мидия. На 3-и презъ нощьта командиръть на полка получи отъ командуващия армията заповѣдь да се изпратятъ две дружини и планинската батарея въ Караджакьой, кждето да служатъ за прикритие откъмъ морето. Командиръть на полка назначи 1-а и 2-а дружини, които на 4-и сутриньта заедно съ батареята тръгнаха отъ Мидия за казаното село.

Дейность въ 5-а Дунавска дивизия. 2./5. и 3./5. бригади, подъ началството на началника на дивизията, бѣха въ разпореждане на командуващия Съединенитѣ армии и бѣха разположени задъ 3-а дивизия. 2-а бригада не можеше да използува Чифликкьой, защото селото бѣ силно омърсено и заразено отъ холера отъ частитѣ на 3-а дивизия. То бѣ препълнено съ болни войници, имаше дори и трупове. Затова бригадата се разположи на бивакъ вънъ отъ селото. 3-а бригада бѣше разположена южно отъ р. Тюргъ дере и западно отъ пжтя Чифликкьой — Бѣлградъ. Пионерната дружина — една рота бѣше при 3-а бригада, а останалитѣ части — при 2-а бригада.

До 4-и ноември бригадитѣ, подъ ржководството на дивизионния инженеръ, водѣха занятия и беседи по атаката на дълговременни укрепления и приготвяха материали за атаката, като стълби, плетове, торби за пѣсъкъ и др.

Освенъ това, 5-а мостова полурота съ две роти и съ мѣстното население работѣше по подобрение пжтищата въ тила.

Началникъть на 5-а дивизия, въ Чифликкьой, получи извлѣчение отъ заповѣдьта по Съединенитѣ армии за атаката на Чаталджанската позиция на 3-и, въ 8 ч. 20 м. сл. пладне. На дивизията се заповѣдваше: „2-а и 3-а бригади заедно съ една планинска батарея да се съсрѣдоточатъ около Софасъ и да бждатъ готови да поддържатъ лѣвото крило на първата линия по разпореждане на командуващия армията“.

Началникъть на дивизията телеграфира веднага въ Щаба на Съединенитѣ армии, че въ дивизията нѣма планинска арти-

терия, и че при 2-а и 3-а бригади има две с. с. батареи, които ще тръгнатъ заедно съ бригадитѣ. Последва заповѣдь дветѣ батареи да се изпратятъ въ 3-а дивизия.

Въ изпълнение заповѣдьта по Съединенитѣ армии, началникътъ на 5-а дивизия направи потрѣбнитѣ разпореждания съ заповѣдь по дивизията, и на следния день 2-а бригада съ дветѣ батареи тръгна въ 5 ч. пр. пл. отъ Чифликкьой, а 3-а бригада тръгна съ смѣтка, щото главата на колоната да се намира на два километра отъ опашката на 2-а бригада. Щабътъ на дивизията се разположи на платото северозападно отъ Софасъ. При него бѣше бивакътъ на 3-а бригада, а къмъ Софасъ — на 2-а бригада.

Въ 10 ч. началникътъ на дивизията получи отъ Щаба на III армия следната телеграфическа заповѣдь:

„Следете действията на 3-а дивизия и съобразно това привдигайте вашата дивизия. Бѫдете готови да помогнете на 3-а дивизия съ една бригада, но само когато има действително нужда отъ това."

Щомъ я получи, той изпрати преписъ отъ нея на началника на 3-а дивизия и предложи да му изпрати помощь. На това началникътъ на 3-а дивизия отговори, че било още рано. Повѣсно, като видѣ, че последниятъ не го държи въ течението на боя, той писмено го упрѣкна за мълчанието и добави:

„Отъ Вашитѣ донесения до командуващия армията и отъ личнитѣ си наблюдения азъ схващамъ, че и дветѣ Ви бригади иматъ работа съ слаби предни части на противника, но скоро и дветѣ бригади ще се доближатъ до изпъкналитѣ напредъ укрепления на дѣсния флангъ на противника и ще почувствуватъ нужда отъ поддръжка. Моята 2-а бригада съ дветѣ с. с. батареи тръгва за Тарфа. Желалъ бихъ да знамъ, кѫде е Вашата 3-а бригада."

И действително, началникътъ на 5-а дивизия, като смѣташе, че началникътъ на 3-а дивизия е залисанъ твърде много въ своя дѣсенъ флангъ, насочи 2-а бригада съ дветѣ с. с. батареи за Тарфа, задъ 1./3. бригада.

Въ 3 ч. сл. пл. той телеграфира на командуващия Съединенитѣ армии:

„2-а бригада вече застана задъ 1-а бригада отъ 3-а дивизия, но при все това бойниятъ редъ не напредва. Да доближавамъ 3-а бригада задъ лѣвия флангъ на 3-а дивизия не намирамъ за умѣстно, но и държането ѝ въ Софасъ е неумѣстно, защото е много далечъ. Не бихте ли ми дали друга нѣкоя посока за 3-а бригада съ планинската не с. с. батарея? Задъ центъра и задъ дѣсния флангъ на 3-а дивизия стои непокѫтната още цѣлата тѣхна 3-а бригада."

Въ 5 ч. сл. пл. началникътъ на 5-а дивизия получи заповѣдь:

„Приближете дветѣ си бригади къмъ разположението на 3-а дивизия, безъ, обаче, да се ангажирате безъ моя заповѣдь."

Въ отговоръ на тая заповѣдь, началникътъ на дивизията донесе:

„Моята 2-а бригада застана югоизточно отъ Тарфа, като прати само две дружини въ поддръжка на Сливенския полкъ, който е достигналъ на единъ километъръ на изтокъ отъ Лазаркьой. 3-а бригада отъ 3-а дивизия стои непокѫтната задъ центъра и задъ дѣсния флангъ на бойната линия. Моята 3-а бригада би трѣбвало да се прати въ нѣкоя нова посока или да остане въ Софасъ, докогато напредне 3-а дивизия. Чакамъ отговоръ."

Отговоръ не дойде, и 3-а бригада съ планинската батарея останаха да нощуватъ при Софасъ. 2-а бригада съ дветѣ с. с. батареи тръгна къмъ пладне съ заповѣдь да отиде при Тарфа и да застане въ поддръжка на 1./3. бригада. Къмъ 2 ч. сл. пл. бригадата стигна хребета южно отъ Тарфа и влѣзе въ връзка съ бригадата отъ 3-а дивизия, въ разпореждане на която предаде дветѣ с. с. батареи. Въ сѫщото време се изпратиха две дружини отъ 18-и полкъ въ помощь на 1./3. бригада. Както се каза, командирътъ на последната насочи едната отъ тѣхъ къмъ 11-и, а другата — къмъ 24-и полкъ.

Дейность на командуващия Съединенитѣ армии.

На 4-и ноември, въ 6 ч. пр. пл., командуващиятъ Съединенитѣ армии съ цѣлия си щабъ и съ помощника на главнокомандуващия тръгнаха отъ Ерменикьой за наблюдателния пунктъ — височината три клм. източно отъ Акъ Аланъ. Времето бѣше облачно. Отъ Черно море духаше студенъ вѣтъръ. Изъ пѫтя на всѣка крачка се срѣщаха болни войници, които се връщаха. При влизането въ Акъ Аланъ се срѣщаха групи холерно болни. Мнозина бѣха налѣгали изъ кѫщитѣ, по улицитѣ, и чакаха медицинска помощь. По-нататъкъ, къмъ наблюдателния пунктъ, числото на болнитѣ постоянно растѣше. Тѣ бѣха отъ 4-и полкъ, който настѫпваше предъ наблюдателния пунктъ.

„Между това, гърмежътъ на артилерийската стрелба все повече се усилваше — пише командуващиятъ Съединенитѣ армии. Въ 7 ч. 30 м. пр. пл. ние сме на наблюдателния си пунктъ, надъ Чанакча. Предъ нашитѣ очи се открива грандиозната картина на боя по всичката линия. Отъ наша страна

повѣха 400 орждия; отъ страна на противника, споредъ направенитѣ наблюдения, — не по-малко отъ 200. Къмъ последнитѣ се присъединяваше и артилерията на Турския флотъ. Предъ насъ пращѣше и оживената стрелба отъ десетки хиляди пушки и нѣколки десетки картечници."

Командуващиятъ Съединенитѣ армии бѣше избралъ за наблюдателенъ пунктъ мѣсто, откждето ясно виждаше картината на боя въ оная часть отъ бойното поле, на която смѣташе да поведе решителна атака. Въ 9 ч. пр. пл. той изпрати на началника на 5-а дивизия заповѣдъ да следи действията на 3-а дивизия, да привдигва дивизията си съобразно тия действия и въ случай на нужда да ѝ помогне съ една бригада. За последното съобщи на началника на 3-а дивизия. Въ 10 ч. 10 м. той получи отъ началника на 4-а дивизия донесение, че бригадитѣ наближаватъ опредѣленитѣ имъ мѣста: 3-а бригада — единъ клм. западно отъ Субатчую, и 2-а — източно отъ Акъ Аланъ.

Къмъ 11 ч. пр. пл. той получи отъ началника на 3-а дивизия донесение, изпратено въ 10 ч. 35 м., че 1-а бригада води успѣшно бой, и е заела съ дружиннитѣ поддръжки склона при Газаркьой; 2-а бригада сжщо води успѣшно бой, но телефонътъ е скжсанъ, и не знае докжде е стигнала. Артилерията на противника стреля лошо и наченала да отслабва огъня. Скорострелнитѣ планински батареи отъ 2-а бригада сж излѣзли напредъ, открили огънь, и подъ тѣхно прикритие скорострелнитѣ полски батареи промѣнили позициитѣ си.

Обаче, въпрѣки това, на командуващия Съединенитѣ армии се видѣ, че дивизията настжпва бавно, и затова отъ 10 ч. 15 м. до 11 ч. 20 м. пр. пл. четири пжти заповѣда на началника на 3-а дивизия да настжпва по-енергично. Навѣрно въ отговоръ на тия заповѣди, началникътъ на дивизията донесе, че 2-а бригада се намира съ 32-и полкъ източно отъ Еникьой, а влѣво и на една линия съ него се намира 29-и полкъ, и че две батареи отъ 2-а бригада сж излѣзли напредъ.

Следъ това сжщиятъ изпрати следното донесение:

„11-и Сливенски полкъ, който е на крайния лѣвъ флангъ на 1-а бригада, близо до езерото, е срещналъ по-сериозна съпротива. Бригадниятъ командиръ е изпратилъ една дружина отъ бригадната си поддръжка въ подкрепа на него. Ще съобща на началника на 5-а дивизия да приближи една отъ бригадитѣ си къмъ нашия лѣвъ флангъ. 29-и полкъ, поради слабия личенъ съставъ на ротитѣ, срѣща трудности, за да настжпи. Изпраща му се една дружина, за да се подтикне напредъ."

Въ отговоръ на това, отъ Щаба на Съединенитѣ армии се съобщи, че е разпоредено при нужда 5-а дивизия да го поддържи съ една бригада.

Бойната линия, макаръ и бавно, все пакъ напредваше. Къмъ пладне, обаче, въ района на 4-и полкъ се започна особено оживенъ пехотенъ и артилерийски огънь. Отъ наблюдателния пунктъ на командуващия Съединенитѣ армии се забелязаха значителни групи войници, които се връщаха. По тоя поводъ командуващиятъ Съединенитѣ арими запита за положението на 9-а дивизия, и малко следъ това отъ началника на тая дивизия пристигна следното донесение, писано въ 11 ч. 45 м. пр. пладне:

„Командиръ̀тъ на 2-а бригада (полковникъ Поповъ) донася, че неговитѣ вериги къмъ 11 ч. пр. пл. достигатъ на 300—400 м. отъ укреплението Караколъ [1]). Обстрелванъ силно отъ четири неприятелски батареи, разположени по гребена южно отъ с. Къзълджали, той е преустановилъ временно настѫплението си, понеже батареитѣ въ неговия участъкъ не могатъ да обстрелватъ неприятелскитѣ фланкиращи батареи.

Заповѣдахъ на командира на 1-а бригада да извади напредъ нѣколко батареи отъ своята артилерия, за да обстреля тѣзи батареи и да поддържа атаката, както на 2-а бригада, тъй и на собственитѣ си части. Връзката съ Щаба на армията съ телеграфъ и съ телефонъ е установена."

Тогава, къмъ 1 ч. сл. пл., командуващиятъ Съединенитѣ армии изпрати до началника на 9-а дивизия следната телефонограма:

„Преднитѣ части да се окопаятъ на достигнатитѣ отъ тѣхъ мѣста, докато не се получи възможность да напреднатъ. На 3-а дивизия е заповѣдано да напредне по-енергично."

Въ сѫщото време на началника на 3-а Балканска дивизия заповѣда:

„Необходимо е Вашата пехота и артилерия да напреднатъ по-енергично, за да дадатъ възможность на своята пехота да настѫпи."

Докато правѣше тия разпореждания, въ 1 ч. сл. пл. се получи отъ командуващия I армия следното донесение:

„Къмъ 12 ч. по пладне положението е следното: 1-а дивизия продължава да води артилерийска борба въ своя участъкъ. Пехотата е при Кара су. 6-а дивизия сѫщо води ожесточена артилерийска борба срещу Ахмедъ Паша, Томашъ, Хамидие и Махмудие. Пехотата е достигнала притока на Кара су, източно отъ Езетинъ. Въ тази дивизия артилерията направи нѣколко промѣни въ позициитѣ си съ излизане напредъ. Въ настоящия моментъ два крейсера съ доста учестенъ

[1]) Както се каза при описване действията на 9-а дивизия, това донесение бѣше невѣрно. Частитѣ бѣха на 1500—2000 крачки отъ Караколъ Нокта.

огънь стрелятъ отъ залива Бююкъ Чекмедже въ посока Папасъ Бургасъ—чифл. Мертеникъ съ безрезултатна стрелба. Други неприятелски параходи сѫ обстрелвали отряда при Арнауткьой. При Кумъ Бургасъ петь лодки съ моряци сѫ дебаркирали. Предписа се на страничния отрядъ да се разправи съ тия неприятелски партии."

Къмъ 2 ч. пристигна следното донесение отъ началника на 3-а дивизия:

„Черноморскиятъ полкъ, който е на дѣсния флангъ на 1-а бригада, се фланкира съ шрапнеленъ огънь отъ редутъ № 2. Батареитѣ още не сѫ успѣли да излѣзатъ напредъ, за да накаратъ противника да замълчи и да облекчатъ настѫплението на пехотата. 11-и полкъ, при Деркосското езеро, се намира въ сѫщото положение, изложено въ предидущото донесение, и настѫпва бавно, защото се движи изъ труднопроходима гора. Ямболскиятъ полкъ, който настѫпва противъ редутъ № 3, се обстрелва съ фланговъ огънь отъ сѫщия редутъ, въ който сега пристигнаха пехотнитѣ части. Съ пристигането на дружината, пратена въ подкрепа на 29-и полкъ, бригадата ще мине въ енергично настѫпление."

Къмъ 2 ч. 30 м. сл. пл. пристигна отъ командуващия I армия следното донесение:

„Противникътъ въ района Хамидие, Махмудъ Паша, Томашъ 1-о и 2-о, Ахмедъ Паша развива извънредно силенъ огънь противъ 6-а дивизия. За да се даде превесъ на артилерийското съсрѣдоточение, необходимо е да ми се придаде едно гаубично с. с. отдѣление или такова да се постави на крайния дѣсенъ флангъ на повѣрената ви армия, северно отъ Езетинъ, за действие противъ Томашъ 1-о и Махмудъ Паша. Моля отговоръ."

На това искане началникътъ на Щаба на Съединенитѣ армии въ 2 ч. 50 м. отговори:

„Гаубично отдѣление не може да се даде въ Ваше разпореждане, нито пъкъ е възможно да се насочи гаубиченъ огънь срещу указанитѣ отъ Васъ редути. Ако не можете повече да настѫпвате, окопайте се на мѣстата си и очаквайте въздействието на III армия. Направете всичко възможно да съсрѣдоточите още единъ полкъ задъ 6-а дивизия, като предимно вземете войски отъ 1-а дивизия."

Между това, командуващиятъ Съединенитѣ армии забеляза, че неуспѣхътъ на 3-а дивизия се дължи на слабото действие на артилерията поради отдалечението ѝ. Затова въ 2 ч. 30 м. сл. пл. той телеграфира на началника на дивизията:

„По всичко се вижда, че отъ вашата първоначална артилерийска позиция, поради голѣмитѣ разстояния, вие мѫчно ще водите борбата съ неприятелската артилерия. Поради това постарайте се още сега да усилите изнесенитѣ напредъ ваши батареи съ всичката ваша арти-

лерия. Ако това е невъзможно поради откритата мѣстность и пораженията, направете го непремѣнно довечера. За тая цель артилериститѣ още отсега да изучатъ пѫтищата и подстѫпитѣ. Пехотата да настѫпва по-енергично, за да завладѣе гребена, който сега е срещу 2-а бригада. Довечера тя ще се спре на заетитѣ позиции и ще състави едно солидно пехотно прикритие на артилерията."

Вижда се, че у командуващия Съединенитѣ армии постепенно се сложи мнението да отложи решителния ударъ за следния день. Това може да се заключи отъ заповѣдьта, изпратена до началника на 3-а дивизия въ 3 ч. 45 м. сл. пладне:

„Поддръжте и подканете 2-ата си бригада да излѣзе напредъ и да заеме язика, който се намира два километра източно отъ Еникьой, защото безъ това тя мѫчно ще може да занощува въ туй положение, въ което е сега."

Почти въ сѫщото време той изпрати заповѣдь на началника на 5-а дивизия да приближи дветѣ си бригади до 3-а дивизия и да не се ангажира безъ заповѣдь.

Малко следъ това командуващиятъ Съединенитѣ армии получи отъ командуващия I армия следното донесение:

„Къмъ 4 ч. сл. пл. положението остава сѫщото, както е опредѣлено въ последното донесение. Частитѣ отъ 1-а дивизия започватъ да настѫпватъ на истокъ отъ Кара су. Началникътъ на 6-а дивизия е разпоредилъ да се насочи огъня на повечето батареи срещу батареитѣ на Караколъ Нокта и Махмудие, които спиратъ движението, както на 6-а, тъй и на 9-а дивизия."

Вече въ 4 ч. сл. пл., командуващиятъ Съединенитѣ армии изпрати на началника на 4-а дивизия следната заповѣдь:

„Днешниятъ рекогносцированъ бой се завърши съ едно значително напредване къмъ преднитѣ пунктове на неприятелската позиция. Нощесъ преднитѣ части ще се окопаятъ на заетитѣ мѣста. Изпратете по-здравата бригада нощесъ въ Калфакьой, кѫдето предполагамъ утре да насочимъ решителния ударъ. Другата бригада да остане на занимаемото сега мѣсто и да служи като поддръжка на 9-а дивизия. И дветѣ бригади, обаче, не могатъ да се употрѣбятъ въ дѣло безъ мое разрешение. Пропускъ — „пушка", отзивъ — „Пирдопъ". Азъ ще нощувамъ въ Ерменикьой."

Въ 4 ч. 20 м. на началницитѣ на 3-а и 5-а дивизии заповѣда:

„Довечера частитѣ да се окопаятъ солидно на заетитѣ позиции, като прикриете излизането на цѣлата артилерия напредъ. Утре ще продължимъ решителнитѣ движения на фронта на вашата дивизия. За тази цель нощесъ ще се приближи една бригада отъ 4-а дивизия задъ вашата дивизия. По възможность хората да се нахранятъ довечера съ топла храна. Щабътъ ще нощува въ Ерменикьой. Пропускъ и пр."

Петь минути следъ това изпрати и на началника на 9-а дивизия подобна заповѣдь:

„Щабътъ на армията ще нощува въ Ерменикьой. Днешниятъ рекогносцированъ бой се завърши съ завладяване нѣкои предни пунктове отъ неприятелската позиция, на които тази нощь трѣбва да се утвърдимъ. Утвърдете се на заетитѣ мѣста, като се окопаете солидно презъ нощьта. Ако можете, приближете презъ нощьта артилерията си на по-решителни дистанции. Постарайте се да дадете на хората довечера гореща храна. Пропускъ и пр."

Въ сѫщото време — 4 ч. 25 м. сл. пладне — на командуващия армия телеграфира:

„Днешнитѣ рекогносцировачни бойове се завършиха съ завладяване нѣкои отъ преднитѣ пунктове отъ неприятелската позиция. Утре ще продължимъ действията на разсъмване. Окопайте се на заетитѣ позиции солидно и се удържайте на тѣхъ непремѣнно. Приберете каквото можете отъ дѣсния флангъ на 1-а дивизия, а така сѫщо и отъ 10-а дивизия и си образувайте свой собственъ, възможно солиденъ, резервъ, който и дръжте задъ лѣвия флангъ на вашата армия. Азъ ще нощувамъ въ Ерменикьой. Пропускъ — „пушка", отзивъ — „Пирдопъ".

Въ 7 ч. 30 м. сл. пл. командуващиятъ Съединенитѣ армии получи отъ командуващия I армия следното донесение:

„Тая вечерь, въ 6 ч. сл. пл., положението на I армия е следното: 1-а Софийска дивизия — на р. Кара су, въ участъка ез. Бююкъ Чекмедже—пжтя Чаталджа—чифл. Груша, 6-а Бдинска дивизия съ придадения ѝ 47-и полкъ и две артилерийски отдѣления отъ 10-а дивизия — съ веригитѣ си на източния притокъ на Кара су (Катарджи су), между Езетинъ и пжтя Чаталджа—чифл. Груша. 48-и полкъ съ две батареи — при Арнауткьой. 1-а бригада отъ 10-а дивизия съ четири батареи — при Елбасанъ, въ мое разпореждане. Конната дивизия — при Авренъ. 10-и коненъ полкъ — при Чешликьой. Щабътъ на армията — въ Каджкьой.

Днесъ действията на I армия се заключаваха въ артилерийска подготовка на атаката на укрепената линия на противника и напредване на пехотата два километра предъ основната позиция на армията. Тази вечерь армията нощува на бойни начала, съ заповѣдь веригитѣ да се изнесатъ по възможность по-близо до противника и да се окопаятъ солидно. Артилерията да промѣни позициитѣ си, като застане на нови, по-близки до противника. Армията ще бжде готова за действие въ 5 ч. пр. пладне."

Въ сѫщото време командуващиятъ Съединенитѣ армии прати заповѣдь до началницитѣ на дивизиитѣ въ III армия да разпоредятъ и да провѣрятъ, щото всички началници, до бригаднитѣ командири включително, да прекаратъ нощьта при своитѣ части, на позицията.

Най-после, следъ като се върна въ Ерменикьой, за резултата отъ боя командуващиятъ Съединенитѣ армии изпрати до Главнокомандуващия, въ Лозенградъ, следното донесение:

„Тази вечерь боятъ се завърши съ удовлетворителенъ успѣхъ за нашитѣ по цѣлата линия. III армия зае изгодно изходно положение за утре. Противникътъ се държи строго пасивно и не обнаружи никакви активни намѣрения. Флотата му презъ цѣлия день стреляше по двата фланга, но безрезултатно. Потвърди се отсѫтствието на тежка артилерия."

Дейность на Главното командуване.

Щабътъ на действуващата армия не направи никакви разпореждания относно атаката на Чаталджанската укрепена позиция.

Тоя день 9-и не с. с. артилер. полкъ (петь батареи), отивайки за дивизията си къмъ Чаталджа, бѣше стигналъ въ Кара Агдеръ, при Лозенградъ. Отъ Щаба на действуващата армия предписаха на командира на полка — отъ своя полкъ, отъ 6./1. не с. с. батарея и отъ дружината на 33-и полкъ, които бѣха гарнизонъ на Лозенградъ, и отъ всички пехотни части, които се намиратъ въ Ениджи и Коюнгяуръ, да формира отрядъ, на който се възлага охраната на Лозенградъ отъ едно евентуално нападение отъ западъ, откъмъ Одринъ. Съ полка и дружината да се разположи въ Кара Агдеръ и да избере и укрепи позиция съ фронтъ къмъ Одринъ, западно отъ Лозенградъ.

Командиръть на полка избра и укрепи позиция по височинитѣ три клм. западно отъ Кара Агдеръ и остана на тѣхъ до 20-и ноември.

Дейность на Турското командуване.

Дейность на командира на турския III корпусъ.

Командиръть на турския III корпусъ, Махмудъ Мухтаръ паша, бѣше преспалъ въ Буянлѫ. На 4-и, сутриньта, силниятъ артилерийски огънь привлѣче вниманието му, и той веднага замина за Куру Кавакъ табия, кѫдето стигна въ 9 ч. пр. пладне. Оттамъ наблюдава известно време боя, а въ 10 ч. пр. пл. се премѣсти въ центъра на корпусния участъкъ, при Ушакъ табия, откѫдето продължи наблюдението. „Напредъ пехотата се биеше енергично и обстрелваше силно настѫпващитѣ неприятелски колони и вериги. Неприятелската артилерия

не можеше да се пристреля по нашитѣ батареи; снарядитѣ ѝ просто разораваха гребенитѣ при Айватли табия и Ушакъ табия" — пише Махмудъ Мухтаръ паша[1]). Обаче, за сѫщото време, полковникътъ отъ Генералния щабъ Махмудъ Белигъ, началникъ на Щаба на I сборенъ корпусъ, който въ това време бѣше въ Куру Кавакъ табия, пише[2]):

„Нѣкои войници отъ 9-а дивизия почнаха да идватъ назадъ: едни подъ предлогъ, че сѫ ранени, а други, че носятъ ранени. Часть отъ пехотата и картечнитѣ роти въ тоя участъкъ почнаха да се оплакватъ отъ недостигъ на патрони. . . Всички войници, които напускаха бойната линия, се прибираха и веднага се повръщаха по мѣстата имъ. За тая цель предъ Куру Кавакъ табия конницата постави постове."

Тъкмо въ това време Махмудъ Мухтаръ паша е поискалъ отъ I сборенъ корпусъ да изпрати 87-и полкъ при височината Айватли, кѫдето, впрочемъ, полкътъ бѣ изпратенъ още сутриньта.

Въ 10 ч. 45 м. Махмудъ Мухтаръ паша изпрати въ I корпусъ следното писмо:

„Пехотнитѣ части на противника срещу 8-а дивизия сѫ слаби; срещу 9-а дивизия има само около две дружини. Отъ получените тая сутринь сведения отъ 7-а дивизия се вижда, че тая дивизия е открила огънь по неприятеля, който настѫпва противъ II корпусъ. Чифликътъ южно отъ Джелебкьой, който вчера бѣше въ наши ржце, е заетъ отъ противника. На тритѣ табори отъ дивизията Денизли, назначени да охраняватъ Деркосския провлакъ, се заповѣда да настѫпятъ срещу лѣвия флангъ на противника, къмъ Джелебкьой—Тарфа; параходитѣ ще улеснятъ това настѫпление. Азъ ще се намирамъ на височината при артилерията южно отъ укреплението Ушакъ. Ако обстановката позволи, привечерь ще изпратя единъ низамски полкъ къмъ Тарфа."

Отъ това писмо се вижда, доколко Махмудъ Мухтаръ паша не е ориентиранъ въ положението. Той има съвсемъ недостатъчни и невѣрни сведения за българитѣ. За чифлика той твърди, че е въ български ржце, когато турцитѣ храбро се държаха въ него цѣлъ день и почти цѣла нощь.

Следъ пладне Махмудъ Мухтаръ паша отиде при 8-а дивизия. Тъкмо по това време българскиятъ 29-и полкъ заплаши Илери табия откъмъ Лазаркьой. Махмудъ Мухтаръ паша, като взе предвидъ числената слабость на 8-а и на 9-а дивизии, влѣзе

[1]) **Мухтаръ, Махмудъ**, паша. — „Моята дѣйность прзъ Балканската война 1912. София, „Воененъ журналъ", 1913". Страница 133-а.

[2]) **Белигъ, Махмудъ**, полковникъ. — „Действията на I сборенъ корпусъ въ Балканската война. Цариградъ, 1929". Страница 121-а.

въ сношение съ Главната квартира и измоли да му изпратятъ и останалитѣ части отъ 29-а дивизия.

Назимъ паша му съобщи, че може да вземе отъ I сборенъ корпусъ, колкото части намѣри за нуждно. Въ 1 ч. 30 м. сл. пл. той поиска останалитѣ части отъ 29-а дивизия, а именно 85-и и 86-и полкове; съ първия усили 8-а дивизия, а съ втория — 9-а дивизия.

Следъ прекратяването на боя — въ 10 ч. сл. пл. — Махмудъ Мухтаръ паша изпрати при всѣка дивизия по единъ генералщабенъ офицеръ да изучатъ положението. Къмъ срѣднощь тия офицери се върнаха и докладваха, „че всичко е въ редъ, и че позициитѣ, които турцитѣ заемаха сутриньта, сж взети обратно", което не бѣше напълно вѣрно.

Дейность на Щаба на Чаталджанската армия.

Още щомъ почна боятъ, Щабътъ на Чаталджанската армия напусна вагонитѣ на ж.-п. ст. Хадемкьой и се настани въ форта Махмудъ Паша.

Къмъ 11 ч. пр. пл., когато настжплението на българитѣ се очерта, у Назимъ паша се появи мисъльта да обезпокои тила на българитѣ. За тая цель той телеграфира на командира на I сборенъ корпусъ, въ Куру Кавакъ:

„Отрядътъ доброволци, придаденъ къмъ 87-и полкъ, да се натовари на параходъ при Кара Бурунъ и да направи десантъ на подходящо мѣсто задъ противника, съ цель да се безпокои неговия тилъ. За тая цель да се даде на началника на отряда единъ ганботъ."

Но съ 87-и полкъ, къмъ който бѣ придаденъ и доброволскиятъ отрядъ, бѣ усиленъ III низамски корпусъ. Освенъ това, параходитѣ при Черноморския брѣгъ бѣха подчинени така сжщо на командира на III корпусъ, затова отъ Щаба на I сборенъ корпусъ изпратиха телеграмата за изпълнение въ III корпусъ.

Следъ това Щабътъ на армията изпрати телеграма за икономия на снарядитѣ да се избѣгва артилерийскиятъ двубой и пр.

Изглежда, че къмъ това време, при първия напоръ на българитѣ, у турцитѣ се е появило колебание; на това заключение ни навеждатъ двѣтѣ разпореждания, направени отъ Назимъ паша между 11 и 12 ч. пр. пладне. Първото е заповѣдь, издадена съ цель да се парализира всѣко дезертьорство още въ самото начало на боя:

„1) Боятъ почна по цѣлата бойна линия.

2) Самостоятелната конна бригада получи заповѣдь да се събере въ околностьта на Главната квартира и да стреля противъ всички бѣгълци отъ бойната линия.

3) Конницитѣ, които могатъ да се отдѣлятъ отъ корпуситѣ, да се изпратятъ задъ бойната линия съ сѫщата задача. Да се съобщи това за знание на всички войскови части . . .“

Второто разпореждане така сѫщо има за цель да парализира мѣркитѣ, които нѣкои части вематъ, съ огледъ за отстѫпление:

„Забелязва се, че нѣкои части започнали да изпращатъ обозитѣ си назадъ. Тъй като отъ сегашнитѣ опити се знае добре, че подобна мѣрка задъ бойната линия може да даде поводъ на много печални последствия, заповѣдва се да се забрани най-строго и категорично подобно изпращане обозитѣ назадъ. Всичкитѣ обози да останатъ по мѣстата си, прикрити отъ огъня на противника[1]).“

Следъ пладне разпорежданията вече имаха по-спокоенъ характеръ. Назимъ паша съобщи на цѣлата армия за успѣшното отбиване противника отъ укрепленията Отлукъ и Харбие, а така сѫщо северно и южно отъ Уржуню преди пладне, и два пѫти разпореди да се вематъ мѣрки да се нахранятъ войницитѣ съ топла храна.

Следъ това предупреди корпуситѣ да не смѣятъ да контъръ-атакуватъ безъ заповѣдь отъ Щаба на армията[2]) и направи телеграфически следното разпореждане:

„Тъй като българитѣ иматъ обичай да нападатъ внезапно вечерь и сутринь рано, войницитѣ нощно време да бѫдатъ будни и нащрекъ.“

Вечерьта, следъ като боятъ се прекрати, Назимъ паша повтори направенитѣ презъ деня разпореждания съ следната заповѣдь:

Заповѣдь по армията.

„Отъ Санджакъ Тепе, 4-и/5-и ноември 1912 год.

Да се предупредятъ войницитѣ, че тази нощь трѣбва да бѫдатъ будни и нащрекъ, и въ случай че противникътъ предприеме незначителни атаки, всѣки трѣбва да се държи здраво на мѣстото си, защото отстѫплението ще бѫде нещастие не само за този, който отстѫпи, но и за отечеството ни. Такива войници ще бѫдатъ разстреляни, за което Самостоятелната конна бригада е получила изрична заповѣдь; така сѫщо ще постѫпватъ и щабоветѣ на корпуситѣ и на дивизиитѣ.

---

[1]) **Белигъ, Махмудъ,** полковникъ. — „Действията на I сборенъ корпусъ въ Балканската война. Цариградъ, 1929“. Страница 123-а.

[2]) Вижъ плана на операцията на стр. 6.

Днесъ, следъ почване боя, обозитѣ, въ безредие и безъ да бѫдатъ придружени отъ офицери, потеглили назадъ, безъ да знаятъ кѫде отиватъ. Въ случай че обозитѣ се обстрелватъ и стане нужда да се оттеглятъ на опредѣленъ пунктъ назадъ, това трѣбва да стане въ редъ, задружно и подъ командата на офицеръ, безъ да се задръстватъ пѫтищата. Действия противни на това ще предизвикатъ голѣми нещастия.

Тъй като палаткитѣ на щабоветѣ се виждаха отъ страната на противника, презъ време на днешния бой много снаряди попадаха около тѣхъ, ето защо тѣ трѣбва да се премѣстятъ.

Да се съобщи на войницитѣ, че противникътъ отъ петь дни е гладенъ и е изнемощѣлъ вследствие болести, предвидъ на което е решенъ да предприеме действия съ последни усилия. Ето защо, всички трѣбва да употрѣбятъ последни усилия и да бѫдатъ бодри духомъ, за да поразятъ неприятеля и да спасятъ отечеството."

ГЛАВА VIII.

Продължение атаката на 5-и ноември.

(Картограф. приложение № 3).

Разпорежданията на дветѣ страни за 5-и ноември.

Разпорежданията на Турското главно командуване.

Турското главно командуване не можа да опредѣли поне приблизително българскитѣ сили, съсрѣдоточени срещу Чаталджанската укрепена позиция. Неговото внимание бѣ приковано къмъ войскитѣ, които непосрѣдствено водѣха боя; въ издадения вечерьта бюлетинъ изброяваше само тѣзи войски:

„Силитѣ на противника, които взеха участие днесъ въ боя, се оценяватъ на около две и половина дивизии (50,000 души най-много) и 23 батареи. Като се вземе предвидъ, че изведенитѣ предъ Чаталджа войски сж четири дивизии, то въ боя сж взели участие само половината отъ състава имъ.

Противникътъ предъ III корпусъ напредна. При все, че силитѣ му още не сж опредѣлени, но, като се вземе предвидъ, че частьта, която взе участие въ боя само въ околностьта на Пейкеръ Паша, се пресмѣта една бригада, то следва да се заключи, че заедно съ силитѣ, които по-преди бѣха дошли откъмъ Ормалж и Бѣлградъ на линията Чифликъ[1])—Дагенидже (Еникьой), и за които положително се знае, че сж една дивизия, противникътъ на тоя флангъ въ зоната отъ Чифликъ до южно отъ Кестенликъ трѣбва да е билъ една и половина дивизии.

Днесъ по фронта на участъка Пейкеръ Паша бѣха забелязани нѣколко линии отъ батареи, които стреляха съ шрапнели и гранати съ мѣрникъ четири—петь клм., обаче съ малко попадения; тѣхниятъ огънь сутриньта бѣ силенъ, а следъ пладне — слабъ. Както по-преди се съобщи, досега се предполагаше, че въ участъка Чифликъ—Дагенидже има шесть батареи. Ако се приеме, че пехотата на неприятеля е една и половина дивизии, то на тоя фронтъ, т. е. участъкътъ отъ Чифликъ до южно отъ Кестенликъ, би трѣбвало да има дванадесеть батареи[2])“.

---

[1]) Чифл. Курткьой.

[2]) **Fuad, Jzzet**, pacha.—„Paroles de vaincu. . . Après le désastre — avant la revanche. Paris, 1913.“ Страница 212.

Освенъ заповѣдьта, съ която препоржчваше мѣрки противъ нощно нападение и съ която забраняваше всѣка контъратака, Назимъ паша не направи сжществени разпореждания за следния день. Той се ограничи само да съобщи въ една отдѣлна заповѣдь следнитѣ сведения:

1) За Одринъ сж изпратени 12 см. сръбски орждия.

2) Българската армия около Чаталджа е около 100,000 души, къмъ които трѣбва да се прибавятъ не повече отъ 20,000—30,000 души нестроеви.

3) Части отъ войскитѣ на българската Западна и отъ сръбската III армия се превозватъ по желѣзницата презъ София за Източния театъръ на военитѣ действия.

4) България искала 700 милиона франка военно обезщетение и присъединяването на всички завладѣни отъ нея земи.

5) Загубитѣ на българитѣ при Лозенградъ възлизали на 8000 души, а при Арда и Марашъ — на 1500 души; българската армия не очаквала да даде толкова много жертви.

6) Загубитѣ на сърбитѣ при Куманово били твърде голѣми; Сръбската главна квартира искала да прикрие загубитѣ.

Въ Бѣлградъ пристигнали 3500 души ранени. 8-и полкъ, който е попадналъ подъ огъня, е загубилъ всичкитѣ си началници. Всички загуби на сърбитѣ възлизатъ на 2500 души.

7) Голѣма часть отъ сръбската II армия на генералъ Степановичъ заминала за Одринъ.

8) Една часть отъ обсадната българска армия ще попълни голѣмитѣ загуби на полската си армия.

9) Мѣстността на дѣсния флангъ е гориста и до известна степень затруднява приближаването до позицията, въ сжщото време, обаче, е закрита и прѣчи на погледа; предвидъ на това, твърде вѣроятно е, българитѣ да опитатъ да предприематъ тукъ внезапни действия съ голѣми сили. Въ такъвъ случай и турцитѣ трѣбва да се отбраняватъ опорно. Българитѣ заедно съ бомбардировката, която ще трае дълго време, ще сж принудени да предприематъ и редовна атака.

10) Отъ разпита на двама пленници въ I корпусъ се узна, че и въ българската армия имало холера, че въ дружинитѣ ежедневно умирали по 10—20 души, и че войницитѣ отъ петь дни не сж яли топла храна.

Разпорежданията на Българското главно командуване

Въ донесението си до Главнокомандуващия, изпратено на 4-и ноември вечерьта, командуващиятъ Съединенитѣ армии, генералъ Димитриевъ, споменаваше, че III армия е заела сгодно положение за следния день. Отъ това донесение се вижда, че неговото решение за 5-и ноември е било да се продължи атаката.

Но презъ нощьта генералъ Димитриевъ, у когото вѣрата въ успѣха бѣ поколебана, започна да се колебае дали да продължи започнатото сражение или да се откаже отъ него, да почака да падне крепостьта Одринъ и чакъ презъ пролѣтьта да предприеме постепенна атака съ помощьта на обсадната артилерия.

Генералъ Савовъ, който остана да нощува въ Ерменикьой, и съ когото генералъ Димитриевъ сподѣли своитѣ съмнения, сѫщо се колебаеше да вземе решение. Отъ Главната квартира не се очакваше такова, защото тамъ никой не познаваше обстановката.

На 5-и, сутриньта, се получиха въ Щаба на Съединенитѣ армии следнитѣ донесения:

1) Отъ началника на 9-а дивизия:

„Въ вчерашния бой частитѣ отъ повѣрената ми дивизия настѫпиха по цѣлия фронтъ и до вечерьта достигнаха на 300—600 крачки отъ преднитѣ неприятелски укрепления на изтокъ отъ Чанакча и Кестенликъ. 4-и полкъ е завладѣлъ едно укрепление непосрѣдствено на североизтокъ отъ Чанакча. 2-а бригада е на 300—400 крачки отъ укреплението Караколъ Нокта. Всички части сѫ се укрепили на заетитѣ позиции. Нашитѣ загуби още не се знаятъ точно, но приблизително тѣ достигатъ: 4-и полкъ — около 400 души, 17-и полкъ — около 1500 души, 33-и и 34-и полкове — около по 400—500 души. Найголѣмитѣ загуби сѫ претърпѣни отъ артилерийския огънь. За осигуряване достигнатия успѣхъ бѣхъ принуденъ да подкрепя бригадата на полковникъ Евровъ съ две дружини. Тази нощь между 12 и 1 ч. имаше значителна престрелка срещу нашето разположение — пушечна и оржейна, но противникътъ не предприе никакви контърофансивни действия. Нашитѣ части не отговориха на огъня на противника.“

2) Отъ началника на 3-а дивизия:

„Редутъ № 2 е взетъ на ножъ отъ Ямболци. Заповѣдано е на 1-а бригада да настѫпи енергично.“

Първото донесение съдържаше невѣрности: 4-и полкъ бѣ завладѣлъ стрелкови окопи, а не укрепление. Като търсѣха да опредѣлятъ, кое укрепление е заето отъ този полкъ, въ Щаба предположиха, че това е укреплението № 7.

Началникътъ на 5-а дивизия въ сѫщото време донесе, че турцитѣ отъ Черно море пакъ проявили животъ, но той взелъ мѣрки, като изпратилъ две дружини въ Караджакьой и изпратилъ командира на 1-а бригада.

Генералъ Димитриевъ започна да мисли, че съ още едно усилие турската съпротива ще бѫде сломена. Той наново предложи на генералъ Саввовъ да поеме командуването на Съединенитѣ армии, но последниятъ заяви, че трѣбва този день да се върне въ Главната квартира, въ Лозенградъ, кѫдето ималъ неотложна работа[1]).

И тъй, на 5-и ноември, въ 7 ч. пр. пл., генералъ Саввовъ остана въ Ерменикьой, за да отпѫтува за Лозенградъ, а генералъ Димитриевъ съ Щаба си се отправи за наблюдателния си пунктъ — височината при Акъ Аланъ. Щомъ стигна тамъ — въ 8 ч. пр. пл., той изпрати до началницитѣ на дивизиитѣ отъ III армия и до командуващия I армия следната заповѣдь:

„Нощесъ подъ защитата на тъмнината нашитѣ части сполучили да завладѣятъ нѣкои отъ опорнитѣ пунктове на противника и да се утвърдятъ на тѣхъ. Необходимо е да се развие достигнатиятъ успѣхъ главно на дѣсния флангъ на противника. Съ тази цель 3-а дивизия да настѫпи най-енергично, като използува мъглата, която парализира неприятелската артилерия. Началникътъ на 5-а дивизия да предаде ближайшата до бойната линия своя бригада въ пълното разпореждане на началника на 3-а дивизия. Началницитѣ на тѣзи две дивизии да поддържатъ постоянна и най-тѣсна връзка, както помежду си, тъй и съ мене, тукъ. Началникътъ на 5-а дивизия да вземе въ свое введение пристигналата тази нощь въ Калфакьой бригада отъ 4-а дивизия."

Бойоветѣ на частитѣ отъ III армия на 5-и ноември.

Боятъ на северното странично прикритие.

На 5-и, сутриньта, северното странично прикритие — 2-и полкъ — бѣ разположено така: 3./2. дружина — на позиция при Джелебкьой, 4./2. дружина и една рота — при Сербели, батареята — на сѫщата си позиция, 6./2. и 7./2. роти — на позиция при Подима, 5./2., 8./2. и 2./2. роти — на позиция предъ Ормалѫ. 3./2. и 4./2. роти, които бѣха пренощували въ Ормалѫ, тръгнаха за сѫщата позиция. Въ Караджакьой щѣха да пристигнатъ две дружини и една планинска батарея отъ 5-и полкъ, идещи отъ Мидия. Началникътъ на 5-а дивизия заповѣда на командира на 1-а бригада да вземе подъ своя команда казанитѣ

[1]) Следъ войната предъ Парламентарната анкетна комисия генералъ Саввовъ даде показания, че напусналъ бойното поле, защото ималъ разрешение да остане тамъ само на 4-и ноември.

дружини, 2-и полкъ и батареитѣ, придадени къмъ тѣхъ, и да обедини отбраната на ивицата между езерото и морето и тая на морския брѣгъ.

Турцитѣ презъ нощьта бѣха отстжпили, и часть отъ тѣхъ се бѣха окопали западно отъ Еледжикъ Мандараси. Въ 6 ч. пр. пл. командирътъ на 5-а рота изпрати полурота, като подкръжка на конния взводъ, който имаше заповѣдъ да заеме височината надъ Еледжикъ Мандраси. Но къмъ 8 ч. единъ таборъ настжпи и принуди ротата да отстжпи къмъ позицията. Турцитѣ продължиха настжплението си къмъ дѣсния флангъ на българитѣ. Въ това време бѣха пристигнали 3-а и 4-а роти и застанаха задъ дѣсния флангъ. Тѣхниятъ началникъ, капитанъ Киркоровъ, пое общата команда на ротитѣ тамъ. Той изпрати 4-а рота съ конния взводъ да очисти ивицата отъ турскитѣ партии. Въ 11 ч. 30 м. сжщиятъ изпрати 3-а рота да заеме височината на 1500 крачки предъ лѣвия флангъ на позицията. Отъ тая височина ротата трѣбваше да наблюдава морския плажъ. Едва изминала 500 крачки, ротата бѣше посрещната съ силенъ пушеченъ огънь, и отстжпи въ добъръ редъ на позицията при 2-а рота, като остави единъ убитъ. Турцитѣ бѣха единъ таборъ.

Въ 2 ч. 30 м. сл. пл. друга турска колона, въ съставъ три табора, настжпи енергично. Настжплението ѝ се поддържаше отъ огъня на единъ турски крейсеръ, който се бѣше приближилъ на единъ и половина клм. до брѣга, срещу лѣвия флангъ на българитѣ. Капитанъ Киркоровъ донесе на командира на полка за това и поиска подкрепление и патрони.

Въ това време командирътъ на 1./5. бригада, въ Сербели, бѣше получилъ отъ началника на 5-а дивизия следната заповѣдь:

> „Вървете безспирно къмъ Тарфа, за да се присъедините къмъ 46-и полкъ, разположенъ източно отъ Тарфа. Тамъ се намирамъ и азъ съ Щаба на дивизията."

На основание тая заповѣдь, по разпореждане на командира на бригадата, командирътъ на полка, намѣсто подкрепление, изпрати на капитанъ Киркоровъ заповѣдь на всѣка цена да се задържи на позицията до второ разпореждане и му съобщи, че полкътъ ще замине за Тарфа.

Между това, ротитѣ на тѣсната ивица, както и батареята при Сербели съ огъня си успѣха да спратъ турцитѣ, които настжпваха по фронта. Но турцитѣ по морския плажъ започнаха да заобикалятъ лѣвия флангъ. Тогава началникътъ на отряда

изпрати 4-а рота да удължи бойната линия влѣво. По тоя начинъ малкиятъ отрядъ успѣ да задържи напора на турцитѣ, въпрѣки силния огънь, както на турската пехота, така и на турския параходъ. Последниятъ стреляше съ снаряди отъ голѣмъ калибъръ, моралниятъ ефектъ на които по своя гърмежъ и облаци отъ пръсть бѣше много голѣмъ.

3-а дружина, отъ Джелебкьой, 4-а дружина и картечната рота, отъ Сербели, както и батареята, придадена къмъ тѣхъ, съгласно горната заповѣдь, заминаха за Тарфа, водени отъ бригадния командиръ. Когато наближиха Тарфа, срещна ги началникътъ на Щаба на бригадата, който бѣ изпратенъ по-рано при началника на дивизията, съ втора заповѣдь — частитѣ да се върнатъ обратно, на мѣстата си, защото първата заповѣдь била погрѣшно дадена. Частитѣ веднага се повърнаха и сжщата вечерь стигнаха на мѣстата си. Тамъ, предвидъ важностьта на позицията на ивицата, командиръть на бригадата назначи командира на полка за началникъ на войскитѣ, разположени на нея, като му заповѣда да ги усили. За тая цель командиръть на полка остави само четири роти въ Джелебкьой и две — въ Сербели. Останалитѣ три роти и картечницитѣ изпрати при ротитѣ на тѣсната ивица. Съ 1-а рота и съ картечницитѣ усили бойната часть, а 13-а и 14-а роти остави поддръжка. Батареитѣ заеха старитѣ си мѣста.

Вечерьта пристигна за 2-и Искърски полкъ допълняваща команда отъ 466 души, и бѣ разпредѣлена между ротитѣ.

Презъ нощьта ротитѣ усилиха окопитѣ си.

Сжщия день, вечерьта, пристигнаха отъ Мидия въ Караджакьой дветѣ дружини отъ 5-и полкъ съ една планинска батарея.

Боятъ на 3-а Балканска дивизия.

Началникътъ на 3-а дивизия още на 4-и се бѣ убедилъ, че артилерийскитѣ позиции сж много назадъ, когато въ 3 ч. 40 м. сл. пл. получи отъ командуващия Съединенитѣ армии заповѣдьта да премѣсти артилерията си напредъ. По тоя поводъ началникътъ на дивизията предписа на командиритѣ на бригадитѣ точно така, както бѣ предписано нему отъ командуващия Съединенитѣ армии, обаче той направи това въ 4 ч. 15 м. сл. пл., и артилерийскитѣ началници намѣриха за добре да се отложи изнасянето на артилерията за презъ нощьта.

Телефонътъ между телеграфната станция въ Софасъ и наблюдателния пунктъ на началника на дивизията бѣше скжсанъ, и

затова началникътъ на дивизията едва въ 6 ч. 15 м. сл. пл. получи по конникъ заповѣдьта, съ която се съобщаваше, че на следния день ще продължатъ решителнитѣ действия предъ фронта на дивизията, за което пехотата да се окопае добре, за да прикрие излизането на артилерията напредъ.

Началникътъ на дивизията разпореди по телефона частитѣ да се подтегнатъ, поддръжкитѣ да се приближатъ, и, въобще, бригадитѣ да се приготвятъ и на следния день, точно въ 5 ч. пр. пл., да продължатъ атаката.

Боятъ на 1-а бригада. — На 4-и, щомъ мръкна, командирътъ на 1-а бригада заповѣда на командира на 11-и полкъ — презъ нощьта да мине рѣката, да завладѣе височинитѣ източно отъ нея и да застане на една линия съ 24-и полкъ. За подкрепление той му даде 1./11. дружина, която бѣ бригадна поддръжка, и 1./18 дружина, която бѣ стигнала още вечерьта. На 24-и полкъ заповѣда да се окопае. Едната отъ планинскитѣ батареи изпрати при 11-и полкъ, а на полскитѣ и на гаубичното отдѣления заповѣда — да премѣстятъ батареитѣ напредъ, на избранитѣ презъ деня позиции, и да бждатъ готови да открияТъ огънь, за да съдействуватъ на пехотната атака, която ще се почне въ 6 ч. пр. пладне.

Въпрѣки заповѣдьта на командуващия Съединенитѣ армии — да се изнесе всичката артилерия напредъ, началникътъ на дивизията остави 1./1. и 1./6. не с. с. полски и гаубичното артилер. отдѣления на старитѣ позиции, „за париране всѣка случайностъ[1])“. Само скорострелнитѣ отдѣления излѣзоха напредъ. 2./1. с. с. артилер. отдѣление (4-а и 5-а батареи), както се каза, бѣше пристигнало въ Тарфа заедно съ 2./5. бригада. Презъ деня началникътъ на отдѣлението разузна позиция, и вечерьта батареитѣ я заеха. Но тя не бѣше достатъчно напредъ. Началникътъ на 1./6. с. с. артилер. отдѣление, въпрѣки разпорежданията, не бѣ разузналъ позиция, и направи това едва презъ нощьта. Въ тъмнината той не можа да избере позиция и заповѣда да доведатъ батареитѣ при позицията на планинското артилер. отдѣление. Батареитѣ пристигнаха къмъ 2 ч. 30 м. пр. пл. и заеха позициитѣ си на расъмване.

Командирътъ на 11-и полкъ, като получи заповѣдьта да мине рѣката и да завладѣе височинитѣ източно отъ нея, удължи

[1]) Реляцията на дивизията — В. И. А.; VIII, 10, а.

бойната линия вдѣсно съ 1-а дружина; 3-а дружина остави пакъ полкова поддръжка.

Между това, отъ тримата командири на дружини отъ 11-и полкъ, единиятъ бѣ боленъ, другиятъ бѣ раненъ; остана само командиръ̀тъ на 4-а дружина, майоръ Йовчевъ. Той въ 8 ч. 30 м. сл. пл. донесе на командира на полка за състоянието на 2-а и на 4-а дружини отъ бойната часть, и че рѣката предъ фронта на полка е непроходима, а мѣстностьта отъ дветѣ ѝ страни — наводнена. Въ 11 ч. 30 м. командиръ̀тъ на полка заповѣда повторно дружинитѣ непремѣнно да настѫпятъ и въ 4 ч. пр. пл. да атакуватъ казанитѣ височини. Тогава майоръ Йовчевъ изпрати отъ шесттѣ роти, които бѣха бойна часть, по два патрула да разузнаятъ кѫде е проходима рѣката. Патрулитѣ донесоха, че рѣката е проходима само на два и половина клм. отъ устието ѝ въ Деркосското езеро — тамъ, кѫдето е миналъ и 24-и полкъ. Следъ това той реши да настѫпи, когато стигне 1-а дружина, но последната презъ нощьта се бѣ премѣстила по-насеверъ и не бѣ получила заповѣдьта.

Въ 4 ч. 30 м. пр. пл. майоръ Йовчевъ поведе дружинитѣ къмъ Лазаркьой, за да минатъ рѣката презъ брода, по който минава пѫтьтъ Тарфа—Лазаркьой. Дружинитѣ тръгнаха въ походенъ редъ по пѫтя Чифлика—Лазаркьой въ следния редъ: 4-а дружина, 2-а дружина, картечната рота, 3-а дружина. Пѫтьтъ вървѣше изъ долината на рѣката и успоредно на нея, на 500—600 метра отъ турскитѣ окопи. Поради наводнението, той бѣше много каленъ и труденъ; войницитѣ едва измъкваха краката си. За да не би съ дрънченето да издаде движението, картечната рота, по настояването на командира на 2-а дружина, се отби вдѣсно, презъ гората, изгуби се и осъмна въ една падина. Командиръ̀тъ на ротата донесе за това на командира на полка, отъ когото получи заповѣдь да настѫпи и да настигне дружинитѣ. Докато се ориентира ротниятъ командиръ̀, докато се измъкне изъ непроходимата гора, деньтъ мина, и ротата не можа да вземе участие въ боя.

Дружинитѣ на разсъмване стигнаха пѫтя Тарфа—Лазаркьой и тамъ завариха 1-а дружина. Мъгла покриваше долината и пръчеше на турцитѣ да видятъ движението на българитѣ. Следъ кратка почивка, въ 7 ч. и 30 м. дружинитѣ въ походенъ редъ минаха рѣката. Първа мина 1-а дружина и започна да заема северния склонъ на височината, на която водѣше бой 24-и полкъ още отъ миналия день. Дружината настѫпи влѣво отъ този полкъ.

На самия гребенъ на височината преднитѣ роти бѣха посрещнати съ силенъ картеченъ огънь, и не можаха повече да напреднатъ. Единъ взводъ се спусна напредъ съ викъ „ура“. Този викъ бѣ подетъ и отъ останалитѣ дружини. Това ги издаде на турцитѣ, които дотогава не подозираха присѫтствието на новопристигналитѣ дружини. Въ това време командуващиятъ 2-а дружина губѣше време въ разузнаване, и дружината стоеше на западния брѣгъ. Командиръ̀тъ на 4-а дружина заповѣда на 13-а и 14-а роти да минатъ рѣката и да се развърнатъ по склона на височината северно отъ оная, на която се бѣ разгънала 1-а дружина. Ротитѣ роти въ 10 ч. пр. пл. преминаха рѣката, но, намѣсто да се разгънатъ въ боенъ редъ и да настѫпятъ право презъ ливадата, тѣ настѫпиха по склона, на който бѣше 1-а дружина, и се разгънаха влѣво и до последната. Като смѣтна това за боязънь, командиръ̀тъ на 4-а дружина заповѣда на 15-а рота да мине рѣката и да настѫпи право презъ ливадата. Ротата мина рѣката, но и тя настѫпи по пѫтя на преднитѣ роти. Причината на това бѣше, че, поради наводнението, ливадата бѣше непроходима.

Между това, мъглата се бѣше вдигнала, и турцитѣ бѣха насочили огъня си противъ 2-а дружина, която, за да се прикрие, бѣше влѣзла въ рѣката, и стоеше до колѣне и до поясъ въ водата. По настояване на командира на 4-а дружина, къмъ 12 ч. 30 м. 6-а и 7-а роти започнаха да настѫпватъ по групи подъ силния пушеченъ и артилерийски огънь на турцитѣ. Въ това време душата на настѫплението — командиръ̀тъ на 4-а дружина, майоръ Йовчевъ, — бѣ контуженъ и отнесенъ назадъ. Ржководството на бойната часть пое командиръ̀тъ на 1-а дружина, майоръ Русевъ, който веднага повика замѣстницитѣ на дружиннитѣ командири, за да имъ даде указания, обаче, докато последнитѣ дойдатъ, и той падна раненъ. Дружинитѣ останаха въ това положение. Въ 4 ч. сл. пл. старшиятъ отъ ротнитѣ командири донесе на командира на полка за положението. Вечерьта пристигна заповѣдь отъ последния дружинитѣ да се окопаятъ на мѣстатата, на които бѣха. Полковата поддръжка — 3-а дружина — премина рѣката по нахвърлянитѣ фашини и остана на източния й брѣгъ. 1./18. дружина сѫщо премина рѣката и застана задъ дѣсния флангъ, вдѣсно отъ 3-а дружина.

Планинската батарея, изпратена на командира на 11-и полкъ, по заповѣдь на последния, зае позиция на височината до Чифлика. Сутриньта мъглата прѣчеше на батареята да открие огънь.

Едва въ 10 ч. 20 м., когато мъглата се разрѣди, батареята откри огънь по гористата висота, но все пакъ прѣчеше на точностьта на стрелбата. Къмъ пладне, когато мъглата се вдигна, турскитѣ батареи отъ укрепленията и една планинска батарея отъ гористата височина откриха огънь по батареята и не ѝ позволиха повече да се обади. Положението на полка въ това време бѣше твърде тежко, и командиръть на полка се обърна за съдействие къмъ едно отъ нескорострелнитѣ отдѣления. Последното откри огънь по турскитѣ окопи на гористата височина и по турската батарея тамъ и съ това помогна твърде много на полка.

Вечерьта командиръть на полка даде заповѣдь да продължи атаката на 6-и, въ 3 ч. пр. пладне. Обаче, скоро следъ туй получи заповѣдь частитѣ да се окопаятъ на заетитѣ мѣста. Въ 11 ч. 35 м. вечерьта пъкъ получи друга заповѣдь — полкътъ да се оттегли на старитѣ позиции, при Тарфа.

Отстжплението се извърши незабелязано за турцитѣ, и дружинитѣ на 6-и, къмъ 6 ч. пр. пл., бѣха на старитѣ си позиции.

Вдѣсно и до самия 11-и полкъ водѣше бой 24-и полкъ. 3-а дружина се бѣше окопала северно отъ Лазаркьой, на източния край на горичката до височината, на която бѣше голѣмиятъ отнетъ отъ турцитѣ окопъ; северно отъ нея се бѣше окопала 4-а дружина. 2-а дружина бѣше изпратена още миналата вечерь да заеме височинитѣ южно отъ селото, обаче командиръть ѝ я бѣше оттеглилъ назадъ, въ долината. На 5-и, сутриньта, като забеляза това, командиръть на полка заповѣда на дружинния командиръ да изведе дружината на една линия съ останалата бойна часть на полка, и последниятъ извърши това подъ огъня на турцитѣ. 1-а дружина бѣше полкова поддръжка, задъ 3-а дружина, а северно отъ нея бѣше дружината отъ 18-и полкъ.

Въ 5 ч. пр. пл. командиръть на полка заповѣда да се продължи окопаването. Въ 7 ч. 10 м. самъ той излѣзе на бойната линия и я прегледа. Въ това време турцитѣ откриха пехотенъ и артилерийски огънь. Започна се най-жестокъ огневъ бой, и окопната работа се прекжсна. Въ 8 ч. 10 м. турцитѣ откриха огънь съ картечници. Бойниятъ редъ на 3-а дружина се косѣше отъ две картечници, но, за щастие, куршумитѣ летѣха високо. Картечната рота на 24-и полкъ бѣше между 3-а и 4-а дружини, и командиръть на 3-а дружина настоя да открие огънь. Обаче, ротниятъ командиръ не изпълни заповѣдьта, подъ

предлогъ, че не се виждали цели, и че, за да стреля, трѣбвало да изложи картечницитѣ си на открито.

Къмъ 9 ч. командирътъ на полка, като виждаше, че бойниятъ редъ, поради силния огънь, не настжпва, заповѣда на 3-а рота, която бѣше въ полковата поддръжка, да настжпи и съ викъ „ура“ да увлѣче веригитѣ напредъ. 3-а рота настжпи, като имаше 1-и и 2-и взводове въ първа линия, а 3-и и 4-и — въ втора. Взводоветѣ се движеха въ шахматенъ редъ. Като стигнаха между веригитѣ на 11-а и 9-а роти, войницитѣ отъ 3-а рота извикаха: „Напредъ на ножъ!“, „Ура!“ и се впуснаха напредъ. 9-а рота се увлѣче и настжпи, но настжпващитѣ едва стигнаха хребета на стотина крачки отъ окопитѣ, и трѣбваше да спратъ, защото турцитѣ развиха най-мощенъ и най-бързъ пехотенъ, картеченъ и артилерийски огънь и причиниха голѣми загуби. Българската артилерия, напротивъ, поради мъглата, не можеше да стреля. Въ това положение остана бойниятъ редъ, като търпѣше голѣми загуби.

Къмъ 2 ч. сл. пл. мъглата се вдигна, и българската артилерия откри огънь по турскитѣ укрепления и къмъ 3 ч. тя накара турскитѣ батареи временно да намалятъ огъня, който срещу 24-и полкъ почти се прекрати. Това продължава до смръкване. Но, въпрѣки това, настжплението бѣше невъзможно, защото, щомъ се покажеше група или единиченъ човѣкъ, върху имъ се изсипваше градъ отъ куршуми и снаряди.

Къмъ 3 ч. 30 м. сл. пл. командирътъ на полка получи съобщение, че сж изпратени въ негово разпореждане 3./18. и 4./18. дружини, и съ тѣхъ да атакува отново. Дружинитѣ въ 3 ч. настжпиха, минаха рѣката на групи, и едвамъ на мръкване успѣха да се събератъ въ подножието на височинитѣ, на които бѣше разположена бойната часть на 24-и полкъ.

Въ това време — 5 ч. 30 м. сл. пл. — се върна адютантътъ, който бѣше изпратенъ да докладва за положението, и донесе заповѣдь настжплението временно да спре, частитѣ да се окопаятъ на заетитѣ мѣста и да се приготвятъ за опорна отбрана. Тогава командирътъ на полка разпореди: 3-а дружина да заеме участъка на 2-а, една дружина отъ 18-и полкъ да заеме участъка на 4-а дружина, а Картечната рота на 18-и полкъ да смѣни оная на 24-и полкъ. Смѣненитѣ части се оттеглиха въ полкова поддръжка. Посрѣдъ нощь се получи отъ командира на бригадата заповѣдь — полкътъ заедно съ дружинитѣ отъ 18-и

полкъ веднага да отстѫпи на главната позиция, при Тарфа, и да заеме предишната си позиция.

Командирътъ на полка разпореди 2-а, 3-а и 4-а дружини и Картечната рота отъ 24-и полкъ да отстѫпятъ веднага къмъ Тарфа, като минатъ по долината и по пѫтищата, по които настѫпваха. 1-а дружина да остане на позицията до 3 ч. 30 м., следъ което три отъ ротитѣ ѝ да отстѫпятъ, а една — да остане и да отстѫпи въ 5 часа. На командира на 18-и полкъ заповѣда да организира отстѫплението по сѫщия начинъ и въ едно и сѫщо време съ частитѣ отъ 24-и полкъ.

Отстѫплението се извърши точно по опредѣления редъ. Турцитѣ не усѣтиха движението на българитѣ и не ги безпокоиха.

На 6-и, сутриньта, частитѣ бѣха на старитѣ си позиции, при Тарфа.

И презъ този день придадената къмъ 1./3. бригада артилерия не можа да съдействува добре на пехотата: 3-а с. с. планин. батарея, която бѣ изпратена при 11-и полкъ, както се каза, почти не действува. 2-а с. с. планин. батарея сутриньта се помѫчи да открие огънь, но мъглата прѣчеше, и нищо не се виждаше. Въ 11 ч. 30 м. пр. пл. подъ прикритието на мъглата батареята настѫпи на около 1000 метра, съ цель да намали разстоянието до противника, за да се добие по действителенъ огънь. Въ 12 ч. 30 м. сл. пл. мъглата се вдигна, и батареята откри огънь по турскитѣ окопи; обстреля редута източно отъ Лазаркьой и една колона, която се движеше по гребена къмъ него. Тая стрелба помогна твърде много на 11-и полкъ да напредне. Презъ нощьта дветѣ батареи се оттеглиха на позицията 800 метра североизточно отъ Тарфа заедно съ последнитѣ части на пехотата. Гаубичното отдѣление отъ сѫщата позиция води слабъ артилерийски бой; батареитѣ наблюдаваха даденитѣ имъ още отъ миналия день турски батареи и ги обстрелваха, когато се обаждаха. Отдѣлението нѣмаше загуби, и е изстреляло всичко 95 фугасни гранати и 20 шрапнели. При отстѫплението на пехотата отдѣлението остана на сѫщата позиция. 1./6. с. с. артилер. отдѣление излѣзе напредъ, при 2-а с. с. планин. батарея. Мѣстността бѣше обраснала съ гѫсти храсталаци, които нито имаше време, нито бѣ възможно да се изсѣкатъ, безъ това да се забележи отъ турцитѣ; затова само 3-а батарея застана на голѣми интервали, а другитѣ две — на интервали не по-голѣми отъ шесть метра. Къмъ 6 ч. 30 м. пр. пл. батареитѣ бѣха на мѣстата си. Дъждътъ и мъглата, която покриваше разположението на турцитѣ,

прѣчеха на стрелбата. Въ 9 ч. 1-а батарея откри огънь, но, поради трудното наблюдение, скоро прекрати стрелбата. Отдѣлението използуваше моментитѣ, презъ които мъглата се вдигаше за малко, и откриваше огънь по предполагаемитѣ цели, но това биваше за кратко време. Вѣроятно, за турцитѣ българскитѣ цели не сѫ били закрити, защото тѣхнитѣ батареи обстрелваха постоянно българитѣ около Лазаркьой и често се нахвърляха и върху отдѣлението, но огъньтъ противъ последното не бѣше никакъ действителенъ. Когато се вдигна мъглата, отдѣлението се затрудняваше въ стрелбата, защото не се знаеше точно положението на българскитѣ пехотни части. Въ 4 ч. сл. пл. бригадниятъ командиръ, който бѣ при отдѣлението, получи донесение отъ командира на 24-и полкъ за положението. Тогава се разбра, че преднитѣ окопи, за които се знаеше, че сѫ заети отъ българитѣ, сѫ още въ турски ржце. Тритѣ батареи откриха бърза стрелба, и групираниятъ огънь застави турцитѣ не само да млъкнатъ, но и да напуснатъ окопитѣ. Вечерьта отдѣлението получи заповѣдь да се оттегли на старата си позиция, и въ 8 ч. сл. пл. то се премѣсти тамъ. 2./1. с. с. артилер. отдѣление (4-а и 5-а батареи) къмъ 9 ч. пр. пл. откри огънь по окопитѣ югоизточно отъ Лазаркьой, обаче, поради мъглата, то бѣ принудено да прекрати стрелбата. Къмъ 3 ч. сл. пл. началникътъ на артилерията заповѣда да се премѣстятъ батареитѣ на позиция напредъ. Командиръть на отдѣлението излѣзе съ батарейнитѣ командири и избра позиция единъ клм. югоизточно отъ първата, и предполагаше да премѣсти батареитѣ презъ нощьта; но тогава се получи нова заповѣдь, споредъ която отдѣлението се оттегли назадъ, при другитѣ отдѣления.

Настжплението на 2-а бригада. — Командиръть на 2-а бригада, като взе предвидъ, че бригадата не можа да достигне поставенитѣ ѝ обекти за 4-и, вечерьта направи следнитѣ разпореждания:

1) До началника на маневренитѣ войски:

„Полковникъ Балевски ми донася, че той е обхваналъ съ дѣсния си флангъ противника, който заема редута източно отъ Еникьой. Подкрепенъ съ една дружина, той утре ще атакува противника и ще овладѣе тоя пунктъ, следъ което ще продължи настжплението си понататъкъ. Вамъ възлагамъ съ дветѣ дружини и пионерната полурота (последната днесъ се присъедини къмъ бригадата) да настжпите утре, 5 ч. пр. пл., по пжтя Еникьой—Чанакча въ обхватъ на противниковия

лѣвъ флангъ, съ цель да го отхвърлите къмъ Лазаркьой и да съдействувате на атаката. Обръщамъ Ви вниманието, съ пионерната полурота да си послужите за заслонъ въ югоизточна посока."

2) До командира на 32-и полкъ — полковникъ Балевски:

„На подполковникъ Димовъ заповѣдахъ да настжпи въ югоизточна посока утре, 5 ч. пр. пл., въ обхватъ неприятелския лѣвъ флангъ и да атакува противника, който заема редута източно отъ Васъ, съ цель да го отхвърли къмъ Лазаркьой. Вамъ заповѣдвамъ утре, 6 ч. пр. пл., да поведете енергично настжпление и да атакувате противника, който заема редута източно отъ Васъ. Около Еникьой, западно, е разположенъ съ дветѣ си дружини полковникъ Филиповъ (41-и полкъ) комуто още тая вечерь съобщете за утрешнитѣ си действия и го молете въ случай на нужда да Ви подкрепи. Едновременно и полковникъ Златаревъ ще атакува противника въ редута югоизточно отъ Лазаркьой."

3) До командира на 29-и полкъ — полковникъ Златаревъ:

„Полковникъ Балевски днесъ е атакувалъ противника, който заема редута източно отъ Еникьой. Той успѣлъ да се приближи и да му обхване лѣвия флангъ на разстояние отъ него 150 крачки. Той, подкрепенъ съ една дружина, утре, 6 ч. пр. пл., енергично ще атакува противника. Сжщевременно подполковникъ Димовъ съ дветѣ си маневрени дружини ще обхване по-широко и ще атакува лѣвия флангъ на противника, съ цель да го отхвърли къмъ Лазаркьой. Предъ Васъ противникътъ изглежда отъ днешния бой, че действува съ по-голѣма часть отъ силитѣ си. Вамъ заповѣдвамъ, като обедините подъ общата Ваша команда и дружинитѣ отъ 41-и и отъ 42-и полкове, отъ 3-ата наша бригада, които днесъ насочихъ въ подкрепа на Вашия лѣвъ флангъ, утре, 6 ч. пр. пл., съ съединени сили да поведете най-енергично настжпление, съ цель да атакувате противника, който заема укрепената позиция предъ фронта Ви.

Въ тази атака Вие ще бждете съдействувани отъ огъня на нашата артилерия. Следъ атаката и затвърдяването Ви по бйлото на масива, преследвайте противника изключително съ огънь."

4) До началника на артилерията въ участъка:

„Утре, 6 ч. пр. пл., ще атакуваме противника, който заема укрепената позиция източно отъ Лазаркьой и Еникьой. Разпоредете, щото до това време артилерията да застане на посоченитѣ ѝ днесъ отъ Васъ позиции, отъ които утре, 6 ч. пр. пл., да открие огънь, разпредѣленъ отъ Васъ, както противъ неприятелската артилерия, така и противъ пехотнитѣ му части въ укрепенитѣ му пунктове, като имате предвидъ да предупредите батарейнитѣ командири, че Загорци съ една своя часть сж вече приближили на 150 крачки къмъ лѣвия флангъ на противника — източно отъ Еникьой, а подполковникъ Димовъ ще действува въ обхватъ на неприятелския лѣвъ флангъ — югоизточно отъ Еникьой. Строго да внимаватъ съ огъня си да не биятъ своитѣ."

Следъ това командиръть на бригадата донесе на началника на дивизията:

„Положението на бригадата е следното: влѣво отъ Еникьой — петь дружини, подъ командата на полковникъ Златаревъ; южно отъ Еникьой — четири дружини, подъ командата на полковникъ Балевски; маневриращи войски отъ две дружини въ обхватъ неприятелския лѣвъ флангъ, между Чанакча и Еникьой. Заповѣдахъ енергично настѫпление днесъ, 6 ч. пр. пл., и атакувамъ противника, съ цель да го отхвърля къмъ Лазаркьой. Атаката ще бѫде поддържана отъ артилерията ми, разположена така: на дѣсния флангъ — три батареи, на разстояние четири клм. отъ редутъ № II; въ центъра — петь батареи, на разстояние три и половина клм.; на лѣвия флангъ — една батарея, на разстояние четири километра. Моля, енергично настѫпление отъ 1-а бригада, за да отвлѣче противника. Нескорострелното гаубично отдѣление е къмъ центъра, четири и половина километра задъ моя наблюдателенъ пунктъ."

Началникътъ на артилерията, полковникъ Вариклечковъ, още на 4-и вечерьта указа на отдѣленията следнитѣ позиции: 3./1. с. с. артилер. отдѣление да остане на позицията си (8-а и 9-а батареи — на височинитѣ северно отъ Еникьой, а 7-а батарея — тамъ, кѫдето се съединява пѫтьтъ отъ Еникьой съ пѫтя отъ Лазаркьой); 1./1. с. с. артилер. отдѣление — южно отъ позицията на 8-а и 9-а батареи; 2./6. с. с. артилер. отдѣление — на бѝлото северозападно отъ Еникьой; 3./6. с. с. артилер. отдѣление — на бѝлото югозападно отъ сѫщото село; гаубичното отдѣление — на единъ клм. по-насеверъ, недалечъ отъ 7./1. с. с. батарея. На планинскитѣ батареи, като придружаващи, не се опредѣли нова позиция.

Въ 11 ч. 50 м. сл. пл. той разпредѣли целитѣ по следния начинъ:

а) 1./1. с. с. артилер. отдѣление (майоръ Чобановъ) заедно съ 3./1. с. с. артилер. отдѣление оставатъ да водятъ борбата противъ неприятелската артилерия и при настѫплението да я държатъ винаги въ респектъ, а кѫдето би се появила такава, да я принуждаватъ да млъкне и да не поражава настѫпващитѣ части северно отъ редутъ № 2.

б) 2./6. с. с. артилер. отдѣление съ една батарея отъ 1-и с. с. артилер. полкъ действуватъ по преднитѣ укрепени пунктове южно отъ редутъ № 2, да съдействуватъ на Ямболци за овладяването опорнитѣ пунктове, които ще се изпрѣчатъ на пѫтя имъ, и да биятъ съ огъня си неприятелската артилерия, която би се появила южно и югоизточно отъ казания редутъ и би препятствувала на движението на Ямболци.

в) 3./6. с. с. артилер. отдѣление да обстрелва подстѫпитѣ и да очиства пѫтя на Загорци по завладяване укрепенитѣ пунктове и да

обстрелва североизточно долината между Еникьой и Чанакча и всички цели и неприятелски пехотни части, които биха се опитали да форсиратъ и да прѣчатъ на движението на дружинитѣ на подполковникъ Димовъ и, изобщо, на Загорци.

г) Гаубичното не с. с. отдѣление да насочи огъня си изключително върху укрепенитѣ пунктове източно отъ Еникьой, като се обърне особено внимание върху форта № II за неговото лесно завладяване, и обсипе съ градъ отъ куршуми тѣзи укрепени пунктове и ги направи безвредни за нашитѣ пехотни части. Сѫщото отдѣление да обстрелва и унищожи неприятеля по дълбоко окопанитѣ окопи, по които полската артилерия се оказа безсилна. Особено внимание да обърне командирътъ на отдѣлението, щото съ малко снаряди да се постигне цельта и да не стреля върху нашитѣ.

д) Планинската нескорострелна артилерия остава въ придружаващи батареи и действува въ зависимость отъ обстоятелствата и условията, при които ще бѫде поставена, като първа увѣнчава заетитѣ отъ нашитѣ войски гребени.

е) Командирътъ на 3./6. с. с. артилер. отдѣление да вземе всички мѣрки, щото отдѣлението му да бѫде готово при завладяване предния предъ насъ гребенъ да настѫпи напредъ и да го увѣнчае, като тутакси състави опората на Ямболци и Загорци и ги запази отъ артилерийския огънь на неприятелскитѣ батареи. Това сѫщо се налага на командира на 1-о с. с. артилер. отдѣление, който втори ще настѫпи.

ж) Командиритѣ на артилер. отдѣления да разпоредятъ за откриване огъня въ 6 ч. пр. пл. по укрепенитѣ неприятелски пунктове, особено по тия, които сѫ първитѣ прегради за пехотата.

Пренасянето огъня въ своитѣ участъци и съсрѣдоточението му да правятъ сами, като ме държатъ въ течение по какви цели откриватъ огъня. За откриване огънь по другитѣ участъци да се иска по телефона моето съгласие.

Да следятъ тамъ, дето стрелбата е учестена отъ противника, да откриватъ огънь по него и да не чакатъ разпореждане. Внимателно да се следи за мѣстоположението на нашитѣ войски и да не се стреля по своитѣ.

1./1. с. с. артилер. отдѣление успѣ да заеме позицията си въ 3 ч. пр. пладне. До сутриньта батареитѣ се окопаха. Една батарея отъ 2./6. с. с. артилер. отдѣление още презъ време на боя на 4-и бѣше изнесена на новата позиция, а въ 7 ч. 30 м. сл. пл. при нея дойдоха и останалитѣ две батареи. Командирътъ на 3./6. с. с. артилер. отдѣление получи заповѣдьта да разузнае новата позиция и да премѣсти батареитѣ въ 6 ч. сл. пладне. Понеже вече се бѣше стъмнило, той получи заповѣдь да разположи отдѣлението не югозападно, а северозападно отъ Еникьой, кѫдето мѣстностьта е разузната. Отдѣлението се сне отъ позицията въ 3 ч. пр. пл., и чакаше на пѫтя да пристигне

водачъ. Такъвъ не дойде до разсъмване, когато отдѣлението тръгна за Еникьой. Подъ предлогъ, че имало мъгла, командирътъ на отдѣлението спрѣ батареитѣ до 12 ч., когато получи заповѣдь да върне 9-а батарея на по-раншната позиция. Другитѣ две батареи заеха позиция югозападно отъ Еникьой едва следъ вдигането на мъглата — въ 1 ч. сл. пладне.

Превземането на Иллери табия отъ 29-и Ямболски полкъ. — 29-и полкъ настжпваше северно отъ пжтя, който върви по гребена на бѝлото северно отъ Еникьой, а 32-и полкъ — южно, така че укреплението № II падаше на линията, която раздѣляше зонитѣ на двата полка. Движението по-нататъкъ бѣше немислимо, преди да се вземе това укрепление, защото биеше полка въ флангъ. Затова командирътъ на полка донесе въ бригадата, като се надяваше, че това ще бжде извършено отъ 32-и полкъ. Обаче, на 4-и вечерьта той видѣ, че срещу тоя редутъ 32-и полкъ има само две роти, а всичко останало е насочилъ срещу укреплението южно отъ него. Освенъ това, командирътъ на бригадата, като му бѣше изпратилъ една дружина отъ 42-и полкъ, бѣше му заповѣдалъ да я насочи къмъ редутъ № II, и командирътъ на полка твърде право заключи, че въ Щаба на бригадата очакватъ редутътъ да бжде атакуванъ отъ 29-и полкъ. Командирътъ на полка реши да атакува тоя редутъ, като се възползува и отъ дветѣ роти на 32-и полкъ. За това той донесе на 4-и, въ 10 ч. сл. пл., на бригадния си командиръ, като молѣше за „най-ефикасно съдействие отъ артилерията".

Въ 11 ч. сл. пл. той получи разпореждането на командира на бригадата и, понеже то бѣ съгласно съ неговото решение, повика дружиннитѣ командири и отдаде устно следната заповѣдь:

„1) Отъ днешния бой става ясно, че противникътъ заема силно позицията си предъ полка, както редута, така и прилежещитѣ окопи.

Утре, 5-и того, нашата бригада ще атакува предната позиция на противника на масива, находящъ се на изтокъ отъ Еникьой; 32-и Загорски полкъ ще действува вдѣсно отъ насъ, а 1-а бригада — влѣво.

2) На повѣрения ми полкъ е заповѣдано да атакува и да завладѣе редута и съседнитѣ съ него отъ лѣва страна окопи, за което

3) *А) Бойна часть.*

а) Капитанъ Пирузевъ.

1-а дружина . . . 4 роти.

Всичко: . . . 4 роти.

Да тръгне утре, въ 6 ч. пр. пл., да атакува и да овладѣе окопа предъ редута и после — самия редутъ, кждето да се приведе въ редъ и да се затвърди.

б) Майоръ Симеоновъ.
3-а дружина . . . 4 роти,
и 5-а рота отъ 2-а дружина: . . . . . 1 рота.
Всичко: . . . 5 роти.

Да тръгне утре, въ 6 ч. пр. пл., да атакува и да овладѣе окопитѣ влѣво отъ редута и тамъ да се затвърди.

Б) Поддръжка на 1-а дружина (втора колона).
Майоръ Панайотовъ.
2-а дружина . . . 3 роти.
Всичко: . . . 3 роти.

Следва задъ 1-а дружина и, ако стане нужда, повтаря удара.

В) Полкова поддръжка.
Капитанъ Димитриевъ.
1-а дружина отъ 42-и полкъ . . . . . 4 роти,
и картеч. рота . . . . 1 рота.
Всичко: 4 роти и 1 карт. рота.

Да следва задъ 2-а дружина и въ случай на нужда да потрети удара. При успѣхъ да застане на отсамния скатъ на височината, на която се намира редутътъ. Картечната рота следъ вземането на неприятелската позиция бърже да излѣзе напредъ и да застане на позиция между 1-а и 3-а дружини, като влиза въ разпореждането на командира на 1-а дружина.

4) Хвъргачитѣ на бомбитѣ да вървятъ предъ 1-а дружина.

5) Предвидъ голѣмото отдалечение на 1-а бригада влѣво, командирътъ на 3-а дружина при движението напредъ да пази лѣвия си флангъ съ заслонъ и да поддържа свръзката съ силни патрули. Свръзката вдѣсно — съ 32-и полкъ — да се поддържа отъ командира на 1-а дружина.

6) Патроннитѣ коне — при дружинитѣ си.

7) Войницитѣ да иматъ по 200 патрона.

8) Превързочниятъ пунктъ остава на мѣстото си; носачитѣ при ротитѣ си.

9) Азъ ще следвамъ задъ 1-а дружина отъ 42-и полкъ.

10) Телефонната команда да открие съобщение съ Щаба на бригадата.

11) Действия — ненадейни, бързи, съ „ножъ.“

Въ разпореждането на командира на бригадата се говори, че е насочена въ подкрепа още една дружина отъ 41-и полкъ. Командирътъ на полка изпрати патрули да я търсятъ, и бѣ решилъ да я назначи поддръжка на 3-а дружина, но, докато почна боятъ, патрулитѣ не я намѣриха, и тя не дойде.

Още въ 5 ч. пр. пл. командирътъ на полка отиде при командира на 3-а дружина, разясни му начина на действието и му препоржча да назначи като заслонъ къмъ лѣвия флангъ най-пострадалата въ вчерашния бой рота. Дружинниятъ командиръ

-азначи 11-а рота, която бѣ останала само съ 60 човѣка. Следъ това командирътъ на полка отиде при дѣсната колона. Тукъ той бѣ изненаданъ отъ неприятната весть, че двамата старши ротни командири въ 1-а и 2-а дружина сж заболѣли и излѣзли отъ строя. Войницитѣ бѣха се разшавали вече, и попълваха патронитѣ си. „Всѣки съ облекчение посрещна изминаването на тази мжчителна нощь — пише командирътъ на полка, защото нощьта на 4-и срещу 5-и ноември бѣше действително ужасно мжчителна, и ще остане паметна за останалитѣ живи участници. Частитѣ се намираха долу, близо до дъното на долината, предъ самитѣ окопи и предъ укреплението подъ носа на турцитѣ. Всѣкакъвъ шумъ или глъчка биха били чути. Всѣки съзнаваше сериозностьта на положението и затова се стараеше да се въздържа даже отъ кашлица. Много страдаха отъ въздържането пушачитѣ. Обаче, холерно болнитѣ само отъ стоноветѣ и отъ звуковетѣ, причинявани отъ повръщането, не можеха да се въздържатъ, при всичкото имъ желание да сторятъ това. Ето звукътъ отъ повръщането, и следъ това до ухото идва възклицанието: „Олеле!“ и замира въ тишината, за да се повтори и потрети отъ други и на друго мѣсто. Вѣеше северенъ, студенъ вѣтъръ, който никому не даваше възможность да се успокои и да почива, а на болнитѣ ускоряваше сковаването на членоветѣ имъ и безславната смъртъ всрѣдъ славата. Сегисъ-тогисъ минаваше твърде гжста мъгла, наситена съ водни пари, която идѣше откъмъ Черно море и пронизваше коститѣ. Всѣки гледаше колкото е възможно по-скоро да премине нощьта — да се съмне, за да се продължи начената дѣло и да се покаже на турчина българскиятъ ножъ! Но времето течеше бавно, много бавно.“

Въ 6 ч. пр. пл. капитанъ Пирузевъ съ свирчицата подаде сигналъ за тръгване. Всички се прекръстиха и мислено се помолиха Богу и тръгнаха. Ротитѣ отъ 1-а дружина, въ еднороденъ строй, бѣха въ една линия. Всѣка рота имаше по взводъ въ поддръжка. Съ дружината вървѣха старшитѣ подофицири отъ 1-а дружина на 42-и полкъ Кисьовъ Михаилъ и Русчевъ Коста; тѣ бѣха натоварени съ хвърлянето на бомбитѣ, като запознати съ това дѣло. Задъ 1-а дружина, на стотина крачки, въ сжщия строй, вървѣше 2-а дружина, а задъ нея, на около 200 крачки, следваше 1./42. дружина. Тя бѣ въ строй по ротно, въ две линии. Настжплението бѣше бързо, енергично и безъ шумъ. Въ укреплението и прилежещитѣ му окопи бѣха разположени три роти отъ табора Аляйе; една рота бѣше оставена назадъ. Таборътъ бѣ

смѣнилъ изморенитѣ защитници на Иллери табия презъ нощьта и, като предполагаше, че отпреде му има други части, не бѣ взелъ никакви охранителни мѣрки. Благодарение на строгата тишина, която пазѣха Ямболци, турцитѣ и не подозираха тѣхната близость.

Капитанъ Пирузевъ завари турцитѣ въ окопитѣ още несъбудени. Патрулитѣ стигнаха до окопитѣ предъ укреплението, когато турцитѣ се размърдаха, и се чуха гласове: „Атешъ!“ (огънь!). Обаче, едва успѣха да открият рѣдъкъ и безвреденъ огънь, когато избухването на нѣколко ржчни бомби, хвърлени отъ българитѣ, и дружният натискъ на дружината ги парализира съвсемъ. Почти всички турци бѣха избити съ ножъ — едни въ самия окопъ, а други бѣха настигнати при бѣгството имъ къмъ укреплението.

Докато ставаше това, пристигна 2-а дружина, водена отъ командира си, майоръ Панайотовъ Василъ, и дветѣ дружини, слѣти, настжпиха заедно къмъ укреплението. Шумътъ и гърмежитѣ, повдигнати при атаката на преднитѣ окопи, събуди защитницитѣ на последното. Тѣ откриха най-честъ огънь по дружинитѣ, когато последнитѣ минаваха четириредната телена мрежа. Българитѣ ускориха движението, така че веднага се намѣриха съ голи ножове предъ турцитѣ и се хвърлиха върху имъ. Поголѣмата часть отъ турцитѣ бидоха избити; само малка часть успѣ да избѣга отъ ножоветѣ, а гжстата мъгла, която падна въ това време, ги избави и отъ далечно преследване съ огънь.

1./42. дружина премина край южната страна на предния турски окопъ, и се приближаваше до укреплението, когато ненадейно отдѣсно, назадъ отъ окопитѣ, въ които бѣха дветѣ роти отъ 32-и Загорски полкъ, се зачу стрелба. Командиръ̀тъ на дружината отъ 42-и полкъ, ротитѣ на когото, намирайки се още на западния склонъ на укреплението, бѣха изложени на този огънь, подаде нѣколко пжти сигнала „Отбой“, но огъньтъ не спираше. За да избѣгне загуби, дружинният командиръ се принуди да вкара дружината си въ укреплението, така че и тя излѣзе въ първа линия. Командиръ̀тъ на 29-и полкъ се затече при дветѣ роти и попита командиритѣ имъ, защо не сж настжпили споредъ заповѣдьта, която той имъ е далъ още миналата вечерь? Старшиятъ отъ ротнитѣ командири отговори, че не били получили заповѣдь отъ командира на тѣхния полкъ.

Въ това време вниманието му бѣ отвлѣчено отъ група турски конници, които се показаха предъ самата стрелкова верига.

това бѣше командирътъ на турския III корпусъ, Махмудъ Мухтаръ паша. Той съ щаба си бѣше прекаралъ нощьта въ склада за бойни припаси югоизточно отъ Ушакъ табия. Увѣренъ, че на следния день ще може да мине въ настжпление, той презъ нощьта изпрати три батареи въ Куртъ Капани табия, на 400 м. източно отъ редутъ № II, като смѣташе на следния день да ги изпрати още напредъ.

Въ 6 ч. пр. пл. той съ щаба си тръгна за участъка на 9-а дивизия, къмъ издадения напредъ редутъ № II, който българитѣ въ това време атакуваха. Оттамъ той искаше преди пехотния бой да хвърли погледъ върху положението. Поради мъртвитѣ пространства и храсталацитѣ, това не можеше да се направи отдалече. По пжтя Махмудъ Мухтаръ паша срещна Сабри паша, началникътъ на дивизията Кайсерие, — той командуваше 9-а дивизия вмѣсто Хасанъ Изетъ паша, който по болесть бѣше отишелъ въ Цариградъ. Сабри паша придружи Махмудъ Мухтаръ паша до Куртъ Капани табия. Артилерията бѣше заела позициитѣ си, и батареитѣ бѣха готови за действие, прикрити отъ една рота.

Тъй като миналата вечерь българитѣ бѣха отблъснати предъ Куртъ Капани табия, никой не се съмняваше, че тамъ сж турски войски, още повече, че посрѣднощь офицеръ отъ щаба бѣше посетилъ, както Иллери табия, така и окопитѣ. Сабри паша остана при артилерията, а Махмудъ Мухтаръ паша продължи съ щаба си на галопъ по пжтя, който води за Иллери табия. Въ това време срещу тѣхъ отстжпваха въ голѣмо безредие турскитѣ войници отъ превзетитѣ отъ българитѣ окопи и отъ редутъ № II. Всички извадиха саблитѣ си и се спуснаха да спиратъ отстжпващитѣ, смѣтайки, че войницитѣ сж обвзети отъ паника, безъ да бждатъ атакувани. Започна се безредна стрелба отъ всички околни окопи, която офицеритѣ отъ щаба се мжчеха да прекратятъ.

Между това, българитѣ въ редутъ № II забелязаха, че отъ Куртъ Капани табия настжпва турска верига и встрани отъ нея и напредъ идатъ четири конника, и откриха огънь по веригата. Въ това време нѣкои отъ излѣзлитѣ напредъ български войници се връщаха назадъ, и мислейки, че неприятелскитѣ кавалеристи идатъ да се предаватъ, тѣ казваха, че веригата следъ тѣхъ била българска. Всички началници почнаха да даватъ заповѣди за прекратяване огъня. А командирътъ на 2./29. дружина, майоръ Панайотовъ, излѣзе напредъ, къмъ конницитѣ, които се бѣха приближили на около 200 крачки до укреплението, и тогава видѣха, че сж турски офицери. Първиятъ на

бѣлъ конь, съ черна пелерина, идѣше на галопъ, а следъ него препускаха останалитѣ трима офицери. Единиятъ отъ тѣхъ викаше на турски да не стрелятъ, че пашата идѣлъ, което показва, че тѣ сѫ смѣтали хората въ укреплението № II за турци.

Майоръ Панайотовъ се доближи до турскитѣ офицери и имъ извика да се предадатъ. Като видѣха, че насреща си иматъ българи, турскитѣ офицери извикаха на пашата: „Българи сѫ!“ и възвиха конетѣ надѣсно, къмъ единъ трапъ, който почваше наблизо североизточно отъ укреплението. Българитѣ откриха огънь отвсѣкѫде и отъ четиримата трима свалиха отъ конетѣ, а четвъртиятъ успѣ да избѣга въ Куртъ Капани табия. Два отъ конетѣ на поваленитѣ бѣха уловени отъ българитѣ. Настѫпващата турска верига така сѫщо отстѫпи и се спрѣ предъ укреплението Куртъ Капани табия.

Самъ Махмудъ Мухтаръ паша възви коня къмъ единъ долъ и тръгна на галопъ край шосето. Скоро той бѣ раненъ и смъкнатъ отъ коня. Околнитѣ табори започнаха да отстѫпватъ; отстѫпиха и войницитѣ, които бѣха около него. Чрезъ единъ пехотенъ офицеръ той заповѣда на пристигналия сутриньта таборъ отъ 86-и полкъ и цѣлиятъ 87-и полкъ да настѫпятъ и да прогонятъ нахлулитѣ въ позицията българи. Скоро таборътъ зае позиция при батареитѣ около Айватли табия.

Между това, раненият началникъ на щаба на корпуса, щомъ стигна въ Куртъ Капани табия, уведоми началницитѣ на дивизията и на артилерията, че войницитѣ въ Иллери табия не сѫ турски, а български. Като забеляза, че батареитѣ се готвятъ да закачатъ, той заплаши споменатитѣ началници, че ще бѫдатъ разстреляни, ако допуснатъ това. Поради това орѫдията останаха и веднага откриха огънь, който отъ такова близко разстояние бѣше наистина действителенъ. Турската пехота така сѫщо откри огънь. Едва когато огъньтъ отъ българска страна намалѣ, Махмудъ Мухтаръ паша бѣ измъкнатъ и занесенъ при артилерийската позиция, при Куртъ Капани табия. На пѫтя за дивизионния лазаретъ той срещна 87-и полкъ, насърдчи таборитѣ му и ги призова да отмѫстятъ за него[1]).

Въ дивизионния лазаретъ Махмудъ Мухтаръ паша се срещна съ командира на I сборенъ корпусъ, Ахмедъ Абукъ паша, който

1) Споредъ Махмудъ Мухтаръ паша, цѣлиятъ 87-и полкъ е настѫпвалъ да контъратакува; споредъ Махмудъ Белигъ, 1-иятъ и 2-иятъ табори още предния день били изпратени при 8-а и 9-а дивизии, и на 5-и е настѫпилъ да контъратакува само 3-иятъ таборъ заедно съ части отъ други полкове.

бѣ натоваренъ да командува III корпусъ. Махмудъ Мухтаръ паша му обясни положението и, като предполагаше, че българитѣ сѫ разстроени, изказа мнение, че е настѫпилъ моментътъ, турската армия да мине съ дѣсния си флангъ въ настѫпление и да нанесе последенъ ударъ на противника.

Между това, срещу 3-а дружина, която настѫпваше северно отъ укреплението, се започна престрелка. Като помисли, че ротитѣ отъ тази дружина, може би, сѫ взели дружинитѣ въ укреплението за турци и сѫ открили огънь по тѣхъ, командирътъ на 29-и полкъ се затече въ тая посока и стигна при дѣснофланговата рота. Боятъ бѣше въ разгара си. Той видѣ, че дружината е останала много назадъ и за половинъ часъ е изминала не повече отъ 200 крачки, и заповѣда на ротния командиръ да предаде на дружинния командиръ да настѫпи енергично и да заеме обекта си; да му съобщи, освенъ това, че укреплението е взето отъ дѣсната колона, и че неговата дружина е останала назадъ[1]). Въпрѣки това дружината само се доближи до турскитѣ окопи и не извърши удара на ножъ.

Картечната рота така сѫщо успѣ съ две картечници да заеме позиция влѣво отъ укреплението, на лѣвия флангъ на 1-а дружина. Другитѣ две картечници настѫпваха къмъ сѫщото мѣсто.

Въ 7 ч. 15 м. пр. пл., когато командирътъ на полка пишеше донесение до бригадния командиръ, засвириха снаряди надъ главата му. Първитѣ снаряди се пръснаха на западния склонъ на височината, на която бѣше взетото укрепление. Нѣмаше съмнение, че българската артилерия биеше българитѣ, които бѣха превзели укреплението № II. Обаче, съмнително бѣше, дали тя следи падането на снарядитѣ, защото мъглата, макаръ и да се бѣ разрѣдила, не се бѣше вдигнала още. Тогава командирътъ на полка заповѣда на щабъ-тръбача си да отиде на кариеръ и да доложи на бригадния командиръ, че укреплението № II е превзето, и да заповѣда на артилерията да прекрати огъня по това укрепление, защото бие свои части. Тръбачътъ препусна. Мѣстното конче подъ него потъваше до колѣне въ оранитѣ ниви, но при все това той хвърчеше къмъ артилерията. Като наближи

[1]) Споредъ обясненията, които командирътъ на дружината е далъ на командира на полка, закъсняването се дължи на това, че дружината срещнала дълбокия долъ, който се спуска отъ височината на атакуваното укрепление къмъ северозападъ, на противоположния брѣгъ на който долъ се бѣха окопали турцитѣ. При това 9-а рота, която била на дѣсния флангъ, се забавила твърде много, и забавила цѣлата дружина. Сѫщата тая рота открила огънь по укреплението, което вече бѣше заето.

втората артилерийска позиция, махайки съ ржце, той викаше: „Не стреляйте!“. Огъньтъ спрѣ. Тржбачътъ поиска другъ конь, защото неговиятъ треперѣше, но артилериститѣ не взеха присърдце молбата му, и нито изпратиха ординарецъ, който да предаде молбата на командира на бригадата, нито му дадоха конь. Тржбачътъ продължи съ своя конь къмъ втората артилерийска позиция и тамъ по сжщия начинъ прекрати стрелбата и докладва на бригадния командиръ, който бѣше тамъ. Началникътъ на артилерията веднага заповѣда на батареитѣ да пренесатъ огъня си оттатъкъ редута, та съ това да попрѣчатъ на турскитѣ резерви да контъратакуватъ. За нещастие, тая заповѣдь не можа да се предаде бърже, защото телефонната линия бѣше скжсана, и заповѣдьта се изпрати съ конникъ, а до нѣкои батареи се затече самъ началникътъ на артилерията.

Стрелбата на артилерията по своитѣ не бѣше безъ поражения. Най-чувствителна загуба претърпѣ картечниятъ взводъ, който настжпваше къмъ укреплението. Единъ шрапнелъ се пръсна надъ него, нарани нѣколко души и уби единъ конь. Тия загуби бѣха сами по себе си незначителни, но тъй като ротата имаше болни отъ холера 33 души, то съ останалия персоналъ взводътъ бездействува презъ цѣлия день.

Командиръть на бригадата, щомъ получи донесението, че редутътъ е взетъ, веднага по телефона доложи на началника на дивизията. Донесе му и писмено въ 8 часа. Бѣше дошелъ и офицеръ отъ щаба на дивизията, който така сжщо на кариеръ отиде да доложи на началника на дивизията. Следъ това, по заповѣдь на бригадния командиръ, началникътъ на щаба на бригадата доложи по телефона въ щаба на дивизията, че редоветѣ на дружинитѣ въ бригадата сж доста разрѣдени, и че трѣбва да се вематъ бързи мѣрки, за да се осигури постигнатиятъ успѣхъ. Оттамъ отговориха, че е разпоредено една дружина отъ 42-и полкъ да усили 29-и полкъ. Въ отговоръ на това, командиръть на бригадата заповѣда, и началникътъ на щаба телефонира въ щаба на дивизията следното: „Бригадниятъ командиръ казва, че сега не дружина, а масата, по негово разбиране, трѣбвало да настжпи енергично и да осигури и развие успѣха“. Началникътъ на дивизията, обаче, се ограничи да подкрепи 29-и Ямболски полкъ само съ дружината отъ 42-и полкъ, и тя тръгна едва въ 10 ч. пр. пладне.

Между това, още въ 7 ч. 35 м. пр. пл. турцитѣ откриха картеченъ огънь отъ окопитѣ, които се намиратъ южно отъ

укреплението Иллери табия, и които трѣбваше да се заематъ отъ дветѣ роти отъ 32-и полкъ. Отъ тая престрелка командирътъ на 29-и полкъ се убеди, че 32-и полкъ или не е настжпилъ още, или не е достигналъ обекта си, затова той отиде при споменатитѣ две роти и заповѣда на единия ротенъ командиръ — поручикъ Филиповъ — да атакува противника въ окопитѣ, отъ които стрелятъ картечницитѣ, и които влизатъ въ участъка на 32-и полкъ. Поручикътъ изказа съгласие, но при условие да пита дружинния си командиръ. Заповѣда сжщото и на другия ротенъ командиръ — капитанъ Бангеевъ, който на драго сърдце разпореди за настжпление. Временниятъ командиръ на дружината, капитанъ Георгиевъ Тодоръ, въ това време се бѣ скрилъ по-назадъ, въ една дупка, и бѣ изоставилъ съвсемъ командуването на дружината си. Командирътъ на 29-и полкъ му заповѣда да застане на мѣстото си.

Следъ това командирътъ на 29-и полкъ заповѣда на дветѣ роти да вървятъ по окопа влѣво, да излѣзатъ отъ лѣвия му край, който се падаше въ мъртво пространство за огъня отъ турскитѣ картечници, и оттамъ да се спуснатъ въ падината и да вематъ посоката къмъ окопитѣ, находящи се южно отъ укреплението. Ротитѣ тръгнаха. Но тъй като на едно мѣсто, което се обстрелваше, окопътъ се прекжсваше, и ротитѣ, за да преминатъ презъ него, трѣбваше да чакатъ турцитѣ да пренесатъ огъня другаде, тѣ изгубиха много време.

15-а рота се бѣше вече изтеглила съ фронтъ къмъ картечницитѣ задъ седловината, между височината, на която бѣха окопитѣ, и височината на която бѣше Иллери табия, а 14-а рота начеваше да се изтегля, когато турцитѣ откриха силенъ артилерийски огънь по това укрепление и по близкитѣ мѣста. Въ сжщото време пехотата имъ започна да настжпва въ тънки вериги, както по билото, така и влѣво и вдѣсно отъ него. Българската верига, която до това време се окопаваше, откри огънь по турскитѣ орждия, които бѣха въ храсталака, на около 1200 крачки отъ тѣхъ. Сжщитѣ орждия на 4-и нанесоха голѣми загуби на 3-а дружина, когато минаваше долината.

Къмъ 8 ч. пр. пл. завалѣ дъждъ, и стрелбата поутихна. Скоро следъ това ротитѣ отъ 3-а дружина пакъ откриха твърде честъ огънь. Дъждътъ прѣчеше на обзора, но отъ звука на изстрелитѣ командирътъ на полка се убеди, че тая дружина, въпрѣки категоричната заповѣдь, бѣше напреднала твърде малко. За да я подтикне, той отиде при нея. По пжтя той срещна

временно командуващия 4-а рота — подпоручикътъ отъ запаса Дерменджиевъ, който му доложи, че турцитѣ преминали въ настжпление съ три полка, и му обясни сконфузено, че дружинниятъ командиръ го изпратилъ да доведе патроннитѣ коне. Въ сжщность подпоручикътъ избѣга, и никой не го видѣ повече. Командирътъ на полка изпрати адютанта на 1-а дружина да доложи на бригадния командиръ за настжплението на турцитѣ и да иска подкрепления, защото задържането на позицията съ разполагаемитѣ сили, когато 32-и полкъ не е заелъ обекта си, е невъзможно.

Като стигна при 3-а дружина, командирътъ на полка завари 10-а рота, която бѣ дружинна поддръжка, че се катери по оттатъшния брѣгъ на долината, която се спуска отъ Иллери табия, на стотина крачки предъ мѣстото, на което бѣше по-рано. Той извика при себе си, на западния брѣгъ, дружинния командиръ, който бѣше на дъното на долината, и му заповѣда — колкото може по-скоро да заеме опредѣления му участъкъ отъ неприятелската позиция влѣво отъ укреплението, и да се затвърди тамъ, съ което ще облекчи положението на 4-а рота, която изнемогва въ борбата на лѣвия флангъ на дружината си.

Дъждътъ престана, като остави само рѣдка мъгла Българитѣ отъ укреплението засилиха огъня си съ стрелба отъ картечницитѣ. Турската пехота, поддържана съ артилерийски огънь, продължаваше да настжпва. Отъ българска страна, дветѣ роти отъ 32-и полкъ не бѣха се мръднали отъ мѣстото задъ седловината — тамъ, кждето ги бѣ оставилъ командирътъ на полка. Последниятъ се затече къмъ тия роти. Той намѣри поручикъ Филиповъ, който смѣталъ, че не може да се настжпва подъ огъня на картечницитѣ. Заповѣда му да настжпи веднага, защото въ боя е невъзможно безъ загуби, а пъкъ обстоятелствата изискватъ да се дадатъ. Тамъ пристигна и капитанъ Бангеевъ съ една полурота, а другата още не се била измъкнала. Поручикъ Филиповъ поведе ротата, а капитанъ Бангеевъ — полуротата, като се придружаваха отъ картечницитѣ задъ гребена на седловината. Обаче, намѣсто да удължатъ дѣсния флангъ, гребенътъ ги заведе задъ лѣвия флангъ на 1-а дружина Само капитанъ Бангеевъ съ полуротата отиде на дѣсния флангъ.

Въ 9 ч. пр. пл. дойде при командира на полка войникъ отъ патрула, който още сутриньта бѣше изпратенъ за свръзка съ 32-и полкъ, и донесе, че 32-и полкъ съ преднитѣ си части

е източно отъ рѣката, и че напослѣдъкъ забелязалъ нѣкои части отъ тоя полкъ да отстѫпватъ. Въ сѫщото време той доложи, че на височината, на която бѣха окопитѣ на 14-а и 15-а роти отъ 32 полкъ, има една дружина отъ 41-и полкъ. Командирътъ на полка се досѣти, че тая е дружината, която още миналата вечерь му бѣ изпратена въ подкрепление. Изпрати адютанта си, съ заповѣдь дружината да настѫпи напредъ, къмъ редута, като мине задъ височината съ окопитѣ на 14-а и 15-а роти отъ 32-и полкъ, и да се спре задъ седловината, кѫдето преди малко бѣха споменатитѣ две роти. На получената заповѣдь дружинниятъ командиръ отговори, че ще тръгне веднага.

Въ това време турцитѣ съсрѣдоточиха огъня отъ всичкитѣ си батареи въ тоя участъкъ върху Иллери табия, въ която, за да се запазятъ отъ собствената си артилерия, българитѣ се бѣха спрѣли. Стреляха съ гаубични и съ полски орѫдия. Фугасното действие и ефектътъ на първитѣ бѣха ужасни. Подъ прикритието на тоя огънь, турскитѣ вериги се приближиха бавно, защото пехотниятъ и картеченъ огънь на българитѣ ги принуждаваха да се спиратъ често и за дълго въ гънкитѣ на мѣстностьта и изъ храсталака. Виждаше се ясно, какъ гѫститѣ имъ поддръжки се спускаха по склоноветѣ на предлежещия върхъ и се насочваха влѣво и вдѣсно, за да обхванатъ българитѣ въ укрепление. Българската артилерия, поради голѣмото разстояние, бѣше безвредна за турскитѣ батареи. Пакъ по сѫщата причина и поради мъглявината, не бѣше опасна и за пехотата.

Тогава именно командирътъ на полка дописа донесението до бригадния командиръ, което бѣ започналъ да пише въ 7 ч. 15 м. пр. пладне:

„Дългътъ е изпълненъ — укреплението е взето въ 6 ч. 30 м. пр. пл., но безъ помощь трудно ще се задържи, защото подполковникъ Димовъ[1]) съ дветѣ си дружини не е пристигналъ още. Полковникъ Балевски[2]) закъснява. Хората сѫ дошли до пълно изтощение. Загуби голѣми, за жалость, и отъ нашата артилерия. Турцитѣ съсрѣдоточиха на тоя пунктъ голѣми сили; трѣбва да имъ се отвлѣче вниманието другаде.“

Отстѫплението отъ Иллери табия. — Въ укреплението ротитѣ отъ 1-а и 2-а дружини се бѣха съвсемъ размѣсили. Когато пристигна 1./42. дружина, тя бѣ принудена отъ българската артилерия сѫщо да влѣзе въ укреплението, и нейнитѣ роти се размѣ-

[1]) Началникътъ на маневренитѣ войски.
[2]) Командирътъ на 32-и полкъ.

сиха съ ротитѣ отъ другитѣ дружини. Отъ 3-а дружина 10-а рота получи заповѣдь отъ командира на полка да излѣзе напредъ и да заеме окопитѣ влѣво отъ укреплението, за да подкрепи флангована 4-а рота. Ротниятъ командиръ по недоразумение заведе ротата въ укреплението. Но тъй като тамъ нѣмаше мѣсто, то, по молбата на командира на 1-а дружина, капитанъ Пирузевъ, зае турскитѣ окопи южно отъ укреплението. Така разбъркани, ротитѣ заемаха съ една часть мѣстностьта предъ укреплението, други бѣха въ вѫтрешния ровъ и задъ насипа, а трети — въ външния ровъ.

Щомъ раненият началникъ на Щаба на турския III корпусъ се оттегли въ Куртъ Капани табия, чу се турски сигналъ, и отъ укреплението настѫпиха гѫсти турски вериги. Българитѣ, които бѣха предъ укреплението, и ония, които бѣха върху насипа, откриха силенъ огънь и ги спрѣха.

Тъй като въ турския бивакъ, който се намираше югоизточно отъ Куртъ Капани табия и въ горичката предъ него, се бѣше забелязало раздвижване, а следъ това — движение на гѫсти вериги, усили се дѣсният флангъ съ войници отъ външния ровъ и се подадоха команди за откриване огънь въ тая посока. Обаче, капитанъ Пирузевъ и нѣкои войници изказаха мнение, че това сѫ части отъ 32-и Загорски полкъ. Поради това командиръть на 1./42 дружина, майоръ Димитриевъ, излѣзе начело на единъ патрулъ и провѣри, че сѫ турци. Едва следъ това се откри огънь по тия турски части.

Въ сѫщото време турцитѣ се бѣха насочили да обхванатъ и лѣвия флангъ на укреплението. Въ окопитѣ влѣво отъ укреплението бѣха разположени дветѣ картечници. Още по-влѣво, 3-а дружина зае турскитѣ окопи едва къмъ 9 ч. пр. пладне. Но тъй като се оказа изложена на кръстосанъ огънь, тя отстѫпи на по-задния гребенъ и по тоя начинъ откри фланга. И понеже дѣснофлангована 10-а рота отиде на дѣсния флангъ на укреплението, то между картечницитѣ и 3-а дружина се образува твърде голѣмо незаето пространство. Командиръть на картечната рота забеляза, че настѫпватъ нѣколко турски вериги една следъ друга на 300—500 крачки. Той откри огънь по тѣхъ, нанесе имъ чувствителни загуби и ги принуди да спратъ настѫплението. Следъ четири—петь минути първитѣ две вериги бѣгомъ, подъ огъня на картечницитѣ, се спуснаха въ предлежещия долъ. Следъ тѣхъ по сѫщия начинъ и други три вериги настѫпиха и се спуснаха въ дола, следъ като първитѣ две, възползувани отъ мъртвото

пространство въ дола, се появиха на отсамния му брѣгъ и заплашиха лѣвия флангъ. Командиръть на ротата се затича при командира на 1-а дружина да иска прикритие, което да заеме турскитѣ окопи на фланга му. Последниятъ обеща, обаче, въпрѣки това, прикритие не дойде. Въ сѫщото време картечницитѣ откриха бързъ огънь и приковаха турскитѣ вериги къмъ земята. За нещастие, въ тоя моментъ турската артилерия откри мѣстонахождението на картечницитѣ и започна да ги обстрелва съ бризантни гранати и съ шрапнели. Една отъ дветѣ картечници млъкна, защото мѣрачътъ и помощникътъ на мѣрача паднаха ранени. Тогава ротниятъ командиръ, капитанъ Стаматовъ, назначи началника на 3-а картечница за началникъ-мѣрачъ на 4-а картечница, и стрелбата продължи.

Подъ прикритието на артилерийския огънь, и заднитѣ три турски вериги настѫпиха къмъ картечницитѣ, като постепенно приемаха вдѣсно, за да обходятъ лѣвия флангъ. Тогава командиръть на ротата прати войникъ да каже на капитанъ Пирузевъ, че турцитѣ сѫ на 250—300 крачки отъ укреплението и отъ окопитѣ, и че го моли да изпрати пехотни части въ окопитѣ влѣво отъ картечницитѣ. Не се знае какво е направилъ капитанъ Пирузевъ, но, вижда се, че молбата за прикритие е стигнала и до командира на дружината отъ 41-и полкъ. Той събралъ 15 души свободни, скрити между раненитѣ, а, освенъ това, пристигнала команда отъ 20 души, и всички упѫтилъ къмъ лѣвия флангъ. Обаче, тая команда или не е отишла, или е отишла много късно, когато вече никой нѣмало на фланга.

И дружината отъ 42-и полкъ, която началникътъ на дивизията обеща да изпрати, не се показваше. Когато изпратениятъ отъ командира на 29-и полкъ още въ 9 ч. пр. пл. адютантъ на 1-а дружина се яви при бригадния командиръ, последниятъ изпрати адютанта на 42-и полкъ да намѣри назначената дружина, да я води въ разпореждане на командира на полка. Обаче, когато въ 10 ч. 15 м. пр. пл. адютантътъ стигна при полка, дружината още не бѣше назначена.

И тъй, докато турцитѣ настѫпваха отвсѣкѫде къмъ българитѣ въ редутъ № II (Иллери табия), на командира на 29-и полкъ, полковникъ Златаревъ, не оставаше да очаква друга помощь, освенъ дружината отъ 41-и полкъ, която бѣше дадена въ негово разпореждане още вечерьта. Каза се, че адютантътъ бѣ намѣрилъ дружината, предалъ бѣ заповѣдьта да настѫпи къмъ

укреплението, и дружинният командиръ бѣше обещалъ да настжпи веднага. Къмъ тая дружина насочи погледитѣ си командиръ на полка. Но, макаръ че се бѣ изминало много време, откато адютантътъ бѣ ходилъ при нея, дружината не мислѣше да напуща окопитѣ си. Въ 9 ч. 50 м. пр. пл. командиръ на полка изпрати на командира на дружината следната заповѣдь:

„Чрезъ адютанта на полка Ви изпратихъ заповѣдь да оставите легловището съ дружината си и да тръгнете за завзетия отъ насъ редутъ, кждето положението на частитѣ е критическо. Вие и досега не изпълнихте заповѣдьта ми, за което ще Ви държа отговоренъ.

Още сега въ походна колона по пжтя, който ще Ви укаже приносещиятъ, тръгнете по посока на укреплението. А какво да правите, ще получите отъ менъ указания."

Още не бѣше дописалъ заповѣдьта, и пакъ започнаха да падатъ гранати и шрапнели отъ българската артилерия. По свирене на снарядитѣ и по посоката на изровенитѣ отъ тѣхъ ями се виждаше, че снарядитѣ идатъ отъ лѣвофланговитѣ батареи на позицията при Калфакьой. Командиръ на полка веднага изпрати щабъ-тржбача на кариеръ да доложи на бригадния командиръ, че артилерията пакъ стреля по своитѣ въ укреплението № II и че тя трѣбва да пренесе огъня по ония укрепления, които се намиратъ влѣво и вдѣсно отъ него. Въ това време пристигна изпратенъ отъ командира на 1-а дружина, капитанъ Пирузевъ, войникъ и доложи:

„Изби ни нашата артилерия; неприятелтъ съ голѣми сили много се доближи и почна да се покачва нагоре, къмъ укреплението. Майоръ Панайотовъ[1]) е убитъ."

На това донесение командиръ на полка по сжщия войникъ писмено отговори:

„Дръжте се отчаяно на позицията; ида съ дружината отъ 41-и полкъ. Разпространете се вдѣсно да хванете неприятелскитѣ картечници."

Едва следъ това командиръ на полка дописа цитираната заповѣдь за дружината отъ 41-и полкъ и я изпрати съ адютанта на 3-а дружина, като му показа и пжтя, по който можеше безъ загуби да доведе дружината.

Въ това време положението ставаше все по-критическо. Турската артилерия громѣше укреплението съ съсрѣдоточенъ огънь отъ всичкитѣ си батареи; пехотата настжпваше отъ три страни,

[1]) Командиръ на 2-а дружина.

като обхващаше и двата фланга на позицията, а българската артилерия биеше укреплението и обкржжаващата го мѣстность отзадъ. Нѣмаше нито една крачка необстрелвано мѣсто — никакво прикритие. Огъньтъ на българитѣ въ укреплението започна да отслабва.

Командирътъ на 4./41. дружина, майоръ Радушевъ, прочете заповѣдьта, но се възползува отъ грѣшката и отказа да я изпълни, защото била адресирана до 2-а дружина, макаръ адютантътъ да му доложи, че заповѣдьта се отнася до него. Полковникъ Златаревъ рещи да отиде и съ сила да накара този офицеръ да изпълни заповѣдьта му, но бѣше вече късно.

Къмъ 10 ч. 20 м. пр. пл. командирътъ на полка, полковникъ Златаревъ, още вѣрваше, че изпратениятъ щабъ-тржбачъ ще успѣе да спре огъня на българската артилерия. Надеждата му още бѣ въ очакваната дружина отъ 41-и полкъ. Но въ трѣсъка на боя той бѣ адресиралъ заповѣдьта до 2./41. дружина, а въ помощь на полка бѣ изпратена 4./41. дружина.

Отъ южната страна на укреплението потокъ отъ хора на тълпа отстжпваше. Подъ натиска на противника, който бѣ използувалъ мъглата, за да се приближи, отъ точната стрелба на неговитѣ близки батареи и отъ стрелбата на собствената артилерия, която, като върхъ на нещастието, стреляше необикновено сполучливо, духътъ на войницитѣ бѣ сломенъ. Докато турската артилерия и пехота биеха веригитѣ, българскитѣ батареи биеха ясновидимитѣ за тѣхъ и смѣтнати за турски поддръжкитѣ. Снарядитѣ падаха въ последнитѣ, и части отъ човѣшки тѣла хвърчеха изъ въздуха и падаха върху войницитѣ. Но когато българскитѣ батареи пренесоха своя точенъ огънь върху вжтрешния ровъ на укреплението, ужасъ обвзе нещастнитѣ защитници на укреплението. Тъкмо въ това време се чуха гласове, че сж свършили патронитѣ. Въ рова бѣха намѣрили убѣжище раненитѣ, които сега удариха на бѣгъ назадъ. Следъ тѣхъ тръгна една група отъ десетина души, а следъ нея хукна цѣлиятъ дѣсенъ флангъ и като ураганъ повлѣче всичко назадъ. Командирътъ на картечната рота, като видѣ всичко това и схвана, че останалитѣ трима войници при картечницитѣ не сж въ състояние да измъкнатъ последнитѣ, заповѣда да откриятъ най-бързъ огънь противъ турцитѣ, които бѣха вече съвсемъ близо. Следъ изстрелването на последнитѣ ленти, заповѣда да се вематъ тѣлата на картечницитѣ, а при невъзможность — само затворитѣ и водителитѣ, и да отстжпватъ. Мѣра-

чътъ на 3-а картѣчница се помѫчи да отведе картечницата, но, като видѣ, че това е невъзможно, съ помощьта на взводния подофицеръ отдѣли тѣлото и го отнесе назадъ. Началникътъ-мѣрачъ на 4-а картечница се помѫчи да стори сѫщото, но не можа, защото нѣмаше кой да му помогне. Той взе водителя и се помѫчи да вземе и затвора, но не можа, защото бѣше станала задръжка. Българската артилерия въ тоя моментъ прекрати стрелбата по Иллери табия, и турцитѣ я заеха безъ никаква съпротива и оттамъ прави, несмущавани отъ никого, преследваха българитѣ съ огънь.

Командирътъ на полка съ викове и съ увещания се помѫчи да спре бѣгащитѣ. Но не подействуваха нито команди, нито увещания, нито спомени за клетвата, нито заплашванията. Той се качи на коня и съ револверъ въ рѫка препускаше отъ единия флангъ къмъ другия и се мѫчеше да спре бѣгащитѣ. „Тукъ изпъква колосалностьта на престѫплението, извършено отъ командира на дружината отъ 41-и полкъ, майоръ Радушевъ,—пише командирътъ на полка, — защото, ако той бѣше тръгналъ поне следъ като получи писмената ми заповѣдь, орѣдѣлитѣ защитници на позицията, виждайки, че имъ иде помощь, не щѣха да се разколебаятъ и да отстѫпятъ, или даже ако биха наченали да отстѫпватъ, дружината щѣше да ги срещне и подбере предъ себе си и пакъ да ги накара да заематъ мѣстата си, откѫдето заедно съ нея да се впуснатъ въ контъратака".

Последенъ, задъ отстѫпващитѣ, вървѣше героятъ на Иллери табия и на цѣлата Чаталджа — командирътъ на 1-а дружина, капитанъ Пирузевъ. Когато той стигна до гребена, до който бѣха стигнали миналия день, той завари въ останалитѣ тамъ ровчета командира на 1./42. дружина, майоръ Димитриевъ, и командира на 6./29. рота, подпоручикъ Иванчевъ. Всѣки отъ тѣхъ бѣше успѣлъ да задържи по една група войници. Двамата дружинни командири решиха да събератъ отстѫпващитѣ и да ги насочатъ напредъ, къмъ лѣвия флангъ, а подпоручикъ Иванчевъ изпратиха да настигне отминалитѣ и да ги спре. Когато събираха отстѫпващитѣ, откъмъ лѣвия флангъ се показа капитанъ Коевъ съ единъ взводъ отъ ротата си и настѫпи, но единъ куршумъ го повали мъртавъ на земята. Тогава капитанъ Пирузевъ видѣ, че не остава друго, освенъ отстѫпление къмъ позадния гребенъ, където подпоручикъ Иванчевъ бѣ заелъ позиция съ група събрани войници. Но въ тоя моментъ капитанъ Пирузевъ падна убитъ.

Следъ това вече подъ шрапнелитѣ и куршумитѣ на турцитѣ всички се упѫтиха къмъ възвишението североизточно отъ Еникьой. На това възвишение командирътъ на полка се зае да спира и да устройва отстѫпващитѣ. Но това бѣше трудно. Моралътъ у храбрецитѣ, които съ такова мѫжество превзеха на ножъ и бранѣха Иллери табия, бѣше така падналъ, че даже офицеритѣ не обръщаха внимание на заплашванията на командира си. Отъ тѣхъ първи стигнаха на позицията единъ подпоручикъ и единъ юнкеръ отъ 14./32. рота. Командирътъ на полка имъ назначи участъкъ и имъ заповѣда категорично да не отстѫпватъ безъ заповѣдь. Обаче, новата позиция се надвишаваше твърде много отъ турската позиция, и турскитѣ батареи обстрелваха не само гребена, но и мѣстностьта задъ него. Сполучливитѣ шрапнелни пръскания нѣколко пѫти принудиха войницитѣ да напуснатъ мѣстата си и пълзишкомъ да се спуснатъ назадъ, задъ височината. Докато командирътъ на полка съ орѫжие въ рѫка принуждаваше отстѫпващитѣ да се върнатъ на мѣстата си, пристигнаха на позицията и отминаха командирътъ на 9./29. рота и командирътъ на 1./42. дружина, които отстѫпваха сами. Следъ като въдвори редъ и постави за началникъ подпоручика отъ запаса Миневъ, той потърси казанитѣ двама офицери, но тѣ бѣха отишли въ Еникьой, и се върнаха едва на мръкване.

Въ 10 ч. 30 м. дойде на позицията адютантътъ на 1-а дружина, който бѣше изпратенъ при бригадния командиръ и оттамъ — при 42-и полкъ, за да заведе дружината, която бѣ назначена да подкрепи 29-и полкъ. Дойде и водената отъ него 2./42. дружина. Командирътъ на полка я постави на позиция вдѣсно отъ сборната часть. Изпрати така сѫщо войници, които доведоха спрѣлитѣ се въ мъртвото пространство на долината предъ новата позиция. Следъ това, въ 10 ч. 55 м. пр. пл., той изпрати следното донесение:

„Хубавото дѣло пропадна, благодарение на малкитѣ сили, съ които се изпълни, и огромнитѣ загуби въ офицери. Не устояхъ противъ напора на многочисления противникъ. Само една дружина не е въ състояние да спаси положението. Азъ съмъ отчаянъ."

Въ това време пристигна 1./41. дружина и зае позиция между сборната команда отъ 29-и полкъ и 2./42. дружина. Докато командирътъ на полка запознаваше командира на дружината съ положението, нѣколко сполучливи шрапнели разстроиха лѣвия

флангъ на пристигналата дружина и дѣсния — на сборната команда. Войницитѣ съ пълзене и влачене захванаха да напущатъ мѣстата си. Командиритъ на полка и дружинниятъ командиръ се спуснаха съ револвери въ ржка да спиратъ бѣгащитѣ. Въ сѫщото време и адютантътъ на полка, поручикъ Поповъ, правѣше сѫщото, и по тоя начинъ въдвориха реда. Обаче, единъ шрапнелъ се пръсна надъ командира на полка, рани го тежко въ дѣсния кракъ и го повали на земята. Малко следъ това дойде при него полковиятъ адютантъ, който бѣ раненъ въ гърдитѣ. Заповѣда му да съобщи на старшия дружиненъ командиръ да поеме началството надъ полка и да дойдатъ носачи да го вдигнатъ. Обаче, коннитѣ ординарци не можаха да намѣрятъ носилка, и следъ дълго лежане усамотенъ въ ораната нива, качиха го на конь и при ужасни болки отъ тръскането го закараха на превързочния пунктъ.

Между това, командиритъ на бригадата, на наблюдателния си пунктъ при задната артилерийска позиция, получи донесението на командира на 29-и полкъ за напускане редута. Не много следъ това получи донесение, че и командиритъ на 29-и полкъ, тежко раненъ, напусналъ бойното поле. Въ това време, 12 ч. 30 м. сл. пл., мъглата се разрѣди, и българската артилерия съсрѣдоточи огъня си по Иллери табия и по окопитѣ около нея. Това накара турцитѣ да се приковатъ къмъ гънкитѣ на мѣстностьта, и на бригадния командиръ се стори, че тѣ още не сѫ влѣзли въ редута. Той помоли началника на дивизията да му разреши съ тритѣ дружини отъ 42-и полкъ да контъратакува и да заеме отново загубения редутъ. Началникътъ на дивизията разреши, и командиритъ на бригадата повика командира на 42-и полкъ, който съ две отъ дружинитѣ си се намираше северозападно отъ наблюдателния пунктъ, ориентира го въ положението и му заповѣда да настжпи съ дветѣ си дружини и пѫтьомъ да присъедини и втората си дружина и всички войници отъ 29-и Ямболски полкъ, които срещне, да ги увлѣче и да завладѣе отново редута. Увѣри го при това, че при настжплението ще бѫде поддържанъ отъ артилерията.

Обаче, когато командиритъ на 42-и полкъ отиде да поведе дружинитѣ, откъмъ Черно море се появиха и започнаха да се надвисватъ черни облаци. Командиритъ на бригадата, като видѣ, че отново ще падне гѫста мъгла, която ще попрѣчи на ориентирането и на артилерийската стрелба, въ 1 ч. 15 м. изпрати до командира на 42-и полкъ следната заповѣдь:

„Ако падне силна мъгла и ориентировката е невъзможна, настжпете тогава, когато се вдигне мъглата."

Освенъ това, бригадниятъ командиръ попита по телефона въ Щаба на дивизията, въ тоя моментъ кжде се намира 1-а бригада, и получи отговоръ: „И ние не знаемъ". Най-после, на запитването му, изпратено още въ 9 ч. пр. пл. за положението на 32-и полкъ, не бѣше получилъ отговоръ. Поради всичко това той спрѣ настжплението. Когато пъкъ получи донесение за положението на 32-и полкъ — въ 2 ч. 45 м. сл. пл., вече бѣше паднала мъгла, а скоро следъ това получи по телефона отъ началника на дивизията заповѣдь — да не предприема настжпление и да разпореди частитѣ да се оттеглятъ на позициитѣ, които заемаха предния день. Тогава командирътъ на бригадата заповѣда:

„Полковетѣ да се укрепятъ на заетитѣ снощи позиции и да не се увличатъ въ настжпление. Да привлѣкатъ къмъ себе си всички хора, разпръснати по полето, и тѣзи отъ тила, които сж оздравѣли."

Боятъ и отстжплението на 32-и Загорски полкъ. — Докато 29-и полкъ водѣше бой така смѣло, южно отъ него 32-и полкъ заедно съ бригаднитѣ маневрени войски трѣбваше да нанесе решителенъ ударъ. Но още на 4-и вечерьта командирътъ на Загорския полкъ бѣ обхванатъ отъ песимизъмъ, и въ 9 ч. сл. пл. той изпрати до командира на бригадата второ донесение, писано на позицията, при дружината на майоръ Радушевъ[1]):

„При днешнитѣ атаки на редутитѣ южно отъ Еникьой 32-и Загорски полкъ претърпѣ голѣми загуби. Точно сведение за загубитѣ нѣмамъ възможность да представя, обаче, споредъ показанията на раненитѣ и на началствуващитѣ лица, тѣ възлизатъ на 400 души убити и ранени, между които убитъ командирътъ на 4-а дружина, майоръ Захариевъ. За командира на 1-а дружина, майоръ Ивановъ, ми съобщиха, че билъ раненъ, но го нѣма, и предполагамъ, и той да е убитъ. Освенъ тия щабъ-офицери, има излѣзли отъ строя 7—8 оберъ-офицери. Всичкитѣ роти, съ изключение 13-а, сж разбъркани. Началствуващитѣ лица липсватъ. Ако се продължава атаката на тѣзи редути, които сж опасани съ телена мрежа, много дълбоки окопи отъ по нѣколко яруса и съ ходове за съобщение, то вѣроятно най-малко още единъ полкъ ще бжде разнебитенъ отъ атакитѣ на сжщитѣ редути. Редутътъ се заема отъ отборъ войници-стрелци. За завладяването на тия редути е необходимо да се извадатъ на завладѣния масивъ една гаубична батарея и две—три полски скорострелни батареи, които съ огъня си да разси-

[1]) Споредъ командира на бригадата, донесението е било съставено следъ като командирътъ на полка обсждилъ положението заедно съ майоръ Радушевъ.

пятъ, сринатъ окончателно тия редути. Само по такъвъ начинъ е възможно завладяването имъ безъ голѣми жертви. Дружинитѣ: 1-а, 3-а и 4-а (останкитѣ имъ) се намиратъ окопани 300—400 крачки отъ редута; 2-а дружина е отдѣлена за маневриращи войски. Моля, да се даде почивка на частитѣ отъ полка, за да могатъ да се устроятъ. 4./41. дружина се намира разположена задъ ротитѣ отъ 4-а дружина отъ полка."

Между това, въ 11 ч. 30 м. сл. пл. той получи заповѣдьта на бригадния командиръ, съ която му се съобщава, че на маневренитѣ войски е заповѣдано да обхванатъ и да атакуватъ редута предъ полка, а той въ 6 ч. пр. пл. да настжпи енергично и да атакува сжщия редутъ. Тая заповѣдь, както се каза, бѣ писана отъ бригадния командиръ, преди да бѣ получилъ цитираното по-горе донесение, и, навѣрно, затова командиръ̀тъ на 32-и полкъ се е колебаелъ да я изпълни или не, докато пристжпилъ до нейното чисто формално изпълнение. Той изпрати заповѣдьта на бригадния командиръ до дружиннитѣ командири и до командира на картечната рота да я прочетатъ, и на основание на нея издаде следната заповѣдь:

„Полкътъ заедно съ придадената му отъ 41-и полкъ дружина на майоръ Радушевъ[1]) да продължи боя за превземане редутитѣ, като 1-а и 3-а дружини атакуватъ дѣсния редутъ, подпомогнати отъ 2-а дружина[2]), която трѣбва да обходи и да атакува откъмъ изтокъ. 4-а дружина съ дружината отъ 41-и полкъ съвмѣстно съ 29-и полкъ да атакуватъ лѣвия редутъ, а 12-а рота оставямъ въ мое разпореждане."

Относно получаването и изпълнението на тая заповѣдь въ 4./32. и 4./41. дружини, командиръ̀тъ на 14-а рота пише следното: „Въ 2 ч. пр. пл. се получи заповѣдь отъ замѣстника на дружинния командиръ, капитанъ Георгиевъ, — ротата на поручикъ Филиповъ (15-а рота) на разсъмване да открие силенъ огънь отъ окопитѣ по противника, и подъ прикритието на тоя огънь 13-а, 14-а и 16-а роти и дружината отъ 41-и полкъ, подъ командата на командира на последната — майоръ Радушевъ, да настжпятъ и атакуватъ по фронта редута. Вдѣсно отъ насъ ще атакува 2./32. дружина, а влѣво — Ямболскиятъ полкъ."

На разсъмване противникътъ откри силенъ артилерийски огънь съ попадения повече надъ резервнитѣ окопи на майоръ Радушевата дружина. Въ сжщото време ротата на поручикъ Филиповъ откри честъ огънь по противника въ окопитѣ. Подаде

---

[1]) Дружината бѣше придадена къмъ 29-и полкъ, а не къмъ 32-и полкъ. Съ това разпореждане командиръ̀тъ на 32-и полкъ даде поводъ на майоръ Радушевъ да се отклони отъ изпълнението заповѣдьта на командира на 29-и полкъ.

[2]) Тя е въ бригаднитѣ маневрени войски.

се сигналътъ отбой отъ редута, обаче, имайки предвидъ хитроститѣ на противника въ бойоветѣ при Карагачъ, смѣтнаха го за турски, и огъньтъ отъ 15-а рота, макаръ и по-слабъ, продължи. Заповѣдь отъ майоръ Радушевъ за настжпление, обаче, не последва.

Самиятъ майоръ Радушевъ въ реляцията си казва, че е челъ заповѣдьта на бригадния командиръ, но отказва да е получавалъ заповѣдь отъ командира на 32-и полкъ. Разбира се, че това съвсемъ не оправдава бездействието му, което причинѝ напускането на Иллери Табия, особено като се вематъ предвидъ категоричнитѣ заповѣди, които той получи отъ командира на 29-и полкъ. За действието на едната часть (14-а и 15-а роти) и бездействието на другата часть отъ 4./32. дружина и на цѣлата 4./41. дружина на майоръ Радушевъ се каза при описване действията на 29-и полкъ.

Замѣстникътъ на командира на 1./32. дружина получи заповѣдьта да атакува укреплението № 3 посрѣдъ нощь. Въ 8 ч. пр. пл. дружината настжпи подъ прикритието на огъня на картечната рота, обаче турцитѣ я посрещнаха съ силенъ огънь, и тя, следъ кратко настжпление, залегна и не можа да напредне по-нататъкъ, толкова повече, че частитѣ влѣво и вдѣсно не настжпваха.

Командиръть на 3./32. дружина получи заповѣдь чрезъ ординарецъ едва въ 5 ч. пр. пладне. Той разбра, че трѣбва да съдействува на обхвата, който маневренитѣ войски ще извършатъ на укреплението № III, и да атакува последното откъмъ фронта, и чакаше, преди всичко, да пристигнатъ маневренитѣ войски. Части отъ последнитѣ къмъ 8 ч. пр. пл. захванаха да настжпватъ отъ Еникьой къмъ дѣсния флангъ на дружината. Но тъй като тия части бѣха обстреляни съ силенъ артилерийски и пехотенъ огънь, командиръть на 3-а дружина, за да съдействува на настжплението имъ, заповѣда на 9-а рота да излѣзе стотина крачки напредъ и да открие огънь.

Между това, време за губене нѣмаше. Командиръть на бригадата предвиждаше подобна постжпка. Той получи донесението, което бѣ писано на 4-и, въ 9 ч. сл. пл., и съ което командиръть на 32-и полкъ иска смѣна и почивка на полка едва на 5-и, въ 6 ч. и 45 м. пр. пл., и веднага прати на кариеръ конникъ съ заповѣдь: „Никаква почивка; енергично настжпвайте въ съгласие съ 29-и полкъ и подполковникъ Димовъ*)“. Но и тая

*) Началникътъ на маневренитѣ войски.

заповѣдь даваше право на командира на полка да чака маневренитѣ войски. И така, 1-а и 3-а дружини чакаха обхвата на маневренитѣ войски, за да минатъ въ атака. Обаче, докато чакаха, къмъ 10 ч. 30 м. забелязаха отстжплението на 29-и полкъ, и то повлия твърде много на духа имъ. Къмъ 1 ч. сл. пл. отстжпиха и последнитѣ части на 29-и полкъ, а така сжщо — и 4./32. и 4./41. дружини. Тогава отстжплението се предаде на 1-а и 3-а дружини и, въпрѣки всички усилия, то можа да се спре само въ края на гората на западъ отъ Катарджи су*).

Въ 1 ч. 45 м. сл. пл. командиръ̀тъ на 32-и полкъ донесе по телефона на бригадния командиръ:

„При атаката на редутитѣ източно отъ Еникьой отъ Ямболци и отъ Загорци, която атака излѣзе несполучлива, при схватката на редута, поради силния артилерийски огънь и превъзходството на противника, частитѣ почнаха общо отстжпление подъ силенъ натискъ на противника. Отстжплението продължи до Еникьой, кждето съ сила и съ помощьта на двама—трима офицери се успѣ да се окуражатъ отстжпващитѣ и принудятъ да преминатъ въ контъратака. Резултатъ отъ тази атака е, че се застави противникътъ да отстжпи и да заеме старото си положение — двата редута заедно съ окопитѣ, като една часть непріятелски войници заеха гребена югозападно отъ редутитѣ, а другата — се пръсна изъ леса, съ които понастоящемъ се води престрелка**). Както долнитѣ чинове, така и началствуващитѣ лица отъ полка сж пострадали твърде силно. Къмъ полка е придадена една дружина отъ 41-и полкъ на подполковникъ Калевъ. При отстжплението азъ съмъ контузенъ въ дѣсната кълка и китката на лѣвата ржка. Моля разпорежданието Ви да се изпратятъ лѣкари и санитаренъ персоналъ за превързване и отнасяне раненитѣ войници. Понеже вѣрвамъ, че тази нощь противникътъ, организиранъ, ще премине наново въ настжпление, моля, полкътъ да бжде смѣненъ отъ назначението си, за да може да се приведе въ известность наличностьта му. По сведения, повечето отъ офицеритѣ сж излѣзли отъ строя.“

Въ 3 ч. сл. пл. командиръ̀тъ на полка получи отъ бригадния командиръ заповѣдьта — полковетѣ да се укрепятъ на заетитѣ отъ тѣхъ миналата вечерь позиции и да не се увличатъ въ настжпление. Да привлѣкатъ къмъ себе си всички хора, разпръснати по полето, и тѣзи отъ тила, които сж здрави.

Началникътъ на маневренитѣ войски получи заповѣдьта за 5-и въ 11 ч. 30 м. сл. пладне. Той повика дружиннитѣ командири и разпореди:

*) Споредъ реляцията на 1-а дружина, по-голѣма часть отъ дружината останала на позицията срещу редута.

**) Турцитѣ не сж настжпвали западно отъ линията на редутитѣ и окопитѣ, и, следователно, контъратаката, за която донася командиръ̀тъ на полка, не е предприемана. За нея не се говори и въ никоя реляция.

4./29. дружина ще настжпи въ строй по ротно, въ две линии, по две роти въ линия. Следъ нея, въ сжщия строй, ще настжпи 2./32. дружина[1]); пионерната полурота ще заеме язика къмъ Чанакча и ще образува заслонъ. Въ тоя строй дружинитѣ, като стигнатъ бѝлото на хребета, ще се повърнатъ налѣво и ще настжпятъ срещу атакувания редутъ следъ и въ поддръжка на преднитѣ роти на дружината отъ 29-и полкъ."

Тъй като едната дружина бѣше северозападно, а другата — югозападно отъ Еникьой, той заповѣда дружинитѣ да се събератъ на пжтя южно отъ Еникьой, на мѣсто, известно на дружиннитѣ командири.

Като получи тия разпореждания, лично командирътъ на 4./29. дружина поведе дружината си въ 5 ч. пр. пл., мина Еникьой и моста на рѣката и, по указанието на единъ патрулъ, изпратенъ за тая цель, спрѣ да чака 2./32. дружина, като изпрати да я дирятъ.

2./32. дружина тръгна въ 5 ч. пр. пл. и стигна на сборния пунктъ, обаче тамъ не намѣри 4./29. дружина и се спрѣ да я чака. Така, дветѣ дружини, макаръ и да бѣха на единъ—два клм. една отъ друга, се чакаха, докато съмна. Впрочемъ, и самъ началникътъ на маневренитѣ войски не бързаше да настжпи. Въ реляцията си той пише: „Тъмната мъглива нощь, липсата на проводници, лесистата мѣстность, презъ която трѣбваше да се движимъ, а сжщо непроучената, нерекогносцираната и труднопроходимата рѣка и стрелбата, която почна следъ полунощь и трая непрекжснато до сутриньта, бѣха прѣчка, за да не се тръгне много рано и да се чака зората".

Тъй като 4./29. дружина не идваше, началникътъ на маневренитѣ войски разпореди да тръгне въ първа линия 2./32. дружина. Почти отъ самото тръгване ротитѣ бѣха обстреляни съ пушеченъ огънь, а когато стигнаха горичката предъ рѣката Катарджи су, тѣ бѣха срещнати и съ картеченъ и артилерийски огънь, толкова силенъ и убийственъ, че движението напредъ стана невъзможно.

4./29. дружина, като осъмна при Еникьой, бѣше обстреляна съ пушеченъ и шрапнеленъ огънь, и бѣ принудена да мине въ строй за движение подъ артилерийски огънь източно отъ Еникьой. Въ това време пристигна войникъ, изпратенъ отъ началника на маневренитѣ войски, съ заповѣдь — дружината да настжпи следъ 2./32. дружина, безъ да му се указва посоката, презъ която

[1]) Тая дружина имаше три роти; 5-а рота бѣше при Щаба на Съединенитѣ армии.

е настжпила последната. Тогава дружинният командиръ поведе дружината право къмъ турската позиция и по пжтя настигна патроннитѣ коне и единъ изгубенъ взводъ отъ другата дружина. Обаче, и тѣ не знаеха кжде е отишла дружината. Така, подъ силенъ пехотенъ и артилерийски огънь дружината стигна рѣката Катарджи су и я мина съ три роти, а едната остави на западния брѣгъ. Въ това време — 9 ч. пр. пл. — се върна единъ отъ онѣзи войници, които бѣха изпратени да намѣрятъ началника на маневренитѣ войски и да поискатъ освѣтление и заповѣдь отъ него. Войникътъ доложи, че намѣрилъ началника на маневренитѣ войски назадъ, въ единъ окопъ близо до артилерията, и, като му доложилъ за поржчението си, той му отговорилъ: „Азъ не се бъркамъ; всѣки да действува, както знае и както намѣри за добре[1])."

И тъй, намѣсто да обхванатъ лѣвия флангъ на противника, дружинитѣ отъ маневренитѣ войски се разгънаха задъ 1./32. и 3./32. дружини и останаха тамъ. Разстоянието до 9-а дивизия, на югъ, бѣше голѣмо, и връзка съ нея нѣмаше. Турската артилерия откъмъ югъ биеше странично дружинитѣ. Пионерната полурота, която трѣбваше да образува заслонъ въ тая посока, намѣсто на фланга, бѣше заела позиция задъ дружинитѣ, и флангътъ оставаше открить. За да отбие всѣка възможна опасность откъмъ тая страна, началникътъ на маневренитѣ войски привлѣче една рота отъ 41-и полкъ и я разгъна на фланга, въ отстжпъ къмъ югоизтокъ. Следъ това — въ 10 ч. пр. пл. — той донесе на бригадния командиръ, че маневренитѣ войски всрѣдъ адския огънь на противника не можаха да напреднатъ, и че флангътъ останалъ открить и го запазилъ съ 5./41. рота, и, най-после, че положението изглежда критическо и държането невъзможно.

Въ това положение останаха маневренитѣ войски, докато 32-и полкъ почна да отстжпва. Въ отстжплението се увлѣкоха и маневренитѣ войски, но тѣ бѣха спрѣни и повърнати на мѣстата си, и останаха тамъ до вечерьта.

За действията на артилерията въ бригадния участъкъ командиръть на 6-и с. с. артилер. полкъ не е оставилъ реляция. До пладне мъглата и Слънцето прѣчеха на българската артилерия да вижда целитѣ, а турската артилерия, необезпокоявана, биеше доста добре, както българската пехота, така и артилерията. Бъл-

[1]) В. И. А.; XI, 72, а.

гаритѣ стреляха отвреме-навреме, когато мъглата откриваше за малко нѣкоя цель. Отъ гаубичното отдѣление презъ цѣлия день стреля само 5-а батарея. Командиритѣ на артилерийскитѣ отдѣления сж чувствували, че въ тия решителни действия е престжпно артилерията да бездействува. Това предизвикваше суета и стрелба по площади по закрити отъ мъглата цели.

Черно петно върху артилерията въ участъка е стрелбата по своитѣ. Тази стрелба предизвика поражението на 29-и полкъ на Иллери табия. Причинитѣ на първото обстрелване — въ 7 ч. пр. пл. — бѣше липсата на сигурна връзка между пехотата и артилерията. Нѣкои отъ батареитѣ, между които и една гаубична, не знаеха, че фортътъ е атакуванъ и превзетъ, и ония отъ тѣхъ, на които редутътъ бѣ опредѣленъ като цель, откриха огънь, щомъ позволи мъглата. Второто съкрушително обстрелване по сжщия редутъ се дължи на суетата отъ бездействието, причинено отъ мъглата.

По този поводъ командиръть на 2./1. с. с. батарея е отбелязалъ: „Бѣхме обстрелвани цѣлъ день съ сполучливъ непри-ятелски артилерийски огънь, и ние абсолютно нищо не виждахме и, по заповѣдь на командиритѣ на 1-о и 3-о отдѣления, стреляхме по площади и по предполагаеми цели. Ужасно мжчително положение — да не виждашъ нищо, и върху тебъ да се сипятъ градъ шрапнели; да гледашъ какъ се обстрелватъ предницитѣ и раняватъ и убиватъ конетѣ, при все че нѣколко пжти предницитѣ мѣняваха мѣстата си“.

Вижда се, че при това обстрелване по площади въ мъглата нѣкои батареи сж били насочени по Иллери табия, и, за нещастие, попаденията имъ сж били необикновено точни.

Следъ пладне метеорологическитѣ условия бѣха въ полза на българитѣ, и българската артилерия взе върхъ, но бѣше вече късно — пехотата бѣше отстжпила, и стрелбата само не позволи на турцитѣ да настжпятъ.

Дейность на Турското главно командуване и на командира на I сборенъ корпусъ.

Сведения за станалото при Иллери табия бѣха стигнали въ Щаба на Чаталджанската армия. Назимъ паша веднага изпрати до командира на I сборенъ корпусъ, Ахмедъ Абукъ паша, следната телеграма[1]):

„1) Сега се получи сведение, че хората отъ Щаба на III корпусъ били ранени, и че не се знаело нищо за Негово превъзходителство

[1]) **Белигъ, Махмудъ,** полковникъ. — Действията на I сборенъ корпусъ въ Балканската война. Цариградъ, 1929 г. Страница 133-а.

Махмудъ Мухтаръ паша. Тръгнете веднага за участъка на корпуса и поемете командуването му до пристигането на Махмудъ Мухтаръ паша. Съ всички дѣснофлангови сили да се окаже силна съпротива. Вземете съ себе си и нуждния персоналъ отъ щаба Ви. Въ случай, че Негово превъзходителство Махмудъ Мухтаръ паша пристигне, останете при него.

2) II сборенъ корпусъ съ дивизията Амасия и съ главнитѣ сили на дивизията Йозгадъ се съсрѣдоточава при Акъ Бунаръ. Командирътъ на тоя корпусъ въ случай на нужда ще бѫде готовъ да се яви на помощь или на Васъ или на Газилеръ и Накашкьой.

Полученитѣ отъ два деня сведения за положението на Балканитѣ сѫ задоволителни. Телеграмата на Султанското посолство въ Виена, както и виенскиятъ печатъ рисуватъ положението така: холерата върлува и въ българската, и въ сръбската армии. Поради неуспѣхитѣ при Одринъ и при Чаталджа, правителствата на съюзнитѣ държави започнаха да се отчайватъ. Боятъ при Люле Бургасъ фактически е една голѣма победа въ полза на турцитѣ. Въпрѣки голѣмитѣ загуби на българитѣ тукъ, турцитѣ, считайки се победени, отстѫпили, и по тоя начинъ победата се превърнала въ поражение[1]).“

Между това, къмъ 9 ч. пр. пл. въ Щаба на I сборенъ корпусъ пристигнаха сѫщитѣ сведения. Щабътъ на корпуса веднага замина напредъ, за да се запознае съ истинското положение. По пѫтя командирътъ на корпуса получи горната заповѣдь на Назимъ паша и прати заповѣдь до началника на дивизията Ерегли — да тръгне веднага съ два полка отъ дивизията си и съ едно отдѣление отъ 31-и артилерийски полкъ и да отиде на мѣстото, кѫдето се съединяватъ пѫтищата Куру Кавакъ — Лазаркьой и Куру Кавакъ—Кестенликъ, и тамъ да чака втора заповѣдь. Останалиятъ полкъ отъ дивизията и отдѣлението отъ 31-и артилер. полкъ да остави подъ командата на командира на артилерийския полкъ.

Следъ това Щабътъ на корпуса се спрѣ въ превързочния пунктъ на 9-а дивизия, кѫдето се бѣха събрали да превързватъ ранитѣ си висшитѣ началници на III корпусъ. Тукъ Ахмедъ Абукъ паша узна подробности за станалото на Иллери табия. Махмудъ Мухтаръ паша поддържаше, че е настѫпилъ моментътъ, турската армия да премине съ дѣсния си флангъ въ настѫпление и да нанесе последенъ ударъ на противника, но Ахмедъ Абукъ паша предпочете да изпълни категоричнитѣ заповѣди на Главното командуване да не се предприема контъратака.

Тъй като българитѣ бѣха отблъснати отъ Иллери табия, когато Ахмедъ Абукъ паша пое командуването и на III низамски кор-

[1]) Пакъ тамъ; страница 138-а.

пусъ, то нему не оставаше нищо друго, освенъ да обедини командуването на двата корпуса.

Въ разположението на строевитѣ части той не направи никакво измѣнение; само засилената съ едно артилерийско отдѣление отъ 31-и полкъ артилерия той подѣли на два участъка, на които назначи началници. Освенъ това, за организиране връзка съ дивизиитѣ и за събиране войницитѣ, изостанали по пѫтищата, които водятъ въ тила, заповѣда на дивизията Ерегли да постави въ тила гѫсти постове[1]).

Дейность на дивизионнитѣ командувания на 3-а Балканска и 5-а Дунавска дивизии.

Началникътъ на 3-а дивизия управляваше боя отъ наблюдателния си пунктъ при артилерийската позиция. Още въ 6 ч. пр. пл. той поиска отъ командиритѣ на 1-а и 2-а бригади писмено сведение за положението на бригадитѣ имъ, като се каже и за положението на артилерията, т. е. колко батареи сѫ излѣзли на позиция и на какво разстояние отъ противника, и кѫде сѫ останалитѣ. Освенъ това, на командира на 1-а бригада заповѣда да привлѣче и частитѣ отъ 2./5. бригада, та да настѫпи по-енергично.

Въ 6 ч. 17 м. той заповѣда на командира на 42-и полкъ, който бѣше въ дивизионни маневрени войски, при поискване да даде една дружина на командира на 29-и полкъ. Както се каза, поради това, че, както началникътъ на дивизията, така и командиръть на 2-а бригада бѣха много далечъ отъ бойната линия и поради мъглата не виждаха какво става тамъ, дружината бѣше изпратена много късно.

Въ 6 ч. 30 м. пр. пл. сѫщиятъ писа на началника на 5-а дивизия: „предвидъ енергичното настѫпление, трудното поддържане на телефоннитѣ връзки, както и голѣмия фронтъ, който заема дивизията, да разпореди, щото, когато командиръть на 1./3. бригада поиска поддръжка отъ 2./5. бригада, да му се даде".

Между това, началникътъ на 5-а дивизия се бѣ научилъ, че миналия день неговата 2./5. бригада не била подкрепила достатъчно 1./3. бригада, но той не знаеше дали командиръть

[1]) **Белигъ, Махмудъ, полковникъ.** — Действията на I сборенъ корпусъ въ Балканската война. Цариградъ, 1929. Страница 129-а. Съ израза „изостанали" авторътъ, навѣрно, иска да каже пръснатитѣ и дезертирали войници.

на последната е закъснѣлъ да поиска помощь, или командирътъ на 2./5. бригада не е далъ такава навреме. Затова, когато се получи молбата отъ началника на 3-а дивизия, той бѣше вече съобщилъ на командира на 2-а бригада, че се назначава за непосрѣдствена поддръжка на лѣвия флангъ на 3-а Балканска дивизия[1]).

Въ 7 ч. 20 м. пр. пл. началникътъ на 3-а дивизия изпрати въ Щаба на III армия следното донесение за положението на дивизията:

„1-а бригада съ 11-и полкъ продължава да минава мостчето близо до чифлика северно отъ Лазаркьой, и се подравни съ 24-и полкъ, който е спрѣлъ предъ горичката на Лазаркьой. Батареитѣ на тая бригада сж излѣзли напредъ, на около два километра предъ първоначалната позиция. 2-а бригада: северно отъ Еникьой петь дружини, а южно — четири дружини, съ цель да завладѣятъ редутъ № 3. — Маневренитѣ войски отъ две дружини обхващатъ неприятелския лѣвъ флангъ, съ цель да се отхвърли противникътъ къмъ Лазаркьой. Артилерията на тая бригада е разположена така: на дѣсния флангъ — три батареи, на разстояние четири клм. отъ фортъ № II; въ центъра — петь батареи, на разстояние три и полована клм.; на лѣвия флангъ — една батарея, на разстояние четири клм. Нескорострелното гаубично отдѣление е задъ центъра.

Понеже фронтътъ на дивизията е голѣмъ, и съобщенията чрезъ телефони съ привдигването на артилерията се скжсаха, то заповѣдахъ при поискване отъ командира на 1-а бригада, 2-а бригата отъ 5-а дивизия да му даде една дружина.“

Къмъ 7 ч. 30 м. пр. пл. командиръть на 2-а бригада по телефона му донесе за превземането на редутъ № II, и му искаше подкрепление за разширяване успѣха. Началникътъ на дивизията отговори на бригадния командиръ, че е заповѣдано на командира на 42-и полкъ при поискване да даде една дружина, и че между Еникьой и Калфакьой е пристигнала бригада отъ 4-а дивизия.

Въ сжщото време — 7 ч. 47 м. — той донесе на командуващия Съединенитѣ армии, че Ямболци превзели редутъ № II на ножъ, и че на 1-а бригада е заповѣдано да настжпи по-енергично.

Въ 10 ч. 05 м. пр. пл., навѣрно, следъ като бѣ получилъ писмено донесение, началникътъ на дивизията донесе въ Щаба на III армия следното:

---

[1]) Подобна заповѣдь той бѣше отдалъ още на 4-и вечерьта, и на 5-и сутриньта заповѣдваше втори пжть.

„Дивизията настжпва много енергично. Тя е взела вече укрепление № II, а маневренитѣ войски на 2-а бригада сж далечъ на югоизтокъ отъ Еникьой, и сж попаднали подъ огъня на противника откъмъ Чанакча. Моля, да се заповѣда на 9-а дивизия да настжпи, понеже не се вижда да настжпва, и да отвлѣче частитѣ на противника, който се е обърналъ къмъ дѣсния флангъ на 3-а дивизия.

Понеже позицията на противника е много силна, и частитѣ на дивизията настжпватъ по много трудна мѣстность, изпъстрена съ много окопи, то частитѣ търпятъ голѣми загуби, вследствие на което голѣмата часть отъ бригадата на 5-а дивизия отиде въ поддръжка на 1-а бригада, а три дружини отъ моята — 3-а — бригада усилиха 2-а бригада отъ дивизията. Оставамъ съ петь дружини въ свое разпореждане, които ще трѣбва да въведа въ боя, ако 9-а дивизия не настжпи по-енергично.“

Малко следъ това — въ 10 ч. 25 м. пр. пл. — той съобщи на началника на 5-а дивизия:

„Дивизията настжпва енергично предъ една силна позиция на противника и по една труднопроходима мѣстность и търпи голѣми загуби отъ многочисления противникъ. Моля, като имате предвидъ, окажете поддръжка на 1-а бригада съ цѣлата 2-а бригада, а единъ полкъ отъ 3-а бригада да се приближи къмъ позициитѣ между 1-а и 2-а бригади, въ мое разпореждане, като го насочите по пжтя, който отива по гребена, отстоещъ два клм. източно отъ мислената линия Тарфа—Калфакьой. Полкътъ ще се установи на пжтя, на височина на Лазаркьой, кждето ще бжде посрещнатъ отъ офицеръ. Моля отговорете.“

Почти въ сжщото време, когато получи тая молба, началникътъ на 5-а дивизия получи и едно твърде успокоително донесение отъ командира на своята 1-а бригада, въ Сербели. Последниятъ му донасяше: 1) Настжпилитѣ по ивицата между езерото и Черно море турци презъ нощьта отстжпили обратно, и часть отъ тѣхъ сж се окопали на западъ отъ Еледжикъ Мандраси. 2) Донесението, че турцитѣ стоварватъ войски североизточно отъ Ормалж, не се потвърдява. 3) Забелязаната снощи лодка съ 15—20 човѣка около брѣга на езерото Деркосъ, югоизточно отъ с. Джелебкьой, отстжпила обратно[1]). 4) Взети сж

[1]) Съ лодката, за която говори командирътъ на бригадата, избѣга патрулътъ на графъ Прайсингъ. Графътъ още на 3-и бѣше заминалъ да разузнава съ десеть пехотинци къмъ Джелебкьой. Въ чифлика, западно отъ Лазаркьойската рѣка, „който бѣ заетъ отъ 100 черкеси и 120 пехотинци, той остави коня си и презъ нощьта срещу 4-и продължи пжтя право презъ гората. Изглежда, че графътъ е миналъ далечъ отъ Тарфа—Джелебкьой, защото той пише, че „между тия две села не намѣрилъ никаква следа отъ противникъ, нито откъмъ Тарфа се чулъ шумъ, отъ който би могло да се заключи, че ставатъ приготовления за бой“. Между това, споменатитѣ две села, които графътъ нарича погрѣшно „Тарса“ и „Жебелкьой“, тая нощь бѣха заети отъ българитѣ, и приготовленията за настжпление въ Тарфа бѣха въ пълния разгаръ. На 4-и, сутриньта, графътъ чу изстрели къмъ чифлика и видѣ, че пжтьтъ на отстжплението му е отрѣзанъ. Той се

всички мѣрки за по-усилено наблюдение морския брѣгъ и езерото и за задържане противника, който настжпва по ивицата. Взети сж мѣрки за свръзка съ дружинитѣ, които 5-и полкъ е изпратилъ за Караджакьой.

Успокоенъ по този начинъ откъмъ фланга, началникътъ на 5-а дивизия можеше съ останалата 3-а бригада отъ дивизията да помогне на 3-а дивизия. Но тъй като тази бригада бѣ въ разпореждането на командуващия Съединенитѣ армии, той се обърна къмъ последния съ следната телеграма:

„Понеже 2-а бригада е на изчерпване, а 1-а бригада отъ 3-а дивизия постоянно иска подкрепления, като е привлѣкла къмъ себе си и роти отъ 2-и Искърски полкъ, ще мога ли да ѝ давамъ и отъ 3-а бригада, която сега се съсрѣдоточава при Тарфа и се счита въ Ваше лично разпореждане?“

На това запитване командуващиятъ Съединенитѣ армии отговори телеграфически:

„Поддържайте най-енергично съ 3-а бригада генералъ Сарафова. Имайте предвидъ, че завладѣното трѣбва безусловно да се утвърди въ наши ржце. Въ Калфакьой е пристигнала бригадата на полковникъ Енчевъ[1]); тя остава въ мое разпореждане.“

Началникътъ на 5-а дивизия съобщи на началника на 3-а дивизия, че е поискалъ разрешение да му помогне, а следъ това, че има заповѣдь „въ случай на крайна нужда“ да го подкрепи съ дветѣ бригади отъ армейския резервъ. Заедно съ това той го молѣше да му даде сведение за хода на боя, но началникътъ на 3-а дивизия не само не изпълни молбата му, но даже не му съобщи за превземането на редутъ № II.

Въ 10 ч. 45 м. пр. пл. началникътъ на 3-а дивизия писа на командира на 3./3. бригада, че дружината, изпратена въ поддръжка на 2-а бригада, „не се държи стойко на мѣстото си, и почнала да отстжпва“; заповѣда му „да приготви още една дружина да излѣзе напредъ, къмъ Еникьой, при маневрещитѣ войски, за да подкрепи частитѣ, та да се прекрати отстжплението, и следъ това да се мине въ настжпление“.

Петь минути следъ това той донесе на командуващия Съединенитѣ армии, че турцитѣ изпращатъ значителни подрепления противъ дѣсния флангъ на 2-а бригада, и че той изпраща

дрѣпна на брѣга на Деркосското езеро и оттамъ видѣ, че чифликътъ е въ пламъци, и че турцитѣ и черкеситѣ водятъ отчаяна борба въ него. Следъ една среща съ единъ български кавалерийски постъ, графътъ намѣри една лодка, съ която избѣга презъ езерото.

[1]) 2./4. бригада.

последнитѣ дружини, които сѫ въ негово разпореждане, за да поддържатъ 2-а бригада, и да предвари, ако е възможно, отстѫплението[1]).

Въ 11 ч. 17 м. пр. пладне началникътъ на Оперативното отдѣление въ III армия, който бѣ отишелъ на наблюдателния пунктъ на 3-а дивизия, донесе на командуващия Съединенитѣ армии:

„Редутъ № II е отстѫпенъ вследствие силенъ натискъ на противника. Необходимо е да се наблегне повече откъмъ центъра съ 9-а давизия и съ I армия. Генералъ Сарафовъ взе въ свое разпореждане 2./4. бригада."

Командуващиятъ Съединенитѣ армии одобри последната постѫпка. И наистина, въ сѫщото време началникътъ на 3-а дивизия писа на командира на 2./4. бригада — да разположи полковетѣ си три клм. източно отъ Калфакьой, да се свърже съ Щаба на 3-а дивизия, да държи връзка съ 2./3. бригада и да присъедини къмъ бригадата си нескорострелното отдѣление и двѣтѣ скорострелни батареи, които бѣха при 41-и полкъ.

Къмъ пладне 3./5. бригада се събра южно отъ Тарфа, задъ артилерийската позиция, на мѣстото на 2./5. бригада. Тамъ се премѣсти и Щабътъ на 5-а дивизия. Началникътъ на дивизията, следъ като изпрати 45-и полкъ въ разпореждането на началника на 3-а дивизия, остана само съ 46-и полкъ. Въ това време отъ 2-а бригада, 20-и полкъ стоеше непокѫтнатъ на единъ клм. предъ задната артилерийска позиция, а 18-и полкъ бѣше въ бойната часть.

Въ 12 ч. 22 м. сл. пл. началникътъ на 5-а дивизия получи отъ командуващия Съединенитѣ армии следната телеграма:

„Четири дружини отъ Искърския полкъ и две дружини отъ Дунавския полкъ пристигатъ[2]). Да се събератъ и тия сили да бѫдатъ готови да поддържатъ лѣвия флангъ въ случай на силенъ натискъ на противника."

Отъ тая телеграма началникътъ на дивизията заключи, че положението вдѣсно е лошо, и може би вече отстѫпватъ, и, следователно, налага му се бърже да заеме позиция съ останалия при него 46-и полкъ и съ споменатитѣ дружини, които предполагаше, че идатъ по разпореждане на командуващия армията.

[1]) Въ това време вече 29-и полкъ бѣше отстѫпилъ, и ако началникътъ на дивизията не е съобщилъ изведнъжъ, за да не направи силно впечатление на командуващия Съединенитѣ армии, тогава незнанието за катастрофата на редутъ № II може да се обясни само съ небрежность или съ твърде голѣмото отдалечение на началника на дивизията отъ бойната линия.

[2]) Така е въ оригинала, собственоржчно написанъ отъ генералъ Димитриевъ.

Поради това той избра набърже позиция върху твърде силната височина източно отъ Тарфа и прати заповѣдь на командира на 1-а бригада — „да върви безспирно къмъ Тарфа“. Последният, както се каза, въ изпълнение на тая заповѣдь, всрѣдъ боя поведе по-голѣмата часть отъ 2-и полкъ къмъ Тарфа. Още не пристигнали, обаче, частитѣ отъ 2-и полкъ, началникътъ на дивизията, както ще се каже по-нататъкъ, се убеди, че е въведенъ въ заблуждение отъ „нечетностьта на телеграмата“, и повърна отстжпващитѣ на позицията имъ.

Къмъ 2 ч. 15 м. сл. пл. началникътъ на 3-а дивизия получи отъ командуващия Съединенитѣ армии следната заповѣдь:

„Предвидъ силното съпротивление на противника по цѣлата линия и значителнитѣ наши загуби, спрете временно настжплението, усъвършенствувайте презъ нощьта нашитѣ вчерашни окопи, окопайте се на занимаемитѣ вчерашни позиции, и ще се удържите на тѣхъ до крайность. Нощесъ оттеглете масата на артилерията си на вчерашната позиция, като оставите отдѣлението, находящо се влѣво и задъ отдѣлението на майоръ Чобановъ, и всичката планинска артилерия на занимаемитѣ сега отъ тѣхъ позиции. Постарайте се да съберете и приведете частитѣ си въ редъ, като имате въ резервъ най-малко две цѣли бригади, които ще се разположатъ между Калфакьой и Софасъ (тѣзи бригади могатъ да бждатъ: бригадата отъ 4-а дивизия и незачекнатата бригада отъ 5-а дивизия). Никакви болни недейте пуща назадъ, освенъ несъмнено раненитѣ. Попълнете си нощесъ бойнитѣ припаси и бждете готови за опоренъ отбранителенъ бой. Свържете се тѣсно съ мене и съ съседната 9-а дивизия.“

Въ изпълнение на тая заповѣдь, въ 3 ч. 05 м. сл. пл. началникътъ на дивизията изпрати на командиритѣ на 1-а и 2-а бригади писмена заповѣдь, въ която предвидъ силната съпротива на противника заповѣдва да се спре настжплението. „Презъ тая нощь — пише той въ заповѣдьта — заемете вчерашнитѣ си позиции, на които се окопайте силно, за да можемъ да противостоимъ до крайность презъ тази нощь“. Следъ това заповѣдьта повтаря всичкитѣ останали разпореждания на командуващия Съединенитѣ армии.

На командира на 2./4. бригада, която той си бѣ подчинилъ, въ 3 ч. 15 м. изпрати заповѣдь — да отиде на указаното отъ командуващия Съединенитѣ армии мѣсто. Предвидъ на това, че 2./3. бригада е пострадала силно, особено въ началническия персоналъ, то на командира на 3./3. бригада заповѣда да даде на командира на 2-а бригада, щомъ поиска, дружинитѣ отъ бригадата, които не сж взели участие въ бойоветѣ.

Заповѣдьта на командуващия Съединенитѣ армии е твърде неясна и забъркана — последици отъ голѣмото смущение, което е владѣело въ Щаба на Съединенитѣ армии. Разпорежданията на началника на 3-а дивизия, напротивъ, сж и ясни, и категорични. Но началникътъ на дивизията се опасяваше да не би да е превишилъ властьта си, като оттегля частитѣ така далечъ назадъ. Затова въ 4 ч. 40 м. сл. пл. той донесе на командуващия армията следното:

„Разбирамъ, че частитѣ отъ дивизията ще се оттеглятъ на позициитѣ, които заемаха вчера преди настжплението, а не тия, които достигнаха вечерьта на вчерашно число следъ боя, и въ тоя смисълъ разпоредихъ. При днешния бой и вследствие болестьта частитѣ отслабнаха много въ състава си, и на позициитѣ, които се достигнаха снощи, мжчно ще се задържатъ, защото се командуватъ отъ неприятелскитѣ позиции, и поддържането имъ отъ артилерията ще бжде трудно. Ако моето разбиране не се съвпада съ Вашето желание, моля, да ми се укаже."

Въ отговоръ на тая телеграма, началникътъ на 3-а дивизия получи най-напредъ одобрение за направенитѣ разпореждания, но малко следъ това получи следната телеграма:

„Ако Вие и съ дѣсния си флангъ се оттеглите на първоначалнитѣ позиции, тогава лѣвиятъ флангъ на 9-а дивизия, който е разположенъ по височинитѣ на линията Еникьой—Чанакча, остава откритъ. Затова разпоредете да се заеме и язика, който се изтегля между буквата „И" отъ надписа „Калфакьой" и Еникьой. Постарайте се да влѣзете въ тѣсна връзка съ лѣвия флангъ на 9-а дивизия."

Още преди тая заповѣдь началникътъ на дивизията бѣше получилъ телеграма и гаубичното отдѣление да остане на мѣстото си.

Докато началникътъ на дивизията правѣше разпореждания по изпълнение на полученитѣ заповѣди, получи отъ командуващия Съединенитѣ армии телеграма, съ която му съобщаваше, че бригадитѣ, които ще се събератъ като резервъ между Калфакьой и Софасъ, влизатъ подъ началството на началника на 5-а дивизия.

И наистина, началникътъ на 5-а дивизия въ 3 ч. 30 м. сл. пл. получи отъ командуващия Съединенитѣ армии следната телеграма:

„Предвидъ на това, че нашитѣ атаки по цѣлата линия излѣзоха несполучливи, принудени сме временно да преминемъ къмъ отбрана. На частитѣ отъ първа линия е заповѣдано да се окопаятъ на заниманемитѣ сега и вчера позиции.

Армейския резервъ, задъ лѣвия флангъ, ще състави една ваша бригада и една бригада отъ Преславската дивизия. Съберете тѣзи части, приведете ги въ пъленъ редъ и ги съсрѣдоточете между Калфакьой и Софасъ, като бѫдете готови да послужите за опоръ на цѣлата III армия, въ случай че противникътъ премине въ сериозно настѫпление. Поддържайте съ мене най-тѣсна връзка. Азъ ще се намирамъ въ Акъ Аланъ."

Като получи тая заповѣдь, началникътъ на дивизията изпрати 46-и полкъ на мѣстото, опредѣлено за армейския резервъ, и поиска отъ началника на 3-а дивизия да изпрати и 45-полкъ, за да събере цѣлата 3-а бригада.

Между това, въ голѣмо недоумение бѣше началникътъ на дивизията относно онова, което трѣбва да направи съ дружинитѣ отъ 1-а бригада на дивизията му, на които бѣше телеграфиралъ да вървятъ безустановно за Тарфа. „Вайкахъ се азъ, — пише началникътъ на дивизията, — трѣбва ли и тѣ да се включатъ въ армейския резервъ или да се върнатъ назадъ. Да се пита, би било безполезно, защото отговорътъ може да закъснѣе до утре. Успокоихъ се съ предположението, че може да е телеграфирано на тия дружини направо да се върнатъ на мѣстата си."

Напусто се вайкаше началникътъ на 5-а дивизия. Отъ Щаба на Съединенитѣ армии бѣ телеграфирано на две дружини и една планинска батарея да вървятъ отъ Мидия за Караджакьой, за да подкрепятъ 2-и полкъ. За оттегляне дружини отъ 1./5. бригада никой не бѣше телеграфиралъ; никой другъ, освенъ той — самъ началникътъ на дивизията. Вследствие лошата редакция на заповѣдьта, съ която командуващиятъ Съединенитѣ армии му заповѣдваше да бѫде готовъ да поддържа лѣвия флангъ, неговото въображение нарисува грозна картина, и той изгуби сомообладание и заповѣда на командира на 1-а бригада да поведе 2-и полкъ назадъ, къмъ Тарфа. Следователно, нѣмаше кой да телеграфира на полка да не отстѫпва. Следъ получаване последната заповѣдь, ако началникътъ на дивизията, намѣсто да се вайка, бѣше запиталъ въ Щаба на Съединенитѣ армии, той можеше навреме да получи отговоръ и навреме да предупреди полка, който тръгна едва въ 4 ч. 30 м. сл. пладне. По тоя начинъ щѣше да се избѣгне оттеглянето на части отъ бойното поле въ такъвъ опасенъ моментъ и съвсемъ безсмислено разкарване на по-голѣмата часть отъ полка.

Самъ командиръ̀тъ на 1-а бригада донесе, че той и командиръ̀тъ на полка не сѫ получавали заповѣдь за напущане позицията, и че 2-и полкъ води бой. Едва тогава началникътъ на

5-а дивизия запита въ Щаба на Съединенитѣ армии, откждето му отговориха: 2-и полкъ да остане на мѣстото си. Но това стана късно. Когато отговоръть пристигна, частитѣ отъ 2-и полкъ бѣха наближили Тарфа.

Въ 5 ч. 45 м. сл. пл. сжщиятъ получи отъ командуващия Съединенитѣ армии следната телеграма:

„Бригадитѣ, дадени подъ Вашо началство, въ случай на крайна нужда можете да употрѣбите за подкрепа на 3-а дивизия, за което трѣбва да влѣзете въ тѣсна връзка съ последната. Понеже с. Акъ Аланъ се оказа заразено, Щабътъ ще нощува пакъ въ Ерменикьой."

Тая телеграма бѣ предадена по телефона отъ Щаба на 5-а дивизия на началника на 3-а дивизия.

Заповѣдьта за армейския резервъ се изпълни презъ нощьта, когато бригадитѣ, назначени въ него, заеха мѣстата си: 3./5. бригада: 46-и полкъ — на гребена източно отъ Софасъ, 45-и полкъ — на сжщия гребенъ, три клм. по-наюгъ; 2./4. бригада — на североизтокъ отъ Калфакьой, до завоя на пжтя източно отъ с. Софасъ. Щабътъ на 5-а дивизия — въ долината единъ клм. южно отъ Тарфа.

Причинитѣ за неуспѣха на 3-а Балканска дивизия.

Началникътъ на 3-а дивизия излага следнитѣ причини за неуспѣха на дивизията при атаката на Чаталджанската укрепена позиция:

1) Прибързаното атакуване на Чаталджанската позиция, безъ предварителното ѝ проучване и изследване подстжпитѣ къмъ нея.

2) Отслабналиятъ духъ на войницитѣ отъ огромнитѣ размѣри, които взе холерата въ дивизията.

3) Пехотнитѣ части бѣха съ намаленъ численъ съставъ — почти съ 50%, защото холерата бѣше покосила войницитѣ. Но, независимо отъ войницитѣ, които бѣха излѣзли отъ строя и настанени въ болницитѣ или умрѣли, почти половината отъ войницитѣ, които още бѣха налице въ ротитѣ, тоже бѣха болни и едвамъ се държеха на краката си. Въ време на бойоветѣ на 4-и и на 5-и ноември имаше войници и офицери, които паднаха на бойното поле отъ холерата, а нѣкои тамъ и умрѣха, а другитѣ бѣха пренесени въ болницитѣ. Капитанитѣ Тодоровъ и Дравиновъ (32-и полкъ) бѣха изнесени отъ бойното поле. Първиятъ се считаше убитъ, и по-късно той оздравѣ, а Дравиновъ — почина.

4) Гѫстата мъгла и дъждътъ. Почвата бѣ кална и лепкава, а движението — трудно за артилерията. Мъглата прѣчеше да се наблюдава на повече отъ 50 крачки. Връзката бѣ изгубена. Артилерийскитѣ началници не знаеха, че 29-и полкъ бѣше заелъ редута, и продължаваха да го поражаватъ, поради което страдаха и нашитѣ войски.

5) Отсѫтствие на връзка въ действията между съседнитѣ части (1./3. бригада и 9-а дивизия). 11-и полкъ настѫпваше бавно и боязливо по непроучена мѣстность. Командиръть на 2-а бригада не бѣше съобщилъ на командира на 1-а бригада за своето намѣрение и действие. Въ дълбочина връзката се е поддържала слабо.

6) Късното узнаване успѣха на 29-и полкъ отъ командира на бригадата и отъ Щаба на дивизията.

7) Липсата на добро ржководство въ управлението на артилерийския огънь. Батареитѣ действуваха почти по своя инициатива; тѣ бѣха изоставени на себе си.

8) Неенергичнитѣ действия на маневренитѣ войски.

9) Далечината на артилерийската позиция, особено на лѣвия флангъ.

10) Безогледното вървене напредъ, безъ необходимата артилерийска подготовка, къмъ една силно укрепена позиция, на която противникътъ бѣ добре маскиралъ батареитѣ си, които нашитѣ артилеристи не можаха да открияъ.

Отъ неуспѣха на дивизията последва едно безредно отстѫпление, понеже много отъ началствуващитѣ лица излѣзоха отъ строя, като убити, ранени и болни отъ холера.

Противникътъ, възползуванъ отъ обстоятелството, че на лѣвия му флангъ ние не действувахме енергично, и че на дѣсния му флангъ нашата 1-а бригада не бѣ успѣла да излѣзе напредъ, подъ прикритието на мъглата настѫпи съ голѣми сили и отби 29-и полкъ, като му причини голѣми загуби. Преследване отъ страна на противника нѣмаше.

Тъй като неуспѣхътъ на 3-а Балканска дивизия бѣ решителенъ за атаката на Чаталджанската укрепена позиция, къмъ посоченитѣ по-горе причини могатъ да се посочатъ и нѣкои други, които, като зависещи лично отъ началника на 3-а дивизия, той не е можалъ да съзре. Преди всичко, началникътъ на дивизията

не изпълни заповѣдьта да премѣсти всичката артилерия напредъ. Той остави значителна часть отъ нея на позициитѣ отъ 4-и ноември „за париране всѣка случайность“ — фактъ, който показва, че началникътъ на дивизията повече се е грижилъ за въ случай на неуспѣхъ, отколкото за самия успѣхъ.

Началникътъ на дивизията и бригаднитѣ командири се държеха твърде далечъ отъ бойната линия. Командирътъ на турския III корпусъ — Махмудъ Мухтаръ паша — падна раненъ на 200 крачки предъ българската верига, на най-важния и най-заплашения пунктъ, и оттамъ, подъ най-действителенъ огънь, пращаше заповѣди до резервитѣ — да контъратакуватъ, а началникътъ на 9-а дивизия въ сѫщия участъкъ бѣше въ Куртъ Капани табия, на 500—600 метра задъ превзетия отъ българитѣ редутъ № II. Въ това време командирътъ на бригадата бѣше при задната артилерийска позиция, а началникътъ на дивизията — по-назадъ. Поради това тѣ късно се научиха за превземането на Иллери табия, но и следъ това тѣ не излѣзоха напредъ. И, докато раненитѣ командиръ и началникъ на Щаба на турския III корпусъ спираха бѣгащата турска дивизия и заедно съ резервитѣ я връщаха да контъратакува, на българския 29-и полкъ бѣ заповѣдано да се изпрати една дружина на помощь, която не отиде. Ако командирътъ на бригадата, щомъ се научи за превземането на Иллери табия, бѣше отишелъ тамъ близо, той щѣше да види, че маневренитѣ му войски сѫщо при Еникьой, че ги е насочилъ зле и повѣрилъ на бездаренъ началникъ, и съ тѣхъ веднага щѣше да подкрепи частитѣ, които бѣха завладѣли Иллери табия. Той нѣмаше да остави въ бездействие 4./41. дружина и 4./32. рота. Най-после, неговитѣ донесения за помощь щѣха да бѫдатъ по-настойчиви.

Ако и началникътъ на дивизията бѣше отишелъ тамъ, той щѣше да се убеди въ важностьта на успѣха, въ нуждата да привлѣче тамъ резервитѣ и да види онова, което видѣ Махмудъ Мухтаръ паша, т. е., че българитѣ въ обраслата мѣстность можеха да стигнатъ безъ спънка дори до редута Ушакъ табия, а, господари на тоя редутъ, българитѣ биха били господари на цѣлата турска позиция.

Боятъ на 9-а Плѣвенска дивизия.

Понеже нѣкои отъ полковетѣ бѣха въвели всичкитѣ си дружини въ първа линия, на 5-и, на расъмване, началникътъ на 9-а дивизия изпрати по една дружина въ разпореждане на командиритѣ на 1-а и 2-а бригади, и въ негово разпореж-

дане останаха само две дружини. На бригаднитѣ командири бѣ съобщено да не очакватъ други подкрепления.

Сутриньта гѫста мъгла покриваше бойното поле. Силенъ пехотенъ и артилерийски огънь по фронта на дивизията почна едва къмъ 8 ч. пр. пладне. Къмъ това време началникътъ на дивизията получи отъ командуващия Съединенитѣ армии заповѣдь — да се развие достигнатиятъ успѣхъ, главно на дѣсния флангъ, отъ 3-а дивизия. По телефона той съобщи на командиритѣ на бригадитѣ това разпореждане.

Боятъ на 1-а бригада. — Командиръть на 1-а бригада въ 1 ч. 40 м. пр. пл. изпрати на началника на дивизията следното донесение:

„Командиръть на 4-и полкъ по телефона ми донася, че въ този моментъ дружинитѣ отъ полка му всички сѫ въ първа линия. За полкова поддръжка има само една рота. Часть отъ полка му се намира на около 300 крачки отъ окопитѣ на укреплението съ зигзазитѣ, а съ лѣвия си флангъ тази вечерь съ бой е заелъ едно укрепление влѣво отъ горното укрепление. Една рота има прикритие на 1-о с. с. артилер. отдѣление. Загуби въ вчерашния бой ималъ около 400 долни чинове и 5 - 6 офицери. За задържане настоящото положение моли да му се изпрати поне една дружина въ поддръжка отъ маневренитѣ войски на дивизията.

Командиръть на 17-и полкъ тази минута е тукъ, при мене, и докладва за положението на полка така: Въ вчерашния бой полкъть има загуби около 2000 долни чинове и 12—13 офицери. Отъ преминаването на рѣката полкъть се е измокрилъ много, и сега страда отъ студъ, вследствие на което не може и успѣшно да върши самоокопаването. Единъ отъ дружиннитѣ командири билъ раненъ, а други двама — заболѣли. При такова разстроено състояние на полка, командиръть на полка намира, че стоенето му предъ укрепената позиция на противника е невъзможно. Полкъть рискувалъ утре да изложи на разстрелъ и останалитѣ хора, безъ да може да се постигне поставената цель.

Моли да му се разреши полкъть да отстѫпи още тази нощь на старитѣ си позиции, като мотивира това и съ обстоятелството, че, по събранитѣ сведения отъ командира на 1-ата му дружина, майоръ Михайловъ, 34-и полкъ, който действува вдѣсно отъ полка му, е вече отстѫпилъ на старата си позиция.

Моето мнение за положението на повѣрената ми бригада е следното:

1) Загубитѣ на 17-и полкъ не могатъ да бѫдатъ толкова голѣми, понеже още не сѫ напълно провѣрени. Заповѣдахъ на командира на полка да провѣри и да ми донесе за точната цифра на загубитѣ.

2) Отстѫпване заетата вече линия не може да бѫде, освенъ ако това се заповѣда отъ Васъ. Обаче, за задържане заетата линия

и азъ намирамъ, че крайно необходимо ще бѫде да се поддържатъ полковетѣ съ по една дружина отъ маневренитѣ войски на дивизията.

Сега въ мое разпореждане има тукъ една дружина отъ 7-и полкъ. Моля, да се изпрати още една дружина, ако намирате за възможно, за да изпратя още преди разсъмване къмъ двата полка по една дружина.

Престрелката, която стана нощесъ по фронта на повѣрената ми бригада, е произведена отъ турскитѣ позиции, вѣроятно отъ страхъ да не бѫдатъ нападнати въ тъмнината, или по хората, които сѫ излѣзли съ линейкитѣ за събиране раненитѣ, споредъ казването на командира на 17-и полкъ."

Въ 6 ч. 20 м. пр. пл., когато бригадниятъ командиръ бѣше вече на наблюдателния си пунктъ — височината западно отъ Кестенликъ, получи съобщение, че му се изпраща още една дружина отъ 7-и полкъ, и да не разчита на други подкрепления. Командирътъ на бригадата насочи дружината къмъ Чанакча, въ помощь на 4-и полкъ.

Къмъ 9 ч. пр. пл. отъ командира на 17-и полкъ се получи ново донесение, въ което излагаше сѫщо безнадеждното положение на полка, както го бѣ изложилъ по телефона презъ нощьта, и както е изложено въ цитирането по-горе донесение на бригадния командиръ.

Въ отговоръ на това донесение, бригадниятъ командиръ му съобщи, че му изпраща една дружина отъ 7-и полкъ, и му заповѣда да задържи тая дружина въ втора линия, на малката височина югозападно отъ Кестенликъ, и безъ особена крайна нужда да не я изпраща въ първа линия.

Къмъ 9 ч. 40 м. пр. пл. командирътъ на бригадата получи отъ началника на Щаба на дивизията по телефона съобщение, че 3-а дивизия е завладѣла укрепление № II, и заповѣда да се използува мъглата за превземане нѣкои укрепени пунктове на неприятелската позиция, като се употрѣбятъ и бомбитѣ.

Командирътъ на бригадата предаде заповѣдьта на полковитѣ командири, като имъ заповѣда да изпратятъ оржейнитѣ си майстори на позицията на 3-а гаубична батарея, при командира на пионерната рота, да получатъ ржчни бомби, да се запознаятъ съ тѣхната употрѣба и да се използуватъ при атаката на неприятелскитѣ укрепления.

4-и Плѣвенски полкъ пренощува на позицията, като имаше: въ бойна часть, на дѣсния флангъ, — 3-а дружина, усилена съ 4-а рота и взводъ отъ 1-а рота; влѣво отъ нея — 2-а дружина, а още по-влѣво — 4-а дружина; една и четвърть роти бѣха пол-

кова поддръжка, задъ 3-а дружина; една и половина роти бѣха прикритие на артилерията.

Въ 7 ч. 20 м. пр. пл. командирътъ на полка изпрати до дружиннитѣ командири следната заповѣдь:

„Очаква се подкрепление една дружина, която ще бѫде разпредѣлена въ участъцитѣ на дружинитѣ, споредъ нуждата. Настѫпване да не се предприема, докато пристигне подкрепление, а да се респектира противникътъ съ огънь. Окопаването да продължи. Отстѫпване да нѣма."

И тъй, въ най-благоприятното време, когато турцитѣ, поради загубване Иллери табия, бѣха разколебани, 4-и полкъ очакваше подкрепление, за да настѫпи. Но подкреплението закъснѣ, и, преди то да пристигне, турцитѣ минаха въ контъратака.

4-а дружина отъ полка имаше една и четвърть роти срещу обекта на полка—редутътъ Мешеликъ, а две и три четвърти роти—въ отнетитѣ отъ турцитѣ окопи отвѫдъ дола, северно отъ казания редутъ. На 4-и, вечерьта, дружината бѣ влѣзла въ връзка съ 3./32. дружина. Обаче, сѫщата вечерь, както се каза, турцитѣ контъратакуваха, отблъснаха дветѣ роти отъ 32-и полкъ задъ горичката, и връзката бѣ прекѫсната.

На 5-и, сутриньта, турцитѣ откриха силенъ огънь срещу лѣвия флангъ на дружината. Командирътъ на дружината изпрати единъ взводъ въ тая посока. Командирътъ на 15-а рота, капитанъ Букурещлиевъ, се спусна къмъ заплашения флангъ и падна смъртно раненъ. Тогава дружинниятъ командиръ отиде самъ и се увѣри, че веригата отъ 32-и полкъ водѣше борба противъ турцитѣ.

Между това, къмъ 9 ч. 30 м., когато турцитѣ поведоха контъратака противъ Иллери табия, настѫпиха сѫщо и въ интервала между 32-и и 4-и полкове и принудиха дѣснофланговата 4./32. дружина да отдръпне фланга си назадъ и на северъ. Презъ гората, въ образувалия се между двата полка отворъ, турцитѣ настѫпиха почти незабелязано. Когато патрулитѣ донесоха на командира на 4-а дружина, че веригитѣ на 32-и полкъ отстѫпили, той изпрати още единъ взводъ и реши да дочака атаката на турцитѣ и да ги контъратакува при излизането имъ отъ гората.

Къмъ 9 ч. 45 м. пр. пл. патрулитѣ доложиха, че турцитѣ настѫпватъ отъ гората къмъ р. Кара су. Той отиде да провѣри донесението и забеляза, че турцитѣ масово се движатъ къмъ

р. Сазлѫ дере, на около 500 крачки отъ дружинната поддръжка, безъ да бѫдатъ обстрелвани отъ пехотата и артилерията[1]).

Поради всичко това, и понеже нѣмаше никакви полкови поддръжки задъ него, дружинниятъ командиръ заповѣда на ротитѣ последователно, подъ прикритието на дружинната поддръжка, да отстѫпятъ. Отстѫплението до р. Катарджи су, кѫдето дружинниятъ командиръ мислѣше да заеме позиция, стана донѣкѫде въ редъ, макаръ и подъ силенъ пехотенъ и артилерийски огънь. Но при рѣката, когато се мѫчеше да спре войницитѣ, дружинниятъ командиръ бѣ раненъ, и тогава отстѫплението продължи въ безредие чакъ до артилерийската позиция, източно и североизточно отъ която ротитѣ бѣха спрѣни и устроени отъ тѣхнитѣ началници.

2-а дружина имаше три роти въ бойна часть и една — въ полкова поддръжка.

Сутриньта отъ редута Мешеликъ (Асимъ Паша) започна силна пушечна, а къмъ 7 ч. 30 м. пр. пл. — и артилерийска стрелба по дружината. Турскитѣ снаряди сполучливо падаха по лѣвия флангъ. Къмъ 8 ч. 30 м. пр. пл. дружинниятъ командиръ получи заповѣдь — да чака подкрепление една дружина. По сѫщия ординарецъ той донесе на командира на полка, че положението е тежко, и молѣше да се изпрати веднага подкрепление една дружина, съ която да атакува редута, и по тоя начинъ ще се излѣзе отъ безисходното положение. Заедно съ това, той молѣше да бѫде подкрепенъ и отъ артилерията, която продължаваше да мълчи.

Дружината чакаше подкреплението, когато влѣво, 4-а дружина бърже отстѫпи до височината северозападно отъ Чанакча, и турцитѣ наново заеха окопитѣ и откриха огънь почти въ тилъ на дружината. Дружинниятъ командиръ откри огънь съ веригитѣ по редута, а съ поддръжкитѣ — по заетитѣ отъ турцитѣ окопи. Положението бѣше тежко.

Въ това време дойде при него командирътъ на 14-а рота, който още миналия день съ два взвода се бѣ откѫсналъ отъ дружината и насочилъ заедно съ 2-а дружина къмъ редута. Той му доложи, че къмъ лѣвия флангъ на дружината настѫпватъ две турски колони. Въ сѫщото време взводоветѣ отъ 14-а рота, влѣво, бѣха отстѫпили вече въ безредие, а вдѣсно, въ 11-а рота,

[1]) Това съобщение, че турцитѣ настѫпвали масово отъ гората къмъ рѣката, е невѣрно. Такова настѫпление не е имало. Навѣрно дружинниятъ командиръ е взелъ за турци отстѫпващитѣ войници отъ 3-а дивизия.

дружинниятъ командиръ така сѫщо забеляза отстѫпление. Тогава той заповѣда на командира на 14-а рота да спре взводоветѣ си и на командира на 5-а рота — да заеме позиция къмъ страната, откѫдето идѣше опасностьта. Обаче, когато последната рота отиваше, 6-а и 7-а роти взеха това движение за отстѫпление, отстѫпиха и, поради силния огънь, не можаха да се задържатъ при дружинната поддръжка. Тогава цѣлата дружина тръгна назадъ, и отстѫпваше въ редъ до Катарджи су, кѫдето се спрѣ за малко. Въ тѣзи усилия да поддържатъ реда паднаха убити и ранени почти всички офицери, въ това число и дружинниятъ командиръ. Рѣката Катарджи су тукъ е проходима само на нѣкои мѣста, и при преминаването ротитѣ се размѣсиха, и нѣмаше кой да възстанови реда. Така размѣсени, въ безредие, отстѫпиха на възвишението северно отъ Чанакча. Вечерьта, по разпореждане на командира на полка, ротитѣ, подъ командата на двамата подпоручици, отъ които единиятъ — раненъ, се устроиха и окопаха.

3-а дружина презъ нощьта бѣше усъвършенствувала окопитѣ за стрелба стоишкомъ и съ траверси. Презъ нощьта дружинниятъ командиръ изпрати силни офицерски патрули да търсятъ връзка съ 17-и полкъ, но такава не можа да се установи, понеже, както се каза, 17-и полкъ се бѣ оттеглилъ още на 4-и вечерьта задъ р. Катарджи су; сутриньта излѣзе напредъ, но нито дружинниятъ командиръ, нито командира на полка знаеха за това. За да запази фланга си, дружинниятъ командиръ изпрати патрули и постави секрети. Сутриньта дружината, съгласно получената заповѣдь, водѣше огневи бой и чакаше подкрепление, когато 4-а и 2-а дружини започнаха да отстѫпватъ. Лѣвофланговата 11-а рота на първо време обърна фронта и откри огънь, за да прикрие отстѫплението, обаче ротниятъ командиръ бѣ раненъ, и въ нея се появи бъркотия. Тогава дружинниятъ командиръ, като видѣ, че дружината му ще остане изтъкната, съ изложени флангове, и смутенъ отъ мълчанието на българската артилерия, когато турската стреляше, заповѣда на ротитѣ да отстѫпватъ, отстѫплението, обаче, се извърши набързе и не въ редъ. Часть отъ 12-а и 13-а роти, които бѣха поддръжка, останаха въ окопитѣ си източно отъ Катарджи су. По-голѣмата часть отъ дружината се спрѣ и зае края на Чанакча, а една часть отстѫпи чакъ къмъ Акъ Аланъ.

Картечната рота отъ позиция задъ лѣвия флангъ на 3-а дружина стреляше по настѫпващитѣ турци. Когато 2-а и 3-а

дружини почнаха да отстжпватъ, картечницитѣ съ прекжсване продължиха огъня. Но когато отстжпващитѣ минаха презъ тѣхъ, картечнитѣ войници бѣха обвзети отъ общата паника, закачиха картечницитѣ съ тегличитѣ и отстжпиха задъ пехотнитѣ роти.

3-а рота и половината отъ 2-а рота, отъ полковата поддръжка, бѣха увлѣчени въ общото отстжпление. Една часть отъ тѣхъ остана въ окопитѣ източно отъ Катарджи су, при 12-а рота, и, като мръкна, прибраха тежко раненитѣ и се оттеглиха на позицията предъ артилерията.

Командирътъ на полка, като видѣ отстжплението, заповѣда на изпратената му въ подкрепление 2./7. дружина да заеме позиция при изхода на дефилето западно отъ Чанакча и да приеме отстжпващитѣ. Една часть отъ размѣсенитѣ дружини и роти се спрѣ при нея, друга часть — при артилерията, а трети отидѣ още по-назадъ. Когато мръкна, дружинитѣ се приведоха въ редъ и заеха указаната имъ позиция северно отъ 2./7. дружина.

Презъ нощьта пристигна и 3./7. дружина и се разположи на позиция въ дефилето.

17-и Доростолски полкъ презъ нощьта се бѣ оттеглилъ, за да се устрои, и, както се каза, пакъ се върна на позицията, като имаше въ първа линия 3-а и 2-а дружини, а въ втора — 1-а и 4-а; 2-а рота бѣше на крайния лѣвъ флангъ на полка.

Сутриньта командирътъ на полка получи отъ командира на бригадата следната заповѣдь, писана въ 6 ч. 40 м. пр. пладне:

„Заемете твърдо позицията си, като останете на една височина съ 4-и полкъ. Една дружина отъ 7-и полкъ Ви се изпраща въ поддръжка, съ заповѣдь да заеме малката височина югоизточно отъ Кестенликъ. Безъ особено крайна нужда тая дружина да не се изважда въ първа линия, а да ви служи като резервъ на тилна позиция."

Въ сжщото време патрулътъ, изпратенъ на лѣвия флангъ на полка, донесе, че 4-и полкъ настжпва къмъ укреплението Мешеликъ. Командирътъ на 2-а дружина заповѣда на 2-а рота, която бѣше на фланга на неговата дружина, да усили по възможность повече огъня си, за да помогне на плѣвенци.

Къмъ 10 ч. 30 м. пр. пл. командирътъ на полка получи предадената чрезъ Щаба на бригадата заповѣдь отъ Щаба на дивизията — да се възползува отъ мъглата, за да атакува опредѣления му обектъ. Командирътъ на полка събра дружиннитѣ командири въ единъ окопъ южно отъ воденицата и тамъ имъ съобщи заповѣдьта. Следъ това той излѣзе заедно съ тѣхъ да

огледа мѣстностьта. Отъ огледа дойдоха до заключение, че настжплението е възможно само по хребета югоизточно отъ воденицата. Тогава командиръть на полка заповѣда на 1-а дружина да заеме вчерашната си позиция и, когато другитѣ дружини настжпятъ къмъ укреплението Пейкеръ Паша, да настжпи и тя отъ югозападъ къмъ сжщото укрепление.

Въ изпълнение на тая заповѣдь, командиръть на 1-а дружина зае съ единъ взводъ горичката северозападно отъ Уржуню. Подъ прикритието на взвода, той насочи 4-а рота въ първа линия, 1-а — вдѣсно, въ отстжпъ на нея, а 3-а — остави дружинна поддръжка, при рѣката. Когато ставаше това, турска верига откри огънь откъмъ Уржуню. Въ сжщото време се получи донесение, че турски вериги настжпвали презъ Уржуню къмъ лѣвия флангъ на 34-и полкъ. Дружината откри огънь по тѣзи вериги и спрѣ по-нататъшното имъ движение.

Следъ това командиръть на полка заповѣда да се почне настжплението къмъ Пейкеръ Паша табия и помоли Щаба на бригадата да подкрепи това настжпление съ артилерийски огънь. 1-а, 2-а и 3-а дружини откриха силенъ огънь и настжпиха, но бѣха срещнати съ силенъ пехотенъ, картеченъ и артилерийски огънь и принудени да спратъ. Въ това време патрули донесоха, и командиръть на полка самъ видѣ, че 4-и полкъ отстжпва. Почти въ сжщото време командиръть на полка получи отъ командира на 1-а дружина донесение, че и 34-и полкъ започналъ да отстжпва, и затова моли да бжде подкрепенъ. При това положение командиръть на полка намѣри, че настжпление дене, по такава открита мѣстность, подъ тоя убийственъ огънь, е рисковано, и реши да атакува на следния день, на разсъмване. Той заповѣда на дружинитѣ да се окопаятъ и приготвятъ за настжпление презъ нощьта. Въ това положение бѣше полкътъ, когато получи заповѣдьта, да се оттегли на старата си позиция — височинитѣ западно отъ Кестенликъ.

Отъ артилерията въ бригадния участъкъ бѣ поискано да съдействува на атаката. Командиръть на бригадата бѣ на наблюдателния пунктъ на началника на артилерията и бѣ свързанъ съ своитѣ полкове съ телефонъ. Независимо отъ това, началникътъ на артилерията заповѣда на командиритѣ на 1./5. и 2./5. с. с. артилер. отдѣления да се свържатъ съ ординарци съ командира на 4-и полкъ, а тѣзи на 3./5. с. с. и 3-о гаубично артилер. отдѣления — съ командира на 17-и полкъ.

На разсъмване началникътъ на артилерията заповѣда да се разузнаятъ пѫтищата предъ позицията, за да се настѫпи, щомъ пехотата завладѣе турскитѣ позиции.

Къмъ 7 ч. пр. пл., когато се започна пехотната стрелба, гѫста мъгла покриваше предлежещата мѣстность. Следъ малко откри огънь и турската артилерия, която обстрелваше близката до нейнитѣ позиции българска пехота. Къмъ 9 ч. пр. пл. мъглата започна да се разрѣдява. 3./5. с. с. артилер. отдѣление откри огънь по две турски батареи около укреплението VII и привлѣче тѣхния огънь.

Въ 9 ч. 40 м. пр. пл. се получи отъ Щаба на дивизията заповѣдьта — пехотнитѣ полкове да се възползуватъ отъ мъглата и да атакуватъ. Въ това време мъглата се вдигаше. Но командиръть на 4-и полкъ донесе, че ще атакува зигзаговидното укрепление, и молѣше да бѫде обстреляно, за да се неутрализира пехотния му огънь. Началникътъ на артилерията заповѣда на всички отдѣления, въ това число и гаубичното, да откриять най-бързъ огънь по укреплението. Само 1./5. с. с. артилер. отдѣление не получи заповѣдьта, защото телефонътъ му бѣ повреденъ. Другитѣ отдѣления веднага откриха огънь съ данни, които имаха отъ миналия день, и цѣлото укрепление бѣ обсипано съ шрапнели, така че известно време изглеждаше, че гори. Турскитѣ стрелци напущаха укреплението и бѣгаха назадъ. Но въ това време 4-и полкъ бѣ започналъ да отстѫпва.

Следъ това, батареитѣ водиха слаба борба съ турскитѣ батареи и картечници, докато въ 3 ч. сл. пл. огъньтъ се прекрати.

Въ това време командиръть на бригадата бѣше получилъ отъ началника на дивизията заповѣдьта, че армията минава къмъ отбрана, и бригадата да отстѫпи скрито на старитѣ си позиции — западно отъ Чанакча и Кестенликъ, а гаубичното отдѣление — при наблюдателния пунктъ на командуващия III армия. Той заповѣда:

„Съ съгласието на началника на дивизията, полковетѣ отъ повѣрената ми бригада довечера скрито отъ взора на противника да заематъ първитѣ си позиции по височината западно отъ Чанакча и Кестенликъ до пѫтя съ телеграфната линия така:

Лѣвъ участъкъ — полковникъ Киряковъ — 4-и Плѣвенски полкъ и една дружина отъ 7-и полкъ и 1./5. с. с. артилер. отдѣление да заеме участъка отъ Еникьой до височината на югъ отъ рѣкичката, която дѣли участъка на двата полка, съ три дружини на позиция и две дружини въ полкова поддръжка, въ която да влиза дружината отъ 7-и полкъ.

Дѣсенъ участъкъ — полковникъ Хаджиевъ — четири дружини и отъ 7-и полкъ една дружина, отъ 5-и с. с. артилер. полкъ 2-о и 3-о артилерийски отдѣления и гаубичното отдѣление да заеме позиция отъ височата на югъ отъ рѣкичката до Уклали, като заеме позицията съгласно приложената схема съ три дружини на позиция, въ първа линия, и две дружини въ полкова поддръжка, задъ дѣсния си флангъ. Въ поддръжката да влѣзе дружината отъ 7-и полкъ.

Къмъ артилерийскитѣ отдѣления командиритѣ на полковетѣ да назначатъ по една полурота за непосрѣдствено прикритие, а при гаубичното отдѣление — една рота.

Позициитѣ да се окопаятъ още тази нощь, като за поддръжкитѣ се направятъ окопи за запазване отъ шрапнелния огънь.

Бойнитѣ припаси у хората и бойниятъ обозъ да се попълнятъ още тази нощь.

Войницитѣ да се запознаятъ съ употрѣбата на ржчнитѣ бомби, които да се предадатъ въ полковетѣ отъ 1-а пионерна рота.

На войницитѣ да се приготвя топла храна, по възможность, всѣкидневно.

Презъ последнитѣ бойове ротитѣ претърпѣха загуби, които до известна степень сж ги разстроили, за което заповѣдвамъ да се вематъ бързи и строги мѣрки за възстановяване реда и дисциплината. Частитѣ да се държатъ строго въ ржцетѣ на началницитѣ, и строго да се преследватъ тия, които своеволно напущатъ частитѣ си.

Щабътъ на бригадата ще се премѣсти тази вечерь отъ позицията на гаубичното отдѣление на позицията на 1-о с. с. артилер. отдѣление, въ участъка на 4-и полкъ."

Командиръть на 17-и полкъ, като получи тая заповѣдь*), преди да оттегли дружинитѣ, разпореди да се изнесатъ раненитѣ и тежко болнитѣ. За тая цель той назначи по единъ взводъ отъ рота. Раненитѣ се изнесоха съ платница до Кестенликъ, а оттамъ — съ линейкитѣ.

Къмъ 10 ч. 30 м. сл. пл. полкътъ подъ прикритието на две роти започна да се оттегля. Дружинитѣ отстжпиха въ пъленъ редъ и най-голѣма тишина и къмъ 12 ч. стигнаха и заеха позицията, отъ която тръгнаха въ атака.

4-а дружина зае върха югозападно, 2-а — върха западно отъ Кестенликъ, 3-а дружина застана на височината северозападно отъ Субатчую, 1-а — въ отстжпъ, влѣво на 2-а дружина.

Ротитѣ, оставени за прикритие, въ 11 ч. 30 м. сл. пл. се оттеглиха и държаха Кестенликъ до 4 ч. сл. пл. на следния день, когато окончателно се оттеглиха раненитѣ и болнитѣ отъ това село. Войницитѣ, които събираха раненитѣ, прибраха се въ ротитѣ, изморени и изтощени, едва въ 10 ч. пр. пл. на следния день.

*) Заповѣдьта е подписана и изпратена въ 3 ч. сл. пладне. Командиръть на полка пъкъ пише, че я получилъ въ 8 ч. сл. пладне. Впрочемъ, командиръть на полка, както изглежда, разказва всичко съ три—четири часа закъснение.

Боятъ на 2-а бригада. — Къмъ 1 ч. пр. пл. турцитѣ направиха опитъ за нощно нападение, но 33-и полкъ откри настжплението имъ и съ огънь ги принуди да се спратъ. На разсъмване българитѣ видѣха, че излѣзлитѣ напредъ турци копаятъ нови окопи, и съ огънь ги принудиха да се върнатъ обратно въ укреплението. Следъ това турцитѣ продължиха да обстрелватъ съ честъ пехотенъ огънь българскитѣ позиции по фронта на бригадата, а къмъ 7 ч. пр. пл. започна да стреля и турската артилерия, особено отъ фланговетѣ, отъ окопитѣ северно отъ Уржуню и западно отъ Накашкьой.

Българската артилерия въ участъка презъ нощьта бѣше заела позиция както следва:

Лѣва група, подъ началството на подполковникъ Дворяновъ, — 3./9. с. с. и 2./5. не с. с. артилер. отдѣления — заемаха старата си позиция. Само 7./9. с. с. и 6./5. не с. с. батареи бѣха разположени на лѣвия флангъ на тази позиция, съ фронтъ на северъ и на североизтокъ, съ назначение да обстрелватъ долината предъ лѣвия флангъ на участъка и фланговата батарея северно отъ Уржуню.

Дѣсна група, подъ началството на подполковникъ Кацаровъ, — 1./9. с. с. и 1./5. не с. с. артилер. отдѣления — заемаха позицията, на която бѣха разположени на 4-и ноември. Само 2./9. с. с. батарея остана на втората си позиция, задъ низкия хребетъ.

Въ 6 ч. 55 м. пр. пл. началникътъ на артилерията въ участъка предаде на началницитѣ на отдѣленията, че сж свободни да стрелятъ, щомъ имъ се откриятъ цели. Обаче, поради гжстата мъгла, до 9 ч. 30 м. пр. пл. огънь не откриха; само една не с. с. батарея отъ дѣсната група обстрелваше рѣдко Караколъ Нокта.

Въ 9 ч. 30 м. сжщиятъ заповѣда да се обстреля турската картечница, която отъ позицията си около Караколъ Нокта безпокоеше 33-и полкъ, и въ сжщото време препоржча пестене на снарядитѣ, понеже складоветѣ сж далече.

9-а мостова полурота успѣ презъ нощьта да построи петь моста на Катарджи су.

Отъ Щаба на дивизията още сутриньта предадоха на бригадния командиръ — „да продължи боя и да гледа да развие постигнатия успѣхъ, като завладѣе нѣкой отъ опорнитѣ пунктове". Не се вижда, обаче, да е направено разпореждане въ сжщия духъ до полковетѣ. Навѣрно мъглата, която прѣчеше на артилерийската подготовка, и силниятъ турски огънь, особено фланговиятъ, ста-

наха причина да не се бърза съ настжплението. Може би, се очакваше да окаже влияние атаката на 3-а Балканска дивизия. Най-после, оказали сж влияние и подкрепленията, които трѣбваше да усилятъ бойната часть, и които не се възползуваха да направятъ това презъ нощьта, а, следъ като съмна, продължиха да се прецеждатъ подъ огъня на турцитѣ. Поне това може да се заключи отъ следната заповѣдь, изпратена въ 8 ч. 40 м-пр. пл. отъ командира на 33-и полкъ до началника на бой. ната часть:

„Дружината, която ще дойде отъ 19-и полкъ, е за поддръжка на повѣрения ви участъкъ. Друга поддръжка е невъзможно да се получи, понеже нѣма. Настжпление или отстжпление нѣма да предприемате безъ заповѣдъ. Дружината, като дойде, посочете ѝ мѣсто да се окопае."

Въпросната дружина отъ 19-и полкъ бѣше изпратена да подкрепи 33-и полкъ още миналия день, и още не бѣ успѣла да се прецеди до бойната линия.

Изобщо, 33-и и 34-и полкове бѣха силно обстрелвани отъ турцитѣ, но тъй като бѣха добре окопани, не търпѣха голѣми загуби, даже рѣдко отговаряха съ пехотенъ огънь. Но тоя огънь имъ прѣчеше да настжпятъ. Особено прѣчеха фланговитѣ турски батареи.

Поради това началникътъ на артилерията назначи отъ дѣсната група една не с. с. батарея да обстрелва турската батарея, която отъ хребета западно отъ Накашкьой биеше въ флангъ бригадата и въ сжщото време прѣчеше на 15-и Ломски полкъ да напредва, а къмъ дветѣ батареи, които отговаряха на турската батарея, която стреляше откъмъ Уржуню, придаде още една с. с. батарея.

Къмъ 11 ч. пр. пл. командиръть на бригадата получи следната заповѣдь отъ командуващия Съединенитѣ армии, предадена чрезъ дивизията:

„Използувайте мъглата за завладяване нѣкои отъ опорнитѣ пунктове на неприятелската позиция, като се възползувате и отъ бомбитѣ. Влѣво отъ васъ, 3-а дизизия е стигнала на укрепленията № I и II; последното е завладѣно. Вдѣсно отъ васъ, 6-а дивизия е стигнала на височина на 2-а бригада, източно отъ Езетинъ."

Кагато се получи тая заповѣдь въ бригадата, мъглата се бѣ вдигнала, и, въ изпълнение на това разпореждане, командиръть на бригадата въ 11 ч. 35 м. заповѣда на полковетѣ да настжпятъ и да завладѣятъ опредѣленитѣ имъ редути.

Вижда се, че командиръть на бригадата е схваналъ лошата страна на раздробяването на силитѣ, и затова веднага изпрати друга заповѣдь:

„Бригадата да атакува Караколъ Нокта тъй: 33-и полкъ — отъ западната страна, 34-и — отъ северната страна, като една дружина настжпи къмъ укрепения имъ окопъ, който е непосрѣдствено задъ Караколъ Нокта. Артилерията да съдействува на атаката."

Началникътъ на артилерията, който бѣ при бригадния командиръ, получи заповѣдьта и веднага разпореди по телефона до началницитѣ на групитѣ да съсрѣдоточатъ огъня по Караколъ Нокта. И наистина, скоро следъ това се откри силенъ действителенъ огънь по окопитѣ на склона предъ укреплението. Въ 12 ч. командиръть на бригадата заповѣда на командиритѣ на полковетѣ, когато веригитѣ имъ стигнатъ на 400 крачки отъ укреплението, да забиятъ флаговетѣ си и да известятъ по телефона на артилерията да пренесе огъня си задъ укреплението.

Обаче, командиритѣ на артилерийскитѣ групи донесоха, че пехотата не настжпва, и молѣха, щото придружаващитѣ батареи, които сж назначени, да се изпратятъ, следъ като настжпи пехотата. Поради това командиръть на бригадата въ 1 ч. сл. пл. изпрати на полковитѣ командири следната заповѣдь:

„Артилерията изхарчи по-голѣмата часть отъ своитѣ снаряди, а вие не се движите напредъ. Пунктътъ на атаката достатъчно е подготвенъ съ артилерийски огънь, затова тръгнете напредъ и донесете за тръгването, за да продължи артилерийската стрелба непрекжснато."

Въ отговоръ на тая заповѣдъ, командиръть на 33-и полкъ въ 1 ч. 35 м. донесе:

„Дружината отъ 19-и полкъ още не е пристигнала[1]). 34-и полкъ трѣбва да излѣзе напредъ и да се подравни съ полка, понеже 33-и полкъ и безъ това е твърде напредъ. 15-и полкъ е сжщо напредъ. Следъ като се изравнятъ кàзанитѣ полкове и се съсрѣдоточи дружината отъ 19-и полкъ, веднага ще почне настжпление."

Действително, командиръть на 33-и полкъ заповѣда на картечната рота да излѣзе напредъ, на лѣвия флангъ на 3-а дружина, за да подкрепи съ огънь настжплението. Поради силния турски огънь, ротата можа да заеме кàзаната позиция съ голѣми мжки. Тя се принуди да настжпи единъ по единъ, съ голѣми интервали, а всѣка картечница покриха съ платнища, и я носѣха като носилка.

Докато ставаше това, дружиннитѣ командири отъ бойната часть на 33-и полкъ се събраха и съставиха следния планъ за атаката: цѣлата 4-а дружина да настжпи къмъ окопитѣ на

[1]) Тая дружина, както се каза, бѣше изпратена още миналия день, и се прецеждаше почти цѣли 24 часа.

Караколъ Нокта. Тя ще бѫде поддържана отъ две роти отъ 2./34. дружина и две роти отъ 1./33. дружина. Дѣснофланговитѣ две роти отъ 1./33. дружина и две роти отъ 3./34. дружина да се насочатъ и превзематъ Черното укрепление съ високитѣ амбразури (Баглъкъ табия).

Старшиятъ отъ дружиннитѣ командири докладва тоя планъ на командира на 33-и полкъ, и последниятъ го одобри, но заповѣда да се чака заповѣдь за изпълнението му.

Причинитѣ, които накараха командира на полка да чака, той е изложилъ въ цитираното по-горе донесение — пристигането на изпратената дружина отъ 19-и полкъ и излизането на 34-и полкъ на една линия съ 33-и полкъ. Обаче, командиръть на дружината отъ 19-и полкъ, като съумѣ съ прецеждането да закъснѣе 24 часа, успѣ да се забави още нѣколко часа, за да не вземе участие въ атаката, а за 34-и полкъ командиръть на полка пише въ реляцията си:

„Въ това време се получи заповѣдь отъ командира на бригадата да настѫпи полка, съ съобщение, че лѣвиятъ флангъ е обезпеченъ. Дадохъ заповѣдь за настѫпление. Настѫплението се подготви отъ всички части съ вихрова стрелба, която противникътъ осезателно почувствува. Моментътъ за настѫпление настана. Отъ нѣкои флангове войницитѣ почнаха да се прехвърлятъ напредъ, и всичко тъкмо хвърляше последния си куршумъ, за да настѫпи. Въ тоя моментъ силна канонада отъ фланга и отъ фронта се изсипа върху ни. Силниятъ неприятелски артилерийски, пушеченъ и картеченъ огънь отъ фланга — лѣвото укрепление — пронизваше полка отъ единия до другия флангъ. Отъ фронта противникътъ усили до най-висока степень огъня си. Оказа се, че настѫплението не бѣ осигурено отъ фланга, и заповѣдахъ то да се спре, което и стана. Обаче, неприятелскиятъ огънь не престана."

Трѣбва да се забележи, че една отъ важнитѣ причини, задето бригадата не можа да напредне, бѣха димнитѣ патрони, съ които голѣма часть отъ стрелцитѣ си служеше. Димътъ, отъ една страна, прѣчеше на стрелбата, отъ друга, — привличаше турския огънь.

Къмъ това време — около 2 ч. 30 м.—3 ч. сл. пл. — командиритѣ на полковетѣ, вѣроятно, сѫ получили заповѣдьта отъ командира на бригадата, основана върху такава отъ началника на дивизията и отъ командуващия Съединенитѣ армии:

„Настѫпването и атаката на Караколъ Нокта се отмѣнява по заповѣдь. Стойте на мѣстата си, здраво утвърдени."

Скоро следъ това се получи друга заповѣдь, писана отъ сѫщия въ 2 ч. 35 м. сл. пладне:

„Бригадата, подъ прикритието на мъглата, вечерната тъмнина и огъня на артилерията, незабелязано да се оттегли на старата си позиция, като 33-и и 34-и полкове заематъ бойнитѣ участъци, които по-рано заемаха, а 19-и полкъ, като бригадна поддръжка, да застане на западния склонъ на хребета южно отъ Субатчую. Бригадата на тази позиция да се задържи на всѣка цена. Азъ ще се намирамъ на позицията на бригадната поддръжка."

По-късно командиритѣ на полковетѣ получиха отъ командира на бригадата следното освѣтление за положението, писано въ 4 ч. сл. пладне:

„Общо положение. — Неприятелтъ силно притиска 3-а и 6-а дивизии; 4-и полкъ принудително отстжпва; на 17-и полкъ е заповѣдано да отстжпи. На основание горното общо положение и писмено разрешение отъ началника на 9-а дивизия, разпореди се съ заповѣдь № 233 бригадата да се оттегли на старата си позиция, на която да се задържи на всѣка цена."

Въ това време пристигна още една дружина отъ 19-и полкъ; тя бѣ оставена въ бригадна поддръжка.

На мръкване падна мъгла. Подъ нейното прикритие и подъ прикритието на тъмнината, полковетѣ отстжпиха, безъ да бждатъ забелязани, нито обезпокоявани отъ турцитѣ, и заеха старитѣ си позиции между Уклали и Езетинъ. 34-и полкъ имаше въ първа линия 3-а и 1-а дружини съ картечната рота, а въ втора — 2-а и 4-а дружини. 33-и полкъ имаше въ първа линия 4-а и 3-а дружини, а между тѣхъ — картечната рота; въ втора линия бѣше 1-а дружина.

Артилерията остана на своитѣ позиции; само 2-а с. с. батарея, позицията на която оставаше предъ пехотата, се оттегли при другитѣ батареи.

Дейность на 1-а бригада отъ 4-а Преславска дивизия. — 1./4. бригада бѣше въ разпореждане на началника на 9-а дивизия. Отъ нея 1./19. дружина бѣше изпратена да подкрепи 2-а бригада още на 4-и ноември. Дружината, неизвестно дали по неполучаване заповѣдь или по небрежность, не използува нощьта и мъглата, за да излѣзе въ първата линия. Нощьта срещу 5-и тя прекара предъ артилерийската позиция, а на 5-и ноември се прецежда подъ най-силенъ турски огънь и едва успѣ, разстроена, да мине съ една часть рѣката и да заеме окопитѣ до самата нея, а съ другата — се окопа западно отъ рѣката. 2./19. дружина бѣше оставена въ бригадна поддръжка, на височинитѣ източно отъ Субатчую. На 5-и ноември дружината остана

на сѫщото мѣсто, безъ да получи каквато и да е заповѣдь. 1./7. дружина бѣ изпратена презъ нощьта срещу 5-и да подкрепи 1-а бригада. Тя бѣ въ бригадна поддръжка, на малката височина югозападно отъ Кестенликъ. Останалитѣ дружини, подъ командата на бригадния командиръ, бѣха разположени: 3./19. и 4./19. дружини — два километра югоизточно отъ Уклали, а тритѣ дружини отъ 7-и полкъ — задъ височината северно отъ Субатчую. На 5-и, сутриньта, командирътъ на бригадата, по заповѣдь, изпрати 4./7. дружина въ разпореждане на командира на 1-а бригада. Дружината зае позиция при гаубичното отдѣление.

Сѫщия день, въ 7 ч. пр. пл., се дадоха въ разпореждане на сѫщия бригаденъ командиръ още две дружини отъ 43-и полкъ, обаче дружинитѣ пристигнаха едва на следния день.

Въ 12 ч. 35 м. сл. пл., по заповѣдь отъ началника на 9-а дивизия, 3./7. дружина бѣ изпратена въ разпореждане на командира на 4-и полкъ. Въ 1 ч. 15 м. сл. пл. командирътъ на бригадата получи заповѣдь да изпрати на 2-а бригада още една дружина. Изпратена бѣ 4./19. дружина, но дружината зае мѣстото си като бригадна поддръжка едва вечерьта, когато бригадата бѣше отстѫпила.

Вечерьта, преди оттегляне на първоначалната позиция, бригадата имаше: 1./7. дружина — въ полкова поддръжка на 17-и полкъ, 4./7. и 3./7. дружини — въ бойната часть на 4-и полкъ, три дружини отъ 19-и полкъ — при 2-а бригада, а 2./7. и 3./19. — разположени северно и южно отъ Субатчую, въ маневрени войски.

Дейность на дивизионното командуване. — Донесението за безредното отстѫпление на 4-и полкъ стигна въ Щаба на дивизията въ 11 ч. 30 м. пр. пладне. Сѫщото донесение съобщаваше и за отстѫплението на 3-а дивизия. Началникътъ на дивизията смѣташе своитѣ маневрени войски „почти за изчерпани“, и донесе въ Щаба на Съединенитѣ армии за положението. Командуващиятъ Съединенитѣ армии даде въ негово разпореждане и 44-и полкъ. Обаче, полкътъ пристигна следъ заповѣдьта за отстѫплението — въ 3 ч. 10 м. — и се разположи на лѣвия флангъ, задъ отстѫпилия 4-и полкъ.

Къмъ 3 ч. сл. сл. пл. началникътъ на дивизията получи отъ командуващия Съединенитѣ армии следната заповѣдь:

„Предвидъ голѣмото съпротивление, което противникътъ оказа по цѣлата линия, армията временно ще премине къмъ отбрана на

заетитѣ позиции. Усилете вашитѣ пехотни прикриващи позиции по дѣсния брѣгъ на р. Еникьойска, предъ артилерията. Усилете нощесъ вчерашнитѣ си окопи и бѫдете готови да посрещнете въ тѣхъ противника, съ каквито и сили да ви атакува. Нощесъ незабелязано оттеглете гаубичното отдѣление назадь, на укрепената наша позиция, на моя наблюдателенъ пунктъ. Приберете тази нощь частитѣ отъ втората линия и ги приведете въ редъ, като си образувате участъковъ дивизионенъ резервъ поне отъ една бригада. Гледайте, обаче, да не отслабите предната си линия до степень да бѫде атакувана и взета отъ противника, защото тогава ще си изложите артилерията. На височината около моя наблюдателенъ пунктъ ще бѫде събрана бригадата отъ 4-а дивизия, която е въ мое разпореждане. Ако намирате, че артилерията на полковникъ Кадановъ е много издадена, оттеглете застрашената ѝ часть на вчерашнитѣ ѝ позиции. Бѫдете нощесъ бодри и готови да срещнете всѣкакви нощни опитвания на противника да ви атакува. Вземете мѣрки да не се пущатъ назадъ никакви болни, освенъ тежко раненитѣ. Азъ ще се намирамъ въ Акъ Аланъ. Вие нощувайте всички на позицията. Всички офицери да бѫдатъ по мѣстата си. Пропускъ — „затворъ“, отзивъ — „Загора“.“

Началникътъ на дивизията предаде на бригадитѣ дума по дума цитираната телеграма, като имъ заповѣда да заематъ старитѣ си позиции.

Малко следъ това той получи отъ командуващия Съединенитѣ армии телеграма, въ която му съобщаваше, че за началникъ на дѣсния участъкъ отъ дивизията му се назначава началникътъ на 4-а дивизия, генералъ Бояджиевъ, и му предлага да „даде на последния инструкция, за да може да влѣзе въ ролята си“.

Възъ основа на тая заповѣдь, началникътъ на 9-а дивизия назначи началника на 4-а дивизия за началникъ на участъка „отъ височината при Уклали на югъ, до височината единъ клм. северно отъ Езетинъ“. Въ участъка влизаха 33-и полкъ (три дружини), 34-и полкъ, 19-и полкъ (три дружини), две с. с. отдѣления отъ 9-и артилер. полкъ, две не с. с. отдѣления отъ 5-и артилер. полкъ и една пионерна рота.

Вечерьта въ разпореждане на началника на 9-а дивизия бѣ дадена и цѣлата 3./4. бригада. Тя разположи полковетѣ си: 43-и — западно отъ Субатчую, а 44-и — на лѣвия флангъ на 4-и полкъ.

Причинитѣ за неуспѣха на 9-а Плѣвенска дивизия. — Въ реляцията си началникътъ на 9-а дивизия посочва като причини за неуспѣха на дивизията въ бойоветѣ на 4-и и 5-и следнитѣ:

1) Липсата на едно основно познаване предлежещата мѣстность и укрепления.

2) Непознаване силитѣ и разположението на противника.
3) Силнитѣ укрепления, които даваха надеждна закрила на пехотата на противника.
4) Силниятъ огънь на многочислената турска артилерия, която поразяваше съ най-действителенъ огънь настѫпващата пехота, а бѣше вънъ отъ действителния огънь на българската артилерия.
5) Непълно съгласуване действията на пехотата съ тѣзи на артилерията.
6) Съвършено откритата мѣстность, която не даваше никакво прикритие на частитѣ.

Вънъ отъ тѣзи материални причини, къмъ които може да се прибавятъ още много други, най-сѫществена причина за малкия успѣхъ презъ тѣзи два дни трѣбва да се търси въ моралното състояние на войскитѣ. Частитѣ тръгнаха напредъ съ най-голѣмъ устремъ и още отначало се сблъскаха съ неизвестността и мѫчнопреодолимитѣ препятствия. Даже малката рѣкичка Кара су взе много жертви. Дотолкова нѣмаше възможность да се направи и най-елементарно разузнаване. Неочакваната съпротива на турцитѣ и неуспѣхътъ презъ първия день решиха сѫдбата на боя. Мѫчно бѣше да се искатъ по-голѣми усилия. Неуспѣхътъ сѫществуваше, преди той да се е реализиралъ. Въ съзнанието на голѣмата часть отъ бойцитѣ бѣше проникнала мисъльта, че атаката съ открита сила на една укрепена позиция, почната въ неизвестность и неподдържана нито отъ стремителното втурване напредъ на поддръжкитѣ, нито отъ действителния огънь на артилерията, не можеше да има добъръ край. Фронтоветѣ за атака бѣха голѣми, преднитѣ линии — тънки. Всѣки се обръщаше встрани и назадъ и не виждаше никого. Всѣки се чувствуваше усамотенъ на бойното поле. Всички виждаха своитѣ съседи или много назадъ или много встрани. Реляциитѣ сѫ найясно отражение на това психическо състояние. Може да се каже, че следъ първия день вѣрата въ успѣха бѣше изгубена. Частитѣ не се вдигнаха повече напредъ отъ достигнатитѣ вечерьта на 4-и ноември позиции, нито презъ нощьта, нито презъ деня на 5-и ноември. Тѣ показаха, обаче, пасивна съпротива и голѣма твърдость, като останаха на мѣстата си непоколебими презъ цѣлия день на 5-и ноември и отстѫпиха презъ нощьта само по заповѣдь. Това стойко държане съ самопожертвуване и доблестно повиновение заслужава да бѫде напълно оценено.

Бойовете на частите отъ I армия на 5-и ноември.

Разпорежданията на командуващия армията.

На 4-и, въ 5 ч. сл. пл., командуващиятъ I армия изпрати до началника на Конната дивизия предупреждение, че на 5-и дивизията ще остане въ Аврен. Следъ половинъ часъ той изпрати до началницитѣ на 1-а и 6-а дивизии следното предупреждение:

„Повѣрената ви дивизия ще остане да нощува на бойни начала и мѣста, кѫдето нощьта ще я завари. Влѣзте въ тѣсна връзка съ 1-а (6-а) дивизия. Желателно е пехотнитѣ части да застанатъ по възможность по-близо до отбранителната линия на противника. Частитѣ да се окопаятъ. Сѫщо и артилерията да промѣни и да застане на сгодни позиции и да се окопае. За утре дивизията да бѫде готова за действие въ 5 ч. пр. пл., като се има предвидъ, че ще действува срещу сѫщия обектъ, както и днесъ. Съставътъ на дивизията остава сѫщия. Подробна заповѣдь за утрешнитѣ действия ще последва."

Въ 7 ч. 30 м. сл. пл. командуващиятъ армията получи директивата отъ командуващия Съединенитѣ армии и веднага изпрати до началницитѣ на дивизиитѣ следната заповѣдь:

„Следъ днешния рекогносцированъ бой пехотнитѣ части на 1-а и 6-а дивизии отъ повѣрената ми армия сѫ напреднали на около два клм. и сѫ стигнали линията р. Кара су и нейния източенъ притокъ.

Утре, въ 5 ч. пр. пл., армията ще продължи действията си за атакуване противника, при което разпредѣлението на частитѣ отъ армията остава сѫщото, както въ заповѣдь № 51 отъ 3-и того.

Дивизиитѣ отъ първата линия (1-а и 6-а) ще действуватъ срещу сѫщитѣ обекти. Препорѫчвамъ воденето на боя срещу закрититѣ позиции да се извършва методично, а артилерията непремѣнно да поддържа съ най-действителенъ огънь атаката на пехотата. Пехотата трѣбва да настѫпва внимателно, за да не попадне подъ фланговъ огънь — пехотенъ и артилерийски, и да се окопава на всѣка крачка. Завладѣното пространство, макаръ и попаднало подъ прекръстенъ огънь, пехотата не трѣбва да отстѫпва, а да се окопава на мѣстото и да се държи опорно.

Артилерията ще трѣбва да действува въ предѣлитѣ на действителния артилерийски огънь, за да не поколебава вѣрата на пехотата въ успѣха на артилерийската стрелба. Стрелба на 5000—6000 метра не трѣбва да се допуща, защото такава стрелба е безрезултатна. Затова артилерията трѣбва непремѣнно да мѣнява позициитѣ си, щомъ е останала по-далечъ отъ разстоянието на действителния артилерийски огънь."

Въ 10 ч. сл. пл. до командира на 10-и коненъ полкъ бѣ изпратена следната телеграма:

„1) Полкътъ утре да разузнава така, както бѣ наредено съ заповѣдьта № 51, т. е., както бѣше заповѣдано за днесъ.

2) Днесъ не сж се получили своевременно донесения отъ Васъ, когато въ сжщность е имало какво да се донася, като напримѣръ за направения малъкъ десантъ и какъ се е завършилъ той.“

На 5-и, въ 8 ч. 30 м. пр. пл., командуващиятъ армията отиде на наблюдателния си пунктъ, на върха единъ и половина клм. западно отъ гр. Чаталджа, обаче гжста мъгла покриваше бойното поле и прѣчеше да се наблюдава боя. Къмъ 10 ч. пр. пл. мъглата се вдигна отъ долината на Кара су, но остана по високитѣ мѣста до 3 ч. сл. пл., и командуващиятъ армията не можеше да види нищо.

Боятъ на 6-а Бдинска дивизия. На 4-и, въ 11 ч. 30 м. сл. пл., началникътъ на дивизията издаде заповѣдь, въ която се повтаряше заповѣдьта по армията, като особено подчерта оня пунктъ, въ който се препоржчва боя да се води методично. Това бѣ направено предвидъ допуснатитѣ увлѣчения на бригадитѣ миналия день.

На 5-и, сутриньта, той съ щаба си отиде на наблюдателния пунктъ, единъ клм. северозападно отъ Чаталджа, и въ 8 ч. 30 м. пр. пл. донесе, че положението на дивизията е сжщото, каквото е било на 4-и, че бригадитѣ настжпватъ, и че е усилилъ 2-а бригада съ две дружини.

Боятъ на 1-а бригада. — Понеже въ боя на 4-и турцитѣ не предприеха настжпателни действия и никжде не показаха значителни пехотни части, командирътъ на 1./6. бригада реши да остави въ бойна часть 15-и полкъ, който презъ нощьта бѣ заелъ съ три дружини окопитѣ на 3-и полкъ по югозападната часть на Накашкьойския гребенъ, а една дружина имаше на западния брѣгъ на р. Катарджи су. 3-и полкъ, пострадалъ миналия день, остана въ бригадна поддръжка. За действията презъ този день командирътъ на бригадата заповѣда:

„§ 1. Днесъ, въ 5 ч. пр. пл., армията ще продължи действията си и ще атакува противника.

§ 2. Повѣрената ми бригада въ 5 ч. пр. пл. да продължи действията съгласно заповѣдьта ми № 26, като:

1) Полковникъ Храновъ — 15-и полкъ (четири дружини) и пионерната рота — да настжпи по посока Махмудие—Махмудъ Паша и да завладѣе последователно фортоветѣ Махмудие и Махмудъ Паша; да води боя методично, да се окопава на всѣка завладѣна крачка земя.

Завладѣното пространство земя по никой начинъ да не се напуска, а да се окопава и държи опорно. При настжпването къмъ даденитѣ обекти, да съобразява действията си съ съседнитѣ части и да държи тѣсна връзка, за да не попадне подъ фланговъ огънь.

2) Полковникъ Теневъ — 3-и полкъ (четири дружини) — бригадна поддръжка — да остане задъ северозападния край на Езетинъ.

3) Артилерия — майоръ Тодоровъ — отъ 2-и артилерийски полкъ (три батареи) — да поддържа пехотата като действува въ предѣлитѣ на действителния артилерийски огънь.

§ 3. Разпорежданията за другитѣ части оставатъ сжщитѣ — вчерашнитѣ.

§ 4. Азъ ще бжда първоначално на северозападъ отъ Езетинъ, при бригадната поддръжка."

15-и полкъ бѣ на позиция източно отъ Катарджи су: 2-а дружина — съ фронтъ къмъ укрепленията Махмудие и Хамидие № I и № II; 4-а дружина — съ фронтъ къмъ Махмудие и Караколъ Нокта; между дветѣ дружини на позиция бѣ картечната рота; 3-а дружина, отъ която една рота бѣше останала прикритие на артилерията, бѣ полкова поддръжка, задъ дѣсния флангъ; 1-а дружина — североизточно отъ Езетинъ, на западния брѣгъ на Катарджи су, съ задача да прикрива лѣвия флангъ. Презъ нощьта дружината усъвършенствува окопитѣ си за стрелба стоишкомъ и за защита отъ шрапнелния огънь. 3-и полкъ се разположи, като поддръжка, въ дола северозападно отъ Езетинъ.

Придаденитѣ къмъ бригада 1./2. и 2./2. с. с. артилер. отдѣления и дветѣ отдѣления отъ 10-и артилерийски полкъ останаха на позицията си, източно и югоизточно отъ Езетинъ.

Щомъ съмна, турцитѣ откриха силенъ пехотенъ огънь. Къмъ 7 ч. започна да стреля и артилерията имъ откъмъ Караколъ Нокта и Махмудие. Българската пехота и артилерия имъ отговаряха отвреме-навреме.

Бойната часть на бригадата бѣ напредъ, както по отношение 2-а бригада, вдѣсно, така и спроти 9-а дивизия, влѣво, и при категоричнитѣ заповѣди да се настжпва методично, бригадата, за да не изпадне подъ фланговъ огънь, трѣбваше да чака да напреднатъ съседнитѣ части, и тогава да тръгне напредъ. Но съседнитѣ части напредваха съвсемъ бавно. 9-а дивизия не можа да завладѣе Баглъкъ табия, а 2./6. бригада се бавѣше около чифл. Ескидже.

Въ 10 ч. 30 м. началникътъ на дивизията заповѣда на бригадния командиръ да съдействува на 2-а бригада, която атакува форта Хамидие. Командиръ̀тъ на бригадата заповѣда на командира на 15-и полкъ да действува въ флангъ на турцитѣ, които

заематъ севернитѣ склонове на височината съ укреплението Хамидие № II. Но турцитѣ държеха подъ най-силенъ огънь 15-и полкъ, и той можа да окаже съдействие само съ стрелба отъ картечници и съ залпове отъ 2-а дружина. По този начинъ 1./6. бригада не можа да напредне до вечерьта. Отъ силния турски огънь българитѣ нѣмаха почти никакви загуби, защото бѣха добре окопани.

Турцитѣ не предприеха настжпателни действия. Тѣ изпращаха напредъ само малки разузнавателни партии, които биваха прогонвани съ огънь.

Артилерията въ бригадния участъкъ не взе деятелно участие въ борбата. Нѣкои батареи обстрелваха отвреме-навреме турскитѣ окопи и батареи, и само едно орждие обстреля укреплението Караколъ Нокта.

Боятъ на 2-а бригада. — Командиръть на 2-а бригада въ 5 ч. пр. пл. по телефона заповѣда на полковитѣ командири да се втурнатъ въ атака и да завладѣятъ чифл. Ескидже и близкитѣ до него турски окопи. Къмъ 8 ч. той получи и отъ началника на дивизията заповѣдь съ подобно съдържание.

Полковетѣ бѣха замръкнали на западния брѣгъ на Катарджи су: 36-и полкъ имаше: срещу северния край на чифлика на източния брѣгъ на Катарджи су — 4-а дружина, а на западния брѣгъ на рѣката — 2-а дружина, картечната рота и 1-а дружина. Две роти отъ 3-а дружина бѣха въ поддръжка, задъ лѣвия флангъ на полка. 35-и полкъ имаше: срещу южния край на чифлика 4-а и 3-а дружини съ картечната рота, полкова поддръжка — 1-а дружина; 2-а дружина съ две роти отъ 36-и полкъ бѣше маневрени войски, при ж.-п. ст. Чаталджа. Придаденото къмъ бригадата 3./2. с. с. артилер. отдѣление презъ нощьта се премѣсти въ долината на притока, който се втича въ Кара су югоизточно отъ Езетинъ. Пионеритѣ построиха мостъ надъ притока.

Командиръть на 36-и полкъ, като получи по телефона заповѣдьта за настжпление, разпореди веднага — дружинитѣ да настжпятъ въ сжщия боенъ редъ. 1-а и 2-а дружини и картечната рота настжпиха къмъ 5 ч. 30 м., но бѣха срещнати съ силенъ пехотенъ и артилерийски огънь. Турскитѣ батареи откъмъ Томашъ I, Хамидие I и Караколъ Нокта биеха странично и нанасяха най-голѣми загуби. Подъ тоя огънь дружинитѣ минаха Катарджи су и въ подножието на височината, на която е фортъть Хамидие, се окапаха. Тамъ бѣше и 4-а дружина, която се бѣ

настанила въ дола, който иде отъ Накашкьой. Оттамъ дружинитѣ откриха огънь. По-нататъшното настжпление се спъваше главно отъ чифлика Ескидже.

Въ 7 ч. 35 м. батареитѣ, придадени къмъ бригадата, откриха огънь по турскитѣ батареи, по които стреляха на 4-и, и по чифлика Ескидже. Когато 9-а батарея се бѣше пристреляла по чифлика, пристигна войникъ, изпратенъ отъ командира на 36-и полкъ да съобщи, че чифликътъ е заетъ отъ български войски. Поради това стрелбата по него се прекрати. Но въ сжщото време пристигна другъ войникъ, изпратенъ отъ командира на 35-и полкъ, съ молба да се обстреля чифлика, понеже билъ заетъ отъ турски стрелци и картечници, които не позволяватъ на дружинитѣ да настжпятъ. Командирътъ на отдѣлението изпрати да се провѣри, дали наистина турцитѣ сж още въ чифлика, и не смѣеше да продължи стрелбата.

Предъ фронта на 35-и полкъ презъ нощьта пионеритѣ започнаха да строятъ четири моста отъ подржченъ материалъ. Турцитѣ усѣтиха, че се строи, и откриха силенъ пехотенъ огънь, но, поради голѣмата тъмнина, огъньтъ не попрѣчи, и мостоветѣ бѣха свършени.

Сутриньта командирътъ на 35-и полкъ, като получи заповѣдьта за настжпление, заповѣда на дружиннитѣ командири отъ бойната часть да настжпятъ въ 5 ч. пр. пл. и да атакуватъ Хамидие № II. Заповѣдьта бѣ изпратена късно; командирътъ на 4-а дружина я получи въ 6 ч. пр. пладне. Той веднага поведе дружината напредъ. Съмваше. Турцитѣ откриха силенъ пехотенъ огънь откъмъ Хамидие и откъмъ чифл. Ескидже, подъ него ротитѣ минаха рѣката по мостоветѣ, построени отъ пионеритѣ.

Командирътъ на 3-а дружина получи заповѣдьта още по-късно — въ 6 ч. 30 м. пр. пладне. Когато настжпи, бѣше съмнало, и турскиятъ пехотенъ огънь бѣше най-силенъ. Подъ тоя огънь командирътъ поведе дружината си и мина рѣката по построенитѣ мостове. Тъй като нѣмаше ни огнева, ни техническа връзка съ 1-а дивизия, вдѣсно, то дружинниятъ командиръ изпрати силенъ патрулъ въ тая посока и едната рота отъ поддръжката постави въ отстжпъ вдѣсно. Въпрѣки голѣмитѣ загуби, веригитѣ съ настжпване поединично и по групи, и окопавайки се, напредваха, макаръ и бавно. Настжплението особено се затрудни, когато влѣзе въ действие и турската артилерия. Къмъ 10 ч. пр. пл. смѣлитѣ стрелци стигнаха на склона който се спуща отъ Хамидие, и едва къмъ 1 ч. 30 м. сл. пл.

цѣлата дружина бѣше тамъ. 3-а дружина настжпваше по сжщия начинъ. Тукъ направиха опитъ за настжпване съ торбички пълни съ пръсть. Войницитѣ търкаляха предъ себе си торбичкитѣ и се прикриваха задъ тѣхъ.

Най-голѣма прѣчка при настжплението полковетѣ отъ бригада срещнаха въ защитницитѣ на чифлика Ескидже, които бѣха привели зданията въ отбранително положение, и оттамъ обстрелваха странично настжпващитѣ, безъ да бждатъ обезпокоявани отъ българската артилерия. Последната, поради невѣрно съобщение отъ командира на 36-и полкъ, не стреляше по чифлика. Още къмъ 7 ч. 30 м. пр. пл. командирътъ на бригадата получи донесение отъ двамата полкови командири, че безъ артилерия не могатъ да превзематъ каменнитѣ здания, отъ които турцитѣ стрелятъ почти въ опоръ съ пушки и съ картечници. Поради това командирътъ на бригадата заповѣда на артилерийското отдѣление да разбие стенитѣ на каменнитѣ здания. Въ това време и командирътъ на артилерийското отдѣление се бѣ осведомилъ за положението въ Ескидже, и откри огънь по него, а бригадниятъ командиръ заповѣда на полковетѣ да атакуватъ чифлика. 36-и полкъ трѣбваше да атакува северно отъ чифлика, а 35-и — да атакува самия чифликъ и южно отъ него.

Възъ основа на това разпореждане, командирътъ на 35-и полкъ въ 9 ч. 26 м. пр. пл. заповѣда на дружиннитѣ командири:

„Заповѣдано е съвмѣстно съ 36-и полкъ да атакуваме чифлика и да унищожимъ защитницитѣ му. 3-а дружина да действува вдѣсно отъ чифлика и да застрашава тила на защитницитѣ му. 36-и полкъ ще действува влѣво отъ чифлика и ще застрашава тила на турцитѣ, 4-а дружина да действува по фронта. Въ помощь на 3-а дружина изпращамъ 2-а рота. Атакувайте съвмѣстно и енергично, следете за раненитѣ, особено въ лѣвитѣ ржце. . . .“

Командирътъ на 4-а дружина получи тая заповѣдь въ 10 ч. 07 м. пр. пладне. Дружината му бѣ насочена къмъ Хамидие № II, т. е. въ посока южно отъ чифлика. Часть отъ веригитѣ бѣха стигнали склона, цѣлата бойна часть се бѣ упжтила къмъ сжщия склонъ, и не бѣ възможно да се повърне. Затова командирътъ на дружината заповѣда на 13-а и 14-а роти, които бѣха въ поддръжка, да се премѣстятъ, за да атакуватъ чифлика по фронта. Казанитѣ роти бѣха на 1200—1400 крачки отъ Хамидие № II, когато почнаха да се премѣстватъ на северъ. Тъй като се движеха успоредно на турския фронтъ и търпѣха голѣми загуби, то настжплението ставаше много бавно — по единъ или по двама и на кжси разстояния.

По-близката 14-а рота първа се добрà до дола Куртъ дере, което минава северозападно отъ чифлика. Къмъ 2 ч. сл. пл. тамъ стигна и 13-а рота. Въ това време 15-а и 16-а роти бѣха стигнали склона на 800 крачки отъ Хамидие № II. Командиратъ на дружината имъ заповѣда да се окопаятъ тамъ и да чакатъ.

Бавнитѣ действия предизвикаха бригадния командиръ да даде друга заповѣдь за настжпление, а на пладне издаде трета заповѣдь:

„Въ 2 ч. 30 м. настжпете за завладяване Хамидие № II."

Когато командиратъ на 35-и полкъ получи тая заповѣдь, чифликътъ Ескидже още не бѣ заетъ. Той изпрати на дружиннитѣ командири преписъ отъ заповѣдьта на бригадния командиръ, и придружена съ негова заповѣдь:

„Въпрѣки двукратната ми заповѣдь да настжпятъ и да завладѣятъ чифлика, азъ повече отъ два часа наблюдавамъ пълно бездействие на ротитѣ отъ 3-а и 4-а дружини. За тежкитѣ последствия отъ престжпното Ви бездействие Ви държа всецѣло отговорни. Тукъ прилагамъ за знание и изпълнение телеграмата на командира на бригадата..."

На тая заповѣдь командиратъ на 4-а дружина донесе:

„Събрахъ досега предъ чифлика само две роти, съ които ще го атакувамъ, за да го заема. Дружината на майоръ Чинтуловъ[1]) е въ сжщия суходолъ вдѣсно отъ менъ и нѣма да настжпи повече; нѣма заповѣдь. 3-а дружина отъ нашия полкъ не се вижда вдѣсно отъ менъ."

Въ 2 ч. 20 м. сл. пл. дружинниятъ командиръ започна да премѣства дветѣ роти по дола право срещу чифлика. Тъй като долътъ е дълбокъ около единъ метъръ, и брѣговетѣ му — отвесни, премѣстването стана бързо и скрито отъ турскитѣ окопи. Обаче, турската артилерия откъмъ Караколъ Нокта откри огънь по тѣхъ и причини голѣми загуби. Най-после, ротитѣ се събраха въ дола, на 200 крачки срещу чифлика, и започнаха да пропълзяватъ къмъ него.

Въ това време 7-а и 9-а батареи бѣха успѣли да разрушатъ чифлика, и защитницитѣ му бѣха избѣгали. Но затова турскиятъ огънь отъ Хамидие № II и откъмъ Караколъ Нокта бѣ съсрѣдоточенъ по чифлика. Ротитѣ се събраха западно близо до чифлика, въ едно мѣсто, кждето намѣриха прикритие отъ огъня на Хамидие I и на Хамидие II и отъ Караколъ Нокта. Въ 3 ч. 35 м. сл. пл. дружинниятъ командиръ, майоръ Скочевъ, донесе,

[1]) 4./36. дружина, която бѣ залегнала още презъ нощьта.

че е заелъ чифлика, и че предъ чифлика за сега е невъзможно да се заеме позиция и да се окопае, защото се обстрелва силно отъ укрепленията.

Докато ставаше това, командиръть на 3-а дружина, която, съгласно заповѣдьта, трѣбваше да застрашава тила на защитницитѣ на Ескидже, изпрати 9-а рота, която зае позиция влѣво отъ 15-а и 16-а роти, и съ фланговъ огънь съдействуваше на превземането на чифлика. Следъ падането на последния — къмъ 4 ч. 30 м. сл. пл. — дружината зае позиция южно отъ 4-а дружина и на една линия съ нея.

Влѣво, 1-а и 2-а дружини отъ 36-и полкъ така сѫщо настѫпиха, но тѣ бѣха подложени на силенъ артилерийски огънь откъмъ Караколъ Нокта. По едно време отъ тая посока се показа и турска пехота съ картечници, поради което дружинитѣ едва стигнаха въ суходола, кѫдето се бѣ прикрила и 4-а дружина отъ сѫщия полкъ и останала тамъ до вечерьта.

Полковата поддръжка на 35-и полкъ — 1-а дружина — се държеше задъ срѣдата на бойната часть, но близо задъ 3-а дружина. Тя напредна всичко 500 крачки и се окопа. Около пладне командиръть на полка изпрати 2-а рота да подкрепи 3-а дружина. Ротата, обаче, излѣзе само 50 крачки напредъ и остана тамъ, защото нѣмало мѣсто за нея въ бойната часть. Въ 2 ч. 30 м. сл. пл. командиръть на полка заповѣда дружината да бѫде готова за атака на Хамидие № II, щомъ настѫпятъ преднитѣ дружини. Дружината се приготви и чака до 3 ч. 30 м. сл. пл., когато командиръть на полка заповѣда дружинитѣ да се окопаятъ на заетитѣ мѣста.

Полковата поддръжка на 36-и полкъ — две роти отъ 3-а дружина — се премѣсти малко напредъ и остана задъ лѣвия флангъ на бойния редъ.

Другитѣ две роти отъ сѫщата дружина и 2./35. дружина, които бѣха бригадни маневрени войски, излѣзоха само 500 крачки напредъ и останаха тамъ презъ цѣлия день, като се окопаха добре. Въ 6 ч. сл. пл. 10./36. рота бѣ изпратена въ разпореждане на командира на 36-и полкъ. Заедно съ ротата замина и командиръть на 3-а дружина, който водѣше съ себе си 150 войници, събрани отъ него съ помощьта на конницитѣ въ гр. Чаталджа, кѫдето подъ разни предлози се бѣха отклонили отъ боя. Той имаше поржчение да предаде тия бѣгълци на командира на 36-и полкъ, съ заповѣдь на следния день да бѫдатъ поставени въ първата линия, и да атакуватъ и превзематъ единъ турски

окопъ, за да изкупятъ по тоя начинъ престжплението си. Презъ нощьта казанитѣ войници наистина бѣха поставени предъ първата линия, и на войницитѣ задъ тѣхъ бѣ заповѣдано на следния день да стрелятъ по тѣхъ, ако не отидатъ въ атака.

Останалитѣ петь роти отъ маневренитѣ войски на бригадата нощуваха на мѣстото, кждето се бѣха премѣстили презъ деня.

47-и полкъ, който бѣше въ разпореждане на началника на дивизията, остана презъ цѣлия день въ окопитѣ на позицията, на която бѣ осъмналъ (единъ и половина клм. западно отъ Езетинъ).

Оттегляне на дивизията. — Началникътъ на дивизията бѣше доволенъ отъ постигнатитѣ резултати. Следъ като се зае чифл. Ескидже, той смѣташе, че е подготвена атаката на укрепленията Хамидие и Махмудие, а забелязаното оттегляне на турски обози, замлъкването на часть отъ артилерията и прекратяване освѣтяването съ прожектори показваше, че може да се очаква пъленъ успѣхъ. Като получи заповѣдьта отъ командуващия I армия за по-нататъшнитѣ действия, той отдаде следната заповѣдь:

„§ 1. Споредъ добититѣ сведения, 1-а Софийска дивизия съ 2-ата си бригада е достигнала до линията на дѣсния брѣгъ на р. Кара су, срещу Бахчеишъ табия. Повѣрената ми дивизия е достигнала 500—600 метра отъ окопитѣ на укрепленията Хамидие и Махмудие.

§ 2. Утре, 6-и того, дивизиитѣ отъ 1-ата линия на I армия — 1-а и 6-а — отъ 4 ч. пр. пл. ще предприематъ нощни атаки въ опредѣленитѣ имъ участъци срещу пунктоветѣ, които ще обезпечатъ настоящето имъ положение.

§ 3. Повѣрената ми дивизия да предприеме нощни атаки въ опредѣления вече участъкъ, съ цель да обезпечи достигнатитѣ днесъ резутати. За което заповѣдвамъ:

а) 1-а бригада. — Утре, въ 4 ч. пр. пл., да предприеме нощна атака противъ своя обектъ.

б) 2-а бригада. — Утре, въ 4 ч. пр. пл., да предприме нощна атака, която да ѝ обезпечи достигнатото днесъ положение.

в) Поне часть отъ артилерията да се повдигне напредъ, на заетитѣ позиции, за да обезпечи по-нататъшното настжпване и солидно закрепяване на завладѣния участъкъ. . .“

Командиръть на 1-а бригада получи тая заповѣдъ въ 10 ч. сл. пл. и веднага отдаде писмена заповѣдъ: 15-и полкъ въ 4 ч. сутриньта да атакува форта Махмудие, а 3-и полкъ да настжпва следъ него. Командиръть на пионерната рота да построи още два моста източно отъ Езетинъ.

Въ сжщото време и командиръть на 2-а бригада получи заповѣдьта и разпореди по съдържанието ѝ.

На артилерията така сѫщо бѣше заповѣдано да разузнае съобщенията напредъ, и съ часть отъ батареитѣ да заеме позиция, откоято да може да поддържа по-отблизо пехотата.

Но къмъ полунощь въ Щаба на дивизията се получи следната телеграма:

„Армията ще застане временно въ отбранително положение. Повѣрената Ви дивизия да се оттегли още тази нощь, като остане на позиция на линията ж.-п. ст. Чаталджа — височината северно отъ Езетинъ, включително. Влѣзте въ тѣсна връзка съ 1-а Софийска дивизия, която ще се оттегли нощесъ на линията Чаталджа — Папасъ Бургасъ, а сѫщо — и съ 9-а Плѣвенска дивизия.

Заемането на тази позиция отъ повѣрената Ви дивизия да стане още тази нощь и да се укрепи солидно. Запазете достатъчно резерви и вземете мѣрки за попълването бойнитѣ припаси."

Затова въ 11 ч. 30 м. сл. пл. началникътъ на дивизията отдаде следната заповѣдь:

„§ 1. Армията ще остане временно въ отбранително положение.

§ 2. Повѣрената ми дивизия ще заеме позиция на линията ж.-п. ст. Чаталджа — височината северно отъ Езитинъ, включително, за което заповѣдвамъ:

§ 3. 1-а бригада да се оттегли на линията височината северно отъ Езетинъ, включително, до притока на р. Кара су, южно отъ Езетинъ. 2-а бригада — на линията ж.-п. ст. Чаталджа до притока на р. Кара су, южно отъ с. Езетинъ.

Артилерията: две с. с. отдѣления придавамъ на 2-а бригада, две с. с. и едно не с. с. отдѣления — на 1-а бригада; маневриращитѣ войски — 47-и полкъ (три дружини) — да заематъ позиция източно отъ Инджесъ, на притока на р. Кара су.

§ 4. Заемането на позицията да стане още тази нощь, и частитѣ да се укрепятъ солидно. Командиритѣ на бригадитѣ да запазятъ достатъчно резерви, да се свържатъ съ съседнитѣ дивизии и да вематъ мѣрки за попълване бойнитѣ припаси.

§ 5. Домакинскитѣ обози да се оттеглятъ задъ линията Инджесъ — Албасанъ.

§ 6. Огнестрелниятъ паркъ да се оттегли до пресичането на рѣката съ пѫтя Инджесъ—Албасанъ.

Дивизионниятъ лазаретъ да остане временно на мѣстото си.

§ 7. Оттеглянето на частитѣ и на обозитѣ да стане незабелязано отъ противника.

§ 8. Азъ съ Щаба ще се намирамъ на височината западно отъ Чаталджа, на кръстопѫтя Чаталджа—Чакилъ и Чаталджа—Албасанъ."

Командирътъ на 1-а бригада получи тая заповѣдъ на 6-и, въ 3 ч. пр. пладне. Той намираше, че следъ двудневнитѣ атаки да се отстѫпи така набързо, би се отразило много зле върху духа на войницитѣ и би повдигнало куража на турцитѣ, затова реши

да изпълни заповѣдьта, безъ да отстжпи нито педа земя, и затова заповѣда: командирътъ на 15-и полкъ да остави една дружина въ рекогносцированъ отрядъ на мѣстото, на позицията, а съ останалитѣ три дружини незабелязано да отстжпи западно отъ Катарджи су и да заеме позиция на най-високия гребенъ, източно отъ Езетинъ. Лѣвиятъ му флангъ да бжде срещу северния край на селото, а дѣсниятъ — да стигне до притока на Кара су, южно отъ Езетинъ. Позицията да се укрепи. Командирътъ на 3-и полкъ съ две дружини да заеме и укрепи височината северно отъ позицията на 15-и полкъ. Придадената къмъ бригадата артилерия, подъ прикритието на една рота, да остане на позициитѣ, които заемаше югоизточно отъ Езетинъ; останалитѣ две дружини отъ 3-и полкъ да останатъ въ бригадна поддръжка, западно отъ Езетинъ и северно отъ пжтя за желѣзницата.

Докато пехотнитѣ полкове изпълняваха тая заповѣдь, командирътъ на бригадата писа на командира на 2-а бригада следното:

„Получихъ отъ началника на дивизията заповѣдь да отдръпна бригадата и да заема отбранително положение отъ височата северно отъ Езетинъ до притока на Кара су, южно отъ сжщото село. Решихъ да оставя една дружина рекогносцированъ отрядъ на завладѣния гребенъ на лѣвия брѣгъ на рѣката, източно отъ Езетинъ, съ цель да прикрива завладѣното съ бой пространство и да не даде на противника да разбере, че ние отстжпваме. Желателно е, вие по сжщитѣ съображения да оставитѣ рекогносцированъ отрядъ около чифлика Ескидже, който предполагамъ, че сте заели. Рекогносцировачниятъ отрядъ да влѣзе въ връзка съ моя такъвъ отрядъ. . .“

Обаче, получи отговоръ, че 2-а бригада вече била отстжпила и че била пратила рекогносцированъ отрядъ къмъ дѣсния си флангъ. Командирътъ на 1-а бригада заповѣда да се прати силенъ патрулъ въ Ескидже, но, докато патрулътъ отиде, турцитѣ влѣзоха въ чифлика.

Между това, командирътъ на 15-и полкъ остави 4-а дружина на позицията, като рекогносцированъ отрядъ, а 2-а и 3-а дружини и картечната рота оттегли на гребена източно отъ Езетинъ, при 1-а дружина. 3-а дружина се разположи на позицията южно отъ 1-а, като имаше картечната рота на лѣвия си флангъ. 2-а дружина остана полкова поддръжка.

2-а бригада наистина отстжпи прибързано. Командирътъ на тая бригада още въ 2 ч. сл. пл. получи съобщение отъ началника на щаба на дивизията, че ще последва заповѣдь за отдръпване всички части отъ I армия, и че може веднага да отстжпи. Той заповѣда на полковетѣ и на командира на артилерийското

отдѣление да отстжпятъ и да заематъ позиция: 36-и полкъ — северно отъ ж.-п. ст. Чаталджа, като се свърже съ дѣсния флангъ на 1-а бригада, 35-и полкъ — южно отъ станцията, артилерийското отдѣление — при гр. Чаталджа.

Частитѣ още въ тъмно почнаха да отстжпватъ и до разсъмване стигнаха на мѣстата си.

Командиръ̀тъ на 47-и полкъ получи заповѣдьта за оттеглянето въ 3 ч. пр. пладне. Въ 4 ч. полкътъ въ походенъ редъ тръгна къмъ посочената позиция и на разсъмване я зае съ две дружини и картечната рота въ първа линия и една дружина въ полкова поддръжка.

Боятъ на 1-а Софийска дивизия. Още на 4-и вечерьта началникътъ на 1-а дивизия, въ Чакилъ, получи отъ командуващия I армия предупреждение и заповѣдьта, съ която му се съобщаваше, че атаката противъ сжщитѣ обекти ще продължи на следния день, въ 5 ч. пр. пладне.

Въ 11 ч. сл. пл. той разпореди:

1) До командира на 2-а бригада:

„Утре, 5-и ноември, 5 ч. пр. пл., дивизията да продължи действията си по атаката на противника. Обектитѣ оставатъ сжщитѣ, опредѣлени съ заповѣдь по дивизията отъ днешно число. Боятъ да се води методично. Пехотата трѣбва да настжпва внимателно, за да не попадне подъ фланговъ пехотенъ и артилерийски огънь. Завладѣното пространство не трѣбва да се отстжпва, а да се окопава и държи опорно. Всички началствуващи лица, включително и бригаднитѣ командири, да прекаратъ нощьта на позицията, при своитѣ части. Бждете особено бдителни."

2) До командира на 6-и полкъ:

„Полкътъ да остане на позицията, която заема."

Отъ артилерията само лѣвофланговото скорострелно отдѣление се подаде малко напредъ, задъ по-предния гребенъ. Всички батареи, въпрѣки заповѣдьта на командуващия армията, не промѣниха позициитѣ си. Началникътъ на артилерията е отбелязалъ въ своята реляция, че не било възможно това, защото на 4-и ноември пехотата била напреднала само на 800—1000 крачки, а, отъ друга страна, мѣстността била блатиста и командувана отъ турската позиция. Той разпредѣли целитѣ по следния начинъ: 2-о не с. с. артилер. отдѣление да съдействува за атаката на Гяуръ Баири, 1-о не с. с. артилер. отдѣление — за атаката

на Бахчеишкьой, а 2-о с. с. артилер. отдѣление да стреля по пехотнитѣ части около селото, а после да бие изключително пехотнитѣ части предъ форта Бахчеишъ табия.

Боятъ на 2-а бригада. — На 4-и, въ 11 ч. 20 м. сл. пл., командирътъ на 2-а бригада изпрати до началника на дивизията следното донесение:

„Дѣснофланговата дружина (1./37.) е почти на южния край на Бахчеишкьой. Подкрепена съ още една дружина, тя възнамѣрява тази нощь да завладѣе селото[1]). Другитѣ две дружини отъ първата линия сж на 1200—1500 крачки отъ обекта имъ — Бахчеишъ табия. Връзка съ 6-а дивизия и съ 1-а бригада не е установена, понеже между 6-а дивизия и бригадата ми мѣстностьта е изкуствено наводнена, и 6-а дивизия е по-назадъ. Съ 1-а бригада (6-и полкъ), въпрѣки нееднократнитѣ опити, не можа да се установи връзката. Взети сж всички мѣрки за установяването ѝ и за обезпечение фланговетѣ ни. Въ днешния бой 37-и полкъ има ранени и контузени около 10 офицери и 200 войници. Убити, сравнително, сж малко. Почти всички убити и ранени сж отъ шрапнеленъ огънь, защото предъ лѣвия флангъ и предъ срѣдата пехотенъ неприятелски огънь не е имало.

Въ днешния бой има заболѣли отъ 37-и полкъ двама дружинни командири и трима ротни командири. Ротитѣ отъ полка оставатъ да се командуватъ отъ запасни офицери, съ изключение на петь роти, които се командуватъ отъ офицери отъ действителна служба — поручици. Понеже на бойната линия сж заангажирани и оставатъ да се окопаватъ четири дружини отъ 37-и полкъ и една дружина отъ 38-и полкъ, то остава въ маневриращи войски на бригадата само една дружина, която пригѣглихъ задъ срѣдата на бойното разположение. Моля, за утрешно число да ми се разреши да привлѣка въ състава на маневриращитѣ войски на бригадата дружината, която зае люнета.

Влѣво отъ насъ има постоянно слаба престрелка.“

На 5-и, въ 2 ч. 30 м. пр. пл., той получи заповѣдьта на началника на дивизията и въ 4 ч. разпореди да продължи настжплението методично, безъ да се отстжпва завладѣната земя.

Въ това време бригадата бѣ разположена: 1./37. дружина — срещу Бахчеишкьой, на 300—400 крачки до източния ржкавъ на Кара су; 1./38. дружина — южно отъ нея и въ отстжпъ назадъ; 3./37. и 4./37. дружини — северно и по-назадъ; 2./37. дружина — полкова поддръжка; 3./38. и 4./38. дружини — бригадна поддръжка; 2./38. дружина — маневрени войски на дивизията, при артилерията[2]).

[1]) Каза се, че това, въпрѣки желанието на командира на 1./37. дружини, не се предприе.

[2]) Въ маневрени войски на дивизията бѣ назначена и 3-а дружина отъ 38-и полкъ, като остана на мѣстото си.

Бойната часть командуваше командиръть на 37-и полкъ. Той получи заповѣдьта за настжпление въ 4 ч. пр. пл., повика дружиннитѣ командири, посочи имъ отново обектитѣ за атака и на 1-а дружина каза, че тя ще атакува заедно съ 1./38. дружина.

Сериозенъ опитъ за настжпление направи само командиръть на 1./37. дружина, капитанъ Котевъ. Той получи заповѣдьта въ 5 ч. 15 м. пр. пл. и само той побърза съ дружината си да използува тъмнината и се подаде напредъ, но скоро се съмна, и турцитѣ съсрѣдоточиха огъня си отвсѣкжде върху неговата дружина, и той, като видѣ голѣмитѣ загуби, и че съседнитѣ дружини не настжпватъ да привлѣкатъ часть отъ турския огънь, спрѣ настжплението.

Командиръть на 3-а дружина получи заповѣдьта въ 5 ч. пр. пл., обаче, неизвестно по какви причини, настжплението почна, едва когато съмна, и то по молбата на командира на 1-а дружина. По групи той почна да прехвърля желѣзния пжть. Ротитѣ бѣха срещнати съ силенъ артилерийски огънь отдѣсно, отъ Гяуръ Баири, отъ фронта, отъ Бахчеишъ табия, и отлѣво, отъ съседнитѣ укрепления; огъньтъ бѣше толкова силенъ и точенъ, че, следъ кратко настжпление, ротитѣ бѣха заставени да залегнатъ и да почнатъ да се окопаватъ. По-нататъкъ настжплението ставаше по-единично, но и то бѣ съпроводено съ голѣми загуби, защото артилерията обстрелваше и единични хора.

Командиръть на 2-а дружина, която настжпваше на лѣвия флангъ на бригадата, даже не направи опитъ за настжпление. Той държа дружината окопана задъ желѣзния пжть до 10 ч. 30 м. пр. пладне.

Командиръть на 1./38. дружина така сжщо не направи нищо, за да настжпи. Наистина, когато съмна, командиритѣ на преднитѣ 2-а и 4-а роти, които видѣха настжплението на 1./37. дружина, се опитаха по свой починъ да настжпятъ, обаче въ 20 минути изгубиха 31 ранени, и това ги накара да спратъ настжплението.

Между това, командиръть на бригадата бѣ получилъ отъ началника на дивизията писмо, съ което благодарѣше на бригадата за отличнитѣ ѝ действия миналия день. Той предаде писмено тая благодарность на командира на 37-и полкъ и въ сжщото писмо писа на последния да се възползува отъ мъглата, за да напредне.

Малко следъ това, обаче, командиръть на бригадата получи отъ началника на дивизията следното писмо, писано въ 8 ч. 10 м. пр. пладне:

„6-а дивизии се е приближила доста много къмъ укрепленията Хамидие № I и II. Настѫпете и атакувайте енергично селото Бахчеишкьой и го заемете. Продължавайте атаката си на Бахчеишъ табия.

Държа ви отговорни за резултата на днешнитѣ действия и напредването на бригадата. По престрелката заключавамъ, че предъ бригадата има слаби части."

Въ отговоръ на тая заповѣдь, командирътъ на бригадата въ 8 ч. 10 м. пр. пл. донесе:

„Още тая сутринь заповѣдахъ на дружинитѣ отъ първата линия енергично да настѫпятъ. Настѫплението се затруднява отъ рѣката, която е проходима само на нѣкои мѣста (тази рѣка е оттатъкъ нанесената на картата неправилно*). Снощи лично говорихъ съ подполковникъ Сантурджиевъ[1]) срещу селото Бахчеишкьой. Доложи ми, че ще се постарае презъ нощьта да го заеме, но, както се вижда, селото е приведено въ отбранително положение, бие се съ кръстосанъ огънь, и макаръ че нашитѣ две дружини сѫ много близко до селото, не сѫ го завладѣли. Цѣлата долина се бие съ кръстосанъ огънь, и стрелятъ съ артилерия даже по единични хора. Настѫплението продължава."

Въ сѫщото време той предписа на командира на 37-и полкъ да настѫпи и да атакува енергично Бахчеишкьой и Бахчеишъ табия, като му съобщи, че 6-а дивизия наближила Хамидие № I и II, и че предъ бригадата има слаби части. Въ отговоръ, командирътъ на полка донесе:

„Частитѣ напредватъ медлено. Неприятелската артилерия, която е северно отъ кѫщичката при редута, силно безпокои частитѣ, понеже ги обсипва постоянно съ шрапнелъ. Ако е възможно, трѣбва да се съсрѣдоточи нашъ артилерийски огънь, за да се принуди да млъкне.

Току-що пратихъ заповѣдь за енергично настѫпление и получихъ вашата съ сѫщото съдържание. Следъ като почне изпълнението на тази ми заповѣдь, ще ви съобща допълнително за положението."

Командиръръ на полка, наистина, бѣ изпратилъ заповѣдь до останалитѣ назадъ дружини да настѫпятъ. На тая заповѣдь командирътъ на 4-а дружина му донесе:

„Ще настѫпя съгласно заповѣдьта Ви, но считамъ за нуждно да Ви донеса, че, вследствие кръстосания артилерийски огънь, дружината е претърпѣла голѣми загуби. 14-а и 15-а роти сѫ останали безъ офицери, а 14-а, 15-а и 16-а роти сѫ съ половинъ съставъ подофицери."

Дружинитѣ настѫпиха, но едва преднитѣ роти направиха нѣколко крачки, и силниятъ кръстосанъ артилерийски огънь ги прикова на мѣстата имъ. Най-много ги поражаваше една батарея,

*) Дружинитѣ още не бѣха стигнали рѣката; не рѣката, а турскиятъ огънь пръчеше на настѫплението.

[1]) Командирътъ на 1./38. дружина.

разположена въ северната часть на Гяуръ Баири. Командирътъ на полка помоли артилерията чрезъ бригадния командиръ и направо — да накара тая батарея да млъкне, обаче това се оказа невъзможно, защото разстоянието до батареята бѣше по-голѣмо отъ 6000 метра. Тогава командирътъ на 37-и полкъ донесе на бригадния командиръ за положението следното:

„Положението на полка е сериозно. Обстрелванъ съ кръстосанъ артилерийски огънь отъ укрепленията Бахчеишъ табия и Гяуръ Баири и северно отъ последното, всѣко движение се спира отъ тѣзи батареи. Независимо отъ това, една неприятелска картечна рота, която е около моста и контонерката на ж.-п. линия, силно поражава нашия дѣсенъ флангъ. Батареята на Гяуръ Баири стреля въ флангъ и тилъ, даже и по поддръжкитѣ. Равната мѣстность не дава никакви закрития за движение. Вследствие на всичко гореизложено, и най-малкитѣ движения напредъ се извършватъ съ голѣмъ трудъ и загуби. По сведенията, които имамъ досега, 3-а и 1-а дружини иматъ значителни загуби и днесъ, тъй че, ако нашата артилерия не застави да замлъкнатъ казанитѣ батареи и картечници, движението е рискувано. Сега направихъ опитъ за движение напредъ, но моментално бѣхъ обсипанъ съ шрапнели отъ въпроснитѣ две батареи. Положението на частитѣ е почти сѫщото, каквото вчера отбелязахъ на вашата карта. Днесъ срещу насъ се открива по цѣлата линия оржжеенъ огънь. Подкреплението на нашия дѣсенъ флангъ е належащо."

Като получи това донесение, командирътъ на бригадата донесе на началника на дивизията току-що казаното и добави: „Предвидъ на горното, изпратихъ последната дружина отъ маневренитѣ войски, съ заповѣдь подполковникъ Писинову[1]) — да подкрепи дѣсния флангъ енергично, да настѫпи и непремѣнно да завземе селото Бахчеишкьой. Моля, разпореждането ви да ми се изпрати една дружина въ маневрени войски."

И наистина, по заповѣдь на командира на бригадата, въ 12 ч. по пладне 4./38. дружина и картечната рота настѫпиха къмъ дѣсния флангъ, за да подтикнатъ 1-а дружина отъ сѫщия полкъ, та да се вземе Бахчеишкьой. Тѣ преминаха презъ западния ржкавъ на Кара су по импровизиранитѣ мостове и спрѣха до желѣзно-пѫтната линия. Въ сѫщото време началникътъ на дивизията даде и 3-а дружина въ разпореждане на бригадния командиръ и му заповѣда да действува най-енергично и да употрѣби всички усилия за достигане опредѣленитѣ обекти. Заповѣда му още — да се споразумѣе съ началника на артилерията за съгласуване действията между пехотата и артилерията. Съобщи

[1]) Командирътъ на 38-и полкъ.

му, освенъ това, че 6-а дивизия е заела чифл. Ескидже, и води решителна атака за форта Хамидие. Командиръ̀тъ на бригадата заповѣда и на 3-а дружина да подкрепи дѣсния флангъ. По недоразумение, обаче, дружинниятъ командиръ поведе дружината нѣмъ лѣвия флангъ на бригадата и стигна до желѣзния пѫть.

По-нататъшното движение на бойния редъ, поради силния артилерийски огънь, бѣ невъзможно.

Въ 1 ч. 30 м. сл. пл. бригадниятъ командиръ пакъ писа на началника на артилерията въ участъка следното:

„Отъ тази сутринь се води борба за овладяване селото Бахчеишкьой, но не може да се завладѣе, защото силно се бие отъ една батарея, която е североизточно отъ Гяуръ Баири, и обстрелва нашитѣ войски въ флангъ и даже въ тилъ. Една картечна рота, която е около моста и окопа на желѣзно-пѫтната линия, силно обстрелва нашитѣ войски. За да може да се завладѣе селото, подгответе атаката, като по селото можете да стреляте съ бризантни гранати.“

Обаче, поради голѣмото разстояние, артилерията не можа да накара да млъкнатъ турскитѣ батареи, и бригадата остана въ сѫщото положение. Като видѣ, че презъ деня пехотата не ще може да напредне, бригадниятъ командиръ изпрати на командиритѣ на 37-и и 38-и полкове заповѣдь — да настѫпятъ най-енергично, щомъ настѫпи нощьта, и да се доближатъ: първиятъ — до Бахчеишкьой, а вториятъ — до Бахчеишъ табия. Тамъ да се окопаятъ, и утре, на разсъмване, да атакуватъ селото, окопитѣ източно отъ него и табията. Настѫпленито трѣбва да се извърши при мъркване, а атаката — при съмване, за да се избѣгне кръстосаниятъ огънь и освѣтяването съ прожекторитѣ.

Артилерията насочи огъня си по турскитѣ пехотни окопи и по картечницитѣ, за да подготви атаката.

Командиръ̀тъ на 37-и полкъ, като получи заповѣдьта, изпрати отъ полковата поддръжка една рота въ помощь на 1-а дружина. Тъй като, по донесението на дружинитѣ командири, източниятъ ръкавъ на Кара су не можа да се мине презъ нощьта, защото е пълноводенъ и блатистъ, той заповѣда дружинитѣ да стигнатъ брѣга на рѣката. Настѫплението почна въ 4 ч. 40 м. сл. пладне. Полкъ̀тъ стигна близо до рѣката и подъ прикритието на тъмнината почна да се окопава.

Командиръ̀тъ на 38-и полкъ изведе 4-а дружина въ бойната часть, вдѣсно отъ 1-а, а картечната рота — помежду имъ. Следъ това цѣлиятъ боенъ редъ се подаде напредъ на около 400 крачки.

Въ това положение бригадата замръкна.

Боятъ на 6-и Търновски полкъ. — Командиръ̀тъ на 6-и полкъ презъ нощьта получи по телефона заповѣдь да остане на заетото мѣсто. Дружинитѣ се окопаха добре презъ нощьта на мѣстата си: 1-а и 4-а дружини — бойна часть, 2-а дружина, 15-а и картечната роти — полкова поддръжка; 1-а рота — на височината западно отъ Папасъ Бургасъ, за охранение дѣсния флангъ; 3-а дружина — дивизионни маневрени войски, въ окопитѣ при чифл. Мертеникъ.

Сутриньта турцитѣ откриха пехотенъ и артилерийски огънъ, който съ прекжсване трая цѣлъ день, но полкъ̀тъ бѣ добре окопанъ, и търпѣше малки загуби. Голѣмо неудобство бѣ, че, поради мочурливата почва, окопитѣ се пълнѣха съ вода. Презъ цѣлия день полкъ̀тъ не предприе никакво действие. Само 1-а рота, която охраняваше дѣсния флангъ, бѣ изпратена при дружината си, но дружинниятъ командиръ, за да се избѣгнатъ излишни загуби, я остави на 800 крачки задъ дружинната поддръжка. На нейно мѣсто за охранение фланга бѣ изпратена 15-а рота.

Въ това положение замръкна 6-и полкъ.

1-и Софийски полкъ, който съставяше маневренитѣ войски на 1-а дивизия, остана неизползуванъ на мѣстото, на което бѣ разположенъ на 4-и ноември.

Дейность на южното странично прикритие. На 4-и, на мръкване, началникъ̀тъ на страничното прикритие получи донесение, че два турски табора минали по моста Бююкъ Чекмедже, и се движели по брѣга на залива къмъ Каликратия и Чапладжикьой. Той усили 1-а дружина (три роти) съ две роти отъ 4-а дружина и заедно съ скорострелната батарея ги изпрати да заематъ височинитѣ при чифл. Кладина, срещу селата Кумъ Бургасъ, Ялосъ, Кшастеро и Епиватосъ, съ цель да попрѣчи на турскитѣ табори да действуватъ срещу дѣсния флангъ на I армия. Този отрядъ още сжщата нощь стигна и зае височината между Кладина и Чешликьой. Обаче, изпратенитѣ патрули донесоха, че не турски табори сж минавали моста на Бююкъ Чекмедже, а двадесетина турски войници съ товарни коне сж отишли въ Каликратия за храни. Отрядъ̀тъ се върна на 5-и, въ 5 ч. 15 м. преди пладне.

Презъ цѣлия день страничното прикритие остана на мѣстото си. Турски параходи го обстрелваха отдалече. Отрядъ̀тъ почти не отговаряше, понеже не търпѣше загуби.

И турцитѣ не проявиха никаква дейность. Само къмъ 2 ч. сл. пл. около десеть конника минаха моста, но, обстреляни отъ българската застава, тѣ се оттеглиха.

Маневренитѣ войски на I армия.

Маневренитѣ войски на I армия (1./10. бригада, 2./47. дружина, две скорострелни и две нескорострелни батареи), безъ да бѫдатъ използувани въ сраженията, останаха на сѫщото мѣсто, кѫдето бѣха на 4-и ноември.

Дейность на командуващия I армия.

Генералъ Кутинчевъ съ щаба си презъ цѣлия день остана на наблюдателния си пунктъ — единъ и половина клм. западно отъ Чаталджа. Мъглата презъ цѣлия день прѣчеше на наблюдението. Къмъ 11 ч. 30 м. пр. пл. тя се вдигна отъ низкитѣ мѣста, но наблюдателниятъ пунктъ все оставаше подъ мъгла.

Къмъ 10 ч. пр. пл. генералъ Кутинчевъ заповѣда на началника на 6-а дивизия да съдействува на 1-а дивизия съ артилерийски огънь за превземането на Бахчеишъ табия. Въ отговоръ на тая си заповѣдь, той получи две донесения отъ 6-а дивизия. Въ тѣхъ невѣрно се съобщаваше, че чифл. Ескидже е взетъ, и че началникътъ на дивизията заповѣдалъ на едно артилерийско отдѣление да съдействува къмъ Бахчеишъ табия. Освенъ това, донасяше се, че дивизията е ангажирана сериозно, и, за да се облекчи, трѣбва да се направи общо усилие да се вземе Караколъ Нокта, откѫдето частитѣ и артилерията се обстрелватъ надлъжъ, и всѣко движение напредъ е съпроводено съ много жертви.

Генералъ Кутинчевъ донесе на командуващия Съединенитѣ армии за положението на I армия и помоли щото 9-а дивизия да действува по Караколъ Нокта съ гаубична артилерия, за да облекчи положението на 6-а дивизия.

Въ 10 ч. 45 м. командуващиятъ I армия получи отъ Офицера за свръзка при Щаба на Съединенитѣ армии донесение, че 3-а дивизия е завладѣла укреплението № II, а 9-а дивизия — окопитѣ между укреплението № VII и Чанакча и се утвърдила 300—400 метра предъ Караколъ Нокта, и че въ тоя моментъ 3-а дивизия води жестокъ бой, а 9-а — получила заповѣдь да облекчи положението на 3-а дивизия. I армия да атакува решително, тъй като командуващиятъ Съединенитѣ армии предполага, че турцитѣ групиратъ значителни сили срещу 3-а дивизия. Въ

10 ч. 50 м. генералъ Кутинчевъ получи отъ командуващия Съединенитѣ армии следната заповѣдь:

„Мъгливото време твърде много способствува за приближаване и завземане нѣкои опорни пунктове съ изненада. Противникътъ, по видимому изглежда, използува това време и набляга на нашия лѣвъ флангъ. Атакувайте най-решително предъ себе си и гледайте да завладѣете нѣкои отъ опорнитѣ пунктове."

Въ 11 ч. 25 м. той получи отъ сѫщия заповѣдь:

„На лѣвия флангъ на III армия се води ожесточенъ бой. Настѫпете най-бързо и най-енергично, за да облекчите положението."

Въ 11 ч. 40 м. той отговори на донесенията на началника на 6-а дивизия:

„Донесено е до командуващия Съединенитѣ армии да вземе мѣрки за завладяване Караколъ Нокта отъ 9-а дивизия, която да подкрепи съ гаубична артилерия. Навѣрно, ще се направи разпореждане отъ командуващия III армия. Въ всѣки случай вие ще действувате споредъ обстановката срещу вашия обектъ. Ако обстановката не налага интенсивно да се поддържа съ артилерийски огънь 1-а дивизия къмъ Бахчеишъ табия, то това действие не е задължително. Тукъ, у насъ, на върха има извънредно голѣма мъгла. Какъ е у васъ и предъ бойния фронтъ?"

Следъ десеть минути той телеграфира:

1) До началника на 1-а дивизия:

„Действувайте енергично и старайте се на всѣка цена да успѣете въ атакитѣ си. Донесете за положението. Къмъ 11 ч. пр. пладне 6-а дивизия завладѣла чифл. Ескидже, който билъ преобърнатъ отъ турцитѣ въ укрепление."

2) До началника на 6-а дивизия:

„Продължавайте да действувате енергично срещу обекта на дивизията, съ цель да се заеме нѣкой отъ укрепенитѣ предни неприятелски пунктове, чрезъ което само ще може да се облекчи положението на дивизията ви. Желателно е съсрѣдоточаване на артилерийски огънь срещу пунктоветѣ, които се стремите да заемете. Влѣво, III армия води енергиченъ бой за атака на противника."

Следъ това командуващиятъ армията донесе за положението на армията въ 12 ч. и припомни по телефона задачитѣ на страничното прикритие и на 10-и коненъ полкъ.

Къмъ 1 ч. 45 м. сл. пл. командуващиятъ армията получи донесение, че чифл. Ескидже не е взетъ, че артилерията на 2-а бригада е получила заповѣдь да подготви атаката му съ огънь. Донасяше се сѫщо, че подготовката и щурмътъ на Хамидие ще стане следъ падането на чифлика.

Къмъ 3 ч. сл. пл. получи отъ началника на страничното прикритие следното донесение:

„Донасямъ, че отрядътъ заема вчерашната позиция — височината южно отъ Арнауткьой и разклоненията ѝ северно и североизточно отъ нея: половинъ рота — на височината подъ буквитѣ „Фа“ на надписа „Фанасакрисъ“ и половинъ рота — на височината североизточно отъ с. Ялосъ. Вчера бѣха дебаркирали въ Ялосъ 50, а въ Кумъ Бургасъ 100 войника. Нѣкои отъ тѣхъ взели провизии, други се опитали да излѣзатъ на хребета северно отъ Ялосъ. Дебаркиралитѣ карали населението да изгаря фурнитѣ. Изпратеното отъ менъ едно орждие стреляло по парахада; единъ снарядъ попадналъ въ парахода, всѣлъ смутъ, параходътъ се оттеглилъ, и вечерьта прибралъ и дебаркиралитѣ войници. Тази вечерь ще изпратя по единъ взводъ къмъ селата Чапладжакьой, Кумъ Бургасъ, Ялосъ и Кшастеро, така че къмъ тѣзи пунктове да има всичко по единъ взводъ.“

Къмъ 4 ч. сл. пл. началникътъ на 6-а дивизия донесе, че 2-а бригада заела чифл. Ескидже, и че предъ укрепленията Хамидие I и II има окопи, заети отъ турска пехота. За 1-а бригада донасяше, че заела укреплението, което е показано на триверстовата карта съ зигзагъ, единъ и половина клм. югозападно отъ Накашкьой, и което е безъ нумеръ. Последното не бѣше вѣрно.

Скоро следъ това дойде на наблюдателния пунктъ началникътъ на Щаба на 1-а дивизия, подполковникъ Луковъ Ив., и докладва, че, „предвидъ откритата и блатиста мѣстность и силния кръстосанъ огънь отъ неприятелскитѣ укрепления, всѣко понататъшно настжпление е почти невъзможно, ако не се предприеме предварително артилерийска подготовка съ далекобойна артилерия, и че, ако се продължи настжплението, дивизията рискува да даде голѣми загуби, безъ да разчита на каквато и да е реална придобивка“.

Генералъ Кутинчевъ, обаче, смѣташе, че тъй изложеното положение не отговаря на обстановката, че армията за два деня е напреднала два и половина—три клм., и особено 6-а дивизия се е зацепила предъ турскитѣ фортове; че, въпрѣки голѣмитѣ трудности предъ фронта на армията, на следния день трѣбва да се направятъ нови усилия. Затова въ 5 ч. сл. пл. той изпрати до началницитѣ на 1-а и 6-а дивизии следната заповѣдь:

„Армията ще нощува тази вечерь на заетата линия, кжде то да се окопае солидно. Всички началствуващи лица да нощуватъ при частитѣ си. Артилерийскитѣ отдѣления, които сж останали назадъ, да заематъ презъ нощьта сгодни позиции. Утре 1-а и 6-а дивизии въ своя районъ отъ 4 ч. пр. пл. да предприематъ нощни атаки срещу пунктоветѣ, заемането на които ще обезпечи настоящото имъ положение.“

Следъ това той напусна наблюдателния пунктъ и заедно съ щаба си замина да нощува въ Каджкьой. По пѫтя, къмъ 5 ч. 30 м. сл. пл., получи отъ командуващия Съединенитѣ армии следната заповѣдь:

„Предвидъ на това, че нашитѣ атаки бѣха отбити по всичката линия, принудени сме временно да преминемъ къмъ отбрана. III армия ще се окопае на заетитѣ позиции; желателно е вие да останете на вашитѣ. Ако, обаче, нѣкоя часть е силно изложена, и не може да се удържи на последнитѣ, оттеглете се малко назадъ, но непремѣнно дръжте тѣсна връзка съ 9-а дивизия. Използувайте нощьта, за да се окопаете солидно и да бѫдете готови да посрещнете всички случайности. Приберете въ частенъ резервъ на армията си поне една бригада, която дръжте задъ лѣвия си флангъ[1])."

Като допълнение на тая заповѣдь, въ 10 ч. вечерьта се получи следната телеграма:

„III армия тази вечерь, изобщо, зае позициитѣ, които заемаше вчера сутриньта. Дѣсниятъ участъкъ на 9-а дивизия, подъ началството на генералъ-майоръ Бояджиевъ, заема височината северно отъ Езетинъ. Влѣзте въ връзка съ него."

Възъ основа на тия разпореждания, въ 10 ч. 30 м. сл. пл. генералъ Кутинчевъ отдаде следната заповѣдь:

„§ 1. Противникътъ заема укрепената си позиция на Чаталджанската линия.

§ 2. Влѣво отъ насъ, III армия минава временно въ отбранително положение на своитѣ позиции, които достигатъ северно отъ с. Езетинъ (9-а Плѣвенска дивизия).

§ 3. Повѣрената ми армия да остане сѫщо временно въ отбранително положение, за което:

а) 1-а Софийска дивизия да заеме още тази нощь позицията по височитѣ на лѣвия брѣгъ на р. Куюкъ дере, на линията Чаталджа (изключително)—Папасъ Бургасъ (включително). Дивизията да влѣзе въ тѣсна връзка съ 6-а Бдинска дивизия. Щабътъ на дивизията — въ Инджекьой.

б) 6-а Бдинска дивизия да заеме тази нощь позиция по височинитѣ на линията ж.-п. ст. Чаталджа—височата северно отъ Езетинъ (изключително). Дивизията да държи тѣсна връзка съ 9-а Плѣвенска дивизия, а така сѫщо и съ 1-а Софийска дивизия. Щабътъ на дивизията — въ Албасанъ.

в) 1-а бригада отъ 10-а сборна дивизия съ две скорострелни и две нескорострелни батареи отъ сѫщата дивизия остава въ мое

[1]) Прави впечатление обстоятелството, че най-голѣмото закъснение на телеграми, подадени въ Щаба на Съединенитѣ армии, е 45 минути. Тая заповѣдь се е бавила два часа и половина. На черновката е отбелязано, че е подадена въ 3 ч. сл. пладне. Въ I армия не е отбелязано, кога е получена, само въ реляцията е казано, че е получена въ 5 ч. 30 минути.

разпореждане, като се разположатъ около лозята южно отъ Албасанъ. Щабътъ на 10-а сборна дивизия — въ Албасанъ.

г) Страничното прикритие отъ 48-и полкъ съ две батареи остава въ Арнауткьой съ задача, опредѣлена му по-рано.

д) Конната дивизия — въ с. Авренъ.

е) 10-и коненъ — въ Инджекьой, като продължава да наблюдава морския брѣгъ.

§ 4. Щабътъ на армията — въ с. Каджкьой."

Извлѣчения отъ тая заповѣдь се изпратиха на дивизиитѣ и на командуващия Съединенитѣ армии.

Дейность на Българското главно командуване.

Генералъ Димитриевъ съ щаба си остана презъ цѣлия день на наблюдателния си пунктъ — източно отъ Акъ Аланъ. Гѫста мъгла покриваше бойното поле и не се вдигаше. Ситенъ дъждъ валѣше и още повече затрудняваше наблюдението. Наоколо и напредъ не се виждаше нищо. Боятъ можеше да се следи само по звука на гърмежитѣ. Артилерийската стрелба постепенно слабѣеше, а пехотната и картечната — се усилваха. Отвреме-навреме нѣкой просвѣтъ въ мъглата откриваше за мигъ нѣкоя часть отъ бойното поле.

Къмъ 9 ч. пр. пл. той получи донесение отъ командира на 2./4. бригада, че презъ нощьта бригадата стигнала и се разположила при Калфакьой.

Въ 9 ч. 55 м. пр. пл. началникътъ на 5-а дивизия донесе, че 2-ата му бригада е на изчерпване, и пита може ли да дава подкрепление на 3-а дивизия отъ 3-а бригада, която се съсрѣдоточава при Тарфа и е въ разпореждане на командуващия Съединенитѣ армии. Отговори му се — да дава подкрепление и отъ 3-а бригада.

Когато се забеляза, че артилерията въ 3-а дивизия стреля по превзетия редутъ № II, отъ Щаба на Съединенитѣ армии бѣ изпратенъ ротмистъръ Жостовъ да провѣри по какви цели стреля тази артилерия. Въ сѫщото време началникътъ на Оперативното отдѣление, подполковникъ Азмановъ Ст., бѣ изпратенъ на лѣвия флангъ на 3-а дивизия, за да се ориентира върху положението и да подкани началника на дивизията къмъ по-активни действия.

Къмъ това време се получи и донесението отъ началника на 3-а дивизия, писано още въ 7 ч. 20 м. пр. пладне [1]).

[1]) Вижъ страница 372.

Въ 10 ч. 50 м. се получи отъ Щаба на действуващата армия следната телеграма:

„Споредъ сведения отъ Цариградъ, турцитѣ съсрѣдоточавали главнитѣ си сили на дѣсния флангъ на Чаталджанската позиция."

Мъглата все още не се вдигаше, и генералъ Димитриевъ изпрати до командуващия I армия и до началницитѣ на 3-а и 9-а дивизии телеграмата — да се възползуватъ отъ нея и да заематъ нѣкои опорни пунктове.

Въ 11 ч. 35 м. се получи отъ командуващия I армия първото донесение:

„I армия днесъ, 5 ч. пр. пл., се ангажирала въ бой съ противника на линията Гяуръ Баири—Бахчеишъ табия—Хамидие—Махмудие. Възползувана отъ мъглата, артилерията на 1-а дивизия смѣнила позицията призори[1]). 6-а дивизия сѫщо е промѣнила артилерийскитѣ си позиции напредъ. Въ настоещия моментъ — 10 ч. пр. пл. — армията е сериозно ангажирана въ дѣло. Желателно е, 9-а дивизия да облекчи съ гаубична артилерия противъ Караколъ Нокта действието на 6-а дивизия, понеже отъ тая посока противникътъ най-много тревожи и безпокои лѣвия флангъ и тила на 6-а дивизия. Откъмъ морето се води усилена стрелба отъ Турския флотъ срещу страничния отрядъ при Арнауткьой и дѣсния флангъ на 1-а дивизия. Отъ 6 ч. 30 м. пр. пл. и досега гѫста мъгла владѣе навсѣкѫде. Съобщете ми положението на III армия."

Въ 11 ч. 40 м. пр. пл. командуващиятъ Съединенитѣ армии получи отъ началника на 3-а дивизия трето донесение, писано въ 10 ч. 05 м., за превземането на редутъ № II и за енергичното настѫпление на дивизията му. Той молѣше да се заповѣда на 9-а дивизия да настѫпи, за да отвлѣче турцитѣ, които сѫ се обърнали къмъ дѣсния флангъ на 3-а дивизия, а ако 9-а дивизия не настѫпи по-енергично, ще вкара въ боя последнитѣ петь дружини, останали въ негово разпореждане.

Между това, трѣсъкътъ на артилерията къмъ Еникьой се усили твърде много. Въ единъ просвѣтъ всрѣдъ мъглата командуващиятъ Съединенитѣ армии видѣ, че тамъ българскитѣ вериги отстѫпватъ. Въ сѫщото време започнаха да пристигатъ песимистични донесения:

а) Въ 12 ч. по пл. отъ началника на 3-а дивизия:

„Въ тази минута получихъ донесение отъ командира на 2-а бригада, че противникътъ изпраща подкрепление на войскитѣ си, които

[1]) Както се каза, това не бѣ вѣрно — само лѣвофланговото отдѣление се подаде напредъ, на нѣколко стотинъ крачки.

действуватъ противъ дѣсния флангъ — нашата 2-а бригада, източно отъ Еникьой, и укреплението № II. Ще изпратя последнитѣ дружини — 41-и полкъ, които сѫ въ мое разпореждане, за да поддържатъ 2-а бригада, и, ако е възможно, да се превари отстѫплението на бригадата."

б) Въ 12 ч. 05 м. сл. пл. отъ началника на Оперативното отдѣление:

„Редутъ № II е отстѫпенъ вследствие силенъ натискъ на противника. Необходимо е да се наблегне повече къмъ центъра съ 9-а дивизия и съ I армия. Генералъ Сарафовъ взе въ свое разпореждане 2./4. бригада."

Въ тоя моментъ на смущение — 12 ч. 15 м. сл. пл. — командуващиятъ Съединенитѣ армии телеграфира на началника на 5-а дивизия — съ 2-и полкъ и съ дветѣ дружини отъ 5-и полкъ, които пристигатъ, да бѫде готовъ да поддържи лѣвия флангъ. Това, както се каза, предизвика оттеглянето на 2-и полкъ отъ бойното поле.

Тогава — въ 12 ч. 25 м. сл. пл. — командуващиятъ Съединенитѣ армии донесе въ Щаба на действуващата армия, че турцитѣ разполагатъ съ превъзходни сили, и че сѫ отнели завладѣнитѣ позиции, и въ сѫщото време молѣше за подкрепление.

Къмъ 1 ч. сл. пл. пристигна донесение отъ ротмистъръ Жостовъ, че 2./4. бригада е тръгнала за Еникьой, за да подкрепи 3-а дивизия.

Тая бригада бѣше последната часть, която командуващиятъ Съединенитѣ армии имаше въ свое разпореждане, но всички войски, които бѣха въ разпореждането на началницитѣ на дивизиитѣ и на командиритѣ на бригадитѣ, още не бѣха въведени въ боя.

Потоци безредно отстѫпващи отъ 4-и и 17-и полкове минаха край наблюдателния пунктъ на командуващия Съединенитѣ армии. Офицеритѣ отъ щаба, като видѣха, че тия бѣгълци произвеждатъ грозно впечатление на генерала, помѫчиха се да ги спратъ или отклонятъ, опитаха се, най-после, да отклонятъ отъ тѣхъ вниманието на генерала, но не успѣха.

При това положение, около 2 ч. сл. пл. при генералъ Димитриевъ пристигна изъ мъглата ротмистъръ Жостовъ и доложи, че долу противникътъ миналъ въ настѫпление и взелъ нѣколко отъ изваденитѣ напредъ наши батареи[1]). Изгубилъ спокойствие,

[1]) Както се каза, подобно настѫпление на турцитѣ не е имало, и нито една българска батарея не е била заплашена сериозно отъ турцитѣ. Донесението на ротмистъръ Жостовъ, ако е имало такова, е съвсемъ невѣрно.

генералъ Димитриевъ заповѣда 2./4. бригада да контъратакува настѫпващитѣ, но командиръть на бригадата доложи по телефона, че бригадата имала само 3000 души, отъ които само 1500 души могли да вървятъ, а другитѣ, като слабосилни, могли да стрелятъ само отъ позициитѣ.

Тогава генералъ Димитриевъ изпрати на началника на 9-а дивизия следната заповѣдь:

„Още веднъжъ Ви обръщамъ внимание върху обстоятелството, че по всичко се види, какво вашиятъ лѣвъ флангъ е нравствено потресенъ. Вземете мѣрки да обезпечите артилерията на лѣвия флангъ, като за цельта използувате всички сили, които сѫ на разположението Ви.“

Въ 2 ч. сл. пл. генералъ Димитриевъ бѣ вече взелъ решение да прекрати атаката и да мине съ дветѣ армии къмъ отбрана, и заповѣда на началницитѣ на 3-а дивизия (въ 2 ч.), на 9-а дивизия (въ 2 ч. 25 м.) и на командуващия I армия (въ 2 ч. 50 м.) да отстѫпятъ на позициитѣ си отъ 4-и ноември. Следъ това той разпореди до началника на 5-а дивизия да образува задъ лѣвия флангъ армейски резервъ отъ една бригада отъ 5-а дивизия и една бригада отъ 4-а дивизия и до началника на 4-а дивизия да влѣзе въ разпореждане на началника на 9-а дивизия и да поеме командуването на дѣсния участъкъ на тая дивизия.

Въ 3 ч. 35 м. генералъ Димитриевъ донесе телеграфически въ Щаба на действуващата армия за резултатитѣ отъ атаката и решението му да мине къмъ отбрана*) и въ 4 ч. сл. пл. заедно съ щаба си напусна наблюдателния пунктъ и замина за Акъ Аланъ, кѫдето предполагаше да нощува, но понеже намѣри, че това село е заразено, Щабътъ продължи пѫтя си за Ерменикьой, кѫдето стигна въ 5 ч. 30 м. сл. пладне.

Щомъ стигна въ Ерменикьой, командуващиятъ Съединенитѣ армии одобри телеграфически разпорежданията на началника на 3-а дивизия.

Въ 7 ч. 55 м. командуващиятъ I армия телеграфически запита за положението на III армия или поне на 9-а дивизия, за да може да вземе положение съответно на това на III армия[1]).

Въ сѫщото време започнаха да се получуватъ телеграфически донесения за резултатитѣ отъ боя и за положението:

---

*) Гл. страница 427.

[1]) По погрѣшка тая телеграма, намѣсто въ Щаба на Съединенитѣ армии, бѣ предадена въ Щаба на действуващата армия, поради това тамъ сѫ смѣтнали, че връзката между I и III армии е изгубена.

1) Отъ командуващия I армия, въ 8 ч. 25 м.:

„1-а дивизия не е сполучила въ атаката си срещу Башчеишкьой, и се задържа по дѣсния брѣгъ на р. Кара су. 6-а дивизия е на линията на 600—700 крачки предъ окопитѣ на укрепленията Хамидие и Махмудие. 1-а бригада отъ 10-а дивизия се намира въ резервъ, два километра източно отъ Албасанъ. Конната дивизия — въ Авренъ."

2) Отъ началника на 9-а дивизия, въ 8 ч. 25 м.:

„4-и полкъ се е оттеглилъ на позициитѣ си по височината западно отъ пѫтя Еникьой — Чанакча. Още днесъ 17-и, 33-и и 34-и полкове подъ прикритието на нощьта се оттеглятъ сѫщо на позициитѣ си по височинитѣ непосрѣдствено на западъ отъ линията Чанакча — Кестенликъ. Въ дѣсния участъкъ, отъ висотата на северъ отъ Езетинъ до пѫтя Уклали—Кестенликъ, досега подъ началството на генералъ-майоръ Бояджиевъ, има дванадесеть дружини съ шесть с. с. и шесть не с. с. батареи. Лѣвиятъ участъкъ, подъ пѫтя Уклали Кестенликъ до дерето южно отъ Еникьой, подъ началството на полковникъ Евровъ, има дванадесеть дружини и дванадесеть с. с. батареи. Въ мое разпореждане има заедно съ 43-и полкъ седемь дружини. Сведения за загубитѣ отъ днешния бой нѣмамъ, но въ всѣки случай тѣ трѣбва да сѫ значителни. Моля, да се заповѣда на частитѣ отъ 3-а дивизия да заематъ позициитѣ си при Еникьой и да не изгубватъ връзката съ нашия лѣвъ флангъ."

3) Отъ началника на 4-а дивизия, въ 11 ч. 40 минути:

„Положението на 4-а дивизия: 1-а бригада — единъ полкъ въ дѣсния участъкъ, а другиятъ — въ лѣвия на 9-а дивизия. 2-а бригада — въ разпореждане на началника на 5-а дивизия, въ Калфакьой. 3-а бригада — въ разпореждане на началника на 4-а дивизия, въ Субатчую. Скорострелниятъ артилерийски полкъ — въ лѣвия участъкъ на 9-а дивизия, нескорострелниятъ артилерийски полкъ — въ дѣсния на сѫщата дивизия."

4) Отъ началника на 3-а дивизия, въ 11 часа:

„Резултатитѣ отъ днешния бой на 2-а бригада отъ дивизията сѫ: въ 6 ч. 20 м. пр. пл. 29-и полкъ безъ изстрели, съ ножъ, зае редутъ № II. Впоследствие, контъратакуванъ, билъ принуденъ да отстѫпи на 800 крачки отъ редута, въ окопитѣ си. На това отстѫпване помогна гѫстата мъгла, която не даде възможность на нашата артилерия да стреля по гѫститѣ колони на противника, които се приближили за контъратака. За съжаление, едно артилерийско отдѣление отъ 1-и артилерийски полкъ е нанесло огромни загуби на Ямболци, когато бѣха заели казания редутъ, и произведе ужасно впечатление на войницитѣ, бити отъ своята артилерия. Ямболскиятъ полкъ понесе огромни загуби: тежко раненъ — командиръ̀тъ на полка, убити — двама дружинни командири и раненъ — третиятъ дружиненъ командиръ. Полкъ̀тъ бѣше малочисленъ, поради болестьта, а сега е трудно да се опредѣли съставъ̀тъ му. Утре ще се устройва, и приведатъ въ редъ остатъцитѣ му. По доклада на командира на бригадата, причината на безредието въ

полка е излизането отъ строя 75% отъ началствуващитѣ лица. Командирътъ на Загорския полкъ е контузенъ на две мѣста, но предполагамъ, че ще остане въ строя. Полкътъ му претърпѣ тоже голѣми загуби, но все таки има физиономията на строева часть. Предполагамъ, утре да поставя 3-а бригада на мѣстото на 2-а и да дамъ възможность на командира на последната бригада да събере и да устрои полковетѣ отъ бригадата си. При днешния бой се констатира, че противникътъ опорно се отбранява и енергично настжпва. Оказа се, че предъ редутъ № III има телени мрежи и фугаси. За да поддържа действията на 2-а бригада, днешния день изразходвахъ петь дружини отъ 3-а бригада."

5) Отъ сжщия, въ 11 ч. 30 м. сл. пладне:

1-а бригада на разсъмване настжпила, съ цель да завладѣе опредѣленитѣ ѝ обекти. Въпрѣки смѣлото настжпване, 24-и полкъ не е успѣлъ да направи повече отъ 200—300 крачки; обстрелванъ е билъ съ точенъ кръстосанъ пехотенъ, картеченъ и артилерийски огънь. Принуденъ да се спре, окопалъ се на най-първия гребенъ по дѣсния брѣгъ на Лазаркьойската рѣка, непосрѣдствено на северъ отъ Лазаркьой. Противникътъ предъ него е на 800—1000 крачки Полкътъ претърпѣлъ голѣми загуби: 70% долни чинове ранени, убити и въ неизвестность, а офицеритѣ — около 35%. 11-и полкъ е успѣлъ да премине само съ три дружини долината на Лазаркьойската рѣка и да заеме гребена непосрѣдствено на северъ отъ 24-и полкъ; другата дружина е на лѣвия брѣгъ на Лазаркьойската рѣка.

Загубитѣ на 11-и полкъ сж голѣми, но не сж положително известни.

Духътъ на войницитѣ не е отпадналъ, но, поради голѣмитѣ загуби, числото на бойцитѣ, особено на 24-и полкъ, е много пониженъ. Войницитѣ сж уморени."

6) Отъ командуващия I армия, въ 11 ч. сл. пладне:

„При днешнитѣ действия на I армия се разузна, че нѣкои отъ укрепленията на Чаталджанската отбранителна линия сж отъ доста солидна направа, а нѣкои — съ каменна обшивка, съ разни изкуствени препятствия и съ блиндирани стрелкови окопи. Такива сж укрепленията при Гяуръ Баири, Хамидие и др., а Бахчеишъ табия е съ каменна обшивка. За да може да се действува съ успѣхъ противъ тази отбранителна линия, необходимо е гаубична артилерия. А и нѣкои леки обсадни орждия не могатъ да иматъ достатъчна разрушителна активность. За държане параходитѣ отъ Турския флотъ на значителна дистанция отъ брѣга е необходимо пакъ гаубична артилерия и нѣколко леки далнобойни орждия, защото Турскиятъ флотъ отъ Бююкчекмеджанския заливъ е обстрелвалъ дѣсния флангъ на армията на 10—12 километра отъ брѣга, и нѣкои снаряди сж попаднали на 3—4 километра южно отъ Чаталджа.

Така че ще е необходимо да се изиска и да ми се прати поне гаубична артилерия. За което, моля, разпореждането Ви."

На 5-и, сутриньта, генералъ Савовъ и началникътъ на Оперативното отдѣление тръгнаха отъ бойното поле за Лозенградъ,

кѫдето пристигнаха на 6-и. Запитанъ отъ генералъ Фичевъ, защо побърза съ атаката, преди да докладва за положението, както били решили, той отговорилъ, че генералъ Димитриевъ билъ го увѣрилъ, че 90% имало шансове за сполука, и че той решилъ да атакува, защото Царьтъ му заповѣдалъ за това. Началникътъ на Щаба на действуващата армия, както и на 4-и, не направи никакви разпореждания по действията. Той се задоволи само да изпрати отбелязаното по-горе съобщение, че турцитѣ съсрѣдоточавали главнитѣ си сили на дѣсния флангъ на позицията.

Въ 1 ч. 40 м. сл. пл. генералъ Фичевъ получи отъ командуващия Съединенитѣ армии следната телеграма:

„Повидимому, турцитѣ разполагатъ съ превъзходни сили. Нѣкои отъ завладѣнитѣ тѣхни позиции сполучиха да отнематъ. Моля, разпореждане да ми се изпратятъ подкрепления, откѫдето намѣрите за възможно."

Отъ тази телеграма той схвана, че сражението е загубено. Това сломи неговия духъ и този на всички чинове отъ щаба.

На тая телеграма генералъ Фичевъ отговори:

„Подкрепления не може да Ви се пратятъ, защото други войски нѣмаме. Комбинирайте усилията си съ I армия. Водете борбата систематически и безъ бързания. Види се, че не сте въ свръзка съ I армия, защото генералъ Кутинчевъ иска отъ Щаба на армията сведения за положението на III армия. Нѣмате ли офицеръ за свръзка между дветѣ армии[1])?"

Следъ това той бѣ повиканъ отъ Главнокомандуващия, комуто докладва за създаденото положение и за направенитѣ разпореждания.

Къмъ 4 ч. сл. пл. въ Щаба на действуващата армия се получи следното донесение отъ генералъ Димитриевъ:

„Днесъ нашитѣ атаки по цѣлата линия сѫ отбити. Заетитѣ миналата нощь опорни пунктове после ожесточенъ бой попаднаха отново въ рѫцетѣ на противника. Преднитѣ полкове сѫ силно разстроени. Предвидъ на всичко това, взехъ решение да премина къмъ отбрана на вчерашнитѣ наши позиции, които презъ нощьта ще усилимъ фортификационно. Въ мое разпореждане оставатъ само две бригади, които ще държа като последна опора. Силитѣ на противника и неговата позиция се оказаха тъй неуязвими, че съ разполаганитѣ сили вече не

[1]) Тая телеграма не се намѣри въ дѣлата на III армия. Върху черновката не е отбелязанъ часътъ на изпращането; тя е подадена по поводъ отбелязаното по-горе телеграфическо запитване на командуващия I армия, погрѣшно изпратено въ Щаба на действуващата армия, намѣсто въ Щаба на Съединенитѣ армии.

може да става дума за атака. Ще се държимъ пасивно до последна крайность. Моля, съобщете ми, мога ли да разчитамъ на нѣкакви поддръжки."

Въ 7 ч. сл. пл. генералъ Фичевъ отговори:

„Направете нуждното разпореждане да се задържите на заетите позиции. Изглежда, че I армия е отишла много напредъ, и не се съобразява съ положението на III армия. Съгласувайте действията си и не се излагайте поотдѣлно. Употрѣбете всички усилия да се сломи настжплението на противиика и не се увличайте въ скорошно завладяване на Чаталджанската позиция."

Въ 10 ч. 10 м. сл. пл. сжщиятъ изпрати и следната телеграма:

„Негово Величество заповѣда да вземете всички мѣрки, за да се затвърдятъ на позициитѣ I и III армии, и да не предприемате атаки на неприятелската позиция. Ще употрѣбите всички срѣдства и усилия да се държите опорно на позициитѣ и да отблъсвате възможнитѣ неприятелски атаки. Положението на I армия трѣбва да се съобрази съ това на III армия. Вие трѣбва да си служите и съ дветѣ армии, за да водите операциитѣ. Трѣбва да използувате въ широкъ размѣръ артилерията, която по своята численость представя колосална сила."

Между това, въ Щаба на действуващата армия се получиха още донесения, въ които се рисуваше положението:

1) Подадена въ 7 ч., а получена въ 11 ч. 05 м. следъ пладне:

Тази вечерь телеграфирахъ въ Щаба на действуващата армия за положението. Необходимо е да се направи всичко възможно за едно примирие и за снемане армията отъ позициитѣ, тъй като духътъ е падналъ до крайность, поради страшно увеличаващата се болезненость. Положението считамъ за безнадеждно, щомъ не сме въ състояние да извадимъ здрави и прѣсни войски."

2) Подадена въ 8 ч. 10 м., а получена въ 11 ч. 20 м. следъ пладне:

„Следъ днешнитѣ и вчерашни бойове редоветѣ ни сж силно разрѣдени. Маса войници, изгубили духа, напущатъ редоветѣ, подъ предлогъ на действителни и привидни мотиви. Туй е най-голѣмото зло. Нѣма да бжде преувеличено, ако считаме, че отъ строя сж излѣзли 50% убити, ранени и болни. У останалитѣ въ строя войници и офицери отъ запаса духътъ е силно пониженъ. Опасявамъ се, поради това, че нѣма да бждемъ въ състояние да се удържимъ малко или много продължително време, ако противникътъ мине въ настжпление. Даже ако не бждемъ атакувани, болестьта ще ни разложи въ най-скоро време, особено следъ настжпилитѣ отъ вчера студове. Моля, поради това, да се намѣри най-скоро изходъ отъ това положение."

Положението въ Цариградъ презъ време на Чаталджанското сражение.

На 4-и ноември, недѣля, къмъ 6 ч. сутриньта, глухи тътнежи долетѣха до Цариградъ — започваше канонадата на Чаталджа. Веднага тераситѣ и балконитѣ на кѫщитѣ се покриха съ хора, които безпокойно впиваха очи въ хълмоветѣ на северозападъ отъ града, като се мѫчеха да забележатъ нѣщо. Гражданитѣ се скитаха безцелно изъ улицитѣ на тълпи, отъ които се долавяше едно глухо мърморене. Многобройнитѣ цариградски гърци, които въ първитѣ дни на войната се бѣха спотаили въ кѫщитѣ си, отдето тревожеха чуждитѣ легации съ слухове за готвени отъ турцитѣ клането, сега на групи се разхождаха изъ града съ победоносенъ и надменен видъ и разпространяваха слухове за всевъзможни катастрофи. Тържественитѣ имъ гласове, високиятъ имъ смѣхъ, пѣснитѣ имъ рѣзко контрастираха съ печалното и тягостно примирение на турскитѣ тълпи.

Между висшитѣ чиновници, военоначалницитѣ и министритѣ владѣеше отчаяние.

По пладне чуждитѣ посланици се събраха набързо въ Австрийската легация, подъ председателството на доайена на дипломатическото тѣло. Френскиятъ адмиралъ Д'артижъ дьо Фурне, който командуваше Международния флотъ въ Цариградъ, изложи, че параходитѣ сѫ готови, и че, щомъ турското бѣгство къмъ Цариградъ започне, моряцитѣ, съгласно плана на посланицитѣ, ще дебаркиратъ, но че предпочтително е това да стане дене. Подъ топовнитѣ гърмежи посланицитѣ решиха — моряцитѣ да бѫдатъ готови при първа тревога да дебаркиратъ.

Цѣлиятъ следъ обѣдъ Флотътъ прекара въ оживление и нащрекъ. Нощьта завари града потъналъ въ сѫщото мълчаливо безпокойство.

Ефектътъ отъ първия день на сражението, вѣроятно, е билъ твърде неблагоприятенъ, защото на 5-и ноември, въ 5 ч. пр. пл., всички параходи отъ Международния флотъ получиха отъ адмиралския корабъ заповѣдь да дебаркиратъ. На брѣга веднага бѣха стоварени: английски, французски, германски, руски, австрийски, италиански, испански, нидерландски и ромънски моряци, които мълчаливо се отправиха къмъ разнитѣ части на града, докато оркестърътъ на адмиралския корабъ поздравяваше знамената на деветтѣ народи, корабитѣ на които влизаха въ ескадрата. Отдѣления френски моряци се разположиха до Отоманската банка и

въ прегради́ето Шишли, кѫдето настаниха картечници; английски моряци отидоха да пазятъ при чуждитѣ хотели и легацията си; руси заеха кея на Галата и се настаниха да пазятъ Парламента, а нѣкои германски части заеха даже площада Таксимъ и се настаниха предъ самата врата на министъра на външнитѣ работи. Топовнитѣ гърмежи продължаваха. Ситенъ дъждъ мокрѣше рѣдкитѣ минувачи, които равнодушно гледаха съ помъртвѣлъ погледъ, какъ невѣрнитѣ окупирватъ свещения градъ и Столицата на халифитѣ.

На 6-и ноември́й, когато артилерийската стрелба престана, Турското правителство се съвзе следъ първата уплаха, доби вѣра въ войскитѣ и започна да се надява, че ще може да сключи по-благоприятенъ миръ

ГЛАВА IX.

Бойни действия до премирието.

Разположението на българитѣ следъ оттеглянето.

Разположението на III армия.

1./5. бригада остана на позициитѣ, на които нощува на 5-и ноември: 2-и полкъ съ придадената му батарея — на позиция при брѣга на Деркосското езеро, около Джелебкьой и Сербели и срещу провлака между езерото и Черно море, предъ Ормалѫ, а две роти бѣха въ Подима; отъ 5-и полкъ две дружини — въ Мидия, две дружини съ една планинска батарея току-що пристигнаха въ Караджакьой; тѣ бѣха притеглени въ Ормалѫ, като бригаденъ резервъ, а батареята зае позиция съ единия взводъ при ротитѣ източно отъ Ормалѫ, а съ другия — при Джелебкьой.

1./3. бригада зае позициитѣ, отъ които тръгна въ атака, т. е. гребена източно и югоизточно отъ Тарфа: 11-и полкъ съ две дружини въ бойна часть и една — поддръжка; 24-и полкъ съ две дружини въ бойна часть и две — поддръжка; една дружина отъ 11-и полкъ остана бригадна поддържка; артилерийскитѣ части се намѣстиха на старитѣ си позиции; едната планинска батарея зае позиция на крайния лѣвъ, а другата — на крайния дѣсенъ флангъ.

Задъ тая бригада, като нейна поддръжка, на гребена непосрѣдствено на западъ отъ Тарфа, се разположи 2./5. бригада.

2./3. бригада зае позиция южно отъ 1./3., но понеже бѣ твърде разстроена, на 6-и началникътъ на дивизията я смѣни съ 3./3. бригада. Последната зае позиция по гребена отъ височината три километра югоизточно отъ Тарфа до височината югозападно отъ Еникьой. 42-и полкъ имаше две дружини въ бойна часть и две — поддръжка, а 41-и полкъ — две дружини въ бойна часть и една — поддръжка, задъ дѣсния флангъ; останалата часть отъ 41-и полкъ бѣше бригадна поддръжка, на кръстопѫтя задъ бойното разположение.

Придадената къмъ 2./3. бригада артилерия съ малки измѣнения зае сѫщитѣ позиции, както въ началото на боя: 3./1. с. с. артилер. отдѣл. — задъ позицията на 42-и полкъ; не с. с. гаубично отдѣление на майоръ Сапунаровъ (4-а и 5-а батареи) — на кръстопѫтя задъ бригадата, край самото шосе; 2./6. с. с. артилер. отдѣление — задъ лѣвия флангъ на 41-и полкъ; 6./1. с. с. батарея и 2./6. не с. с. артилер. отдѣление — при бригадната поддръжка.

2-а бригада се разположи на гребена югоизточно отъ Калфакьой. Наблюдателниятъ пунктъ на началника на 3-а дивизия бѣ източно отъ р. Софасъ.

9-а дивизия се оттегли на старитѣ си позиции: 1-а бригада заемаше участъка отъ височината южно отъ Еникьой до Уклали: на лѣвия флангъ бѣше 4-и полкъ съ две дружини отъ 7-и полкъ и две дружини свои въ първа и две — въ втора линия; 17-и полкъ имаше четири дружини въ бойна часть и една — отъ 7-и полкъ — въ поддръжка; придадената къмъ бригадата артилерия се разположи приблизително на позициитѣ, които заемаше въ началото на боя: 1./5. с. с. артилер. отдѣление — задъ дѣсния флангъ на 4-и полкъ; 2./5. и 3./5. с. с. артилер. отдѣления — задъ 17-и полкъ; скорострелното гаубично отдѣление — задъ височината западно отъ Кестенликъ.

2-а бригада заемаше отъ Уклали до височината северно отъ Езетинъ: 34-и полкъ — съ две дружини въ първа и две — въ втора линия; 33-и полкъ — съ две дружини въ първа и една — въ втора линия; бригадна поддръжка — 19-и полкъ — три дружини. Придадената къмъ бригадата артилерия зае позициитѣ, които заемаше въ началото на боя: на лѣвия флангъ 3./9. с. с. артилер. отдѣление — задъ гребена югоизточно отъ Уклали; 2./5. не с. с., 1./9. с. с. и 1./5. не с. с. артилер. отдѣления — на южния склонъ на сѫщия гребенъ. Въ разпореждане на началника на дивизията останаха по една дружина отъ 7-и и 19-и полкове и цѣлата 3./4. бригада. Дветѣ дружини бѣха разположени североизточно отъ Субатчую; 43-и полкъ — западно отъ Субатчую и 44-и полкъ — задъ 4-и полкъ. Щабътъ на 9-а дивизия — на височината единъ и половина клм. северно отъ Субатчую.

Армейскиятъ резервъ, подъ началството на началника на 5-а Дунавска дивизия, се разположи задъ фланга: Щабътъ на 3-а бригада отъ 5-а дивизия и 46-и полкъ — на височината източно отъ Софасъ; 45-и полкъ — три клм. по-наюгъ; 2./4 бригада — на североизтокъ отъ Калфакьой, до завоя на пѫтя на изтокъ отъ р. Софасъ; Щабътъ на 5-а Дунавска дивизия — на гребена източно отъ р. Софасъ, близо до 45-и полкъ.

Разположението на I армия. 1./6. бригада зае позиция по най-високия гребенъ източно отъ Езетинъ: 3-и Бдински полкъ — съ две дружини въ първа линия и другитѣ две — въ бригадна поддържка; 15-и Ломски полкъ — съ три дружини въ първа линия; едната дружина остана, като разузнавателенъ отрядъ, на позицията източно отъ р. Катарджи су; 2./2. с. с., 3./10. с. с. и 1./10. не с. с. артилер. отдѣления останаха на позициитѣ, които заеха въ време на боя, т. е. югоизточно отъ Езетинъ; само 1./2. с. с. артилер. отдѣление получи заповѣдь и се сне отъ позицията, за да отиде при 2-а бригада.

2./6. бригада зае позиция: 35-и полкъ — предъ ж.-п. ст. Чаталджа; 36-и — северно отъ него; 3./2. с. с. артилер. отдѣление — северозападно и до гр. Чаталджа. Преди да се установи бригадата, командирътъ ѝ получи съобщение отъ началника на артилерията въ дивизията, че дивизионната артилерия[1]) още не е отстѫпила, и се нуждае отъ прикритие. Тогава той изпрати по една дружина отъ 35-и и 36-и полкове да прикриятъ отстѫплението на артилерията; следъ това и цѣлата бригада заедно съ 1./2. с. с. артилер. отдѣление настѫпи следъ изпратенитѣ дружини. Маневренитѣ войски на 6-а дивизия — три дружини отъ 47-и полкъ — се разположиха източно отъ Инджесъ, до притока на Кара су. Щабътъ на дивизията — на височината западно отъ Чаталджа.

2./1. бригада зае старата си позиция — отъ височината два километра югоизточно отъ Чаталджа до чифлика Мертеникъ. Три дружини отъ 38-и полкъ и една — отъ 37-и бѣха въ бойна часть, а две дружини отъ 37-и полкъ — бригадни маневрени войски, въ дефилето на Инджекьойската рѣка. Дветѣ скорострелни и едното нескорострелно артилер. отдѣления заеха по-раншнитѣ си позиции.

6-и полкъ съ две дружини зае позицията си между чифл. Мертеникъ и Папасъ Бургасъ. Нескорострелното артилерийско отдѣление зае позиция задъ полка. Дивизионнитѣ маневрени войски — 1-и полкъ, две дружини отъ 6-и полкъ и две дружини отъ 2-а бригада — се разположиха пакъ северно отъ Развалини. Щабътъ на дивизията отиде въ Чакилъ.

Южното странично прикритие остана въ сѫщото разположение.

[1]) Едното нескорострелно и 3-о с. с. отдѣления отъ 10-и артилер. полкъ.

Армейскиятъ резервъ — 1./10. бригада, четири батареи и една пионерна рота — остана заедно съ Щаба на 10-а дивизия въ Елбасанъ.

10-и коненъ полкъ бѣше въ Инджекьой, а Конната дивизия— въ Авренъ.

Щабътъ на I армия се разположи въ Каджкьой.

6-и ноември.

Дейность на българското командуване. Още на 5-и, щомъ заповѣда на частитѣ да се оттеглятъ на изходнитѣ си позиции, командуващиятъ Съединенитѣ армии се оттегли съ щаба си въ Ерменикьой и веднага пристжпи къмъ организиране отбраната и къмъ постжпки за подкрепления или за прекратяване военнитѣ действия. Къмъ полунощь той получи отъ началника на 5-а дивизия едно, а на 6-и, въ 5 ч. 40 м. пр. пл., и второ донесение за боя по крайбрѣжната ивица, въ които излагаше опасения за атака съ по-голѣми сили и искаше да се привлѣче цѣлиятъ 5-и полкъ къмъ това мѣсто. Генералъ Димитриевъ отговори — да си помогне само съ 2-и полкъ и дветѣ дружини отъ 5-и полкъ, които заедно съ планинската батарея сж стигнали въ Караджакьой. Споредъ тая заповѣдь, началникътъ на 5-а дивизия изпрати дветѣ дружини и планинската батарея отъ Караджакьой въ Ормалж.

Въ 7 ч. 20 м. пр. пл. командуващиятъ Съединенитѣ армии изпрати на командуващия I армия и на началницитѣ на дивизиитѣ отъ III армия следната телеграма:

„Продължавайте да се окопавате на заетитѣ позиции, и бждете готови да срещнете всички атаки на противника, ако такива предприеме. Обяснете на подчиненитѣ си офицери, че всѣко подаване крачка назадъ ще води къмъ гибель. При отбраната ние можемъ да се удържимъ на тѣзи силни позиции противъ тройни и четворни сили, а неприятельтъ не разполага съ такава численость. Гледайте постоянно да имате свои собствени резерви, защото азъ не разполагамъ съ общъ армейски резервъ, освенъ на крайния лѣвъ флангъ, който резервъ е необходимъ на мѣстото. Поддържайте тѣсна връзка съ съседитѣ и, по възможность, взаимно си помагайте.“

Въ 10 ч. пр. пл. командуващиятъ Съединенитѣ армии донесе следното:

„Сега се разяснява по полученитѣ донесения, че дветѣ бригади отъ 3-а Балканска дивизия иматъ загуби срѣдно 60%, отъ които

повечето напустнали редоветѣ по болесть. Сравнително сѫ малко загубитѣ на 4-а и 5-а дивизии, но и тѣ сѫ голѣми. По добититѣ съ бой сведения, оказа се, че нѣкои отъ укрепленията на неприятеля били усилени съ разни изкуствени препятствия и имали солидни временни профили. За атаката имъ, следователно, съ полски срѣдства не би могло да става дума, особено при условията, че фланговетѣ на позицията се поддържатъ отъ броненосенъ флотъ, който стреля 10—12 клм. Заповѣдалъ съмъ да се продължава укрепяването на първата наша позиция по меридиана, който минава презъ Тарфа — на югъ отъ село Езетинъ — ж.-п. станция Чаталджа — Папасъ Бургасъ. Опасявамъ се, обаче, че, поради много слабия и уморенъ съставъ на частитѣ, ако противникътъ разполага съ прѣсни сили, да не би да ни прекѫсне нѣкѫде.

За отстѫпване сѫщо не трѣбва да става дума, защото пѫтищата въ тила сѫ такива, и въобще мѣстностьта е такава, че едно отстѫпване подъ най-малкия натискъ на противника би било обърнато на катастрофа. Ще се държа до крайность, но моля мѣрки да ме поддържите солидно, и то въ най-кратко време, или пъкъ да се излѣзе отъ това положение по дипломатически пѫть.

Ако настѫпи студено време, при днешната болесть частитѣ ще се разложатъ окончателно."

Въ отговоръ на това, командуващиятъ Съединенитѣ армии получи отъ Щаба на действуващата армия шифрована телеграма, че сѫ направени постѫпки за примирие; но тя не бѣше шифрована добре, та се поиска повторението ѝ.

Въ 1 ч. 30 м. сл. пл. се получи втори пѫть шифрованата телеграма по примирието:

„Направена е постѫпка за сключване примирие и миръ, което искатъ и самитѣ турци. Ще получите инструкции."

Въ 1 ч. 45 м. сл. пл. се получи следната инструкция:

„Преговоритѣ за примирие почнати, и ще се свършатъ вѣроятно въ два—три дни. Вземете всички мѣрки по най-енергиченъ начинъ да се задържите на позицията, като за тая цель не пожалите артилерията си, за да може тя съ огъня си непремѣнно да убие всѣко решение на противника да Ви атакува. Всѣка слабость отъ наша страна може да насърдчи противника и да повлѣче неприемането условията за примирието и да унищожи всичкия нашъ успѣхъ. Колкото е възможно, подкрепления се изпращатъ."

Къмъ 11 ч. пр. пл. въ Щаба на Съединенитѣ армии се получи отъ началника на 3-а дивизия следното донесение:

„Частитѣ отъ дивизията заеха опредѣленитѣ имъ мѣста, и продължаватъ да се окопаватъ и да усилватъ окопитѣ си. По доклада на единъ дружиненъ командиръ отъ Ямболския полкъ, който съ дружи-

ната си атакува и зае редутъ № II, турцитѣ сѫ претърпѣли огромни загуби при заемането на редутъ № II — гарнизонътъ е заваренъ да спи и изкланъ. Въ самия редутъ и около него сѫ намѣрили около 1000 трупа, а редутътъ просто билъ разоренъ отъ нашата артилерия. Когато турцитѣ пожелали да отнематъ редута, явили се две неприятелски роти, водени отъ двама офицери, преоблѣчени въ български офицерски форми, и, възползувани отъ гѫстата мъгла, говорили по български: „Чакай, чакай, стой!“, съ което искали да покажатъ, че сѫ две български роти, заблудени въ мъглата. Задъ тия роти забелязали гѫсти неприятелски колони, които обхващали разположението на Ямболци. Ямболци, като видѣли измамата, открили оржжеенъ огънь и къмъ 10 ч. пр. пл. избили буквално дветѣ идещи къмъ тѣхъ роти заедно съ офицеритѣ. Когато колонитѣ се приближили къмъ полесражението, оценени около три пехотни полка, четиритѣ ямболски и две загорски роти съ една картечна рота открили огънь по тѣхъ и ги повалили на полето, покосени отъ картечния огънь. Понеже ротитѣ привършили патронитѣ си, задържането на редута било невъзможно подъ новия натискъ на противника, и тѣ сѫ били принудени да отстѫпятъ подъ прикритието на картечния огънь. Картечната рота е работила юначно и е стояла до последния моментъ въ редута. Една отъ картечницитѣ, увлѣчена отъ това прикритие, е останала въ редута. Понеже 2-а бригада претърпѣ голѣми загуби въ бойоветѣ презъ последнитѣ два дни, заповѣдахъ днесъ да се устрои, а утре да остане въ мое разпореждане, като резервъ. По донесението отъ командиритѣ на бригадитѣ отъ бойната часть, турцитѣ били омаломощени отъ бойоветѣ презъ последнитѣ два деня, затова, струва ми се невѣроятно, да преминатъ въ настѫпление. Войницитѣ и офицеритѣ сѫ бодри и готови за нова борба.“

Генералъ Димитриевъ изпрати тия подробности въ Щаба на действуващата армия, макаръ събитието да бѣ описано не така, както бѣ станало.

Въ 11 ч. пр. пл. въ Щаба на Съединенитѣ армии се получи телеграма отъ офицера, оставенъ на наблюдателния пунктъ на III армия, че се чува артилерийска и картечна стрелба предъ дѣсния флангъ на 9-а дивизия, а предъ пункта е тихо.

Въ 1 ч. 15 м. сл. пл. се получи донесение отъ началника на 9-а дивизия, че дивизията му взела позициитѣ си, необезпокоявана отъ противника, и че артилерията на 6-а дивизия води бой съ турската, въ който съдействува и артилерията отъ неговия дѣсенъ участъкъ. Донася още, че смѣнилъ отъ първа линия 4-и полкъ съ 44-и.

Въ сѫщото време началникътъ на 9-а дивизия помоли, поради голѣмитѣ загуби, да му се изпрати оставената въ Лозенградъ дружина отъ 33-и полкъ. Отговори му се, че това не може да стане.

Въ 2 ч. 50 м. сл. пл. началникътъ на Оперативното отдѣление, подполковникъ Азмановъ, отъ наблюдателния пунктъ на 3-а дивизия донесе, че тамъ е спокойно.

Въ сѫщото време началникътъ на 5-а дивизия донесе, че турцитѣ пакъ настѫпили презъ ивицата между езерото и Черно море.

Въ 3 ч. 30 м. сл. пл. командуващиятъ Съединенитѣ армии издаде следната заповѣдь:

„По събранитѣ сведения, противникътъ се е спрѣлъ на укрепената Чаталджанска позиция, и не предприема нищо.

Повѣрената ми Съединена армия да продължава да се окопава и утвърдява здраво на опредѣленитѣ ѝ позиции, съгласно вчерашнитѣ ми разпореждания.

Да упражнява най-голѣма бдителность, особено нощно и мъгливо време, за да не бѫдатъ изненадани съ нѣкое неочаквано нападение За тази цель да се изпращатъ предъ укрепленията и предъ стражевото охранение секрети отъ бодри и сръчни хора, а въ самитѣ укрепления да нощуватъ дежурни части.

Всички началствуващи лица, включително полковитѣ и бригадни командири, да бѫдатъ при частитѣ си, а началницитѣ на дивизиитѣ — на наблюдателнитѣ си пунктове, кѫдето и да се свържатъ най-надеждно съ подведомственитѣ си части и съ щаба на своята армия."

Възъ основа на тая заповѣдь, командуващиятъ I армия разпореди:

„а) 6-а Бдинска дивизия да използува нощьта за оттеглянето на 1-а бригада съ артилерията ѝ на линията на дадената позиция за дивизията, което да се извърши тази нощь до разсъмване.

б) Всѣка дивизия да вземе мѣрки за охранение на бойни начала, като 1-а Софийска и 6-а Бдинска дивизии установятъ връзка между преднитѣ си постове, а последната дивизия влѣзе въ връзка съ 9-а Плѣвенска дивизия. Секрети и застави да се поставятъ задължително.

в) При настѫпление противникътъ да бѫде срещнатъ на позицията на 1-а и на 6-а дивизии.

г) Работитѣ за усилването на позициитѣ и подобрението на окопитѣ и укрепленията да се продължаватъ и презъ нощьта. Кѫдето може, да се поставятъ двуярусни окопи, а сѫщо да се поставятъ и запасни такива.

Щабътъ на армията остава въ Каджькьой."

Тъй като неуспѣхътъ при Чаталджа се отдаваше до известна степень на упадъка на дисциплината, на която следъ победитѣ при Лозенградъ и при Люле Бургасъ се гледаше презъ пръсти, командуващиятъ Съединенитѣ армии веднага следъ разпорежданията по отбраната пристѫпи къмъ мѣрки за възстановяване на

дисциплината. Къмъ 7 ч. вечерьта той подаде до командуващия I армия и до дивизиитѣ отъ III армия следната телеграма:

„Пакъ имамъ сведения, че нѣкои войници, възползувани отъ факта, че въ края върлува дезинтерия, нарочно симулирали и напускали редоветѣ, особено въ дни, когато има сражение. Вземете още веднъжъ най-строги мѣрки, щото лѣкаритѣ да проявятъ най-строгъ прегледъ на явилитѣ се заболѣли, и симулантитѣ веднага да се връщатъ въ частитѣ си. Обяснете на лѣкаритѣ чрезъ тѣхното началство, че тукъ не е мѣсто за лъжлива хуманность, защото съ нея се постигатъ обратни резултати. Сѫщо така да се обръща внимание и на раненитѣ, а леко контузенитѣ или одраскани да се превързватъ и изпращатъ обратно въ частитѣ си, като бойци. Въобще, вземете всички мѣрки за попълване и сгѫстяване редоветѣ тукъ, на мѣстото, за да можемъ да посрещнемъ всички евентуалности."

Като получи отъ началника на 5-а дивизия донесение, че 2./4. бригада има налице само 3000 бойци, отъ които половината сѫ болни, той телеграфира на началницитѣ на 4-а и 5-а дивизии следното:

„Тоя голѣмъ процентъ болни и главно мнимо болни свидетелствува за недостатъчния надзоръ надъ хората. Азъ лично срѣщамъ навсѣкѫде изъ полето войници отъ 31-и и 8-и полкове, които се скитатъ немили и недраги, съвършено забравени — ужъ търсятъ полка си. Обърнете вниманието на бригадния командиръ, да вземе най-енергични мѣрки, да претърси Акъ Аланъ и Кабачка и горитѣ и обозитѣ около Акъ Аланъ, и, навѣрно, ще намѣри стотина здрави хора, които могатъ да влѣзатъ въ строя. Да се привлѣче вниманието на лѣкаритѣ отъ тия полкове да гледатъ по-сериозно на работата си и да не записватъ за боленъ всѣки войникъ, който е изгубилъ желанието да се сражава. Да се обърне особено внимание на гърцитѣ. Поискайте отъ командира на бригадата да Ви донася всѣки день, какво е направилъ за събиране на хората си, и какво е събралъ."

Следъ това той написа до командуващия I армия и до дивизиитѣ отъ III армия още една телеграма въ сѫщия духъ:

„Имамъ сведения и постоянно лично виждамъ, че въ обозитѣ, въпрѣки многократнитѣ ми напомняния, се е събрало всичко най-здраво и интелигентно, и тамъ прави видъ, че върши работа; и виждалъ съмъ около нѣкоя кола да въртятъ по двама — трима души, подъ предлогъ, че имали и тѣ специално назначение. Това е довело до силно намаление на военния ефективъ на частитѣ, като въ строя сѫ останали най-слабитѣ хора. Виждалъ съмъ случай, щото съвършено здравъ, интелигентенъ и пъргавъ момъкъ, който би служилъ за украшение на ротата, да води нѣкое голо конче или магаре съ вода, а, между това, болни и хилави войници сѫ оставени въ строя. Предлагамъ да се вематъ най-енергични и строги мѣрки да се провѣрятъ

всички обози, лазарети, паркове, нестроеви роти, щабове, като всичко здраво и годно се изпрати въ строя и се замѣни съ най-необходимото число отъ слабосилнитѣ строеви. Азъ лично ще провѣря изпълнението на тази мѣрка, и ще бждатъ отговорни за това командиритѣ на частитѣ. Нито една армия не е имала такова множество нестроеви, както у насъ. Даването почивка на войницитѣ, въ смисълъ изваждането имъ отъ строя, забранявамъ абсолютно."

На 6-и, въ 10 ч. пр. пл., началникътъ на Щаба на действуващата армия получи отъ Офицера за свръзка въ I армия донесение, че турцитѣ изпратили 15,000 души въ Галиполи за действие въ северна посока. Сведението бѣ добито по частенъ източникъ. Командуващиятъ Съединенитѣ армии донесе сѫщото и моли да се вематъ мѣрки за запазване операционнитѣ му линии. На последното началникътъ на Щаба на действуващата армия отговори, че сѫ взети мѣрки.

Въ сѫщото време началникътъ на Щаба на действ. армия заповѣда на началника на 7-а дивизия да се приготви за превозъ по море отъ Солунъ до Деде Агачъ, като влѣзе въ споразумение за това съ гръцкия главнокомандуващъ, комуто така сѫщо телеграфира по тоя въпросъ.

Следъ това началникътъ на Щаба на действ. армия телеграфира на командуващия I армия — презъ идната нощь подъ най-голѣмъ секретъ да изпрати презъ Чорлу за Кабачкьой две дружини и една батарея, които да стигнатъ на 9-и ноември и да влѣзатъ въ разпореждане на командуващия Съединенитѣ армии.

Телеграфира и на командира на 5-и Дунавски полкъ — и той да изпрати въ Кабачкьой две дружини и една батарея. Обаче, последниятъ му отговори, че още на 4-и, по заповѣдь на командуващия Съединенитѣ армии, е изпратилъ две дружини и една батарея. Освенъ това, донесе, че колитѣ на останалитѣ въ Мидия две дружини и не с. с. батарея сѫ съвсемъ негодни за походъ. Едната дружина е пръсната на 30 клм. въ охранение. Между войницитѣ върлува холера. Дветѣ дружини броятъ всичко 900 пушки, и че при това състояние невъзможно е тръгването на дружинитѣ и батареята.

Тогава началникътъ на Щаба на действуващата армия му телеграфира да остане заедно съ опълченската дружина за гарнизонъ въ Мидия.

Началникътъ на Щаба на действуващата армия съобщи на командуващия Съединенитѣ армии за горнитѣ разпорежда-

ния и добави, че, освенъ това, 20-а допълняваща дружина отъ 1400 човѣка на 6-и ноември ще нощува въ Бунаръ Хисаръ, на 7-и ще продължи пѫтя презъ Черкескьой за Ерменикьой.

Въ 2 ч. сл. пл. получи отъ командуващия Съединенитѣ армии телеграма, съ която съобщаваше, че конетѣ и другиятъ добитъкъ почнали да болѣятъ, поради храненето имъ съ слама, и моли застѫпничеството на началника на Щаба на действуващата армия предъ Главното тилово управление за изпращане пресувано сѣно. Донесе сѫщо, че не сѫ достатъчни царвулитѣ и шинелитѣ. Началникътъ на Щаба на действ. армия направи потрѣбнитѣ постѫпки.

Въ 6 ч. сл. пл. началникътъ на Щаба на действуващата армия бѣ приетъ на докладъ отъ Главнокомандуващия. Той намѣри Царя загриженъ и падналъ духомъ. Последното донесение на командуващия Съединенитѣ армии и холерната епидемия бѣха го съкрушили. Царьтъ, по думитѣ на началника на Щаба на действуващата армия[1]), призналъ, че е нуждно примирие, за да се излѣзе отъ това опасно положение. Но тъй като той още преди атаката на Чаталджанската укрепена позиция, отъ Ямболъ, бѣше протестиралъ телеграфически предъ Правителството за намѣрението му да сключи каквото и да е примирие, сега нѣмалъ смѣлостьта да поиска това отъ него. Затова началникътъ на Щаба на действуващата армия се нагърби съ тая задача и още сѫщия день телеграфира на министъръ-председателя, Гешовъ, че е необходимо да се сключи примирие, поради тежкото положение на нашата армия на Чаталджа[2]).

Дейность на турското командуване.

На 6-и, сутриньта, турското командуване не бѣ забелязало оттеглянето на българитѣ. Неоттегленитѣ български части отъ 5-а и 6-а дивизии откриха пехотенъ и артилерийски огънь, и поддържаха у турцитѣ мисъльта, че атаката продължава. Поради това Турското главно командуване прекара деня въ очакване и привечерь отдаде следната заповѣдь:

„Съ помощьта на Аллаха, утре, срѣда, ще бѫдемъ честити да посрещнемъ първия день на Курбанъ байрамъ. По тоя случай поздравявамъ всички командири на части, офицери и войници съ байрама.

[1]) **Фичевъ, Ив. Ив.**, генералъ-лейтенантъ о. з. — Отъ София до Чаталджа 1912 год. [София], ржкописъ, [1922]. Страница 474-а.

[2]) Самата телеграма не се намѣри въ дѣлата, нито е цитирана отъ ген. Фичевъ.

Твърде вѣроятно е, противникътъ по фанатични побуждения да предприеме атака именно на праздника ни. Като имамъ предвидъ силната съпротива, която армията, съ помощьта на Аллаха, оказа въ станалитѣ бойове, надявамъ се, че въ бѫдещитѣ атаки противникътъ ще бѫде отхвърленъ въ безредие. Цѣлиятъ народъ отправя молитви за спечеленитѣ тукъ успѣхи и съ сълзи на очи очаква известие за победи. Затова тази нощь и утре цѣлата армия да жертвува всѣкаква почивка и сънь и будно да следи за противника. Нека всѣки изпълни дълга си, като съ удоволствие посрещне славната смърть за вѣрата.

Другари, синове, спасението на вѣрата и на държавата ни, отъ която съ стотици години е треперѣлъ свѣтътъ, зависи отъ победата, която армията ще спечели. За славата на Великия Аллахъ, за Славния Пророкъ и за плача и охканията на толкова сираци и бѣжанци борете се и изпълнете дълга си. Нека Аллахъ ви бѫде на помощь на тоя и на оня свѣтъ."

Вечерьта се получи донесение отъ I корпусъ, че противникътъ срещу лѣвия флангъ се оттеглилъ къмъ височинитѣ при Папасъ Бургасъ, и че разузнавателнитѣ части, изпратени отъ корпуса, намѣрили по височинитѣ около желѣзно-пѫтната станция Чаталджа повече отъ 500 убити и прибрали много пушки, сабли и пр., и че духътъ на войницитѣ отъ корпуса се повдигналъ много.

Отъ II корпусъ така сѫщо се получи донесение, че противникътъ, който се бѣ задържалъ предъ Мектеби Харбие и Баглъкъ табия, се оттеглилъ, и, щомъ мръкнало, Кюрдскиятъ доброволчески таборъ настѫпилъ отъ Отлукъ табия и атакувалъ около 200 души българи, които се били опитали да се задържатъ въ окопитѣ предъ това укрепление, изгонили ги, избили голѣма часть отъ тѣхъ и взели 200 пушки и много снаряжение.

И така, едва на 6-и вечерьта турското командуване узна, че българитѣ, съ малки изключения, сѫ се оттеглили на изходната си позиция. Турската артилерия презъ цѣлия день, съ малки изключения, обстрелваше въображаемъ настѫпващъ противникъ. Поради това Главното камандуване разпореди около батареитѣ, изложени на неприятелския артилерийски огънь да се разположи по една отъ конфискуванитѣ сръбски батареи и да се стреля по неприятелската артилерия само съ тѣхъ и то съ сръбски гранати на ударъ. За икономия на снарядитѣ, по никой начинъ да не се употрѣбяватъ турски снаряди, изобщо, и сръбски шрапнели. По маловажни неприятелски вериги да се стреля ограничено. Съ сръбскитѣ орѫдия да се стреля само за поддържане духа на войницитѣ.

Турското настжпление противъ северното странично прикритие.

Изобщо, турцитѣ проявиха твърде слаба дейность и то само на ония мѣста, на които българитѣ не отстжпиха, и бѣха въ непосрѣдствено съприкосновение съ тѣхъ. На 6-и, сутриньта, дветѣ дружини отъ 2-и Искърски полкъ съ 1./3. не с. с. батарея, които по недоразумение бѣха отведени на 5-и вечерьта въ Тарфа, се бѣха върнали на мѣстата си: 3-а дружина — въ Джелебкьой, 4-а дружина и картечната рота — въ Сербели, 1./3. не с. с. батарея, поради лошия пжть, едва на 6-и сутриньта зае позицията си два и половина клм. северно отъ Сербели. Другитѣ части отъ 2-и полкъ бѣха на мѣстата си: петь роти — на позицията източно отъ Ормалж, една рота — въ Сербели и две роти — въ Подима.

Понеже по-рано турцитѣ проявиха голѣма дейность откъмъ ивицата между морето и езерото, командиръть на бригадата заповѣда на командира на 2-и полкъ да усили частитѣ, разположени тамъ, и да поеме командуването имъ. Командиръть на полка още на 5-и вечерьта поведе отъ Сербели три роти и картечната рота и къмъ 11 ч. сл. пл. стигна въ Ормалж. Оттамъ изпрати една рота и картечницитѣ да усилятъ бойната часть, а останалитѣ две роти разположи въ поддръжка, източно отъ Ормалж.

На 5-и, къмъ 10 ч. вечерьта, пристигна допълняваща команда отъ 466 войници отъ запаса за попълване състава на полка.

На 6-и, къмъ 7 ч. пр. пл., турцитѣ, окуражени отъ неуспѣхитѣ на българитѣ по останалата часть на бойното поле, настжпиха по-енергично и въ по-голѣма численость. Турскиятъ крейсеръ, който прекара нощьта недалечъ отъ брѣга, на една линия съ бойната имъ часть, откри шрапнеленъ огънь отъ малкокалибърни орждия и гранатенъ — отъ тежки орждия. Подъ прикритието на тоя огънь, турцитѣ се насочиха край морето противъ българския лѣвъ флангъ. Началникътъ на българската бойна часть усилваше постепенно лѣвия си флангъ, като го удължаваше постоянно. За тая цель той изпрати всичкитѣ си поддръжки и опрѣ фланга си до самото море.

Турцитѣ се приближиха на разстояние, отъ което можеха да се хвърлятъ на ножъ, но тъй като българитѣ не се поколебаха, турцитѣ не прибѣгнаха до това решително срѣдство.

Командиръть на бригадата изпрати две орждия, които да минатъ презъ Ормалж и да заематъ позиция задъ бойния редъ, обаче орждията, поради пѣсъчливата почва, не можаха да отидатъ

по-нататъкъ отъ селото, и заеха позиция източно отъ него. Снарядитѣ имъ не достигаха до турцитѣ, и останаха неизползувани.

Къмъ 8 ч. пр. пл. турцитѣ настжпиха противъ дѣсния флангъ, край Странджа, но четиритѣ орждия отъ батареята северно отъ Сербели откриха по тѣхъ твърде действителенъ огънь, който осуети намѣрението имъ.

Следъ това цѣлиятъ Деркосски отрядъ — четири табори, подъ командата на германския офицеръ фонъ Лосовъ, настжпи.

Между това, командирътъ на бригадата още презъ нощьта срещу 6-и заповѣда на пристигналитѣ въ Караджакьой 1./5. и 2./5. дружини и 1./1. планинска батарея да отидатъ въ Ормалж, въ поддръжка на 2-и Искърски полкъ.

Батареята тръгна въ 5 ч. пр. пл. и къмъ 9 ч. 30 м. стигна Ормалж. Командирътъ на бригадата изпрати единъ взводъ отъ нея на позицията три клм. източно отъ Ормалж. Отъ лѣвия флангъ тоя взводъ бѣ защитенъ отъ една пѣсъчна могила. Другиятъ взводъ бѣ изпратенъ южно отъ р. Странджа, и зае слабо маскирана позиция северно отъ Джелебкьой. Двата взвода съ кръстосанъ огънь, отъ разстояние 2000—3000 м., нанасяха тежки поражения на турцитѣ, и попрѣчиха твърде много на настжплението имъ.

Въпрѣки това, турцитѣ усилиха дѣсния си флангъ и, възползувани отъ подстжпитѣ край морето, наближиха българскитѣ окопи на стотина крачки. Тѣ се опитаха нѣколко пжти да минатъ въ ударъ на ножъ, но българскиятъ лѣвъ флангъ, усиленъ съ още една рота, ги отбиваше съ огънь, като имъ нанасяше голѣми загуби.

Къмъ 4 ч. сл. пл. планинската батарея свърши снарядитѣ, но четиритѣ полски орждия, разположени при Сербели, поддържаха много действителенъ огънь, а и командирътъ на 2-и полкъ засили лѣвия флангъ съ още една рота отъ поддръжката.

Въ това време пристигнаха и се разположиха западно отъ Ормалж идещитѣ отъ Караджакьой 1./5. и 2./5. дружини.

На мръкване турскиятъ крейсеръ, окураженъ отъ това, че планинскиятъ взводъ млъкна, се доближи на четири — четири и половина клм.[1]). Планинскиятъ взводъ, обаче, бѣ запазилъ нѣколко бризантни гранати, и откри огънь по парахода. Третата граната падна близо до него. Докато подкопаятъ подъ рилото, преди да се пустне четвъртата граната, крейсерътъ избѣга.

[1]) Споредъ командира на планинската батарея, параходътъ е билъ Тургутъ Реисъ.

Дветѣ страни прекратиха боя въ най-тѣсенъ контактъ и нощьта прекараха на позицията си въ пълна бойна готовность, усилвайки позицията си.

Действията около Езетинъ.

Командирътъ на 1./6. бригада не изпълни точно заповѣдьта — да отстжпи на позициитѣ, които заемаше на 4-и сутриньта. Той оттегли повечето отъ частитѣ на западния брѣгъ на Катарджи су, а на достигната позиция, източно отъ рѣката, остави 4./15. дружина. Оттегленитѣ части, както се каза, се разположиха на позиция по най-високия гребенъ източно отъ Езетинъ. Артилерията сжщо остана на позициитѣ си — югоизточно отъ сжщото село. Но следъ оттеглянето на 9-а дивизия, влѣво, и 2./6. бригада, вдѣсно, 1./6. бригада остана издадена напредъ. Турцитѣ забелязаха това издадено положение на бригадата, откриха по нея огънь съ всички батареи, които можеха да я достигатъ. Артилерията на бригадата отговори енергично. Така се започна една ужасна канонада, въ която взе участие и артилерията отъ дѣсния флангъ на 9-а дивизия.

На 6-и, сутриньта, дѣснофланговитѣ артилерийски отдѣления, разположени югоизточно отъ Езетинъ, видѣха, че 2-а бригада е отстжпила, и флангътъ имъ е съвършено откритъ. Между това, тѣ, като право подчинени на началника на артилерията, не бѣха получили отъ последния заповѣдь за отстжпление, нито пъкъ знаеха за разпорежданията въ бригадитѣ. Командиритѣ на отдѣленията донесоха за положението си на началника на артилерията въ дивизията. Последниятъ веднага съобщи на командира на 2-а бригада, че, поради прибързаното му отстжпление, е изложилъ дивизионната артилерия, и го помоли да прикрие отстжплението ѝ. Командирътъ на бригадата изпрати за тая цель най-напредъ две дружини, но къмъ 8 ч. пр. пл. артилерийската канонада взе грамадни размѣри; нему се стори, че дивизионната артилерия води сама бой, и не може да отстжпи, понеже мѣстностьта е съвсемъ открита. Тогава той настжпи съ цѣлата бригада въ боенъ редъ и зае позиция до притока на Кара су, който тече източно отъ Езетинъ. Къмъ бригадата бѣ изпратено 1./2. с. с. артилер. отдѣление, което зае позиция задъ срѣдата на 36-и полкъ.

Артилерийскиятъ двубой продължи презъ цѣлия день, пехотнитѣ части, обаче, и отъ дветѣ страни не мръднаха. Само привечерь се забеляза движение на турски пехотни части, и започна

пехотна и картечна стрелба по 4./15. дружина. Положението на дружината бѣше сериозно. По донесение на командира ѝ, турцитѣ били обхванали фланговетѣ ѝ и се били доближили на 100 крачки. Командиритѣ на дружината и на полка настояваха да се оттегли, но командирътъ на бригадата не се съгласяваше. Най-после, самъ началникътъ на дивизията намѣри, че дружината е много издадена. Само тогава командирътъ на бригадата разпореди дружината да отстжпи, следъ като мръкне. Обаче, дружинниятъ командиръ, като имаше заповѣдь да отстжпи само въ критиченъ моментъ, счете, че тоя моментъ е настаналъ, и на мръкване, преди да получи заповѣдьта, отстжпи. Възползуванъ отъ отстжплението на дружината, единъ кюрдски доброволски таборъ следъ мръкване настжпи отъ Отлукъ табия и зае окопитѣ на дружината, кждето събралъ около 200 български пушки [1]).

Командирътъ на бригадата не искаше да остави придадената му артилерия да отстжпи на старитѣ си позиции — северозападно отъ Езетинъ, обаче, по настояването на артилерийскитѣ началници и по съвета на началника на дивизията, артилерията се оттегли на казанитѣ позиции, като се остави само една дежурна батарея при Езетинъ. Артилерията още сжщата вечерь се оттегли на казаната позиция, а дежурната батарея, за да маскира отстжплението на артилерията, всѣки день даваше по нѣколко изстрела въ разни посоки.

Други схватки. Презъ това време станаха и нѣколко малки схватки на фронта на I армия, предимно на дѣсния ѝ флангъ, край морето.

Около пладне турски разезди се опитаха да минатъ моста Бююкъ Чекмедже, но бѣха отблъснати съ огънь отъ българската застава, поставена срещу моста. Случайно патронитѣ на заставата бѣха димни, и стрелбата откри разположението ѝ, турцитѣ я обстрелваха дълго време, безъ да ѝ причинятъ каквито и да било загуби.

Въ 10 ч. 15 м. пр. пл. около Епиватосъ се показаха шесть морски единици. Къмъ 1 ч. 10 м. единъ крейсеръ стреля по Кшастеро, а къмъ 2 ч. 25 м. сл. пл. шесть лодки съ турски моряци се опитаха да слѣзатъ въ Епиватосъ, но гарнизонътъ на селото ги върна.

---

[1]) **Белигъ, Махмудъ,** полковникъ. — Действията на I сборенъ корпусъ презъ Балканската война. Цариградъ, 1929. Страница 143-а.

Презъ нощьта срещу 7-и началникътъ на страничното прикритие при Арнауткьой изпрати къмъ Каликратия и къмъ моста Бююкъ Чекмедже рекогносцированъ отрядъ отъ една полурота. Прожекторитѣ на фланга, въ залива, обаче, откриха движението на отряда, и той бѣ срещнатъ съ огънь отъ турцитѣ, които заемаха източния брѣгъ на провлака. Споредъ събранитѣ сведения, турцитѣ всѣка вечерь идвали единично отсамъ моста и заемали позиция предъ него, за да го пазятъ отъ разрушения.

7-и ноември.

Дейность на българското командуване.

Въ отговоръ на донесението на началника на 5-а дивизия за боя източно отъ Ормалѫ, командуващиятъ Съединенитѣ армии на 7-и сутриньта му телеграфира: шесттѣ дружини и двегѣ батареи, които сѫ странично прикрите, рано сутриньта или въ мъгливо време „да сбиятъ“ турскитѣ части, които действуватъ между Деркосското езеро и морето. Ако ли пъкъ намира, че тия сили сѫ недостатъчни, да ги усили. Обаче, малко следъ това той намѣри, че настѫплението между морето и езерото, когато турцитѣ сѫ поддържани отъ морето, е рискувано и придружено съ голѣми жертви. Той писа за това на началника на 5-а дивизия и му изпрати началника на щаба си, съ когото, като преценятъ добре положението, да вематъ решение.

За да не търпятъ загуби частитѣ отъ огъня на турската артилерия на позициитѣ, на които се оттеглиха следъ атаката, и за да не страдатъ отъ болеститѣ, които върлуватъ въ тая заразена долина, и, най-после, за да не бѫдатъ изненадани въ случай, че армиитѣ бѫдатъ принудени да отстѫпятъ, командуващиятъ Съединенитѣ армии, макаръ че бѣ решенъ да окаже най-голѣма съпротива на заетата позиция, реши за всѣка евентуалность да избере втора позиция.

Затова той още на 6-и изпрати началника на Оперативното отдѣление, подполковникъ Азмановъ, и началника на Оперативната секция, майоръ Николовъ, да изучатъ височинитѣ западно отъ Караджакьой и Бѣлградъ и северно отъ Акъ Аланъ къмъ Инджесъ за едно евентуално заемане. Въ сѫщото време изпрати ротмистъръ Жостовъ до командуващия I армия, съ предписание да се изучи продължението на горната линия въ участъка Авренъ—Инджесъ—Каджкьой—чифл. Харачи.

Подполковникъ Азмановъ и ротмистъръ Жостовъ се върнаха още на 6-и вечерьта, а майоръ Николовъ — на следния день.

Въ отговоръ на това разпореждане, командуващиятъ Съединенитѣ армии получи на 7-и повѣрителни рапорти отъ началника на 5-а дивизия и отъ командуващия I армия. Генералъ Христовъ донасяше, че изпратилъ офицери да избератъ позиции на указаната линия, но той намираше, че войската, поради грамаднитѣ тежести — артилерията и обози — и поради лошитѣ пѫтища, не е способна да направи и крачка назадъ. Отстѫплението, ако се извърши подъ натискъ на противника, ще се превърне въ катастрофа. Заетата позиция е най-удобна за отблъсване по-силенъ противникъ, защото е твърде силна — обратна Чаталджа, кѫса, съ опрѣни до моретата флангове. По-назадъ позициитѣ сѫ дълги не по силитѣ на армиитѣ и съ уязвими флангове. Не трѣбва да се отстѫпи и по причина на болестьта, защото болнитѣ войници по-добре биха могли да се биятъ на позициитѣ, които заематъ, отколкото следъ походи и на позиции, които искатъ маневрирания. Най-после, началникътъ на дивизията, следъ като обсѫждаше и преминаването къмъ отбранителни действия, заключаваше, че, преди да се вземе решение за оттегляне, трѣбвало да се вземе мнението и на началницитѣ на дивизиитѣ.

Командуващиятъ I армия правѣше сравнения между отбранителнитѣ линии: Тарфа—Субатчую—Езетинъ—Папасъ Бургасъ и Караджакьой—Бѣлградъ — Акъ Аланъ—Инджесъ—Каджкьой. Той намираше, че първата е по-удобна, защото дължината ѝ отговаря на разполагаемитѣ сили, фланговетѣ ѝ сѫ осигурени отъ езерата Бююкъ Чекмедже и Деркосъ, има опорни пунктове за привеждане въ отбрана, мочурливитѣ долини затрудняватъ поне отчасти настѫплението на противника, има опорни тилни позиции, има добъръ артилерийски и пехотенъ обстрелъ и, най-после, при подновяване активнитѣ действия може да послужи за изходна позиция, а неудобства на тая линия били: позицията се раздѣля на две отъ долината на р. Кара су, фланговетѣ ѝ се обстрелватъ отъ Турския флотъ, и въ нѣкои мѣста тя отстои на четири клм. отъ турската позиция и се обстрелва отъ турската артилерия. Втората отбранителна линия — Караджакьой—Бѣлградъ—Акъ Аланъ—Инджесъ—Каджкьой — имала само това преимущество, че ще се избѣгне артилерийската стрелба и то само за два—три дни, докато турцитѣ извадятъ артилерия напредъ, а неудобствата ѝ били голѣми: позицията е дълга (34—36 клм.)

за разполагаемитѣ сили, фланговетѣ ѝ — слабо осигурени, участъкътъ отъ Инджесъ до Каджкьой не е дотамъ годенъ за стрелба, понеже се надвишава отъ предлежещитѣ чаталджански висоти, оставя се на противника една предна отбранителна линия — Тарфа—Субатчую, която при активни действия ще трѣбва да се завладѣе съ голѣми усилия и жертви, и, най-после, за укрепяването на тая позиция ще сж потрѣбни отново не малко сили и трудъ.

На рапорта на първия командуващиятъ Съединенитѣ армии отговори „лично повѣрително“ следното:

„Съобщавамъ Ви, Господинъ Генералъ, че никога и не е мислено за оттегляне при сегашнитѣ обстоятелства. Рекогносцировката на майоръ Николовъ Коста се прави съ цель да се изучатъ разнитѣ тилови позиции, за въ случай че при по-нататъшнитѣ развития на събитията нѣкои изключително неблагоприятни условия ни наложатъ въ твърде голѣмъ размѣръ нуждата отъ почивка вънъ отъ изстрелитѣ на неприятелската позиция и други подобни неблагоприятни за насъ случайности.

Ако въ подобни случаи ние не сме готови за една опорна последователна отбрана, нашето сбиване отъ сегашнитѣ ни позиции може да се обърне въ катастрофа. Вие трѣбва да гледате на сегашнитѣ ни позиции като на такива, на които ще се боримъ до крайность.

За повторна атака на Чаталджанската укрепена позиция при днешната болезненость на армията, която е довела ефектива на бригадитѣ до 3000 души, и то половината болни, споредъ както ми донасяте Вие за 2-а бригада отъ 4-а дивизия, дадена на Ваше разположение, азъ считамъ, че ние нѣмаме достатъчно срѣдства.“

Подобенъ отговоръ той изпрати и на командуващия I армия.

Следъ това командуващиятъ Съединенитѣ армии заповѣда на командуващия I армия и на началницитѣ на дивизиитѣ — за предпазване отъ дъждоветѣ и студоветѣ, наредъ съ усилването на позициитѣ, да се приготвятъ задъ тѣхъ землянки и бараки за помѣщения на хората и да се приготвятъ дърва, слама и шума.

Следъ това разреши на началника на 9-а дивизия да размѣсти пехотнитѣ части, така че въ участъка на началника на 4-а дивизия да влѣзатъ части отъ неговата дивизия.

Въ 1 ч. 37 м. сл. пл. получи отъ началника на 5-а дивизия донесение, че лѣвиятъ флангъ на страничното прикритие се обстрелва силно откъмъ морето, и че началникътъ на това прикритие моли да му се прати една скорострелна батарея за състезание съ флотската артилерия и, освенъ това, — пехотни подкрепления.

Въ 4 ч. 20 м. сл. пл. сжщиятъ донесе, че въ морето се събрали петь параходи; че върху параходитѣ се виждали много

хора, и че началникътъ на страничното прикритие предполага да се готви десантъ. Поради това началникътъ на дивизията изпрати 46-и полкъ отъ Софасъ въ Сербели, но е необходимо да се изпрати и полска скорострелна артилерия.

Командуващиятъ Съединенитѣ армии одобри направеното и разпореди да се изпрати отъ 3-а дивизия едно скорострелно отдѣление.

Въ 5 ч. 20 м. сл. пл. получи донесение отъ коменданта на гр. Мидия, че въ 3 ч. сл. пл. се появили три военни параходи, идещи отъ Кара Бурунъ за Иниада, и че въ 4 ч. сл. пл. се изгубили.

Тогава командуващиятъ Съединенитѣ армии подаде до началника на Щаба на действуващата армия следната телеграма:

„Отъ донесението, което получавамъ отъ лѣвия си флангъ, се вижда, че турцитѣ постоянно маневриратъ съ флота си край брѣга на Черно море, между Мидия и Кара Бурунъ. Днесъ четири военни параходи съ нѣколко гемии сж се спрѣли между Кара Бурунъ и морския знакъ № VIII. На парахода сж забелязани много хора. Взехъ нужднитѣ мѣрки, за да попрѣча на единъ десантъ срещу своя лѣвъ флангъ, ако такъвъ би се предприелъ. Въ Подима, освенъ това, сж оставени две роти, а въ Мидия — две дружини и опълченскитѣ дружини. Командантътъ на гр. Мидия мидонася, че днесъ, къмъ 3 ч. сл. пл., забелязалъ на разстояние около 10 мили отъ брѣга три военни параходи, отъ които единиятъ по-голѣмъ и двата по-малки, идещи отъ Кара Бурунъ по посока на носъ Иниада. Къмъ 4 ч. сл. пл. следитѣ имъ се изгубили.

По мое мнение, необходимо е да има въ Лозенградъ единъ по-голѣмъ и солиденъ гарнизонъ, който да бжде въ състояние да противодействува на възможни десанти северно отъ Мидия.“

Въ 6 ч. 30 м. сл. пл. отъ Щаба на I армия се получи донесение за положението въ Родосто. Началникътъ на гарнизона въ тоя градъ получи известие отъ нарочно изпратени пратеници отъ чифл. Саръджа, че вчера минала пехота и конница по направление на Малградъ, и че сетне се чували топовни гърмежи къмъ тоя градъ. Селени отъ Мерефте пъкъ съобщили, че около това село се движелъ турски ескадронъ. Отрядътъ въ Родосто нѣмалъ конница, а съ Конната бригада не е влѣзълъ въ връзка.

Въ 8 ч. 15 м. сл. пл. въ Щаба на Съединенитѣ армии се получи отъ началника на 3-а дивизия телеграма, съ която съобщаваше, че при обиколката на дѣсния си участъкъ билъ контузенъ съ парче отъ граната въ вжтрешната часть на бедрото, но тъй като движенията на крака му сж слабо ограничени, макаръ и болезнени, ще продължава да носи службата.

За сѫщото началникътъ на дивизията донесе и съ рапортъ, въ който изложи положението на дивизията, която е изгубила повече отъ половината отъ състава си, и молѣше да преустрои полковетѣ въ тридружиненъ, а дружинитѣ въ триротенъ съставъ.

Въ 9 ч. сл. пл. се получи донесение отъ Щаба на I армия, че въ наблюдавания участъкъ Силиврия — Каликратия нѣма противникъ, нито военни кораби, а въ Бююкчекмедженския заливъ се намиратъ четири военни кораби, които обстрелватъ дѣсния флангъ. При Епиватосъ имало седемь лодки, отъ които се чували пушечни изстрели.

Къмъ 11 ч. сл. пл. се получи телеграма отъ командуващия I армия, съ която, като съобщава, че турскитѣ кораби отъ залива Бююкъ Чекмедже и орѫдия отъ голѣмъ калибъръ обстрелвали армията, моли да му се изпрати гаубична артилерия.

Командуващиятъ Съединенитѣ армии разпореди да се изпрати едно нескорострелно гаубично отдѣление.

Къмъ сѫщото време генералъ Димитриевъ донесе въ Щаба на действуващата армия, че положението е неизмѣнно. Турцитѣ стреляли презъ цѣлия день по 3-а и 9-а дивизии, които имъ отговаряли рѣдко. При провлака между езеро Деркосъ и морето турцитѣ като че ли проявяватъ намѣрение да обходятъ лѣвия флангъ. Числото на военнитѣ параходи срещу лѣвия и дѣсния флангове като че ли се увеличава. Фортификационнитѣ работи продължаватъ. Болестьта, т. е. холерата, въ 3-а дивизия не намалява, а въ другитѣ дивизии като че ли поотслабва.

Най-после, сѫщата вечерь той получи отъ Негово Величество Царя следната телеграма:

„Въ оценение Вашитѣ заслуги по рѫководенето бойоветѣ при Лозенградъ, Бунаръ Хисаръ, награждаваме Ви съ Нашия воененъ орденъ „За храбрость“, II степень. Като Ви поздравяваме съ това високо отличие, надяваме се, че Вие за въ бѫдеще ще продължавате да водите повѣрената Ви армия съ сѫщото умение и стойкость въ пѫтя на славата и победитѣ.“

Дейность на турското командуване. Като се убеди, че българитѣ сѫ преминали къмъ отбрана, турското командуване се залови съ организиране най-слабата служба въ турската армия — прехраната. Съ отдѣлна заповѣдь Главното командуване разпореди — частитѣ да се обръщатъ къмъ своитѣ корпусни интендантства, а не къмъ армейскитѣ. Артилерийскитѣ части да се хранятъ отъ корпуситѣ, въ

участъка на които се намиратъ. Тъй като частитѣ не разполагаха съ други храни, освенъ дневната дажба, заповѣда се корпуситѣ да си набавятъ тридневенъ запасъ.

Доставянето хлѣбъ за цѣлата армия отъ Цариградъ по желѣзницата прѣчеше много за превозване други продукти, затова се заповѣда на корпуситѣ да устроятъ хлѣбопечене въ своя тилъ.

Турското настжпление противъ северното странично прикритие.

Бойната дейность презъ тоя день се ограничи съ продължаване предприетото отъ турцитѣ още миналия день настжпление между Деркосското езеро и Черно море противъ българското северно прикритие. Дветѣ страни осъмнаха така, както ги бѣ заварила нощьта. Турцитѣ, обаче, бѣха засилени съ една планинска и една полска батареи, съ 8-и коненъ полкъ и съ единъ таборъ отъ полка Бартинъ.

Въ 6 ч. пр. пл. турскиятъ дѣсенъ флангъ откри огънь и пакъ настжпи. Крейсеръть пакъ се яви и откри огънь съ гранати отъ най-голѣмъ калибъръ. Неговиятъ огънь предизвика смущение въ една отъ ротитѣ. Скоро редътъ бѣ възстановенъ, но турцитѣ се възползуваха отъ това, и напредваха срещу българския лѣвъ флангъ. Две роти даже успѣха да се доближатъ на 150 крачки, но бѣха посрещнати съ силенъ огънь отъ батареитѣ и отъ пехотата и бѣха отхвърлени 300—400 крачки назадъ. За да попрѣчи на българитѣ да настжпятъ, докато турцитѣ отстжпваха и бѣха разстроени, турскиятъ крейсеръ откри съ 28 см. и 15 см. орждия необикновено силенъ шрапнеленъ и гранатенъ огънь. Морската артилерия търсѣше планинскитѣ взводове, които съ своя фронталенъ, страниченъ, даже тиленъ огънь най-много прѣчеха на турцитѣ.

Къмъ пладне 1-и взводъ пусна два реда шрапнели по парахода, който се бѣше приближилъ, и го накара да се отдалечи.

Къмъ 2 ч. сл. пл. се появиха единъ броненосецъ, три крейсера и единъ контъръ-миноносецъ. Въ сжщото време два турски табора настжпиха пакъ къмъ лѣвия флангъ. Всички очакваха, че турската ескадра ще открие огънь. Командиръть на 2-и полкъ усили лѣвия флангъ съ една полурота, която бѣ застава къмъ морето, и съ една полурота отъ допълняващитѣ и привлѣче дветѣ дружини отъ 5-и полкъ по-близо до Ормалж.

Изобщо, морската артилерия, макаръ че нанасяше малки загуби, действуваше много силно върху морала на войницитѣ.

Командирътъ на бригадата донесе за положението, като твърдѣше, че нѣкои отъ параходитѣ били пълни съ хора, и молѣше да се изпратятъ две скорострелни батареи, които, като заематъ позиция край морето, биха пропѫдили параходитѣ по-далечъ. Обаче, къмъ 4 ч. сл. пл. три отъ параходитѣ отидоха къмъ Мидия, а два — се върнаха къмъ Кара Бурунъ.

Скоро параходитѣ се изгубиха, настѫплението на турцитѣ спрѣ, а къмъ 6 ч. сл. пл. боятъ престана, и турцитѣ се оттеглиха.

Отъ пленените трима турци се узна, че турскитѣ табори насреща бѣха: Спарти, Адиръ, Назели и Кара Су.

Въ четиридневния бой 2-и Икърски полкъ изгуби: убити — единъ офицеръ — подпоручикъ Узуновъ — и 18 войници и ранени 58 подофицери и войници.

Вечерьта, по разпореждане отъ командира на бригадата, 1./5. и 2./5. дружини заеха позицията на искърскитѣ дружини. Последнитѣ се оттеглиха въ поддръжка, при Ормалѫ.

Между това, още въ време на боя началникътъ на 5-а дивизия, като получи донесението на командира на 1-а бригада за появяването на петтѣ параходи и за ефекта отъ морската артилерия, изпрати 46-и полкъ — три дружини — въ Сербели и Джелебкьой да смѣнятъ дружинитѣ отъ 2-и полкъ, за да отидатъ въ Ормалѫ, кѫдето да се съсрѣдоточи цѣлиятъ полкъ. Въ сѫщото време началникътъ на дивизията донесе въ Щаба на Съединенитѣ армии за положението. Поради това началникътъ на Щаба на Съединенитѣ армии въ 4 ч. сл. пл. отиде при началника на 5-а дивизия, за да уреди заедно съ последния охраната на лѣвия флангъ.

Началникътъ на Щаба на Съединенитѣ армии одобри изпращането на цѣлия 46-и полкъ и разреши да се изпрати едно скорострелно отдѣление отъ 3-а дивизия.

46-и полкъ пристигна въ Сербели още на 7-и вечерьта, а отдѣлението (4-а и 6-а батареи) отъ 1-и с. с. артилер. полкъ — на 8-и сутриньта. Полкътъ зае съ една дружина Джелебкьой, а останалитѣ три дружини се разположиха въ Сербели.

Щабътъ на бригадата, както и цѣлиятъ 2-и полкъ се настаниха при Ормалѫ.

Командиритѣ на бригадата и на отдѣлението излѣзоха край морето, за да избератъ позиция. Обаче, последниятъ, едно, поради лошия характеръ на мѣстността, друго, поради липса на удобни мѣста за закрити позиции, намѣри, че той рискува бата-

реитѣ му да бѫдатъ унищожени въ най-скоро време отъ морския артилерийски огънь. По тия причини командирътъ на бригадата се отказа отъ цельта, за която бѣ поискалъ отдѣлението, и разположи едната батарея северно отъ Сербели, а другата — северно отъ Джелебкьой.

По останалия фронтъ заслужава да се отбележи само непрекѫснатата стрелба презъ цѣлия день по страничното прикритие при Арнауткьой, което изгуби двама убити.

8-и ноември.

Дейность на българското командуване.

Въ 4 ч. 30 м. пр. пл. въ Щаба на Съединенитѣ армии се получи отъ I армия сведение за положението около Родосто. Споредъ това сведение, две дружини и една батарея, по разпореждане отъ Щаба на действуващата армия, заминали за Кабачкьой. Останалата часть отъ отряда съ три роти охранявала и патрулирала, а останалитѣ три роти съ една батарея били на северъ отъ града. Началникътъ на Айроболския отрядъ трети пѫть се обръщалъ за помощь отъ пехота и артилерия, за да отбие противника въ Малградъ. Искането подкрепление се равнявало на силитѣ на Родостския отрядъ.

Въ 9 ч. пр. пл. се получи донесение отъ началника на 5-а дивизия, че турски аеропланъ летѣлъ къмъ Сербели.

Въ 10 ч. пр. пл. началникътъ на 9-а дивизия донесе, че въ полковетѣ сѫ останали срѣдно по 2,200 души, и моли да се изпратятъ отъ дивизионната область допълняващи команди.

Въ 11 ч. 30 м. се получи донесение отъ I армия, че въ залива Бююкъ Чекмедже, единъ клм. южно отъ моста, сѫ хвърлили котва: единъ броненосецъ, два крейсера и четири миноносеца, и обстрелватъ страничното прикритие; въ сѫщото време малки партии пехотинци преминавали на западния край на моста при Бююкъ Чекмедже, кѫдето се окопаватъ. Щомъ прикритието откриело огънь по тѣхъ, веднага бивало обсипано съ шрапнели отъ параходитѣ.

Презъ тоя день командуващиятъ Съединенитѣ армии получи при надписъ, съ ходатайство, рапортъ отъ командира на 33-и полкъ — да разреши да се разстрелятъ деветь души самонаранили се войници. Командуващиятъ Съединенитѣ армии, отъ своя страна, поиска телеграфически разрешение да се застрелятъ, безъ сѫдъ, предъ фронта, за да се прекрати злото навреме.

Получи се рапортъ и отъ командира на 2./4. бригада, че при претърсването селата Акъ Аланъ и Кабачкьой, както бѣ му заповѣдано, се намѣрили отъ 8-и полкъ 60 человѣка, които се връщали отъ разни болници и не могли да намѣрятъ частитѣ си.

Командуващиятъ Съединенитѣ армии получи отъ началника на 9-а дивизия рапортъ, съ който искаше да оттегли главната си позиция на височинитѣ северно и южно отъ Субатчую, а на заетата позиция да остави охранението. Това се искаше, отъ една страна, за да се извадятъ частитѣ вънъ отъ артилерийския огънь, та да могатъ да се окопаватъ дене, а ноще да почиватъ, отъ друга, за да може да вземе мѣрки противъ разпространяването на болестьта.

Командуващиятъ Съединенитѣ армии не се съгласи, за да не издаде съ това временната слабость на войскитѣ.

Сжщиятъ началникъ донесе, че дѣсниятъ му участъкъ се обстрелва съ 11 см. гаубици стара система, и моли да му се даде едно гаубично отдѣление. Тъй като всички гаубични отдѣления бѣха заели позиция на важни мѣста, отговори му се, че не може да му се отпусне.

Въ 6 ч. 30 м. сл. пл. началникътъ на 3-а дивизия донесе, че отъ редутъ № II сж забелязани две дружини да се движатъ на изтокъ и после свърнали на югъ. Навѣрно, подъ влиянието на това донесение, началникътъ на Щаба на Съединенитѣ армии съ телеграма предупреди началника на 9-а дивизия, че противникътъ съсрѣдоточава срещу него значителни сили, та да бжде готовъ.

Въ 7 ч. 30 м. сл. пл. се получи донесение отъ I армия, че единъ турски параходъ излѣзълъ отъ Бююкчекмедженския заливъ, обстрелвалъ Каликратия до 1 ч. сл. пл. и следъ това се върналъ. Страничното прикритие при Арнауткьой било усилено съ още една дружина отъ 48-и полкъ.

Командуващиятъ Съединенитѣ армии заповѣда на началника на 5-а дивизия постепенно да смѣни 3-а дивизия, която имаше нужда отъ почивка. Той остави 2./4. бригада пакъ въ разпореждането на началника на 5-а дивизия, а на 3-а дивизия заповѣда да се разположи на мѣстото на 5-а и да остане въ разпореждане на командуващия Съединенитѣ армии. Само при наложителна нужда можеше съ едната бригада да се поддържа 5-а дивизия.

Командуващиятъ Съединенитѣ армии следѣше и за окопнитѣ работи на дивизиитѣ, които отиваха не тъй както трѣбва. По

тоя въпросъ той писа на командуващия I армия и на дивизиитѣ отъ III армия и, като ги упрѣкна, че нѣмали нѣколко ярусна отбрана, нито ходове за съобщения, нито блиндажи-козирки, че окопитѣ не били маскирани, нито пъкъ имали солидни опорни пунктове (затворени укрепления), заповѣда имъ да се погрижатъ за доброто усилване на позицията.

Най-после, презъ тоя день отъ Щаба на Съединенитѣ армии се заповѣда на началника на 9-а дивизия да изпрати полурота при пъргавъ подофицеръ „за непосрѣдствена отбрана“ на сѫщия щабъ.

Твърде интересна е преписката, размѣнена между щабоветѣ на Съединенитѣ армии и на действуващата армия. Още въ 10 ч. 50 м. пр. пл. командуващиятъ Съединенитѣ армии изпрати следната шифрована телеграма:

„Началнику Щаба действуващата армия,

копие генералъ-лейтенантъ Саввову.

Считамъ за длъжность да доложа следното за общото стратегическо положение на ввѣрената ми Съединена армия: Следъ нашия несполучливъ опитъ да атакуваме съ открита сила Чаталджанската укрепена позиция, противникътъ внезапно се е ободрилъ, и почва да става твърде дързъкъ. Той е съсрѣдоточилъ огромно количество артилерия отъ всевъзможни калибри, въ които има и лекообсадни орѫдия, и захвана да води борба за артилерийско надмощие. Нашата артилерия, колкото и многочислена, въ края на краищата ще бѫде, вѣроятно, принудена да мълчи въ по-голѣмитѣ артилерийски състезания, защото за това тя нѣма нито надлежнитѣ калибри, нито пъкъ ще има достатъчно бойни припаси. Ще бѫдемъ принудени да пазимъ срѣдствата на артилерията за борба срещу неприятелската пехота. Всѣки день неговитѣ демонстрации на фланговетѣ ни съ Флота ставатъ все повече и повече активни, и, твърде е вѣроятно, че той ще се опита да направи нѣкой по-сериозенъ десантъ нейде въ Родосто, Галиполи или Мидия, Ииада и Подима. Да противодействуваме на тѣзи негови опити ние почти не разполагаме съ срѣдства. Тукъ е необходимо единъ стратегически подвиженъ резервъ поне отъ една пълна дивизия, снабдена съ достатъчно подвижна артилерия, въ това число и планинска. Този резервъ би могълъ да се разположи нейде около Сарай или Люле Бургасъ и да бѫде готовъ да се нахвърли върху противника веднага, щомъ той почне да се движи отъ брѣга навѫтре. До самия брѣгъ на споменатитѣ горе пунктове трѣбватъ солидни отбранителни застави по подобие на ония, каквито бѣха Родостската и Мидийската, и каквито вече тѣ не сѫ сега. Противникътъ всѣки день получава въ Чаталджанската плацдарма подкрепления, и, вѣроятно, не е далечъ деньтъ, въ който той, като наблегне по фронта, за да ни прикове тукъ, ще може да стовари въ тила ни значителна сила, за да се стреми да ни обкрѫжи стратегически. Такива негови опити иматъ толкова повече шансове за

успѣхъ, че тѣ се опиратъ на единъ, макаръ и старъ, но многочисленъ флотъ, противъ който ние не разполагаме почти съ никакви срѣдства за борба. Вънъ отъ това, и ние тукъ не сме въ твърде цвѣтущо състояние. Нашитѣ пехотни полкове иматъ срѣденъ ефективъ бойци, едва по 2000 щика. Болезненостьта се увеличава, и, ако настане едно лошо, студено време, тя ще достигне, несъмнено, още по-голѣми и даже застрашителни размѣри. Опасявамъ се, да не би силно орѣдѣлитѣ редове да бѫдатъ прѣкѫсани при единъ силенъ напоръ на противника, какъвто следъ нѣколко деня той ще бѫде въ състояние да направи. Болезненостьта, за жалость, е силно накърнила духа на войскитѣ. Повечето отъ половината офицери сѫ излѣзли отъ строя, а новопроизведенитѣ, уви, не могатъ по качество и авторитетность да замѣнятъ излѣзлитѣ. При тѣзи условия, моето мнение е, че намъ трѣбва въ най-скоро време или една солидна поддръжка отъ две — три прѣсни дивизии, най-малко, или незабавното спиране на военнитѣ действия по дипломатически редъ. Направено сега последното, може да стане все още на сносни условия. Следъ една несполука тукъ, мѫчно е да се предвидятъ последствията. Тъй или иначе, ние сме решили да се държимъ тукъ до крайность, но, въпрѣки това, възможно е да бѫдемъ сбити, а това ще бѫде равносилно на катастрофа."

Генералъ Фичевъ отговори съ следната шифрована телеграма:

„Положението предъ Васъ не е така много опасно, както се представлява тамъ. По нашитѣ изчисления тукъ, Вие не можете да имате срещу себе си въ тази минута повече отъ 80 хиляди, отъ които здрава низамска войска само 30,000. Даже и ако се приеме вѣрно, че Вашитѣ полкове сѫ достигнали цифрата 2000 души, пакъ за една срѣдна отбрана вие имате достатъчно сили. Сега Щабътъ на действуващата армия взема мѣрки да ви се изпрати на първа рѫка едно подкрепление отъ 10,000 души, а следъ шесть дни ще пристигне цѣлата Рилска дивизия, а по-късно — и Тракийската. Изпраща Ви се така сѫщо и крепостна артилерия 12 орѫдия. Ще е по-добре за работата въ щаба Ви, да се обсѫдятъ нѣщата съ по-голѣмо спокойствие, като се има предвидъ, че турцитѣ въ санитарно отношение стоятъ десеть пѫти по-зле отъ насъ."

Още преди да се размѣнятъ цитиранитѣ телеграми, бѣше подадена отъ помощника на главнокомандуващия, генералъ Саввовъ, следната шифрована телеграма:

„Преговоритѣ за примирие още несвършени. Турция, поради нашата неуспѣшна атака на 5-о число, е насърдчена твърде много, поради което сега е малко наклонна да иска примирие. По заповѣдь на Негово Величество, ориентирайте въ тоя неблагоприятенъ изходъ началницитѣ на дивизиитѣ, които, отъ своя страна, да ориентиратъ полковитѣ си командири, за да видятъ лошитѣ последствия отъ тия съ нищо неоправдани нерешителни действия, които настѫпиха тъкмо тогава, когато трѣбваше да женемъ плодоветѣ отъ нашитѣ досегашни победи. За да повдигнете духа на частитѣ, назначете съ войскитѣ отъ втората линия

ежедневно да се произвеждатъ непродължителни занятия. Запаснитѣ офицери, които сѫ се владѣли лошо, отстранете отъ командуване и предайте на сѫдъ. Имайте предвидъ, че всичкитѣ сведения отъ Цариградъ ни третиратъ като разбити и победени подъ Чаталджа. Ще понесемъ ли този срамъ?"

На тая телеграма командуващиятъ Съединенитѣ армии отговори:

„Не ми хваща сърдце да обвиня войскитѣ, които атакуваха, че не сѫ си изпълнили дълга. Процентътъ на загубитѣ свидетелствува това. Въ нѣкои части той достига до 50%, а офицеритѣ — 75%. Ние сме отблъснати, защото се бихме съ болни части. Ако насъ ни смѣтатъ победени, то насъ ни победи не врагътъ, а болеститѣ. Ще изпълня точно Вашитѣ съвети. Считамъ, обаче, за длъжность да доложа още веднъжъ, че съ сегашнитѣ срѣдства ние не сме способни за активни действия, защото тѣ биха се свели къмъ атаката на единъ крепостенъ фронтъ съ открита сила, а пасивно ще се държимъ до последна крайность, додето развиващата се въ такива заплашителни размѣри болесть ни позволи да държимъ оржжие въ ржце."

Презъ деня началникътъ на Щаба на действуващата армия поиска отъ I и III армии сведение за числото на войницитѣ, които могатъ да вематъ участие въ единъ сериозенъ бой. На тоя въпросъ командуващиятъ III армия донесе, че нѣма точни сведения, и не могатъ да се добиятъ скоро, защото полковетѣ сѫ пръснати по окопитѣ. Срѣдно, обаче, може да се смѣта по 2000 пушки на пехотенъ полкъ, а за тия отъ 3-а дивизия — по 1500. При това командуващиятъ армията добави: „Числото на заболяванията се увеличава, и при днешната обстановка нѣма надежда за намаляване, ами придава".

Най-после, късно вечерьта командуващиятъ Съединенитѣ армии донесе въ Щаба на действуващата армия за положението следното:

„Въ положението на частитѣ отъ армията нѣма измѣнение. Днесъ, сутриньта, турски аеропланъ летѣше надъ нашето разположение въ посока отъ северъ къмъ югъ. Параходитѣ, които вчера бѣха между Кара Бурунъ и морския знакъ № VIII, днесъ не се забелязватъ. Единъ отъ тѣхъ е заминалъ покрай брѣга въ северна посока. Другитѣ три — четири параходи, които вчера бѣха при Кара Бурунъ, по казването на мѣстнитѣ жители, били натоварени съ хора. Тѣ сѫщо заминали въ северна посока. Моля, да се обърне внимание на пристанищата Мидия и Иниада."

Тоя день отъ Щаба на действуващата армия се заповѣда на 7-а дивизия*) да се товари на параходи отъ Солунъ и да замине за Деде Агачъ.

*) Гл. стр. 438.

Дейность на турското командуване. — Нощното нападение при Езетинъ.

Сведенията за българската армия до 8-и ноември, събрани и обобщени отъ турското командуване и изложени въ едно предписание до корпуситѣ, състоеха въ следното: Формирани сѫ две армии по четири дивизии, отъ които едната, подъ началството на генералъ Димитриевъ, — източно, а другата — на генералъ Ивановъ, — западно отъ Тунджа. 7-а дивизия е въ Македония. Подъ Одринъ се намиратъ: 8-а дивизия, новоформираната 11-а дивизия и една бригада отъ 9-а дивизия, или две и половина дивизии. Около Кърджали — една бригада отъ 2-а дивизия. Предъ Чаталджа сѫ 1-а, 3-а, 4-а, 5-а, 6-а и 10-а дивизии и части отъ 2-а и 9-а дивизии. Въ предписанието бѣ опредѣлено вѣрно и разположението на българскитѣ дивизии; само разположението на 4-а и 5-а дивизии, които бѣха въ втора линия, не бѣ известно. Споредъ сведенията за снабдяването и за духа, дадени отъ дезертьоритѣ, българската армия се намираше въ безнадеждно положение.

Отъ тѣзи сведения турското командуване се убеди, че ще успѣе да отбие българската атака и да повдигне морала на турскитѣ войски. Холерната епидемия, следъ като бѣ поразила всичко слабо, се бѣ изродила въ обикновено разстройство на пищеварителнитѣ органи. Благодарение на тѣзи благоприятни обстоятелства, у турцитѣ отново се появи идеята за настѫпление. Главното командуване поиска отъ всѣки корпусъ да донесе:

1) Колко батареи могатъ да потеглятъ въ случай, че се предприеме настѫпление.

2) Формирани ли сѫ или не продоволственитѣ транспорти и огнестрелни паркове, и по колко коне и коли иматъ формиранитѣ.

3) Въ случай на настѫпление армията за колко дни храна и какво количество бойни припаси може да носи.

4) За превозване артилерията и полагаемото се количество храни и бойни припаси отъ колко коне и коли иматъ нужда.

5) Да се донесе ясно какъвъ е духътъ на частитѣ сравнително по-преди.

Отъ отговоритѣ на корпуситѣ е известенъ само тоя на I сборенъ корпусъ, който бѣ въ втора линия. Споредъ него:

1) 31-и артилерийски полкъ, който влизаше въ състава на тоя корпусъ, можеше да запрегне въ всѣка батарея по четири орѫдия и седемь ракли.

2) Продоволственията транспортъ състои отъ 148 волски коли, а огнестрелният паркъ — отъ 416 товарни коне и 30 волски коли. Недостигатъ 2206 коне съ самари и 450 коли за храни и 220 за артилерийски бойни припаси. Въ лекия паркъ при всѣко отдѣление се полагатъ 1536 снаряда; има по 1184 снаряда, за които има коли и товарни коне. Повече снаряди и коли нѣма.

3) Неприкосновенъ запасъ храни нѣма.

4) Числениятъ съставъ на 29-а низамска дивизия бѣ намалѣлъ на единъ полкъ, а таборитѣ на дивизията Ерегли били разстроени. Тѣзи части били усилили първата линия, и Щабътъ на корпуса не знаеше тѣхната бойна готовность. На разположение на корпусния командиръ бѣха останали въ втора линия само два табора, три ескадрона и две батареи. Така че за настжпление на корпуса, преди да се възвърнатъ пръснатитѣ му части, не може да става дума.

Въ подобно положение, вѣроятно, сж били и другитѣ корпуси.

И тъй, по-голѣмата часть отъ състава на корпуситѣ отъ втора линия се бѣ влѣла въ първата линия, и, следователно, армията не разполагаше съ резерви, съ които би могла да предприеме сериозно настжпление. Поради това идеята за настжпление бѣ изоставена.

По разпореждане на Главното командуване, бѣха изпратени въ складоветѣ Куру Кавакъ и Санджакъ Тепе по двама офицери отъ таборъ да се обучаватъ въ употрѣбата на ржчни бомби. Обаче, поради станалитѣ нещастни случаи, бомбитѣ не се възприели, както се очаквало, и не били употрѣбени.

Всичкото желание на турцитѣ за минаване въ настжпление се изрази въ едно нощно нападение, предприето на 8-и ноември презъ нощьта противъ издадената 1./6. бригада. Бригадата заемаше позицията си източно отъ Езетинъ. 1./15. дружина заемаше позиция предъ самото село, като имаше три роти въ първа линия и една — въ поддръжка. Дружината току-що бѣ смѣнила 3-а дружина. Южно отъ нея бѣше разположена 2-а дружина, съ 8-а, 5-а и 7-а роти въ първа линия и 6-а рота въ дружинна поддръжка. 3-а дружина бѣше полкова, а 4-а — бригадна поддръжка.

Въ 6 ч. 30 м. сл. пл. 2-а дружина замѣни дневното охранение съ нощно. 8-а рота изпрати единъ секретъ отъ трима души

Нощните нападения при Езетинъ срещу 1./6. бригада.

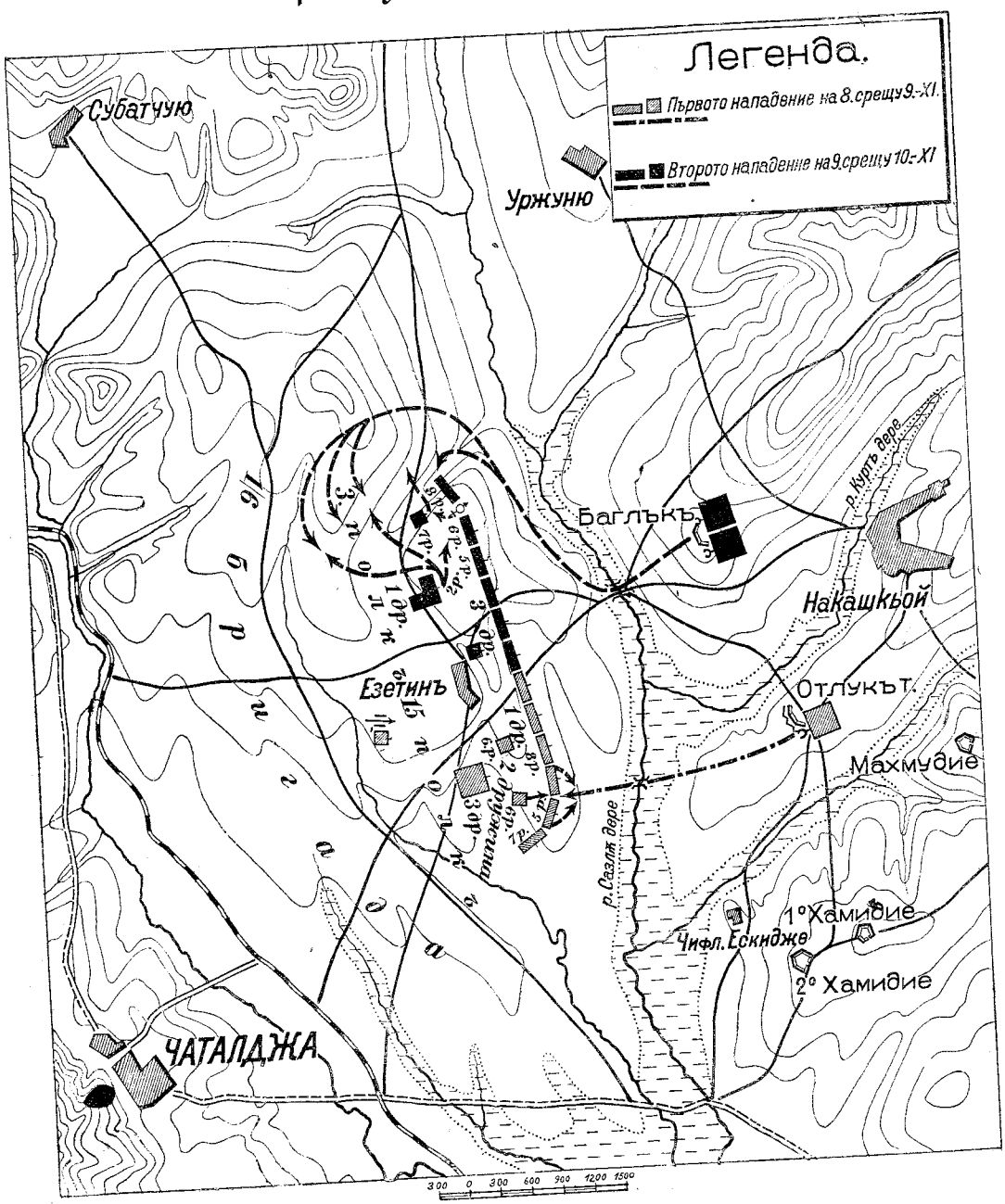

на моста, презъ който страничният пѫть Накашкьой—Езетинъ минава р. Катарджи су. Другъ секретъ бѣше поставенъ на сто крачки влѣво отъ първия. Освенъ това, два патрула отъ по едно отдѣление бѣха изпратени на двеста крачки предъ ротата. Взводоветѣ поставиха часови предъ окопитѣ, а войницитѣ напълниха пушкитѣ и туриха ножоветѣ. Сѫщитѣ мѣрки за охрана взеха и другитѣ роти отъ бойната часть.

Командирътъ на 8-а рота бѣше получилъ заповѣдь да събере димнитѣ патрони, за да ги замѣни съ бездимни. Той ги бѣ събралъ въ платнища, така че у войницитѣ имаше само по четиридесеть бездимни патрони.

Мѣстностьта предъ дружината е плато, което се вижда на 150 крачки предъ бойната часть. Следъ това следва закрита падина, която се простира до Катарджи су, т. е. 350—400 крачки.

Къмъ 9 ч. сл. пл. единъ войникъ отъ секрета при мостчето донесе на ротния си командиръ, че секретътъ чулъ голѣмъ шумъ отъ движение на много хора оттатъкъ рѣката. Командирътъ на ротата обиколи взодоветѣ и заповѣда да бѫдатъ готови да откриятъ огънь по негова заповѣдь. Въ сѫщото време той съобщи на съседнитѣ роти за донесението.

Донесението на секрета бѣше основателно. Турцитѣ тая вечерь предприеха нощно нападение. Изглежда, че нападението е било замислено отдавна, и е готвено отъ дълго време. За него сѫ употрѣбени доброволци отъ най-фанатичното и, безспорно, храбро ислямско племе — кюрдитѣ. На шапкитѣ си тѣ имаха извезани съ зелени и червени конци надписи, отъ които горният бѣше името на доброволеца, а по-долният — „Смъртъ или София“, „Смъртъ или победа“, „Смъртъ на лъва“ и пр. Освенъ това, имаше изречения отъ Корана, — фактъ, който показва, че тѣ сѫ били фанатизирани преди да предприематъ нападението.

Бѣше ясна, лунна нощь. Когато командирътъ на 8-а рота се върна при дѣснофланговия си взводъ, който бѣше издаденъ напредъ, турцитѣ, които бѣха минали презъ мостчето, се показаха на края на платото, извикаха гръмко: „Аллахъ, Аллахъ!“ и откриха вихровъ огънь. 8-а рота така сѫщо отговори съ вихровъ огънь. Следъ десеть минути командирътъ на 8-а рота прекрати огъня и, когато се вдигна димътъ отъ изстрелитѣ, той забеляза, че турцитѣ пакъ настѫпватъ. Той поднови вихровия огънь и стреля срещу турцитѣ въ продължение на десеть минути и пакъ прекрати стрелбата. Тогава забеляза, че турцитѣ се насочватъ къмъ дѣсния му флангъ, и за противодействие привлѣче поддръж-

ката си къмъ сѫщия флангъ, и тя заедно съ 1-и взводъ откри огънь по турцитѣ. Въ сѫщото време той извади лѣвофланговитѣ 3-и и 4-и взводове отъ окопитѣ и ги разположи въ отстѫпъ, съ лѣвото рамо напредъ.

Докато ставаше това, турската артилерия хвърли два снаряда по Езетинъ, а турскитѣ прожектори освѣтиха мѣстността. Командирътъ на ротата, поручикъ Петровъ, видѣ, че върволица турци настѫпватъ отъ мостчето къмъ лѣвофланговия окопъ на 5-а рота, и че дѣсниятъ имъ флангъ е на 50 крачки отъ казания окопъ. Вижда се, че турцитѣ, като срещнаха силенъ отпоръ отъ 8-а рота, се отбиха полуналѣво, къмъ 5-а рота.

Между това, патрулътъ отъ 5-а рота бѣше забелязалъ настѫпващитѣ турци, но последнитѣ настѫпиха така бързо, че, когато патрулътъ съобщаваше за видѣното, турцитѣ откриха огънь. Командиръ на ротата извади войницитѣ предъ окопитѣ и откри огънь, обаче турцитѣ си служеха съ български команди, като: „предпазителъ!“, „стой!“, „ура!“, „тукъ е първа рота!“, „наши братя!“ и пр. Съ тѣзи срѣдства турцитѣ успѣха да заблудятъ 5-а рота, и ротниятъ командиръ нѣколко пѫти прекратява и подновява огъня. Това даде възможностъ на турцитѣ да се приближатъ. Най-после, единъ храбъръ редникъ — Киро Василевъ — излѣзе напредъ, наближи на 5—6 крачки до настѫпващитѣ и извика: „Турци сѫ!“. Тѣ бѣха на 30—40 крачки отъ ротата, която веднага откри вихровъ огънь. И турцитѣ залегнаха и откриха огънь. Въ сѫщото време ротниятъ командиръ донесе на дружинния, че ротата е нападната.

Самъ дружинниятъ командиръ, щомъ чу виковетѣ: „Аллахъ!“, и щомъ се започна стрелбата, извади дружинната поддръжка — 6-а рота — предъ окопитѣ, и, като не знаеше нито посоката на нападението, нито силата на нападателитѣ, чакаше. Щомъ получи донесение, че 5-а рота е нападната, той заведе 6-а рота на нейния лѣвъ флангъ и откри огънь. У турцитѣ се яви колебание, и нѣкои отъ тѣхъ започнаха да отстѫпватъ, а по-голѣмата часть съ викове „Аллахъ!“ се хвърлиха напредъ на ножъ. Но въ тоя моментъ задъ гърба имъ се чу гръмко „Ура!“. Командирътъ на 8-а рота, поручикъ Петровъ, който, благодарение на прожектора, бѣ забелязалъ опасността за 5-а рота, изкомандува: „Напредъ!, на ножъ!“ и се хвърли върху турцитѣ. Последнитѣ, отъ които нѣкои бѣха преминали окопитѣ на 5-а рота и попаднали предъ 6-а рота, се опитаха да спратъ 8-а рота съ огънь, обаче въ това време 5-а и 6-а роти се хвърлиха така сѫщо на

ножъ. Едно общо „ура“ заглуши турското „Аллахъ“, и турцитѣ потърсиха спасение въ бѣгство. Българитѣ преследваха на сто крачки отъ окопитѣ и тамъ, по командата на дружинния командиръ, майоръ Тодоровъ, спрѣха и откриха огънь, докато и последнитѣ турски силуети изчезнаха въ тъмнината.

Турцитѣ оставиха на бойното поле: 2 пленени, 5 тежко ранени, 48 убити и 12 удавени въ рѣката.

Българитѣ изгубиха: 8-а рота — само 3 ранени; 5-а рота — 2 убити и 4 ранени; 6-а рота — 1 убитъ и 7 ранени; 7-а рота получи заповѣдь отъ дружинния командиръ — да остане на мѣстото си и да чака заповѣдь, и затова участие въ боя не взе.

У убититѣ турци не се намѣри друго снаряжение, освенъ по две торби пълни съ патрони, хлѣбъ и сухари.

Дейность срещу южното странично прикритие. На 8-и ноември, сутриньта, заставата срещу моста при Бююкъ Чекмедже отби съ огънь групата турски войници, които се опитваха да се промъкнатъ презъ моста къмъ Каликратия. Въ 7 ч. отби около 50 души турски конници, които искаха да минатъ презъ моста. Началникътъ на прикритието постави едно орждие задъ гребена северозападно отъ моста, за да обстрелва надлъжъ цѣлия мостъ. Презъ цѣлия день прикритието бѣ обстрелвано отъ Турския флотъ, но безъ никакви загуби.

9-и ноември.

Дейность на българското командуване. На 9-и ноември командуващиятъ Съединенитѣ армии отиде на наблюдателния пунктъ, откждето се върна въ 4 ч. сл. пладне. Гжста мъгла, размѣсена съ дъждъ, прѣчеше на наблюдението. Презъ деня се получиха следнитѣ сведения отъ I армия: забелязани били телени мрежи предъ Хамидие I и II; споредъ показанията на дезертьори-християни, такива имало предъ всички редути; артилерията била вънъ отъ фортоветѣ, на групи отъ две до шесть орждия; между фортоветѣ Ахмедъ Паша и Бахчеишъ имало две орждия отъ голѣмъ калибъръ, съ които на 8-и обстрелвали ж.-п. ст. Чаталджа; турцитѣ постоянно се укрепявали.

Отъ личното наблюдение командуващиятъ Съединенитѣ армии извади заключение, че турцитѣ съсрѣдоточаватъ войски

къмъ центъра, и затова заповѣда на командуващия I армия да премѣсти маневренитѣ войски къмъ лѣвия си флангъ.

Следъ това той изпрати до командуващия I армия и до началницитѣ на дивизиитѣ отъ III армия следната телеграма:

„Има се основание, че турцитѣ тѣзи дни ще се стараятъ да добиятъ още нѣкой, макаръ и частиченъ, успѣхъ, за да могатъ да подкрепятъ преговоритѣ за миръ, които скоро ще се почнатъ. Предлагамъ Ви, Господинъ Генералъ, да имате това предвидъ и да вземете всички мѣрки за най-бдително охранение на заетитѣ позиции, особено нощно време, за да не би да бѫдемъ изненадани съ нѣкое необикновено нападение."

Като получи донесението за първото нощно нападение при Езетинъ, той изпрати пакъ до сѫщитѣ следното предписание:

„Имамъ сведение, че противникътъ често е предприемалъ рекогносцировки съ дребни части, въ съставъ една — две роти, спрямо които нашитѣ предни части се държали съвсемъ пасивно. Заповѣдвамъ, отбраната да се води по-активно — всѣки опитъ на противника за приближаване къмъ насъ да бѫде осуетяванъ отъ самото начало. Въобще, да не се допуща противникътъ да излиза вънъ отъ окопитѣ си. Отъ друга страна, началницитѣ на дивизиитѣ отъ бойната часть да разпоредятъ да се изпращатъ напредъ малки рекогносцировачни части, които да следятъ всѣко движение на противника. Изобщо, да се наблюдава противникътъ бдително."

Миналия день командуващиятъ Съединенитѣ армии заповѣда на 5-а дивизия да смѣни 3-а. Началникътъ на последната, като имаше въ подчинение 2./5. бригада, смѣни съ нея своята 1-а бригада. Обаче, началникътъ на 5-а дивизия се противопостави на по-нататъшната смѣна, защото трѣбваше да тури нѣкоя отъ своитѣ относително здрави бригади въ силно заразенитѣ отъ холера окопи на 3-а дивизия. Смѣната се отложи, като се назначи за общъ началникъ на войскитѣ въ участъка отъ Еникьой до Черно море началникътъ на 5-а дивизия, генералъ Христовъ, комуто се подчиниха 3-а и 5-а дивизии, съ право да направи смѣната, когато намѣри за добре.

2./4. бригада се съсрѣдоточи на единъ и половина клм. задъ наблюдателния пунктъ на армията и остана въ разпореждане на командуващия Съединенитѣ армии.

Началникътъ на 5-а дивизия раздѣли позицията на два участъка: дѣсенъ — отъ Еникьой до височинитѣ източно отъ Тарфа — и лѣвъ — оттамъ до Черно море. Въ първия, подъ командата на началника на 3-а дивизия, влѣзоха 1./3. и 3./3. бригади, артилерията отъ 3-а и 5-а дивизии и 2./5. бригада, която, като мане-

врени войски, остана на мѣстото си. Въ втория, подъ началството на командира на 1./5. бригада, влѣзоха 2-и полкъ, две дружини отъ 5-и полкъ, една планинска и две полски скорострелни батареи, въ първа линия, а въ маневрени войски остана 3./5. бригада съ не с. с. батарея, и бѣ разположена: 45-и полкъ съ батареята — на височината югозападно отъ Тарфа, 46-и полкъ: три дружини — въ Сербели и една — въ Джелебкьой. Но на следния день всички началници на дивизии (5-а, 3-а, 9-а и 4-а) поеха командуването само на участъцитѣ, които бѣха заети отъ тѣхнитѣ части.

Отъ повиканитѣ на наблюдателния пунктъ началници на дивизии гереалъ Димитриевъ узна, че предъ тѣхнитѣ участъци е спокойно. За сѫщото получи донесение и отъ командуващия I армия. Даже Флотътъ не открилъ огънь. Само къмъ 7 ч. сл. пл. две турски роти минали притока на Кара су, единъ клм. западно отъ чифл. Ескидже, и започнали да се окопаватъ. Четири турски роти се оттеглили отъ позицията си на източния брѣгъ на езерото Бююкъ Чекмедже въ северна посока.

Презъ деня пристигнаха отъ Родосто въ Кабачкьой изпратенитѣ отъ командуващия I армия две дружини отъ 28-и полкъ и една скорострелна батарея и влѣзоха въ разпореждане на командуващия Съединенитѣ армии.

Отъ Щаба на действуващата армия командуващиятъ Съединенитѣ армии къмъ пладне получи следната телеграма:

„Утре заминава за Бююкъ Чекмедже нашата мисия за среща съ турската такава за почване преговори за примирие. Вземете най-строги мѣрки, щото до сключването на примирието да не би турцитѣ да ни атакуватъ и да дадемъ промахъ. Обявете на частитѣ, щото въ никакъвъ случай при боя да не се допуща напущането на бойната линия подъ предлогъ на болесть. Тия, които си позволяватъ да нарушаватъ това законно правило, ще бѫдатъ разстрелвани. Стегнете частитѣ въ най-широкъ смисълъ на думата, и всѣкѫде най-строга дисциплина. Възвърнете имъ старата непоколебима стойкость, като имате предвидъ, че само при тия условия ще можемъ да сломимъ врага и да постигнемъ благоприятни резултати за нашата народна кауза отъ досегашнитѣ наши победи и грамадни жертви. Войници, които по смисъла на № 144 сами сѫ се наранявали, за да се освободятъ отъ строя, да се разстрелватъ предъ фронта съ властьта на началницитѣ на частитѣ.“

По молбата на командуващия Съединенитѣ армии, отъ Щаба на действуващата армия се направи разпореждане да се върнатъ въ строя оздравѣлитѣ леко ранени офицери.

Вечерьта генералъ Димитриевъ изпрати въ Щаба на действуващата армия следното донесение:

„Положението остава неизмѣнно. Болестьта въ 3-а дивизия взема все по-голѣми размѣри, понеже селата, около които тя е разположена, бѣха огнище на заразата. Нѣколко студени дни, по заключението на лѣкаритѣ, ще предизвикатъ, безъ съмнение, значително увеличение и въ другитѣ дивизии, които и до днешенъ день иматъ значителенъ процентъ болни. Времето е влажно, вѣтровито и студено."

Споредъ представенитѣ сведения отъ Щаба на Съединенитѣ армии, числото на здравитѣ войници, които могатъ да вематъ участие въ случай на бой, безъ специалнитѣ родове войски, бѣше следното:

Ч а с т и	Число на войницитѣ	З а б е л е ж к и
III армия.		
3-а Балканска дивизия	9,526	
4-а Преславска дивизия	15,940	
5-а Дунавска дивизия	15,840	
9-а Плѣвенска дивизия	9,691	
Всичко . .	50,997	
I армия.		
1-а Софийска дивизия	12,800	
6-а Бдинска дивизия	10,000	
10-а сборна дивизия	11,800	
Всичко . .	34,600	
А всичко . .	*85,597*	

Вниманието на Щаба на действуващата армия бѣ привлѣчено къмъ Галиполския полуостровъ. Началникътъ на гарнизона въ Родосто донесе телеграфически направо въ Щаба на действуващата армия следнитѣ сведения, събрани отъ нарочно изпратенъ отъ гръцкия консулъ въ тоя градъ гъркъ въ Галиполи: въ Кавакъ имало 800 редифи, въ Плаяръ — 3000 съ 18 орждия, поставени въ близкото укрепление. Тамъ очаквали тия

дни отъ Азия 10 табора. На 5-и ноември отъ Галиполи заминали за Кавакъ 20 планински и 6 полски орждия. Отъ Галиполи войскитѣ заминали за Шайтанкьой, а тия отъ Кавакъ щѣли да заминатъ за Кешанъ и Малградъ.

Въ III армия липсата на фуражъ започна да се чувствува. Командуващиятъ Съединенитѣ армии направи постжпки въ Щаба на действуващата армия и въ Главното тилово управление. Освенъ това, изпрати Конната дивизия да фуражира въ неизтощенитѣ области.

Тоя день началникътъ на Флота донесе, че нашитѣ миноносци атакували турския крейсеръ Хамидие и го ударили съ две мини. Крейсерътъ подалъ сигналъ: „Търпя бедствие!“.

Второто нощно нападение на фланга на 1./6. бригада.

Отъ сведенията, които турското командуване събра, се убеди, че главната прѣчка за настжпление е вливането и разпръскването въ първата линия голѣма часть отъ войскитѣ отъ втората линия. Затова заповѣда да се събератъ и подредятъ частитѣ. Но тѣ бѣха така разбъркани, че за събирането имъ се искаше доста време. Бойната дейность на 9-и ноември се ограничи съ съвсемъ рѣдка артилерийска престрелка. Причината на това бѣ особената заповѣдь, издадена отъ турското командуване, — да не се харчатъ артилерийскитѣ снаряди по незначителни цели. Може би, турцитѣ нарочно намалиха своята дейность, за да прикриятъ нощното нападение, което организираха презъ следната нощь.

Споредъ Германския генераленъ щабъ, нападението било предприето пакъ отъ сжщия сборенъ кюрдски таборъ, а споредъ плененитѣ турци — отъ два табора. Навѣрно, единиятъ е употрѣбенъ, за да осигури отстжплението и моста на рѣката.

1./6. бригада заемаше сжщитѣ позиции. 3-и Бдински полкъ имаше: 3-а дружина съ три роти въ бойна часть и една — въ поддръжка, на позиция южно отъ пжтя Инджесъ—Накашкьой. Северно отъ сжщия пжть заемаше 2-а дружина, която сжщата вечерь бѣ смѣнила 4-а дружина, и имаше въ първа линия: 5-а, 6-а, картечната и 8-а роти и 7-а рота — въ дружинна поддръжка. 1-а дружина бѣше полкова, а 4-а — бригадна поддръжка.

Мѣстностьта предъ 2-а дружина бѣ съвършено открита, съ полегати склонове долина, презъ която протича труднопроходимата рѣка Катарджи су. Само къмъ лѣвия флангъ имаше слаби гънки и скрити подстжпи.

Нощьта срещу 10-и ноември бѣше лунна, но месецътъ бѣ залѣзълъ.

За охранение 8-а рота бѣ изпратила единъ подофицерски патрулъ отъ десеть души да наблюдава моста и рѣката предъ позицията; единъ постъ отъ шесть души бѣ поставенъ въ окопъ на 250—300 крачки влѣво отъ ротата. Освенъ това, всѣки взводъ за непосрѣдствена охрана бѣше поставилъ постъ предъ фронта си. Дружинната поддръжка — 7-а рота — така сѫщо бѣ поставила два поста въ отстѫпъ влѣво на поста на 8-а рота.

Къмъ 4 ч. пр. пл. патрулътъ при моста откри огънь по турци, които минаваха презъ моста. Къмъ 4 ч. 20 м. сѫщиятъ патрулъ и постътъ влѣво отъ него дойдоха при ротния командиръ и му доложиха, че турска верига настѫпва. Ротниятъ командиръ ги повърна да провѣрятъ донесението си и самъ излѣзе напредъ. Скоро, обаче, войницитѣ се върнаха бѣгомъ и потвърдиха донесението си. Самъ ротниятъ командиръ, поручикъ Цановъ, най-напредъ чу да се даватъ разпореждания по турски, а после забеляза черна маса, която настѫпваше влѣво, около 200 крачки отъ окопитѣ на ротата. Той веднага донесе на дружинния си командиръ, извади ротата отъ окопитѣ и я обърна съ фронтъ къмъ турцитѣ и, когато турската маса се очерта хубаво, откри по нея залповъ огънь. Турцитѣ залегнаха срещу ротата, и се мѫчеха да я измамятъ — така, когато ротниятъ командиръ прекрати огъня, турцитѣ викаха на български: „Предпазитель!“, „Не стреляй!“, „Наши“ и пр. Ротниятъ командиръ отново откри огънь. Въ сѫщото време и командирътъ на картечната рота, капитанъ Моневъ, премѣсти 1-и взводъ на лѣвия флангъ на 8-а рота и откри огънь.

Дружинната поддръжка — 7-а рота, предупредена навреме отъ своитѣ два поста, така сѫщо извади полурота съ фронтъ на северъ и откри залповъ огънь.

Между това, подъ прикритието на тая турска часть, задъ нея други турски вериги настѫпиха на западъ.

Северно отъ 1./6. бригада бѣше разположена 3./4. бригада. Последната бѣше по-назадъ и доста отдалечена. Между дветѣ бригади имаше около единъ и половина клм. незаето пространство. Следъ дълга преписка, това пространство остана да се охранява отъ последната. Презъ тая нощь тамъ бѣ поставено охранение отъ 44-и полкъ, а именно: една рота постави въ стражеви постове и една полурота — въ наблюдателна застава.

Постоветѣ отъ 44-и полкъ, като забелязаха настжплението на турцитѣ, донесоха, и нѣкои отъ тѣхъ откриха огънь. Но турцитѣ повърнаха полунадѣсно. Тогава постоветѣ се оттеглиха при главния караулъ. Командирътъ на ротата, капитанъ Пеневъ, събра ротата и я заведе на позицията на полка, която бѣше около единъ километъръ назадъ.

Сжщото направи и началникътъ на наблюдателната застава, подпоручикътъ о. з. Горбановъ. Щомъ му съобщиха, че турцитѣ настжпватъ, отстжпи на позицията при полка. По тоя начинъ лѣвиятъ флангъ на 3-и полкъ остана съвсемъ откритъ, и турската вълнà се насочи въ тила на полка, кждето бѣше срещната отъ полковата поддръжка.

Последната — 1-а дружина — бѣше разположена, както следва: 1-а рота бѣше прикритие на батареята при с. Езетинъ. Останалитѣ три — бѣха се окопали северно отъ селото, на 500 крачки отъ бойната часть: 2-а и 3-а роти — въ първа линия, а 4-а — въ втора. Окопитѣ бѣха резервни, блиндирани съ дъски. На лѣвия флангъ на първата линия се бѣше установилъ командирътъ на полка, и се бѣ свързалъ съ телефонъ съ Щаба на бригадата.

Предупредена за настжплението, полковата поддръжка, охранявана отъ постове, бѣше въ най-голѣма бдителность.

По пушечнитѣ изстрели, по шума на турцитѣ и по виковетѣ имъ „Аллахъ", въ полковата поддръжка се виждаше ясно, че турцитѣ сж отбити отъ 2-а дружина, и че се направляватъ все повече влѣво да обхванатъ фланга. Следъ десетина минути се забеляза, че турцитѣ обхващатъ полковата поддръжка, на 6—700 крачки отъ лѣвия й флангъ.

Командирътъ на полка насочи 2-а и 3-а роти въ боенъ редъ, взводоветѣ въ разгънатъ строй, къмъ лѣвия флангъ, кждето се чуваха пушечни изстрели, глъчъ, шумъ и викове на турски войници, и откждето идѣха куршуми. Но тъй като отъ шума и отъ стрелбата се виждаше, че турцитѣ се насочватъ още по-влѣво, и заплашваха тила, то, когато ротитѣ изминаха 30—40 крачки влѣво отъ окопитѣ, командирътъ на полка заповѣда на дружинния командиръ да вдигне 4-а рота отъ окопитѣ и да я насочи влѣво отъ 3-а рота и заповѣда на дѣснофланговата 2-а рота — да отиде въ поддръжка на 2-а дружина.

Дветѣ роти — 3-а, водена отъ командира на полка, полковникъ Теневъ, и 4-а, водена отъ дружинния командиръ, капитанъ

Недковъ, настѫпваха на северозападъ и на 300—400 крачки отъ окопитѣ се натъкнаха на турска верига, която, стреляйки, настѫпваше съ широкъ фронтъ, съ голѣмъ шумъ и съ викове: „Аллахъ!", „Аллахъ!". Турцитѣ залегнаха на 40—50 крачки предъ българитѣ и успѣха да хвърлятъ една ржчна бомба, която се пръсна на десеть крачки задъ 4-а рота. 3-а и 4-а роти сѫщо залегнаха и, следъ кратка престрелка, по командата на полковия си командиръ, се хвърлиха на ножъ. Въ тоя моментъ турцитѣ хвърлиха нѣколко свѣтещи ракети и ржчни бомби, една отъ които попадна въ 1-и взводъ отъ 3-а рота и нанесе голѣми загуби. Стана размѣсване между турци и българи и бой съ ножове. Българитѣ взеха върхъ, и турцитѣ отстѫпиха; много отъ тѣхъ, обаче, като бѣха останали задъ гърба на българитѣ, не можаха да отстѫпятъ, легнаха между труповетѣ и се престориха на убити, а нѣкои стреляха въ гърба на българитѣ. Между това, отстѫпващитѣ турци очертаваха пѫтя на отстѫплението си съ свѣтещи ракети, съ които освѣтяваха мѣстностьта къмъ българитѣ и хвърляха къмъ тѣхъ ржчни бомби. Тогава преторенитѣ на убити турци ставаха и тичаха къмъ посоката на свѣтещитѣ ракети. Като забеляза това, командиръть на дружината назначи команда, която провѣри и намѣри между убититѣ здрави турски войници, съ фуражки, взети отъ убити българи. Тѣ бѣха веднага промушени съ ножоветѣ. Българитѣ залегнаха и преследваха само съ огънь.

При отстѫплението си турцитѣ се опитаха да се задържатъ задъ едни камънаци срещу фланга на 2-а дружина. Обаче, огъньтъ на последната и на картечната рота ги пръсна, и тѣ очистиха бойното поле.

Следъ това командиръть на дружината заповѣда да прибератъ раненитѣ и да събератъ задъ веригата убититѣ. Между труповетѣ на убититѣ войници се намѣриха и труповетѣ на командира на полка, полковникъ Теневъ Георги, и на командира на 3-а рота, подпоручикъ о. з. Гицовъ Димитъръ, а между раненитѣ бѣха: подпоручикътъ о. з. Оковски Петко и кандидатъ-офицеръть Яковъ Ангелъ.

Схватката бѣше извънредно жестока, особено за 3-а рота, въ която, освенъ полковия и ротния командири, паднаха убити 27 войника, а ранени 23 войника и подофицери. 4-а рота изгуби: убити — 9 войника, ранени 2 офицери и 28 войника. Освенъ това, и дветѣ роти имаха по 7 души изгубени безвесть — навѣрно пленени.

Отъ турцитѣ само на мѣстото на схватката се намѣриха 42 трупа, по-голѣмата часть убити съ ножъ. Много турци паднаха на връщане, когато минаваха рѣката.

Поради това нападение, и за да може бригадата сама да охранява фланга си, командирътъ на бригадата усили полка съ дружината, която бѣ бригадна поддръжка, а на нейно мѣсто бѣ изпратена една дружина отъ 47-и полкъ. Останалитѣ две дружини отъ 47-и полкъ така сѫщо излѣзоха напредъ, до р. Кара су.

Понеже ржчнитѣ бомби бѣха произвели голѣмо впечатление на войницитѣ, командирътъ на бригадата разпореди още сѫщия день да се дадатъ на войницитѣ отъ бойната часть по две бомби. Следъ пладне повикаха по двама войника отъ рота, и командирътъ на 1-а пионерна рота ги запозна съ употрѣбата на бомбата.

Въ сѫщото време, когато турцитѣ нападнаха 3-и полкъ при Езетинъ, две турски роти нападнаха частитѣ отъ 9-а дивизия при Чанакча, обаче тѣ бѣха отблъснати, като оставиха нѣколко души.

Дейность отъ 10-и ноември до сключването на примирието.

На 10-и командуващиятъ Съединенитѣ армии получи донесение и самъ донесе за нападението на турцитѣ въ фланга на 3-и полкъ при Езетинъ. Презъ тоя день пристигна въ Ерменикьой 20-а допълняваща дружина, която бѣ дадена въ разпореждане на началника на 5-а дивизия. Изобщо, дейностьта на българитѣ при Чаталджа до сключването на примирието — 20-и ноември — се ограничи съ устройството на войскитѣ и особено службитѣ, въ укрепяване позициитѣ и въ приготвяне за посрещане зимата. Никакви военни действия не се предприеха.

Щабътъ на действуващата армия, обаче, развиваше все по-голѣма дейность, особено на другитѣ театри.

Поради многократнитѣ молби на командуващия I армия да му се изпратятъ далекобойни орждия и гаубици, отъ Щаба на действуващата армия разпоредиха да му се изпрати едно леко обсадно отдѣление отъ три батареи, взето отъ Източния секторъ на Одринъ.

Тъй като турцитѣ трупаха войски на Галиполския полуостровъ, ускори се вземането мѣрки срещу тѣхъ. За тая цель се ускори прехвърлянето на 7-а дивизия отъ Солунъ, а тъй като трудностьта на товаренето на частитѣ въ параходитѣ и разтовар-

ването, а така сѫщо снабдяването имъ съ храна презъ време на плаването имъ бѣ много трудно, заповѣда се да се пренесе по морето само една бригада, а останалитѣ части да тръгнатъ по обикновенъ пѫть, като използуватъ и желѣзницата за Димотика.

За да се засилятъ действията противъ турския отрядъ на Яверъ паша, заповѣда се на три допълняващи дружини отъ Шуменъ, Варна и Добричъ да отидатъ въ Димотика.

Най-после, заповѣда се миноносцитѣ въ Черно море да атакуватъ на всѣка цена турскитѣ транспорти, които отъ Кюстенджа пренасятъ храни и военни материали.

Тъй като по това време турскиятъ Кърджалиски отрядъ, подъ началството на Яверъ паша, се опитваше да мине Марица, усили се Айроболскиятъ отрядъ съ дветѣ дружини отъ 28-и полкъ, които бѣха изпратени за усилване III армия. На 12-и дружинитѣ заминаха за Кабачкьой, за да се натоварятъ на влакъ, който щѣше да ги пренесе до БабаЕски.

На 14-и пристигнаха въ Кабачкьой два биплана и единъ монопланъ, а на 17-и пристигна още единъ. Командуващиятъ Съединенитѣ армии настояваше много да направятъ излети, но отъ Щаба на действуващата армия не позволяваха да хвърчатъ, докато се водятъ преговоритѣ за примирие.

И дейностьта на турцитѣ бѣ насочена къмъ устройството на частитѣ и службитѣ и допълване укрепителнитѣ работи. Като изключимъ единъ несполучливъ опитъ на 60 души моряци да слѣзатъ при Епиватосъ подъ прикритието на единъ военененъ параходъ, други действия не предприеха. До започване преговоритѣ за примирие дветѣ страни се ограничиха съ рѣдка артилерийска стрелба тукъ-таме и съ размѣна пушечни изстрели между патрулитѣ.

Действията въ Черно море.

(Картограф. приложение № 4).

Отбраната на българскитѣ брѣгове. Турция се намираше въ особено благоприятно положение относно морскитѣ действия, тъй като тя владѣеше проливитѣ между Черно и Бѣло море, а сѫщо и островитѣ изъ последното, та можеше, следователно, да действува настѫпателно ту противъ българскитѣ черноморски, ту противъ гръцкитѣ и черногорски брѣгове въ Бѣло, Йоническо и Адриатическо морета. Количе-

ствено и качествено, обаче, Турскиятъ флотъ бѣ такъвъ, че подобна цель бѣ немислимо да му се даде. Ето защо, Турското главно командуване възложи на Флота си една по-скромна цель — да осигури комуникационната връзка съ Западна Европа по море, тъй като сухоземниятъ пѫтъ между Турция и Западна Европа, по който турската армия получаваше орѫжие и бойни припаси, бѣ отрѣзанъ отъ съюзницитѣ. Такава връзка можеше да се поддържа по два пѫтя: презъ Срѣдиземно море или презъ Черно море. Като не бѣ въ състояние да осигури и двата пѫтя, Турскиятъ флотъ предпочете да осигури пѫтя презъ Черно море, т. е. Кюстенджа—Цариградъ, който бѣ по-кѫсъ до главния източникъ на бойнитѣ припаси — Германия. Съ прикриването на тоя пѫть се осигуряваха и транспортитѣ на войскитѣ отъ черноморскитѣ брѣгове на Мала-Азия, които нѣмаха желѣзници. Поради това, още съ обявяването на войната, Турскиятъ флотъ, като остави твърде малко и то само почти негодни кораби по Бѣло и Йоническо морета, съсрѣдоточи всичкитѣ си сили въ Черно море, блокира българскитѣ брѣгове, и непрекѫснато кръстосваше предъ тѣхъ. Така че, освенъ противъ всички сухоземни войски отъ Тракия и Азия, България трѣбваше да се бори и противъ всичкитѣ морски сили на Турция.

Тъй като българитѣ разполагаха само съ шесть торпедоносци (миноносци) и единъ старъ кръстосвачъ (крейсеръ) и не бѣха въ състояние да се борятъ съ сравнително голѣмия Турски флотъ, тѣ организираха сухоземна отбрана на брѣга противъ възможнитѣ турски десанти. Цѣлиятъ брѣгъ бѣ раздѣленъ на два участъка: Варненски и Бургаски. Варненскиятъ участъкъ се бранѣше отъ шесть опълченски дружини, Видинския крепостенъ батальонъ, една 24 см. брѣгова батарея, шесть торпедоносци и кръстосвача. Бургаскиятъ участъкъ се бранѣше отъ петь опълченски дружни, две не с. с. полски и една картечна батареи.

Турскиятъ флотъ не предприе нищо сериозно. Понѣкога размѣняше по нѣкой изстрелъ съ българскитѣ торпедоносци, които излизаха да разузнаватъ. На 8-и октомврий той бомбардира Евксиноградъ, Балчикъ, кѫдето повреди скелята, и Каварна. На 11-и октомврий кръстосвачътъ Хамидие и българската 24 см. брѣгова батарея си размѣниха по нѣколко безрезултатни изстрели. Презъ останалото време турскитѣ кораби само кръстосваха предъ брѣговетѣ и отъ време — на време правѣха десантни демонстрации, като пращаха къмъ брѣга нѣкоя лодка, която българитѣ връщаха съ пехотенъ огънь.

Преминаването на Българския черноморски флотъ къмъ активни действия.

Съ поражението на турцитѣ при Лозенградъ и Люле Бургасъ и приближаването на българскитѣ войски къмъ Чаталджанската укрепена позиция, вѣроятностьта за турски десантъ по българскитѣ брѣгове стана по-малка. Освенъ това, съ премѣстването на сухоземнитѣ операции въ тѣсния Цариградски полуостровъ, кѫдето фланговетѣ на дветѣ противни армии се опираха о́ Черно и Мраморно морета, за Турския флотъ се откри много по-важна задача — да съдействува съ своята артилерия при отбраната на Чаталджанската позиция, като действува въ флангъ и въ тилъ на българитѣ.

Поради всичко това, съ приближаването на българскитѣ войски къмъ Чаталджанската укреп. позиция, турцитѣ постепенно отслабваха блокадата на черноморскитѣ брѣгове, и въ последнитѣ дни тя бѣ почти съвсемъ прекратена. Успоредно съ това, у Българския флотъ постепенно узрѣваше мисъльта — да мине отъ отбрана къмъ настѫпление.

Още на 30-и октомврий началникътъ на Варненския укрепенъ пунктъ и началникъ на Флота, подполковникъ Лудогоровъ, узна отъ нарочно изпратени хора и отъ една депеша на Военния аташе въ Букурещъ, че се товарятъ въ Кюстенджа за Цариградъ 80 орѫдия. Той поиска отъ Щаба на действуващата армия и получи разрешение да възложи на торпедоносцитѣ да унищожатъ или да пленятъ турскитѣ транспорти. Той заповѣда Подвижната отбрана да изпълни тая задача съ всичкитѣ торпедоносци. Обаче, началникътъ на отбраната, капитанъ-лейтенантъ Ковачевъ, заболѣ, и затова възложи изпълнението на задачата на лейтенантъ Серафимовъ, като му даде четири торпедоносци.

Лейтенантъ Серафимовъ тръгна отъ пристанището на 1-и ноември въ 12 ч. 38 м. пр. пл. съ торпедоносцитѣ Храбри, Летещи, Шумни и Дръзски, мина северния проходъ на минното заграждане и взе курсъ на североизтокъ. Въ 3 ч. 40 м. той стигна 12 мили североизточно отъ Калиакра, на пѫтя, по който минаватъ корабитѣ съ курсъ Кюстенджа—Цариградъ. Хоризонтътъ бѣ ясенъ; на 12—13 мили нищо не се забелязваше. Вѣтърътъ се бѣ засилилъ, и повдигна голѣмо попѫтно вълнение (югоизточно) — шесть бала. Понеже такъвъ походъ за пръвъ пѫть се извършваше и то при такова лошо време, часть отъ обслугата не можа да издържи. Поради тая причина и понеже при такова вълнение торпедоносцитѣ на връщане не щѣха да

могатъ да се приберътъ подъ закрилата на брѣговата артилерия преди съмване, и за да се избѣгне опасностьта да бѫдатъ отрѣзани отъ брѣга отъ неприятелскитѣ бойни единици, лейтенантъ Серафимовъ реши да се върне и въ 3 ч. 48 м. тръгна назадъ, за Варна, кѫдето пристигнаха въ 7 ч. 10 минути. Така се завърши първиятъ походъ на отряда български торпедоносци, който показа неговата неподготвеность и неговата неиздръжливость.

Сѫщия день началникътъ на укрепения пунктъ и началникъ на Флота назначи за началникъ на Подвижната отбрана и началникъ на отряда торпедоносци капитанъ 2-и рангъ отъ запаса Добревъ, който съ твърде голѣма готовность прие това назначение. Заповѣда му да излѣзе съ торпедоносцитѣ да прѣследва турскитѣ транспорти, за които имаше донесение, че пренасятъ бойни припаси, орѫдия, пари, коне и др.

Капитанъ 2-и рангъ Добревъ веднага заповѣда на всички торпедоносци да се приготвятъ за нощенъ походъ. Торпедоносецъ Смѣли, който изваряваше котлитѣ си, прекрати изваряването и пристѫпи сѫщо къмъ развеждане пара.

Въ 9 ч. сл. пл. капитанъ 2-и рангъ Добревъ събра всички офицери, съобщи имъ получената задача и имъ даде директиви за начина, по който да действуватъ въ случай че срещнатъ само транспорти, транспорти съ конвой и само бойни кораби.

На 2-и ноември въ 12 ч. 38 м. пр. пл. торпедоносниятъ отрядъ напусна пристанището и излѣзе презъ северния проходъ на минното заграждане. Торпедоносецъ Смѣли не бѣ готовъ и остана да догони отряда.

Капитанъ Добревъ взе курсъ на югоизтокъ и кръстосва презъ цѣлата нощь. Въ 3 ч. 40 м. забеляза свѣтлина на западъ и, предполагайки, че сѫ на търговски корабъ, идещъ отъ Кюстенджа, започна склоняване на курсоветѣ на отряда, докато въ 4 ч. 30 м. легна съ цѣлия отрядъ въ върволица на парахода, по курсъ югоизтокъ 7°. До 5 ч. 30 м. скоростьта на отряда бѣ последователно увеличена до 290 обръщения на торпедоносецъ Летещи, който вървѣше начело на върволичната колона на отряда. Въ 5 ч. 30 м. предвидъ на това, че другитѣ торпедоносци отъ отряда бѣха изостанали назадъ, и капитанъ 2-и рангъ Добревъ не бѣше увѣренъ, че тѣ го следватъ на достатъчно близко разстояние, за да не се отдѣлятъ отъ него, и тъй като бѣше почнало вече да се разсъмва, и щѣше да даде възможность на преследвания параходъ да се ориентира отъ колко и

какви единици е преследванъ, при очевидната невъзможность да бѫде настигнатъ, при скоростьта, която параходътъ развиваше (20—22 мили), намали хода, за да събере отряда. Въ 7 ч пр. пл. срещна и прегледа италианския корабъ Експера, въ който не се оказа контрабанда. Отрядътъ се върна въ пристанището въ 11 ч. пр. пладне.

По-после се узна, че преследваниятъ корабъ билъ ромънския пѫтнически корабъ Дачия.

При всичката привидна безрезултатность отъ похода, той морално изигра голѣма роля и позволи да се извлѣкатъ нѣкои интересни заключения, а именно: 1) излизане на отряда въ пълненъ съставъ (Смѣли се присъедини по-късно, при бойна обстановка), преследване военна контрабанда, отдалечаване отъ базата, спускайки се до паралела на Созополъ, оставане въ открито море цѣла нощь и до 11 ч. пр. пл. на следния день, далечъ отъ артилерийска защита на базата, въ присѫтствие на кръстосващия Турски флотъ, всичко това вдъхна увѣреность и самонадеяность — предпоставка на атаката срещу кръстосвача Хамидие следъ четири дни; 2) вдъхна вѣра въ своята сила у командния персоналъ и у обслугата на торпедоносцитѣ.

Но заедно съ тѣзи положителни страни е извлѣчена и неблагоприятната констатация, че бързоходнитѣ (за това време — 26 мили скорость) торпедоносци не сѫ могли да настигнатъ единъ пѫтнически корабъ, развилъ 20—22 мили ходъ. Потърсена причината, тя лесно бѣ открита, и се взеха мѣрки, за да бѫде отстранена — всѣкинощното кръстосване отсамъ минното заграждане има единствения разултатъ да се замърсятъ котлитѣ на торпедоносцитѣ, поради което да не могатъ въ нуждния моментъ да развиятъ максималната скорость — единственото тѣхно преимущество.

На 3-и ноември, къмъ 4 ч. сл. пл., бѣ забелязанъ предъ Варна, далече въ морето, единъ военненъ корабъ, а въ 4 ч. пр. пл. се показа кръстосвачътъ Хамидие, който се отдалечи къмъ Калиакра.

Между това, началникътъ на укрепения пунктъ бѣ получилъ известие, че турски и ромънски кораби тръгватъ съ военна контрабанда отъ Кюстенджа, подъ прикритието на кръстосвача Меджидие. Той заповѣда веднага на отряда торпедоносци да направи набѣгъ къмъ Кюстенджа и да атакува кръстосвача и транспортитѣ. Капитанъ 2-и рангъ Добревъ тръгна съ шесть торпедоносеца на 4-и, въ 5 ч. сл. пладне. Той излѣзе презъ северния проходъ на минното заграждане и се упѫти да кръстосва

къмъ Кюстенджа. Въ този набѣгъ за пръвъ пѫть се използува новоустановената бойна нощна сигнализация съ ратиеръ. Тази сигнализация се оказа неподходяща, поради нѣкои несъобразности, които самото работене съ нея посочи. И действително, въ този набѣгъ тѣзи именно несъобразности доведоха до сблъскване на два торпедоносци. Но, отъ друга страна, както това ще се види по-нататъкъ, на сѫщитѣ тия несъобразности и по едно щастливо съвпадение ние дължимъ безнаказаното доближаване на отряда торпедоносци до кръстосвача Хамидие, който погрѣшно ги смѣтналъ за свои.

На 4-и с. м., къмъ 9 ч. 15 м. сл. пладне, отъ торпедоносецъ Летещи бѣ подаденъ сигналъ по ратиера, че намалява хода. Поради клатенето и вълнението, поради пълната неопитность на сигналиститѣ и обслугата, въобще, както въ подаване, така и въ приемане на сигналитѣ, сигналътъ „намалявамъ хода“ (червенъ проблесъкъ) бѣ приетъ за сигнала „неприятелътъ влѣво“ (постояненъ червенъ), следвайки Летещи, торпедоносцитѣ, намѣсто да намалятъ хода, продължиха да вървятъ съ сѫщата скорость, вследствие на което се струпаха на двата му траверса. Въ корабния дневникъ на торпедоносецъ Шумни е отбелязано: „9.10. — На предния мателотъ Храбри показаха постоянна червена свѣтлина, което, по приетата сигнализация, означава „виждамъ неприятеля влѣво“. Челниятъ торпедоносецъ намали хода, поради което Шумни съ стария ходъ излѣзе влѣво, а следъ малко го догони и Храбри, тъй че почти се престроихме въ строй фронтъ“.

Въ корабния дневникъ на торпедоносецъ Храбри е отбелязано: „9.15. — намаление хода по сигналъ отъ Летещи. Излѣзохме на 100 м. влѣво и малко назадъ отъ Летещи, понеже намалението стана рѣзко“.

Ясно е, че една набързо установена сигнализация не можеше да не доведе още при първото ѝ използуване до лоши последици:

„Вследствие недоразумение въ сигналитѣ и недостатъчния навикъ на командиритѣ да запазватъ мѣстата си въ строя, торпедоносцитѣ съвсемъ се разбъркаха и започнаха да пресичатъ безразборно курсоветѣ си. Торпедоносецътъ Храбри въ тъмнината наскочи и протарани Шумни. Последниятъ остана назадъ и сигнализираше, че търпи бедствие. Началникътъ на отряда два пѫти се опита да повърне назадъ, за да отиде на помощь, но и двата пѫти му се препрѣчваха торпедоносци, които, напуснали мѣстата си, се щураха назадъ — напредъ“. Най-после, капитанъ

2-и рангъ Добревъ успѣ чрезъ преговорна тржба да заповѣда на торпедоносецъ Храбри да вземе на влѣкало Шумни и да го закара въ Варна. Следъ това продължи пжтя къмъ Кюстенджа. Къмъ 11 ч. отрядътъ стигна до маяка Тузла. Обаче, вълнението се усили (източно шесть бала) и го принуди да намали хода. Началникътъ на отряда, като видѣ, че нѣма да свари Меджедие въ Кюстенджа, повърна назадъ и въ 7 ч. сутриньта влѣзе въ залива съ всичкитѣ торпедоносци. Стана ясно, че Храбри и Шумни не сж напущали строя презъ нощьта, а презъ всичкото време сж следвали отряда.

Оказа се, че на Храбри бѣха изкривени таранното отдѣление и носовата торпедна тржба, а болтоветѣ на таранното отдѣление бѣха счупени и презъ отворитѣ имъ влизаше вода. Шумни имаше надъ водата пробойна отъ 100 кв. см., въ помѣщението на офицерския бюфетъ, и една преграда на помѣщението бѣ строшена.

Капитанъ 2-и рангъ Добревъ разпореди за бързото поправяне повредитѣ, а съ личния съставъ започна усилени занятия, особено по сигнализация.

На 5-и и 6-и ноември морето бѣше много бурно (седемь бала); дежурни кораби не се изпращаха предъ Варненското пристанище по настояването на капитанъ 2-и рангъ Добревъ, за да не се замърсяватъ безъ нужда котлитѣ на торпедоносцитѣ. Отъ турска страна, на 6-и сжщия месецъ само кръстосвачътъ Меджидие сновѣше между Калиакра и Емине, далечъ въ морето.

На 7-и ноември никакъвъ турски корабъ не се показа на хоризонта. Тоя день, въ 9 ч. сл. пл., се получи известие, че египетскитѣ кораби Акъ Денизъ и Кара Денизъ, натоварени съ военна контрабанда, ще тръгнатъ отъ Кюстенджа за Цариградъ подъ турско знаме. Капитанъ 2-и рангъ Добревъ реши да атакува охраната на казанитѣ кораби и въ 10 ч. 35 м. пр. пл. тръгна съ четиритѣ здрави торпедоносци: Летещи, Смѣли, Строги и Дръзски. Амбаркуваха се: началникътъ на отряда, капитанъ 2-и рангъ Добревъ, — на торпедоносецъ Летещи, флагъ-офицерътъ на отряда, мичманъ 1-и рангъ Минковъ Кирилъ, — на торпедоносецъ Дръзски, а като охотници: лейтенантъ Серафимовъ, младшитѣ подофицери Младенъ Илчевъ, Костадинъ Дриновъ и ефрейторъ Василъ Воденичаровъ — на торпедоносецъ Строги, на торпедоносецъ Летещи — младши подофицеръ Атанасъ Чолаковъ и на торпедоносецъ Дръзски — огняритѣ Михаилъ Рупецовъ и Никола Николовъ. Капитанъ 2-и рангъ Добревъ застана съ Летещи начело и поведе отряда въ върволична колона.

По сведения, проникнали въ печата следъ боя, по съобщения, дадени отъ семафорнитѣ постове, както и по заловенитѣ телеграми отъ кръстосвача Надежда и отъ шифрованата телеграма отъ Военния аташе въ Букурещъ, се установи, че турцитѣ, за да осигурятъ пѫтя на казанитѣ турски транспорти, сѫ изпратили бойнитѣ единици: линейния корабъ Хайреди̇нъ Барбароса, кръстоствача Хамидие и изтребителитѣ Пелингъ и Дерия, Пейкъ и Шевкетъ, Самсунъ и, по всѣка вѣроятность, Ядигяръ Миллетъ. Тѣзи кораби, изглежда, сѫ били заели мѣстата си следъ залѣзъ, та не сѫ забелязани отъ българскитѣ постове.

На Хамидие сѫ били дадени за охрана два изтребители, но командирътъ на кръстосвача ги е изпратилъ встрани, навѣрно, за да държи подъ наблюдение една по-широка зона, като опредѣлилъ сигналитѣ, по които да ги извика, въ случай че се покаже неприятель.

Въ 11 ч. 25 м. сл. пл. колоната на Българския отрядъ излѣзе презъ северния проходъ на минното заграждане и легна на курсъ 47° югоизтокъ съ 180 обръщения на винта. Въ 11 ч. 30 м. легна на югоизтокъ 65° съ 200 обръщения.

Времето бѣ прекрасно — никакъвъ вѣтъръ, морето бѣ тихо и небето покрито съ перести облаци; имаше слабо лунно освѣтление. Въ 12 ч. 30 м. следъ полунощь челниятъ торпедоносецъ забеляза на 35° вдѣсно отъ курса, на разстояние една и половина — две мили, тъмна маса на военен корабъ, безъ свѣтлини. Мѣстото на кораба бѣ 43° 03′ северна ширина и 28° 29′ източна дължина отъ Гринвичъ, 32 мили източно отъ Варна. Въ сѫщото време турскиятъ корабъ бѣ забелязанъ и отъ командиритѣ на заднитѣ торпедоносци. Командирътъ на Строги, трети по редъ на колоната, помоли лейтенантъ Серафимовъ да застане при торпеднитѣ тржби и да увеличи обръщенията на 240, за да настигне предния торпедоносецъ. Командирътъ на торпедоносецъ Дръзски така сѫщо увеличи обръщенията на 250.

Между това, турскиятъ корабъ се въртѣше почти на едно и сѫщо мѣсто. Въ 12 ч. и 35 м. капитанъ 2-и рангъ Добревъ подаде по ратиера сигналъ „виждамъ противника вдѣсно“ (зелена постоянна) и „торпедна атака“ (бѣла, зелена, червена), увеличи обръщенията до 280 и легна на югоизтокъ 7° изтокъ и, за да мине успоредно на стената на неприятелския корабъ, принуди се да се отклони малко влѣво. Командирътъ на торпедоносеца, лейтенантъ Альовъ, застана при торпедната тржба. Когато торпедоносецътъ дойде на около 500 метра по носа отъ турския корабъ,

лейтенантъ Альовъ, мислейки, че последниятъ почва да се отдалечава, и, за да не пропусне случая, даде изстрелъ съ торпедото отъ дѣсната тржба, въпрѣки че торпедоносецътъ бѣ въ движение. Навѣрно, поради праздника Байрамъ, бдителностьта у турцитѣ бѣ слаба, и кръстосвачътъ бѣ изненаданъ. Следъ прибързания изстрелъ на лейтенантъ Альовъ, съ който бѣ проигранъ щастливиятъ случай за една напълно сполучлива торпедна атака чрезъ изненада, върху турския корабъ се изви ракета и на стожера му блѣсна сигналъ, а следъ това откри силенъ огънь отъ всичкитѣ орждия. Капитанъ 2-и рангъ Добревъ продължи съ Летещи напредъ, за да даде възможность на другитѣ торпедоносци да атакуватъ[1]).

На 100—200 метра отъ Летещи следваше Смѣли, командуванъ отъ лейтенантъ Недевъ. Когато той дойде на траверсъ съ турския корабъ, на около 300 метра отъ него, изстреля своето торпедо и продължи следъ Летещи. Турската артилерия въ паника обстрелваше торпедоносцитѣ и главно — Смѣли, който въ този моментъ изстрелваше своето торпедо. Кжсъ отъ граната рани артилериста Никола Делибашевъ, другъ кжсъ вгъна долната часть на предната димна тржба, а трети — кожуха на предния котелъ.

Отъ сътресението на попаданията и профучаващитѣ гранати лампичкитѣ на предния компасъ угаснаха, и това смути кормчията, който, давайки въ тоя моментъ кормилото дѣсно на стена, прескочи предпазителния зжбецъ вдѣсно. Заклини се цѣлиятъ кормиленъ приборъ съ кормилото дѣсно на стена, и торпедоносецътъ започна да прави кржгове на разстояние не повече отъ една миля отъ турския корабъ.

---

[1]) Споредъ французския капитанъ . . . . . , който черпилъ сведения отъ самитѣ турци (в. „. . . . . “ отъ 22-и февруарий 1913 год.), командирътъ на Хамидие, като изпратилъ изтрѣбителитѣ встрани, уговорилъ сигналъ за резпознаване въ случай на нападение — кръстосвачътъ да покаже зелена свѣтлина, а изтрѣбителитѣ — червена, и така да се приближатъ, безъ да бждатъ взети за противникъ. Когато се показали българскитѣ торпедоносци, отъ Хамидие ги забелязали, и показали зелена свѣтлина, но българскитѣ торпедоносци имъ отговорили така сжщо съ зелена свѣтлина. Като допуснали, че изтрѣбителитѣ може да сж сбъркали сигнала, у турцитѣ произлѣзло голѣмо смущение — да стрелятъ или не, и, докато се двоумѣли, торпедоносцитѣ се приближили.

Капитанъ 2-и рангъ Добревъ, обаче, увѣрено твърди, че до първия торпеденъ изстрелъ никаква свѣтлина отъ Хамидие не е давана, и че това е съчинено отъ турцитѣ, за да прикриятъ слабостьта на наблюдението. Добревъ допуща, турцитѣ да сж взели торпедоносцитѣ за свои, поради това, че по-рано торпедоносцитѣ излизаха съ свалени стожери, а тоя пжть ги бѣха вдигнали, както у турскитѣ изтрѣбители.

Най-вѣроятното е, обаче, казаното отъ капитанъ 2-и рангъ Добревъ да е вѣрно, съ следната прибавка: недоумението у турцитѣ се е увеличило още и отъ факта, че тѣ, вѣроятно, сж забелязали дадения отъ българскитѣ торпедоносци сигналъ — „постоянна зелена свѣтлина“ (виждамъ неприятель вдѣсно), който сигналъ у турцитѣ е билъ уговореният за опознаване.

Следъ като Смѣли даде торпеденъ изстрелъ, командирътъ на третия торпедоносецъ Строги, който вървѣше следъ него на 100—150 метра, ясно видѣ турския кръстосвачъ, който се движеше бавно на срещенъ курсъ, малко косо, и моряцитѣ като тичаха по палубата. Снарядитѣ свирѣха надъ торпедоносеца. Щомъ последниятъ мина мѣрната линия на нѣколко метра предъ носа, лейтенантъ Серафимовъ даде торпеденъ изстрелъ. Когато торпедоносецътъ стигна предната димна тржба, дѣсното му 47 мм. орждие откри огънь. Първиятъ изстрелъ удари въ горната часть на стената на кръстосвача. Вториятъ изстрелъ даде усѣчка. Докато извадятъ снаряда, торпедоносецътъ отмина кръстосвача и даде лѣво на стена.

Когато Строги даде торпедния си изстрелъ, турскиятъ кръстосвачъ склони курса си вдѣсно. Мичманъ Куповъ, постави кормилото на четвъртия торпедоносецъ Дръзски, който следваше Строги, налѣво, пресѣче курса на кръстосвача, даде кормилото надѣсно и се постави на срещенъ курсъ на разстояние 100 метра отъ дѣсната стена на кръстосвача. Когато торпедната тржба на торпедоносеца съвпадна съ носа на кръстосвача, мичманъ Минковъ даде торпеденъ изстрелъ. На повърхностьта на водата пжтьтъ на торпедото се очертаваше ясно отъ фосфорисценцията. Следъ това, при минаването край стената на кръстосвача, дѣсното 47 мм. орждие даде изстрелъ. Въ това време единъ 47 мм. снарядъ отъ кръстосвача проби задната димна тржба. Като измина кърмата на кръстосвача, торпедоносецътъ даде лѣво на стена и започна да маневрира, за да избѣгне попаденията на турскитѣ снаряди.

Командирътъ на Строги, като изгуби отъ очи преднитѣ два торпедоносеца, предположи, че тѣ сж възвили, за да атакуватъ лѣвата стена на кръстосвача. Той забеляза, че Дръзски върви редомъ влѣво и се приближава, и веднага даде дѣсно на стена, намали обръщенията на 140 и извика на командира на Дръзски да даде лѣво на стена, но последниятъ не чулъ, понеже обслугата му викаше „ура“. Произлѣзе слабъ ударъ между двата торпедоносеца, отъ който слабо се огъна лѣвата стена на Строги, а на Дръзски се строши лодката при кърмата.

Следъ като се отдѣли отъ Дръзски, Строги взе курсъ на северъ, съ смѣтка да намѣри Батовския брѣгъ. Поради кжсо съединение въ проводницитѣ на освѣтителната мрежа, на стожера на Строги свѣтѣше бѣла свѣтлина, а тъй като това означаваше

сборъ при началника на отряда, Дръзски, като взе Строги за Летещи, тръгна въ върволица на него.

Между това, командирътъ на отряда, капитанъ 2-и рангъ Добревъ, съ Летещи, следъ като се отдалечи, склони курсъ налѣво, като показа бѣла постоянна свѣтлина, за да събере отряда и да го поведе въ атака на лѣвата стена на кръстосвача, но въ това време той забеляза димоветѣ на двата торпедоносеца, които се отдалечаваха отъ противника, а четвъртиятъ торпедоносецъ не се виждаше никакъвъ. Тогава той взе курсъ къмъ двата торпедоносеца. Отъ 1 ч. до 1 ч. 30 м. следъ полунощь той мѣняваше курсоветѣ, за да се ориентира, като увеличаваше скоростьта, за да прекрати излизащитѣ отъ тржбитѣ пламъци, които заедно съ давания непрекжснато сигналъ за сборъ привличаха постоянно огъня на турскитѣ кораби. Въ 1 ч. и 40 м. началникътъ на отряда показа позивния си сигналъ на единъ торпедоносецъ, който на контъръ-курсъ се насочваше къмъ Летещи. Намѣсто отговоръ на сигнала, този торпедоносецъ откри огънь. Оказа се, че билъ турски изтребитель. Докато се разминатъ, Летещи му отговори съ четири изстрели отъ дѣсното 47 мм. орждие. Понеже влѣво се показа български торпедоносецъ, който така сжщо откри огънь по турския изтребитель, Летещи даде още единъ изстрелъ съ лѣвото орждие и прекрати стрелбата си, за да не попадне въ своя корабъ.

Въ 2 ч. следъ полунощь капитанъ 2-и рангъ Добревъ отново даде, освенъ сигнала „сборъ“, и позивнитѣ си, за да събере торпедоносцитѣ, но никой не се обади. Измѣни курса на северозападъ и увеличи хода на 300 обръщения. Турскиятъ изтребитель отново откри огънь по него, докато свършено се изгуби. Въ 2 ч. 10 м. заглъхнаха последнитѣ изстрели отъ турскитѣ кораби, и капитанъ 2-и рангъ Добревъ взе курсъ за Варна.

Както се каза, торпедоносецъ Смѣли остана съ заклиненъ цѣлия кърмиленъ приборъ съ кърмилото дѣсно на стена. Въ това състояние торпедоносецътъ започна да описва кржгове предъ носа на кръстосвача, който продължаваше да го обстрелва. Командирътъ на торпедонесеца се опита да премине на задното кърмилно колело, но се видѣ, че е безполезно, тъй като цѣлиятъ приводъ се оказа заклиненъ. Разбра се, че бѣ невъзможно да се отмѣсти и повратника отъ крайното си положение. Не оставаше нищо друго, освенъ да се отдѣли цѣлиятъ приводъ отъ повратника, и последниятъ да се управлява съ вжже на ржце. Това се направи, като се раздѣли съединителната машинка на

двата теглича отъ едната страна и се строши съединителниятъ болтъ отъ другата. Командирътъ на торпедоносеца намалява нѣколко пѫти хода и даже съвършено спира, но се оказа непрактично, защото наляганего бѣ толкова повдигнато, че даже предпазителнитѣ клапани започнаха да пропущатъ.

Докато ставаше това (въ течение на 20 минути), торпедоносецътъ продължаваше да описва кржгове предъ кръстосвача, и да бѫде обстрелванъ кръстосано, както отъ кръстосвача, така отъ още единъ или два турски кораби, притекли се на помощь. Кръстосвачътъ, обаче, не се приближи повече отъ първоначалното разстояние, навѣрно, предполагайки, че щурането на торпедоносеца предъ носа му има за цель да произведе нова атака.

Следъ освобождаването на повратника и нагласяването му да се маневрира на ржце, торпедоносецътъ взе курсъ право на северъ, и понеже изъ тржбитѣ му излизаха пламъци, продължаваше да бѫде обстрелванъ даже и следъ като излѣзе отъ обсега на артилерийския огънь. Преди да достигне Калиакра, торпедоносецътъ възви къмъ северозападъ. Тукъ той чу стрелбата между Летещи и турския изстребитель, съ който Смѣли се размина на една миля разстояние. Следъ това Смѣли се насочи къмъ Варна, кждето стигна още презъ нощьта. Капитанъ 2-и рангъ Добревъ бѣ успѣлъ да събере останалитѣ торпедоносци, и съ тѣхъ влѣзе въ пристанището въ 7 ч. пр. пл. на 8-и ноември.

Още съ почването на артилерийската стрелба отъ Хамидие, изтребителитѣ се притекоха на помощь, като даваха установения сигналъ. Но смущението на кръстосвача бѣ толкова голѣмо, че никой не обръщаше внимание на сигнала, и изтребителитѣ бѣха срещнати съ най-силенъ огънь и принудени да се отдалечатъ. Само поради лошата, неспокойна стрелба на кръстосвача тѣ не претърпѣха загуби.

Хамидие бѣ претърпѣлъ тежка повреда — въ предната часть, подъ носа, бѣ пробита една огромна дупка отъ четири на петь метра. Бронята на палубата бѣше съвсемъ изкривена. Десеть моряци бѣха убити и ранени. Предната часть на кораба се напълни съ вода и наклони.

Съ голѣми усилия турцитѣ го отвлѣкоха съ кърмата напредъ до Златния Рогъ, кждето пакъ съ голѣмъ трудъ и усърдие успѣха да поправятъ голѣмата повреда. Носътъ бѣ възстановенъ, обаче бронята на палубата не можа да се поправи, и бѣ премахната.

Резултатитѣ отъ тази атака турцитѣ запазиха въ тайна. Следъ войната Мехмедъ Али Нюсхетъ писа за нея следното:

„Кръстосвачътъ насочи орѫдията си отъ стената къмъ торпедоносцитѣ. Въпрѣки софийскитѣ опровержения, единъ отъ торпедоносцитѣ потъна, както това се констатира въ турскитѣ официални съобщения. Сѫщо така вѣрно е, че единиятъ торпедоносецъ наближи кръстосвача Хамидие и му хвърли торпедо подъ носа. Морето бѣ тихо Вѫтрешнитѣ части на кораба можаха да устоятъ на удара, обаче, за да се поправи, той за нѣколко седмици излѣзе отъ строя[1]).“

Атаката срещу Хамидие бѣ смѣла и твърде успѣшна. Тя имаше всички шансове да излѣзе много по-резултатна, ако челниятъ торпедоносецъ не бѣ избързалъ съ своя торпеденъ изстрелъ. Тя, вѣроятно, е произвела голѣмо впечатление въ Цариградъ и на турскитѣ моряци, тъй като следъ 8-и ноември турскитѣ кораби станаха по-предпазливи, държеха се по-далечъ отъ Варненското пристанище и се отдалечаваха въ открито море твърде рано — обикновено къмъ 5 ч. сл. пл., а твърде често и по-рано.

Сѫщия день — 8-и ноември — сутриньта, кръстосвачътъ Надежда залови телеграма отъ кораба Х. М. (Хамидие), сигналъ „търпя бедствие“ и следъ това — шифъръ.

Следнитѣ дни морето изхвърли на българския брѣгъ торпедитѣ на първитѣ три торпедоносци цѣли, невзривани, следователно, само торпедото на последния торпедоносецъ — Дръзски, изстреляно отъ мичманъ Минковъ, бѣ улучило турския кръстосвачъ, и се бѣ взривало. На 12-и ноември бѣ съобщено отъ Цариградъ, че Хамидие е изваденъ на докъ, констатирана пробойна въ подводната часть, и единиятъ стожеръ е счупенъ наполовина, и че поради това минаването презъ Дарданелитѣ е прекратено. Сѫщитѣ известия проникнаха и въ чуждестранния печатъ.

Кръстосвачътъ за два месеца бѣ изваденъ отъ строя, и не се вести между бойнитѣ единици.

Следъ атаката на 8-и сутриньта, всички турски бойни единици, предназначени за прикритие на транспортитѣ и споменати по-горе, освенъ Хамидие, бѣха забелязани отъ българскитѣ брѣгови постове да кръстосватъ между Калиакра и Емине.

Следнитѣ дни до примирието — 20-и ноември — предъ Варна кръстосваше по нѣкой пѫть кръстосвачътъ Меджидие, придруженъ отъ изтребители.

---

[1]) **Нюсхетъ, М. А.,** бригаденъ генералъ отъ Генералния щабъ. — Балканската война презъ 1912 год. Сведения за общитѣ операциии на отоманската и на съюзнитѣ армии и кратка критика. Цариградъ, [S. D.]. Страница 119-а.

Заслужава да се отбележи, че той съвсемъ невѣрно опредѣля мѣстосражението.

Презъ сѫщото време българскитѣ торпедоносци поправяха повредитѣ си, и по два или по единъ изпълняваха разузнавателно-охранителна служба.

Щабътъ на действуващата армия не си даваше смѣтка за това, което можеше да се очаква отъ нашитѣ торпедоносци и да се изисква отъ тѣхъ, защото нѣколко дни следъ атаката упрѣкна Торпедния отрядъ въ недостатъчна активность. Началникътъ на Флота, следъ като донесе, че действията на торпедоносцитѣ не зависятъ само отъ добрата воля, но и отъ много други условия, реши да премѣсти операционната имъ база по-наюгъ — въ Иниада или Мидия. Оттамъ предполагаше, че торпедоносцитѣ ще могатъ да изненадватъ съ по-голѣмъ успѣхъ турскитѣ кораби около Босфора. За тази цель бѣ запитанъ Щабътъ на действуващата армия — дали могатъ торпедоносцитѣ да разчитатъ на артилерийска подкрепа отъ брѣга при Мидия и Иниада. Получи се, обаче, отрицателенъ отговоръ, поради което Щабътъ на Флота се отказа отъ намѣрението си.

Въ сѫщото време началникътъ на Подвижната отбрана, капитанъ 2-и рангъ Добревъ, изказа мнение — да се въоръжи отново кръстосвачътъ Надежда съ 10 см. орѫдия и да се използува като опора на торпедоносцитѣ, особено ако ще се действува по-далечъ отъ Варна. Споредъ неговото мнение, макаръ че скоростьта му е малка — 16 мили въ часъ, той е по-силно въоръженъ отъ турскитѣ изтрѣбители съ две 10 см. и две 65 мм. орѫдия, и, следователно, малката му скорость ще се конпенсира донѣкѫде съ по-силното му въоръжение. Поради това кръстосвачътъ Надежда на 28-и ноември бѣ отново въоръженъ и изпитанъ съ изстрелване значително число снаряди. Опитната стрелба оправда надеждитѣ на капитанъ 2-и рангъ Добревъ и повърна довѣрието на обслугата въ кораба.

Действията на Дунавската часть отъ Български флотъ.

Началникътъ на Дунавската часть бѣ извиканъ, и пристигна отъ Русе въ Варна съ всичкитѣ формирани отъ него команди на 11-и октомврий. Отъ Варна на 26-и октомврий една сигнално-семафорна команда отъ 40 моряци, една минно-подривна команда отъ 60 моряци и една лодъчна команда отъ 20 моряци съ две моторни лодки се изпратиха на командуващия II армия, въ Мустафа Паша, и тамъ обслужваха войскитѣ около Одринъ въ операциитѣ по рѣкитѣ Арда и Марица.

ГЛАВА X.

Примирието.

Постѫпки за примирие.

Още на 20-и октомврий при Бунаръ Хисаръ българитѣ плениха ранения подполковникъ Мехмедъ Нехадъ, офицеръ отъ Щаба на турския III корпусъ. У него заловиха черновката на една телеграма отъ командира на корпуса, Махмудъ Мухтаръ паша, подадена до великия везиръ. Въ тая телеграма Махмудъ Мухтаръ паша, по молбата на командуващия Източната армия, Абдуллахъ паша, и въ качеството си на министъръ на маринатa, моли Министерския съветъ да иска на всѣка цена миръ, за да спаси Империята и турския народъ, защото армията е разбита, и не сѫществува.

Съдържанието на тая телеграма бѣ съобщено въ Главната квартира, въ Казълъ Агачъ, а оттамъ бѣ предадена на Н. В. Царя, въ Ямболъ, и на министъръ-председателя, въ София.

Въпросната телеграма бѣше изпратена отъ Махмудъ Мухтаръ паша още на 12-и октомврий, съ други думи преди пораженията при Люле Бургасъ. Следъ това поражение, желанието на турцитѣ за миръ не ще да е намалѣло, поради което Българското правителство очакваше предложение отъ турска страна.

Сѫщия день — 20-и октомврий — Българската легация въ Парижъ телеграфира на министра на външнитѣ работи:

„Господинъ Поанкаре ме повика и ми съобщи следното: Отъ нѣколко дни насамъ се обмѣнятъ между великитѣ сили възглядове и се търси възможностъ за медиация. Щомъ се поиска такава, а вѣроятно Турция скоро ще я поиска, ще се съгласятъ върху формулата за тая медиация, каквато, желателно е, да възприеме и България, но която Франция не намѣрява да налага на България, а да ѝ я предложи по приятелски начинъ, особено отъ внимание къмъ Н. В. Царя. Желанието на Франция е, щото балканскитѣ държави, а особено България, да се допуснатъ на една конференция, за да защищаватъ своитѣ ин-

тереси, и щото въ всѣки случай посрѣдничеството на великитѣ сили да нѣма за цель да се отнематъ на балканскитѣ държави законнитѣ плодове или резултата на тѣхнитѣ усилия и военни успѣхи."

И наистина, на 22-и октомврий по сѫщия въпросъ се получи друга телеграма отъ Легацията въ Парижъ. Споредъ тая телеграма, турскиятъ министъръ на външнитѣ работи заявилъ на французския посланикъ въ Цариградъ, че „е дошелъ моментътъ, щото Великитѣ сили да поискатъ отъ воюващитѣ спирането на военнитѣ действия и да имъ наложатъ армистисъ". Обаче, Поанкаре, безъ да се съветва съ силитѣ, отказалъ да приеме това предложение, тъй като считалъ, че би било нарушение на неутралитета, ако предприеме нѣкаква акция противъ настѫплението на балканскитѣ войски. Сѫщевременно Поанкаре заявилъ на Турското правителство, че ако то желае, той е готовъ да предложи едно приятелско посрѣдничество за прекратяване войната, следъ което да се представи на воюващитѣ да формулиратъ и уговорятъ условията за мира.

Съ трета телеграма отъ 24-и октомврий Парижката легация съобщава, че турскиятъ посланикъ въ Парижъ се обърналъ къмъ Французското правителство съ молба за европейско посрѣдничество за прекратяване войната и опредѣляне условията на мира. Поанкаре отговорилъ, че Французското правителство ще се споразумѣе съ великитѣ сили, и, следъ общо съглашение, ще попитатъ балканскитѣ държави приематъ ли посрѣдничеството и какви сѫ тѣхнитѣ условия. По частенъ пѫть Французското правителство съобщава, че съглашение между великитѣ сили бавно ще се постигне[1]).

Но тъй като на тѣзи турски постѫпки за туряне край на войната българитѣ отговориха само съ настѫпление къмъ Чаталджа, на 27-и октомврий турскиятъ посланикъ въ Парижъ съобщи на Българската парижска легация, че Турското правителство е разположено да преговаря направо съ балканскитѣ държави, и поискалъ условията на последнитѣ, за да ги представи на Турското правителство.

Като не получи никакъвъ отговоръ на това предложение, Турското правителство реши да се опита да влѣзе въ преговори направо съ властитѣ въ България.

---

[1]) **Докладъ.** — Докладъ на парламентарната изпитателна комисия, назначена съ рѣшение на XVII обикн. народно събрание въ I-та му извънр. сесия за анкетиране кабинетитѣ Ив. Ев. Гешовъ и д-ръ Ст. Даневъ по цѣлото имъ управление, включително подготовка и водене войната презъ 1912—1913 години. София, 1919. Томъ I, стр. 261-а.

На 29-и октомврий предъ фронта на I армия се яви турски парламентьоръ, но той не бѣ приетъ, подъ предлогъ, че документитѣ му не сѫ редовни. Навѣрно, тоя отказъ е принудилъ великия везиръ да се обърне направо къмъ българския Царь.

И наистина, на 29-и октомврий великиятъ везиръ повика драгоманина при Българската легация въ Цариградъ, за да нареди съ него прѣко съобщение съ Царя на българитѣ. Сѫщия день великиятъ везиръ се видѣ съ русския посланикъ, който така сѫщо бѣше за прѣки преговори между Турция и балканскитѣ държави. На английския посланикъ великиятъ везиръ казалъ, че на турския главнокомандуващъ е дадено право да иска примирие, и че не вижда полза отъ посрѣдничеството на Великитѣ сили[1]).

Пакъ сѫщия день чрезъ Неклюдовъ — русскиятъ посланикъ въ София — българскиятъ Царь получи отъ великия везиръ следната телеграма:

„Желаейки да се тури край на бедствията на войната, ние се отнесохме до посрѣдничеството на великитѣ сили, за да се дойде до едно съгласие съ Ваше Величество и Вашитѣ съюзници за свързване миръ.

Като разчитамъ на старитѣ връзки, които имахъ честьта да имамъ съ Ваше Величество, азъ помислихъ, че този резултатъ би се достигналъ по-лесно въ тѣзи тежки обстоятелства, като се обърна направо къмъ Васъ.

Ида, прочие, отъ името на Императорското правителство да моля Ваше Величество, следъ като се застѫпите и предъ Вашитѣ съюзници, да опълномощите главнокомандуващия Вашата армия да се споразумѣе съ генералисимуса на императорската армия за сключване примирие, както и прелиминаренъ миръ[2]).

(п.) Кямилъ паша."

Българското правителство, щомъ получи телеграмата, съобщи я на Царя, и тъй като тя бѣше адресирана до Царя, поиска съгласието му да я съобщи веднага на съюзницитѣ, за да узнае условията, които ще предложатъ тѣ. Царьтъ бавѣше отговора, но, понеже Правителството настоя повторно, той отговори телеграфически:

„Неприятно изненаданъ и дълбоко опечаленъ отъ постѫпката на великия везиръ, Азъ, като българинъ, като Върховенъ вождъ на тия победоносни и неустрашими войски, които се намиратъ предъ стенитѣ на Цариградъ, отъ името и честьта на Нашето отечество, принуденъ съмъ да Ви забраня да съобщите искането на великия везиръ на

[1]) **Архивъ.** — Архивъ на Министерството на външнитѣ работи и на вѣроизповѣданията; 1912 г., дѣло № 20, часть III.

[2]) Пакъ тамъ.

нашитѣ съюзници, преди да съмъ взелъ мнението на Моитѣ помощници и на началницитѣ на тритѣ армии — петима отговорници за изхода на войната. Отпѫтувамъ сега за Лозенградъ и оттамъ съ желѣзницата — за Чаталджа, за да изпълня гореказаното, а дотогава, моля, да не правите никакви постѫпки по телеграмата на великия везиръ. Помислете малко, какво значи да се противопостави човѣкъ на желанието на една тристахилядна армия."

Въ сѫщото време Царьтъ съобщи телеграфически тоя си отговоръ на помощника на главнокомандуващия, въ Главната квартира, и поиска мнението му. Последния отговори, „че не трѣбва да се свързатъ рѫцетѣ на Правителството. То трѣбва да остане свободно да действува, толкова повече, че ние не трѣбва да влизаме въ конфликтъ съ великитѣ сили, които ще решатъ въпроса. И да отидемъ на Чаталджа или не, решението на въпроса ще бѫде въ рѫцетѣ на великитѣ сили. По добре е да се избѣгва, изобщо, безъ причини да вървимъ на Чаталджа[1])".

При това на 1-и ноември пълномощнитѣ министри на великитѣ сили въ София направиха поотдѣлно предъ министъръ-председателя, Гешовъ, следната декларация: „Тъй като Отоманското правителство се отнесе до великитѣ сили, за да иска тѣхното посрѣдничество, азъ съмъ натоваренъ отъ моето правителство да Ви питамъ, дали България е разположена да приеме посрѣдничеството, и въ утвърдителенъ случай да узная условията на това приемане". Министъръ-председателтъ отговори, че ще подложи тоя въпросъ на Главнокомандуващия — Царьтъ, който трѣбва да опредѣли и условията, и че, освенъ това, трѣбва да се влѣзе въ споразумение съ съюзницитѣ.

Великитѣ сили бѣха направили постѫпка за посрѣдничество и предъ съюзнитѣ правителства.

Веднага следъ това министъръ-председателтъ телеграфически съобщи за тая постѫпка на великитѣ сили на Царя и добави: „Предвидъ на това, моля, Ваше Величество да ми отговорите, дали тая медиация, въобще, трѣбва да се приеме, предвидъ писмото на великия везиръ до Ваше Величество. Относно това предложение на великия везиръ, г. Даневъ, който утре тръгва за Главната квартира, ще изложи на Ваше Величество нашето мнение и мотивитѣ на това мнение".

Искането примирие отъ Турция стана известно, и се налагаше да се вземе една линия на поведение къмъ това искане. Нека

[1]) Така предава отговора си самъ генералъ Савовъ въ Доклада на Парламентарната изпитателна комисия и пр.; приложението къмъ т. III, страница 273-а. Самата телеграма, обаче, не се намѣри въ дѣлата.

не се забравя, при това, че Царьтъ бѣше заповѣдалъ, и Щабътъ на армията бѣ отдалъ директива за атаката на Чаталджанската укрепена позиция и тя сѐ отложи за три дни, само поради настояването на командуващия III армия.

Поради това на молбата на министъръ-председателя още сѫщия день, въ 11 ч. вечерьта, се получи следниятъ отговоръ отъ Царя:

„Пристигнахъ тая вечерь въ Лозенградъ и говорихъ съ генералитѣ Савовъ и Фичевъ върху предложението на великия везиръ. Тѣ намиратъ за възможно да се допусне една размѣна на мисли съ нашитѣ съюзници по горното предложение, безъ да се вематъ нѣкакви ангажементи, а само да се узнаятъ тѣхнитѣ възгледи по въпроса за предлаганото примирие. Намирамъ за целесъобразно да доведете до знанието на великия везиръ, че се водятъ преговори съ нашитѣ съюзници по неговото предложение, обаче, за да могатъ тѣзи преговори да дадатъ реаленъ резултатъ, необходимо е да се знае, какви сѫ условията на Турското правителство, и че ще му се отговори, следъ като се свършатъ тѣзи преговори."

Министъръ-председателтъ, Гешевъ, веднага телеграфира въ Бѣлградъ, Атина и Цетина и поиска отъ съюзнитѣ правителства да съобщатъ тѣхнитѣ условия за примирието.

Бѣха пристигнали и условията за примирието, изработени отъ Главната квартира. Тѣ бѣха*): Турция да демобилизира войската си, да предаде Одринъ, да изпразди Чаталджанската укреп. позиция и да оттегли войскитѣ си на изтокъ.

Министерскиятъ съветъ намѣри първото условие, отъ една страна, абсолютно неприемливо за Турция, отъ друга — неподатливо на контролъ. Той реши да измѣни и нѣкои отъ останалитѣ условия, и за всичко това министъръ-председателтъ помоли телеграфически Царя да обсѫди следнитѣ измѣнения въ условията на Щаба на действуващата армия по примирието, тъй като тия условия заедно съ ония, които съюзницитѣ ще представятъ, трѣбва да се предложатъ отъ съюзницитѣ като победители:

„1) Турскитѣ войски се оттеглятъ въ Цариградъ отъ укрепенитѣ си позиции на Чаталджа, като сѫщитѣ позиции се завзематъ отъ българитѣ.

2) Турското правителство се задължава презъ всичкото време на примирието да не прави никакво усилване или движение за съсрѣдоточение на войскитѣ си противъ насъ.

*) Въ дѣлата на Главната квартира и на Министерството на войната не се намѣри нито оригиналътъ, нито копие отъ тѣзи условия. Предаватъ се така, както сѫ изложени отъ д-ръ Даневъ въ „Доклада на парламентарната изпитателна комисия и пр."; приложение къмъ томъ II, страница 33-а, и въ извънредното издание на в. „Миръ".

3) Да се предаде Одринъ, и находящитѣ се въ него войски да се считатъ за военно-пленни.

Другитѣ три условия си оставатъ, както сѫ били представени отъ Щаба на действуващата армия*).

Срокътъ на примирието да трае десеть дни."

Между това, министърът-председателтъ, Гешевъ, на следния день — 2-и ноември, съгласно заповѣдьта на Царя и решението на Министерския съветъ, телеграфира шифровано чрезъ Руската легация на великия везиръ, че той сезира съюзницитѣ по неговото предложение, и че за резултата отъ обмѣната на възгледитѣ съ тѣхъ ще му бѫде съобщено въ възможния най-кратъкъ срокъ. Той не поиска условията на турцитѣ, както му бѣ заповѣдалъ Царьтъ, „защото — обяснява министърътъ въ една телеграма до Царя — победителтъ трѣбва да диктува условията".

Сѫщия день министъръ-председателтъ уведоми телеграфически съюзнитѣ правителства за телеграфираното до великия везиръ и ги запита дали сѫ съгласни да се благодари на силитѣ за тѣхната „медиация" и да имъ се каже, че Турция се е обърнала направо къмъ съюзницитѣ за преговори, та ще се преговаря съ нея.

Съюзницитѣ възприеха предложението на Българското правителство, и направеното имъ отъ великитѣ сили предложение за посрѣдничество отклониха съ благодарность.

Турцитѣ се опитаха да влѣзатъ въ преговори и чрезъ председателя на Народното събрание, д-ръ Даневъ, още когато бѣше отишелъ въ Буда-Пеща, за да урежда нѣкои въпроси между съюзницитѣ и Австро-Унгария.

Докато турцитѣ така настоятелно искаха премирие и миръ, между гърци и българи въ Македония възникнаха сериозни разпри, а ромънитѣ повдигнаха въпроса за ратификация на границата. На 3-и ноември министъръ-председателтъ получи обезпокоителното известие отъ Щаба на действуващата армия, че холерата въ войската взема голѣми размѣри.

Къмъ 4-и ноември съюзницитѣ представиха своитѣ условия за примирието: Черна Гора постави условието да ѝ се предаде обсаденията градъ Шкодра, околностьта и крайбрѣжието му. По другитѣ въпроси приема онова, което решатъ съюзницитѣ. Гърцитѣ поставиха като непремѣнно условие — да се задържи блокуса на тѣхния флотъ върху всички мѣста, срещу които той

*) Кои сѫ другитѣ три условия, не е известно.

е обявенъ и, освенъ това, обсадената крепость Янина да се предаде тѣмъ, а Битоля съ турскитѣ войски да се предаде на гърци и сърби. Най-после, тѣ настояваха — Турция да имъ предаде търговскитѣ кораби, които незаконно бѣ задържала до обявяване на войната. Сръбскитѣ условия бѣха: Битоля, Дебъръ и Дурацо да се предадатъ тѣмъ. Освенъ това, изявиха съгласие примирието да се подпише отъ България отъ името на съюзницитѣ. И макаръ Царьтъ да не бѣ далъ съгласие за измѣненията, направени отъ Министерския съветъ въ условията на Щаба на действуващата армия, Министерскиятъ съветъ изработи проектъ-протоколъ за примирието съ следнитѣ условия, които България, отъ страна на съюзницитѣ, трѣбваше да предложи на Турция:

1) Докато траятъ преговоритѣ за миръ, сключва се примирие между въоржженитѣ сили на България, Гърция, Сърбия и Черна Гора, отъ една страна, и на Турция, отъ друга.

2) Примирието ще влѣзе въ сила отъ момента, въ който условията му бѫдатъ приети и подписани.

3) Турция ще предаде:

а) крепостьта Одринъ и гарнизона ѝ на българскитѣ войски;

б) чаталджанскитѣ линии и укрепленията имъ — на българскитѣ войски;

в) крепостьта Янина и гарнизона ѝ — на гръцкитѣ войски;

г) крепостьта Шкодра и гарнизона ѝ — на черногорскитѣ войски.

д) градоветѣ Дебъръ и Дурацо — на сръбскитѣ войски.

4) Освенъ предаването на изброенитѣ крепости, укрепени линии и градове, отоманскитѣ войски ще изпразднятъ всичката територия на Балканския полуостровъ западно отъ чаталджанскитѣ укрепени линии, които ще образуватъ демаркационната линия между съюзнитѣ армии, отъ една страна, и отоманскитѣ, отъ друга. Високата порта се задължава сѫщо да не извършва никакви движения за съсрѣдоточаване войски противъ съюзницитѣ.

5) Предаването на крепоститѣ и територията, за които се говори въ точки 3-а и 4-а, трѣбва да се извърши въ 48 часа, следъ като мѣстниятъ комендантъ получи заповѣдь.

6) Високата порта ще вдигне за всичкото време, докато траятъ преговоритѣ за примирието, отъ черноморскитѣ пристанища блокуса, и нѣма да прѣчи на корабитѣ да влизатъ въ пристанищата и на снабдяването на българската войска по море съ припаси.

Тѣзи бѣха главнитѣ условия, които щѣха да се предложатъ и наложатъ на Турция. По вдигането на блокуса на българскитѣ пристанища, Турция, навѣрно, по застжпничеството на Руското правителство, съобщи още на 2-и ноември, че вдига тоя блокусъ.

На 4-и ноември министърът-председателтъ телеграфически помоли Царя да съобщи, съгласенъ ли е съ измѣненията, внесени въ условията, изработени отъ Щаба на действ. армия за примирието. Помоли го така сжщо да обсжди и условията за мира, като добави, при това, че мнението на Министерския съветъ е „да се опростотвори работата, като се поиска отстжпването на цѣла Европейска Турция безъ Цариградъ и Дарданелитѣ съ единъ интерландъ, който България ще опредѣли, като тегли тя пограничната линия отъ Мидия до заливъ Саросъ. Освенъ това отстжпване, да се иска и контрибуция. „Моля, Ваше Величество, да ми явите, дали одобрявате тоя начинъ на действие. Разбира се, че ще има и второстепенни условия, които ние и нашитѣ съюзници ще предложимъ".

Царьтъ, който забави до изхода на атаката на Чаталджанската укрепена позиция одобрението на условията, на 5-и, следъ неуспѣшния изходъ на атаката, побърза не само да ги одобри, но и да ускори примирието. Той телеграфира на министърът-председателя:

„Одобрявамъ напълно предложенитѣ отъ Министерския съветъ измѣнения въ условията на примирието, съ изключение на срока, който трѣбва да бжде по-кратъкъ. Одобрявамъ така сжщо условията за примирие на нашитѣ съюзници. Одобрявамъ така сжщо in grosso modo условията за миръ."

Въ тая телеграма не е ясно онова, което се говори за срока, защото въ измѣненията не се говори за срокъ. Друга телеграма, обаче, подадена отъ Царя до министра веднага следъ горната, обяснява въ що се състои работата:

„Да се прибави къмъ текста на последната ми до Васъ телеграма следната фраза: „Това последното го правимъ, за да постигнемъ часъ по-скоро спирането на военнитѣ действия, защото, споредъ полученитѣ днесъ сведения, холерата взема застрашителни размѣри, съ което се влияе крайно неблагоприятно на хода на военнитѣ операции предъ Чаталджа."

Но, преди да подаде последната телеграма, Царьтъ подаде до сжщия и следната:

„Моля, телеграфирайте чрезъ руския посланикъ въ Цариградъ на великия везиръ, че, следъ като размѣнихме мисли съ нашитѣ съюзници за едно примирие, България приема предложението на Кямилъ

паша за една среща на главнокомандуващия турската армия съ опълномощеното отъ мене лице за опредѣляне условията на примирието и пристѫпване следъ това къмъ сключването окончателенъ миренъ договоръ. Настойте предъ Неклюдова да се дадатъ инструкции на руския посланикъ въ Цариградъ съ съгласие на французския и английския посланици да настоятъ най-енергично предъ великия везиръ за приемане нашитѣ условия."

Между това, министърът-председателтъ, когато получи тая телеграма, току-що бѣ приготвилъ да телеграфира на Царя следното:

„Имамъ честь да доложа на Ваше Величество, че Битоля се предаде на сърбитѣ съ четиридесетхилядна армия. Съ това предаване се улеснява въпросътъ на условията за примирие, тъй като Битоля се заличава отъ тѣхъ. Поради това азъ съставихъ следния протоколъ за примирието, който се одобри отъ Министерския съветъ, и моля Ваше Величество да го одобрите, за да се телеграфира утре на великия везиръ и да му се даде срокъ отъ 24 часа да го приеме[1]).

Колкото за подписването, сърби и черногорци сѫ съгласни България да подпише за всички съюзници. Отъ гърцитѣ чакамъ утре отговоръ.

Като получи телеграмата на Царя, къмъ горната телеграма добави:

Тоя часъ получихъ телеграмата на Ваше Величество, за да телеграфираме на великия везиръ, което веднага ще изпълня. Предвидъ, обаче, на факта, че особено за подписване мира нашитѣ съюзници могатъ да настоятъ да иматъ особени пълномощници, за нуждно счетохъ да туря „лицата опълномощени" а не „опълномощеното отъ мене лице". И за инструкции на руския посланикъ ще говоря тая вечерь на Неклюдовъ. Горниятъ проектъ за протоколъ може да се представи на турския главнокомандуващъ или на великия везиръ оттукъ, както Ваше Величество предпочетете. Последниятъ начинъ, мисля, ще бѫде по-бързъ."

Но Царьтъ се показа твърде много отстѫпчивъ и на 6-и ноември, сутриньта, той отговори, че одобрява напълно проекта за примирието, и, „за да се спечели време", на мнение е, протоколътъ да се телеграфира чрезъ руския посланикъ на великия везиръ.

Между това, въ Главната квартира, кѫдето бѣ пристигналъ и председателтъ на Народното събрание, д-ръ Даневъ, сѫ видѣли, че, следъ неуспѣха на Чаталджа, условията на примирието сѫ прекалено тежки за Турция. Затова Царьтъ, въ съгласие съ д-ръ Даневъ, телеграфира на министърът-председателя, че

[1]) Следва следъ това французскиятъ текстъ на проекта за протокола по сключване примирието, сѫщностьта на който е предадена на страница 493.

е на мнение, за да се пощади малко честолюбието на Турция, да се смекчатъ условията въ смисълъ: 1) Турскитѣ войски да изпразднятъ Чаталджанската укрепена линия и да се оттеглятъ къмъ Цариградъ, докато трае примирието. 2) Българската армия да изпразди позициитѣ, които заема сега, и да се оттегли на линията Мидия—Сарай—Чорлу—Родосто. 3) Одринскиятъ гарнизонъ да излѣзе съ оржжието си и съ всичката материална часть на крепостьта и да остане нѣкжде въ България до сключване на мира. 4) Ако Турция прави мжчнотии за Драчъ, да се предостави на посланицитѣ на тритѣ велики сили да замѣнятъ, ако може, Драчъ съ Алесио*).

Министъръ-председателтъ телеграфически уведоми великия везиръ, че, следъ размѣната на възгледи съ съюзницитѣ, България приема неговото предложение за срещата на турския главнокомандуващъ съ съюзнитѣ пълномощници, за да се установятъ условията за примирието. Освенъ това, заедно съ Неклюдовъ, рускиятъ посланикъ въ София, телеграфира на руския посланикъ въ Цариградъ — той, английскиятъ и французскиятъ посланици да настоятъ предъ великия везиръ да приеме съюзнитѣ условия за примирие.

На смекчителнитѣ условия министъръ-председателтъ, както обяснява въ една телеграма до Царя, не даде ходъ, защото това може „да насърдчи турцитѣ и да ги направи да откажатъ дори почването на преговоритѣ за примирие“, въ течение на които могатъ да се направятъ отстжпки.

Царьтъ отговори, че е съгласенъ, и моли да се настои чрезъ руския посланикъ въ Цариградъ — Турция да натовари по-скоро своя главнокомандуващъ да почне преговоритѣ.

На 7-и ноември, сутриньта, рускиятъ посланикъ въ София, Неклюдовъ, съгласно желанието на Царь Фердинандъ, телеграфира на Гирсъ, рускиятъ посланикъ въ Цариградъ, — да ускори преговоритѣ. Но още преди да стигне телеграмата въ Цариградъ, Неклюдовъ получи отъ Гирса следната телеграма:

„Днесъ предадохъ на великия везиръ въ присжтствието на министра на външнитѣ работи писмото на Гешева. При това азъ обърнахъ най-сериозното имъ внимание на обстоятелството, че въ тѣхнитѣ ржце е сждбата на Турция, приживяваща критически моментъ. Щастието ѝ не се усмихна, и не трѣбва да разчитатъ, че то ще се измѣни въ тече-

*) Царьтъ още сжщия день телеграфира да не се дава ходъ на тая му телеграма, но, следъ едно съвещание съ генералитѣ, телеграфира да се даде ходъ на телеграмата му чрезъ руския посланикъ, като се изхвърли само 4-а точка относно Алесио, който градъ бѣ завладѣнъ вече отъ сърбитѣ.

ние на войната. Дадохъ имъ да разбератъ, че съ отклонение предложението на съюзницитѣ тѣ вематъ върху себе си тежка отговорность, тъй като, веднъжъ прекжснати преговоритѣ, не леко тѣ се възобновяватъ и, ако се възобновятъ, то при несравнено по-тежки условия, които могатъ да доведатъ съюзницитѣ въ Цариградъ. Такъвъ изходъ заплашва дори и азиатскитѣ владения на империята, а за спасението на Цариградъ Турция най-вече е длъжна да мисли.

На въпроса на великия везиръ—въ какво се състоятъ условията на съюзницитѣ, азъ отговорихъ, че тѣ не сж известни, и че тѣ ще бждатъ съобщени на пълномощницитѣ на последнитѣ, но, каквито и да бждатъ тия условия, азъ ви съветвамъ да ги приемете, тъй като времето не търпи бавене.

На забележката на Кямилъ паша, че въ последнитѣ два дни положението на турцитѣ на Чаталджанскитѣ позиции се е подобрило, азъ възразихъ, че не трѣбва да възлагатъ чрезмѣрни надежди на случайнитѣ успѣхи, и че не подлежи на съмнение, че войната е изгубена отъ турцитѣ.

Моитѣ думи бѣха изслушани внимателно отъ великия везиръ и министра, но все таки отбиването тридневната атака на българитѣ е приповдигнало настроението на турцитѣ. Въ това отношение трѣбва да съжаляваме, че преговоритѣ не сж били завършени преди тия атаки. За съдържанието на телеграмата на Неклюдова уведомихъ днесъ английския и французския посланици. Ще телеграфирамъ и въ Петербургъ."

Като предава тая телеграма на Царя, министърът-председателтъ добавя, че Неклюдовъ билъ изпратилъ на Гирсъ условията на примирието, но последниятъ не ги билъ получилъ още, когато е говорилъ съ везира.

Телеграмата на Гирсъ бѣ разгледана и въ Министерския съветъ, който изказва мнение и телеграфира на Царя:

„Ако преговоритѣ за примирие не сж още почнати, то упълномощеното отъ Ваше Величество лице за водене преговоритѣ да даде на турския главнокомандуващъ срокъ отъ 24 часа да ги почне. Ако отъ турцитѣ не се получи отговоръ, Ваше Величество ще имате право, ако благоразсждите, да подновите военнитѣ действия."

Като се има предвидъ, че военнитѣ действия не само не сж спирани, но усилията на Българската главна квартира сж да ги спре, то изпъква твърде рѣзко голѣмата неосведоменость на Царското правителство, както по военната наука, така и по хода на военнитѣ действия; изпъква още и пълното разногласие между стратегията и политиката, което стана причина да се изгуби войната.

Между това, председателтъ на Народното събрание, д-ръ Даневъ, бѣ пристигналъ въ Главната квартира, въ Лозенградъ, за да докладва на Царя по мисията си въ Австро-Унгария и

мнението на Министерския съветъ по предложението на великия везиръ. На 7-и той телеграфира на министъръ-председателя, че турцитѣ не сѫ съвсемъ деморализирани, че духътъ въ българскитѣ редове е поотслабналъ, има умора и болести, макаръ и не въ голѣми размѣри. Обаче, д-ръ Даневъ телеграфира да се наблегне предъ руския посланикъ — „Русия да предприеме най-енергични постѫпки за сключване примирието", и че за постигане на тая цель, въ Главната квартира сѫ се съгласили да смекчатъ условията, споредъ както е телеграфирано, и добавя: „Ако, обаче, тия преговори излѣзатъ безуспѣшни, и ще трѣбва съ чувствителни жертви да се форсира Чаталджанската линия, за което се вематъ всички мѣрки, нека Русия бѫде увѣрена, че нашето обществено мнение ще иска не само да влѣзе въ Цариградъ, но и да премѣстимъ установената линия Саросъ—Мидия много по-наизтокъ. Въ всѣки случай да имаме поне изходъ на Мраморно море*)".

На 8-и ноември Царьтъ телеграфира на министъръ-председателя:

„Отъ депешата на Гирса се вижда, че турцитѣ не сѫ склонили за примирие. При все това, за да се спечели време отъ 10—15 дни, необходими за стегването и усилването на нашата армия, ние намираме за нуждно да се почнатъ преговоритѣ за примирие, макаръ и съ явенъ изгледъ на неуспѣхъ за тая цель. Съобщете на Гирсъ нашитѣ минимални условия, съ молба да ги предаде като свои, въ случай че е предалъ вече на турцитѣ нашитѣ първоначални условия. Главното е, да се почнатъ преговоритѣ за примирие по какъвъ и да е начинъ. Въ заключение Гирсъ да настои Турция да опълномощи лице, което да почне веднага преговоритѣ за примирие съ нашитѣ пълномощници. Веднъжъ преговоритѣ почнати, ние ще гледаме да ги протакаме, колкото ни е нуждно, ако се убедимъ, че не е възможно сключването на примирието при приемливи за насъ условия. Повтарямъ, ако Гирсъ не е предалъ първоначалнитѣ условия, да настои Турция да назначи по-скоро лице, което да почне веднага преговоритѣ за примирие съ нашитѣ пълномощници."

Песимистичнитѣ донесения на командуващия III армия, обаче, съкрушиха съвсемъ Царя. Сѫщия день — 8-и ноември — той телеграфира на министъръ-председателя:

„Споредъ последнитѣ донесения на генералъ-лейтенантъ Димитриевъ, благодарение на холерата, положението на полковетѣ се е намалило на две хиляди души, и, споредъ както се развива болестьта, тая цифра ще се намали още повече, и армията не ще бѫде въ поло-

*) Въ тая телеграма д-ръ Даневъ говори и за това, „че ние сме решени да не допуснемъ по никой начинъ да остане Солунъ въ гръцки ржце".

жение да покаже каквато и да била бойна дейность. Предвидъ на това настойте енергично предъ Руското правителство да интервенира немедлено за спирание военнитѣ операции, ако трѣбва дори до прибѣгване до най-крайни мѣрки."

Отъ своя страна, д-ръ Даневъ телеграфически съветва — за да се повлияе на духоветѣ въ Цариградъ, да се оповести, че съюзнитѣ армии, следъ като завършиха операциитѣ въ Западна Турция, се направляватъ вече за Цариградъ, и добавя: „Впрочемъ, днесъ искаме отъ сърбитѣ нова дивизия и приемаме предложението на Гърция да тури въ наше разположение една своя дивизия".

Обаче, песимистичнитѣ донесения на командуващия III армия съкрушиха и д-ръ Данева. Сѫщия день той даде следната телеграма:

„Току-що пристигнаха подробни сведения отъ генералъ Димитриевъ. Заключението песимистично, макаръ и да нѣма никакво сражение. Сключването примирие се налага по необходимость; прочие, действувайте. Ходенето ми въ Чаталджа става излишно."

А колко умѣстно бѣше всички отъ Главната квартира да отидатъ на Чаталджа и да видятъ, че положението съвсемъ не бѣше така страшно, както го рисува уплашеното въображение на генералъ Димитриевъ.

Между това, по странични донесения, особено отъ I армия, въ Главната квартира се убедиха, че положението не е такова, каквото го представя командуващиятъ III армия, и д-ръ Даневъ побърза да заглади песимизъма въ телеграмитѣ отъ миналия день съ следната телеграма:

„Снощната телеграма на Царя е диктувана подъ впечатлението на последнитѣ сведения отъ генералъ Димитриевъ. Въ действителность, положението не е до тамъ влошено, макаръ и да е вѣрно, че I армия*) е доста пострадала. Сведенията отъ I армия гласятъ, че холернитѣ заболявания намаляватъ, и че смъртностьта е много малка."

Следъ това д-ръ Даневъ предава въ телеграмата вѣрата, че Гирсъ ще успѣе да склони турцитѣ къмъ примирие, и че Царьтъ е назначилъ и него въ делегацията за преговоритѣ, макаръ че той се мѫчилъ да се изскубне.

Въ сѫщата телеграма д-ръ Даневъ предава мнението, съ което е съгласенъ и Царьтъ, — министърътъ на финанситѣ, Т. Тодоровъ, да дойде въ Главната квартира, като представи-

*) Трѣбва да е грѣшка — I, намѣсто III.

тель на Министерския съветъ. Министъръ-председателтъ отговори, че Тодоровъ ще тръгне, но д-ръ Даневъ и Царьтъ телеграфираха да не тръгва.

Между това, на 9-и ноември се получи въ София следната телеграма отъ руския посланикъ въ Цариградъ:

„Днесъ връчихъ на министра на външнитѣ работи българския проектъ на протокола за примирието. Макаръ и да нѣмамъ вашитѣ указания за подобно предаване, и макаръ че постѫпихъ като по-активенъ участникъ въ преговоритѣ, отколкото ако моята официална роля би се ограничила въ съдействието ми за срещата на пълномощницитѣ на двете страни, азъ при все това незабавно, за да се избѣгне и най-малкото губене на време, изпълнихъ молбата на Гешевъ, обаче азъ подчертахъ моята роля на препроводителна инстанция. Четението на протокола произведе на министра неблагоприятно впечатление, толкова повече, че, както министритѣ, така и цѣлата Порта съ Двореца сѫ опиянени отъ успѣха, който турцитѣ си приписватъ въ сражението — двете български атаки на Чаталджанската укрепена позиция. Турцитѣ мислятъ, че съ сключването на мира трѣбва да бързатъ сега не тѣ, а българитѣ. Въ това отношение трѣбва да се съжалява за неуспѣха на тия атаки, който поставя българитѣ въ необходимость или да смекчатъ условията, или съ бой да вематъ позицията. На въпроса на министра — трѣбва ли да ми предаде отговора, азъ го посъветвахъ настоятелно да назначи пълномощници и незабавно да влѣзе въ преговори съ съюзницитѣ по сѫществото на проекта. При това азъ отново обърнахъ внимание на доводитѣ, които изложихъ въ вчерашната телеграма относно тежката отговорность, която пада на сегашнитѣ турски управители, въ случай че не спасятъ Турция отъ тежки последствия отъ войната. Министърътъ ми съобщи, че турскитѣ пълномощници сѫ: генералисимусътъ, Назимъ паша, началникътъ на Щаба, Изветъ паша, турскиятъ посланикъ въ Германия, Османъ Низами паша, и членътъ на Държавния съветъ Шадамъ бей. Министърътъ особено негодуваше противъ предаването на Чаталджа.“

Гръцкото правителство съобщи, че назначава за пълномощници по примирието пълномощния министъръ въ София, Панасъ, и майоръ Францисъ, който бѣ въ Българската главна квартира*).

Това недовѣрие на гърцитѣ къмъ българитѣ се изтълкува отъ последнитѣ като желание да се бърка на примирието, докато не се приеме гръцкиятъ планъ за раздѣлението на Македония. Затова на съобщението, че Панасъ тръгва отъ София за Лозенградъ, д-ръ Даневъ, като отговори, покрай другото, добави: „Нека Панасъ пѫтува презъ Ямболъ — Казълъ Агачъ — Лозенградъ; още по-добре, ако закъснѣе“.

*) Въ сѫщото време двама турски пратеници бѣха приети отъ Венизелоса въ Атина.

Преговоритѣ за примирие.

На 11-и ноември българската делегация пристигна въ Каджькьой. Сѫщия день се явиха турски парламентьори при I армия, и се уреди срещата да стане на следния день, въ 1 ч. сл. пл., въ Бакчикьой (Плая), на неутрална зона, при ез. Бююкъ Чекмедже.

Сѫщия день д-ръ Даневъ, който бѣ посетилъ Щаба на III армия, телеграфира на министъръ-председателя:

„Имаме около 18—20000 болни, преимуществено отъ холера, и лошото е, че нѣмаме срѣдства да се боримъ ефикасно противъ тоя бичъ, когато войницитѣ сѫ на преднитѣ позиции, въ нездрави мѣстности, изложени всички на стихийни незгоди. Редоветѣ на армията сѫ поразрѣдени и отъ загуби въ бойоветѣ. Така сѫщо въ Люлебургаското сражение сѫ излѣзли отъ строя 17,500 души.

Особено чувствителенъ е недостигътъ въ офицери, които сѫ дали досега грамадни жертви отъ 50 до 75% въ полковетѣ.

При тая неблагоприятна обстановка, която е повлияла и на духа на армията, ние почваме утре преговоритѣ за примирие. Моля, съобщете ми, какво е състоянието на духоветѣ въ турския лагеръ, ако имате за това достовѣрни сведения отъ Цариградъ."

На следния день, 12-и ноември, българската делегация се спрѣ въ една кѫща на полето при с. Плая. Тя състоеше отъ председателя на Народното събрание, д-ръ Даневъ, помощникътъ на главнокомандуващия, генералъ-лейтенантъ Савовъ, началникътъ на Щаба на действуващата армия, генералъ-майоръ Фичевъ.

Тъй като въпросътъ се касаеше не за миръ, а само за примирие, което е чисто военна работа, то д-ръ Даневъ се опита да отклони участието си въ делегацията. Царьтъ, обаче, настояваше да влѣзе и той като противовесъ на отстѫпчивостьта на генералитѣ, които бѣха хипнотизирани отъ неуспѣха при Чаталджа[1]). „И понеже азъ упорствувахъ — пише д-ръ Даневъ — Царьтъ просълзенъ хвана да ме пригръща и да ме моли: „Недейте отказва, спасете хубавата ми армия!"

Въ 1 ч. сл. пл. турската делегация, съставена отъ главнокомандуващия, Назимъ паша, министра на търговията, Рашидъ паша, и двама капитани, на коне мина презъ моста на Бююкъ Чекмедже и дойде при българската делегация. Тѣ не бѣха добре разположени, особено Назимъ паша, и попитаха дали българската делегация има пълномощие за сключване миръ. Отговори

[1]) Бележкитѣ, дадени отъ д-ръ Даневъ.

имъ се, че има само за примирие. Двѣтѣ страни решиха на следния день да се опредѣли демаркационната линия между двѣтѣ бойни линии отъ генералщабни офицери отъ двѣтѣ страни*), и всѣка страна да поправи пѫтя до тая линия. Второто събиране, по взаимно съгласие, решиха да стане въ срѣда, на 15-и, въ 1 ч. сл. пл., въ единъ вагонъ при ж.-п. ст. Чаталджа.

У българскитѣ делегати остана впечатление, че турцитѣ искатъ да печелятъ време. Генералъ Саввовъ, даже, се убеди, че турцитѣ нѣматъ искрено намѣрение да сключатъ примирие, и предложи да се форсира въпросътъ за примирието, за да се види некоректното имъ намѣрение.

Навѣрно, съ тая цель, турцитѣ предложиха да се почака пристигането на гръцкия пълномощникъ Панасъ, но българитѣ не се съгласиха.

Като телеграфира всичко това на министъръ-председателя, д-ръ Даневъ съветва да се ускори пристигането на Панасъ; ако ли той закъснѣе, съобщаваше, че тѣ ще представятъ майоръ Францисъ, като гръцки делегатъ. Въ случай че откаже, „nous passerons outre“ — телеграфира д-ръ Даневъ и добавя: „Впрочемъ неговото идване тукъ и начинътъ, по който той се държи, ни произвеждатъ неприятно впечатление“.

Освенъ това, относно войската, д-ръ Даневъ съобщаваше успокоителни известия: Холерата има лекъ характеръ, и войскитѣ иматъ хлѣбъ и топла храна.

Въ друга телеграма д-ръ Даневъ помоли Министерския съветъ да обсѫди, дали не ще бѫде полезно да се изпрати въ Цариградъ, като частно лице, Кочо х. Калчевъ, личенъ приятель на Кямилъ паша, за да види на какви отстѫпки би били готови турцитѣ въ случай на сключване миръ. Той предлагаше тая мѣрка като противовесъ на гръцкитѣ преговори съ пратеницитѣ на Кямилъ паша въ Атина.

Най-после, д-ръ Даневъ съ трета телеграма искаше да му се съобщи: какво е здравното състояние на турската армия; какво е настроението на официалнитѣ кржгове въ Цариградъ по въпроса за примирието; има ли велики сили да повлияятъ за примирието, и, най-после, какво е общото политическо положение въ Европа по Балканския въпросъ.

Министъръ-председателтъ, Гешовъ, му отговори, че здравното състояние на турската армия, споредъ вестницитѣ, е по-лошо

*) Разбира се демаркационна линия тамъ, кѫдето ставатъ преговоритѣ.

отъ онова на българската; че турскитѣ официални кржгове, по сведения, добити отъ Неклюдова, сж обнадеждени, обаче Русия и Австрия, а така сжщо вестницитѣ „Таймсъ“ и „Танъ“ продължаватъ да съветватъ Портата да сключи миръ. Фактътъ, че великитѣ сили не сж приели турското предложение — да се оттеглятъ дебаркиранитѣ въ Цариградъ войски, показва желание да упражнятъ въздействие въ полза на примирието. Арестуването на младотурци въ Цариградъ сжщо показва ненормалното положение въ Турция. Относно общото положение, министъръ-председателтъ телеграфира, че то е неясно, поради настояването на Австрия да не излѣзе Сърбия на Адриатическо море и поради приготовленията за мобилизация въ Русия и въ Австро-Унгария.

На 14-и ноември се състоя втората среща между двете делегации. Гръцкиятъ представитель, майоръ Францисъ, нѣмаше пълномощие, и по тая причина участие въ срещата не взе.

Д-ръ Даневъ изтъкна, че военнитѣ действия на главния театъръ страдатъ отъ протакане на преговоритѣ за примирие. За това предложи да се почнатъ преговоритѣ. Що се отнася до гръцкитѣ делегати, тѣ ще защитятъ исканията си, когато стигне Панасъ.

Следъ това д-ръ Даневъ откри заседанието съ кратка речь по историята на предложението за примирие, поискано отъ великия везиръ, и добави, че неговото мѣсто не е въ делегацията, задачата на която е чисто военна, но че е приелъ по външни политически съображения, въодушевенъ отъ желанието да направи съ примирието първата важна крачка къмъ сключването на мира.

Отговори му Рашидъ паша, като констатира съ задоволство присжтствието на д-ръ Даневъ въ делегацията, тъй като неговото име само било цѣла програма, симпатична за турцитѣ.

Следъ това д-ръ Даневъ подчерта условията, съобщени на великия везиръ. Назимъ паша забеляза, че сж тежки. На това д-ръ Даневъ му отговори, че, за да покаже съюзната примирителность, е готовъ да ги смекчи, особено по отношение сждбата на Чаталджанската укрепена позиция. Но по тоя въпросъ той каза, че ще чака турскиятъ главнокомандуващъ да представи контъръ-проектъ. Назимъ паша обеща да стори това писмено на следното събрание, което решиха да се състои на следния день, въ 10 ч. пр. пл., въ единъ вагонъ-салонъ на ж.-п. ст. Чаталджа. Съ това официалното заседание се свърши.

На края се говори за многобройнитѣ интереси, които свързватъ България и Турция, критикува се остро младотурския режимъ, загатна се за изгодата отъ съглашение между България и Турция безъ посрѣдничеството на великитѣ сили и се подчерта възможностьта на трайно сближение между дветѣ страни, следъ като, благодарение на войната, сж се опознали взаимно.

„Ние сме подъ впечатлението, че у турскитѣ делегати има желание да се разберемъ — телеграфира д-ръ Даневъ —, обаче мжчно е да се каже още отъ сега на какви условия. Очакваме упорита борба, въ която, въ случай на нужда, ще отстжпимъ отъ максималнитѣ до минималнитѣ наши искания. Последнитѣ сж: Турцитѣ запазватъ чаталджанскитѣ укрепления; отстжпватъ ни само Одринъ, като гарнизонътъ се оттегли съ всички военни почести и свои материали. Въ замѣна на тая отстжпка, ние сме готови въ видъ на компенсация да оттеглимъ войскитѣ си на линията Родосто—Чорлу—Сарай—Мидия, на която тѣ по здравословни причини ще трѣбва и безъ това да отстжпятъ. Ако и това предложение не може да се прокара, ние заедно съ генералитѣ сме на мнение да приемемъ примирието и на почвата, щото воюващитѣ армии да останатъ на територията, която досега сж фактически окупирали. Това последното се налага отъ печалното здравно и морално състояние на армията, въ което имахме случай днесъ да се убедимъ, като разпитвахме военни началници, офицери и войници. Последнитѣ въ 6-а и 1-а дивизии представятъ жалка гледка. Освенъ единъ господинъ, който нито отдалечъ е помирисвалъ барутъ, всички други се схождатъ въ тая неблагоприятна оценка. При все това, ако Министерскиятъ съветъ е на мнение, че трѣбва докрай да се отстоятъ нашитѣ минимални искания, съ рискъ дори да се прекжснатъ преговоритѣ за примирие, ще моля да бжда веднага уведоменъ.“

На това запитване министъръ-председательтъ му отговори:

„Нашитѣ условия за примирие вие сте най-компетентни да установите, тъй като сте на мѣстото, и каквото вие намѣрите за съвмѣстимо за нашитѣ нужди, интереси и достолепие, ще бжде одобрено и отъ насъ.“

Следъ това д-ръ Даневъ попита, кжде трѣбва да се водятъ преговоритѣ за миръ, и изказа мнение, че преговоритѣ трѣбва да се почнатъ десеть дни следъ подписването на примирието, за да има време да стане разбиране съ съюзницитѣ.

На 15-и се състоя третата среща. Турската делегация представи своя проектъ за примирие. Въ общи черти той състоеше

въ следното: армиитѣ да останатъ на завзетитѣ отъ тѣхъ позиции, преговоритѣ за миръ да почнатъ веднага, и примирието да трае до сключването на мира или до скѫсването на преговоритѣ.

Д-ръ Даневъ не успѣ да прокара минималнитѣ искания. Впрочемъ, и той самъ не настояваше много, защото нѣкои отъ военнитѣ ги намираха неблагоприятни за България. Тѣ бѣха противъ идеята да се оттегли войската назадъ отъ Чаталджанската укрепена позиция, която не е по-малко сгодна отъ турската. Съглеждаха така сѫщо опасность за възможнитѣ бѫдещи операции въ допущането на турския гарнизонъ да излѣзе отъ крепостьта Одринъ съ всичкитѣ военни материали.

Отъ своя страна, турскитѣ делегати заявиха, че при вѫтрешното положение, което е въ Турция, да отстѫпятъ крепость, която още се държи, би значело да станатъ невъзможни въ Цариградъ.

Тогава д-ръ Даневъ предложи: 1) Одринъ да не се предава, но и да не се снабдява съ припаси и 2) българската армия да се снабдява съ припаси свободно по желѣзницата, която минава презъ крепостьта Одринъ.

„Предвидъ на всичко това — телеграфира д-ръ Даневъ — и като взехъ предвидъ моралното и здравното състояние на нашата армия, азъ се спрѣхъ на идеята, ако остане Одринъ въ турски ржце, да не се равитайлира, тъй като при малко по-продължителни преговори за миръ, да го обречемъ на сдаване отъ гладъ, и то съ всички военни материали, които се изчисляватъ на десетки милиони лева. Такова разрешение на въпроса ще пощади отчасти честьта на противника предъ общественото мнение, а ще ни улесни да заключимъ примирие на еднакви условия съ всичкитѣ съюзници. Толкова по-зле, ако досега гърцитѣ не сѫ хвърлили нито една пушка противъ Янина, а искатъ сдаването ѝ. Надѣя се, да мога утре да прекарамъ това наше искане. Ако се сключи примирие на тая основа, и нашитѣ сегашни операции по направление на Галиполи иматъ успѣхъ, както се надявамъ, съ укрепената позиция при Чаталджа и при перспективата за сдаването на Одринъ, ние ще бѫдемъ достатъчно яки и въ военно отношение, за да можемъ да продължимъ ефикасно политическитѣ си искания.

Ще бѫде само нуждно да се снематъ войницитѣ отъ предниитѣ позиции, за да могатъ да бѫдатъ разквартировани по селата и подложени на по-благоприятенъ режимъ, да се поправятъ, което и лѣкаритѣ допущатъ.“

Условията, които предложи д-ръ Даневъ, се харесаха твърде много на българскитѣ генерали, членове на делегацията. „Но, хипнотизирани отъ окаяното състояние на армията, — пише д-ръ Даневъ — нуждаеща се отъ абсолютна почивка, тѣ счетоха за свой дългъ въ особенъ мемоаръ да ми обърнатъ вниманието, че въ случай на прекѫсване преговоритѣ тѣ отхвърлятъ всичката отговорность за последствията".

Следното заседание бѣ решено да се състои на сѫщото мѣсто въ присѫтствието на гръцкитѣ делегати, защото Панасъ се очакваше да пристигне. Заседанието се състоя на 16-и. Разискваха се гръцкитѣ условия.

Турскитѣ делегати, особено генералисимусътъ, Назимъ паша, се отнасяха съ особена почить къмъ българскитѣ генерали въ делегацията, но тѣ се отнесоха съ известна надменность и даже презрение къмъ гърцитѣ. Гръцкитѣ прекомѣрни искания се виждаха на Назимъ паша странни, защото, споредъ него, тѣ не бѣха премѣрили кавалерски силитѣ си нито единъ пѫть съ турцитѣ.

Обаче, оказа се, че гръцкитѣ делегати не сѫ получили инструкции. Нѣщо повече, тѣ заявиха, че трѣбва да вематъ мнението на Диодоха, като главнокомандуващъ, когото, обаче, не знаели кѫде се намира въ това време. „По-голѣма гавра надъ насъ отъ гръцка страна надали може да се помисли" — телеграфира по тоя случай д-ръ Даневъ. Той настоя пакъ за пропускане български влакове презъ района на крепостьта Одринъ и се убеди, че турцитѣ ще отстѫпятъ. Опредѣлената на 18-и среща не се състоя, защото гърцитѣ не получиха очакванитѣ инстукции.

При това, Панасъ даде да се разбере, че гърцитѣ не ще сключатъ миръ, ако предварително не се разбератъ съ българитѣ, т. е., ако не имъ се признае онова, което претендиратъ въ Македония, включително и Солунъ. Българската делегация следъ зрѣло обсѫждане реши да се яви на среща само генералъ Фичевъ и, отъ една страна, да иска извинение за осуетеното събрание, отъ друга — да сондира по деликатенъ начинъ турцитѣ за сключване отдѣлно примирие. „Генералътъ ще изкаже — телеграфира д-ръ Даневъ — първомъ, надежда, че на следния день гръцкитѣ делагати ще получатъ инструкции, но че въ сѫщность, понеже ние сме съ турцитѣ съгласни, а това наше съгласие засяга главния театъръ на военнитѣ действия, той счита примирието за фактически сключено, освенъ ако турцитѣ не пожелаятъ да бѫде оформено, за което генералътъ ще добави, че не

вижда лично никакви прѣчки. Ако турцитѣ подематъ благоприятно тая мисъль, както азъ разчитамъ, ще заявя още тая вечерь на Панасъ, че, ако утре не подпише протокола за примирието заедно съ насъ, nous serrons obligés de pousser outre. Досегашниятъ скандалъ не може да продължава, безъ рискъ да станемъ смѣшни предъ цѣлия свѣтъ."

Тъй като на сондажа, направенъ отъ генералъ Фичевъ, турцитѣ се озоваха благоприятно, на 18-и вечерьта д-ръ Даневъ уведоми Панасъ, че, ако до утре не подпише протокола, примирието ще се подпише и безъ него.

Между това, когато преговоритѣ за примирието бѣха къмъ края си, Царь Фердинандъ настоя да се прекжснатъ преговоритѣ и да се атакува отново Чаталджанската позиция. Тогава помощникътъ на главнокомандуващия, генералъ Саввовъ, и началникътъ на Щаба на действуващата армия, генералъ Фичевъ, които, като делегати, водѣха преговоритѣ за примирието, се противопоставиха.

„Изглежда, — пише началникътъ на Щаба на действуващата армия — че пакъ нѣкой отъ страна бѣ внушилъ тая идея на Царя, който, безъ да мисли, въ повечето случаи бѣше партизанинъ на силнитѣ маниери. За мене и за генералъ Саввовъ бѣ повече отъ очевидна опасността отъ подобна акция". При все това двамата генерали повикаха командуващитѣ I и III армии, за да чуятъ и тѣхното мнение по тоя въпросъ. И двамата командуващи армии се изказаха, при условията, въ които се намираха армиитѣ имъ, решително противъ подобна постжпка.

Още сжщия день генералъ Саввовъ и генералъ Фичевъ скрепиха съ подписитѣ си и подадоха до Царя следната телеграма:

„Предвидъ на третирането за една армистиция между насъ и турцитѣ, ние считаме за нашъ дългъ да доведемъ до сведението на Ваше Величество следното:

1) Положението на I и III армии, поради болестьта, раненитѣ и убититѣ войници и офицери, е такова, че тѣ не сж способни въ настоещата минута за никакви операции, поради значителното намаление на числения съставъ на частитѣ и липса на офицери.

2) Грозното психологическо влияние на холерата и едрата шарка е понизило до неузнаваемость морала на нашитѣ войски.

3) Невъзможностьта да се устрои правилно снабдяването съ продоволствени припаси и фуражъ значително спомагатъ за влошаване санитарното положение и намаляватъ боеспособностьта на армията, понеже въ продължително време рискуваме да останемъ безъ коне и добитъкъ.

Предвидъ на гореизложеното, за да може армията да се преустрои, ассенира и снабди съ всичко необходимо, за да се направи отново боеспособна, е необходимо да се снеме часъ по-скоро отъ позицията и да ѝ дадемъ почивка най-малко 20—30 дни. Заради това ние считаме, че заключението на една армистиция съ турцитѣ е отъ първостепенна нужда. Въ противенъ случай открито и категорично заявяваме, че армията може да бѫде поставена въ безизходно положение, а, следователно, и свързанитѣ съ нейната боеспособность висши отечествени и политически интереси, за което, ако не се уважи нашето мнение, ние сваляме отъ себе си всѣка отговорность за последствията."

Между това, на 19-и пристигна на Чаталджанската позиция и Царьтъ. Той одобри последното предложение на Данева и му заржча непремѣнно да го прокара.

На 20-и ноември въ вагонъ-салона състоя последното — пето заседание. То почна въ 4 ч. 30 м. сл. пладне. Гръцкитѣ делегати заявиха, че тѣ настояватъ на своитѣ първоначални условия. Но тъй като турскитѣ делегати отклониха рѣзко първото условие — предаването на Янина, гърцитѣ се оттеглиха. Следъ това се премина къмъ проекто-протокола, представенъ отъ д-ръ Даневъ. Рашидъ паша се опита да отхвърли вдигането на блокуса на българския черноморски брѣгъ и минаването на български влакове презъ Одринъ, обаче българитѣ не отстѫпиха. Тогава Назимъ паша предложи срѣдно решение, а именно — подвозътъ на припаси за българскитѣ войски по Черно море и презъ Одринъ да почне следъ подкачването на преговоритѣ за миръ. Българитѣ приеха това предложение, понеже и безъ това бѣха нуждни нѣколко дни за поправката на желѣзницата.

Въ 8 ч. сл. пл. пълномощията бѣха размѣнени, и бѣ подписанъ следниятъ протоколъ:

„Вследствие предложението на Негово Височество великия везиръ, Кямилъ паша, за сключване на примирие, подписанитѣ д-ръ Стоянъ Даневъ, председатель на Българското народно събрание, награденъ съ голѣмия царски орденъ „Св. Александъръ", генералъ-лейтенантъ Михаилъ Савовъ, помощникъ на главнокомандуващия българската войска, награденъ съ голѣмия народенъ български орденъ „За военна заслуга", и генералъ-майоръ Иванъ Фичевъ, началникъ на Щаба на действуващата българска армия, награденъ съ голѣмия български орденъ „За военна заслуга", снабдени за тоя случай съ пълномощие отъ Негово Величество Българския Царь, Главнокомандуващъ българската армия, и натоваренъ да представлява сръбската и черногорската армии, отъ една страна, и генералъ Назимъ паша, министъръ на войната въ Турция, помощникъ на главнокомандуващия отоманската армия, награденъ съ голѣмия кордонъ на императорския отомански орденъ „Ме-

джидие", Мустафа Рашидъ паша, министъръ на търговията и земледѣлието въ Турция, награденъ съ голѣмия кордонъ на императорския отоманскиорденъ „Османие" съ брилянти, и полковникъ Али Риза бей, началникъ на секция въ Щаба на действуващата отоманска армия, награденъ съ императорския отоманскиорденъ „Османие", снабдени съ пълномощие отъ страна на Негово Императорско Величество Султана, отъ друга страна, уговориха следното:

1) Едно примирие е сключено между въоржженитѣ сили на България, Сърбия и Черна-Гора, отъ една страна, и тѣзи на Отоманската империя, отъ друга, съ цель да се пристжпи къмъ преговори за възстановяване на мира между воюващитѣ страни.

2) Това примирие се сключва за всичкото време, докато траятъ мирнитѣ проговори и до благоприятния изходъ на тѣзи последнитѣ или до тѣхното скжсване.

3) Преговоритѣ за сключването на мира ще станатъ въ Лондонъ и ще почнатъ десеть дни следъ подписването на настоещия протоколъ.

4) Въ случая, когато тѣзи преговори не биха се състояли, всѣка отъ воюващитѣ страни е длъжна да обяви четири дни по-рано, като опредѣли датата и часа за начеване на враждебнитѣ действия. Тѣзи четири дни се считатъ начиная отъ 7 ч. сл. пл. отъ момента, когато е направено съобщението отъ главнокомандуващия на едната страна до главнокомандуващия на другата страна.

5) Войскитѣ на воюващитѣ страни продължаватъ да заематъ респективно своитѣ позиции.

Една неутрална зона ще бжде установена по взаимно съгласие отъ офицери, които ще бждатъ специално назначени по този случай отъ главнокомандуващитѣ на воюващитѣ страни.

6) Примирието влиза въ сила съ подписването на настоещия протоколъ. Ако войскитѣ на една отъ воюващитѣ страни преминатъ демаркационната линия следъ сключването на това примирие, то тѣ трѣбва да се оттеглятъ на своитѣ първоначални позиции.

7) Отоманското императорско правителство се задължава да вдигне блокуса на черноморскитѣ пристанища, да допуска свободно влизане на параходи въ тѣзи пристанища и да не се противопоставя на храненето на българскитѣ войски по Черно море. То взема още ангажемента да пропуска свободно движението по желѣзницата въ зоната на крепостьта Одринъ, включително и Одринската гара, българскитѣ военни тренове, идещи отъ България, или онѣзи, които се връщатъ.

8) Примирието влиза въ сила начиная отъ 20-и ноември (старъ стилъ) 1912 г., 7 ч. сл. пладне.

Забележка: Храненето на българскитѣ войски, за което се говори въ § 7 на настоещия протоколъ, начева отъ деня, когато мирнитѣ преговори ще започнатъ.

Вследствие горното се състави и подписа настоещиятъ протоколъ въ четири екземпляра, въ Чаталджа, на 20-и ноември (старъ стилъ) 1912 година."

Веднага следъ сключването на примирието българската делегация се отегли въ Каджкьой, кѫдето бѣше Щабътъ на I армия. Бѣше срѣднощь. Началникътъ на Щаба на действуващата армия отиде на телеграфната станция и съобщи телеграфически на командуващитѣ II и III армии, че между българскитѣ и турскитѣ делегати е сключено примирие, което влиза въ сила отъ 7 ч. сл. пл. сѫщия день. Предвидъ на това военнитѣ действия се прекратяватъ, и ще последватъ разпореждания. Съобщаваше още, че на следния день ще се събере назначената специална комисия, която ще опредѣли демаркационната линия.

Недоволството отъ примирието Царъть изрази въ следната телеграма до генералъ Саввова, която последниятъ получи на 21-и ноември, когато делегацията се връщаше въ Лозенградъ:

„Желая да зная текста на протокола на примирието, за да ми бѫде, най-сетне, известна степеньта на нашия позоръ. Получихъ отъ Данева само прекалени пиршества между моитѣ делегати и враговетѣ на нашия народъ и, освенъ това, тържествено оповестяване за единъ гала-обѣдъ при командуващия III армия*) — виновникътъ на нашия позоръ. Не съмъ още окончателно рамоли, и ще си отмѫстя[1]).

Опредѣляне неутралната зона.

Съгласно чл. 5 отъ протокола на примирието, на следния день — 22-и ноември — се събра комисията за опредѣляне неутралната зона. Членове на комисията отъ българска страна бѣха: полковникъ Пападоповъ, подполковникъ Луковъ и майоръ Рачевъ и отъ турска страна: полковникъ Джеватъ бей, майоритѣ Ихсанъ бей и Асъмъ бей. Комисията реши:

1) Като основа на зоната, да опредѣли на самата мѣстность една демаркационна линия, която да се означи съ бѣли флагове.

2) Една ивица по 200 метра отъ дветѣ страни на тая линия ще образува неутралната зона, която ще бѫде ограничена отъ българска страна съ бѣли, а отъ турска — съ червени флагове. Ако на нѣкои мѣста войскитѣ сѫ приближени до демаркационната линия на по-малко отъ 200 метра, тѣ запазватъ позициитѣ си. Такъвъ бѣ случаятъ само на изтокъ отъ Дагъ Енидже (Еникьой).

*) На връщане делегацията се отби въ Щаба на III армия, въ Ерменикьой, кѫдето обѣдва, и отдето, навѣрно, д-ръ Даневъ е телеграфиралъ до Царя. Последниятъ прави алюзия на обѣда.

[1]) VI, 1, в; стр. 46.

Демаркационната линия започва на западъ отъ моста Бююкъ Чекмедже, минава по срѣдата между фабриката и източния край на с. Каликратия; оттамъ продължава къмъ телеграфния стълбъ № 7, като се смѣта отъ моста; отъ тази точка линията следва къмъ жгъла на езерото, който се намира на истокъ отъ Плая.

Като се почне отъ споменатия жгълъ, демаркационната линия преминава езерото Бююкъ Чекмедже и завършва на северния брѣгъ на езерото, въ точката, която се намира на 1200 м. западно отъ устието на Кара су. Отъ тая точка демаркационната линия отива по права посока до километъръ № 66 на желѣзния пжть, като оставя малкия дървенъ мостъ въ неутралната зона; после линията, като се пречупва къмъ групата дървета, която е на югозападъ отъ Сиртке чифликъ, следва до последния.

Отъ Сиртке чифликъ демаркационната линия минава презъ точката, която се образува отъ пресичането на Чаталджанския пжть съ безименната рѣкичка, която се намира на западъ отъ Кара су; после следва тая рѣкичка до Мандра, която е на два клм. на югъ отъ с. Езетинъ.

Отъ Мандра, която остава въ неутралната зона, демаркационната линия взема посока къмъ Накашкьой, докато пресѣче Кара су; отъ тази точка линията продължава по права посока къмъ разрушения мостъ, който е на истокъ отъ с. Езетинъ; отъ моста демаркационната линия се насочва по р. Кара су къмъ устието на рѣкичката, която тече откъмъ Уржуню, и продължава по склона и билото на височината до една точка на 300 м. северозападно отъ безименния чифликъ, заетъ отъ турскитѣ войски; после слиза отново въ долината на р. Кара су до сливането ѝ съ рѣкичката, която тече отъ Уклали. Отъ тая точка демаркционната линия продължава по р. Кара су къмъ разрушената воденица, на истокъ отъ Кестенликъ, и оттамъ следва по р. Кара су, на една височина на с. Чанакча. По-нататъкъ продължава по р. Кара су до 500 м. на югоистокъ отъ моста на Дагъ Енидже (Еникьой); отъ тази точка линията следва по височината на истокъ отъ Еникьой и пресича седловината. Тая точка на пресичането се намира на равно разстояние отъ заетитѣ позиции отъ българскитѣ и турскитѣ войски.

По-нататъкъ демаркационната линия следва по долината на безименната рѣка до вливането ѝ въ езерото Деркосъ. Западниятъ брѣгъ на езерото образува западната граница на неутралната зона до устието на р. Странджа.

Двата брѣга на споменатата рѣка образуватъ границата на неутралната зона за двѣтѣ страни.

Демаркационната линия следва нагоре по течението на р. Странджа до точката, отъ която захваща линията, дѣлеща по равно дистанцията между българскитѣ и турскитѣ позиции.

Една права линия, която съединява тая срѣдна точка съ брѣга на Черно море, опредѣля демаркационната линия въ тая зона.

Комисията завърши работата и представи протоколъ на 25-и ноември. Къмъ протокола бѣ приложена скица, на която бѣ отбелязана демаркационната линия.

Въ сѫщото време отъ Щаба на действуващата армия бѣ направено разпореждане да се опредѣли демаркационната линия и на другитѣ фронтове.

ГЛАВА XI.

Свръзкитѣ презъ време на сраженията при Чаталджа.

Свръзкитѣ въ I армия.

Следъ сражението на линията Люле Бургасъ—Бунаръ Хисаръ Щабътъ на I армия, въ Люле Бургасъ, бѣ свързанъ съ Щаба на действуващата армия, въ Стара Загора, съ телеграфна линия; тази линия отъ Стара Загора до Голѣмъ Дервентъ, на границата, бѣ постоянна мирновременна линия. Линията Голѣмъ Дервентъ—Ениджи—Кавакли—Еникьой бѣ построена отъ 1-а армейска телеграфна полурота, която бѣ употрѣбила всичкия си материалъ. Отъ Еникьой до Айвали линията бѣ построена отъ 10-и дивиз. телеграфенъ взводъ, а отъ Айвали до Люле Бургасъ — отъ 1-и дивиз. телеграфенъ взводъ.

Освенъ това, 1-и дивиз. телеграфенъ взводъ бѣ построилъ телеграфна линия отъ Люле Бургасъ до Щаба на 1-а дивизия, три клм. източно отъ града, а 10-и дивиз. телеграфенъ взводъ — отъ Люле Бургасъ до ж.-п. ст. Люле Бургасъ.

1-а армейска колоездачна рота допълняше връзкитѣ. Отъ нея десеть поста, по петь колоездачи всѣки единъ, охраняваха телеграфната линия; по петнадесеть души бѣха придадени къмъ дивизиитѣ за връзка съ Щаба на армията и четиридесеть и четири души бѣха налице.

Отъ 10-и коненъ полкъ бѣха придадени къмъ Щаба на армията и къмъ всѣка дивизия по единъ взводъ конница. Тѣзи взводове, освенъ за разузнавателната служба, бѣха използувани и за връзка, но бѣха крайно недостатъчни и за дветѣ служби.

Телефоннитѣ команди на дивизиитѣ, бригадитѣ и полковетѣ бѣха при частитѣ си и се подтягаха.

На 19-и октомврий вечерьта пристигна единъ телеграфенъ полупаркъ съ четиридесеть клм. телеграфна линия и четири телеграфо-телефонни станции.

На 21-и октомврий полупаркътъ възстанови турската постоянна линия гр. Люле Бургасъ—ж.-п. ст. Люле Бургасъ, която бѣ съвършено разрушена отъ българскитѣ войници. Съ това се освободи материалътъ на 10-и дивиз. телеграфенъ взводъ.

1-а армейска телеграфна полурота пое отъ III армия възстановения турски постояненъ телеграфъ Ениджи—Лозенградъ и Кавакли—Лозенградъ и по тоя начинъ освободи материала Ениджи—Кавакли. Презъ деня, обаче, български конници разрушиха телеграфа между Ениджи и Татарларъ, смѣтайки го за турски, та, докато се възстанови, си служеха съ линията Лозенградъ—Кайбиляръ. Презъ нощьта срещу 22-и октомврий български войници изгориха 21 стълба на възстановената линия гр. Люле Бургасъ—ж.-п. ст. Люле Бургасъ.

На 22-и октомврий 1-а армейска телегр. полурота започна възстановяването на линията Люле Бургасъ—Баба Ески. Построи линията Еникьой—Айвали, като освободи материала на 10-и дивиз. телегр. взводъ, който се събра въ Люле Бургасъ.

На 24-и октомврий телеграфниятъ полупаркъ съ настжплението на армията построи линията Люле Бургасъ—Евреинъ Секисъ. 1-и дивиз. телеграф. взводъ предаде построената линия на 1-а армейска телегр. полурота и, като получи взамѣна материалъ, свърза Щаба на дивизията, въ Енилеръ, съ Евреинъ Секисъ. Сжщото направи и 10-и дивиз. телегр. взводъ, като свърза Каристранъ съ Евреинъ Секисъ.

На 25-и октомврий 1-а армейска полурота даде на 1-и дивиз. телегр. взводъ материалъ срещу линията Евреинъ Секисъ—Енилеръ, прие отъ сжщия взводъ тая линия и я продължи до чифл. Овламъ Бей, а 1-и и 10-и дивиз. телегр. взводове свързаха тоя пунктъ съ Щаба на 1-а дивизия, на гребена западно отъ р. Чорлу, и съ Щаба на 10-а дивизия, въ чифл. Боятлж.

Тъй като 1-а армейска телегр. полурота и полупаркътъ бѣха изчерпали материалитѣ си, за да се продължи телеграфната връзка между Щаба на I армия и Щаба на действуващата армия, прикомандироваха се временно 1-и и 10-и дивиз. телегр. взводове къмъ полуротата, и на 26-и октомврий 1-и дивиз. телегр. взводъ

продължи построената предния день линия до ж.-п. ст. Чорлу и възстанови турската държавна линия между ж.-п. станция и града. Станцията въ чифл. Овламъ Бей бѣ закрита.

На 27-и октомврий армията се спрѣ на почивка; за връзка между щабоветѣ на армията, въ Чорлу, и на 1-а и 10-а дивизии, въ Юсускьой и Сене (Сѣча), се устрои летеща поща отъ колоездачи; поставиха се по единъ постъ отъ по четири колоездачи въ Чорлу, Юсускьой, Сене (Сѣча) и по единъ междиненъ. Сѫщия день се започна възстановяването на турската държавна телеграфна линия Чорлу—Сарай. Поправката се извършваше бърже, понеже линията бѣ построена успоредно на желѣзния пѫть, и поправачитѣ се движеха съ вагонетки и дрезини по релситѣ.

На 28-и октомврий 10-и дивиз. телегр. взводъ продължи линията отъ Чорлу до Щаба на I армия, въ Дерменкьой, и по-нататъкъ — до Чанта. Отъ Чорлу до Кинекли взводътъ използува отлично запазената турска държавна линия, а за по-нататъшната постройка се изпратиха две отдѣления, които да построятъ линията отъ Кинекли до Дерменкьой и отъ последното село — до Чанта. Поради натрупанитѣ обози, колитѣ съ материала на първото отдѣление изминаваха по единъ клм. на часъ, и поради това постройката закъснѣ, и съобщението между Дерменкьой и Чорлу се откри едвамъ въ 9 ч. сл. пладне. Второто отдѣление по сѫщитѣ причини и поради закъснението на дивизиитѣ остана въ Дерменкьой. 6-а дивиз. телегр. полурота построи линия отъ Кущемиръ до Гюджукъ Сейменъ, обаче Щабътъ на 6-а дивизия изгуби пѫтя и не можа да стигне въ Кущемиръ [1]). Тъй като Кущемиръ не бѣ свързано съ Щаба на I армия, той не можа да послужи на дивизията, но послужи на 1-а дивизия, която имаше щаба си въ Кущемиръ, а 2-а бригада — въ Гюджукъ Сейменъ.

Между Щаба на армията и щабоветѣ на дивизиитѣ бѣ устроена летеща поща отъ колоездачи.

Вечерьта бѣ възстановена линията Чорлу—Люле Бургасъ, и на следния день се откри съобщението по нея.

На 29-и октомврий 1-и дивиз. телегр. взводъ, материалътъ на който бѣ употрѣбенъ въ армейската телеграфна линия, остана

[1]) 6-а дивизия тоя день мина въ състава на I армия, обаче заповѣдьта да се построи линия до Гюджукъ Сейменъ е погрѣшна, защото Щабътъ на I армия бѣ въ Дерменкьой.

въ Чорлу. 1-а армейска телегр. полурота съ пристигналитѣ освободени материали построи линията отъ Дерменкьой до Гуджукъ Сейменъ, а 10-а дивиз. телегр. взводъ — отъ последното село до Фенеръ, кѫдето се спрѣ да нощува Щабътъ на армията. 6-а дивиз. телегр. полурота събра линията, построена миналия день, и построи между Фенеръ и Каджкьой, кѫдето нощува Щабътъ на дивизията.

Устрои се колоездачна поща между Щаба на армията и щабоветѣ на дивизиитѣ.

Възстанови се съобщението по една отъ телеграфнитѣ жици на ж.-п. станция Чорлу—Люле Бургасъ—Еникьой—Лозенградъ, и освободениятъ материалъ на 1-а арм. телегр. полурота започна да се събира и изпраща напредъ.

На 30-и и 31-и октомврий 1-а арм. телегр. полурота, 1-и и 10-и дивиз. телегр. взводове, материалитѣ на които бѣха употрѣбени въ армейската линия, пристигнаха въ Чорлу и Фенеръ. 6-а дивиз. телегр. полурота на 30-и продължи построената миналия день линия Фенеръ—Каджкьой до Щаба на 1-а дивизия, въ Сирдюкьой, която свърши въ 2 ч. сл. пладне. Въ 5 ч. сл. пл. започна да строи линията Фенеръ—Курфали и я завърши въ 11 ч. сл. пладне. Въ сѫщото време изпрати едно отдѣление да възстанови една отъ линиитѣ край желѣзния пѫть отъ ж.-п. ст. Курфали до ж.-п. ст. Чорлу. 6-а дивиз. телегр. полурота възстанови една отъ желѣзно-пѫтнитѣ телеграфни жици между ж.-п. ст. Кабачка и ж.-п. ст. Курфали.

На 1-и ноемврий 1-а арм. телегр. полурота следъ нощенъ походъ пристигна въ Каджкьой и вечерьта построи за връзка съ 1-а дивизия кабелна линия Каджкьой—Инджекьой. 6-а дивиз. телегр. полурота събра линията Каджкьой—Сирдюкьой и построи линията Каджкой—Албасанъ. 10-и дивиз. телегр. взводъ тръгна отъ Фенеръ въ 11 ч. сл. пл. и стигна въ Каджкьой на 2-и ноемврий, въ 4 ч. сл. пл., 1-и дивиз. телегр. взводъ остана въ Чорлу да прибира материалитѣ и стоя тамъ до 6-и ноемврий.

Тъй като щабоветѣ на дивизиитѣ се свързаха съ Щаба на армията съ телеграфни и телефонни линии, летещата поща, която ги свързваше, бѣ снета.

На 2-и ноемврий 10-и дивиз. телегр. взводъ построи линията Каджкьой—ж.-п. ст. Кабачка и я свърза съ възстановената телеграфна жица отъ тая станция до Чорлу. Съобщението между

Щаба на I армия, въ Каджкьой, и Щаба на действуващата армия, въ Лозенградъ, ставаше по тая линия, а линиитѣ Каджкьой—Фенеръ—Чорлу и Фенеръ—Курфали станаха излишни, и се пристѫпи къмъ събиране на материала. 6-а дивиз. телегр. полурота се премѣсти въ Албасанъ и продължи телеграфната линия отъ Албасанъ до Чаталджа. Следъ това прибра линията Фенеръ—Курфали.

Колоездачната рота устрои летеща поща между армейския лѣкаръ, въ Каджкьой, и болницитѣ въ Чанта и Фенеръ.

На 3-и ноември 6-а дивиз. телегр. полурота се премѣсти въ Чаталджа и построи линията Чаталджа—керамидарницата, черири клм. северно отъ града.

На 4-и ноември, въ 3 ч. сл. пл., 1-а арм. телегр. полурота свърза съ телефонъ наблюдателния пунктъ на командуващия I армия, височината западно отъ Чаталджа, съ Албасанъ, а презъ деня се откри презъ Албасанъ телефонно съобщение и съ щабоветѣ на дивизиитѣ.

Колоездачната рота така сѫщо устрои летеща поща между Щаба на армията, въ Каджкьой, и наблюдателния пунктъ на командуващия I армия.

И тъй, при почване сражението при Чаталджа, положението на връзкитѣ въ I армия бѣ следното:

Щабътъ на армията, въ Каджкьой, бѣ свързанъ съ Щаба на действуващата армия, въ Лозенградъ, съ телеграфна линия Каджкьой—ж.-п. ст. Кабачка и оттамъ — по телеграфната линия на желѣзния пѫтъ до Лозенградъ. Линията имаше постоянни станции въ Каджкьой, ж.-п. ст. Кабачка, Чорлу, Люле Бургасъ, БабаЕски, Кавакли и Лозенградъ.

За връзка на Щаба на I армия съ Главното тилово управление, въ Стара Загора, служеше продължението на горната линия Лозенградъ—Ениджи—Селиолу—Голѣмъ Дервентъ и по-нататъкъ — българската държавна линия. Постоянни станции имаше въ споменатитѣ пунктове.

За връзка съ Щаба на Съединенитѣ армии бѣ построена телеграфна линия отъ I армия до ж.-п. ст. Кабачка, а оттамъ—до Ерменикьой отъ III армия. Съ щабоветѣ на дивизиитѣ Щабътъ на армията бѣ съединенъ съ телеграфо-телефонни линии. Наблюдателниятъ пунктъ на командуващия I армия, височината западно отъ гр. Чаталджа, бѣ съединенъ съ телефонъ съ Щаба

на 10-а дивизия, въ Албасанъ, и презъ Албасанъ — съ телефонъ съ Каджкьой и съ наблюдателния пунктъ на 6-а дивизия, северно отъ Чаталджа; а презъ Каджкьой — съ Щаба на 1-а дивизия, въ Инджекьой. Освенъ това, летеща поща отъ колоездачи образуваше втора връзка между наблюдателния пунктъ при Албасанъ и Щаба на армията, въ Каджкьой.

На 5-и ноември въ 5 ч. сл. пл., 6-а дивиз. телегр. полурота получи заповѣдь да възстанови турската линия гр. Чаталджа—ж.-п. ст. Чаталджа—Субатчую. Стълбоветѣ на линията бѣха изсѣчени и изолаторитѣ изпотрошени, та линията се строи токуречи отново; при това, поради близостьта на противника — и безъ фенери.

Следъ прекратяване атаката на Чаталджанската укреп. позиция, тѣзи телеграфни и телефонни връзки претърпѣха нѣкои измѣнения. Така, на 6-и ноември 6-а дивиз. телегр. полурота събра освободената линия Фенеръ—Каджкьой и станалата излишна линия Албасанъ—Инджекьой и построи Албасанъ—Чакилъ—наблюдателния пунктъ на Щаба на I армия.

Летещата поща между Каджкьой и наблюдателния пунктъ се вдигна.

На 7-и ноември 2./6. пионерна рота сне линията Чаталджа—Субатчую и материала употрѣби за телефонна мрежа по позицията на 2./6. бригада, която укрепяваше. Поради това 6-а дивиз. телегр. полурота за връзка съ 4-а дивизия продължи линията Чаталджа—керамидарницата до Щаба на 4-а дивизия. 10-и дивиз. телегр. взводъ се откомандирова отъ Щаба на армията; взводътъ се премѣсти отъ Каджкьой въ Инджекьой и на 9-и ноември свърза съ телеграфна линия Щаба на армията съ Инджекьой и Арнауткьой. 1-и дивиз. телегр. взводъ тръгна отъ Чорлу на 7-и ноември, пристига на 8-и въ Каджкьой, кждето се снабди съ материали и на 10-и ноември се откомандирова въ дивизията си.

На 12-и ноември станцията на наблюдателния пунктъ на командуващия I армия се закри, и линиитѣ до него се събраха.

И така, едва къмъ края на операцията телеграфнитѣ и телефоннитѣ връзки взеха своето нормално устройство: 1-а арм. телегр. полурота поддържаше връзка между Щаба на армията и Щаба на действуващата армия, а дивизионнитѣ телеграфни части свързваха Щаба на армията съ дивизиитѣ.

Презъ време на сражението връзкитѣ въ армията работѣха удовлетворително; тѣ не оказаха влияние върху неблагоприятния изходъ на атаката.

Свръзкитѣ въ III армия.

Следъ сражението при Люле Бургасъ — Бунаръ Хисаръ Щабътъ на III армия, въ Йено, бѣ свързанъ съ Щаба на действуващата армия, въ Стара Загора, съ възстановената турска държавна телеграфна линия отъ Йено презъ Лозенградъ до Кайбиляръ, и по-нататъкъ — съ българската държавна линия. Възстановената турска линия се обслужваше отъ 3-а арм. телеграфна полурота.

Щабоветѣ на 5-а, 4-а и 6-а дивизии, въ Бунаръ Хисаръ, Карагачъ и Сатжкьой, бѣха съединени съ Щаба на армията, въ Йено, съ срѣдствата на съответнитѣ телеграфни полуроти.

3-а дивиз. телегр. полурота на 21-и октомврий стигна въ Йено.

Свръзката между III и I армии се поддържаше съ кабелна линия Колиби—Люле Бургасъ, построена и поддържана отъ 3-а арм. телегр. полурота.

3-а арм. колоездачна рота допълняше връзкитѣ въ армията: отъ нея по десеть колоездачи бѣха придадени къмъ 4-а, 5-а и 6-а дивизии, а останалитѣ четиридесеть и седемь души бѣха при Щаба на армията.

8-и коненъ полкъ, отъ който по единъ ескадронъ бѣ даденъ на 4-а и на 5-а дивизии и по единъ полуескадронъ — на 6-а дивизия и на Щаба на армията, така сжщо, покрай строевата работа, служеше и за свръзка.

На 21-и октомврий 3-а арм. телегр. полурота на връщане отъ Люле Бургасъ въ Йено постави на стълбчета кабелната линия Колиби—Йено. 5-а дивиз. телегр. полурота построи телеграфната линия между Щаба на дивизията, въ Бунаръ Хисаръ, и Щаба на 3./5. бригада, въ Соуджакъ.

На 23-и октомврий 6-а дивизия устрои телеграфно съобщение съ Щаба на 1-а дивизия, десеть клм. югозападно отъ Сатжкьой, и съ Щаба на 4-а дивизия, въ Карагачъ.

На 24-и октомврий 3-а арм. телегр. полурота сне кабелната линия Колиби—Люле Бургасъ и заедно съ 5-а дивиз. телегр. полурота почна да възстановява турската държавна телегр. линия Йено — Бунаръ Хисаръ — Виза — Татарли. На разстояние

петь клм. отъ Бунаръ Хисаръ, до Пуралия, линията бѣше съвършено разрушена, и трѣбваше да се строи отново полупостоянна линия. Освенъ това, движението на много войски и обози прѣчеше на работата, та линията до Виза бѣ възстановена едва на 25-и, въ 2 ч. сл. пладне. 4-а дивиз. телегр. полурота събра кабелната линия Йено—Колиби—Карагачъ и почна да строи Виза — Муселимъ — Демирлеръ. Понеже кабелътъ не бѣ още донесенъ, строеше стълбчата линия, но не успѣ. Дивизията остана безъ връзка. 6-а дивиз. телегр. полурота събра построенитѣ линии и построи линията Софуларъ — Демирлеръ. Понеже нѣмаше връзка мжду Щаба на 4-а дивизия и Щаба на армията, то и Щабътъ на 6-а дивизия остана безъ връзка съ армията. 3-а дивиз. телегр. полурота пжтува съ Щаба на дивизията за Виза; поради голѣмата навалица стигна едва на 25-и сутриньта.

На 25-и октомврий 3-а арм. телегр. полурота откри право съобщение отъ Виза съ Лозенградъ и Стара Загора. 5-а дивиз. телегр. полурота замина отъ Татарлж за Сарай, безъ да строи каквото и да било съобщение. 3-а дивиз. телегр. полурота почна по пладне да строи кабелна линия Татарлж—Виза и по-нататъкъ до Сарай възстанови турската държавна линия. 4-а дивиз. телегр. полурота построи линията Сарай—Думанза, но Щабътъ на дивизията се установи въ Карлжкьой, и почна да строи стълбчата линия до това село. Поради липса на водачъ, лута се цѣла нощь и свърши линията едва въ 5 ч. пр. пл. на 26-и. 6-а дивиз. телегр. полурота събра построената линия и построи линията Кара Мехмедъ—Узунъ Хаджи—Каджкьой—Думанза и — до авангарда на дивизията. И въ двегѣ посоки използува постоянната телеграфна линия. Обаче, току-що бѣ открито съобщението, войницитѣ изсѣкоха и изгориха нѣколко стълбове. Съобщението се възстанови, следъ като, намѣсто изгорѣнитѣ стълбове, се поставиха стълбчета.

На 26-и октомврий 3-а арм. телегр. полурота направи пълненъ ремонтъ на турската държавна линия Бунаръ Хисаръ —Виза и събра въ Виза строителнитѣ си команди и материали отъ Люле Бургасъ и Бунаръ Хисаръ. 3-а дивиз. телегр. полурота построи телеграфна линия Сарай — Странджа презъ Босомаци; до рѣката Дерменъ дере линията бѣ на стълбчета, а по-нататъкъ — кабелна, защото мѣстностьта бѣ обрасла съ храсте. Въ 6 ч. сл. пл. линията бѣ готова. Успоредно на тая линия, се

построи отъ 5-а дивиз. телегр. полурота друга линия — край шосето отъ Сарай до колибитѣ петь клм. западно отъ Странджа. 4-а дивиз. телегр. полурота получи заповѣдь да свърже Странджа съ Еникьой, но, поради късното пристигане на материалитѣ и липса на водачъ, въ 11 ч. сл. пл. стигна едва въ Татаркьой (Г. Манука). Тукъ получи заповѣдь да възстанови турската правителствена линия Сарай—Черкескьой и да свърже последното село съ Еникьой. Поради това полуротата прекрати постройката и се спрѣ да нощува въ това село. 6-а дивиз. телегр. полурота свърза Еникьой съ бивака на 6-а дивизия — кръстопѫтя южно отъ Черкескьой. Тъй като Еникьой не бѣ свързано съ телеграфъ съ Щаба на III армия, 4-а и 6-а дивизии останаха безъ телеграфна връзка съ армията.

На 27-и октомврий, въ време на почивката, 3-а арм. телегр. полурота възстанови турската държавна линия Виза — Сарай и освободи кабелната линия на 5-а дивиз. телегр. полурота, която продължи линията до Странджа. 3-а дивиз. телегр. полурота почива въ Странджа. 4-а дивиз. телегр. полурота започна постройката на линията Еникьой—Черкескьой; понеже Щабътъ на 4-а дивизия се премѣсти отъ първото село въ второто, постройката се изостави, и цѣлата полурота се зае да свърже Черкескьой съ Щаба на армията, въ Сарай. За тая цель възстанови турската държавна линия по шосето Сарай — Чорлу до пресичането съ пѫтя Узунъ Хаджи—Черкескьой, а оттамъ до Черкескьой построи стълбчата линия. 6-а дивиз. телегр. полурота продължи построената миналия день линия до Бююкъ Чаушли.

На 28-и октомврий 3-а арм. телегр. полурота съедини Сарай съ Черкескьой, като използува постоянната линия, възстановена отъ 4-а дивиз. телегр. полурота, а останалия материалъ на тая полурота замѣни съ свой. 3-а дивиз. телегр. полурота построи линията Странджа—Караманъ Дере. Половината отъ линията бѣше стълбчата, половината — кабелна. Въ 7 ч. сл. пл. линията бѣше готова, но отъ 9 ч. сл. пл. до 2 ч. пр. пл. на 29-и бѣ прекѫсната отъ артилерията и обозитѣ. 5-а дивиз. телегр. полурота до 5 ч. 30 м. сл. пл. построи линията Странджа —Домусъ Дамлари. 4-а дивиз. телегр. полурота получи заповѣдь да свърже Тюркмалѫ Йолу, кѫдето щѣше да се установи Щабътъ на дивизията, съ Щаба на армията, въ Странджа, презъ Черкескьой и Сарай. Полуротата възстанови линията край

желѣзния пѫть отъ Черкескьой до Синекли, която имаше само петь—шесть изолатори строшени. Отъ Синекли до Щаба на дивизията почна да строи кабелна линия, но нѣмаше водачъ, и цѣла нощь търси село Тюркмалѫ Йолу, отбелязано въ картата, но несѫществуващо на мѣстностьта. Едва на 29-и октомврий, въ 4 ч. 30 м. пр. пл., намѣри Щаба на дивизията, въ Мандра, и откри тамъ станция. 9-а дивиз. телегр. полурота, пѫтувайки следъ дивизията си, стигна въ Сарай.

На 29-и октомврий 3-а арм. телегр. полурота възстанови турската правителствена линия Сарай—Мидия и откри съобщение между Мидия и Странджа. Цѣлата полурота се премѣсти въ Синекли. 3-а дивиз. телегр. полурота бѣ изчерпила материалитѣ си и бѣ пръснала взводоветѣ си въ охрана на линиитѣ Странджа—Сарай и Странджа—Караманъ Дере. 5-а дивиз. телегр. полурота построи втора линия Странджа—Караманъ Дере. Постройката стана бавно, поради многото обози, съ които бѣ задръстенъ пѫтьтъ. 4-а дивиз. телегр. полурота получи заповѣдь да свърже Щаба на 4-а дивизия, въ Ерменикьой, съ линията край желѣзния пѫть. Полуротата възстанови линията край желѣзния пѫть до ж.-п. ст. Кабачка; въ сѫщото време събра линията Синекли—Мандра и започна да строи линията Кабачка—Ерменикьой, но не успѣ, защото по липса на водачъ изгуби пѫтя и презъ цѣлата нощь не можа да намѣри Ерменикьой. 9-а дивиз. телегр. полурота съ едно отдѣление помогна за възстановяването на телеграфната линия край желѣзния пѫть, като възстанови участъка Черкескьой—будката при р. Рамаданъ дере. Останалата часть отъ ротата отиде въ гр. Странджа и оттамъ построи смѣсена линия до Щаба на дивизията, при будката.

На 30-и октомврий 3-а арм. телегр. полурота пое експлоатацията на възстановената телегр. линия Черкескьой—Кабачка и се установи въ Ерменикьой. 3-а дивиз. телегр. полурота сне линията Странджа—Караманъ Дере и се прибра при Щаба на дивизията, въ Софасъ. 5-а дивиз. телегр. полурота построи линията Чифликьой—Софасъ. 4-а дивиз. телегр. полурота въ 2 ч. 30 м. сл. пл. успѣ да свърже ж.-п. ст. Кабачка съ Ерменикьой. 9-а дивиз. телегр. полурота сне линията Странджа—будката при Рамаданъ дере и започва да строи линията желѣзно-пѫтната будка при Анастасиевата стена—Курткьой, обаче, поради лошитѣ пѫтища, успѣ да я свърши едва на следния день, въ 2 ч. сл. пладне.

На 31-и октомврий 3-а арм. телегр. полурота построи стълбчата линия Ерменикьой—Кабачка и влѣзе въ съобщение съ

Черкескьой, съ Сарай, съ Лозенградъ (Щаба на действуващата армия) и съ Каджкьой (Щаба на I армия). 3-а дивиз. телегр. полурота до 7 ч. сл. пл. построи линията Софасъ—Ерменикьой, като използува два клм. отъ турския държавенъ телеграфъ между Чифликкьой и Калфакьой. 5-а дивиз. телегр. полурота пристигна въ Чифликкьой. 9-а дивиз. телегр. полурота се събра въ Курткьой и свърза съ кабелна линия Курткьой съ Ерменикьой.

На 1-и и на 2-и ноември 9-а дивиз. телегр. полурота построи линия между Акъ Аланъ и Ерменикьой, а на 2-и ноември събра линията будката при Анастасиевата стена—Курткьой.

На 3-и ноември 3-а арм. телегр. полурота построи линия Ерменикьой—наблюдателния пунктъ на командуващия III армия. 9-а дивиз. телегр. полурота сне линията Курткьой—Ерменикьой и свърза Акъ Аланъ съ наблюдателния пунктъ на командуващия III армия и 2./9. бригада и продължи последната до Субатчую. 4-а дивиз. телегр. полурота почна да строи линията Ерменикьой—наблюдателния пунктъ на 9-а дивизия и оттамъ—до наблюдателния пунктъ на командуващия III армия. 3-а дивиз. телегр. полурота въ 11 ч. сл. пл. почна да строи линия отъ Софасъ до наблюдателния пунктъ на дивизията, която бѣ готова на 4-и, въ 6 ч. пр. пладне.

И тъй, при почване атаката Щабътъ на III армия, въ Ерменикьой, бѣ свързанъ съ Щаба на действуващата армия съ телеграфна линия. За съобщение съ Главното тилово управление, въ Стара Загора, служеше възстановената турска линия Лозенградъ—Кайбиляръ и по-нататъкъ—българската държавна линия.

Освенъ това, Щабътъ на III армия бѣ съединенъ съ Щаба на I армия, въ Каджкьой, чрезъ телеграфна линия, която се отдѣляше отъ ж.-п. ст. Кабачка, — съ Щаба на 9-а дивизия, въ Акъ Аланъ, съ отдѣлна линия, и — съ щабоветѣ на 3-а дивизия, въ Софасъ, и на 5-а — въ Чифликкьой, съ една обща линия. Щабътъ на 4-а дивизия бѣше при Щаба на III армия, въ Ерменикьой.

Наблюдателниятъ пунктъ на III армия, източно отъ Акъ Аланъ, бѣ свързанъ съ кабелни линии съ наблюдателния пунктъ на 4-а дивизия, три клм. югоизточно отъ Акъ Аланъ, и съ наблюдателния пунктъ на 9-а дивизия, югоизточно отъ тоя на III армия.

На 4-и ноември, сутриньта, 3-а арм. телегр. полурота откри при наблюдателния пунктъ на командуващия III армия телеграфни

и телефонни станции за съобщение съ щабоветѣ на 3-а, 5-а, 4-а и 9-а дивизии и съ Щаба I армия. 9-а дивиз. телегр. полурота продължи линията отъ Субатчую до наблюдателния пунктъ на 9-а дивизия и отъ последния — до наблюдателния пунктъ на III армия. Следъ пладне построи кабелни линии отъ наблюдателния пунктъ на 9-а дивизия до 1./9. и 2./9. бригади. 3-а дивиз. телегр. полурота продължи линията до новия наблюдателенъ пунктъ на 3-а дивизия, единъ клм. по-наистокъ отъ първия, закри станцията въ Софасъ и откри право съобщение отъ новия наблюдателенъ пунктъ за Ерменикьой. 5-а дивиз. телегр. полурота пристигна въ Софасъ, възползува се отъ линията на 3-а дивиз. телегр. полурота и откри съобщение съ Ерменикьой.

На 5-и ноември 3-а арм. телегр. полурота построи кабелна линия между наблюдателнитѣ пунктове на III армия и 3-а дивизия. 5-а дивиз. телегр. полурота заедно съ Щаба на 5-а дивизия се премѣсти източно отъ Тарфа, на бивакъ, и оттамъ построи линии до Чифликкьой презъ Софасъ и до наблюдателния пунктъ на 3-а дивизия. 4-а дивиз. телегр. полурота премѣсти станцията отъ наблюдателния пунктъ на III армия при наблюдателния пунктъ на 9-а дивизия и построи кабелна линия между тоя пунктъ и наблюдателния пунктъ на 4-а дивизия, който се премѣсти три клм. югоизточно отъ Субатчую. Освенъ това, къмъ 11 ч. сл. пл. свърза Щаба на 9-а дивизия съ 2./9. бригада, на билото югоизточно отъ Уклали.

Следъ прекратяване атаката, на 6-и ноември наблюдателният пунктъ на 9-а дивизия се премѣсти на Сиври Кая докъдето бѣ продължена линията. Наблюдателнитѣ пунктове на 3-а и 5-а дивизии се премѣстиха около единъ клм. по-наюгъ; тамъ се премѣстиха и телеграфо-телефоннитѣ станции, като запазиха всички връзки отъ по-предния день. 5-а дивиз. телегр. полурота, освенъ това, откри телеграфно съобщение съ страничното прикритие, като устрои хелиографна станция въ Сербели.

На 7-и ноември 4-а дивиз. телегр. полурота свърза съ кабелна линия наблюдателния пунктъ на 4-а дивизия съ началника на артилерията въ дѣсния участъкъ и сне линията Ерменикьой — Акъ Аланъ.

На 8-и ноември 3-а арм. и 5-а дивиз. телеграфни полуроти построиха кабелна линия отъ наблюдателния пунктъ на III армия до наблюдателния пунктъ на 5-а дивизия. Понеже кабелнитѣ линии отъ наблюдателния пунктъ на 4-а дивизия до Субатчую и до 1./4. бригада, която смѣни 2./9, бригада, и до

началника на артилерията въ дѣсния участъкъ се прекѫснаха отъ обозитѣ, 4-а дивиз. телегр. полурота ги смѣни съ стълбчата линия. 9-а дивиз. телегр. полурота така сѫщо повдигна на стълбчета кабелната линия Ерменикьой — Кабачка.

На 9-и ноември 4-а дивиз. телегр. полурота продължи до наблюдателния пунктъ на III армия кабелната линия, която свързваше наблюдателния пунктъ на 4-а дивизия съ тоя на 9-а дивизия.

На 16-и ноември наблюдателниятъ пунктъ на 5-а дивизия се премѣсти три клм. северозападно отъ Тарфа, и заедно съ него и 5-а дивиз. телегр. полурота премѣсти всички връзки, които бѣ установила.

На 17-и ноември 4-а дивиз. телегр. полурота устрои телефонна връзка между 2./4. бригада, при Акъ Аланъ, и наблюдателния пунктъ на III армия.

И така, връзкитѣ въ III армия въ началото на сражението бѣха устроени и функционираха едва удовлетворително. При настѫплението на много отъ най-важнитѣ мѣста телефоннитѣ връзки се разстроиха. Връзката съ ординарци не можа да замѣсти телефонитѣ. Поради това за неуспѣха въ сражението, покрай други по-важни причини, допринесе твърде много неудовлетворителната служба на връзкитѣ и неизползуването имъ поради несъзнаване важностьта имъ.

Ако превзетата Иллери табия бѣше свързана веднага съ телефонъ съ Щаба на 2./3. бригада, тя щѣше да бѫде подкрепена навреме и нѣмаше да бѫде поражавана отъ собствената артилерия и, може би, нѣмаше да бѫде напусната. Като най-важенъ мотивъ за прекратяване атаката, командуващиятъ Съединенитѣ армии посочва това, че той изразходвалъ всичкитѣ резерви, съ които разполагалъ. Наистина, той бѣ далъ заповѣдь да влѣзатъ въ действие всички резерви, но по-голѣмата часть отъ тѣхъ още не бѣха сторили това, когато бѣ прекратена атаката. Командуващиятъ Съединенитѣ армии не знаеше това, поради липса на връзки или неизползуването имъ.

ГЛАВА XII.

Устройството на тила и снабдяването през време на маршъ-маневъра и сраженията при Чаталджа.

(Картограф. приложение № 5).

Етапни пѫтища.

На 19-и октомврий командуващиятъ Съединенитѣ армии издаде наредба, съ която опредѣли следнитѣ зони за използуване пѫтищата отъ I и III армии: за I армия — зоната между пѫтя Ениджи—Еникьой—Сатѫкьой, вкючително, и желѣзния пѫть Баба Ески—Люле Бургасъ, изключително; за III армия — зоната северно отъ пѫтя Ениджи—Еникьой—Сатѫкьой. Желѣзниятъ пѫть Лозенградъ—Баба Ески—Люле Бургасъ да служи на дветѣ армии, за което дветѣ тилови управления да се споразумѣятъ. През време на почивката при Люле Бургасъ и маршъ-маневъра до 27-и октомврий, къмъ Чаталджанската укрепена позиция, I армия имаше следнитѣ комуникационни линии:

1-а дивизия — отъ София по желѣзницата до Ямболъ и после по обикновенъ пѫть Бейкьой—Казълъ Агачъ—Евренли—Голѣмъ Дервентъ—Сарѫ Талишманъ—Еджалия—Селиолу—Гердели—Ениджи—Докузъ Юкъ—Каралѫ—Енималъ—Еникьой—чифл. Кумбурларъ—Айвали—Люле Бургасъ.

10-а дивизия — отъ София по желѣзницата до Ямболъ и после по обикновенъ пѫть Бейкьой—Казълъ Агачъ—Куртъ Аланъ—Ташлѫ Муселимъ—Еджалия—Селиолу—Гердели—Куджа Адеръ—чифл. Бустанлѫ—Азнатаръ—Уручлу—Кара Мъслѫ—Алаплие (Алпулу)—Сарджалѫ—Люле Бургасъ.

На 27-и октомврий командуващиятъ армията отново продължи етапнитѣ линии: за 1-а дивизия — пѫтя Евреинъ Се-

кисъ—Мисини—Овламъ Бей—будката източно отъ ж.-п. ст. Чорлу—гр. Чорлу; за 10-а дивизия — шосето за Чорлу—гр. Чорлу.

На 29-и октомврий, когато армията стигна предъ Чаталдж. укреп. позиция, етапнитѣ линии бѣха отново продължени: за 1-а дивизия — Кинекли — южно отъ Чанта — Яладжа — овчарната —Сирдюкьой; за 10-а дивизия — кота 109·4 — Сене (Сѣче) — Дерменкьой—Чанта—Каливри — Малко Калъчликьой — Фенеръ—Харачи; за 6-а дивизия—северния край на Чорлу—Чукуръ Ченгелъ —Армаши — Куртулмушъ — Кущемиръ — Гюджукъ Сейменъ — северно отъ Фенеръ—чифл. Кара Синанъ—Каджкьой.

Къмъ казаното въ томове II и III за тия етапни пѫтища до Лозенградъ трѣбва да се добави, че и тѣхнитѣ продължения до Сирдюкьой, Харачи и Каджкьой бѣха обикновени междуселски, коларски пѫтища, по които има стари каменни или дървени мостове. Само пѫтьтъ на 10-а дивизия — отъ Люле Бургасъ до Чорлу — бѣ шосе, но и то, поради лошото му поддържане, не се различаваше много отъ междуселскитѣ пѫтища.

Отъ откѫслечнитѣ сведения, които се иматъ, се вижда, че на 20-и октомврий въ тила на I армия сѫ били устроени етапни комендантства въ Ямболъ, Казълъ Агачъ (Елхово), Мешели, Евренли, Дерекьой, Куртъ Аланъ, Голѣмъ Дервентъ, Дерменъ Дере, Вакъвъ, Вайсалъ, Сарѫ Талишманъ, Демиркьой, Чомлекъ Акъ Бунаръ[1]).

Всички тия комендантства, освенъ ония въ Ямболъ и Казълъ Агачъ, съ заповѣдь по I армия отъ 27-и октомврий бидоха закрити, и, намѣсто тѣхъ, се откриха нови въ Татарларъ и Ениджи съ по единъ офицеръ и двадесеть и петь опълченци. Освенъ това, въ Провадия и Селиолу бѣха оставени по десеть души опълченци. Етапнитѣ комендантства състоеха само отъ личния персоналъ, безъ каквито и да било потрѣби, за да могатъ да изпълнятъ назначението си

Командуващиятъ III армия на 19-и октомврий продължи етапнитѣ линии, съ които си служеха дивизиитѣ въ сражението при Люле Бургасъ, така че етапната мрежа на армиитѣ получи следния видъ:

Отъ дивизионнитѣ области по желѣзницата до Стралджа линията бѣ обща за всички дивизии, а по-нататъкъ се разклоняваше:

---

[1]) Нѣма сведения, кога и защо сѫ поставени тѣзи комендантства; нѣкои отъ тѣхъ не се намиратъ на етапнитѣ линии, и, навѣрно, сѫ поставени, когато частитѣ сѫ квартирували въ тѣхъ.

за 5-а дивизия — Уманкьой—Казѫ Клисе—Кайбиляръ—Малкочъ —Девлетъ Агачъ—Ереклеръ—Лозенградъ—Бунаръ Хисаръ; междинни етапи — въ Казѫ Клисе и Ереклеръ и преденъ — въ Лозенградъ; за 4-а дивизия — Еникьой—Еникьой (Капаклѫ)—Дере Махале — Омаръ Аббасъ—Чешмекьой—Карамза—Ески Полосъ—Петра—Лозенградъ—Инжекларъ—Карагачъ; междинни етапи — въ Дере Махале и Карамза и преденъ — въ Лозенградъ; за 6-а дивизия — Ахлатли — Яйладжикъ — Кайбиляръ — Карамза—Ески Полосъ—Петра — Лозенградъ — Асанъ Бейли—Иванкьой—Тюркъ Бей; междинни етапи — въ Яйладжикъ и Карамза и преденъ — въ Лозенградъ.

На 25-и октомврий етапнитѣ пѫтища бѣха корегирани и отново продължени: за 5-а дивизия оставаше сѫщиятъ пѫть и по-нататъкъ шосето Виза—Сарай съ междинни етапи въ Лозенградъ, Йено, Виза и преденъ — въ Сарай; за 4-а дивизия отъ Лозенградъ пѫтьтъ се промѣни Лозенградъ — Османджикъ — Инжекларъ — Калайджикьой (Мурагачъ) и се продължи презъ Чонгора—Топчикьой—Ювалия—чифл. Думанза; междинни етапи — въ Лозенградъ, Инжекларъ и чифл. Палехора, а преденъ — въ чифл. Думанза; за 6-а дивизия — пѫтьтъ до Иванкьой остана сѫщия, а по-нататъкъ — Колиби—Карагачъ—Ахмедъ Бей—Софуларъ—Гечерлеръ—Кара Мехмедъ, междинни етапи — въ Лозенградъ, Колиби, Софуларъ, а преденъ — въ Кара Мехмедъ; за 3-а дивизия се опредѣли етапниятъ пѫть на 5-а дивизия, а за 9-а дивизия — етапниятъ пѫть на 4-а дивизия.

На 2-и ноемврий, когато армията се укрепяваше предъ Чаталджанската укрепена позиция, командуващиятъ армията отново корегира и продължи етапнитѣ пѫтища: за 9-а, която бѣ излѣзла въ първа линия, и за 4-а дивизия — пѫтьтъ отъ Чонгора отиваше презъ Менгеретъ — Ювалия — Карлѫкьой — Черкескьой — Курткьой, етапитѣ — въ Палехора и чифл. Думанза се отмѣняваха, и, намѣсто тѣхъ, се устройватъ междинни етапи въ Менгеретъ, Карлѫкьой, Черкескьой, а преденъ — въ Курткьой.

За 3-а, която бѣ излѣзла напредъ, и 5-а дивизии пѫтьтъ бѣ продължень отъ Сарай презъ Странджа до Караманъ Дере; междинни етапи — въ Сарай и Странджа, а преденъ — въ Караманъ Дере. Въ етапнитѣ пунктове бѣха устроени комендантства, но за състава и устройството имъ нѣма сведения. Вѣроятно, тѣ сѫ били като комендантствата въ I армия.

За Конната дивизия нѣмаше предвиденъ пѫть; тя се ползуваше съ пѫтя на оная пехотна дивизия, въ района на която се намираше.

Тъй като въ завладѣната часть на Тракия турското население избѣга заедно съ турскитѣ войски, особени мѣрки за охрана на етапнитѣ пѫтища въ дветѣ армии не се взеха. Само етапниятъ пѫть на 10-а дивизия бѣ изложенъ на опасность, докато областьта южно отъ Еркене, до Мраморно море, не бѣ завладѣна. Отъ турското население и отъ дезертьори въ тѣзи мѣста се образуваха банди, които нападаха мѣстното християнско население и заплашваха желѣзно-пѫтната линия. На 24-и октомврий една подобна банда нападна взвода, който охраняваше ж.-п. ст. Павлово, и го принуди да отстѫпи, като уби двама души. Поради това една дружина отъ 10-а дивизия бѣ оставена да охранява отъ ж.-п. ст. Павлово до ж.-п. ст. Сеидлеръ, а две роти отъ 1-а дивизия — за гарнизонъ на Люле Бургасъ. На 26-и октомврий бѣ изпратена, отъ Конната дивизия, 1-а конна бригада да очисти отъ башибозуци мѣстностьта южно отъ Еркене. Скоро пристигна и Хасковскиятъ отрядъ, който съ завладяването на Родосто и на Ерегли осигури тила на I и III армии откъмъ югъ. Съ заемането на черноморското пристанище Мидия отъ III армия, тилътъ се осигури и откъмъ северъ.

Желѣзно-пѫтната линия Лозенградъ—БабаЕски—Люле Бургасъ—Черкескьой—Кабачкьой съ оставения отъ турцитѣ подвиженъ материалъ се използува като комуникационна линия и на дветѣ армии. За запазване реда бѣха установени командантства на желѣзно-пѫтнитѣ станции въ БабаЕски, Алпулу, Люле Бургасъ, Черкескьой и Синекли, независимо отъ това, че въ нѣкои отъ тѣзи мѣста имаше етапни командантства.

Още въ сражението при Люле Бургасъ, обаче, армиитѣ се бѣха отдалечили твърде много отъ своитѣ бази. Разстоянието отъ базитѣ Ямболъ и Стралджа до преднитѣ етапи въ Лозенградъ, Сарѫ Талишманъ, Провадия, Чомлекъ Акъ Бунаръ бѣше твърде голѣмо, и пѫтищата — съвсемъ лоши. Колитѣ съ припаси употрѣбяваха около двадесеть дни за отиване и връщане и трѣбваше да возятъ по 160 клгр. фуражъ за изхранването на воловетѣ си, а това намаляваше полезния товаръ.

Поради това Главното тилово управление намисли да използува желѣзницата София—Цариградъ, като се заобиколи Одринската крепость по обикновенъ пѫть отъ западъ. За тая цель то помоли още на 17-и октомврий Щаба на действуващата армия

да се изучи пѫтьтъ ж.-п. ст. Каджкьой—Седерли—Татаркьой—ж.-п. ст. Емерлеръ. Обаче, турцитѣ, като владѣеха Карталъ тепе, не позволяваха не само движението, но даже и изучването на пѫтя. Поради това Главното командуване избра другъ пѫть, който да обикаля Одринската крепость, и на 30-и октомврий заповѣда на командуващия II армия да овладѣе желѣзно-пѫтната линия отъ ж.-п. ст. Димотика до ж.-п. ст. Павликьой (Павлово) и особено ж.-п. мость при Кулели Бургасъ и да ги охранява отъ възможнитѣ излази отъ крепостьта, а на Главното тилово управление заповѣда да открие отъ 1-и ноемврий комуникационна линия за I и III армии Каджкьой — Сименли — Ортакьой — Димотика—Кулели Бургасъ—Чорлу и да насочи къмъ тоя пѫть всички хранителни и бойни припаси за тия армии, като организира съ коли и камиони превоза по пѫтя Каджкьой (при Мустафа Паша) — Димотика. Главното тилово управление, действително, организира тая комуникационна линия, насочи къмъ Каджкьой припаси и превозни срѣдства и изпрати Сухопѫтното отдѣление да подготвятъ пѫтя. Тоя пѫть отъ Сименли презъ Ортакьой до Димотика бѣше шосе, по което можеха да се движатъ и камиони, а презъ р. Арда при Сименли бѣ построенъ мостъ на понтони; обаче, северно отъ Арда до Карагачъ, трѣбваше да се прокара коларски пѫть, защото нѣмаше такъвъ, а почвата отъ Арда до вододѣла бѣ слаба, и трѣбваше да се укрепява съ дървета и фашини. Макаръ че за тая цель бѣха употрѣбени 800 новобранци, до примирието пѫтьтъ не можа да се използува.

Съ сключването на примирието, въпросътъ за снабдяването на I и III армии се разреши благоприятно — Турция бѣ принудена да вдигне блокадата на българския черноморски брѣгъ и да позволи снабдяването на българскитѣ армии по Черно море и по желѣзницата презъ Одринъ.

Интендантско снабдяване.

Дейность на Главното тилово управление.

Армиитѣ тръгнаха съ голѣмъ недостигъ отъ облѣкло и снаряжение. Голѣма часть отъ онова, което имаха, особено ботушитѣ и царвулитѣ, се изпокжса, и се чувствуваше голѣма нужда отъ облѣкло. Народното събрание съ особенъ законъ бѣше гласувало 50,000,000 лева, съ които интендантствата на армиитѣ да набавятъ, безъ предвиденитѣ отъ закона фор-

малности, оттамъ, кѫдето се намѣрятъ, онѣзи предмети по прехраната, облѣклото и снаряжението, които не можеха да се реквизиратъ. Главниятъ интендантъ се опита да достави облѣкло отъ Русия и други държави, обаче Министърътъ на войната смѣташе, че голѣмитѣ доставки сѫ отъ негова компетентность, и повдигна споръ, който се разреши въ негова полза. Министерството на войната се зае съ въпроснитѣ доставки отъ странство и отъ самата страна съ голѣма енергия, обаче, поради формалноститѣ, облѣкло започна да се получава следъ като се сключи примирието. По тоя начинъ дейностьта на Главното тилово управление въ това отношение бѣ парализирана.

Въ ржцетѣ на армиитѣ паднаха доста много турски материали, обаче твърде малка часть отъ тѣзи по облѣклото и снаряжението достигнаха до ржцетѣ на армейскитѣ интенданти, защото частитѣ, които бѣха щастливи да заловятъ такива складове, или да минатъ край тѣхъ, стъкмяваха себе си изобилно, и само излишека оставяха. По тая причина и не се знае по колко и какво е взето отъ турцитѣ.

I и III армии значително се отдалечиха отъ своитѣ базисни магазини въ Сливенъ и Шуменъ, поради това Главното тилово управление превърна въ базисни магазини междиннитѣ такива въ Ямболъ и Стралджа и за снабдяване армиитѣ съ хранителни припаси откри транспортни линии: 1) Ямболъ—Ениджи—ж.-п. ст. Кавакли; 2) Стралджа—Лозенградъ и 3) Бургасъ—Лозенградъ.

Първата транспортна линия снабдяваше I армия, а втората и третата — III армия.

На 17-и октомврий Главното тилово управление разпореди: отъ транспортитѣ, които до тогава циркулираха между базиснитѣ и междинни магазини, засилени отъ транспортнитѣ депа, формирани въ Северна България, да се образуватъ интендантски транспорти, които да пренасятъ храни отъ Ямболъ, Стралджа и Бургасъ до разходнитѣ магазини въ Голѣмъ Дервентъ и Кайбиляръ, а следъ сражението на линията Люле Бургасъ—Бунаръ Хисаръ—до ж.-п. ст. Кавакли и Лозенградъ.

Бургасскиятъ транспортъ трѣбваше да се състои отъ 2400 коли, но дали той е формиранъ, нѣма сведения. Между Бургасъ и Лозенградъ нѣмаше редовно движение на транспорти, а само случайно — отвреме-навреме.

Ямболскиятъ и Стралджанскиятъ транспорти състоеха всѣки отъ по 3000 коли. Всѣки транспортъ бѣ раздѣленъ на две части по 1500 коли, всѣка часть — на петь отдѣления по 300 коли,

а всѣко отдѣление — на три ешелона по 100 коли. Освенъ това, на всѣки ешелонъ се предвиждаха по 10 коли, които да доставятъ храни и фуражъ на самитѣ ешелони.

Тъй като разстоянието отъ Ямболъ и Страланджа до Лозенградъ и Кавакли бѣ твърде голѣмо, и волскитѣ коли трѣбваше да употрѣбяватъ двадесеть дни за отиване и връщане, полезниятъ имъ товаръ се намаляваше твърде много. При това, коларитѣ бѣха неопитни, а колитѣ — слаби, и твърде бързо ставаха негодни.

Още съ затвърдяването на българитѣ въ Деде Агачъ, Главното тилово управление реши да образува тамъ базисенъ магазинъ за I и III армии, като достави храни и фуражъ отъ странство, обаче това стана късно — първиятъ параходъ съ храни пристигна въ Деде Агачъ едва къмъ края на ноември.

Между това, командиратъ на 5-и Дунавски полкъ бѣ заловилъ въ Мидия петь голѣми платноходи, и веднага съ единъ офицеръ и осемь редници ги изпрати въ Бургасъ за храни. Платноходитѣ, необезпокоявани отъ Турския флотъ, пристигнаха на 5-и ноември вечерьта. Навѣрно, тази постѫпка подсети Главното тилово управление да се опита да използува за снабдяване I и III армии пѫтя презъ Черно море. То заповѣда да се складиратъ въ Варна и въ Бургасъ брашно и други продукти и даже да се товарятъ на параходитѣ, които да бѫдатъ готови да се възползуватъ отъ първия удобенъ случай да заминатъ за Мидия. Тъй като Турскиятъ флотъ кръстосваше въ Черно море, и безъ рискъ не можеше да се предприеме нищо отъ тая страна, на 14-и ноември началникътъ на Главното тилово управление поиска разрешение да изпрати отъ Бургасъ съ парахода София единъ милионъ кгр. брашно. Обаче, Главното командуване не разреши, защото Мидия бѣше на петь прехода задъ армиитѣ, и, следователно, рискътъ не се откупуваше. Следъ примирието петтѣ гимии занесоха храни на частитѣ, разположени въ Мидия и околностьта ѝ.

Съ сключването на примирието, Главното интендантство доби възможность да снабдява I и III армии направо по желѣзницата Пловдивъ—Одринъ—Чаталджа.

Главното тилово управление опредѣли на армиитѣ зони за използуване мѣстнитѣ срѣдства още преди сражението при Лозенградъ. Следъ това не направи друго разграничение. На първо време не се чувствуваше нужда отъ това, защото дивизиитѣ въ зонитѣ на движението си намираха изобилно

храни и фуражъ. Но по-късно, когато хранитѣ и особено фуражътъ се изчерпиха, появиха се спорове между дивизиитѣ и армиитѣ. Освенъ това, на сѫщия театъръ пристигнаха 7-а дивизия и Македоно-одринското опълчение. Поради това на 20-и ноември Главното тилово управление опредѣли граница между I и III армии за използуване мѣстнитѣ срѣдства желѣзно-пѫтната линия; граница на западъ, за I армия, бѣ линията Люле Бургасъ—Родосто, а за III армия — Черно море—Бунаръ Хисаръ—Люле Бургасъ.

Изобщо, Интендантството при Главното тилово управление успѣ да задоволи съ храни I и III армии, но това се дължи на обстоятелството, че армиитѣ намѣриха въ завладѣнитѣ земи голѣмо изобилие отъ храни и особено фуражъ. По-късно, когато мѣстнитѣ срѣдства се изчерпиха, и всичко трѣбваше да се подвозва отъ тила, снабдяването съ храни се затрудни твърде много.

Снабдяването на I армия. Базисниятъ магазинъ въ Сливенъ изгуби своето значение, и неговата работа пое междинниятъ магазинъ въ Ямболъ. На 16-и октомврий Интендантството на I армия разпореди да се открие разходенъ магазинъ въ Ениджи, който почна да работи на 20-и. Следъ като се възстанови съобщението по желѣзния пѫть, тоя магазинъ започна да върши работата на междиненъ магазинъ.

Следъ това разходнитѣ магазини въ Казълъ Агачъ и Голѣмъ Дервентъ се премѣстиха въ Чорлу и Синекли.

Дивизиитѣ за прехрана използуваха мѣстнитѣ срѣдства въ зонитѣ, въ които се движеха и които заемаха. На 20-и ноември командуващиятъ I армия опредѣли райони на дивизиитѣ: за 6-а дивизия — между желѣзно-пѫтната линия и линията Чаталджа — Албасанъ — Каджкьой — Кущемиръ — Хаджи Серемет, включително; за 1-а дивизия — между последната линия и линията Папасъ Бургасъ—Яладжа — Чанта — Сейменъ — Каджкьой, включително; за 10-а дивизия — между последната линия и морския брѣгъ, отъ Каликратия до Каревли, включително, безъ Силиврия и Ерегли. Тѣзи два града заедно съ Родосто се експлоатираха отъ 1-о армейско интендантство съ помощьта на органитѣ на дивизионнитѣ интендантства.

1-а дивизия. — На 20-и октомврий 1-о дивизионно интендантство бѣше въ Люле Бургасъ; 1-а дивиз. интендантска рота — въ Голѣмъ Дервентъ, кѫдето приготвяше хлѣбъ. Брашно се

получаваше отъ разходния магазинъ въ Казълъ Агачъ, а хлѣбътъ се возѣше до частитѣ отъ 1-и дивиз. продоволственъ транспортъ, който току-що бѣ настигналъ дивизията. На такова голѣмо разстояние транспортътъ не можеше да смогне самъ, затова му помагаше временниятъ транспортъ, съ който дивизията си служеше преди пристигането на дивизионния транспортъ, а и дивизионниятъ интендантъ устрои хлѣбопечене въ всички фурни въ Люле Бургасъ, като използува изоставеното отъ турската армия и отъ турското население брашно. Интендантътъ разпореди така сѫщо да се мели брашно отъ изоставеното отъ турцитѣ жито въ една мелница въ града и друга на гарата. Благодарение на тия мѣрки, интендантството можа да образува единъ голѣмъ запасъ отъ хлѣбъ, който даде възможность на интедантската рота да се премѣсти отъ Голѣмъ Дервентъ въ Люле Бургасъ, кѫдето пристигна на 24-и октомврий, когато дивизията настѫпи. Ротата усили хлѣбопеченето, като използуваше двадесеть и една фурни въ града. Пореднитѣ ешелони достигнаха на 24-и до с. Кавакъ Дере, на 25-и — до Мисини и на 26-и и 27-и — до Чорлу.

На 27-и октомврий дивизионниятъ интендантъ зае дванадесеть, а по-сетне — двадесеть и две фурни въ Чорлу и въ тѣхъ съ мѣстни хлѣбари започна да вади хлѣбъ, като използува нѣколкостотинъ чувала брашно, останало отъ турската армия, и реквизира стотина чувала въ градската мелница. Освенъ това, нареди мелене на житото отъ казаната мелница. Тъй като отъ тила не се докарваше достатъчно брашно, а пъкъ мелницата вадѣше не повече отъ 3000 кгр., то интендантътъ се принуди да тури ржка на изоставеното жито въ околнитѣ села и почна да мели брашно и въ Вели Меше. Но тъй като и тази мѣрка се оказа недостатъчна, интендантътъ закупи отъ Родосто 100,000 кгр. брашно, което складира въ Чорлу. Съ това брашно заедно съ онова, което се мелѣше въ мелницитѣ въ Чорлу, Вели Меше и Люле Бургасъ, се осигури хлѣбътъ на дивизията.

Успоредно съ това, засилваше се хлѣбопеченето въ Чорлу за смѣтка на онова въ Люле Бургасъ, докато на 18-и ноемврий интендантската рота бѣ премѣстена цѣла въ Чорлу.

До 3-и ноемврий дивизионниятъ и временниятъ предоволствени транспорти успѣха да снабдяватъ дивизията съ хлѣбъ отъ Чорлу и Люле Бургасъ. Отъ 3-и ноемврий, когато бѣ възстановенъ желѣзниятъ пѫть до Чорлу, транспортитѣ започнаха да се движатъ само между тоя градъ и дивизията, а отъ 10-и но-

ември хранитѣ се пренасяха до Синекли по желѣзницата, а оттамъ до дивизията — съ транспорти.

Съ месо дивизията се снабдяваше изобилно отъ изоставения добитъкъ отъ турцитѣ, а съ дребни продукти — отъ изоставенитѣ турски военни магазини и въ твърде ограничено количество — чрезъ покупки или реквизиция.

За фуражъ интендантството въ началото не се грижеше, защото частитѣ използуваха фуража, изоставенъ отъ турската войска и отъ турското население, и реквизираха оня на християнитѣ.

Изобщо, прехраната бѣ удовлетворителна, защото 1-о дивизионно интендантство използува за превозване и колитѣ, предназначени за фуражъ.

6-а дивизия. — Къмъ 20-и октомврий 6-о дивиз. интендантство бѣ въ Иванкьой, а 6-а дивиз. интендантска рота — въ Лозенградъ, кѫдето приготвяше хлѣбъ въ осемь подвижни и десеть градски фурни. Брашно и соль се получаваше отъ Интендантството на III армия, въ Лозенградъ, а хлѣбъ се превозваше отъ ешелонитѣ на транспорта до Иванкьой.

Съ настѫплението на дивизията месарската полурота тръгна следъ частитѣ да събира изоставения добитъкъ, а ешелонитѣ съ хлѣбъ достигнаха: на 26-и до Тюркъ Бей, на 27-и до Вели Меше. Разстоянието отъ това село до Лозенградъ е около 90 клм.; това бѣше крайниятъ предѣлъ, и съ напредването на дивизията по-нататъкъ трѣбваше полковитѣ обози да правятъ повече отъ единъ преходъ, за да доставятъ хлѣба. При тѣзи условия интендантството успѣваше да нахрани частитѣ само благодарение на това, че товарѣше съ хлѣбъ и колитѣ, опредѣлени за фуражъ.

На 30-и октомврий интендантътъ заповѣда — походнитѣ фурни да заминатъ за Черкескьой, а полскитѣ да продължаватъ да вадятъ хлѣбъ, и премѣсти разходния магазинъ за дивизията отъ Лозенградъ въ Синекли.

На 2-и ноемврий походнитѣ фурни пристигнаха въ Черкескьой и на 3-и започнаха да вадятъ хлѣбъ. Поради премѣстването на походнитѣ фурни, готовиятъ хлѣбъ намалѣ; при това, бракува се часть отъ хлѣба, който бѣ мухлясалъ, защото бѣ натоваренъ на вагонитѣ още топълъ. За да се дотъкми потрѣбниятъ хлѣбъ, устрои се хлѣбопечене въ всички фурни въ Чаталджа. Хлѣбътъ отъ Лозенградъ и отъ Черкескьой се пренасяше по желѣзницата до ж.-п. ст. Синекли, откѫдето транспортътъ го пренасяше до Каджкьой. Въ Албасанъ интендантътъ

устрои магазинъ отъ хранителни запаси, които оставаха въ ешелонитѣ следъ предаването дажбата въ частитѣ. Тукъ се пренесе и месарската полурота съ живия добитъкъ.

Съ месо дивизията се снабдяваше отъ изоставения отъ турцитѣ добитъкъ, който се събираше отъ месарската полурота и предаваше на частитѣ.

Дребнитѣ продукти се получаваха отъ Интендантството на III армия и складираха въ Синекли, откѫдето съ ешелонитѣ се предаваха на частитѣ.

Фуражъ частитѣ набавяха отъ изоставения отъ турцитѣ или чрезъ реквизиция.

Изобщо, дивизията се храни редовно. Само веднъжъ завеждащиятъ прехраната на 15-и полкъ не можа да намѣри поредния ешелонъ и остави полка безъ хлѣбъ за два дни, презъ което време полкътъ прибѣгна до ранцевия запасъ. Поради появяването на холерата въ дивизията, чувствуваше се голѣма нужда отъ чай, захарь, конякъ и сапунъ. Отъ 1-о армейско интендантство не можаха да доставятъ, та стана нужда да се изпрати нарочно човѣкъ, който да набави казанитѣ артикули.

10-а дивизия. — На 20-и октомврий интендантската рота бѣ на пѫть отъ Хамбрли за БабаЕски. Отъ Щаба на дивизията бѣха устроили хлѣбопечене въ БабаЕски и Кара Мъслѫ, откѫдето бѣха ангажирани всички фурни и частни пещи, а, освенъ това, се строеха и полски фурни отъ пионерната рота. Така сѫщо се взеха мѣрки да се турятъ въ действие всички мелници въ околностьта. III ешелонъ отъ дивизионния продоволственъ транспортъ, натоваренъ съ хлѣбъ отъ България, настигна дивизията при Люле Бургасъ на 20-и октомврий, а IV ешелонъ — на 21-и. I и II ешелони се натовариха съ хлѣбъ и други храни въ Голѣмъ Дервентъ и на 20-и тръгнаха за Люле Бургасъ. Освенъ това, дивизията се обслужваше отъ реквизиранъ временень транспортъ, който пренасяше отъ магазина въ Голѣмъ Дервентъ или отъ фурнитѣ въ БабаЕски до дивизията.

Въ БабаЕски пионерната рота бѣ иззидила 11 полски фурни, ангажирани бѣха и 11 градски фурни; въ тѣхъ изпратената по-рано часть отъ интендантската рота печеше хлѣбъ. На 25-и октомврий цѣлата интендантска рота се събра въ БабаЕски и започна да вади дневно около 35,000 хлѣба.

На 23-и октомврий I и II ешелони пристигнаха въ БабаЕски, натовариха на вагони хлѣба и другитѣ продукти, които

носѣха отъ разходния магазинъ въ Голѣмъ Дервентъ, и на 24-и, когато армията настжпи за Чаталджа, тѣ заминаха следъ нея за ж.-п. ст. Сеидлеръ, кждето стигнаха на 26-и. Сжщия день тамъ пристигна отъ Люле Бургасъ и IV ешелонъ.

Въ това време III ешелонъ успѣ да отиде единъ пжть въ Карали и единъ пжть въ Ениджи, откждето докара въ БабаЕски дребни продукти и малко хлѣбъ.

На 27-и октомврий I, II и IV ешелони, натоварени съ хлѣбъ и съ други дребни продукти, тръгнаха отъ ж.-п. ст. Сеидлеръ и пристигнаха въ Чорлу на 27-и и 28-и.

III ешелонъ натовари отъ БабаЕски хлѣбъ и други продукти и на 28-и замина за Чорлу, кждето стигна на 30-и. Тоя бѣше последниятъ транспортъ отъ БабаЕски. Желѣзно-пжтната линия до Чорлу бѣ възстановена, и отъ 29-и хлѣбътъ и хранителнитѣ припаси се изпращаха по желѣзницата до Чорлу, а отъ 7-и ноемврий — до Синекли. Отъ тѣзи мѣста ешелонитѣ отъ транспорта ги пренасяха до дивизията.

Работата по прехраната се увеличи, защото къмъ дивизията се зачислиха на храна и всички части и команди около БабаЕски, въ които влизаха Допълняващата дружина отъ 28-и полкъ и Дебърската дружина отъ Македоно-одринското опълчение.

Брашно се вземаше отъ изоставенитѣ турски складове при БабаЕски и отъ това, което турцитѣ бѣха оставили натоварено въ вагони на гаритѣ БабаЕски и Алпулу, обаче то наближаваше да се изчерпи, затова отъ 30-и октомврий се реквизираха две мелници край БабаЕски, и започнаха да мелятъ по 16,000 кгр. брашно на день. На 30-и се реквизираха и две воденици, така че денонощно се мелѣше по 20,000 кгр. Освенъ това, до примирието отъ разходния магазинъ въ Голѣмъ Дервентъ се получиха на 2-и ноемврий 538 чували и отъ разходния магазинъ въ Ениджи — на 4-и ноемврий 282 чувала брашно.

Презъ всичкото време дивизията получава редовно хлѣбъ; само на 2-и ноемврий, поради закъснение на транспортитѣ, се раздаде по половинъ хлѣбъ.

Съ месо частитѣ се снабдяваха изобилно отъ изоставения отъ турцитѣ добитъкъ. Въ снабдяването съ дребни продукти било отъ магазини, било отъ изоставенитѣ турски, не се срѣщаше особено затруднение. Фуражъ така сжщо се намираше въ голѣмо изобилие.

Снабдяването на III армия. Базисният магазинъ въ Шуменъ изгуби значението си; неговата работа пое междинният магазинъ въ Стралджа. Интендантството на III армия откри разходенъ магазинъ въ Лозенградъ, кѫдето се намираше и самото Интендантство. Тоя разходенъ магазинъ въ сѫщность вършеше работата на междиненъ магазинъ, защото тамъ се разпредѣляха хранитѣ между дивизиитѣ. Разходнитѣ магазини, устроени за дивизиитѣ, когато бѣха на българска територия, не бѣха още закрити, но съ откриване нови разходни магазини източно отъ Лозенградъ дейностьта имъ постепенно замираше. На 25-и октомврий се откри разходенъ магазинъ въ Виза, а на 30-и започна превозване храни по желѣзницата, и се откри разходенъ магазинъ въ Черкескьой. На 1-и ноемврий разходният магазинъ въ Виза се премѣсти въ Сарай, а на 3-и се откри и другъ разходенъ магазинъ въ Странджа. Армейското интендантство не разпредѣли между дивизиитѣ зоната, дадена за използуване отъ армията, поради което имаше постоянни недоразумения между органитѣ на последнитѣ.

3-а дивизия. — 1./3. бригада въ боя при Бунаръ Хисаръ бѣ временно на храна къмъ 5-а дивизия. За другитѣ две бригади интенданската рота вадѣше хлѣбъ въ Казълъ Агачъ, като получаваше брашно и други продукти отъ разходния магазинъ въ сѫщия градъ. Дивизионният транспортъ принасяше хлѣбъ и други продукти отъ Казълъ Агачъ до пѫтуващитѣ части на дивизията. Поради бързото напредване на бригадитѣ и разкалянитѣ пѫтища, ешелонитѣ не можеха да настигатъ дивизията. Интендантътъ заповѣда на ешелонитѣ да разтоварятъ и складиратъ въ селата всички други продукти и да возятъ само хлѣбъ; той ги усили съ 100 коли, реквизирани отъ мѣстното население, но при това усилено движение добитъкътъ отслабна, и не можеше да прави преходи по-голѣми отъ 18—20 километра. Ваденето хлѣбъ въ Казълъ Агачъ се прекрати, и хлѣбопекарната команда тръгна на 22-и и на 25-и стигна въ Лозенградъ, кѫдето веднага започна да пече хлѣбъ въ построенитѣ шесть полски фурни и въ шесттѣ походни фурни, които бѣха докарани отъ Стралджа. Брашно се вземаше отъ разходния магазинъ въ Лозенградъ. Положението не се поправи и следъ като ешелонитѣ започнаха да товарятъ хлѣбъ отъ Лозенградъ, защото бригадитѣ настѫпваха почти безспирно до Чаталджа, и частитѣ бързо се отдалечаваха. Движението по единственото съвършено разнебитено шосе, по което се дви-

жеха и много други части и обози, ставаше съ голѣми мѫчнотии и голѣми закъснения, поради което прехраната бѣше твърде нередовна. Частитѣ бѣха принудени да прибѣгватъ до помощьта на другитѣ дивизии, или да варятъ жито и царевица. Наложи се ново изнасяне хлѣбопеченето напредъ. На 26-и шесттѣ походни фурни тръгнаха за Виза, а, намѣсто тѣхъ, се построиха шесть полски. На 29-и хлѣбопеченето въ Лозенградъ се прекрати, и хлѣбопекарската команда замина за Виза, кѫдето стигна на 31-и. Тукъ още сѫщия день командата извърши само едно опалване на приготвенитѣ шесть полски фурни и едно замѣсване, и следния день замина за Странджа, за кѫдето бѣха заминали и шесттѣ походни фурни. Това се наложи, както поради бързото напредване на дивизията, така и поради изнемогването на транспорта.

Отъ усиленото движение, което продължава до 30-и октомврий, воловетѣ и войницитѣ на дивизионния продоволственъ транспортъ се крайно измориха, и ешелонитѣ се пръснаха.

Хлѣбарската полурота стигна на 2-и ноемврий въ Странджа и веднага започна да вади хлѣбъ отъ шесттѣ походни и четири полски фурни, постройката на които току-що се привършваше. Единъ пионоренъ взводъ продължи да строи полски фурни, числото на които стигна единадесеть. За довършването имъ, обаче, не достигаха тухлитѣ. Стана нужда да се събарятъ изоставени турски здания, но и това малко помогна, защото зданията бѣха паянтови, и отъ тѣхъ излизаха малко и тънки тухли. Най-после, за да се довършатъ пещитѣ, събориха нѣколко кумини, и употрѣбиха керемиди, намѣсто тухли. Построенитѣ по тоя начинъ фурни бѣха слаби, и нѣкои отъ тѣхъ следъ нѣколко дни се събориха.

Брашно се вземаше отначалото отъ ешелонитѣ на транспорта и отъ Тиловото управление отъ Лозенградъ, а после ешелонитѣ го докарваха отъ гарата Черкескьой. Въ Странджа Дивизионното интендантство тури ржка на една моторна мелница. Изпратенитѣ команди намѣриха малко храни изъ околностьта, но, поради лошитѣ пѫтища, не можаха да се докаратъ.

Между това, къмъ 4-и ноемврий ешелонитѣ можаха да се събератъ, и се пуснаха въ движение между Странджа, кѫдето бѣ открить разходенъ магазинъ, и Бѣлградъ. Отъ дъждоветѣ калта бѣ станала дълбока, колелата затъваха намѣста до главинитѣ, и колитѣ трѣбваше да се изтеглятъ съ припрегане. Много коли се изпотрошиха, и много волове измрѣха, а други, съвсемъ изтощени,

се откараха назадъ, въ Узунъ Хаджи, на почивка, кѫдето имаше въ изобилие плѣва и ярма. Товаритъ на колитѣ се намали отъ 500 на 200 килограма, а числото на колитѣ въ ешелонитѣ се намали отъ 160 на 80. Използуваха се всички мѣстни коли, но пакъ прехраната бѣ трудна.

Изобщо, съ преминаването въ III армия, прехраната на 3-а дивизия се затрудни, особено когато тя излѣзе предъ 5-а дивизия. Всички пѫтища бѣха заети, и преднитѣ ешелони отъ транспорта не можеха да достигатъ опредѣленитѣ имъ пунктове, нито пъкъ продоволственитѣ отдѣления на частитѣ можеха да достигатъ до тѣхъ. Районътъ, презъ който настѫпваше дивизията, бѣше планински, беденъ и доста изтощенъ отъ турцитѣ, затова дивизията не можеше да устрои хлѣбопечене и да се ползува достатъчно отъ мѣстни срѣдства. Когато дивизията спрѣ предъ Чаталджанската укреп. позиция, частитѣ разтовариха всичкитѣ си обозни коли и коне, въ това число и патроннитѣ, и ги употрѣбиха за превозване храни, но положението не се подобри, защото изъ тѣзи мѣста фуражътъ, както и другитѣ хранителни припаси бѣха изчерпани, и трѣбваше да се подвозватъ отъ тила, и затова частитѣ отъ дивизията получаваха хлѣбъ твърде нередовно. Почти всички части не получиха никакъ хлѣбъ по за два — три дни, а пъкъ раздаването намалено количество хлѣбъ бѣше нѣщо обикновено. Ранцевиятъ запасъ бѣше изяденъ, и се прибѣгваше до варено жито и царевица, а това разстрои пищеварителнитѣ органи на войницитѣ и подготви почва за холерата.

Месо и други варива частитѣ намираха въ изобилие, изоставени отъ турското население. Поради усиленитѣ преходи, поради натрупването на много части, обозитѣ често настигаха частитѣ си твърде късно и не успѣваха да приготвятъ вечеря, а по нѣкой пѫть и сутринна варка. Презъ бойоветѣ частитѣ се застояваха, и храненето ставаше по-редовно.

4-а дивизия. — На 20-и октомврий 4-о дивиз. интендантство бѣ въ Карагачъ, а 4-а дивиз. интендантска рота — въ Лозенградъ приготвяше хлѣбъ въ четиринадесеть походни и петь полски фурни. Брашно, соль и дърва получаваше отъ Интендантството на III армия, въ Лозенградъ. Дивизионниятъ транспортъ, ешелонитѣ на който достигаха до Карагачъ, превозваше отъ Лозенградъ хлѣбъ и други продукти.

При тръгването, частитѣ бѣха си набавили двудневна дажба хлѣбъ, а полковитѣ обози дочакваха пореднитѣ ешелони отъ

транспорта: на 24-и — въ Топчикьой, на 25-и — въ Демирлеръ, на 26-и — въ Татаркьой (Г. Манука). При почивката на 27-и поредниятъ ешелонъ достигна Йеникьой и раздаде хранителни припаси направо на частитѣ. На 28-и полковитѣ обози дочакаха поредния ешелонъ на ж.-п. спирка Бююкъ Ханъ, на 29-и — на ж.-п. ст. Синекли, отъ 30-и нататъкъ — при чифл. Фортуна.

На 27-и октомврий 4-а пионерна дружина почна да строи шестнадесеть полски фурни въ Черкескьой. Освенъ това, интендантътъ тури въ действие една газоженна мелница съ три камъка и започна да мели жито отъ Черкескьой.

Интендантската рота замина отъ Лозенградъ на 20-и октомврий, въ 11 ч. 30 пр. пл., като запрегна съ реквизирани отъ околностьта волове осемь походни фурни и взе принадлежноститѣ за полскитѣ фурни. Останалитѣ шесть походни фурни предаде на 9-а дивизия. Ротата пѫтува по маршрутъ Люле Бургасъ—Вели Меше, стигна въ Черкескьой на 31-и октомврий въ 6 ч. 30 м. сл. пл., и веднага опали построенитѣ шестнадесеть полски фурни.

Ротата бѣ приготвила хлѣбъ и за днитѣ, презъ които щѣше да пѫтува, и преди тръгването го бѣ натоварила на вагони. Една часть отъ тоя хлѣбъ бѣ пренесенъ по желѣзницата въ Сеидлеръ и друга часть — въ Чорлу, откѫдето го взеха ешелонитѣ отъ транспорта.

На 1-и ноември започна хлѣбопечене въ Черкескьой; тоя день се извадиха само 15,836 хлѣба, защото полскитѣ фурни се опалиха и направиха само едно печене. Отъ 2-и ноември ротата започна да вади по 33,000—34,000 хлѣба. Водата бѣ недостатъчна, та се направиха два голѣми филтри въ рѣката, и се постави стража за охраната имъ. Брашно и соль се вземаха отъ Разходния магазинъ на III армия въ Черкескьой. Дърва се намѣриха въ селото и на гарата. Хлѣбопеченето бѣ редовно. Само на 14-и ноември фурнитѣ не пекоха, защото нѣмаше брашно. Ешелонитѣ отъ транспорта продължаваха да занасятъ хлѣба и другитѣ продукти до чифл. Фортуна, откѫдето го вземаха обозитѣ на частитѣ.

Въ чифл. Фортуна имаше пресовано сѣно и единъ голѣмъ плѣвникъ съ плѣва, които стигнаха за частитѣ за десеть дни. На ж.-п. ст. Кабачка се намѣриха 50 торби соль, която бѣ раздадена на частитѣ.

Интендантътъ употрѣби 1-и ешелонъ, а понѣкога — и части отъ другитѣ, да събира фуражъ и да го складира на ж.-п. станции Черкескьой и Алпулу. Благодарение на тази мѣрка, дивизията можа да изхрани добитъка.

Изобщо, дивизията се храни доста редовно, защото транспортътъ бѣ запрегнатъ съ коне. Почувствува се недостигъ отъ оризъ, но той се замѣняваше съ булгуръ, който се приготвяше отъ интендантството на дивизията. Захарь и чай интендантството купи отъ Родосто.

5-а дивизия. — Интендантската рота, въ Лозенградъ, вадѣше хлѣбъ въ четиринадесеть походни и нѣколко полски фурни, построени отъ пионеритѣ. Дивизионниятъ интендантъ бѣ турилъ ржка върху изостаналитѣ отъ турцитѣ храни и бѣ устроилъ хлѣбопечене въ частнитѣ фурни въ Йено и въ Бунаръ Хисаръ. Дивизионниятъ транспортъ сновѣше между Лозенградъ и Бунаръ Хисаръ.

На 24-и октомврий интендантството се премѣсти въ Сарай, кждето веднага устрои хлѣбопечене въ мѣстнитѣ фурни, тури ржка на хранителнитѣ и фуражни запаси, които се намираха въ голѣмо изобилие въ околностьта, пусна въ действие всички мелници, въ това число и моторната мелница въ Узунъ Хаджи, и, най-после, събра изоставения отъ турцитѣ и пръснатия изъ полето добитъкъ. На 26-и октомврий итендантската рота премѣсти хлѣбопеченето въ Бунаръ Хисаръ. На 1-и ноемврий седемь, а на 3-и и останалитѣ седемь походни фурни се премѣстиха въ Сарай; използуваха се и шесть мѣстни фурни. Брашно се доставяше отъ мѣстнитѣ мелници, но въ тѣхъ работѣха войници, поради което брашното излизаше пѣсъчливо. За да се намали тоя му недостатъкъ, размѣсваха го съ брашно отъ разходния магазинъ.

На 1-и ноемврий интентдантството се премѣсти въ Странджа, кждето откри разходенъ магазинъ. По-нататъшното хранене на дивизията срещна голѣми трудности. Планинската мѣстность, голѣмата каль и наводнение, поради проливнитѣ дъждове, станаха причина да се намали товаръть на колитѣ на 150 и 200 кгр. Поради това ешелонитѣ товарѣха само хлѣбъ и го пренасяха къмъ Сарай до с. Караманъ Дере. Останалитѣ продукти се складираха въ Странджа, откждето ги получаваха продоволственитѣ отдѣления на частитѣ. Така продължавà снабдяването на дивизията до примирието. Къмъ срѣдата на ноемврий р. Караманъ

дере придойде, завлѣче моста и прекѫсна за малко време предаването на хранитѣ.

Съ месо дивизията се продоволствуваше отъ изоставения отъ турцитѣ добитъкъ. По сѫщия начинъ се продоволствуваше въ голѣмъ размѣръ и съ фуражъ.

Изобщо, благодарение на това, че дивизията настѫпваше по най-кѫсия пѫть и по двѣтѣ страни на шосето Лозенградъ—Странджа, благодарение на походнитѣ фурни и на това, че дивизията се застоя по-дълго при Лозенградъ и при Бунаръ Хисаръ, и, най-после, благодарение разпоредителността на интендантството и че транспортътъ бѣше коненъ, дивизията бѣ редовно снабдявана съ храни.

При пѫтуването къмъ Чаталджанската укреп. позиция дивизията се движеше или въ една колона, или по едни и сѫщи пѫтища съ 3-а дивизия, поради което ставаше задръстване, и ешелонитѣ отъ транспорта трѣбваше да даватъ пѫть на строевитѣ части. Затова, макаръ интендантството да изпращаше редовно припаситѣ, частитѣ не можеха да ги получатъ навреме и прибѣгваха до ранцевия запасъ или до намалена дажба хлѣбъ. По сѫщата причина закъсняваха и походнитѣ кухни, поради което, намѣсто топла храна, за вечеря се даваше суха такава; въ 2-и полкъ пъкъ се даваше сурово месо, което войницитѣ печеха сами.

Въ III армия, 5-а дивизия се храни най-добре, поради което тя най-малко пострада отъ холерата.

9-а дивизия. — На 20-и октомврий дивизията се бѣше премѣстила наскоро отъ Североизточния на Северозападния секторъ на крепостьта Одринъ. Дивизионното интендантство още не бѣше уредило своята дейность на новото мѣстопребиваване. Започнатитѣ осемнадесеть полски фурни въ Ортачки не бѣха свършени. Храни въ участъка на дивизията се събираха. Интендантството трѣбваше да остави всичко това и да дири нови източници на храни и фуражъ. Интендантътъ разпореди да се довършатъ полскитѣ фурни и да се използуватъ отъ 3-а бригада, на която се остави и газоженната мелница въ Ортакчи и всички запазени хранителни и фуражни припаси. На сѫщата бригада остави и 3-и ешелонъ отъ транспорта, за да пренася припаси отъ Свиленградъ и хлѣбъ отъ Вакъвъ. Въ последното село остави петдесетъ хлѣбари дапекатъ хлѣбъ.

На 23-и октомврий 1-а и 2-а бригади заминаха за Лозенградъ, снабдени съ хлѣбъ за два дни. На 24-и и 25-и бригадитѣ стигнаха въ Лозенградъ, кждето получиха хранителни припаси отъ Тиловото управление на III армия. Интендантската рота и 1-и, 2-и и 4-и ешелони отъ продоволствения транспортъ заминаха отъ Свиленградъ за Лозенградъ. Ротата заедно съ 1-и ешелонъ замина на 26-и, а другитѣ два ешелона — на следния день. Ешелонитѣ бѣха натоварени съ хлѣбъ и други припаси, обаче бригадитѣ продължиха пѫтя съ голѣми преходи, а дивизионниятъ транспортъ, запрегнатъ съ волове, остана много назадъ. Прехраната на дивизията се затрудни. Бригадитѣ получиха отъ 5-а дивизия хлѣбъ за два дни. На 29-и октомврий началникътъ на дивизията заповѣда да се устрои хлѣбопечене на ж.-п. ст. Черкескьой, кждето 9-а пионерна дружина бѣше построила четиринадесеть полски фурни. Въ сѫщото време отъ Тиловото управление на III армия бѣха повърнати шесттѣ походни фурни, които при обявяване на войната бѣха изпратени въ 4-а дивизия.

На 30-и интендантътъ пристигна въ Черкескьой и веднага разпореди до командира на интендантската рота, въ Лозенградъ, да изпрати въ Черкескьой хлѣбопекаритѣ и ешелонитѣ, които пристигаха. Дивизията нѣмаше хлѣбъ, и взе еднодневна дажба отъ 4-а дивизия.

На 1-и ноемврий пристигна въ Черкескьой първиятъ влакъ съ брашно, хлѣбъ и други припаси, изпратени отъ Тиловото управление на III армия. Сѫщия день пристигна и 4-и ешелонъ съ хранителни припаси; пристигнаха и хлѣбопекаритѣ съ походнитѣ фурни и започнаха да вадятъ хлѣбъ отъ полскитѣ и отъ походнитѣ фурни. Интендантътъ заповѣда на началника на транспорта съ пристигналитѣ две опълченски роти да събере изоставенитѣ въ околностьта храни и зае половината отъ газмоторната мелница въ Черкескьой.

На 3-и ноемврий интендантътъ се премѣсти на ж.-п. ст. Кабачка и откри разходни складове на ж.-п. станции Синекли и Кабачка. Припаси до складоветѣ се пренасяха отначалото съ ешелонитѣ, а по-късно — по желѣзницата. Полковитѣ обози ги получаваха отъ склада въ Кабачка, а по-късно между частитѣ и Кабачка циркулираха ешелони. Следъ това, до примирието, частитѣ отъ дивизията се снабдяваха редовно съ хранителни припаси, съ изключение захарь, чай и оризъ, отъ които, поради холерата,

имаше голѣма нужда, но нѣмаше какъ да се доставятъ. Не се получаваше и фуражъ. Интендантътъ, съ помощьта на дветѣ опълченски роти, използува нашироко мѣстнитѣ срѣдства, но последнитѣ бѣха недостатъчни, и добитъкътъ гладуваше.

Съ месо частитѣ отъ дивизията се снабдяваха отъ изоставения отъ турското население добитъкъ, който частитѣ водѣха следъ себе си. Освенъ това, месарската полурота бѣше събрала 2100 овци и 700 глави едъръ добитъкъ, и го закара следъ бригадитѣ къмъ Чаталджа. Сѫщата полурота до 15-и ноември събра изъ околноститѣ 475 глави едъръ добитъкъ и 1137 овци.

Изобщо, при движението на дивизията къмъ Чаталджа, снабдяването съ хлѣбъ бѣ нередовно. Дивизията прибѣгваше до помощьта на други дивизии, даваше намалени дажби, и даже нѣкои части бѣха принудени да варятъ жито. Съ други хранителни припаси дивизията разполагаше изобилно, но пакъ храненето бѣше нередовно. Причината за това бѣ бързото движение. Отначало се изпращаха кухнитѣ напредъ, но това не бѣ възможно всѣкога, защото се случваше, че частитѣ не пристигаха до опредѣления имъ за нощуване пунктъ или пристигаха късно, или пъкъ частитѣ бѣха разсѣяни по пѫтя. Поради това повечето време дивизията се храни съ суха храна, и обикновено частитѣ се задоволяваха съ едно варене сутринь — войницитѣ изяждаха чорбата на закуска, а вареното месо вземаха за обѣдъ и вечеря.

Конната дивизия. — Нуждата отъ отдѣлно интендантство на Конната дивизия се бѣше почувствувала още преди войната. На 5-и октомврий началникътъ на Главното тилово управление назначи интендантъ запасенъ полковникъ, но тъй като последниятъ заемаше длъжность комендантъ на Османъ Пазаръ, и нѣмаше кой да го смѣни, той се яви въ дивизията едва на 21-и октомврий, а на 24-и се явиха ковчежникътъ и счетоводительтъ. Сѫщия день дивизията замина за Чорлу, а интендантството отиде въ Люле Бургасъ, кѫдето нареди да се пече хлѣбъ за дивизията отъ Интендантството на 10-а дивизия. Хлѣбъ и други хранителни продукти се подвозваха отъ транспорта[1]). Така, докато напредваше къмъ Чаталджанската укрепена позиция, Конната

[1]) На 26-и октомврий при Каристранъ транспортътъ бѣ настигнатъ отъ Хасковския отрядъ. Войницитѣ отъ отряда, въпрѣки предупрежденията, се нахвърлиха върху колитѣ и задигнаха около 400 хлѣба. Въ сѫщото време и завеждащия прехраната на отряда избралъ 120 най-хубави овци отъ чардата на дивизията и ги закаралъ къмъ Родосто. Началникътъ на транспорта, обаче, го настигналъ и си ги взелъ.

дивизия се снабдяваше съ хлѣбъ отъ Интендантството на 10-а дивизия, което така сѫщо се мѣстѣше задъ своята дивизия. Едва на 6-и ноември, когато Интендантството на 10-а дивизия не можеше да достави потрѣбното количество хлѣбъ, Интендантството на Конната дивизия устрои хлѣбопечене въ Авренъ и въ Силиврия. Транспортътъ носѣше часть отъ хлѣба и другитѣ продукти отъ Силиврия.

На 9-и ноември дивизията се премѣсти въ Курфали; Интендантството на 10-а дивизия отново почна да приготвя хлѣбъ за Конната дивизия, и частитѣ го получаваха сами отъ ж.-п. ст. Синекли.

На 13-и, когато хранитѣ въ разположението на I и III армии се изчерпиха, дивизията замина да събира фуражъ и хранителни припаси въ района Чорлу—Родосто—Малградъ—Айроболъ. На 14-и дивизията стигна въ опредѣления районъ и почна да събира храни. Интендантството и транспортътъ се спрѣха при Щаба на дивизията, на ж.-п. ст. Муратли. Интендантътъ нареди — частитѣ да се снабдяватъ чрезъ транспорта отъ разходния магазинъ на ж.-п. ст. Муратли съ всички хранителни припаси, освенъ съ хлѣбъ. На 16-и интендантството отиде въ Родосто и устрои хлѣбопечене въ две отъ градскитѣ фурни.

Презъ разгледания периодъ импровизираниятъ транспортъ въ началото, а по-сетне — и интендантството заедно съ транспорта успѣваха редовно да предаватъ хлѣбъ и други хранителни припаси на полковитѣ обози. Това се дължи, главно, на обстоятелството, че дивизията, бидейки въ първа линия, намираше навсѣкѫде въ най-голѣмо изобилие фуражъ, изоставенъ добитъкъ и даже дребни продукти за вариво. Така че на транспорта оставаше само грижата да вози хлѣбъ, а пъкъ числото на хората въ дивизията не бѣ голѣмо. Само при Чаталджа почувствува нужда да се подвозва фуражъ.

Но, въпрѣки това, че обозитѣ получаваха редовно хлѣбъ и варива, частитѣ не се хранѣха редовно презъ време на действията. Обикновено полковитѣ обози или бѣха изоставяни много назадъ, или не можеха да следватъ дивизията. Често тѣ стигаха късно на мѣстото за нощуване, или никакъ не пристигаха. Въ такъвъ случай се прибѣгваше до месене погачи, варене жито и печене месо отъ самитѣ войници. Когато пристигнѣше обозътъ, раздаваше се хлѣбъ, готвѣха месо вечерь и сутринь, а за обѣдъ даваха варено месо. Въпрѣки изобилието на фуражъ, и конетѣ

не се хранѣха редовно, защото бѣха цѣлъ день подъ седло и заюздени и рѣдко се хранѣха денемъ съ зобъ отъ саквитѣ. Обикновено се хранѣха ноще тамъ, кждето нощуваха, често, обаче, голѣмата умора убиваше апетита имъ.

Снабдяване съ бойни припаси.

Следъ сражението при Люле Бургасъ—Бунаръ Хисаръ, къмъ 20-и октомврий, снабдяването съ бойни припаси на I и III армии бѣ въ следното положение:

I армия. — Базисниятъ огнестреленъ складъ бѣше въ Вел. Търново, междинни — въ Твърдица и Нова Загора; разходенъ — въ Голѣмъ Дервентъ и подвиженъ разходенъ — въ Селиолу. Огнестрелниятъ паркъ на 1-а дивизия бѣше източно отъ Люле Бургасъ, задъ дивизията, а на 10-а дивизия — при ж.-п. станция Люле Бургасъ.

III армия. — Базисниятъ складъ, на пжть за Стралджа, се бѣ спрѣлъ въ Ямболъ; междиненъ — въ Кайбиляръ, разходенъ — въ Лозенградъ; подвиженъ разходенъ — въ Османджикъ. Огнестрелнитѣ паркове бѣха: на 6-а дивизия — въ Иванкьой; на 4-а — въ Карагачъ и на 5-а — въ Йено.

Началникътъ на артилерията при Щаба на действуващата армия устрои два базисни склада въ Ямболъ и Стралджа.

Междинниятъ складъ на I армия въ Твърдица и междинниятъ складъ на III армия отъ Кайбиляръ бѣха премѣстени въ Лозенградъ и слѣти въ единъ общъ за дветѣ армии междиненъ складъ, който се попълваше отъ базиснитѣ складове въ Ямболъ и въ Стралджа. Понеже Щабътъ на действуващата армия бѣ въ Лозенградъ, тоя междиненъ складъ постепенно мина въ подчинение на началника на артилерията при Щаба на действуващата армия и се обърна въ базисенъ складъ и за дветѣ армии.

Междинниятъ складъ на I армия въ Нова Загора остана на мѣстото си и се обърна въ базисенъ складъ на II армия.

Между това, желѣзно-пжтната линия въ завладѣнитѣ области бѣ възстановена, и на 3-и ноември, по разпореждане отъ началника на артилерията въ Щаба на действуващата армия, се откри на ж.-п. ст. Черкескьой разходенъ складъ, общъ за I и III армии, който на 6-и ноември бѣ пренесенъ на ж.-п. ст. Синекли.

Попълването на този складъ се вижда отъ следното сведение:

СВЕДЕНИЕ

за пристигналитѣ бойни припаси въ разходния складъ на I и III армии презъ ноември 1912 г.

Наименование на бойнитѣ припаси.	Отъ Лозенградъ										Отъ Сарай			Всичко
	на 3-и	на 5-и	на 6-и	на 7-и	на 8-и	на 9-и	на 10-и	на 11-и	на 12-и	на 13-и	на 9-и	на 19-и	на 21-и	
Патрони за пушка	98,000	—	129,600	167,095	1,479,050	—	—	325,350	—	200,000	—	722,000	1,849,260	1 ,970,355
Патрони за картечница	41,400	807,300	1,395,300	321,265	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2,565,265
Бризантни гранати 7·5 см. с.с. полски	1,944	2,628	1,943	558	1,548	—	—	—	426	—	—	—	—	9,047
Шрапнели 7·5 см. с.с. полски . . .	13,518	1,116	3,594	510	588	—	—	—	1,554	—	—	—	—	20,880
Шрапнели 7·5 см. с.с. планински .	2,730	—	—	—	1,100	—	4,960	—	—	—	—	—	—	8,790
Гранати 8·7 см. не с.с. полски . . .	300	480	—	40	—	600	—	—	640	20	100	—	—	2,180
Шрапнели 8·7 см. не с.с. полски .	870	274	880	—	—	760	—	—	731	284	—	—	—	3,799
Гранати 7·5 см. не с.с. планински .	—	—	—	—	525	—	—	—	—	—	—	—	—	525
Шрапнели 7·5 см. не с.с. планински	—	—	—	—	1,080	—	—	—	—	—	—	—	—	1,080
Гранати фугасни 12 см. с.с. гаубични	340	—	—	—	264	—	—	—	—	—	90	—	—	694
Шрапнели 12 см. с.с. гаубични . .	219	—	—	—	319	—	—	—	—	—	—	—	—	538
Гранати фугасни 12 см. не с.с. гаубични	—	—	—	—	—	—	—	2,196	—	—	—	—	—	2,196
Гранати чугунени 12 см. не с.с. гаубични	—	—	—	—	—	—	—	800	400	199	—	—	—	1,399
Гранати стоманени 12 см. не с.с. гаубични	—	—	—	—	—	—	—	95	—	245	—	—	—	340
Шрапнели 12 см. не с.с. гаубични .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	366	—	—	—	366

Разходниятъ складъ на I армия отъ Казълъ Агачъ бѣ премѣстенъ въ Лозенградъ; оттукъ той изпрати по желѣзницата бойнитѣ припаси въ общия разходенъ складъ въ Черкескьой, а персоналътъ и транспортътъ му се присъединиха къмъ другия разходенъ складъ на I армия. Последниятъ бѣ премѣстенъ отъ Селиолу на ж.-п. ст. Кавакли, а следъ възстановяването на желѣзния пѫть бѣ премѣстенъ, най-напредъ, въ Люле Бургасъ, после, — въ Чорлу, а на 3-и ноември — въ Черкескьой, кѫдето образува общия за I и III армии разходенъ складъ.

Снабдяването на дивизиитѣ отъ I армия.

1-а дивизия. — Отъ 18-и до 24-и октомврий огнестрелниятъ паркъ на дивизията остана на два клм. задъ частитѣ. Презъ това време парковата рота попълни бойния комплектъ на пехотнитѣ части, които имаха малъкъ разходъ патрони. На 16-и и 17-и октомврий парковата батарея изпрати 57 коли за попълване отъ разходния складъ, който се предполагаше, че е въ Селиолу. Обаче, когато колитѣ стигнаха въ Селиолу, тамъ не бѣше още стигналъ складътъ, та се принудиха да отидатъ въ Голѣмъ Дервентъ. Колитѣ се върнаха едва на 24-и октомврий, като изминаха около 300 клм. за осемь дни при силно разкаляни пѫтища. Поради това транспортътъ изгуби осемь коня и два вола умрѣли, и, въобще, всичкиятъ добитъкъ на тѣзи коли се изтощи съвсемъ. Той донесе 1770 шрапнелни патрони.

Преди тръгването на армията, парковата батарея попълни 4-и скорострелънъ артилерийски полкъ, и изпраздненитѣ 41 коли изпрати за попълване на ж.-п. ст. Кавакли, кѫдето се бѣше пренесълъ разходниятъ складъ. Но тъй като въ склада въ Кавакли не се оказаха исканитѣ снаряди, колитѣ чакаха до 28-и, а на 29-и заминаха праздни за Черкескьой, кѫдето стигнаха на 1-и ноември. Тамъ, отъ новооткрития разходенъ складъ, натовариха 2171 шрапнелни патрони и на 2-и ноември пристигнаха въ парка. По тоя начинъ парковата батарея попълни своя боенъ комплектъ.

Огнестрелниятъ паркъ пѫтува непосрѣдствено задъ дивизията. На 24-и октомврий той нощува въ Енилеръ; на 25-и пѫтува презъ Мисини и нощува на бивакъ шесть клм. северозападно отъ Чорлу; на 26-и пѫтува презъ Чорлу и нощува южно отъ Хаджи Сереметъ; на 27-и почива; на 28-и пѫтува презъ Юсускьой—Армаши и нощува въ Кущемиръ; на 29-и — презъ Гюд-

жукъ Сейменъ и Фенеръ и нощува източно отъ последното село; на 30-и стигна при Каджкьой и се разположи на бивакъ западно отъ селото. Тукъ паркътъ остана до 3-и ноември. На 4-и ноември, когато почна боятъ при Чаталджа, паркътъ се премѣсти при Чакилъ, и оттукъ снабдяваше дивизията съ бойни припаси. Парковата рота изпрати конетѣ, натоварени съ патрони, при изхода на дефилето къмъ гр. Чаталджа, и оттамъ предаваше патрони на всички части, които искаха такива. Следъ като се прекрти боятъ на 6-и ноември, ротата заедно съ парка се оттегли на бивакъ между Чакилъ и Каджкьой.

За снабдяване съ артилерийски снаряди празднитѣ ракли идваха при Чакилъ. Тъй като разходването на снарядитѣ ставаше бързо, на 4-и, къмъ пладне, командирътъ на батареята разтовари снарядитѣ отъ тридесеть коли, и отъ тѣхъ попълняше празднитѣ ракли, а колитѣ изпрати въ 12 ч. 30 м. сл. пл. да се попълнятъ отъ разходния складъ въ Черкескьой. Въ разстояние единъ часъ следъ това той предаде още 700 шрапнела и въ 2 ч. сл. пл. изпрати за попълване въ Черкескьой още двадесеть и шесть коли. Нуждата отъ снаряди, обаче, ставаше все по-голѣма; конетѣ на 1-и и 2-и взводове бѣха крайно уморени отъ пѫтуването до Кавакли и обратно, затова той изпрати въ Черкескьой десеть волски коли.

Колитѣ отъ Черкескьой не се върнаха до пладне на 5-и ноември, и командирътъ на парковата батарея взе отъ парковата рота коне, запрегна съ тѣхъ петнадесеть коли и ги поведе лично за попълване въ Черкескьой. При ж.-п. ст. Синекли той срещна попълнени изпратенитѣ по-рано петдесеть и шесть конски коли, които бѣха закъснѣли четири часа, поради натрупването много коли отъ разни дивизии при склада. Командирътъ на батареята изпрати петнадесеттѣ праздни коли въ Черкескьой, а самъ поведе 56-тѣ коли обратно и, следъ като пренощува въ Синекли, продължи пѫтя къмъ дивизията. Тридесеть и две отъ тия коли стигнаха на бивака между Чакилъ и Каджкьой, кѫдето се бѣ премѣстилъ огнестрелниятъ паркъ. На 6-и, въ 4 ч. сл. пл., останалитѣ тридесеть и една коли бѣха изостанали, и, събрани отъ особенъ офицеръ, пристигнаха на бивака едва на 7-и, въ 10 ч. пр. пладне. Останалитѣ осемь конски и десеть волски коли се върнаха едва на 9-и, въ 8 ч. сл. пладне.

На 6-и, въ 6 ч. сл. пл., заминаха за попълване вече на ж.-п. ст. Синекли още тридесеть коли, запрегнати съ по-здравитѣ и починали коне отъ 1-и и 2-и взводове и отъ парковата

рота. Тѣ се върнаха попълнени на 7-и, въ 8 ч. сл. пладне. Това е най-бързото попълване въ дивизията презъ цѣлата война.

Изобщо, снабдяването съ снаряди артилерията въ дивизията, макаръ и съ голѣми усилия, бѣ редовно. Не трѣбва да се забравя, че командирътъ на батареята бѣ реквизиралъ още въ България осемдесеть вола, тридесеть коли и четиридесеть колари, и, съ разрешение на началника на дивизията, ги бѣ задържалъ презъ всичкото време на операциитѣ до примирието. Следъ боя при Люле Бургасъ броятъ на воловетѣ достигна до сто и двадесеть, на волскитѣ коли — до тридесеть и три. Волскитѣ коли носѣха часть отъ полагаемитѣ се снаряди и съ това облекчаваха конскитѣ, а излишнитѣ волове припрѣгаха къмъ конскитѣ коли за изкарване на лошитѣ мѣста. Безъ воловетѣ и волскитѣ коли снабдяването едва би било задоволително.

Снабдяването съ патрони така сѫщо ставаше редовно, защото боятъ продължи само два дни, и една голѣма часть отъ пехотата, бидейки въ поддръжка, не взе участие въ огневата борба.

6-а дивизия. — На 20-и октомврий Огнестрелниятъ паркъ на 6-а дивизия бѣ разположенъ въ Тюркъ Бей. Парковата батарея и двадесеть зарядни ракли отъ батареитѣ бѣха отишли да се попълнятъ чакъ въ Лозенградъ и въ Кайбиляръ.

На 24-и октомврий началникътъ на парка получи заповѣдьта по дивизията, но тръгна следъ частитѣ презъ Сатѫкьой за Ахмедъ Бей. На 25-и и 26-и не получи заповѣдь, и остана на почивка[1]). На 27-и, безъ да се получи заповѣдь, паркътъ се премѣсти въ Кара Мехмедъ. Едвамъ на 28-и Щабътъ на дивизията потърси своя паркъ и му заповѣда до вечерьта да стигне ж.-п. ст. Синекли. Тази заповѣдь се получи късно, и началникътъ на парка реши да тръгне на 29-и. Пѫтьтъ бѣ каленъ, и движението — трудно. Паркътъ замръкна при ж.-п. спирка Бююкъ Ханъ и тамъ нощува. На 30-и паркътъ продължи движението си за ж.-п. ст. Синекли, кѫдето стигна въ 10 ч. пр. пл. и, по заповѣдь, продължи пѫтя за Авренъ. Пѫтьтъ бѣше много каленъ и на много мѣста — изровенъ, поради това движението бѣ трудно, и паркътъ се разкѫса — първитѣ коли пристигнаха въ Авренъ въ 5 ч., а последнитѣ — въ 8 ч. сл. пладне. Въ Авренъ паркътъ престоя до 4-и ноемврий.

---

[1]) Ако се сѫди по дневника на парка, излиза, че нито Щабътъ на дивизията е взелъ грижата да предава заповѣди на парка, нито началникътъ на парка се е погрижилъ да получи такива.

На 4-и ноември, въ 11 ч. пр. пл., паркътъ получи заповѣдь да се премѣсти на два и половина клм. югозападно отъ Гьокчелийското село, кѫдето стигна въ 5 ч. сл. пл. и завари два взвода отъ парковата батарея, които, попълнени въ Лозенградъ, бѣха пристигнали преди единъ часъ, и вече попълняха празднитѣ ракли. Оттукъ паркътъ попълняше частитѣ съ бойни запаси. Тъй като разходътъ на артилерийски снаряди бѣше голѣмъ, на 5-и, сутриньта, началникътъ на парка усили двата взвода отъ парковата батарея съ четиридесеть коли отъ парковата рота и ги изпрати въ Черкескьой за снаряди. На отиване колитѣ натовариха ранени. Съ разрешение отъ началника на дивизията, началникътъ на парка телеграфира на началника на разходния складъ въ Черкескьой да изпрати снаряди съ волски коли.

По заповѣдь отъ началника на дивизията, на 6-и паркътъ се оттегли до кръстопѫтя Инджесъ—Авренъ и Инджесъ—Албасанъ. Тукъ пристигнаха деветь празднi ракли, но по нѣмане снаряди началникътъ на парка ги изпрати къмъ ж.-п. ст. Синекли, за да срещнатъ парковата батарея и да се попълнятъ. Къмъ 5 ч. сл. пл. пристигнаха останалитѣ коли отъ Лозенградъ и донесоха 642 шрапнели, съ които на 6-и и 7-и се попълниха празднитѣ ракли. Празднитѣ 24 коли се изпратиха за попълване въ разходния складъ въ Синекли. На 7-и ноември началникътъ на разходния складъ изпрати транспортъ отъ волски коли съ 2016 шрапнели. На 8-и ноември се върна парковата батарея попълнена, и, освенъ това, имаше складирани 930 шрапнели.

Презъ останалото време до примирието паркътъ остана на сѫщото мѣсто. Въ това време парковата рота закара въ Синекли 216,000 димни патрони и взе, намѣсто тѣхъ, бездимни. Достави снаряди за придаденитѣ къмъ дивизията две 15 см. гаубични батареи, смазка за орѫжието и димки за залъгване противника.

10-а дивизия. — На 24-и октомврий Огнестрелниятъ паркъ на дивизията бѣ разположенъ при ж.-п. ст. Люле Бургасъ. Презъ това време паркътъ попълни частитѣ съ бойни припаси и изпрати ешелонъ празднi коли за попълване въ Голѣмъ Дервентъ.

Сѫщия день паркътъ настѫпи следъ дивизията, въ общата колона, и вечерьта нощува по квартири въ Кара Мусулъ. На 25-и паркътъ, пакъ въ общата колона, презъ Каристранъ по шосето стигна моста на р. Еркене срещу Кара Сенитъ. Тукъ се бѣха натрупали батареи, паркови и обозни части отъ 1-а и 10-а

дивизии, и чакаха пионеритѣ да поправятъ моста, който бѣ разрушенъ отъ турцитѣ. Мостътъ бѣ поправенъ къмъ 10 ч. сл. пладне. Паркътъ, следъ като пропусна и помогна на артилерията да мине, почна да минава, но подъ тежестьта на една биволска кола мостътъ се събори, и паркътъ нощува на западния брѣгъ на р. Еркене.

На 25-и, сутриньта, съ голѣмъ трудъ мина р. Еркене въ бродъ, като употрѣби за това единъ и половина часа, и стигна въ Кара Сенитъ. Тукъ въ 11 ч. паркътъ получи заповѣдь и тръгна за Чорлу. Движението бѣ леко, защото паркътъ пѫтува 15 клм. безъ пѫть, прѣко презъ полето, което бѣше цѣлина. Само при минаването презъ р. Чорлу се изгуби около единъ часъ, защото колелетата на колитѣ потъваха въ пѣсъчното дъно. Паркътъ нощува на бивакъ при гр. Чорлу. Следъ почивката на 27-и, на 28-и паркътъ пѫтува по шосето, въ общата колона, и нощува на бивакъ въ Кинекли, а на 29-и презъ Дерменкьой стигна въ Чанта, кѫдето нощува на бивакъ. На 30-и, въ 2 ч. 30 м. сл. пл., паркътъ тръгна за Фенеръ. Когато наближи последното село, получи се заповѣдь — 1-и ешелонъ отъ парка да замине за Кадѫкьой. Началникътъ на парка назначи въ 1-и ешелонъ взводоветѣ на 16-и и 47-и полкове и на скорострелното артилер. отдѣление и ги изпрати въ Кадѫкьой, кѫдето стигнаха къмъ срѣднощь и нощуваха на бивакъ. Останалата часть отъ парка нощува на бивакъ край Фенеръ. На 31-и октомврий 2-и не с. с. и 3-и с. с. взводове отъ парковата батарея се премѣстиха въ Инджесъ. До 3-и ноемврий цѣлиятъ паркъ, безъ взводоветѣ въ Инджесъ, пакъ се събра при Кадѫкьой, а на 2-и ноемврий се присъедини къмъ него и парковиятъ взводъ на току-що пристигналото 1./3. с. с. артилер. отдѣление.

На 5-и ноемврий Парковиятъ взводъ на 48-и полкъ съ половината отъ 1-и не с. с. парковъ взводъ отиде при чифл. Чешликьой, задъ страничното прикритие. Парковиятъ взводъ на 47-и полкъ съ другата половина отъ 1-и не с. с. взводъ се премѣстиха югозападно отъ Инджесъ, за да снабдяватъ придаденитѣ къмъ 6-а дивизия 47-и пехотенъ и 10-и артилерийски полкове. Останалитѣ при Кадѫкьой части се премѣстиха северозападно отъ Албасанъ.

Тъй като пехотата отъ дивизията току-речи не взе участие въ огневия бой, не стана нужда да се попълня съ патрони. Попълването на артилерията ставаше редовно.

Въ това положение остана паркътъ до примирието — 20-и ноември. Презъ това време парковата батарея попълни бойнитѣ припаси на батареитѣ и своитѣ, а пехотнитѣ паркови взводове закараха въ разходния складъ въ Синекли 400,000 димни патрони отъ бойния обозъ на 47-и и 48-и полкове и, намѣсто тѣхъ, докараха бездимни.

Изстреляни патрони и снаряди отъ частитѣ на I армия.

Числото на изстрелянитѣ патрони отъ частитѣ на I армия се вижда отъ следното сведение:

Части	Патрони	Снаряди			
		7·5 см. с. с.		8·7 см. не с. с.	
		гранати	шрапнели	гранати	шрапнели
1-а дивизия.					
1-и Софийски полкъ	—	—	—	—	—
6-и Търновски полкъ	12,874	—	—	—	—
37-и полкъ	83,990	—	—	—	—
38-и полкъ	8,100	—	—	—	—
4-и с. с. артилер. полкъ	—	249	3,154	—	—
4-и не с. с. артилер. полкъ	—	—	—	1,452	82
Всичко . .	104,964	249	3,154	1,452	82
6-а дивизия.					
3-и Бдински полкъ	766,300	—	—	—	—
15-и Ломски полкъ	59,901	—	—	—	—
35-и Врачански полкъ	328,350	—	—	—	—
36-и Козлудуйски полкъ	175,936	—	—	—	—
2-и с. с. артилер. полкъ	—	846	5,369	—	—
Всичко . .	1,330,487	846	5,369	—	—
10-а дивизия.					
16-и Ловчански полкъ	—	—	—	—	—
25-и Драгомански полкъ	—	—	—	—	—
47-и полкъ	—	—	—	—	—
48-и полкъ	—	—	—	—	—
10-и артилер. полкъ	—	129	2,155	138	849
Всичко . .	—	129	2,155	138	849
А всичко въ армията . .	*1,435,451*	*1,224*	*10,678*	*1,590*	*941*

Носимитѣ и возимитѣ бойни припаси отъ строевитѣ и отъ парковитѣ части сѫ били приблизително: 13,000,000 патрони за пушка, 1,200,000 патрони за картечница, 6,300 бризантни гранати и 16,300 шрапнели за скорострелни орѫдия и 6,000 гранати и 9,000 шрапнели за нескорострелни орѫдия. Отъ дванадесеттѣ полка петь не взеха участие въ огневата борба, и армията изразходва едва 1/10 часть отъ пехотнитѣ патрони, които носѣше съ себе си. Отъ скорострелнитѣ бризантни гранати сѫ изразходвани едва 1/5, а отъ нескорострелнитѣ — едва 1/4; отъ скорострелнитѣ шрапнели сѫ изразходвани повече отъ половината, а отъ нескорострелнитѣ едва — 1/10.

Отъ това сравнение се вижда, че армията е била добре снабдявана съ бойни припаси, и че това снабдяване не е повлияло за неуспѣшния изходъ на сраженето.

Снабдяването на III армия.

Складове. — Състоянието на бойнитѣ припаси въ III армия следъ сраженето при Люле Бургасъ—Бунаръ Хисаръ се вижда отъ следното сведение:

Наименование	Полага се боенъ комплектъ	Има налице	Остава въ складоветѣ	Недостига
Патрони за пушка	18,892,434	18,575,204	—	317,230
Патрони за картечница	1,359,715	1,703,060	443,345	—
Гранати 7·5 см. полски	10,096	11,520	1,424	—
Шрапнели 7·5 см. полски	37,077	27,918	—	9,159
Гранати 8·7 см. полски	6,008	6,054	46	—
Шрапнели 8·7 см. полски	9,456	8,672	—	784
Гранати фугасни 12 см. гаубични	1,311	1412	101	—
Шрапнели 12 см. гаубични	873	466	—	407
Гранати 7·5 см. с. с. планински	768	992	224	—
Шрапнели 7·5 см. с. с. планински . . .	5,552	4,963	—	589
Гранати 7·5 см. не с. с. планински . . .	2,416	2,229	—	187
Шрапнели 7·5 см. не с. с. планински . .	4,116	2,268	—	1,848

До 4-и ноември, когато почна сраженето при Чаталджа, частитѣ и огнестрелнитѣ паркове успѣха да попълнятъ бойния си комплектъ патрони и снаряди.

Съ настѫпването на III армия, подадоха се напредъ и огнестрелнитѣ складове. Подвижниятъ разходенъ складъ тръгна отъ Османджикъ и на 27-и октомврий стигна въ Сарай. Разходниятъ складъ отъ Стралджа заедно съ този отъ Лозенградъ, попъл-

нени, пристигнаха така сѫщо въ Сарай; на 2-и ноември тукъ тритѣ склада се слѣха въ единъ. Обаче, отъ Сарай до Чаталджанската укрепена позиция разстоянието е 55 клм., мѣстността източно отъ гр. Странджа е съвсемъ пресѣчена, и пѫтьтъ на протежение около 25 клм. е съвсемъ лошъ. Едно отиване и връщане на колитѣ отъ Сарай до бойното поле не би могло да се извърши по-скоро отъ седемь—осемь дни. Снабдяването на армията, следователно, съвсемъ не бѣ сигурно, и поради това началникътъ на артилерията въ III армия откри допълнителенъ разходенъ складъ въ Караманъ Дере, 18 клм. задъ бойното поле. За тая цель, той изпрати на 3-и ноември 235 коли, а на 4-и — 240 съ бойни запаси.

Началникътъ на складъ № 7 отъ II армия бѣ отишелъ въ Свиленградъ да получи снаряди. Тукъ той получи заповѣдь да пренесе склада въ Лозенградъ, за да обслужва 9-а дивизия. Складътъ имаше бойнитѣ припаси: часть — въ с. Михаличъ, а часть — с. Ханлѫ Енидже. Той заповѣда телеграфически на частьта въ Ханлѫ Енидже да замине следъ 9-а дивизия за Лозенградъ, на частьта въ Михаличъ — да се готви за походъ, и транспорта отъ 34 коли, натоваренъ съ снаряди, упѫти на 27-и октомврий отъ Свиленградъ за Ханлѫ Енидже и Лозенградъ. На следния день тръгна и частьта отъ Михаличъ и по маршрутъ Фикелъ — Ташлѫ Муселимъ — Селиолу — Ениджи стигна на 1-и ноември въ Лозенградъ.

Тукъ складътъ събра всичкитѣ си части и на 2-и продължи пѫтя, по маршрутъ Йено—Базарликьой—Чаклѫ—Сарай. Поради противоречиви заповѣди, складътъ остана тукъ да почива на 6-и ноември. Почивката се използува за снаредяване полученитѣ въ Свиленградъ снаряди. При това се оказа, че за сто 8·7 см. не с. с. шрапнели нѣма съответни запалки и че за сто 17-секундови запалки нѣма съответни снаряди въ склада, поради това тѣзи снаряди и запалки се оставиха въ огнестрелния складъ въ Сарай.

На 7-и ноември складътъ изпрати на ж.-п. ст. Кабачка единъ транспортъ отъ 221 коли съ патрони за 9-а дивизия. Сѫщиятъ день съ 45 коли, натоварени съ артилерийски снаряди, часть отъ които возѣше още отъ Лозенградъ, а часть прие отъ разходния складъ въ Сарай, тръгна за с. Караманъ Дере, кѫдето стигна на следния день и се установи на бивакъ.

Въ с. Караманъ Дере началникътъ на склада слѣ своя складъ съ допълнителния разходенъ складъ на III армия, отъ който прие всичкитѣ бойни припаси.

И така, III армия се снабдяваше съ бойни припаси отъ общия разходенъ складъ въ Синекли, откѫдето се снабдяваха 4-а и

9-а дивизии, и отъ временния разходенъ складъ въ Караманъ Дере, откждето се снабдяваха 3-а и 5-а дивизии. Складътъ въ Караманъ Дере се снабдяваше отъ разходния складъ на III армия въ Сарай и донѣкжде — отъ склада въ Синекли.

Количеството на бойнитѣ припаси, постжпили въ склада въ Сарай, се вижда отъ следното сведение:

Наименование на бойнитѣ припаси.	Въ Сарай на 3-и ноември	Донесени отъ Разходния складъ № 7 на 5-и ноември	Всичко
Патрони за пушка	3,434,650	1,410,000	4,844,560
Патрони за картечница	468,400	33,600	502,000
Гранати бризантни 7·5 см. с. с. полски .	2,400	—	2,400
Шрапнели 7·5 см. с. с. полски	5,394	618	6,012
Гранати бризантни 7·5 см. с. с. планински	360	—	360
Шрапнели 7·5 см. с. с. планински . . .	272	—	272
Гранати 8·7 см. не с. с. полски	800	385	1,185
Шрапнели 8·7 см. не с. с. полски . . .	1,654	619	2,273
Гранати фугасни 12 см. с. с. гаубични .	662	—	662

Количеството на бойнитѣ припаси, постжпили по дни въ временния разходенъ складъ въ Караманъ Дере отъ разходнитѣ складове въ Сарай и въ Синекли се вижда отъ следното сведение:

Наименование на бойнитѣ припаси	Число на колитѣ	Изпратени презъ ноември						Всичко
		отъ Сарай					отъ Синекли	
		3-и	4-и	5-и	7-и	12-и	8-и—14-и	
Патрони за пушка	215	311,300	60,000	—	—	1,000,000	—	1,371,300
Патрони за картечница . . .		178,800	24,000	—	—	—	—	202,300
Гранати бризантни 7·5 см. с. с. полски	240	798	1,170	432	—	—	798	3,198
Шрапнели 7·5 см. с. с. полски .	45	948	4,254	192	618	—	6,498	12,610
Гранати бризантни 7·5 см. с. с. планински	43	360	—	—	—	—	—	360
Шрапнели 7·5 см. с. с. планински	157	272	—	—	—	—	—	272
Гранати 8·7 см. не с. с. полски .	—	320	120	360	385	—	—	1,185
Шрапнели 8·7 см. не с. с. полски	—	840	200	—	519	—	—	1,559
Гранати фугасни 12 см. с. с. гаубични	—	300	100	—	—	—	—	400

Нѣкои отъ частитѣ при тръгването отъ гарнизонитѣ си по недостигъ на бездимни патрони бѣха попълнили бойния си комплектъ съ димни, които имаха въ складоветѣ си, и които трѣбваше да употрѣбятъ само въ краенъ случай. Често пѫти, обаче, както се посочи на съответнитѣ мѣста, въ критическитѣ моменти на сраженията въ суетната бързина, намѣсто бездимни патрони, изпращаха на бойната линия димни. Това оказваше извънредно лошо влияние, защото въ тия най-важни моменти пехотнитѣ вериги се издаваха отъ дима и, като се подхвърляха на точно обстрелване отъ турската артилерия, принуждаваха се да прекратятъ стрелбата, а това парализираше всѣко по-нататъшно напредване. Затова частитѣ започнаха да смѣняватъ димнитѣ патрони съ бездимни веднага следъ сражението. Смѣняването се извърши чрезъ дивизионнитѣ огнестрелни паркове. Нѣкои части, обаче, закъснѣха и смѣниха бездимнитѣ си патрони направо отъ склада въ с. Караманъ Дере. Така на 19-и ноември 45-и полкъ смѣни 146,000, 46-и полкъ — 378,000 и 5-а пионерна дружина — 7,000 патрони.

9-а дивизия. — На 22-и октомврий огнестрелниятъ паркъ бѣ раздѣленъ по частитѣ; щабоветѣ на парка, на парковата батарея и на парковата рота — въ Ортакчи; парковитѣ взводове на 4-и и 17-и полкове — въ Гебилеръ, на 33-и полкъ — въ чифл. Кършалѫ, на 34-и полкъ — въ Ахъркьой, на 53-и и 54-и полкове — въ Ортакчи; 1-и и 3-и с. с. артилерийски взводове — въ Гебилеръ, 2-и с. с. артилер. взводъ — въ Акъ Бунаръ, 4-и и 5-и не с. с. артилерийски взводове — при 11-а дивизия.

Парковитѣ взводове на 1-а и 2-и бригади пѫтуваха задъ частитѣ. Задъ 1-а бригада тръгнаха на 28-и октомврий 1-и и 2-и пехотни и 1-и и 3-и артилерийски взводове съ щабоветѣ на парка и на парковата батарея, по маршрутъ Ениджи—Лозенградъ—Къзълджикъ Дере—Йено—Пуралия—седемь клм. северозападно отъ Сарай—десеть клм. югоизточно отъ Сарай—Халачи—будката между ж.-п. ст. Синекли и ж.-п. ст. Кабачка—Ермениькьой—Акъ Аланъ, кѫдето стигнаха на 2-и ноември. Задъ 2-а бригада тръгнаха на 23-и октомврий 3-и и 4-и пехотни взводове съ щаба на парковата рота, по маршрутъ Соуджакъ — Еджалия — Лозенградъ — Ускюпъ Дере — Бунаръ Хисаръ — Татаркьой — Сарай — ж.-п. ст. Синекли (почивка) — Бекерли — Акъ Аланъ, кѫдето стигнаха на 2-и ноември.

Пѫтуването бѣше трудно. При това, нощното пѫтуване, поради късното получаване заповѣдьта, още повече усилваше трудноститѣ.

Въ Акъ Аланъ паркътъ остана на 3-и ноември, презъ което време се изучиха подходитѣ къмъ частитѣ на дивизията, които бѣха въ бойната линия.

Още преди тръгването за Чаталджа, по молбата на началника на парка, отъ временния разходенъ складъ въ Ханлѫ Енидже бѣ формиранъ транспортъ съ бойни припаси. Тоя транспортъ следваше парка на единъ преходъ, и на 3-и ноември бѣ стигналъ въ Черкескьой. Сѫщия день началникътъ на парка телеграфира на транспорта да продължи пѫтя за ж.-п. ст. Кабачка.

На 4-и, въ 7 ч. пр. пл., началникътъ на парка получи заповѣдь — да премѣсти парка отъ Акъ Аланъ въ Сабатчую. При южния край на това село останаха парковитѣ взводове на 4-и и 17-и полкове, а всички други взводове къмъ 11 ч. пр. пл. се приближиха до своитѣ части, като застанаха въ падината южно отъ Уклали. Тукъ парковата батарея бѣ дочакана отъ празднитѣ зарядни ракли, и въ половинъ часъ половината отъ снарядитѣ въ парковата батарея бѣха предадени. Празднитѣ коли, подъ началството на командира на 3-и взводъ, бѣха изпратени да посрещнатъ транспорта, който идѣше отъ Черкескьой. Колитѣ на мръкване срещнаха транспорта три клм. югозападно отъ Бекерли, натовариха се и още сѫщата нощь стигнаха въ чифл. Фортуна.

Парковиятъ взводъ на 33-и пехотенъ полкъ изпрати едно отдѣление напредъ, по-близо до полка, но отдѣлението бѣ обстреляно и, като изгуби два коня, бѣ принудено да се върне. Отъ пехотнитѣ полкове само 17-и и 34-и се попълниха вечерьта.

На 5-и ноември частитѣ на парка останаха на сѫщитѣ мѣста. Къмъ 10 ч. пр. пл. въ парковата батарея бѣха останали отъ артилерийскитѣ снаряди само нѣколко сандъка бризантни гранати, но къмъ 11 ч. пристигнаха попълненитѣ коли съ командира на 3-и взводъ. Колигѣ се разтовариха и следъ четири часа почивка отново заминаха за Черкескьой, за да вематъ снаряди отъ разходния складъ. Къмъ 5 ч. сл. пл. пристигнаха и останалитѣ пълни коли отъ транспорта, който следваше парка; тѣ разтовариха 206 шрапнела и 719 бризантни гранати. На 4-и полкъ бѣха предадени 15,000 и на 33-и полкъ — 52,000 патрони.

На 6-и частитѣ на парка останаха по мѣстата си. Парковата батарея продължаваше да попълва празднитѣ зарядни ракли

отъ стоваренитѣ снаряди, а парковата рота предаде на 4-и полкъ 20,000 патрони.

На 7-и ноември, по пладне, колитѣ, изпратени на 5-и ноември за попълване разходния складъ, се върнаха.

Презъ всичкото време до примирието — 20-и ноември — паркътъ остана на сѫщото мѣсто. Парковитѣ взводове на 33-и и 34-и полкове се премѣстиха североизточно отъ Акъ Аланъ, задъ новата позиция на 2-а бригада.

Презъ това време полковетѣ и паркътъ се попълниха съ снаряди и патрони. Освенъ това, понеже 17-и, 33-и и 34-и полкове и парковитѣ имъ взводове носѣха 1,282,000 димни патрони, още на 6-и ноември започна замѣняването имъ. То стана така: складираха се на бивака всички димни патрони отъ парковитѣ взводове на земята, и така изпразднените коли отидоха и докараха отъ разходния складъ, намѣсто тѣхъ, бездимни. Следъ като окончателно снабдиха частитѣ и парковитѣ взводове съ бездимни патрони, тогава постепенно закараха въ разходния складъ димнитѣ патрони.

Общо взето, дивизията се снабдяваше редовно съ бойни запаси. Отъ пехотнитѣ части не всички развиха пълна огнева, борба, та не само че не изразходваха всички патрони въ парка. но даже не стана нужда да се употрѣбятъ димнитѣ патрони.

Напротивъ, артилерията, понеже бѣше само скорострелна, изхарчи всички снаряди, возими въ батареитѣ и парка, и, ако не почувствува криза, то се дължи на транспорта, който следваше парка, и който, преди да настѫпи критическиятъ моментъ, пристигна на бойното поле. Безъ тоя транспортъ, артилерията би била принудена да пести снарядитѣ.

4-а дивизия. — На 20-и октомврий Огнестрелниятъ паркъ на 4-а дивизия бѣ разположенъ въ Карагачъ. Парковата батарея и часть отъ зарядницѣ ракли на батареитѣ чакаха да се попълнятъ съ снаряди отъ подвижния разходенъ складъ въ Лозенградъ, който бѣ изчерпанъ. Нѣкои отъ по-раноизпратенитѣ ешелони бѣха ходили до разходния складъ въ Кайбиляръ, и само една часть натовари последнитѣ 324 бризантни гранати, 984 шрапнелни патрони и 500 обикновени запалки, а другата — се върна въ Лозенградъ съ праздни коли. Полученитѣ снаряди веднага бѣха предадени на зарядницѣ ракли, които чакаха въ Лозенградъ. Парковата батарея остана въ Лозенградъ на 22-и и 23-и октомврий да чака пристигането на снаряди. По заповѣдь отъ

Щаба на армията, получиха се отъ 3-и дивизионенъ огнестреленъ паркъ, въ Йено, 600 шрапнелни патрони, които се предадоха на 3./5. с. с. артилер. отдѣление.

При тръгването, на 24-и октомврий, парковата рота и пехотнитѣ части бѣха попълнени съ патрони, а въ парковата батарея се возѣха само 280 обикновени гранати и 280 шрапнели за нескорострелнитѣ орждия и 120 шрапнелни патрони и 270 гранати за скорострелнитѣ орждия.

Паркътъ се премѣсти въ Топчикьой. Тъй като въ Лозенградъ се получи известие, че отъ Стралджа сж изпратени два транспорта съ 10,000 шрапнели, командирътъ на парковата рота изпрати единъ ешелонъ отъ 34 праздни коли отъ Лозенградъ въ Кайбиляръ да срещнатъ транспортитѣ; колитѣ още сжщия день стигнаха въ Кайбиляръ, кждето завариха единъ ешелонъ отъ тѣзи транспорти и се натовариха.

На 25-и октомврий паркътъ, пжтувайки следъ дивизията, нощува въ Демирлеръ. Натоваренитѣ коли отъ парковата батарея отъ Кайбиляръ стигнаха въ Лозенградъ.

На 26-и паркътъ нощува въ Еникьой. Отъ парковата батарея, въ Лозенградъ, ешелонътъ отъ попълненитѣ 34 коли попълни четири зарядни ракли и заедно съ тѣхъ тръгна да догони парка. Сжщиятъ день пристигнаха въ Лозенградъ снаряди и съ тѣхъ натовариха 60 коли, които въ 11 ч. 30 м. пр. пл. тръгнаха да догонятъ парка. Въ Лозенградъ останаха да чакатъ снаряди още 30 праздни коли.

На 27-и паркътъ почива въ Еникьой, а парковата батарея пжтуваше. На 28-и паркътъ нощува при будката Бююкъ Ханъ; парковата батарея така сжщо направи усиленъ преходъ. На 29-и паркътъ нощува при ж.-п. ст. Синекли, и бѣ догоненъ отъ парковата батарея.

На 30-и и 31-и октомврий и 1-и ноемврий паркътъ остана въ Синекли. Следъ попълването запаситѣ на полковетѣ, на парковата батарея недостигаха 2200 скорострелни и 1000 нескорострелни снаряди, затова на 30-и бѣ запитанъ телеграфически началникътъ на склада въ Лозенградъ — има ли снаряди и ще бжде ли премѣстенъ складътъ по-близо. На следния день се получи отговоръ, че складътъ ще бжде въ Сарай, и че сж изпратени за тоя градъ 60 коли снаряди и патрони. Поради това отъ парковата батарея се изпратиха за тоя пунктъ коли

за снаряди. Сѫщия день пристигнаха отъ Лозенградъ 14 коли съ 246 шрапнелни патрони и 150 бризантни гранати. Къмъ 1-и ноември недостигътъ въ парковата батарея бѣше 1348 шрапнелни патрони за скорострелни орѫдия и 499 гранати за нескорострелни орѫдия.

На 2-и ноември паркътъ се премѣсти въ Ерменикьой, а на 3-и ноември — въ Акъ Аланъ. Командирътъ на парковата батарея на 3-и ноември натовари 1620 снаряди отъ разходния складъ въ Сарай и тръгна за Акъ Аланъ.

На 4-и ноември началникътъ на парка разположи парковитѣ взводове на 5-и не с. с. артилер. полкъ и на 1-а бригада задъ полковетѣ при Субатчую, а другитѣ взводове останаха при Акъ Аланъ. Взводоветѣ влѣзоха въ връзка съ своитѣ части и предадоха на скорострелнитѣ батареи 2114 шрапнелни патрони и 140 бризантни гранати, за нескорострелнитѣ батареи — 271 гранати и 274 шрапнели, на пехотнитѣ части — 14,000 патрони. Къмъ 1 ч. сл. пл. командирътъ на парковата батарея пристигна съ снарядитѣ отъ Сарай. Къмъ 4 ч. сл. пл. празднитѣ коли се изпратиха за снаряди на ж.-п. ст. Черкескьой, кѫдето вече бѣ открытъ разходенъ складъ.

Презъ нощьта парковитѣ взводове останаха на мѣстото си, а на 5-и ноември, сутриньта, се подадоха напредъ, по-близо до частитѣ. Още къмъ 10 ч. пр. пл. взводоветѣ започнаха да снабдяватъ артилерията и до 2 ч. сл. пл. предадоха на скорострелнитѣ батареи 1,194 шрапнели и 373 гранати, и на нескорострелнитѣ — 600 шрапнели и 1,049 гранати. Къмъ 4 ч. сл. пл. празднитѣ коли се изпратиха за снаряди въ Черкескьой. Презъ тоя день паркътъ успѣ да попълни всички изпразднени ракли на батареитѣ, обаче у него останаха само 160 бризантни гранати за скорострелни орѫдия и 120 шрапнели за нескорострелнитѣ. Колитѣ, изпратени миналия день за снаряди въ Черкескьой, поради лошия пѫть и слабостьта на конетѣ се върнаха едва на 6-и ноември, въ 4 ч. пр. пл., като донесоха: 1548 шрапнелни патрони и 180 бризантни гранати за скорострелни и 990 снаряди за нескорострелни орѫдия. Снарядитѣ за нескорострелнитѣ орѫдия се изчерпиха въ склада на ж.-п. ст. Черкескьой, поради което нѣколко коли останаха да чакатъ пристигането на други снаряди.

На 6-и ноември отъ парка се предадоха на скорострелнитѣ батареи 782 шрапнела и 88 бризантни гранати. Въ 4 ч. сл. пл.

празднитѣ коли се изпратиха за попълване на ж.-п. ст. Синекли, кждето се бѣ премѣстилъ разходниятъ складъ.

На 7-и ноември, къмъ пладне, се върнаха колитѣ, изпратени за попълване на 5-и. Тѣ донесоха 1800 шрапнелни патрони и 144 бризантни гранати за скорострелни орждия. Снаряди за нескорострелни орждия въ разходния складъ нѣмало, и колитѣ останали да чакатъ пристигането имъ. Презъ тоя день се предадоха на скорострелнитѣ батареи 551 шрапнелни патрони и 98 бризантни гранати. Празднитѣ коли се изпратиха за попълване въ Синекли.

Започна се смѣняване на димнитѣ патрони съ бездимни.

До 20-и ноември паркътъ остана на сжщото мѣсто; замѣни постепенно всички димни патрони въ парковата рота и въ частитѣ съ бездимни, като по части предаваше димнитѣ патрони въ разходния складъ на ж.-п. ст. Синекли и получаваше оттамъ бездимни. Освенъ това, попълни, както частитѣ, така и себе си съ всички видове снаряди, предвидени по щата.

Изобщо, дивизията се снабдява съ бойни припаси редовно. Понеже бѣ въ втора линия, пехотата ѝ взе слабо участие въ огневия бой и изразходва твърде малко патрони, които се попълниха много лесно. Артилерията, която бѣ придадена къмъ 9-а дивизия, и взе живо участие въ боя, се снабдяваше доста трудно.

5-а дивизия. — На 20-и октомврий Огнестрелниятъ паркъ на 5-а дивизия бѣ разположенъ въ Йено, като имаше 1-ия си ешелонъ въ Бунаръ Хисаръ, а празднитѣ коли за патрони — въ Лозенградъ и за снаряди — въ Кайбиляръ. До 24-и октомврий пехотнитѣ части и парковата рота успѣха да се попълнятъ съ патрони, но артилерийскитѣ части не бѣха се попълнили, понеже въ разходнитѣ складове въ Лозенградъ и въ Кайбиляръ нѣмаше снаряди; колитѣ, изпратени за снаряди въ Кайбиляръ, последователно товарѣха снаряди и настигаха парка.

При пжтуването къмъ Чаталджанската укрепена позиция, паркътъ, подъ прикритието на две роти, пжтуваше задъ 3-а дивизия. Голѣмата каль, лошитѣ пжтища, късното получаване заповѣдитѣ за движение и, главно, голѣмото натрупване войски и обози по всички пжтища затрудниха движението. На 24-и октомврий паркътъ тръгна едва въ 4 ч. сл. пл. и, намѣсто въ Виза, нощува въ Теке. На 25-и продължи пжтя за Виза и

по пѫтя получи заповѣдь да стигне въ Сарай. Паркътъ пѫтува до 8 ч. сл. пл. и едва стигна въ Евренли. На 26-и, въ 10 ч. 30 м. пр. пл., стигна въ Сарай. Тукъ получи заповѣдь и тръгна въ 2 ч. сл. пл. за гр. Странджа, но, поради задръстването на пѫтищата, нощува на бивакъ петь клм. северозападно отъ Сарай. Отъ парка се отдѣлиха и заминаха за Мидия Парковиятъ взводъ на 5-и полкъ и Парковото отдѣление на 1./3. (4./1.) не с. с. батарея, а Парковото отдѣление на 1./1. с. с. планин. батарея остана въ Сарай. На 27-и, когато армиитѣ почиваха, паркътъ продължи пѫтя, за да стигне обекта си за по-предния день, и нощува шесть клм. западно отъ гр. Странджа. Тукъ настигнаха парка и последнитѣ коли, натоварени съ снаряди отъ Кайбиляръ и отъ Лозенградъ. Парковиятъ взводъ на 1./3. (2./1.) не с. с. артилер. отдѣление се отдѣли и придаде къмъ 3-а дивизия. На 29-и паркътъ се премѣсти на западния край на гр. Странджа и почива тамъ до 30-и октомврий. На 31-и октомврий паркътъ стигна въ Караманъ Дере, а на 1-и ноемврий — въ Чифликкьой. Тукъ отъ парка се отдѣли Парковиятъ взводъ на 1./1. с. с. планин. отдѣление и се придаде къмъ 3-а дивизия. Отнеха се и дветѣ роти охранение. На 2-и ноемврий парковата батарея отиде при Калфакьой, задъ 1-и с. с. и 1-и не с. с. артилелер. полкове, които бѣха придадени къмъ 3-а дивизия. На парка се даде полурота прикритие.

На 4-и ноемврий, сл. пл., паркътъ, по заповѣдь, се премѣсти на западния край на Софасъ. На 5-и, сутриньта, получи заповѣдь и тръгна за Тарфа, кѫдето стигна въ 2 ч. 30 м. сл. пладне. На 6-и, сутриньта, парковитѣ взводове на 18-и и 20-и полкове се изпратиха задъ полковетѣ си, при 3-а дивизия, а останалитѣ пехотни взводове се върнаха въ Софасъ.

Въ това положение остана паркътъ до примирието. Презъ това време бѣха смѣнени димнитѣ патрони съ бездимни.

Понеже 5-а дивизия бѣ въ втора линия, снабдяването съ бойни припаси не срещна особени трудности.

За артилерийското снабдяване на *3-а дивизия* нѣма документи и сведения.

Изстреляни патрони и снаряди отъ частитѣ на III армия.

Количеството на изразходванитѣ отъ 4-и до 10-и ноемврий бойни припаси въ III армия се вижда отъ следното сведение:

Части	Патрони		Полски			
			7·5 см. скорострелни		8·7 см. нескорострелни	
	за пушка	за картечница	гранати бризантни	шрапнели	гранати	шрапнели
3-а дивизия.						
1-а бригада	378,428	5,000	—	—	—	—
2-а бригада	456,540	26,600	—	—	—	—
3-а бригада	324,440	—	—	—	—	—
6-и с. с. артилер. полкъ	—	—	231	5,151	—	—
6-и не с. с. артилер. полкъ	—	—	—	—	633	393
Всичко отъ 3-а дивизия	1,159,408	31,600	231	5,151	633	393
4-а дивизия.						
1-а бригада	22,190	—	—	—	—	—
2-а бригада	15,800	—	—	—	—	—
3-а бригада	—	—	—	—	—	—
5-и с. с. артилер. полкъ	—	—	784	4,560	—	—
5-и не с. с. артилер. полкъ	—	—	—	—	1,827	2,172
Всичко отъ 4-а дивизия	37,990	—	784	4,560	1,827	2,172
5-а дивизия.						
1-а бригида	92,770	6,600	—	—	—	—
2-а бригада	30,000	—	—	—	—	—
3-а бригада	357	—	—	—	—	—
1-и с. с. артилер. полкъ	—	—	425	3,076	—	—
1-и не с. с. артилер. полкъ (четири батареи)	—	—	—	—	186	430
Всичко отъ 5-а дивизия	123,127	6,603	425	3,076	186	430
9-а дивизия.						
1-а бригада	727,653	5,460	—	—	—	—
2-а бригада	494,709	—	—	—	—	—
9-а пионерна дружина	1,030	—	—	—	—	—
9-и с. с. артилер. полкъ	—	—	759	5,302	—	—
Всичко отъ 9-а дивизия	1,223,392	5,460	759	5,302	—	—
Части къмъ армията.						
1-о с. с. гаубично отдѣление	—	—	—	—	—	—
3-о с. с. гаубично отдѣление	—	—	—	—	—	—
3-о не с. с. гаубично отдѣление	—	—	—	—	—	—
1./1. с. с. планин. отдѣление	—	—	—	—	—	—
4./1. не с. с. планин. отдѣление	—	—	—	—	—	—
Всичко отъ придаденитѣ части	—	—	—	—	—	—
А всичко въ III армия	*2,543,917*	*43,660*	*2,199*	*18,089*	*2,646*	*2,995*

Планински				Гаубични			
7·5 см. скорострелни		7·5 см. нескорострелни		12 см. скорострелни		12 см. нескорострелни	
гранати бризантни	шрапнели	гранати	шрапнели	гранати фугасни	шрапнели	гранати фугасни	шрапнели
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	799	827	—	—
—	—	—	—	285	124	—	—
—	—	—	—	—	—	296	118
35	1,098	—	—	—	—	—	—
—	—	262	1,027	—	—	—	—
35	1,098	262	1,027	1084	951	296	118
35	*1,098*	*262*	*1,027*	*1084*	*951*	*296*	*118*

Като сравнимъ количеството на изразходванитѣ припаси въ армията съ бойния комплектъ на армията, даденъ по-рано, ще се види:

1) Че пехотата е изстреляла едва около $^1/_8$ отъ бойния си комплектъ; това се дължи и на обстоятелството, че около осемь полка не взеха участие въ огневата борба. Картечницитѣ, изобщо, сж взели много слабо участие въ огневата борба.

2) Отъ скорострелнитѣ бризантни гранати сж изстреляни около $^1/_5$, а отъ нескорострелнитѣ — около $^1/_3$; отъ скорострелнитѣ шрапнели сж изразходвани по-малко отъ $^1/_2$, а отъ нескорострелнитѣ — едва около $^1/_3$.

Отъ това сравнение следва, че армията е била добре снабдявана съ бойни припаси, и че и тукъ, както въ I армия, това снабдяване не е повлияло за неуспѣшния изходъ на сражението.

Дейность на 1-а армейска подвижна артилер. работилница.

1-а армейска артилер. работилница пристигна отъ София въ Стара-Загора на 3-и октомврий, и обслужваше I и III армии. Работилницата бѣ подчинена на началника на артилерията при Щаба на действуващата армия. На 15-и октомврий той изпрати единъ техникъ и единъ слесеръ да поставятъ цифри върху мѣрницитѣ и поставкитѣ на взетитѣ турски 7·5 см. скорострелни орждия и да занесатъ бинокли въ армиитѣ. Техникътъ настигна Щаба на Съединенитѣ армии въ Люле Бургасъ на 19-и октомврий и оттамъ получи заповѣдь да се върне въ Лозенградъ, да прегледа турскитѣ орждия, да стъкми за действие нѣкои отъ тѣхъ и да изучи дали турскитѣ 7·5 см. полски скорострелни комплектни патрони могатъ да се употрѣбятъ отъ българскитѣ орждия. На 22-и октомврий техникътъ се върна въ Лозенградъ и намѣри, че турскитѣ орждия сж некомплектни — безъ мѣрници и поставки, а патронитѣ сж добри за стрелба съ българскитѣ орждия. За използуването на орждията той не можеше да направи нищо, а за използуването на турскитѣ шрапнелни патрони направи 160 ключове за поставяне запалкитѣ, и къмъ тѣхъ приложи напечатани таблици за четене турски цифри. Тия ключове още на 25-и октомврий изпрати въ I армия. Така че въ случай на нужда можеха да се използуватъ турскитѣ снаряди, отъ които имаше складирани въ голѣмо количество по всички ж.-п. станции.

Бидейки въ Стара-Загора, работилницата бѣше твърде много отдалечена отъ армиитѣ, та прояви твърде малка дейность. Затова, по заповѣдь отъ Щаба на действуващата армия, тя се премѣсти въ Лозенградъ. На 26-и октомврий пѫтува по желѣзницата до Ямболъ, а по-нататъкъ — по обикновенъ пѫть. Стигна въ Лозенградъ на 2-и ноемврий и се настани въ старитѣ казарми. Реквизира работилницата, материала и дърводѣлскитѣ машини на Бр. Билдиреви. Въ града се намираха почти всички сурови материали, необходими за една продължителна работа.

На 3-и ноемврий работилницата започна да функционира. Изпрати се въ околноститѣ на Бунаръ Хисаръ и Люле Бургасъ техникъ да събира изоставеното по бойното поле оржжие и се пристѫпи къмъ почистване и стъкмяване събраното отъ бойното поле и отъ раненитѣ войници. Организира се подреждане и почистване турскитѣ оржжия и поправката турскитѣ обозни коли, и се дадоха на команданта на ж.-п. ст. Лозенградъ срѣдства и работници за поправката на заловенитѣ локомотиви.

На 8-и ноемврий работилницата бѣ усилена съ трима офицери отъ Видинския крепостенъ батальонъ и 213 войници предимно отъ 8-а допълняваща батарея. Засиленията персоналъ се раздѣли на четири групи. Едната бѣ изпратена около Люле Бургасъ и Чорлу, другата — къмъ Бунаръ хисаръ, третата — остана въ Лозенградъ, а четвъртата — отиде къмъ Петра, Ески Полосъ и Ереклѐръ.

Всички събрани материали и оржжие се складираха въ Лозенградъ, кѫдето бѣха опредѣлени складове за всѣки видъ бойни запаси и други материали. За тая дейность персоналътъ се оказа недостатъченъ, та на 19-и ноемврий работилницата отново се засили съ 150 души отъ 8-а допълняваща батарея*).

*) Къмъ 1-и януарий 1913 г. бѣха събрани следнитѣ по-важни материали:

Турски. — 7·5 см. с. с. полски оржди: лафети съ тѣла — 87, предници — 215, ракли — 234, транспортни коли за снаряди — 124; 7·5 см. с. с. планин. оржди комплектъ — 4; 7·5 см. не с. с. планин. оржди комплектъ — 4; 8·7 см. не с. с. полски оржди: лафети съ тѣла — 24, предници — 23. Пушки „Маузеръ“ — 14037, пушки „Мартини“ 1360; картечници — 7. Снаряди: 7·5 см. с. с. полски: шрапнели — 30570, гранати — 8576; 7·5 см. планински: шрапнели — 4994, гранати — 1536; 8·7 см. не с. с. полски: шрапнели — 2611, гранати — 5407; 12 см. полски гаубични: шрапнели — 1819, гранати бризантни — 2837, гранати фугасни — 3575. Патрони: за пушка „Маузеръ“: обикновени — 76,800, островѝрхи — 10,836,180, халосни — 193,200; за пушка „Мартини“ — 735,000. Барутъ: черенъ — 4063 клгр., бездименъ — 305 клгр.

Български. — Пушки „Манлихеръ“ — 26.321; карабини — 16, бердани — 96.

Инженерно снабдяване.

Снабдяването въ I армия.

Инженерниятъ паркъ на I армия на 19-и октомврий бѣ пристигналъ въ Еникьой, и остана тамъ до 24-и. На 21-и той изпрати на 1-а дивизия 370 пехотни лопати, 196 пехотни киркомотики, а на 10-а дивизия — 306 пехотни лопати, 144 пехотни киркомотики и 98 брадви.

На 24-и октомврий паркътъ тръгна следъ армията, по маршрутъ Кумбурларъ — Люле Бургасъ (почивка) — Каристранъ — Еникьой (15 клм. западно отъ Чорлу) — Чорлу — Чукуръ Ченгелъ (почивка) — Куртулмушъ, кждето стигна на 31-и октомврий.

На 2-и ноемврий се получиха отъ II армия 75 ножици за рѣзане телъ. На 6-и ноемврий паркътъ получи отъ 2-а допълняваща пионерна рота 676 лопати, 340 киркомотики и 98 брадви; съ това попълни пехотния инструментъ въ парка.

На 19-и ноемврий паркътъ се премѣсти въ Фенеръ. Оттукъ, по заповѣдь отъ началника на инженернитѣ войски въ армията, паркътъ изпрати една команда отъ 20 дърводѣлци, 8 желѣзари и 2 слесари на ж.-п. ст. Кабачка да възстановятъ разрушения отъ турцитѣ желѣзно-пжтенъ мостъ. Освенъ това, изпратиха се въ дивизиитѣ 100 ножици за рѣзане телъ.

Сжщия день, предвидъ преминаването къмъ отбрана при Чаталджа, паркътъ изпрати на 1-а дивизия, въ Чакилъ, 1040 пионерни лопати, 1260 пионерни киркомотики, 4 лома, 2 боеви чука, 2 ржчни чука и телеграфни бланки.

На 24-и желѣзно-пжгниятъ мостъ при ж.-п. ст. Кабачка бѣ възстановенъ, и командата се върна въ Фенеръ. Сжщия день на 6-а дивизия, въ Албасанъ, бѣ изпратенъ 100 клгр. черенъ барутъ и 20 клгр. амониевъ хлоридъ (нишадъръ).

Инженерниятъ паркъ на 1-а пионерна дружина остана въ Айвали до 21-и октомврий, а на 22-и октомврий се премѣсти въ Люле Бургасъ. На 24-и октомврий паркътъ тръгна следъ дивизията, по маршрутъ Евреинъ Секисъ — седемь клм. западно отъ Чорлу — петь клм. западно отъ Чукуръ Ченгелъ (почивка) — Дерменкьой — Фенеръ — Сирдюкьой — Инджекьой, кждето пристигна на 31-и октомврий. Тукъ половината отъ парка се отдѣли и придаде къмъ 10-а дивизия.

На 1-и ноемврий паркъть остана на сжщото мѣсто и раздаде инструментъ на частитѣ отъ дивизията, а останалиятъ инструментъ, по разпореждане на дивизионния инженеръ, се закара при изхода на тѣснината Инджекьой—Чаталджа и остана

тамъ подъ ржка на частитѣ, ако имъ потрѣбва. Паркътъ остана на сжщото мѣсто до примирието, като раздаваше и прибираше инструмента до 10-и ноември на 1-а дивизия, а следъ тая дата и на 10-а дивизия, която укрепяваше позицията при Арнауткьой. Изобщо, паркътъ бѣ добре използуванъ по снабдяване дивизията съ окопенъ инструментъ, както въ сражението, така и следъ него.

10-а дивизия остана въ втора линия, та не стана нужда да взема инструментъ отъ своя инженеренъ паркъ. Едва на 10-и ноември дивизията се възползува отъ парка и то само при укрепяването позицията при Арнауткьой, на която бѣ разположенъ 48-и полкъ.

Инженерниятъ паркъ на 6-а пионерна дружина на 20-и октомврий се върна отъ Сатжкьой въ Тюркъ Бей, кждето остана до 23-и вечерьта. На 24-и тръгна следъ дивизията, по маршрутъ Ахмедъ Бей—Гечерлеръ, кждето, неизвестно защо, остана два дни. На 29-и отново тръгна следъ дивизията, по маршрутъ Вели Мешe —Куртулмушъ—Каджкьой, кждето пристигна на 31-и октомврий. Презъ нощьта срещу 2-и ноември паркътъ се раздѣли на две отдѣления. Първото отиде въ Чаталджа, при 2-а бригада, а второто — въ Инджесъ, при 1-а бригада. Отдѣленията на разсъмване бѣха на мѣстата си: първото отдѣление веднага раздаде инструментъ на частитѣ отъ 2-а бригада, а второто започна да отпуща материалъ отъ 3-и ноември. На 4-и ноември дветѣ отдѣления се подадоха напредъ: първото отдѣление се събра предъ гр. Чаталджа, на шосето за гарата, а второто се спрѣ на бивака на 1./6. бригада, при керамидарницата северно отъ града. На 5-и ноември командиръ̀тъ на 2./6. бригада още въ 5 ч. пр. пл. заповѣда да се изпратятъ шесть коли на гарата, откждето да се раздаде инструментъ на частитѣ по позицията. Обаче, докато тръгнатъ колитѣ и стигнатъ моста на Кара су, сражението почна, и бригадниятъ командиръ отмѣни заповѣдьта. Следъ прекратяване атаката, на 7-и ноември, първото отдѣление се оттегли въ Албасанъ, а на 8-и отново се върна въ Чаталджа; второто отдѣление отново се върна на бивака при Инджесъ. Отъ тѣзи мѣста паркътъ продължи да снабдява бригадитѣ съ инструментъ до примирието.

Общо взето, въ сражението при Чаталджа инженерното снабдяване бѣ устроено добре: армията използува своитѣ инженерни паркове, но, безспорно, най-добре използува инженерния паркъ 6-а дивизия.

Снабдяването въ III армия.

3-и армейски инженеренъ паркъ на 27-и октомврий предаде отъ Сарай на 4-а дивизия, въ Черкескьой, 500 пионерни и 200 пехотни лопати, 300 пионерни киркомотики, 100 пионерни брадви; на 5-а дивизия, на 30-и октомврий, въ Софасъ, — 2000 пионерни лопати, 1000 пионерни киркомотики и 300 пионерни брадви, потрѣбни за усилване изходната позиция при атаката на Чаталджанската укреп. позиция.

Освенъ това, презъ време и следъ сражението при Чаталджа до примирието на 20-и ноемврий паркътъ е далъ следния инструментъ:

Части	Лопати пионерни	Киркомотики пионерни	Брадви пионерни	Брадви пехотни
4-а дивизия	944	686	439	—
5-а дивизия	—	—	274	287
3-а дивизия	—	—	274	287
9-а дивизия	874	—	—	287

Инженерниятъ паркъ на 3-а пионерна дружина, пжтувайки следъ дивизията си, на 21-и октомврий стигна въ Йено и остана тамъ до 23-и октомврий. На 24-и октомврий тръгна следъ дивизията си, по маршрутъ Виза—Сарай—гр. Странджа (почивка)—с. Караманъ Дере—Софасъ, кждето стигна на 29-и октомврий. Тукъ паркътъ се раздѣли на три отдѣления, за всѣка бригада по едно.

При устройване изходната позиция за атаката на Чаталджанската укрепена позиция командиръть на 3-а пионерна дружина устрои главенъ инженеренъ складъ за возимъ окопенъ инструментъ при Софасъ и междинни: единъ — задъ дѣсния участъкъ на дивизията, при Калфакьой, и другъ — задъ лѣвия участъкъ, при Тарфа. Тъй като въ втория участъкъ мѣстностьта бѣ гориста, въ междинния магазинъ се дадоха и 250 пионерни брадви.

Инженерниятъ паркъ на 5-а пионерна дружина на 20-и октомврий бѣше въ Йено, а на 21-и се премѣсти въ Бунаръ Хисаръ и веднага изпрати на 1-а и 2-а бригади по петь коли, а на 3-а — деветь коли инструментъ. Но тъй като 1-а и 2-а

бригади се оттеглиха на почивка, още на следния день повърнаха инструмента. При настжплението къмъ Чаталджанската укреп. позиция инженерниятъ паркъ тръгна следъ дивизията. На 25-и, 26-и и 27-и октомврий паркътъ престоя въ Виза, кждето помогна за направата на полски фурни и прибра дадения на 3-а бригада деветь коли инструментъ. По-нататъкъ продължи пжтя по маршрутъ Сарай — Странджа — с. Караманъ Дере — Чифликкьой, кждето стигна на 31-и октомврий и остана до 3-и ноемврий. Отъ Чифликкьой изпрати деветь коли инструментъ на мостовата полурота, въ Бѣлградъ, за поправяне пжтищата. Следъ като намалѣ работата тамъ, шесть отъ тия коли се изпратиха на 2./20. дружина за поправяне пжтищата къмъ артилерийскитѣ позиции. Въ сжщото време паркътъ реквизира материали въ Чифликкьой и Караджакьой, уши 4000 землени торбички, и отпущаше на пионернитѣ роти инструментъ за приготвяне уреди за преодоляване изкуствени препятствия. На 4-и ноемврий, при почване сражението, паркътъ се премѣсти северозападно отъ Тарфа. Тукъ той раздаде: на 45-и полкъ — 1000 торбички, 100 пехотни лопатки и 87 пехотни брадви; на 46-и полкъ — 1000 торбички, на 18-и полкъ — 900 торбички, 100 пехотни лопатки и 100 пехотни брадви; на 20-и полкъ — 1450 торбички и въ пионернитѣ роти за временна употрѣба — 98 брадвички и 45 ножици за рѣзане телъ. Освенъ това, разтовари инструментъ и натовари уредитѣ за преодоляване препятствията. Въ това положение останаха колитѣ на 4-и, 5-и и 6-и, следъ което разтовариха уредитѣ. На 9-и ноемврий паркътъ образува инженерно депо. Отъ това депо раздаваше инструментъ и го прибираше до сключване примирието (20-и ноемврий). Изобщо, дивизията, бидейки въ втора линия, почувствува нужда отъ инструментъ главно за поправка и направа на пжтища и за тая цель използува парка си предъ и въ време на сражението.

Инженерниятъ паркъ на 9-а пионерна дружина до 22-и октомврий бѣше въ Ортакчи, подъ Одринъ. На 23-и тръгна следъ дивизията, съ дивизионния обозъ, къмъ Чаталджанската укреп. позиция, по маршрутъ Ениджи — Лозенградъ — Бунаръ Хисаръ (почивка) — Чаклж — Сарай; тукъ паркътъ разтовари инструмента, натовари тухли и ги закара на гара Черкескьой за направа полски фурни. На 30-и октомврий отиде въ Сарай, натовари инструмента и се върна въ Черкескьой. На 31-и октомврий и 1-и ноемврий паркътъ прекарва тухли отъ с. Черкес-

кьой за гарата, потрѣбни за постройка на фурни. На 2-и ноември паркътъ пристигна на ж.-п. ст. Кабачка, на 3-и — въ Акъ Аланъ, а на 4-и, въ 4 ч. пр. пл., преди почване боя, стигна въ Субатчую и раздаде бомби и по 50 ножици за рѣзане телъ на 1-а и 2-а пионерни роти. И тъй, до почване сражението инженернитъ паркъ не е използуванъ, само поради това, че бѣ употрѣбенъ да превозва тухли за постройка фурни на гара Черкескьой. Следъ прекратяване атаката, паркътъ раздава инструментъ на частитѣ за укрепяване позициитѣ и построяване землянки и съ колитѣ си прекарва материали за сжщата цель.

4-а дивизия въ сражението при Чаталджа бѣ въ втора линия. Тя имà нужда отъ своя инженеренъ паркъ едва следъ сражението, когато излѣзе въ първа линия.

На 31-и ноември пристигнаха въ Черкескьой 14 коли съ бомби. Тѣзи бомби бѣха опредѣлени за 9-а дивизия, още докато бѣше подъ Одринъ. Когато тръгна дивизията, бомбитѣ се снаредяваха въ Михаличъ, и, следъ като се снаредиха, настигнаха инженерния паркъ въ Черкескьой. Оттукъ командирътъ на 9-а пионерна дружина ги изпрати на 1-и ноември съ началника на инженерния паркъ, да бждатъ раздадени на частитѣ отъ 9-а дивизия. Пжтувайки да настигне дивизията, началникътъ на парка закара бомбитѣ въ Ерменикьой, кждето бѣ задържанъ отъ Щаба на армията. Бомбитѣ бѣха разпредѣлени поравно между дивизиитѣ отъ III армия и предадени на 4-и ноември, сутриньта, когато сражението вече бѣше почнало. Войницитѣ не знаеха да си служатъ съ тѣхъ.

Изобщо, отъ сведенията, които има, се вижда, че инженерното снабдяване въ III армия се е извършвало удовлетворително; инженернитѣ паркове, съ изключение този на 9-а дивизия, сж използувани напълно.

Санитарна служба.

Холерната епидемия въ I армия.

Презъ нощьта срещу 28-и октомврий командирътъ на 2-а конна бригада, въ Чорлу, донесе въ Щаба на I армия, че въ 4-и коненъ полкъ, квартируващъ въ тамошната казарма, единъ войникъ заболѣлъ съ признаци на холера. Началникътъ на санитарната часть въ I армия и лѣкаритѣ отъ дезинфекционния отрядъ отидоха веднага и опредѣлиха клинически, че войникътъ действи-

телно е боленъ отъ азиатска холера; сѫщото се констатира и бактериологически. Лѣкаритѣ заключиха, че войникътъ е заразенъ въ чифл. Сармасаклѫ, кѫдето 4-и коненъ полкъ бѣ пренощувалъ две нощи на мѣстото на една турска болница.

Началникътъ на санитарната часть въ I армия направи прегледъ на всички войници, които сѫ били въ съприкосновение съ болния до неговото заболяване, и подозрителнитѣ се изолираха, а останалитѣ се туриха подъ карантина. Заповѣда да изкопаятъ отдѣлни нуждници за изолиранитѣ, а Конната дивизия бѣ изпратена въ карантиненъ районъ.

Началникътъ на санитарната часть донесе за случая въ Санитарната инспекция и предупреди дивизионнитѣ лѣкари да вематъ мѣрки за откриване първитѣ съмнителни случаи.

Освенъ това, командуващиятъ I армия издаде наредба, въ която препоржчваше следнитѣ мѣрки: Частитѣ да не се разполагатъ по бивши турски биваци и квартири; войницитѣ да не излизатъ безъ нужда отъ района на бивака; сурови зеленчуци и овощия да не се употрѣбяватъ за храна, а продукти, които дразнятъ пищеварителнитѣ органи, да се избѣгватъ; да се готви предимно оризъ; да не се пие прѣсно вино и, по възможность, непреварена вода; на кладенци съ вода отъ съмнително качество да се поставя стража; турски дрехи и вещи да не се употрѣбяватъ преди да се дезинфекцират; плененитѣ турци да се преглеждатъ и държатъ подъ карантина десеть дни; съмнителнитѣ болни да се изолиратъ и изпращатъ въ опредѣлената болница въ Чанта съ особени линейки.

На 7-и ноември съ наредба на частитѣ се препоржчаха и следнитѣ мѣрки за борба съ епидемията: Водата, ако не може да се превари, за пиене да се пречисти съ калиевъ хипермангатъ по две кристалчета на манерка, като се обезцвѣти съ бучка захарь; за миене да се употрѣбява въ двойно по-голѣмо количество калиевъ хипермангатъ; сѫдоветѣ да се миятъ съ кипеща вода; войницитѣ да покриватъ съ лопата изпражненията си, за което да наблюдаватъ дневални; на заболѣлитѣ отъ диария съ повръщане да се дава на день по 5—8 капки йодна тинктура, разрѣдена въ чаша вода.

Холерата избухна изведнъжъ въ всичкитѣ части и презъ днитѣ на сраженето при Чаталджа достигна пълния си разгаръ. Тъй като по главната артерия на армията въ гр. Чорлу, Чанта и Фенеръ се образуваха гнѣзда отъ изостанали отъ холера войници, за прибирането и лѣкуването имъ въ тия мѣста се

откриха болници за болни отъ холера, а именно: една — въ новитѣ казарми на Чорлу, две — въ Чанта и три — въ Фенеръ, а къмъ края на холерната епидемия се откри такава болни а и въ турския кварталъ на гр. Чаталджа.

Борбата съ епидемията се затрудняваше, главно, поради липса на достатъчно сѫдове за преваряване водата и носенето ѝ по позициитѣ, а пъкъ малко войници имаха манерки; калиевъ хипермангатъ късно се достави; нѣмаше и дезинфекционни срѣдства. Епидемията намалѣ едва къмъ половината на ноември, а въ началото на декември вече имаше само единични случаи.

Останаха само холерни гнѣзда, които избухваха тукъ-тамъ. Така, въ началото на декември избухна холера между населението въ с. Чанта — заболѣха 91 човѣка и умрѣха 56. Притекоха се на помощь Лазаретътъ на 1-а дивизия и 1-а полска болница отъ 10-а дивизия, и епидемията се прекрати въ десеть дни. Друго гнѣздо се образува между войницитѣ отъ 1-и дивиз. продоволственъ транспортъ, между които се констатираха здрави съ холерни вибриони.

Презъ санитарнитѣ учреждения на I армия минаха следното число болни отъ холера:

Санитарно учреждение	Мѣстонахождение	Число на болнитѣ
Въ 1./1. полуподвижна болница	Чаталджа	281
Въ 2./6. полска болница	Фенеръ	753
Въ 3./6. полска болница	Чанта	1,171
Въ 1./10. полска болница	Чанта	1,780
Въ 2./10. полска болница	Фенеръ	1,332
Въ 3./10. полска болница	Чорлу	14,914
Въ 5./10. полска болница	Фенеръ	717
		Всичко: 20,948

Обаче, нѣкои болни сѫ минали презъ две учреждения, а, освенъ това, въ Чаталджанската болница постѫпваха и болни отъ III армия, та числото на болнитѣ отъ холера е по-малко, както се вижда отъ сведенията — приложения №№ 1 и 3.

Холерната епидемия въ III армия. На 29-и октомврий началникътъ на Санитарната часть въ III армия получи отъ началника на 3-а дивизия, въ Караманъ Дере, донесение, че въ 11-и полкъ имало холеренъ смъртенъ случай, констатиранъ клинически. Имало и петь заболявания подозрителни. Взети били мѣрки за изолиране и дезинфекциране. Сжщия день той получи донесение и отъ началника на 4-а дивизия, че при ж.-п. ст. Синекли единъ войникъ отъ 8-и полкъ и двама — отъ 5-и не с. с. артилер. полкъ умрѣли съ всички признаци на азиатска холера. И двамата дивизионни началници молѣха да се изпрати армейскиятъ бактериологъ, за да изследва болестьта, и Летещиятъ дизинфекционенъ отрядъ за борба съ нея.

Съ шифрована телеграма началникътъ на Санитарната часть донесе въ Санитарната инспекция и помоли да се изпратятъ лѣкари бактериолози, аптекари, сублиматъ, карболова киселина, сапунъ, чай, захарь и др.

На 31-и се получи донесение отъ началника на 9-а дивизия, че имало три заболявания съ признаци на холера, и молѣше да се изпрати бактериологъ за изследване и химикали за пречистване водата.

Заедно съ това, началницитѣ на дивизиитѣ донасяха, че сж взели всички възможни мѣрки за ограничение епидемията. Въпрѣки това, епидемията избухна съ голѣма бързина, и на 31-и, когато Щабътъ на III армия стигна въ Ерменикьой, началникътъ на Санитарната часть прегледа разположения на квартири въ това село 43-и полкъ и намѣри следното:

„Половината отъ войницитѣ болни отъ диария; 5—600 души тежко болни бѣха се натрупали въ и около тритѣ полкови лѣчебници въ селото. Лѣкаритѣ отъ полка, макаръ че работѣха денонощно, не успѣваха да отдѣлятъ холернитѣ отъ другитѣ болни. Имаше съ десетки болни, които стоеха още изъ двороветѣ, повръщаха, ходѣха постоянно по нужда, и нѣкои даже бѣха въ агония. И въ квартиритѣ имаше такива войници; имаше и умрѣли.“

Тогава началникътъ на Санитарната часть заповѣда на дивизионнитѣ лѣкари да привлѣкатъ всичкитѣ си болници и имъ препоржча мѣрки за случая.

На 1-и и 2-и ноември болестьта взе голѣми размѣри — като се извади 9-а дивизия, — отъ останалитѣ дивизии на армията голѣма часть отъ войницитѣ бѣха болни. „При това заболяване

анблокъ на половината отъ армията — пише началникътъ на Санитарната часть — на санитарния персоналъ, който бѣше твърде ограниченъ, бѣ абсолютно невъзможно да прибере болнитѣ отъ полето и селата, да ги сортира, изолира и даде необходимата медицинска помощь. Санитарниятъ персоналъ не успѣваше даже да погребва умрѣлитѣ, а камо ли да помисли и за дезинфекция на полетата бивацитѣ и жилищата."

Числото на заболѣлитѣ отъ 29-и октомврий, когато избухна холерата, до 5-и ноемврий, когато се реши Чаталджанското сражение, по дни се вижда отъ сведенията — приложения №№ 1 и 3.

Развитието на холерната епидемия се вижда отъ сжщитѣ приложения. Числото на заболѣлитѣ до 5-и ноемврий, включително, възлиза на 14,526 души; отъ тѣхъ умрѣли 1,038, оздравѣли около 8,000 души. Обаче, оздравѣлитѣ не бѣха още годни за действие.

Всичко заболѣли отъ холера въ III армия до 20-и ноемврий, включително, 35,854 човѣка; отъ тѣхъ сж умрѣли 4,514 души. Къмъ тая цифра, обаче, трѣбва да се прибавятъ още около 500 души умрѣли въ болницитѣ изъ тила, за които е съобщено въ частитѣ презъ декемврий и януарий.

Санитарната служба въ дивизиитѣ отъ I армия.

10-а дивизия. — При настжплението къмъ Чаталджа 10-а дивизия бѣ следвана отъ всичкитѣ си санитарни учреждения. Дивизионниятъ лазаретъ тръгна на 24-и, и следваше маршрута Кара Мусулъ—Кара Сенитъ—Чорлу, кждето престоя на 27-и и 28-и октомврий. Числото на болнитѣ въ лазарета се увеличаваше, и достигна 111. На 27-и лазаретътъ продължи за Чанта—Фенеръ, кждето остана до 4-и ноемврий, като изпращаше санитарния персоналъ по околнитѣ села да събира болнитѣ и да ги пренася въ болницитѣ, открити въ Чанта и Фенеръ. Сжщия день лазаретътъ се премѣсти въ Албасанъ, кждето се разкри и работи презъ време на Чаталджанското сражение до първото примирие.

1-а полска болница тръгна на 25-и октомврий отъ Люле Бургасъ и презъ Каристранъ стигна на 26-и въ Чорлу, кждето прие болнитѣ отъ дивизионния лазаретъ. На 31-и тя се премѣсти въ Чанта, кждето се разкри и работи презъ време на Чаталджанското сражение.

4-а полска болница престоя въ БабаЕски до 4-и ноември, когато тръгна по маршрутъ Люле Бургасъ—Каристранъ—Чорлу—Чанта и стигна на 8-и въ с. Фенеръ, кѫдето се разкри и почна да работи.

2-а полска болница се премѣсти и се откри така сѫщо въ Фенеръ, а 3-а — въ Чорлу[1]).

Загубитѣ на 10-а дивизия въ сражението при Чаталджа сѫ показани въ сведението — приложение № 2.

1-а дивизия. — Съ настѫпването на дивизията къмъ Чаталджа, настѫпиха и санитарнитѣ учреждения. Дивизионниятъ лазаретъ тръгна на 24-и октомврий отъ Люле Бургасъ и презъ Ахцакю стигна на 25-и въ Чорлу. На 26-и се премѣсти въ чифл. Хаджи Сереметъ, кѫдето престоя до 28-и. На 29-и нощува въ Фенеръ, на 30-и — въ Каджкьой, кѫдето престоя до 2-и ноември, когато се отправи за Инджекьой, а на 4-и се премѣсти въ с. Чакилъ, кѫдето откри превързоченъ пунктъ.

1-а полска болница тръгна отъ Еникьой за Люле Бургасъ на 31-и октомврий. Въ последния градъ престоя единъ день да чака указания. На 2-и ноември продължи марша за Каристранъ—Чорлу—Юсускьой, кѫдето престоя два дни, и на 7-и пѫтува за Кущемиръ—Фенеръ, кѫдето стигна на 8-и и почна да работи.

2-а полска болница, следъ като евакуира раненитѣ, тръгна на 26-и октомврий за Люле Бургасъ, кѫдето престоя на 27-и, 28-и и 29-и, за да чака разпореждане. На 30-и продължи за Чорлу, кѫдето стигна на 31-и вечерьта. На 1-и ноември стигна въ Юсускьой, откѫдето тръгна на 6-и ноември за с. Гюджукъ Сейменъ. На 7-и стигна въ Каджкьой, кѫдето се разкри и почна да работи.

3-а полска болница на 23-и октомврий се премѣсти отъ Ениджи въ Кавакли, кѫдето се разкри и престоя до 29-и, когато замина за Чорлу по маршрутъ Еникьой—Айвали—Каристранъ—Мухаджиръ Еникьой (Вакъвкьой) и на 2-и стигна въ Чорлу, кѫдето престоя на 3-и, 4-и и 5-и ноември, и на 6-и отиде въ Юсускьой, кѫдето се разкри и започна да работи.

4-а полска болница на 28-и октомврий се премѣсти отъ Ениджи въ Кавакли. На 31-и се премѣсти въ Люле Бургасъ, а на 2-и ноември тръгна за Каристранъ—Чорлу, кѫдето стигна на 3-и и се установи като етапна болница.

[1]) Кога и какъ сѫ се премѣстили 2-а и 3-а болници, нѣма сведения.

1-а полуподвижна болница пристигна въ Гердели, кѫдето работи три дни, а следъ това се премѣсти въ Лозенградъ[1]).

2-а полуподвижна болница получи заповѣдь да се върне въ Татарларъ, което и направи на 24-и. На 28-и и тя получи заповѣдь да отиде въ Лозенградъ, кѫдето стигна на 29-и, следъ като преспа въ Ениджи. Тамъ дветѣ болници работиха заедно.

На 4-и ноември дветѣ болници тръгнаха по маршрутъ Колиби—Ахмедъ Бей и на 6-и стигнаха Чорлу, кѫдето се разкриха и започнаха да работятъ.

Санитарни данни за здравното състояние на дивизията въ похода отъ Люле Бургасъ къмъ Чаталджа нѣма, но последното, макаръ и влошено, все още бѣше удовлетворително.

Загубитѣ на 1-а дивизия въ сражението при Чаталджа сѫ показани въ сведението — приложение № 2.

6-а дивизия. — При настѫпването на 6-а дивизия къмъ Чаталджа здравното състояние на дивизията бѣше все още удовлетворително, макаръ поради нередовната и лоша храна, замърсената вода и лошото време да се влошаваше отъ день на день. Въ 3-и полкъ се появи диария и дезинтерия. На 24-и октомврий имаше 80 болни отъ тая болесть; отъ 21-и до 28-и се евакуираха отъ полка 51 болни отъ разни болести. И въ другитѣ полкове положението не бѣ по-добро — и въ тѣхъ се явиха случаи отъ диария и дезинтерия.

Дивизионниятъ лазаретъ на 22-и и 23-и октомврий продължи да обезврежда бойното поле. На 24-и той се премѣсти въ Ахмедъ Бей, на 25-и — въ Гечерлеръ, а на 26-и — въ Вели Меше, кѫдето престоя на 27-и. На 28-и лазаретътъ стигна въ Бейджилеръ, на 29-и — Авренъ, а на 30-и получи заповѣдь и се върна въ Кара Синанъ, на 31-и се премѣсти въ Каджкьой. На 3-и ноември лазаретътъ се премѣсти до рѣчицата, която пресича пѫтя Инджесъ — Чаталджа; тамъ откри превързоченъ пунктъ презъ време на сражението при Чаталджа.

1-а полска болница тръгна на 25-и октомврий отъ Тюркъ Бей, по маршрутъ Ахмедъ Бей — Софуларъ — Кара Мехмедъ — Вели Меше, и на 30-и октомврий стигна въ Фенеръ. На 4-и ноември се премѣсти въ Каджкьой, кѫдето стигна вечерьта, разкри се и започна да приема болни и ранени.

2-а полска болница на 24-и се премѣсти отъ Иванкьой въ Тюркъ Бей, а на следния день тръгна отъ тамъ заедно съ 1-а

[1]) Кога и какъ е станало това, нѣма данни.

болница за Фенеръ, кѫдето се откри и започна да действува, като откри и едно инфекциозно отдѣление.

3-а болница тръгна на 24-и отъ Иванкьой по маршрутъ Тюркъ Бей — Сѫтжкьой (дневка) — Гечерлеръ, кѫдето престоя два дни, — Кара Мехмедъ — Бююкъ Чаушли и стигна на 1-и ноември въ Чанта, кѫдето започна да работи, като откри и отдѣление за холерно болни.

Заедно съ 3-а болница пѫтува и 4-а до Бююкъ Чаушли. Отъ тамъ последната замина за Гюджукъ Сейменъ, откѫдето на 4-и ноември отиде въ Фенеръ, кѫдето се разкри и започна да работи.

1-а полуподвижна болница тръгна на 4-и ноември отъ Лозенградъ по маршрутъ Домусъ Орманъ — Кючукъ Каристранъ и на 6-и стигна въ Чорлу, кѫдето се разкри и почна да работи.

2-а полуподвижна болница тръгна заедно съ 1-а по маршрутъ Люле Бургасъ — Гечерлеръ и на 6-и стигна въ Чорлу, кѫдето се разкри и започна да работи.

Щомъ почна сражението при Чаталджа, лѣкаритѣ на 3-и полкъ откриха три превързочни пункта: единъ на източния, другъ на южния край и трети западно отъ селото Езетинъ. Но тъй като патронниятъ обозъ на полка бѣ спрѣлъ близо до третия пунктъ, турцитѣ откриха огънь по това мѣсто; старшиятъ лѣкарь премѣсти пункта въ селото и то въ джамията, като се надяваше, че светостьта на зданието ще попрѣчи на турцитѣ да стрелятъ по него. Обаче, едва бѣха превързали 50 души, и турската артилерия обсипа джамията съ снаряди. Стенитѣ на джамията бѣха пробити, и минарето — съборено върху раненитѣ. Старшиятъ лѣкарь свали женевскитѣ флагове, прикри тежко раненитѣ при основитѣ на стенитѣ, а леко раненитѣ пръсна встрани, като имъ заповѣда поединично да се измъкнатъ отъ селото. Превързочнитѣ пунктове, обаче, продължиха да работятъ.

Презъ деня полковитѣ линейки бѣха скрити въ единъ оврагъ, и тежко раненитѣ бѣха събрани едва вечерьта и презъ нощьта. Две команди санитари подъ наблюдението на лѣкарь обиколиха презъ нощьта бойното поле до рѣката и събраха всички тежко ранени.

Западно отъ Езетинъ, до желѣзно-пѫтната линия, бѣше построена една тортуазна палатка, кѫдето единъ лѣкарь лѣкуваше болнитѣ отъ холера и други болести. Тукъ, отдѣлно отъ болнитѣ, се събираха леко и тежко раненитѣ и се евакуираха

за дивизионния лазаретъ. Но тъй като отъ дивизионния лазаретъ изпратиха 34 носилки и то само единъ пѫть, останаха тежко ранени неевакуирани. Едва на 5-и ноември съ 43 коли отъ парковия транспортъ евакуираха за ж.-п. ст. Синекли 120 ранени, а презъ деня се евакуираха всички болни и ранени съ носилки. Превързочнитѣ пунктове продължаваха да работятъ и на 5-и, но раненитѣ бѣха малко — само 13 души. На 6-и ноември — сѫщо.

15-и полкъ на 4-и ноември откри превързоченъ пунктъ задъ дветѣ дружини северно отъ с. Езетинъ, а на 5-и се пренесе въ селото, кѫдето остана и на 6-и. Прибирането на раненитѣ, поради артилерийския огънь, бѣше трудно. Впрочемъ, отъ тоя полкъ раненитѣ бѣха малко.

Старшиятъ лѣкарь на 35-и полкъ откри превързоченъ пунктъ при ж.-п. ст. Чаталджа, обаче тамъ остави само единъ лѣкарь, а той и останалитѣ лѣкари бѣха при полка, въ предната линия, и тамъ даваха първа помощь.

Старшиятъ лѣкарь на 36-и полкъ откри превързоченъ пунктъ така сѫщо на ж.-п. ст. Чаталджа. На пункта, обаче, бѣха всички лѣкари, което бѣше неудобно, защото бойната линия бѣше четири километра напредъ.

Артилерийскиятъ полкъ откри превързоченъ пунктъ на единъ километъръ задъ артилерийската позиция.

Дивизионниятъ лазаретъ откри превързоченъ пунктъ на мѣстото, кѫдето бѣше, т. е. на пѫтя Инджесъ—Чаталджа, тамъ, кѫдето се пресича отъ рѣката. Носачитѣ носѣха тежко раненитѣ отъ полковитѣ превързочни пунктове, а леко раненитѣ идѣха пеша. Въ дивизионния превързоченъ пунктъ раненитѣ се подкрепяваха съ конякъ и чай, а следъ това се евакуираха въ 1-а полска болница, разположена въ Каджкьой. На 4-и ноември се евакуираха 334 ранени, повечето пеша и само една малка часть съ коли отъ 1-а полска болница или реквизирани. Останаха на пункта около 300 ранени, превързването на които трая до 1 ч. 30 м. презъ нощьта. На 5-и се евакуираха съ колитѣ на огнестрелния паркъ и на продоволствения транспортъ 639, на 6-и ноември — 416 човѣка и погребаха 10, умрѣли отъ ранитѣ си, а на 7-и се евакуираха 103 ранени.

За да не се натрупватъ раненитѣ, на 5-и ноември дивизионниятъ лѣкарь, д-ръ Миховъ, разпореди — 1-а и 2-а полски болници да приематъ раненитѣ и да ги евакуиратъ въ Лозен-

градъ съ колитѣ на 1-а и 4-а полски болници. На 8-и ноември сѫщиятъ заповѣда — да се евакуиратъ раненитѣ отъ 4-а болница съ колитѣ на 2-а, 3-а и 4-а болници.

Санитарнитѣ власти, поради борбата съ епидемиитѣ и поради многото ранени и болни, не сѫ водили установенитѣ отчети. Загубитѣ на дивизията отъ 3-и до 10 ноември, споредъ донесенията на строевитѣ началници, сѫ показани въ сведението — приложение № 2.

Санитарната служба въ дивизиитѣ отъ III армия*).

9-а дивизия. — 9-а Плѣвенска дивизия, безъ 3-а бригада, влѣзе въ състава на III армия на 23-и октомврий. Презъ похода на дивизията отъ Одринъ до Чаталджа здравното състояние на частитѣ въ началото бѣше добро, но въ края на октомврий то се влоши отъ появяване разстройство въ пищеварителнитѣ органи и отъ холерата.

Дивизионниятъ лазаретъ бѣ раздѣленъ на три отдѣления, отъ които 3-о и 2-а полска болница останаха при 3-а бригада, а другитѣ две заминаха съ дивизията за Чаталджа. 1-о отдѣление тръгна съ 1-а бригада на 23-и октомврий отъ Гебилеръ по маршрутъ Ениджи — Лозенградъ — Йено — Бунаръ Хисаръ — Виза — Сарай — Йеникьой — ж.-п. ст. Синекли и стигна на 31-и октомврий въ Курткьой. Тукъ за пръвъ пѫть се констатираха два холерни случая, отъ които единиятъ смъртенъ. На 1-и ноември отдѣлението трѣбваше да замине следъ бригадата, обаче, поради холерноболнитѣ, които се намираха въ него (отъ 4-и полкъ 20, отъ които 6 умиращи, отъ 17-и полкъ—16 души), то остана, докато ги евакуира. Едва привечерь, следъ като изпрати 30 отъ холернитѣ болни въ полската болница на 4-а дивизия въ с. Бекерли, натовари останалитѣ холерни и отиде въ Ерменикьой. На 2-и ноември отдѣлението стигна въ Акъ Аланъ, отдето изпрати холернитѣ въ 3-а полска болница, а на 3-и ноември стигна и се разкри западно отъ Чанакча, кѫдето работи презъ време на сражението.

2-о отдѣление отъ дивизиония лазаретъ тръгна на 22-и отъ Кършалѫ по маршрутъ Хаджикьой — Сомурджалия — Ениджи — Ускюпъ Дере—Йено—Виза—Едрикьой—Йеникьой—Мандра, кѫдето почива на 31-и октомврий. На 1-и ноември продължи за Ерменикьой—Акъ Аланъ—моста на р. Кара су, южно отъ Су-

*) Сведения за санитарната служба въ 3-а Балканска дивизия нѣма.

батчую, а на 4-и ноември се премѣсти южно отъ Уклали, кѫдето се разви и работи.

1-а, 4-а и 6-а полски болници тръгнаха на 22-и отъ Чомлекъ Акъ Бунаръ по маршрутъ Провадия — Селиолу — Лозенградъ — Бунаръ Хисаръ—Тузакли, кѫдето престояха три дни, погребаха 280 трупа на български войници и събраха и предадоха за погребение други 200 трупа. На 30-и пристигнаха въ Виза, кѫдето останаха да чакатъ заповѣдь. На 3-и болницитѣ узнаха, че трѣбва да вървятъ бърже за ж.-п. ст. Кабачка, и тръгнаха по маршрутъ Г. Манука — ж.-п. ст. Синекли и на 5-и ноември 1-а и 4-а болници стигнаха въ Субатчую, кѫдето се разкриха.

На 18-и октомврий 3-а полска болница, следъ като евакуира всички находящи се у нея ранени и болни, по заповѣдь отъ командира на 1./9. бригада, тръгна отъ с. Хаскьой (северозападно отъ Одринъ) по маршрутъ Чомлекъ Акъ Бунаръ — Ортакчи — чифл. Хаджи Омуръ, кѫдето почива на 22-и октомврий. На следния день продължи пѫтя по маршрутъ Ениджи — Лозенградъ — Йено. Пѫтуването по новотрасираното, разкаляно отъ дъждоветѣ и издълбано отъ усиленото движение шосе бѣше много тежко. На 26-и тръгна по маршрутъ Бунаръ Хисаръ — Виза—Сарай—Рамаданъ Дере—Бююкъ Ханъ—Курткьой — Ерменикьой — Акъ Аланъ, кѫдето стигна на 2-и ноември и се разположи западно отъ селото. Тамъ болницата установи клинически появяването на холерата между войницитѣ. Болницата бѣ опредѣлена за инфекциозно болни. Въ Акъ Аланъ болницата работи до 18-и декември, следъ което се премѣсти на ж.-п. ст. Синекли, кѫдето остана до 24-и януарий 1913 година.

6-а полска болница се отдѣли отъ ж.-п. ст. Кабачка и отиде въ Акъ Аланъ, кѫдето се разкри и започна да работи.

5-а полска болница тръгна на 23-и отъ Юскюдаръ за Чомлекъ Акъ Бунаръ, отдето, безъ да получи заповѣдь, по инициативата на своя началникъ, на 28-и замина по маршрутъ Гечкенли—Лозенградъ. Въ последния градъ престоя единъ день, за да си набави храна и нѣкои вещи. На 31-и, пакъ безъ заповѣдь, продължи за Бунаръ Хисаръ—Виза—Сарай—Йеникьой—ж.-п. ст. Синекли, кѫдето стигна на 4-и ноември. Тукъ началникътъ получи телеграфическа заповѣдь отъ командира на 2-а бригада — болницата на 5-и да бѫде въ Акъ Аланъ. Въ казания день болницата стигна въ това село, разкри се и почна да работи.

1-а и 2-а полуподвижни болници тръгнаха на 22-и отъ Ташлѫ Мюселинъ и отъ Константиново по маршрутъ Чомлекъ Акъ Бунаръ—Селиолу — Ениджи и на 25-и стигнаха въ Лозенградъ. 1-а болница остана тамъ, разкри се на 1-и ноември и почна да лѣкува незаразителни болни, а 2-а болница на 26-и октомврий продължи пѫтя за Йено, кѫдето чака заповѣдь, на 30-и отиде въ Бунаръ Хисаръ, а на 2-и ноември — въ Сарай, кѫдето се откри на 5-и и почна да работи.

Въ боя при Чаталджа командиръть на 4-и полкъ указа мѣсто за превързочния пунктъ — задъ хребета два километра северозападно отъ с. Чанакча, и, когато полкътъ напредне, пунктътъ да се премѣсти въ самото село. Сутриньта полковиятъ лѣкарь откри пункта, кѫдето задържа лѣкаритѣ, а ротнитѣ санитарни подофицери и носачи изпрати на бойната линия да даватъ медицинска помощь и да пренасятъ раненитѣ и болнитѣ. Скоро, обаче, пунктътъ започна да се обстрелва. Една палатка бѣ съборена, единъ конюхъ и два коня ранени и единъ конь убитъ. Полковиятъ лѣкарь премѣсти пункта при изхода на тѣсninата, която иде западно отъ Чанакча. Тамъ бѣше и отдѣлението отъ дивизионния лазаретъ. Къмъ 3 ч. сл. пл. започнаха да пристигатъ ранени, и числото имъ се увеличи толкова много, че превързването трая до 3 ч. сл. полунощь. Тежко раненитѣ превързваха въ Чанакча и пренасяха въ лазарета.

На 5-и ноември още отъ сутриньта започнаха да идатъ ранени. Къмъ 2 ч. сл. пл. тия пунктове бѣха обстреляни съ артилерийски огънь, и раненитѣ, които се бѣха натрупали тукъ, се пръснаха. Двата пункта се прнмѣстиха на единъ и половина километра северозападно и тамъ продължиха да работятъ до края на боя.

Командиръть на 17-и полкъ бѣше опредѣлилъ мѣсто за превързоченъ пунктъ — задъ височината, която се издига западно отъ с. Кестенликъ, и, следъ като полкътъ напредне, пунктътъ трѣбваше да се премѣсти въ самото село. Полковиятъ лѣкарь откри пункта, обаче турската артилерия започна да обстрелва гаубичната батарея, която бѣше разположена наблизо, та пунктътъ се принуди да се премѣсти въ с. Уклали, кѫдето се раздѣли на две части, които застанаха на двата пѫтя, водещи отъ позицията за селото. Тъй като мѣстностьта навсѣкѫде се поражаваше, ранени не дойдоха до 3 ч. сл. пладне. Следъ това започнаха да идватъ, а вечерьта нахлуха масово, и приготвенитѣ петь стаи се оказаха недостатъчни. Превързването трая цѣла нощь и свърши

въ 6 ч. пр. пл. на 5-и ноември. Тежко раненитѣ се пренасяха до с. Кестенликъ отъ носачитѣ и отъ войници, назначени за това, а оттамъ до превързочния пунктъ въ Уклали и по-назадъ — съ санитарнитѣ коли и съ петь коли отъ домакинския обозъ. Раненитѣ се евакуираха направо въ Субатчую, безъ да минаватъ презъ дивизионния лазаретъ, който се намираше северно отъ селото. Тъй като дивизионнитѣ болници на 9-а дивизия не бѣха пристигнали, часть отъ раненитѣ се предадоха на 4-а полска болница отъ 4-а дивизия, която бѣ въ Субатчую, а другата часть настаниха по кжщитѣ.

По сжщия начинъ превързочниятъ пунктъ на 17-и полкъ продължи работата и на 5-и ноември. Привечерь, поради отеглянето на частитѣ, по заповѣдь на командира на полка, подъ прикритието на една рота, която зае окрайнината на Кестенликъ, пунктътъ работи до срѣднощь, и се прибраха и пренесоха всички ранени отъ това село, а до 6 ч. сутриньта, на 6-и ноември, съ помощьта на колитѣ отъ 1-а полска болница, която бѣ пристигнала въ Субатчую, се пренесоха въ последното село всички ранени.

Дивизионниятъ лазаретъ, както се каза, работи съ превързочния пунктъ на 4-и полкъ. И той евакуираше раненитѣ въ Субатчую, кждето тѣ биваха настанявани по кжщитѣ, понеже находящата се въ това село болница отъ 4-а дивизия не ги приемаше. Следъ пристигането на 1-а полска болница отъ дивизията, раненитѣ бѣха прибрани въ нея.

1-а полска болница пристигна въ Субатчую на 5-и ноември, въ 6 ч. вечерьта, следъ като бѣ изминала 45 километра пжть, веднага се разкри и прибра часть отъ раненитѣ подъ палатки, защото не можеха да се събератъ всички въ кжщитѣ. Колитѣ се изпратиха да докаратъ ранени. Заедно съ раненитѣ идваха и болни отъ диария, и последнитѣ не се отдѣляха, тъй като още не се знаеше за холерата, нито пъкъ имаше време да се изследватъ диаричнитѣ. Когато се появи съмнение за холера, болнитѣ отъ диария се отдѣлиха въ особена палатка.

На 6-и, сутриньта, пристигна и се откри и 4-а полска болница и работи заедно съ 1-а. Понеже холерно болнитѣ се увеличаваха постоянно, въ изолационнитѣ палатки оставиха само холеричнитѣ ранени, а нераненитѣ холерични настаняваха въ кжщитѣ. Само раненитѣ бѣха лѣкувани подъ палатки, на мѣсто отстранено отъ селото.

Всѣки день отъ болницитѣ непрекѫснато се евакуираха ранени до ж.-п. ст. Кабачка, кѫдето ги приемаха изпратенитѣ тамъ лѣкари и санитари отъ 5-а болница, и по желѣзницата се отнасяха за Лозенградъ. Холерно болнитѣ не се евакуираха. 4-а болница работи до 14-и въ Субатчую. Следъ това предаде раненитѣ на 1-а полска болница, а холернитѣ — на 5-а полска болница, пренесе се и започна да работи въ с. Кабачка. 1-а болница престоя тукъ до 5-и декемврий, а следъ това се премѣсти на ж.-п. ст. Синекли.

5-а полска болница пристигна и започна да работи въ Акъ Аланъ на 5-и ноемврий. Сѫщия день тя получи заповѣдь да отиде въ Субатчую, затова, като евакуира и предаде раненитѣ на 6-а болница, която бѣше дошла презъ нощьта, замина за Субатчую, кѫдето работи до 20-и ноемврий.

6-а болница приемаше ранени и болни отъ всички части около Акъ Аланъ, превързваше ги и ги евакуираше пеша или съ коли до ж.-п. ст. Кабачка. Отъ 8-и ноемврий тя приемаше само болни отъ холера. На 2-и декемврий се премѣсти на ж.-п. ст. Кабачка.

Полковиятъ лѣкарь на 34-и полкъ откри два предни превързочни пункта задъ самата огнена линия, а на половинъ километъръ задъ тѣхъ и задъ артилерийскитѣ ракли откри главния превързоченъ пунктъ[1]), дето се построи и една тортуазна палатка. Пренасянето на тежко раненитѣ до преднитѣ пунктове ставаше съ носилки, а отъ тѣхъ до главния — съ носилки и съ коли.

Евакуирането на тежко раненитѣ ставаше много трудно, защото 2-о отдѣление отъ дивизионния лазаретъ бѣ заето съ евакуирането изключително на раненитѣ отъ 33-и полкъ, та 34-и полкъ трѣбваше да евакуира раненитѣ си съ своитѣ санитарни и обозни коли. Затова евакуирането трая два дни и една нощь. И въ тоя полкъ болнитѣ отъ холера създадоха голѣми грижи въ време на боя.

Превързочниятъ пунктъ на 33-и полкъ бѣ откритъ на около единъ и половина—два километра задъ бойната линия. Близо задъ него, въ падината южно отъ Уклали, откри пунктъ 2-о отдѣление отъ дивизионния лазаретъ, което бѣ построило две тортуазни палатки. Раненитѣ отъ полка, превързани или не, отиваха въ диви-

[1]) Това е всичко, което полковиятъ лѣкарь е писалъ по дейностьта на превързочния пунктъ.

зионния лазаретъ, кждето ги превързваха, подкрепяваха съ чай и хлѣбъ и ги евакуираха веднага съ петнадесеттѣ двуконни коли.

Тъй като на 5-и ноември превързочнитѣ пунктове на 33-и и 34-и полкове и на 2-о отдѣление отъ дивизионния лазаретъ се обстрелваха отъ противника, по заповѣдь отъ командира на бригадата, на 6-и тѣ се отдръпнаха по-назадъ и продължиха да работятъ.

3-а полска болница пристигна въ Акъ Аланъ и почна да работи като холерна, обаче, поради голѣмото количество болни, тя малко можеше да помогне. Както и въ другитѣ болници, персоналътъ бѣше недостатъченъ. Недостигаха готварски и болнични принадлежности, хранителни и подкрепителни продукти, а така сжщо — и медикаменти. Въ Акъ Аланъ болницата престоя до 10-и декември, когато се премѣсти на ж.-п. ст. Кабачка.

Загубитѣ на дивизията въ бойоветѣ при Чаталджа сж показани въ сведението—приложение № 2.

4-а дивизия. — Отъ 21-и до 23-и октомврий 4-и дивизионенъ лазаретъ довърши оздравяването на бойното поле, а 1-а, 2-а и 3-а полски болници евакуираха всички ранени, съ изключение ония, които не можеха да издържатъ пренасяне. На 4-а, 5-а и 6-а полски болници още на 21-и се предписа да се премѣстятъ въ с. Инжекларъ, кждето пристигнаха на 24-и октомврий.

1-а полуподвижна болница на 15-и октомврий стигна въ Лозенградъ, кждето се разкри въ новото здание на турската болница заедно съ 2-а полуподвижна болница. На 2-и ноември, по заповѣдь отъ Щаба на действуващата армия, сдаде болницата съ болнитѣ на друга болница и се отправи по маршрутъ Виза—Чаклж — Сарай — Синекли. На 12-и ноември болницата стигна въ Ерменикьой и работи като такава за инфекциозно болни. На 14-и ноември, по заповѣдь отъ дивизионния лѣкарь, се премѣсти на ж.-п. ст. Кабачка, кждето не се разкри, а на 28-и ноември замина за Калфакьой и отъ 1-и XII започна да работи като такава за инфекциозно болни. На 12-и XII замина за Бѣлградъ, кждето се разкри изъ кжщитѣ. На 19-и XII откри второ отдѣление въ Странджа. Въ Бѣлградъ престоя до 3-и мартъ 1913 год.

2-а полуподвижна болница на 16-и октомврий стигна въ Лозенградъ, кждето заедно съ 1-а полуподвижна болница (въ разпореждане и дветѣ на началника на Санитарната часть въ III армия) смѣниха 4-а полска болница, се разкри като армейска болница. На 4-и ноември болницата тръгна за Бунаръ

Хисаръ — Виза — Сарай, отъ кѫдето, по заповѣдь отъ началника на Санитарната часть въ III армия, на 6-и XI се върна въ Виза. На 8-й XI отново продължи пѫтя за Сарай—Черкескьой—Синекли. На 11-и, по заповѣдь отъ Щаба на действуващата армия, болницата се премѣсти на ж.-п. ст. Синекли, кѫдето се разкри и работи. На 24-и януарий се премѣсти въ Черкескьой, кѫдето работи до 21-и февруарий 1913 год.

Сѫщия день — 24-и — дивизията настѫпи въ три колони къмъ Чаталджа. Дивизионниятъ лазаретъ се премѣсти отъ Карагачъ въ Топчикьой. Споредъ направеното разпореждане, 1-а и 3-а полски болници предадоха раненитѣ си на 2-а и се премѣстиха отъ Колиби въ Чонгора; 4-а, 5-а и 6-а болници продължиха пѫтя отъ Инжекларъ за Карагачъ, кѫдето последната — 6-а — прие раненитѣ отъ 2-а и започна да ги лѣкува и евакуира.

На 25-и дивизията продължи настѫплението и достигна съ главнитѣ си сили Еркене. Дивизионниятъ лазаретъ се премѣсти въ Демирлеръ. На 1-а, 2-а и 3-а болници се заповѣда да се премѣстятъ въ Чувенли, а на 4-а, 5-а и 6-а — въ Чонгора. Първитѣ не получиха заповѣдьта, и останаха на мѣстата си, като почистваха бойното поле. Вторитѣ стигнаха Чонгора, така че въ това село се събраха шесттѣ болници.

На 26-и дивизионниятъ лазаретъ, движейки се задъ настѫпващата дивизия, стигна Черкескьой. 1-а, 2-а и 3-а полски болници получиха заповѣдь да се премѣстятъ отъ Чувенли въ Узунъ Хаджи. Заповѣдьта, обаче, получиха късно и то въ Чонгора, и затова стигнаха и пренощуваха едва въ Топчикьой, въ което село стигнаха и останалитѣ болници.

На 27-и октомврий дивизията имаше почивка. Шесттѣ полски болници, обаче, продължиха движението и стигнаха Узунъ Хаджи.

На 28-и дивизията настѫпи и съ авангардитѣ си стигна Анастасиевата стена. Дивизионниятъ лазаретъ, следъ като остави команда да почисти замърсената отъ турскитѣ биваци мѣстность около Черкескьой, отиде на ж.-п. спирка Бююкъ Ханъ. 1-а, 2-а и 3-а полски болници се премѣстиха въ Черкескьой, а 4-а, 5-а и 6-а — въ Татарларъ.

На 29-и дивизията стигна предъ Чаталджанската укрепена позиция. Дивизионниятъ лазаретъ стигна на ж.-п. ст. Синекли и, съгласно получената заповѣдь, се зае съ почистването на околната мѣстность. 1-а, 2-а и 3-а полски болници се премѣ-

стиха така сѫщо на ж.-п. ст. Синекли, а 4-а, 5-а и 6-а — се премѣстиха въ Черкескьой. На последната — 6-а — се заповѣда да се открие въ това село и да приема болнитѣ отъ цѣлата дивизия. Числото на последнитѣ, поради тѣлесната умора и пиенето нечиста вода, растѣше бърже. Появиха се доста много случаи и отъ кременъ тифъ. Затова дивизионниятъ лѣкарь донесе и помоли да се доставятъ по-скоро дезинфекционнитѣ срѣдства, искани още въ началото на октомврий при появяването на тая болесть въ 7-и полкъ.

Въ сѫщото време дивизионниятъ лѣкарь разпореди — болнитѣ, които пристигатъ на ж.-п. ст. Синекли, да се разпредѣлятъ така: тежко болнитѣ, които не могатъ да издържатъ пренасяне, да оставатъ въ дивизионния лазаретъ и въ полскитѣ болници, разположени при станцията; леко болнитѣ да се изпращатъ въ 6-а болница, въ Черкескьой, кѫдето да се задържатъ станалитѣ тежко болни и онѣзи, които скоро ще оздравѣятъ, а останалитѣ да се евакуиратъ въ Лозенградъ. Освенъ това, разпореди — евакуацията да става съ специални коли или съ обознитѣ коли на болницитѣ, но въ никакъвъ случай да не се употрѣбяватъ колитѣ на продоволствения транспортъ, защото между болнитѣ имаше тифусни и дезинтерични, и опасностьта да се разпространи заразата чрезъ хранителнитѣ продукти бѣше твърде голѣма. Заповѣда така сѫщо — колитѣ да се дезинфекциратъ следъ всѣки превозъ и препорѫча изобилна употрѣба на прѣсно вáрово млѣко за дезинфекционни цели.

Сѫщия день бѣ констатирана болестьта холера, която следнитѣ дни взе голѣми размѣри. Дивизионниятъ лѣкарь разпореди болнитѣ съ холерни признаци да не се евакуиратъ, а да се изпращатъ въ 3-а полска болница, която за тая цель се премѣсти въ с. Бекерли, кѫдето работѣше като инфекциозна болница. Нейното мѣсто на ж.-п. ст. Синекли зае 4-а болница, а на персонала на 5-а болница, въ Черкескьой, се заповѣда да помага на 6-а полска болница. Но тъй като холерата взе още по-голѣми размѣри, на 31-и октомврий 4-а полска болница се премѣсти въ Ерменикьой, кѫдето се откри и почна да приема холерно болнитѣ отъ 3-а бригада, а персоналътъ на 3-а болница се усили съ двама лѣкари, единъ аптекарь и единъ взводъ отъ Санитарната рота на дивизионния лазаретъ.

Презъ останалитѣ дни — до сраженето при Чаталджа и презъ време на сраженето — дивизията бѣ въ втора линия.

Презъ това време, както и следъ сражението, санитарнитѣ учреждения се борѣха съ холерата. Само дивизионниятъ лазаретъ и 5-а полска болница бѣха извикани напредъ, до р. Аркъ, югозападно отъ с. Уклали, да обслужватъ 9-а дивизия, болницитѣ на която бѣха останали назадъ[1]).

Загубитѣ на дивизията въ сражението при Чаталджа, поради това, че бѣ въ втора линия, и само нѣкои дружини взеха слабо участие, сж твърде малки. Тѣ сж показани въ приложение № 2.

5-а дивизия. — 5-а Дунавска дивизия до 24-и октомврий остана около Бунаръ Хисаръ на почивка. Дивизионнитѣ санитарни учреждения, които бѣха на бойното поле, евакуираха раненитѣ и погребваха мъртвитѣ.

На 24-и дивизията настжпи. Дивизионниятъ лазаретъ последва дивизията отъ Бунаръ Хисаръ по маршрутъ Пуралия—Сарай — 15 километра западно отъ гр. Странджа, кждето почива на 27-и. На 28-и продължи за гр. Странджа, кждето почива на 29-и. На 30-и октомврий продължи по маршрутъ Бѣлградъ—Чифликъ, кждето се разви, и приемаше холерно болни на 2-и и 3-и ноемврий. На 4-и се премѣсти въ Софасъ, на 5-и — въ Тарфа, а на 6-и се върна обратно, въ Софасъ, и тамъ, въ гората, остана до 26-и ноемврий.

Болницитѣ закъснѣха съ тръгването, по причина че бѣха взети воловетѣ имъ, за да откаратъ въ Лозенградъ плененитѣ турски орждия.

1-а полска болница тръгна на 26-и октомврий отъ Йено по маршрутъ Виза—Сарай—Странджа, кждето се разкри и остана да работи до 1-и априлъ 1913 година.

2-а полска болница тръгна отъ Йено така сжщо на 26-и по маршрутъ Бунаръ Хисаръ—Виза—Сарай—Странджа, кждето остана на 30-и и 31-и октомврий. На 1-и ноемврий стигна въ Караманъ Дере, а на 2-и — въ Чифликкьой, кждето се разкри и остана да работи до 7-и декемврий.

---

[1]) Лазаретътъ пжтува по маршрутъ чифл. Фортуна (2-и XI) — ж.-п. ст. Кабачкьой (3-и XI) — р. Аркъ (4-и XI); на 8-и XI лазаретътъ се оттегли въ Ерменикьой.

5-а полска болница тръгна на 1-и XI отъ Черкескьой за ж.-п. ст. Синекли, на 2-и, 3-и и 4-и XI престоя на ж.-п. ст. Кабачкьой, а на 5-и XI стигна при р. Аркъ; на 6-и XI се премѣсти въ Субатчую, кждето откри едно отдѣление за ранени и друго — за болни отъ холера.

3-а полска болница остана въ Бунаръ Хисаръ открита до 6-и ноември. На 7-и тръгна по маршрутъ Виза—Сарай—Странджа—Караманъ Дере, кѫдето се разположи на бивакъ, безъ да се открива, и остана до 25-и ноември. На 27-и се върна въ Странджа, кѫдето се откри и почна да работи.

4-а полска болница потегли на 26-и по маршрутъ Виза—Сарай—Странджа, кѫдето престоя четири дни, и на 2-и ноември замина за Караджакьой, кѫдето се разкри и почна да лѣкува холерни.

5-а полска болница остана до 29-и октомврий въ Лозенградъ. На 30-и тръгна по маршрутъ Виза—Сарай—Странджа—Караманъ Дере, кѫдето стигна на 4-и ноември и работи до 7-и ноември. Следъ това се премѣсти въ Чифликкьой, кѫдето почива три дни, а на 10-и ноември се премѣсти въ Тарфа и работи до 28-и ноември.

6-а полска болница тръгна на 31-и октомврий отъ Лозенградъ по маршрутъ Бунаръ Хисаръ — Виза — Сарай — гр. Странджа — Бѣлградъ — Тарфа — Софасъ, кѫдето остана до 27-и ноември, безъ да се разкрива.

1-а полуподвижна болница остана въ Лозенградъ до 3-и ноември. На 4-и ноември тръгна по маршрутъ Бунаръ Хисаръ — Виза — Сарай — ж.-п. ст. Синекли, кѫдето се разкри и почна да работи.

2-а полуподвижна болница остана въ Кайбиляръ (въ България) отъ 14-и X до 1-и XI и работи въ зданието на митницата. На 1-и ноември получи заповѣдь — да предаде болнитѣ и раненитѣ на санитарна мисия отъ Българския червенъ кръстъ и да замине за Лозенградъ, кѫдето стигна на 2-и ноември. Отъ Лозенградъ, по заповѣдь на дивизионния лѣкарь, замина за Бунаръ Хисаръ, кѫдето работи отъ 5-и ноември до 17-и януарий 1913 год., а отъ 18-и се пренесе въ Сарай. Тамъ остана до 1-и априлъ 1913 година.

Въ сражението при Чаталджа 5-а дивизия взе слабо участие. Само 2-и полкъ води бойове на ивицата между езеро Деркосъ и Черно море. Полковиятъ лѣкарь бѣ открилъ превързоченъ пунктъ въ с. Ормалж, но раненитѣ не бѣха много — тѣ веднага следъ превързването се евакуираха въ 4-а полска болница, въ Караджакьой.

Поради слабото участие на дивизията въ сражението при Чаталджа, загубитѣ ѝ сѫ твърде малки. Тѣ сѫ показани въ сведението — приложение № 2.

Тъй като санитарниятъ персоналъ въ дивизията не бѣ заетъ съ грижи за ранени, неговата дейность бѣ съсрѣдоточена главно върху борбата съ холерата. Дивизията първа влѣзе въ контактъ съ турскитѣ холерни войски и първа се зарази. Тя води най-тежкитѣ и най-продължителни бойове; хората отъ нея душевно и тѣлесно пострадаха най-много въ сражението при Бунаръ Хисаръ. При все това дивизията, въ сравнение съ другитѣ дивизии, бѣ засегната по-слабо отъ епидемията. Това се дължи, главно, на разумна санитарна дейность, която, отъ една страна, ограничи епидемията, а, отъ друга, отслаби нейната сила.

„Заразата — пише дивизионниятъ лѣкарь — бѣше предадена на нашитѣ войски още въ време на Бунархисарскитѣ бойове. Нашитѣ войници станаха жертва на своето лакомство Бъркаха въ раницитѣ на убититѣ турци и ядѣха намѣреното въ тѣхъ: суджуци, варена царевица, сирене и пр. Въ първия констатиранъ холеренъ случай у единъ войникъ отъ 5-и полкъ бѣ намѣрено въ раницата му парче мухлясалъ суджукъ взетъ отъ убитъ турчинъ. 1-а бригада отъ 3-а дивизия следъ пропѫждането на неприятеля отъ Соуджакъ сама зае неговия бивакъ и се настани въ неговитѣ палатки. Значи, тая бригада здраво се инфектира“ — заключава дивизионниятъ лѣкарь.

Борбата съ холерата бѣше извънредно трудна главно поради това, че най-потрѣбнитѣ лѣкарства: хининъ, бисмутъ, опий, танинъ бѣха изчерпани. Едва на 4-и ноември се получи по 10 килограма хининъ и бисмутъ, „но това бѣ капка въ морето — пише дивизионниятъ лѣкарь — защото всѣки полкъ харчеше дневно по единъ килограмъ бисмутъ“. Нѣмаше и варь за дезинфекция, затова се препоръча най-ефикасното срѣдство — преваряване водата. „Нашитѣ войници скоро разбраха — пише дивизионниятъ лѣкарь — значението на преварената вода, и всички се заловиха съ голѣмо усърдие да я преваряватъ, намѣсто да я пиятъ отъ деретата и локвитѣ непреварена и заразена. Освенъ това, взеха се мѣрки да се ходи по нужда само въ нуждници, които се обеззаразяваха“.

Забележителенъ е фактътъ, че въ дивизията най-малко пострадаха отъ холерата шесттѣ дружини отъ 1-а бригада, които взеха най-деятелно участие въ бойоветѣ край морето. Дивизион-

ният лѣкарь обяснава това съ предположението, че пѣсъчливата почва не е благоприятна за холернитѣ вибриони. Напротивъ, най-много пострадаха отъ холерата оставенитѣ за гарнизонъ въ Мидия две дружини отъ сѫщата бригада.

Благодарение на това, че положението на дивизията въ втора линия бѣ използувано добре въ кржга на възможното, болестьта не взе голѣми размѣри и не бѣ тежка, макаръ че отъ Сарай нататъкъ нѣмаше войникъ безъ диария, имаше заболѣли на легло отъ разнитѣ видове ентерити, до холерния включително, 33% отъ наличния съставъ на дивизията. Споредъ болничнитѣ книги въ дивизията, отъ холера сѫ заболѣли 7416, умрѣли — 1076; отъ ентеритъ — 541, умрѣли — 9; отъ дезинтерия — 5, умрѣли — 2. Споредъ дивизионния лѣкарь, обаче, и тритѣ споменати болести се дължатъ на холерния вибрионъ, и, следователно, числото на заболѣлитѣ отъ холера е 7962, а на умрѣлитѣ — 1087.

ПРИЛОЖЕНИЯ*).

*) Списъкъ на началницитѣ на частитѣ до командиръ на полкъ и приравненъ е даденъ въ томъ II — „Лозенградската операция“, приложение № 2, стр. стр. 643—647.

ЧИСЛЕНЪ

на I и III армии на 3-и ноември 1912 год. и числото на заболѣлитѣ

Наименование на частитѣ и учрежденията	Хора			Добитъкъ		Обозъ		
	Офицери и лѣкари	Чиновници	Подофицери и войници	Коне	Волове	Коли обикновени	Товари	Коли специални
I армия.								
Главна квартира на армията.								
Щабъ на армията, армейски части и учреждения*)	97	35	1.307	387	208	149	—	14
Всичко въ Главн. кварт. на армията	97	35	1.307	387	208	149	—	14
1-а Софийска дивизия.								
Щабъ на дивизията	11	6	71	44	—	8	2	—
1-а бригада.								
Щабъ на бригадата	3	—	25	15	—	1	1	—
1-и Софийски полкъ	64	3	3.483	372	—	47	139	—
6-и Търновски полкъ	60/5	3	3.652	445	—	62	—	5
2-а бригада.								
Щабъ на бригадата	3	—	28	17	—	1	1	—
37-и полкъ	66	3	4.400	408	—	68	139	—
38-и полкъ	48	3	4.048	363	—	37	139	—
4-и с. с. артилер. полкъ	21	2	1.118	931	—	45	13	85
4-и не с. с. артилер. полкъ	21	1	1.074	844	—	52	6	36
1-а пионерна дружина	7	1	519	128	—	38	—	11
1-и дивиз. огнестрелянъ паркъ . .	8	1	459	575	132	324	—	—
1-а дивиз. интендантска рота . . .	3	—	267	11	8	6	—	—
1-и дивиз. продоволственъ транспортъ	1	1	624	20	1.346	661	—	—
1-и дивиз. лазаретъ	8	1	513	91	—	44	—	12
1-а полска болница	5	2	110	6	70	35	—	—
2-а полска болница	5	2	108	7	68	34	—	—
3-а полска болница	4	2	97	7	70	35	—	—
4-а полска болница	4	2	99	5	70	35	—	—
1-а полуподвижна болница	4	1	108	7	60	32	—	—
2-а полуподвижна болница	4	1	109	8	56	31	—	—
1-и дивиз. стражарски пех. взводъ	1	—	60	5	—	2	—	—
1-и дивиз. стражарски кон. взводъ	1	—	50	61	—	5	—	—
Всичко въ дивизията . .	352/5	35	21.022	4.370	1.880	1.603	440	149
6-а Бдинска дивизия.								
Щабъ на дивизията	11	8	76	48	—	10	2	—
1-а бригада.								
Щабъ на бригадата	3	—	27	17	—	2	1	—
3-и Бдински полкъ	48	4	3.949	514	—	125	231	—
15-и Ломски полкъ	53	5	3.076	542	—	120	277	—

*) Въ числата на графи 2-а, 3-а и 4-а не влизатъ болнитѣ.

Приложение № 1.

СЪСТАВЪ*)

и умрѣлитѣ отъ болестьта „холера“ до сжщата дата, включително.

Въоржжение			Болни		Умрѣли		Забележки
Пушки и карабини	Картечници	Орждия	Офицери и лѣкари	Подофицери и войници	Офицери и лѣкари	Подофицери и войници	
424	—	—	—	—	—	—	
424	—	—	—	—	—	—	*) Числещи се организационно къмъ армията:
26	—	—	—	—	—	—	1) Тилово управление на армията,
14	—	—	—	—	—	—	2) 1-а арм. телеграфна полурота,
2.929	4	—	—	—	—	—	3) 1-а арм. колоездачна рота,
2.913	4	—	16	794	—	—	4) 1-и арм. инженеренъ паркъ,
14	—	—	—	—	—	—	5) 1-а арм. подвижна артилер. работилница,
3.664	4	—	—	—	—	—	6) 1-и арм. летещъ санитаренъ дезинфекционенъ отрядъ,
3.615	4	—	—	—	—	—	7) 1-и арм. ветеринаренъ лазаретъ,
664	—	24	—	—	—	—	8) 1-а арм. стражарска рота,
354	—	36	—	—	—	—	9) 1-и арм. стражарски ескадронъ.
492	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	
18	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	
50	—	—	—	—	—	—	
40	—	—	—	—	—	—	
14.792	16	60	16	794	—	—	
26	—	—	—	—	—	—	
14	—	—	—	—	—	—	Числата въ знаменатель показватъ кандидатъ-офицери.
3.228	4	—	—	—	1	—	
2.811	4	—	—	—	—	—	

Наименование на частитѣ и учрежденията	Хора			Добитъкъ		Обозъ		
	Офицери и лѣкари	Чиновници	Подофицери и войници	Коне	Волове	Коли обикновени	Товари	Коли специални
2-а бригада.								
Щабъ на бригадата	3	—	25	15	—	2	1	—
35-и Вратчански полкъ	48	4	3.663	343	34	85	171	—
36-и Козлудуйски полкъ	66	4	3.764	361	—	68	184	—
2-и с. с. артилер. полкъ	29	2	1.608	1.396	—	74	—	108
6-а пионерна дружина	14	1	846	225	—	32	29	45
6-и дивиз. огнестреленъ паркъ	13	1	579	702	—	314	—	—
6-а дивиз. интендантска рота	3	—	400	98	10	36	—	8[1]
6-и дивиз. продоволственъ транспортъ	5	1	754	20	1.346	661	—	—
6-и дивиз. лазаретъ	7	1	346	91	—	44	—	8[2]
1-а полска болница	3	1	117	18	56	36	—	—
2-а полска болница	3	1	108	16	58	29	—	—
3 а полска болница	5	1	117	16	56	31	—	—
4-а полска болница	2	1	110	16	56	33	—	—
1-а полуподвижна болница	1	—	126	16	66	37	—	—
2-а полуподвижна болница	1	—	132	16	68	37	—	—
6-и дивиз. стражарски пех. взводъ	1	—	60	5	—	2	—	—
6-и дивиз. стражарски кон. взводъ	1	—	50	61	—	5	—	—
Всичко въ дивизията	320	35	19.933	4.536	1.750	1.783	896	169
10-а сборна дивизия.								
Щабъ на дивизията	10	7	75	56	—	8	8	—
1-а бригада.								
Щабъ на бригадата	3	—	25	15	—	1	1	—
16-и Ловчански полкъ	73	4	4.204	493	—	68	139	—
25-и Драгомански полкъ	55	5	3.688	451	—	68	139	—
2-а бригада.								
Щабъ на бригадата	3	—	25	15	—	1	1	—
47-и полкъ	57	5	4.164	358	24	69	139	6
48-и полкъ	51	4	4.392	360	—	68	139	—
10-и артилер. полкъ[3] (две не с. с. и едно с. с. отдѣления)	35/1	1	1.637	1.249	—	32	—	54
10-а пионерна дружина	6	1	483	98	—	34	—	—
10-и дивиз. огнестреленъ паркъ	10	--	529	661	96	1.340	—	—
10-а дивиз. интендантска рота	2	1	271	2	4	2	—	—
10-и дивиз. продоволственъ транспортъ	6	—	555	19	880	414	—	—
10-и дивиз. лазаретъ	4	1	337	48	19	19	—	8
1-а полска болница	3	1	113	14	56	35	—	—
2-а полска болница	5	12	114	14	56	35	—	—
3-а полска болница	4	2	117	14	56	35	—	—
4-а полска болница	5	1	115	9	70	37	—	—

Въоръжение			Болни		Умрѣли		Забележки
Пушки и карабини	Картечници	Орждия	Офицери и лѣкари	Подофицери и войници	Офицери и лѣкари	Подофицери и войници	
14	—	—	—	—	—	—	
1.391	4	—	—	—	—	—	
3.310	4	—	—	—	—	—	
664	—	36	—	—	—	3	
648	—	—	—	—	—	—	
24	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	[1]) 8 походни фурни.
18	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	[2]) 8 санитарни линейки.
—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	
50	—	—	—	—	—	—	
40	—	—	—	—	—	—	
12.238	16	36	—	—	1	3	
26	—	—	—	—	—	—	
14	—	—	—	—	—	—	
3.592	4	—	—	31	—	—	
3.124	4	—	1	167	—	45	
14	—	—	—	—	—	—	
3.720	4	—	—	143	—	20	
3.710	4	—	—	86	—	11	
578	—	48	—	13	—	—	[3]) 36 не с. с. (1-о и 2-о артилер. отдѣления) и 12 с. с. орждия (3-о артилер. отдѣление).
403	—	—	—	—	—	—	
20	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	
16	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	

Наименование на частитѣ и учрежденията	Хора			Добитъкъ		Обозъ		
	Офицери и лѣкари	Чиновници	Подофицери и войници	Коне	Волове	Коли обикновени	Товари	Коли специални
10-и дивиз. стражарски пех. взводъ	1	—	60	9	—	2	—	—
10-и дивиз. стражарски кон. взводъ	1	—	50	61	—	5	—	—
Части къмъ дивизията.								
1-о отдѣление отъ 3-и с. с. артилер. полкъ	5	1	345	268	—	21	—	—
Всичко въ дивизията	339/1	46	21.299	4.210	1.261	2.294	560	68
Самостоятелна конна дивизия[1].								
1-а конна бригада.								
Щабъ на бригадата	—	—	—	—	—	—	—	—
1-и коненъ полкъ	25	1	553	579	—	36	3	—
2-и коненъ полкъ	21/1	1	627	607	—	36	3	—
4-и коненъ полкъ	28	1	618	711	—	36	3	—
Всичко въ Конната дивизия	74/1	3	1.798	1.897	—	108	9	—
Части къмъ армията.								
10-и коненъ полкъ	15	1	375	374	—	30	2	—
Всичко въ частитѣ къмъ армията	15	1	375	374	—	30	2	—
Всичко въ I армия	*1197/7*	*155*	*65.732*	*1.5774*	*5.103*	*5.967*	*1.907*	*400*
III армия.								
Главна квартира на армията.								
Щабъ на армията, армейски части и учреждения[2]	98	32	1.165	388	136	148	10	6
Всичко въ Главната квартира на армията	98	32	1.165	388	136	148	10	6
3-а Балканска дивизия.								
Щабъ на дивизията	11	6	71	48	—	10	2	—
1-а бригада.								
Щабъ на бригадата	3	—	26	16	—	1	1	—
11-и Сливенски полкъ	68	2	4176	480	—	46	139	—
24-и Черноморски полкъ	44	2	3580	414	—	39	80	1
2-а бригада.								
Щабъ на бригадата	3	—	25	15	—	1	1	—
29-и Ямболски полкъ	53	2	2.866	423	—	55	—	5
32-и Загорски полкъ	53	2	3.621	397	6	70	—	5

Въоръжение			Болни		Умрѣли		Забележки
Пушки и карабини	Картечници	Орждия	Офицери и лѣкари	Подофицери и войници	Офицери и лѣкари	Подофицери и войници	
50	—	—	—	—	—	—	
40	—	—	—	—	—	—	
86	—	12	—	—	—	—	
15.393	16	60	1	440	—	—	[1]) 2-а конна бригада (7-и и 9-и конни полкове) съ две пехотни роти и картеченъ взводъ отъ 28-и полкъ е къмъ гр. Айроболъ.
—	—	—	—	—	—	—	
389	4	—	—	—	—	—	
563	4	—	—	—	—	—	
468	4	—	—	—	—	—	
1.420	12	—	—	—	—	—	
282	—	—	—	—	—	—	
282	—	—	—	—	—	—	
44.549	*60*	*156*	*17*	*1.234*	*1*	*79*	
356	—	—	—	—	—	—	[2]) Числещи се организационно къмъ армията: 1) Тилово управление на армията, 2) 3-а арм. телеграфна полурота, 3) 3-а арм. колоездачна рота (66 велосипеди), 4) 3-и арм. инженеренъ паркъ, 5) 3-и арм. летещъ санитаренъ дезинфекционенъ отрядъ, 6) 3-и арм. ветеринаренъ лазаретъ, 7) 3-а арм. стражарска рота, 8) 3-и арм. стражарски ескадронъ.
356	—	—	—	—	—	—	
26	—	—	—	—	—	—	
14	—	—	—	—	—	—	
3.645	4	—	1	310	—	15	
2.964	4	—	3	950	1	11	
14	—	—	—	—	—	—	
2.248	4	—	4	1.123	1	7	
3.082	4	—	4	810	1	181	

Наименование на частитѣ и учрежденията	Хора			Добитъкъ		Обозъ		
	Офицери и лѣкари	Чиновници	Подофицери и войници	Коне	Волове	Коли обикновени	Товари	Коли специални
3-а бригада.								
Щабъ на бригадата	3	—	25	15	—	1	1	—
41-и полкъ	41	2	2.889	392	—	54	139	—
42-и полкъ	51	2	2.686	425	—	48	139	—
6-и с. с. артилер. полкъ	27	1	1.653	1474	—	168	—	60
6-и не с. с. артилер. полкъ	14	2	965	842	—	62	—	36
3-а пионерна дружина	11	1	864	206	—	56	25	19
3-и дивиз. огнестр. паркъ	17	1	747	1133	—	521	—	—
3-а дивиз. интендантска рота	4	—	476	4	16	8	—	6[1])
3-и дивиз. продоволственъ транспортъ	6	—	764	19	1.209	616	—	—
3-и дивиз. лазаретъ	16	2	510	73	2	35	—	—
1-а полска болница	5	1	110	7	58	30	—	—
2-а полска болница	5	2	117	9	56	31	—	—
3-а полска болница	3	2	118	12	60	32	—	—
4-а полска болница	2	1	124	11	50	28	—	—
5-а полска болница	2	2	117	5	54	29	—	—
6-а полска болница	2	—	113	8	36	21	—	—
1-а полуподвижна болница	3	2	117	22	46	34	—	—
2-а полуподвижна болница	2	1	106	6	42	23	—	—
3-и дивиз. стражарски пех. взводъ	1	—	60	5	—	2	—	—
3-и дивиз. стражарски кон. взводъ	1	—	50	61	—	5	—	—
Части къмъ дивизията.								
4./1. не с. с. планинско артилер. отдѣление	6	2	964	765	56	27	—	—
3-о не с. с. гаубично отдѣление отъ 5-и артилер. полкъ (две батареи).	3	—	606	578	64	32	—	—
3-о с. с. гаубично отдѣление отъ 5-и артилер. полкъ	8	—	731	609	—	94	—	—
1./1. с. с. планинско артилерийско отдѣление	4	1	627	465	42	20	—	—
Всичко въ дивизията съ придадените части	472	39	29.184	8.939	1.797	2.199	527	132
4-а Преславска дивизия.								
Щабъ на дивизията	10	4	77	52	—	10	—	2[2])
1-а бригада.								
Щабъ на бригадата	3	—	33	16	—	2	1	—
7-и Преславски полкъ	48	4	3.258	378	—	102	90	—
19-и Шуменски полкъ	68/6	2	3.418	351	—	106	97	—
2-а бригада.								
Щабъ на бригадата	3	—	16	17	—	2	1	—
8-и Приморски полкъ	49	4	2.835	378	12	136	99	6
31-и Варненски полкъ	49	4	3.088	377	12	79	139	6

Въоръжение			Болни		Умрѣли		Забележки
Пушки и карабини	Картечници	Орждия	Офицери и лѣкари	Подофицери и войници	Офицери и лѣкари	Подофицери и войници	
14	—	—	—	—	—	—	
2.314	4	—	6	436	—	97	
2.164	4	—	—	1.501	—	42	
—	—	36	—	65	—	—	
486	—	36	—	—	—	—	
848	—	—	—	—	—	21	
32	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	[1]) 6 походни фурни.
18	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	
50	—	—	—	—	—	—	
40	—	—	—	—	—	—	
62	—	18	—	—	—	—	
18	—	12	—	8	—	—	
—	—	12	—	9	—	—	
136	—	12	3	70	—	—	
18.215	24	126	21	5.282	3	374	
10	—	—	—	—	—	—	[2]) 2 автомобила.
16	—	—	—	—	—	—	
2.822	4	—	4	94	—	—	
2.923	4	—	1	80	—	—	
14	—	—	—	—	—	—	
2.281	4	—	7	772	—	—	
2.564	4	—	8/2	646	0/1	—	

Наименование на частитѣ и учрежденията	Хора			Добитъкъ		Обозъ		
	Офицери и лѣкари	Чиновници	Подофицери и войници	Коне	Волове	Коли обикновени	Товари	Коли специални
3-а бригада.								
Щабъ на бригадата	3	—	23	15	—	1	1	—
43-и полкъ	43	4	3.157	385	—	109	139	—
44-и полкъ	49	3	3.283	423	—	98	139	—
5-и с. с. артилер. полкъ	38	3	1.605	1.403	—	51	—	108
5-и не с. с. артилер. полкъ	14	2	900	966	—	62	—	36
4-а пионерна дружина	9	3	629	133	—	47	—	—
4-и дивиз. огнестрелянъ паркъ	11	—	757	1.132	—	465	—	—
4-а дивиз. интендантска рота	4	—	444	108	—	40	—	44[1])
4-и дивиз. продоволственъ транспортъ	6	—	978	1.572	—	795	—	—
4-и дивиз. лазаретъ	10	1	471	124	—	47	—	12[2])
1-а полска болница	4	2	126	18	54	35	—	—
2-а полска болница	5	3	111	16	60	36	—	—
3-а полска болница	3	2	126	14	62	35	—	—
4-а полска болница	4	2	115	16	64	35	—	—
5-а полска болница	6	2	119	17	56	35	—	—
6-а полска болница	3	1	116	14	56	36	—	—
1-а полуподвижна болница	4	1	117	25	66	49	—	—
2-а полуподвижна болница	4	1	139	21	72	45	—	—
4-и дивиз. стражарски пех. взводъ	1	—	60	5	—	2	—	—
4-и дивиз. стражарски кон. взводъ	1	—	50	61	—	5	—	—
Части къмъ дивизията.								
1-и ескадронъ отъ 8-и коненъ полкъ	3	—	110	133	—	6	—	—
Всичко въ дивизията	455/6	47	26.059	8.170	514	2.471	706	214
5-а Дунавска дивизия.								
Щабъ на дивизията	12	6	120	79	—	22	13	3[3])
1-а бригада.								
Щабъ на бригадата	2	—	30	15	—	1	1	—
2-и Искърски полкъ	32	2	2.743	357	—	75	—	—
5-и Дунавски полкъ	84	6	3.260	389	—	69	—	—
2-а бригада.								
Щабъ на бригадата	3	—	25	13	—	1	1	—
18-и Етърски полкъ	74/5	4	3.227	348	—	86	157	—
20-и Добруджански полкъ	71	5	2.843	361	—	68	190	—
3-а бригада.								
Щабъ на бригадата	3	—	31	17	—	2	3	—
45-и полкъ	46	4	3.704	341	—	103	171	—
46-и полкъ	75	4	3.477	565	12	105	176	—

Въоръжение			Болни		Умрѣли		Забележки
Пушки и карабини	Картечници	Орждия	Офицери и лѣкари	Подофицери и войници	Офицери и лѣкари	Подофицери и войници	
15	—	—	—	—	—	—	
2.682	4	—	—	15	—	—	
2.810	4	—	1	227	—	—	
1.433	—	36	2	57	—	—	
803	—	36	1	97	—	—	
485	—	—	—	16	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	[1]) 14 походни фурни.
18	—	—	—	4	—	2	
—	—	—	—	—	—	—	[2]) 12 санитарни линейки.
—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	1	
50	—	—	—	—	—	—	
40	—	—	—	—	—	—	
96	—	—	1	5	—	—	
19.059	24	72	25/2	2.013	0/1	3	
16	—	—	—	—	—	—	[3]) 3 автомобила.
5	—	—	—	—	—	—	
2.327	4	—	—	18	—	—	
2.814	4	—	—	26	—	2	
5	—	—	—	—	—	—	
2.794	4	—	—	769	—	59	
2.396	2	—	4	582	—	4	
5	—	—	—	—	—	—	
3.283	4	—	2	233	—	8	
2.947	4	—	6	217	—	26	

Наименование на частитѣ и учрежденията	Хора			Добитъкъ		Обозъ		
	Офицери и лѣкари	Чиновници	Подофицери и войници	Коне	Волове	Коли обикновени	Товари	Коли специални
1-и с. с. артилер. полкъ	37	1	1.587	1.376	—	83	—	108
1-и не с. с. артилер. полкъ	13	1	544	418	—	52	—	36
5-а пионерна дружина	17	1	806	142	—	53	29	45
5-и дивиз. огнестреленъ паркъ	15	1	758	1.127	—	507	—	—
5-а дивиз. интендантска рота	3	—	438	45	366	34	—	14[1]
5-и дивиз. продоволственъ транспортъ	7	—	837	1.426	—	681	—	—
5-и дивиз. лазаретъ	11	1	457	91	—	44	—	—
1-а полска болница	4	1	108	16	56	35	—	—
2-а полска болница	3	1	119	17	57	35	—	—
3-а полска болница	2	1	90	15	58	35	—	—
4-а полска болница	5	1	131	28	59	36	—	2
5-а полска болница	5	1	117	18	58	36	—	2
6-а полска болница	5	1	130	14	58	35	—	—
1-а полуподвижна болница	4	2	107	16	66	42	—	—
2-а полуподвижна болница	4	1	143	17	68	42	—	—
Автомобилна команда	1	—	6	—	—	—	—	3
5-и дивиз. стражарски пех. взводъ	1	—	60	5	—	2	—	—
5-и дивиз. стражарски кон. взводъ	1	—	50	61	—	5	—	—
Всичко въ дивизията	540/5	45	25.948	7.317	858	2.289	741	213
9-а Плѣвенска дивизия.								
Щабъ на дивизията	11	6	118	78	—	22	12	—
1-а бригада.								
Щабъ на бригадата	3	—	30	17	—	1	2	—
4-и Плѣвенски полкъ	58	5	4.400	450	—	132	—	—
17-и Доростолски полкъ	51	4	4.656	456	—	141	—	—
2-а бригада.								
Щабъ на бригадата	3	—	31	17	—	2	1	—
33-и Свищовски полкъ	55	4	3.636	524	—	153	—	—
34-и Троянски полкъ	58	2	4.357	529	—	123	—	4
9-и с. с. артилер. полкъ[2] (две отдѣления — 1-о и 3-о)	23	1	1.228	1.096	—	48	—	—
9-а пионерна дружина	13	1	784	260	—	85	—	—
9-и дивиз. огнестреленъ паркъ	10	—	542	653	96	340	—	—
9-а дивиз. интендантска рота	4	—	545	100	70	34	—	—
9-и дивиз. продоволственъ транспортъ	6	—	1.208	32	1.429	693	—	—
9-и дивиз. лазаретъ (две отдѣления)[3]	4	1	316	62	40	32	—	—
1-а полска болница	4	1	108	14	56	31	—	—
3-а полска болница	2	1	102	14	56	31	—	—

Въоръжение			Болни		Умрѣли		Забележки
Пушки и карабини	Картечници	Оръдия	Офицери и лѣкари	Подофицери и войници	Офицери и лѣкари	Подофицери и войници	
664	—	36	1	38	—	1	
354	—	36	—	—	—	2	
497	—	—	2	170	—	37	
32	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	1	[1]) 14 походни фурни.
—	—	—	—	—	—	2	
—	—	—	—	—	—	3	
—	—	—	—	—	—	3	
—	—	—	—	—	—	2	
—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	1	
—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	
50	—	—	—	—	—	—	
40	—	—	—	—	—	—	
18.229	22	72	15	2.053	—	151	
16	—	—	—	—	—	—	
5	—	—	—	—	—	—	
3.964	4	—	—	252	—	—	
4.083	4	—	4	312	—	—	
5	—	—	—	—	—	—	
3.123	4	—	—	—	—	—	
3.870	4	—	3	91	—	6	
214	—	24	—	7	—	3	[2]) 2-о с. с. артилер. отдѣление е съ 3-а бригада, при Одринъ.
648	—	—	—	—	—	—	
20	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	[3]) 3-о отдѣление отъ дивизионния лазаретъ и 2-а полска болница сж съ 3-а бригада, при Одринъ.
—	—	—	—	—	—	—	

Наименование на частитѣ и учрежденията	Хора			Добитъкъ		Обозъ		
	Офицери и лѣкари	Чиновници	Подофицери и войници	Коне	Волове	Коли обикновени	Товари	Коли специални
4-а полска болница	3	1	108	14	56	31	—	—
5-а полска болница	2	1	108	14	56	31	—	—
6-а полска болница	3	1	112	14	56	31	—	—
1-а полуподвижна болница .	2	1	125	16	68	38	—	—
2-а полуподвижна болница .	2	—	125	16	68	38	—	—
9-и дивиз. стражарски пех. взводъ	1	—	60	5	—	2	—	—
9-и дивиз. стражарски кон. взводъ	1	—	50	61	—	5	—	—
Части къмъ дивизията								
1-о с. с. гаубично отдѣление отъ 4-и артилер. полкъ . .	10/3	1	722	481	264	52	—	—
Всичко въ дивизията . .	329/3	31	23.471	4.923	2.315	2.096	15	4
Части къмъ армията.								
1-а опълчен. дружина отъ 18-о полково военно окржжие[1])	6	—	732	120	—	14	22	—
10-а гранична дружина и доброволцитѣ на подпоручикъ о з. М. Ив. Герджиковъ .	7	—	986	106	—	43	—	—
Всичко въ придаденитѣ части .	13	—	1.718	226	—	57	22	—
Всичко въ III армия . .	*1.907/14*	*194*	*107.245*	*29.913*	*5,620*	*9.260*	*2.021*	*569*
Всичко въ I и III армии . .	**3.104/21**	**349**	**172.977**	**45.678**	**10.723**	**15.227**	**3.928**	**969**

Въоржжение			Болни		Умрѣли		Забележки
Пушки и карабини	Картечници	Оржия	Офицери и лѣкари	Подофицери и войници	Офицери и лѣкари	Подофицери и войници	
—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	
50	—	—	—	—	—	—	
40	—	—	—	—	—	—	
58	—	12	—	—	—	—	
16.096	16	36	7	662	—	9	
672	—	—	—	—	—	—	[1]) Щабътъ съ две роти е въ Черкескьой, а другитѣ две роти — въ Сарай и по ж.-п. станции.
921	—	—	—	—	—	—	
1.593	—	—	—	—	—	—	
73.543	*86*	*306*	*68/2*	*10.010*	*3/1*	*537*	
118.092	**146**	**462**	**85/2**	**11.244**	**4/1**	**616**	

Приложение № 2.

СВЕДЕНИЕ*)

за загубитѣ), понесени отъ частитѣ на I и III армии при атаката на Чаталджанската укрепена позиция на 4-и и 5-и ноември 1912 година.**

Наименование на частитѣ	Офицери			Подофицери и редници			Забележки
	Убити	Ранени	Изчезнали	Убити	Ранени	Изчезнали	
I армия.							
Щабъ на армията	—	—	—	—	—	—	
1-а Софийска дивизия.							
Щабъ на дивизията	—	—	—	—	—	—	
1-а бригада.							
Щабъ на бригадата	—	—	—	—	—	—	
1-и Софийски полкъ	—	—	—	—	—	—	
6-и Търновски полкъ	—	4	—	41	346	15	
2-а бригада.							
Щабъ на бригадата	—	—	—	—	—	—	
37-и полкъ	2	12	—	73	478	79	
38-и полкъ	—	2	—	10	105	25	
4-и с. с. артилер. полкъ	—	—	—	—	—	—	
4-и не с. с. артилер. полкъ . .	—	—	—	—	1	—	
1-а пионерна дружина	—	—	—	—	—	—	Числата въ знаменатель показватъ кандидатъ-офицери.
Всичко въ дивизията . .	2	18	—	124	925	115	
6-а Бдинска дивизия.							
Щабъ на дивизията	—	—	—	—	—	—	
1-а бригада.							
Щабъ на бригадата	—	—	—	—	—	—	
3-и Бдински полкъ	1	12/1	—	57	708	212	
15-и Ломски полкъ	—	3	—	13	124	166	
2-а бригада.							
Щабъ на бригадата	—	—	—	—	—	—	
35-и Врачански полкъ	—	6	—	15	313	36	
36-и Козлодуйски полкъ	1	12	—	49	605	—	

*) Дадени сж загубитѣ за двата дни — 4-и и 5-и ноември 1912 г., защото частитѣ сж могли да ги установятъ едва следъ боя и сж показали въ архивитѣ си загуби общо за сраженията презъ двата дни.

**) Официални данни за загубитѣ на турцитѣ въ сраженията при Чаталджа липсватъ. Споредъ бележкитѣ на Махмудъ Белигъ, временень началникъ на Щаба на Чаталджанската армия, загубитѣ сж: убити — изненаданитѣ при Иллери табия три роти отъ табора Аляйе и 90% отъ 3./87. таборъ и около 1000 души отъ останалитѣ участъци на бойното поле, и ранени — 34 офицери и 3.128 войници, откоито 9 офицени и 108 войници умрѣли отъ рани, 9 офицери и 1.228 войници оздравѣли, а останалитѣ сж изпратени на лѣчение въ тила или на поправка по родницѣ имъ мѣста.

Наименование на частитѣ	Офицери			Подофицери и редници			Забележки
	Убити	Ранени	Изчезнали	Убити	Ранени	Изчезнали	
2-и с. с. артилер. полкъ . . .	—	—	—	3	10	—	
6-а пионерна дружина	—	—	—	—	5	—	
Всичко въ дивизията . .	2	33/1	—	137	1.765	414	
10-а сборна дивизия.							
Щабъ на дивизията	—	—	—	—	—	—	
1-а бригада.							
16-и Ловчански полкъ	—	—	—	—	—	—	
25-и Драгомански полкъ . . .	—	—	—	—	—	—	
2-а бригада.							
Щабъ на бригадата	—	—	—	—	—	—	
47-и полкъ	—	—	—	15	1	—	
48-и полкъ	—	—	—	1	—	—	
10-и артилер. полкъ	—	—	—	—	—	—	
10-а пионерна дружина	—	—	—	—	—	—	
Всичко въ дивизията . .	—	—	—	16	1	—	
Конната дивизия.							
Щабъ на дивизията	—	—	—	—	—	—	
1-а конна бригада.							
Щабъ на бригадата	—	—	—	—	—	—	
1-и коненъ полкъ	—	—	—	—	—	—	
2-и коненъ полкъ	—	—	—	—	—	—	
4-и коненъ полкъ	—	—	—	—	—	—	
Всичко въ Конната дивизия . .	—	—	—	—	—	—	
Части, придадени къмъ армията.							
1-о отдѣление отъ 3-и с. с. артилер. полкъ	—	—	—	—	—	—	
10-и коненъ полкъ	—	—	—	—	—	—	
Всичко въ придаденитѣ части . .	—	—	—	—	—	—	
Всичко въ армията . .	*4*	*51/1*	—	*277*	*2.691*	*529*	
III армия.							
Щабъ на армията	—	—	—	—	—	—	
3-а Балканска дивизия.							
Щабъ на дивизията	—	—	—	—	—	—	
1-а бригада.							
Щабъ на бригадата	—	—	—	—	—	—	
11-и Сливенски полкъ	27	8	—	56	608	114	
24-и Черноморски полкъ . . .	4	8	—	103	723	129	

Наименование на частитѣ	Офицери			Подофицери и редници			Забележки
	Убити	Ранени	Изчезнали	Убити	Ранени	Изчезнали	
2-а бригада.							
Щабъ на бригадата	—	—	—	—	—	—	
9-и Ямболски полкъ	7	14/4	1	97	644	139	
32-и Загорски полкъ	4	11	—	153	1.012	128	
3-а бригада.							
Щабъ на бригадата	—	—	—	—	—	—	
41-и полкъ	—	2/1	—	35	123	23	
42-и полкъ	3	1/3	—	97	250	104	
6-и с. с. артилер. полкъ	—	—	—	1	2	—	
6-и не с. с. артилер. полкъ	—	—	—	—	—	—	
3-а пионерна дружина	—	—	—	1	10	—	
Всичко въ дивизията	20	44/8	1	543	3.372	637	
4-а Преславска дивизия.							
Щабъ на дивизията	—	—	—	—	—	—	
1-а бригада.							
Щабъ на бригадата	—	—	—	—	—	—	
7-и Преславски полкъ	—	—	—	—	2	—	
19-и Шуменски полкъ	—	—	—	3	13	—	
2-а бригада.							
Щабъ на бригадата	—	—	—	—	—	—	
8-и Приморски полкъ	—	—	—	—	—	—	
31-и Варненски полкъ	—	—	—	—	—	—	
3-а бригада.							
Щабъ на бригадата	—	—	—	—	—	—	
43-и полкъ	—	—	—	—	—	—	
44-и полкъ	—	—	—	—	—	—	
5-и с. с. артилер. полкъ	—	—	—	—	18	—	
5-и не с. с. артилер. полкъ	—	—	—	1	14	—	
4-а пионерна дружина	—	—	—	—	—	—	
Всичко въ дивизията	—	—	—	4	47	—	
5-а Дунавска дивизия.							
Щабъ на дивизията	—	—	—	—	—	—	
1-а бригада.							
Щабъ на бригадата	—	—	—	—	—	—	
2-и Искърски полкъ	—	—	—	22	39	3	
5-и Дунавски полкъ	—	—	—	—	—	4	
2-а бригада.							
Щабъ на бригадата	—	—	—	—	—	—	
18-и Етърски полкъ	—	2	—	6	27	18	
20-и Добруджански полкъ	—	—	—	—	—	—	

Наименование на частитѣ	Офицери			Подофицери и редници			Забележки
	Убити	Ранени	Изчезнали	Убити	Ранени	Изчезнали	
3-а бригада.							
Щабъ на бригадата	—	—	—	—	—	—	
45-и полкъ	—	—	—	—	—	—	
46-и полкъ	—	—	—	—	—	—	
1-и с. с. артилер. полкъ	—	—	—	3	10	—	
1-и не с. с. артилер. полкъ	—	—	—	—	—	—	
5-а пионерна дружина	—	—	—	—	—	—	
Всичко въ дивизията	—	3	—	31	76	25	
9-а Плѣвенска дивизия.							
Щабъ на дивизията	—	—	—	—	—	—	
1-а бригада.							
Щабъ на бригадата	—	—	—	—	—	—	
4-и Плѣвенски полкъ	4	6	—	130	663	46	
17-и Доростолски полкъ	8	11	—	268	751	51	
2-а бригада.							
Щабъ на бригадата	—	—	—	—	—	—	
33-и Свищовски полкъ	4	4	—	85	429	90	
34-и Троянски полкъ	3	17	—	94	914	22	
9-и с. с. артилерийски полкъ (две отдѣления)	1	1	—	5	33	—	
9-а пионерна дружина	—	—	—	—	—	—	
Всичко въ дивизията	20	39	—	582	2.790	208	
Части, придадени къмъ армията.							
1-о с. с. гаубично отдѣление отъ 4-и артилер. полкъ	—	—	—	—	3	—	
3-о с. с. гаубично отдѣление отъ 5-и артилер. полкъ	—	—	—	—	—	—	
3-о не с. с. гаубично отдѣление отъ 5-и артилер. полкъ	—	—	—	—	1	—	
1-о с. с. отдѣление отъ 1-и планин. артилер. полкъ	—	—	—	—	1	—	
4-о не с. с. отдѣление отъ 1-и планин. артилер. полкъ	—	1	—	1	1	—	
8-и коненъ полкъ	—	—	—	—	—	—	
Всичко въ придаденитѣ части	—	1	—	1	6	—	
Всичко въ III армия	*40*	*87/8*	*1*	*1.161*	*6.291*	*871*	
Всичко въ I и III армии и Конната дивизия	**44**	**138/9**	**1**	**1.438**	**8.982**	**1.400**	

СВЕДЕ

за числото на заболѣлитѣ и умрѣлитѣ отъ болестьта холера*) чинове

Части \ Дати	4-и		5-и		6-и		7-и		8-и		9-и		10-и		11-и		12-и	
	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли
I армия.																		
Щабъ на армията	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1-а Софийска дивизия.																		
Щабъ на дивизията	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1-а бригада.																		
Щабъ на бригадата	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1-и Софийски полкъ	11	3	19	2	14	6	18	3	24	2	17	1	26	2	25	1	15	1
6-и Търновски полкъ	7	7	14	8	23	2	18	—	36	4	19	2	11	—	8	—	9	—
2-а бригада.																		
Щабъ на бригадата	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
37-и полкъ	8	2	16	4	63	6	22	3	12	5	2	1	5	2	17	2	6	3
38-и полкъ	12	1	14	2	8	2	6	1	52	5	8	—	33	—	23	3	15	3
4-и с. с. артилер. полкъ	10	—	9	—	10	—	7	—	10	—	3	1	2	—	—	1	—	—
4-и не с. с. артилер. полкъ	16	—	8	—	8	—	8	—	2	1	5	—	5	1	2/1	—	1	—
1-а пионерна дружина	3	—	5	—	2	—	5	—	4	1	2	—	1	—	1	—	2	—
1-и дивиз. огнестр. паркъ	—	—	—	—	4	1	9	—	—	—	1	—	3	—	3	—	—	—
1-а дивиз. интендантска рота	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1-и дивиз. продоволственъ транспортъ	2	—	4	1	—	—	2	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
1-и дивиз. лазаретъ	—	—	—	—	—	—	2	1	1	—	—	—	1	1	2	—	2	1
1-а полска болница	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—	—	—	—	1	—	—
2-а полска болница	—	—	—	—	—	—	—	—	3/1	—	1	—	—	—	—	—	4/1	—
3-а полска болница	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
4-а полска болница	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1-а полуподвижна болница	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2-а полуподвижна болница	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1-и дивиз. стражарски пехотенъ взводъ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1-и дивиз. стражарски конен взводъ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Всичко въ дивизията	69	13	89	17	132	17	97	8	144/1	18	62	5	88	6	81/1	8	50	8
6-а Бдинска дивизия.																		
Щабъ на дивизията	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1-а бригада.																		
Щабъ на бригадата	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3-и Бдински полкъ	107	8	87	9	63/2	11	62	4	26	1	125	2	16	4	46	1	84	3
15-и Ломски полкъ	36	—	64	—	114	—	108	—	81	8	102	3	108	5	110/4	5	120	7
2-а бригада.																		
Щабъ на бригадата	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
35-и Врачански полкъ	36	2	52/1	1	45/2	3	32	—	91	—	289/1	6	73/2	2	59	2	45	2

*) Споредъ бележкитѣ на Махмудъ Белигъ, който е използувалъ дневницитѣ на санитарнитѣ учре- Люле Бургасъ и Чаталджа, има заболѣли отъ холера: 173 офицери и 23.197 войници. Отъ тѣхъ умрѣли: 20 оздравѣли 3 офицери и 8.755 войници; изпратени въ тила на лѣчение и за промѣна климата: 150 офицери

Приложение № 3.

НИЕ

отъ I и III армии и Конната дивизия отъ 4-и до 20-и ноември 1912 г.

13 и		14-и		15-и		16-и		17-и		18-и		19-и		20-и		4-и—20-и		Всичко		Забележки
Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	[1]) Числата въ знаменатель означаватъ офицери.
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
21	—	19	—	7	—	8	—	5	—	6	—	3	—	2	—	—	—	240	21	
6	1	2	—	7	—	3	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	164	24	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
1	—	10	2	15	1	2	6	37	3	11	—	4	—	3	—	—	—	234	40	
13	1	25	2	—	—	10	—	11	—	13	1	5	—	4	1	—	—	252	22	
2	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	55	2	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	56/1	2	
2	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	29	1	
1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	21	1	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9	1	
2	—	—	—	—	—	2	1	1	—	2	—	1	—	—	—	—	—	16	4	
4	—	3	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12	1	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4/1	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
52	2	62	4	31	1	25	7	55	3	32	1	13	—	10	1	—	—	1092/2	119	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
5	14	5	1	4	2	2	3	—	1	—	—	1	—	1	—	—	—	634/2	64	
45	1	62	5	63	1	75	4	51	—	41	—	39	—	—	—	—	—	1257/4	39	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
17/1	—	9	3	14/2	1	5	—	12	—	7	—	5	—	—	—	—	—	801/9	22	

[2]) Въ архивитѣ на нѣкои полски болници не сж дадени сведения за холерната епидемия по дни, а общо за периода отъ 4-и до 20-и ноември, поради което и тукъ, въ графи 36-а и 37-а, сж показани така.

ждения, Турската източна армия, освенъ ония войници, изостанали при отстжплението по пжтищата между офицери, между които и началникътъ на Чаталджанската укрепена позиция, Риза паша, и 8.186 войници; и 6.256 войници. Официални данни липсватъ.

Части \ Дати	4-и		5-и		6-и		7-и		8-и		9-и		10-и		11-и		12-и	
	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли
36-и Козлудуйски полкъ	27	—	48/5	—	20/3	4	18	2	12	3	10	6	8	2	19	—	—	—
2-и с. с. артилер. полкъ	2/1	3	6	—	2	—	1	—	11/1	—	8	3	—	—	—	—	2	—
6-а пионерна дружина	5	—	6	—	8	1	7	—	5	1	3	—	3	—	2	—	1	—
6-и дивиз. огнестреленъ паркъ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6-а дивиз. интендантска рота	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6-и дивиз. продоволственъ транспортъ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6-и дивиз. лазаретъ	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—
1-а полска болница	—	—	—	—	—	—	38	—	100	—	—	5	13	12	114	6	9	7
2-а полска болница	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	2	3
3-а полска болница	—	—	92	9	102	15	64	11	28	9	105	4	14	6	—	—	—	—
4-а полска болница	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1-а полуподвижна болница	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2-а полуподвижна болница	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6-и дивиз. стражарски пехотенъ взводъ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6-и дивиз. стражарски конен взводъ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Всичко въ дивизията	213/1	13	355/6	19	355/7	35	330	17	354/1	22	644/1	30	255/2	31	360/4	19	263	22
10-а сборна дивизия.																		
Щабъ на дивизията	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1-а бригада.																		
Щабъ на бригадата	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
15-и Ловчански полкъ	3	—	4	—	27	—	2	—	14	—	11	—	4	1	—	—	9	2
25-и Драгомански полкъ	28	4	60	6	138	8	16/3	5	20	7	18	6	22	4	14	5	14	4
2-а бригада.																		
Щабъ на бригадата	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
47-и полкъ	17	1	52	—	18	5	19	4	7	4	7	2	4	4	139	6	90	—
48-и полкъ	19/1	1	10	1	12	1	9	1	136/1	1	41	4	64	—	27/1	1	33	—
10-и артилер. полкъ	2	—	4	—	3	—	3	2	15	1	8	—	16	3	7	—	15	2
10-а пионерна дружина	7	—	11	3	9	1	16	—	22	3	19	1	6	—	5	1	—	—
10-и дивиз. огнестреленъ паркъ	2	—	5	—	7	2	14	1	2	—	13	1	1	—	—	—	—	—
10-а дивиз. интендантска рота	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
10-и дивиз. продоволственъ транспортъ	—	—	—	—	—	—	3	—	1	1	—	—	2	1	—	—	—	—
10-и дивиз. лазаретъ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1-а полска болница	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2-а полска болница	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3-а полска болница	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
4-а полска болница	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
10-и дивиз. стражарски пех. взводъ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
10-и дивиз. стражарски кон. взводъ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Части къмъ дивизията.																		
1-о отдѣление отъ 3-и с. с. артилер. полкъ	2	—	4	—	1	—	4	—	1	1	4	1	2	—	4	1	1	—
Всичко въ дивизията	80/1	6	150	10	215	17	86/3	13	218/1	18	121	15	121	13	196/1	14	162	8

13-и		14-и		15-и		16-и		17-и		18-и		19-и		20-и		4-и—20-и		Всичко		Забележки
Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	
12	—	24	—	17	—	13	—	15	—	6	—	5	—	1	—	—	—	255/8	17	
—	—	1	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	34/2	7	
—	—	1	—	—	1	—	—	1	1	1	—	1	—	—	—	—	—	55	4	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	
4	6	78	4	60	4	43	4	79	6	19	6	12	3	20	9	—	—	589	72	
30	4	—	3	—	4	—	3	—	2	—	—	—	2	—	2	—	—	437	82	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
113/1	25	180	17	158/2	13	138	14	159	10	74	6	72	5	61	11	—	—	4.064/25	309	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	6	2	4	1	8	—	2	2	2	1	2	—	—	1	—	—	98	10	
14	1	14	3	16	3	3	3	15	2	8	2	3	1	3	1	—	—	406/3	65	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
70	1	—	—	42	3	23	1	19	1	11	—	3	—	11	—	—	—	532	32	
22	—	102/1	—	25	—	21/1	—	13	—	8	—	16	—	8	—	—	—	566/5	10	
5	1	4	—	1	—	5	—	2	—	7	—	5	—	1	—	—	—	103	9	
4	—	1	—	3	—	—	—	—	—	—	—	2	1	—	—	—	—	105	10	
1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	46	4	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7	3	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1.250	72	1.250	72	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Сведения нѣма
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	„ „
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	„ „
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	„ „
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	„ „
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	23	3	
116	3	128	6	91	7	61	4	51	5	36	3	31	2	23	2	1.250	72	3.136/6	218	

Части \ Дати	4-и		5-и		6-и		7-и		8-и		9-и		10-и		11-и		12-и	
	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли
Самостоятелна конна дивизия.																		
1-а конна бригада.																		
Щабъ на бригадата	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1-и коненъ полкъ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2-и коненъ полкъ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
4-и коненъ полкъ	12	—	18	—	26	—	24	1	32	—	14	1	11	—	1	—	2	—
Всичко въ конната бригада	12	—	18	—	26	—	24	1	32	—	14	1	11	—	1	—	2	—
Части, придадени къмъ армията.																		
10-и коненъ полкъ	—	—	—	—	1	—	—	—	2	1	2	—	1	—	1	1	—	—
Всичко въ придад. части	—	—	—	—	1	—	—	—	2	1	2	—	1	—	1	1	—	—
Всичко въ I армия	*374* / *2*	*32*	*612* / *6*	*46*	*729* / *7*	*69*	*537* / *3*	*39*	*750* / *3*	*59*	*843* / *1*	*51*	*456* / *2*	*50*	*639* / *6*	*42*	*477*	*38*
III армия.																		
Щабъ на армията	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3-а Балканска дивизия.																		
Щабъ на дивизията	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1-а бригада.																		
Щабъ на бригадата	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
11-и Сливенски полкъ	25 / 2	87	30	71	22	7	115	19	127	12	207	12	50	13	42	9	18	5
24-и Черноморски полкъ	76	19	32	18	230	19	96	28	55	17	40	22	40	16	11	18	24	19
2-а бригада.																		
Щабъ на бригадата	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
29-и Ямболски полкъ	29	7	36	10	87	13	118	23	97	22	63	14	76	11	28	12	18	9
32-и Загорски полкъ	44	5	65	6	62	19	51	17	42	24	17	20	26 / 1	1	22	7	8	13
3-а бригада.																		
Щабъ на бригадата	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
41-и полкъ	54	11	64 / 3	14	72	26	75 / 2	12	68 / 1	22	46	11	38	18	19	12	88	21
42-и полкъ	43 / 2	12	54	21	76 / 1	28	89	16	114	27	96	15	84	22	69	14	83	12
6-и с. с. артилер. полкъ	12	—	16	2	21	1	18	2	9	2	27	4	36	5	29	3	16	4
6-и не с. с. артилер. полкъ	15	2	17	3	36	5	27	4	41	7	33	2	19	7	25	5	12	2
3-а пионерна дружина	—	—	—	—	8	2	12	3	1	1	4	—	8	1	26	1	4	2
3-и дивиз. огнестр. паркъ	—	—	5	1	7	—	8	2	3	—	4	—	2	—	1	—	1	—
3-а дивиз. интендант. рота	3	—	6	—	9	2	7	—	4	—	8	—	5	1	9	1	3	—
3-и дивиз. прод. транспортъ	3	2	4	1	—	—	3	1	3	—	2	1	—	1	12	3	4	2
3-и дивиз. лазаретъ	2	—	3	1	4	—	5	—	2	—	6	—	2	—	1	—	—	—
1-а полска болница	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2-а полска болница	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3-а полска болница	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
4-а полска болница	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5-а полска болница	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6-а полска болница	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1-а полуподвижна болница	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2-а полуподвижна болница	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3-и дивиз. стражарски пех. взводъ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3-и дивиз. стражарски кон. взводъ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

13-и		14-и		15-и		16-и		17-и		18-и		19-и		20-и		4-и—20-и		Всичко		Забележки
Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	140	2	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	140	2	
1	—	1	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	11	2	
1	—	1	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	11	2	
282	*30*	*371*	*27*	*280*	*21*	*225*	*25*	*266*	*18*	*142*	*10*	*116*	*7*	*94*	*14*	*1.250*	*72*	*8.443*	*650*	
1				2														33		
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
40	9	42	5	—	3	—	4	—	—	1	—	1	—	2	3	—	—	722	259	
26	12	16	11	65	5	80	13	16	—	8	7	17	4	8	4	—	—	2 840	232	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
24	6	18	7	47	11	72	9	26	4	18	5	12	1	6	1	—	—	775	165	
16	4	4	12	7	8	1	5	2	6	1	2	—	4	1	3	—	—	369	156	
																		1		
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
65	16	60	9	48	10	32	12	47	18	24	11	16	9	9	4	—	—	825	236	
32	14	37	22	51	10	47	8	29	7	32	12	18	9	6	1	—	—	6 960	250	
12	1	19	3	8	2	6	—	4	1	5	—	2	—	1	1	—	—	3 241	31	
11	—	8	3	7	2	4	1	5	—	2	1	1	1	—	—	—	—	264	45	
6	2	10	1	8	—	6	—	5	—	4	1	2	—	1	—	—	—	105	14	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	31	3	
2	—	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	56	4	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	—	—	—	—	—	32	13	
3	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	29	2	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Сведения нѣма.
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	„ „
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	„ „
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	„ „
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	„ „
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	„ „
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	„ „
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	

Части \ Дати	4-и		5-и		6-и		7-и		8-и		9-и		10-и		11-и		12-и	
	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли
Части, придадени къмъ дивизията.																		
4./1. не с. с. планинско артилер. отдѣление	—	—	—	—	3	1	5	2	8	1	2	—	1	1	7	—	4	2
3-о не с. с. гаубично отдѣление отъ 5-и артилер. полкъ	4	—	6	—	1	1	1	1	2	2	4	2	2	1	3	2	2	1
3-о с. с. гаубично отдѣление отъ 5-и артилер. полкъ	5	1	3	—	6	1	3	1	8	3	9	2	4	—	2	—	3	—
1./1. с. с. планинско артилер. отдѣление	2	—	6	2	9	1	10	2	—	1	1	—	6	3	7	1	2	—
Всичко въ дивизията	317/4	146	374/3	150	653/1	126	643/2	133	584/1	141	569	105	399/1	101	311	88	290	92
4-а Преславска дивизия.																		
Щаба на дивизията	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1-а бригада.																		
Щабъ на бригадата	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
7-и Преславски полкъ	18	1	19	1	7	—	15	—	15	—	40	6	56	4	30	8	15	6
19-и Шуменски полкъ	19	—	18/1	—	14	1	32	2	44/1	1	24	2	24	12	25	2	22	—
2-а бригада.																		
Щабъ на бригадата	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
8-и Приморски полкъ	8	—	6	—	17	—	9	—	13	—	30	7	15	12	7	1	12	4
31-и Варненски полкъ	8	—	28/5	6	12	—	11	—	14	7	16	—	14	1	13	1	14	2
3-а бригада.																		
Щабъ на бригадата	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
43-и полкъ	13	6	30	1	22	—	7	—	9	—	18	2	24	19	47	1	25	1
44-и полкъ	14	6	184	5	23	2	6	3	20	1	37	4	65	8	44	1	20	2
5-и с. с. артилер. полкъ	3	—	11	—	30	7	6	—	17	2	3	—	11	2	13	3	3	—
5-и не с. с. артилер. полкъ	8	—	22	4	24	7	4	—	9	—	11	3	3	—	5	—	3	—
4-а пионерна дружина	2	—	3	—	8	2	12	1	1	1	—	—	—	—	1	—	—	—
4-и дивиз. огнестр. паркъ	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	4	1	2	—	3	1	2	—
4-а дивиз. интендантска рота	—	—	—	—	2	—	3	1	1	—	1	—	—	—	2	—	1	1
4-и дивиз. продов. транспортъ	2	1	6	—	5	2	7	—	9	3	2	—	4	1	9	—	7	—
4-и дивиз. лазаретъ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1-а полска болница	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2-а полска болница	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3-а полска болница	44	14	7	11	3	11	42	13	11	5	8	10	5	8	40	2	12	5
4-а полска болница	26	6	4	7	66	9	20	10	2	10	27	11	2	12	2	14	3/1	11
5-а полска болница	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6-а полска болница	5	—	8	4	7	4	13	7	25	5	21	11	5	4	8	2	8	4
1-а полуподвижна болница	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2-а полуподвижна болница	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
4-и дивиз. стражарски пех. взводъ	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	1	—	1	—	—	—	1	—
4-и дивиз. стражарски кон. взводъ	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—
Всичко въ дивизията	170	34	346/6	39	240	45	190	38	191/1	35	243	57	232	83	249	36	148/1	36

13-и		14-и		15-и		16-и		17-и		18-и		19-и		20-и		4-и—20-и		Всичко		Забележки
Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	
2	2	8	6	3	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	44	16	
3	1	—	—	2	—	1	—	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—	32	13	
5	1	4	—	2	—	1	—	2	—	—	—	1	—	—	—	—	—	58	9	
2	1	1	—	3	—	1	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	51	12	
249	70	230	79	252	52	252	52	138	37	95	43	71	28	34	17	—	—	5434/12	1460	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
11	6	10	2	7	12	7	3	—	5	—	3	1	—	—	1	—	—	268	58	
9	—	12	—	6	—	4	—	8	—	6	—	18	—	2	—	—	—	287/2	20	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
8/1	1	3	4	2	1	—	—	—	1	—	—	2	2	—	—	—	—	132/1	33	
7	—	5	—	6	2	1	—	6	1	4	1	3	—	1	1	—	—	163/5	22	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
17	2	48	—	39	—	17	—	25	2	3	—	5	—	15	—	—	—	364	34	
25	3	18	1	4	1	2	2	1	—	5	3	1	—	—	—	—	—	469	42	
7	3	6	2	8	—	4	—	8	—	5	2	2	6	1	3	—	—	138	30	
5	—	3	1	—	—	—	—	2	—	1	—	—	6	—	3	—	—	100	24	
2	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	30	4	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	13	2	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	10	2	
6	—	4	—	2	—	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	66	7	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	64	10	64	10	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	507	71	507	71	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	304/4	10	304/4	10	
1	5	7	2	1	4	—	4	2	1	—	1	—	—	—	—	—	—	183	96	
3	7	1	2	—	3	—	—	—	2	—	3	1	2	—	1	—	—	157/1	110	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	730	169	730	169	
15	4	12	2	8	8	8	4	14	2	8	1	7	4	2	1	—	—	174	67	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	74	16	74	16	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	1	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	
116/1	31	129	16	83	31	46	13	67	14	32	14	57	20	21	10	1679/4	276	4239/13	828	

Части \ Дати	4-и		5-и		6-и		7-и		8-и		9-и		10-и		11-и		12-и	
	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли
5-а Дунавска дивизия.																		
Щабъ на дивизията	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1-а бригада.																		
Щабъ на бригадата	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2-и Искърски полкъ	9	—	25	—	24	1	12	1	32	—	11	—	3	1	1	—	5	—
5-и Дунавски полкъ	17	4	1	2	4	—	50	6	5	2	3	3	3	1	3	—	—	1
2-а бригада.																		
Щабъ на бригадата	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
18-и Етърски полкъ	42	6	248	4	65	7	29	6	64	8	31	21	18	8	16/1	6	12	2
20 и Добруджански полкъ	168	—	130	3	18	7	18	8	291	8	21	14	7	6	8/7	1	9	—
3-а бригада.																		
Щабъ на бригадата	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
45-и полкъ	72	2	55	23	116	33	18	9	109	18	20	4	15	2	8	2	13	1
46-и полкъ	22	1	26	1	31	2	24	2	255	14	36	26	40	7	36/3	2	13	3
1-и с. с. артилер. полкъ	25/1	12	15	3	8	1	8	8	6	2	5	4	8	8	2	1/1	—	—
1-и не с. с. артилер. полкъ	6	—	8	—	5	1	9	2	14	2	16	1	11	1	8	3	5	—
5-а пионерна дружина	14	3	18	4	26	6	32	4	17	7	12	4	21	9	9	4	11	5
5-и дивиз. огнестр. паркъ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5-а дивиз. интендантска рота	—	—	—	—	3	1	—	—	2	1	—	—	4	—	1	1	2	—
5-и дивиз. продоволственъ транспортъ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5-и дивиз. лазаретъ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1-а полска болница	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2-а полска болница	683/10	10	256/1	14	93/1	22	68	21	143	20	50	21	7	30	2	17/1	6	12
3-а полска болница	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
4-а полска болница	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5-а полска болница	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6-а полска болница	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—
1-а полуподвижна болница	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2-а полуподвижна болница	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5-и дивиз. стражарски пех. взводъ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5-и дивиз. стражарски кон. взводъ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Всичко въ дивизията	1058/11	38	782/1	54	393/1	81	268	67	938	82	205	98	137	73	95/11	38/2	76	24
9-а Плѣвенска дивизия.																		
Щабъ на дивизията	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1-а бригада.																		
Щабъ на бригадата	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
4-и Плѣвенски полкъ	79	14	55	7	26/1	6	22	14	57/1	6	76	16	82	14	30/1	2	14	1
17-и Доростолски полкъ	132/1	13	180/3	5	290/5	15	91	17	24	16/1	64	14	31	10/1	42	8	8	2

13-и		14-и		15-и		16-и		17-и		18-и		19-и		20-и		4-и—20-и		Всичко		Забележки
Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
1	—	—	—	1	—	—	—	2	1	—	—	—	1	1	—	—	—	127	5	
2	2	2	—	—	—	—	1	2	2	1	1	2	1	—	1	—	—	95	27	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
4	4	6/1	3	3	4	4	3	2	—	5	4	—	1	—	—	—	—	549/2	87	
1	3	3	4	2	—	2	—	8	—	5	—	2	—	1	—	—	—	694/7	54	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
2	2	4/1	—	—	—	2	2	—	—	1	—	3	1	1	—	—	—	439/1	99	
3	1	12	—	3	—	22	—	14	—	24	—	9	—	5	—	—	—	575/3	59	
3	1	4	1	2	1	1	—	—	—	2	—	1	1	2	1	—	—	92/1	44/1	
2	2	—	—	1	1	3	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	89	13	
4	1	3	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	170	47	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12	3	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	152	31	152	31	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	551/2	104/1	551/2	104/1	
3	8	2	6	—	9	1	6	3	7	—	—	2	4	—	6	—	—	1319/12	213/1	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	131/1	27	131/1	27	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	587/3	99	587/3	99	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	278	19	278	19	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	1	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
25	24	36/2	14	14	15	36	12	31	10	39	5	19	9	11	9	1699/6	280/1	5862/32	933/3	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
9	—	7	—	9	—	3	—	3	—	4	—	2	—	1	—	—	—	479/3	80	
9	1	9	3	6	—	1	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	890/9	104/2	

Части \ Дати	4-и		5-и		6-и		7-и		8-и		9-и		10-и		11-и		12-и	
	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли
2-а бригада.																		
Щабъ на бригадата	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
33-и Свищовски полкъ	11	1	—	—	25	4	113	1	52	7	46/1	6	36/1	15/1	24	12	87	7
34-и Троянски полкъ	32	—	3	—	61	2	46	6	57	4	33/1	3	38	—	42/1	1	19/2	1
9-и с. с. артилер. полкъ	3	—	12	—	8	3	8	2	5	1	7	3	8	1	6	1	4	—
9-а пионерна дружина	—	—	—	—	2	1	3	1	5	—	2	1	1	—	1	1	2	1
9-и дивиз. огнестр. паркъ	—	—	—	—	6	1	5	1	8	—	3	—	2	—	5	—	1	—
9-и дивиз. интендантска рота	—	—	—	—	2	1	3	—	1	—	4	1	—	—	2	—	1	—
9-и дивиз. продов. транспортъ	2	—	3	—	5	1	2	1	4	2	1	—	—	—	3	1	—	—
9-и дивиз. лазаретъ	5	—	7	—	9	—	6	1	2	2	5	1	8	—	6	—	1	—
1-а полска болница	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3-а полска болница	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
4-а полска болница	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5-а полска болница	—	—	27	—	302	—	108	—	1	—	12	1	3	—	207	15	303	1
6-а полска болница	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1-а полуподвижна болница	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2-а полуподвижна болница	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
9-и дивиз. стражарски пех. взводъ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	1	—	1	—
9-и дивиз. стражарски кон. взводъ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—
Части къмъ дивизията.																		
1-о с. с. гаубично отдѣление отъ 4-и артилер. полкъ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Всичко въ дивизията	264/1	28	287/3	12	736/9	34	407	44	216/1	38/1	254/2	47	209/1	4/2	369/2	41	442/2	13
Части, придадени къмъ III армия.																		
1-а опълченска дружина отъ 18-о полково окржжие	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	—	—	—	—	—	2	—
10-а гранична дружина и доброволцитѣ на подпор. о. з. Мих. Ив. Герджиковъ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
8-и коненъ полкъ	5/1	—	2	—	—	—	3	—	2	1	1	1	—	—	2	1	—	—
Всичко въ придаденитѣ части	5/1	—	2	—	—	—	3	—	3	2	2	1	—	—	2	1	2	—
Всичко въ III армия	*1.814/17*	*246*	*1.764/13*	*255*	*2.022/8*	*286*	*1.511/2*	*282*	*1.932/3*	*298/1*	*1.273/2*	*308*	*977/2*	*297/2*	*1.026/13*	*204/2*	*958/3*	*165*
Всичко въ I и III армии	**2.188/19**	**278**	**2.376/19**	**301**	**2.751/15**	**355**	**3.048/5**	**321**	**2.682/6**	**357/1**	**2.116/3**	**359**	**1.433/4**	**347/2**	**1.665/19**	**246/2**	**1.435/3**	**203**

13-и		14-и		15-и		16-и		17-и		18-и		19-и		20-и		4-и—20-и		Всичко		Забележки
Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	Заболѣли	Умрѣли	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
31	2	2	1	5	—	5	—	1/1	—	1	—	2	—	1	—	—	—	442/3	55/1	
8	—	12	—	8	—	4	—	4	—	1/1	—	3	—	6	—	—	—	377/5	18	
2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	64	11	
1	—	1	—	2	—	3	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	24	5	
2	—	1	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	35	2	
—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	14	2	
2	—	2	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	26	5	
4	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	54	4	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	125	6	125	6	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	850	155	850	155	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	103	3	103	3	
43	19	66	1	20	—	11	8	4	11	—	15	9	9	2	6	—	—	1118	86	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1108/6	200/2	1108/6	200/2	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	1	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
111	22	102	4	52	1	29	8	13/1	11	10/1	15	16	9	10	6	2186/6	364/2	5713/26	737/5	
—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	6	2	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
3	—	1	—	2	2	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	22/1	5	
3	—	1	—	3	3	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	28/1	7	
504/1	*147*	*498/2*	*113*	*404*	*102*	*363*	*85*	*250/1*	*72*	*177/1*	*71*	*163*	*66*	*76*	*42*	*5564/16*	*920/3*	*21.276/84*	*3.965/8*	
786/2	**177**	**869/2**	**140**	**684/2**	**123**	**588**	**110**	**516/1**	**90**	**319/1**	**87**	**279**	**73**	**170**	**56**	**6814/16**	**992/3**	**29.719/117**	**4.615/8**	

Книгописъ

на използуванитѣ съчинения.

Гл. томъ II -- Лозенградската операция, стр. стр. 665, 666;

томъ III — Сражението при Люле Бургасъ—Бунаръ Хисаръ, стр. стр. 621 — 624, и

томъ V — Операциитѣ около Одринската крепость, стр. стр. 1107 и 1108.

Указатели.

Лични имена.

А.

Абаджиевъ, Георги, полковникъ, командиръ на 1-а бригада отъ 5-а Дунавска дивизия, — 60, 80, 132, 133, 157, 331, 332, 333, 334, 373, 376, 378, 442, 443, 448, 449, 452, 453, 465.

Абдуллахъ, паша, ферикъ I класъ, командуващъ Турската източна армия до 12-и октомврий 1912 год., — 4, 9, 10, 13, 14, 20, 31, 123, 124, 487.

Абдулъ Хамидъ, бившъ султанъ на Отоманската империя.

Азмановъ, Стефанъ, подполковникъ, отъ Генералния щабъ, началникъ на Оперативното отдѣление при Щаба на III армия, — 375, 421, 423, 437, 446, 447.

Анастасий I, византийски императоръ, царувалъ въ края на V в. и началото на VI в. сл. Хр., — 171.

Антоновъ, Константинъ, подполковникъ, командиръ на 18-и Етърски полкъ, — 133, 340.

Али Риза, бей, полковникъ, — гл. Риза, Али, бей, полковникъ

Али Риза, паша, началникъ на Чаталджанската укрепена позиция, — гл. Риза, Али, паша.

Альовъ, Димитъръ, лейтенантъ, командиръ на торпедоносецъ „Летещи", — 479, 480.

Апостоловъ, Георги, капитанъ, командиръ на 5./1. не с. с. батарея, — 224, 314, 315, 332, 333, 442, 443, 451.

Асенъ II, царь на българитѣ, — гл. Йоанъ Асенъ II.

Асимъ бей, майоръ, членъ отъ комисията по опредѣляне неутралната зона при примирието отъ 20-и XI. 1912 год., — 510.

Атанасовъ, Василъ, майоръ, военен инженеръ, дивизионенъ инженеръ на 6-а Бдинска дивизия, — 263.

Ахмедъ Абукъ, паша, командиръ на IV корпусъ, а отъ 20-и октомврий 1912 год. назначенъ временно командуващъ I източна армия и отъ . . . XI. 1912 г. командиръ на I сборенъ редифски корпусъ, — 4, 5, 14, 17, 18, 31, 32, 34, 69, 70, 176, 183, 350, 351, 369, 370, 371.

Аяновъ, Димитъръ, поручикъ о. з., началникъ, но доброволчески отрядъ, действуващъ въ зоната между Черно-море и Странджа планина, — 93, 96.

Б.

Балевски, Петъръ, полковникъ, командиръ на 32-и Загорски полкъ, контузенъ въ боя при Чаталджа на 5-и XI. 1912 год., — 154, 292, 293, 294, 341, 342, 343, 355, 363, 364, 365, 366, 426.

Бангеевъ, Иванъ, капитанъ, командиръ на . . рота отъ 32-и Загорски полкъ, — 353, 354.

Бацаровъ, Иванъ, д-ръ, санитаренъ подполковникъ, дивизионенъ лѣкарь на 4-а Преславска дивизия, — 577, 588, 590.

Белигъ, Махмудъ, полковникъ, отъ Генералния щабъ, началникъ на Щаба на I сборенъ редифски корпусъ, вр. такъвъ на Чаталджанската армия и авторъ на книгата — „Действията на I сборенъ корпусъ въ Балканската война", — 176, 325, 327, 350, 369, 370, 371, 372, 445, 610, 614, 615.

Билдиреви, Братя, индустриалци въ гр. Лозенградъ, — 569.

Близнаковъ, Тома, майоръ, о. з., командиръ на Опълченска дружина отъ 18-о полково окржжие, — 93.

Блумъ, паша, германецъ-генералъ, инструкторъ на турската армия, — 172.

Божковъ, Иванъ, полковникъ, командиръ на 20-и Добруджански полкъ, — 133.

Бошнаковъ, Георги, подполковникъ, командиръ на 35-и Врачански полкъ, — 100, 247, 248, 250, 402, 403, 404, 405, 406.

Бояджиевъ, Климентъ, генералъ-майоръ, началникъ на 4-а Преславска дивизия, — 22, 64, 82, 84, 97, 126, 150, 151, 152, 155, 156, 199, 206, 226, 230, 319, 322, 323, 332, 397, 420, 423, 424, 425, 434, 437, 438, 448, 456, 464, 465, 577.

Бояджиевъ, Тодоръ, полковникъ, интендантъ на I армия, — 532.

Брадиновъ, Никола, подполковникъ, командиръ на 1-и дивизионъ отъ 1-и коненъ поккъ, — 111, 135.

Брадистиловъ, Стойо, генералъ-майоръ, отъ Генералния щабъ, началникъ на 10-а сборна дивизия, — 56, 76, 92, 106, 114, 139, 149, 168, 209, 214, 215, 218, 219, 221, 233, 448, 456.

Бриалмонъ, генералъ, военененъ инженеръ, белгиецъ, — 172.

Буковъ, Асенъ, капитанъ, командиръ, на 6-а с. с. батарея отъ 10-и артилерийски полкъ, — 76.

Букурещлиевъ, Иванъ, капитанъ, командиръ на 15-а рота отъ 4-и Плѣвенски полкъ, смъртно раненъ въ боя при Чаталджа на 4-и XI. 1912 год., — 283, 384.

Бърневъ, Панайотъ, полковникъ, командиръ на 6-и Търновски полкъ, — 208, 218, 235, 236, 237, 238, 410, 416.

В.

Вазовъ, Владимиръ, полковникъ, командиръ на 4-и с. с. артилер. полкъ и началникъ на артилерията въ 1-а Софийска дивизия, — 214, 235, 242, 410, 414, 415.

Вариклечковъ, Петъръ, полковникъ, командиръ на 6-и с. с. артилер. полкъ и началникъ на артилерията въ 3-а Балканска дивизия, — 204, 291, 301, 302, 343, 344, 352, 368.

Василевъ, Илия, поручикъ, командиръ на 2-а батарея отъ 9-и с. с. артилерийски полкъ, — 271.

Василевъ, Киро, редникъ, отъ 5-а рота на 15-и Ломски полкъ, — 462.

Василевъ, Коста, ротмистъръ, началникъ на Щаба на 1-а бригада отъ 5-а Дунавска дивизия, — 334.

Васифъ бей, майоръ, отъ Генералния щабъ, началникъ на отрядъ, — 17.

Велковъ, Константинъ, капитанъ, командиръ на 14-а рота отъ 36 и Козлудуйски полкъ, раненъ въ боя при Чаталджа на 4-и ноември 1912 год., — 250.

Венизелосъ, Елефтеросъ, министъръ-председатель на кралство Гърция, — 500.

Вилхелмъ II, императоръ (кайзеръ) на Германия, — 46.

Винаровъ, Никола, майоръ, командиръ на 1-а батарея отъ 9-и с. с. артилерийски полкъ, — 270, 275, 276.

Влаховъ, Петъръ, майоръ, командиръ на 2-а дружина отъ 4-и Плѣвенски полкъ, раненъ въ боя при Чаталджа на 5-и ноември 1912 год., — 385, 386.

Влаховъ, Христо, подпоручикъ, командиръ на взводъ отъ 16-а рота на 34-и Троянски полкъ, убитъ въ боя при Чаталджа на 4-и ноември 1912 год., — 274.

Воденичаровъ, Василъ, ефрейторъ, отъ Флота, — 478.

Вуйчевъ, Сава, майоръ, отъ Генералния щабъ, военененъ аташе въ Бѣлградъ, — . . . . . .

Вълковъ, Василъ, капитанъ, командиръ на 16-а рота отъ 11-и Сливенски полкъ, убитъ въ боя при Чаталджа на 4-и ноември 1912 год., — 307.

Вълчевъ, Христо, подполковникъ, командиръ на 10-и артилерийски полкъ и началникъ на артилерията въ 10-а сборна дивизия, — 149, 214, 247, 254.

Върбановъ, Иванъ, подполковникъ, командиръ на 45-и полкъ, — 133.

Г.

Ганчевъ, Александъръ, капитанъ, отъ Генералния щабъ, военененъ аташе въ Римъ, — 225.

Ганчевъ, Петъръ, майоръ, отъ Генералния щабъ, военененъ аташе въ Берлинъ, — 26, 46, 67, 86, 87, 194.

Геневъ, Никола, генералъ-майоръ, началникъ на Македоно-одринското опълчение, а отъ 1-и XI. 1912 год. началникъ на Кърджалиския отрядъ, — 124.

Генчевъ, Георги, майоръ, командиръ на 3-а дружина отъ 24-и Черноморски полкъ, — 309, 310.

Георги I, краль на Гърция, — 144.

Георгиевъ, Рашо, полковникъ, командиръ на 34-и Троянски полкъ, — 258, 266, 269, 274, 393, 394, 395.

Георгиевъ, Тодоръ, капитанъ, вр. командиръ на 4-а дружина отъ 32-и Загорски полкъ, — 353, 364.

Герджиковъ, Мих. Ив., подпоручикъ о. з., началникъ на доброволци, действуващи въ Странджа планина, — 48, 93, 96, 608, 609, 624, 625.

Гешевъ, Дечо, генералъ-майоръ, главенъ интендантъ, — 532.

Гешевъ, Страти, майоръ, командиръ на ескадронъ отъ 7-и коненъ полкъ, — 89.

Гешовъ, Ив. Ев., председатель на Министерския съветъ и министъръ на Външнитѣ работи и на изповѣданията, — 109, 229, 440, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 494, 495, 496, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505.

Гиковъ, Стефанъ, капитанъ, причисленъ къмъ Генералния щабъ, началникъ на 2-а бригада отъ 3-а Балканска дивизия, — 297, 352.

Гирсъ, баронъ, русски посланикъ въ Цариградъ, — 489, 492, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500.

Гицовъ, Димитъръ, подпоручикъ о. з., вр. командръръ на 3-а рота отъ 3-и Бдински полкъ, убитъ при нощното нападение около с. Езетинъ, североизточно отъ гр. Чаталджа, на 9-и срещу 10-и ноември 1912 г., — 470.

Голдцъ, баронъ фонъ деръ, германски генералъ-маршалъ, реорганизаторъ на турската армия следъ младотурския превратъ, — 26.

Горбановъ, ..., подпоручикъ о. з., командиръ на взводъ отъ 44-и полкъ, — 469.

Гължбаровъ, Коста, подпоручикъ о. з., командиръ на взводъ отъ 37-и полкъ, тежко раненъ въ боя при Чаталджа на 4-и XI. 1912 год., — 240.

Гънзовяновъ, Иванъ, майоръ, командиръ на 3-а дружина отъ 3-и Бдински полкъ, — 258.

Гърдевъ, Илия, капитанъ, командиръ на 13-а рота отъ 24-и Черноморски полкъ,— 309.

Д.

Дагоровъ, Константинъ, д-ръ, санитаренъ полковникъ, началникъ на Санитарната часть при Щаба на III армия, — 124, 125, 577, 578, 589.

Данаиловъ, Стоянъ, полковникъ, командиръ на 2-а конна бригада, — 52, 53, 89, 90, 234, 574.

Даневъ, д-ръ Стоянъ, председатель на Народното събрание презъ време на кабинета Ив. Ев. Гешовъ и членъ отъ делегацията по водене преговоритѣ за примирие, — 229, 488, 490, 491, 492, 495, 496, 497, 498, 499, 500. 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510.

Дворяновъ, Панайотъ, подполковникъ, командиръ на 2-о отдѣление отъ 5-и не с. с. артилер. полкъ, — 391, 393.

Делибашевъ, Никола, артилеристъ отъ торпедоносецъ „Смѣли", раненъ на 9-и XI. 1912 год. въ морския бой при Варна,— 480.

Делигьоргиевъ, ..., фелдфебелъ, фелдфебелъ на 10-а рота отъ 24-и Черноморски полкъ, тежко раненъ въ боя при Чаталджа на 4-и ноември 1912 г., — 309.

Денчевъ, Илия, поручикъ, командиръ на взводъ отъ 16-а рота на 34-и Троянски полкъ, убитъ въ боя при Чаталджа на 4-и ноември 1912 г., — 274.

Дерменджиевъ, ..., подпоручикъ о. з., вр. командиръ на 4-а рота отъ 29-и Ямболски полкъ, въ боя при Чаталджа на 5-и XI. 1912 г. избѣгалъ отъ частьта си, подъ предлогъ че търси патроннитѣ коне на дружината, — 354.

Дечевъ, Христо, капитанъ, командиръ на 9-а рота отъ 29-и Ямболски полкъ, — 357, 358.

Джамбазовъ, П., подпоручикъ, вр. командиръ на 16-а рота отъ 34-и Троянски полкъ, раненъ въ боя при Чаталджа на 4-и ноември 1912 год., — 274.

Джеватъ, бей, полковникъ, началникъ на Щаба на Управлението на артилерия въ Чаталджанската армия и членъ отъ комисията по опредѣляне неутралната зона при примирието отъ 20-и XI. 1912 год., — 176.

Джелаледдинъ, подполковникъ, началникъ на Щаба на III сборенъ редифски корпусъ, — 178.

Джемалъ бей, полковникъ, началникъ на сборна низамска дивизия отъ III корпусъ, а отъ . . XI. 1912 г. началникъ на 4-а низамска дивизия, — 1, 19, 176

Диковъ, Вичо, генералъ-майоръ, отъ Генералния щабъ, началникъ на Главното тилово управление, — 533, 546.

Димитриевъ, Иванъ, капитанъ, командиръ на 1-а дружина отъ 42-и полкъ, — 346, 348, 356, 360.

Димитриевъ, Радко, генералъ-лейтенантъ, отъ Генералния щабъ, командуващъ III армия, а презъ бойоветѣ (отъ 31-и X. 1912 г.)—Съединенитѣ (I и III) армии,— 6, 7, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 46, 48, 49, 50, 57, 58, 59, 60, 61, 65, 67, 77, 80, 92, 93, 103, 104, 105, 115, 116, 121, 122, 124, 125, 133, 134, 144, 150, 157, 159, 166, 168, 169, 194, 195, 196, 198, 199, 200, 202, 203, 207, 209, 210, 211, 212, 221, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 263, 264, 287, 288, 295, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 330, 331, 332, 334, 335, 372, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 382, 389, 392, 394, 396, 397, 399, 417, 418, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 434, 435, 436, 537, 438, 439, 440, 446, 447, 448, 449, 450, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 463, 464, 465, 466, 467, 471, 472, 489, 490, 491, 496, 498, 499, 507, 510, 523, 524, 525, 527, 528, 529.

Димитровъ, Иванъ, старши подофицеръ, отъ 5-а рота отъ 36-и Козлудуйски полкъ раненъ въ боя при Чаталджа на 4-и ноември 1912 год., — 251.

Димовъ, ..., подполковникъ, командиръ на 2-а дружина отъ 32-и Загорски полкъ, — 154, 342, 344, 345, 365, 466, 367, 368.

Димовъ, Янко, д-ръ, санитаренъ подполковникъ, дивизионенъ лѣкарь на 3-а Балканска дивизия, — 577.

Диноловъ, Тодоръ, подполковникъ, вр. командиръ на 5-и Дунавски полкъ, — 133, 219, 316, 439, 533.

Диодоха — гл. Константинъ, гръцки престолонаследникъ.

Добревъ, Димитъръ, капитанъ 2-и рангъ отъ запаса, началникъ на Подвижната отбрана отъ Черноморския флотъ, — 475, 476, 477, 478, 479, 480, 482, 484, 485.

Добровичъ, Страшимиръ, началникъ на Тайния кабинетъ при Двора на Н. В. Царя, — 199, 200.

Досковъ, Иванъ, поручикъ, командиръ на 1./37. рота, убитъ на 4-и XI. 1912 год. при атаката на Чаталджанската укрепена позиция, — 240.

Дравиновъ, ..., капитанъ, командиръ на . . . рота отъ 32-и Загорски полкъ, починалъ отъ холера презъ ноември 1912 г., — 379.

Драгановъ, Янко, полковникъ, вр. генералъ отъ Свитата на Н. В. Царя и хофмаршалъ на Двореца, — 230.

Дриновъ, Костадинъ, младши подофицеръ, отъ Флота, — 478.

Дръмски, ..., кандидатъ-офицеръ, командиръ на взводъ отъ 16-а рота на 34-и Троянски полкъ, убитъ въ боя при Чаталджа на 4-и ноември 1912 г., — 274.

Димоолу, Дѣдо Димо, отъ с. Пинеки, малкотърновско, бившъ възстаникъ (комита), 79.

Дѣловъ, Василъ, полковникъ, началникъ на Хасковския отрядъ, — 39, 88, 111, 136, 160, 161, 162.

Е.

Евровъ, Михаилъ, командиръ на 1-а бригада отъ 9-а Плѣвенска дивизия, — 38, 105, 205, 220, 264, 265, 273, 277, 278, 284, 286, 287, 320, 331, 381, 382, 383, 387, 388, 389, 396, 425, 584.

Европейски, ..., портупей-юнкеръ, командиръ на 3-и взводъ отъ 13./4. рота, раненъ въ боя при Чаталджа на 4-и ноември 1912 год., — 283.

Енчевъ, Перикълъ, полковникъ, командиръ на 2-а бригада отъ 4-а Преславска дивизия, — 64, 65, 84, 99, 116, 117, 127, 128, 374, 375, 476, 421, 424, 438, 454.

Етемъ, полковникъ, началникъ на Щаба на I низамски корпусъ, — 176.

Ж.

Желявски, Никола, полковникъ, командиръ на 1-а бригада отъ 1-а Софийска дивизия, — 55, 56, 75, 91, 112, 137, 147, 208, 218, 235, 238

Живковъ, ..., подпоручикъ, командиръ на взводъ отъ 4-а рота отъ 15-и Ломски полкъ, — 260.

Жостовъ, Константинъ, полковникъ, отъ Генералния щабъ, началникъ на Щаба на III армия и такъвъ на Съединенитѣ I и III армии, — 157, 158, 321, 446, 452, 454.

Жостовъ, Спасъ, ротмистъръ, офицеръ отъ Щаба на Съединенитѣ армии, — 421, 423, 446, 447.

З.

Захариевъ, Димитъръ, майоръ, командиръ, на 4-а дружина отъ 32-и Загорски полкъ, убитъ въ боя при Чаталджа на 5-и XI. 1912 год,, — 363.

Захариевъ, Иванъ, поручикъ о. з., командиръ на взводъ отъ 14./11. рота, убитъ въ боя при Чаталджа на 4-и XI. 1912 г., — 304.

Зия, паша, помощникъ на началника на Щаба на действуващата армия, — 176.

Златаровъ, Кръстьо, полковникъ, командиръ на 29-и Ямболски полкъ, тежко раненъ въ боя при Чаталджа на 5-и XI. 1912 год., — 119, 131, 154, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 342, 343, 445, 346, 347, 348, 351, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 264, 365, 371, 425.

Златевъ, Тодоръ, подполковникъ, командиръ на 3-а дружина отъ 11-и Сливенски полкъ, раненъ въ боя при Чаталджа на 4-и ноември 1912 год., — 307.

Золотовъ, Пръвчо, капитанъ, командиръ на 2-а рота отъ 6-а пионерна дружина, — 253.

И.

Ибрахимъ, бей, командиръ на Турската лека конна бригада, а отъ ..... XI. 1912 г. командиръ на Самостоятелната конна бригада, — 19, 20, 21, 176.

Ибрахимъ, паша, главенъ началникъ на артилерията при Главната квартира, а огъ 3-и ноември 1912 г. началникъ на Чаталджанската укрепена позиция — замѣстникъ на починалия Али Риза паша, — 177.

Ивановъ, Атанасъ, подполковникъ, интендантъ на 3-а Балканска дивизия, — 539, 540, 541, 542.

Ивановъ, Георги, полковникъ, интендантъ на III армия, — 532.

Ивановъ, Георги, полковникъ, командиръ на 48-и полкъ и началникъ на Дѣсното странично прикритие(при с. Арнауткьой), — 244, 245, 246, 263, 416, 419, 446, 463.

Ивановъ, Коста, поручикъ, командиръ на 11-а рота отъ 29-и Ямболски полкъ, убитъ въ боя при Чаталджа на 4-и XI. 1912 г., — 296, 297.

Ивановъ, Никола, генералъ-лейтенантъ, отъ Генералния щабъ, отъ Свитата на Н. В. Царя, командуващъ II армия, — 36, 37, 39, 83, 124, 458, 485, 489, 490, 496, 510, 551.

Ивановъ, Никола, полковникъ, командиръ на 3-а бригада отъ 5-а Дунавска дивизия, — 60, 121, 133.

Ивановъ, Тодоръ, майоръ, командиръ на 1-а дружина отъ 32-и Загорски полкъ, убитъ въ боя при Чаталджа на 5-и ноември 1912 год., — 363.

Иванчевъ, ... , подпоручикъ, вр. командиръ на 6-а рота отъ 29-и Ямболски полкъ, — 360.

Изметъ, паша, началникъ на Щаба на действуващата армия и турски пълномощникъ при водене преговоритѣ за примирие, — 500.

Изметъ, паша, (отъ Йеменъ) . . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
., — 200.

Изметъ Фуадъ, паша, — гл. Фуадъ, Изетъ, паша.

Икономовъ, Христо, полковникъ, началникъ на Тиловото управление на III армия, — 93.

Илиевъ, Георги, майоръ, командиръ на 1-а дружина отъ 6-и Търновски полкъ, — 236, 237, 238.

Илиевъ, Стефанъ, майоръ, командиръ на дружина отъ 15-и Ломски полкъ, — 253.

Илиевъ, Тодоръ, д-ръ, санитаренъ подполковникъ, дивизионенъ лѣкарь на 1-а Софийска дивизия, — 575.

Илчевъ, Младенъ, младши подофицеръ, отъ Флота, — 478.

Ихсанъ бей, майоръ, членъ отъ комисията по опредѣляне неутралната зона при примирието отъ 20-и XI. 1912 г., — 510.

И.

Йоанъ-Асенъ II (1218—1241 год.), български царь. Най-великиятъ измежду Асеновци и единъ измежду най-виднитѣ български царе. Управлявалъ съ необикновена кротость и человѣколюбие. Разширилъ царството до Одринъ и въ Албания до Драчъ. Царството се миело отъ три морета: Черно, Адриатическо и Бѣло; въ неговитѣ предѣли влизали: Бѣлградъ, Нишъ, Тракия, Одринъ и цѣла Македония, съ Сѣресъ, Скопие, Прилепъ, Охридъ, Албания до Драчъ. Търново — столицата на България, а отчасти и Царевецъ сж построени отъ Йоанъ-Асенъ II.

Оживилъ и издигналъ църковния животъ. Издигналъ и давалъ щедри подаръци на монастиритѣ — Рилски, Атонски, Зографски и др. Проявявалъ вѣротърпимость. Около срѣдата на XIII в. била призната независимостьта на Търновската църква отъ Византийската патриаршия.

Въ боя при Клокотница, северозападно отъ гр. Хасково, презъ 1230 г., българитѣ разбили византийцитѣ. Тукъ падналъ убитъ и епирскиятъ деспотъ (после императоръ) Теодоръ-Ангелъ-Комнинъ.

Йоанъ-Асенъ II умрѣлъ презъ юний 1241 година.

Следъ неговата смъртъ се оказало, че величието и мощьта на Българското царство се дължи на величието на единъ само човѣкъ, чиято мечта, като тая на Симеона, е била — единство на цѣлата славянска династия съ главенъ градъ Цариградъ. Неговитѣ приемници не били въ състояние да се закрепятъ дори надъ тракийсмитѣ и македонски славяни. — 58.

Йовчевъ, Жечо, майоръ, командиръ на 4-а дружина отъ 11-и Сливенски полкъ, контузенъ въ боя при Чаталджа на 5-и XI. 1912 год. — 336.

Йонковъ, Иванъ, капитанъ, военененъ инженеръ, дивизионенъ инженеръ на 5-а Дунавска дивизия, — 133, 316.

Йончевъ, Илия, поручикъ, командиръ на 15-а рота отъ 3-и Бдински полкъ, раненъ въ боя при Чаталджа на 4-и XI. 1912 год., — 257.

К.

Кабакчиевъ, Иванъ, майоръ, командиръ на 5-а пионерна дрижина, — 574.

Каблешковъ, Никола, майоръ, командиръ на 1-о с. с. гаубично отдѣление, — 265, 278, 285.

Кадановъ, Димитъръ, полковникъ, командиръ на 9-и с. с. артилер. полкъ, — 159, 220, 260, 266, 269, 270, 272, 273, 276, 277, 286, 391, 392, 393, 397.

Калевъ, Богословъ, подполковникъ, командиръ на...дружина отъ 41-и полкъ,— 366.

Каменовъ, Панайотъ, подпоручикъ о. з., командиръ на взводъ отъ 5-а рота въ 3-и Бдински полкъ, раненъ на 4-и XI. 1912 год. при атаката на Чаталджанската укрепена позиция, — 257.

Каменовъ, Радославъ, подполковникъ, командиръ на 6-и не с. с. артилер. полкъ, — 205.

Кантарджиевъ, Тодоръ, полковникъ, командиръ на 1-а бригада отъ 6-а Бдинска дивизия, — 85, 113, 139, 148, 217, 246, 252, 253, 256, 258, 260, 400, 401, 402, 407, 408, 409, 444, 445, 471.

Капитановъ, Никола, подполковникъ, командиръ на 3-а дружина отъ 37-и полкъ, на 4-и XI. 1912 год. вечерьта заболѣлъ, замѣстенъ отъ капитанъ Урумовъ Борисъ, — 241.

Карабашевъ, ... , фелдфебелъ, командиръ на 4-и взводъ отъ 13./4. рота, раненъ въ боя при Чаталджа на 4-и ноември 1912 год., — 283.

Касъровъ, Георги, майоръ, командиръ на 3-о с. с. гаубично отдѣление, — 311, 312.

Кацаровъ, Димитъръ, подполковникъ, командиръ на 5-и не с. с. артилерийски полкъ, — 391, 393.

Кемалъ бей, полковникъ, началникъ на Щаба на III низамски корпусъ, — 176.

Кисьовъ, Александъръ, майоръ, отъ Генералния щабъ, военененъ аташе въ Букурещъ, — 47, 86, 123, 124, 165, 197, 474, 479.

Кисьовъ, Михаилъ, старши подофицеръ, отъ 1./42. дружина, — 347.

Киркоровъ, Саркизъ, капитанъ о. з., командиръ, на . . . рота отъ 2-и Искърски полкъ, — 333.

Кирчевъ, Георги Доневъ, ефрейторъ, презъ време на боя при Чаталджа на 4-и ноември 1912 г. вр. командувалъ 16-а рота отъ 34-и Троянски полкъ — 274.

Киряковъ, Минчо, полковникъ, командиръ на 4-и Плѣвенски полкъ, — 282, 285, 286, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 396, 585.

Ковачевъ, Димитъръ, капитанъ-лейтенантъ, началникъ на Подвижната отбрана отъ Черноморския флотъ, заболѣлъ на 31-и октомврий 1912 год. и участие въ действията на торпедоносцитѣ не взелъ, — 474.

Коджовъ, Атанасъ, ротмистъръ, командиръ на 1-и ескадронъ отъ 1-и коненъ полкъ, — 136.

Коевъ, Благой, капитанъ, командиръ на . . . рота отъ 29-и Ямболски полкъ, убитъ въ боя при Чаталджа на 5-и XI. 1912 год, — 360.

Колевъ, Тильо, полковникъ, командиръ на 42-и полкъ, — 314, 348, 362, 363, 371, 372.

Коновъ, Христо, фелдфебелъ, фелдфебелъ на 14-а рота отъ 34-и Троянски полкъ, убитъ въ боя при Чаталджа на 4-и ноември 1912 г., — 274.

Константинъ, гръцки престолонаследникъ, (Диодохъ) и главнокомандуващъ гръцката армия, — 439, 506.

Котевъ, Лазаръ, капитанъ, вр. командиръ на 1-а дружина отъ 37-и полкъ, — 240, 241, 242, 243, 412.

Корабаровъ, Панчо, подполковникъ, интендантъ на 4-а Преславска дивизия, — 541, 542, 543.

Костовъ, ... , капитанъ, командиръ на 5-а рота отъ 3-и Бдински полкъ, раненъ на 4-и XI. 1912 год. при атаката на Чаталджанската укрепна позиция, — 257.

Кочевъ, Александъръ, подпоручикъ, командиръ на взводъ отъ 8-а батарея отъ 9-и с. с. артилер. полкъ, — 276.

Краевъ, Гуканъ, поручикъ, командиръ на 13-а рота отъ 34-и Троянски полкъ, раненъ въ боя при Чаталджа на 5-и ноември 1912 год., — 274.

Крумъ (802 — 815 год.), български ханъ (князъ) — приемникъ на Кардамъ. Билъ силенъ, храбъръ, и уменъ князъ и непоколебимъ воинъ. Известенъ е съ редица реформи и строги закони. Разширилъ границитѣ на Българското царство дори до Цариградъ и отвждъ р. Дунавъ, до Източно Маджарско. Водилъ е редъ сполучливи войни съ гърцитѣ, които се задължавали да му плащатъ ежегодно контрибуция въ натура, като златоткани материи, добитъкъ, красиви девойки и въ пари.

Въ 809 год. превзелъ гр. София следъ страшна сѣчь. Презъ 811 год. българитѣ, следъ сполучлива и хитра измама, умѣло подвели византийскитѣ войски, които нападнали българскитѣ земи, заградили ги въ планинска тѣснина, като избили почти всичко живо. Падналъ убитъ и императоръ Никифоръ, който предвождалъ войскитѣ.

Въ 812 год. съ помощьта на арабски строитель на обсадни машини превзелъ Месемврия и Девелтъ, а по-късно — и Одринъ. Поминалъ се внезапно въ 815 г. когато се готвѣлъ за новъ походъ къмъ Цариградъ. — 58.

Круневъ, Никола, полковникъ, командиръ на 2-и Искърски полкъ, — 121, 132, 133, 151, 315, 333, 334, 378, 442, 451.

Куповъ, Георги, мичманъ, офицеръ отъ торпедоносецъ „Дрѣзски“, — 481.

Кутинчевъ, Стилиянъ, генерлаъ-лейтенантъ, командуващъ I армия, — 7, 23, 24, 28, 39, 43, 44, 45, 49, 51, 52, 67, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 88, 89, 90, 106, 108, 109, 110, 134, 144, 145, 146, 160, 162, 166, 168, 169, 194, 197, 201, 207, 209, 212, 213, 214, 215, 221, 225, 226, 230, 232, 233, 234, 245, 262, 263, 320, 321, 322, 323, 332, 399, 400, 407, 410, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 424, 425, 426, 427, 434, 437, 438, 439, 446, 447, 448, 450, 455, 464, 465, 471, 489, 490, 496, 499, 507, 517, 518, 527, 528, 534, 575.

Кюркчиевъ, Григоръ, подполковникъ, командиръ на 4-а дружина отъ 3-и Бдински полкъ, тежко раненъ въ боя при Чаталджа на 4-и ноември 1912 год., — 257.

Кямилъ, паша, великъ везиръ на Турция, — 6, 193, 487, 489, 490, 491, 492, 494, 495, 496, 497, 498, 502, 503, 508.

Л.

Лосовъ, фонъ, майоръ, германецъ, началникъ на турския Деркосски отрядъ, — 289, 315, 443.

Лудогоровъ, Руси, подполковникъ, военененъ инженеръ, началникъ на Варненския укрепенъ пунктъ и началникъ на Флота, — 467, 474, 475, 476, 485.

Луковъ, Иванъ, подполковникъ, отъ Генералния щабъ, началникъ на Щаба на на 1-а Софийка дивизия и членъ отъ комисията по опредѣляне неутралната зона при примирието отъ 20-и XI. 1912 г., — 419, 510.

М.

Мановъ, Георги, полковникъ, командиръ на 5-и с. с. артилер. полкъ и началникъ на артилерията въ 4-а Преславска дивизия, — 205, 212, 220, 278, 281, 284, 388, 389.

Маринополски, Константинъ, поручикъ, командиръ на 13-а рота отъ 33-и Свищовски полкъ, раненъ въ боя при Чаталджа на 4-и XI. 1912 год., — 267, 268.

Мариновъ, Стоянъ, подполковникъ, интендантъ на 6-а Бдинска дивизия, — 536, 537.

Марковъ, Петъръ, генералъ-майоръ, генералъ-адютантъ на Н. В. Царя, — 230.

Марковъ, Тодоръ, подполковникъ, отъ генералния щабъ, началникъ на Щаба на Конната дивизия, — 29.

Марковъ, Христо, подполковникъ, интендантъ на 1-а Софийска дивизия, — 535.

Мехмедъ V (Решадъ), султанъ на турската империя и Главнокомандуващъ турската армия, — 509.

Мухтаръ, Махмудъ, паша, министъръ на Маринатa, командуващъ II източна армия, а отъ . . . XI. 1912 г. командиръ на III низамски корпусъ, военененъ писатель, раненъ въ боя при Чаталджа на 5-и ноември 1912 г., — 1, 5, 6, 9, 10, 18, 19, 20, 30, 31, 35, 176, 182, 183, 184, 185, 288, 289, 294, 304, 309, 315, 324, 325, 326, 348, 349, 350, 351, 369, 370, 381, 487.

Миндовъ, Георги, капитанъ, отъ Генералния щабъ, командиръ на 5-а рота отъ 24-и Черноморски полкъ, — 309.

Миневъ, ... , подпоручикъ отъ запаса, командиръ на взводъ отъ 29-и Ямболски полкъ, — 361.

Минковъ, Кирилъ, мичманъ 1-и рангъ, флагъ-офицеръ на Торпедоносния отрядъ, — 478, 481, 484.

Михаиловски, Кръстьо, д-ръ, санитаренъ подполковникъ, дивизионенъ лѣкарь на 9-а Плѣвенска дивизия, — 577.

Михаиловъ, Злати, майоръ, командиръ на 1-а дружина отъ 17-и Доростолски полкъ, — 382.

Михаиловъ, Георги, поручикъ, командиръ на 14-а рота отъ 34-и Троянски полкъ, раненъ въ боя при Чаталджа на 5-и ноември 1912 г. — 274.

Миховъ, Димитъръ, д-ръ, превелъ отъ нѣмски [язикъ] книгата на Германския генераленъ щабъ — „Балканската война 1912—1913 г., военнитѣ действия въ Тракия до Чаталджанското примирие. София 1914". — 178.

Миховъ, Димитъръ, д-ръ, санитаренъ подполковникъ, дивизионенъ лѣкарь на 6-а Бдинска дивизия, — 575, 582, 583.

Мльчковъ Нягулъ, подполковникъ, интендантъ на 5-а Дунавска дивизия, — 534.

Моневъ, Пантелей, капитанъ, командиръ на картечната рота отъ 3-и Бдински полкъ, — 468.

Морфовъ, Христо, полковникъ, отъ Генералния щабъ, началникъ на Щаба на 6-а Бдинска дивизия, — 409.

Мотикаровъ, Иванъ, подполковникъ, командиръ на 1-и Софийски полкъ, — 208.

Мурджевъ, Димитъръ, подполковникъ о. з., командиръ на 4-а дружина отъ 6-и Търновски полкъ, — 236, 237.

Мустафа Рашидъ, паша, — гл. Рашидъ, Мустафа, паша.

Н.

Назимъ, паша, министъръ на войната и помощникъ на главнокомандуващия турската армия, а фактически главнокомандуващъ; турски пълномощникъ при водене преговоритѣ за примирие, — 1, 3, 5, 6, 9, 10, 14, 34, 123, 165, 173, 174, 176, 177, 181, 183, 184, 186, 187, 188, 189, 190, 197, 208, 225, 326, 327, 328, 330, 369, 370, 489, 495, 496, 497, 500, 501, 502, 503, 506, 508, 509.

Назлъмовъ, Атанасъ, (А. Н.), генералъ-майоръ, отъ Генералния щабъ, началникъ на Конната дивизия, — 29, 44, 51, 52, 53, 69, 70, 72, 73, 74, 89, 90, 106, 107, 110, 111, 135, 234, 399.

Найденовъ, Калинъ, полковникъ, артилерийски инженеръ, помощникъ на началника на артилерията при Щаба на действуващата армия, — 225, 226.

Недевски, Хубанъ, поручикъ, командиръ на взводъ отъ 7-а батарея отъ 9-и с. с. артилер. полкъ, — 276.

Недевъ, Недѣлчо, лейтенантъ, командиръ на торпедоносецъ „Смѣли", — 480, 482, 483.

Недковъ, Иванъ, капитанъ, вр. командиръ, на 4-а дружина отъ 3-и Бдински полкъ, — 469, 470.

Недѣлковъ, Христо, полковникъ, командиръ на 24-и Черноморски полкъ, — 308, 310, 311, 338, 339, 340, 341.

Неклюдовъ, ... , русски посланикъ въ София, — 489, 490, 495, 496, 497, 498, 503.

Нерѣзовъ, Стефанъ, полковникъ, отъ Генералния щабъ, началникъ на Оперативното отдѣление и помощникъ на началника на Щаба на действуващата армия, — 225, 226.

Нехадъ, Брусалж Мехмедъ, подполковникъ отъ Генералния щабъ, отъ Щаба на III корпусъ, авторъ на съчинението — „Балканската война, Тракийска кампа ния, Цариградъ, 1924", — 487.

Никифоровъ, Никифоръ, генералъ-лейтенантъ, министъръ на войната, — 102, 532.

Николовъ, Никола, огняръ отъ Флота, — 478.

Николовъ, Коста, майоръ, отъ Генералния щабъ, началникъ на Оперативната секция при Щаба на III армия, — 446, 447, 448.

Николовъ, Сейко, капитанъ, командиръ на 4-а рота отъ 34-и Троянски полкъ, раненъ въ боя при Чаталджа на 4-и ноември 1912 год., — 274.

Николовъ, Стефанъ, подполковникъ, командиръ на 7-и коненъ полкъ, — 72.

Нурадункянъ, Габриелъ, министъръ на Външнитѣ работи въ Турция, по народность арменецъ, — 488, 496, 497, 500.

Нюсхетъ, Мехмедъ Али, бригаденъ генералъ, отъ Генералния щабъ, авторъ на съчинението — „Балканската война презъ 1912 г. Сведения за общитѣ операции на отоманската и съюзнитѣ армии и кратка критика", — 483, 484.

О.

Оковски, Петко, подпоручикъ о. з., командиръ на взводъ отъ 3-и Бдински полкъ, раненъ въ нощното нападение при с. Езетинъ (северно отъ Чаталджа) на 9-и срещу 10-и ноември 1912 год., — 470.

Османъ, паша, началникъ на 3-а низамска дивизия, — 176.

Османъ Низами, паша, турски посланикъ въ Германия (Берлинъ), — 500.

П.

Паковъ, Христо, командиръ на 2-а бригада отъ 6-а Бдинска дивизия, — 66, 85, 100, 113, 114, 138, 148, 201, 208, 217, 246, 247, 248, 249, 250, 252, 402, 403, 404, 405, 407, 408, 409, 410, 433, 444, 571.

Панайотовъ, Василъ, майоръ, командиръ на 2-а дружина отъ 29-и Ямболски полкъ, убитъ въ боя при Чаталджа на 5-и XI. 1912 год., — 346, 348, 349, 350.

Панайотовъ, Стефанъ, подполковникъ, командиръ на 37-и полкъ, — 208, 238 239, 241, 242, 412, 413, 414, 415.

Панасъ, Димитъръ, гръцки пълномощенъ министъръ въ София и пълномощникъ на Гръцкото правителство при водене преговоритѣ за примирие, — 500, 502, 506, 507.

Пападоповъ, Асенъ, полковникъ, отъ Генералния щабъ, началникъ на Щаба на I армия и членъ отъ комисията по опредѣляне неутралната зона при примирието отъ 20-и XI. 1912 год., — 45, 209, 510.

Паралинговъ, Тодоръ, подполковникъ, командиръ на 1-а дружина отъ 37-и полкъ, замѣстванъ презъ бойоветѣ при Чаталджа на 4-и и 5-и XI. 1912 год. отъ капитанъ Лазаръ Котевъ, — 240, 241, 242, 243.

Парасковъ, Пантелей, командиръ на 1-и с. с. артилер. полкъ и началникъ на артилерията въ 5-а Дунавска дивизия, — 133, 199, 204, 205, 291, 301, 302, 311, 312, 313, 341.

Паскалевъ, Иванъ, полковникъ, командиръ на 1-а бригада отъ 3-а Балканска дивизия, — 78, 94, 95, 118, 119, 129, 130, 152, 153, 290, 303, 306, 307, 308, 310, 318, 319, 334, 335, 336, 339, 340, 341, 371, 372, 376, 380, 381, 436.

Пеневъ, Александъръ, капитанъ, командиръ на ... рота отъ 44-и полкъ, — 469.

Пеневъ, Анастасъ, ротмистъръ, командиръ на ескадронъ отъ 2-и коненъ полкъ, — 54.

Пертефъ, паша, помощникъ на началника на Щаба на действуващата армия, — 9, 176, 197.

Петевъ, Василъ, полковникъ, командиръ на 1-а бригада отъ 10-а сборна дивизия,— 57, 92, 139, 140, 149.

Петровъ, Димитъръ, поручикъ, командиръ на 8-а рота отъ 15-и Ломски полкъ, — 461, 462.

Петровъ, Атанасъ, д-ръ, санитаренъ подполковникъ, дивизионенъ лѣкарь на 5-а Дунавска дивизия, — 577, 592, 593, 594.

Петровъ, Атанасъ, полковникъ, командиръ на 2-а бригада отъ 10-а сборна дивизия, — 57, 92, 140, 150, 213, 218, 219.

Петровъ, Йосифъ, майоръ, отъ Генералния щабъ, военененъ аташе въ Парижъ, — 143, 144, 197, 200, 225.

Пирузевъ, Димитъръ, капитанъ, командиръ на 1-а дружина отъ 29-и Ямболски полкъ, пръвъ влѣзълъ въ Иллери табия на 5-и XI. 1912 год.; убитъ сжщия день, — 345, 346, 347, 348, 356, 357, 358, 360.

Писиновъ, Дионисий, подполковникъ, командиръ на 38-и поъкъ, — 208, 414, 415.

Поанкаре, Раймондъ, председатель на република Франция, — 487, 488.

Поповъ, ... , поручикъ о. з., адютантъ на 29-и Ямболски полкъ, раненъ въ боя при Чаталджа на 5-и XI. 1912 год., — — 357, 358, 362.

Поповъ, Георги, подполковникъ, командиръ на 1-о отдѣление отъ 6-и с. с. артилер. полкъ, — 311, 312, 335, 344.

Поповъ, Иванъ, генералъ-майоръ, командиръ на 2-а бригада отъ 1-а Софийска дивизия, — 55, 75, 76, 91, 112, 138, 147, 148, 208, 218, 238, 239, 241, 242, 243, 410, 411, 412, 413, 414, 415.

Поповъ, Константинъ, подполковникъ, командиръ на 1-а дружина отъ 42-и полкъ, — 361.

Поповъ, Никола, капитанъ II рангъ, началникъ на Дунавската часть на Флота, — 485.

Поповъ, Никола, майоръ о. з., военененъ инженеръ, дивизионенъ инженеръ на 1-а Софийска дивизия, — 570, 571.

Поповъ, Никола, подпоручикъ о. з., командиръ на 5-а рота отъ 36-и Козлудуйски полкъ, раненъ въ боя при Чаталджа на 4-и новмврий 1912 год.,—251.

Поповъ, Петъръ, майоръ, командиръ на 1-а дружина отъ 19-и полкъ, — 394.

Поповъ, Тодоръ, полковникъ о. з., командиръ на 47-и полкъ, — 410.

Поповъ, Христо, полковникъ, командиръ на 2-а бригада отъ 9-а Плѣвенска дивизия,—38, 105, 159. 220, 264, 265, 266, 269, 271, 272, 273, 286, 287, 288, 320, 381, 382, 391, 392, 393, 394, 395, 584, 588.

Прайзингъ, графъ, подпоручикъ, германецъ, доброволецъ въ турската армия, — 289, 373, 374.

Р.

Радковъ, Руси, подполковникъ, отъ Генералния щабъ, командиръ на 44-и полкъ, — 65.

Радойковъ, Станчо, подполковникъ, командиръ на 36-и Козлудуйски полкъ, — 247, 248, 250, 251, 402, 403, 404, 406.

Радушевъ, Коста, майоръ, командиръ на 4./41. дружина, въ боя при Чаталджа на 5-и XI. 1912 г. не изпълнилъ заповѣдьта на командира на 29-и полкъ — да подкрепи ротитѣ отъ полка въ Илларитабия, поради което полкътъ напустналъ укреплението, — 359, 360, 363, 364, 365.

Райчевъ, Димитъръ, майоръ, командиръ на 2-о отдѣление отъ 1-и с. с. артилер. полкъ, — 311, 335.

Рачовъ, Петъръ, майоръ, отъ Генералния щабъ, началникъ отъ Разузнавателната секция при Щаба на I армия, членъ отъ комисията по опредѣляне неутралната зона при примирието отъ 20-и XI. 1912 год., — 510.

Рашидъ, Мустафа, паша, министъръ на Търговията и членъ отъ делегацията по водене преговоритѣ за примирие,—501, 503, 508.

Ребенъ, Максимъ, д-ръ, санитаренъ полковникъ, началникъ на Санитарната часть въ I армия, — 574, 575.

Рибаровъ, Никола, полковникъ, командиръ на 2-а бригада отъ 3-а Балканска дивизия, — 27, 62, 81, 95, 118, 119, 131, 152, 153, 154, 290, 291, 293, 294, 295, 297, 298, 300, 302, 314, 334, 341, 342, 343, 344, 346, 351, 352, 354, 355, 357, 358, 362, 363, 364, 365, 366, 368, 371, 372, 376, 377, 380, 381, 422, 423, 425, 426, 436.

Рпза, полковникъ, началникъ на 5-а низамска дивизия, — 176.

Риза, Али, бей, полковникъ, началникъ на секция отъ Щаба на действуващата отоманска армия, — 509.

Риза, Али, паша, артилерийски генералъ, началникъ на Чаталджанската укрепена позиция и началникъ на артилерията въ Чаталджанската армия, починалъ отъ холера, — 173, 176, 177, 182, 183, 187, 197, 614, 615.

Рупецовъ, Михаилъ, огняръ, отъ Флота, — 478.

Русевъ, Константинъ, майоръ, командиръ на 1-а дружина отъ 11-и Сливенски полкъ, раненъ въ боя при Чаталджа на 5-и XI. 1912 год., — 337.

Русчевъ, Димитъръ, полковникъ, командиръ на 2-и с. с. артилер. полкъ и началникъ на артилерията въ 6-а Бдинска дивизия, — 214, 216, 246, 247, 249, 254, 433, 444.

Русчевъ, Коста, старши подофицеръ, отъ 1./42. дружина, — 347.

С.

Сабри, паша, началникъ на редифската дивизия Кайсерие, вр. командуващъ 9-а низамска дивизия, — 349.

Саввовъ, Михаилъ, генералъ-лейтенантъ, отъ Генералния щабъ, помощникъ на Главнокомандуващия българската армия, — 108, 109, 193, 199, 200, 202, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 318, 319, 320, 331, 332, 426, 427, 455, 456, 457, 489, 490, 491, 496, 501, 502, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510.

Сазоновъ, Сергей Димитриевичъ, министъръ на Външнитѣ работи на Русия,— 47, 49.

Салихъ, паша, началникъ на Турската конна дивизия, — 13.

Салихъ, полковникъ, началникъ на Щаба на II сборенъ редифски корпусъ, — 176.

Саллабашевъ, Петъръ, командиръ на 1-а конна бригада,—44, 45, 52, 88, 89, 90, 160.

Самуилъ (977—1014 год.), царь на българитѣ. Водилъ непрестанно войни съ византийцитѣ. Премѣстилъ столицата въ гр. Прѣспа, на Прѣспанското езеро.

Отначало, докато съвременникътъ му императоръ Василий билъзаетъ съ войни на истокъ, радвалъ се на редица сполучливи и щастливи войни, но после победата минала на страната на Василия. Въ 996 год. презъ една нощь, когато българскитѣ войски, начело съ Самуила, били разположени на лагеръ край рѣката Сперхей, въ походъ къмъ Елада, гърцитѣ преминали потока, нападнали спещитѣ войски и ги напълно унищожили, като ги изклали. Самъ Самуилъ едва се спасилъ. Оттогава Самуилъ преминалъ къмъ отбрана. Освенъ това, раздоритѣ между членоветѣ на царската фамилия допринесли много за отслабването на държавата. Въ редъ несполучливи войни Самуилъ изгубилъ последователно область следъ область. Останали само Западна Македония, Албания и нѣкои земи около София. Презъ 1014 г., въ битката съ гърцитѣ при Бѣласица, 15,000 пленени българи били ослѣпени, като на всѣки 100 души оставили по единъ едноокъ да ги отведе при царя, въ Прилепъ. При вида на тая страшна гледка, Самуилъ падналъ въ несвѣсть и следъ два дни, на 15-и септември 1014 г., починалъ.

Самуилъ притежавалъ необикновена енергия и мѫжественость, храбрость, билъ високо хуманенъ господарь. За него дори и самитѣ гърци говорятъ, че се отнасялъ съ добродушие къмъ пленницитѣ.

Приемникъ на Самуила е Романъ, неговъ синъ, който далечъ не можалъ да стигне баща си по духовно величие, — 58.

Сантурджиевъ, Панайотъ, подполковникъ, командиръ на 1-а дружина отъ 38-и полкъ, — 243, 413.

Сапунаровъ, Никола, майоръ, командиръ на 3-о не с. с. гаубично отдѣление, — 309, 344, 432.

Сарайдаровъ, Атанасъ, майоръ, командиръ на 3-о отдѣление отъ 6-и с. с. артилер. полкъ, — 344, 345.

Сарафовъ, Иванъ, генералъ-майоръ, началникъ на 3-а Балканска дивизия, — 26, 27, 28, 59, 62, 63, 81, 93, 94, 117, 118, 126, 129, 131, 132, 144, 150, 151, 152, 153, 154, 199, 204, 211, 226, 230, 231, 289, 290, 294, 295, 317, 319, 320, 321, 322, 323, 331, 332, 334, 335, 343, 352, 357, 362, 363, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 378, 379, 380, 381, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 431, 432, 434, 435, 436, 437, 438, 448, 449, 450, 454, 456, 464, 465, 577.

Селяхеддинъ, майоръ, началникъ на отрядъ отъ IV корпусъ (четири табори, една полска батарея и една картечна рота), — 69.

Семерджиевъ, Христо, полковникъ, командиръ на 11-и Сливенски полкъ, — 78, 119, 120, 303, 306, 314, 335, 336, 337, 338.

Серафимовъ, Рашко),* лейтенантъ, отъ Подвижната отбрана на Черноморския флотъ, вр. началникъ на торпедоносцитѣ, — 474, 475, 478, 479, 481.

Силаги, Атила, майоръ, командиръ на 1-о с. с. отдѣление отъ 1-и планински артилер. полкъ, — 312.

Симеоновъ, Иванъ, майоръ, командиръ на 3-а дружина отъ 29-и Ямболски полкъ, — 298, 346, 347, 351.

Симеоновъ, Иванъ, подполковникъ, интендантъ на 9-а Плѣвенска дивизия, — 544, 545, 546.

Сираковъ, Радой, генералъ-майоръ, началникъ на 9-а Плѣвенска дивизия, — 27, 37, 38, 39, 101, 104, 126, 134, 151, 158, 159, 206, 211, 219, 220, 221, 226, 230, 231 264, 265, 266, 278, 285, 287, 288, 320, 323' 331, 332, 381, 382, 383, 389, 394, 395, 396' 397, 398, 422, 423, 424, 425, 432, 434, 436' 437, 438, 448, 453, 454, 455, 456, 464, 465' 545, 577.

Сирмановъ, Борисъ, майоръ, отъ Генералния щабъ, воененъ аташе въ Петербургъ (Петроградъ), — 67, 107, 108, 165, 200.

Сиромаховъ, Димитъръ, полковникъ, командиръ на 3-а пионерна дружина, — 81, 129, 152, 572.

Скоклевъ, Матей, подпоручикъ, командиръ на взводъ отъ 28-и Стремски полкъ, — 162.

Скочевъ, Теодосий, майоръ, командиръ на 4-а дружина отъ 35-и Врачански полкъ, — 405, 406.

Сотировъ, Александъръ, подпоручикъ о. з., командиръ на взводъ отъ 40-и полкъ, — 163.

Софрониевъ, Вѣнко, полковникъ, командиръ на 2-а бригада отъ 5-а Дунавска дивизия, — 121, 132, 133, 158, 371, 372'

Спиридоновъ, Григоръ, майоръ, командиръ на 4-а дружина отъ 4-и Плѣвенски полкъ, раненъ въ боя при Чаталджа на 5-и ноември 1912 год., — 384, 385.

---

*) Гл. Ковачевъ, Димитъръ, капитанъ-лейтенантъ.

Стаматовъ, Байчо, капитанъ, командиръ на картечната рота отъ 29-и Ямболски полкъ, — 357, 359.

Стаматовъ, Георги, д-ръ, санитаренъ подполковникъ, дивизионенъ лѣкарь на 10-а сборна дивизия. — 575.

Станоевъ, Илия, фелдфебелъ, фелдфебелъ на 16-а рота отъ 34-и Троянски полкъ, убитъ въ боя при Чаталджа на 4-и ноември 1912 год., — 274.

Степановичъ, Степанъ, генералъ, началникъ на сръбската II армия, действуваща по долината на р. Струма, а после — при Одринъ, — 330.

Стилияновъ, ... , подпоручикъ, командиръ на взводъ отъ 4./11. дружина, раненъ въ боя при Чаталджа на 4-и ноември 1912 год., — 307.

Стоевъ, ... , полковникъ о. з., интендантъ на Конната дивизия, — 547.

Стойковъ, Иванъ, полковникъ, отъ Генералния щабъ, началникъ на Щаба на 9-а Плѣвенска дивизия, — 383.

Стойчевъ, Киро, подпоручикъ, адютантъ на 4-а дружина отъ 34-и Троянски полкъ, раненъ въ боя при Чаталджа на 4-и ноември 1912 год., — 274.

Стояновъ, Никола, подполковникъ, командиръ на 3-а дружина отъ 35-и Врачански полкъ, — 249, 250.

Сюлейманъ, паша, командиръ на II сборенъ редифски корпусъ на мѣстото на Иззетъ Фуадъ паша (отъ 30-и октомврий), — 178.

Т.

Таджеръ, Хаимъ, подпоручикъ о. з., командиръ на взводъ отъ 37-и полкъ, тежко раненъ въ боя при Чаталджа на 4-и XI. 1912 год., — 240.

Тантиловъ, Иванъ, майоръ, отъ Генералния щабъ, воененъ аташе въ Виена, — 86, 108, 165, 197, 200.

Тантиловъ, Петъръ, полковникъ, началникъ на артилерията въ III армия, — 203, 205, 557.

Танушевъ, Христо, капитанъ, командиръ на 1-а рота отъ 6-а пионерна дружина, — 471.

Тафровъ, Стефанъ, капитанъ, адютантъ, на 24-и Черноморски полкъ, — 339.

Теневъ, Георги, полковникъ, командиръ на 3-и Бдински полкъ, убитъ въ нощното нападение при Езетинъ, северно отъ Чаталджа, на 9-и срещу 10-и ноември 1912 год., — 252, 253, 255, 356, 257, 258, 259, 260, 401, 409, 469, 470.

Теневъ, Православъ, генералъ майоръ, началникъ на 6-а Бдинска дивизия, — 22, 65, 84, 99, 112, 113, 138, 147, 148, 168, 207, 208, 214, 215, 216, 221, 233, 246, 247, 260, 261, 263, 322, 399, 400, 401, 402, 407, 408, 409, 417, 418, 419, 437, 445, 448, 456, 464, 553.

Теодоровъ, Теодоръ, министъръ на финанситѣ на България презъ 1912/13 год. отъ кабинета Ив. Ев. Гешовъ, — 43, 499, 500.

Тепавичаровъ, Стефанъ, генералъ-майоръ, командиръ на 3-а бригада отъ 3-а Балканска дивизия, — 27, 28, 63, 81, 82, 95, 118, 119, 130, 152, 153, 155, 290, 313, 376.

Тихчевъ, Борисъ, капитанъ, воененъ инженеръ, дивизионенъ инженеръ на 3-а Балканска дивизия, — 152.

Тодоровъ, Атанасъ, полковникъ, командиръ на 1-а бригада отъ 4-а Преславска дивизия, — 64, 82, 98, 116, 117, 127, 156, 220, 221, 265, 396.

Тодоровъ, Георги, генералъ-майоръ, началникъ на 7-а Рилска дивизия, — 439.

Тодоровъ, Иванъ, майоръ, командиръ на 2-а дружина отъ 15-и Ломски полкъ, — 462, 463.

Тодоровъ, Кирилъ, капитанъ, командиръ на 2-а рота отъ 32-и Загорски полкъ, — 379.

Тодоровъ, Недѣлко, полковникъ, командиръ на 2-и коненъ полкъ, — 110, 111, 136.

Тодоровъ, Стефанъ, майоръ, командиръ на 2-о отдѣление отъ 2-и с. с. артилер, полкъ, — 253, 256, 401.

Тодоровъ, Юрданъ, фелдфебелъ, фелдфебелъ на 10-а рота отъ 35-и Врачански полкъ, — 249.

Томовъ, Тома, поручикъ, командиръ, на взводъ отъ 7-и коненъ полкъ, — 54.

Тошевъ, Стефанъ. генералъ-майоръ, началникъ на 1-а Софийска дивизия, — 55, 74, 91, 106, 112, 137, 147, 168, 207, 208, 214, 218, 233, 234, 235, 238, 242, 244, 399, 410, 411, 412, 413, 414, 418, 419, 437, 456, 464, 552.

Тошковъ, Миронъ, командиръ на 10-и коненъ полкъ, — 54, 70, 90, 91, 136, 146, 245, 263, 399, 400.

Тройчевъ, Никола. капитанъ, командиръ на 10-а рота отъ 3-и Бдински полкъ, раненъ два пжти въ боя при Чаталджа на 4-и XI. 1912 год., — 259.

Тургутъ, Шевкетъ, паша, командиръ на турския II корпусъ, — 13.

У.

Узуновъ, ... , подпоручикъ, командиръ на взводъ отъ 2-и Искърски полкъ, убитъ въ боя при ез. Деркосъ на 6-и ноември 1912 год., — 452.

Урумовъ, Борисъ, капитанъ, командиръ на рота отъ 3./37. дружина, временно командувалъ дружината презъ бойоветѣ при Чаталджа на 4-и и 5-и XI. 1912 год., — 241.

Ф.

Фахри, полковникъ, началникъ на 9-а низамска дивизия, — 176, 381.

Февзи, полковникъ, началникъ на 12-а дивизия, — 176.

Фердинандъ I, царь на българитѣ, и Главнокомандуващъ българската армия, — 6, 48, 57, 58, 102, 108, 109, 166, 193, 196, 198, 199, 200, 202, 225, 227, 229, 230, 324, 330, 427, 428, 440, 450, 456, 487, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 507, 508, 509, 510.

Филиповъ, Георги, поручикъ, командиръ на 15-а рота отъ 32-и Загорски полкъ, — 353, 354, 364, 365.

Филиповъ, Иванъ Филиповъ, капитанъ, командиръ на 8-а батарея отъ 9-и с. с. артилер. полкъ, контузенъ и по-късно убитъ съ парче отъ снарядъ въ боя при Чаталджа на 5-и ноември 1912 г., — 276, 277.

Филиповъ, Стоянъ, полковникъ, командиръ на 41-и полкъ, — 313, 314, 342.

Фичевъ, Иванъ Ив., генералъ-лейтенантъ, отъ Генералния щабъ, началникъ на Щаба на действущата армия, — 6, 7,23, 24, 25, 26, 28, 36, 37, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 50, 67, 68, 88, 102, 103, 104, 108, 109, 124, 146, 160, 166, 196, 198, 199, 200, 202, 225, 226, 229, 230, 427, 428, 439, 440, 449, 455, 456, 457, 489, 490, 491, 496, 501, 504, 505, 506, 507, 808, 509, 510.

Францисъ, ... , майоръ, представитель на гръцката армия при Българската главна квартира и пълномощникъ на Гръцкото правителство при водене преговоритѣ за примирие, — 500, 502, 503.

Фуадъ, Зия бей, полковникъ, началникъ на турска сборна низамска дивизия отъ III корпусъ, а отъ . . . XI. 1912 год. началникъ на 8-а низамска дивизия, — 1, 176.

Фуадъ, Изметъ, паша, командиръ на II сборенъ редифски корпусъ, а отъ 30-и октомврий такъвъ на III сборень редифски корпусъ, и авторъ на книгата „Paroles de vaincu . . . Après le désastre—avant le revanche", — 179, 178, 200, 329.

Де Фурне, д'Артижъ, французски адмиралъ, командантъ на Международния флотъ въ Цариградъ, — 429.

Х.

Хаджиевъ Милко, капитанъ, военененъ инженеръ, дивизионенъ инженеръ на 10-а сборна дивизия, — 149.

Хаджиевъ, Рачо, полковникъ, командиръ на 17-и Доростолски полкъ, — 279, 280, 281, 285, 286, 382, 383, 387, 388,389, 585, 586.

Хаджи Калчевъ, Кочо, търговецъ, личенъ приятель па Кямилъ паша, великия везиръ, — 502.

Хади, паша, началникъ на Щаба на действуващата армия, — 176.

Хадкж. паша, командиръ на III низамски корпусъ, — 18.

Хамди, паша, командиръ на II низамски корпусъ, — 176.

Хамидъ, Абдулъ, султанъ, — гл. Абдулъ Хамидъ, султанъ.

Хамилтонъ, кореспондентъ на Лондонската телеграфна агенция, аташиранъ къмъ Щаба на Турската източна армия — 136, 201.

Хасанъ, Изметъ, паша, началникъ на 9-а низамска дивизия, — 1, 349.

Хилми, полковникъ, началникъ на 7-а низамска дивизия, — 176.

Храновъ, Теофанъ, полковникъ, командиръ на 15-и Ломски полкъ, — 253, 254, 260, 400, 401, 402, 409, 445.

Христовъ, Матьо, ротмистъръ, командиръ на ескадронъ отъ 2-и коненъ полкъ, —54.

Христовъ, Павелъ, генералъ-майоръ, началникъ на 5-а Дунавска дивизия, — 59, 60, 78, 81, 95, 96, 120, 121, 126, 132, 133, 134, 151, 152, 157, 158, 211, 226, 230, 290, 315, 316, 317, 318, 319, 322, 323, 331, 332, 333, 334, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 421, 423, 424, 425, 432, 434, 437, 438, 446, 447, 448, 449, 452, 453, 454, 456, 464, 465, 471.

Хубеновъ, ... , подпоручикъ, командиръ на 10-а рота отъ 24-и Черноморски полкъ, тежко раненъ въ боя при Чаталджа на 4-и XI. 1912 г., — 309.

Хържеу, Костадинъ, генералъ, министъръ на войната въ кралство Ромъния, — 143, 197.

Ц.

Цаковъ, Цвѣтанъ, капитанъ, командиръ на 5-а дивизионна телеграфна полурота, — 157.

Цановъ, Пантелей, поручикъ, командиръ на 8-а рота отъ 3-и Бдински полкъ, — 468.

Цековъ, Иванъ, полковникъ, командиръ на 28-и Стремски полкъ, — 161, 162.

Ценовъ, Пантелей, генералъ-майоръ, началникъ на артилерията въ Щаба на действуващата армия, — 200, 202, 548, 568.

Церковски, Ваклинъ, генералъ-майоръ, командиръ на 3-а бригада отъ 4-а Преславска дивизия, — 99, 117, 128, 157.

Цвѣтановъ, Александъръ, полковникъ, инспекторъ на Инженернитѣ войски въ I армия, — 570.

Цвѣтановъ, Иванъ, подполковникъ, командиръ на 46-и полкъ, — 133.

Цвѣтковъ, Александъръ, подполковникъ, отъ Генералния щабъ, началникъ на Оперативното отдѣление при Щаба на действуващата армия, — 200 202, 426, 427.

Ч.

Ч . . . . , Иванъ, подпоручикъ, вр. адютантъ на 29-и Ямболски полкъ, —357, 358.

Чакъровъ, Манолъ, полковникъ, командиръ на 33-и Свищовски полкъ, — 252, 266, 267, 269, 270, 271, 272, 273, 392, 393, 394, 395, 453.

Чилевъ, Леонидъ, подпоручикъ, командиръ на взводъ отъ 4-и коненъ полкъ, — 70.

Чинтуловъ, Добри, майоръ, командиръ на 4-а дружина отъ 36-и Козлудуйски полкъ, — 405.

Чобановъ, Зафиръ, майоръ, командиръ на 1-о отдѣление отъ 1-и с. с. артилерийски полкъ, — 343, 376.

Чолаковъ, Атанасъ, младши подофицеръ, отъ Флота, — 478.

Чолаковъ, Илия, командиръ на 4-а дружина отъ 41-и полкъ, — 314.

Ш.

Шадамъ бей, членъ на Държавния съветъ, турски пълномощникъ при водене преговоритѣ за примирие, — 500.

Шевкетъ, Тургутъ, командиръ на II сборенъ корпусъ, — 370.

Шевки, паша, началникъ на 2-а Низамска дивизия, — 176.

Шишковъ, Михаилъ, подполковникъ, командиръ на 9-и не с. с. артилерийски полкъ, — 324.

Шукри бей, полковникъ, началникъ на редифската дивизия Афионъ Кара Хисаръ, изпратенъ въ Виза съ отрядъ отъ два табора, една картечна рота и една батарея да прикрива отстжплението на частитѣ отъ III корпусъ, — 19, 21.

Щ.

Щърбановъ, ... , подпоручикъ, командиръ на взводъ отъ 4./11. дружина, раненъ въ боя при Чаталджа на 4-и ноември 1912 год., — 307.

Ю.

Юмеръ Яверъ, паша, — Гл. Яверъ, Юмеръ, паша.

Юсуфъ, подполковникъ, началникъ на Щаба на II сборенъ низамски корпусъ, — 176.

Я.

Яверъ, Мехмедъ, паша, командиръ на турския Кърджалиски корпусъ, — 472.

Яверъ, Юмеръ, паша, командиръ на турския I корпусъ, — 5, 14, 15, 31, 34, 176, 459.

Яковъ, Ангелъ, кандидатъ-офицеръ, командиръ на взводъ отъ 3-и Бдински полкъ, раненъ въ нощното нападение при с. Езетинъ, северно отъ гр. Чаталджа, на 9-и срещу 10-и ноември 1912 год., — 470.

Мѣстни имена.

А.

Авренъ, село, северозападно отъ гр. Чаталджа, — 36, 107, 113, 124, 128, 135, 136, 138, 139, 225, 231, 233, 234, 323, 399, 421, 425, 434, 446, 547, 580.

Австро-Унгария, империя, държава, — 143, 165, 197, 497, 498, 503.

Ада Базаръ табия, укрепление, отъ Чаталджанската укрепена позиция, източно отъ с. Лазаркьой, — Гл. Укрепление Ада Базаръ табия.

Адриатическо море — 165, 472, 503.

Азбуа, село, въ Източна Тракия, южно отъ гр. Виза, — 1, 6, 19, 21, 23, 24, 26, 46.

Азия — гл. Мала-Азия.

Азнатаръ, село, северозападно отъ градъ БабаЕски, — 527.

Айвали (Айвалж), село, северозападно отъ гр. Люле Бургасъ, — 513, 514, 527, 570, 579.

Айвали *), село, североизточно отъ гр. Чаталджа и източно отъ с. Еникьой, — 201.

Айватли, височина, югоизточно отъ с. Лазаркьой, североизточно отъ гр. Чаталджа, — 325.

Айватли табия, укрепление отъ Чаталджанската укрепена позиция, югоизточно отъ с. Лазаркьой, — гл. Укрепление югоизточно отъ с. Лазаркьой (Айватли табия).

Айдинъ (Гюзелъ Хисаръ), градъ, въ Мала-Азия, югоизточно отъ гр. Смирна, — 197.

Айоркьой (Евренли), село, югоизточно отъ гр. Виза, — 48, 61, 62, 67, 78, 79, 105.

Айроболъ, градъ, въ Източна Тракия, южно отъ гр. БабаЕски, — 29, 44, 45, 87, 88, 90, 101, 103, 160, 547.

Аканъ дере, рѣка, източно отъ гр. Чорлу, влива се направо въ Мраморно море, — 88, 89.

Акаръ Дере, чифликъ, югозападно отъ гр. Лозенградъ, — 38.

Акъ Аланъ, село, северозападно отъ гр. Чаталджа, — 108, 124, 125, 126, 127, 141, 155, 156, 166, 167, 183, 186, 199, 205, 206, 207, 211, 212, 221, 224, 226, 231, 318, 319, 332, 378, 379, 386, 397, 421, 424, 438, 446, 447, 454, 523, 524, 525, 559, 560, 561, 563, 574, 583, 584, 587, 588.

*) Ново мухаджирско село; върху картата 1:126,000 не е показано; намира се между селата Чанакча и Дели Юнусъ.

Акъ Бунаръ, село, северозападно отъ гр. Цариградъ, — 184.

Акъ Бунаръ табия (XI), укрепление отъ Чаталджанската укрепена позиция, североизточно отъ гр. Чаталджа, — гл. Укрепление (фортъ) XI (Акъ Бунаръ табия).

Акъ Бунаръ, чифликъ, североизточно отъ гр. Чаталджа, — 370.

Акъ дере, рѣка, въ Източна Тракия, югозападно отъ гр. Виза, дѣсенъ притокъ на р. Еркене, — гл. Беаскьой дере.

Акъ Сиджимъ, село, югозападно отъ гр. Мидия, — 96, 102.

Аладжа, село, — гл. Яладжа.

Алаплие (Алпулу), ж.-п. станция, на ж.-п. линия Одринъ — Цариградъ, — 9, 530, 538, 543.

Алаплие (Алпулу), село, въ Източна Тракия, югоизточно отъ гр. БабаЕски, — 9, 527.

Алатонъ, село, югоизточно отъ гр. Странджа, — 119.

Албански брѣгъ на Адриатическо море — гл. Брѣгъ, Албански, на Адриатическо море.

Албасанъ, село, западно отъ гр. Чаталджа, — 108, 124, 125, 135, 136, 137, 138, 148, 183, 207, 209, 221, 233, 246, 323, 408, 420, 421, 425, 434, 516, 517, 518, 534, 536, 537, 553, 554, 570, 571, 578.

Алесио (Лешъ), градъ, въ Северна Албания, южно отъ гр. Шкодра, пристанище на Адриатическо море, — 496.

Али Бей (Порязъ), чифликъ, западно отъ гр. Чорлу, — 29.

Али Бейкьой, село, северозападно отъ гр. Цариградъ, — 184.

Анадолъ — гл. Мала-Азия.

Анадъръ дере, рѣка, въ Източна Тракия, лѣвъ притокъ на р. Беаскьой дере, северозападно отъ гр. Виза, — 22.

Анастасиева стена, остатъци отъ стара крепостна стена, източно отъ гр. Странджа, строена презъ VI в. сл. Хр. отъ византийския императоръ Анастасий I, презъ чието царуване върлували по море вандалитѣ, а по суша империята била нападана отъ разни племена, главно отъ българитѣ, и, за да защити столицата — Константинополъ (Цариградъ) — срещу тѣзи нападения, той презъ 512 год.

следъ Христа съградилъ голѣма, дебела стена отъ Селимврия (Силиврия), на Пропонтида, до Дерконъ (Деркосъ), на Понта, дълга 280 стадии (около 40 клм.), — 115, 116, 117, 118, 120, 121, 122, 125, 126, 132, 133, 134, 141, 157, 158, 159, 171, 522, 523, 589.

Англия, кралство, държава, — 202.

Ангора (Анкара), градъ, въ Централна Мала-Азия, — 197.

Арапли, село, източно отъ гр. Чорлу, — 89, 91, 109, 111, 112.

Арапчанъ, чифликъ, югозападно отъ гр. Чорлу, — 33, 161.

Арда, рѣка, лѣвъ притокъ на р. Марица, — 102, 330, 485, 531.

Ардичъ Тепе, укрепление, отъ Чаталджанската укрепена позиция, североизточно отъ гр. Чаталджа, — гл. Укрепление отъ Чаталджанската укрепена позиция североизточно отъ гр. Чаталджа (Ардичъ Тепе).

Аркъ, рѣка, югоизточно отъ с. Акъ Аланъ, северно отъ гр. Чаталджа, — 126, 167, 205, 206, 231, 591.

Армаши, село, въ Източна Тракия, източно отъ гр. Чорлу, — 10, 34, 35, 36, 66, 73, 85, 87, 89, 91, 92, 101, 109, 110, 146, 528, 550.

Арнауткьой, село, югоизточно отъ гр. Чаталджа, — 108, 109, 111, 145, 147, 163, 164, 168, 210, 213, 218, 219, 224, 233, 234, 244, 245, 246, 263, 321, 323, 419, 421, 422, 446, 453, 454, 518, 571.

Асанъ Бейли (Асълъ Бейли), село, южно отъ гр. Лозенградъ, — 529.

Асимъ Паша, укрепление, отъ Чаталджанската укрепена позиция, североизточно отъ с. Чанакча, — гл. Мешеликъ табия.

Атина, градъ, столица на кралство Гърция, — 491, 500, 502.

Ахлатли, село, източно отъ гр. Казълъ Агачъ, въ България, — 529.

Ахмедъ Бей, село, въ Източна Тракия, източно отъ гр. Люле Бургасъ. — 15, 16, 18, 19, 20, 48, 59, 65, 529, 552, 571, 580.

Ахмедъ Паша табия (XVII), укрепление (фортъ), отъ Чаталджанската укрепена позиция, източно отъ гр. Чаталджа, — гл. Укрепление (фортъ) XVII (Ахмедъ Паша табия).

Ахцакю, село, въ Източна Тракия, югоизточно отъ гр. Люле Бургасъ, — 16, 17, 18, 44, 52, 55, 579.

Ахъркьой, село, северозападно отъ гр. Одринъ, въ Турция, — 37, 559.

Ахъркьой, село, северозападно отъ гр. Чорлу, — 48, 51, 55, 56, 66, 68, 74, 75.

Аяна, село, въ Странджа планина, североизточно отъ гр. Виза, — 23, 48, 59, 61.

Б.

БабаЕски, градъ, въ Източна Тракия, на ж.-п. линия София — Одринъ — Цариградъ, — 9, 26, 36, 39, 40, 41, 88, 146, 514, 517, 537, 538, 579.

БабаЕски, ж.-п. станция, въ Източна Тракия, на ж.-п. линия София — Одринъ — Цариградъ — 9, 13, 472, 517, 527, 530, 538.

Баглъкъ табия (Безименното укрепление, Черниятъ люнетъ съ високитѣ амбразури), укрепление, отъ Чаталджанската укрепена позиция, западно отъ с. Накашкьой, североизточно отъ гр. Чаталджа, — 254.

Базарликьой, село, въ Източна Тракия, северозападно отъ гр. Виза. — 1, 21, 59, 61, 62, 93, 101, 105, 557.

Бакчикьой (Плая), село, западно отъ гр. Бююкъ Чекмедже, — 501, 511.

Бакъркьой)* село, ... отъ гр. Цариградъ, — 184.

Балабанли, чифликъ, въ Източна Тракия, югоизточно отъ гр. Чорлу, — 32, 54, 66, 69, 91, 112.

Балкани (Балкански полуостровъ), полуостровъ, — 370, 493.

Балчикъ, градъ, въ Североизточна България, пристанище на Черно море,—47, 473.

Батовски заливъ (брѣгъ), на Черно море, северно отъ гр. Варна, — 481.

Бахча Аланъ, село, североизточно отъ гр. Чорлу, — 83, 86.

Бахчешкьой, село, югоизточно отъ гр. Чаталджа, — 122, 145, 175, 183, 197, 215, 230, 231, 235, 239, 240, 243, 265, 410, 411, 413, 414, 415, 425.

Бахчешъ табия (XVIII), укрепление, отъ Чаталджанската укрепена позиция, — гл. Укрепление (фортъ) XVIII (Бахчеишъ табия).

Беаскьой дере (Акъ дере), рѣка въ Източна Тракия, северозападно отъ гр. Чорлу, — 2, 23, 47, 51, 53, 56, 59, 62, 65, 83.

*) Върху картата 1 : 126,000 такова село нѣма.

Бедеркю, село, въ Източна Тракия, югоизточно отъ гр. Люле Бургасъ, — 3, 17, 18, 30, 51.

Бейджилеръ, село, североизточно отъ гр. Чорлу,—87, 93, 100, 106, 108, 110, 113, 580.

Бейкьой, село, северно отъ гр. Казълъ Агачъ, въ България, — 527.

Бекерли, село, югоизточно отъ гр. Странджа, — 129, 159, 168, 206, 207, 212, 262, 559, 560, 583, 590.

Берлинъ, градъ, столица на Германия, — 26, 46, 49, 67, 86, 87, 194, 225.

Бехче тепе, височина, северно отъ гр. Ерегли, — 162.

Бисакъ (Бисатъ), градъ, въ Албания, южно отъ гр. Шкодра, — 165.

Битоля, градъ, въ Западна Македония, — 49, 87, 108, 165, 493, 495.

Богаскьой, село, северозападно отъ гр. Цариградъ, — 184.

Боли Ходжа, село, северозападно отъ гр. Чорлу, — 46, 52.

Боснакьой, село, въ Източна Тракия, северозападно отъ гр. Силиврия, — 10, 108, 109, 111, 112, 137.

Босомаци, урочище, северозападно отъ гр. Странджа, — 67, 68, 77, 78, 79, 86, 93, 94, 95, 96, 520.

Босфоръ, протокъ (проливъ), между Мала Азия и Цариградския полуостровъ (Мраморно и Черно морета), — 165, 174, 198, 472, 485.

Боятлж, чифликъ, западно отъ гр. Чорлу,— 54, 68, 70, 71, 72, 76, 86, 87, 92, 514.

Брендюлъ къшла, колиби, югозападно отъ гр. Странджа, — 95, 102.

Брѣгъ, Албански, на Адриатическо море — 144, 165.

Брѣгове, черногорски, на Адриатическо море — 472.

Брѣгъ, дѣсенъ, на р. Аканъ дере, източно отъ гр. Чорлу, — 88, 89.

Брѣгове, гръцки, на Бѣло и на Йоническо морета — 472.

Брѣгъ, западенъ, на ез. Деркосъ — 373, 374, 431, 511.

Брѣгъ, западенъ (дѣсенъ), на р. Еркене—554.

Брѣгъ, западенъ (дѣсенъ), на р, Катарджи дере (Катарджи су, Сазлж дере), притокъ на р. Кара су, — 207, 221, 250, 253, 277, 302, 425, 444.

Брѣгъ, лѣвъ, на р. Кара су — 221, 227, 247.

Брѣгъ, лѣвъ, на р. Куюкъ дере, югоизточно отъ гр. Чаталджа, — 207, 213, 218.

Брѣгъ, дѣсенъ, на Лазаркьойската рѣка. югозападно отъ ез. Деркосъ, — 426.

Брѣгъ, лѣвъ, на Лазаркьойската рѣка, югозападно отъ ез. Деркосъ, — 426.

Брѣгъ, дѣсенъ, на р. Манука дереси, североизточно отъ гр. Чорлу, — 94.

Брѣгъ, лѣвъ, на р. Манука дереси, североизточно отъ гр. Чорлу, — 93, 94.

Брѣгъ, азиатски, на Мраморно море — 87.

Брѣгъ, европейски, на Мраморно море, — 114, 122, 135, 145, 146, 150, 161, 163, 164, 169, 175, 181, 182, 209, 221, 224, 233, 244, 263, 421, 426, 534.

Брѣгъ, западенъ, на р. Соуджакъ дере, източно отъ гр. Бунаръ Хисаръ, — 2.

Брѣгъ, източенъ, на р. Соуджакъ дере, източно отъ гр. Бунаръ Хисаръ, — 2.

Брѣгъ, дѣсенъ, на р. Софасъ — 290, 420.

Брѣгъ, лѣвъ, на р. Странджа — 120.

Брѣгове, на р. Цанаръ Бунаръ, североизточно отъ гр Странджа, — 121.

Брѣгъ, черноморски, източенъ, въ Азия, — 165, 473.

Брѣгъ, черноморски, български, — 472, 473, 474, 475, 484, 493, 494, 508, 509, 531.

Брѣгъ на Черно море около гр. Мидия — 164, 181, 182, 457, 485.

Брѣгъ на Черно море северно отъ гр. Чаталджа — 144, 150, 151, 181, 182, 184, 326, 333, 373, 374, 457, 512.

Брѣгъ, дѣсенъ, на р. Чифликкьой, северно отъ гр. Чаталджа, — 158.

Брѣгъ, лѣвъ, на р. Чорлу — 54, 55.

Буда-Пеща, градъ на р. Дунавъ, столица на Австроунгарската монархия, — 192

Будка (кантонъ), — гл. ж.-п. будка.

Букурещъ, градъ, столица на кралство Ромъния, — 47, 86, 123, 124, 143, 165, 197, 474, 479.

Букъ, ж.-п. станция, въ Западна Тракия, на ж.-п. линия Деде Агачъ — Солунъ, — 49.

Булаиръ, градъ, на Галиполския полуостровъ, — 178, 182.

Бунаръ Башъ, село, източно отъ гр. Люле Бургасъ, — 48, 59.

Бунаръ Хисаръ, градъ, въ Източна Тракия, югоизточно отъ гр. Лозенградъ, — 2, 3, 5, 6, 9, 13, 23, 24, 26, 29, 36, 37, 43, 47, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 101, 102, 105, 166, 171, 179, 180, 181, 194, 195, 210, 440, 450, 487, 513, 519, 520, 529, 532, 534, 539, 543, 544, 548, 556, 559, 564, 569, 572, 573, 583, 584, 585, 588, 589, 591, 592, 593.

Бургасски отбранителенъ участъкъ отъ Българския черноморски брѣгъ, отбраняванъ отъ петь опълченски дружини, две не с. с. полски батареи и една картечна рота, — 473.

Бургасъ, градъ, пристанище на Черно море, въ Южна България, — 532, 533.

Бустанлж, чифликъ, югозападно отъ гр. Лозенградъ, — 527.

Буянлж, село, североизточно отъ гр. Чаталджа, — 36, 107, 234, 303, 324.

България, царство, държава, — 6, 47, 58, 143, 197, 330, 473, 487, 488, 489, 490, 493, 494, 495, 496, 497, 504, 505, 509, 537, 553, 592.

България, Североизточна, — 174.

България, Северна, — 532.

Бѣлградъ, градъ, столица на кралство Сърбия, — 330, 491.

Бѣлградъ, село, северно отъ гр. Чаталджа, — 35, 85, 96, 118, 124, 126, 129, 130, 131. 132, 150, 151, 153, 155, 157, 158, 164, 183, 316, 329, 446, 447, 540, 573, 588, 591, 592,

Бѣло море — гл. Егейско море.

Бърдо южно отъ с. Кърджали, североизточно отъ гр. Чаталджа, — 275.

Бююкъ Калъчли, село, въ Източна Тракия, северно отъ гр. Силиврия,—10, 110, 288.

Бююкъ Каристранъ, село, въ Източна Тракия, югоизточно отъ гр. Люле Бургасъ, — 18, 30.

Бююкъ Смаилча, село, северозападно отъ гр. Одринъ, — 40.

Бююкъ Ханъ, ж.-п. спирка (станция), на ж.-п. линия София—Одринъ—Цариградъ, източно отъ гр. Чорлу, — 35, 93, 97, 101, 115, 116, 117, 158, 159, 542, 552, 562, 584, 589.

Бююкъ Чалтъкъ, село, северозападно отъ гр. Силиврия, — 110, 112, 114, 123, 137.

Бююкъ Чаушли, село, североизточно отъ гр. Чорлу, южно отъ желѣзно-пжтната линия, — 93, 110, 521, 581.

Бююкъ Чекмедже, градъ, западно отъ гр. Цариградъ, на едноименния заливъ, — 10, 12, 34, 87, 101, 107, 134, 145, 146, 147, 163, 169, 181, 209, 215, 223, 224, 227, 233, 243, 244, 245, 416, 445, 446, 453, 463, 465, 501, 511.

Бююкъ Чекмедже, езеро, югоизточно отъ гр. Чаталджа, — 163, 171, 181, 197, 215, 223, 236, 244, 246, 323, 445, 446, 447, 463, 465, 501, 511.

Бююкъ Чекмедже, заливъ, южно отъ едноименния градъ, на Мраморно море,— 169, 198, 201, 214, 215, 227, 231, 232, 233, 244, 245, 320, 321, 416, 426, 446, 450, 453, 454.

В.

Вайсалъ, село, североизточно отъ гр. Одринъ, въ Турция, — 528.

Вакъвкьой)*, село, въ Източна Тракия, четири клм. западно отъ шосейния мостъ на р. Еркене, — 18.

Вакъвъ, село, южно отъ гр. Казълъ Агачъ, въ България, — 528, 544.

Варна, градъ, пристанище на Черно море, — 47, 472, 474, 475, 476, 478, 479, 482, 484, 485, 533.

Варненски отбранителенъ участъкъ отъ българския черноморски брѣгъ, отбраняванъ отъ шесть опълченски дружини, Видинския крепостенъ батальонъ, шесть торпедоразрушители и кръстосвача „Надежда", — 473.

Велико Търново, градъ, въ Северна България, — 548.

Вели Меше, чифликъ, въ Източна Тракия, североизточно отъ гр. Чорлу, — 9, 10, 13, 15, 20, 33, 51, 52, 54, 59, 67, 68, 69, 73, 74, 77, 84, 85, 86, 89, 93, 99, 100, 535, 536, 542, 571, 580.

Вели Паша табия, укрепление, отъ Чаталджанската укреп. позиция, югоизточно отъ с. Лазаркьой, — гл. Укрепление югоизточно отъ с. Лазаркьой.

Виена, градъ, столица на Австро-Унгария,— 86, 108, 165, 197, 200, 370.

Виза, градъ, въ Източна Тракия, югоизточно отъ гр. Лозенградъ, въ политѣ на Странджа планина, — 1, 6, 9, 10, 13, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 26, 28, 30, 31, 35, 46, 50, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 67, 77, 80, 81, 92, 101, 105, 116, 125, 519, 520, 521, 529, 539, 540, 564, 572, 573, 583, 584, 589, 590,

*) Върху картата 1:126,000 селото не е означено.

Височина южно отъ с. Авренъ, северозападно отъ гр. Чаталджа, — 139.

Височини три клм. източно отъ с. Акъ Аланъ, наблюдателенъ пунктъ на командуващия Съединенитѣ армии, — 205, 226, 231, 318, 319, 320, 332, 389, 397, 421, 423, 523, 524, 525.

Височини северно отъ с. Акъ Аланъ, северно отъ гр. Чаталджа, — 446.

Височини източно отъ с. Албасанъ, западно отъ гр. Чаталджа, — 136.

Височина северно отъ с. Албасанъ, западно отъ гр. Чаталджа, — 138.

Височина северно отъ с. Арапли, източно отъ гр. Чорлу, — 91.

Височина източно отъ с. Арапли, източно отъ гр. Чорлу, — 92.

Бисочина южно отъ надписа „р. Аркъ" и югозападно отъ с. Субатчую, северно отъ гр. Чаталджа, — 205, 206, 212

Височини при с. Арнауткьой, южно отъ гр. Чаталджа, — 163, 164, 168.

Височини източно и южно отъ с. Арнауткьой, югоизточно отъ гр. Чаталджа, — 219, 419.

Височина североизточно отъ с. Арнауткьой, югоизточно отъ гр. Чаталджа,—219.

Височина южно отъ с. Ахъркьой, северозападно отъ гр. Чорлу, — 51, 55.

Височина по дъсния брѣгъ на р. Беаскьой дере, три клм. отъ с. Гечерлеръ, — 52.

Височина северно отъ с. Бедеркю, югоизточно отъ гр. Люле Бургасъ, — 17.

Височини южно отъ с. Бедеркю, югоизточно отъ гр. Люле Бургасъ, — 17.

Височина Бехче тепе, северно отъ гр. Ерегли, — гл. Бехче тепе, височина.

Височина югоизточно отъ с. Бѣлградъ, — западно отъ ез. Деркосъ, — 131.

Височина два клм. източно ж.-п. спирка Бююкъ Ханъ, североизточно отъ гр. Чорлу, — 93, 97.

Височина западно отъ гр. Бююкъ Чекмедже — 146.

Височини южно отъ чифл. Вели Меше, североизточно отъ гр. Чорлу, — 15.

Височина Гьозъ тепе, североизточно отъ гр. Виза, на Странджа планина, — гл. Гьозъ тепе, върхъ (височина).

Височина на северъ отъ Гьокчелийско село, северно отъ гр. Чаталджа, — 148.

Височини на югъ отъ Гьокчелийско село, северно отъ гр. Чаталджа, — 205.

Височина източно отъ Домусъ Дамлари, югоизточно отъ гр. Странджа, — 94.

Височини западно отъ с. Евреинъ Секисъ, източно отъ гр. Люле Бургасъ, — 30.

Височина единъ клм. северно отъ с. Езетинъ, североизточно отъ гр. Чаталджа, — 220, 397, 408, 409, 420, 425, 432.

Височина западно отъ Еледжикъ Мандраси, на провлака между Черно море и ез. Деркосъ, — 333.

Височина западно отъ пътя Еникьой — Чанакча — 425.

Височина източно отъ с. Еникьой, северно отъ гр. Чаталджа, — 302, 511.

Височина северно отъ с. Еникьой, северно отъ гр. Чаталджа, — 297, 299, 343.

Височина северозападно отъ с. Еникьой, северно отъ гр. Чаталджа, — 314.

Височина югозападно отъ с. Еникьой, северно отъ гр. Чаталджа, — 431.

Височина южно отъ с. Еникьой, северно отъ гр. Чаталджа, — 433.

Височина на която се намира Иллери табия, източно отъ с. Еникьой, — 353.

Височина три клм. югозападно отъ с. Инджекьой, югозападно отъ гр. Чаталджа, — 137.

Височини южно отъ с. Инджекьой (инджески), югозападно отъ гр. Чаталджа, — 128, 137.

Височина между с. с. Инджесъ и Албасанъ, западно отъ гр. Чаталджа, — 138.

Височина южно отъ с. Йеникьой, североизточно отъ гр. Чорлу, — 99.

Височини западно отъ ж.-п. станция Кабакьой, северозападно отъ гр. Чаталджа, — 28.

Височини три клм. източно отъ с. Кабакьой, северозападно отъ гр. Чаталджа, — 125, 126, 156.

Височина между с. с. Каджкьой и Албасанъ, западно отъ гр. Чаталджа, — 136.

Височини източно отъ с. Калфакьой, северно отъ гр. Чаталджа, — 150, 151, 164.

Височина три клм. западно отъ с. Кара Агдеръ, югозападно отъ гр. Лозенградъ, — 324.

Височина западно отъ с. Караджакьой, северозападно отъ ез. Деркосъ, — 446.

Височини северно отъ с. Кара Сенитъ, северозападно отъ гр. Чорлу, — 45.

Височина югоизточно отъ с. Каристранъ, югоизточно отъ гр. Люле Бургасъ, — 56.

Височина западно отъ с. Кестенликъ, северно отъ гр. Чаталджа, — 277, 279, 280, 383, 288, 290, 432, 585.

Височина източно отъ с. Кестенликъ, северно отъ гр. Чаталджа, — 387.

Височина северозападно отъ с. Кестенликъ, северно отъ гр. Чаталджа, — 383.

Височина югозападно отъ с. Кестенликъ, северно отъ гр. Чаталджа, — 279, 396.

Височина при чифликъ Кладина, южно отъ гр. Чаталджа, — 416.

Височина между чифлицитъ Кладина и Чешликьой, южно отъ гр. Чаталджа,—416.

Височини по дъсния брѣгъ на р. Куюкъ дере, южно отъ гр. Чаталджа, — 164.

Височини по лъвия брѣгъ на р. Куюкъ дере, южно отъ гр. Чаталджа, — 207, 213, 237.

Височина северозападно отъ с. Кючукъ Чаушли, източно отъ гр. Чорлу, — 100.

Висоти, Лазаркьойски, при с. Лазаркьой, северно отъ гр. Чаталджа, — 312.

Височина на лъвия брѣгъ на р. Манука дереси, северно отъ гр. Чорлу, — 93.

Височина южно отъ р Маманджикъ, северозападно отъ гр. Чорлу, — 55.

Височина срещу укреплението Мектеби Харбие, задъ с. Езетинъ, — 261.

Височина северно отъ пѫтя Накашкьой — Езетинъ, североизточно отъ гр. Чаталджа, — 266.

Височина при с. Папасъ Бургасъ (западно), югоизточно отъ гр. Чаталджа, — 218, 235, 416, 441.

Височина четири клм. югоизточно отъ с. Пинеки, източно отъ гр. Виза,—59, 61.

Височина северно отъ гр. Родосто — 72.

Височина североизточно отъ гр. Родосто, — 161.

Височина южно отъ Сарларъ, югозападно отъ гр. Чорлу, — 76.

Височина южно отъ ж.-п. станция Сеидлеръ, югоизточно отъ гр. Люле Бургасъ, — 57.

Височини при с. с. Сербели и Джелебкьой (източно отъ селата), северозападно отъ ез. Деркосъ, — 150, 164.

Височина източно отъ с. Софасъ, западно отъ ез. Деркосъ, — 432.

Височини източно отъ Субатчую, северно отъ гр. Чаталджа, — 395, 396.

Височина северно отъ с. Субатчую, северно отъ гр. Чаталджа, — 265, 266, 288, 390, 396, 454.

Височина единъ и половина клм. северно отъ с. Субатчую, северно отъ гр. Чаталджа, — 432.

Височина два клм. югозападно отъ с. Субатчую, северно отъ гр. Чаталджа, — 150, 156, 164.

Височини южно отъ с. Субатчую, северно отъ гр. Чаталджа, — 454.

Височина източно отъ с. Сѣче, западно отъ гр. Чорлу, — гл. Гребенъ западно отъ р. Яканъ дере.

Височини единъ клм. източно отъ с. Тарфа, северно отъ гр. Чаталджа, — 302, 311, 376, 464.

Височина единъ и половина клм. югоизточно отъ с. Тарфа, западно отъ ез. Деркосъ, — 130, 302.

Височини (две) *три клм. югоизточно отъ с. Тарфа,* западно отъ ез. Деркосъ, — 302, 431.

Височина единъ и половина клм. южно отъ с. Тарфа, западно отъ ез. Деркосъ, — 151, 164, 302.

Височина южно отъ пѫтя Узунъ Хаджи — Черкескьой, петь клм. северозападно отъ последното село, — 77, 82.

Височина североизточно отъ с. Уклали, северно отъ гр. Чаталджа, — 279, 397.

Височини между укрепленията Ушакъ Табия и Куртъ Капани табия, отъ Чаталджанската укрепена позиция, — 289.

Височина (върхъ) *два клм. западно отъ с. Фанасакрисъ,* югоизточно отъ гр. Чаталджа, — 147.

Височини около с. Фенеръ, северно отъ гр. Силиврия, — 112.

*Височини западно отъ чифлика Хаджи Серемет*ъ, североизточно отъ гр. Чорлу, — 68.

Височина източно отъ с. Чанакча, северно отъ гр. Чаталджа, — 144.

Височини между селата Чанакча и Лазаркьой, северно отъ гр. Чаталджа, — 195.

Височини северно отъ с. Чанакча, североизточно отъ гр. Чаталджа, — 385.

Височини северозападно отъ с. Чанакча, североизточно отъ гр. Чаталджа, — 277, 282.

Височини югозападно отъ с. Чанакча, североизточно отъ гр. Чаталджа, — 279.

Височина единъ и половина клм. западно отъ гр. Чаталджа, наблюдателенъ пунктъ на командуващия I армия, — 148, 208, 233, 262, 400, 408, 433, 517, 518.

Висоти, Чаталджански, западно отъ града, — 448.

Височина единъ клм. северозападно отъ гр. Чаталджа, наблюдателенъ пунктъ на началника на 6-а Бдинска дивизия, — 247, 400, 518.

Височина два клм. югоизточно отъ гр. Чаталджа — 208, 213, 235, 433.

Височина западно отъ с. Черкескьой, — гл. кота 88.

Височина западно отъ моста на р. Черкесска, при с. Лазаркьой, северно отъ гр. Чаталджа, — 303.

Височини северно отъ гр. Чорлу — 70, 76.

Височини североизточно отъ гр. Чорлу — 74.

Височини югозападно отъ гр. Чорлу — 68, 70, 74, 75, 76.

Височини по лъвия брѣгъ на р. Чорлу, югоизточно отъ гр. Чорлу, — 100.

Височина северозападно отъ с. Юлафли, североизточно отъ гр. Чорлу, — 85.

Височина югозападно отъ с. Яладжа, северно отъ гр. Силиврия, — 137.

Височина североизточно отъ с. Ялосъ, южно отъ гр. Чаталджа, — 419.

Височина (кота) *50·6,* източно отъ с. Бедеркю, югоизточно отъ гр. Люле Бургасъ, — гл. Кота 50·6.

Височина 50·8 (Метерисъ тепе), *северно отъ гр. Ерегли,* — 163.

Височина (кота) *52·5,* югоизточно отъ гр. Люле Бургасъ, петъ клм. източно отъ с. Чифликкьой, — гл. Кота 52·5.

Височина (кота) *61·9,* югоизточно отъ с. Мисини, северозападно отъ гр. Чорлу, — гл. Кота 61·9.

Височина (кота) *69·1,* югоизточно отъ гр. Чорлу, до шосето, — гл. Кота (височина) 69·1.

Височина (кота) *80·8,* югоизточно отъ чифликъ Окласъ, северозападно отъ гр. Чорлу, — гл. Кота (височина) 80·8.

Височина (кота) *88,* западно отъ с. Вели Меше, североизточно отъ гр. Чорлу, — гл. Кота 88.

Височина (кота) *104,* югоизточно отъ чифл. Боятлж, западно отъ гр. Чорлу. — гл. Кота (височина) 104.

Височина (кота) *109·4,* източно отъ градъ Чорлу, — гл. Кота (височина) 109·4.

Височина (кота) *120·81,* западно отъ с. Кайкю, до шосето ж.-п. станция Муратли — Родосто, — 161, 162.

Височина (кота) *170,* източно отъ чифл. Окласъ, — гл. Кота (височина) 170.

Височина (кота) *177·6* — гл. Кушъ Кая тепе.

Височина (върхъ, кота) *226·9* (Кара тепе)— гл. Кота 226·9.

Височина (кота) *260* — гл. Кота 260.

Воденица при с. Лазаркьой, югозападно отъ ез. Деркосъ, — 309.

Водопроводъ отъ ез. Деркосъ за Цариградъ — 202, 288, 315.

Возгачъ, село, северозападно отъ градъ Одринъ, — 39, 40.

Възвишение североизточно отъ с. Еникьой, северно отъ гр. Чаталджа, — 361.

Възвишение на изтокъ отъ р. Катарджи су (Сазлж дере) — 273.

Връхъ западно отъ Чифликъ, южно отъ гр. Чаталджа, — 147.

Г.

Гази Баири (Газилеръ, IX), укрепление, отъ Чаталджанската укрепена позиция, североизточно отъ гр. Чаталджа, — гл. Укрепление (фортъ) IX (Гази Баири).

Газиолу, село, югозападно отъ гр. Софлу, до шосето за Родосто, — 135.

Галиполски полуостровъ (Галиполи) — 182, 439, 455, 466, 467, 471, 505, 512.

Галата, кварталъ на гр. Цариградъ, — 430.

Гара — гл. станция, желѣзно-пжтна.

Гебилеръ, село, източно отъ гр. Одринъ,— 38, 40, 559, 583.

Гевгели, градъ, въ Македония, на р. Вардаръ, — 87, 165.

Гердели, село, западно отъ гр. Лозенградъ — 27, 28, 38, 527, 580.

Германия, държава, (империя) — 143, 225, 473, 487, 500.

Гечерлеръ, село, въ Източна Тракия, северно отъ гр. Чорлу, — 13, 16, 17, 45, 53, 59, 68, 77, 84, 529, 571, 580, 581.

Гечкенли, село, западно отъ гр. Лозенградъ, — 27, 38, 584.

Голѣмъ (Бююкъ) *Дервентъ*, село, югоизточно отъ гр. Казълъ Агачъ, въ България, — 513, 517, 527, 528, 532, 534, 537, 538, 548, 550, 553.

Голѣма Манука (Татаркьой), село, североизточно отъ гр. Чорлу, — 35, 64, 65, 80, 82, 83, 86, 97, 98, 99, 521, 542, 584.

Голѣмо Чекмедже, езеро, — гл. Бююкъ Чекмедже, езеро.

Гора западно отъ с. Ерменикьой, северозападно отъ гр. Чаталджа, — 129.

Гора до р. Куру дере, югоизточно отъ гр. Странджа, — 117.

Гора северозападно отъ с. Лазаркьой, югозападно отъ ез. Деркосъ, — 308, 309, 310, 321, 336, 338, 372.

Гора предъ Мешеликъ табия отъ Чаталджанската укрепена позиция, — 384, 385, 386, 387.

Гора южно отъ с. Софасъ, западно отъ ез. Деркосъ, — 591.

Гора северозападно отъ с. Тарфа, западно отъ ез. Деркосъ, — 130.

Гора при с. Чанакча, северно отъ гр. Чаталджа, — 201, 281.

Гора северозападно отъ чифл. Чешликьой, южно отъ гр. Чаталджа, — 147,

Горичка източно отъ с. Еникьой (Дагенидже), северно отъ гр. Чаталджа,—294, 366.

Горичка северозападно отъ с. Уржую, североизточно отъ гр. Чаталджа, — 388.

Граница между България и Ромъния въ Добруджа (Силистра—Добричъ) — 47, 143, 197, 492.

Граница между България и Турция въ Източна Тракия — 50.

Гребенъ, западно отъ р. Аканъ дере, източно отъ гр. Чорлу, — 91, 92.

Гребенъ между селата Акъ Аланъ и Инджесъ, северозападно отъ гр. Чаталджа, — 167.

Гребенъ (ридъ) *между селата Албасанъ и Инджекьой*, югозападно отъ гр. Чаталджа, — 137.

Гребенъ на Анастасиевата стена — 126, 132.

Гребенъ (хребетъ) *северно отъ с. Бахчешкьой*, югоизточно отъ гр. Чаталджа, — 235, 236.

Гребенъ (хребетъ) *северозападно отъ с. Бахчешкьой*, югоизточно отъ гр. Чаталджа, -- 235, 236, 242.

Гребенъ (хребетъ) *между ръкитѣ Карагачъ дерг и Блазаръ дере* — 23.

Гребенъ, (хребегъ) *между селата Боснакьой и Малко Калъчликьой*, северозападно отъ гр. Силиврия, — 137.

Гребенъ източно отъ р. Денгилъ дере, южно отъ гр. Странджа, — 117.

Гребенъ източно отъ с. Езетинъ, североизточно отъ гр. Чаталджа, — 227, 409, 433, 444.

Гребенъ (хребетъ) *южно отъ с. Еникьой*, северно отъ гр. Чаталджа, — 293.

Гребенъ (хребетъ) *югоизточно отъ с. Калфакьой*, югозападно отъ ез. Деркосъ, — 432.

Гребенъ (хребетъ) *между ръкитѣ Карагачъ дере и Соуджакъ дере*, — 23.

Гребенъ южно отъ с. Кърджали (Къзълджали), североизточно отъ гр. Чаталджа, — 320.

Гребенъ (хребетъ) *западно отъ с. Накашкьой*, североизточно отъ гр. Чаталджа, — 392.

Гребенъ, Накашкьойски, на който е разположено едноименното село, — 400.

Гребенъ южно отъ ж.-п. линия Одринъ — Цариградъ, североизточно отъ гр. Чорлу, — 99.

Гребенъ северно отъ лозята на гр. Родосто, — 161.

Гребенъ източно отъ с. Софасъ, западно отъ ез. Деркосъ, — 379, 432.

Гребенъ южно отъ с. Субатчую, северно отъ гр. Чаталджа, — 395.

Гребенъ право на югъ отъ с. Тарфа, югозападно отъ ез. Деркосъ, — 210.

Гребенъ югоизточно отъ с. Тарфа, западно отъ ез. Деркосъ, — 302, 431.

Гребенъ западно отъ с. Тарфа, западно отъ ез. Деркосъ, — 431.

Гребенъ източно отъ р. Тузла дере, североизточно отъ гр. Силиврия, — 137.

Гребенъ на изтокъ отъ селата Узунъ Хаджи и Кара Мехмедъ, северно отъ гр. Чорлу, — 53.

Гребенъ (бѝло) *югоизточно отъ с. Уклали*, северно отъ гр. Чаталджа, — 432, 524.

Гребенъ предъ укреплението североизточно отъ с. Еникьой, отъ Чаталджанската укрепена позиция, — 314.

Гребени западно отъ с. Чанакча и с. Кестеникъ, югозападно отъ ез. Деркосъ, — 212, 585.

Гребенъ югозападно отъ с. Чанта, северозападно отъ гр. Силиврия, — 114.

Гребенъ (хребетъ) *между ж.-п. ст. Чаталджа и с. Езетинъ* — 213, 215, 216.

Гребенъ западно отъ гр. Чорлу — 514.

Гребенъ (хребетъ) *западно отъ гр. Чаталджа* — 148.

Гребенъ на височината два клм. югоизточно отъ гр. Чаталджа, до чифл. Мертеникъ, — 208, 238.

Гребенъ (хребетъ) *източно отъ ж.-п. станция Чаталджа* — 246.

Гребенъ северозападно отъ с. Черкескьой — 83.

Гребени (хребети) *североизточно отъ гр. Чонгора* — 30.

Гребенъ (хребетъ) *северно отъ с. Ялосъ*, южно отъ гр. Чаталджа, — 419.

Гринвичъ, градъ, при Лондонъ, въ Англия, съ обсерватория, откждето се броятъ меридианитѣ на Земното кълбо,—479

Груши, чифл., югоизточно отъ гр. Чаталджа, — 234, 239, 323.

Гюджукъ Сейменъ, село, северозападно отъ гр. Силиврия, — 101, 110, 112, 114, 138, 146, 515, 516, 528, 550, 551, 579, 581.

Гюмюрджина, градъ, въ Западна Тракия, — 102, 124.

Гюндюзли, село, югозападно отъ гр. Чорлу, — гл. Дере Гюндюзли.

Гърция, кралство, държава, — 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 504, 505.

Гьозъ тепе, върхъ (височина), североизточно отъ гр. Виза, на Странджа планина, — 46, 48, 61.

Гьокчелийско село, село, северно отъ гр. Чаталджа, — 145, 147, 148, 163, 164, 205, 207, 213, 224, 553.

Гяуръ Баири (XIX), фортъ (укрепление), отъ Чаталджанската укрепена позиция, югоизточно отъ гр. Чаталджа, — гл. Укрепление (фортъ) XIX (Гяуръ Баири табия).

Д.

Дагенидже (Дагъ Енидже), село, — гл. Еникьой, село, северно отъ гр. Чаталджа.

Дарданели, протокъ (проливъ), между Европа и Мала Азия (Мраморно и Егейско морета), — 3, 174, 177, 178, 182, 198, 227, 472, 484, 494.

Даръ буазъ, дефиле, три-четири километра североизточно отъ с Ормалж, северозападно отъ ез. Деркосъ, — 315.

Дебърско, околность на гр. Дебъръ, въ западна Македония, — 87.

Дебъръ, градъ, въ западна Македония,—493.

Девлетъ Агачъ, село, северозападно отъ гр. Лозенградъ, въ Турция, — 529.

Деде Агачъ, градъ, пристанище на Егейско море, въ Западна Тракия, — 102, 124, 439, 457, 533.

Деледже дере, рѣка, югоизточно отъ гр. Странджа, — 116.

Деленесъ, село, югозападно отъ гр. Чаталджа, — 145, 149, 164.

Дели Юнусъ, село, североизточно отъ гр. Чаталджа, — 145.

Дели Юнусъ табия, укрепление, североизточно отъ гр. Чаталджа, — гл. Укрепление североизточно отъ гр. Чаталджа.

Демаркационна линия при Чаталджа споредъ протокола за примирието отъ 20-и ноември 1912 год, — 511, 512.

Демерлеръ, село, северно отъ гр. Чорлу, — 59, 64, 65, 66, 82, 83, 520, 542, 562, 589.

Демерлеръ дере, рѣка, дѣсенъ притокъ на р. Еркене, презъ едноименното село, — 62, 66.

Демиръ Капия—Удово, дефиле (проходъ), по което минава ж.-п. линия Скопие—Солунъ и тече р. Вардаръ, южно отъ гр. Велесъ, въ Македония, — 87.

Демиркьой, село, северно отъ гр. Одринъ, въ Турция, — 528.

Демиръ Ханлж (Демеранлия), село, североизточно отъ гр. Одринъ, въ Турция, — 38, 40.

Демиръ Ханъ, село, североизточно отъ ж.-п. станция Черкескьой, — 82.

Демиръ Хисаръ, градъ, въ Източна Македония, — 49.

Денгилъ дере, рѣка, южно отъ гр. Странджа, — 117.

Дере Гюндюзли (Гюндюзли), село, югозападно отъ гр. Чорлу, — 33, 107, 110, 111, 135, 164, 233.

Дерекьой, село, въ България, югоизточно отъ гр. Казълъ Агачъ, — 528.

Дере Махале (Махле), село, югоизточно отъ гр. Казълъ Агачъ, въ България,— 529.

Деркосски провлакъ — гл. Провлакъ, Деркосски.

Деркосъ, градъ, северозападно отъ гр. Цариградъ, при едноименното езеро,— 12, 145, 202, 227, 288.

Деркосъ, езеро, североизточно отъ гр. Чаталджа, — 151, 164, 167, 171, 197, 201, 209, 219, 223, 224, 231, 233, 265, 288, 289, 290, 303, 315, 319, 321, 332, 333, 336, 373, 374, 431, 437, 442, 447, 450, 451, 452, 453, 511, 592.

Дерменкьой, село, югоизточно отъ гр. Чорлу, — 89, 91, 106, 109, 110, 111, 112, 114, 115, 123, 134, 146, 515, 516, 528, 554, 570.

Дерменъ дере, рѣка, източно отъ гр. Сарай, дѣсенъ притокъ на р. Чорлу, — 78, 79, 520.

Дерменъ Дере, село, южно отъ гр. Казълъ Агачъ, въ България, — 528.

Двфиле на Инджекьойската рѣка, югозападно отъ гр. Чаталджа, — 433.

Дефиле западно отъ с. Чанакча, северно отъ гр. Чаталджа, — 387, 585.

Дефиле при гр. Чаталджа — 551.

Дефиле (тѣснина) *южно отъ гр. Чаталджа* — 570, 571.

Джелебкьой, село, северозападно отъ ез. Деркосъ, — 150, 151, 164, 227, 231, 289, 314, 315, 316, 325, 332, 334, 373, 431, 442, 443, 452, 453, 465.

Диволия, село, югозападно отъ гр. Виза, — 63, 67, 81.

Димотика, градъ, въ Източна Тракия, южно отъ гр. Одринъ, — 30, 472, 531.

Димотика, ж.-п. станция, при едноименния градъ, на ж.-п. линия Одринъ— Деде Агачъ, — 531.

Добричъ, градъ, въ Североизточна България, — 47, 143, 472.

Добруджа, люлката на България,— 47, 134.

*Дованджи Болу**), чифл., североизточно отъ с. Оклали, югозападно отъ гр. Люле Бургасъ, — 160.

Дойранъ, градъ, въ Македония, на истокъ отъ р. Вардаръ, при едноименното езеро, — 87, 165.

Докузъ Юкъ (Докудзекъ), село, югозападно отъ гр. Лозенградъ, — 527.

Долина източно отъ укреплението Гяуръ Баири, югоизточно отъ гр. Чаталджа,— 227.

Долина източно отъ с. Езетинъ, североизточно отъ гр. Чаталджа, — 246.

Долина между с. Еникьой и с. Чанакча, на р. Сазлж дере, северно отъ гр. Чаталджа, — 344.

Долина югозападно отъ с. Еникьой, северно отъ гр. Чаталджа, — 314.

Долина на р. Кара су, южно отъ с. Ерменикьой, — 129.

Долина, Лазаркьойска, — 312, 313, 314, 347, 426.

Долина на смъртьта — долината на р. Сазлж дере (Катарджи су), наречена така отъ войницитѣ отъ 1./6. бригада поради голѣмитѣ жертви, дадени при атаката на Чаталджанската укрепена позиция на 4. XI. 1912 год., — 257.

Долина западно отъ укреплението Томашъ, източно отъ гр. Чаталджа, — 227.

Долма Бахча, султански дворецъ, на Босфора, въ квартала Пера на Цариградъ, — 198.

Долъ северозападно отъ с. Езетинъ, североизточно отъ гр. Чаталджа, — 246, 401.

Долъ между селата Каджкьой и Албасанъ, западно отъ гр. Чаталджа, — 209.

Долъ, който иде отъ с. Накашкьой, североизточно отъ гр. Чаталджа, — 402, 403.

Долъ северно отъ редута Мешеликъ, отъ Чаталджанската укрепена позиция,—384.

Долъ източно отъ с. Гюджукъ Сейменъ, югоизточно отъ Черкескьой, — 112.

Домусъ Дамлари, свински кочини, южно отъ гр. Странджа, — 93, 94, 95, 97, 115, 118, 119, 120, 121, 123, 133, 521.

Домусъ Орманъ, село, северозападно отъ гр. Люле Бургасъ, — 581.

Дуанджали, село, югозападно отъ гр. Люле Бургасъ, — 160.

Дуванджа, село, югоизточно отъ гр. Бунаръ Хисаръ, — 64.

Думанза, чифл., въ Източна Тракия, югоизточно отъ гр. Сарай, — 19, 77, 82, 520, 529.

*) Чифликътъ не е означенъ върху картата 1:126,000.

Дурацо (Драчъ), градъ, пристанище на Адриатическо море, въ Албания, — 495, 496.

Дяково, градъ, въ Северна Албания, — 87,

Е.

Евксиноградъ, дворецъ на Н. В. Царя на българитѣ, североизточно отъ Варненския заливъ, — 473.

Евреинъ Секисъ, село, въ Източна Тракия, югоизточно отъ гр. Люле Бургасъ, — 16, 18, 29, 30, 51, 52, 55, 66, 69, 106, 514, 527, 528, 570.

Евренджикъ (Софидосъ), село, въ политѣ на Странджа-планина, източно отъ гр. Бунаръ Хисаръ, — 23, 47, 48, 60.

Евренли, село, югоизточно отъ гр. Виза,— гл. Йоркьой.

Евренли, село, югоизточно отъ гр. Казълъ Агачъ, въ България, — 527, 528, 565.

Европа, Западна, — 473.

Егейско (Бѣло) *море* — 439, 457, 471, 472, 473, 533.

*Егопъ**), северозападно предградие на Цариградъ, — 187.

Еджалия, село, североизточно отъ гр. Одринъ, въ Турция, — 27, 527, 559.

Еди Кулеркьой, село, югозападно отъ гр. Цариградъ, до Мраморно море, — 187.

Едрикьой, село, югоизточно отъ гр. Виза,— 21, 35, 48, 62, 77, 78, 81, 122, 123, 134, 583.

Езетинъ, село, североизточно отъ гр. Чаталджа, — 148, 196, 201, 208, 211, 215, 216, 221, 227, 232, 233, 246, 247, 248, 251 252, 253, 254, 255, 256, 257, 259, 261, 263 266, 270, 271, 320, 321, 392, 395, 297, 401, 402, 407, 408, 409, 420, 425, 432, 433, 435 444, 445, 447, 458, 459, 460, 461, 462, 463 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 511 581, 582.

Еладжа дере, рѣка, югоизточно отъ желѣзно-пѫтната станция Черкескьой, влива се направо въ Мраморно море, — 100,

Елбасанъ, село, западно отъ гр. Чаталджа,— гл. Албасанъ.

Еледжикъ мандраси, овчарни, на провлака между ез. Деркосъ и Черно море, — 333, 373.

Емерлеръ (Емирли), ж.-п. станция, южно отъ гр. Одринъ, — 530, 531.

Емине, носъ, на Черно море, южно отъ гр. Варна, — 478, 484.

Ениджи, село, югозападно, отъ гр. Лозенградъ, — 38, 39, 324, 513, 514, 517, 527, 528, 532, 534, 538, 557, 559, 573, 579, 580, 583, 584, 585.

Еникьой, ж.-п. станция, северно отъ гр. БабаЕски, на ж.-п. линия БабаЕски — Лозенградъ, — 516.

Еникьой, село, северно отъ гр. БабаЕски,— 513, 514, 516, 527, 579.

Еникьой (Капаклѫ), село, източно отъ гр. Казълъ Агачъ, въ България, — 529.

Еникьой (Дагенидже), село, северно отъ гр. Чаталджа, — 144, 171, 183, 197, 210, 220, 232, 279, 282, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 297, 299, 301, 302, 311, 314, 319, 322, 329, 341, 342, 343, 344, 345, 361, 363, 365, 366, 367, 372, 373, 377, 381, 389, 422, 423, 425, 431, 432, 464, 510, 511.

Еникьой, село, североизточно отъ с. Черкескьой, — гл. Йеникьой, село.

Еникьой, село, 15 клм. западно отъ гр. Чорлу, — 570.

Еникьой, село, южно отъ гр. Чорлу, — 88, 89 91.

Еникьой, село, югоизточно отъ гр. Ямболъ, въ България, — 529, 562.

Еникьойска рѣка, рѣка, лѣвъ притокъ на р. Кара су, северно отъ гр. Чаталджа, — 211, 397.

Енилеръ, село, въ Източна Тракия, северозападно отъ гр. Чорлу, — 7, 17, 18, 44, 45, 51, 55, 56, 74, 514, 550.

Енималъ, село, югозападно отъ гр. Лозенградъ, — 527.

Ени чифликъ (Еникьой), чифликъ, северозападно отъ гр. Еregли, — 111.

Епиватосъ, село, въ Източна Тракия, югозападно отъ гр. Чаталджа, — 10, 11, 31, 34, 85, 136, 207, 213, 221, 263, 416, 445, 450. 472.

Еregли (Ерекли, Хераклия), градъ, пристанище на Европейския брѣгъ на Мраморно Море, — 12, 45, 68, 69, 74, 87, 88, 89, 90, 103, 106, 108, 109, 110, 111, 124, 135, 145, 160, 161, 162, 163, 164, 169, 210, 219, 224, 534.

Ерекleръ, село, северозападно отъ гр. Лозенградъ, въ Турция, — 529, 569.

Ерзерумъ, градъ, въ Мала-Азия, въ Армения, на югоизтокъ отъ гр. Трапезундъ, — 123.

*) Върху картата 1:126,000 не е показано, а върху 1:210,000 е показано „Е ю б ъ".

Ерзинджанъ, градъ, въ Мала Азия, въ Армения, южно отъ гр. Трапезундъ,—86.

Еркене (Ергене), рѣка, въ Източна Тракия, — 1, 3, 4, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 30, 31, 34, 36, 49, 53, 54, 55, 57, 68, 69, 70, 71, 74, 75, 76, 83, 530, 553, 554, 589.

Ерменикьой, село, северозападно отъ гр. Чаталджа, — 116, 125, 126, 127, 129, 141, 150, 151, 152, 155, 156, 157, 158, 159, 166, 167, 168, 200, 206, 207, 209, 210, 211, 212, 221, 226, 230, 231, 232, 318, 322, 331, 332, 379, 424, 434, 440, 471, 510, 517, 522, 523, 524, 525, 559, 563, 574, 577, 583, 590, 591.

Еседча (Сѣча), село, въ Източна Тракия, източно отъ гр. Чорлу, — гл. Сене (Сѣча), село.

Ескидже, чифл., югоизточно отъ гр. Чаталджа, на брѣга на ез. Бююкъ Чекмедже, — 215, 227, 248, 250, 251, 255, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 409, 414, 415, 417, 418, 419, 460, 465.

Ески Полосъ (Скуполъ), село, северозападно отъ гр. Лозенградъ, въ Турция, — 529, 569.

Ж.

Желѣзно-пѫтна будка при Анастасиевата стена, западно отъ гр. Чаталджа, — 522, 523.

Желѣзно-пѫтна будка западно отъ ж.-п. станция Бююкъ Ханъ, — 117.

Желѣзно-пѫтна будка (кантонъ) *на югоизтокъ отъ с. Йеникьой*, югозападно отъ гр. Странджа, при ж.-п. мостъ на р. Рамаданъ дере, на ж.-п. линия Одринъ — Цариградъ, — 97, 98, 117, 134, 158, 159, 522.

Желѣзно-пѫтни будки (кантони) (две) *южно отъ с. Йеникьой*, югозападно отъ гр. Странджа, на ж.-п. линия Одринъ — Цариградъ, — 97, 99, 126.

Желѣзно-пѫтна будка източно отъ с. Курфали, югоизточно отъ гр. Странджа, на ж.-п. линия Одринъ — Цариградъ, — 110.

Желѣзно-пѫтна будка на западъ отъ ж.-п. ст. Синекли, на ж.-п. линия Одринъ—Цариградъ, — 110, 114.

Желѣзно-пѫтна будка югозападно отъ ж.-п. станция Синекли, на ж.-п. линия Одринъ—Цариградъ, — 138.

Желѣзно-пѫтна будка между ж.-п. станции Синекли и Кабачка, на изтокъ отъ Синекли, на ж.-п. линия Одринъ—Цариградъ, — 116, 117, 127, 559.

Желѣзно-пѫтна будка източно отъ ж.-п. станция Чорлу, на ж.-п. линия Одринъ — Цариградъ, — 106, 528.

Желѣзно-пѫтна линия Деде Агачъ — Димотика — Одринъ, — 472.

Желѣзно-пѫтна линия Лозенградъ — БабаЕски — 9, 13, 516, 527, 530.

Желѣзно-пѫтна линия Меджидие—Кобадинъ, въ Добруджа, — 143.

Желѣзно-пѫтна линия Солунъ — Деде Агачъ — 472.

Желѣзно-пѫтна линия София— Пловдивъ Ст.-Загора — Ямболъ — Бургасъ — 22, 427, 528, 568, 569.

Желѣзно-пѫтна линия Цариградъ — Одринъ—София— за Западъ (Европа) — 4, 9, 10, 11, 12, 14, 32, 35, 52, 69, 71, 87, 88, 92, 97, 99, 101, 104, 113, 115, 116, 123, 124, 125, 126, 128, 139, 150, 158, 159, 177, 194, 201, 215, 226, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 246, 326, 330, 409, 412, 414, 415, 451, 472, 473, 490, 502, 503, 505, 506, 508, 509, 511, 515, 516, 517, 521, 522, 527, 530, 531, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 542, 545, 548, 550, 568, 569, 570, 581, 582, 587, 609.

Желѣзно-пѫтна станция, — гл. началната буква отъ името на станцията.

З.

Завой на р. Кара су при Гьокчекийско село, северозападно отъ гр. Чаталджа,—164.

Завой на р. Куюкъ дере южно отъ гр. Чаталджа — 164.

Заливъ на гр. Родосто — гл. Пристанище на гр. Родосто.

Заливъ на гр. Санъ-Стефано, на Мраморно море, — гл. Пристанище на Санъ-Стефано.

Златенъ Рогъ, заливъ, съ корабна работилница съ докъ, при Цариградъ, — 483, 484.

Зона, неутрална, при Чаталджа, установена съ протокола на примирието отъ 20-и ноември 1912 год., — гл. Неутрална зона при Чаталджа.

И.

Иванкьой, село, югоизточно отъ гр. Лозенградъ, — 529, 536, 548, 580, 581.

Ивица (провлакъ), *пѣсъчна, между Черно море и ез. Деркосъ*, — 151, 201, 219, 223, 224, 315, 325, 332, 333, 334, 373, 374, 431, 434, 437, 442, 450, 451, 452, 453, 592.

Иерихонъ (Хебронъ), градъ, въ Палестина, южно отъ гр. Иерусалимъ, — 58.

Извори на р. Тузла дере, западно отъ с. Курфали, северно отъ гр. Силиврия,—110.

Измидъ, укрепление, — гл. Укрепление VII (Измидъ).

Източенъ секторъ на крепостьта Одринъ, отъ лѣвия брѣгъ на р. Тунджа до лѣвия брѣгъ на р. Марица, — 471.

Икинджи Таборъ табиясж (№ 13), укрепление, отъ Чаталджанската укрепена позиция, североизточно отъ гр. Чаталджа, — 202.

Иллери табия (VII), укрепление, отъ Чаталджанската укрепена позиция, източно отъ с. Еникьой (Дагенидже), — 396, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 325, 326, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 380, 381, 384, 525, 610.

Империя, Отоманска, — гл. Турция.

Имранлж, село, североизточно отъ гр. Люле Бургасъ, — 20, 47, 65.

Имрихоръ табия, укрепление, на провлака между Черно море и ез. Деркосъ, — 315.

Инжекларъ, село, югозападно отъ гр. Бунаръ Хисаръ, — 28, 29, 62, 63, 529, 588, 589.

Инджекьой, село, югозападно отъ гр. Чаталджа, — 108, 124, 125, 134, 135, 137, 147, 168, 213, 219, 234, 421, 516, 518, 570, 571, 579.

Инджекьойска рѣка, рѣка, южно отъ гр. Чаталджа, — 145, 148, 433.

Инджесъ, село, северозападно отъ гр. Чаталджа, — 108, 124, 125, 126, 128, 134, 135, 136, 138, 139, 140, 148, 167, 201, 214, 220, 221, 247, 253, 262, 408, 433, 446, 447, 448, 467, 553, 554, 571, 580, 582.

Ниада, село, пристанище на Черно море, северно отъ гр. Мидия, — 48, 449, 455, 457, 485.

Италия, кралство, държава, — 197.

И.

Йеменъ, область, въ югозападна Арабия, край Червено море, — 200.

Йеникьой село, въ Източна Тракия, югозападно отъ гр. Странджа, северно отъ ж.-п. линия, — 19, 20, 34, 35, 66, 78, 82, 93, 97, 98, 99, 101, 117, 126, 134, 141, 521, 542, 583, 584.

Йено (Яна), село, въ Източна Тракия, северозападно отъ гр. Бунаръ Хисаръ, — 22, 23, 26, 27, 28, 29, 39, 50, 57, 60, 62. 101, 102, 105, 519, 520, 529, 543, 548, 557, 559, 561, 562, 564, 572, 583, 584, 585, 588, 591.

Йоническо (Синьо) *море* — 472, 473.

К.

Кабачка, ж.-п. станция на ж.-п. линия Одринъ—Цариградъ, южно отъ едноименното село, — 128, 465, 472, 516, 517, 522, 523, 530, 542, 545, 557, 559, 560, 570, 574, 584, 587, 588, 591.

Кабачка (Кабачкьой), село, въ Източна Тракия, северозападно отъ гр. Чаталджа, — 10, 11, 12, 101, 113, 125, 126, 128, 141, 145, 156, 157, 167, 199, 206, 211, 438, 439, 453, 454, 465, 525, 587, 588.

Кавaджикъ, село, югоизточно отъ гр. Виза, въ подножието на Странджа планина,— 48, 68, 77, 78, 122, 123, 134.

Кавакли, ж.-п. станция, южно отъ гр. Лозенградъ, на ж.-п. линия Лозенградъ — Баба-Ески, — 532, 533, 550, 551.

Кавакли, село, южно отъ гр. Лозенградъ, — 513, 514, 517, 532, 579.

Кавакъ, село, въ Галиполския полуостровъ, североизточно отъ гр. Галиполи, — 466, 467.

Кавакъ дере, рѣка, въ Източна Тракия, дѣсенъ притокъ на р. Еркене, югоизточно отъ гр. Люле-Бургасъ,—30, 51, 55.

Кавакъ Дере, село, южно отъ гр. Лозенградъ, — 535.

Каварна, градъ, пристанище на Черно море, северозападно отъ гр. Варна,—473.

Кавaскьой (Гавазкьой), село, северозападно отъ гр. Цариградъ, — 184.

Каджкьой, ж.-п. станция, на линията София – Одринъ—Цариградъ, западно отъ гр. Одринъ, — 530, 531,

Каджкьой, село, югозападно отъ гр. Виза, — 65, 66.

Каджкьой, село, югозападно отъ гр. Чорлу, — 89, 107, 110, 135, 233, 534.

Каджкьой, село, западно отъ гр. Чаталджа, — 135, 136, 137, 138, 139, 140, 145, 146, 147, 148, 164, 169, 183, 209, 213, 232, 253, 262, 323, 420, 421, 434, 437, 446, 447, 501, 510, 516, 517, 518, 523, 528, 534, 536, 551, 554, 571, 579, 580, 582.

Каджкьойска рѣка, рѣка, северозападно отъ гр. Чаталджа, — гл. Шайтанъ дере, рѣка.

Казарма въ гр. Деркосъ — 282

Казарми при с. Кара Бурунъ, източно отъ ез. Деркосъ, до Черно-море, — 201.

Казарми въ гр. Лозенградъ — 28, 569.

Казарма въ с. Муратли, западно отъ гр. Чорлу, — 160.

Казарма задъ табия № 13 (Икинджи Таборъ табиясж), отъ Чаталджанската укрепена позиция, — 202.

Казарми въ гр. Чорлу — 70, 73, 74, 89, 90, 106, 574, 576.

Казакъ Дюллю, урочище, североизточно отъ гр. Чорлу. — 67, 68, 77, 78, 80, 82, 86, 93, 94, 96, 97, 98, 134.

Казълъ Агачъ (Елхово), градъ, въ Югоизточна България, южно отъ гр. Ямболъ, на р. Тунджа, — 3, 22, 26, 67, 86, 102, 487, 500, 527, 528, 534, 539.

Казж Клисе, село, югозападно отъ гр. Бургасъ, въ България, — 50, 529.

Кайбели, село, югоизточно отъ гр. Люле Бургасъ, — 52, 72.

Кайбиляръ, село, до границата, югозападно, отъ гр. Бургасъ, — 514, 519, 523, 529, 532, 548.

Кайкю, село, югозападно отъ гр. Чорлу, — 161, 162.

Кайнарджикъ, урочище, североизточно отъ гр. Сарай, въ Странджа планина,—59.

Кайпа, село, североизточно отъ гр. Одринъ, въ Турция, — 27.

Калайджикьой (Мурагачъ), село, южно отъ гр. Бунаръ Хисаръ, — 2, 64, 529.

Кале (крепость) при гр. Силиврия — 136.

Калиакра, носъ, на Черно море, североизточно отъ гр. Варна, — 474, 476, 478, 483, 484.

Каливри, рѣка, северозападно отъ гр. Силиврия, — 112.

Каливри, село, северозападно отъ гр. Силиврия, — 54, 68, 69, 110, 114, 115, 123, 139, 140, 146, 528.

Каликратия, село, на западния брѣгъ на залива Бююкъ Чекмедже, — 416, 446, 450, 454, 463, 511, 534.

Калфакьой, село, северно отъ гр. Чаталджа, — 108, 124, 125, 126, 129, 131, 141, 150, 151, 152, 154, 164, 167, 204, 205, 210, 211, 290, 291, 296, 302, 313, 314, 322, 332, 358, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 421, 425, 432, 523, 565, 572, 588.

Калъчъ бурну, носъ, на Черно море, източно отъ ез. Деркосъ, — 315.

Кантонерка (кантонъ), желѣзно-пжтенъ, на ж.-п. линия Одринъ—Цариградъ, при с. Бахчеишкьой, югоизточно отъ гр. Чаталджа, — 414.

Кара Агдеръ, село, югозападно отъ гр. Лозенградъ, — 324.

Кара Бурунъ, село, на Черноморския брѣгъ, североизточно отъ ез. Деркосъ, — 144, 153, 201, 227, 315, 326, 449, 452, 457.

Карабцехъ, село, въ Източна Тракия, южно отъ гр. Виза, — 21.

Карагачъ, село, южно отъ гр. Бунаръ Хисаръ, — 2, 15, 58, 65, 365, 519, 520, 529, 441, 548, 561, 589.

Карагачъ, кварталъ, въ гр. Одринъ, на дѣсния брѣгъ на р. Марица, — 531.

Карагачъ дере, рѣка, дѣсенъ притокъ на р. Еркене, югоизточно отъ гр. Бунаръ Хисаръ, — 23.

Караджакьой, село, северно отъ гр. Чаталджа, — 4, 12, 115, 118, 120, 121, 123, 125, 130, 132, 144, 150, 151, 157, 158, 164, 219, 316, 331, 332, 334, 374, 378, 431, 434, 443, 446, 447, 573, 592.

Карашкьой, село, югоизточно отъ гр. Чаталджа, — гл. Карачъ, село.

Караколъ Нокта (X), укрепление, отъ Чаталджанската укрепена позиция, североизточно отъ гр. Чаталджа, — 248, 250, 252, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 263, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 275, 276, 277, 285, 287, 288, 320, 322, 331, 391, 393, 394, 401, 402, 405, 406, 417, 418, 422.

Каракьой, село, въ Източна Тракия, северно отъ гр. Чаталджа, — гл. Караджакьой, село.

Кара Къзлж, село, северно отъ гр. Силиврия, до ж.-п. линия Одринъ—Цариградъ, — 113, 135, 139.

Каралж, село, югозападно отъ гр. Лозенградъ, — 527, 538.

*Кара Мандра *)*, село, южно отъ гр. Странджа, — 117.

Караманъ дере, рѣка, южно отъ гр. Странджа, дѣсенъ притокъ на р. Странджа, — 116, 119, 543, 544, 550.

Караманъ Дере, село, югоизточно отъ гр. Странджа, — 119, 120, 123, 129, 131, 133, 134, 151, 157, 521, 522, 529, 543, 557, 558, 559, 565, 572, 573, 577, 591, 592.

*) Не е означено върху картата 1 : 126,000.

Карамза, село, северозападно отъ гр. Лозенградъ, въ Турция, — 529.

Кара Мехмедъ, село, въ Източна Тракия, северно отъ гр. Чорлу, — 10, 13, 15, 17, 29, 33, 53, 59, 73, 77, 84, 85, 86, 49, 100, 520, 529, 580, 581.

Кара Мусулъ, село, югоизточно отъ градъ Люле Бургасъ, — 51, 553, 578.

Кара Мъслж, село, северно отъ гр. Баба Ески, — 527, 537.

Кара Сенитъ, село, въ Източна Тракия, северозападно отъ гр. Чорлу, — 3, 9, 17, 18, 29, 45, 55, 68, 69, 76, 553, 554, 578.

Кара Синанъ (Кара Шинанъ), чифл., североизточно отъ гр. Силиврия, — 10, 136, 137, 138, 140, 146, 147, 262, 528, 580.

Кара су, рѣка, западно отъ Чаталджанската укрепена позиция, — 113, 116, 117, 129, 139, 146, 147, 148, 156, 163, 172, 173, 207, 208, 213, 215, 216, 217, 221, 236, 237, 238, 239, 240, 242, 243, 244, 347, 249, 250, 251, 252, 253, 260, 261, 320, 322, 323, 384, 398, 399, 400, 402, 403, 407, 408, 409, 411, 413, 414, 415, 425, 433, 444, 447, 465, 467, 468, 469, 470, 471, 511, 571, 573, 583, 584.

Кара тепе (к. 226·9), на Странджа планина, северозападно отъ гр Странджа, — гл. Кота (върхъ) 226·9 (Кара тепе).

Караферия, градъ, въ Южна Македония, западно отъ гр. Солунъ, — 49.

Карачъ (Кара Агачъ, Каракашкьой), село, югоизточно отъ гр. Чаталджа, — 36, 107.

Каревли, село, югозападно отъ гр. Чорлу,— 53, 534.

Каристранъ, село, въ Източна Тракия, югоизточно отъ гр. Люле Бургасъ, — 9, 13, 16, 17, 18, 31, 44, 48, 51, 54, 55, 56, 57, 66, 68, 69, 70, 76, 89, 160, 514, 546, 553, 570, 578, 579.

Карлжкьой, село, въ Източна Тракия, североизточно отъ гр. Чорлу, — 13, 15, 21, 30, 53, 66, 82, 83, 97, 99, 520, 529.

Карталъ тепе, височина, южно отъ гр. Одринъ, — 531.

Катарджи су (Катарджи дере), рѣка, — гл. Сазлж дере.

Кемалъ, село, северозападно отъ градъ Одринъ, — 38.

Керемидарница до брода на р. Кара су при село Инджесъ, северозападно отъ гр. Чаталджа, — 247.

Керемидарница четири клм. северно отъ гр. Чаталджа — 517, 518, 571.

Кестенликъ, село, северозападно отъ гр Чаталджа, — 35, 101, 197, 210, 212, 220 264, 270. 277, 279, 280, 281, 329, 331, 370, 383, 388, 389, 390, 396, 425, 432, 511, 585, 586

Кешанъ, градъ, югоизточно отъ градъ Одринъ, — 30, 467.

Километъръ 66 (смѣтано отъ Цариградъ) *на ж.-п. линия Цариградъ—Чаталджа—Одринъ* — 511.

Кинекли, село, югоизточно отъ гр. Чорлу,— 69, 87, 91, 92, 106, 107, 108, 110, 112, 114, 146, 515, 528, 554.

Кицикьой (Кючуккьой), чифл., югоизточно отъ гр. Виза, — 59, 77, 78, 80.

Кичево, градъ, въ Западна Македония, — 108.

Кладина, чифл., въ Източна Тракия, южно отъ гр. Чаталджа, — 10, 416.

Кобадинъ, градъ, въ Добруджа, — 143.

Колиби, село, въ Източна Тракия, югозападно отъ гр. Бунаръ Хисаръ, — 22, 24, 51, 519, 520, 529, 580, 589.

Колиби четири клм. западно отъ гр. Странджа — гл. Овчарни четири клм. западно отъ гр. Странджа.

Кония, градъ, въ Мала Азия, — 197.

Константиново, село, северно отъ градъ Одринъ, въ България, до границата,—585.

Кота (височина) *50·6,* източно отъ с. Бедеркю, югоизточно отъ гр. Люле Бургасъ, — 52, 56.

Кота (височина) *52·5,* югоизточно отъ гр. Люле Бургасъ, петь клм. източно отъ с. Чифликкьой, — 51, 56, 57.

Кота (височина) *61·9,* южно отъ с. Мисини, югоизточно отъ гр. Люле Бургасъ, — 51, 56, 57, 74.

Кота (височина) *69·1,* югоизточно отъ гр. Чорлу, до шосето, — 89, 92.

Кота (височина) *80·8,* югоизточно отъ чиф. Окласъ, северозападно отъ градъ Чорлу, — 69, 70, 71, 75.

Кота 80·8, до ез. Деркосъ, — . . . .

Кота (височина) *88,* западно отъ с. Черкескьой, при с. Вели Меше, — 84, 85, 100.

Кота (височина) *102,* югозападно отъ гр. Чорлу, — 70, 71, 72. 76.

Кота (височина) *104,* югоизточно отъ чифл. Боятлж, западно отъ гр. Чорлу, — 68, 71.

Кота (височина) *104*, западно отъ гр. Чорлу, — 70, 71, 72, 76.

Кота (височина) *109·4*, източно отъ гр. Чорлу, — 146, 528.

Кота (височина) *120·81*, западно отъ с. Кайкю, до шосето ж.-п. станция Муратли—Родосто, — 161, 162.

Кота (височина) *170*, източно отъ чифл. Окласъ, — 16.

Кота (височина върхъ) *177·6* (Кушъ Кая тепе), западно отъ ез. Деркосъ, — 115, 118, 119, 125, 132, 133, 141, 151, 158.

Кота (върхъ) *226·9* (Кара тепе), северозападно отъ гр. Странджа, на Странджа планина, — 67, 68, 77, 78, 87, 94.

Кота (височина) *260*)*, северно отъ линията с. Ясойринъ — с. Уржуню, североизточно отъ гр. Чаталджа, — 175.

Коюнгяуръ, село, западно отъ гр. Лозенградъ, — 324.

Крайова, градъ, въ Ромъния, — 143.

Кръстопжть северозападно отъ с. Еникьой (Дагенидже) *и източно отъ с. Калфакьой* — 290, 291.

Кръстопжть северно отъ с. Ерменикьой, северозападно отъ гр. Чаталджа, — 116.

Кръстопжть югоизточно отъ с. Калфакьой, северно отъ гр. Чаталджа, — 313, 314.

Кръстопжть петь клм. южно отъ в. Кушъ Кая тепе, западно отъ ез. Деркосъ,—132.

Кръстопжть на пжтищата Странджа — Караджакьой и вис. 177·6 — лесъ Соукъ Бунаръ — 118.

Кръстопжть единъ клм. източно отъ Кюрдкьой, югоизточно отъ гр. Странджа, — 121.

Кръстопжть западно отъ с. Сирдюкьой,— югозападно отъ гр. Чаталджа, — 145.

Кръстопжть южно отъ с. Черкескьой—521.

Куджа Адеръ, чифл., югозападно отъ гр. Лозенградъ, — 527.

Кулели, село, южно отъ гр. Одринъ, — 40, 41.

Кулели Бургасъ, ж.-п. станция, южно отъ гр. Одринъ, важелна станция на линиитѣ Одринъ — Цариградъ и Одринъ — Деде Агачъ, — 531.

Кулкьой (Курткьой), чифл., източно отъ с. Тарфа, на брѣга на ез. Деркосъ, — 151, 183, 303, 304, 305, 306, 307, 325, 929, 336, 337, 372, 373, 374.

Куманово, градъ, въ Северна Македония, — 330.

Кумбурларъ, чифл., южно отъ гр. Лозенградъ, — 527, 570.

Кумсаръ, село, югоизточно отъ гр. Люле Бургасъ, — 52.

Кумъ Бургасъ, село, южно отъ гр. Чаталджа, на брѣга на Мраморно море, — 245, 263, 299, 302, 321, 416, 419.

Курткьой, село, югоизточно отъ гр. Странджа, — 128, 151, 158, 159, 164, 168, 199, 206, 207, 212, 522, 523, 529, 583, 584.

Курткьой, чифл.. източно отъ с. Тарфа, на западния брѣгъ на ез. Деркосъ, — гл. Кулкьой, чифликъ.

Куртулмушъ, село, източно отъ гр. Чорлу,— 54, 69, 87, 91, 92, 93, 106, 112, 146, 528, 570, 571.

Куртъ Аланъ, село, югоизточно отъ гр. Казълъ Агачъ, въ България, — 527, 528.

Куртъ дере, рѣка (долъ), югоизточно отъ с. Накашкьой, североизточно отъ гр. Чаталджа, — 405, 460.

Куртъ Капанъ табия, полско укрепление, отъ Чаталджанската укрепена позиция, източно отъ с Еникьой, северно отъ гр. Чаталджа, — 144, 289, 349, 350, 356, 381.

Куртъ Дере, укрепление, отъ Чаталджанската укрепена позиция, източно отъ с. Накашкьой, — 202, 231, 233, 252, 265, 266, 267.

Куру дере, рѣка, югоизточно отъ гр. Странджа, — 116, 117, 123, 126.

Куру Кавакъ табия, укрепление, отъ Чаталджанската укрепена позиция, северно отъ с. Ясойренъ, — 186, 195, 223, 289, 324, 325, 326, 370, 459.

Курфали, ж.-п. станция, на ж.-п. линия Цариградъ—Одринъ, при едноименото село, — 516.

Курфали, село, западно отъ гр. Чаталджа,— 106, 107, 110, 113, 138, 139, 516, 517, 547.

Куршумъ Дерменъ, село, югоизточно отъ гр. Странджа, — 108.

Кушъ Кая тепе (к. 177·6), върхъ, западно отъ ез. Деркосъ — Гл. Кота (височина, върхъ) 177·6.

*) Така е върху картата 1:210,000; върху картата 1:126,000 и тѣзи на картографич. приложения №№ 2 и 3 (1:75,000) е означена като 97·9.

Кущемиръ, село, северозападно отъ гр. Силиврия, — 110, 111, 112, 137, 146, 515, 528, 534, 550, 579.

Куюкъ дере, рѣка, южно отъ гр. Чаталджа, дѣсенъ притокъ на р. Кара су, — 146, 164, 207, 208, 209, 213, 218, 237, 420.

Кшастеро, село, югозападно отъ гр. Чаталджа, до Мраморно море, — 135, 136, 245, 416, 419, 445.

Къзълджали (Кърджали), село, североизточно отъ гр. Чаталджа, — 272, 275 278, 287, 289, 296, 320.

Къзълджикъ Дере)*, село, югоизточно отъ гр. Лозенградъ, — 559.

Къзълджали Тепе, укрепление, отъ Чаталджанската укрепена позиция, североизточно отъ гр. Чаталджа, — 291, 292.

Кърджали, градъ, въ Родопитѣ, на р. Арда,— 102, 180, 458.

Кърклисе, градъ, — гл. Лозенградъ.

Кѫркъ Кепекли, село, западно отъ гр. Чорлу, — 51, 52, 53, 54, 69.

Кършалѫ, чифликъ, северозападно отъ гр. Одринъ, на лѣвия брѣгъ на р. Марица, — 559, 583.

Кьопрюджа, село, южно отъ гр. Чорлу,— 73, 89, 106, 107, 135.

Кюкилеръ, село, западно отъ гр. Лозенградъ, — 27, 38.

Кюрдкьой, село, югоизточно отъ гр Странджа, — 119, 121, 123.

Кюстенджа, градъ, пристанище на Черно море, въ Добруджа, — 86, 124, 197, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478.

Кючукъ Каристранъ, село, югоизточно отъ гр. Люле Бургасъ, — 581.

Кючукъ Севендикли, село, югоизточно отъ гр. Люле Бургасъ, — 52, 53, 54, 66, 69, 70, 74, 76, 101.

Кючукъ Чаушли, село, североизточно отъ гр. Чорлу, — 93, 99, 100, 101, 108, 113.

Кючукъ Чекмедже, езеро, западно отъ гр. Цариградъ, — 177, 184,

Л.

Лазаркьой, село, североизточно отъ гр. Чаталджа, югозападно отъ ез. Деркосъ,— 144, 171, 183, 195, 196, 197, 226, 227, 231, 232, 289, 291, 295, 296, 297, 298, 299, 303, 308, 310, 311, 312, 313, 318, 319, 325, 326, 336, 338, 340, 341, 342, 343, 370, 372, 373.

Лазаркьойска долина — гл. Долина, Лазаркьойска.

Лазаркьойска рѣка, рѣка, западно отъ с. Лазаркьой, югозападно отъ ез. Деркосъ, — 144, 172, 313, 314, 335, 336, 337, 339, 354, 367, 372, 373, 426.

Лала дере, рѣка, въ Странджа планина, северозападно отъ гр. Странджа, — 78, 86.

Ламдока Бурулу, село(?), южно отъ гр. Странджа, — 116.

Лахонатий (Чифлика), чифликъ, южно отъ гр. Чаталджа, — 147.

Леринъ, градъ, въ Югозападна Македония, — 108.

Лешъ, градъ, пристанище на Адриатическо море, — гл. Алесио.

Линии, желѣзно-пѫтни, — гл. желѣзно-пѫтни линии.

Линия (пѫть), *комуникационна, на 1-а Софийска дивизия Сирдюкьой — овчарната* (източно отъ с. Яладжа)—Яладжа—южно отъ Чанта—Кинекли—Чорлу — 146.

Линия (пѫть), *комуникационна, на 6-а Бдинска дивизия Каджкьой — чифл. Кара-Синанъ — северно отъ Фенеръ — Гюджукъ Сеймень — Кущемиръ — Куртулмушъ — Армаши — Чукуръ Ченгелъ — северната окрайнина на Чорлу* — 146.

Линия (пѫть), *комуникационна, на 10-а сборна дивизия Харачи—Фенеръ—Малко Кальчликьой — Каливри — Чанта — Дерменкьой — Сѣче — к. 109·4 — Чорлу* — 146.

Линия, отбранителна, край Анастасиевата стена (Караджакьой — Синекли — Сиврия) — 4, 5.

Линия, отбранителна, Бакъркьой — Кавакьой — Али Бейкьой — Маслакъ, западно отъ гр. Цариградъ, — 184.

Линия, отбранителна, Виза — Азбуа — Муселимъ — 6.

Линия, отбранителна, Кючукъ Чекмедже— Богакьой—Акъ Бунаръ, западно отъ гр. Цариградъ, — 184, 185.

Линия, отбранителна, Лозенградъ — Одринъ, на която презъ днитѣ 9-и и 10-и октомврий 1912 год. се разиграха бойове между българскитѣ I и III армии и Турската източна армия, — 171, 172, 173, 174.

Линия, отбранителна, Сарай—Кара Сенитъ, задъ горното течение на р. Еркене, — 3, 4, 5, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36.

*) Върху картата 1:126,000 село съ подобно име нѣма; вѣроятно е Ускюпъ Дере.

Линия, отбранителна, Странджа—Черкескьой — Чорлу — 4.

Линия, отбранителна, задъ р. Чорлу — 4, 5, 7,

Лпния, укрепена Люле Бургасъ—Бунаръ Хисаръ — гл. Позиция, укрепена, Люле Бургасъ—Бунаръ Хисаръ.

Линия, укрепена, Чаталджанска (Чаталджа) — гл. Позиция, укрепена, Чаталджанска (Чаталджа).

Линия, транспортна, ж.-п. ст. Странджа — Лозенградъ — 532.

Линия, транспортна, Ямболъ—Ениджи—ж.-п. ст. Кавакли — 532.

Лозенградъ (Къркклисе), градъ, крепость, въ Източна Тракия, — 2, 9, 25, 26, 27, 28, 37, 38, 49, 50, 58, 67, 102, 103, 104, 107, 109, 123, 131, 141, 171, 172, 173, 174, 177, 187, 190, 194, 196, 199, 210, 225, 229, 230, 231, 266, 324, 330, 332, 427, 437, 449, 450-474, 490, 491, 497, 510, 514, 516, 517, 519, 520, 523, 528, 529, 530, 532, 533, 536, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545 548, 549, 550. 552, 553, 556, 557, 559, 561, 565, 568, 569, 573, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 588, 590, 591, 592.

Лозенградъ, ж.-п. станция, въ Източна Тракия, на ж.-п. линия Лозенградъ — БабаЕски, — 9, 13, 516, 517, 527, 530, 536, 569.

Лозята южно отъ с. Албасанъ, западно отъ гр. Чаталджа, — 421.

Лозята южно отъ с. Дерменкьой, югоизточно отъ гр. Чорлу, — 114, 115.

Лозята на с. Епиватосъ, североизточно отъ селото, югозападно отъ гр. Чаталджа, — 207.

Лозята на с. Инджекьой, северозападно отъ селото, югозападно отъ гр. Чаталджа, — 207.

Лозята на гр. Родосто, севенро отъ града, — 161.

Лозята на гр. Силиврия, източно отъ града, — 32.

Лозята на гр. Чаталджа, северно отъ града, — 208.

Лондонъ, градъ, столица на кралство Англия, — 47, 225, 509.

Люле Бургасъ, градъ, въ Източна Тракия, — 1, 2, 3, 5, 6, 18, 22, 24, 26, 29, 31, 36, 37, 39, 41, 43, 44, 46, 47, 48, 51, 56, 57, 58, 88, 106, 146, 160, 162, 166, 171, 179, 180, 181, 187, 190, 194, 195, 210, 370, 437, 455, 474, 501, 513, 514, 515, 516, 517, 519, 520, 527, 528, 530, 532, 534, 535, 537, 538, 542, 546, 548, 552, 556, 568, 569, 570, 578, 579, 580, 581, 614, 615.

Люле Бургасъ, ж.-п. станция, южно отъ едноименния градъ, на ж.-п. линия София,—Одринъ—Цариградъ, — 3, 29, 30, 47, 54, 124, 513, 514, 516, 527, 530, 535, 548, 550, 553, 556.

М.

Маарли (Маарлж), село, югоизточно отъ гр. Чаталджа, — 10, 201.

Магнезия, градъ, въ Мала Азия, североизточно отъ гр. Смирна, — 197.

Македонски операционенъ театъръ — гл. Театъръ, операционенъ, Македонски.

Македония, область, — 49, 180, 228, 458, 492, 500, 506.

Макрикьой, село, югозападно отъ гр. Цариградъ, — 123, 200.

Мала Азия (Азия) — 45, 124, 165, 171, 174, 179, 188, 228, 466, 467, 473, 497.

Малградъ (Малгара), градъ, въ Източна Тракия, югоизточно отъ гр. Одринъ, — 449, 453, 467, 547.

Малко Калъчликьой, село, северозападно отъ гр. Силиврия, — 112, 135, 137, 139, 140, 146, 149, 150, 528.

Малко Търново (Търново), градъ, въ Странджа планина, южно отъ гр. Бургасъ, — 25, 26.

Малкочъ, село, северозападно отъ гр. Лозенградъ, въ Турция, — 529.

Мандра петь клм. североизточно отъ чифл. Оклась, северозападно отъ гр. Чорлу, — 15, 26.

Мандра, село, югоизточьо отъ гр. Странджа, — 126, 159, 168, 207, 522, 583.

Мандра (овчарна) *източно отъ гр. Чаталджа* — 511.

Мандра, село, южно отъ гр. БабаЕски.—88.

Мандри — гл. Овчарни, овчарна.

Манука дереси, рѣка, лѣвъ притокъ на р. Еркене, северно отъ гр. Чорлу,—93, 94.

Марашъ, село, южно отъ гр. Одринъ,—330.,

Марица, рѣка, извира отъ Рила планина влива се въ Егейско море, на изтокъ отъ гр. Деде Агачъ, — 3, 472, 485, 531.

Мармандженкъ дере, рѣка, северозападно отъ гр. Чорлу, лѣвъ притокъ на р. Еркене, — 55, 76.

Мароко, провинция, въ Северна Африка, колония подъ французска и испанска власть, — 225.

Масатлѫ, село, югозападно отъ гр. Чорлу, — 107, 110, 111, 135, 233.

Масивъ, планински, югоизточно отъ с. Лазаркьой, между селата Лазаркьой и Кърджали (Къзълджали), — 231, 289, 290, 291, 295, 296, 342, 345.

Маслакъ, село, североизточно отъ гр. Цариградъ, — 184, 200.

Махмудие (XII), укрепление (табия), отъ Чаталджанската укрепена позиция, североизточно отъ гр. Чаталджа, — гл. Укрепление (фортъ) XII.

Махмудъ Паша (XIII), укрепление, отъ Чаталджанската укрепена позиция, северозападно отъ с. Хадемкьой, — гл. Укрепление (фортъ) XIII.

Меджидие, градъ, въ Добруджа, западно отъ гр. Кюстенджа, — 143.

Медина, градъ, въ Арабия, на истокъ отъ Червено море, — 188, 189.

Мека, градъ, въ Арабия, на истокъ отъ Червено море, — 188, 189.

Мектеби Харбие),* укрепление отъ Чаталджанската укрепена позиция, непосрѣдствено североизточно до укреплението Караколъ Нокта и северозападно отъ с. Накашкьой,—255, 261, 262, 327, 441.

Менгеретъ, село, южно отъ гр. Виза,—59, 61, 62, 67, 78, 80, 81, 529.

Мерефте, село, югозападно отъ гр. Родосто, на брѣга на Мраморно море, — 449.

Мертекли къшла, колиби, южно отъ гр. Странджа, — 151, 164.

Мертеникъ, чифл., югоизточно отъ гр, Чаталджа, — 208, 210, 211, 218, 235, 238, 321, 416, 433.

Местанлѫ, градъ, въ Родопитѣ, югозападно отъ гр. Одринъ, — 124.

Метерисъ тепе (50·8), върхъ, северно отъ гр. Ерегли, — гл. Височина 50·8.

Мешели, село, източно отъ гр. Казълъ Агачъ, въ България, — 528.

Мешеликъ (Меше) *табия* (Асимъ Паша), укрепление, отъ Чаталджанската укрепена позиция североизточно отъ с. Чанакча (Укрепление отъ Чаталджанската укрепена позиция североизточно отъ с. Чанакча), — 144, 385, 387.

Мидия, градъ, въ Източна Тракия. пристанище на Черно море, — 10, 19, 23, 24, 25, 26, 46, 48, 59, 60, 93, 95, 96, 102, 123, 141, 144, 164, 167, 210, 219, 225, 315, 316, 332, 334, 378, 431, 439, 449, 452, 457, 485, 494, 495, 496, 498, 504, 522, 530, 533, 565, 594.

Минно заграждение при Варненския заливъ — 474, 475, 476, 477, 479.

Мисини, село, северозападно отъ гр. Чорлу, — 6, 7, 24, 31, 44, 45, 48, 52, 54, 55, 56, 66, 68, 70, 76, 106, 528, 535, 551.

Митница при с. Кайбиляръ, североизточно отъ гр. Одринъ, — 592.

Михаличъ, село, северозападно отъ гр. Одринъ, въ Турция, — 557, 574.

Монастирци, село, източно отъ гр. Странджа, — 93, 94, 115.

Морски знакъ № VIII, на черноморския брѣгъ. северно отъ ез. Деркосъ, — 449, 457.

Мостче на р. Лазаркьойска при чифл. Кулкьой, южно отъ ез. Деркосъ, — 372.

Мостъ на р. Беаскьой дере при с. Ахъркьой, северозападно отъ гр. Чорлу, — 56.

Мостъ, каменен, на р. Беаскьой дере при с. Мисини — 31, 56..

Мостъ на шосето Одринъ—Цариградъ при гр. Бююкъ Чекмедже — 145, 147, 163, 181, 215, 223, 224, 243, 244, 416, 417, 445, 446, 453, 446, 501, 511.

Мостъ на р. Кара су на ж.-п. линия Одринъ—Цариградъ при с. Бахчешкьой, югоизточно отъ гр. Чаталджа, — 414.

Мостъ на р. Кара су около с. Езетинъ, североизточно отъ гр. Чаталджа, — 252.

Мостъ, желѣзно-пѫтенъ, на р. Кара су при ж.-п. ст. Кабачка, северозападно отъ гр. Чаталджа, — 570.

Мостъ на р. Кара су южно отъ с. Субатчую, северно отъ гр. Чаталджа,—583, 584.

Мостъ на р. Еркене при чифл. Оклас, северозападно отъ гр. Чорлу, — 17, 18, 54, 55, 68, 75.

Мостъ на р. Еркене срещу с. Кара Сенитъ, северозападно отъ гр. Чорлу,—553, 554.

Мостъ при с. Узунъ Хаджи на р. Еркене, северно отъ гр. Чорлу — 15.

Мостъ на р. Еркене на шосето Каристранъ — Чорлу, — 17, 18, 36, 54, 55, 68, 76.

Мостъ, желѣзно-пѫтенъ, при ж.-п. ст. Кулели Бургасъ, на р. Марица, — 531.

*) Върху картата 1:126,000 не е означено.

Мостъ презъ р. Пуралия на шосето Лозенградъ — Бунаръ Хисаръ — Виза, при с. Пуралия, — 63.

Мостъ, желѣзно-пѫтенъ, на р. Рамаданъ дере, югоизточно отъ с. Йеникьой югозападно отъ гр. Странджа, — 58, 159.

Мостъ презъ р. Странджа въ гр. Странджа — 121.

Мраморно море — 3, 10, 12, 32, 45, 72, 87, 88, 90, 103, 108, 110, 111, 114, 122, 125, 134, 135, 136, 137, 140, 143, 145, 146, 149, 150, 162, 163, 164, 168, 171, 172, 175, 179-182, 195, 196, 197, 209, 210, 218, 219, 221, 223, 224, 226, 231, 244, 245, 263, 320, 321, 400, 421, 422, 426, 445, 447, 453, 455, 463, 474, 498, 530, 534.

Мурагачъ, село, — гл. Калайджикьой.

Муратли, ж.-п. станция, въ Източна Тракия, на ж.-п. линия София — Одринъ — Цариградъ, югоизточно отъ гр. Люле Бургасъ, — 6, 24, 29, 33, 45, 48, 51, 52, 53, 54, 68, 69, 74, 160, 547.

Мустафа Паша (Свиленградъ), градъ, на р. Марица, северозападно отъ гр. Одринъ, — 102, 485, 531, 544, 545, 557.

Мусучъ, село, източно отъ гр. Одринъ, въ Турция, — 38.

Мухаджиръ Еникьой (Вакъвкьой) *), село на р. Еркене, край шосето Одринъ—Цариградъ, — 579.

Мухтаръ, чифл., южно отъ ж.-п. станция Люле Бургасъ, — 3.

Мухакьой, село, западно отъ гр. Цариградъ, — 84, 107, 122, 175, 187, 223, 227.

Мюселимъ (Муселимъ), село, въ Източна Тракия, южно отъ гр. Виза, — 1, 6, 24, 59, 64, 65, 66, 83, 520.

Мюселимъ, село, южно отъ гр. Люле Бургасъ — 52, 53.

Мюселимъ, село, източно отъ гр. Чорлу, южно отъ ж.-п. линия Одринъ — Цариградъ, — 33, 89, 93, 99, 100.

Н.

Накашкьой, село, североизточно отъ гр. Чаталджа, — 145, 183, 195, 197, 209, 224, 227, 232, 255, 257, 261, 265, 266, 267, 273, 370, 391, 392, 402, 403, 419, 460, 467, 511.

Накашкьойски гребенъ — гл. Гребенъ, Накашкьойски.

Недъ табия, полско укрепление, отъ Чаталджанската укрепена позиция, източно отъ с Лазаркьой, североизточно отъ гр. Чаталджа, — 144.

Неутрална зона при Чаталджа, опредѣлена отъ комисия, съгласно чл. 5-и отъ протокола за примирието отъ 20-и ноември 1912 г., — 510, 511, 512.

Нова-Загора, градъ, въ Южна България — 548.

О.

Овламъ Бей (Османлж), чифл., въ Източна Тракия, северозападно отъ гр. Чорлу, — 13, 17, 45, 54, 56, 68, 69, 70, 86, 106, 514, 515, 528.

Овчарна югозападно отъ с. Арнауткьой, западно отъ гр. Бююкъ Чекмедже,—244.

Овчарна югозападно отъ с. Бейджилеръ, източно отъ гр. Чорлу, — 106.

Овчарни (мандри) *северно отъ с. Йеникьой*, югозападно отъ гр. Странджа, — 78.

Овчарна (мандра) *югоизточно отъ урочище Казакъ Дюллю*, североизточно отъ гр. Чорлу, — 78.

Овчарна (мандра) *източно отъ с. Кущемиръ*, северозападно отъ гр. Силиврия, — 110.

Овчарна единъ и половина клм. северозападно отъ с. Кючукъ Чаушли, североизточно отъ гр. Чорлу, — 100.

Овчарни на северъ отъ с. Рамаданъ Къшла, югозападно отъ гр. Странджа, — 116.

Овчарна (мандра) *южно отъ с. Рамаданъ къшла*, югозападно отъ гр. Странджа, — 98.

Овчарна североизточно отъ Силиврия—528.

Овчарна (мандра) *югозападно отъ с. Сирдюкьой*, югозападно отъ гр. Чаталджа,—145.

Овчарни западно отъ гр. Странджа—121.

Овчарни (колиби) *четири клм. западно отъ гр. Странджа* — 121, 520, 521.

Овчарни (мандри) *по долината на р. Странджа дере*, четири — петь клм. западно отъ гр. Странджа, — 23, 96, 97.

Овчарна източно отъ Стена, югоизточно отъ гр. Странджа, — 124.

Овчарна североизточно отъ Стена, югоизточно отъ гр. Странджа, — 108.

Овчарна (мандра) *около единъ и половина клм. въ североизточна посока отъ последната буква на надписа „р. Цанаръ Бунаръ“*, югоизточно отъ гр. Странджа, — 118.

*) Селото не е означено върху картата 1:126,000.

Овчарна източно отъ с. Яладжа, северозападно отъ гр. Силиврия, — 146.

Одринъ (Адрианополъ, Едирне), градъ, крепость, въ Източна Тракия, при сливането на рѣкитѣ Марица, Тунджа, и Арда, — 2, 3, 24, 25, 27, 36, 37, 40, 67, 86, 109, 124, 171, 172, 173, 174, 177, 180, 181, 182, 198, 225, 291, 324, 330, 331, 370, 458, 471, 485, 491, 492, 493, 496, 504, 505, 506, 508, 509, 512, 530, 531, 544, 573, 583, 584.

Одринъ, ж.-п. станция (гара), — 509, 533.

Оклали, село, югозападно отъ гр. Люле Бургасъ, — 160.

Оклассъ, чифл., въ Източна Тракия, северозападно отъ гр. Чорлу, — 13, 15, 16, 17, 18, 20, 31, 33, 54, 55, 68, 69, 71, 74.

Омаръ Аббасъ, село, северозападно отъ гр. Лозенградъ, въ Турция, — 529.

Ормалж, село, северно отъ гр. Чаталджа, северозападно отъ ез. Деркосъ, — 125, 129, 130, 132, 150, 151, 164, 210, 219, 231, 315, 316, 329, 332, 373, 431, 434, 442, 443, 446, 451, 452, 492.

Ортакчи, село, североизточно отъ гр. Одринъ, въ Турция, — 27, 38, 40, 544, 559, 573, 584.

Ортакьой, градъ, югозападно отъ гр. Одринъ, — 531.

Ортакьой, урочище, североизточно отъ гр. Сарай, въ Странджа планина, — 79.

Османджикъ, село, югозападно отъ гр. Бунаръ Хисаръ, — 529, 548, 556.

Османлж, село, северно отъ гр. Чорлу, — 59, 66, 84, 85.

Османъ Пазаръ, градъ, въ североизточна България, въ Стара планина, — 546.

Отоманска империя — гл. Турция.

Отлукъ табия)*, укрепление, отъ Чаталджанската укрепнна позиция, югозападно отъ с. Накашкьой, североизточно отъ гр. Чаталджа, — 255, 261, 327, 441, 445.

П.

Павлово (Павликьой), ж.-п. станция, на ж.-п. линия Одринъ—Цариградъ, западно отъ БабаЕски, — 530, 531.

Падина източно отъ с. Калфакьой, северно отъ гр. Чаталджа, — 313.

Падина южно отъ с. Уклали, северно отъ гр. Чаталджа, — 560, 587.

Паламудъ дере, рѣка, южно отъ гр. Сарай, лѣвъ притокъ на р. Еркене, — 78, 80, 95, 96.

Палехора, чифл, югозападно отъ гр. Виза, — 64, 529.

Папазли, чифл., въ Източна Тракия, западно отъ гр. Силиврия, до брѣга на Мраморно море, — 32, 66, 87.

Папасъ Бургасъ, село, югоизточно отъ гр. Чаталджа, — 213, 218, 224, 234, 235, 236, 239, 244, 321, 408, 416, 420, 433, 435, 441, 447, 534.

Парижъ, градъ, столица на република Франция, — 143, 144, 197, 200, 225, 329, 487, 488.

Пашакьой, село, въ Източна Тракия, източно отъ гр. Люле Бургасъ, — 9, 16, 60.

Пашалж Ханъ, село, южно отъ гр. Чорлу, — 88.

Пейкеръ Паша табия (Поруклу), укрепление, отъ Чаталджанската укрепена позиция, североизточно отъ гр. Чаталджа, — 273, 275, 279, 280, 281, 282, 284, 285, 329, 388.

Петра, село, северозападно отъ гр. Лозенградъ, въ Турция, — 529, 569.

Петроградъ (Петербургъ), градъ, столица на Русия, — 67, 107, 108, 123, 165, 200, 497.

Пинеки, село, въ Странджа планина, западно отъ гр. Мидия, — 23, 48, 59, 60, 61, 62, 67, 78.

Плато южно отъ гр. Ерегли — 163.

Плато, северно отъ с. Лазаркьой, югозападно отъ ез. Деркосъ, — 298.

Плато. северозападно отъ с. Софасъ, западно отъ ез. Деъкосъ. — 317.

Плая, село, — гл. Бакчикьой, село.

Плаяръ, село, въ Галиполския полуостровъ, — 466.

Пловдивъ, ж.-п. станция, на линията София—Одринъ—Цариградъ, — 533.

Плъвенъ, градъ, крепость, въ Северна България, гарнизонътъ на която презъ Освободителната война 1877/78 год. бѣ обсаденъ отъ руситѣ и се съпротивява упорито цѣли петъ месеци, — 188.

Подима, село, пристанище на Черно море, югоизточно отъ гр. Мидия, — 125, 132, 151, 164, 210, 225, 314, 332, 442, 449, 455.

Позиция при с. Арнауткьой, югоизточно отъ гр. Чаталджа, заета отъ Дѣсното странично прикритие, — 571.

*) Върху картата 1:126.000 не е означено.

Позиция (линия), *укрепена, Люле Бургасъ—Бунаръ Хисаръ,* на която се разиграха решителни бойове презъ днитѣ отъ 14-и до 20-и октомврий 1912 г. между Турската източна армия и българскитѣ I и III армии, — 1, 2, 3, 5, 6, 24, 29, 36, 37, 43, 166, 171, 179, 180, 181, 194, 195, 513, 532, 548, 552, 569, 614, 615.

Позиция Макрикьой—Маслакъ, до Цариградъ, — 200.

Позиция (линия), *укрепена, Чаталджанска* (Чаталджа), западно отъ Цариградъ, между Черно и Мраморно морета, отъ ез. Деркосъ до залива Бююкъ Чекмедже, — 1, 3, 4, 5, 6, 7, 10, 12, 14, 15, 17, 30, 31, 32, 34, 36, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 66, 67, 86, 87. 101, 107, 108, 122, 123, 124, 134, 140, 143, 144, 145, 150, 152, 163, 164, 165, 168, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 190, 191, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 213, 219, 220, 221, 225, 226, 228, 229, 230, 232, 234, 246, 249, 251, 252, 261, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 288, 289, 290, 291, 303, 311, 312, 313, 316, 317, 318, 319, 323, 329, 331, 332, 339, 379, 380, 381, 389, 410, 420, 422, 426, 427, 428, 429, 430, 435, 437, 440, 447, 448, 455, 457, 458, 471, 472, 474, 488, 490, 491, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 924, 525, 527, 528, 529, 530, 531, 539, 541, 544, 546, 547, 551, 556, 557, 560, 564, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 578, 579, 580, 581, 583, 585, 588, 586, 590, 591, 592, 593, 610, 611, 612, 613, 614, 615.

Порязъ, чифликъ, — гл. Али Бей, чифликъ.

Превалъ (к. 120·81) *на шосето ж.-п. ст. Муратли—Родосто* — 162.

Прибой, градъ, въ Новопазарския санджакъ (Стара Сърбия), северозападно отъ гр. Нови Пазаръ, — 87.

Призренъ, градъ, въ Северна Албания, — 87.

Прилепъ, градъ, въ Македония, — 87, 108.

Пристанище на гр. Еregли (Хераклия), на Мраморно море, — 135, 136, 161, 162, 163

Пристанище (заливъ) *на гр. Санъ Стефано,* на Мраморно море, западно отъ Цариградъ, — 198.

Пристаните на гр. Силиврия, на Мраморно море, — 111, 136, 137, 149, 150.

Пристанище (заливъ) *на гр. Родосто,* на Мраморно море, — 111, 136, 161, 162.

Притокъ на р. Кара су, източно отъ с. Езетинъ, североизточно отъ гр. Чаталджа, — 320.

Притокъ, дѣсенъ, на р. Кара су южно отъ с. Езетинъ, северно отъ гр. Чаталджа, — 215, 402, 408, 409.

Притокъ на р. Кара су около единъ клм. източно отъ ж.-п. линия, южно отъ чифл. Сиртке, югоизточно отъ гр. Чаталджа, — 240.

Притокъ, южен, на р. Кара су, северно отъ гр. Чаталджа, — 147, 148.

Прищина, градъ, въ Стара Сърбия, — 165.

Провадия, село, североизточно отъ гр. Одринъ, въ Турция, — 38, 528, 530, 584.

Провлакъ между ез. Бююкъ Чекмедже и залива Бююкъ Чекмедже — 446.

Провлакъ, Деркосски, пѣсъчна ивица между Черно море и ез. Деркосъ, — 151, 164, 167, 201, 219, 223, 224, 315, 325, 332, 333, 334, 373, 374, 431, 434, 437, 442, 450, 451, 452, 453, 492.

Пуралия, рѣка, презъ едноименното село, дѣсенъ притокъ на р. Еркене, — 63.

Пуралия, село, източно отъ гр. Бунаръ Хисаръ, — 63, 520, 559, 591.

Пѫтека отъ гр. Странджа по долината на р. Странджа за с. Бѣлградъ — 119.

Пѫтека Кушъ Кая тепе—Бѣлградъ — 158.

Пѫть, обикновенъ, Айоркьой (Евренли)—Чаклж—Каваджикъ—Сарай—ур. Босомаци—ур. Софала—гр. Странджа — 77, 78, 93, 94, 95, 96, 97.

Пѫть, обикновенъ, Албасанъ—Чаталджа— 148.

Пѫть, обикновенъ, Албасанъ—Инджесъ—Езетинъ — 148, 221.

Пѫть, обикновенъ, Арапли—Куртулмушъ—Кущемиръ—Фенеръ — 112.

Пѫть, обикновенъ, Ахлатли—Яйладжикъ—Кайбиляръ—Карамза—Ески Полосъ—Петра — Лозенградъ — Асанъ Бейли — Иванкьой—Тюркъ Бей — 529.

Пѫть, обикновенъ, Ахмедъ Бей—Бунаръ Башъ—Гечерлеръ — 59.

Пѫть, обикновенъ, Ахмедъ Бей—Гечерлеръ — 571.

Пѫть, обикновенъ, Ахъркьой—чифл. Овламъ Бей—Чорлу — 68.

Пѫть, обикновенъ, Ахъркьой—чифл. Оклассъ—гр. Чорлу — 74.

Пжть, обикновенъ, Базарликьой—Чарибашкьой — 62.

Пжть, обикновенъ, Бейджилеръ—ж.-п. ст. Синекли—Кабачкьой — 112.

Пжть, обикновенъ, Бейджилеръ—ж.-п. ст. Синекли—Курфали—Авренъ — 113.

Пжть, обикновенъ, Бейкьой—Казълъ Агачъ—Евренли—Голѣмъ Дервентъ—Сарж Талишманъ—Еджалия—Селиолу—Гердели—Ениджи—Докузъ Юкъ (Докудзекъ)—Каралж—Енималъ—Еникьой—чифл. Кумбурларъ—Айвали—Люле Бургасъ — 527.

Пжть, обикновенъ, Бейкьой—Казълъ Агачъ—Куртъ Аланъ—Ташлж Муселимъ—Еджалия—Селиолу—Гердели—Куджа Адеръ—чифл. Бустанлж—Азнатаръ—Уручлу—Кара Мъслж—Алаплие (Алпулу)—Сарджалж—Люле Бургасъ — 527.

Пжть, обикновенъ, чифл. Боятлж (край ж.-п. линия)—Чорлу—Сѣче— 92.

Пжть, обикновенъ, чифл. Боятлж—южния край на гр. Чорлу—шосето за Силиврия — 92.

Пжть, обикновенъ, отъ будката при ж.-п. мостъ на Рамаданъ дере (югоизточно отъ с. Йеникьой)—край ж.-п. линия Одринъ—Цариградъ—презъ ж.-п. станция Бююкъ Ханъ—ж.-п. ст. Синекли—Анастасиевата стена—Курткьой—Ерменикьой — 158, 159.

Пжть, обикновенъ, Бунаръ Хисаръ—Базарликьой—Менгеретъ—чифл. Кицикьой — 59.

Пжть, обикновенъ, гр. Бургасъ—Лозенградъ — 532.

Пжть, обикновенъ, Бѣлградъ—Ормалж—Сербели—Тарфа—129, 130, 151.

Пжть, обикновенъ, Бѣлградъ—Тарфа — 129.

Пжть, обикновечъ, Бѣлградъ—Чифликкьой—Софасъ — 129, 130, 157, 316.

Пжть, обикновенъ, Бююкъ Чаушли—Бейджилеръ — 110.

Пжть, обикновенъ, Вели Меше—Куртулмушъ—Каджкьой — 571.

Пжть, обикновенъ, Вели Меше—северно отъ Мюселимъ—Кючукъ Чаушли—Бейджилеръ — 93, 99, 100.

Пжть, обикновенъ, Виза—Гьозъ тепе—Аяна—Пинеки — 59, 61.

Пжть, обикновенъ, височина 177·6—лесъ Соукъ Бунаръ — 118.

Пжть, обикновенъ, Возгачъ—Бююкъ Смаилча—Хатипкьой — 40.

Пжть, обикновенъ, Гебилеръ—Мусучъ—чифл. Акаръ Дере — 38.

Пжть, обикновенъ, Гечерлеръ—Кара Мехмедъ—чифл. Вели Меше — 77.

Пжть, обикновенъ, Гечерлеръ—чифл. Овламъ Бей — 17.

Пжть, обикновенъ, Демерлеръ—Синанлия—Карлжкьой — 82.

Пжть, обикновенъ Джелебкьой—Тарфа — 151.

Пжть, обикновенъ, Домусъ Дамлари—пресѣчението на пжтя петъ клм. югозападно отъ в. Кушъ Кая тепе)* — 118.

Пжть, обикновенъ, Домусъ Дамлари—Кюрдкьой—къмъ долината на р. Странджа—къмъ с. Караманъ Дере—по долината на р. Караманъ дере - Стена до в. 177·6 (Кушъ Кая тепе) — 119, 151.

Пжть, обикновенъ, Евреинъ Секисъ—Мисини—Овламъ Бей—будката (кантонъ) източно отъ ж.-п. ст. Чорлу—гр. Чорлу— 55, 528.

Пжть, обикновенъ, Евренджикъ—Аяна—Пинеки — 23.

Пжть, обикновенъ, Езетинъ—Кестеликъ, — 270.

Пжть, обикновенъ, Езетинъ—буква „ж" отъ надписа Чаталджа по картата 1:126,000 — 215.

Пжть, обикновенъ, Ениджи—Еникьой—Сатжкьой — 527.

Пжть, обикновенъ, Ениджи—Лозенградъ—Къзълджикъ Дере—Йено—Пуралия—седемь клм. северозападно отъ Сарай—десеть клм. югоизточно отъ Сарай—Халачли—будката между ж.-п. ст. Синекли и ж.-п. ст. Кабачка—Ерменикьой—Акъ Аланъ — 559.

Пжть, обикновенъ, Еникьой—Еникьой (Капаклж)—Дере Махале—Омаръ Аббасъ—Чешмекьой—Карамза—Ески Полосъ—Петра - Лозенградъ - Инжеклеръ—Карагачъ — 529.

Пжть, обикновенъ, Еникьой—Чанакча — 341, 342, 425.

Пжть, обикновенъ, Ерменикьой—Акъ Аланъ — 126, 155, 156, 221.

Пжть, обикновенъ, успореденъ на пжтя Ерменикьой—Акъ Аланъ — 221.

*) Върху картата 1:126,000 не е отбелязанъ.

Пѫть, обикновенъ, с. Ерменикьой — чифл. Фортуна — 207.

Пѫть, обикновенъ, Инджесъ—Авренъ— 553.

Пѫть, обикновенъ, Инджесъ—Албасанъ — 553.

Пѫть, обикновенъ, Инджесъ—Накашкьой— 467.

Пѫть, обикновенъ, Инджесъ—Сирдюкьой— 138.

Пѫть, обикновенъ, Инджесъ — Чаталджа, — гл. Пѫть, обикновенъ, Чаталджа—Инджесъ.

Пѫть, обикновенъ, отъ Кабачкьой по долината на р. Кара су за Ерменикьой — 156.

Пѫть, обикновенъ, ж.-п. ст. Каджкьой—Седерли—Татаркьой—ж.-п. ст. Емерлеръ — 530, 531.

Пѫть, обикновенъ, Каджкьой—Сименли—Ортакьой—Димотика—Кулели Бургасъ — Чорлу — 531.

Пѫть, обикновенъ, ур. Кайнарджикъ — Мидия — 59.

Пѫть, обикновенъ, Калайджикьой—Татарлѫ—Синанлия—Узунъ Хаджи—ж.-п. ст. Черкескьой — 59, 64, 65, 77, 82.

Пѫть, обикновенъ, Каливри — Яладжа — 139.

Пѫть, обикновенъ, Караджакьой—Ормалѫ—Сербели — 132.

Пѫть, обикновенъ, Кара Мусулъ—Кара Сенитъ—Чорлу — 578.

Пѫть, обикновенъ, Кара Синанъ—Сирдюкьой — 137, 138.

Пѫть, обикновенъ, Каристранъ—Кара Сенитъ—чифл. Боятлѫ — 68.

Пѫть, обикновенъ, Карлѫкьой—Чорлу— гл. *Пѫть, обикновенъ, Сарай Карлѫкьой—Чорлу.*

Пѫть, обикновенъ, Кинекли—южно отъ Чанта — Яладжа — овчарната — Сирдюкьой — 528.

Пѫть, обикновенъ, Колиби—Карагачъ—Ахмедъ Бей—Софуларъ—Гечерлеръ—Кара Мехмедъ — 529.

Пѫть, обикновенъ, кота 109·4 - Сене (Съче) — Дерменкьой — Чанта — Каливри — Малко Калъчликьой—Фенеръ - Харачи — 528.

Пѫть, обикновенъ, чифл Кулкьой (Курткьой)—Лазаркьой — 336.

Пѫть, обикновенъ, Куру Кавакъ—Кестеликъ — 370.

Пѫть, обикновенъ, Куру Кавакъ—Лазаркьой — 370.

Пѫть, обикновенъ, Куру Кавакъ—Ушакъ табия — 289.

Пѫть, обикновенъ, Лазаркьой—Калфакьой — 296.

Пѫть, обикновенъ, Лесъ Соукъ Бунаръ по северния пѫть за Караджакьой — 115, 118.

Пѫть, обикновенъ, Лозенградъ—Йено—Бунаръ Хисаръ—Виза—Чаклѫ—Сарай—гл. Шосе Лозенградъ—Йено—Бунаръ Хисаръ—Виза—Чаклѫ—Сарай.

Пѫть, обикновенъ, Лозенградъ—Османджикъ — Инжеклеръ — Калайджикьой (Мурагачъ)—Чонгора—Топчикьой—Ювалия—чифл. Думанза — 529.

Пѫть, обикновенъ, Люле Бургасъ — Чифликкьой — 56.

Пѫть, обикновенъ, Люле Бургасъ — Каристранъ—Чорлу—Чанта — Фенеръ — 578.

Пѫть, обикновенъ, Малко Калъчликьой—Фенеръ — Харачи—Сирдюкьой — 149, 150.

Пѫть, обикновенъ, чифл. Менгеретъ—Кицикьой — Едрикьой — Сарай (южният пѫть) — ур. Казакъ Дюллю височинитъ по лъвия брѣгъ на р. Манука дереси - Монастирци — 59, 77, 78, 81, 83.

Пѫть, обикновенъ, Мисини—Кючукъ Севендикли — 54, 76.

Пѫть, обикновенъ, Мисини—шосето за Чорлу (Цариградското) — 68.

Пѫть, обикновенъ, успореденъ (западно) на шосето ж.-п. Муратли—Родосто, презъ с. Серкю, — 160.

Пѫть, обикновенъ, Мюселимъ—Кумсаръ—Кайбели—Чифликкьой—Севендикли — 52.

Пѫть, обикновенъ, Накашкьой—Езетинъ— 266, 460, 461.

Пѫть, обикновенъ, овчарнитъ западно отъ гр. Странджа по пѫтя отъ Сарай на изтокъ и кръстосва шосето Странджа—Синекли — 121.

Пѫть, обикновенъ, чифл. Оклясъ—Чорлу— 17.

Пѫть, обикновенъ, Ортакчи - Еджалия—Селиолу—Гердели — 27.

Пѫть, обикновенъ, Папасъ Бургасъ—чифл. Груша — 234, 239.

Пжть, обикновенъ, с. Рамаданъ къшла — овчарнитъ на северъ отъ сжщото село— по долинитъ на рѣкитъ Рамаданъ дере и Сая Дицитъ—южно отъ надписа „Дамдока Бурулу"—южно отъ надписа „р. Караманъ дере"—северно отъ надписа „Куру дере"—пресѣчението на развалинитъ на Анастасиевата стена съ пжтя за Ерменикьой — 116.

Пжть, обикновенъ, Сарай—Акъ Сиджимъ—Мидия — 96.

Пжть, обикновенъ, Сарай—Казакъ Дюллю — 94, 134.

Пжть, обикновенъ, Сарай—Карлжкьой—Чорлу — 15, 53, 99.

Пжть, обикновенъ, Сарай — кота 226·9 (Кара тепе) — 78.

Пжть, обикновенъ, Сарай — Чорлу — гл. Пжть, обикновенъ, Сарай—Карлжкьой—Чорлу.

Пжть обикновенъ, чифл. Саркьой—Кара Синанъ—Каджкьой—височината между с. Инджесъ и Албасанъ — 138.

Пжть, обикновенъ, Сейменъ—Кинекли—Бююкъ Чалтъкъ — 110, 114.

Пжть, обикновенъ, Сербели—Еникьой—311.

Пжть, обикновенъ, Синекли—Курфалж—Кара Къзлж—Авренъ—Инджесъ — 135, 138, 139.

Пжть, обикновенъ, Сирдюкьой - Албасанъ — 207.

Пжть, обикновенъ, Соуджакъ—Виза—Чаклж—Сарай— 59, 81.

Пжть, обикновенъ, Соуджакъ—Гечкенли—Кюкилеръ — 27.

Пжть, обикновенъ, Соуджакъ—Еджалия—Лозенградъ—Ускюпъ Дере—Бунаръ Хисаръ—Татаркьой—Сарай—ж.-п. ст. Синекли—Бекерли—Акъ Аланъ — 559.

Пжть, обикновенъ, Софасъ—Калфакьой — 154.

Пжть, обикновенъ, Софуларъ—Османлж—Гечерлеръ—Кара Мехмедъ—Вели Мешe— 10, 13, 84.

Пжть, обикновенъ, Софасъ Субатчую — 154, 291.

Пжть, обикновенъ, Странджа—Бѣлградъ, по долината на р. Странджа, — 118, 126, 132, 133, 151.

Пжть, обикновенъ, Странджа—Караджакьой — 118.

Пжть, обикновенъ, Странджа—лесъ Соукъ Бунаръ — 120.

Пжть, обикновенъ, южно отъ пжтеката гр. Странджа по долината на р. Странджа — 119.

Пжть, обикновенъ, успоредѣнъ на пжтя Странджа—Бѣлградъ — 118.

Пжть, обикновенъ, Сѣче—Дерменкьой—Чанта—Яладжа — 111, 112.

Пжть, обикновенъ, Сѣче—край лозята южно отъ Дерменкьой—Чанта—Каливри — 114.

Пжть, обикновенъ, Тарфа—Еникьой — 302.

Пжть, обикновенъ, Тарфа—Калфакьой—154.

Пжть, обикновенъ, Тарфа—Лазаркьой—336.

Пжть, обикновенъ, Татаркьой (Г. Манука)— *Казакъ Дюллю—Йеникьой — ж.-п. будка на югоизтокъ отъ Йеникьой—Рамаданъ Къшла* — 97, 98, 134.

Пжть, обикновенъ, Тузакли — Чонгора — Топчи—Чувенли — чифл. Палехора — Демерлеръ — 63, 64.

Пжть, обикновенъ, Тюркмалж Йолу—Ерменикьой — 126.

Пжть, обикновенъ, Узунъ Хаджи—Кара Мехмедъ — 15.

Пжть, обикновенъ, Узунъ Хаджи—Черкескьой, — 99.

Пжть, обикновенъ, Узунъ Хаджи—Черкескьой—южно отъ желѣзния пжть—ж.-п. спирка Бююкъ Ханъ — 93, 97.

Пжть, обикновенъ, Уклали—Кестенликъ — 220, 425.

Пжть, обикновенъ, Уманкьой—Казж Клисе — Кайбиляръ — Малкочъ — Девлетъ Агачъ — Ереклеръ — Лозенградъ — Бунаръ Хисаръ, — 529.

Пжть, обикновенъ, Фикелъ—Ташлж Муселимъ—Селиолу—Ениджи - Лозенградъ — 557.

Пжть, обикновенъ, Фенеръ—чифл. Харачи—гл. Пжть, обикновенъ, Малко Калъчликьой—Фенеръ—Харачи—Сирдюкьой.

Пжть, обикновенъ, Хатипкьой—Чомлекъ Акъ Бунаръ—Провадия—Ортакчи — Сомурджалия—Гечкенли—Кюкилеръ — 38.

Пжть, обикновенъ, Хатипкьой — Чомлекъ Акъ Бунаръ—Ортакчи - Демиръ Ханлж—Гебилеръ—Хаскьой — 40.

Пжть, обикновенъ, Хаскьой—Хавса — Кулели—БабаЕски — 40.

Пжть, обикновенъ, Чанта—Каливри—Малко Калъчликьой — 139.

Пжть, обикновенъ, Чанта—Фенеръ—Кара Синанъ — Каджкьой — Албасанъ, — 135, 136, 137.

Пжть, обикновенъ, Чаталджански (Чаталджа—чифл. Груша), -- 323, 511.

Пжть, обикновенъ, Чаталджа—Инджесъ—Албасанъ — 247, 408, 580, 582.

Пжть, обикновенъ, гр. Чаталджа — с. Тажалъкъ, — 208, 246.

Пжть, обикновенъ, гр. Чаталджа — Чакилъ — 408.

Пжть, обикновенъ, Чифликкьой — Калфакьой — 129, 131, 152, 290.

Пжть, обикновенъ, Чонгора—Топчикьой—Сарай — 64.

Пжть, обикновенъ, Чонгора—Топчикьой—Чувенли—чифл. Палехора—Муселимъ—Ювалия -- 64.

Пжть, обикновенъ, Чорлу — к. 109·4 — Съче — 91.

Пжть, обикновенъ, Чорлу--Чукуръ Ченгелъ--Арапли — 89.

Пжть, обикновенъ, северния край на гр. Чорлу—Чукуръ Ченгелъ—Армаши—Куртулмушъ—Кущемиръ—Гюджукъ Сейменъ—северно отъ Фенеръ—чифл. Кара Синанъ—Каджкьой — 528.

Пжть, обикновенъ, Чорлу—Юсускьой - Армаши — 89.

Пжть, обикновенъ, Чорлу—Яопли — 31.

Пжть, обикновенъ, Ювалия—Думанза—Татаркьой (Г. Манука) — *Черкескьой* — 82, 83.

Пжть, обикновенъ, Юлафли—Юсускьой—Армаши—Куртулмушъ — 92.

Пжть, обикновенъ, Яладжа—Силиврия — 149.

Пжть, обикновенъ, Яладжа—Сирдюкьой—Инджекьой — 135, 137, 147.

Р.

Работилница, дърводѣлска, на Бр. Билдиреви, въ гр. Лозенградъ, — 569.

Развалини, разв. отъ старо селище, южно отъ гр. Чаталджа,—147, 235, 243, 245, 433.

Рамаданъ дере, рѣка, югозападно отъ гр. Странджа, притокъ на р. Чорлу, -- 116, 126, 134, 158, 159, 521, 584.

Рамадамъ къшла, колиби, югозападно отъ гр. Странджа, — 97, 98, 116.

Редутъ — гл. укрепление.

Ридъ — гледай гребенъ.

Римъ, градъ, столица на кралство Италия, — 225.

Родосто, градъ, въ Източна Тракия, пристанище на Мраморно море, — 24, 26, 29, 33, 43, 44, 45, 48, 51, 52, 53, 54, 68, 72, 73, 87, 88, 89, 103, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 124, 135, 136, 145, 160, 161, 162, 163, 164, 169, 210, 219, 224, 449, 453, 455, 465, 466, 496, 504, 530, 534, 535, 543, 546, 547,

Ромъния, кралство, държава, — 47, 143, 197, 492.

Русе, градъ, пристанище на р. Дунавъ, въ Североизточна България, — 485.

Русия, царство, държава, — 165, 202, 498, 503, 532.

Рѣка (безименна), *която извира на изтокъ отъ с. Каджкьой,* западно отъ гр. Чаталджа, — 138.

Рѣка западно отъ с. Лазаркьой — гл. Лазаркьойска рѣка.

Рѣка, Лазаркьойска, — гл. Лазаркьойска рѣка.

Рѣкичка (безименна) *западно отъ гр. Странджа,* лѣвъ притокъ на р. Странджа, — 95.

Рѣкичка шесть клм. югоизточно отъ с. Татаркьой (Г. Манука), лѣвъ притокъ, на р. Еркене, — 82.

С.

Сазлж Босна, село, източно отъ гр. Чаталджа, — 164, 177, 178, 224.

Сазлж дере (Караджи су), рѣка, лѣвъ притокъ на р. Кара су, влива се източно отъ гр. Чаталджа, — 148, 172, 208, 249, 250, 256, 257, 258, 259, 260, 267, 268, 269, 270, 271, 273, 275, 277, 280, 282, 283, 292, 294, 323, 366, 367, 368, 382, 384, 385, 386, 387, 388, 391, 395, 400, 401, 402, 409, 433, 444, 447, 460, 461, 467, 468, 471, 581.

Самоковъ (Малъкъ Самоковъ), градъ, северозападно отъ гр. Мидия, въ Странджа планина, — 26.

Самсунъ, градъ, пристанище на Черно море, въ Мала Азия, — 87.

Санджакъ тепе, укрепление съ барутенъ погребъ, отъ Чаталджанската укрепена позиция, северозападно отъ с. Хадемкьой, — 201, 202, 230, 232, 234, 247, 253, 265, 327, 459.

Санъ Джиовани ди Медуа, градъ, въ Албания, пристанище на Адриатическо море, — 165.

Санъ-Стефано, градъ, пристанище на Мраморно море, западно отъ Цариградъ, на европейския брѣгъ, — 87, 123, 140, 165, 179, 198.

Сарай, градъ, въ Източна Тракия, въ подножието на Странджа планина, — 1, 3, 7, 13, 18, 19, 20, 21, 30, 35, 46, 47, 53, 58, 59, 60, 62, 64, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 86, 93, 94, 95, 96, 99, 102, 103, 105, 115, 121, 122, 123, 125, 134, 455, 496, 504, 515, 520, 521, 522, 523, 529, 539, 543, 549, 556, 557, 558, 559, 562, 563, 564, 565, 572, 573, 583, 584, 585, 588, 589, 591, 592, 594, 609.

Сарай Акъ Бунаръ, село, северозападно отъ гр. Одринъ, на дѣсния брѣгъ на р. Тунджа, — 40.

Сарджалж, село, западно отъ гр. Люле Бургасъ, — 527.

Саркьой, чифл., северно отъ гр. Силиврия, — 110, 111, 112, 113, 138.

Сарларъ, село, югозападно отъ гр. Чорлу до ж.-п. линия, — 76.

Сарларъ сърть, хребетъ, въ Източна Тракия, югозападно отъ гр. Чорлу, край ж.-п. линия, — 30.

Сармасаклж, село, югозападно отъ гр. Люле Бургасъ, — 3, 575.

Сарос, заливъ, на Егейско море, западно отъ Галиполския полуостровъ,—494, 498.

Сатжкьой, село, източно отъ гр. Люле Бургасъ, — 2, 3, 20, 47, 48, 51, 65, 519, 527, 552, 571, 581.

Саръджа (Саръджа Али), чифл. (село), северно отъ гр Ибсала, на лѣвия брѣгъ на р. Марица (южно отъ гр. Одринъ),— 449.

Сафала, урочище, западно отъ гр. Странджа, въ Странджа планина, — 78, 80, 82, 97, 102.

Сая, село, южно отъ гр. Странджа, — 95, 118.

Сая Дицитъ, рѣка, южно отъ гр. Странджа, презъ с. Сая, лѣвъ притокъ на р. Чорлу, — 116.

Сарж Талишманъ, село, североизточно отъ гр. Одринъ, въ Турция, — 527, 528, 530.

Свиленградъ, градъ, — гл. Мустафа Паша.

Севендикли (Кючукъ Севендикли), село, югоизточно отъ гр. Люле Бургасъ, — 44, 52, 53, 54, 66, 70.

Северозападенъ секторъ на крепостьта Одринъ, между лѣвия брѣгъ на р. Марица и дѣсния брѣгъ на р. Тунджа,— 37, 544.

Североизточна България — гл. България, Североизточна.

Североизточенъ секторъ на крепостьта Одринъ, между лѣвия брѣгъ на р. Тунджа и лѣвия брѣгъ на р. Марица,—544.

Седерли, село, югозападно отъ гр. Одринъ, на лѣвия брѣгъ на р. Арда, — 530, 531.

Седловина между селата Лазаркьой и Еникьой, северно отъ гр. Чаталджа, — 171.

Сеидлеръ, ж.-п. станция, на ж.-п. линия София—Одринъ—Цариградъ, югоизточно отъ гр. Люле Бургасъ, — 13, 17, 18, 30, 57, 530, 538, 542.

Сеидлеръ, село, въ Източна Тракия, южно отъ гр. Люле Бургасъ, — 9.

Сейменъ, село, въ Източна Тракия, югоизточно отъ гр. Чорлу, — 10, 31, 32, 35, 89, 92, 101, 114, 234, 534.

Селвели, село, южно отъ гр. Чорлу, — 54, 69.

Селиолу, село, западно отъ гр. Лозенградъ, — 27, 28, 517, 527, 528, 548, 550, 557, 584, 585.

Сене (Сѣча, Еседча), село, въ Източна Тракия, югоизточно отъ гр. Чорлу, — 10, 89, 91, 92, 101, 111, 112, 114, 146, 515, 528.

Сербели, рѣка, западно отъ едноименното село, западно отъ ез. Деркосъ, — 289, 290.

Сербели, село, северно отъ гр. Чаталджа,— 125, 129, 130, 132, 141, 150, 151, 157, 167, 201, 210, 219, 227, 311, 314, 315, 332, 333, 334, 373, 431, 442, 443, 449, 452, 453, 465, 524.

Сергинъ, село, въ Източна Тракия, североизточно отъ гр. Бунаръ Хисаръ, въ Странджа планина, — 21, 23, 25, 26, 46.

Серкю, село, югозападно отъ ж.-п. станция Муратли, — 160.

Сефалж, село, западно отъ гр. Странджа,— 102.

Сиври Кая, върхъ, северно отъ гр. Чаталджа, — 524.

Силиврия, градъ, пристанище на Мраморно море, — 4, 10, 11, 12, 14, 32, 33, 34, 54, 68, 69, 73, 85, 89, 90, 106, 108, 109, 110, 111, 112, 134, 135, 136, 137, 145, 146, 149, 150, 169, 183, 210, 213, 219 233, 245, 263, 450, 534, 547.

Силистра, градъ, пристанище на р. Дунавъ, въ Североизточна България, — 47, 143.

Сименли (Сейменли), село, югозападно отъ гр. Одринъ, на дѣсния брѣгъ на р. Арда, — 531.

Синанлия, село, въ Източна Тракия, северно отъ гр. Чорлу, — 1, 13, 15, 19, 20, 21, 48, 53, 59, 63, 65 77, 82, 83.

Синекли, ж.-п. станция, при едноименното село, на ж.-п. линия София—Одринъ—Цариградъ, — 88, 89, 96, 110, 113, 116, 117, 126, 138, 151, 158, 159, 164, 521, 522, 530, 562, 564, 574, 582, 583, 584, 587, 588, 589, 590, 591, 592.

Синекли, село въ Източна Тракия, северно отъ гр. Силиврия, — 4, 10, 11, 35, 85, 88, 90, 107, 108, 109, 110, 113, 121, 123, 124, 135, 138, 139, 166, 522, 589.

Синьо море — гл. Йоническо море.

Сирдюкьой (Сюргюнкьой), село, въ Източна Тракия, югозападно отъ гр. Чаталджа, — 10, 31, 124, 135, 137, 138, 145, 146, 147, 149, 150, 164, 168, 207, 221, 516, 528, 570.

Сиртке, чифл., югоизточно отъ гр. Чаталджа, — 239, 243, 511.

Скуполъ, село, —Ески Полосъ, село.

Сливенъ, градъ, въ Южна Бълария, южно отъ Стара планина, — 532, 534.

Смирна (Измиръ), градъ, въ Мала Азия, пристанище на Егейско (Бѣло) море, — 86, 87, 165.

Созополъ, градъ, въ Южна България, пристанище на Черно море, — 476.

Солунъ, градъ, въ Македония, пристанище на Егейско море, — 49, 108, 144, 174, 228, 439, 457, 471, 472, 498, 506.

Сомурджалия, село, източно отъ гр. Одринъ, — 583.

Соуджакъ, село, източно отъ гр. Бунаръ Хисаръ, — 28, 59, 519, 593.

Соуджакъ, село, североизточно отъ гр. Мустафа Паша, до границата, въ България, — 27, 559.

Соуджакъ дере, рѣка, въ Източна Тракия, презъ едноименното село, лѣвъ притокъ на р. Еркене, югоизточно отъ гр. Бунаръ Хисаръ, — 2, 15, 22, 23, 46.

Соукъ Бунаръ, лесъ, североизточно отъ гр. Странджа, —93, 94, 115, 118, 120, 121.

Софасъ, рѣка, западно отъ ез. Деркосъ,— 290, 374, 432.

Софасъ, село, северно отъ гр. Чаталджа, западно отъ ез. Деркосъ, — 125, 129, 130, 132, 141, 150, 151, 152, 154, 155, 157, 158, 167, 186, 199, 204, 205, 211, 231, 289, 290, 291, 302, 311, 313, 315, 316, 317, 318, 334, 376, 377, 378, 379, 432, 449, 522, 523, 524' 565, 572, 591, 592.

Софидосъ, село, — гл. Евренджикъ.

София, градъ, столица на царство България, — 49, 229, 231, 325, 330, 440, 461, 487, 488, 490, 496, 497, 500, 527, 530, 568.

София, ж.-п. станция, — 527.

Софлу, градъ, въ Източна Тракия, южно отъ гр. Одринъ, на р. Марица, — 30.

Софуларъ, село, източно отъ гр. Люле Бургасъ, — 6, 24, 26, 29, 44, 46, 59, 65, 66, 84, 85, 520, 529, 580.

Спарто (Спарто Куле), село, западно отъ гр. Цариградъ, — 11, 122, 174, 176, 177.

Срѣдиземно море — 473.

Станция, военно-телеграфна, при керемидарницата до брода на р. Кара су до с. Инджесъ — 247.

Станция, военно-телеграфна, въ гр. Чаталджа — 247.

Стара Загора, градъ, въ южна България, — 5, 13, 517, 519, 520, 523, 568, 569.

Стена, развалини отъ Анастасиевата стена, югоизточно отъ гр. Странджа, — 108, 119, 124.

Страланджа, ж.-п. станция, на линията Ямболъ—Бургасъ, — 103, 528, 530, 532, 533, 539, 548, 556, 562.

Странджа, градъ, въ политѣ на едноименната планина, — 4, 12, 19, 20, 26, 30, 31, 34, 35, 59, 66, 80, 81, 93, 94, 95, 96, 101, 102, 108, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 123, 126, 129, 132, 151, 159, 520, 521, 522, 529, 539, 540, 543, 544, 552, 553, 557, 565, 572, 573, 588, 591, 592.

Странджа планина, планина, въ Източна Тракия, край Черно море, — 3, 7, 9, 13, 23, 48, 57, 86, 87, 96, 101, 102, 121.

Странджа (Странджа дере), рѣка, южно отъ едноименния градъ, — 93, 119, 120, 126, 130, 132, 133, 151, 314, 443, 511, 512, 534, 535, 536, 537, 538, 542, 545, 547, 548, 549, 551, 552, 553, 555, 557, 558, 559.

Струмица, градъ, въ Източна Македония, — 87.

Субатчую, село, северно отъ гр. Чаталджа, — 150, 154, 156, 164, 211, 212, 220, 221, 231, 265, 266, 286, 288, 291, 319, 390, 395, 396, 397, 425, 432, 447, 448, 454, 460, 518, 523, 524, 560, 563, 574, 583, 584, 586, 587, 591.

Султанъ, чифл., на брѣга на Мраморно море, югоизточно отъ гр. Чорлу, — 90.

Сърбия, кралство, държава. — 165, 197, 473, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 499, 500, 503, 504, 505, 509.

Сѣресъ (Сѣръ), градъ, въ Източна Македония, — 49.

Сюлейманли, село, югозападно отъ гр Чорлу, — 107, 110, 111, 135, 145, 164, 233.

Т.

Табия № 13 отъ Чаталджанската укрепена позиция — гл. Икинджи Таборъ табиясж.

Таксимъ, площадъ, въ гр. Цариградъ,—430.

Тарабошъ, планина, въ Северна Албания, укрепена отъ турцитѣ срещу черногорцитѣ, — 108.

Тарфа, село, северно отъ гр. Чаталджа,—108, 124, 125, 129, 130, 141, 145, 150, 151, 153, 154, 164, 167, 183, 184, 186, 195, 210, 289, 302, 311, 317, 318, 325, 333, 334, 335, 336, 338, 339, 340, 373, 374, 375, 376, 378, 379, 421, 431, 435, 441, 447, 448, 464, 524, 525, 565, 572, 573, 591, 592.

Татаркьой, село, югозападно отъ гр. Одринъ, — 530, 531.

Татаркьой, село, североизточно отъ гр. Чорлу, — гл. Голѣма Манука.

Татарларъ, село, северозападно отъ гр. Лозенградъ, въ Турция, — 102, 103, 107, 514, 528, 580.

Татарлийска рѣка, рѣка, югоизточно отъ гр. Виза, — 9, 13.

Татарлж (Татарлж дере), рѣка, дѣсенъ притокъ на р. Еркене, източно отъ гр. Люле Бургасъ, — 55, 56, 589.

Татарлж, село, въ Източна Тракия, източно отъ гр. Чорлу, — 16, 20, 30, 46, 59, 62, 64, 65.

Татарлж, село (разв.), югоизточно отъ гр. Виза, при политѣ на Странджа планина, — 77, 78, 81, 105, 519, 520.

Ташалъкъ, село, югоизточно отъ гр. Чаталджа, — 107, 208, 246.

Ташларъ Баири, укрепление, отъ втората линия на Чаталджанската укрепена позиция, североизточно отъ гр. Чаталджа, — гл. Укрепление № 5.

Ташлж Муселимъ, село, североизточно отъ гр. Одринъ, въ Турция, — 527, 557, 585.

Ташъ Кемеръ табия, укрепление, отъ Чаталджанската укрепена позиция, североизточно отъ с. Лазаркоьй, — гл. Укрепление североизточно отъ с. Лазаркьой.

Тая Кадънъ, село, въ Източна Тракия, североизточно отъ гр. Чаталджа,—35, 288.

Твърдица, село, при гр. Нова Загора, въ Стара планина, — 548.

Театъръ, операционенъ, Западенъ (Македонски), — 3, 87, 458.

Театъръ, операционенъ, Източенъ (Тракийски), — 1, 3, 50, 123, 330, 503, 506, 507, 533, 534.

Теирменъ Тепе, укрепление, отъ Чаталджанската укрепена позиция,—гл. Укрепление № 7.

Теке, чифл., североизточно отъ гр. Бунаръ Хисаръ, — 564.

Томашъ I (Томашъ № 1, XIV), укрепление (табия), отъ Чаталджанската укрепена позиция, източно отъ гр. Чаталджа, — гл. Укрепление XIV.

Томашъ II (Томашъ № 2, XV), укрепление (табия), отъ Чаталджанската укрепена позиция, източно отъ гр. Чаталджа, — гл. Укрепление XV.

Топчикьой, село, въ Източна Тракия, югозападно отъ гр Виза, — 18, 21, 64, 529, 542, 559, 562, 589.

Тракия, Западна, западно отъ долното течение на р. Марица до долното течение на р. Места, — 182, 228.

Тракия, Източна (Югоизточна), източно отъ долното течение на р. Марица, — 3, 4, 58, 178, 180, 181, 188, 228, 473, 530.

Трапезундъ, градъ, въ Мала Азия (въ Армения), пристанище на Черно море, — 87.

Тузакли)*, село, около петь клм. югоизточно отъ гр. Бунаръ Хисиръ, — 63, 584.

*) Върху картата 1:126,000 не е отбелязано.

Тузла, маякъ, на Черно море, 14 клм. южно отъ гр. Кюстенджа, — 478.

Тузла дере, рѣка, западно отъ гр. Силиврия, — 110, 135, 137.

Тунджа, рѣка, лѣвъ притокъ на р. Марица, — 37, 40, 458.

Турсункьой, село, североизточно отъ гр. Чаталджа, — 122, 140, 175, 186, 223.

Турция, (империя), държава, — 6, 43, 58, 143, 177, 182, 184, 187, 189, 191, 228, 441, 456, 472, 473, 487, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 500, 503, 504, 505, 508, 509, 531.

Турция, Европейска, — 177, 182, 184, 494.

Турция, Западна, (Македония, Албания, Епиръ и Стара Сърбия — Новопазарски санджакъ) — 499.

Тухларница на дѣсния брѣгъ на р. Кара су, северно отъ гр. Чаталджа, — 253.

Тѣснина западно отъ с. Чанакча, северно отъ гр. Чаталджа,—гл. Дефиле западно отъ с. Чанакча.

Тюджиръ Тепе, укрепление, отъ Чаталджанската укрепена позиция,—гл. Укрепление № 8.

Тюркмалж Иолу)*, село, южно отъ гр. Странджа, — 97, 116, 117, 123, 126, 128, 521, 522.

Тюркъ Бей, село, североизточно отъ гр. Люле Бургасъ, — 46, 429, 536, 552, 571.

Тюртъ дере, рѣка, южно отъ с. Бѣлградъ, западно отъ ез. Деркосъ, — 316.

У.

Удово, село и ж.-п. станция, на р. Вардаръ, въ Македония, — 87.

Узунъ Кюпрю, градъ, на р. Марица, въ Източна Тракия, югоизточно отъ гр. Одринъ, — 30.

Узунъ Хаджи, село, въ Източна Тракия, северно отъ гр. Чорлу, — 13, 15, 16, 33, 53, 59, 64, 65, 77, 82, 84, 86, 93, 97, 99, 520, 521, 541, 543, 589.

Уклали, село, северно отъ гр. Чаталджа,— 195, 210, 220, 279, 390, 395, 396, 397, 425, 432, 511, 524, 560, 584, 585, 586, 587, 591.

Укрепени пунктове — гл. фортове (укрепления).

Укрепление (редутъ) *I*, отъ Чаталджанската укрепена позиция, — 392.

Укрепление (редутъ) *II* (Иллери табия, укреплението източно отъ с. Еникьой, сѫщо южно отъ с. Лазаркьой), отъ Чаталджанската укрепена позиция, — 279, 292, 293, 294, 295, 296, 298, 299, 300, 301, 341, 343, 344, 345, 349, 350, 351, 357, 358, 372, 373, 374, 375, 381, 383, 392, 417, 421, 422, 423, 425, 436, 454.

Укрепление (редутъ) *III*, отъ Чаталджанската укрепена позиция, — 220, 365, 426.

Укрепление (редутъ) *IV*, отъ Чаталджанската укрепена позиция, —

Укрепление (редутъ) *V*, отъ Чаталджанската укрепена позиция, —

Укрепление (редутъ) *VI* (Казълджали Тепе), отъ Чаталджанската укрепена позиция, — 278.

Укрепление (редутъ) *VII* (Измидъ табия), отъ Чаталджанскита укрепена позиция,— 220, 231, 265, 278, 279, 282, 389, 417.

Укрепление (редутъ) *VIII*, отъ Чаталджанската укрепена позиция, — 220, 265, 269, 278, 279.

Укрепление (фортъ) *IX* [Гази Баири (Газилеръ)], отъ Чаталджанската укрепена позиция, — 265, 266, 267, 268, 271, 273, 274, 275, 277, 370.

Укрепление (фортъ) *X* (Караколъ Нокта), отъ Чаталджанската укрепена позиция,— 220, 265.

Укрепление (фортъ) *XI* (Акъ Бунаръ табия), отъ Чаталджанската укрепена позиция, — 202, 264, 265, 266, 267.

Укрепление (фортъ) *XII* (Махмудие табия), отъ Чаталджанската укрепена позиция,— 213, 215, 233, 234, 246, 247, 253, 255, 256, 257, 263, 320, 322, 400, 401, 406, 407, 422, 425, 460.

Укрепление (фортъ) *XIII* (Махмудъ Паша табия), отъ Чаталджанската укрепена позиция,--201, 247, 253, 263, 321, 326, 400.

Укрепление (фортъ) *XIV* [Томашъ I (1-о)], отъ Чаталджанската укрепена позиция,— 227, 247, 248, 263, 320, 321, 402.

Укрепление (фортъ) *XV* [Томашъ II (2-о)], отъ Чаталджанската укрепена позиция,— 248, 263, 321.

Укрепление (фортъ) *XVI* [Хамидие № 1 и № 2 (I и II)], отъ Чаталджанската укрепена позиция, — 208, 219, 232, 246, 248, 249, 250, 255, 256, 261, 263, 275, 276, 320, 321, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 413, 415, 418, 419, 422, 425, 426, 460, 463.

*) Такова село на мѣстностьта не сѫществува; гл. стр. 117, редове 6-и и 7-и отдолу.

Укрепление (фортъ) *XVII* (Ахмедъ Паша табия), отъ Чаталджанската укрепена позиция, — 187, 208, 213, 215, 219, 223, 227, 233, 234, 247, 248, 261, 263 ,320, 321, 463.

Укрепление (фортъ) *XVIII* (Бахчеишъ табия), отъ Чаталджанската укрепена позиция, — 213, 227, 232, 233, 234, 239, 241, 261, 407, 411, 412, 413, 414, 415, 417, 418, 422, 426.

Укрепление (фортъ) *XIX* (Гяуръ Баири табия), отъ Чаталджанската укрепена позиция, — 213, 227, 233, 234, 235, 236, 237, 241, 410, 412, 413, 414, 415, 422, 426.

Укрепление (фортъ) *XX* (Бююкъ Чекмедже табия), отъ Чаталджанската укрепена позиция, —

Укрепление (фортъ) *№ 1*, отъ Чаталджанската укрепена позиция, —

Укрепление (фортъ) *№ 2*, отъ Чаталджанската укрепена позиция, — 321, 331, 343.

Укрепление (фортъ) *№ 3*, отъ Чаталджанската укрепена позиция, — 321, 365, 372.

Укрепление (фортъ) *№ 4*, отъ Чаталджанската укрепена позиция, —

Укрепление (фортъ) *№ 5* (Ташларъ Баири), отъ Чаталджанската укрепена позиция, — 290, 291, 295, 296.

Укрепление (фортъ) *№ 6*, отъ Чаталджанската укрепена позиция, —

Укрепление (фортъ) *№ 7* (Теирменъ Тепе), отъ Чаталджанската укрепена позиция,— 265, 278, 331.

Укрепление (фортъ) *№ 8* (Тюджиръ Тепе), отъ Чаталджанската укрепена позиция,— 278, 279.

Укрепление (табия) *№ 13* (Икинджи Таборъ табиясж), отъ Чаталджанската укрепена позиция, — 202.

Укрепления (фортове) *на Босфора* — 174.

Укрепления (фортове) *на Дарданелитѣ* — 174.

Укрепление (редутъ) *източно отъ с. Еникьой* (Дагенидже), отъ Чаталджанската укрепена позиция, — гл. Укрепление II.

Укрепление на изтокъ отъ с. Кестенликъ, североизточно отъ гр. Чаталджа, — 279.

Укрепление (редутъ) *южно отъ с. Кърджали (Къзълджали)*, отъ Чаталджанската укрепена позиция, — гл. Укрепление VIII.

Укрепление североизточно отъ гр. Чаталджа (Дели Юнусъ табия), отъ Чаталджанската укрепена позиция, — 231, 289, 290, 303.

Укрепление източно отъ с. Лазаркьой (Ада Базаръ табия), отъ Чаталджанската укрепена позиция, — 311, 340, 342.

Укрепление североизточно отъ с. Лазаркьой (Ташъ Кемеръ табия), отъ Чаталджанската укрепена позиция, — 311.

Укрепление югоизточно отъ с. Лазаркьой (Айватли табия), отъ Чаталджанската укрепена позиция, — 325, 350.

Укрепление отъ Чаталджанската укрепена позиция североизточно отъ гр. Чаталджа (Ардичъ Тепе) — 240, 291, 303.

Укрепление югоизточно отъ с. Лазаркьой (Вели Меше табия), отъ Чаталджанската укрепена позиция, — 313, 342.

Укрепление южно отъ с. Лазаркьой, — гл. Укрепление II.

Укрепление отъ Чаталджанската укрепена позиция североизточно отъ с. Чанакча (Мешеликъ табия, Асимъ Паша табия) — 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 384.

Укрепление отъ Чаталджанската укрепена позиция югозападно отъ Караколъ Нокта (Черниятъ люнетъ, Баглъкъ табия, безименното укрепление)—252, 255, 262, 267, 268, 271, 273, 275, 394, 401, 441, 460.

Укрепление северно отъ с. Уржую, североизточно отъ гр. Чаталджа, — 279.

Уманкьой, село, североизточно отъ гр. Казълъ Агачъ, въ България, — 529.

Умурджа, село, югоизточно отъ гр. Чорлу, — 54, 69, 90, 106, 135.

Умуръ Факж (Факия), село, въ Югоизточна България, югозападно отъ гр. Бургасъ, — 50.

Ургасъ, село, северозападно отъ гр. Мидия, въ Странджа планина, — 59.

Уржую, село, североизточно отъ гр. Чаталджа, — 122, 144, 171, 173, 175, 183, 195, 223, 226, 261, 262, 269, 275, 278, 279, 289, 327, 388, 391, 392, 460, 511.

Уржуюски притокъ на р. Сазлж дере, североизточно отъ гр. Чаталджа, — 268, 269.

Уручлу, село, северно отъ гр. Баба Ески,— 527.

Ускюпъ Дере, село, югоизточно отъ гр. Лозенградъ, — 39, 559, 583.

Устие на р. Кара су въ езеро Бююкъ Чекмедже, — 511.

Устие на р. Цанаръ Бунаръ, западно отъ с. Караманъ Дере, — 132, 133.

Ушакъ табия, укрепление, отъ Чаталджанската укрепена позиция, североизточно отъ гр. Чаталджа, — 289, 324, 325, 349, 389.

Ф.

Фабрика източно отъ с. Каликратия, югоизточно отъ гр. Чаталджа, — 511.

Фанасакрисъ, село, югоизточно отъ гр. Чаталджа, на западния брѣгъ на залива Бююкъ Чекмедже, — 145, 147, 163, 419.

Фаръ при гр. Ерегли, на Мраморно море, — 163.

Фенеръ, село, въ Източна Тракия, северно отъ гр. Силиврия, — 32, 85, 107, 110, 111, 112, 123, 135, 136, 137, 138, 140, 146, 149, 150, 168, 209, 516, 517, 518, 528, 551, 554, 570, 575, 476, 578, 579, 580, 581.

Фикелъ, село, северозападно отъ гр. Одринъ, въ Турция, — 557.

Фортове на Босфора — гл. Укрепления на Босфора.

Фортове на Дарданелитѣ — гл. Укрепления на Дарданелитѣ.

Фортове на Чаталджанската укрепена позиция — гл. Укрепления отъ Чаталджанската укрепена позиция.

Фортуна, чифл., северозападно отъ, гр. Чаталджа, — 207, 542, 560, 591.

Франция, република, държава, — 225.

Х.

Хавса, градъ, югоизточно отъ гр. Одринъ, — 36, 40, 41, 215.

Хадемкьой, ж.-п. станция, западно отъ гр. Цариградъ, на ж.-п. линия Одринъ Цариградъ, — 179, 201, 202, 227, 326.

Хадемкьой, село, ссверозападно отъ гр. Цариградъ, на ж.-п. линия, — 11, 12, 14, 30, 66, 85, 87, 101, 122, 144, 174, 175, 177, 186, 197, 201, 230, 232.

Хаджикьой, село, северозападно отъ гр. Одринъ, — 37, 583.

Хаджи Муратли, село, югозападно отъ гр. Чорлу, — 88, 107, 110, 111, 122, 135, 140, 145, 164, 233.

Хаджи Омуръ (Хаджиомуръ, Гаджиомуръ), чифл., западно отъ с. Гечкенли, източно отъ гр. Одринъ, — 584.

*Хаджи Серемет*ъ, чифл., североизточно отъ гр. Чорлу, — 68, 534, 550, 579.

Халачли, село, югозападно отъ гр. Странджа, — 134, 141, 559.

Хамбарли, село, югоизточно отъ гр. Казълъ Агачъ, въ България, — 537.

Хамидие № 1 (I), укрепление (фортъ), отъ Чаталджанската укрепена позиция, източно отъ гр. Чаталджа, — гл. Укрепление (фортъ) XVI.

Хамидие № 2 (II), укрепление (фортъ), отъ Чаталджанската укрепена позиция, източно отъ гр. Чаталджа, — гл. Укрепление (фортъ) XVI.

Ханлж Ениджe, село, североизточно отъ гр. Одринъ, въ Турция, — 557, 560.

Харачи, чифл., североизточно отъ гр. Силиврия, — 137, 146, 149, 446, 528.

Харбие, укрепление, отъ Чаталджанската укрепена позиция, — гл. Мекреби Харбие, укрепление.

Хаскьой (Киретчи), село, северозападно отъ гр. Одринъ, въ Турция, — 39, 40, 41, 584.

Хатипкьой (Етапкьой), село, северно отъ гр. Одринъ, на р. Тунджа, — 38, 39, 40.

Хераклия, градъ, пристанище на Мраморно море, — гл. Ерегли.

Хребетъ — гл. Гребенъ.

Хребетъ, на който сж разположени укрепленията на Чаталджанската позиция. между езерата Деркосъ и Бююкъ Чекмедже, — 202.

Ц.

Цанаръ Бунаръ, рѣка, югоизточно отъ гр. Странджа, — 115, 118, 120, 121, 126, 132, 133.

Цариградски полуостровъ — 6, 171, 172, 180, 181, 182, 474, 493.

Цариградъ (Стамбулъ, Константинополъ), градъ, столица на Турция, — 4, 5, 6, 11, 32, 33, 47, 49, 58, 67, 69, 108, 123, 124, 125, 143, 144, 162, 163, 165, 171, 172, 174, 179, 180, 181, 182, 184, 187, 188, 189, 193, 195, 197, 198, 200, 201, 202, 203, 224, 225, 227, 230, 288, 325, 327, 349, 369, 371, 422, 429, 430, 445, 451, 457, 472, 474, 478, 484, 488, 489, 491, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 505, 530.

Цетина, градъ, столица на кралство Черна Гора, — 108, 491.

Ч.

Чакилъ, село, югозападно отъ гр. Чаталджа, — 135, 145, 235, 246, 408, 410, 433, 518, 551, 570, 579.

Чаклж, село, югоизточно отъ гр. Виза, — 48, 59, 60, 67, 77, 78, 79, 81, 105, 116, 557, 573, 588.

Чакълджикъ, село, югоизточно отъ гр. Странджа, — 123.

Чанакча, село, северно отъ гр. Чаталджа, — 144, 195, 196, 197, 201, 210, 212, 264, 277, 279, 281, 282, 285, 302, 318, 331, 341, 343, 344, 367, 373, 377, 383, 385, 386, 387, 389, 417, 425, 471, 511, 583, 585.

Чанакъ кале (Кале-и-Султание), укрепление, на Малоазийския брѣгъ на протока Дарданели, — 198.

Чанта, село, въ Източна Тракия, северозападно отъ гр. Силиврия, — 10, 54, 69, 89, 91, 109, 110, 111, 112, 114, 115, 122, 123, 136, 139, 146, 515, 517, 528, 534, 554, 575, 576, 578, 579, 581.

Чапладжикьой, село, на брѣга на Мраморно море, западно отъ залива Бююкъ Чекмедже, — 416, 419.

Чарибашкьой, село, западно отъ гр. Виза, — 59, 62, 63, 81.

Чаталджа, градъ, въ Източна Тракия западно отъ гр. Цариградъ, — 5, 10, 11, 14, 34, 35, 50, 96, 101, 106, 108, 109, 111, 123, 136, 146, 147, 148, 171, 182, 183, 193, 198, 202, 207, 208, 209, 210, 213, 224, 227, 233, 239, 346, 247, 262, 323, 324, 370, 400, 406, 408, 410, 417, 420, 426, 433, 460, 490, 499, 505, 517, 518, 533, 536, 538, 551, 570, 571, 576, 580, 582, 614, 615.

Чаталджа, ж.-п. станция, източно отъ едноименния градъ, — 208, 215, 239, 246, 252, 402, 408, 410, 420, 435, 441, 460, 463, 490, 502, 503, 509, 518, 533, 534, 571, 582.

Чаталджа, укрепена позиция, — гл. Позиция (линия), Чаталджанска, укрепена.

Чаталджанска укрепена позиция—гл. Позиция (линия), Чаталджанска, укрепена.

Чаталджански пѫть — гл. Пѫть, обикновенъ, Чаталджански.

Челмекьой (Чомлеккьой), село, североизточно отъ гр. Одринъ, въ Турция,—38, 40.

Черкескьой (Черкезово), ж.-п. станция, въ Източна Тракия, на ж.-п. линия Одринъ—Цариградъ, — 10, 35, 77, 82, 99, 104, 125, 226, 521, 522, 523, 530, 536, 539, 540, 542, 543, 545, 548, 549, 550, 551, 553, 563, 572, 573, 574, 589, 609.

Черкескьой (Черкезово), село, въ Източна Тракия, на ж.-п. линия Одринъ—Цариградъ, североизточно отъ гр. Чорлу, — 4, 9, 10, 11, 12, 16, 19, 20, 21, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 64, 65, 66, 69, 74, 78, 82, 83, 85, 86, 88, 89, 93, 97, 99, 101, 104, 117, 166, 225, 226, 440, 521, 522, 529, 536, 542, 545, 560, 589, 590.

Черкесска рѣка, рѣка, западно отъ с. Лазаркьой, югозападно отъ ез. Деркосъ, — 296, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309.

Черна Гора, кралство, държава,—487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 499, 500, 504, 505, 509.

Черният люнетъ (укрепление) *съ високитъ амбразури*)* (Безименното укрепление, Баглъкъ табия), югозападно отъ укреплението Караколъ Нокта, отъ Чаталджанската укрепена позиция, — гл. Укрепление югозападно отъ Караколъ Нокта.

Черно море — 12, 19, 26, 48, 86, 87, 122, 125, 143, 144, 151, 164, 165, 167, 171, 172, 175, 179, 182, 184, 197, 201, 202, 205, 210, 212, 219, 223, 224, 225, 226, 232, 289, 314, 315, 316, 318, 326, 331, 332, 333, 347, 362, 373, 431, 437, 442, 443, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 457, 464, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 493, 508, 509, 512, 530, 531, 533, 534, 592, 593.

Четиржгълникъ, група крепости, въ Североизточна България, — Шуменъ, Варна, Силистра и Русе, — 174.

Чешликьой, чифл., югоизточно отъ гр. Чаталджа, — 147, 218, 233, 234, 245, 323, 416, 554.

Чешма южно отъ с. Фенеръ (северната), северно отъ гр. Силиврия, — 135.

Чешмекьой, село, северозападно отъ гр. Лозенградъ, въ Турция, — 529.

Чилингиръ, село, североизточно отъ гр. Чаталджа, — 122, 175.

Чингерли, село, въ Източна Тракия, югоизточно отъ гр. Люле Бургасъ, — 44.

Чифликьой, рѣка, презъ едноименното село, северно отъ гр. Чаталджа, — 158, 167.

Чифликьой, село, въ Източна Тракия, югоизточно отъ гр. Люле Бургасъ, — 7, 44, 45, 51, 52, 53, 57, 66, 68.

*) Ненанесено върху картата 1:126,000.

Чифликкьой, село, северно отъ гр. Чаталджа, — 124, 129, 130, 131, 150, 151, 155, 157, 158, 164, 199, 204, 211, 290, 302, 311, 313, 316, 317, 522, 523, 524, 565, 573, 591.

Чифликъ)* (безименъ) северно отъ *Ахмедъ Бей,* източно отъ Люле Бургасъ, — 19, 20.

*Чифликъ**)* (безименъ) *северно отъ южно отъ с. Уржуню, североизточно отъ гр. Чаталджа,* — 511,

Чифликъ югоизточно отъ с. Бълградъ, северно отъ гр. Чаталджа, — 152, 155, 591.

Чифликъ югозападно отъ с. Деленесъ, югозападно отъ гр. Чаталджа, — 145.

Чифликъ (Везиръ) *западно отъ ез. Деркосъ* — 289.

Чифликъ южно отъ с. Еврейнъ Секисъ, югоизточно отъ гр. Люле Бургасъ, — 51, 55.

Чифликъ на северъ отъ с. Лазаркьой, северно отъ гр. Чаталджа, — гл. Кулкьой, чифликъ.

Чифликъ югоизточно отъ гр. Чаталджа — гл. Лахонатий, чифликъ.

Чомлекъ Акъ Бунаръ (Акъ Бунаръ), село, североизточно отъ гр. Одринъ, въ Турция, — 38, 40, 41, 528, 530, 583, 585.

Чонгора, село, югоизточно отъ гр. Бунаръ Хисаръ, — 2, 19, 20, 23, 30, 46, 47, 63, 64, 529, 589.

Чорлу, градъ, въ Източна Тракия, до ж.-п. линия Одринъ—Цариградъ, — 4, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 29, 31, 32, 33, 36, 44, 45, 46, 47, 48, 51, 52, 53, 54, 55, 59, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 84 85, 86, 78, 88, 89, 90, 91, 92, 99, 101, 106, 108, 109, 110, 111, 122, 124, 135, 146, 160, 162, 233, 234, 439, 496, 504, 515, 516, 517, 518, 528, 531, 535, 538, 546, 547, 550, 554, 569, 570, 574, 575, 576, 578, 579, 580, 581,

Чорлу, ж.-п. станция, въ Източна Тракия, на ж.-п. линия София—Одринъ—Цариградъ, — 10, 13, 14, 55, 68, 70, 71, 75, 106, 124, 515, 516, 517, 528, 534, 535, 538, 542, 550.

Чорлу, рѣка, въ Източна Тракия, лѣвъ притокъ на р. Еркене, — 20, 54, 55, 68, 71, 72, 74, 76, 100, 514, 554.

Чувенли, село, въ Източна Тракия, югозападно отъ гр. Виза, — 15, 21, 60, 62, 64, 589.

Чукуръ Ченгелъ, село, източно отъ гр. Чорлу, — 88, 89, 91, 146, 528, 570.

*) **) Върху картата 1:126,000 не сж означени.

Ш.

Шайтанкьой, село, на Галиполския полуостровъ, югозападно отъ гр. Булаиръ, — 467.

Шайтанъ дере (Каджкьойска рѣка), рѣка, дѣсенъ притокъ на р. Кара су, северозападно отъ гр. Чаталджа, — 139, 147.

Шахпасъ, село, югоизточно отъ гр. Родосто, — 68.

Шириметъ, върхъ, на Странджа, планина, южно отъ гр. Мидия, — 78.

Шишли, предградие, на гр. Цариградъ, — 429, 430.

Шкодра, градъ, крепость въ Северна Албания, — 108, 177, 492.

Шосе Каристранъ—Чорлу — гл. Шосе Одринъ—Цариградъ.

Шосе Лозенградъ—Йено—Бунаръ Хисаръ—Виза—Странджа—Домусъ Дамлари — 2, 20, 21, 23, 27, 36, 60, 61, 62, 63, 78, 105, 120, 121, 125, 159, 520, 529, 539, 540, 541, 543, 544, 557, 565, 572, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594.

Шосе ж.-п. станция Муратли—гр. Родосто — 160, 161, 162.

Шосе Одринъ—Хавса—БабаЕски—Люле Бургасъ—Чорлу—Цариградъ — 17, 18, 36, 45, 51, 53, 54, 55, 56, 69, 70, 71, 73, 74, 76, 106, 110, 194, 224, 528, 553, 554.

Шосе, позиционно, задъ хребета на Чаталджанскитѣ укрепления, отъ ж.-п. станция Хадемкьой до Черно море, — 201.

Шосе Сарай—Чорлу — 59, 521.

Шосе гр. Странджа—ж.-п. ст. Синекли— 121, 159.

Шосе гр. Чаталджа—ж.-п. станция Чаталджа — 208, 571.

Шосе Чорлу—Сейменъ—Силиврия — 10, 14, 31, 32, 89, 92, 110.

Шосе Ямболъ—Казълъ Агачъ — 22.

Шуменъ, градъ, крепость въ Североизточна България, — 472, 532, 539.

Щ.

Щеренбергъ),* чифликъ, южно отъ ж.-п. станция Люле Бургасъ, — 3, 53, 54.

Ю.

Ювалия, село, въ Източна Тракия, югоизточно отъ гр. Виза, — 13, 15, 19, 20, 21, 35, 48, 59, 64, 65, 68, 82, 529.

*) Върху картата 1:126,000 не е означенъ.

Юлафли, село, въ Източна Тракия, североизточно отъ гр. Чорлу, до ж.-п. линия, — 16, 68, 71, 87, 92.

Юрукъ дере, рѣка, източно отъ гр. Люле Бургасъ, дѣсенъ притокъ на р. Еркене, — 55.

Юскюдаръ, село, северозападно отъ гр. Одринъ, въ Турция, — 584.

Юсуськьой, село, въ Източна Тракия, североизточно отъ гр. Чорлу, — 10, 54, 68, 69, 87, 89, 91, 92, 112, 515, 550, 579.

Ючъ Бунаръ, върхъ, на Странджа планина, северно отъ гр. Странджа, — 78.

Я.

Ябашликьой, село, югозападно отъ гр. Родосто, — 136.

Язикъ два клм. източно отъ с. Еникьой, северно отъ гр. Чаталджа, — 322.

Яйладжикъ, село, източно отъ гр. Казълъ Агачъ, въ България, — 529.

Яладжа, село, въ Източна Тракия, северно отъ гр. Силиврия, — 32, 54, 69, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 124, 135, 136, 137, 139, 140, 146, 149, 528.

Ялосъ, село, югозападно отъ гр. Чаталджа, до Мраморно море, — 135, 245, 416, 419.

Ямболъ, градъ, въ Южна България, на р. Тунджа, — 193.

Ямболъ, ж.-п. станция, въ Южна България, на ж.-п. линия София—Пловдивъ—Ст.-Загора—Бургасъ, — 22, 102, 103, 108, 440, 487, 500, 527, 528, 530, 532, 533, 534, 548, 569.

Яна, село, — гл. Йено, село.

Янина, градъ, крепость въ Южна Албания, — 177, 493, 505, 508.

Яопли, село, въ Източна Тракия, югоизточно отъ гр. Чорлу, — 31.

Ясойренъ, село, североизточно отъ гр. Чаталджа, — 36, 107, 122, 145, 175, 177, 197, 202, 223, 231, 265, 278, 289, 290, 291, 534.

Ятрусъ, село, северозападно отъ гр. Мидия, въ Странджа планина, — 26, 59.

Части и учреждения.

Българи.

Висши щабове и учреждения.

Двореца София — 109.

Правителство — гл. Разни.

Министерски съветъ — гл. Разни.

Народно събрание — гл. Разни.

Министерство на войната — 49, 102, 491, 532.

Министерство на външнитѣ работи и на вѣроизповѣданията — гл. Разни.

Министерство на финанситѣ — гл. Разни.

Щабъ на армията — 173.

Военно-историческа комисия при Щаба на армията — 335.

Главно интендантство при Министерството на войната — гл. Интендантски части и учреждения.

Действуваща армия, Щабъ, (Обща главна квартира, Българско главно командуване) — 3, 6, 7, 22, 24, 25, 26, 28, 29, 36, 39, 43, 45, 47, 48, 66, 67, 69, 77, 78, 86, 88, 102, 103, 106, 107, 108, 109, 123, 124, 125, 141, 143, 144, 146, 160, 165, 166, 169, 193, 194, 195, 196, 198, 199, 202, 209, 210, 225, 228, 229, 230, 262, 263, 324, 330, 331, 332, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 434, 435, 436, 439, 440, 449, 450, 453, 455, 456, 457, 465, 466, 467, 471, 472, 474, 485, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 494, 495, 497, 498, 499, 500, 508, 509, 512, 513, 514, 517, 519, 523, 530, 531, 533, 548, 568, 569, 588, 589.

Оперативенъ отдѣлъ отъ Щаба на действуващата армия — 22.

Оперативно отдѣление отъ Щаба на действуващата армия — 200, 225, 426, 427.

Управление на артилерията при Щаба на действуващата армия — гл. Артилерия.

Главно тилово управление — 50, 104, 440, 467, 517, 523, 530, 531, 532, 533, 534, 546.

Интендантство при Главното тилово управление — гл. Интендантски части и учреждения.

Сухопѫтно отдѣление при Главното тилово управление — 531.

Съединени армии (I и III армии, подъ началството на генералъ-лейтенантъ Димитриевъ Радко, командуващъ III армия), — 6, 7, 24, 25, 166, 168, 169, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 187, 188, 189, 194, 195, 198, 199, 200, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 212, 225, 226, 229, 230, 231, 232, 263, 264, 265, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 329, 330, 331, 332, 334, 335, 372, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 382, 392, 394, 396, 399, 417, 418, 420, 421, 422, 423, 424, 427, 428, 429, 430, 434, 435, 436, 438, 439, 440, 441, 442, 444, 446, 447, 448, 449, 450, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 463, 465, 467, 471, 472, 474, 484, 493, 496, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 508, 509, 527.

Съединени армии, Щабъ)*, — 194, 195, 199, 211, 226, 227, 231, 263, 316, 317, 318, 320, 321, 322, 323, 324, 331, 332, 367, 377, 378, 379, 396, 417, 420, 421, 423, 424, 427, 434, 435, 436, 446, 449, 450, 452, 453, 454, 455, 456, 466, 517, 568.

I армия — 2, 3, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 33, 34, 36, 37, 39, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 101, 102, 103, 104, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 122, 123, 124, 125, 126, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 163, 164, 165, 166, 168, 169, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 187, 188, 189, 190, 193, 194, 196, 197, 198, 199, 201, 202, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 221, 224, 225, 226, 230, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249 250, 251, 252, 253, 254, 255,

256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 265, 320, 321, 322, 323, 330, 332, 370, 375, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 433, 434, 437, 438, 439, 440, 441, 444, 445, 446, 447, 448, 453, 454, 455, 457, 458, 465, 466, 471, 474, 489, 490, 492, 493, 498, 499, 500, 501, 502, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 565, 568, 569, 570, 571, 574, 575, 576, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 608, 609, 610, 611, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 624, 625.

I армия, Щабъ, — 3, 28, 43, 44, 45, 51, 53, 66, 67, 68, 69, 86, 91, 101, 106, 108, 110, 111, 123, 124, 135, 136, 140, 146, 197, 199, 209, 213, 214, 215, 231, 262, 323, 417, 420, 421, 434, 437, 449, 450, 510, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 523, 524, 574, 610, 614, 615.

Тилово управление на I армия — 527, 596, 597.

II армия — 36, 37, 39, 102, 108, 124, 330, 458, 485, 489, 490, 493, 498, 501, 504, 505, 506, 508, 509, 510, 531, 548, 557, 570.

II армия, Щабъ, —

III армия — 2, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 33, 34, 36, 37, 39, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 51, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 107, 109, 112, 113, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 141, 144, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 164, 165, 166, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 187, 188, 189, 190, 193, 194, 196, 198, 199, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 219, 220, 221, 224, 225, 226, 227, 228, 230, 231, 233, 234, 252, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 314, 315, 316, 317, 318, 321, 322, 323, 324, 326, 327, 328, 329, 330, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 253, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 370, 371, 372, 373, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 417, 418, 420, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 431, 432, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 457, 458, 464, 465, 466, 467, 472, 474, 489, 490, 491, 492, 493, 498, 499, 500, 502, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 514, 517, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 572, 573, 574, 576, 577, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 596, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625.

III армия, Щабъ, — 2, 22, 29, 45, 62, 67, 77, 78, 81, 86, 93, 101, 102, 108, 116, 120, 123, 125, 129, 141, 144, 146, 151, 152, 157, 158, 159, 199, 219, 317, 320, 323, 372, 373, 375, 437, 501, 510, 519, 520, 521, 523, 524, 561, 562, 574, 577, 600, 601, 611, 618, 619.

Оперативно отдѣление при Щаба на III армия — 375, 421, 423, 437, 446, 447.

Оперативна секция при Щаба на III армия — 446.

Тилово управление на III армия — 93, 166, 527, 540, 545, 600, 601.

Българска западна армия (7-а Рилска и 2-а Тракийска дивизии и Македоно-Одринското опълчение и др.) — 330, 493.

Пехота.

Дивизии.

1-а Софийска дивизия — 3, 36, 43, 44, 45, 51, 55, 56, 66, 68, 71, 73, 74, 75, 76, 86, 88, 89, 91, 92, 101, 103, 105, 106, 109, 110, 112, 114, 115, 123, 135, 137, 138, 139, 140, 145, 146, 147, 149, 163, 168, 180, 181, 196, 198, 207, 208, 209, 213, 214, 215, 218, 219, 221, 224, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 249, 263, 278, 320, 321, 322, 323, 399, 403, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 425, 437, 456, 458, 464, 466, 504, 515, 516, 517, 518, 519, 527, 528, 530, 533, 534, 535, 536, 550, 551, 552, 555, 570, 571, 575, 579, 580, 593, 596, 597, 610, 614, 615.

1-а Софийска дивизия, Щабъ, — 2, 51, 68, 89, 110, 135, 138, 145, 147, 199, 419, 420, 433, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 596, 597, 610, 614, 615.

*) Съставенъ отъ персонала на Щаба на III армия.

*2-а Тракийска дивизия *)* — 49, 180, 181, 456, 458.

2-а Тракийска дивизия, Щабъ, —

3-а Балканска дивизия, — 2, 22, 25, 26, 27, 29, 36, 48, 50, 58, 59, 60, 62, 63, 67, 77, 78, 81, 82, 86, 93, 94, 95, 97, 98, 101, 102, 103, 104, 105, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 123, 124, 125, 129, 130, 131, 132, 133, 141, 144, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 164, 166, 167, 180, 181, 196, 198, 199, 203, 204, 205, 211, 219, 224, 226, 230, 231, 265, 278, 283, 284, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 329, 331, 332, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 385, 392, 395, 396, 417, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 431, 432, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 448, 449, 450, 452, 454, 455, 456, 457, 458, 464, 465, 466, 467. 468, 469, 470, 471, 524, 528, 529, 533, 534, 539, 540, 541, 544, 558, 564, 565, 566, 567, 568, 572, 574, 577, 583, 593, 600, 601, 602, 603, 611, 612, 618, 619, 620, 621.

3-а Балканска дивизия, Щабъ, — 26, 62, 81, 82, 93, 116, 118, 120, 125, 126, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 144, 150, 151, 152, 154, 155, 199, 204, 231, 290, 297, 352, 363, 371, 375, 380, 522, 523, 524, 600, 601, 611, 618, 619.

4-а Преславска дивизия — 2, 22, 23, 28, 36, 58, 59, 60, 64, 65, 66, 77, 78, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 93, 97, 98, 99, 101, 103, 104, 105, 113, 115, 116, 117, 118, 123, 125, 126, 127, 128, 129, 139, 141, 150, 152, 155, 156, 157, 164, 166, 167, 180, 181, 196, 198, 199, 201, 205, 206, 210, 211, 212, 213, 220, 224, 225, 226, 230, 231, 233, 319, 322, 323, 332, 372, 376, 378, 395, 396, 397, 424, 425, 434, 435, 437, 438, 439, 448, 455, 456, 458, 464, 465, 466, 518, 519, 521, 523, 524, 528, 529, 561, 562, 563, 564, 566, 567, 568, 572, 573, 574, 577, 583, 586, 588, 589, 590, 592, 593, 602, 603, 604, 605, 612, 620, 621, 622, 623.

4-а Преславска дивизия, Щабъ, — 77, 93, 104, 116, 117, 125, 126, 129, 150, 151, 157, 167, 199, 231, 372, 374, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 533, 534, 539, 541, 542, 543, 545, 557, 558, 602, 603, 612, 620, 621.

5-а Дунавска дивизия — 2, 22, 23, 26, 27. 46, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 66, 67, 77, 78, 79, 80, 81, 86, 93, 95, 96, 97, 102, 103, 104, 105, 115, 116, 118, 120, 121, 123, 125, 126, 132, 133, 134, 141, 150, 151, 152, 157, 158, 164, 166, 167, 180, 181, 196, 198, 199, 203, 205, 207, 210, 211, 224, 225, 226, 230, 231, 290, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 322, 323, 329, 331, 332, 333, 334, 371, 372, 373, 374, 376, 377, 378, 379, 421, 423, 424, 425, 432, 434, 435, 437, 438, 439, 440, 442, 443, 444, 446, 447, 448, 449, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 458, 464, 465, 466, 471, 519, 520, 524, 528, 529, 533, 534, 539, 541, 543, 544, 545, 558, 564, 565, 566, 567, 568, 572, 573, 574, 577, 591, 592, 593, 594, 604, 605, 606, 607, 612, 613, 622, 623.

5-а Дунавска дивизия, Щабъ, — 62, 77, 78, 81, 93, 97, 115, 116, 120, 121, 126, 132, 133, 134, 151, 157, 158, 199, 231, 317, 333, 371, 375, 379, 432, 519, 523, 524, 604, 605, 612, 622, 623.

6-а Бдинска дивизия)* — 2, 22, 23, 36, 46, 55, 59, 60, 65, 66, 68, 73, 77, 84, 85, 86, 88, 93, 97, 99, 100, 101, 103, 104, 105, 106, 108, 109, 110, 112, 113, 114, 116, 117, 123, 128, 135, 138, 139, 140, 145, 146 147, 148, 164, 168, 180, 181, 196, 198, 201, 207, 208, 213, 214, 215, 216, 217, 219, 221, 224, 227, 230, 232, 233, 234, 242, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 320, 321, 322, 323, 392, 395, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 413, 414, 415, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 425, 433, 436, 437, 440, 444, 445, 448, 456, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 504, 513, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 528, 529, 533, 534, 536, 537, 539, 552, 553, 554, 555, 570, 571, 575, 580, 581, 582, 583, 593, 596, 597, 598, 599, 610, 611, 614, 615, 616, 617.

6-а Бдинска дивизия, Щабъ, — 59, 77, 85, 93, 110, 114, 135, 139, 145, 148, 199, 247, 400, 408, 409, 420, 433, 515, 516, 517, 519, 520, 552, 553, 596, 597, 610, 614, 615.

7-а Рилска дивизия — 49, 108, 180, 181, 439, 456, 457, 458, 471, 472, 534.

7-а Рилска дивизия, Щабъ, —

8-а Тунджанска дивизия — 37, 458.

8-а Тунджанска дивизия, Щабъ, —

*9-а Плъвенска дивизия**)* — 25, 26, 27, 37, 38, 39, 48, 49, 50, 58, 86, 93, 101, 102, 103, 104, 105, 116, 118, 121, 122, 123, 126, 131, 134, 141, 151, 158, 159, 164, 166, 168, 180, 181, 196, 198, 199, 206, 210, 211, 212, 219,

*) Гл. Родопски и Хасковски отряди.

*) На 28-и октомврий 1912 год. дивизията премина въ състава на I армия.

**) На 26-и октомврий 1912 год. дивизията влѣзе въ състава на III армия.

220, 224, 226, 230, 231, 233, 253, 255, 260, 262, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 290, 319, 320, 322, 323, 324, 331, 332, 368, 373, 375, 376, 377, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 401, 408, 417, 418, 420, 422, 423, 424, 425, 432, 434, 436, 437, 438, 439, 444, 448, 450, 453, 454, 455, 456, 458, 464, 465, 466, 471, 522, 523, 524, 525, 529, 533, 534, 539, 542, 544, 545, 546, 557, 558, 559, 560, 561, 564, 565, 566, 567, 568, 572, 573, 574, 577, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 591, 593, 606, 607, 608, 609, 613, 622, 623, 624, 625.

9-а Плъвенска дивизия, Щабъ, — 37, 38, 105, 116, 126, 134, 151, 199, 207, 231, 264, 265, 266, 271, 272, 279, 288, 383, 387, 389, 391, 396, 397, 432, 523, 524, 606, 607, 613, 622, 623.

10-а сборна дивизия — 3, 28, 51, 56, 57, 66, 68, 76, 86, 88, 89, 91, 92, 101, 103, 105, 106, 109, 110, 114, 115, 123, 135, 139, 140, 145, 146, 149, 150, 160, 164, 168, 180, 181, 196, 198, 207, 209, 213, 214, 215, 218, 219, 221, 224, 230, 232, 233, 263, 323, 409, 420, 421, 425, 434, 448, 456, 458, 464, 466, 513, 515, 516, 517, 518, 519, 527, 528, 530, 533, 537, 538, 546, 547, 553, 554, 555, 570, 571, 575, 578, 579, 593, 598, 599, 600, 601, 611, 616, 617.

10-а сборна дивизия, Щабъ, — 51, 57, 68, 76, 92, 110, 115, 135, 140, 145, 199, 421, 434, 514, 515, 516, 517, 518, 538, 598, 599, 611, 616, 617.

11-а сборна дивизия, съставена отъ 3-а, 11-а, 12-а, 15-а, 23-а, 27-а, 28-а, 29-а, 30-а, 32-а, 35-а и 36-а допълняващи дружини и 15-а, 35-а, и 36-а опълченски дружини, първи призивъ, — 458, 559.

11-а сборна дивизия, Щабъ, —

Македоно-одринско опълчение—гл. Отряди.

Дивизионни области.

3-а Балканска дивизионна область — 528.

4-а Преславска дивизионна область — 528.

5-а Дунавска дивизионна область — 528.

6-а Бдинска дивизионна область — 528.

9-а Плъвенска дивизионна область — 453.

Отряди.

Родопски отрядъ (9-и, 27-и и 39-и полкове, десеть планински и три полски батареи) — 49, 108, 180, 181.

Хасковски (Кърджалиски) отрядъ (2./2. бригада), съставенъ отъ 28-и Стремски полкъ, 1-а и 2-а дружини отъ 40-и полкъ и 1-о и 3-о отдѣления отъ 3-и с. с. артилерийски полкъ*) — шесть дружини и три с. с. батареи, — 26. 36, 37, 39, 40, 41, 51, 88, 103, 106, 108, 109, 110, 111, 124, 135, 136, 160, 161, 162, 163, 164, 180, 181, 224, 458, 530, 546.

Македоно-одринско опълчение — Айроболски отрядъ — (1-а Дебърска, 2-а Скопска, 3-а Солунска и 4-а Битолска македоно-одрински дружини — 1-а македоно-одринска бригада, две роти и две картечници отъ 28-и Стремски полкъ и два ескадрона отъ 9-и коненъ полкъ) — 88, 124, 146, 534, 538.

Странично прикритие (северно, лѣво) *на III армия,* съставено отъ 2-и Искърски полкъ, 5./1. не с. с. батарея и по единъ взводъ отъ 8-и и 9-и конни полкове, — 150, 151, 164, 167, 210, 314, 315, 316, 325. 326, 332, 333, 334, 373, 431, 442, 443, 444, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 455, 459, 524,

*Странично прикритие***) (отрядъ) (дѣсно), южно) *на I армия* (при с. Арнауткьой), съставено отъ 1-а, 3-а и 4-а дружини отъ 48-и полкъ, 1./3. с. с. и 6./10. не с. с. полски батареи, — 163, 168, 210, 213, 214, 215, 218, 219, 224, 233, 234, 243, 244, 245, 246, 263, 321, 323, 416, 417, 418, 419, 421, 422, 443, 445, 446, 450, 453, 454, 455, 463, 554.

Айроболски отрядъ (1-а Дебърска, 2-а Скопска, 3-а Солунска и 4-а Битолска македоно-одрински дружини — 1-а македоно-одринска бригада — две роти и две картечници отъ 28-и Стремски полкъ и два ескадрона отъ 9-и коненъ полкъ — 453, 472.

Бригади.

1-а бригада отъ 1-а Софийска дивизия — 3, 51, 55, 56, 66, 68, 71, 73, 74, 75, 89, 91, 92, 101, 109, 112, 123, 135, 136, 137, 140, 147, 208, 209, 218, 243, 244, 411, 433, 596, 597, 610, 614, 615.

1-а бригада отъ 1-а Софийска дивизия, Щабъ, — 596, 597, 610, 614, 615.

2-а бригада отъ 1-а Софийска дивизия — 3, 51, 55, 56, 66, 68, 71, 74, 75, 76, 89, 91, 92, 101, 109, 112, 123, 135, 137, 138, 140, 147, 148, 208, 209, 218, 224, 234, 235, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 407, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 433, 515, 596, 597, 610, 614, 615.

*) 3-о с. с. отдѣление остана временно при сръбската Тимошка дивизия, срещу Северозападния секторъ на Одринъ, а после догони отряда.

**) До 3-и ноември е отъ 1-а Софийска дивизия.

2-а бригада отъ 1-а Софийска дивизия, Щабъ, — 596, 597, 610, 614, 615.

1-а бригада отъ 2-а Тракийска дивизия — гл. Родопски отрядъ.

2-а бригада отъ 2-а Тракийска дивизия — гл. Хасковски отрядъ.

3-а брагада отъ 2-а Тракийска дивизия — гл. Родопски отрядъ.

1-а бригада отъ 3-а Балканска дивизия — 1, 2, 22, 23, 27, 28, 48, 59, 60, 61, 62, 67, 77, 78, 79, 86, 93, 94, 95, 96, 101, 102, 115, 118, 119, 123, 129, 130, 132, 141, 151, 152, 153, 154, 155, 167, 201, 204, 205, 224, 290, 293, 297, 298, 300, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 317, 318, 319, 321, 331, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 343, 345, 346, 363, 371, 372, 373, 374, 377, 380, 381, 426, 431, 434, 435, 464, 539, 566, 567, 568, 572, 593, 600, 601, 611, 618, 619.

1-а бригада отъ 3-а Балканска дивизия, Щабъ, — 152, 155, 290, 600, 601, 611, 618, 619.

2-а брагада отъ 3-а Балканска дивизия — 2, 23, 27, 28, 29, 48, 59, 62, 63, 67, 77, 81, 82, 86, 93, 94, 95, 98, 102, 104, 115, 118, 119, 123, 129, 131, 132, 141, 151, 152, 153, 155, 167, 204, 205, 224, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 308, 314, 317, 319, 321, 322, 335, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 380, 381, 422, 423, 425, 426, 431, 432, 434, 435, 436, 539, 566, 567, 568, 572, 600, 601, 612, 618, 619.

2-а бригада отъ 3-а Балканска дивизия, Щабъ, — 152, 154, 290, 293, 297, 299, 345, 346, 352, 525, 600, 601, 617, 618, 619.

3-а бригада отъ 3-а Балканска дивизия — 2, 25, 27, 28, 29, 62, 67, 77, 81, 82, 86, 93, 94, 95, 96, 98, 102, 115, 118, 119, 123, 129, 132, 141, 152, 153, 155, 167, 204, 205, 224, 290, 313, 314, 317, 318, 342, 373, 374, 375, 376, 426, 431, 464, 525, 539, 566, 567, 568, 572, 602, 603, 612, 618, 619.

3-а бригада отъ 3-а Балканска дивизия, Щабъ, — 152, 290, 602, 603, 612.

1-а бригада отъ 4-а Преславска дивизия — 2, 64, 65, 66, 82, 83, 86, 97, 98, 99, 101, 116, 117, 123, 126, 127, 129, 141, 156, 157, 166, 167, 206, 207, 211, 220, 221, 224, 231, 265, 322, 395, 396, 425, 437, 524, 525, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 602, 603, 612, 620, 621.

1-а бригада отъ 4-а Преславска дивизия, Щабъ, — 602, 603, 612, 620, 621.

2-а бригада отъ 4-а Преславска дивизия — 2, 64, 65, 66, 82, 84, 86, 97, 98, 99, 101, 116, 117, 123, 125, 126, 127, 128, 129, 134, 139, 141, 156, 157, 167, 199, 206, 212, 225, 231, 319, 322, 332, 372, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 391, 392, 393, 394, 395, 421, 423, 424, 425, 432, 438, 448, 454, 464, 525, 566, 567, 568, 602, 603, 612, 620, 621.

2-а бригада отъ 4-а Преславска дивизия, Щабъ, — 602, 603, 612, 620, 621.

3-а бригада отъ 4-а Преславска дивизия — 2, 64, 66, 82, 83, 86, 97, 99, 101, 116, 117, 123, 126, 129, 141, 156, 157, 167, 206, 225, 231, 319, 397, 425, 427, 432, 468, 525, 566, 567, 568, 590, 604, 605, 612, 620, 621.

3-а бригада отъ 4-а Преславска дивизия, Щабъ, — 604, 605, 612, 620, 621.

1-а бригада отъ 5-а Дунавска дивизия — 2, 22, 23, 59, 60, 61, 62, 66, 67, 78, 80, 86, 95, 96, 97, 102, 115, 120, 121, 123, 132, 141, 150, 157, 167, 207, 211, 331, 332, 333, 373, 376, 378, 431, 442, 443, 448, 449, 451, 452, 453, 465, 566, 567, 568, 572, 573, 593, 594, 604, 605, 612, 622, 623.

1-а бригада отъ 5-а Дунавска дивизия, Щабъ, — 120, 334, 452, 604, 605, 612, 622, 623.

2-а бригада отъ 5-а Дунавска дивизия — 2, 22, 23, 59, 60, 61, 66, 67, 78, 80, 86, 96, 97, 102, 115, 120, 121, 123, 132, 133, 141, 150, 151, 157, 164, 167, 207, 211, 225, 231, 302, 316, 317, 318, 319, 320, 322, 332, 335, 371, 372, 373, 374, 375, 421, 431, 464, 465, 525, 566, 567, 568, 572, 573, 604, 605, 612, 622, 623.

2-а бригада отъ 5-а Дунавска дивизия, Щабъ, — 604, 605, 612, 622, 423.

3-а бригада отъ 5-а Дунавска дивизия — 2, 23, 59, 60, 61, 62, 66, 67, 78, 79, 86, 96, 97, 102, 115, 120, 121, 123, 132, 133, 141, 157, 164, 167, 211, 225, 231, 315, 316, 317, 318, 322, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 421, 427, 465, 525, 566, 567, 568, 572, 573, 604, 605, 613, 622, 623.

3-а бригада отъ 5-а Дунавска дивизия, Щабъ, — 432, 519, 604, 605, 613, 622, 623.

1-а бригада отъ 6-а Бдинска дивизия — 59, 65, 66, 77, 84, 85, 86, 99, 100, 110, 113, 123, 135, 138, 139, 140, 147, 148, 208, 216, 217, 224, 246, 247, 249, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 400, 401, 402, 407, 408, 409, 410, 419, 433, 444, 445, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 467, 468, 469, 470, 471, 571, 596, 597, 610, 614, 615.

1-а бригада отъ 6-а Бдинска дивизия, Щабъ, — 469, 596, 597, 610, 614, 615.

2-а бригада отъ 6-а Бдинска дивизия — 59, 65, 66, 77, 84, 85, 86, 99, 100, 110, 113, 114, 123, 135, 137, 138, 140, 148, 201, 208, 215, 216, 217, 224, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 255, 260, 261, 262, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 419, 433, 444, 518, 571, 598, 599, 610, 614, 615, 616, 617.

2-а бригада отъ 6-а Бдинска дивизия, Щабъ, — 84, 598, 599, 610, 614, 615.

1-а бригада отъ 7-а Рилска дивизия —

2-а бригада отъ 7-а Рилска дивизия —

3-а бригада отъ 7-а Рилска дивизия —

1-а бригада отъ 8-а Тунджанска дивизия —

2-а бригада отъ 8-а Тунджанска дивизия — 37, 38.

3-а бригада отъ 8-а Тунджанска дивизия —

1-а бригада отъ 9-а Плъвенска дивизия — 25, 26, 37, 38, 39, 49, 101, 105, 122, 123, 134, 141, 159, 168, 199, 206, 207, 211, 220, 224, 265, 266, 272, 273, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 320, 331, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 396, 397, 398, 424, 432, 524, 545, 546, 559, 566, 567, 568, 583, 584, 606, 607, 613, 622, 623.

1-а бригада отъ 9-а Плъвенска дивизия, Щабъ, — 38, 105, 206, 279, 387, 388, 390, 606, 607, 613.

2-а бригада отъ 9-а Плъвенска дивизия — 25, 26, 36, 37, 38, 39, 49, 101, 105, 122, 123, 134, 141, 159, 168, 206, 207, 211, 212, 220, 224, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 285, 286, 287, 288, 320, 331, 381, 382, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 432, 523, 524, 525, 545, 546, 559, 566, 567, 568, 584, 588, 606, 607, 613, 624, 625.

2-а бригада отъ 9-а Плъвенска дивизия, Щабъ, — 105, 168, 207, 544, 561, 606, 607, 613.

3-а бригада отъ 9-а Плъвенска дивизия — 37, 458, 583.

3-а бригада отъ 9-а Плъвенска дивизия, Щабъ, —

1-а бригада отъ 10-а сборна дивизия — 3, 51, 56, 57, 66, 76, 89, 92, 101, 114, 115, 123, 135, 139, 140, 145, 149, 150, 168, 209, 219, 224, 233, 263, 323, 417, 420, 421, 425, 434, 598, 599, 611, 616, 617.

1-а бригада отъ 10-а сборна дивизия, Щабъ, — 598, 599, 611, 616, 617.

2-а бригада отъ 10-а сборна дивизия — 3, 51, 56, 57, 66, 76, 89, 92, 101, 114, 115, 123, 135, 139, 140, 145, 149, 150, 168, 209, 213, 218, 219, 598, 599, 611, 616, 617.

2-а бригада отъ 10-а сборна дивизия, Щабъ, — 598, 599, 611, 616, 617.

1-а бригада отъ 11-а сборна дивизия —

2-а бригада отъ 11-а сборна дивизия —

Македоно-одринска бригада — 102.

Гарнизони.

Гарнизонъ на гр. БабаЕски (. . . . .) — 88, 146.

Гарнизонъ на гр. Ерегли (2 дружини и 2 картечници отъ 40-и полкъ и 1 с. с. батарея) — 219, 224.

Гарнизонъ на гр. Лозенградъ (2./33. дружина, 6./1. не с. с. батарея и 9-и не с. с. артилер. полкъ) 266, 324, 436, 449.

Гарнизонъ на гр. Люле Бургасъ (две роти отъ 28-а допълняваща дружина) — 88, 146, 530.

Гарнизонъ на с. Мандра, южно отъ гр. БабаЕски (. . . . .) — 88.

Гарнизонъ на гр. Мидия (3./5. и 4./5. дружини, 1-а опълченска дружина отъ 18-о полково окржжие, 10-а гранична дружина, доброволцитѣ на подпоручицитѣ Герджиковъ и Яновъ и 4./1. не с. с. полска батарея) — 210, 449, 455, 594.

Гарнизонъ на с. Подима, на Черно море, югоизточно отъ гр. Мидия, (6./2. и 7./2. роти) — 210, 225, 314, 332, 333, 334, 431, 442, 449.

Гарнизонъ (отрядъ) *на гр. Родосто* (1½ дружини и 2 картечници отъ 28-и Стремски полкъ и 1-а батарея отъ 3-и с. с. артилер. полкъ) — 224, 449, 453, 455, 465, 466.

Гарнизонъ на гр. Силиврия (. . . . .) — 169, 210, 21°, 263.

Гарнизонъ на гр. Чорлу (две роти отъ 28 а допълняваща дружина) — 146.

Полкове.

1-и Софийски полкъ — 75, 91, 112, 137, 138, 147, 168, 208, 218, 224, 235, 238, 243, 244, 263, 416, 433, 456, 498, 499, 550, 552, 555, 556, 596, 597, 610, 614, 615.

*2-и Искърски полкъ *)* — 62, 80, 96, 115, 120, 121, 123, 125, 130, 132, 133, 141, 150, 151, 164, 167, 207, 219, 224, 225, 231, 306, 314, 315, 316, 332, 333, 334, 374, 375, 376, 378, 379, 423, 431, 434, 442, 443, 446, 451, 452, 453, 456, 465, 498, 499, 543, 544, 564, 592, 593, 604, 605, 612, 622, 623.

*) 6./2. и 7./2. роти сж въ с. Подима, на Черно море.

2-и Искърски полкъ, Щабъ, — 314.

3-и Бдински полкъ — 113, 139, 148, 217, 246, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 400, 401, 407, 409, 410, 433, 456, 460, 467, 468, 469, 470, 471, 498, 499, 555, 556, 580, 581, 596, 597, 614, 615.

4-и Плѣвенски полкъ — 38, 39, 101, 105, 134, 206, 220, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 318, 320, 331, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 395, 396, 397, 423, 425, 432, 436, 453, 456, 498, 499, 545, 546, 559, 560, 561, 583, 585, 586, 606, 607, 613, 622, 623.

*5-и Дунавски полкъ***) — 61, 80, 93, 95, 96, 102, 113, 115, 123, 133, 141, 164, 167, 207, 219, 225, 316, 332, 333, 334, 374, 375, 378, 423, 431, 434, 439, 443, 446, 449, 451, 452, 453, 456, 465, 498, 499, 533, 543, 544, 564, 565, 593, 594, 604, 605, 610, 612, 622, 623.

6-и Търновски полкъ — 75, 91, 112, 137, 138, 147, 208, 209, 218, 224, 234, 235, 236, 237, 238, 240, 410, 411, 416, 433, 456, 498, 499, 550, 552, 555, 556, 596, 597, 610, 614, 615.

7-и Преславски полкъ — 84, 98, 127, 156, 167, 265, 287, 383, 384, 387, 389, 390, 396, 425, 432, 456, 498, 499, 541, 542, 563, 602, 603, 612, 620, 621.

8-и Приморски полкъ—65, 99, 127, 128, 156, 167, 375, 438, 454, 456, 498, 499, 541, 542, 564, 577, 602, 603, 612, 620, 621.

9-и Пловдивски полкъ —

10-и Родопски полкъ —

11-и Сливенски полкъ — 28, 59, 60, 61, 67, 77, 78, 79, 86, 93, 94, 101, 102, 115, 118, 119, 120, 121, 125, 129, 130, 131, 132, 153, 167, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 314, 318, 319, 321, 335, 336, 337, 338, 340, 372, 379, 380, 426, 431, 456, 498, 499, 541, 577, 600, 601, 611, 618, 619.

12-и Балкански полкъ —

13-и Рилски полкъ —

14-и Македонски полкъ —

15-и Ломски полкъ — 139, 148, 217, 246, 252, 253, 254, 256, 259, 260, 392, 393, 400, 401, 402, 407, 409, 410, 433, 444, 445, 456, 459, 460, 461, 498, 499, 537, 555, 556, 580, 582, 596, 597, 610, 614, 615.

16-и Ловчански полкъ — 57, 92, 149, 150, 213, 219, 263, 456, 498, 499, 554, 555, 598, 599, 611, 616, 617.

17-и Доростолски полкъ — 38, 39, 101, 105, 134, 168, 206, 220, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 285, 286, 287, 331, 382, 383, 386, 387, 388, 389, 390, 395, 396, 423, 425, 432, 453, 456, 498, 499, 545, 546, 559, 560, 561, 583, 585, 586, 606, 607, 613, 622, 623.

18-и Етърски полкъ — 96, 133, 158, 167, 207, 306, 307, 310, 318, 335, 337, 338, 339, 340, 375, 456, 498, 499, 543, 544, 564, 565, 573, 604, 605, 612, 622, 623.

19-и Шуменски полкъ — 83, 98, 127, 156, 221, 265, 272, 273, 287, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 425, 432, 456, 498, 499, 541, 542, 563, 602, 603, 612, 620, 621.

20-и Добруджански полкъ — 96, 121, 133, 158, 167, 207, 375, 456, 498, 499, 543, 544, 564, 565, 573, 604, 605, 612, 622, 623.

21-и Срѣдногорски полкъ —

22-и Тракийски полкъ —

23-и Шипчански полкъ —

24-и Черноморски полкъ — 59, 60, 61, 67, 79, 86, 94, 95, 96, 102, 118, 119, 120, 129, 130, 131, 132, 153, 298, 302, 303, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 318, 321, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 372, 379, 426, 431, 456, 498, 499, 541, 600, 601, 611, 618, 619.

25-и Драгомански полкъ — 57, 92, 149, 150, 209, 213, 219, 263, 456, 498, 499, 555, 556, 598, 599, 611, 616, 617.

26-и Пернишки полкъ —

27-и Чепински полкъ —

28-и Стремски полкъ — (отъ Хасковския отрядъ) — 39, 40, 41, 51, 88, 103, 136, 160, 161, 162, 472.

29-и Ямболски полкъ — 27, 62, 63, 95, 104, 105, 118, 119, 131, 132, 154, 155, 205, 291, 293, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 314, 319, 321, 325, 326, 331, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 371, 372, 373, 375, 379, 380, 381, 425, 426, 435, 436, 456, 498, 499, 541, 600, 601, 612, 618, 619.

30-и Шейновски полкъ —

31-и Варненски полкъ — 65, 84, 117, 127, 128, 375, 438, 456, 498, 499, 541, 542, 564, 602, 603, 612, 620, 621.

*32-и Загорски полкъ**) — 27, 62, 63, 95, 104, 105, 118, 119, 131, 132, 154, 155, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 297, 299, 300, 302,

**) Полкътъ съ 1./1. с. с. планинска и 4./1. не с. с. полска батареи е въ гр. Мидия; на 4-и ноември 1-а и 2-а дружини съ планинската батарея заминаха за село Караджакьой.

*) 14-а и 15-а роти на 5-и ноември 1912 год. действуваха съ 29-и Ямболски полкъ, а 5-а рота бѣ при Щаба на Съединенитѣ армии.

313, 314, 319, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 348, 353, 354, 355, 356, 361, 363, 368, 372, 373, 379, 381, 384, 426, 436, 456, 498, 499, 541, 600, 601, 612, 618, 619.

33-и Свищовски полкъ)* — 38, 105, 134, 159, 168, 207, 208, 212, 220, 252, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 276, 287, 324, 331, 391, 392, 393, 394, 395, 397, 425, 432, 436, 453, 456, 498, 499, 545, 546, 559, 560, 561, 587, 588, 606, 607, 613, 624, 625.

34-и Троянски полкъ — 38, 105, 134, 159, 168, 207, 208, 212, 220, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 286, 287, 331, 382, 388, 391, 392, 393, 394, 395, 397, 425, 432, 453, 456, 498, 499, 545, 546, 559, 560, 561, 587, 588, 606, 607, 613, 624, 625.

35-и Врачански полкъ — 65, 66, 85, 100, 113, 114, 138, 148, 217, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 409, 410, 433, 456, 498, 499, 555, 556, 580, 582, 598, 599, 610, 614, 615.

36-и Козлудуйски полкъ — 65, 66, 85, 99, 100, 113, 114, 138, 148, 217, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 409, 410, 433, 444, 456, 498, 499, 555, 556, 580, 582, 598, 599, 610, 616, 617.

*37-и полкъ**)* — 51, 52, 53, 55, 56, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 76, 91, 92, 111, 112, 138, 147, 208, 218, 224, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 411, 412, 413, 414, 415, 433, 456, 498, 499, 550, 552, 555, 556, 596, 597, 610, 614, 615.

38-и полкъ — 55, 56, 75, 76, 91, 92, 112, 138, 147, 208, 209, 218, 224, 238, 242, 243, 244, 411, 412, 413, 414, 415, 433, 456, 498, 499, 550, 552, 555, 556, 596, 597, 610, 614, 615.

39-и полкъ —

40-и полкъ (отъ Хасковския отрядъ) — 39, 40, 41, 88, 103, 160, 161, 162, 163.

41-и полкъ — 27, 28, 63, 94, 95, 96, 119, 130, 131, 132, 152, 155, 167, 205, 290, 294, 302, 313, 314, 342, 346, 355, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 364, 365, 366, 368, 374, 375, 376, 379, 381, 423, 431, 432, 456, 498, 499, 541, 602, 603, 612, 618, 619.

42-и полкъ — 27, 28, 63, 95, 96, 119, 120, 130, 131, 132, 152, 155, 167, 205, 290, 299, 300, 313, 314, 342, 345, 346, 347, 348, 352, 355, 356, 357, 360, 361, 362, 363, 371, 372, 374, 376, 379, 431, 432, 456, 498, 499, 541, 602, 603, 612, 618, 619.

43-и полкъ — 64, 65, 83, 99, 128, 129, 167, 212, 396, 397, 425, 432, 456, 498, 499, 541, 542, 564, 604, 605, 612, 620, 621.

44-и полкъ — 64, 65, 83, 99, 117, 156, 167, 212, 396, 397, 425, 432, 436, 456, 468, 469, 498, 499, 541, 542, 564, 604, 605, 612, 620, 621.

45-и полкъ — 61, 79, 96, 97, 121, 133, 158, 375, 378, 379, 432, 456, 465, 498, 499, 543, 544, 559, 564, 573, 604, 605, 612, 622, 623.

46-и полкъ — 61, 79, 96, 97, 121, 132, 133, 157, 158, 333, 375, 378, 379, 432, 449, 452, 456, 465, 498, 499, 543, 544, 559, 564, 573, 604, 605, 612, 622, 623.

47-и полкъ — 92, 115, 209, 213, 218, 219, 221, 224, 233, 246, 247, 261, 323, 407, 408, 410, 417, 433, 456, 471, 498, 499, 554, 555, 556, 598, 599, 611, 616, 617.

48-и полкъ)* — 57, 92, 115, 209, 213, 218, 219, 224, 233, 244, 245, 321, 323, 4'6, 417, 419, 421, 433, 454, 456, 463, 498, 499, 554, 555, 556, 571, 598, 599, 611, 616, 617.

49-и полкъ —

50-и полкъ —

51-и полкъ —

52-и полкъ —

53-и полкъ — 559.

54-и полкъ — 559

Дружини.

*1./5. дружина**)* — 332, 333, 334.

*2./5. дружина**)* — 332, 333, 334.

2./33. дружина е гарнизонъ на гр. Лозенградъ — 266, 324, 436.

*2./48. дружина***)* — 146.

Роти.

*14./32. рота****)* — 365.

*15./32. рота****)* — 365.

*) 2-а дружина съ 6./1. не с. с. батарея е въ гр. Лозенградъ.

**) 4-а дружина съ 3./4. с. с. батарея презъ маршъ-маневъра до 28-и октомврий 1912 г. е съ Конната дивизия.

*) 1-а, 3-а и 4-а дружини съ 1./3. с. с. и 6./10. не с. с. батареи сж странично прикритие срещу моста при Бююкъ Чекмедже; 2-а дружина е къмъ БабаЕски, охрана на ж.-п. линия.

**) Съ 1./1. планинска батарея на 4-и XI. заминаха отъ гр. Мидия за с. Караджакьой, а 3-а и 4-а дружини съ 4./1. не с. с. полска батарея останаха въ града.

***) До 1-и XI. дружината охранява ж.-п. линия и градове отъ Павлово до Люле Бургасъ, а отъ тая дата е въ походъ къмъ полка си, при Чаталджа.

****) На 5-и ноемврий 1912 г. действуватъ съ 29-и Ямболски полкъ.

Картечни роти.

Картечна рота на 2-и Искърски полкъ — 442.

Картечна рота на 4-и Плъвенски полкъ — 386, 387.

Картечна рота на 6-и Търновски полкъ — 416.

Картечна рота на 15-и Ломски полкъ — 401, 402.

Картечна рота на 18-и Етърски полкъ — 339.

Картечна рота на 24-и Черноморски полкъ — 338, 339, 340.

Картечна рота на 29-и Ямболски полкъ — 346, 351, 352, 354, 356, 357, 359, 360, 436.

Картечна рота на 32-и Загорски полкъ — 365.

Картечна рота на 33-и Свищовски полкъ — 393, 395.

Картечна рота на 34-и Троянски полкъ — 395.

Картечна рота на 35-и Врачански полкъ — 402.

Картечна рота на 36-и Козлудуйски полкъ — 402.

Картечна рота на 38-и полкъ — 414.

Картечна рота на 47-и полкъ — 410.

Допълняващи дружини.

1-а допълняваща дружина — 168.

2-а допълняваща дружина — 334, 442, 451.

7-а допълняваща дружина — 472.

8-а допълняваща дружина — 472.

20-а допълняваща дружина — 440, 471.

28-а допълняваща дружина — 146, 538.

31-а допълняваща дружина — 472.

Опълченски дружини.

1-а опълченска дружина отъ 18-о полково военно окржжие, I призивъ, — 26, 60, 93, 96, 219, 439, 449, 608, 609, 624, 625.

Опълченски дружини (шесть) *отъ Варненския отбранителенъ участъкъ* — 473.

Опълченски дружини (петь) *отъ Бургазския отбранителенъ участъкъ* — 473.

Опълченски роти и взводове.

Две опълченски роти при 9-а Плъвенска дивизия — 545, 546.

Опълченски взводъ по охрана на ж.-п. линия между ж.-п. станции Павлово и Сеидлеръ — 530.

Гранични дружини.

10-а гранична (опълченска) *дружина* — 2, 23, 25, 46, 48, 59, 60, 96, 219, 449, 608, 609, 624, 625.

10-а гранична дружина, Щабъ, — 609.

Доброволци.

Доброволцитъ на подпоручикъ о. з. Аяновъ Димитъръ — 93, 96, 219, 249.

Доброволцитъ на подпоручикъ о. з. Мих. Ив. Герджиковъ — 48, 59, 60, 93, 96, 219, 449, 608, 609, 624, 625.

Македоно-одрински дружини.

Дебърска дружина отъ Македоно-одринското опълчение — 538.

Стражарски роти и пехотни взводове.

1-а армейска стражарска пехотна рота— 596, 597.

3-а армейска стражарска пехотна рота— 600, 601.

1-и дивизионенъ стражарски пехотенъ взводъ — 596, 597, 614, 615.

3-и дивизионенъ стражарски пехотенъ взводъ — 602, 603, 618, 619.

4-и дивизионенъ стражарски пехотенъ взводъ — 604, 605, 620, 621.

5-и дивизионенъ стражарски пехотенъ взводъ — 606, 607, 622, 623.

6-и дивизионенъ стражарски пехотенъ взводъ — 598, 599, 616, 617.

9-и дивизионенъ стражарски пехотенъ взводъ — 608, 609, 624, 625.

10-и дивизионенъ стражарски пехотенъ взводъ — 600, 601, 616, 617.

Конница.

Дивизии.

Конна дивизия)* — 3, 22, 23, 25, 26, 29, 43, 44, 48, 51, 52, 53, 54, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 101, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 122, 124, 135,

*) Отъ 26-и октомврий 1912 год. командирътъ на 1-а конна бригада — полковникъ Салл›башевъ Петъръ — заедно съ Щаба на бригадата бѣ изпратенъ къмъ Айроболъ съ 7-и и 9-и конни полкове, а 1-и, 2-и и 4-и конни полкове останаха подчинени на командира на 2-а бригада — полковникъ Данаиловъ Стоянъ. При последната остана и Щабътъ на Конната дивизия.

136, 140, 145, 161, 164, 169, 180, 181, 209, 213, 225, 231, 233, 234, 323, 399, 421, 425, 434, 467, 530, 546, 547, 548, 575, 600, 601, 611, 613, 614, 615, 618, 619.

Конна дивизия, Щабъ, — 29, 53, 69, 135, 233, 234, 547, 600, 601, 611, 618, 619.

Бригади.

1-а конна бригада (до 26-и октомврий е съставена отъ 1-и, 2-и и 4-и, а отъ тая дата насетне — отъ 7-и и 9-и конни полкове) — 3, 7, 29, 44, 45, 47, 52, 53, 66, 70, 72, 88, 89, 90, 101, 110, 111, 160, 181, 449, 530, 600, 601, 611, 618, 619.

1-а конна бригада, Щабъ, — 600, 601, 611.

2-а конна бригада (до 26-и октомврий е съставена отъ 7-и и 9-и, а отъ тая дата насетне — отъ 1-и, 2-и и 4-и конни полкове) — 3, 52, 53, 66, 69, 70, 72, 89, 90, 101, 180, 181, 234, 574, 575.

2-а конна бригада, Щабъ, — 135.

3-а конна бригада —

Полкове.

1-и коненъ полкъ — 3, 69, 73, 89, 90, 110, 111, 135, 136, 233, 234, 600, 601, 611, 618, 619.

2-и коненъ полкъ — 3, 52, 53, 54, 69, 72, 73, 90, 110, 111, 135, 136, 233, 234, 600, 601, 611, 618, 619.

4-и коненъ полкъ — 3, 69, 70, 71, 73, 89, 90, 110, 111, 233, 234, 574, 575, 600, 601, 611, 618, 619.

5-и коненъ полкъ —

6-и коненп полкъ —

7-и коненъ полкъ) **\)* — 3, 52, 53, 69, 71, 72, 73, 88, 89, 90, 162.

*8-и коненъ полкъ**)* — 60, 61, 64, 65, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 96, 97, 99, 113, 116, 117, 119, 125, 127, 128, 130, 132, 151, 154, 333, 335, 374, 519, 604, 605, 613, 624, 625.

*9-и коненъ полкъ***)* — 3, 52, 53, 69, 71, 73, 88, 89, 90, 151, 333.

10-и коненъ полкъ — 3, 51, 54, 55, 56, 66, 68, 70, 71, 74, 86, 88, 89, 90, 91, 101, 106, 107, 109, 110, 111, 112, 122, 134, 136, 139, 140, 145, 146, 169, 209, 213, 224, 233. 234, 244, 245, 246, 263, 323, 399, 400, 406, 418, 421, 434, 513, 600, 601, 611, 618, 619.

Стражарски ескадрони и конни взводове.

1-и армейски стражарски ескадронъ — 596, 597.

3-и армейски стражарски ескадронъ — 600, 601.

1-и дивизионенъ стражарски коненъ взводъ — 596, 597, 614, 615.

3-и дивизионенъ стражарски коненъ взводъ 602, 603, 618, 619,

4-и дивизионенъ стражарски коненъ взводъ — 604, 605, 622, 623.

5-и дивизионенъ стражарски коненъ взводъ — 606, 607, 622, 623.

6-и дивизионенъ стражарски коненъ взводъ — 598, 599, 616, 617.

9-и дивизионенъ стражарски коненъ взводъ — 608, 609, 624, 625.

10-и дивизионенъ стражарски коненъ взводъ — 600, 601, 616, 617.

Артилерия.

Висши щабове и учреждения.

Управление на артилерията при Щаба на действуващата армия — 200, 225, 568.

Полска скорострелна.

1-и с. с. артилерийски полкъ — 61, 62, 79, 80, 96, 103, 104, 115, 121, 126, 132, 133, 150, 151, 157, 158, 167, 199, 203, 205, 231, 291, 293, 294, 297, 299, 300, 301, 302, 308, 310, 311, 312, 313, 316, 317, 318, 319, 321, 322, 329, 334, 335, 339, 341, 342, 343, 344, 351, 352, 355, 358, 359, 360, 362, 368, 369, 372, 376, 377, 380, 381, 421, 425, 428, 431, 432, 435, 436, 440, 452, 453, 455, 464, 465, 525, 564, 565, 566, 567, 568, 606, 607, 612, 622, 623.

2-и с. с. артилерийски полкъ — 59, 65, 85. 99, 100, 103, 104, 113, 114, 138, 147, 148, 208, 214, 216, 217, 246, 247, 252, 253, 254, 255, 256, 259, 262, 263, 399, 401, 402, 403, 404, 407, 408, 409, 410, 417, 418, 419, 422, 428, 433, 435, 436, 437, 440, 444, 455, 555, 556, 582, 598, 599, 610, 616, 617.

*) 3-и ескадронъ отъ полка е изпратенъ къмъ гр. Родосто.

**) Къмъ 4-а Преславска и къмъ 5-а Дунавска дивизии има по половинъ ескадронъ, а къмъ 6-а Бдинска дивизия — единъ ескадронъ; останалиятъ ескадронъ е къмъ Щаба на III армия.

***) На 26-и октомврий 7-и и 9-и конни полкове съ полковникъ Саллабашевъ отидоха къмъ Айроболъ.

3-и с. с. артилерийски полкъ)* — 37, 39, 40, 41, 51, 88, 103, 104, 160, 161, 162, 163, 213, 214, 215, 224, 233, 244, 245, 246, 248, 249, 252, 320, 323, 399, 416, 417, 419, 420, 421, 428, 433, 434, 435, 455, 463, 554, 555, 556, 600, 601, 611, 616, 617.

*4-и с. с. артилерийски полкъ**)* — 53, 54, 55, 56, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 103, 104, 111, 112, 137, 138, 145, 147, 208, 209, 213, 214, 218, 234, 235, 236, 238, 241, 242, 244, 320, 399, 410, 411, 413, 414, 415, 419, 422, 428, 433, 435, 455, 550, 555, 556, 596, 597, 608, 609, 610, 614, 615.

5-и с. с. артилерийски полкъ — 64, 65, 82, 83, 84, 97, 98, 99, 103, 104, 115, 116, 117, 126, 127, 128, 129, 156, 205, 206, 211, 212, 220, 231, 264, 265, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 288, 320, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 398, 424, 425, 428, 432, 435, 436, 455, 561, 562, 563, 564, 566, 567, 568, 604, 605, 612, 620, 621.

6-и с. с. артилерийски полкъ — 27, 28, 60, 62, 79, 81, 94, 95, 96, 103, 104, 105, 115, 118, 119, 120, 129, 130, 131, 132, 151, 152, 153, 154, 155, 167, 204, 205, 211, 231, 291, 293, 294, 297, 299, 300, 301, 302, 305, 308, 310, 311, 313, 319, 321, 322, 329, 334, 335, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 351, 352, 355, 358, 359, 360, 362, 368, 369, 372, 376, 377, 380, 381, 421, 425, 428, 431, 432, 435, 436, 440, 449, 455, 464, 525, 566, 567, 568, 602, 603, 612, 618, 619.

*9-и с. с. артилерийски полкъ***)* (1-о и 3-о отдѣления) — 36, 38, 39, 103, 104, 105, 134, 151, 158, 159, 168, 206, 207, 212, 214, 220, 231, 264, 265, 266, 269, 270, 271, 272, 273, 275, 276, 277, 286, 288, 320, 382, 391, 392, 393, 395, 397, 398, 425, 428, 432, 435, 444, 455, 559, 560, 561, 566, 567, 568, 606, 607, 613, 624, 625.

Полска нескорострелна.

*1-и не с. с. артилерийски полкъ ****) ****\)*— 61, 62, 80, 93, 103, 104, 115, 121, 125, 126, 132, 133, 150, 151, 157, 158, 167, 199, 203, 205, 224, 225, 231, 302, 306, 308, 310, 313, 314, 315, 316, 321, 322, 324, 329, 332, 333, 334, 335, 339, 372, 376, 377, 380, 381, 421, 425, 428, 431, 435, 436, 439, 440, 442, 443, 446, 451, 452, 453, 455, 464, 465, 564, 565, 566, 567, 568, 606, 607, 612, 622, 623.

3-и не с. с. артилерийски полкъ — 442, 443, 446.

4-и не с. с. артилерийски полкъ — 55, 56, 74, 75, 76, 103, 104, 112, 137, 138, 147, 213, 214, 218, 234, 235, 236, 238, 241, 242, 244, 320, 399, 410, 411, 413, 414, 415, 419, 422, 428, 433, 435, 455, 555, 556, 596, 597, 610, 614, 615.

5-и не с. с. артилерийски полкъ — 64, 65, 82, 83, 97, 99, 103, 104, 115, 116, 117, 126, 127, 128, 129, 156, 205, 206, 211, 212, 220, 221, 231, 264, 265, 266, 269, 272, 273, 275, 276, 286, 287, 288, 320, 391, 392, 393, 395, 397, 398, 425, 428, 431, 432, 435, 444, 455, 561, 562, 563, 564, 566, 567, 568, 577, 604, 605, 612, 620, 621.

6-и не с. с. артилерийски полкъ — 27, 62, 79, 81, 94, 96, 103, 104, 105, 115, 118, 120, 129, 130, 131, 132, 151, 152, 154, 155, 167, 203, 205, 211, 231, 290, 302, 306, 308, 310, 312, 313, 321, 322, 329, 334, 335, 339, 372, 376, 377, 380, 381, 421, 425, 428, 431, 432, 435, 436, 440, 455, 464, 566, 567, 598, 602, 603, 612, 618, 619.

9-и не с. с. артилерийски полкъ)* — 324.

*10-и артилерийски полкъ**),* съставенъ отъ 2-и не с. с. артилер. полкъ (1-о и 2-о отдѣления) и едно отдѣление отъ 4-и с. с. артилер. полкъ (3-о отдѣление), — 56, 57, 76, 92, 103, 104, 114, 115, 139, 140, 149, 150, 209, 213, 214, 218, 219, 221, 224, 233, 234, 235, 245, 246, 247, 252, 254, 255, 259, 262, 263, 320, 323, 399, 401, 402, 403, 404, 407, 408, 409, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 428, 433, 434, 435, 436, 437, 440, 444, 455, 463, 554, 555, 556, 598, 599, 611, 616, 617.

Планинска скорострелна.

1-и планински артилерийски полкъ — 126, 565.

*1-о с. с. отдѣление отъ 1-и планински артилерийски полкъ***)* — 59, 60, 61, 62, 78, 93, 96, 115, 118, 120, 126, 129, 151, 153, 156, 167, 199, 203, 205, 211, 219, 231, 246, 247, 302, 303, 306, 308, 310, 312, 313, 316,

*) Само 1-о отдѣление, което е придадено къмъ I армия (10-а сборна дивизия).

**) 3-а батарея отъ полка е съ Конната дивизия презъ време на маршъ-маневъра, до 28-и октомврий.

***) 2-о отдѣление е при Одринъ, съ 3./9. бригада.

****) 4-а батарея е въ Мидия, 5-а батарея е при Северното странично прикритие, срещу ивицата между ез. Деркосъ и Черно море, а 6-а батарея е въ Лозенградъ, съ 2./33. дружина.

*****) 2-о отдѣление отъ полка е въ сжщность I-о отдѣление отъ 3-и не с. с. артилерийски полкъ.

*) На позиция при с. Кара-Агдеръ.

**) 6./10. батарея е съ дѣсното странично прикритие при с. Арнауткьой.

***) 1-а батарея е съ 5-и Дунавски полкъ въ Мидия и се завърна при отдѣлението си, на Чаталджа, на 4-и ноември 1912 год.

319, 321, 322, 329, 332, 333, 334, 335, 337, 338, 339, 340, 372, 376, 377, 378, 380, 381, 421, 425, 431, 434, 435, 436, 439, 440, 443, 451, 452, 453, 455, 464, 465, 466, 467, 468, 613, 620, 621.

Планинска нескорострелна.

4-о не с. с. отдѣление отъ 1-и планински артилерийски полкъ — 28, 62, 81, 93, 94, 95, 115, 118, 129, 131, 132, 151, 154, 155, 167, 199, 203, 205, 209, 211, 214, 231, 290, 291, 292, 293, 316, 317, 318, 322, 329, 334, 335, 339, 342, 343, 344, 351, 352, 355, 358, 359, 360, 362, 368, 369, 372, 376, 377, 380, 381, 421, 425, 431, 435, 436, 440, 455, 464, 525, 566, 567, 568, 602, 603, 613, 620, 621.

Полска гаубична, скорострелна.

1-о с. с. гаубично отдѣление (отъ 4-и артилер. полкъ) — 38, 134, 151, 158, 159, 168, 204, 205, 207, 214, 220, 228, 231, 246, 247, 264, 265, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 320, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 396, 397, 398, 417, 418, 422, 424, 425, 432, 435, 436, 440, 455, 464, 561, 566, 567, 568, 585, 602, 603, 608, 609, 613, 624, 625.

3-о с. с. гаубично отдѣление (отъ 5-и артилер. полкъ) — 60, 61, 62, 80, 96, 115, 121, 132, 133, 150, 151, 157, 158, 199, 203, 204, 205, 211, 228, 231, 302, 306, 308, 310, 311, 321, 322, 329, 334, 335, 339, 340, 372, 376, 377, 380, 381, 421, 425, 431, 435, 436, 440, 455, 464, 525, 566, 567, 568, 602, 603, 613, 620, 621.

Полска гаубична, нескорострелна.

3-о не с. с. гаубично отдѣление (отъ 5-и артилер. полкъ — две батареи) — 62, 77, 81, 93, 94, 115, 118, 119, 125, 126, 132, 133, 152, 199, 203, 204, 205, 209, 211, 214, 228, 231, 246, 291, 301, 322, 329, 334, 335, 339, 342, 343, 344, 351, 352, 355, 358, 359, 360, 362, 368, 369, 372, 376, 377, 380, 381, 421, 425, 431, 432, 435, 436, 440, 450, 455, 464, 525, 566, 567, 568, 602, 603, 613, 620, 621.

Крепостна.

Обсáденъ артилерийски паркъ, съставенъ отъ Софийския и Шуменския крепостни батальони (около крепостьта Одринъ), — 181, 331, 456, 471.

Видински крепостенъ батальонъ — 473, 569.

Две 15 ст. гаубични батареи, придадени къмъ I армия, — 553.

Брѣгова.

Варненски укрепенъ пунктъ — 474, 475, 476.

24 см. брѣгова батарея при гр. Варна — 473, 475, 476.

Картечна батарея отъ Видинския крепостенъ батальонъ — 473.

Огнестрелни паркове, артилерийски работилници и складове.

1-и дивизионенъ огнестреленъ паркъ — 55, 103, 146, 235, 548, 550, 552, 596, 597, 614, 615.

3-и дивизионенъ огнестреленъ паркъ — 103, 290, 559, 561, 562, 602, 603, 618, 619.

4-и дивизионенъ огнестреленъ паркъ — 97, 548, 559, 561, 562, 563, 564, 604, 605, 620, 621.

5-и дивизионенъ огнестреленъ паркъ—103, 548, 559, 564, 565, 606, 607, 622, 623.

6-и дивизионенъ огнестреленъ паркъ—103, 146, 253, 408, 548, 552, 553, 582, 598, 599, 616, 617.

9-и дивизионенъ огнестреленъ паркъ — 103, 548, 559, 560, 561, 606, 607, 624, 625.

9-и дивизионенъ огнестреленъ паркъ, Щабъ, — 559.

Времененъ огнестреленъ транспортъ на 9-а дивизия отъ врем. разход. огнестр. складъ въ Ханлж Енидже — 560.

10-и дивизионенъ огнестреленъ паркъ—56, 146, 548, 553, 554, 555, 598, 599, 616, 617.

Парковъ взводъ на 1-о отдѣление отъ 3-и с. с. артилер. полкъ — 554.

Парковъ взводъ на 1-о отдѣл. отъ 3-и не с. с. артилер. полкъ (2./1.) — 565.

Парковъ взводъ на 1-о с. с. отдѣл. отъ 1-и планински артилер. полкъ — 565.

Парковъ взводъ на 5-и Дунавски полкъ—565.

Парково отдѣление на 1./3. 4./1. не с. с. батарея — 565.

Парково отдѣление на 1-а с. с. батарея отъ 1-и планински артилер. полкъ—565.

1-а армейска подвижна артилерийска работилница — 568, 569, 596.

Базисенъ огнестр. складъ за I армия въ гр. Велико Търново — 548.

Базисенъ огнестр. складъ на I армия въ Ямболъ — 103, 548.

Базисенъ огнестр. складъ за II армия въ гр. Нова Загора — 548.

Базисенъ огнестр. складъ за III армия на ж.-п. ст. Страланджа — 103, 548, 556, 557.

Базисенъ огнестр. складъ за I и III армии въ гр. Лозенградъ — 548.

Междиненъ огнестр. складъ за I армия въ гр. Нова Загора — 548.

Междиненъ огнестр. складъ за I армия въ с. Твърдица — 548.

Междиненъ огнестр. складъ за III армия въ с. Кайбиляръ — 548, 564.

Междиненъ огнестр. складъ за I и III армии въ гр. Лозенградъ — 103, 548.

Разходенъ огнестр. складъ за I армия въ с. Гол. Дервентъ — 548, 550, 553.

Разходенъ огнестр. складъ за I армия на ж.-п. ст. Кавакли — 550.

Разходенъ огнестр. складъ за I армия въ гр. Казълъ Агачъ — 550.

Временен разходенъ огнестр. складъ за I армия въ Ханлж Ениджe — 560.

Временен разходенъ огнестр. складъ за III армия въ с. Караманъ Дере — 558, 559.

Разходенъ огнестр. складъ за III армия въ гр. Лозенградъ — 103, 548, 556, 557, 564.

Разходенъ огнестр. складъ за I и III армии на ж.-п. ст. Синекли — 548, 549, 553, 555, 557, 558.

Разходенъ огнестр. складъ за I и III армии на ж.-п. ст. Черкескьой — 548, 549, 550, 551, 553, 560, 561, 563.

Подвиженъ разходенъ огнестр. складъ за I армия въ с. Селиолу — 548, 550.

Подвиженъ разходенъ огнестр. складъ за III армия въ гр. Лозенградъ — 561, 562.

Подвиженъ разходенъ огнестр. складъ за III армия въ с. Османджикъ — 548, 556.

Подвиженъ разходенъ огнестр. складъ за III армия въ Сарай — 103, 556, 557, 558, 563.

Огнестреленъ складъ № 7 отъ II армия — 557, 558.

Авиация.

Два биплана — 472.

Два моноплана — 472.

Флотъ.

Черноморска часть на Флота — 467, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485.

Черноморска часть на Флота, Щабъ, — 485.

Дунавска часть на Флота — 485.

Кръстосвачъ (крейсеръ), учебенъ, *„Надежда“,* — 473, 479, 484, 485.

Подвижна часть (торпеденъ отрядъ) *на Черноморската часть на Флота* — 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485.

Торпедоносецъ (миноносецъ) *„Дрѣзски“* — 467, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485.

Торпедоносецъ (миноносецъ) *„Летещи“* — 467, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485.

Торпедоносецъ (миноносецъ) *„Смѣли“* — 467, 472, 473, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485.

Торпедоносецъ (миноносецъ) *„Строги“* — 467, 472, 473, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485.

Торпедоносецъ (миноносецъ) *„Храбри“* — 467, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478.

Торпедоносецъ (миноносецъ) *„Шумни“* — 467, 473, 474, 475, 476, 477, 478.

Параходъ „София“ на Българското параходно дружество — 533.

Сигнално-семафорна команда отъ Дунавската часть на Флота — 485.

Минно-подривна команда отъ Дунавската часть на Флота — 485.

Лодъчна команда отъ Дунавскаша часть на Флота — 485.

Инженерни войски.

Пионерни дружини.

1-а пионерна дружина — 55, 56, 74, 75, 76, 112, 137, 146, 147, 533, 534, 570, 571, 596, 597, 610, 614, 615.

3-а пионерна дружина — 60, 62, 94, 95, 115, 118, 120, 129, 131, 132, 151, 152, 155, 303, 341, 342, 367, 368, 540, 572, 602, 603, 612, 618, 619.

4-а пионерна дружина — 64, 82, 83, 84, 97, 99, 115, 127, 156, 206, 212, 221, 542, 604, 605, 612, 620, 621.

5-а пионерна дружина — 61, 79, 80, 81, 115, 133, 316, 559, 572, 573, 606, 607, 612, 622, 623.

6-а пионерна дружина — 65, 85, 99, 100, 113, 114, 138, 146, 147, 148, 217, 252, 253, 257, 400, 401, 402, 403, 407, 471, 518, 571, 598, 599, 610, 616, 617.

9-а пионерна дружина — 105, 271, 286, 287, 383, 390, 397, 545, 566, 567, 568, 573, 574, 606, 607, 613, 624, 625.

10-а пионерна дружина — 56, 76, 114, 115, 139, 146, 149, 150, 434, 537, 553, 554, 598, 599, 611, 616, 617.

Допълняващи пионерни роти.

2-а допълняваща пионерна рота — 570.

Телеграфни части.

Телеграфенъ полупаркъ при Главната квартира — 514.

1-а армейска телеграфна полурота — 513, 514, 516, 517, 518, 519, 596, 597.

3-а армейска телеграфна полурота — 519, 520, 521, 522, 523, 524, 600, 601.

1-и дивизионенъ телеграфенъ взводъ — 513, 514, 515, 516.

3-а дивизионна телеграфна полурота — 81, 129, 151, 152, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525.

4-а дивизионна телеграфна полурота — 151, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525.

5-а дивизионна телеграфна полурота — 120, 151, 157, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525.

6-а дивизионна телеграфна полурота — 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521.

9-а дивизионна телеграфна полурота — 151, 522, 523, 524, 525.

10-и дивизионенъ телеграфенъ взводъ — 513, 514, 515, 516, 518, 519.

Колоездачни части.

1-а армейска колоездачна рота — 513, 515, 516, 517, 518, 596, 597.

3-а армейска колоездачна рота — 519, 600, 601.

Мостови части.

1-и дивизионенъ мостовъ взводъ — 55.

4-а дивизионна мостова полурота — 97.

5-а дивизионна мостова полурота — 157, 316, 573.

6-а дивизионна мостова полурота — 84, 99, 100, 257.

9-а дивизионна мостова полурота — 134. 286, 391.

10-и дивизионенъ мостовъ взводъ — 56, 76, 149.

Инженерни паркове.

1-и армейски инженеренъ паркъ — 570, 596, 597.

3-и армейски инженеренъ паркъ — 133 572, 600, 601.

1-и дивизионенъ инженеренъ паркъ — 55, 570, 571.

3-и дивизионенъ инженеренъ паркъ — 572.

4-и дивизионенъ инженеренъ паркъ — 574.

5-и дивизионенъ инженеренъ паркъ — 157. 572, 573.

6-и дивизионенъ инженеренъ паркъ — 571.

9-и дивизионенъ инженеренъ паркъ — 573, 574.

10-и дивизионенъ инженеренъ паркъ — 55, 570, 571.

Автомобилни и камионни части.

Автомобилна команда при Щаба на 5-а Дунавска дивизия — 606, 607.

Камионно отдъление при Главното тилово управление — 531.

Бригадни и полкови телефонни команди.

Телефонна команда на 1-а бригада отъ 1-а Софийска дивизия — 513.

Телефонна команда на 2-а бригада отъ 1-а Софийска дивизия — 513.

Телефонна команда на 1-а бригада отъ 6-а Бдинска дивизия — 513.

Телефонна команда на 2-а бригада отъ 6-а Бдинска дивизия — 513.

Телефонна команда на 1-а бригада отъ 10-а сборна дивизия — 513.

Телефонна команда на 2-а бригада отъ 10-а сборна дивизия — 513.

Телефонна команда на 1-и Софийски полкъ — 513.

Телефонна команда на 3-и Бдински полкъ — 513.

Телефонна команда на 6-и Търновски полкъ — 513.

Телефонна команда на 15-и Ломски полкъ — 513.

Телефонна команда на 16-и Ловчански полкъ — 513.

Телефонна команда на 25-и Драгомански полкъ — 513.

Телефонна команда на 29-и Ямболски полкъ — 297, 346.

Телефонна команда на 35-и Врачански полкъ — 513.

Телефонна команда на 36-и Козлудуйски полкъ — 513.

Телефонна команда на 37-и полкъ — 513.

Телефонна команда на 38-и полкъ — 513.

Телефонна команда на 47-и полкъ — 513.

Телефонна команда на 48-и полкъ — 513.

Санитарни учреждения.

Висши санитарни учреждения.

Санитарна инспекция при Щаба на действуващата армия — 575, 577.

Санитарна часть при Щаба на I армия — 574, 575.

Санитарна часть при Щаба на III армия — 577, 578, 588.

Летещи дезинфекционни отряди.

1-и армейски летещъ санитаренъ дезинфекционенъ отрядъ — 574, 575, 596, 597.

3-и армейски летещъ санитаренъ дезинфекционенъ отрядъ — 577, 600, 601.

Дивизионни лазарети.

1-и дивизионенъ лазаретъ — 55, 235, 576, 579, 596, 597, 614, 615.

3-и дивизионенъ лазаретъ — 28, 602, 603, 618, 619.

4-и дивизионенъ лазаретъ — 97, 588, 589, 590, 591, 604, 605, 620, 621.

5-и дивизионенъ лазаретъ — 591, 592, 593, 594, 606, 607, 622, 623.

6-и дивизионенъ лазаретъ — 253, 408, 580, 581, 582, 598, 599, 616, 617.

9-и дивизионенъ лазаретъ)* — 583, 585, 586, 587, 588, 591, 606, 607, 624, 625.

*) 3-о отдѣление отъ лазарета е съ 3./9. бригада при Одринъ.

10-и дивизионенъ лазаретъ — 56, 578, 598, 599, 616, 617.

Санитарна рота на 4-и дивизионенъ лазаретъ — 590.

Полски болници*).

1./1. полска болница — 579, 596, 597, 614, 615.

2./1. полска болница — 579, 596, 597, 614, 615.

3./1. полска болница — 579, 596, 597, 614, 615.

4./1. полска болница — 579, 596, 597, 614, 615.

1./3. полска болница — 602, 603, 618, 619.

2./3. полска болница — 602, 603, 618, 619.

3./3. полска болница — 602, 603, 618, 619.

4./3. полска болница — 602, 603, 618, 619.

5./3. полска болница — 602, 603, 618, 619.

6./3. полска болница — 602, 603, 618, 619.

1./4. полска болница — 588, 589, 590, 604, 605, 620, 621.

2./4. полска болница — 588, 589, 590, 604, 605, 620, 621.

3./4. полска болница — 588, 589, 590, 604, 605, 620, 621.

4./4. полска болница — 586, 588, 589, 590, 604, 605, 620, 621.

5./4. полска болница — 588, 589, 590, 591, 604, 605, 620, 621.

6./4. полска болница — 588, 589, 590, 604, 605, 620, 621.

1./5. полска болница — 591, 592, 593, 594, 606, 607, 622, 623.

2./5. полска болница — 591, 592, 593, 594, 606, 607, 622, 623.

3./5. полска болница — 591, 592, 593, 594, 606, 607, 622, 623.

4./5. полска болница — 591, 592, 593, 594, 606, 607, 622, 623.

5./5. полска болница — 591, 592, 593, 594, 606, 607, 622, 623.

6./5. полска болница — 591, 592, 593, 594, 606, 607, 622, 623.

1./6. полска болница — 580, 581, 582, 583, 598, 599, 616, 617.

2./6. полска болница — 576, 580, 581, 583, 598, 599, 616, 617.

*) Сведения за дейностьта на полскитѣ болници на 3-а Балканска дивизия нѣма.

3./6. полска болница — 576, 581, 583, 598, 599, 616, 617.

4./6. полска болница — 581, 582, 583, 598, 599, 616, 617.

1./9. полска болница — 584, 586, 587, 606, 607, 624, 625.

2./9. полска болница)* — 583, 586, 607.

3./9. полска болница — 583, 584, 586, 588, 606, 607, 624, 625.

4./9. полска болница — 584, 586, 587, 608, 609, 624, 625.

5./9. полска болница — 584, 586, 587, 608, 609, 624, 625.

6./9. полска болница — 584, 586, 587, 608, 609, 624, 625.

1./10. полска болница — 576, 578, 598, 599, 616, 617.

2./10. полска болница — 576, 578, 579, 598, 599, 616, 617.

3./10. полска болница — 576, 578, 579, 598, 599, 616, 617.

4./10. полска болница — 576, 578, 579, 598, 599, 616, 617.

Полуподвижни болници.

1./1. полуподвижна болница — 576, 580, 596, 597, 614, 615.

2./1. полуподвижна болница — 580, 596, 597, 614, 615.

1./3. полуподвижна болница — 602, 603, 618, 619.

2./3. полуподвижна болница — 602, 603, 618, 619.

1./4. полуподвижна болница — 588, 604, 605, 620, 621.

2./4. полуподвижна болница — 588, 589, 604, 605, 620, 621.

1./5. полуподвижна болница — 591, 592, 593, 594, 606, 607, 622, 623.

2./5. полуподвижна болница — 591, 592, 593, 594, 606, 607, 622, 623.

1./6. полуподвижна болница — 581, 598, 599, 616, 617.

2./6. полуподвижна болница — 581, 598, 599, 616, 617.

1./9. полуподвижна болница — 584, 586, 591, 608, 609, 624, 625.

2./9. полуподвижна болница — 584, 586, 591, 608, 609, 624, 625.

Други санитарни учреждения.

Българско дружество „Червенъ кръстъ“ — 592.

Санитарна мисия на Българското дружество „Червенъ кръстъ“ — 592.

Ветеринарни лазарети.

1-и армейски ветеринаренъ лазаретъ — 596, 597.

3-и армейски ветеринаренъ лазаретъ — 600, 601.

Интендантски части и учреждения.

Висши учреждения.

Главно интендантство при Министерството на войната — 532, 533.

Интендантство при Главното тилово управление — 534.

1-о армейско интендантство — 531, 532, 534, 537, 538.

2-о армейско интендантство — 531, 532.

3-о армейско интендантство — 27, 531, 532, 536, 537, 539, 540, 541, 542, 543, 544.

1-о дивизионно интендантство — 534, 535, 536.

3-о дивизионно интендантство — 539, 540, 541.

4-о дивизионно интендантство — 541, 542, 543, 604, 605.

5-о дивизионно интендантство — 27, 122, 543, 455.

6-о дивизионно интендантство — 534, 536, 537.

9-о дивизионно интендантство — 544, 545, 546.

10-о дивизионно интендантство — 534, 537, 538, 546, 547.

Интендантство на Конната дивизия—546, 547, 548.

Продоволствени транспорти.

1-и дивизионенъ продоволственъ транспортъ — 55, 103, 104, 146, 535, 536, 576, 596, 597, 614, 615.

3-и дивизионенъ продоволственъ транспортъ — 103, 104, 131, 132, 291, 539, 540, 541, 602, 603, 618, 619.

*) Тази болница е съ 3./9. бригада, при Одринъ.

4-и дивизионенъ продоволственъ транспортъ — 97, 103, 104, 541, 542, 543, 590, 604, 605, 620, 621.

5-и дивизионенъ продовол твенъ транспортъ — 103, 104, 543, 544, 606, 607, 622, 623.

6-и дивизионенъ продоволственъ транспортъ — 103, 104, 146, 536, 537, 582 598, 599, 616, 617.

9-и дивизионенъ продоволственъ транспортъ — 103, 104, 122, 544, 545, 546, 606, 607, 624, 625.

10-и дивизионенъ продоволственъ транспортъ — 56, 103, 104, 146, 537, 538, 598, 599, 616, 617.

Продоволственъ транспортъ на Конната дивизия — 89, 103, 104.

Временень продоволственъ транспортъ на 1-а Софийска дивизия — 535, 536.

Временень продоволственъ транспортъ на 10-а сборна дивизия — 537.

Бургасски продоволственъ транспортъ (отъ 2400 коли) — 532, 533.

Стралджански продоволственъ транспортъ (отъ 3000 коли) — 532, 533.

Ямболски продоволственъ транспортъ (отъ 3000 коли) — 532, 533.

Интендантски роти.

1-а дивизионна интендантска рата — 534, 535, 596, 597, 614, 615.

3-а дивизионна интендантска рота — 539, 540, 541, 602, 603, 618, 619.

4-а дивизионна интендантска рота — 541, 542, 543, 604, 605, 620, 621.

5-а дивизионна интендантска рота — 543, 544, 606, 607, 622, 623.

6-а дивизионна интендантска рота — 536, 537, 598, 599, 616, 617.

9-а дивизионна интендантска рота — 544, 545 546, 606, 607, 624, 625.

10-а дивизионна интендантска рота — 537, 538, 598, 599, 616, 617.

Интендантски магазини.

Базисенъ интендантски магазинъ за I армия въ гр. Сливенъ — 532, 534.

Базисенъ интендантски магазинъ за I армия за гр. Ямболъ — 532.

Базисенъ интендантски магазинъ за III армия въ гр. Шуменъ — 532, 539.

Базисенъ интендантски магазинъ за III армия на ж.-п. ст. Стралджа — 532.

Разходенъ интендантски магазинъ за I армия въ с. Голѣмъ Дервентъ — 532, 534, 537, 538.

Разходенъ интендантски магазинъ за I армия въ с. Ениджи — 534, 538.

Разходенъ интендантски магазинъ за I армия въ с. Кайбиляръ — 532.

Разходенъ интендантски магазинъ за I армия въ гр. Казълъ Агачъ — 534, 535, 539.

Разходенъ интендантски магазинъ за I армия на ж.-п. станция Синекли —534, 536.

Разходенъ интендантски магазинъ за I армия въ гр. Чорлу — 534.

Разходенъ интендантски магазинъ за III армия въ гр. Виза — 539.

Разходенъ интендантски магазинъ за III армия на ж.-п. ст. Муратли — 547.

Разходенъ интендантски магазинъ за III армия въ гр. Лозенградъ — 536, 539.

Разходенъ интендантски магазинъ за III армия въ гр. Сарай — 539, 543

Разходенъ интендантски магазинъ за III армия на ж.-п. ст. Стралджа — 539.

Разходенъ интендантски магазинъ за III армия въ гр. Странджа — 540.

Разходенъ интендантски магазинъ за III армия на ж.-п. ст. Черкескьой — 542.

Междиненъ интендантски магазинъ за I армия въ гр. Ямболъ — 532, 534.

Междиненъ интендантски магазинъ за III армия на ж.-п. ст. Стралджа — 532, 539.

Междинни интендантски магазини — 50, 131, 132.

Разходни интендантски магазини за III армия — 50.

Разни.

Министерства, легации, аташета и др.

Правителство — 6, 109, 193, 370, 440, 487, 489, 490, 491, 493, 496, 497, 500.

Министерски съветъ — 491, 492, 493, 494, 495, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504.

Народно събрание, — 229, 488, 492, 495, 497, 498, 508, 531.

Министерство на външнитѣ работи и на вѣроизповѣданията — 487, 488, 489, 490.

Министъръ на финанситѣ — 43.

Министерство на финанситѣ — 499, 500.

Пълномощенъ министъръ въ Цетина—108.

Легация въ Парижъ — 487, 488.

Легация въ Цариградъ — 489.

Аташе, воененъ, въ Берлинъ — 26, 46, 67, 86, 87, 194.

Аташе, воененъ, въ Букурещъ — 47, 86, 123, 124, 165, 197, 474, 479.

Аташе, воененъ, въ Виена — 86, 108, 165, 197, 200.

Аташе, воененъ, въ Парижъ — 143, 144, 197, 200, 225.

Аташе, воененъ, въ Петроградъ — 67, 107, 108, 123, 165, 200.

Аташе, воененъ, въ Римъ — 225.

Офицеръ за свръзка при Щаба на Съединенитѣ армии — 417.

Офицеръ за свръзка при Щаба на I армия — 439.

Офицеръ за свръзка при Щаба на III армия — 43, 45, 46, 144, 201.

Делегация за водене преговоритѣ за примирие (д-ръ Даневъ Стоянъ, председатель на Народното събрание, генералъ-лейтенантъ Саввовъ Михаилъ, помощникъ на Главнокомандуващия, генералъ-лейтенантъ Фичевъ Ив. Ив., началникъ на Щаба на действуващата армия) — 465, 501, 502, 503, 504, 505, 507, 508, 509, 510, 511, 512.

Комисия по опредѣляне неутрална зона споредъ чл. 5-и отъ Протокола за примирието отъ 20-и ноември 1912 год. (отъ българска страна: полковникъ отъ Генералния щабъ Пападоповъ Асенъ, подполковникъ отъ Генералния щабъ Луковъ Ив. и майоръ отъ Генералния щабъ Рачевъ и отъ турска страна: полковникъ Джеватъ бей и майоритѣ Ихсанъ бей и Асъмъ бей) — 510.

Офицеръ за свръзка въ Главната квартира на сръбската армия — 87, 108, 144, 165.

Главна дирекция на пощитѣ и телеграфитѣ — 50.

Парламентарна изпитателна комисия, назначена съ рѣшение на XVII обикновено народно събрание въ I-та му извънредна сесия за анкетиране кабинетитѣ Ив. Ев. Гешовъ и д-ръ Ст. Даневъ по цѣлото имъ управление, включително подготовка и водене войната прѣзъ 1912 и 1913 год., — 332, 448, 491.

Командантства.

Командантъ на гр. БабаЕски — 146.

Командантъ на гр. Лозенградъ — 28, 49.

Командантъ на ж.-п. ст. Лозенградъ—569.

Командантъ на гр. Люле Бургасъ — 146.

Командантъ на гр. Мидия — 449.

Командантъ на гр. Османъ Пазаръ — 546.

Командантъ на гр. Родосто — 449, 466.

Командантство на ж.-п. ст. Алпулу—530.

Командантство на ж.-п. ст. БабаЕски—530.

Командантство на ж.-п. ст. Люле Бургасъ — 530.

Командантство на ж.-п. ст. Синекли — 530.

Командантство на ж.-п. ст. Черкескьой—530.

Етапни командантства.

Етапно командантство въ с. Вайсалъ — 528.

Етапно командантство въ с. Вакъвъ —528.

Етапно командантство въ с. Голѣмъ (Бююкъ) Дервентъ — 528.

Етапно командантство въ с. Демиркьой—528.

Етапно командантство въ с. Дерекой — 528.

Етапно командантство въ с. Дерменъ Дере — 528.

Етапно командантство въ с. Евренли — 528.

Етапно командантство въ с. Ениджи — 528.

Етапно командантство въ гр. Казълъ Агачъ (Елхово) — 528.

Етапно командантство въ с. Куртъ Аланъ — 528.

Етапно командантство въ с. Мешели — 528.

Етапно командантство въ с. Сарж Талишманъ — 528, 530.

Етапно командантство въ с. Татарларъ— 528.

Етапно командантство въ с. Чомлекъ Акъ Бунаръ — 528, 530.

Етапно командантство въ гр. Ямболъ—528.

Етапни пунктове*).

Междинен етапенъ пунктъ за 5-а Дунавска дивизия въ гр. Виза — 529.

Междинен етапенъ пунктъ за 4-а Преславска дивизия въ с. Дере Махале—529.

Преденъ етапенъ пунктъ за 4-а Преславска дивизия въ чифл. Думанза — 529.

Междинен етапенъ пунктъ за 5-а Дунавска дивазия въ с. Ереклеръ — 529.

Междинен етапенъ пунктъ за 4-а Преславска дивизия въ с. Инжекларъ — 529.

Междинен етапенъ пунктъ за 5-а Дунавска дивизия въ с. Йено — 529.

Междинен етапенъ пунктъ за 5-а Дунавска дивизия въ с. Казъ Клисе — 529.

Преденъ етапенъ пунктъ за 3-а Балканска и 5-а Дунавска дивизии, въ с. Караманъ Дере — 529.

Преденъ етапенъ пунктъ за 6-а Бдинска дивизия въ с. Кара Мехмедъ — 529.

Междинен етапенъ пунктъ за 4-а Преславска дивизия въ с. Карамза — 529.

Междинен етапенъ пунктъ за 6-а Бдинска дивизия въ с. Карамза — 529.

Междинен етапенъ пунктъ за 6-а Бдинска дивизия въ с. Колиби — 529.

Преденъ етапенъ пунктъ за 5-а Дунавска дивизия въ гр. Лозенградъ — 529, 530.

Преденъ етапенъ пунктъ за 4-а Преславска дивизия въ гр. Лозенградъ — 529, 530.

Преденъ етапенъ пунктъ за 6-а Бдинска дивизия въ гр. Лозенградъ — 529, 530.

Междинен етапенъ пунктъ за 5-а Дунавска дивизия въ гр. Лозенградъ — 529, 530

Междинен етапенъ пунктъ за 4-а Преславска дивизия въ гр. Лозенградъ — 529, 530.

Междинен етапенъ пунктъ за 6-а Бдинска дивизия въ гр. Лозенградъ — 529.

Междинен етапенъ пунктъ за 4-а Преславска дивизия въ чифл. Палехора — 529.

Преденъ етапенъ пунктъ за 5-а Дунавска дивизия въ гр. Сарай — 529.

Междинен етапенъ пунктъ за 3-а Балканска и 5-а Дунавска дивизии въ гр. Сарай — 529.

Междинен етапенъ за 6-а Бдинска дивизия въ с. Софуларъ — 529

Междинен етапенъ пунктъ за 3-а Балканска и 5-а Дунавска дивизии въ гр. Странджа — 529.

Междинен етапенъ пунктъ за 6-а Бдинска дивизия въ с. Яйладжикъ — 529.

Сърби.

Висши щабове и учреждения.

Правителство — 370, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 499, 500, 503, 504, 505.

Главна квартира—97, 108, 144, 165, 181, 330.

Армия — 49, 370, 484, 488, 493, 495, 496, 499, 504, 505, 508, 509.

I армия — 87, 165, 330.

II армия (при Одринъ) — 330.

III армия — 165, 330.

Пехота.

Дивизии.

Тимошка дивизия, I призивъ, — 24. 37, 38.

Дунавска дивизия, II призивъ, — 24.

полкове.

8-и пехотенъ полкъ — 330.

13-и пехотенъ полкъ — 24, 37, 38.

15-и пехотенъ полкъ — 24, 37, 38.

20-и пехотенъ полкъ — 24, 37, 38.

Артилерия.

Сръбски обсаденъ артилерийски паркъ при Одринъ — 330.

Конница.

Коненъ отрядъ (бригада) — 24.

*) Наредени по началната буква на населения пунктъ.

Гърци.

Висши щабове и учреждения.

Правителство — 370, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 499, 500, 503, 504, 505.

Главна квартира — 439, 500.

Армия — 49, 108, 144, 181, 484, 488, 492, 493, 498, 499, 504, 505, 506.

Флотъ.

Флотъ — 182, 492, 493.

Разни.

Гръцка делегация за водене преговори за примирие. (Панасъ, пълномощенъ министъръ въ София, и майоръ Францисъ, представитель на Гръцката главна квартира при Българската такава) — 500, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512.

Гръцки пълномощенъ министъръ въ София — 500, 502.

Гръцки консулъ въ гр. Родосто — 466.

Черногорци.

Висши щабове ч учреждения.

Правителство — 370, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 499, 500, 503, 504, 505.

Армия — 49, 108, 181, 484, 488, 493, 499, 504, 505, 508, 509.

Турци.

Висши щабове и учреждения.

Дворецъ (Дворъ) *на Н. И. В. Султана* — 500.

Правителство, Отоманско, (Висока Порта) — 4, 6, 46, 47, 49, 87, 102, 225, 429, 430, 488, 489, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 502, 503, 508, 509, 531.

Министерски съветъ — 5, 6, 34, 177, 487, 500, 502.

Министерство на войната — 177, 508.

Министерство на външнитъ работи — гл. Разни.

Министерство на търговията и земледѣлието — гл. Разни.

I военно-инспекционна область — 6, 24.

III военно-инспекционна область — 200.

Главно интендантство (Интендантска инспекция) — гл. Интендантски части и учреждения.

Действуваща армия, Щабъ, (Главно командуване, Главна квартира) — 2, 3, 4, 5, 6, 9, 11, 12, 13, 14, 30, 31, 66, 85, 86, 101, 144, 165, 171, 173, 176, 177, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 190, 191, 201, 208, 209, 210, 262, 325, 326, 327, 329, 330, 369, 370, 371, 439, 440, 441, 450, 458, 463, 464, 467, 473, 479, 489, 508, 509.

Източна (Лозенградска) *армия,* съставена отъ I, II, III, IV, XVI, XVII и XVIII корпуси, Конната дивизия и Самостоятелната конна бригада, — 1, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 22, 23, 24, 25, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 43, 44, 45, 46, 47, 57, 58, 59, 60, 66, 67, 68, 77, 81, 85, 86, 87, 90, 92, 93, 98, 99, 101, 104, 106, 107, 108, 109, 111, 113, 116, 118, 122, 124, 125, 128, 129, 134, 136, 139, 144, 171, 174, 183, 193, 370, 474, 487, 493, 530, 532, 535, 536, 537, 538, 541, 543, 544, 546, 547, 553, 554, 559, 570, 575.

I източна армия — 1, 2, 3, 4, 5, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 20, 21, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 43, 66, 85, 101, 107, 122, 174, 177.

I източна армия, Щабъ, — 2, 14, 15, 16, 18, 29, 33, 34, 66, 85, 101, 107.

II източна армия — 1, 3, 4, 5, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 30, 31, 34, 35, 36, 43, 66, 85, 92, 93, 98, 99, 101, 107, 122, 174, 182, 183.

II източна армия, Щабъ, — 1, 20, 30, 35, 66, 85, 101, 107.

Западна армия, действуваща срещу сърби, гърци, и черногорци въ Македония, — 87, 108, 177, 178, 179, 180, 184, 491, 504, 505, 506, 509.

Чаталджанска армия, съставена на 28-и октомврий 1912 год. отъ корпуситѣ на I и II източни армии—122, 140, 144, 145, 147, 148, 150, 152, 153, 154, 163, 164, 165, 168, 174, 175, 176, 177, 178, 180, 183, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 195, 198, 200, 201, 208, 212, 213, 214, 215, 216, 219, 223, 224, 225, 226, 228, 229, 232, 233, 234, 235, 236, 239, 240, 242, 247, 250, 254, 258, 260, 261, 264, 269, 273, 278, 281, 283, 318, 319, 324, 326, 327, 328, 330, 332, 370, 396, 397, 398, 420, 422, 423, 427, 428, 429, 430, 434, 435, 437, 441, 442, 444, 447, 450, 451, 454, 455, 456, 463, 464, 472, 484, 491, 493, 498, 501, 502, 503, 504, 505, 508, 509, 514, 518, 531, 593, 610, 614, 615.

Чаталджанска армия, Щабъ, — 122, 175, 176, 185, 244, 289, 326, 327, 328, 369, 610.

Гарнизонъ на крепостьта Одринъ — 40, 492, 493, 496, 504, 505, 531.

Войски на Дарданелитѣ — 177, 491.

Началникъ на артилерията въ Чаталджанската армия — гл. Артилерия.

Пехота.

Корпуси, низамски.

I низамски корпусъ — 1, 2, 5, 6, 10, 11, 13, 15, 16, 17, 20, 21, 24, 29, 31, 32, 33, 34, 36, 46, 66, 85, 101, 107, 122, 215.

I низамски корпусъ, Щабъ, — 2, 15, 16, 19, 31, 34.

II низамски корпусъ — 2, 5, 6, 11, 13, 14, 15, 16, 20, 21, 24, 28, 31, 32, 33, 34, 46, 66, 85, 101, 107, 122.

II низамски корпусъ, Щабъ, — 2, 16.

III низамски корпусъ — 1, 5, 6, 10, 18, 19, 20, 21, 24, 30, 34, 35, 36, 46, 66, 85, 101, 107, 122, 487.

III низамски корпусъ, Щабъ, — 1, 487.

IV низамски корпусъ — 2, 4, 5, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 29, 31, 32, 33, 34, 66, 69, 70, 85, 101, 107.

IV низамски корпусъ, Щабъ, — 2, 16, 32, 34.

IX низамски корпусъ — 227.

X низамски корпусъ — 227.

XVII низамски корпусъ — 1, 5, 13, 19, 21, 30, 34, 35, 36, 66, 85, 101, 107.

XVIII низамски корпусъ — 5, 30, 66, 85, 101, 107.

I сборенъ низамски корпусъ — 174, 175, 176, 177, 179, 182, 184, 185, 187, 189, 190, 191, 195, 223, 227, 237, 244, 261, 262, 327, 330, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 408, 409, 410, 412, 413, 416, 417, 418, 419, 437, 441, 445, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 494.

I сборенъ низамски корпусъ, Щабъ, — 175, 176, 185, 191, 261, 262, 327, 451, 458, 465.

II сборенъ низамски корпусъ — 174, 175, 176, 177, 179, 182, 184, 185, 186, 187, 189, 190, 191, 195, 223, 227, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 325, 327, 383, 384, 385, 386, 389, 391, 392, 394, 395, 396, 397, 398, 437, 441, 444, 445, 451, 458, 459.

II сборенъ низамски корпусъ, Щабъ, — 175, 176, 185, 191, 327.

III сборенъ низамски корпусъ — 174, 175, 176, 177, 179, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 189, 190, 191, 195, 223, 261, 282, 288, 289, 324, 325, 326, 327, 329, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 373, 375, 376, 378, 380, 381, 396, 397, 417, 418, 422, 423, 425, 426, 427, 436, 451, 454, 458, 459.

III сборенъ низамски корпусъ, Щабъ, — 176, 185, 327, 348, 349, 350, 356, 369, 370.

Корпуси, редифски.

I сборенъ редифски корпусъ — 122, 140, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 182, 183, 185, 186, 189, 190, 191, 195, 223, 325, 326, 327.

I сборенъ редифски корпусъ, Щабъ, — 175, 176, 185, 191, 325, 326, 327, 350, 351, 369, 370, 371, 459.

II сборенъ редифски корпусъ — 122, 174, 175, 176, 177, 179, 182, 185, 189, 190, 191, 195, 223, 224, 262, 327, 370, 451, 458, 459.

II сборенъ редифски корпусъ, Щабъ, — 175, 176, 185, 191, 327.

III сборенъ редифски корпусъ, съставенъ на 30-и октомврий отъ дивизиитѣ Фетихъ, Селимие, и Афионъ Кара Хисаръ, — 164, 177, 178, 179, 182, 185, 189, 190, 19 , 224, 327, 451, 458, 459.

III сборенъ редифски корпусъ, Щабъ, — 185, 191, 327.

Дивизии, низамски.

1-а сборна низамска дивизия — 15, 176, 188, 227.

2-а низамска дивизия — 15, 176, 188, 223.

3-а низамска дивизия — 1, 15, 19, 21, 29, 34, 35, 36, 66, 85, 107, 176, 188, 223.

4-а низамска дивизия — 176, 188, 223, 262.

5-а низамска дивизия — 176, 188, 223, 227, 262.

6-а низамска дивизия — 176, 188.

7-а низамска дивизия — 176, 188, 223, 325.

8-а низамска дивизия — 176, 188, 223, 294, 309, 325, 326, 350.

9-а низамска дивизия — 176, 188, 223, 294, 325, 326, 349, 350, 370, 381.

12-а низамска дивизия — 16, 17, 18, 31, 32, 33, 176, 188, 223, 262.

29-а низамска дивизия — 140, 176, 179, 325, 326, 459.

30-а низамска дивизия — 176.

Дивизия Джемалъ Изветъ бей, сборна низамска дивизия отъ III корпусъ, — 1, 19, 21, 188.

Дивизия Фуадъ Зия, сборна низамска дивизия отъ III корпусъ, — 1, 21, 188.

Дивизия Хасанъ Изветъ, сборна низамска дивизия отъ III корпусъ, — 1, 21, 188.

Дивизии, редифски.

Редифска дивизия Адана — 176.

Редифска дивизия Айдинъ — 176.

Редифска дивизия Алепъ—108, 179, 186, 349.

Редифска дивизия Амасия — 176, 370.

Редифска дивизия Ангора — 19, 176.

Редифска дивизия Анталия — 176.

Редифска дивизия Афионъ Кара Хисаръ — 122, 164, 174, 176, 177.

Редиф ка дивизия Бруса — 176.

Редифска дивизия Денизли — 176, 325.

Редифска дивизия Ерегли — 176, 179, 186, 370, 371, 459.

Редифска дивизия Ерзерумъ — 225.

Редифска дивизия Ерзинджанъ — 225.

Редифска дивизия Измидъ — 16, 17, 18, 24, 31, 32, 33, 176.

Редифска дивизия Йозгадъ — 176, 370.

Редифска дивизия Кайсерие — 176.

Редифска дивизия Кастамуни — 176.

Редифска дивизия Кония — 16, 24, 176.

Редифска дивизия Самсунъ — 108, 262.

Редифска дивизия Селимие — 30, 66, 86, 101, 107, 122, 140, 164, 173, 177, 185.

Редифска дивизия Трапезундъ — 19, 108, 176, 178, 225.

Редифска дивизия Ушакъ — 15, 24, 176.

Редифска дивизия Фетихъ — 30, 66, 86, 101, 107, 122, 140, 164, 173, 177, 185.

Редифска дивизия Чанакъ Кале — 16, 24, 31, 32, 33, 122, 174, 176, 178.

Отряди.

Отрядъ на Яверъ паша (Кърджалиски)—472.

Деркосски отрядъ, съставенъ отъ четири табора отъ дивизията Денизли, подъ началството на германеца фонъ Лосовъ бей, — 179, 288, 315, 325, 326, 333, 334, 373, 374, 434, 437, 442, 443, 444, 446, 450, 451, 452, 453.

Отрядъ на майоръ Селяхеддинъ (отъ IV корпусъ — четири табора, една полска батарея и една картечна рота), *оставенъ ариергардъ въ гр. Чорлу*, — 69, 70, 71, 73, 75, 76.

Отрядъ отъ три табора и два ескадрона отъ III низамски корпусъ за пазене ивицата между ез. Деркосъ и Черно море, — 223, 289.

Отрядъ отъ три табора и две батареи отъ I низамски корпусъ за отбрана моста при Бююкъ Чекмедже — 223, 416, 417, 453, 465.

Отрядъ на Васифъ бей — 2, 16, 17.

Гарнизони.

Гарнизонъ въ гр. Битоля (40,000) — 493, 495.

Гарнизонъ въ гр. Деркосъ да пази водопровода за Цариградъ — 202, 288.

Гарнизонъ на крепостьта Янина — 493.

Полкове, низамски.

13-и низамски полкъ — 227.

14-и низамски полкъ — 227.

15-и низамски полкъ — 227.

85-и низамски полкъ — 294, 309, 326.

86-и низамски полкъ — 294, 309, 326, 350.

87-и полкъ, отъ 29-а низамска дивизия, — 140, 186, 223, 325, 326, 350.

Полкове, стрелкови.

1-и стрелковъ полкъ — 176.

6-и стрелковъ полкъ — 11.

Полкове, редифски.

Редифски полкъ Айвали (Айвалъкъ) — 122, 174, 176.

Редифски полкъ Бартинъ — 451.

Редифски полкъ Измиръ — 476.

Редифски полкъ Трапезундъ — 178.

Табори, низамски.

3./87. низамски таборъ — 610.

Табори, редифски.

Редифски таборъ Адиръ — 452.

Редифски таборъ Аляйе — 347, 348, 610.

Редифски таборъ Каледжикъ — 178, 189.

Редифски таборъ Кара Су — 452.

Редифски таборъ Назели — 452.

Редифски таборъ Ризехъ — 178.

Редифски таборъ Спарти — 452.

Доброволци и други.

Кюрдски доброволчески таборъ — 441, 445, 461, 462, 463, 464, 467, 468, 469, 470, 471.

Трапезундски доброволци — 289.

Башибозукски шайки, образували се отъ избѣгали войници отъ частитѣ и отъ мѣстното население, — 87, 88, 90, 92, 109, 124, 161, 530.

Конница.

Дивизии.

Конна дивизия (самостоятелна) — 2, 10, 11, 13, 16, 17, 18, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 66, 70, 72, 73, 85, 101, 107, 136, 175, 180.

Конна дивизия (самостоятелна), *Щабъ,* — 175.

Бригади.

1-а конна бригада —

2-а конна бригада —

3-а конна бригада —

Лека конна бригада — 1, 14, 15, 18, 19, 20, 21, 30, 35, 36, 66, 73, 83, 85, 101, 107, 122, 128, 132, 145, 148, 175, 180.

Лека конна бригада, Щабъ, — 20, 21.

Самостоятелна конна бригада, съставена къмъ 1-и ноемврий 1912 год. отъ всички конни части, — 174, 175, 176, 179, 201, 223, 224, 289, 305, 325, 327, 417, 445, 463.

Полкове.

2-и коненъ полкъ — 18.

8-и коненъ полкъ — 18, 19, 35, 155, 288, 451.

Разни.

Кюрдска конница — 123, 198.

Конници черкеси — 175, 201, 289, 373, 374.

Артилерия.

Висши щабове и учреждения.

Началникъ на артилерията въ Чаталджанската армия — 175.

Полкове.

4-и артилерийски полкъ — 370, 371, 458.

9-и артилерийски полкъ — 227.

Артилерийски групи.

Позиционни батареи на Чаталджанската укрепена позиция—179, 194, 196, 197, 198, 199, 200, 203, 213, 214, 226, 227, 230, 233, 234, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 248, 249, 250, 251, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 264, 270, 271, 272, 274, 275, 276, 277, 279, 281, 283, 284, 285, 286, 287, 289, 293, 296, 298, 299, 301, 303, 304, 308, 309, 310, 312, 313, 315, 318, 319, 320, 321, 322, 324, 325, 326, 331, 332, 337, 338, 339, 340, 343, 349, 350, 351, 353, 355, 357, 358, 359, 361, 362, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 380, 382, 385, 386, 389, 391, 392, 394, 395, 398, 399, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 419, 421, 422, 426, 429, 436, 441, 444, 446, 447, 448, 450, 451, 454, 455, 462, 463, 467, 472, 559, 581, 582, 585, 588, 591.

Конна артилерия.

Конна артилерия къмъ Конната дивизия — 128.

Артилерийски отдѣления.

2./12. артилер. отдѣление отъ редифската дивизия Чанакъ Кале — 16.

Артилерийски паркове.

Артилерийски паркъ на I корпусъ — 15.

Огнестрелни паркове къмъ корпуситѣ — 458, 459.

Артилерийски огнестрелни складове.

Артилерийски складъ Куру Кавакъ — 459.

Артилерийски складъ Санджакъ Тепе — 459.

Инженерни войски.

Прожекторни части.

Прожектори отъ крепостьта Одринъ — 40.

Прожектори на Чаталджанска укрепена позиция — 407, 415, 446, 462.

Инженерни паркове.

3-и инженеренъ паркъ — 176.

Санитарни учреждения.

Дивизионни лазарети.

9-и дивизионенъ лазаретъ — 350, 351.

Мѣстни болници.

Мѣстна болница въ гр. Лозенградъ — 588.

Други болници.

Болница за инфекциозно болни въ Санъ-Стефано — 180.

Интендантски части и учреждения.

Висши щабове.

Главно интендантство (Интендантска инспекция) — 11, 175, 176, 177, 186.

Армейски интендантства — 450, 451.

Корпусни интендантства — 450, 451.

Продоволствени транспорти.

Продоволственъ транспортъ на I корпусъ — 15, 16, 459.

Продоволствени транспорти на корпуситѣ — 458, 459.

Интендантски магазини.

Интендански магазини — 536, 538, 543.

Авиация.

Аеропланно отдѣление — 208, 215, 227, 453, 457.

Флотъ.

Флотъ (султански) — 12, 87, 107, 108, 111, 114, 124, 135, 136, 137, 144, 145, 149, 150, 153, 161, 162, 163, 165, 167, 168, 169, 172, 177, 179, 184, 197, 198, 201, 205, 210, 212, 214, 215, 219, 224, 226, 227, 228, 237, 244, 246, 261, 263, 289, 315, 316, 319, 320, 321, 324, 325, 326, 333, 334, 400, 416, 419, 426, 435, 442, 443, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 463, 465, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 508, 509, 531, 533.

Флотъ, Щабъ, — 12, 197.

Кръстосвачъ (крейсеръ) *„Махмудие"* — 476.

Кръстосвачъ (крейсеръ) *„Меджидие"* — 478, 479, 484.

Кръстосвачъ (крейсеръ) *„Мехсудие"* — 111, 244.

Кръстосвачъ (крейсеръ) *Тургутъ Реисъ* — 443.

Кръстосвачъ (крейсеръ) *„Хамидие"* — 219, 467, 473, 476, 477, 479, 480, 481, 482, 483, 484.

Линеенъ корабъ „Хайредѝнъ Барбароса" — 244, 479.

Изтрѣбитель „Пелингъ и Дерия" — 479, 480, 482, 483, 484, 485.

Изтрѣбитель „Пейкъ и Шевкетъ" — 479, 480, 482, 483, 484, 485.

Изтрѣбитель „Самсунъ" — 479, 480, 482, 483, 484, 485.

Изтрѣбитель „Ядигяръ Миллетъ" — 479, 480, 482, 483, 484, 485.

„Акъ Денизъ", египетски корабъ, — 478.

„Кара Денизъ", египетски корабъ, — 478.

Разни.

Министерство на Външнитѣ работи — 496, 497, 500.

Министерство на Търговията и земледѣлието — 508, 509.

Парламентъ — 430.

Посланикъ въ Берлинъ — 500.

Султанско посолство въ Виена — 370.

Посланикъ въ Парижъ — 488.

Делегация за водене преговоритѣ за примирие (Назимъ паша, главнокомандувашъ турската армия, Рашидъ паша, Министъръ на търговията, и двама капитани) — 465. 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512.

Комисия по опредѣляне неутралната зона споредъ чл. 5-и отъ Протокола за примирието отъ 5-и ноември 1912 година (полковникъ Джеватъ бей и майоритѣ Ихсанъ бей и Асъмъ бей) — 510.

Кешански околийски началникъ — 30.

Околийско управление на гр. Силиврия—34.

Отоманска банка въ Цариградъ — 429, 430.

Шейхъ-юль-Ислямъ — 123.

Разни.

Австро-унгарци.

Правителство — 4, 6, 46, 49, 197, 487, 488, 489, 490, 492, 497, 493, 503.

Флотъ — 144.

Легация въ Цариградъ — 492.

Посланикъ въ София — 490.

Англичани.

Правителство — 4, 6, 67, 202, 487, 488, 489, 490, 492.

Посланикъ въ Цариградъ — 489, 495, 496, 497.

Посланикъ въ София — 490.

Аташе, воененъ, въ Петроградъ — 67.

Лондонска телеграфна агенция — 201.

Германци.

Правителство — 4, 6, 46, 49, 67, 487, 488, 489, 490, 492.

Генераленъ щабъ — 178, 467.

Министерство на външнитѣ работи — 46, 49.

Посланакъ въ София — 490.

Италянци.

Правителство — 4, 6, 197, 487, 488, 489, 490, 492.

Посланикъ въ София — 490.

Корабъ „Експера" — 476.

Ромънци.

Правителство — 46, 47, 143, 474, 475, 476, 492.

Министерски съветъ — 143.

Министерство на войната — 143, 197.

Министерство на вѫтрешнитѣ работи — 143.

„Елизабета", воененъ параходъ, — 124.

„Дачия", пѫтнишки корабъ, — 475, 476.

Руснаци.

Правителство — 4, 6, 202, 487, 488, 489, 490, 492, 494, 498, 499, 503.

Посланикъ въ Цариградъ — 489, 492, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500.

Посолство въ София — 489, 490, 495, 496, 497, 498, 503.

Аташе, воененъ, въ Цариградъ — 67.

Флотъ, Черноморски, — 165.

„Ростиславъ", броненосецъ, — 165.

„Кагулъ", крейсеръ, — 165.

„Саратовъ", транспортенъ параходъ,— 165.

Армия отъ Освободителната война презъ 1877/78 год. — 172.

Французи.

Правителство — 4, 6, 438, 487, 488, 489, 490, 492.

Посланикъ въ Цариградъ — 488, 495, 496, 497.

Посланикъ въ София — 490.

Разни.

Велики сили (Австро-унгария, Англия, Германия, Италия, Русия и Франция) — 4, 6, 46, 49, 67, 109, 487, 488, 489, 490, 492, 502, 503, 504.

Флотъ, международенъ, въ Цариградъ — 198, 429, 430, 503.

„Ройтеръ", телеграфна агенция, — 47.

Балканска телеграфна агенция — 47, 488, 489, 490, 492, 497, 498, 503.

Печатни грѣшки.

Стр.	Редъ	Напечатано	Да се чете
2	7 отдолу	1-а бригада — въ Калайджикьой, 2-а бри-	2-а бригада — въ Калайджикьой, 1-а бри-
2	6 „	3-а бригада —	3-а бригада*) —
2	подъ линия да се постави	—	*) 43-и полкъ — Карагачъ, а 44-и полкъ — Чонгора.
5	13 отдолу	като имъ . . тъ	като иматъ
36	8 отгоре	въ Каракашкьой,	въ Каракашкьой *),
36	подъ линия да се постави	—	**) с. Карачъ (Карагачъ).
38	4 отгоре	Габилеръ	Гебилеръ
62	17 отдолу	едно с. с. пла-	едно не с. с. пла-
82	16 „	Еникьой	Йеникьой
96	15 „	овчарнитѣ.	овчарнитѣ югозападно отъ гр. Странджа.
96	9 „	петь клм. отъ	петь клм. западно отъ
117	16 отгоре	Еникьой	Йеникьой
131	14 „	голѣмъ трудъ	голѣми усилия
135	6 „	Аладжа	Яладжа
136	10 отдолу	Елбасанъ	Албасанъ
141	5 отгоре	Софасъ	Бѣлградъ
146	10 „	Картулмушъ	Куртулмушъ
148	5 и 8 отгоре	Елбасанъ	Албасанъ
155	15 отдолу	едва	съ голѣми усилия
168	2 отгоре	Тюрк-	Курт-
171	14 „	края на V в.	началото на VI в.
171	9 отдолу	20 клм.	25 клм.
186	6 „	Турсункьой	Турсункьой
186	1 „	Кайсерия	Кайсерие
194	2 „	яка	яка
209	15 и 16 отгоре	Елбасанъ	Албасанъ
209	3 отдолу	И тъи	И тъй
214	18 „	предадено	придадено
220	7 отгоре	9-и не с. с. артилер.	9-и с. с. артилер.
226	4 отдолу	отъ Ерменикьой	въ Ерменикьой
233	15 отгоре	въ сѫщо време	въ сѫщото време
234	9 „	ве Сейменъ	въ Сейменъ
235	12 „	ото Развалини	отъ Развалини
235	12 отдолу	дружина	дружини
243	11 отгоре	37.и	37-и
243	19 „	Сирке	Сиртке
243	23 „	3-а и 3-а дружина	3-а и 4-а дружини
243	2 отдолу	помежди си и съ съсѣднитѣ	помежду си и съ съседнитѣ
246	18 отгоре	Ташлъкъ	Ташалъкъ
247	11 „	началницитѣ	командиритѣ
250	1 отдолу	Вълковъ.	Велковъ Константинъ.
263	19 отгоре	Томашъ —	Томашъ
265	8 отдолу	31-и	7-и
269	21 „	който	което
270	6 отгоре	8 с. с.	8-а с. с.
270	13 „	капитанъ	майоръ

Стр.	Редъ	Напечатано	Да се чете
270	17 отдолу	престрелката	пристрелката
275	2 „	капитанъ	майоръ
276	17 отгоре	прислижникъ	прислужникъ
282	9 отдолу	2-а дружина	3-а дружина
283	6 „	ението си.	лението си.
290	23 отгоре	една с. с.	една не с. с.
291	4 „	3./2.	3./6.
295	5 „	2-а дру-	3-а дру-
302	8 отдолу	1./6. не с. с. и 1./1. не с. с.	1./6. не с. с., 2./6. не с. с. и 1./1. не с. с.
309	9 „	Ганчевъ	Генчевъ
311	3 отгоре	дружини,	дружини
312	19 отдолу	началника	командира
314	16 отдолу	5./1. с. с.	5./1. не с. с.
315	9 отдолу	Джелебкой	Джелебкьой
320	22 „	армнята	армията
323	16 „	Елбасанъ	Албасанъ
324	21 „	дружината на	дружината (2./33.) на
325	4 „	прзѣъ	прѣзъ
327	18 отгоре	и Харбие	и Мектеби Харбие,
332	6 отдолу	дружини и една планинска батарея отъ 5-и полкъ,	дружини отъ 5-и полкъ и една планинска батарея,
334	19 и 18 отдолу	Батареитѣ заеха	Батареята зае
335	10 отдолу	Началникътъ	Командирътъ
356	19 „	майоръ	капитанъ
360	13 „	майоръ	капитанъ
372	18 „	бригата	бригада
386	7 „	отстжпватъ, отстжплението,	отстжпватъ. Отстжплението,
411	4 „	дружини	дружина
429	20 „	Д'артижъ	д'Артижъ
434	3 отгоре	Елбасанъ	Албасанъ
443	11 „	1./1. планинска	1./1. с. с. планинска
449	11 отдолу	Саръджа	Сарджа Али
499	2 „	Тодоровъ	Теодоровъ
500	2 отгоре	Тодоровъ	Теодоровъ
500	12 „	Гешевъ	Гешовъ
516	11 „	станция	линия
520	11 „	мжду	между
520	14 отдолу	Каджкьой	Карлжкьой
521	2 отгоре	колибитѣ петь клм.	колибитѣ (овчарнитѣ) четири клм.
521	4, 8, 10, 11 и 19 отгоре	Еникьой	Йеникьой
540	21 отдолу	пионоренъ	пионеренъ
559	8 „	Халачи	Халачли
560	14 отгоре	Сабатчую	Субатчую
576	3 „	болни... а	болница
576	6 отдолу	Въ 5./10.	Въ 4./10.
581	4 отгоре	Сжтжкьой	Сатжкьой
589	5 отдолу	Татарларъ	Татарлж
612	4 отгоре	...9-и Ямболски	29-и Ямболски
616	27 отдолу	15-и	16-и

3359—1931